

АЙН РАНД АТЛАС ИЗПРАВИ РАМЕНЕ

Превод от английски: Петьо Ангелов, 2009

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ
НЕ ИМ ПРОТИВОРЕЧИ

ГЛАВА I

ТЕМАТА

— Кой е Джон Голт?

Светлината гаснеше и Еди Уилърс не можеше да различи лицето на скитника, който изрече думите си просто и безизразно. Но от залеза далеч в края на улицата в очите му се отразяваха жълти проблясъци, и тези очи бяха втренчени в Еди Уилърс, подигравателни и спокойни — сякаш въпросът беше отправен към безпричинното му безпокойство.

— Защо ти е да знаеш? — попита Еди Уилърс с напрежение в гласа.

Скитникът се облегна на касата на вратата, остро парче счупено стъкло зад него отразяваше жълтия метален блясък на небето.

— А теб това защо те тревожи? — попита той.

— Никак даже — тросна се Еди Уилърс.

Той бръкна бързо в джоба си. Скитникът го беше спрял и беше помолил за петаче, след това беше продължил да говори, сякаш за да убие настоящия момент и да отложи проблема за следващия. Молбите за дребни монети бяха толкова чести по улиците напоследък, че не беше необходимо да слуша обяснения, а и нямаше желание да чуе подробности за отчаянието на точно този скитник.

— Иди си купи чаша кафе — каза той, докато протягаше монетата на сянката без лице.

— Благодаря, господине — каза гласът равнодушно, а лицето се наведе напред за момент. То беше потъмняло от вятъра, прорязано от бръчки на умора и цинично примирение със съдбата, а очите му бяха интелигентни.

Еди Уилърс продължи напред, чудейки се защо винаги по това време на деня изпитва чувство на безпричинен страх. „Не, мислеше си той, не е страх, няма от какво да ме е страх: това е просто огромно, безформено предчувствие, без източник или обект“. Той беше свикнал с чувството, но не можеше да намери обяснение за него, а скитникът говореше така, сякаш знаеше какво изпитва Еди, сякаш смяташе, че това е в реда на нещата, дори нещо повече — сякаш знаеше причината.

Еди Уилърс изправи рамене, налагайки си да се вземе в ръце. „Трябва да спра с това“, мислеше си, беше започнал да си въобразява разни неща. „Винаги ли съм се чувствал така?“ Той беше на трийсет и две години. Опитва се да си спомни. Не, не беше изпитвал винаги това чувство, но не можеше да си спомни кога беше започнало. Чувството го връхлиташе изведнъж, на произволни интервали, а сега идваше по-често от всякога. „От сумрака ще да е — помисли си той, — мразя сумрака.“

Облаците и извисяващите се на техния фон небостъргачи бяха добили кафяв оттенък като стара маслена картина — цветът на повяхващ шедьовър. Дълги струи мръсотия се спускаха от островърхите кулички по крехките, разядени от саждите стени. Високо горе, на стената на една кула, имаше пукнатина във формата на неподвижна мълния, дълга десет етажа. Нещо назъбено прорязваше небето над покривите — половин шпил, който още отразяваше блясъка на залеза, златният обков отдавна се беше олющил от другата половина. Блясъкът беше червен и неподвижен, като отражение на огън — но не на жив, а на гаснещ огън, за който е твърде късно да се разгори отново.

„Не — помисли си Еди Уилърс, — няма нищо притеснително във вида на града. Изглежда така, както винаги си е изглеждал.“

Той продължи напред, напомняйки си, че е закъснял с връщането в кантората. Не му харесваше задачата, която трябваше да изпълни, щом се върне, но трябваше да я свърши. Затова и не се опита да я отложи, а се насили да върви по-бързо.

Зави зад ъгъла. В тясното пространство между тъмните силуети на две сгради, като зад полуотворена врата, той видя страницата на гигантския календар, окачен в небето.

Това беше календарът, който кметът на Ню Йорк беше издигнал миналата година на върха на една сграда, за да виждат гражданите датата по същия начин, по който виждаха и часа — като погледнат кулата на обществената сграда. Един бял правоъгълник, окачен над града, който показваше датата на хората по улиците долу. На ръждивата светлина на тазвечерния залез на правоъгълника се четеше „2 септември“.

Еди Уилърс отклони поглед. Никога не беше харесвал този календар. По някакъв необясним или неопределен начин той го

смущаваше. Чувството, сякаш се сливаше с неговото безпокойство, беше от същия вид.

Изведнъж си помисли, че има някаква фраза, някакъв цитат, който изразяваше онова, което календарът изглежда внушаваше. Но не можеше да си я спомни. Той вървеше, търсейки опипом изречение, което висеше в ума му като празна черупка. Не можеше нито да я запълни, нито да я пренебрегне. Погледна назад. Белият правоъгълник се извисяваше над покривите и известяваше с непоколебима решителност: „2 септември“.

Еди Уилърс премести поглед към долния край на улицата, до една ръчна количка със зеленчуци пред покритата веранда на къща от червеникавокафяв камък. Видя купчина лъскавозлатисти моркови и свежата зеленина на млад лук. Видя чиста бяла завеса, развяваща се в отворения прозорец. Видя как един автобус завива зад ъгъла, управляван умело. С удивление забеляза, че си е възвърнал увереността — и тогава усети също толкова неочакваното, необяснимо желание всички тези неща да не остават на открито, незащитени от празното пространство над тях.

Когато стигна до Пето авеню, той задържа погледа си върху витрините на магазините, покрай които минаваше. Нямаше нищо, което да иска или да има нужда да купи, но той обичаше да гледа изложените стоки — всякакви стоки, предмети, направени от хора, за да бъдат използвани от хора. Наслаждаваше се на гледката на проспериращата улица — само около четвърт от магазините бяха затворени, с тъмни и пусти витрини.

Не знаеше защо изведнъж си спомни за дъба. Нямаше нищо, което да предизвика този спомен. Но той си мислеше за него и за летата на детството си в имението на Тагарт. Беше прекарал по-голямата част от детството си с децата на Тагарт, а сега работеше за тях, също както неговият баща и дядо бяха работили за техния баща и дядо.

Огромният дъб се издигаше на хълм над река Хъдзън, на пусто място в имението на Тагарт. Еди Уилърс, тогава на седем години, обичаше да идва до дървото и да го наблюдава. То беше стояло там стотици години и той си мислеше, че ще стои вечно.

Корените му обхващаха хълма като юмрук, с пръсти, забити в земята, и той си мислеше, че ако някой великан го хване за короната,

няма да може да го изкорени, а ще повдигне хълма и цялата земя заедно с него, като топка на края на връв. Чувстваше се в безопасност в присъствието на дъба, той беше нещо, което не можеше да бъде променено или застрашено, беше най-великият символ на силата.

Една нощ гръмотевица удари дъба. Еди го видя на другата сутрин. Дървото лежеше разцепено на две и той гледаше в ствола му като в отвора на черен тунел. Стволът беше просто куха черупка: сърцевината му беше изгнила отдавна и вътре нямаше нищо — само фин сив прах, разнасян и от най-лекия повей на вятъра. Жизнената сила си беше отишла, а формата, останала след нея, не можеше да оцелее сама.

Години по-късно чу да казват, че децата трябва да бъдат предпазени от шока при първия си сблъсък със смърт, болка или страх. Но тези неща никога не бяха го плашили: неговият шок дойде, докато стоеше съвсем тихо и гледаше в черната дупка на ствола. Това беше огромно предателство — още по-ужасно, защото той не можеше да разбере какво всъщност е било предадено. Знаеше, че не е самият той, нито неговото доверие, беше нещо друго. Той постоя там малко, без да издаде звук, после се върна в къщи. Никога не промълви и дума за това — нито тогава, нито по-късно.

Еди Уилърс разтърси глава, когато скърцането на ръждясалия механизъм, който сменяше цвета на светофара, го спря на ръба на бордюра. Ядоса се на себе си. Нямаше причина да си спомня за дъба тази вечер. Той вече не означаваше нищо за него, само капчица тъга, а вътре в него — парченце болка, която се раздвижваше за момент и угасваше, като капка дъжд по стъклото на прозорец, оттичаща се надолу във формата на въпросителна.

Не искаше никаква тъга да помрачава спомените от детството му, обичаше спомените си — всеки ден от годините, за които си спомняше, сега изглеждаше облян от спокойна, ярка слънчева светлина. Струваше му се, че няколко лъча от нея достигаха до настоящето: не точно лъчи, по-скоро точици светлина, които понякога случайно осветяваха за момент неговата работа, самотния му апартамент, кроткия, педантичен ход на неговото съществуване.

Помисли си за един летен ден, когато беше на десет. В този ден, на полянка в гората, единствената скъпа приятелка в неговото детство му каза какво ще правят, като пораснат. Думите ѝ бяха резки и

ослепителни като слънчевата светлина. Той слушаше, възхитен и учуден. Когато тя го запита какво иска да прави, Еди веднага отговори:

— Онова, което е правилно.

И добави:

— Ти трябва да направиш нещо велико... Тоест, ние двамата заедно.

— Какво? — попита тя, а той каза:

— Не знам. Тъкмо това трябва да разберем. Не само това, което каза. Не просто да работим и да си изкарваме хляба. А да печелим битки, да спасяваме хора от пожари или да изкачваме върхове — нещо такова.

— Че защо? — попита тя.

— Свещеникът каза миналата неделя, че винаги трябва да се стремим да достигнем най-доброто в себе си. Какво смяташ, че е най-доброто в нас?

— Не знам.

— Ще трябва да го открием.

Тя не отговори — гледаше встрани, към железопътната линия.

Еди Уилърс се усмихна. Беше казал „онова, което е правилно“, преди двайсет и две години. Оттогава никога не беше оспорвал това твърдение, другите въпроси бяха избледнели в съзнанието му — беше твърде зает, за да си ги задава. Но още смяташе за очевидно, че човек трябва да прави онова, което е правилно — така и не узна как хората могат да искат да постъпват другояче; беше разбрал обаче, че го правят. Това все още изглеждаше просто и неразбираемо за него: просто — че нещата трябва да бъдат правилни, а неразбираемо — че не са. Знаеше, че не са. Размишляваше върху това, когато зави зад ъгъла и стигна до грамадното здание на „Тагарт Трансконтинентал“.

Сградата се издигаше над улицата, беше най-високата ѝ горда постройка. Еди Уилърс винаги се усмихваше, когато я зърнеше. Дългите ѝ редици прозорци не бяха счупени, в контраст с тези на съседите. Контурите ѝ прорязваха небето — без ронещи се ъгли или износени ръбове. Изглеждаше така, сякаш се издига над годините, неподвластна на влиянието им. Винаги щеше да стои там, мислеше си Еди Уилърс.

Всеки път, когато влизаше в „Тагарт Билдинг“, усещаше облекчение и чувство на сигурност. Това беше място на компетентност

и мощ. Подовете на коридорите бяха като огледала от мрамор. Матовите правоъгълници на осветителните й тела бяха като плочи от втвърдена светлина. Зад стъклените прегради момичета в редици стояха зад пишещи машини, а тракането на клавишите напомняше шума на бързо движещ се влак. И като ехо, което му отговаря, от време на време лек трепет минаваше по стените, издигайки се от дълбините на сградата, от тунелите на големия терминал, където влаковете тръгваха, за да прекосят континента, и спираха, след като пак са го прекосили, както бяха тръгвали и спирали поколения наред. „Тагарт Трансконтинентал“, мислеше си Еди Уилърс, „От океан до океан“ — гордият рекламен лозунг на неговото детство, много по-блестящ и свещен от всяка библейска заповед. „От океан до океан завинаги“ — мислеше си Еди Уилърс, сякаш повтаряше клетва, докато минаваше през безупречно чистите коридори към сърцето на сградата, към кабинета на Джеймс Тагарт, президент на „Тагарт Трансконтинентал“.

Джеймс Тагарт седеше зад бюрото си. Той изглеждаше като човек, приближаващ петдесетте, който беше достигнал зряла възраст направо след юношеството, пропускайки младостта. Имаше малки, капризни устни, и рядка коса, лепната на плешиво чело. Позата му беше изкривена, немарлива, сякаш от ненавист към високото му слабо тяло — тяло с елегантни очертания, предназначено за уверен и уравновесен аристократ, но преобразено в непохватен и недодялан дебелак. Кожата на лицето му беше бледа и мека. Очите му бяха светли и премрежени, с поглед, който се движеше бавно, никога не спираше съвсем, плъзгаше се непрекъснато покрай нещата във вечно възмущение от тяхното съществуване. Изглеждаше твърдоглав и изтощен. Беше на трийсет и девет години.

Той раздразнено вдигна глава при звука на отварящата се врата.

— Не ме безпокой, не ме безпокой, не ме безпокой — каза Джеймс Тагарт.

Еди Уилърс тръгна към бюрото.

— Важно е, Джим — каза той, без да повишава глас.

— Добре де, добре, какво има?

Еди Уилърс погледна към една карта на стената на кабинета. Цветовете й бяха избледнели под стъклото — той се чудеше колко президенти от семейство Тагарт са седели пред нея и в продължение на колко години. Железопътните линии „Тагарт Трансконтинентал“,

мрежата от червени линии, прорязващи избледнелия контур на страната от Ню Йорк до Сан Франциско, изглеждаше като система от кръвоносни съдове. Сякаш някога, много отдавна, кръвта беше препълнила главната артерия и под натиска на своето свръхизобилие се беше разклонила към произволни точки, разпростирайки се из цялата страна. Една червена ивица си пробиваше път от Шайен в Уайоминг до Ел Пасо в Тексас — линията „Рио Норте“ на „Тагарт Трансконтинентал“. Наскоро бяха добавени нови начертания и червената линия беше продължена на юг отвъд Ел Пасо — но Еди Уилърс бързо отвърна поглед, когато стигна до тази точка.

Той погледна Джеймс Тагарт и каза:

— Става въпрос за линията „Рио Норте“.

Забеляза как погледът на Тагарт се плъзна към ъгъла на бюрото.

— Имаме още една катастрофа там.

— Железопътни катастрофи стават всеки ден. Трябваше ли да ме безпокоиш за това?

— Знаеш какво се опитвам да ти кажа, Джим. „Рио Норте“ си отива. Линията е мъртва. Релсите са износени.

— Ще ги подменим с нови.

Еди Уилърс продължи, сякаш не беше получил отговор.

— Линията е съсипана. Не си струва да се опитваме да пускаме влакове по нея. Хората отказват да пътуват с тях.

— Струва ми се, че няма железопътна компания в страната, която да няма някое и друго направление на загуба. Не сме единствените. Това е общ проблем — временно състояние в цялата държава.

Еди стоеше и го гледаше мълчаливо. Онова, което Тагарт не харесваше у Еди Уилърс, беше навикът му да гледа хората право в очите. Очите на Еди бяха сини, широки и питащи, имаше руса коса и квадратно лице, незабележимо с нищо, освен с този поглед на добросъвестно внимание и открито удивление.

— Какво искаш от мен? — сопна се Тагарт.

— Просто дойдох да ти кажа нещо, което трябва да знаеш, защото все някой трябва да ти го каже.

— Че е станала още една катастрофа?

— Че не можем да изоставим линията „Рио Норте“.

Джеймс Тагарт рядко вдигаше глава, а когато гледаше хората, го правеше, като повдигаше тежките си клепачи и гледаше изпод вежди.

— Кой мисли да се отказва от линията „Рио Норте“? — попита той. — Никога не е ставало въпрос за отказване. Възмутен съм, че го казваш. Дълбоко възмутен.

— Но ние не сме спазвали разписанието през последните шест месеца. Не сме завършвали курс без някаква повреда, малка или голяма. Губим всичките си товародатели, един след друг. Колко още можем да издържим?

— Ти си песимист, Еди. Липсва ти вяра. Точно това подкопава морала на една организация.

— Искаш да кажеш, че няма да се направи нищо за линията „Рио Норте“?

— Изобщо не съм казвал това. Просто в момента, в който получим новите релси...

— Джим, няма да има никакви нови релси.

Той забеляза как клепачите на Тагарт бавно се повдигат.

— Тъкмо се върнах от кантората на „Асошиейтед Стийл“ Говорих с Орън Бойл.

— Какво каза той?

— Говори час и половина, и не ми даде нито един конкретен отговор.

— А за какво изобщо го безпокоиш? Мисля, че първата поръчка на релси трябва да бъде доставена следващия месец.

— А преди това трябваше да бъде доставена преди три месеца.

— Непредвидени обстоятелства. Напълно извън контрола на Орън.

— А преди това трябваше да се достави преди още шест месеца. Джим, чакаме „Асошиейтед Стийл“ да ни достави тези релси вече тринайсет месеца.

— Какво искаш да направя? Не мога да управлявам бизнеса на Орън Бойл.

— Искам да разбереш, че не можем повече да чакаме.

Тагарт попита провлачено, с тон наполовина подигравателен, наполовина предпазлив:

— Какво каза сестра ми?

— Тя ще се върне чак утре.

— И все пак, какво искаш да направя?

— Ти трябва да решиш.

— Каквото и друго да кажеш, има нещо, което не трябва да споменаващ — и това е „Риърдън стийл“.

Еди не отговори веднага, после каза тихо:

— Добре, Джим. Няма да го споменавам.

— Орън е мой приятел.

Отговор не последва.

— Възмутен съм от поведението ти. Орън Бойл ще достави тези релси веднага, щом това изобщо е възможно. Докато не може да ги достави, никой не може да ни упрекне.

— Джим! За какво говориш? Не разбираш ли, че линията „Рио Норте“ се руши, независимо дали някой ни упреква или не?

— Хората ще го преглътнат, ще трябва да го направят. Стига да ги нямаше „Финикс-Дюранго“.

Той видя как лицето на Еди се напрегна.

— Никой не се е оплаквал от линията „Рио Норте“, докато не се появи „Финикс-Дюранго“.

— „Финикс-Дюранго“ вършат чудесна работа.

— Представи си някой на име „Финикс-Дюранго“ да се конкурира с „Тагарт Трансконтинентал“! Та преди десет години те бяха само местна линия за превоз на мляко!

— В момента държат по-голямата част от товарните превози в Аризона, Ню Мексико и Колорадо.

Тагарт не отговори.

— Джим, не можем да изгубим Колорадо. Това е последната ни надежда. И последната надежда на всички. Ако не се стегнем, ще изгубим всеки голям товародател в щата заради „Финикс-Дюранго“. Вече изгубихме нефтените полета на Уайът.

— Не разбирам защо всички продължават да говорят за нефтените полета на Уайът.

— Защото Елис Уайът е чудо, което...

— По дяволите Елис Уайът!

Тези петролни кладенци, помисли си изведнъж Еди, дали нямат нещо общо с кръвоносните съдове на картата? Не беше ли това начинът, по който червеният поток на „Тагарт Трансконтинентал“ се беше разлял из страната преди години — подвиг, който днес изглеждаше невероятен? Той мислеше за петролните кладенци — избликващ черен поток, който залива континента едва ли не по-бързо,

отколкото влаковете на „Финикс-Дюранго“ можеха да го пренесат. Това нефтено поле беше само каменисто парче земя в планините на Колорадо, обявено за изчерпано и изоставено преди години. В края на живота си бащата на Елис Уайът беше успял да изстиска някакъв живот от умиращите нефтени кладенци. Сега изглеждаше така, сякаш някой е инжектирал адреналин в сърцето на планината, сърцето беше започнало да бие, а черната кръв беше избликнала между скалите — разбира се, че това е кръв, мислеше си Еди Уилърс, защото кръвта трябва да храни, да дава живот, и тъкмо това правеше „Уайът Ойл“. Внезапно нов живот закипя по пустите склонове, появили се нови градчета, нови електроцентрали, нови заводи в една област, която никой преди не забелязваше на картата. Нови заводи, мислеше си Еди Уилърс, по време, когато печалбите от товарните превози от цялата славна стара индустрия бавно падат всяка година; богато ново петролно поле във време, когато помпите спираха в други прочути нефтени полета и те изчезваха едно след друго; нов индустриален щат, в който никой не беше очаквал, че ще има нещо повече от говедовъдство и отглеждане на цвекло. Един мъж направи всичко това, и то само за осем години — това, мислеше си Еди Уилърс, е като историите, които беше чел в учебниците и на които никога не беше вярвал докрай, историите на първите заселници в тази страна. Искаше му се да се срещне с Елис Уайът. За него се говореше много, но малцина го бяха срещали, той рядко идваше в Ню Йорк. Казваха, че е на трийсет и три години и има буен характер. Беше открил някакъв начин да съживява изчерпани нефтени кладенци и беше започнал да го прави.

— Елис Уайът е алчно копеле, което преследва само и единствено парите — каза Джеймс Тагарт. — Струва ми се, че в живота има и по-важни неща от това да правиш пари.

— За какво говориш, Джим? Какво общо има това с...

— Освен това той ни измами. Обслужвахме нефтените полета на Уайът години наред. По времето на стария Уайът пускахме по един влак с цистерни седмично.

— Вече не е времето на стария Уайът, Джим. „Финикс-Дюранго“ пуска по два влака с цистерни на ден, и при това по разписание.

— Ако ни беше дал време да се разраснем заедно с него...

— Той няма време за губене.

— Какво очаква? Да зарежем всичките си други клиенти, да пожертваме интересите на цялата страна и да му дадем всичките си влакове?

— Нищо подобно. Не очаква нищо. Просто работи с „Финикс-Дюранго“.

— Мисля, че е вреден, безскрупулен грубиянин. Мисля, че е безотговорно парвеню, което е страшно надценено.

Беше удивително да чуеш внезапна емоция в безжизнения глас на Джеймс Тагарт.

— Не съм сигурен, че тези нефтени полета са чак толкова полезни. Струва ми се, че той размества пластовете в икономиката на цялата страна. Никой не очакваше Колорадо да стане индустриален щат. Как можем да имаме някаква сигурност и да планираме каквото и да е, ако всичко се променя непрекъснато?

— За Бога, Джим! Той...

— Да, знам, знам, той прави пари. Но ми се струва, че това не е критерият, по който се определя ценността на един човек за обществото. А що се отнася до нефта му, той щеше да допълзи при нас. И щеше да чака реда си заедно с всички производители, и нямаше да иска повече от справедливия си дял от транспорта — ако не беше „Финикс-Дюранго“ Не можем да направим нищо, когато се изправяме срещу такава разрушителна конкуренция. Никой не може да ни държи отговорни.

Напрежението, което усещаше в гърдите и слепоочието си, мислеше си Еди Уилърс, идваше от усилието, което правеше — беше решил да изясни нещата веднъж завинаги, а те бяха толкова ясни, че нищо не можеше да попречи на Тагарт да ги разбере, освен ако той не ги е изложил както трябва. Така че той се опитваше с все сили, но се проваляше, както винаги се беше провалял при всичките им спорове — каквото и да кажеше, винаги изглеждаше, че не говорят за едно и също нещо.

— Джим, какво говориш? Какво значение има, че никой не ни държи отговорни, когато линията се разпада?

Джеймс Тагарт се усмихна, беше тънка усмивка, развеселена и студена.

— Трогателно е, Еди. Трогателна е предаността ти към „Тагарт Трансконтинентал“ Ако не внимаващ, ще се превърнеш в истински

феодален крепостник.

— Вече съм такъв, Джим.

— Но може ли да попитам дали е твоя работа да обсъждаш тези неща с мен?

— Не, не е.

— Тогава защо не се научиш, че имаме отдели, които се грижат за това? Защо не докладваш на този, който отговаря за него? Защо не поплачеш на рамото на скъпата ми сестра?

— Виж, Джим, знам, че не е моя работа да говоря с теб. Но не мога да разбера какво става. Не знам какво ти казват квалифицираните ти съветници и защо не могат да те накарат да разбереш. Така че реших да опитам да ти го кажа сам.

— Еди, аз ценя детската ни дружба. Но нима мислиш, че това ти дава право да влизаш в кабинета ми когато пожелаеш? С оглед на ранга ти, не трябва ли да имаш предвид, че аз съм президент на „Тагарт Трансконтинентал“?

Нямаше смисъл. Еди Уилърс го погледна както обикновено, не наранен, по-скоро учуден, и попита:

— Значи не възнамеряваш да направиш нищо за линията „Рио Норте“?

— Не съм казал това. Изобщо не съм казал това — Тагарт гледаше картата, към червената линия на юг от Ел Пасо. — Просто веднага щом мините в Сан Себастиан започнат да работят и мексиканският клон започне да се изплаща...

— Нека не говорим за това, Джим.

Тагарт се обърна, стреснат от неவிждания досега неумолим гняв в гласа на Еди.

— Какво има?

— Знаеш какво има. Сестра ти каза...

— По дяволите сестра ми! — каза Джеймс Тагарт.

Еди Уилърс не помръдна. Не отговори. Стоеше и гледаше право напред. Но не виждаше нито Джеймс Тагарт, нито каквото и да е в кабинета.

След миг се поклони и излезе.

Във фоайето служителите от кабинета на Джеймс Тагарт гасяха лампите и се готвеха да си тръгват. Но Поп Харпър, началникът на службата, още стоеше на бюрото си, извивайки лостовете на

наполовина разглобена пишеща машина. Всички в компанията имаха впечатлението, че Поп Харпър е роден точно в този ъгъл, на точно това бюро, и никога няма да поиска да го напусне. Беше началник на канцеларията още от времето на бащата на Джеймс Тагарт.

Поп Харпър погледна Еди Уилърс, когато той излезе от кабинета на президента. Беше мъдър, бавен поглед — сякаш казваше, че знае, че посещението на Еди в тяхната част от сградата означава проблеми по линията; знае, че нищо не е излязло от посещението; и освен това е напълно безразличен към това, което знае. Това беше циничното безразличие, което Еди Уилърс беше видял в очите на скитника от ъгъла.

— Ей, Еди, знаеш ли къде мога да намеря вълнено бельо? — попита той. — Търсих из целия град, никъде няма.

— Не знам — каза Еди, спирайки. — Защо питаш мен?

— Питам всички. Може би все някой ще ми каже.

Еди погледна неловко бледото, съсухрено лице и бялата коса.

— Студено е в тази дупка — каза Поп Харпър. — И ще бъде още по-студено тази зима.

— Какво правиш? — попита Еди и посочи парчетата от разглобената пишеща машина.

— Проклетото нещо пак се развали. Няма смисъл да го пращам на ремонт, последният път им отне три месеца, за да го поправят. Реших да го позакърпя сам. Но не за дълго, предполагам — той отпусна юмрука си върху клавишите. — Готов си за боклука, приятел. Дните ти са преброени.

Еди зяпна. Точно това беше изречението, което се беше опитал да си спомни: „Дните ти са преброени“ Но беше забравил в каква връзка се беше опитвал да си го припомни.

— Няма смисъл, Еди — каза Поп Харпър.

— От какво няма смисъл?

— От нищо. От каквото и да е.

— Какво има, Поп?

— Няма да поръчвам нова пишеща машина. Новите ги правят от ламарина. Когато старите си отидат, това ще е краят на машинописа. В метрото тази сутрин имаше катастрофа, не им работели спирачките. Трябва да си отидеш вкъщи, Еди, да си пуснеш радиото и да послушаш някой добър танцовален оркестър. Забрави, момче. Проблемът ти е, че

никога не си имал хоби. Някой пак е откраднал крушките от стълбището в сградата, където живея. Гърдите ме болят. Не можах да си купя хапчета за кашлица тази сутрин, дрогерията на нашия ъгъл е фалирала миналата седмица. Железопътната компания „Тексас Уестърн“ фалира миналия месец. Вчера временно затвориха моста „Куинсбъроу“ за ремонт. Така че какъв е смисълът? Кой е Джон Голт?

* * *

Тя седеше до прозореца на влака, с отметната назад глава и с крак, опънат върху празната седалка пред нея. Рамката на прозореца трепереше от скоростта на движението, стъклото висеше над пуста мрачина, в която нарядко проблясваха ярки светлинки.

Кракът ѝ, изваян от стегнатия блясък на чорапа, с права, дълга линия над сводесто ходило, чак до върха на стъпалото в лачена обувка с висок ток, беше женствено елегантен. Изглеждаше не на място в прашния вагон и странно несъвместим с всичко останало в пътничката. Тя носеше палто от камилска вълна, което някога е било скъпо, увито безформено около стройното ѝ нервно тяло. Яката му беше вдигната до скосената периферия на шапката ѝ. Кичур кестенява коса падаше назад, почти докосвайки линията на раменете ѝ. Лицето ѝ беше сякаш направено от остри повърхности, формата на устата ѝ беше рязко очертана — чувствена уста, държана затворена с неумолима точност. Държеше ръцете си в джобовете на палтото. Стойката ѝ беше изпъната, сякаш се възмущаваше от неподвижността, и съвсем не женствена, сякаш тя не осъзнаваше собственото си тяло и факта, че е тяло на жена.

Тя седеше и слушаше музиката. Това беше симфония на триумфа. Нотите течаха нагоре, говореха за издигане и самите те бяха издигане, бяха същността и формата на движението нагоре, сякаш възплъщаваха всяко човешко действие и мисъл, които имаха издигането за свой мотив. Беше фойерверк от звук, който се измъква от своето скривалище и се разгръща. Той притежаваше свободата на неограниченото движение и напрежението на целенасочеността. Помиташе пространството и оставяше единствено радостта от усилие без прегради. Само едно слабо ехо в звуците говореше за това, от което

музиката се беше измъкнала, но говореше с удивление през смях при откритието, че няма грозота или мъка, и никога не е трябвало да има. Това беше песента на огромно избавление.

Тя си мислеше: само за няколко мига, докато трае това, можеш да се отпуснеш напълно, да забравиш всичко и просто да си позволиш да чувстваш. Тя си мислеше: отпусни се, пусни юздите, това е всичко.

Някъде с крайчеца на съзнанието си, под музиката, тя чуваше звука от колелата на влака. Те потракваха равномерно, всеки четвърти удар беше по-силен, сякаш наблягаше на съзнателна цел. Тя можеше да се отпусне, защото чуваше колелата. Слушаше симфонията и си мислеше: „Ето защо колелата трябва да се движат и ето къде ме отвеждат.“

Никога не беше чувала тази симфония преди, но знаеше, че е написана от Ричард Хали. Разпознаваше стремителността и великолепната наситеност. Познаваше стила на темата — беше ясна, сложна мелодия — във време, когато никой вече не пишеше мелодии... Тя седеше вгледана в тавана на вагона, но не го виждаше — беше забравила къде е. Не знаеше дали слуша цял симфоничен оркестър или просто музикалната тема, може би чуваше оркестрацията само в собственото си съзнание.

Смътно си даде сметка, че предварителни отзвуци от тази тема имаше из цялото творчество на Ричард Хали, през всичките години на дългата му борба, до онзи ден в средата на живота му, когато славата го порази изведнъж и го повали. Тъкмо това, мислеше си тя, докато слушаше симфонията, е била целта на неговата битка. Тя си спомняше половинчати опити в неговата музика, фрази, които я обещаваха, скършени парчета мелодия, които започваха, но никога не я достигаха, когато Ричард Хали е написал това, той... Тя се изправи на седалката. Кога Ричард Хали е написал това?

В същия момент разбра къде е и за пръв път се учуди откъде идва музиката.

На няколко крачки, в края на вагона, един спирач оправяше бутоните на климатичната инсталация. Беше рус и млад. Подсвиркваше си темата от симфонията. Тя разбра, че я свирука отдавна и че това е всичко, което беше чула.

Тя го гледаше невярващо известно време, преди да повиши глас и да попита:

— Бихте ли ми казали какво си свирукате?

Момчето се обърна към нея. Тя се натъкна на прям поглед и видя открита, пламенна усмивка, сякаш той споделяше тайна с приятел. Тя хареса лицето му — чертите му бяха стегнати и стабилни, нямаше го видът на отпуснати мускули, избягващи отговорността за форма, която тя се беше научила да очаква в лицата на хората.

— Това е концертът на Хали — отговори той с усмивка.

— Кой?

— Петият.

Тя изчака един миг, преди да каже бавно и много внимателно:

— Ричард Хали е написал само четири концерта.

Усмивката на момчето изчезна. Сякаш някой го беше разтърсил и го беше върнал в реалността, точно както тя се беше почувствала няколко минути преди това. Сякаш капак на прозорец се беше затръшнал и всичко, което беше останало, беше безизразно, безлично, равнодушно, празно лице.

— Разбира се — каза той. — Сбъркал съм. Сгреших.

— Тогава какво беше това?

— Нещо, което съм чул някъде.

— Какво?

— Не знам.

— Къде си го чул?

— Не си спомням.

Тя млъкна безпомощно, той се извъръщаше, без да проявява повече интерес.

— Звучеше като тема на Хали — каза тя. — Но аз познавам всяка нота, която е написал, а той никога не е писал това.

Лицето му беше все още безизразно, само едва доловима учтивост се долавяше по него, когато той пак се обърна към нея и каза:

— Вие харесвате музиката на Ричард Хали?

— Да — каза тя. — Много я харесвам.

Той я погледна за момент, сякаш се колебаеше, после се извърна. Тя го наблюдаваше как си върши работата, безмълвно и сръчно. Не беше спала две нощи, но не можеше да си позволи да спи, имаше да обмисля твърде много проблеми, и недостатъчно време: влакът трябваше да пристигне в Ню Йорк рано сутринта. Тя имаше нужда от

това време, и все пак искаше влакът да се движи по-бързо; но това беше „Тагарт Комет“, най-бързият влак в страната.

Опита се да мисли, ала музиката още отзвучаваше в периферията на съзнанието ѝ и тя продължаваше да я чува, звучаща с пълна сила, като неумолимите стъпки на нещо необратимо... Тя поклати глава гневно, захвърли рязко шапката си и запали цигара.

Нямаше да спи, мислеше си, можеше да издържи до утре вечерта... Колелата на влака тракаха в отчетлив ритъм. Тя дотолкова беше привикнала към тях, че не ги чуваше съзнателно, а звукът се превръщаше в чувство на покой вътре в нея... Когато изгаси цигарата си, знаеше, че има нужда от още една, но си помисли, че ще си даде още минута, само няколко минути, преди да я запали...

Беше заспала и се събуди от внезапно силно раздрусване, усещайки, че нещо не е наред, преди още да разбере какво е то: колелата бяха спрели. Вагонът стоеше беззвучен и полутъмен в синия отблясък на нощните лампи. Тя погледна часовника си: нямаше причина да спират. Погледна навън през прозореца: влакът беше спрял наред пусто поле.

Тя чу как някой се движи на седалката си от другата страна на коридора и попита:

— От колко време стоим тук?

Мъжки глас отговори безразлично:

— От около час.

Мъжът я погледна сънливо учуден, защото тя скочи на крака и се втурна към вратата. Навън духаше студен вятър, наред празното парче земя под празното небе. Тревите шумоляха в мрака. Далеч напред тя видя фигурите на хора до локомотива, а над тях, открояваща се в небето, червената светлина на семафор. Тя тръгна бързо към тях покрай неподвижната редица от колелета. Никой не ѝ обърна внимание, докато се приближаваше. Персоналът на влака и неколцина пътници стояха скупчени под червената светлина. Бяха спрели да говорят, изглежда чакаха с кротко безразличие.

— Какво става? — попита тя.

Инженерът се обърна учуден. Въпросът ѝ беше прозвучал като заповед, не като аматьорското любопитство на пътник. Тя стоеше с ръце в джобовете, яката на палтото ѝ беше вдигната, а вятърът размяташе кичури коса през лицето ѝ.

— Червен семафор, госпожо — каза той и посочи с пръст нагоре.

— Откога е така?

— От час.

— Не сме на главната линия, нали?

— Точно така.

— Защо?

— Не знам.

Кондукторът се обади:

— Не мисля, че е трябвало да ни отпращат по странично разклонение, стрелките не работеха както трябва, а това тук не работи изобщо — той кимна с глава по посока на семафора. — Сигналът едва ли ще се смени. Смятам, че е повреден.

— Тогава какво правите?

— Чакаме да се смени.

Докато тя мълчеше учудена и ядосана, огнярят се подсмихна:

— Миналата седмица специалният влак на „Атлантик Саутърн“ престоял на резервна линия два часа — просто нечия грешка.

— Това е „Тагарт Комет“ — каза тя. — „Комет“ никога не е закъснявал.

— Единственият в страната, който не е — каза механикът.

— Винаги има първи път — добави огнярят.

— Не разбирате от железници, госпожо — каза един пътник.

— Няма сигнална система или диспечер в страната, които да стават за нещо.

Тя не обърна внимание на тези думи, а каза на машиниста:

— Ако знаете, че семафорът е развален, какво възнамерявате да правите?

Той не хареса авторитетния й тон и не разбираше защо тя го използва толкова естествено. Изглеждаше като младо момиче, само устата и очите й показваха, че е жена над трийсетте. Тъмносивите очи бяха прави и обезпокоителни, сякаш прорязваха предметите, изхвърляйки всичко незначително настрана. Лицето му се струваше смътно познато, но не можеше да се сети къде го е виждал.

— Госпожо, нямам намерение да си залагам главата — каза той.

— Той иска да каже — намеси се огнярят, — че нашата работа е да чакаме заповеди.

— Вашата работа е да карате този влак.

— Не и на червен семафор. Ако сигналът каже да спрем, спираме.

— Червеният семафор означава опасност, госпожо — каза пътникът.

— Няма да поемаме никакви рискове — каза механикът. — Който и да е отговорен за това, той ще прехвърли вината върху нас, ако тръгнем. Така че няма да тръгнем, докато някой не ни каже.

— Ами ако никой не ви каже?

— Все някой ще се появи, рано или късно.

— Колко дълго предлагате да чакаме?

Механикът вдигна рамене.

— Кой е Джон Голт?

— Той иска да каже — намеси се огнярят — да не задавате въпроси, на които никой не може да отговори.

Тя погледна червената светлина и линията, която се губеше и тъмната, непрогледна далечина. После каза:

— Движете се внимателно до следващия семафор. Ако работи, отидете до главната линия и спрете при първата отворена кантора.

— Тъй ли? И кой го казва това?

— Аз.

— Че коя си ти?

Настъпи съвсем кратка пауза, миг на удивление при въпрос, който не беше очаквала, но механикът погледна отблизо лицето ѝ и изпъшка заедно с нейния отговор:

— Боже Господи!

Тя отговори без да демонстрира обида, а просто като човек, на когото не му задават често подобен въпрос:

— Дагни Тагарт.

— Леле, да ме... — каза огнярят и тогава всички млъкнаха. Тя продължи със същия спокоен авторитетен тон.

— Стигнете до главната линия и задръжте влака, докато аз отида до първата отворена кантора.

— Да, госпожице Тагарт.

— Трябва да наваксате. Имате остатък от нощта, за да го направите. Докарайте „Комет“ по разписание.

— Да, госпожице Тагарт.

Тя вече се обръщаше, за да се си тръгне, когато механикът попита:

— Ако има някакъв проблем, поемате ли отговорността за него, госпожице Тагарт?

— Да.

Кондукторът я последва по обратния път към нейния вагон. Питаше я удивено:

— Но... просто място в обикновен вагон, госпожице Тагарт? Какво е станало? Защо не ни уведомихте?

Тя се усмихна спокойно.

— Нямах време за официалности. Моят вагон беше закачен за номер 22 от Чикаго, но слязох в Кливлънд, а номер 22 закъсняваше, така че оставих вагона. „Комет“ беше следващият влак и го взех. Нямахме останали места в спалните вагони.

Кондукторът поклати глава.

— Брат ви нямаше да вземе пътническо място.

Тя се разсмя.

— Не, нямаше.

Мъжете около локомотива я гледаха как се отдалечава. Младият спирач беше сред тях. Той попита, сочейки я:

— Коя е тази?

— Тя е човекът, който управлява „Тагарт Трансконтинентал“ — каза механикът, уважението в гласа му беше искрено. — Това е вицепрезидентът по експлоатацията на подвижния състав.

Когато влакът потегли, докато звукът от свирката му отмираще сред полята, тя седна до прозореца и запали още една цигара. Мислеше си: всичко се разпада по същия начин, из цялата страна, може да се очаква навсякъде, по всяко време. Но не чувстваше гняв или безпокойство, нямаше време да чувства.

Това беше просто още един проблем за справяне сред многото други. Тя знаеше, че управителят на клона в Охайо не става за нищо и че е приятел на Джеймс Тагарт. Тя не беше настояла да го изхвърлят отдавна, просто защото нямаше по-добър човек, когото да сложи на негово място. Добрите хора бяха странно трудни за намиране. Но трябваше да се отърве от него, мислеше си, и щеше да даде мястото му на Оуън Келог, младият инженер, който вършеше блестяща работа като един от асистентите на управителя на терминала на Тагарт в Ню Йорк,

всъщност Оуън Келог управляваше терминала. Тя наблюдаваше работата му от известно време — винаги търсеше проблясъци на компетентност, като търсач на диаманти сред необещаваща пустош. Келог беше още твърде млад, за да бъде направен управител на клон, тя искаше да му даде още година, но нямаше време за губене. Трябваше да говори с него веднага, щом се върне.

Ивицата земя, която се мяркаше през прозореца, сега се движеше по-бързо, сливайки се в сив поток. Някъде сред сухите изчисления в ума си тя все пак забеляза, че има време да почувства нещо — силното, ободряващо удоволствие от действието.

* * *

С първото свистене на въздуха, когато „Комет“ се гмурна в тунелите на терминала на Тагарт под централната част на Ню Йорк, Дагни Тагарт се изправи на седалката. Винаги го изпитваше, когато влакът влизаше под земята — това чувство на нетърпение, надежда и тайно вълнение. Сякаш нормалното съществуване беше снимка на безформени неща със зле отпечатани цветове, а това беше скица, направена с няколко резки линии, които карат нещата да изглеждат ясни, важни и струващи си да се направят.

Тя гледаше тунелите, докато те преминаваха покрай нея — голи бетонни стени, мрежа от тръби и жици, преплетени релси, които се отклоняваха към черни дупки, където висяха зелени и червени светлини, като далечни цветни петна. Нямаше нищо друго, нищо, което да разводни усещането, така че човек можеше да се възхищава на голата целесъобразност и изобретателността, която я беше постигнала. Тя мислеше за „Тагарт Билдинг“, която стоеше над главата ѝ в момента, устремена право в небето; мислеше: това са корените на сградата, кухите корени, които се извиват под земята и хранят града.

Когато влакът спря, когато тя слезе и чу бетона на перона под токетата си, се почувства лека, извисена, заредена за действие.

Дагни Тагарт тръгна, крачейки бързо, сякаш скоростта на стъпките ѝ можеше да даде форма на нещата, които чувстваше. След няколко мига разбра, че си свирка мелодия — и това беше темата от

Петия концерт на Хали. Усети, че някой я гледа, и се обърна. Младият спирач стоеше и я наблюдаваше напрегнато.

* * *

Тя седеше на подлакътника на големия стол пред бюрото на Джеймс Тагарт, с разтворено палто над измачкания костюм за пътуване. Еди Уилърс седеше в другия край на стаята и от време на време записваше. Неговата титла беше „специален асистент на вицепрезидента по експлоатацията на подвижния състав“, а основното му задължение беше да бъде неин пазач срещу загубата на време. Тя го молеше да присъства на срещи от този вид, защото никога не ѝ се налагаше да му обяснява каквото и да е след това. Джеймс Тагарт седеше на бюрото си, с глава, потънала между раменете му.

— Линията „Рио Норте“ е купчина боклук от край до край — каза тя. — Много по-лошо е, отколкото си мислех. Но ще я спасим.

— Разбира се — каза Джеймс Тагарт.

— Част от релсите могат да бъдат спасени. Не много и не за дълго. Ще започнем да полагаме нови релси в планинските секции, на първо място в Колорадо. Ще получа новите релси след два месеца.

— О, да не би Орън Бойл да е казал, че...

— Поръчах релсите на „Риърдън стийл“.

Слабият сподавен звук, дошъл откъм Еди Уилърс, беше потиснатото му радостно възклицание.

Джеймс Тагарт не отговори веднага.

— Дагни, защо не седнеш на стола както трябва? — каза той накрая, гласът му беше сприхав. — Никой не води бизнес разговори по този начин.

— Аз — да.

Тя чакаше. Той попита, докато очите му отбягваха нейните:

— Не каза ли, че ти си поръчала релсите от Риърдън?

— Снощи. Обадох му се от Кливлънд.

— Но бордът не е разрешавал. Аз не съм разрешавал. Не си се посъветвала с мен.

Тя се пресегна, вдигна слушалката на телефона на бюрото му и му я подаде.

— Обади се на Риърдън и го отмени.

Джеймс Тагарт се облегна назад.

— Не съм казал това — отговори ядосано той. — Изобщо не съм казал това.

— Значи остава?

— И това не съм казал.

Тя се обърна.

— Еди, накарай ги да съставят проектодоговор с „Риърдън стийл“. Джим ще го подпише — тя извади смачкано парче хартия от джоба си и го хвърли на Еди. — Това са цифрите и условията.

Тагарт каза:

— Но бордът не е...

— Бордът няма нищо общо с това. Упълномощиха те да купиш релсите преди тринайсет месеца. Откъде ще ги купуваш е твоя работа.

— Не мисля, че е правилно да взимаме такова решение, без да дадем на борда шанса да изрази мнението си. И не виждам защо трябва аз да бъда принуден да поема отговорността.

— Аз я поемам.

— Ами разходите, които...

— Риърдън иска по-малко от „Асошиейтед Стийл“ на Бойл.

— Добре, ами Орън Бойл?

— Анулирах договора. Имахме право да го анулираме преди шест месеца.

— Кога си направила това?

— Вчера.

— Но той не се е обадил, за да потвърдя.

— Няма и да го направи.

Тагарт седеше, забил поглед в бюрото си. Тя се чудеше защо той негодува от възможността да търгува с Риърдън и защо неговото негодувание е толкова странно и уклончиво. „Риърдън стийл“ беше основният доставчик на „Тагарт Трансконтинентал“ в продължение на десет години, от момента, в който беше запалена първата пещ на Риърдън, по времето, когато баща им беше президент на железопътната компания. В продължение на десет години по-голямата част от релсите им идваха от „Риърдън стийл“. Нямаше много фирми в страната, които да доставят онова, което е било поръчано, точно когато и както е било поръчано. „Риърдън стийл“ беше една от тях.

Ако беше луда, мислеше си Дагни, щеше да заключи, че брат ѝ мрази да работи с Риърдън, защото Риърдън си вършеше работата с невероятна ефикасност; но тя не направи такова заключение, защото мислеше, че подобно чувство е извън човешките възможности.

— Не е честно — каза Джеймс Тагарт.

— Какво не е честно?

— Че винаги даваме целия си бизнес на Риърдън. Струва ми се, че трябва да дадем шанс и на някого другиго. Риърдън няма нужда от нас, той е достатъчно голям. Трябва да помагаме на по-малките да се развиват. Иначе просто насърчаваме монопола.

— Не говори глупости, Джим.

— Защо винаги трябва да получаваме стока от Риърдън?

— Защото винаги я получаваме.

— Не харесвам Хенри Риърдън.

— Аз пък го харесвам. Но какво значение има едното или другото? Имаме нужда от релси и той е единственият, който може да ни ги даде.

— Човешкият елемент е много важен. Ти изобщо не разбираш човешкия елемент.

— Говорим за спасяването на една железопътна линия, Джим.

— Да, естествено, разбира се, но ти все пак никак не разбираш човешкия елемент.

— Не. Не го разбирам.

— Ако дадем на Риърдън толкова голяма поръчка за стоманени релси...

— Няма да са стоманени. Ще бъдат от риърдънов метал.

Тя винаги беше избягвала да изразява личните си реакции, но беше принудена да наруши правилото си, когато видя изражението на лицето на Тагарт. Тя избухна в смях.

Риърдъновият метал беше нова сплав, произведена от Риърдън след десет години експерименти. Скоро го беше пуснал на пазара. Не беше получил поръчки и не беше намерил клиенти.

Тагарт не можа да разбере внезапния преход от смеха към новия тон в гласа на Дагни, гласът ѝ беше студен и рязък:

— Остави, Джим. Знам всичко, което ще кажеш. Никой не го е използвал преди. Никой не одобрява риърдъновия метал. Никой не се

интересува от него. Никой не го иска. И все пак нашите релси ще бъдат направени от риърдънов метал.

— Но... — каза Тагарт, — но... никой не го е използвал преди!

Той забеляза с удовлетворение, че тя беше млъкнала от яд.

Обичаше да наблюдава емоции — те бяха като червени фенери, окачени из тъмната неизвестност на личността на другите — отбелязваха ранимите им точки. Но каква емоция може да предизвика една метална сплав и какво показва подобна емоция беше неразбираемо за него — така че не можеше да се възползва от откритието си.

— Общоприетото мнение на най-добрите авторитети в металургията — каза той — изглежда е изключително скептично към риърдъновия метал, в сравнение с...

— Остави, Джим.

— Добре, чие мнение послуша?

— Не слушам мнения.

— А какво тогава?

— Преценки.

— Добре, чия преценка възприе?

— Моята.

— Но с кого се консултира?

— С никого.

— Тогава какво, за Бога, знаеш за риърдъновия метал?

— Че това е най-великото нещо, пускано някога на пазара.

— Защо?

— Защото е по-здрав от стоманата, по-евтин от нея и ще надживее всяко парче метал, което съществува.

— Но кой казва това?

— Джим, учих инженерство в колежа. Когато погледна нещо, го виждам.

— И какво видя?

— Формулата на Риърдън и тестовете, които ми показва.

— Ако ставах за нещо, все някой щеше да го използва, а никой не го е направил.

Той видя проблясъка на гняв и продължи нервно:

— Откъде можеш да знаеш, че е добър? Откъде можеш да си сигурна? Как можеш да решаваеш?

— Все някой решава такива неща, Джим. Кой?

— Така или иначе не виждам защо ние трябва да сме първите. Изобщо не виждам защо.

— Искаш ли да спасим линията „Рио Норте“, или не?

Той не отговори.

— Ако пътят може да го понесе, бих изтръгнала всяко парче релса по цялата система и бих го заменила с риърдънов метал. Всичко има нужда от подмяна. Нищо няма да издържи още дълго. Но не можем да си го позволим. Първо трябва да се измъкнем от затрудненото положение. Искаш ли да излезем или не?

— Все още сме най-добрата железопътна компания в страната. Другите се справят много по-зле.

— Значи искаш да останем в това положение?

— Не съм казал това! Защо винаги опростяваш нещата по този начин? И ако те е грижа за парите, не виждам защо искаш да ги пръскаш за линията „Рио Норте“, когато „Финикс-Дюранго“ ни отмъкна целия бизнес там. Защо да харчим пари, когато нямаме защита срещу конкурент, който ще разруши инвестицията ни?

— Защото „Финикс-Дюранго“ е отлична железница, но аз възнамерявам да направя линията „Рио Норте“ по-добра. Защото ще победа „Финикс-Дюранго“, ако е необходимо — но няма да е необходимо, защото ще има място за две или три железопътни компании, които да печелят цели състояния в Колорадо. Защото бих ипотекирала цялата система, за да построя разклонение до всеки район около Елис Уайът.

— Писнало ми е да слушам за Елис Уайът.

Той не хареса начина, по който очите ѝ се преместиха върху него и останаха неподвижни за миг.

— Не виждам никаква нужда от незабавно действие — каза той, звучеше засегнат. — И какво точно смяташ за толкова обезпокоително в настоящото положение на „Тагарт Трансконтинентал“?

— Последствията от твоята политика, Джим.

— Коя политика?

— Първо — тринайсетмесечният експеримент с „Асошиейтед Стийл“. И второ — мексиканската ти катастрофа.

— Бордът одобри договора с „Асошиейтед Стийл“ — побърза да каже той. — Бордът гласува и да се построи линията „Сан Себастиан“

Освен това не разбирам защо я наричаш катастрофа.

— Защото мексиканското правителство ще национализира линията ти всеки момент.

— Това е лъжа! — гласът му стигна до вик. — Това са просто злонамерени слухове! Имам отличен вътрешен източник, който...

— Не ми показвай, че си уплашен, Джим — каза тя презрително. Той не отговори. — Няма полза да се паникьосваш за това сега. Единственото, което можем да направим, е да се опитаме да омекотим удара. А ще бъде лош удар. Четиринайсет милиона долара са загуба, от която няма да се възстановим лесно. Но „Тагарт Трансконтинентал“ е понасяла много силни трусове и в миналото. Ще се постарая да понесе и този.

— Отказвам да допусна, категорично отказвам да допусна възможността линията „Сан Себастиан“ да бъде национализирана!

— Добре. Не я допуская.

Тя замълча. Той каза отбранително:

— Не разбирам защо толкова искаш да дадеш шанс на Елис Уайът, а смяташ, че е грешка да взимаме участие в развитието на една онеправдана държава, която никога не е имала шанс.

— Елис Уайът не иска от никого да му даде шанс. А аз не съм в бизнеса с даване на шансове. Аз управлявам железопътна компания.

— Това е изключително тесногръдо, мисля аз. И не виждам защо трябва да помагаме на един човек, вместо на цяла нация.

— Не съм заинтересована да помагам на никого. Искам да правя пари.

— Това е непрактичен подход. Егоистичната алчност за печалба е нещо, което остана в миналото. Сега е общоприето, че интересите на обществото като цяло трябва да бъдат поставяни на първо място във всеки бизнес, който...

— Колко възнамеряваш да говориш, за да избегнеш темата, Джим?

— Коя тема?

— Договорът с „Риърдън стийл“.

Той не отговори. Седеше и я изучаваше мълчаливо. Стройното ѝ тяло, на ръба на припадъка от изтощение, се държеше изправено от правата линия на раменете, а раменете се държаха от съзнателно усилие на волята. Малцина харесваха лицето ѝ: то беше твърде

студено, очите — твърде настойчиви, нищо не можеше да й придаде чара на мекия поглед. Красивите крака, спуснати надолу от облегалката на стола към средата на полезрението му, го притесняваха — те объркваха оценката му.

Тя остана безмълвна, а той беше принуден да попита:

— Значи реши да поръчаш просто така, под влияние на моментен подтик, по телефона?

— Реших преди шест месеца. Чаках Ханк Риърдън да се приготови за производство.

— Не го наричай Ханк Риърдън. Вулгарно е.

— Всички го наричат така. Не сменяй темата.

— Защо е трябвало да му се обаждаш снощи?

— Не можах да го намеря по-рано.

— Защо не изчака, докато се върнеш в Ню Йорк, и тогава...

— Защото видях линията „Рио Норте“.

— Ще имам нужда от време да го обмисля, да изложи нещата пред борда, да намеря най-доброто...

— Няма време.

— Не ми даде шанс да си съставя мнение.

— Изобщо не ми пука за твоето мнение. Няма да споря с теб, с твоя борд или твоите професори. Имаш да правиш избор — и трябва да го направиш сега. Просто кажи да или не.

— Това е нелеп, своеволен, произволен начин да...

— Да или не?

— Това ти е проблемът. Винаги свеждаш всичко до „да“ или „не“. Нещата никога не са така абсолютни. Нищо не е абсолютно.

— Металните релси са. Дали ще ги получим или не — също.

Тя чакаше. Той не отговори.

— Е? — попита тя.

— Поемаш ли отговорността за това?

— Да.

— Действай — каза той и добави: — Но на твой риск. Няма да го отменя, но не мога да гарантирам какво ще кажа на борда.

— Кажи каквото искаш.

Тя се изправи. Той се наведе над бюрото, не желаейки да приключи разговора, и при това да го приключи толкова решително.

— Ясно ти е, разбира се, че всичко това ще изисква една дълга процедура — каза той почти обнадеждено. — Не е толкова просто.

— О, естествено — каза тя. — Ще ти пратя подробен доклад, който Еди ще подготви и който ти няма да прочетеш. Еди ще ти помогне с работата. Отивам във Филаделфия довечера, за да видя Риърдън. Двамата имаме доста работа.

И добави:

— Наистина е толкова просто, Джим.

Тя се обърна, когато той проговори отново — и онова, което каза, беше смуцаващо неуместно:

— За теб всичко е наред, защото имаш късмет. Другите не могат да го направят.

— Какво да направят?

— Другите хора са човечни. Чувствителни са. Не могат да посветят целия си живот на метали и машини. Ти имаш късмет — никога не си имала никакви чувства. Никога не си чувствала каквото и да е.

Тя го погледна, тъмносивите ѝ очи преминаха бавно от удивление към спокойствие, после придобиха странно изражение, което напомняше на изтощение, само че отразяваше много повече от простото понасяне на момента.

— Не, Джим — тихо каза тя. — Мисля, че никога не съм усещала каквото и да е.

Еди Уилърс я последва до кабинета ѝ. Когато тя се връщаше, той чувстваше, че светът става по-ясен, по-прост и лесен за справяне и забравяше моментите си на безформен страх. Той беше единственият човек, който смяташе за напълно естествено тя да бъде оперативен вицепрезидент на голяма железопътна компания, макар и да беше жена. Тя му беше казала, когато той беше на десет, че ще управлява компанията някой ден. Сега това не го учудваше, също както не го беше учудило и през онзи ден на полянката в гората.

Когато влязоха в кабинета, когато той я видя да сяда на бюрото и да хвърля поглед на бележките, които ѝ беше оставил, той се почувства сякаш е в колата си със запален двигател, готов да потегли.

Тъкмо щеше да напусне кабинета ѝ, когато си спомни за нещо, което не беше докладвал.

— Оуън Келог от отдела на терминала помоли за среща с теб — каза той.

Тя вдигна поглед учудено.

— Странно, тъкмо щях да пратя да го повикат. Нека се качи. Искam да го видя... Еди — изведнъж, добави тя, — преди да започна, кажи им да ме свържат с Ейърс от Музикална компания „Ейърс“.

— Музикална компания? — повтори невярващо той.

— Да, има нещо, което искам да го питам.

Когато господин Ейърс запита с учтива готовност каква услуга може да й окаже, тя го попита:

— Можете ли да ми кажете дали Ричард Хали е написал нов концерт за пиано, пети?

— Пети концерт ли, госпожице Тагарт? Не, разбира се, че не.

— Сигурен ли сте?

— Напълно сигурен, госпожице Тагарт. Не е писал нищо през последните осем години.

— Жив ли е още?

— Ама разбира се... тоест, не мога да кажа със сигурност, той изчезна напълно от обществения живот, но съм сигурен, че щяхме да чуем, ако е умрял.

— Ако е написал нещо, щяхте ли да знаете?

— Разбира се. Първи щяхме да разберем. Ние издаваме всичките му творби. Но е спрял да пише.

— Разбирам. Благодаря.

Когато Оуън Келог влезе в кабинета й, тя го погледна със задоволство. Радваше се да види, че смътния спомен за неговия вид е верен — лицето му имаше същите качества като това на младия спирач във влака, лице на онзи тип човек, с който тя можеше да върши работа.

— Седнете, господин Келог — каза тя, но той остана прав пред бюрото й.

— Някога ме помолихте да ви уведомя, ако реша да сменя работата си, госпожице Тагарт. Така че дойдох да ви кажа, че напускам.

Това беше последното нещо, което тя очакваше, отне й миг, преди да успее да попита тихо:

— Защо?

— По лични причини.

— Тук сте неудовлетворен?

— Не.

— Получили сте по-добра оферта?

— Не.

— В коя железопътна компания отивате?

— Не отивам в никоя компания, госпожице Тагарт.

— Тогава какво ще работите?

— Не съм решил още.

Тя го изучаваше, чувствайки се леко неудобно. В лицето му нямаше враждебност, той гледаше право в нея, отговаряше просто и прямо — говореше като човек, който няма какво да крие или да демонстрира, лицето му беше учтиво и празно.

— Тогава защо искате да напуснете?

— Въпросът е личен.

— Болен ли сте? Със здравето ви ли е свързано?

— Не.

— Ще напуснете ли града?

— Не.

— Да не сте наследили пари, които ви позволяват да се оттеглите?

— Не.

— Възнамерявате ли да продължите да работите, за да се издържате?

— Да.

— Но не искате да работите за „Тагарт Трансконтинентал“?

— Не.

— В такъв случай нещо трябва да е станало, за да ви подтикне към решението ви. Какво е то?

— Нищо, госпожице Тагарт.

— Бих желала да ми кажете. Имам причина да искам да знам.

— Ще ми повярвате ли за това, госпожице Тагарт?

— Да.

— Няма човек, предмет или събитие, свързано с работата ми тук, което да има някакво влияние върху решението ми.

— Нямате конкретно оплакване срещу „Тагарт Трансконтинентал“?

— Никакво.

— Тогава мисля, че може да промените мнението си, когато чуете какво искам да ви предложа.

— Съжалявам, госпожице Тагарт. Не мога.

— Може ли да ви кажа какво имам предвид?

— Да, ако искате.

— Ще повярвате ли, че бях решила да ви предложа поста, който ще ви предложа, преди да поискате да ме видите? Искам да го знаете.

— Винаги ще ви вярвам, госпожице Тагарт.

— Става въпрос за поста на управител на клона в Охайо. Ваш е, ако го искате.

На лицето му не пролича реакция, сякаш думите не означаваха за него повече, отколкото за някой дивак, който никога не е чувал за железници.

— Не го искам, госпожице Тагарт — отговори той.

След момент тя каза с напрежение в гласа:

— Напишете си сам фиша за заплатата, Келог. Назовете цената си, искам да останете. Мога да предложа толкова, колкото ви предлага която и да е железопътна компания.

— Няма да работя за друга железопътна компания.

— Мислех, че обичате работата си.

Това беше първият намек за емоция у него — просто леко разширяване на очите и странно, спокойно подчертаване на думите, когато той отговори:

— Обичам я.

— Тогава ми кажете какво трябва да кажа, за да ви задържа! — беше толкова неволно и толкова очевидно искрено, че той я погледна така, сякаш това му беше подействало.

— Може би не е честно да идвам тук, за да ви кажа, че напускам, госпожице Тагарт. Знам, че ме помолихте да ви кажа, защото искахте да имате възможност да ми направите контрапредложение. Така че щом съм дошъл, изглежда съм отворен за сделка. Но не съм. Дойдох само защото... защото исках да спазя думата си към вас.

Това прекъсване беше като внезапна светкавица, която ѝ показва колко много са значели за него нейният интерес и молба, и че това решение не е било от лесните.

— Келог, нищо ли не мога да ти предложа? — попита тя.

— Нищо, госпожице Тагарт. Абсолютно нищо.

Той се обърна и тръгна към вратата. За пръв път в живота си тя се чувстваше безпомощна и победена.

— Защо? — попита тя, без да се обръща към него. Той спря. После вдигна рамене и се усмихна — за миг беше жив и това беше най-странната усмивка, която тя беше виждала: в нея се криеше скрита радост, разбито сърце и безкрайна горчивина. Той отговори:

— Кой е Джон Голт?

ГЛАВА II

БЕРИГАТА

Започна с няколко светлинки. Докато един влак от линията на Тагарт пътуваше към Филадельфия, няколко блестящи, разпръснати светлинки се появиха в мрака. Те изглеждаха безцелни в празната равнина, но все пак бяха твърде силни, за да нямат цел. Пътниците ги гледаха лениво, без интерес.

След това се появи черният силует на някаква конструкция, която едва се виждаше на фона на небето, а след това — голяма сграда, съвсем близо до линията; сградата беше тъмна и отраженията от светлините на влака прорязваха плътното стъкло по стените ѝ.

Идващият насреща товарен влак скри гледката, изпълвайки прозорците и профучавайки като петно от звуци. В неочаквана пролука в редицата от товарни вагони пътниците видяха далечни сгради под неясно очертаното, червеникаво зарево в небето. Заревото пулсираше неравномерно, сякаш сградите дишаха.

Когато товарният влак изчезна, те видяха ъгловатите сгради, обвити в облаци пара. Лъчите на няколко силни прожектора прорязваха прави линии през тях. Парата беше червена като небето.

После се появи нещо, което не приличаше на сграда, а на раковина от разграфено на квадрати стъкло, обграждаща подпорни греди, кранове и покривни ферми в ослепителен оранжев пламтящ кръг.

Пътниците не можаха да схванат сложността на онова, което приличаше на разстлал се на километри град, който живееше без следа от човешко присъствие. Те виждаха кули, които приличаха на разкривени небостъргачи, мостове, увиснали между небето и земята, и ненадейни рани в солидните стени, откъдето излизаше огън.

Появи се административна сграда, съвсем близо до линията. Големият неонов надпис на покрива осветяваше вътрешността на вагоните, докато те преминаваха покрай него. Надписът гласеше „Риърдън стийл“.

Един пътник, който беше професор по икономика, отбеляза пред спътника си:

— Каква е стойността на индивида в титаничните колективни достижения на нашата индустриална епоха?

Друг, който беше журналист, си записа, за да го използва сетне в рубриката си: „Ханк Риърдън е от онези хора, които отпечатват името си върху всичко, до което се докоснат. От това може да си съставите мнение що за човек е Ханк Риърдън“.

Влакът стремително се носеше в мрака, когато една продълговата постройка изригна червено дихание към небето. Пътниците не обърнаха внимание — поредната излята порция стомана не беше събитие, на което те бяха научени да обръщат внимание.

Това беше първата пещ от първата поръчка за риърдънов метал.

За хората при устието на пещта, вътре във фабриката, първият пробив на течния метал на открито беше като разтърсващо чувство за разсъмване. Изливащата се тясна ивица метал имаше чистия бял цвят на слънчевата светлина. Черни облаци пара кипяха нагоре, прорязани от стихийни червени отблясъци. Водопади от искри излитаха в пулсиращи спазми, сякаш от разрязани артерии. Въздухът изглеждаше раздран, отразявайки беснеещия пламък, който не беше близо, а червените му петна се вихреха в пространството, сякаш не можеха да бъдат задържани в конструкция, направена от човек — сякаш щяха да погълнат колоните, гредите и стрелите на крановете отгоре. Но течният метал не внушаваше насилие. Той беше дълга бяла крива с гладкостта на сатен и приятелското излъчване на усмивка. Той течеше послушно по глинен улей, задържан само от две крехки прегради. После падаше през шест метра празно пространство в кофа, която побираше двеста тона. Поток от звезди витаеше над потока, изскочил от ведрото му спокойствие, нежен като дантела и невинен като детски фойерверк. Едва при по-внимателно вглеждане можеше да се забележи, че белият сатен кипи. От време на време от него излитаха пръски и падаха на земята: това беше метал, който, охлаждайки се при падането си върху земята, избухваше в пламъци.

Двеста тона метал, който трябваше да е по-здрав от стоманата, втечен при температура от 2200 градуса, имаше силата да унищожи всяка стена на сградата и всеки един от мъжете, които работеха до потока. Но всеки инч от неговия път, всеки фунт от налягането му и

съдържанието на всяка молекула бяха контролирани и произведени от съзнателно намерение, което беше работило по тях в продължение на десет години.

Докато трептеше из мрака на леярната, червеният отблясък криеше лицето на човек, който стоеше в един отдалечен ъгъл. Беше се облегнал на една колона и наблюдаваше. За момент блясъкът проряза очите му, които имаха цвета и качествата на бледосинкав лед, след това освети черната мрежа на металната колона и пепеляворусите къдрици на косата му, после се спусна по колана на непромокаемото му палто и джобовете, в които държеше ръцете си. Тялото му беше високо и изпито, той винаги бе бил твърде висок спрямо хората наоколо. Лицето му беше прорязано от издадени скули и от няколко остри линии — това не бяха бръчки от възрастта, той винаги ги беше имал, — те го правеха да изглежда стар на двайсет и млад сега, на четирийсет и пет.

Откакто се помнеше, му казваха, че лицето му е грозно, защото е неотстъпчиво, и жестоко, защото е безизразно. Оставаше безизразно и сега, докато гледаше метала. Това беше Ханк Риърдън.

Металът стигна до ръба на кофата и преля през него с дръзко разточителство. Тогава ослепително белите струйки станаха нажежено кафяви и след още миг се превърнаха в черни метални висулки, които започнаха да се отчупват и падат. Шлакът се вкоравяваше на гъсти, кафяви изпъкнали ивици, наподобяващи земната кора. Докато кората ставаше все по-дебела, на няколко места се образуваха кратери, в които бялата течна маса все още кипеше.

Един човек сякаш яздеше въздуха в кабината на кран. Кранистът дръпна един лост с небрежно движение на ръката: стоманени куки се спуснаха върху една верига, сграбчиха дръжките на разливната кофа, повдигнаха я плавно, като ведро с мляко — и двеста тона метал заплаваха през пространството към редицата форми, очакващи да бъдат запълнени.

Ханк Риърдън се облегна назад и затвори очи. Усещаше как колоната потрепва от тътена на крана. Работата е свършена, мислеше си.

Един работник го видя и се усмихна разбиращо, като съучастник във величествен празник — той разбираше защо тази висока, руса фигура трябваше да присъства тук тази вечер. Риърдън се усмихна в

отговор: това беше единственият поздрав, който беше получил. След това си тръгна към кабинета; лицето му отново не изразяваше нищо.

Беше вече късно, когато Ханк Риърдън напусна кабинета си тази вечер, за да тръгне пеш от леярната до дома си. Трябваше да измине няколко мили през пуста местност, но просто му се искаше да го направи, без някаква осъзната причина.

Той вървеше с ръка в джоба, с пръсти, сключени около една гривна. Тя беше направена от риърдънов метал във формата на верижка. Пръстите му се движеха от време на време и усещаха тъканта ѝ. Беше му отнело десет години, за да направи тази гривна. Десет години, мислеше си той, са много време. Пътят беше тъмен, обграден с дървета. Поглеждайки нагоре, можеше да види няколко листа на фона на звездите — листата бяха изкривени и изсъхнали, готови да паднат.

В далечината се виждаха светлинките от прозорците на къщите, пръснати из местността, но те караха пътя да изглежда още по-самотен.

Той никога не беше чувствал самота, освен когато беше щастлив. От време на време се обръщаше да погледне към червения отблясък на небето над леярната. Не мислеше за онези десет години. Тази вечер от тях беше останало само чувство, което не можеше да определи — беше спокойно и тържествено. Чувството беше някак сборно и нямаше защо отново да брои частиците, от които беше съставено. Но тези части, макар и неназовани, си бяха там, в чувството. Това бяха нощите, прекарани до пърлещите пещи в лабораторията на леярната; нощите, прекарани в работния кабинет в дома му над листове хартия, които изпълваше с формули и после разкъсваше, вбесен от неуспеха си; дните, когато младите учени от малкия екип, който беше подбрал да му помага, чакаха инструкции като войници, готови за безнадеждна битка, изчерпали изобретателността си, все още изпълнени с желание, но мълчаливи, с неизказаните думи, увиснали във въздуха: „Господин Риърдън, това не може да се направи...“; обедите, прекъснати и изоставени при внезапния проблясък на нова мисъл, която трябва да се проследи веднага, да се опита, да се тества, да се работи върху нея месеци наред, и да бъде зарязана като поредния провал; моментите, откраднати от конференции, от договори, от задълженията по управлението на най-добрата стоманолеярна в страната, откраднати почти с чувство за вина, сякаш скътани за някаква тайна любов...

Една-единствена мисъл устояваше, неподвижна, през всички тези десет години, над всичко, което правеше и казваше. Мисълта оставаше в ума му, когато гледаше сградите на града, релсите на влаковата линия, светлината в прозорците на отдалечена ферма, ножа в ръцете на красива жена, която отрязва парче плод на някой банкет — мисълта за металната сплав, която ще бъде по-добра от всяка произведена някога стомана, метал, който ще бъде за стоманата това, което стоманата е била спрямо желязото; самоизтезанията, когато отхвърляше някоя надежда или мостра, без да си позволи да си признае, че е уморен, без да си даде време да чувства, насилвайки се през изцеждащото изтезание, през „не е достатъчно добро... още не е достатъчно добро“, и продължавайки напред без друг стимул, освен убеждението, че може да се направи... и след това денят, когато всичко беше свършено и резултатът беше наречен риърдънов метал... Тези неща бяха се нажежили до бяло, бяха се стопили и слели в него, и тяхната сплав беше странно, спокойно чувство, което го караше да се усмихва на пейзажа в мрака и да се чуди защо щастието може да причинява болка.

Не след дълго усети, че мисли за миналото си, сякаш няколко дни от него се бяха разгърнали пред него и искаха да бъдат разгледани отново. Той не искаше да ги гледа — презираше спомените като безсмислена глезотия. Но разбра, че тази вечер мисли за тях в чест на парчето метал в джоба си. Сетне си позволи да ги погледне.

Видя деня, когато стоеше на ръба на една скала и чувстваше струйка пот да се стича от слепоочието по врата му. Беше на четиринайсет, а това беше първият му работен ден в железните мини в Минесота. Опитваше се да се научи отново да диша, въпреки парещата болка в гърдите си. Стоеше и се проклинаше, защото беше решил, че няма да се уморява. След малко се върна към работата си, реши, че болката не е достатъчна причина, за да спре. Видя деня, когато стоеше на прозореца на кабинета си и гледаше мините — от онази сутрин насам те бяха вече негови. Беше на трийсет години. Случилото се през изминалите години нямаше значение, също както и болката не е имала значение. Беше работил в мини, в леярни, в железните заводи на север, придвижвайки се към избраната цел. Единственото, което си спомняше от тези места, беше, че хората около него като че ли никога не знаеха какво да правят, докато той винаги е знаел. Спомняше си как се чудеше защо толкова много железни мини затварят, също както и тези бяха на

ръба да затворят, докато не ги беше поел. Гледаше скалните тераси в далечината. Неколцина работници слагаха нов надпис над един портал в края на пътя: „Руда Риърдън“.

Видя една вечер, когато беше се отпуснал на бюрото си в кабинета си.

Беше късно и служителите му си бяха тръгнали, така че той можеше да лежи там сам, без никой да го забележи. Беше уморен. Сякаш се беше състезавал със собственото си тяло и цялото изтощение от годините, което той отказваше да признае, го беше сграбчило и го беше притиснало към бюрото. Не чувстваше нищо, освен желанието да не мърда. Нямаше сили да чувства, нямаше сили дори и да страда. Беше изгорил всичко, което можеше да изгори в себе си, беше разпръснал толкова много искри, за да запали толкова много неща, и се чудеше дали някой може да му даде искрата, от която има нужда, тъкмо в този момент, когато чувстваше, че никога повече няма да може да се надигне. Запита се кой му беше дал пламък и го беше поддържал. След това изправи глава. Бавно, с най-голямото усилие в живота си, изправи тялото си, докато можа да седне, опрян с трепереща ръка върху бюрото. Никога повече не си зададе този въпрос.

Видя деня, в който стоеше на един хълм и гледаше мръсния изоставен парцел с постройки, който някога е бил стоманолеярна. Бяха я затворили, бяха се отказали от нея. Той я беше купил предишната вечер. Духаше силен вятър и през облаците се промъкваше сива светлина. На тази светлина той видя червеникавокафява ръжда, като засъхнала кръв, по стоманата на огромните кранове, и ярки, зелени, живи плевели, като преяли канибали, да растат над купчини строшено стъкло под стените, изградени от празни рамки. До една врата в далечината съзря черните силуети на мъже. Те бяха безработните от рушащите се бордеи на това, което някога е било процъфтяващ град.

Те стояха мълчаливо и гледаха бляскавата кола, която той беше оставил на портала на фабриката, чудеха се дали човекът на хълма е онзи Ханк Риърдън, за когото хората говореха, и дали е вярно, че фабриката ще бъде отворена отново. „Историческият цикъл на производство на стомана в Пенсилвания очевидно е към своя заник — беше писал един вестник, — и експертите са съгласни, че инвестицията на Хенри Риърдън в стомана е безнадеждна. Скоро ще

можете да станете свидетели на сензационния край на сензационния Хенри Риърдън“.

Това беше преди десет години. Тази вечер студеният вятър, който брулеше лицето му напомняше за студения вятър през онзи ден. Обърна се и погледна назад. Червеният отблясък на леярната дишаше в небето — гледка, животворна като изгрев. Такива бяха спирките му, гарите, до които експресът беше стигнал и които беше подминал. Не си спомняше нищо отчетливо през годините между тях — годините бяха размазани, сякаш от високата скорост.

Каквото и да е било, мислеше си той, каквито и да са били напрежението и агонията, те си струваха, защото му бяха помогнали да стигне до този ден — денят, в който първата пещ от първата поръчка за риърдънов метал беше излята, за да се превърне в релси за „Тагарт Трансконтинентал“.

Той докосна гривната в джоба си. Беше я направил от този първи излят метал. Тя беше за съпругата му. Докато я докосваше, изведнъж разбра, че мисли за някаква абстракция, наречена „негова съпруга“, а не за жената, за която беше женен.

Прониза го съжаление, желание да не беше правил гривната, а сетне и вълна от самообвинение за съжалението. Той разтърси глава. Не беше време за старите му съмнения. Чувстваше, че може да прости всичко на всекиго, защото щастието беше най-сигурното средство за пречистване. Чувстваше се сигурен, че тази вечер всяко живо същество му желае доброто. Искаше да се срещне с някого, да се изправи пред първия непознат, да застане обезоръжен и открит, и да каже: „Погледни ме“. Хората, мислеше си, бяха толкова жадни да видят радостта, колкото винаги е бил и самият той — за миг на облекчение от сивия товар на страданието, което изглеждаше така необяснимо и ненужно. Никога не беше успял да проумее защо хората трябва да са нещастни.

Тъмният път неусетно се беше изкачил до върха на един хълм. Той спря и се обърна. Червеният блясък беше останал като тясна лента далеч на запад. Над нея, съвсем дребни, заради няколкото мили разстояние, личаха написаните върху чернотата на небето думи на неонов надпис: „Риърдън стийл“. Той стоеше изправен, сякаш на подсъдимата скамейка. Мислеше си как, в мрака на тази нощ, и други надписи светеха из страната: „Руда Риърдън“, „Въглища Риърдън“,

„Варовик Риърдън“ Мислеше си за дните зад себе си. Искаше му се да може да запали неонов надпис над тях — „Животът на Риърдън“.

Обърна се рязко и продължи. Когато пътят доближи неговата къща, той забеляза, че стъпките му се забавят и че настроението му спада. Усети смътна неохота да влезе в дома си, а не му се щеше да е така. Не, помисли си той, не и тази нощ — днес те ще ме разберат. Но не знаеше, никога не можеше да определи какво точно искаше те да разберат.

Видя светлина в прозорците на всекидневната, когато приближи къщата. Тя беше на върха на хълма и се изправяше пред него като голяма бяла грамада — изглеждаше гола, с няколко имитиращи колониалност колони, като колебливи орнаменти, — къщата изглеждаше безрадостно гола, с голота, която не си струваше да бъде разбулена.

Не беше сигурен дали съпругата му го забеляза, когато влезе във всекидневната. Тя стоеше до камината и разговаряше, а извивката на ръката ѝ плавно се движеше и грациозно подчертаваше думите ѝ. Чу как гласът ѝ прекъсна за момент и си помисли, че го е видяла, но тя не вдигна поглед и продължи гладко изречението си. Не можеше да бъде сигурен.

— ... Но културният човек просто се отегчава от така наречените чудеса на чисто материалната изобретателност — казваше тя. — Той просто не може да се развълнува от един водопровод.

После обърна глава, погледна Риърдън в тъмнината в другия край на дългата стая, и ръцете ѝ се разтвориха елегантно, като две лебедови шии.

— Но скъпи — каза тя с явен присмех в гласа, — не е ли твърде рано, за да се прибиращ? Нямах ли шлака за чистене или тръби за полиране?

Всички се обърнаха към него — майка му, брат му Филип и старият им приятел Пол Ларкин.

— Съжалявам — отговори той. — Знам, че закъснях.

— Не казвай, че съжаляваш — каза майка му. — Можеше да се обадиш.

Той я погледна, смътно опитвайки се да си спомни нещо.

— Обеща да се прибереш за вечеря днес.

— Да, така е. Съжалявам. Но днес във фабриката изляхме... — той спря. Не знаеше какво го лиши от способността да промълви единственото нещо, заради което се беше прибрал вкъщи, добави само: — Просто... забравих.

— Точно това има предвид мама — каза Филип.

— Остави го да се осъзнае, още не е съвсем тук, още е в леярната — весело каза жена му. — Все пак свали си палтото, Хенри.

Пол Ларкин го гледаше с преданите очи на вързано куче.

— Здравсти, Пол — каза Риърдън. — Кога пристигна?

— О, просто успях да скоча на влака в 5,35 от Ню Йорк — усмихна се Ларкин с благодарност за проявеното към него внимание.

— Някакви проблеми?

— Че кой няма проблеми в наши дни? — усмивката на Ларкин придоби примирено изражение, за да покаже, че забележката беше чисто философска. — Но не, нищо специално този път. Просто реших да се отбия и да те видя.

Съпругата му се изсмя.

— Разочарова го, Пол.

Обърна се към Риърдън.

— Дали е комплекс за малоценност или мания за величие, Хенри? Наистина ли вярваш, че никой не може да иска да те види просто заради самия теб, или пък смяташ, че никой не може да се справи без твоята помощ?

Той искаше ядосано да отрече, но тя му се усмихваше така, сякаш това беше просто шега в разговора, а той не беше твърде умен в този вид разговори, които не значеха нищо, така че не отговори. Стоеше и я гледаше, чудейки се за нещата, които никога не беше могъл да разбере.

Лилян Риърдън се смяташе от всички за красива жена. Имаше високо, елегантно тяло, от онези, които изглеждаха добре в рокли с висока талия в стил „Ампир“, каквито обикновено носеше. Изисканият ѝ профил беше като камей в същия стил: чистите му, горди линии и блестящите кестеняви вълни на косата ѝ, носена с класическа простота, създаваха строга, имперска красота. Но когато се обърнеше с лице към тях, хората изпитваха леко разочарование. Лицето ѝ не беше красиво. Недостатъкът му бяха очите: бяха с някакъв неясен блед, нито твърде сив, нито кафяв цвят, безизразни и лишени от живот. Риърдън

винаги се беше чудил — защо, след като изглеждаше весела толкова често, на лицето ѝ никога не се изписваше радост.

— Срецали сме се и преди, скъпи — каза тя в отговор на мълчаливия му изпитателен поглед — но ти май не си сигурен в това.

— Вечерял ли си, Хенри? — попита майка му. В гласа ѝ имаше упрек и нетърпение, сякаш неговият глад беше лична обида към нея.

— Да... Не... Не бях гладен.

— Тогава да позвъня и да им поръчам...

— Не, майко, не сега, няма значение.

— Това винаги е бил проблемът ми с теб — тя не гледаше към него, а изричаше думите в празното пространство. — Няма смисъл да се опитвам да правя нищо за теб, ти не го оценяваш. Така и не можах да те накарам да се храниш както трябва.

— Хенри, работиш твърде много — каза Филип. — Не е добре за теб.

Риърдън се засмя.

— На мен ми харесва.

— Ти смяташ така. Това е някакъв вид невроза, да знаеш. Когато човек се потопи в работа, то е защото се опитва да избяга от нещо. Трябва да имаш хоби.

— Фил, за Бога! — каза той и съжали за раздразнението в гласа си.

Филип винаги е бил с нестабилно здраве, въпреки че лекарите никога не откриваха никакво конкретно увреждане в неговото безформено, дългнесто тяло. Той беше на трийсет и осем, но хроничното му изтощение понякога караше хората да мислят, че е по-възрастен от брат си.

— Трябва да се научиш да се забавляваш — каза Филип. — Иначе ще станеш скучен и тесногръд. Ограничен, ти знаеш. Трябва да излезеш от малката си уединена черупка и да погледнеш света. Нали не искаш да изпуснеш живота, а точно това ще стане, ако продължаваш така.

Борейки се с гнева, Риърдън си каза, че това беше начинът, по който Филип проявяваше загриженост. Каза си, че няма да е справедливо да се обижда: всички се опитваха да покажат грижата си към него — а на него му се искаше не това да са нещата, за които проявяват загриженост.

— Днес си прекарах доста добре, Фил — отговори с усмивка той, и се учуди защо Филип не попита какво е станало.

Щеше му се един от тях да го попита. Беше му трудно да се съсредоточи. Гледката на течащия метал още беше запечатана в ума му, изпълваше съзнанието му и не оставяше място за каквото и да е друго.

— Можеше да се извиниш, но би трябвало вече да съм свикнала и да не го очаквам от теб.

Беше гласът на майка му. Той се обърна. Тя го гледаше с обидения поглед, който известява безкрайното търпение на беззащитните.

— Госпожа Бийчъм беше тук на вечеря — каза тя с упрек.

— Какво?

— Госпожа Бийчъм. Моята приятелка госпожа Бийчъм.

— Е, и?

— Казах ти за нея, при това много пъти, но ти никога не помниш какво казвам. Госпожа Бийчъм толкова искаше да те види, но трябваше да си тръгне след вечеря, така че не можеше да чака. Госпожа Бийчъм е много заета. Толкова много искаше да ти разкаже за прекрасната работа, която вършим в енорийското училище, за часовете по металообработване и за дръжките за врати от ковано желязо, които малките деца от бедняшките квартали правят съвсем самички.

Той вложи цялото си уважение, за да отговори спокойно:

— Съжалявам, ако съм те разочаровал, майко.

— Не съжаляваш. Можеше да си тук, ако беше направил усилие. Но кога ли си полагал усилия за някого друго, освен за себе си? Не се интересуваш от никого от нас, нито от нещата, които правим. Мислиш си, че е достатъчно просто да плащаш сметките, нали? Пари! Само това знаеш. И единственото, което ни даваш, е пари. Да си ни отделял някога някакво време?

Ако това означава, че ѝ липсва, мислеше си той, то тогава означава и привързаност, а ако означава привързаност, то е несправедливо да изпитва тежко, мрачно чувство, което го кара да мълчи, за да не би гласът му да издаде, че това чувство е отвращение.

— Теб не те е грижа — продължи гласът ѝ, наполовина задавен, наполовина умоляващ. — Лилиан имаше нужда от теб днес по много важен проблем, но аз ѝ казах, че няма смисъл да те чака, за да го обсъди с теб.

— Но майко, това не е важно! — каза Лилиан. — Не и за Хенри.

Той се обърна към нея. Стоеше в средата на стаята, все още с тренчкот на гърба, сякаш беше в клопката на някаква нереалност, която нямаше как да стане реална.

— Изобщо не е важно — весело каза Лилан. Той не можеше да прецени дали гласът ѝ изразява извинение или самохвалство. — Няма нищо общо с бизнеса. Напълно некомерсиално е.

— За какво става въпрос?

— За парти, което мисля да организирам.

— Парти?

— О, не гледай толкова изплашено, не е за утре вечер. Знам, че си много зает, но е чак след три месеца и искам да бъде нещо много голямо и специално, така че ще ми обещаеш ли да бъдеш тук тогава, а не в Минесота, Колорадо или Калифорния?

Тя го гледаше странно, говорейки едновременно твърде лековато и твърде целенасочено, като усмивката и подчертаваше прекалено силно невинния ѝ вид и предполагаше някакъв скрит коз.

— След три месеца? — каза той. — Но ти знаеш, че не мога да предположа каква спешна работа може да изникне и да се наложи да напусна града.

— О, да! Но не може ли да си запиша официална среща с теб, предварително един вид, като всеки железопътен директор, производител на автомобил и търговец на боклук, тоест на скрап? Казват, че никога не пропускаш среща. Разбира се, ще ти позволя да избереш удобна за теб дата.

Тя го гледаше, а погледът ѝ придобиваше някаква специална женска привлекателност, тъй като идваше изпод наведеното ѝ чело, нагоре към него. Тя попита, някак твърде безгрижно и твърде внимателно:

— Датата, която имам предвид, е десети декември, но ти може би предпочиташ девети или единайсети?

— За мен няма значение.

Тя каза тихо:

— Десети декември е годишнината от сватбата ни, Хенри.

Всички гледаха лицето му; ако очакваха виновен поглед, то онова, което видяха, беше лека весела усмивка. Не може да го е замислила като капан, мислеше си той, защото той можеше да избяга

толкова лесно, като просто откаже да приеме всякакви обвинения за това, че е забравил и да я остави отхвърлена, тя знаеше, че чувствата му към нея бяха единственото ѝ оръжие. Мотивът ѝ, мислеше си той, е горд, непряк опит да изпита чувствата му и да признае своите. Партието не беше неговият начин за празнуване, а нейният. За него то не значеше нищо — за нея беше най-добрият подарък, който можеше да предложи на него и на техния брак. Трябваше да уважи намерението ѝ, мислеше си, дори и да не споделяше стандартите ѝ, дори и да не знаеше дали изобщо го е грижа за каквито и да е подаръци от нейна страна. Трябваше да я остави да победи, мислеше си, защото тя се беше оставила напълно на неговата милост. Той се усмихна без лошо чувство, с открита усмивка, признавайки нейната победа.

— Добре, Лилиан — спокойно каза той. — Обещавам да бъда тук вечерта на десети декември.

— Благодаря, скъпи — усмивката ѝ беше прикрита, мистериозна, той се чудеше защо му се стори за миг, че поведението му е разочаровало всички.

Ако тя му вярваше, мислеше си той, ако чувствата ѝ към него бяха още живи, то той щеше да оправдае доверието ѝ. Трябваше да го каже, думите бяха като лещи, които фокусират ума, а той не можеше да използва думите за нищо друго тази вечер.

— Съжалявам, че закъснях, Лилиан, но днес в леярната отляхме първата пещ с риърдънов метал.

За миг настъпи тишина. После Филип каза:

— Е, това е прекрасно.

Другите не казаха нищо.

Той сложи ръка в джоба си. Когато я докосна, реалността на гривната помете всичко друго, той се чувстваше както в момента, когато течният метал се изливаше в пространството пред него.

— Донесох ти подарък, Лилиан.

Той не знаеше, че стои изпънат и че жестът му е като на завърнал се кръстоносец, който предлага трофеите на любимата си, когато пусна малка метална верижка в скута ѝ.

Лилиан Риърдън я пое, окачи я на краищата на двата си изправени пръста и я вдигна към светлината. Брънките бяха тежки, грубовати, а блестящият метал имаше странен зеленикавосин оттенък.

— Какво е това? — попита тя.

— Първото нещо, направено от първата пещ на първата поръчка на риърдънов метал.

— Искаш да кажеш, че струва точно колкото струва и парче релса?

Той я погледна безизразно.

Тя подхвърляше гривната, която блещукаше на светлината.

— Хенри, това е невероятно красиво! Каква оригиналност! Аз ще съм сензацията на Ню Йорк, защото ще нося бижута, направени от същия материал като трегерите на мостовете, двигателите на камионите, печките, пищеците машини, и... какво казваше за това преди няколко дни, скъпи? Казаните за супа?

— Господи, Хенри, ама че си надут! — каза Филип.

Лилиан се засмя.

— Той е сантиментален. Като всички мъже. Но, скъпи, аз наистина го оценявам. Не като подарък, а като идея.

— Идеята му си е чисто егоистична, ако питаш мен — каза майката на Риърдън. — Друг мъж би донесъл диамантена гривна, ако иска да направи подарък на жена си, защото ще мисли за нейното удоволствие, а не за своето собствено. Но Хенри мисли, че само защото е направил нов вид тенекия, за всички тя е по-ценна от диамантите, именно защото той я е направил. Такъв си е още от петгодишен — най-себичното хлапе, което сте виждали — и аз си знаех, че като порасне, ще бъде най-егоистичното същество на земята.

— Не, сладко е — каза Лилиан. — Очарователно.

Тя пусна гривната на масата. Стана, сложи ръце на раменете на Риърдън, после се вдигна на пръсти и го целуна по бузата с думите:

— Благодаря ти, скъпи.

Той не помръдна, не наведе глава към нея. След малко се обърна, съблече палтото си и седна до огъня, отделно от другите. Чувстваше единствено огромно изтощение.

Не слушаше разговора им. Чуваше смътно, че Лилиан спори, защитавайки го срещу майка му.

— Познавам го по-добре от теб — казваше майка му. — Ханк Риърдън не се интересува от нищо, било то човек, животно или плевел, освен ако не е свързано по някакъв начин с него и неговата работа. Само за това го е грижа. Опитах се по всякакъв начин да го науча на малко скромност, цял живот се опитвам, но се провалих.

Той беше предложил на майка си неограничени средства, за да живее както и където поиска, чудеше се защо беше настояла да живее с него. Успехът му, мислеше си той, има някакво значение за нея, и ако това е така, значи между тях има връзка — единствената връзка, която той признаваше; ако тя искаше място в дома на успелия си син, той нямаше да ѝ го откаже.

— Безполезно е да се надяваме, че от Хенри ще излезе светец, майко — каза Филип. — Той не е роден за светец.

— Напротив, Филип, грешиш — каза Лилиан. — Толкова много грешиш! Хенри има всички заложби на светец. Това е проблемът.

Какво искат от него — мислеше си Риърдън. Какво преследват? Той никога не беше искал каквото и да е от тях, тъкмо те желаеха да го задържат, те предявяваха претенции към него, и тези претенции изглежда имаха формата на обич, но беше форма, по-трудна за понасяне от всеки вид омраза. Той презираше безпричинната привързаност, също както презираше и неспечеленото богатство. Те твърдяха, че го обичат по някаква неизвестна причина, и пренебрегваха всички неща, за които той можеше да иска да бъде обичан. Той се чудеше какъв отклик се надяваха да получат от него по този начин — ако изобщо искаха отклик.

Тъкмо това искаха, мислеше си той, иначе защо са тези непрекъснати оплаквания, тези неспирни обвинения за неговото безразличие? Защо е това хронично подозрение, сякаш чакат да бъдат наранени? Той никога не беше искал да ги нарани, но винаги беше усещал отбранителното им, обвинително очакване — те изглеждаха наранени от всичко, което кажеше, като това нямаше нищо общо с думите или делата му, а беше почти... почти сякаш те бяха наранени от самия факт, че той съществува. Не започвай да мислиш, че са луди — каза си строго той, опитвайки се да се пребори със загадката с помощта на най-стриктното си и безмилостно чувство за справедливост. Той не можеше да ги съди, без да ги разбира. А не можеше да ги разбере.

Харесваше ли ги? Не, мислеше си, искал е да ги харесва, а това не беше същото. Беше го желал в името на някаква неизказана възможност, която някога очакваше да види във всяко човешко същество. Сега не изпитваше нищо към тях, само безмилостно безразличие, дори без съжаление от загубата. Имаше ли нужда от друг

човек като част от живота си? Липсваше ли му чувството, което беше искал да изпита? Не, мислеше си. Беше ли му липсвало някога? Да, в младостта му. После никога.

Чувството на изтощение растеше, той разбра, че беше отегчение.

Дължеше им вежливостта да го скрие, мислеше си, и седеше неподвижен, борейки се с желанието за сън, което се превръщаше във физическа болка.

Очите му се затваряха, когато усети два меки, влажни пръста да докосват ръката му: Пол Ларкин беше придърпал един стол до него и се навеждаше за личен разговор.

— Не ме интересува какво казва индустрията, Ханк, риърдъновият метал е страхотен продукт, невероятен, ще ти докара цяло състояние — като всичко, до което се докоснеш.

— Да — каза Риърдън. — Така е.

— Просто... надявам се, че няма да се забъркаш в неприятности.

— Какви неприятности?

— Ами не знам... както стоят нещата... има хора, които... но откъде да знаем? Всичко става...

— Какви неприятности?

Ларкин седеше прегърбен и гледаше нагоре с благите си, умоляващи очи. Ниското му закръглено тяло изглеждаше беззащитно и недовършено, сякаш имаше нужда от черупка, в която да се скрие при най-лекото докосване. Тъжните му очи, неговата изгубена, безпомощна, призоваваща усмивка, служеха като заместител на черупката. Усмивката беше обезоръжаваща, като на момче, което се е оставило на милостта на една неразбираема вселена. Той беше на петдесет и три години.

— Връзките ти с обществеността не са особено добри, Ханк — каза той. — Никога не си се оправял с пресата.

— Е, и?

— Не си популярен, Ханк.

— Не съм чул оплаквания от клиентите си.

— Нямам това предвид. Трябва да си наемеш добър агент, който да продава теб на публиката.

— Че за какво? Аз продавам стомана.

— Но не е добре обществото да е срещу теб. Общественото мнение значи много, да знаеш.

— Не мисля, че обществото е против мен. А и не бих дал пукнат грош, дори да е така.

— Вестниците са срещу теб.

— Имат свободно време. Аз нямам.

— Не ми харесва, Ханк. Не е добре.

— Кое?

— Онова, което пишат за теб.

— Че какво пишат за мен?

— Знаеш. Че си необуздан. Че си безмилостен. Че няма да позволиш никому право на глас в управлението на фабриките си. Че единствената ти цел е да правиш стомана и пари.

— Но тъкмо това е целта ми.

— Само че не бива да го казваш.

— Защо не? Какво друго да казвам?

— Ами не знам... Но твоите фабрики...

— Те са си мои, нали?

— Да, но... не бива да го напомняш на хората твърде често... Знаеш как е в наши дни... Мислят, че поведението ти е антисоциално.

— Изобщо не ми пука какво мислят.

Пол Ларкин въздъхна.

— Какво има, Пол? Накъде биеш?

— Нищо... нищо специално. Само дето никога не се знае какво може да се случи в такива времена... Човек трябва да внимава.

Риърдън се подсмихна.

— Не се опитваш да се тревожиш за мен, нали?

— Аз съм просто твой приятел, Ханк. Приятел съм ти. Знаеш колко ти се възхищавам.

Пол Ларкин никога не беше имал късмет. Не успяваше съвсем в нищо от онова, с което се заемеше — не се проваляше напълно, но и нищо не докарваше докрай. Той беше бизнесмен, но не успяваше да се задържи дълго в който и да е бизнес. В момента се бореше със скромна фабрика, която произвеждаше минно оборудване.

Той отдавна се беше залепил за Риърдън, заслепен от възхищение. Идваше за съвет, понякога искаше заеми, но не твърде често — заемите бяха скромни и винаги ги връщаше, макар и не навреме. Мотивът му да поддържа връзката изглежда приличаше на нуждата на анемичен човек, който получава животоспасяващо

кръвопреливане само от гледката на кипяща първична жизненост. Докато наблюдаваше усилията на Ларкин, Риърдън се чувстваше така, сякаш гледа мравка да се мъчи под тежестта на кибритена клечка. Толкова е трудно за него, мислеше си Риърдън, и е толкова лесно за мен. Така че му даваше съвет, внимание и тактичен, търпелив интерес всеки път, когато можеше.

— Аз съм твой приятел, Ханк — Риърдън го гледаше изпитателно. Ларкин погледна встрани, сякаш преценяваше нещо наум. След малко попита внимателно:

— Как е твоят човек във Вашингтон?

— Добре, предполагам.

— Трябва да си сигурен. Важно е.

Той погледна нагоре към Риърдън и повтори с някаква притеснена настойчивост, сякаш изплащаше болезнен морален дълг:

— Ханк, много е важно.

— Предполагам.

— Всъщност тъкмо това дойдох да ти кажа.

— Има ли някаква специална причина?

Ларкин помисли за момент и реши, че дългът е платен.

— Не — каза той.

Риърдън мразеше тази тема. Знаеше, че трябва да има човек, който да защитава интересите му в законодателната власт. Всички индустриалци трябваше да наемат такива хора. Но той никога не беше обръщал много внимание на този аспект от бизнеса си — не беше съвсем убеден, че е чак толкова необходимо. Някакво необяснимо отвращение — отчасти от претенциозност, отчасти от отегчение — го възпираха винаги, когато се опитваше да помисли за това.

— Проблемът, Пол — каза той, мислейки на глас — е, че хората, които човек трябва да наеме за такава работа, са една мръсна пасмина.

Ларкин гледаше встрани.

— Такъв е животът — каза той. — Проклет да съм, ако разбирам защо. Не можеш ли да ми обясниш? Какво не е наред със света?

Ларкин тъжно повдигна рамене.

— Защо задаваш безполезни въпроси? Колко е дълбок океанът? Колко е високо небето? Кой е Джон Голт?

Риърдън се изправи на стола.

— Не — рязко каза той. — Не. Няма причина да се чувствам така.

Той стана. Изтощението му си беше отишло, докато говореше за бизнеса си. Почувства внезапен прилив на непримиримост, нужда да възстанови и предизвикателно да утвърди отново собствения си възглед за действителността, онова чувство за нея, което беше изпитвал, докато се прибираше към къщи тази вечер и което сега изглеждаше заплашено по някакъв неназовим начин.

Той премина през стаята, докато енергията му се връщаше. Погледна семейството си.

Те бяха объркани, нещастни деца, мислеше си той, всичките, дори и майка му, и беше глупаво да се сърди на тяхната негодност, тя идваше от тяхната безпомощност, а не от злоба. Той беше този, който трябваше да се научи как да ги разбира, защото той имаше какво да им даде, а те никога не можеха да споделят неговото чувство за радостна, необятна сила.

Той ги погледна от другия край на стаята. Майка му и Филип страстно разискваха нещо, но той забеляза, че те всъщност не влагаха страст, просто бяха нервни. Филип седеше на нисък стол, с изпънат напред корем, с тежест, прехвърлена върху раменете, сякаш нещастната му, неудобна позиция трябваше да накаже всеки, който го погледне.

— Какъв е проблемът, Фил? — попита Риърдън, приближавайки го. — Изглеждаш съсипан.

— Имах тежък ден — мрачно каза Филип.

— Ти не си единственият, който работи много — каза майка му. — И другите имат проблеми, ако и това да не са милиардерски транс-суперконтинентални проблеми като твоите.

— Ами това е хубаво. Винаги съм мислил, че Филип трябва да си намери собствени интереси.

— Добре? Искаш да кажеш, че ти харесва да виждаш как брат ти се поболява от работа? Забавно ти е, нали? Винаги съм мислила, че ти е забавно.

— Нищо подобно, майко. Искам да помогна.

— Не е необходимо да помагаш. Не е необходимо да чувстваш каквото и да е към никого от нас.

Риърдън никога не знаеше какво прави брат му, или какво иска да прави. Той беше изпратил Филип в колеж, но Филип не беше в състояние да определи на какво конкретно иска да се посвети. Според представите на Риърдън имаше нещо нередно в това човек да не се стреми към някаква доходна работа, но той не искаше да налага своите стандарти на Филип — можеше да си позволи да издържа брат си и да не обръща внимание на разходите. Нека не се насилва, мислеше си Риърдън години наред, нека има възможността да избере кариерата си, без да е принуден да се бори за прехраната си.

— Какво прави днес, Фил? — попита търпеливо той.

— Няма да ти е интересно.

— Напротив, интересно ми е. Затова питам.

— Трябваше да се срещна с двајсет души в цялата околност, от тук до Рединг и Уилмингтън.

— За какво ти е било да ги виждаш?

— Опитвам се да събера пари за „Приатели на глобалния прогрес“.

Риърдън никога не успя да запомни многото организации, в които членуваше Филип, нито пък имаше ясна представа за тяхната дейност. Беше чувал смътно Филип да споменава тази през последните няколко месеца.

Тя изглежда се беше посветила на някакви безплатни лекции по психология, народна музика и кооперативно селско стопанство. Риърдън изпитваше презрение към подобни групи и не виждаше причини да се запознава по-отблизо с тяхната дейност.

Остана безмълвен. Филип добави без подкана:

— Трябват ни десет хиляди долара за жизненоважна програма, но събирането на пари е живо мъченичество. У хората не е останала и капка социална съзнателност. Като си помисля за подпухналите богаташи, които видях днес — ами те ще похарчат много повече за някаква прищявка, но аз не можах да изстискам дори и стотачка от тях, а само това исках. Нямам никакво чувство за морален дълг, никакви... На какво се смееш? — рязко попита той. Риърдън стоеше пред него и се усмихваше.

Беше толкова детински безочливо, мислеше си Риърдън, толкова безпомощно жестоко: намек и обида, поднесени заедно. Щеше да е толкова лесно да смаже Филип, като върне обидата — при това обида,

която щеше да е смъртоносна, защото беше вярна, — че не може да си позволи да я произнесе. Бедният глупак сигурно знае, че се е оставил на милостта ми, знае, че се е открил за удара, така че не трябва да го правя, и това ще бъде най-добрият ми отговор, който той няма как да пропусне. Колко ли нещастно трябва да живее човек, за да позволи да го изтезават така?

И тогава Риърдън изведнъж видя, че може да пробие поне веднъж през хроничното гадене на Филип, да му поднесе шокиращо удоволствие, неочаквано удовлетворение на безнадеждно желание. Мислеше си: какво ме интересува желанието му? То е негово, също както риърдъновият метал е мой, за него то значи същото, което металът значи за мен, нека го видим щастлив поне веднъж, може да научи нещо, не казах ли, че щастието е средство за пречистване? Тази вечер празнувам, нека празнува и той, за него ще значи толкова много, а за мен — толкова малко.

— Филип — каза с усмивка той, — обади се на госпожица Айвс в моя кабинет утре. Тя ще ти даде чек за десет хиляди долара.

Филип го погледна неразбиращо — не беше нито шок, нито удоволствие, а просто празен, изцъклен поглед.

— О — каза Филип и добави: — Ще го оценим високо.

В гласа му нямаше емоция, дори и такава проста емоция като алчност.

Риърдън не можеше да разбере собственото си чувство: сякаш нещо тежко и празно рухна в него — той почувства едновременно тежестта и празнотата. Знаеше, че е разочарование, но се чудеше защо е толкова сиво и грозно.

— Много мило от твоя страна, Хенри — сухо каза Филип. — Изненадан съм. Не го очаквах.

— Не разбираш ли, Фил — каза Лилиан, с особено ясен и весел глас. — Хенри е отлял метала си днес.

Тя се обърна към Риърдън.

— Ще го обявим ли за национален празник, скъпи?

— Ти си добър човек, Хенри — каза майка му и добави: — Но не достатъчно често.

Риърдън стоеше и гледаше Филип, сякаш чакаше нещо. Филип гледаше встрани, после вдигна очи и издържа на погледа на Риърдън, сякаш сам той го подлагаше на изпитание.

— Всъщност не искаш наистина да помогнеш на хората в неравностойно положение, нали?

Филип зададе въпроса, а Риърдън чу, неспособен да го повярва, че тонът на гласа му беше обвинителен.

— Не, Фил, изобщо не ме е грижа. Просто искам да си щастлив.

— Но тези пари не са за мен. Не ги събирам за никакви лични цели. Нямам никакъв егоистичен интерес в цялата тази работа.

Гласът му беше студен, с нотка на осъзната добродетел.

Риърдън се обърна. Почувства внезапно отвращение — не защото думите бяха лицемерни, а защото бяха верни, Филип наистина го мислеше.

— Между другото, Хенри — добави Филип, — може ли да те помоля госпожица Айвс да ми даде парите в брой?

Риърдън се извърна отново към него, учуден.

— Виждаш ли, „Приятелите на глобалния прогрес“ са много прогресивна група и винаги са твърдели, че ти представляваш най-тъмния елемент на социалния упадък в страната, така че ще ни притесни, ако твоето име е в списъка с дарителите, защото някой може да ни обвини, че сме се продали на Ханк Риърдън.

Искаше да зашлеви Филип. Но едно почти нетърпимо презрение го накара просто да затвори очи.

— Добре — тихо каза той. — Ще ги получиш в брой.

Той отиде до най-далечния прозорец в стаята и остана там, наблюдавайки отблясъка от фабриката на хоризонта. Чу гласа на Ларкин да вика след него:

— По дяволите, Ханк, не биваше да му ги даваш!

След това дойде гласът на Лилиан, студен и весел:

— Грещиш, Пол, толкова много грещиш! Какво ще стане със суетността на Хенри, ако не ни подхвърля милостиня? Какво ще стане със силата му, ако няма по-слаби хора, над които да доминира? Какво ще стане със самия него, ако ние не зависим от него? Всъщност всичко е наред, не го критикувам, просто това е закон на човешката природа.

Тя взе металната гривна и я вдигна, оставяйки я да блещука на светлината на лампата.

— Верига — каза тя. — Подходящо, нали? Това е веригата, с която е оковал всички ни.

ГЛАВА III

ВЪРХЪТ И ДЪНОТО

Таванът беше като на изба — толкова тежък и нисък, че хората се навеждаха, когато прекосяваха стаята, сякаш тежестта на свода падаше върху раменете им. Кръглите сепарета в тъмночервена кожа бяха вградени в каменни стени, които изглеждаха разядени от годините и влагата. Нямаше прозорци, само оскъдна синя светлина се процеждаше през цепнатините в зидарията — мъртва синя светлина, подходяща за използване при авария. Влизаше се по тесни стълби, които водеха надолу, сякаш се спускаха дълбоко под земята. Това беше най-скъпият бар в Ню Йорк, построен на покрива на небостъргач.

Четирима мъже седяха на една маса. Макар и шейсет етажа над града, те не говореха на висок глас, както говори човек, качил се нависоко, свободен сред въздуха и пространството — гласовете им бяха приглушени, по-подходящи за мазе.

— Условия и обстоятелства, Джим — каза Орън Бойл. — Условия и обстоятелства, които са напълно извън човешки контрол. Бяхме планирали всичко, за да доставим тези релси, но се появиха непредвидени обстоятелства, които никой не можеше да предотврати. Само да ни беше дал шанс, Джим.

— Липсата на единство — каза провлачено Джеймс Тагарт — изглежда е основната причина за всички социални проблеми. Сестра ми има определено влияние сред част от акционерите. Разрушителната им тактика невинаги може да бъде преодоляна.

— Ти го каза, Джим. Липса на единство, това е проблемът. Дълбокото ми убеждение е, че в нашето сложно индустриално общество нито едно бизнес начинание не може да успее, без да споделя товара на проблемите и на другите предприятия.

Тагарт отпи от питието си и го остави.

— Трябва да го уволнят тоя барман — каза той.

— Вижте например „Асошиейтед Стийл“. Ние имаме най-модерната фабрика в страната и най-добрата организация. Това ми се струва неоспорим факт, защото миналата година получихме наградата

за промишлена ефективност на списание „Глоуб“. Следователно можем да твърдим, че сме направили най-доброто, на което сме били способни, и никой не може да ни обвинява. Но не можем да направим нищо, когато металната руда е национален проблем. Не можахме да намерим руда, Джим.

Тагарт мълчеше. Седеше с лакти, широко разтворени върху масата. Масата беше неудобно малка и това я правеше още по-неудобна за тримата му събеседници, но те като че ли не поставяха под въпрос неговото предимство.

— Никой не може да намери вече руда — каза Бойл. — Естествено изчерпване на мините, износване на оборудването, недостиг на материали, трудности с транспорта и други неизбежни условия.

— Минната индустрия рухва. Ето това убива производството на минно оборудване — каза Пол Ларкин.

— Доказано е, че всеки един бизнес зависи от всеки друг — каза Орън Бойл. — Така че всеки трябва да споделя бремето на другите.

— Мисля, че това е така — каза Уесли Мауч. Но никой никога не обръщаше внимание на Уесли Мауч.

— Моята цел — каза Орън Бойл — е съхраняването на свободната икономика. Всички са съгласни, че свободната икономика в момента е подложена на изпитание. Хората няма да я защитят, освен ако не докаже своята ценност за обществото и не поеме социалната си отговорност. Ако не развие обществен дух, ще загине, не се съмнявайте в това.

Орън Бойл се беше появил от нищото пет години по-рано, и оттогава не слизаше от кориците на всички новинарски списания. Беше започнал със сто хиляди долара свои пари и двеста милиона долара заем от правителството. Сега оглавяваше огромен концерн, който беше погълнал много по-малки компании. Както обичаше да казва, това доказваше, че способният човек все още има шанс да успее в този свят.

— Единственото оправдание на частната собственост — каза Орън Бойл — е службата на обществото.

— Това, мисля, е несъмнено — каза Уесли Мауч.

Орън Бойл шумно преглътна питието си. Той беше едър мъж с отривисти жестове, цялата му външност показваше, че е пълен с

живот, освен малките черни цепнатини на очите му.

— Джим — каза той, — риърдъновият метал изглежда е огромна измама.

— Аха — каза Тагарт.

— Чух, че нито един експерт не е дал положителна оценка за него.

— Не, нито един.

— Подобряваме стоманените релси от поколения наред и увеличаваме теглото им. Вярно ли е, че релсите от риърдънов метал ще са по-леки от най-евтината и нискокачествена стомана?

— Точно така — каза Тагарт — по-леки са.

— Но това е смехотворно, Джим. Това е физически невъзможно. За твоята натоварена, високоскоростна главна линия?

— Точно така.

— Но така си търсиш белята.

— Не аз, сестра ми.

Тагарт завъртя бавно столчето на чашата между пръстите си. За миг настъпи тишина.

— Националният съвет по металообработваща промишленост прие резолюция, с която назначава комитет за изследване на риърдъновия метал, тъй като употребата му може да е опасна за обществото — каза Орън Бойл.

— Това, по мое мнение, е мъдро — каза Уесли Мауч.

— Когато всички са съгласни — гласът на Тагарт изведнъж стана писклив, — когато хората са единомислени, как може един човек да дръзне да не е съгласен? С какво право? Ето това искам да знам — с какво право?

Очите на Бойл се впиха в лицето на Тагарт, но мътната светлина в стаята не позволяваше лицата да се виждат ясно: пред него имаше само бледо, синкаво петно.

— Като си помислим за естествените ресурси по време на критичен недостиг — меко каза Бойл, — като си помислим за жизненоважните суровини, които се хабят за безотговорни частни експерименти, като си помислим за рудата...

Той не довърши. Отново погледна Тагарт. Но Тагарт изглежда знаеше, че Бойл чака, и намираше мълчанието за приятно.

— Обществеността има жизненоважен интерес от природните ресурси, Джим, като желязната руда например. Обществеността не може да остане безразлична към безразсъдното, себично прахосване от страна на един антисоциален индивид. В крайна сметка частната собственост е само попечителство, упражнявано в полза на обществото като цяло.

Тагарт хвърли поглед към Бойл и се усмихна — усмивката беше многозначителна и искаше да каже, че нещо в думите му е отговор на нещо в думите на Бойл.

— Алкохолът, който сервират тук, е отвратителен. Предполагам, че това е цената, която трябва да платим, за да не се тъпчем с тълпите. Но наистина ми се иска да разберат, че си имат работа с експерти. Щом си плащам, очаквам срещу парите си да получа и полагащото ми се удоволствие.

Бойл не отговори, лицето му беше станало мрачно.

— Слушай, Джим... — започна тежко той.

Тагарт се усмихна.

— Какво? Слушам те.

— Джим, сигурен съм, ще се съгласиш, че няма нищо по-разрушително от монопола.

— Да — каза Тагарт — от една страна. От другата обаче стои блатото на необузданата конкуренция.

— Това е вярно. Съвсем вярно. По мое мнение правилният път е по средата. Мисля си, че дълг на обществото е да отреже крайностите, не е ли така?

— Да — каза Тагарт, — така е.

— Виж ситуацията в бизнеса с желязна руда. Националното производство изглежда спада с нечувани темпове. Това заплашва съществуването на цялата стоманена индустрия. Стоманолеярните в цялата страна затварят. Само една рудодобивна компания има късмета да не е засегната от общите обстоятелства. Производството ѝ е голямо и всичко върви по график. Но кой печели от това? Никой, освен собственика ѝ. Това справедливо ли е според тебе?

— Не — каза Тагарт, — не е справедливо.

— Повечето от нас не притежават железни мини. Как можем да се конкурираме с човек, който има парче от Божиите природни ресурси? Чудно ли е, че той винаги може да доставя стомана, докато

ние трябва да се борим, да чакаме, да губим клиентите си и бизнесът ни да пропада? В обществен интерес ли е един човек да разрушава цяла индустрия?

— Не — каза Тагарт, — не е.

— Струва ми се, че националната политика трябва да бъде насочена към това да разпределя справедливо желязната руда, така че да се запази индустрията като цяло. Не си ли съгласен?

— Съгласен съм.

Бойл въздъхна, сетне каза внимателно:

— Но предполагам, че няма много хора във Вашингтон, които да са в състояние да разберат прогресивната социална политика.

Тагарт каза бавно:

— Има. Не, не са много, и не е лесно да стигнеш до тях, но има. Мога да говоря с тях.

Бойл вдигна питието си и го пресуши наведнъж, сякаш беше чул всичко, което искаше да чуе.

— Като говорим за прогресивна политика, Орън — каза Тагарт — можеш да се запиташ дали по време на транспортна криза, когато толкова много железопътни линии банкрутират и големи райони остават без железопътен транспорт, е в обществен интерес да се толерира прахосническото дублиране на услуги и разрушителната вълча конкуренция на парвенюта в територии, където вече утвърдените компании имат исторически приоритет.

— Ами всъщност това изглежда интересен въпрос, който трябва да се вземе предвид — каза любезно Бойл. — Мога да го обсъдя с няколко приятели в Националното сдружение на железниците.

— Приятелите — каза Тагарт с възможно най-отвлечен тон — са по-ценни от злато.

Неочаквано се обърна към Ларкин.

— Не си ли съгласен, Пол?

— Ами... да — каза удивен Ларкин. — Да, разбира се.

— Разчитам на твоите.

— Ъ?

— Разчитам на многото ти приятелски връзки.

Изглежда всички знаеха защо Ларкин не отговори веднага. Той сви рамене и някак се смали към масата.

— Ако всеки има право да допринесе за общата цел, тогава никой не би трябвало да пострада — изведнъж извика той, с неуместно отчаяние в гласа, видя, че Тагарт го гледа, и добави умолително:

— Ще ми се да не нараняваме никого.

— Това е антисоциално поведение — каза провлачено Тагарт.

— Хората, които се страхуват да пожертват някого, не могат да говорят за общи цели.

— Но аз познавам историята — побърза да каже Ларкин. — Признавам историческата необходимост.

— Добре — каза Тагарт.

— Не може да се очаква от мен да оправя целия свят, нали?

Ларкин изглежда се отбраняваше, но защитата не беше насочена към никого.

— Нали?

— Така е, господин Ларкин — каза Уесли Мауч. — И двамата не можем да бъдем обвинявани, ако...

Ларкин отметна глава, почти го побиха тръпки, не можеше да понесе да гледа Мауч.

— Добре ли си прекара в Мексико, Орън? — попита Тагарт. Гласът му внезапно беше станал силен и небрежен. Всички изглежда знаеха, че целта на срещата им е постигната и че са разбрали онова, което са дошли да разберат.

— Мексико е чудесно място — весело отвърна Бойл. — Много стимулиращо и те кара да мислиш. Храната им е ужасна обаче, направо се поболях. Но работят наистина здраво, за да изправят страната си на крака.

— Как вървят нещата там?

— Просто великолепно, струва ми се, просто великолепно. Макар че точно сега... Както и да е, основната им цел е бъдещето. Народна република Мексико има велико бъдеще. Ще ни бият след няколко години.

— Слезе ли до мините „Сан Себастиан“?

Четири фигури около масата се изправиха и застинаха, всички бяха инвестирали много в акциите от мините в Сан Себастиан.

Бойл не отговори веднага, така че гласът му изглеждаше неочаквано и неестествено силен, когато стигна до другите:

— Разбира се, тъкмо тях исках да видя най-много.

— И?

— Какво и?

— Как вървят нещата?

— Чудесно. Чудесно. Със сигурност трябва да има най-големите залежи от мед на земята в тази планина!

— Изглеждаха ли работещи?

— Не съм виждал по-работещо място в живота си.

— И какво точно правеха?

— Е, знаете ли, те са назначили за директор някакъв мексиканец, на когото не можах да му разбера и половината от приказките, но определено работят здраво.

— Някакви... проблеми?

— Проблеми? Не и в „Сан Себастиан“. Това е частна собственост, последната, останала в Мексико, и това изглежда е важното.

— Орън — внимателно попита Тагарт, — ами слуховете, че планират да национализират мините „Сан Себастиан“?

— Клевети — ядосано каза Бойл. — Плоски, злобни клевети. Знам със сигурност. Вечерях с министъра на културата и обядвах с останалите момчета.

— Трябва да има закон срещу безотговорните клюки — навъсено каза Тагарт. — Да си поръчаме още по едно.

Той махна сприхаво на един сервитьор. В най-тъмния ъгъл на стаята имаше малък бар, където стар, съсухрен барман стоеше, без да помръдва. Когато го викаха, се движеше презрително бавно. Работата му беше да обслужва посетителите така, че те да се отпуснат и да бъдат доволни, но той се държеше като огорчен знахар, извикан да лекува някаква срамна болест.

Четиримата мъже седяха мълчаливо, докато сервитьорът се върна с питиетата им. Чашите, които сложи на масата, бяха като четири петна от светлосин блясък в полумрака, като четири слаби газови пламъка. Тагарт се протегна за чашата си и изведнъж се усмихна.

— Да прием за жертвите на историческата необходимост — каза той, гледайки към Ларкин. За миг настъпи тишина — ако стаята беше осветена, това щеше да е сблъсък между погледите на двама мъже, а

тук те просто гледаха към местата, където трябваше да са очите им. После Ларкин вдигна чашата си:

— Това е от мен, момчета — каза Тагарт, докато отпиваха.

Никой не сети какво да каже, докато Бойл заговори с равнодушно любопитство.

— Ей Джим, мислех си да те питам, какво по дяволите става с твоите влакове по линията „Сан Себастиан“?

— Какво искаш да кажеш? Какво им е?

— Ами не знам, но само един пътнически влак на ден...

— *Един* влак?

— ... е доста мизерна услуга, струва ми се, и то какъв влак! Сигурно си наследил тези вагони от прапрадядо си, а и той трябва здраво да ги е използвал. И откъде намери този локомотив на дърва?

— *На дърва?*

— Точно това казах, на дърва. Никога не съм виждал такъв, освен на снимка. От кой музей го извади? Не се прави, че не знаеш, само ми кажи какъв е номерът.

— Разбира се, че знам — побърза да каже Тагарт. — Просто... станало е така, че си попаднал на седмицата, в която имахме малки проблеми с движещата сила. Поръчали сме нови локомотиви, но имаше закъснение — знаеш какви проблеми имаме с производителите на локомотиви, но това е само временно.

— Разбира се — каза Бойл. — Не можем да преборим забавянията. Това обаче е най-странният влак, с който съм пътували. Почти ми се обърнаха червата.

След няколко минути забелязаха, че Тагарт се е умълчал. Той изглеждаше притеснен от някакъв свой проблем. Когато рязко стана, без извинение, те също станаха, приемайки го като команда. Ларкин измърмори, усмихвайки се напрегнато:

— Беше удоволствие, Джим. Удоволствие. Така се раждат великите проекти — на питие с приятели.

— Социалните реформи са бавни — студено каза Тагарт. — Разумно е да сме търпеливи и внимателни.

За пръв път той се обърна към Уесли Мауч.

— Онова, което харесвам у теб, Мауч, е, че не говориш прекалено много.

Уесли Мауч беше човекът на Риърдън във Вашингтон.

В небето още имаше остатъци от светлина от залеза, когато Тагарт и Бойл излязоха заедно на улицата. Преходът беше леко стъписващ за тях — затвореният бар ги караше да очакват среднощна тъмнина. Висока сграда се очертаваше в небето, остра и права като издигнат меч. В пространството зад нея висеше календарът.

Тагарт раздразнено оправи яката на палтото си и го закопча заради студа по улиците. Не планираше да се връща в офиса тази вечер, но трябваше да го направи. Трябваше да види сестра си.

— ... заели сме се с трудна работа, Джим — казваше Бойл — трудна работа с толкова много опасности и усложнения и с такъв висок залог...

— Всичко зависи от това дали познаваш хората, които го правят възможно — бавно отговори Тагарт. — Само това трябва да се знае — кой може да го осъществи.

* * *

Дагни Тагарт беше на девет години, когато реши, че един ден ще управлява железопътната компания „Тагарт Трансконтинентал“. Постави си го за цел, когато стоеше сама между релсите, гледайки двете прави стоманени линии, които се изгубваха в далечината и се сливаха в една точка. Чувстваше някакво дръзко удоволствие от начина, по който линията прорязваше гората: тя нямаше място сред старите дървета, между зелените клони, надвиснали и слели се със зелените храсти и самотните диви цветя, но все пак беше тук. Двете стоманени линии блестяха на слънцето и черните траверси бяха като стъпала на стълба, която тя трябваше да изкачи.

Не беше внезапно решение, а последното потвърждение на нещо, което знаеше отдавна. В мълчаливо разбирателство, сякаш свързани с клетва, която никога не са били задължени да поемат, тя и Еди Уилърс се бяха посветили на железницата от първия съзнателен ден на детството си.

Тя изпитваше отегчено безразличие към непосредствения свят около себе си — както към другите деца, така и към възрастните. Приемаше като непростим инцидент, който трябваше да се изтърпи за известно време, факта, че се е случило да е затворена сред глупави

хора. Тя беше зървала един друг свят и знаеше, че той съществува някъде — светът, който създава влакове, мостове, телеграфни жици и семафори, които мигат в нощта. Трябва да почакам, мислеше си, и да порасна за този свят.

Никога не се опита да обясни защо харесва железницата. Каквото и да изпитваха другите, тя знаеше, че нейното беше емоция, която те не могат с нищо да сравнят и на която не могат да откликнат. Тя усещаше същото в училище, в часовете по математика — единствените уроци, които харесваше. Чувстваше вълнението от решаването на задачите, дръзкото удоволствие от това да приеме предизвикателство и да се справи с него без усилие, стремежът да се сблъска с друго, по-тежко изпитание. В същото време изпитваше нарастващо уважение към една наука, която беше толкова чиста, толкова стриктна, толкова сияйно рационална. Докато учеше математика, тя чувстваше — съвсем просто и веднага: „Колко страхотно, че хората са направили това!“, и „Колко е хубаво, че съм толкова добра в него!“. Това беше радостта от възхищението и от собствените способности, които израстваха заедно. Чувствата ѝ към железницата бяха същите: обожание към способностите, необходими за нейното създаване, към изобретателността на нечий ясен, разсъдлив разум, обожание, с една скришна усмивка, която казваше, че тя ще се научи някой ден как да го прави по-добре. Тя се мотаеше покрай коловозите и ремонтните депа като скромен ученик, но скромността имаше оттенък на бъдеща гордост — гордост, която трябваше да се заслужи.

„Ти си непоносимо надута“ беше едно от двете изречения, които непрекъснато чуваше в детството си, въпреки че никога не говореше за способностите си. Другото изречение беше „Ти си себична“. Тя питаше какво означава това, но никога не получи отговор. Гледаше възрастните и се чудеше защо си въобразяват, че ще почувства вина от неопределени обвинения.

Беше на дванайсет, когато каза на Еди Уилърс, че ще управлява железницата, когато пораснат. Беше на петнайсет, когато за първи път разбра, че жени не управляват железници и че хората може да се възпротивят. Да вървят по дяволите, помисли си, и никога не се притесни отново за това.

Започна работа за „Тагарт Трансконтинентал“ на шестнайсет.

Баща ѝ позволи: беше му забавно и малко любопитно. Тя започна като нощен оператор в малка провинциална гара. Трябваше да работи нощем първите няколко години, докато учеше инженерство в колежа.

Джеймс Тагарт започна кариерата си в железницата по същото време, той беше на двацет и една. Започна в отдела за връзки с обществеността.

Издигането на Дагни сред мъжете, които управляваха „Тагарт Трансконтинентал“, беше бързо и неоспорвано. Тя заемаше отговорни длъжности, защото нямаше кой да ги заеме. Около нея имаше шепа талантиливи мъже, но те ставаха все по-малко с всяка изминала година. Началниците ѝ, които държаха властта, изглежда се бояха да я упражняват, прекарваха времето си в избягване на решения, така че тя казваше на хората какво да правят и те го правеха. На всяка стъпка от издигането си тя вършеше работата дълго преди да получи съответното звание. Все едно минаваше от една празна стая в друга. Никой не се противопоставяше, но и никой не одобряваше нейното издигане.

Баща ѝ изглеждаше удивен и горд с нея, но не казваше нищо и в очите му имаше тъга, когато я гледаше в офиса. Тя беше на двацет и девет, когато той почина. „Винаги е имало Тагарт, който да управлява железницата“, бяха последните му думи към нея. Погледът му беше особен, изпълнен с одобрение и състрадание едновременно.

Контролният пакет на „Тагарт Трансконтинентал“ беше оставен на Джеймс Тагарт. Той беше на трийсет и четири, когато стана президент на компанията. Дагни очакваше бордът на директорите да го избере, но така и не разбра защо го направиха с такова нетърпение. Говореха за традиция, че президентът винаги е бил най-големият син на семейство Тагарт, избраха Джеймс Тагарт по същия начин, по който отказваха да минат под стълба — за да умиловат същия страх. Говореха за дарбата му „да популяризира железниците“, за „добрите му отношения с пресата“, за „уменията да работи с Вашингтон“. Той изглеждаше необичайно ловък, получавайки услуги от законодателството.

Дагни не знаеше нищо за „уменията да работи с Вашингтон“ или какво предполагаша такива способности. Но те изглежда бяха необходими, така че тя спря да се занимава с това с мисълта, че има много видове работа, които са противни, но необходими, като

например чистенето на канали. Някой трябваше да върши и това, а Джеймс изглежда обичаше да го прави.

Никога не беше се стремил към президентския пост, оперативният отдел беше единствената ѝ грижа. Когато започна работа, един стар железничар, който мразеше Джим, каза:

— Винаги е имало Тагарт, който да управлява железницата — и я погледна така, както я беше погледнал баща ѝ. Тя не се притесняваше от Джим, защото беше убедена, че той не е достатъчно умен, за да навреди на железницата твърде много и че тя винаги ще е в състояние да поправи каквито и да е щети, причинени от него.

На шестнайсет, докато седеше зад операторското си бюро и гледаше как осветените прозорци на влаковете на Тагарт минават покрай нея, тя си мислеше, че е влязла в своя свят. През годините след това разбра, че не е. Противникът, с който беше принудена да се бори, не можеше да бъде достойно посрещнат или победен, това не беше никаква по-развита способност, която можеше да е предизвикателство и чест за нея, а пълно отсъствие на способности — сив пласт памук, мек и безформен, който не оказваше съпротивление на нищо и никого, но все пак успяваше да бъде пречка по пътя ѝ. Тя стоеше обезоръжена пред загадката какво го правеше възможно. Не можеше да намери отговор.

Беше само през първите няколко години, когато се чуваше да крещи наум, зажадняла да зърне някаква човешка способност, само да зърне чиста, силна, бляскава компетентност. Имаше пристъпи на мъчителен копнеж по приятел или враг с ум, по-добър от нейния собствен. Но копнежът отминаваше. Тя имаше работа за вършене и нямаше време да усеща болка. Поне не често.

Първата стъпка от новия курс на поведение, който Джеймс Тагарт въведе в компанията, беше построяването на линията „Сан Себастиан“. Много мъже отговаряха за нея, но за Дагни само едно име стоеше написано върху този проект, име, което изтриваше всички други, когато го видеше. То стоеше върху пет години битки, върху много мили похабени коловози, върху листове с цифри, отбелязващи загубите на „Тагарт Трансконтинентал“, като червена гной от рана, която не нараства — също както стоеше и по телеграфните ленти на всяка борса в света, и по комините в червения отблясък на пещите, които топяха мед, и в скандалните заглавия, и по пергаментовите

страници, записали благородническите титли през вековете, и на картички, закачени по букети в будоарите на много жени, пръснати на три континента.

Името беше Франсиско д'Анкония.

На двайсет и три години, когато беше наследил богатството си, Франсиско д'Анкония стана известен като медния крал на света. Сега, на трийсет и шест, той беше известен като най-богатият човек и най-поразително безотговорният плейбой в света. Той беше издънката на едно от най-благородните семейства в Аржентина. Притежаваше ферми с добитък, плантации с кафе и повечето от медните мини в Чили. Притежаваше половин Южна Америка, както и различни мини, пръснати из Съединените щати като шепа дребни монети.

Когато Франсиско д'Анкония внезапно купи много мили земя в голите планини на Мексико, се промъкна новината, че е открил обширни залежи на мед. Той не полагаше усилия да продава акции от предприятието си — хората му се молеха за акциите, а той само избираше тези от кандидатите, на които искаше да направи услуга. Наричаха феноменален финансовия му талант, никой не го беше побеждавал в каквато и да е трансакция — той добавяше пари към невероятното си богатство с всяка сделка, до която се докоснеше и с всяка своя стъпка — когато изобщо си даваше труд да я направи. Тези, които най-остро го критикуваха, първи се възползваха от шанса да яхнат таланта му и да получат парченце от новото му богатство. Джеймс Тагарт, Орън Бойл и техните приятели бяха едни от най-едрите акционери на проекта, който Франсиско д'Анкония беше нарекъл „Мини Сан Себастиан“.

Дагни така и не успя да открие чие влияние беше накарало Джеймс Тагарт да построи разклонение на железопътната линия от Тексас до пущинака в Сан Себастиан. Изглежда и самият той не знаеше: като открито поле без защита срещу вятъра, той изглеждал отворен към всяко течение, а крайният резултат беше плод на случайността. Само неколцина от директорите на „Тагарт Трансконтинентал“ се възпротивиха на проекта. Компанията имаше нужда от всичките си ресурси, за да ремонтира линията „Рио Норте“, а не можеше да направи и двете. Но Джеймс Тагарт беше новият президент на железницата. Това беше първата година на управлението му. И той спечели.

Мексиканската народна република нямаше търпение да сътрудничи и подписа договор, с който гарантираше двестагодишни права на собственост на „Тагарт Трансконтинентал“ върху железопътната линия — в страна, в която нямаше право на собственост. Франсиско д'Анкония беше получил същата гаранция за мините си.

Дагни се бори срещу построяването на линията „Сан Себастиан“. Бореше се с всеки, който я слушаше, но беше само асистент в оперативния отдел, твърде млада, без авторитет — и никой не я послуша.

Нито тогава, нито по-късно съумя да разбере мотивите на тези, които решиха да построят линията. Докато стоеше като безпомощен наблюдател, представител на малцинството на една от срещите на борда, тя почувства странна уклончивост във въздуха в стаята, във всяко изказване, във всеки аргумент, сякаш истинската причина за тяхното решение никога не беше изказана, но беше ясна за всички с изключение на нея.

Те говореха за бъдещата важност на търговията с Мексико, за пълноводния поток от товари, за значителните приходи, осигурени от изключителното развитие на неизчерпаеми запаси от мед. Доказваха го, като цитираха предишни достижения на Франсиско д'Анкония. Не споменаваха никакви минералогични факти за мините „Сан Себастиан“. А и малко факти бяха налице — информацията, която Д'Анкония беше направил публично достойние, не беше много конкретна. Но те изглежда нямаха нужда от факти.

Говореха надълго и нашироко за бедността на мексиканците и отчаяната им нужда от железопътен транспорт. „Те никога не са имали шанс“ „Наш дълг е да помогнем на една недостатъчно привилегирована нация да се развие. По мое мнение всяка страна е пазач на съседа си“.

Тя седеше, слушаше и си мислеше за многото линии, които „Тагарт Трансконтинентал“ трябваше да изостави — приходите на великата железопътна компания бавно спадаха от много години насам. Тя мислеше за застрашителната нужда от поправки, застрашително пренебрегвани по цялата система.

Политиката им по проблема с поддръжката всъщност не беше политика, а игра, която изглежда играеха с парче гума, което може да

се разтегне още малко.

„Струва ми се, че мексиканците са много работлив народ, смазан от примитивната си икономика. Как да се индустриализират, ако никой не им подаде ръка?“ „Когато обсъждаме инвестицията, по мое мнение ние трябва да обърнем внимание на човешките същества, а не толкова на чисто материалните фактори“.

Тя мислеше за локомотива, който лежеше в канавката край линията „Рио Норте“, защото на едно място се беше счупила свръзката на релсите. Мислеше и за петте дни, в които целият трафик по „Рио Норте“ беше спрял, защото предпазната стена се беше срутила и беше пръснала тонове скала по коловозите.

„Тъй като човек трябва да мисли за доброто на братята си, преди да помисли за собственото си, ми се струва, че една нация трябва да мисли за съседите си, преди да мисли за себе си“.

Мислеше си за един новак на име Елис Уайът, когото хората започваха да наблюдават внимателно, защото неговата дейност беше първата капка в един поток от блага, който щеше да изригне от умиращите равнини на Колорадо. Линията „Рио Норте“ беше оставена да рухне окончателно точно тогава, когато цялостната ѝ ефективност щеше да бъде необходима и използвана.

„Материалната алчност не е всичко. Има нематериални идеали, които трябва да се вземат предвид“. „Признавам, че изпитвам срам, когато си помисля, че ние притежаваме огромна железопътна мрежа, докато мексиканският народ има само една, две линии, които не стават за нищо“. „Старата теория за икономическата самодостатъчност рухна отдавна. Невъзможно е за една страна да просперира наред с умиращия от глад свят“.

Тя мислеше, че за да се направи „Тагарт Трансконтинентал“ такава, каквато е била някога, много отдавна, имаше нужда от всяка релса, клин и долар — и че отчайващо малко от всичко това беше на разположение.

Те говореха — на същата сесия, в същите изказвания — за ефикасността на мексиканското правителство, което държи всичко под пълен контрол. Мексико има велико бъдеще, казваха те, и ще стане опасен конкурент след няколко години. „В Мексико има дисциплина“, повтаряха мъжете от борда с нотка на завист в гласовете си.

Джеймс Тагарт даде да се разбере — с недовършени изречения и неопределени намеци — че неговите приятели във Вашингтон, чиито имена никога не споменавахе, искат да видят железопътна линия, построена в Мексико, че такава линия ще бъде от голяма помощ за международната дипломация, че благосклонността на световното обществено мнение ще направи инвестицията на „Тагарт Трансконтинентал“ повече от възвръщаема.

Гласуваха да построят линията „Сан Себастиан“ на стойност трийсет милиона долара.

Когато Дагни напусна заседателната зала на борда и тръгна в чистия, студен въздух по улиците, тя чуваше една-единствена дума, която се повтаряше ясно и настойчиво в скованата празнота на ума ѝ: Напусни... Напусни... Напусни...

Тя слушаше, слисана. Мисълта да напусне „Тагарт Трансконтинентал“ не беше сред нещата, които смяташе за възможни. Тя чувстваше ужас — не заради мисълта, а заради въпроса какво я беше предизвикало. Ядосано разтърси глава и си каза, че сега повече от всякога „Тагарт Трансконтинентал“ има нужда от нея.

Двама от директорите подадоха оставки, както и вицепрезидентът по операциите. Той беше заместен от един приятел на Джеймс Тагарт. Стоманените релси се полагаха в Мексиканската пустиня, докато се издаваха заповеди за намаляване на скоростта на влаковете по линията „Рио Норте“, защото релсите там са износени. Депо от железобетон, с мраморни колони и огледала, беше построено наред праха на непавирания площад в едно мексиканско село, докато в същото време един влак с цистерни с петрол рухна по насипа, в горяща купчина скрап, заради скъсана релса по линията „Рио Норте“. Елис Уайът не дочака съдът да реши дали инцидентът е Божие дело, както твърдеше Джеймс Тагарт. Той прехвърли транспорта на петрола си на „Финикс-Дюранго“ — неизвестна компания, която беше малка и се бореше, но се бореше добре.

Това беше ракетата-носител, която изстреля „Финикс-Дюранго“ нагоре. От този момент нататък компанията растеше заедно с растежа на „Уайът Ойл“, заедно с растежа на фабриките в близките долини — и заедно с растежа на релсите и траверсите, по две мили на месец, сред опърпаните полета с мексиканска царевица.

Дагни беше на трийсет и две години, когато каза на Джеймс Тагарт, че ще се оттегли. Беше ръководила отдела по експлоатация на подвижния състав през последните три години, без титла, доверие или авторитет. Беше сразена от омразата заради часовете, дните, нощите, които трябваше да изгуби, за да заобиколи намесата на приятеля на Джим, който носеше титлата вицепрезидент по експлоатацията на подвижния състав. Човекът нямаше собствен подход и всяко негово решение беше винаги нейно, но той го взимаше едва след като беше направил всичко възможно, за да го направи невъзможно. Тогава тя постави на брат си ултиматум. Той изпъшка:

— Но Дагни, ти си жена! Жена — оперативен вицепрезидент? Това е нечувано! Бордът няма да го одобри!

— Тогава аз бях дотук — отговори тя.

Не мислеше какво ще прави с остатъка от живота си. Да се изправи пред напускането си на „Тагарт Трансконтинентал“ беше все едно да чака да ампутират краката ѝ, но тя все пак взе това решение и беше готова да поеме товара на всичко, което ѝ оставаше.

Тя никога не разбра защо бордът на директорите гласува единодушно да я направи вицепрезидент по операциите.

Тъкмо тя в крайна сметка им даде любимата им линия „Сан Себастиан“. Когато тя пое компанията, строежът течеше вече от три години, една трета от релсите бяха положени, а разходите към онзи момент бяха надвишили предвидения максимум. Тя уволни приятелите на Джим и намери изпълнител, който завърши работата за една година.

Линията „Сан Себастиан“ вече работеше. Никаква голяма вълна купувачи не пресече границата, нито пък влакове, натоварени с мед. Само няколко товарни вагона дойдоха, трополейки, от планините на Сан Себастиан, през дълги интервали. Според Франсиско д'Анкония мините бяха още в процес на разработка. „Тагарт Трансконтинентал“ непрекъснато търпеше загуби.

Сега тя седеше зад бюрото в кабинета си, както беше седяла през много други вечери, опитвайки се да реши проблема кои разклонения могат да се спасят в системата и за колко години.

Ремонтираната линия „Рио Норте“ щеше да избави другите. Докато гледаше страниците с цифри, които съобщаваха за все повече и повече загуби, тя не мислеше за дългата, безсмислена агония на мексиканската им авантюра. Мислеше си за един телефонен разговор.

— Ханк, можеш ли да ни спасиш? Можеш ли да ни дадеш релси възможно най-бързо с възможно най-разсрочено плащане?

Един спокоен, твърд глас беше отговорил:

— Естествено.

Мисълта беше опорна точка. Тя се наведе над листовете на бюрото и изведнъж ѝ стана по-лесно да се съсредоточи. Имаше поне едно нещо, на което да може да разчита да не рухне, когато има нужда от него.

Джеймс Тагарт прекоси преддверието на кабинета на Дагни, все още съхранил самоувереността, която беше изпитал сред приятелите си в бара, половин час преди това. Когато отвори вратата ѝ, самоувереността изчезна. Той прекоси стаята до бюрото ѝ като дете, на което предстои наказание, а то трупа обида за цял живот.

Той видя главата ѝ, наведена над листовете хартия. Светлината на настолната лампа блестеше върху къдриците на разрошената ѝ коса, бялата блуза подчертаваше изяществото на фигурата ѝ.

— Какво има, Джим?

— Какво се опитваш да причиниш на линията „Сан Себастиан“?

Тя вдигна глава.

— Да ѝ причиня? Че защо?

— С какво разписание работим там и с какви влакове?

Тя се засмя — звукът беше весел и малко уморен.

— Наистина трябва да четеш докладите, които изпращам в кабинета ти, Джим, поне от време на време.

— Какво искаш да кажеш?

— Работим с това разписание и тези влакове по „Сан Себастиан“ през последните три месеца.

— Един пътнически влак на ден?

— Сутрин. И един товарен влак през нощ.

— Мили Боже! По такава важна линия?

— Важната линия не може да издържа дори и тези два влака.

— Но мексиканският народ очаква истински услуги от нас!

— Сигурна съм, че е така.

— Те имат нужда от влакове!

— За какво?

— За... да им помогнем да развият местната индустрия. Как очакваш да се развият, ако не им предоставим транспорт?

— Не очаквам да се развият.

— Това е само твоето лично мнение. Не виждам какво право имаш да решаваеш на своя глава да орязваш разписанията ни. Само транспортът на мед ще покрие всичко.

— Кога?

Той я погледна, по лицето му се изписа задоволството на човек, който ще каже нещо, което може да наранява.

— Не се съмняваш в успеха на тези медни мини, нали? При условие, че Франсиско д'Анкония ги управлява? — той подчерта името, гледайки я.

Тя каза:

— Той може и да ти е приятел, но...

— Мой приятел? Мислех, че е твой.

Тя каза твърдо:

— Не и през последните десет години.

— Лоша работа, нали? Все пак, той е от най-преуспелите хора на земята. Не се е провалял в никое начинание — имам предвид бизнес начинание, — а той е вложил милиони от своите пари в тези рудници, така че можем да се доверим на преценката му.

— Кога ще разбереш, че Франсиско д'Анкония се е превърнал в безполезен лентяй?

Той се подсмихна.

— Винаги съм мислел, че е такъв, поне що се отнася до личността му. Но ти не споделяше мнението ми. Твоето беше точно обратното. И то колко! Сигурен съм, че си спомняш кавгите ни по този повод. Да ти цитирам ли някои от нещата, които казваше за него? А мога само да предполагам някои от нещата, които всъщност си правила с него.

— Искаш да обсъждаме Франсиско д'Анкония ли? Затова ли си дошъл?

Лицето му показваше гняв от поражението — а нейното не показваше нищо.

— Знаеш много добре защо съм дошъл! — сопна се той. — Чух невероятни неща за нашите влакове в Мексико.

— Какви неща?

— Какъв подвижен състав използваме там?

— Най-лошият, който успях да намеря.

— Значи признаваш?

— Признах го писмено в докладите, които ти изпратих.

— Вярно ли е, че използваш локомотиви на дърва?

— Еди ми ги намери в някакво изоставено депо в Луизиана. Дори не можа да разбере името на железопътната компания.

— И използваш това като влакове на Тагарт?

— Да.

— Какво, по дяволите, се опитваш да направиш? Какво става? Искам да знам какво става!

Тя отговори равно, гледайки право в него.

— Ако искаш да знаеш, оставих само боклук по линията „Сан Себастиан“, и то възможно най-малко. Изнесох от Мексико всичко, което можеше да се изнесе — стрелки, инструменти, дори и пишещите машини и огледалата.

— Защо, за Бога?

— За да нямат плячкаджиите много за плякосване, когато национализират линията.

Той скочи на крака.

— Няма да ти се размине! Този път няма да ти се размине! Да посмееш да ми изиграеш такъв долен, отвратителен... само заради гадни слухове, при условие, че имаме договор за двеста години и...

— Джим — бавно каза тя, — нямаме нито един вагон, локомотив или тон въглища, които да са ни излишни, където и да е по системата.

— Няма да го позволя, изобщо няма да позволя такава възмутителна политика към приятелски народ, който има нужда от нашата помощ. Материалната алчност не е всичко. В крайна сметка има нематериални съображения, макар че ти няма да ги разбереш.

Тя извади бележник и взе един молив.

— Добре, Джим. Колко влака искаш да пусна по линията „Сан Себастиан“?

— Ъ?

— Кои трасета искаш да спра и по кои от нашите линии, за да взема дизелови локомотиви и стоманени вагони?

— Не искам да режеш никакви трасета!

— Тогава откъде да взема оборудване за Мексико?

— Ти трябва да го измислиш. Това е твоята работа.

— Не мога да се справя. Ти ще трябва да решиш.

— Това е обичайният ти мръсен номер — да прехвърляш отговорността на мен!

— Чакам нареждания, Джим.

— Няма да ти позволя да ме хванеш натясно така!

Тя пусна молива.

— Тогава разписанието по „Сан Себастиан“ си остава такова.

— Само докато бордът се събере следващия месец. Ще поискам решение, веднъж и завинаги, докъде оперативният отдел може да превишава правата си. Ще трябва да отговаряш за това.

— Ще отговарям за това.

Тя се беше върнала към работата преди още вратата да се затвори зад Джеймс Тагарт.

Когато приключи, бутна листовете настрана и погледна нагоре. Небето зад прозореца беше черно, а градът изглеждаше покрит от блестяща пелена осветено стъкло, без стени. Тя се изправи колебливо. Винаги се отнасяше към умората с негодувание, като към признание за малко поражение, но тази вечер наистина се чувстваше изморена.

Външните кабинети бяха тъмни и празни, персоналът й си беше тръгнал. Само Еди Уилърс беше още там, на бюрото си в ограденото със стъкло помещение, което изглеждаше като куб от светлина в ъгъла на голямата, стая. Тя му махна, докато излизаше.

Не взе асансьора до фойето на сградата, а до залата на терминала на „Тагарт“. Обичаше да минава през нея на път за вкъщи.

Винаги беше чувствала, че залата изглежда като храм. Поглеждайки нагоре към високия таван тя видя неясни арки, поддържани от гигантски гранитни колони и върховете на широките прозорци, гланцирани от тъмнината. Арките носеха тържествения мир на катедрала, разпрострели се като щитове високо над забързаните човешки дейности.

В центъра на залата, пренебрегвана от пътниците като обичайна гледка, стоеше статуя на Натаниел Тагарт, основателят на компанията. Дагни беше единствената, която я забелязваше, и никога не я приемаше просто за част от обстановката. Да погледа тази статуя, винаги когато минаваше през залата, беше единствената форма на молитва, която тя знаеше.

Натаниел Тагарт бил безпаричен авантюрист, дошъл от неизвестно място в Нова Англия и построил железопътна линия през

целия континент по времето на първите стоманени релси. Неговата железница още съществуваше, битката му за нейното построяване се беше сляла с легендата, защото хората предпочитаха да не я разбират или да не вярват, че това е било възможно.

Той бил човек, който никога не приел правилото, че другите имат правото да го спрат. Бил си поставил цел и се придвижил към нея по път, прав като релсите му. Никога не търсил заеми, облигации, субсидии, дарения на земя или законодателни услуги от правителството. Получавал пари от хората, които ги притежават, обикаляйки от врата на врата — от махагоновите врати на банкерите до дъсчените врати на самотни ферми. Никога не говорел за общественото благо. Просто казвал на хората, че ще спечелят много от железницата му, казвал им защо очаква печалба, и излагал аргументите си. Имал солидни аргументи.

Много поколения бяха минали оттогава, но „Тагарт Трансконтинентал“ остана една от малкото железопътни линии, които никога не фалираха и чийто контролен пакет акции остана в ръцете на наследниците на основателя ѝ.

Докато бил жив, името Нат Тагарт не било просто известно, било прословуто — повтаряли го не с почит, а с негодуващо любопитство. Ако някой му се възхищавал, то това било възхищение като към успял бандит, макар и нито цент от богатството му да не бил придобит чрез насилие или измама. Той не бил виновен за нищо, освен за това, че спечелил сам богатството си и никога не забравил откъде е тръгнал.

За него се шушукали много истории. Говорело се, че в пустошта на Средния запад убил един щатски конгресмен, който се опитал да оттегли едно разрешение, да го оттегли, когато линията била положена през половината щат — неколцина конгресмени планирали да спечелят състояние от акциите на Тагарт, като ги продадат на зелено. Нат Тагарт бил обвинен в убийството, но обвинението така и не било доказано. Оттогава насетне нямал проблеми със законодателите.

Говореше се, че Нат Тагарт е излагал на опасност живота си много пъти, но веднъж заложил повече от живота си. Въпреки че отчаяно се нуждаел от пари, а изграждането на линията било прекратено, той изритал по стълбите някакъв виден джентълмен, който му предложил заем от държавата. След това дал жена си като залог за заем от милионер, който го ненавиждал, но се възхищавал от нейната

красота. Изплатил заема си навреме и не трябвало да предаде залога. Сделката била направена със съгласието на жена му. Тя била невероятна красавица, от едно от най-благородните семейства от южните щати, лишена от наследство от семейството си, защото избягала с Нат Тагарт, докато той бил още дрипав млад авантюрист.

Дагни понякога съжеляваше, че Нат Тагарт е неин прародител. Онова, което изпитваше към него, не влизаше в категорията на привързаността към някого от фамилията, когото не можеш да избираш. Не искаше чувството ѝ да бъде като онова, което обикновено се дължи на чичо или дядо. Тя беше неспособна да обича нещо, което не е избрала сама, и се възмущаваше, ако някой го изискваше от нея. Но ако беше възможно да си избираш прародител, тя би избрала Нат Тагарт, когото уважаваше по своя воля и с цялата си благодарност.

Статуята на Нат Тагарт беше правена по негова скица от някакъв художник. Беше доживял до дълбока старост, но никой не можеше да мисли за него по начин, различен от този на скицата — като за млад мъж. Тази статуя беше първото въплъщение на идеята за възвишеност в детството на Дагни. Когато я пращаха на църква или на училище и тя чуваше хората да използват тази дума, си мислеше, че знае какво имат предвид: мислеше си за статуята.

Статуята беше на млад мъж с високо, сухо тяло и недодялано лице. Държеше Главата си така, сякаш се беше изправил пред някакво предизвикателство и откриваше радост в това да го посрещне. Всичко, което Дагни искаше от живота, се състоеше в желанието да държи главата си като него.

Тази вечер тя отново погледна статуята, докато прекосяваше залата. Беше момент на почивка — сякаш някакъв товар, който не можеше да назове, беше свален от плещите ѝ, а лек ветрец докосваше челото ѝ.

В един ъгъл на залата, близо до главния вход, имаше малка будка за вестници. Собственикът — спокоен, вежлив възрастен мъж с добри обноски — стоеше зад гишетото от двайсет години. Някога беше притежавал цигарена фабрика, но беше банкрутирал и се беше оттеглил в самотния мрак на малката си будка, сред вечен водовъртеж от непознати. Нямаше живи роднини или приятели.

Той имаше хоби, което беше единственото му удоволствие: събираше цигари от целия свят за частната си колекция и познаваше

всяка произведена или произвеждана някога марка.

Дагни обичаше да спира при будката на излизане. Той изглеждаше като част от терминала на „Тагарт“, като куче-пазач, което е твърде старо, за да го пази, но вдъхващо увереност с верността на своето присъствие. Той обичаше да я наблюдава как се приближава, защото му беше забавно да мисли, че само той знае за важността на младата жена със спортно палто и наклонена шапка, която бързаше анонимно през тълпата.

Тази вечер спря както винаги, за да си купи пакет цигари.

— Как е колекцията? — попита тя. — Някакви нови екземпляри? Той се усмихна тъжно и поклати глава.

— Не, госпожице Тагарт. Няма нови марки никъде по света. Дори и старите си отиват, една след друга. В момента се продават само пет или шест вида. Едно време бяха десетки. Хората не правят вече нищо ново.

— Ще започнат. Това е само временно.

Той я погледна и не отговори. После каза:

— Харесвам цигарите, госпожице Тагарт. Обичам да мисля за огъня, обхванат в човешка ръка. Огънят, опасната сила, укротена между пръстите. Често се удивявам на часовете, в които човек стои сам, гледа пушека от цигарата и мисли. Чудя се какви ли велики неща са произлезли от такива часове. Когато човек мисли, в ума му пламти огънче и е добре да държи и пламъчето на цигарата като негово изражение.

— Дали изобщо мислят? — неволно попита тя и спря, въпросът беше нейна лична мъка и тя не искаше да го обсъжда.

Възрастният мъж я погледна така, сякаш беше забелязал внезапното спиране и го беше разбрал, но не започна да коментира, а вместо това каза:

— Не харесвам онова, което става с хората, госпожице Тагарт.

— Какво?

— Не знам. Но ги наблюдавам от двайсет години и забелязах промяната. Едно време минаваха бързо оттук и беше невероятно да ги гледам — бяха забързани като хора, които знаят къде отиват и нямат търпение да стигнат там. Сега бързат, защото ги е страх. Не ги движи цел, а страх. Не отиват никъде, а бягат. И не мисля, че знаят от какво искат да избягат. Не се гледат един друг. Трепват, когато някой се допре

до тях. Усмивкат се твърде много, но усмивките им са грозни — не са радостни, а умолителни. Не знам какво става със света.

— Той изправи рамене.

— Както и да е. Кой е Джон Голт?

— Просто безсмислена фраза.

Тя се стресна от остротата на гласа си и добави извинително:

— Не ми харесва този празен израз. Какво означава? Откъде е дошъл?

— Никой не знае — бавно отговори той. Защо хората продължават да го употребяват? Май никой не е в състояние да обясни какво точно значи, но все пак всички го използват, сякаш знаят.

— Защо ви притеснява това? — попита той.

— Не ми харесва онова, което сякаш имат предвид, когато го казват.

— И на мен, госпожице Тагарт.

* * *

Еди Уилърс вечеряше винаги в работническата столова на гарата „Тагарт“. В сградата имаше ресторант за висшите служители, но той не го харесваше. Столът изглеждаше като част от железницата и там той се чувстваше по у дома си.

Столът беше под земята. Представляваше широко помещение със стени, покрити с бели плочки, които блещукаха заради отраженията на електрическите лампи и изглеждаха като сребърен брукат. Имаше висок таван, блестящи гишета от стъкло и хром, създаваше усещане за пространство и светлина.

Имаше един железничар, когото Еди Уилърс срещаше понякога в стола. Еди харесваше лицето му. Веднъж бяха завързали случаен разговор и оттогава им стана навик да вечерят заедно всеки път, когато се срещнат.

Еди не помнеше дали някога е питал работника за името или за естеството на работата му — предполагаше, че работата му не е кой знае какво, защото дрехите му бяха груби и омаслени. За него човекът не беше личност, а мълчаливо присъствие с огромен интерес към едно-

единствено нещо, което беше смисълът на собствения му живот: „Тагарт Трансконтинентал“.

Тази вечер Еди слезе долу късно и видя работника на една маса в ъгъла на полупразното помещение. Еди се усмихна щастливо, помаха му и занесе подноса си с храна на неговата маса.

В усамотението на ъгъла Еди се чувстваше спокойно, отпуснат след дългото напрежение на деня. Можеше да говори така, както не говореше с никого друго, признавайки неща, които не би изповядал пред никого, мислейки на глас, взрян във внимателните очи на работника от другата страна на масата.

— Линията „Рио Норте“ е последната ни надежда — каза Еди Уилърс. — Но тя ще ни спаси. Нека имаме поне едно разклонение в добро състояние там, където има най-голяма нужда от него, това ще ни помогне да спасим останалото... Не е ли смешно да говорим за последната надежда на „Тагарт Трансконтинентал“? Ще го приемеш ли сериозно, ако някой ти каже, че метеорит ще унищожи земята? И аз няма... „От океан до океан, завинаги“ — това слушахме през цялото си детство, и тя, и аз. Не, не казваха „завинаги“, но това беше смисълът... Знаеш ли, аз изобщо не съм велик човек. Не бих могъл да построя тази железница. Ако си отиде, няма да съм в състояние да я възкреса. Ще трябва да си отида с нея... Не ми обръщай внимание. Не знам защо говоря такива неща. Предполагам, че съм малко уморен тази вечер... Да, работих до късно. Тя не ме помоли да остана, но под вратата ѝ се виждаше светлина, дълго след като другите си бяха тръгнали... Да, сега вече си е тръгнала... Проблеми? Ами в офиса винаги има проблеми. Но тя не се притеснява. Знае, че може да ни измъкне... Разбира се, че е зле. Имаме много повече инциденти, отколкото си чувал някога. Пак загубихме два дизела миналата седмица. Единият — просто от старост, другият — при челен удар... Да, поръчали сме дизели на „Юнайтед локомотив уъркс“, но ги чакаме вече две години. Изобщо не знам дали ще ги доставят... Господи, колко ни трябва! Двигателната сила — не можеш да си представиш колко е важна. Това е сърцевината на всичко... На какво се смееш? Така или иначе, както ти казвах, положението е лошо. Но поне линията „Рио Норте“ съществува. Първата доставка на релси ще пристигне след няколко седмици. След година ще пуснем първия влак по новите коловози. Този път нищо няма да ни спре... Разбира се, че знам кой ще положи

релсите. Макнамара от Кливлънд. Той е изпълнителят, който завърши линията „Сан Себастиан“ за нас. Има поне един човек, който си разбира от работата. Така че сме в безопасност. Можем да разчитаме на него. Не останаха много добри изпълнители. Пришпорени сме до дупка, но ми харесва. От известно време идвам на работа един час по-рано от обикновено, но тя ме бие. Винаги е там първа... Какво? Нямам представа какво прави нощем. Вероятно нищо особено... Не, не излиза с никого — най-вече си стои вкъщи и слуша музика. Слуша записи... Какво те интересува какви записи? Ричард Хали. Тя обича музиката на Ричард Хали. Освен железницата, това е единственото нещо, което обича.

ГЛАВА IV

НЕПОДВИЖНИТЕ ДВИГАТЕЛИ

Двигателна сила — мислеше си Дагни, докато гледаше сградата на „Тагарт“ в здрача, — това беше първата ѝ нужда: двигателна сила, за да съхрани тази сграда изправена, и движение, за да я запази неподвижна. Тя не се крепеше на колони, забити в гранита, а на локомотивите, които се движеха през континента.

Чувстваше леко безпокойство. Тъкмо се беше върнала от фабриката на „Юнайтед локомотив уъркс“ в Ню Джърси, където беше отишла, за да се срещне лично с президента на компанията. Не беше научила нищо: нито причината за забавянето, нито никакви намеци за датата, когато дизеловите двигатели щяха да бъдат произведени. Президентът на компанията ѝ беше говорил в продължение на два часа, без да отговори на нито един от нейните въпроси. Поведението му придобиваше нотка на снизходителен упрек всеки път, когато тя се опитваше да насочи разговора в конкретна посока — сякаш тя проявяваше липса на възпитание, нарушавайки никакви неписани правила, известни на всички останали.

Докато минаваше през фабриката, беше видяла огромна машина, изоставена в един ъгъл на двора. Някога, отдавна, това е бил прецизен механизъм — такъв, какъвто сега вече не можеше да се купи никъде. Не беше износена, беше оставена да изгние от немарливост, разядена от ръжда и от черните капчици мръсно масло. Тя беше отвърнала лице. Изблик на ужасен гняв винаги я ослепяваше при подобни гледки. Не знаеше защо, не можеше да определи чувствата си, знаеше само, че те са вик на протест срещу несправедливостта, и то в отговор на нещо, много по-голямо от една стара машина. Останалата част от служителите си бяха тръгнали, когато Дагни влезе в преддверието на кабинета си, но Еди Уилърс беше още там и я чакаше. Само по начина, по който изглеждаше и по който я последва мълчаливо в кабинета, тя веднага разбра, че нещо се е случило.

— Какво става, Еди?

— Макнамара напусна.

Тя го погледна неразбиращо.

— Как така напусна?

— Оттегли се. Пенсионира се. Излезе от бизнеса.

— Макнамара, нашият подизпълнител?

— Да.

— Но това е невъзможно!

— Знам.

— Какво е станало? Защо?

— Никой не знае.

Нарочно забавяйки движенията си, тя разкопча палтото си, седна на бюрото и започна да сваля ръкавиците си. После каза:

— Започни отначало, Еди. Седни.

Той говореше спокойно, но остана прав.

— Говорих по телефона с главния му инженер. Той се обади от Кливлънд, само това каза. Не знаеше нищо повече.

— И какво каза?

— Че Макнамара е закрил бизнеса си и е заминал.

— Къде?

— Не знае. Никой не знае.

— Тя забеляза, че с едната си ръка държи два празни пръста от ръкавицата на другата, а ръкавицата е наполовина свалена и забравена. Махна я и я хвърли на бюрото. Еди каза:

— Зарязал е куп договори за цяло състояние. Имал е списък с чакащи клиенти за следващите три години...

Тя не казваше нищо. Той добави тихо:

— Нямаше да се плаша, ако можех да го разбера... Но за нещо, за което не може да има никаква възможна причина...

Тя остана безмълвна.

— Той беше най-добрият партньор в страната.

Погледнаха се. Онова, което искаше да каже, беше „Ох, по дяволите, Еди!“. Вместо това каза с равен глас:

— Не се притеснявай. Ще намерим друг подизпълнител за линията „Рио Норте“.

* * *

Беше късно, когато тя си тръгна от кабинета. Навън, на тротоара, до вратата на сградата, спря за момент и погледна улиците. Изведнъж се почувства лишена от енергия, от цел, от желание, сякаш моторът ѝ се беше задавил и спрял.

Слабо сияние излизаше иззад сградите към небето — отражение на хиляди непознати светлини, електрическият дъх на града.

Искаше да си почине. Да си почине, мислеше си, и да намери някъде радост.

Работата ѝ беше единственото, което имаше и искаше. Но имаше моменти, като тази вечер, когато чувстваше внезапна, особена празнота, която всъщност не беше празнота, а тишина — не отчаяние, а неподвижност; сякаш нищо в нея не е разрушено, но всичко е спряло. Тогава изпитваше желание да намери миг на радост навън, желание да бъде просто пасивен зрител на някаква гледка на величие. Не да го създаде, мислеше си, а да го възприеме, не да започне, а да отговори, не да създаде, а да се възхищава. Имам нужда от нещо, за да продължа, мислеше си, защото радостта е горивото на човека.

Затвори очи с лека усмивка на радост и болка — тя винаги е била двигателят на собственото си щастие. Поне веднъж искаше да бъде движена от силата на нечие друго постижение. Както хората в тъмната прерия обичаха да виждат осветените прозорци на преминаващия влак — нейното достижение, гледката на мощ и целенасоченост, която ги успокояваше сред безкрайната празнота и нощ, — така и тя искаше да го усети за момент — кратък поздрав, само един поглед, просто да помаха с ръка и да каже: някой отива някъде...

Тръгна бавно, с ръце в джобовете на палтото, а сянката на нахлупената ѝ шапка пресичаше лицето ѝ. Сградите около нея се издигаха на такава височина, че погледът ѝ не можеше да стигне небето. Мислеше си: построяването на този град е коствало толкова усилия, той трябва да предлага толкова много...

Над вратата на един магазин черната дупка на високоговорител сипеше звуци по улицата. Това бяха звуците на симфоничен концерт, който течеше някъде в града. Те бяха като протяжно безформено стържене, като плат или плът, раздирана безразборно. Пръскаха се без мелодия, без хармония или ритъм, които да ги задържат. Ако музиката беше емоция, а емоцията идваше от мисълта, то това беше писъкът на

хаоса, на ирационалното, на безпомощността, на абдикацията на човека от самия него.

Продължи нататък. Спря пред витрината на една книжарница. Там беше изложена пирамида солидни книги с кафеникаво-лилави корици, озаглавени „Вълкът си сменя козината“. „Романът на века“, беше написано на един плакат. „Проникновено проучване на алчността на бизнесмена. Безстрашно разкриване на човешката поквара“.

Мина покрай едно кино. Светлините му закриваха половин пресечка и оставяха само огромна снимка и няколко букви, увиснали в блестящия въздух. Снимката беше на усмихната млада жена, погледът към лицето ѝ пораждаше чувство на досада — сякаш човек я е виждал години наред, дори и да я вижда за пръв път. Надписът гласеше: „... в значимата драма, която дава отговор на големия проблем: трябва ли една жена да каже?“

Мина и покрай вратата на нощен клуб. Една двойка излезе от такси, залитайки. Момичето беше със замаяни очи, потно лице, хермелинова шапка и красива вечерна рокля, която се беше свлякла от едното ѝ рамо като халат на небрежна домакиня и откриваше твърде голяма част от гърдите ѝ, но не в знак на дързост, а на робско безразличие. Придружителят ѝ я направляваше, хванал голата ѝ ръка, лицето му не изразяваше нетърпеливо очакване на романтично приключение, а лукавия вид на момче, излязло, за да пише мръсотии по стените.

Какво се надяваше да открие, мислеше си тя, вървейки. Това бяха нещата, с които хората живееха, формите на техния дух, на културата им, на забавленията им. Не беше виждала нищо друго където и да е, не и от много години насам.

Тя си купи вестник от ъгъла на улицата, на която живееше, и се прибра вкъщи.

Апартаментът ѝ беше двустаен, на върха на един небостъргач. Стъклените стени на ъгловия прозорец на дневната ѝ я караха да изглежда като нос на движещ се кораб, а светлините на града блещукаха като искрици по черните вълни от стомана и камък. Когато запали лампата, дълги триъгълни сенки прорязаха голите стени в геометричната форма на лъчите, разчупени от няколко остри мебели.

Тя стоеше в средата на стаята, сама между небето и града. Имаше само едно нещо, което можеше да ѝ донесе чувството, което

искаше да изпита тази вечер, то беше единствената форма на наслада, която беше открила.

Обърна се към грамофона и сложи плоча с музиката на Ричард Хали.

Беше четвъртият концерт, последната творба, която беше написал. Избухването на първите акорди изтри уличните гледки от съзнанието ѝ.

Концертът беше мощен вик на недоволство. Той беше едно НЕ, хвърлено срещу някакъв огромен процес на мъчение, беше отрицание на страданието — отрицание, което съдържаше в себе си агонията на борбата за освобождение. Звуците бяха като глас, който казваше: няма нужда от болка — тогава защо най-лошата болка е запазена за онези, които не приемат подобна нужда? Ние, които владеем любовта и тайната на радостта, на какво наказание бяхме осъдени и от кого? Звуците на мъчението се превърнаха в предизвикателство, изразът на агония стана химн на една далечна мечта, заради която всичко си струваше да се изтърпи, дори и това. Това беше песен на бунта и на отчаяното търсене.

Тя стоеше неподвижно, със затворени очи, и слушаше.

Никой не знаеше какво се е случило с Ричард Хали или защо. Историята на живота му беше като обобщение, написано, за да прокълне величието, като покаже цената, която човек плаща за него. Поредица от години, прекарани в мансарди и мазета, години, които бяха поели сивкавия оттенък на стените, които бяха държали затворен човек, чиято музика преливаше от болезнено ярки цветове.

Сивотата на една борба срещу дългите, неосветени стълбища на евтини квартири, срещу замръзналите тръби, срещу цената на един сандвич в смрадлив деликатесен магазин, срещу лицата на хората, които слушаха музика с празни погледи. Това беше борба без облекчението от насилието, без признанието, че си намерил съзнателен противник, в която трябва да победиш просто една плътна стена, облицована с най-добрата звукоизолация; безразличието, която поглъща удари, акорди и крясъци; мълчаливата битка на един човек, който можеше да придаде на звуците по-голямо красноречие, отколкото те някога са имали — мълчанието на мрак, на самота, на редките нощи, в които някой оркестър свири негова творба, а той гледа в тъмното, знаейки, че душата му се излива във вибриращи,

разширяващи се кръгове от радиокула в ефира на града, но няма нито един настроен приемник, на който да я чуят.

„Музиката на Ричард Хали излъчва героизъм. Нашата епоха е надраснала това“, каза един критик. „Музиката на Ричард Хали не е в крак с нашето време. В нея има нотка на възторг. Кой се възторгва в наши дни?“ — беше казал друг.

Животът му беше като обобщение на живота на всеки, чиято награда е бил паметник в някой парк, сто години след момента, в който наградата би имала смисъл — само дето Ричард Хали не умря достатъчно рано. Той доживя да види нощта, която, съгласно общоприетите исторически закони, не трябваше да дочака. Беше на четирийсет и три години във вечерта на премиерата на „Фаетон“ — опера, която беше написал на двайсет и четири. Беше изменил старогръцкия мит според собствените си цели и значение: Фаетон, младият син на Хелиос, който открадна колесницата на баща си и с дръзката си амбиция се опитал да придвижи слънцето по небето, не умираше както в мита — в операта на Хали Фаетон успяваше. Операта беше показана тогава, преди деветнайсет години, и беше свалена след едно представление, сред дюдюкания и освиркване. В онази нощ Ричард Хали беше обикалял по улиците на града до зори, неуспешно опитвайки се да намери отговор на един въпрос.

В нощта, в която операта беше поставена отново, деветнайсет години по-късно, последните звуци на музиката се сблъскаха със звука на най-мощните овации, чувани някога в сградата на операта. Старите стени не можеха да ги удържат, възторгът избликна през коридорите, по стълбищата, по улиците, чак до момчето, което беше обикаляло тези улици преди деветнайсет години.

Дагни беше сред публиката в тази вечер на овациите. Тя беше една от малкото, които познаваха музиката на Ричард Хали от много по-рано, но никога не беше го виждала. Видя го, докато го избутваха на сцената, видя го да се изправя пред огромната маса размахани ръце и одобрителни лица. Той стоеше неподвижно — висок, измършавял човек с побеляла коса. Не се поклони, не се усмихна, просто стоеше там и гледаше тълпата. Лицето му имаше спокойното, искрено изражение на човек, изправен пред въпрос.

„Музиката на Ричард Хали — написа един критик на следващата сутрин — принадлежи на човечеството. Тя е резултат и израз на

величието на народа“. „В живота на Ричард Хали — каза един министър — има вдъхновяващ урок. Той е минал през ужасна борба, но толкова важно ли е това? Правилно и благородно е, че е понасял страдание, неправда, оскърбления от братята си, за да обогати живота им и да ги научи да ценят красотата на великата музика“.

В деня след премиерата Ричард Хали се оттегли.

Не даде обяснение. Просто каза на издателите си, че кариерата му е приключила. Продаде им правата върху творбите си за скромна сума, макар и да знаеше, че хонорарите му сега можеха да му донесат цяло състояние. Тръгна си, без да остави адрес. Това беше преди осем години — никой не го беше виждал оттогава.

Дагни слушаше четвъртия концерт с отметната назад глава и затворени очи. Лежеше полуизпъната на ъгъла на кушетката с отпуснато и спокойно тяло, но напрежението личеше по устните на неподвижното ѝ лице — чувствено изражение, пълно с копнеж.

След малко отвори очи. Забеляза вестника, който беше хвърлила на кушетката. Протегна се за него разсеяно, стараяйки се да избегне баналните заглавия. Вестникът падна и се отвори. Тя видя лице, което познаваше, и заглавието на една статия. Побърза да затвори страниците и да ги хвърли настрани.

Беше лицето на Франсиско д'Анкония. Заглавието информираше, че е пристигнал в Ню Йорк. Какво от това, мислеше си. Нямахте да се налага да го вижда. Не беше го виждала от години.

Седеше и гледаше вестника на пода. Не го чети, казваше си, не го поглеждай. Но лицето му, си помисли, не се беше променило.

Как може едно лице да остане същото, при условие, че всичко друго е изчезнало? Щеше ѝ се да не го бяха снимали усмихнат. Тази усмивка не беше на мястото си на страниците на вестника. Това беше усмивката на човек, който е способен да види, да разпознае и да създаде великолепието на съществуването. Това беше подигравателната, предизвикателна усмивка на блестящ интелект.

Не го чети, мислеше си, не сега, не на тази музика — о, не, не на тази музика!

Тя се протегна за вестника и го отвори.

В статията се казваше, че сеньор Франсиско д'Анкония е обещал интервю на пресата в апартамента си в хотел „Уейн-Фолкленд“. Дошъл е в Ню Йорк по две важни причини: една гардеробиерка в „Къб

Клуб“ и лебервурстът в деликатесния магазин на Мо на Трето авеню. Няма да каже за предстоящото дело за развод на господин и госпожа Джилбърт Вейл. Госпожа Вейл, необичайно красива жена от благородническо потекло, беше простреляла забележителния си млад съпруг преди няколко месеца, обявявайки публично, че иска да се отърве от него заради любовника си Франсиско д'Анкония. Беше дала на пресата по-дробно описание на тайната си любовна афера, включително и описанието на последната новогодишна нощ, която беше прекарала във вилата на Д'Анкония в Андите. Съпругът ѝ беше оживял от раната и бе започнал дело за развод.

Тя беше завела насрещно дело за половината от милионите на съпруга си, при това с отчет за личния му живот, в сравнение с който, по нейните думи, тя изглеждала невинна.

Всичко това кънтеше по вестниците седмици наред. Но сеньор Д'Анкония няма да каже по този повод, когато репортерите го питали. Питали го дали отрича историята на госпожа Вейл. „Никога не отричам нищо“, отговорил той. Репортерите бяха учудени от внезапното му пристигане в града, смятаха, че няма да иска да бъде там, тъкмо когато предстоеше да избухне един от най-шумните скандали на първите страници на вестниците. Но сгрешиха. Франсиско д'Анкония беше добавил още една причина за пристигането си: „Исках да наблюдавам фарса“ — беше казал той.

Дагни пусна вестника на пода. Седеше наведена, с глава, подпряна на ръцете си. Не мърдаше, но кичурите коса, провиснали до коленете ѝ, потрепваха от време на време.

Великите акорди от музиката на Хали продължаваха, изпълваха стаята, проникваха през стъклата на прозорците и се устремяваха към града. Тя чуваше музиката. Това беше *нейното* търсене, *нейният* вик.

Джеймс Тагарт погледна дневната на апартамента си, чудейки се колко е часът, не му се мърдаше, за да търси часовника си.

Седеше на един фотьойл, облечен в смачкана пижама, бос — мързеше го да потърси чехлите си. Светлината от сивото небе в прозорците му причиняваше болка в очите, лепкави от съня. Чувстваше неприятна тежест в главата си, която всеки момент щеше да се превърне в главоболие. Ядосано се чудеше защо се беше довял до дневната. А, да, спомни си — да погледне колко е часът.

Той се изхлузи настрани над облегалката на стола и погледът му попадна върху един часовник на далечна сграда: беше дванайсет и двайсет.

През отворената врата на спалнята чуваше как Бети Поуп си мие зъбите в банята от другата страна. Жартиерите ѝ лежаха на пода до стола, заедно с останалата част от дрехите ѝ; жартиерите бяха бледорозови, със скъсани ластици.

— Побързай най-сетне — сприхаво викна той. — Трябва да се обличам.

Тя не отговори. Беше оставила вратата на банята отворена и той можеше да чуе как си изплаква устата. Защо правя това, мислеше, спомняйки си миналата нощ. Но го мързеше да търси отговор.

Бети Поуп дойде в дневната, изпъвайки гънките на копринения си халат на оранжеви и лилави карета. Изглежда ужасно, мислеше си Тагарт, беше толкова по-добре в костюм за езда на снимките на светските страници във вестниците. Тя беше дългнесто момиче, само от кости и хлабави стави, които не се движеха гладко. Имаше обикновено лице, лош тен и израз на нагло снизхождение, дължащ се на факта, че принадлежи към едно от най-високопоставените семейства.

— Ама че работа — каза тя без конкретен повод и се протегна. — Джим, къде ти е нокторезачката? Трябва да си изрежа ноктите на краката.

— Не знам. Боли ме глава. Направи го у вас.

— Сутрин не изглеждаш апетитен — безразлично каза тя. — Изглеждаш като охлюв.

— Защо не млъкнеш?

Тя ходеше безцелно из стаята.

— Не искам да се прибирам — каза тя, без да влага никакво чувство. — Мразя сутрините. Още един ден, в който няма да правя нищо. Този следобед съм поканена на чай у Лиз Блейн. Е, добре, може да бъде забавно, защото Лиз е кучка.

Тя вдигна една чаша и глътна изветрелите остатъци от питие.

— Защо не ги накараш да ти поправят климата? Това място вони.

— Свърши ли с банята? — попита той. — Трябва да се облека. Днес имам важен ангажимент.

— Влизай направо. Нямам нищо против. Ще споделя банята с теб. Мразя да ме карат да бързам.

Докато се бръснеше, я видя да се облича пред отворената врата на банята. Отне ѝ много време, докато си сложи жартиерите, закопчее чорапите и се напъха в не особено елегантен, скъп костюм от туид.

Карианият копринен халат, купен заради реклама в най-популярното модно списание, беше като униформа, която тя знаеше, че се очаква да носи в определени ситуации, и която послушно донасяше за конкретната цел и после захвърляше.

Връзката им беше същата: в нея нямаше страст, желание или истинско удоволствие, дори и чувство на срам. За тях сексуалният акт не беше нито радост, нито грях. Не означаваше нищо. Бяха чували, че мъжете и жените трябва да спят заедно, и го правеха.

— Джим, защо не ме заведеш в арменския ресторант довечера? Обичам шиш кебап.

— Не мога — ядосано отговори той през сапунената пяна на лицето си — Предстои ми тежък ден.

— Защо не го отмениш?

— Кое?

— Всичко.

— Много е важно, скъпа. Имам среща с нашия борд на директорите.

— О, не се надувай с проклетата си железница. Скучно е. Мразя бизнесмените. Тъпи са.

Той не отговори. Тя го погледна лукаво и гласът ѝ придоби позитивна нотка, когато каза провлачено:

Джок Бенсън каза, че така или иначе нямаш контрол над фирмата, защото сестра ти управлява целия бизнес.

— Значи така каза, а?

— Мисля, че сестра ти е ужасна. Според мен е отвратително жена да се държи като някой мърляв механик и да се фука наоколо като голям шеф. Толкова е лишено от женственост. За коя се мисли тя всъщност?

Тагарт излезе на прага. Облегна се на касата, вторачен в Бети Поуп. На лицето му играеше усмивка — саркастична и самоуверена. Имаме нещо, което ни свързва, мислеше си.

— Може да ти е интересно да знаеш, скъпа, че ще подложат динена кора на сестра си днес следобед — каза той.

— Нима? — заинтригувано каза тя. — Наистина ли?

— И затова срещата на борда е толкова важна.

— Наистина ли ще я изриташ?

— Не. Не е необходимо, дори не е разумно. Просто ще я поставя на място. Това е шансът, който чаках.

— Имаш нещо за нея ли? Нещо скандално?

— Не, нищо такова. Няма да разбереш. Просто този път отиде твърде далеч, и ще бъде зашлевена. Направила е нещо непроситимо, и то без да се посъветва с никого. Това е сериозна обида към мексиканските ни съседи. Когато бордът чуе за това, ще гласува няколко нови правила за оперативния отдел, които ще направят сестра ми малко по-управляема.

— Умен си, Джим — каза тя.

— По-добре да се обличам — звучеше доволен. Обърна се към умивалника и добави весело: — Може би ще те изведе довечера и ще ти поръчам шиш кебап.

Телефонът иззвъня. Той вдигна слушалката и операторът обяви международен разговор с Мексико Сити. Истериичният глас, който се чу по линията, беше на политическата му връзка в Мексико.

— Нищо не можах да направя, Джим — хлипаше той. — Нищо не можах да направя! Не ни предупредиха, кълна се в Бога, никой не подозираше, никой не разбра какво става, направих най-доброто, което можах, не можеш да ме обвиняваш, Джим, беше като гръм от ясно небе! Декретът дойде тази сутрин, преди пет минути, нахвърлиха ни просто така, без никакво предупреждение! Правителството на Народна република Мексико национализира мините и железопътната линия „Сан Себастиан“!

* * *

— ... така че мога да уверя господата от борда, че няма причини за паника. Събитието от тази сутрин е неприятно, но аз съм напълно уверен, въз основа на познанията си за вътрешните процеси, оформящи нашата външна политика във Вашингтон, че нашето

правителство ще постигне разумна договорка с правителството на Мексиканската народна република, и че ние ще получим пълно и справедливо обезщетение за собствеността си.

Джеймс Тагарт стоеше до дългата маса и говореше пред борда на директорите. Гласът му беше отмерен и монотонен. Внушаваше безопасност.

— Радвам се да докладвам, че все пак предвидих възможността за такова развитие на събитията и взех всички предпазни мерки, за да защита интересите на „Тагарт Трансконтинентал“. Преди няколко месеца инструктирах оперативния отдел да ореже разписанието по линията „Сан Себастиан“ до един влак на ден, да отстрани от нея най-добрата ни двигателна сила и подвижен състав, както и цялото оборудване, което може да се премести. Мексиканското правителство успя да си присвои само няколко дървени вагона и един изключително стар локомотив. Решението ми спести на компанията милиони долари — ще накарам да изчислят точните цифри и ще ви ги изпратя. Все пак смятам, че трябва да удовлетвори очакванията на нашите акционери, че тези, които са поели най-голямата отговорност за този риск, сега трябва да понесат последствията за своята немарливост. Във връзка с това предлагам да поискаме оставката на господин Кларънс Едингтън, нашият икономически консултант, който препоръча изграждането на линията „Сан Себастиан“, както и на господин Джуълс Мот, нашият представител в Мексико Сити.

Мъжете седяха около масата и слушаха. Те не мислеха за това, което ще трябва да направят, а за нещата, които трябва да кажат на хората, които представляваха. Речта на Тагарт им даде всичко необходимо.

* * *

Когато Тагарт се върна в кабинета си, Орън Бойл го чакаше. Веднага щом останаха сами, изражението на Тагарт се промени.

Той отпаднало се облегна на бюрото си, с отпуснато и бяло лице.

— Е? — попита той.

Бойл безпомощно разтвори ръце.

— Проверих, Джим — каза той. — Всичко е вярно: Д'Анкония е изгубил петнайсет милиона долара от собствените си пари в тези мини. Не е имало нищо съмнително в това, не е изиграл никакъв трик, заложил е собствени пари и сега ги изгуби.

— И какво се кани да направи по въпроса?

— Това вече не знам. Никой не знае.

— Няма да се остави да го оберат, нали? Твърде умен е за това. Трябва да има някой скрит коз.

— Искрено се надявам.

— Надхитрял е някои от най-сложните комбинации на мангизлиите в целия свят. Нима ще се остави няколко чернилки-политици да го прецакат с някакъв си декрет? Трябва да има нещо срещу тях и тъкмо той ще има последната дума, а ние трябва да сме сигурни, че ще бъдем част от това!

— От теб зависи, Джим. Ти си негов приятел.

— Глупости, приятел! Мразя го и в червата.

Той натисна бутона за секретаря си. Онзи влезе несигурно, с нещастен вид, беше млад човек, вече не чак толкова млад, с безкръвно лице и отработени маниери на благовъзпитана бедност.

— Уреди ли ми среща с Франсиско д'Анкония? — отсече Тагарт.

— Не, сър.

— По дяволите, нали ти казах да се обадиш на...

— Не успях, сър. Опитах.

— Ами опитай пак.

— Искам да кажа, че не успях да уговоря среща, господин Тагарт.

— Защо не?

— Той я отклони.

— Искаш да кажеш, че е отказал да ме види?

— Да, сър, точно това искам да кажа.

— И няма да се срещне с мен?

— Не, сър, няма.

— Лично ли говори с него?

— Не, сър, говорих със секретаря му.

— Какво ти каза той? Кажи ми какво ти каза?

Младият човек се поколеба и придоби още по-нещастен вид.

— Какво каза?

— Каза, че сеньор Д'Анкония е казал, че го отегчавате, господин Тагарт.

* * *

Предложението, което приеха, беше познато като правилото „Гарван гарвана око не вади“. Докато го гласуваха, членовете на Националното сдружение на железниците седяха в голяма зала, под гаснещия мрак на късната есенна вечер и не се поглеждаха един друг.

Националното сдружение на железниците беше организация, учредена, както се твърдеше, за да защити благоденствието на националната железопътна индустрия. Това трябваше да се постигне чрез развитието на методи за сътрудничество за общи цели — това пък следваше да се постигне чрез гаранцията на всеки член, че ще подчини собствените си интереси на тези на индустрията като цяло. А интересите на индустрията като цяло трябваше да се определят от мажоритарен вот, като всеки член беше задължен да приложи всяко решение, взето от мнозинството.

— Членовете на една и съща професия или индустрия трябва да се поддържат — казваха организаторите на сдружението. — Ние имаме едни и същи проблеми, едни и същи интереси, едни и същи врагове. Хабим енергията си да се борим помежду си, вместо да създадем общ фронт пред света. Можем да растем и да просперираме заедно, ако обединим усилията си.

— Против кого се организира това сдружение? — беше попитал един скептик. А отговорът беше:

— Ами срещу никого. Но ако искате да го разглеждате така, то е срещу доставчиците или производителите, или срещу всеки, който се опита да се възползва от нас. Срещу кого се организира всеки съюз?

— Точно това се чудя и аз — беше казал скептикът.

Когато правилото „Гарван гарвана око не вади“ беше предложено за гласуване на пленума на Националното сдружение на железниците на годишната му среща, това беше първото му публично споменаване. Но всички членове бяха чували за него — то дълго беше обсъждано в неофициални разговори, особено настоятелно през последните няколко месеца. Мъжете, които седяха в голямата зала, бяха президентите на

железопътните компании. Те не харесваха правилото — надявали се бяха, че то никога няма да бъде предложено.

Но когато беше предложено, те гласуваха за него.

Нито една железница не беше спомената поименно в речите, които предшестваха гласуването. Речите се занимаваха само с общественото благо. Казваше се, че докато общественото благо е застрашено от недостиг на транспорт, компаниите се унищожават една друга с жестока конкуренция, по правилото „голямата риба изяжда малката“. Докато съществуват неразвити райони, където железопътните услуги са били преустановени, съществуват и обширни региони, където две или повече железопътни компании се конкурират за трафик, който едва ли е достатъчен и за една. Говореше се, че има огромни възможности за по-новите железници в неразвитите райони. Макар и да е вярно, че такива места предлагат малко икономически стимули в момента, една железопътна компания с обществен дълг ще се заеме с това да предлага транспорт на борещите се жители, тъй като основната цел на железницата е, служба на обществото, а не печалба.

След това казаха, че големите, утвърдени железопътни системи са жизненоважни за общественото благо и че рухването на една от тях ще бъде национална катастрофа, и че ако една такава система случайно понесе съкрушителна загуба в опит да допринесе за международното разбирателство, тя има право на помощ от обществото, за да преживее удара.

Нито една компания не беше спомената по име. Но когато председателят на събранието вдигна ръка като тържествен сигнал, че трябва да гласуват, всички погледнаха към Дан Конъуей, президентът на „Финикс-Дюранго“.

Имаше само петима несъгласни, които гласуваха „против“. Но все пак когато председателят извести, че мярката е приета, нямаше радост, нямаше звуци на одобрение, нямаше движение — само тежка тишина.

До последната минута всеки един от тях се беше надявал, че някой ще им спести всичко това.

Правилото „Гарван гарвана око не вади“ беше описано като мярка на „доброволна саморегулация“, целяща „да окаже подкрепа“ на законите, гласувани отдавна от законодателното събрание на страната. Правилото гласеше, че членовете на Националното сдружение на

железниците нямат право да прилагат практики, определяни като „разрушителна конкуренция“; че в обявените за ограничени райони може да действа само една железопътна компания; че в такива райони старшинството принадлежи на най-старата компания, която в момента оперира там, а новодошлите, които нечестно са посегнали на нейната територия, трябва да прекратят дейността си до девет месеца, след като получат нареждане за това; че Изпълнителният комитет на Националното сдружение на железниците има власт да реши по собствено усмотрение кои региони да бъдат обявени за ограничени.

Когато събранието приключи, мъжете побързаха да си тръгнат. Нямаше лични разговори, нямаше приятелско мотаене. Голямата зала се опразни необичайно бързо. Никой не говори с Дан Конъуей, никой дори не го погледна.

В преддверието на сградата Джеймс Тагарт среща Орън Бойл. Не бяха си уговаряли среща, но Тагарт видя силуета на тромава фигура до мраморната стена и разбра кой е, още преди да е видял лицето. Приблжиха се един към друг и Бойл каза с усмивка, по-малко успокояваща от обикновено:

— Аз си свърших работата. Сега е твой ред, Джими.

— Не трябваше да идваш тук. Защо го направи? — кисело каза Тагарт.

— Просто за да се позабавлявам — каза Бойл.

Дан Конъуей седеше сам сред редовете празни седалки. Беше още там, когато чистачката дойде, за да почисти залата. Когато му извика, той послушно стана и бавно тръгна към вратата. Минавайки покрай нея в коридора, той бръкна в джоба си и й подаде банкнота от пет долара — мълчаливо, смирено, без да я гледа в лицето. Сякаш не знаеше какво прави — действаше така, сякаш мисли, че е на място, на което щедростта изисква да дадеш бакшиш, преди да си тръгнеш.

Дагни беше още на бюрото си, когато вратата на кабинета ѝ се отвори с трясък и Джеймс Тагарт нахлу вътре. За първи път влизаше така. Лицето му беше възбудено.

Не беше го виждала от национализацията на линията „Сан Себастиан“. Той не се беше опитал да го обсъди с нея, а тя не беше казала нищо. Правотата ѝ беше толкова красноречива, мислеше си, че коментарите бяха излишни. Едно чувство, което беше отчасти възпитание, отчасти милост, ѝ беше попречило да изкаже пред него

заклучението, което трябва да се извади от събитията. Имаше едно-единствено справедливо заключение, до което той трябваше да стигне. Беше чула за речта му пред борда на директорите. Беше потръпнала, презрително развеселена — ако беше в негов интерес, какъвто и да беше този интерес, да си присвоява нейните достижения, то тогава, в името на собствената си полза, ако не за друго, щеше да я остави да работи на спокойствие от сега нататък.

— Значи мислиш, че ти си единствената, която прави нещо за тази компания?

Тя го погледна изненадано. Гласът му беше писклив, той стоеше пред бюрото ѝ, напрегнат и развълнуван.

— Значи мислиш, че съм разрушил компанията, така ли? — изписка той. — И че сега ти си единствената, която може да ни спаси? Мислиш, че не мога да компенсирам мексиканските загуби?

Тя попита бавно:

— Какво искаш да кажеш?

— Имам новини за теб. Помниш ли предложението „Гарван гарвана око не вади“ на железопътното сдружение, за което ти казах преди няколко месеца? Ти не хареса идеята. Изобщо не я хареса.

— Спомням си. Какво за него?

— Приеха го.

— Какво приеха?

— Правилото „Гарван гарвана око не вади“. Преди няколко минути. На събранието. След девет месеца няма да има железопътна компания „Финикс-Дюранго“ в Колорадо!

Един стъклен пепелник се разби в пода, когато тя скочи на крака.

— Долни копелета!

Той стоеше неподвижно. И се усмихваше.

Тя знаеше, че трепери, открита пред него, беззащитна, и че това е гледка, на която той се наслаждава, но нямаше значение. После видя усмивката му — и внезапно заслепилият я гняв изчезна. Не чувстваше нищо. Изучаваше усмивката със студено, безразлично любопитство.

Те стояха един срещу друг. Той изглеждаше така, сякаш за пръв път не се страхува от нея. Злорадстваше. За него събитието беше много повече от унищожаването на конкурент. То не беше победа над Дан Конъуей, а над нея. Тя не знаеше защо или по какъв начин, но беше сигурна, че той знае. За един кратък момент си помисли, че у Джеймс

Тагарт и в това, което го кара да се усмихва, има някаква тайна, за която тя никога не е подозирала, и че е жизненоважно да се научи да я разбира. Но мисълта проблесна и изчезна.

Тя се втурна към вратата на гардероба и сграбчи палтото си.

— Къде отиваш? — гласът на Тагарт беше се снижил. Звучеше разочарован и леко притеснен. Тя не отговори и изскочи от кабинета.

* * *

— Дан, трябва да се бориш с тях. Аз ще ти помогна. Ще се боря за теб с всичко, което имам.

Дан Конъуей поклати глава. Той седеше на бюрото си, пред него имаше празен, избледнял лист попивателна хартия и една слаба лампа в ъгъла на стаята. Дагни се беше втурнала направо към градската кантора на „Финикс-Дюранго“. Конъуей беше там и още седеше така, както го беше заварила. Беше се усмихнал при влизането ѝ и беше казал с мек, безжизнен глас:

— Смешно, помислих си, че ще дойдеш.

Не се познаваха добре, но се бяха срещали няколко пъти в Колорадо.

— Не — каза той — няма полза.

Искаш да кажеш, че е заради споразумението със сдружението, което си подписал? Няма да издържи. Това си е чиста експроприация. Никой съд няма да го приеме. И ако Джим се опита да се скрие зад обичайния лозунг на мародерите за „общественото благо“, аз ще свидетелствам под клетва, че „Тагарт Трансконтинентал“ не може да поеме целия трафик в Колорадо. И ако някой съд вземе решение срещу теб, можеш да обжалваш и да продължиш да обжалваш още десет години.

— Да — каза той — бих могъл... Не съм сигурен, че ще спечеля, но мога да опитам и да се вкопча в железницата още няколко месеца, но... Не, не мисля за законовите положения, така или иначе. Не е това.

— А какво е тогава?

— Не искам да се боря, Дагни.

Тя го погледна невярващо. Беше сигурна, че той никога не е произнасял подобна фраза преди, а човек не може да се промени

напълно на тази възраст.

Дан Конъуей наближаваше петдесетте. Имаше квадратно, безстрастно, упорито лице на корав транспортен инженер, не толкова на президент на компания — лице на боец, с млада, загоряла кожа и побеляваща коса. Беше станал собственик на нестабилна малка железница в Аризона, чиито нетни приходи бяха по-малки от тези на успешна бакалия, и я беше превърнал в най-добрата железопътна компания на Югозапада. Говореше малко, рядко четеше книги и никога не беше ходил в колеж. Цялата сфера на човешките стремежи, с едно изключение, го оставяше напълно безразличен — нямаше допир с онова, което хората наричаха култура. Но разбираше от железници.

— Защо не искаш да се бориш?

— Защото имаха право да го сторят.

— Дан — попита тя, — да не си се побъркал?

— Никога не съм се отричал от думите си — безразлично каза той. — Не ме интересува какво ще реши съдът. Обещах да се подчиня на мнозинството. Трябва да се подчиня.

— Очакваше ли мнозинството да ти причини това?

— Не.

По безстрастното му лице премина лека конвулсия. Той говореше тихо, без да я поглежда. Все още го изпълваше безпомощно учудване.

— Не, не го очаквах. Слушах ги да говорят за това повече от година, но не вярвах. Дори когато гласуваха, не вярвах.

— Какво очакваше?

— Мислех си... Те казваха, че всички ние трябва да защитим общото благо. Мислех, че това, което съм направил в Колорадо, е добро. Добро за всички.

Проклет глупак! Не виждаш ли, че онова, за което те наказват, е тъкмо, че е било добро?

Той поклати глава.

— Не го разбирам — каза. — Но не виждам изход.

— Значи си им обещал да се самоунищожиш?

— Изглежда няма избор за когото и да е от нас.

— Какво искаш да кажеш?

— Дагни, целият свят е в ужасно положение в момента. Не знам какво не е наред, но нещо е много сбъркано. Хората трябва да се обединят, за да намерят изход. Но кой трябва да решава по кой път да

поемем, ако не мнозинството? Предполагам, че това е единственият честен метод за решаване, не виждам друг. Предполагам, че някой трябва да бъде пожертван. Ако е станало така, че това да съм аз, нямам право да се оплаквам. Правото е на тяхна страна. Хората трябва да се обединяват.

Тя се опита да говори спокойно. Трепереше от гняв.

— Ако това е цената на обединението, проклета да съм, ако искам да живея на същата земя с което и да е човешко същество! Ако останалите могат да оцелеят само ако ни разрушат, то защо трябва ние да искаме изобщо да оцеляват? Нищо не може да оправдае саможертвата. Нищо не може да им даде правото да превръщат хората в жертвени животни. Нищо не може да направи морално унищожението на най-добрите. Човек не може да бъде наказван, защото е добър. Не може способността му да се приравнява с престъпление. Ако това е правилно, по-добре да започнем да се избиваме, защото няма никаква правда в целия свят!

Той не отговори. Гледаше я безпомощно.

— Ако светът е такъв, как можем да живеем в него? — попита тя.

— Не знам — въздъхна той.

— Дан, наистина ли мислиш, че е справедливо? Съвсем искрено, дълбоко в себе си, мислиш ли, че е справедливо?

Той затвори очи.

— Не — каза. После я погледна и тя забеляза за пръв път измъчените му очи. — Точно това се опитвам да разбера, докато седя тук. Знам, че трябва да мисля, че е правилно — но не мога. Сякаш езикът ми не може да се обърне и да го каже. Продължавам да виждам всяка траверса по линията, всеки семафор, всеки мост, всяка нощ, която съм будувал, докато...

Главата му рухна върху ръцете.

Господи, толкова е несправедливо!

— Дан — каза тя през зъби, — бори се.

Той вдигна глава. Очите му бяха празни.

— Не — каза той. — Няма да е правилно — аз съм просто себичен.

— Да върви по дяволите тая гнила глупост! Не си на това ниво!

— Не знам... — гласът му беше много уморен. Седя тук и се опитвам да мисля за това... Вече не знам кое е правилно.

И добави:

— Не мисля, че ми пука.

Тя разбра изведнъж, че всички по-нататъшни думи са безполезни и че Дан Конъуей никога няма отново да е човек на действието. Не знаеше защо е толкова сигурна. Каза с почуда:

— Никога не си се отказвал от битка преди.

— Сигурно е така... — говореше с тихо, безразлично учудване. — Борил съм се с бури и течения, със свлачища и пукнатини в релсите... Знаем как да го правя и ми харесва... Но тази битка е такава, че не мога да я водя.

— Защо?

— Не знам. Кой знае защо светът е такъв? Кой е Джон Голт?

Тя трепна.

— Тогава какво ще правиш?

— Не знам...

— Тоест... — тя спря. Той знаеше какво иска да каже.

— Е, винаги има нещо за правене.

Говореше неубедено.

— Предполагам, че ще обявят ограничения само върху Колорадо и Ню Мексико. Все още имам линията в Аризона.

И добави:

— Също като преди двайсет години... Поне ще се занимавам с нещо. Започвам да се уморявам, Дагни. Нямах време да го забележа, но май е така.

Тя не можа да каже нищо.

Няма да построя линия върху неразвитите им райони — каза той със същия безразличен глас. — Това се опитаха да ми пробутат като утешителна награда, но мисля, че са само приказки. Не можеш да построиш линия на място, където на стотици мили има само неколцина фермери, които не отглеждат достатъчно, дори за да се изхранват. Можеш да построиш линия и да направиш така, че да се изплаща. Ако ти не го направиш, кой ще може?

За мен няма смисъл. Просто не знаеха какво говорят.

— Да вървят по дяволите неразвитите им райони! Аз мисля за теб.

Трябваше да го каже.

— Какво ще правиш със себе си?

— Не знам... Е, има много неща, за които не съм имал време. Риболов например. Винаги съм обичал риболова. Може би ще започна да чета книги, винаги съм искал. Предполагам, че ще я карам по-спокойно. Сигурно ще ида за риба. В Аризона има няколко местенца, където е тихо и спокойно и няма хора на няколко мили наоколо...

Той я погледна и добави:

— Забрави. Защо трябва да се притесняваш за мен?

— Не е само за теб, а... Дан — изведнъж каза тя, — надявам се знаеш, че исках да ти помогна да се бориш не заради самия теб.

Той се усмихна — беше лека, приятелска усмивка.

— Знам — каза.

— Не е от състрадание, или жал, или друга подобна грозна причина. Виж, исках да те предизвикам на битката на живота ти в Колорадо. Възнамерявах да се намеся в бизнеса ти, да те притисна до стената и дори да те изритам, ако се налага.

Той се засмя леко — това беше знак на одобрение.

— Никак нямаше да ти е лесно — каза той.

— Само дето не смятах, че ще е необходимо. Мислех, че има достатъчно място за двама ни.

— Да — каза той. — Имаше.

— И все пак, ако откриех, че няма, щях да се боря с теб, и ако можех да направя линията си по-добра от твоята, щях да те унищожа и да не ми пука какво е станало с теб. Но това... Дан, не мисля, че искам да се занимавам с нашата линия „Рио Норте“ точно сега. Аз... За Бога, Дан, не искам да бъда мародер!

Той я изгледа мълчаливо за момент. Беше странен поглед, сякаш от голямо разстояние. После каза меко:

— Трябваше да се родиш преди стотина години, хлапе. Тогава щеше да имаш шанс.

— Да върви по дяволите. Възнамерявам сама да си създам шанс.

— Това възнамерявах и аз на твоите години.

— И си успял.

— Нима?

Тя стоеше неподвижно, внезапно вкаменена. Той се изправи и каза рязко, сякаш издаваше заповед:

— По-добре се погрижи за тази твоя линия „Рио Норте“, и то бързо. Подготви я, преди да се изнеса, защото ако не го направиш, това ще бъде краят на Елис Уайът и на другите там, а те са най-добрите, останали в страната. Не можеш да позволиш това да се случи. Вече всичко лежи на твоите рамене. Няма смисъл да се опитваш да обясняваш на брат си, че ще бъде много по-трудно за теб там, без мен като конкурент. Но ние двамата го знаем. Така че действай. Каквото и да направиш, няма да си мародер. Няма мародер, който да е в състояние да управлява железопътна компания в тази част от страната и да остане задълго. Каквото и да направиш там, ще си го спечелила. Въшки като брат ти така или иначе нямат значение. Сега всичко зависи от теб.

Тя седеше и го гледаше, чудейки се какво е победило такъв мъж — знаеше, че не е Джеймс Тагарт. Видя, че я гледа, сякаш се бореше със своите собствени въпроси. После той се усмихна и тя не искаше да повярва, че усмивката му изразява тъга и състрадание.

— По-добре не ме жали — каза той. — Мисля, че на теб ти предстоят по-тежки времена. И мисля, че ще ти е по-трудно, отколкото на мен.

* * *

Тя се беше обадила във фабриката и си беше уредила среща с Ханк Риърдън за същия следобед. Тъкмо беше окачила слушалката и се навеждаше над картите на линията „Рио Норте“, разтворени на бюрото ѝ, когато вратата се отвори. Дагни вдигна изненадано поглед — не очакваше вратата на кабинета ѝ да се отваря без предизвестие.

Мъжът, който влезе, беше непознат. Беше млад, висок и нещо в него намекваше за насилие, макар че тя не можеше да каже какво е, защото първата му отличителна черта, която човек забелязваше, беше самоконтролът му, който изглеждаше почти безочлив. Той имаше тъмни очи, рошава коса, а дрехите му бяха скъпи, но износени, сякаш не се интересувахе или не обръщаше внимание какво точно носи.

— Елис Уайът — представи се той.

Тя неволно скочи на крака. Разбра защо никой не е успял да го спре във външните офиси.

— Седнете, господин Уайът — каза с усмивка тя.

— Няма да бъде необходимо — той не се усмихна. — Не водя дълги разговори.

Бавно, съзнателно контролирайки се, тя седна и се облегна назад, без да сваля поглед от него.

— Е? — попита тя.

— Дойдох да ви видя, защото разбирам, че вие сте единственият човек с мозък в тая прогнила дружинка.

— Какво мога да направя за вас?

— Можете да чуete ултиматума ми — той говореше отчетливо, придавайки необичайна яснота на всяка сричка. — Очаквам след девет месеца „Тагарт Трансконтинентал“ да има влакове в Колорадо с оглед на изискванията на моя бизнес. Ако долният номер, който скроихте на „Финикс-Дюранго“, е бил с цел да ви спести необходимостта от усилия, ви уведомявам, че няма да се измъкнете. Не ви потърсих, когато не можехте да ми предоставите услугата, от която имах нужда. Намерих човек, който можеше. Сега искате да ме накарате да правя бизнес с вас. Очаквате да диктувате условията, като не ми оставите избор. Очаквате да снижа бизнеса си до нивото на вашата некомпетентност. Искам да ви кажа, че сте си направили погрешно сметката!

Тя каза бавно и с усилие:

— Да ви кажа ли какво възнамерявам да направя с нашите услуги в Колорадо?

— Не. Не ме интересува обсъждането на никакви намерения. Очаквам транспорт. Какво ще направите, за да го предоставите, и как ще го направите, си е ваш проблем, а не мой. Просто ви предупреждавам. Тези, които искат да работят с мен, трябва да го правят по моите условия или изобщо да не го правят. Не мога да се съобразявам с вашата некомпетентност. Ако очаквате да печелите пари, прекарвайки петрола, който произвеждам — трябва да сте толкова добри във вашия бизнес, колкото съм аз в моя. Искам това да бъде ясно.

Тя каза спокойно:

— Ясно е.

— Няма да губя време да ви доказвам, че е по-добре да приемете ултиматума ми на сериозно. Ако сте достатъчно интелигентна, за да

накарате тази изгнила организация изобщо да работи, значи имате ум да го прецените и сама. И двамата знаем, че ако „Тагарт Трансконтинентал“ пуска влакове в Колорадо както преди пет години, ще ме разори. Знам, че точно това се опитвате да направите. Очаквате да се храните от мен, докато можете, а след това да намерите друг труп, който да изсмучете, след като свършите с мен. Това е политиката на по-голямата част от човечеството днес. Така че ето какъв е моят ултиматум: сега е във ваша власт да ме унищожите — аз може и да се наложи да си тръгна, но ако го направя, ще завлека всички ви със себе си.

Някъде вътре в нея, под вцепенението, което я държеше неподвижна, докато поемаше ударите, чувстваше малка болка — гореща, сякаш от опарване. Тя искаше да му каже за годините, които е прекарала в търсене на хора като него, с които да работи; искаше да му каже, че неговите врагове са и нейни, че води същата битка; искаше да му изкрещи: не съм една от тях! Но знаеше, че не може да го направи. Носеше отговорност за „Тагарт Трансконтинентал“ и за всичко, направено в нейно име, нямаше право да се оправдава.

Седеше изправена и погледът ѝ беше също толкова твърд и открит, колкото и неговият. Отговори с равен тон:

— Ще получите транспорта, от който имате нужда, господин Уайът.

Видя как сянка от удивление пробяга по лицето му — това не беше поведението или отговорът, които беше очаквал. Може би най-много го беше удивило онова, което тя не каза: че не се защити, не се извини. Той я изгледа мълчаливо за момент. Сетне каза с по-мек глас:

— Добре. Благодаря. Приятен ден.

Тя кимна. Той се поклони и напусна кабинета.

* * *

— Такова е положението, Ханк. Работих с почти невъзможно разписание, за да завърша линията „Рио Норте“ за дванайсет месеца. Сега трябва да го направя за девет. Щеше да ни направиш релсите в рамките на една година. Можеш ли да ни ги дадеш за девет месеца?

Ако въобще е възможно да се направи, направи го. Ако не — аз ще трябва да намеря някакъв друг начин да я завърша.

Риърдън седеше зад бюрото си. Студените му сини очи бяха като два хоризонтални прореза през сухите плоскости на лицето му — те останаха хоризонтални, невъзмутимо притворени. Той каза ясно и безстрастно:

— Ще го направя.

Дагни се облегна назад. Краткото изречение беше шок. Не беше просто облекчение, а внезапното разбиране, че не беше необходимо нищо друго, за да гарантира, че ще бъде свършено, нямаше нужда от доказателства, от въпроси, от обяснения, един такъв сложен проблем можеше спокойно да се осланя на няколко срички, произнесени от човек, който знае какво казва.

— Не ми показвай, че си облекчена — гласът му беше подигравателен. — Не толкова очевидно.

Присвитите му очи я наблюдаваха със загадъчна усмивка.

— Мога да си помисля, че държа „Тагарт Трансконтинентал“ в ръцете си.

— Така или иначе го знаеш.

— Така е. И възнамерявам да те накарам да платиш за това.

— Готова съм. Колко?

— Двайсет долара допълнително за тон за остатъка от поръчката, доставян от днес нататък.

— Рязко повишение, Ханк. Това ли е най-добрата цена, която можеш да ми дадеш?

— Не. Но това е цената, която ще получа. Можех да поискам два пъти повече и ти пак да платиш.

— Да, щях да платя. И наистина можеше да поискаш. Но няма.

— Защо не?

— Защото имаш нужда от това да построя линията „Рио Норте“. Тя ще е първата ти витрина за риърдънов метал.

Той се подсмихна.

— Точно така. Обичам да работя с хора, които нямат илюзии за това, че ще получават услуги.

Знаеш ли от какво се почувствах облекчена, когато реши да се възползваш?

— От какво?

— От това, че поне веднъж си имам работа с някого, който не претендира, че ми прави услуги.

Усмивката му вече имаше определен оттенък — беше на радост.

— Винаги играеш открито, нали? — попита той.

— Никога не съм те виждала да правиш обратното.

— Мислех си, че съм единственият, който може да си го позволи.

— Поне откъм това не съм фалирала, Ханк.

— Аз пък мисля, че ще те разоря някой ден — тъкмо откъм това.

— Защо?

— Винаги съм искал.

— Нямах ли достатъчно страхливци около себе си?

— Точно затова ще ми е приятно да опитам — защото ти си единственото изключение. Значи смяташ, че е правилно да изстискам всяка стотинка печалба, която мога, от твоя спешен случай?

— Разбира се. Не съм глупачка. Не мисля, че си в бизнеса за мое удобство.

— Не ти ли се иска да бях?

— Не съм муфтаджийка, Ханк.

— Няма ли да ти е трудно да платиш?

— Това е мой проблем, а не твой. Искам тези релси.

— Срещу дваисет долара допълнително за тон?

— Добре, Ханк.

— Добре. Ще получиш релсите. Може и да получа огромна печалба — или „Тагарт Трансконтинентал“ да фалира, преди да я събера.

Тя каза без усмивка:

— Ако не построя линията за девет месеца, „Тагарт Трансконтинентал“ *ще* фалира.

— Няма, докато ти управляваш.

Когато не се усмихваше, лицето му изглеждаше безжизнено, само очите му оставаха живи, дейни, със студена, блестяща яснота на възприятието. Но какво точно усещаше от нещата, които възприемаше, не беше позволено никому да знае, мислеше си тя, може би и на самия него.

— Направили са всичко, което са могли, за да ти затруднят живота, нали? — каза той.

— Да. Разчитах на Колорадо да спаси системата на Тагарт. Сега от мен зависи да спасявам Колорадо. След девет месеца Дан Конъуей ще затвори линията си. Ако моята не е готова, няма да има смисъл да се довършва. Не можем да оставим тези хора дори и за ден без транспорт, а да не говорим за седмица или месец. При скоростта, с която се разрастват, не можеш да ги спреш на място и след това да очакваш да продължат. Това е все едно да удариш спирачките на локомотив, който се движи с двеста мили в час.

— Знам.

— Мога да управлявам добра железопътна компания. Не мога да я управлявам из континент, пълен с ратаи, които не могат дори ряпа да отгледат както трябва. Трябват ми хора като Елис Уайът, които да произвеждат нещо, с което да пълнят влаковете ми. Така че трябва да им дам влакове и релси след девет месеца, дори и ако трябва да завлека всички ни в ада, за да го направя!

Той се усмихна развеселен.

— Взимаш го наистина навътре, нали?

— А нима *ти* не го взимаш?

Той не отговори, а задържа усмивката си.

— Теб не те ли интересува? — почти ядосано попита тя.

— Не.

— Значи не разбираш какво означава това?

— Разбирам, че ще ти доставя релсите, а ти ще положиш линията за девет месеца.

Тя се усмихна, успокоена, уморено и малко виновно.

— Да. Знам, че ще стане така. Мисля, че е безполезно да се ядосвам на хора като Джим и неговите приятели. Нямаме време за това. Първо трябва да поправа онова, което те са сторили. После... — тя спря, чудейки се, после разтърси глава и изправи рамене, — после те няма да имат никакво значение.

— Точно така. Няма. Когато чух за тая работа с „Гарван гарвана око не вади“, направо ми се повдигна. Но не се тревожи за проклетите копелета.

Последните две думи прозвучаха шокиращо грубо, защото лицето и гласът му останаха спокойни.

— Ти и аз винаги ще сме тук, за да спасим страната от последствията от техните действия.

Той стана и продължи, крачейки из кабинета:

— Колорадо няма да спре. Ти ще го изведеш нагоре. После Дан Конъуей ще се върне, както и други. Цялата тази лудост е само временна. Не може да трае дълго. Безумна е и сама ще се унищожи. Ти и аз ще трябва просто да поработим малко повече за известно време, това е всичко.

Тя гледаше високата му фигура да се движи из кабинета. Той му беше като по мярка — съдържаше единствено няколко мебели, които му трябваха, грубо опростени до основното си предназначение и изключително скъпи заради качеството на материалите и умелия дизайн.

Стаята изглеждаше като двигател — двигател, поставен в стъклена кутия от широки прозорци. Но тя забеляза един удивителен детайл: нефритена ваза, поставена върху един шкаф с папки. Вазата беше солиден, тъмнозелен камък, изваян, с чисти повърхности — плавните ѝ извивки предизвикваха неустойчиво желание човек да я докосне. Изглеждаше удивително в този офис, несъвместима със суровостта на останалите предмети — тя беше полъх на чувственост.

— Колорадо е невероятно място — каза той. — Ще бъде най-великото в страната. Не си сигурна дали ме е грижа за него? Този щат става един от най-добрите ми клиенти, както би трябвало да знаеш, ако четеш докладите за товарния си трафик.

— Знам. Чета ги.

— Мислех си да построя фабрика там след няколко години. Да им спестя разходите им за транспорт — той я погледна. — Няма да превозиш огромно количество стомана, ако го направя.

— Давай. Ще се радвам да транспортирам доставките ти, стоките за работниците ти и товара на фабриките, които ще те последват там — и може би няма да имам време да забележа, че съм изгубила стоманата ти... На какво се смееш?

— Прекрасно е.

— Кое?

— Това, че не реагираш като всички останали в наши дни.

— Все пак трябва да призная, че в момента ти си най-важният клиент на „Тагарт Трансконтинентал“.

Не мислиш ли, че го знам?

— Така че не разбирам защо Джим... — тя спря.

— ... с всички сили се опитва да навреди на бизнеса ми? Защото брат ти Джим е глупак.

— Такъв е. Но има и нещо повече. В това има нещо по-лошо от глупостта.

— Не си губи времето да се опитваш да го разбереш. Остави го да плюе. Той не е опасен за никого. Хора като Джим Тагарт просто объркват света.

— Предполагам.

— Между другото, какво щеше да правиш, ако бях казал, че не мога да доставя релсите ти по-рано?

— Щях да изтръгна резервни коловози или да затворя някое разклонение, което и да е разклонение, и щях да използвам релсите, за да завърша „Рио Норте“ навреме.

Той се засмя.

— Ето защо не се тревожа за „Тагарт Трансконтинентал“. Но няма да ти се наложи да вадиш релси от стари коловози. Не и докато съм в бизнеса.

Тя си помисли изведнъж, че е бъркала за липсата на емоции у него — скритият нюанс в гласа му беше радостен. Разбра, че винаги е чувствала облекчение и спокойствие в негово присъствие, и знаеше, че и той се чувства така. Той беше единственият мъж, когото познаваше, с когото можеше да говори без напрежение или усилие. Това, мислеше си тя, е разум, който уважавам, противник, срещу когото си струва да се изправиш. И все пак помежду им имаше странно чувство на дистанция, чувството за затворена врата — в поведението му имаше нещо хладно, нещо вътре в него, което не можеше да бъде достигнато.

Той беше спрял до прозореца. Остана там за момент, гледайки навън.

— Знаеш ли, че първата пратка релси пристига при теб днес? — попита той. — Разбира се, че знаеш. Ела тук.

Тя се приближи до него. Той мълчаливо посочи с пръст. Някъде далеч, отвъд фабричните сгради, тя видя редица от товарни платформи, чакащи на глух коловоз.

Стрелата на един кран прорязваше небето над тях. Кранът се движеше и огромният му магнит държеше пакет релси, залепени за диск само със силата на допира. Сред сивата облачна пелена нямаше и следа от слънце, но релсите блестяха, сякаш металът улавяше светлина

от самото пространство. Металът беше синкавозелен. Огромната верига спря над един вагон, снижи се, разтърси се в кратък спазъм и пусна релсите във вагона. Кранът тръгна обратно с величествено безразличие — изглеждаше като огромен чертеж на геометрична теорема, движещ се над хората и земята.

Те стояха на прозореца и гледаха мълчаливо и внимателно. Тя не проговори, докато друг пакет от синьо-зелен метал не премина през небето. А първите й думи не бяха за релсите, коловозите или изпълнената навреме поръчка. Тя каза, сякаш като поздрав към ново природно явление:

— Риърдънов метал...

Той го забеляза, но не каза нищо. Погледна я и отново се обърна към прозореца.

— Ханк, великолепно е.

— Да.

Каза го просто и открито. Гласът му не изразяваше поласкано удоволствие, нито пък скромност. Тя знаеше, че това е дар за нея, най-редкият, който един човек може да даде на друг — дарът да се чувстваш свободен да признаеш собственото си величие и да знаеш, че те разбират.

— Като си помисля какво може да направи този метал, какво може да направи възможно... Ханк, това е най-важното нещо, което се случва в момента в света, а никой от тях не го знае.

— Ние знаем.

Не се гледаха. Стояха и гледаха крана. На предницата на локомотива в далечината тя можеше да различи буквите ТТ. Можеше да различи и релсите на най-натовареното промишлено разклонение от системата на „Тагарт“.

— В момента, в който намеря фабрика, способна да го направи — каза тя, — ще поръчам дизелови локомотиви, направени от риърдънов метал.

— Ще ти трябват. С каква скорост вървят влаковете ти по линията „Рио Норте“?

— Сега ли? Имаме късмет, ако успеем да ги накараме да се движат с двайсет мили в час.

Той посочи вагоните.

Когато положите релсите, ще можете да карате влаковете и със сто и петдесет, ако искате.

— Така и ще направим, след няколко години, когато ще имаме вагони от риърдънов метал, който е наполовина по-лек от стоманата и два пъти по-безопасен.

— Ще трябва да се пазиш от авиолиниите. Работим по самолет от риърдънов метал. Няма да тежи почти нищо, а ще повдига всичко. Ще дочакаш деня на тежкотоварния въздушен трафик на големи разстояния.

— Мислех си какво ще бъде този метал за нашите двигатели, за всички двигатели, и какво може да се проектира сега.

— Помисли ли и за мрежите? Просто телени огради, направени от риърдънов метал — ще струват няколко цента за миля и ще траят по двеста години. А домакинските съдове, купени в най-евтините магазини, ще се предават от поколение на поколение. И океанските лайнери, които торпедо няма да може дори да одраска. Казах ли ти, че провеждаме тестове за комуникационни кабели от риърдънов метал? Правим толкова много изпитания, че никога няма да успее да кажа на хората какво може да се направи с него и как.

Те говореха за метала и възможностите му, които не можеха да изчерпят. Сякаш стояха на върха на планина, виждайки безгранична равнина под нея и пътищата, тръгващи във всички посоки. Но те говореха за цифри, тежести, налягания, съпротивления, цени.

Тя беше забравила брат си и неговото национално сдружение. Беше забравила всеки проблем, човек или събитие зад себе си — те винаги са били замъглени за погледа ѝ; трябваше да ги подмине, да ги отхвърли настрани, те не бяха цел, нито пък особено реални. *Това* е реалността, мислеше си тя, това чувство за ясни линии, за цел, за лекота, за надежда. Това беше начинът, по който очакваше да живее — не искаше да прекара нито час, да не предприема нито едно действие, което да означава нещо по-малко.

Тя го погледна точно в момента, в който той сам обърна поглед към нея. Стояха съвсем близо един до друг. Тя видя в очите му, че и той се чувства по същия начин. Ако радостта е целта и същността на живота, мислеше си тя, и ако онова, което единствено има силата да дава на човека радост, се пази като негова най-дълбока тайна, то в този момент те бяха голи един пред друг.

Той отстъпи назад и каза с учуден и странно безстрастен тон:

— Ние сме просто двама негодници, нали?

— Защо?

— Нямаме духовни цели или качества. Единственото, което преследваме, са материални неща. Само това ни интересува.

Тя го погледна, неспособна да разбере. Но той гледаше встрани от нея, право напред, към крана в далечината. Искаше ѝ се да не беше го казвал. Обвинението не я притесни, тя никога не беше мислила за себе си по този начин и беше напълно неспособна да изпитва чувство на фундаментална вина. Но чувстваше неясно опасение, което не можеше да определи, предположение, че има нещо с огромни последствия в причината, поради която го беше казал — нещо, опасно за него. Не беше го споменал случайно. Но в гласа му нямаше чувство, нито оправдание, нито срам. Беше го казал безразлично, като прост факт.

Тогава, докато го гледаше, опасението изчезна. Той се взираше във фабриката си зад стъклото — по лицето му нямаше вина, нямаше съмнение, само спокойствието на ненарушила самоувереност.

— Дагни — каза той, — каквито и да сме, тъкмо ние движим света и ние ще го измъкнем нагоре.

ГЛАВА V

ВЪРХЪТ НА СЕМЕЙСТВО Д'АНКОНИЯ

Вестникът беше първото нещо, което забеляза. Еди здраво го беше стиснал, докато влизаше в кабинета ѝ. Тя погледна лицето му — беше напрегнато и озадачено.

— Дагни, много ли си заета?

— Защо?

— Знам, че не обичаш да се говори за него. Но мисля, че тук има нещо, което трябва да видиш.

Тя мълчаливо протегна ръка за вестника.

Историята на първа страница известяваше, че при конфискацията на мините „Сан Себастиан“ правителството на Народна република Мексико открило, че са безполезни — ужасно, напълно, безнадеждно безполезни. Не е имало нищо, което да оправдае пет години работа и похарчените милиони — нищо, освен празни изкопи, направени с огромни усилия. Малкото следи от мед дори не си стрували извличането. Не съществували никакви големи залежи от метал, не можело и да се очаква да съществуват, и нямало никакви индикации, които да позволят някой да бъде заблуден. Правителството на Народна република Мексико провеждало спешни сесии заради това откритие, сред вой от възмущение — чувстваха, че са ги измамили.

Докато я наблюдаваше, Еди беше наясно, че Дагни гледа вестника много след като е свършила да чете. Знаеше, че с право е усещал лек страх, макар да не можеше да обясни какво точно го плаши в тази история.

Той чакаше. Тя вдигна глава. Не го погледна. Очите ѝ бяха неподвижни, съсредоточени, сякаш се опитваха да различат нещо на голямо разстояние.

Той каза тихо:

— Франсиско не е глупак. Каквото и да е, до каквато и поквара да падне — а аз спрях да се опитвам да разбера защо, — той не е глупак. Не може да направи подобна грешка. Не е възможно. Не го разбирам.

— А аз започвам да схващам.

Тя се изправи с внезапно движение, което премина през тялото ѝ като тръпка. После каза:

— Обади му се в „Уейн-Фолклънд“ и кажи на копелето, че искам да го видя.

— Дагни — тъжно и укорително каза той, — това е Фриско д'Анкония.

— Беше.

* * *

Тя вървеше през ранния здрач на градските улици към хотел „Уейн-Фолклънд“. „Каза по всяко време, когато решиш“, беше ѝ казал Еди. Първите светлини се появяваха в прозорците високо под облаците.

Небостъргачите изглеждаха като изоставени фарове, изпращащи слаби, замиращи сигнали към празното море, в което вече не плаваха кораби. Няколко снежинки паднаха покрай тъмните витрини на празните магазини и се стопиха в калта по тротоарите. Редица червени фенери пресичаше улицата и се изгубваше в мрачната далечина.

Тя се чудеше защо иска да тича, защо трябва да тича, не, не по тази улица, а по един зелен хълм под ослепителното слънце, към пътя на брега на река Хъдсън, в подножието на имението на Тагарт. Тя винаги тичаше така, когато Еди викаше „Идва Фриско д'Анкония!“ и сетне двамата политаха надолу по хълма към колата, която приближаваше по пътя.

Той беше единственият гост, чието пристигане беше събитие в тяхното детство — най-голямото събитие. Тичането, за да го посрещнат, беше станало част от състезанието между тримата. На върха на хълма имаше бреза, на половината път между шосето и къщата, Дагни и Еди се опитваха да минат покрай дървото, преди Франсиско да изтича нагоре по хълма и да ги пресрещне.

През всичките дни на неговите пристигания, през всичките лета, те никога не стигнаха брезата — Франсиско стигаше първи и ги спираше, след като я беше отминал. Франсиско винаги печелеше, както печелеше и във всичко останало.

Родителите му бяха стари приятели на семейство Тагарт. Той беше единствен син и беше израснал по целия свят — говореше се, че баща му искал той да възприема света като свое бъдещо владение.

Дагни и Еди никога не бяха сигурни къде прекарва зимата, но веднъж годишно, всяко лято, суров южноамерикански възпитател го довеждаше за един месец в имението на Тагарт.

За Франсиско беше естествено, че децата на Тагарт бяха избрани за негови другари — те бяха основните наследници на „Тагарт Трансконтинентал“, както той беше на „Д’Анкония мед“. „Ние сме единствената аристокрация, останала в света — аристокрацията на парите — каза той на Дагни веднъж, когато беше на четиринайсет. — Това е единствената истинска аристокрация, ако хората разбират изобщо какво е това, а те не разбират“.

Той имаше своя собствена кастова система: за него децата на Тагарт не бяха Джим и Дагни, а Дагни и Еди. Рядко благоволяваше да забележи съществуването на Джим. Еди го попита веднъж:

— Франсиско, ти си нещо като много високопоставен благородник, нали?

А той отговори:

— Още не. Причината, поради която семейството ми е просъществувало толкова дълго е, че никой от нас не си е позволявал да си въобрази, че е роден Д’Анкония. Трябва да стане такъв.

Той произнесе името си, сякаш искаше слушателите му да бъдат поразени и да паднат на колене само като го чуят.

Себастиан д’Анкония, неговият прародител, беше напуснал Испания преди много векове, когато Испания е била най-силната страна в света, а той е бил една от най-значимите ѝ фигури. Тръгнал си, защото Великият инквизитор не одобрявал начина му на мислене и по време на един дворцов прием предложил да го промени. Себастиан д’Анкония плиснал остатъците от виното си в лицето на Великия инквизитор и избягал, преди да бъде заловен. Изоставил богатството си, имението си, мраморния си палат и момичето, което обичал — и отплавал за един нов свят.

Първото му имение в Аржентина била дървена колибка в полите на Андите. Слънцето осветявало като фар сребърния герб на Д’Анкония, закован над вратата на колибата, докато Себастиан д’Анкония копаел за мед в първата си мина. Прекарал години с кирка в

ръка, трошейки скали от изгрев до залез, с помощта на няколко заблудени скитници — дезертьори от армиите на неговите сънародници, избягали престъпници, умиращи от глад индианци.

Петнайсет години след като напуснал Испания Себастиан д'Анкония изпратил да доведат момичето, което обичал — тя го чакала. Когато пристигнала, намерила сребърния герб над входа на мраморен палат, в градините на огромно имение, а планините — прорязани от галерии с червена руда в далечината. Той я пренесъл на ръце през прага на дома си. Изглеждаше по-млад от последния път, в който го била видяла.

— Моите и твоите предци — казваше Франсиско на Дагни — са щели да се харесат.

В годините на детството си Дагни живееше в бъдещето — в света, който очакваше да открие, в света, в който нямаше да се налага да чувства презрение или досада. Но за един месец всяко лято беше свободна. Един месец можеше да живее в настоящето. Всеки път, когато се затичаше надолу по хълма, за да посрещне Франсиско д'Анкония, беше като освобождаване от затвор.

— Здравсти, Плужек!

— Здравсти, Фриско!

В началото и двамата мразеха прякорите си. Тя го беше попитала ядосано:

— Какво искаш да кажеш?

А той беше отговорил:

— Ако не знаеш, така се нарича силният огън в котела на локомотива.

— Това пък откъде го разбра?

— От господата по линията на Тагарт.

Той говореше пет езика, а английският му беше без следа от акцент — прецизен, културен английски, нарочно смесен с жаргон. Тя си беше отмъстила, като го беше нарекла Фриско. Той се беше засмял — развеселен и ядосан.

— Ако вие, варвари такива, е трябвало да унизите името на един от великите си градове, поне можете да се въздържите да го правите и с моето.

Но постепенно бяха започнали да харесват прякорите си.

Всичко започна по време на второто им лято заедно, когато той беше на дванайсет, а тя — на десет. Това лято Франсиско започна да изчезва всяка сутрин по причина, която никой не можеше да разбере. Тръгваше с колелото си преди зазоряване и се връщаше навреме, за да се появи пред белия кристален комплект прибори, сложен за обяд на терасата, с изискано точни и прекалено невинни маниери. Смееше се и отказваше да отговаря, когато Дагни и Еди го разпитваха. Веднъж се опитаха да го проследят в студения мрак преди съмване, но се отказаха — никой не можеше да го проследи, ако той не искаше.

След известно време госпожа Тагарт започна да се притеснява и реши да разследва случая. Тя така и не разбра как е успял да заобиколи законите за детския труд, но намери Франсиско на работа — след неофициална сделка с диспечера — като куриер в „Тагарт Трансконтинентал“, в едно подразделение на десет мили от тях. Диспечерът беше втрещен от посещението — нямаше представа, че куриерът му е личен гост на семейство Тагарт. Момчето беше известно сред местните железничари като Франки и госпожа Тагарт предпочете да не ги осветлява за истинското му име. Тя просто обясни, че работи без разрешението на родителите си и трябва да напусне веднага. Диспечерът съжаляваше, че трябва да го загуби — Франки, казваше той, е най-добрият куриер, който са имали.

— Много бих желал да го задържим. Вероятно можем да се споразумеем с родителите му? — предложи той.

— Опасявам се, че не може — меко каза госпожа Тагарт.

— Франсиско — попита го тя, когато го доведе вкъщи, — какво щеше да каже за това баща ти, ако знаеше?

— Баща ми щеше да попита дали съм добър в работата или не. Само това би поискал да знае.

— Стига, говоря сериозно.

Франсиско я гледаше вежливо, а изисканите му маниери говореха за столетия добро възпитание и дворцови приеми, но нещо в очите му я караше да се чувства несигурна за възпитанието.

— Миналата зима — отговори той — плавах като юнга на товарен параход, който караше мед на Д'Анкония. Баща ми ме търси три месеца, но само това ме попита, когато се върнах.

— Значи така прекарваш зимите си? — каза Джим Тагарт. Усмивката му имаше триумфален оттенък, триумф, че е намерил

причина, за да изпита презрение.

— Това беше миналата зима — любезно каза Франсиско, без да промени невинния небрежен тон на гласа си. — Зимата преди това прекарах в Мадрид, в дома на херцог Алба.

— Защо си решил да работиш в железница? — попита Дагни.

Те стояха и се гледаха: нейният поглед беше изпълнен с възхита, неговият — с насмешка, но без злоба — това беше смях като за поздрав.

— За да видя как е, Плужек — отговори той, — и да ти кажа, че съм получил работа в „Тагарт Трансконтинентал“ преди теб.

Дагни и Еди прекарваха зимите си в опити да овладеят някое ново умение, за да удивят Франсиско и да го победят поне веднъж. Никога не успяха. Когато му показваха как да удря топка с бухалка — игра, която никога не беше играл преди, — той ги погледа няколко минути и каза:

— Мисля, че схващам идеята. Дайте да опитам.

Взе бухалката и изпрати топката над редицата дъбове някъде в края на поляната.

Когато Джим получи моторница за рождения си ден, те всички стояха на речния кей и наблюдаваха урока, докато инструкторът показваше на Джим как да я управлява. Никой от тях не беше карал моторница преди. Бляскавата бяла машина с форма на куршум продължаваше да се клатушка тромаво във водата, дирята ѝ пазеше спомена за всяко отклонение, моторът ѝ се давеше, докато инструкторът продължаваше да дърпа волана от ръцете на Джим. Без видима причина Джим изведнъж вдигна глава и извика на Франсиско:

— Мислиш ли, че можеш да го направиш малко по-добре?

— Мога.

— Ами опитай!

Когато лодката се върна и двамата ѝ пътници слязоха, Франсиско седна на кормилото.

— Изчакайте минутка — каза той на инструктора, който остана на кея. — Нека хвърля едно око на това.

Сетне, преди инструкторът да успее да мръдне, лодката се озова в средата на реката, сякаш изстреляна от оръдие. Отдалечи се, преди да схванат какво виждат. Докато се смалчаваше в далечината и слънчевата

светлина, Дагни я виждаше като три прави линии: следата във водата, протяжния вой на двигателя и целта на кормчията.

Тя забеляза странното изражение на лицето на баща си, докато наблюдаваше отдалечаващата се лодка. Не казваше нищо, просто стоеше и гледаше. Тя си спомни, че го е виждала да гледа така само веднъж преди. Когато преглеждаше сложна система от макари, която Франсиско, тогава дванайсетгодишен, беше издигнал, за да направи асансьор до върха на една скала — той учеше Дагни и Еди да се гмуркат от върха на скалата в река Хъдсън. Изчисленията на Франсиско още се валяха по земята, баща ѝ ги вдигна, погледна ги и попита:

— Франсиско, колко години си учил алгебра?

— Две.

— Кой те научи да правиш това?

— А, това е просто нещо, което ми хрумна.

Тя не знаеше, че онова, което баща ѝ държи написано на смачканите листа, е диференциално уравнение в суров вид.

Наследниците на Себастиан д'Анкония съставяха непрекъснатата линия от първородни синове, които знаеха как да носят името му. Семейна традиция беше, че човекът, който ще ги опозори, е наследникът, който ще умре, без да остави богатството на Д'Анкония по-голямо, отколкото го е получил. През поколенията подобен позор не беше настъпвал. Една аржентинска легенда гласеше, че ръката на Д'Анкония има чудодейната сила на светците — но не силата да лекува, а силата да произвежда.

Наследниците на Д'Анкония бяха мъже с необичайни способности, но никой от тях не можеше да се сравнява с това, в което Франсиско д'Анкония обещавахе да се превърне. Сякаш вековете бяха пресели качествата на семейството през фино сито, бяха отхвърлили маловажното, непоследователното, слабото и бяха оставили само чистия талант — сякаш случайността, поне веднъж, беше постигнала същност, лишена от случайности.

Франсиско постигаше всичко, с което се заемеше, правеше го по-добре от всеки друг, и при това без усилие. В поведението и съзнанието му нямаше самохвалство, никаква мисъл за сравнение. Държането му не беше сякаш „мога да го направя по-добре от теб“, а

просто „мога да го направя“. И онова, което разбираше под „правене“, беше да го направи отлично.

Нямаше значение каква специалност се изискваше, заради възискателния план на баща му за неговото образование, нямаше значение какъв предмет му нареждаха да изучава, Франсиско овладяваше до съвършенство всичко с удоволствие и без усилие. Баща му го обожаваше, но внимателно прикриваше това, както прикриваше и осъзнатата си гордост, че отглежда най-блестящия феномен на едно блестящо родословно дърво.

Говореше се, че Франсиско ще бъде върха на семейство Д'Анкония.

— Не знам какъв девиз имат семейство Д'Анкония на семейния си герб — каза веднъж госпожа Тагарт — но съм сигурна, че Франсиско ще го промени на „Заради какво?“

Това беше първият въпрос, който той задаваше за всяко нещо, което му предложи да прави — и нищо не можеше да го накара да действа, ако не намереше разумен отговор. Той прелиташе през дните на неговия летен месец като ракета, но ако някой го спреше посред полета му, той винаги можеше да назове целта си във всеки един произволен момент. Две неща бяха невъзможни за него: да стои спокойно или да се движи безцелно.

„Хайде да разберем“ беше мотивът, който предлагаше на Дагни и Еди за всичко, което предприемаше, или „хайде да го направим“ Това бяха единствените му форми на забавление.

— Мога да го направя — каза той, когато строеше асансьора си, залепен за скалата, забивайки метални скоби в камъка, докато ръцете му се движеха с експертен ритъм, а капки кръв се процеждаха незабелязани изпод превръзката на китката му.

— Не, не бива да рискуваме, Еди, не си още достатъчно голям, за да работиш с чук. Просто изхвърли бурените и ми разчисти пътя. Аз ще направя останалото... Каква кръв? О, това е нищо, просто се порязах вчера. Дагни, изтичай до къщата и ми донеси чиста превръзка.

Джим ги наблюдаваше. Те го бяха оставили сам, но често го виждаха да стои на разстояние и да наблюдава Франсиско с особена настойчивост. Той рядко говореше в присъствието на Франсиско, но понякога притискаше Дагни и присмехулно ѝ казваше:

— Само каква важност си придаваш, претендирайки, че си желязна жена със собствено мнение! Ти си безгръбначна пачавра, да знаеш. Отвратителен е начинът, по който оставяш този самомнителен никаквец да те командва. Може да те върти на малкия си пръст. Нямаш никаква гордост. Как тичаш само като ти свирне и му слугуваш! Защо не му лъснеш обувките?

— Защото не ме е накарал — отговаряше тя.

Франсиско можеше да спечели всяка игра във всяко местно съревнование. Но той никога не влизаше в съревнования. Можеше да управлява младежкия клуб. Но той никога не се доближи до сградата им, пренебрегвайки старателните им опити да привлекат най-известния наследник в света. Дагни и Еди бяха единствените му приятели. Не можеха да кажат дали те го притежаваха или той ги притежаваше изцяло — нямаше никаква разлика, — и двете представи ги правеха щастливи.

Тримата започваха всяка сутрин свои собствени приключения. Веднъж един възрастен професор по литература, приятел на госпожа Тагарт, ги видя на върха на една купчина на сметището да разглобяват купето на един автомобил. Той спря, поклати глава и каза на Франсиско:

— Млад човек с вашето положение трябва да прекарва времето си в библиотеките и да попива културата на света.

— Какво мислите, че правя? — попита Франсиско.

В околността нямаше фабрики, но Франсиско научи Дагни и Еди да пътуват гратис във влаковете на Тагарт до далечни градове, където прескачаха оградите на фабрични дворове или висяха по первазите на прозорците, гледайки машините така, както другите деца гледат филми.

— Когато един ден управлявам „Тагарт Трансконтинентал“... — казваше от време на време Дагни.

— Когато един ден управлявам „Д’Анкония мед“... — казваше Франсиско. Те нямаше нужда да си обясняват останалото — те знаеха целите и мотивите си.

Понякога кондукторите ги хващаха. Тогава някой началник-гара се обаждаше на госпожа Тагарт от стотици мили разстояние:

— Тук има трима млади скитници, които твърдят, че са...

— Да — въздишаше госпожа Тагарт, — така е. Моля ви, пратете ги обратно.

— Франсиско — веднъж го попита Еди, докато стояха на коловозите на гарата на Тагарт, — бил си навсякъде по света. Кое е най-важното нещо на земята?

— Това — отговори Франсиско, сочейки емблемата „ГТ“ на предната част на локомотива, и добави: — Ще ми се да можех да срещна Нат Тагарт.

Той забеляза как го гледа Дагни. Не каза нищо, но след няколко минути, докато вървяха през гората по тясна пътечка през влажната пръст, папратите и слънчевата светлина, той каза:

— Дагни, аз винаги ще се прекланям пред гербовете. Винаги ще почитам символите на благородството. Аристократ съм, нали така? Само дето пет пари не давам за проядени от молци кули и еднорозите десета ръка. Днешните гербове са по билбордовете и в рекламите на популярните списания.

— Какво искаш да кажеш? — попита Еди.

— Търговските марки, Еди — отговори той.

През онова лято Франсиско беше на петнайсет години. „Когато управлявам «Д’Анкония мед»...“ „Уча минно дело и минералогия, защото трябва да съм готов за времето, когато ще управлявам «Д’Анкония мед»...“ „Уча електроинженерство, защото електроцентралите са най-добрите клиенти на «Д’Анкония мед»...“ „Ще уча философия, защото ще трябва да защитавам «Д’Анкония мед»...“

— Не ти ли се случва да мислиш за нещо друго освен „Д’Анкония мед“? — веднъж го попита Джим.

— Не.

— Струва ми се, че на света има и други неща.

— Нека другите мислят за тях.

— Това не е ли много себично отношение?

— Така е.

— Какво преследваш?

— Пари.

— Че нямаш ли достатъчно?

— Приживе всеки един от моите предшественици е увеличавал производството на „Д’Анкония мед“ с около десет процента. Аз

възнамерявам да го увелича със сто.

— *За какво?* — попита Джим, саркастично имитирайки гласа на Франсиско.

— Когато умра, се надявам да отида на небето, каквото и по дяволите да е това, и искам да съм в състояние да си позволя цената за вход.

— Добродетелта е цената за вход — високомерно каза Джим.

— Точно това имам предвид, Джеймс. Искам да съм готов да претендирам за най-висшата добродетел — че съм бил човек, който е правел пари.

— Всеки рушветчия може да прави пари.

— Джеймс, някой ден трябва да научиш, че думите имат точно значение.

Франсиско се усмихна — в усмивката му имаше лъчезарен присмех. Докато ги наблюдаваше, изведнъж Дагни си помисли за разликата между Франсиско и брат ѝ Джим. И двамата се усмихваха подигравателно. Но Франсиско изглежда осмиваше нещата, защото виждаше нещо много по-велико. Джим се смееше, защото не искаше нищо да остане велико.

Тя забеляза отново особената усмивка на Франсиско една нощ, докато седеше с него и Еди до лагерния огън, който си бяха стъкнали в гората. Блясъкът на пламъците ги обграждаше със стена от пречупени, движещи се линии — парчета от стъбла на дървета, клони и далечни звезди.

Чувстваше се така, сякаш отвъд тази ограда няма нищо — нищо, освен черна празнота, в която има само полъх от нещо, спиращо дъха, от плашещо обещание... като бъдещето. Но бъдещето, мислеше си, ще бъде като усмивката на Франсиско, това беше ключът към него, предварителното предупреждение за неговото естество — лицето му на светлината на огъня под боровите клонки — и изведнъж тя усети непоносимо щастие, непоносимо тъкмо защото беше толкова пълно и тя не знаеше как да го изрази. Погледна Еди. Той гледаше Франсиско. По някакъв тих свой собствен начин Еди чувстваше същото.

— *Защо харесваш Франсиско?* — попита го тя седмици по-късно, когато Франсиско си беше тръгнал.

Еди изглеждаше удивен — никога не му беше хрумвало, че чувството му може да се поставя под въпрос. После каза:

— Кара ме да се чувствам в безопасност.

— А мен ме кара да очаквам вълнение и опасност.

Следващото лято Франсиско беше на шестнайсет, в деня, в който тя стоеше сама с него на върха на хълма над реката, а панталоните и тениските му бяха раздрани от катеренето. Стояха и гледаха надолу към Хъдсън — бяха чули, че в ясни дни човек може да види Ню Йорк в далечината. Но видяха само мараня, съставена от три вида светлина, които се сливаха: реката, небето и слънцето.

Тя коленичи на една скала и се наведе напред, опитвайки се да види града, а вятърът духаше косата ѝ в очите. Обърна се и погледна през рамо. Видя, че Франсиско не гледа в далечината — гледаше нея. Беше странен поглед, съсредоточен и без усмивка. Тя остана неподвижна за момент, с ръце, опрени о скалата, с напрегнати мишници, за да понесат тежестта на тялото ѝ, неочаквано погледът му я накара да осъзнае позата си, рамото си, което се подаваше от разпраната тениска, дългите, издрани, загорели крака, провесени от скалата към земята. Изправи се ядосано и се отдръпна от него. И докато, изправяше глава, с негодуване в очите, което да посрещне неумолимостта в неговите, докато беше сигурна, че той я гледа с укор и враждебност, се чу да го пита с весел и предизвикателен глас:

— Какво харесваш в мен?

Той се засмя, а тя се запита ужасена какво я е накарало да го каже. Той отговори:

— Ето какво харесвам в теб — и посочи блещукащите релси на гарата на Тагарт в далечината.

— Те не са мои — разочаровано каза тя.

— Харесва ми това, че ще бъдат.

Тя се усмихна, признавайки победата му — да не скрие, че е очарован. Не знаеше защо я гледа толкова странно, но чувстваше, че беше видял някаква връзка, която тя не можеше да схване, между тялото ѝ и нещо вътре в нея, което щеше да ѝ даде силата да управлява тези линии някой ден.

Той каза изведнъж:

— Нека да видим дали можем да видим Ню Йорк — и я дръпна за ръката до ръба на скалата. Тя си помисли, че не е забелязал как е извил ръката ѝ по особен начин, държейки я плътно до себе си — това я караше да стои, притисната към него, и да чувства топлината на

слънцето по кожата на краката му, опрени до нейните. Гледаха в далечината, но видяха единствено облак светлина.

Когато Франсиско си тръгна това лято, тя си помисли, че заминаването му е като прекосяване на граница, с която свършва детството — тази есен той трябваше да отиде в колеж. След това беше неин ред. Чувстваше силно нетърпение, съчетано с вълнение и страх, сякаш той се беше натъкнал на непозната опасност. Беше като един миг преди години, когато за пръв път го беше видяла да се гмурка от една скала в река Хъдсън, беше го видяла да изчезва под черната повърхност на водата и беше стояла там, знаейки, че той ще се появи след миг и че след това ще бъде неин ред да го последва.

Тя отблъсна страха, за Франсиско опасностите бяха просто възможност за още едно блестящо постижение, нямаше битки, които можеше да изгуби, нямаше врагове, които можеха да го победят. И тогава си помисли за една забележка, която беше чула няколко години преди това. Беше странна забележка — и беше странно, че думите бяха останали в съзнанието ѝ, въпреки че навремето ги беше сметнала за безсмислени. Човекът, който беше казал това, беше възрастен професор по математика, приятел на баща ѝ, който дойде в къщата им в провинцията само веднъж. Тя харесваше лицето му и още виждаше особената тъга в очите му, когато една вечер каза на баща ѝ, докато седяха на терасата сред гаснещата светлина, сочейки фигурата на Франсиско в градината:

— Това момче е ранимо. Има твърде голяма способност да се радва. Какво ще прави с нея в свят, където има толкова малко поводи за радост?

Франсиско отиде в страхотно американско училище, което баща му отдавна беше избрал за него. Това беше най-изтъкнатото учебно заведение, останало в света — Кливлъндският университет „Патрик Хенри“.

Той не дойде да я посети в Ню Йорк тази зима, макар и да беше само на една нощ път. Не си пишеха, никога не бяха го правили. Но тя знаеше, че ще дойде отново в провинцията за един месец през лятото.

Тази зима на няколко пъти тя чувстваше неопределено притеснение — думите на професора непрекъснато се връщаха в съзнанието ѝ, като предупреждение, което не можеше да обясни. Тя ги отпъждаше. Когато си мислеше за Франсиско, чувстваше непохватима

увереност, че ще има още един месец като аванс срещу бъдещето, като доказателство, че света, който виждаше пред себе си, е реален, въпреки че не беше светът на останалите.

— Здравсти, Плужек!

— Здравсти, Фриско!

Докато стоеше на склона на хълма, в първия момент, в който го видя отново, тя изведнъж разбра какво общо имаха те двамата срещу всички останали. Беше само моментна пауза, усети памучната си пола, плющяща от вятъра в коленете ѝ, усещаше слънцето върху клепачите си, и надигащата се вълна на такова огромно облекчение, че тя заби крака в тревата със сандалите си, защото си помисли, че ще се издигне, безтегловна, и ще полети с вятъра.

Беше внезапно чувство на свобода и безопасност — защото разбра, че не знае нищо за живота му, никога не беше знаела и нямаше нужда да знае. Светът на промените — на семействата, обедите, училищата, хората, безцелните хора, които носеха товара на някаква неизвестна вина — не беше техен, не можеше да го промени, нямаше значение. Той и тя никога не бяха говорили за нещата, които им се бяха случвали, а само за нещата, които мислеха и които щяха да направят... Тя го погледна мълчаливо, сякаш един глас в нея казваше: не това, което е, а това, което ще направим... Никой няма да ни спре, мен и теб... Прости ми за страха, ако съм си помислила, че мога да те изгубя заради тях, прости ми съмнението, те никога няма да те достигнат, а аз никога няма да се боя за теб отново...

Той също спря и я погледна за секунда, и на нея ѝ се стори, че това не беше поглед след раздяла, а погледът на човек, който е мислил за нея всеки един ден от годината. Тя не можеше да бъде сигурна, беше само миг, толкова кратък, че веднага щом го улови, той вече се обръщаше, за да посочи брезата зад себе си и да каже в тон с детската им игра:

— Ще ми се да се научиш да бягаш по-бързо. Винаги трябва да те чакам.

— А ще ме чакаш ли? — весело попита тя, а той отговори, без да се усмихва:

— Винаги.

Докато се качваха по хълма към къщата, той говореше на Еди, докато тя мълчаливо вървеше до него. Чувстваше, че между тях има

някаква нова сдържаност, която — странно — беше и нов вид интимност. Тя не го разпита за университета. Няколко дни по-късно само го попита дали го харесва.

— В момента ни учат на много глупости — каза той, — но има няколко курса, които харесвам.

— Приятели ли се с някого там?

— С двама.

Не й каза нищо друго.

Джим наближаваше последна година в един колеж в Ню Йорк. Следването му беше придало маниер на странна, трепетна войнственост, сякаш беше открил ново оръжие. Обърна се към Франсиско веднъж, без да го провокира, спря го в средата на моравата, за да каже с агресивна добронамереност:

— Мисля, че след като вече си достигнал възрастта на студент, трябва да научиш нещо за идеалите. Време е да забравиш егоистичната си алчност и да обърнеш малко внимание на социалните си отговорности, защото мисля, че всички тези милиони, които ще наследиш, не са за твое лично удоволствие, те са ти поверени в полза на недостатъчно привилегированите и на бедните, защото мисля, че човек, който не разбира това, е най-презряното човешко същество.

Франсиско отговори възпитано:

— Не е прилично, Джеймс, да изразяваш мнение, което не е поискано от теб. Ще си спестиш смущаващото откритие колко точно струва то за слушателя ти.

Дагни го попита, докато се отдалечаваха:

— Има ли много хора като Джим по света?

Франсиско се засмя.

— Ужасно много.

— Не те ли притеснява?

— Не. Нямам работа с тях. Защо ме питаш?

— Защото смятам, че са някак си опасни... Не знам с какво...

— За Бога, Дагни! Да не очакваш да ме е страх от предмет като Джеймс?

Няколко дни по-късно, когато бяха сами и вървяха през гората на брега на реката, тя попита:

— Франсиско, кое е най-презряното човешко същество?

— Човек без цел.

Тя гледаше изправените стволове на дърветата, които преграждаха огромното неочаквано блестящо пространство отвъд. Гората беше тъмна и хладна, но външните ѝ клони улавяха горещите сребристи слънчеви лъчи от водата. Тя се чудеше защо гледката ѝ харесва, след като никога не беше забелязвала природата около себе си, защо така усеща насладата си, движенията на тялото си, докато ходи.

Не искаше да поглежда Франсиско. Чувстваше, че присъствието му е по-интензивно и истинско, докато държи очите си встрани от него, сякаш подчертаното усещане за самата нея идваше от него — както слънчевата светлина от водата.

— Мислиш, че си добра, нали? — попита той.

— Винаги съм го мислела — предизвикателно отвърна тя, без да се обръща.

— Тогава ми го докажи. Покажи ми докъде ще се издигнеш в „Тагарт Трансконтинентал“. Без значение колко си добра, ще очаквам да изтръгнеш от себе си всичко, което имаш в опит да бъдеш още по-добра. И когато се съсипеш, за да постигнеш някаква цел, ще очаквам да започнеш да гониш друга.

— Защо си мислиш, че ще се опитам да ти доказвам каквото и да е? — попита тя.

— Да отговарям ли?

— Не — въздъхна тя, с поглед, прикован върху другия бряг на реката в далечината. Чу го да се киска и след малко той каза:

— Дагни, нищо няма значение в живота, освен това колко добре си вършиш работата. Нищо друго. Само това. Каквото и друго да си, то ще произлезе от това. Това е единствената мярка за стойността на човека. Всички етични кодекси, които ще се опитат да ти набият в главата, са просто едни хартиени пари, отпечатани от мошеници, за да оскубят достойнствата на хората. Кодексът на компетентността е единствената морална система, която има златен стандарт. Когато пораснеш, ще разбереш какво имам предвид.

— И сега разбирам. Но... Франсиско, защо ти и аз сме като че ли единствените, които го знаят?

— Защо трябва да ти пука за другите?

— Защото обичам да разбирам нещата, а в хората има нещо, което не мога да разбера.

— Какво е то?

— Ами винаги съм била непопулярна в училище и това не ме е притеснявало, но сега вече знам причината. А причината е невъзможна. Те не ме харесват не защото правя нещата зле, а защото ги правя добре. Мразят ме, защото винаги имам най-високите оценки в класа. Дори не ми се налага да уча, винаги получавам отличен. Мислиш ли, че трябва да опитам да изкарам за разнообразие някоя двойка и да стана най-популярното момиче в училище?

Франсиско спря, погледна я и я зашлеви.

Онова, което изпита, се съдържаше в един-единствен миг, докато земята пропадна под краката ѝ сред взрив от емоция. Знаеше, че би убила всеки друг, който я удари, чувстваше бясната ярост, която щеше да ѝ даде сили за това — и също толкова бясно удоволствие, че Франсиско го е направил. Усещаше удоволствие от тъпата, гореща болка в бузата, и от вкуса на кръвта в тъглчето на устата. Изпитваше удоволствие от онова, което внезапно беше схванала за него, за самата себе си и за подбудите му.

Тя стегна крака, за да спре замайването, изправи глава и застана пред него, осъзнавайки новата си сила — за първи път се чувстваше равна с него и го гледаше с подигравателна, триумфална усмивка.

— Нима чак толкова те нараних? — попита тя.

Той беше изненадан — въпросът и усмивката не бяха на дете. После отговори:

— Да — ако така ти харесва.

— Харесва ми.

— Не го прави никога вече. Не си прави такива шеги.

— Не бъди глупав. Какво те кара да си мислиш, че ми пука за популярността?

— Когато пораснеш, ще разбереш какво отвратително нещо каза.

— И сега разбирам.

Той се обърна рязко, извади кърпичката си и я натопи в реката.

— Ела тук — нареди той.

Тя се засмя и се отдръпна.

— А, не. Искам да си го запазя така. Надявам се да се подуе ужасно. Харесва ми.

Той задържа погледа си върху нея дълго. После каза меко и съвсем открито:

— Дагни, ти си прекрасна.

— Бях убедена, че винаги си го мислел — отговори тя с нагло небрежен тон.

Когато се прибра вкъщи, каза на майка си, че е порязала устната си, падайки върху една скала. Това беше единствената лъжа, която някога изрече. Не го направи, за да защити Франсиско, а защото чувстваше, че по някаква причина, която не можеше да определи, инцидентът беше тайна, твърде ценна за споделяне. Следващото лято, когато Франсиско дойде, тя беше на шестнайсет. Затича се по хълма, за да го посрещне, но рязко спря. Той видя това, спря, и те останаха така за миг, гледайки се през дългата зелена поляна. Този път той тръгна към нея, вървеше бавно, а тя стоеше и чакаше. Когато се приближи, тя се усмихна невинно, сякаш без да осъзнава състезанието — замислено или спечелено.

— Вероятно би искал да знаеш, че имам работа в компанията — каза тя. — Нощен оператор в Рокдейл.

Той се засмя:

— Добре, „Тагарт Трансконтинентал“, съревнованието започва. Хайде да видим кой ще бъде по-голяма чест, ти — за Нат Тагарт, или аз — за Себастиан д'Анкония.

Тази зима тя сведе живота си до полезната простота на геометричен чертеж: няколко прави линии — от и до инженерния колеж в града всеки ден, от и до работата ѝ на гара Рокдейл всяка нощ, и в затворения кръг на стаята ѝ — стая с разпилени чертежи на двигатели, проекти на стоманени структури и влакови разписания.

Госпожа Тагарт наблюдаваше дъщеря си с мрачно смущение. Можеше да прости всеки пропуск, освен един: Дагни не проявяваше никакъв интерес към мъжете, никакво романтично влечение. Госпожа Тагарт не одобряваше крайностите — беше подготвена да се пребори с противоположната крайност, ако е необходимо, но се хвана да мисли, че това е по-лошо. Чувстваше се притеснена, когато трябваше да признае, че нейната дъщеря, на седемнайсет, нямаше нито един обожател.

— Дагни и Франсиско д'Анкония? — казваше тя с унила усмивка в отговор на любопитството на приятелките си. — Не, не е романс, а нещо като международна промишлена конвенция. Май само това ги интересува.

Госпожа Тагарт чу една вечер Джеймс да казва, в присъствието на гости, със своеобразен тон на задоволство:

— Дагни, въпреки че си кръстена на нея, ти всъщност приличаш много повече на Нат Тагарт, отколкото на първата Дагни Тагарт, известната красавица, която е била негова жена.

Госпожа Тагарт не знаеше кое я обижда повече: че Джеймс го казва, или че Дагни го приема с удоволствие като комплимент.

Никога няма да успее да си съставя мнение за собствената си дъщеря, мислеше си госпожа Тагарт. Дагни беше само силует, който бързешком влизаше и излизаше от апартамента — крехка фигура с кожено яке, с вдигната яка, къса пола и дълги крака на танцорка. Тя минаваше право през стаята, с мъжка, праволинейна рязкост, но имаше някаква чудновата елегантност в движението ѝ, което беше бързо, напрегнато и особено, предизвикателно женствено.

Понякога, поглеждайки лицето на Дагни, госпожа Тагарт улавяше изражение, което не можеше да определи точно — беше много повече от веселост, беше толкова явен израз на недокоснатата чистота на радостта, че ѝ се струваше ненормално: нямаше такова момиче, което да е толкова нечувствително, че да не открива тъга в живота. Дъщеря ѝ, заключи тя, беше неспособна на емоции.

— Дагни — попита я веднъж, — никога ли не ти се иска да се забавляваш?

Дагни я погледна невярващо и отговори:

— Какво мислиш, че правя?

Решението да направи на дъщеря си официален дебют костваше на госпожа Тагарт много главоболия. Не знаеше дали представя на нюйоркското общество госпожица Дагни Тагарт от Социалния регистър или нощния оператор от гара Рокдейл, беше склонна да мисли, че е по-скоро второто, и беше сигурна, че Дагни ще отхвърли идеята за подобно събитие. Беше удивена, когато Дагни прие с необяснима готовност, действайки поне веднъж точно като дете.

Тя беше още по-удивена, когато видя Дагни облечена за приема. Това беше първата женствена рокля, която някога беше носила — рокля от бял шифон с огромна пола, която плуваше като облак. Госпожа Тагарт очакваше Дагни да изглежда нелепо различна — Дагни изглеждаше като красавица. Изглеждаше по-възрастна и по-лъчисто невинна от обикновено — стоейки пред огледалото, тя

държеше главата си така, както сигурно го е правила жената на Нат Тагарт.

— Дагни — с нежен упрек каза госпожа Тагарт, — виждаш ли колко красива можеш да бъдеш, когато поискаш?

— Да — каза Дагни без никакво учудване.

Балната зала на хотел „Уейн-Фолклънд“ беше украсена под ръководството на госпожа Тагарт — тя имаше артистичен вкус и декорацията на вечерта беше шедьовър.

— Дагни, има неща, които искам да се научиш да забелязваш — каза тя. — Светлини, цветове, цветя, музика. Те не са толкова достойни за пренебрежение, колкото мислиш.

— Никога не съм смятала, че са — щастливо отговори Дагни. Госпожа Тагарт за пръв път почувства връзка помежду им — Дагни я гледаше с признателното доверие на дете.

— Тези неща правят живота красив — каза госпожа Тагарт. — Искам тази вечер да е много красива за теб, Дагни. Първият бал е най-романтичното събитие в живота.

Най-голямата изненада за г-жа Тагарт настъпи в момента, в който видя Дагни да стои под светлините и да оглежда балната зала. Това не беше дете, не беше момиче, а жена с толкова самоуверена, опасна сила, че госпожа Тагарт я гледаше с потрес и възхищение. В епохата на всекидневна, цинична, посредствена рутина, сред хора, които се държаха така, сякаш не са плът, а месо — поведението на Дагни беше почти неприлично. Защото това беше начинът, по който една жена би се изправила в балната зала преди столетия, когато излагането на полуголото ѝ тяло пред мъжкото възхищение би се считало за акт на дързост, когато това е имало значение, едно-единствено значение и е било възприемано като голямо приключение. А това, мислеше си с усмивка госпожа Тагарт, е момичето, за което мислех, че е лишено от сексуалност. Почувства огромно облекчение и малко се развесели от мисълта, че подобно откритие може да я накара да се почувства облекчена.

Облекчението трая само няколко часа. В края на вечерта тя видя Дагни в ъгъла на балната зала, седнала на парапета като на ограда, люлеейки краката си изпод шифона, сякаш беше облечена в работни панталони. Говореше с неколцина безпомощни младежи, с надменно и празно лице. Нито Дагни, нито госпожа Тагарт продумаха, докато се

прибираха заедно. Но часове по-късно, следвайки внезапен импулс, госпожа Тагарт отиде в стаята на дъщеря си. Дагни стоеше до прозореца, още облечена с бялата вечерна рокля — беше като облак, крепящ тяло, което сега изглеждаше твърде слабо, дребно тяло с хлътнали рамене. Зад прозореца облаците посивяваха с първите лъчи на зората.

Когато Дагни се обърна, госпожа Тагарт видя само озадачена безпомощност — лицето ѝ беше спокойно, но нещо в него накара госпожа Тагарт да си пожелае никога да не беше искала дъщеря ѝ да открие тъгата.

— Майко, те наистина ли смятат, че е точно обратното? — попита тя.

Кое? — удивено попита госпожа Тагарт.

— Онова, за което ми говореше. Светлините и цветята. Да не би да очакват тези неща да ги направят романтични, а не обратното?

— Скъпа, какво искаш да кажеш?

— Там нямаше нито един човек, който да се наслаждава — безжизнено каза тя — или който изобщо да мисли или чувства нещо. Те се движеха наоколо и говореха същите глупости, които казват навсякъде. Предполагам, че са си мислели, че светлините ще го направят бляскаво.

— Скъпа, взимаш всичко твърде на сериозно. Човек не трябва да бъде интелектуален на бал. Просто трябва да е весел.

— Как? Като се държи глупаво?

— Искам да кажа... например не ти ли беше приятно да се запознаеш с младите мъже?

— Какви мъже? Там нямаше мъж, когото да не мога да смажа.

Няколко дни по-късно, докато седеше на бюрото си на гара Рокдейл и се чувстваше спокойно като у дома си, Дагни си помисли за партито и потръпна с надменен упрек към собственото си разочарование. Вдигна очи: беше пролет и в тъмнината навън по клоните имаше листа, въздухът беше неподвижен и топъл. Запита се какво е очаквала от приема. Не знаеше. Но го чувстваше отново, тук и сега, докато седеше отпусната над разбитото бюро и гледаше в мрака: чувство на безпредметно очакване, надигащо се в тялото ѝ, бавно, като топла течност. Тя се отпусна на бюрото мързеливо, без да чувства нито изтощение, нито желание за работа.

Когато Франсиско дойде това лято, тя му каза за приема и за разочарованието си. Той слушаше мълчаливо и за пръв път я погледна с безстрастната насмешка, която пазеше за другите, поглед, който сякаш виждаше твърде много. Тя се почувства така, сякаш той е разбрал от думите ѝ повече, отколкото е предполагала, че му казва.

Видя същия поглед и вечерта, когато си тръгна твърде рано. Бяха сами и седяха на брега на реката. Имаше още час до момента, в който трябваше да е на Рокдейл. В небето се виждаха дълги, тънки огнени линии и червени искрици мързеливо плаваха по водата. Той мълчеше вече дълго време, когато тя рязко стана и му каза, че трябва да тръгва. Той не се опита да я спре, облегна се назад, с лакти в тревата, и я погледна, без да мърда — погледът му сякаш казваше, че знае причината. Докато бързаше ядосано нагоре по склона към къщата, тя се чудеше какво я накара да си тръгне, не знаеше — беше внезапно безпокойство, породено от едно чувство, което не беше разпознала досега: чувството на очакване.

Всяка нощ тя изминаваше с кола петте мили от вилата до Рокдейл. Връщаше се призори, спеше няколко часа и ставаше заедно с останалите в дома. Не изпитваше нужда да спи. Докато се събличаше, за да си легне с първите лъчи на зората, тя усещаше напрегнато, радостно, безпричинно нетърпение да посрещне настъпващия ден.

Отново видя подигравателния поглед на Франсиско през мрежата на един тенис корт. Не си спомняше началото на тази игра, те често играеха тенис заедно и той винаги печелеше. Не знаеше кога точно беше решила, че този път ще победи тя.

Когато го осъзна, това вече не беше решение или желание, а тихо настървение, което се надигаше в нея. Не знаеше защо трябва да победи; не знаеше защо това изглежда толкова съдбоносно, неотложно и необходимо; знаеше само, че трябва и че ще го направи.

Изглеждаше лесно да играе, сякаш нейната воля беше изчезнала и нечия друга сила играеше вместо нея. Гледаше тялото на Франсиско — високо и ловко, а загарът на ръцете му беше подчертан от късите ръкави на бялата му тениска. Чувстваше високомерно удоволствие да гледа ловкостта на движенията му, защото тъкмо *нея* щеше да победи, така че всеки негов изкусен жест се превръщаше в нейна победа и блестящата вещина на тялото му ѝ се струваше триумф за нейното.

Почувства нарастващата болка на изтощението, без да знае, че е болка, усещайки я само като внезапни пробождания, които я караха да си спомни за миг някоя част от тялото си и да я забрави веднага: китката, раменете, бедрата със залепналите по кожата бели шорти; мускулите на краката, когато подскачаше, за да посрещне топката, но не си спомняше дали слиза на земята; клепачите, когато небето стана тъмночервено, а топката летеше към нея през мрака като бял пламък; тънката, нажежена линия, която тръгваше от глезена ѝ, по гърба и продължаваше, стреляйки директно във въздуха, движейки топката към тялото на Франсиско... Чувстваше тържествуващото удоволствие, защото всяко пробождане, започнало в нейното тяло, трябваше да завърши в неговото, защото и той беше изтощен колкото нея, и каквото си причиняваше тя, го причиняваше и на него; ето какво чувстваше той — ето към какво го подтикваше тя, това не беше нейната болка или нейното тяло, а неговите.

В миговете, когато видеше лицето му, виждаше, че той се смее.

Гледаше я така, сякаш разбира. Той играеше не за да спечели, а за да го направи по-трудно за нея — връщаше топката силно, за да я накара да тича; губеше точки, за да я види как извива тяло в агонизиращ бекхенд; стоеше неподвижно, карайки я да мисли, че ще пропусне, само за да изстреля небрежно топката в последния момент и да ѝ я върне с такава сила, че тя да я пропусне. Тя усещаше, че няма да може да мръдне отново, никога вече, и ѝ беше странно как се озовава на другия край на корта, удряйки топката навреме, с такава сила, сякаш иска да я разкъса на парченца, сякаш иска това да е лицето на Франсиско.

Само още веднъж, мислеше си, дори и следващият удар да ми счупи ръката... Само още веднъж, дори и ако въздухът, който вдишваше на пресекулки през стегнатото си, подутото гърло, съвсем спре... Сетне вече не чувстваше нищо — нито болка, нито мускули, само мисълта, че трябва да го победи, да го види изтощен, да го види как рухва, и тогава щеше да е свободна да умре.

Тя победи. Може би смехът му го накара да загуби — за пръв и последен път.

Той отиде до мрежата, докато тя стоеше неподвижно, и хвърли ракетата си в краката ѝ, сякаш знаеше, че тя иска тъкмо това. После излезе от корта и падна на тревата, рухвайки по корем с глава върху

ръцете си. Тя бавно се приближи. Стоеше над него и гледаше проснатото в краката ѝ тяло, напоената му с пот тениска и кичурите коса, пръснати по ръката му. Той вдигна глава. Погледът му се плъзна бавно по линията на краката ѝ, по шортите, по блузата, до очите ѝ. Беше подигравателен поглед, който изглежда виждаше през дрехите ѝ и през ума ѝ. И сякаш ѝ казваше, че е победил.

През онази нощ седеше на бюрото си в Рокдейл, сама в старата сграда на гарата, и гледаше небето през прозореца. Точно това време харесваше най-много, когато горните стъкла на прозореца изсветляваха, а релсите на коловозите отвън изглеждаха като неясни нишки от сребро по долните стъкла. Тя угаси лампата и се загледа в гигантското и безмълвно движение на светлината по неподвижната земя. Всичко беше неподвижно, дори и листата не мърдаха по клоните, докато небето бавно губеше цвета си и се превръщаше в шир, като повърхността на сияеща вода.

По това време телефонът ѝ мълчеше, сякаш движението беше спряло навсякъде по системата. Чу отвън да се приближават стъпки — внезапно и близо до вратата. Франсиско влезе. Никога не беше идвал тук преди, но тя не се учуди да го види.

— Защо си буден по това време? — попита тя.

— Не ми се спеше.

— Как стигна до тук? Не чух колата ти.

— Дойдох пеша.

Измина известно време, преди тя да разбере, че не го е попитала защо е дошъл, а и не иска да го пита. Той се мотаеше из стаята, разглеждайки сноповете пътни листове, окачени по стените, календара със снимка на „Тагарт Комет“, уловен в горд устрем към зрителя. Той изглеждаше небрежно, като у дома си, сякаш чувстваше, че мястото им принадлежи, както се бяха чувствали винаги, където и да отидеха заедно. Но като че ли не му се говореше. Зададе няколко въпроса за работата ѝ и после млъкна.

Навън светлината започна да нараства, движението по линията също стана по-интензивно и телефонът започна да звъни в тишината. Тя се върна към работата си. Той седеше в ъгъла, с крак праметнат през страничната облегалка на стола, и чакаше.

Тя работеше умело, чувствайки необикновено ясна мисълта си. Бързата прецизност на ръцете ѝ и доставяше удоволствие.

Съсредоточаваше се върху острия, ясен звук на телефона, върху цифрите от номерата на влаковете, вагоните, поръчките. Не забелязваше нищо друго.

Но когато тънък лист хартия плавно се спусна на пода и тя се наведе да го вземе, изведнъж също толкова съсредоточено осъзна и точно този момент, себе си и собственото си движение. Забеляза сивата си ленена пола, навития ръкав на сивата блуза и голата си ръка, протегната за листа. Усети как сърцето ѝ спира безпричинно, както в мигове на трепетно очакване. Вдигна хартията и се обърна отново към бюрото си.

Беше се съмнало почти напълно. Един влак мина покрай гарата, без да спре. В чистотата на утринната светлина дългата поредица от покривите на вагоните се стопяваше в сребърна нишка, а влакът изглеждаше сякаш виси над земята, без да я докосва, изчезвайки във въздуха. Подът на гарата вибрираше, стъклата на прозорците дрънчаха. Тя наблюдаваше полета на влака с развълнувана усмивка. Погледна Франсиско: той наблюдаваше нея със същата усмивка.

Когато дневният оператор пристигна, тя му предаде гарата и двамата излязоха навън, на утринния въздух. Слънцето още не се беше издигнало и въздухът изглеждаше сякаш свети вместо него. Тя не чувстваше изтощение. Чувстваше се така, сякаш тъкмо е станала.

Тя тръгна към колата си, но Франсиско каза:

— Хайде да се приберем пеша.

— Добре.

Тя не се учуди и нямаше нищо против перспективата да върви пет мили. Изглеждаше ѝ естествено — естествено заради специалната истинност на момента — кристалночист, но отделен от всичко останало, непосредствен, но несвързан с нищо, като блестящ остров, обграден от стена от мъгла — извисената, несъмнена реалност, която човек усеща, когато е пиан.

Пътят минаваше през гората. Излязоха от магистралата по една стара пътека, която се виеше сред дърветата в продължение на много мили сред девствената земя. Нямаше следи от човешко присъствие около тях. Стари коловози, обрасли с трева, караха човешкото присъствие да изглежда още по-далечно, добавяйки тежестта на годините към разстоянието, което ги отделяше от света. Светла мъгла продължаваше да се стеле над земята, но в процепите между стъблата

на дърветата имаше листа, които висяха на яркозелени снопове и сякаш осветяваха гората. Листата висяха неподвижно. Те вървяха — единственото движение в един неподвижен свят. Изведнъж тя забеляза, че не са промълвили нито дума от много време.

Стигнаха до една полянка. Беше малка падина, обградена от стръмни склонове. През тревата минаваше поточе и клоните се спускаха почти до земята като зелен водопад. Звукът на водата подчертаваше тишината. Далечното парче открито небе правеше мястото да изглежда още по-скрито. Някъде горе, по билото на хълма, едно дърво улавяше първите слънчеви лъчи.

Те спряха и се погледнаха. Тя разбра, едва след като той го направи, че винаги е знаела, че ще го направи. Той я грабна, тя почувства устните му върху своите, усети как ръцете ѝ го сграбчат трескаво в отговор, и за пръв път осъзна колко много е искала той да го стори.

Тя усети моментна съпротива и лек страх. Той я държеше и притискаше цялото си тяло към нея, напрегнато и настоятелно, а ръката му се движеше по гърдите ѝ, сякаш изучаваше интимността да е собственик на тялото ѝ, шокираща интимност, която нямаше нужда от нейното съгласие или разрешение. Тя се опита да се отдръпне, но само се облегна на ръцете му достатъчно дълго, за да види лицето и усмивката му, усмивка, с която ѝ казваше, че му е дала позволение много отдавна. Помисли си, че трябва да избяга — вместо това тъкмо тя наведе главата му, за да намери отново устните му.

Знаеше, че страхът е безполезен, че той ще направи каквото иска, че решението е негово, че не ѝ беше оставил никаква друга възможност, освен тази, която желаше най-много — да се подчини. Тя не осъзнаваше целта му, смътната ѝ представа беше пометена, нямаше сили да повярва съзнателно в този момент, да повярва, че ѝ се случва, знаеше само, че я е страх — и все пак онова, което чувстваше, сякаш му го крещеше, беше: не ме питай, моля те, не ме питай, просто го направи!

Тя стегна краката си за миг, за да устои, но устните му бяха притиснати към нейните и те легнаха на земята заедно, без да прекъсват целувката си. Тя лежеше вцепенена — като неподвижен, а сетне треперещ участник в действие, което той извърши просто, без

колебание, сякаш по право — правото на непоносимото удоволствие, което то им даваше.

Той каза какво значи това и за двама им с първите думи, които произнесе след това.

— Трябваше да го научим един от друг.

Тя погледна стройното му тяло, изпънато в тревата до нея — той носеше черни панталони и черна риза — и очите ѝ спряха на колана, плътно обхванал тънката му талия. Тя усети пробождаща емоция, нещо като въздишка от гордост — гордост, че притежава тялото му. Тя легна по гръб, погледна небето, без да чувства желание да се движи, да мисли или да узнае, че съществува някакво време отвъд този момент.

Когато се прибра вкъщи, когато легна на леглото — гола, защото тялото ѝ се беше превърнало в непозната придобивка — твърде ценна, за да бъде докосвана от нощница; защото ѝ доставяше удоволствие да се чувства гола, сякаш белите чаршафи на леглото ѝ бяха докоснати от тялото на Франсиско. Помисли си, че няма да спи, защото не иска да си почива и да изгуби най-чудното изтощение, което някога беше изпитвала. Последната ѝ мисъл беше за всички онези пъти, когато е искала да изрази, но не е знаела как, мигновеното познание за чувство, по-велико от щастието — чувството за благословия над цялата земя, чувството, че си влюбен във факта, че даден човек съществува в такъв свят, тя си помисли, че актът, чрез който го е научила, е единственият начин, който може да го изрази. Тя не знаеше дали това е мисъл с изключителна важност — нищо не можеше да бъде внушително във вселена, където понятието за болка е изличено; тя не беше там, за да прави заключения; тя спеше, с лека усмивка на лицето, в тиха, лъчиста стая, изпълнена със светлината на утрото.

През това лято тя се срещаше с него в гората, в скришните кътчета покрай реката, на пода на изоставена барака, в мазето на къщата. Това бяха единствените моменти, в които тя се научи да усеща красотата — докато гледаше старите греди или стоманената плоча на климатика, който напрегнато и ритмично бучеше над главите им. Тя носеше шорти или памучни летни рокли, но никога не беше толкова женствена, колкото когато седеше до него, отпусната в ръцете му, оставяща се на всичко, което той поискаше, открито признавайки неговата власт да я доведе до безпомощност с удоволствието, което

имаше силата да ѝ достави. Той я научи на всяка проява на чувственост, която можеше да измисли.

— Не е ли чудесно, че телата ни могат да ни доставят толкова голямо удоволствие — веднъж каза той, съвсем простишко. Те бяха щастливи и светеха от невинност. И двамата не можеха да си представят, че радостта може да е грях.

Пазеха тайната си от другите, но не като срамна вина, а като нещо, което беше изцяло тяхно, отвъд правото на който и да е да го обсъжда или оценява. Тя знаеше каква е общоприетата доктрина за секса, поддържана от хората под една или друга форма, доктрината, че сексът е грозна слабост на низката природа на човека, която трябва да се изкупва с разкаяние. Тя изпитваше чувство на непорочност, което я караше да се свива в себе си — но не заради желанията на тялото си, а заради всеки допир с мозъците, които поддържаха тази доктрина.

През зимата Франсиско идваше да я види в Ню Йорк на непредсказуеми интервали. Той долиташе от Кливлънд, без предупреждение, два пъти седмично, или изчезваше за месеци. Тя седеше на пода на стаята, заобиколена от скици и планове, чуваше почукване на вратата и извикваше: „Заета съм!“, след което един подигравателен глас питаше „Нима?“, а тя скачаше на крака, рязко отваряше вратата, за да го види на прага. Отиваха в апартамент, който той беше наел в града — малък апартамент в тих квартал.

— Франсиско — веднъж го попита тя, внезапно учудена — аз съм твоя любовница, нали?

Той се засмя.

— Точно това си.

Тя почувства гордост, каквато една жена обикновено изпитва, когато я титулуват съпруга.

През многото месеци на неговото отсъствие тя никога не се чудеше дали ѝ е верен или не — знаеше, че е. Знаеше го, въпреки че беше твърде млада, за да знае причината — че безразборното желание и непретенциозното му задоволяване са възможни само при онези, които мислят и секса, и себе си за лоши.

Знаеше малко за живота на Франсиско. Това беше последната му година в колежа — той рядко говореше за това, а тя никога не го разпитваше. Подозираше, че работи твърде много, защото понякога виждаше неестествено ведрия му вид, твърде бодър вид, който се

получава след изчерпване на енергията отвъд всички граници. Тя му се надсмя веднъж, хвалейки се, че вече е стар служител в „Тагарт Трансконтинентал“, а той дори не е започнал да работи, за да се издържа. Той каза:

— Баща ми отказва да ми позволи да работя за „Д’Анкония мед“, докато не завърша.

— И откога се научи да бъдеш послушен?

— Трябва да уважавам желанията му. Той е собственикът на „Д’Анкония мед“... Но не е собственик на всички медодобивни компании в света.

В усмивката му имаше радостен намек за тайна.

Тя научи цялата история едва следващата есен, когато той вече беше завършили се беше върнал в Ню Йорк, след посещение при баща си в Буенос Айрес. Тогава ѝ разказа, че през последните четири години беше провел два курса на обучение: един в университета „Патрик Хенри“, и друг — в една медна леярна в предградията на Кливлънд.

— Обичам да уча нещата сам и каза той. Беше започнал да работи в леярната като общ работник на печта, когато беше на шестнайсет, а сега, на дваисет, вече я притежаваше. Той придоби първата си собственост с помощта на една малка лъжа за точната си възраст, в деня, в който получи и университетската си диплома, и изпрати и двете на баща си.

Показа ѝ снимка на леярната. Беше малко, мрачно място, с лоша репутация заради старостта си, очукано от многогодишните изгубени битки, а над входа му, като нов флаг на мачтата на старо корито, висеше знакът на „Д’Анкония мед“.

Пиарът в офиса на баща му в Ню Йорк беше простенал отчаяно:

— Но дон Франсиско, не можете да го направите! Какво ще каже обществеността? Това име на такава развалина?

— Това е моето име — беше отговорил Франсиско.

Когато влезе в кабинета на баща си в Буенос Айрес — широка стая, строга и модерна като лаборатория, със снимки на имотите на „Д’Анкония мед“, единствената украса по стените, снимки на най-големите мини, складове и леярни в света — той видя на почетното място, точно срещу бюрото на баща си, снимка на леярната в Кливлънд с новия знак над портала.

Очите на баща му се преместиха от снимката към лицето на Франсиско, докато той стоеше пред бюрото му.

— Не е ли твърде рано? — попита баща му.

— Не можех да изтърпя четири години само да ходя на лекции.

— Откъде взе парите за първата вноска за този имот?

— Играх на Нюйоркската стокова борса.

— *Какво?* Кой те научи да го правиш?

— Не е трудно да се прецени кои промишлени начинания ще успеят и кои не.

— Откъде взе парите, с които да играеш?

— От издръжката, която ми изпращахте, сър, и от заплатите си.

— Кога намираше време да следиш борсата?

— Докато пишех дипломната си работа за влиянието на теорията на Аристотел за неподвижния двигател върху по-късните метафизични системи.

Онази есен престоят на Франсиско в Ню Йорк беше кратък. Баща му го пращаше в Монтана като помощник-управител на една от мините на Д'Анкония.

— Е, хубаво — каза той усмихнато на Дагни — баща ми не смята за разумно да ме остави да се издигна твърде бързо. Няма да искам от него да ме приема на доверие. Ако иска фактологично доказателство, ще се подчиня.

През пролетта Франсиско се върна — като ръководител на нюйоркския офис на „Д'Анкония мед“.

През следващите две години не го виждаше често. Никога не знаеше къде е, в кой град или на кой континент, в деня, след като го е видяла. Той винаги идваше при нея неочаквано — и на нея й харесваше, защото това го превръщаше в постоянно присъствие в живота ѝ, като лъч скрита светлина, която може да я огрее във всеки един момент.

Когато го виждаше в кабинета му, тя мислеше за ръцете му, каквито ги беше видяла на волана на една моторница: той управляваше бизнеса си със същата гладка, опасна, уверено направлявана скорост. Но тя запомни шокирана един малък инцидент — не му подходеше.

Тя го видя да стои до прозореца на офиса си една вечер, наблюдавайки кафявия зимен полумрак над града. Дълго време не

помръдваше. Лицето му беше твърдо и изопнато, и изразяваше невъзможна за него емоция — горчив, безпомощен гняв. Той каза:

— Нещо не е наред със света. Винаги го е имало. Нещо, което никой никога не е назовавал или обяснявал.

Не й каза какво е.

Когато го видя отново, в поведението му нямаше и следа от този инцидент. Беше пролет и те седяха заедно на терасата в един ресторант на един покрив, а светлата коприна на вечерната ѝ рокля се рееше от вятъра срещу високата му фигура с официален черен костюм. Гледаха града.

В залата зад тях звучеше музика — етюд от концерт на Ричард Хали. Името на Хали не беше познато на много хора, но те двамата го бяха открили и обичаха музиката му. Франсиско каза:

— Няма нужда да търсим небостъргачите далеч, нали? Вече сме ги достигнали.

Тя се усмихна и каза:

— Май сме ги надминали... Почти ме е страх... Ние се возим на някакъв ускоряващ се асансьор.

— Естествено. Страх от какво? Нека се ускорява. Защо трябва да има граници?

Беше на дваисет и три, когато баща му почина и той отиде в Буенос Айрес, за да поеме имуществото на Д'Анкония, което сега беше негово. Тя не го видя три години. Пишеше ѝ в началото, на неравни интервали. Пишеше за „Д'Анкония мед“, за световните пазари, за нещата, засягащи интересите на „Тагарт Трансконтинентал“. Писмата му бяха кратки, написани на ръка, обикновено нощем.

Тя не беше нещастна по време на отсъствието му. И тя правеше първите си стъпки по пътя към контрола над бъдещото си царство. Сред водещите фигури в индустрията, приятели на баща ѝ, тя чуваше да се говори, че е по-добре да се внимава с младия наследник на Д'Анкония — ако тази медодобивна компания е била грамадна преди, то сега щеше да помете света под онова, в което обещавахе да се превърне под негово ръководство. Тя се усмихваше, без да се учудва. Имаше моменти, в които усещаше внезапен, болезнен копнеж по него, но това беше само нетърпение, а не болка. Тя го отхвърляше с увереното съзнание, че и двамата се борят за бъдеще, което ще им

донесе всичко, което са искали, включително и тях самите един на друг. После писмата му спряха.

Тя беше на двајсет и четири в онзи пролетен ден, в който телефонът иззвъня на бюрото ѝ, в един кабинет в сградата на „Тагарт“.

— Дагни — каза един глас, който тя разпозна веднага, — аз съм в „Уейн-Фолкленд“. Ела да вечеряш с мен довечера. В седем.

Каза го, без да я поздрави, сякаш се бяха разделили вчера. Понеже ѝ отне известно време, за да си спомни как се диша, тя разбра за първи път колко много значи за нея този глас.

— Добре... Франсиско — отговори тя. Нямаше нужда да си казват нищо друго. Тя си помисли, докато оставяше слушалката, че завръщането му е естествено и че винаги го е очаквала, само дето не е очаквала внезапната нужда да произнесе името му или пък пронизалото я щастие, което изпита, докато го произнасяше.

Когато влезе в хотелската му стая тази вечер, тя се закова на място.

Той стоеше в средата на стаята и я гледаше — и тя видя усмивка, която дойде бавно, неволно, сякаш той беше загубил способността си да се усмихва и се учудваше, че си я възвръща. Погледна я недоверчиво, несигурен какво е тя или какво чувства самият той. Погледът му беше като оправдание, като вик за помощ на човек, който никога не моли. При влизането ѝ той беше започнал стария им поздрав, беше започнал да казва: „Здрасти...“ но не го довърши. Вместо това след миг каза:

— Красива си, Дагни.

И го каза така, сякаш това го наранява.

— Франсиско, аз...

Той поклати глава, за да не ѝ позволи да каже думите, които никога не си бяха казали, въпреки че знаеха, че и двамата са ги изrekli — и чули — в този момент.

Той се приближи, взе я в ръцете си, целуна устните ѝ и я държа дълго време. Когато тя вдигна поглед към лицето му, той ѝ се усмихваше уверено, насмешливо. Това беше усмивка, с която ѝ казваше, че той се контролира, контролира нея, контролира всичко, и ѝ заповядваше да забрави какво е видяла в първия момент.

— Здрасти, Плужек — каза той.

Без да е уверена в нищо, освен в това, че не бива да задава въпроси, тя се усмихна и каза:

— Здравсти, Фриско.

Можеше да разбере всяка промяна, но не и нещата, които виждаше сега.

По лицето му нямаше нито искрица живот, нито намек за веселост — то беше станало неумолимо. Молбата в първата му усмивка не беше молба от слабост — той беше придобил решителен вид, който изглеждаше безмилостен. Беше придобил вида на човек, който стои изправен под тежестта на непоносим товар. Тя видя нещо, което не беше възможно — по лицето му имаше бръчки на горчивина и той изглеждаше измъчен.

— Дагни, не се учудвай на нищо, което правя — каза той — и на нищо, което може да направя в бъдеще.

Това беше единственото обяснение, което й даде, и след това продължи да се държи така, сякаш нямаше нищо за обясняване.

Тя почувства само леко безпокойство — беше невъзможно да изпитва страх за съдбата му или страх в негово присъствие. Когато той се смееше, тя си мислеше, че са се върнали в гората до река Хъдсън: той не се беше променил и никога нямаше да се промени.

Вечерята беше сервирана в стаята му. Беше й забавно да го гледа през масата, сложена с ледена официалност, подобаваща на прекалено високата й цена, в хотелска стая, обзаведена като европейски дворец. „Уейн-Фолкълънд“ беше най-изисканият хотел на всички континенти. Стилът му на вял лукс, с кадифени шалчета, гравирани пана и свещи, изглеждаше в ярък контраст с функцията му — никой не можеше да си позволи гостоприемството му, освен хората, които идваха в Ню Йорк по работа, за да сключват сделки, засягащи целия свят. Тя забеляза, че поведението на сервитьорите, които им поднасяха вечерята, беше поспециално към точно този гост на хотела, и че Франсиско не го забелязваше. Той беше безразличен, сякаш си беше у дома. Отдавна беше свикнал с факта, че е Сеньор Д'Анкония от „Д'Анкония мед“.

Но й се видя странно, че той не говори за работата си. Беше очаквала, че това ще бъде единственият му интерес, първото нещо, което ще сподели с нея. Той дори не я спомена. Вместо това я подведе да говори за собствената си работа, за своя напредък и за това, което чувства към „Тагарт Трансконтинентал“. Тя говореше за това, както

винаги му беше говорила, знаейки, че той е единственият, който може да разбере страстната ѝ отдаденост. Той не коментираше, но слушаше внимателно.

Един сервитьор беше пуснал радиото с музика за вечерята, а те не бяха обърнали внимание. Изведнъж експлозия от звуци разкъса стаята, сякаш подземен взрив беше ударил стените и ги беше накарал да треперят. Ударът дойде не от силата на звука, а от неговата същност. Това беше новият концерт на Хали, написан наскоро — четвъртият.

Те стояха мълчаливо и слушаха неговия израз на бунт — химна за триумфа на великите жертви, които отказват да приемат страданието. Франсиско слушаше, загледан в града.

Без преход или предупреждение, той я попита с непривично безстрастен глас:

— Дагни, какво би казала, ако те помоля да напуснеш „Тагарт Трансконтинентал“ и да ги оставиш да вървят по дяволите, което и ще стане, когато брат ти поеме властта?

— Какво бих казала, ако ме помолиш да обмисля идеята за самоубийство? — ядосано попита тя.

Той остана мълчалив.

— Защо го каза? — избухна тя. — Не мислех, че можеш да се шегуваш с това. Не ти прилича.

На лицето му нямаше и сянка от шегата. Той отговори спокойно и сериозно:

— Не. Разбира се. Не трябваше.

Тя се накара да го разпита за работата му. Той отговаряше на въпросите, но доброволно не сподели нищо. Тя му повтори коментарите на индустриалците за блестящите перспективи пред „Д'Анкония мед“ под негово ръководство.

— Вярно е — каза той с безжизнен глас.

С внезапно безпокойство, без да знае какво я кара да го стори, тя попита:

— Франсиско, защо дойде в Ню Йорк?

Той отговори:

— За да се видя с приятел, който ме повика.

— Бизнес?

Гледайки встрани от нея, сякаш отговаряше на своя собствена мисъл, с лека, горчива и развеселена усмивка, но със странно мек и

тъжен глас, той отговори:

— Да.

Беше късно след полунощ, когато тя се събуди в леглото до него. От града под тях не долитаха никакви звуци. В тишината на стаята животът сякаш беше спрял за миг. Щастливо отпусната и напълно изтощена, тя се обърна мързеливо и го погледна. Той лежеше по гръб, облегнат на възглавницата. Видя профила му на фона на мъглияв отблясък на нощното небе в прозореца. Той беше буден, очите му бяха отворени. Стискаше устни като човек, който понася смирено непоносима болка, без да се опитва да я скрие.

Тя беше твърде уплашена, за да мръдне. Той усети погледа ѝ и се обърна към нея. Сетне изведнъж потръпна, придърпа одеялото, погледна голото ѝ тяло, после се смъкна напред и зарови лице между гърдите ѝ. Обхвана раменете ѝ и конвулсивно увисна на нея. Тя чу приглушените му думи, устата му беше притисната към кожата ѝ:

— Не мога да се откажа! Не мога!

— От какво? — прошепна тя.

— От теб.

— Защо трябва...

— И от всичко.

— Защо трябва да се отказваш?

— Дагни! Помогни ми да остана. Да откажа. Макар че е прав!

Тя попита тихо:

— Какво да откажеш, Франсиско?

Той не отговори, само притисна лицето си по-силно към нея. Тя лежеше неподвижна и осъзнаваше само огромната нужда от предпазливост. Докато главата му беше на гърдите ѝ, а ръката ѝ нежно галеше косата му, тя гледаше тавана на стаята, опитваше се да различи едва видимите в мрака орнаменти и чакаше, онемяла от ужас.

Той простена:

— Правилно е, но е толкова трудно! Господи, толкова е трудно!

След малко той вдигна глава. Изправи се. Беше спрял да трепери.

— Какво е то, Франсиско?

— Не мога да ти кажа — гласът му беше прост, открит, без опит да прикрие страданието, но беше глас, който вече му се подчиняваше.

— Не си готова да го чуеш.

— Искам да ти помогна.

— Не можеш.

— Ти го каза — да ти помогна да откажеш.

— Не мога да откажа.

— Тогава нека го споделя с теб.

Той поклати глава. Стоеше и я гледаше, сякаш премисляше въпроса. После отново поклати глава, отговаряйки си сам.

— Не съм сигурен, че аз мога да го понеса — каза, а странната нова нотка в гласа му беше нежност, — как би могла ти?

Тя каза бавно, с усилие, опитвайки се да се сдържи да не изкрещи:

— Франсиско, трябва да знам.

— Ще ми простиш ли? Знам, че си изплашена, и това е жестоко. Но ще направиш ли това за мен — да ме оставиш, просто да ме оставиш и да не ме питаш за нищо?

— Аз...

Само това можеш да направиш за мен. Ще го направиш ли?

— Да, Франсиско.

— Не се бой за мен. Беше само сега. Няма да ми се случи пак. Ще стане много по-лесно... по-късно.

— Ако можех...

— Не. Заспивай, миличка.

Това беше първият път, в който употребяваше тази дума.

На сутринта той я гледаше открито, без да избягва притеснения ѝ поглед, но не казваше нищо. Тя видя и ведростта, и страданието на спокойното му лице — изражение като болезнена усмивка, въпреки че той не се усмихваше. Странно, но това го правеше да изглежда по-млад. Сега не изглеждаше като човек, който е подложен на изтезание, а като човек, който вижда защо си струва да се понася изтезанието.

Тя не му зададе никакви въпроси. Преди да си тръгне, само го попита:

— Кога ще те видя пак?

— Не знам — отговори той. — Не ме чакай, Дагни. Следващия път, когато се срещнем, няма да искаш да ме видиш. Ще имам причина за нещата, които ще направя. Но не мога да ти кажа причината и ще имаш право да ме проклинаш. Не извършвам низостта да те моля да ме приемеш на доверие. Трябва да живееш със собственото си знание и преценка. Ще ме прокълнеш. Ще бъдеш наранена. Опитай се да не

оставиш да те нарани прекалено много. Помни, че съм ти казал това, и че е единственото, което съм можел да ти кажа.

Тя не чу нищо от или за него в продължение на година. Когато започна да чува клюки и да чете статиите по вестниците, в началото не повярва, че се отнасят до Франсиско д'Анкония. След известно време трябваше да повярва.

Прочете статия за партито, което организираше на яхтата си в пристанището на Валпараисо — гостите били по бански и изкуствен дъжд от шампанско и цветчета валил непрекъснато по палубите през цялата нощ. Прочете статията за партито в един курорт в алжирската пустиня — построил павилион от тънки блокове лед и подарил на всяка дама хермелинова наметка, като този подарък трябвало да се носи за случая, при условие, че ще свалят наметките си, вечерните рокли и после всичко останало постепенно, с разтопяването на стените. Четеше разчетите на бизнес начинанията му, които той предприемаше през дълги интервали — те бяха грандиозно успешни и съсипваха конкурентите му, но той им даваше отсрочка, сякаш ставаше въпрос за обикновен спорт — нахлуваше изведнъж, а после изчезваше от индустриалната сцена за една-две години, оставяйки „Д'Анкония мед“ на управлението на служителите си.

Тя прочете интервюто, в което той казваше: „Защо да искам да правя пари? Имам достатъчно, за да позволя на три поколения мои потомци да си живеят толкова добре, колкото и аз“.

Видя го веднъж на прием, организиран от един посланик в Ню Йорк. Той й се поклони любезно, усмихна се и й хвърли поглед, в който не съществуваше минало. Тя го дръпна настрана и каза само:

— Франсиско, защо?

— Защо какво? — попита той. Тя се извърна. — Предупредих те. Тя не се опита да го види отново.

Преживя го. Беше способна да го преживее, защото не вярваше в страданието. Посрещаше с учудване и възмущение грозния факт, че чувства болка и отказваше да му придаде значение. Страданието беше безсмислено премеждие и според нея нямаше място в живота. Нямаше да позволи на болката да стане важна. Тя нямаше име за този вид съпротива, за емоцията, от която се пораждаше тази съпротива, но думите, които я заместваха в съзнанието й, бяха: Това няма значение, то не трябва да се приема на сериозно. Знаеше, че това са думите, дори

в моментите, когато в нея не беше останало нищо друго освен вик. Искаше да изгуби способността си да осъзнава, така че умът ѝ да спре да повтаря, че онова, което не можеше да бъде истина е истина. Да не се приема сериозно — някаква непоклатима увереност в нея непрекъснато повтаряше — болката и грозотата никога не бива да се приемат сериозно.

Тя се пребори. Възстанови се. Годините ѝ помогнаха да достигне деня, когато можеше да посрещне спомените си с безразличие, а сетне и деня, в който не чувстваше нужда да се изправя пред тях. Беше свършило и вече нямаше значение за нея.

В живота ѝ нямаше други мъже. Не знаеше дали това я прави нещастна. Нямаше време да разбере. Тя намираще чистия, сияен смисъл на живота както го искаше — в работата си. Някога Франсиско ѝ беше показал същия смисъл — чувството, което присъстваше в работата ѝ и в нейния свят. Мъжете, които беше срещала след това, бяха като онези, с които се беше сблъскала на първия бал.

Беше победила в битката срещу спомените. Но мъчението остана под друга форма, недокоснато от годините, измъчването от въпроса: „Защо?“.

С каквато и трагедия да се беше сблъскал, защо Франсиско беше поел по най-грозния път — този на бягството, — презрян като пътя на някой изпаднал алкохолик? Момчето, което познаваше, не можеше да се е превърнало в безполезен страхливец. Един несравним ум не можеше да насочи изобретателността си към създаването на топящи се бални зали. Но все пак го беше направил и нямаше приемливо обяснение, което да ѝ позволи да го забрави спокойно. Тя не можеше да се съмнява в онова, което той беше; не можеше да се съмнява и в това, в което се беше превърнал; но едното правеше невъзможно другото. От време на време тя почти се съмняваше в собствения си разум и изобщо в съществуването на някакъв разум, но това беше съмнение, което не позволяваше на никого другиго. И все пак нямаше обяснение, нямаше причина, нямаше и следа от някаква приемлива причина — и през всичките тези десет години тя не намери дори и намек за отговор.

Не, мислеше си тя, докато вървеше из сивия полумрак покрай витрините на изоставените магазини към хотел „Уейн-Фолкленд“, не,

може би просто няма отговор. Нямахте да го търси. Вече нямаше значение.

Остатъците от ярост, емоцията, която се надигаше в нея като трепет, не бяха към мъжа, когото щеше да види — това беше вик на протест срещу светотатството — срещу разрушаването на онова, което някога е било величие.

В един процеп между сградите тя видя кулите на „Уейн-Фолкълънд“. Почувства леко разтърсване, в дробовете и краката си, което я спря за момент. После продължи спокойно.

Докато вървеше през мраморното фоайе към асансьора, а сетне и по широките, застлани с плюшени килими, безшумни коридори на „Уейн-Фолкълънд“, тя чувстваше единствено леден гняв, който ставаше все по-студен с всяка стъпка. Беше сигурна, че е разгневена, когато почука на вратата му. Чу гласа му да отговаря:

— Влез.

Тя бутна силно вратата и влезе.

Франсиско Доминго Карлос Андрес Себастиан д'Анкония седеше на пода и играеше на топчета.

Никой никога не си беше задавал въпроса дали Франсиско д'Анкония изглежда добре, това беше неуместно — когато той влезеше в някоя стая, беше невъзможно да гледаш когото и да било друго. Високата му, елегантна фигура излъчваше изисканост, която беше твърде автентична, за да е съвременна, и той се движеше така, сякаш зад него вятърът развяваше пелерина. Хората го описваха, като казваха, че има жизнеността на здраво животно, но смътно си знаеха, че това не е точно. Той имаше жизнеността на здраво човешко същество — нещо толкова рядко, че никой не можеше да го разпознае. Той притежаваше силата на увереността.

Никой не описваше вида му като романски, ако и думата да му пасваше, но не в съвременния, а в оригиналния си смисъл — не от Испания, а от древен Рим. Тялото му изглеждаше създадено след упражнение по съгласуваност на стила — височина, твърда плът, дълги крака и плавни движения. Чертите му имаха прецизността на скулптура. Косата му беше черна и права, прибрана назад. Загарът на кожата подчертаваше удивителния цвят на очите му: те бяха чисто, светлосини. Лицето му беше открито, бързите промени в изражението му отразяваха чувствата му, сякаш нямаше какво да крие. Сините очи

бяха спокойни, не излъчваха предизвикателство и никога не издаваха какво мисли.

Той седеше на пода в приемната, облечен в пижама от тънка черна коприна. Топчетата, пръснати по килима около него, бяха направени от полускъпоценните камъни на неговата родина — халцедон и планински кристал. Не стана, когато Дагни влезе. Седеше и я гледаше от пода, а едно кристално топче падна като сълза от ръката му. Той се усмихваше — непроменената, дръзка, блестяща усмивка от детството му.

— Здравсти, Плужек!

Тя се чу да отговаря, неудържимо, безпомощно, щастливо:

— Здравсти, Фриско!

Гледаше лицето му — това беше лицето, което познаваше. Не носеше никакви белези от живота, който беше водил, нито пък от онова, което беше видяла през последната им нощ заедно. Нямахше и помен от трагичност, никаква горчивина, никакво напрежение — само лъчиста присмехулност, зряла и подчертана, вид на опасно непредсказуема веселост, и огромната, невинна ведрост на духа. Но това е невъзможно, мислеше си тя — това беше по-шокиращо от всичко останало.

Очите му я проучваха: смачканото ѝ разкопчано палто, наполовина смъкнато от раменете ѝ, и финото ѝ тяло в сив костюм, който изглеждаше като работна униформа.

— Ако си дошла тук облечена така, за да не ми позволиш да забележа колко си прелестна — каза той, — си сбъркала. Прелестна си. Искат ми се да можех да ти кажа какво облекчение е да видиш интелигентно лице, нищо, че е на жена. Но не искаш да чуеш това. Не за това си дошла.

Думите бяха неуместни по толкова много начини, но бяха казани така спокойно, че я върнаха в реалността, към гнева и целта на посещението ѝ. Тя остана права, гледайки го отгоре, с бледо лице, отказвайки му всяко признание за нещо лично, дори и за силата му да я обиди. Тя каза:

— Дойдох тук да ти задам един въпрос.

— Давай.

— Когато каза на репортерите, че си дошъл в Ню Йорк, за да наблюдаваш цирка, кой цирк имаше предвид?

Той се засмя високо, като човек, който рядко има шанса да се зарадва на нещо неочаквано.

— Точно това харесвам в теб, Дагни. В момента в Ню Йорк има седем милиона души. От тези седем милиона ти си единствената, която се досети, че не говоря за скандала покрай развода на Вейл.

— А за какво говореше?

— Каква алтернатива ти хрумва?

— За катастрофата в Сан Себастиан.

— Това е много по-забавно от развода на Вейл, нали?

Тя каза с официалния, безмилостен тон на прокурор:

— Направил си го съзнателно, хладнокръвно и напълно предумишлено.

— Няма ли да е по-добре да си съблечеш палтото и да седнеш?

Тя разбра, че е сгрешила, като е издала напрежението си.

Обърна се студено, махна палтото си и го хвърли настрани. Той не се изправи да ѝ помогне. Тя седна в едно кресло, а той остана на пода, на известно разстояние, но изглеждаше така, сякаш седи в краката ѝ.

— Какво съм направил напълно предумишлено? — попита той.

— Цялата измама в Сан Себастиан.

— И какъв е бил *умисълът* ми?

— Точно това искам да знам.

Той се изкиска, сякаш го беше помолила да ѝ обясни на две на три някаква сложна наука, която изисква доживотно изследване.

— Знаел си, че мините „Сан Себастиан“ нямат никаква стойност — каза тя. — Знаел си го още преди да започнеш целия проклет проект.

— Тогава защо съм го започнал?

— Не ми обяснявай, че не си спечелил нищо. Знам го. Знам, че си загубил петнайсет милиона долара свои собствени пари. И все пак е направено нарочно.

— Можеш ли да се сетиш за причина, която да ме накара да го направя?

— Не. Немислимо е.

— Нима? Предполагаш, че имам велик ум, огромни познания и грамадна продуктивна способност, така че всичко, което предприема, по презумпция трябва да е успешно. А след това твърдиш, че нямам

желание да положи най-големите си усилия за Народна република Мексико. Немислимо, нали?

— Знаел си още преди да купиш този имот, че Мексико е в ръцете на обирджии. Не е трябвало да започваш минен проект за тях.

— Не, не трябваше.

— Изобщо не ти е пукало за това мексиканско правителство, каквото и да е било положението, защото...

— Тук грешиш.

— ... защото си знаел, че рано или късно ще конфискуват тези мини. Онова, което си преследвал, са били американските ти акционери.

— Това е вярно — той гледаше право в нея, не се усмихваше, но лицето му беше искрено. Сетне добави: — Това е част от истината.

— А каква е останалата част?

— Не само това преследвах.

— А какво друго?

— Това трябва да откриеш ти.

— Дойдох тук, защото искам да разбереш, че започвам да схващам целта ти.

Той се усмихна.

— Ако беше така, нямаше да дойдеш тук.

— Така е. *Не* разбирам и вероятно никога няма да разбера. Просто започвам да виждам част от нея.

— Коя част?

Изчерпал си всяка друга форма на поквара и търсиш нова тръпка, като мамиш хора като Джим и приятелите му, за да ги видиш как се гърчат. Не знам какво развращаване може да накара човек да се наслаждава на това, но тъкмо това си дошъл да видиш в Ню Йорк, и то в точното време.

— Със сигурност направиха показно по гърчене в много голям мащаб. Особено брат ти Джеймс.

— Те са отвратителни глупаци, но в този случай единственото им престъпление е, че ти повярваха. Повярваха на името и репутацията ти.

Тя отново видя честния поглед и отново разбра, че е искрен, когато той каза:

— Да. Така е. Знам го.

— И го намираш за забавно?

— Не, изобщо не го намирам за забавно.

Той продължаваше да си играе с топчетата, отнесено, безразлично, изстрелвайки по някое от време на време. Тя изведнъж забеляза безпогрешната точност на удара му, умелите му ръце. Той просто завърташе китката си и изпращаше камъчето по килима, докато се удари със сухо изтракване о друго камъче. Тя си спомни детството му и предсказанието, че каквото и да направи, ще бъде направено отлично.

— Не — каза той, — не го намирам за забавно. Брат ти Джеймс и приятелите му не знаеха нищо за медодобивната индустрия. Не знаеха нищо за правенето на пари. Не смятаха за нужно и да научат. Смятаха познанието за излишно, а разсъдъка — за маловажен. Те забелязаха, че на света съществувам аз и че за мен е чест да знам. Мислеха, че могат да вярват на честта ми. Човек не предава такова доверие, нали?

— Значи си го предал нарочно?

— Ти трябва да решиш дали е така. Ти говореше за тяхното доверие и моята репутация. Аз вече не вярвам в такива думи — той потръпна и добави: — Пет пари не давам за брат ти Джеймс и неговите приятели. Теорията им не е нова, работи от векове. Но не беше безпогрешна. Имаше само едно нещо, което са пропуснали. Мислеха, че е безопасно да се осланят на моя разум, защото предполагаха, че целта на моето пътуване е богатството. Всичките им изчисления почиваха на предположението, че искам да правя пари. Ами ако не е така?

— Ако не е било така, тогава какво си искал?

— Те така и не ме попитаха. Да не се интересуват от моите цели, мотиви или желания е основна част от тяхната теория.

— Ако не си искал да правиш пари, каква причина може да си имал?

— Безброй причини. Например да ги харча.

— Да харчиш пари за сигурен, пълен провал?

— Откъде можех да знам, че тези мини са сигурен, пълен провал?

— Как си могъл да не забележиш?

— Съвсем просто — като не мислех за това.

— Започнал си този проект, без изобщо да го обмислиш?

— Не, не точно. Но представи си, че съм се подхлъзнал. Та аз съм просто човек. Направих грешка. Провалих се. Не си свърших работата.

Той въртна китката си и едно кристално топче излетя блестейки по пода и се удари с все сила о едно кафяво в другия край на стаята.

— Не го вярвам — каза тя.

— Нима? Но нямам ли правото да бъда онова, което днес се смята за човешко? Трябва ли винаги да плащам за грешките на всички и да нямам право на свои?

— Ти не си такъв.

— Не съм ли? — той се изтегна с цял ръст на килима, мързеливо отпуснат. — Да не би да искаш да ме накараш да забележа, че ако мислиш, че съм го направил нарочно, значи все още вярваш, че имам цел? Все още не можеш да ме възприемеш като нехранимайко? Тя затвори очи. Чу го да се смее — това беше най-веселият звук в света. Тя бързо отвори очи, но по лицето му нямаше и намек за жестокост, само чист смях.

— Причината ли, Дагни? Не мислиш ли, че това е най-простата причина от всички — моментният импулс?

Не, мислеше си тя, не, това не е истина — не и ако се смее така, не и ако гледа така. Способността да изпитваш непомрачена радост, мислеше си, не е свойствена за безотговорните глупаци; ненарушеният душевен мир не е постижение на слабохарактерните хора, да можеш да се смееш така е крайният резултат от най-задълбочено и сериозно мислене.

Почти безстрастно, докато гледаше тялото му, изтегнато на килима в краката ѝ, тя наблюдаваше спомена: черната пижама подчертаваше дългите линии на тялото му, разтворената яка показваше гладката, млада, загоряла кожа — и тя си помисли за фигурата в черни шорти и риза, изтегната до нея в тревата при онзи изгрев. Тогава беше почувствала гордост — гордост от това, че притежава тялото му, още я усещаше. Изведнъж си спомни, съвсем конкретно, и прекалената им интимност — споменът за това сега трябваше да я наранява, но не беше така. Все още беше гордост — без съжаление или надежда, беше емоция, която нямаше силата да я докосне и която тя самата нямаше силата да унищожи.

Без да си дава сметка, по асоциация от чувството, което я удиви, тя си спомни какво наскоро ѝ беше внушило същото усещане за свършена радост.

— Франсиско — чу се да казва меко, — и двамата обичахме музиката на Ричард Хали...

— Аз още я обичам.

— Срещал ли си го някога?

— Да, защо?

— Случайно да знаеш дали е написал пети концерт?

Той остана съвършено неподвижен, тя смяташе, че е несъкрушим — не беше. Но тя не можеше да разбере защо от всичко, което беше казала досега, това беше първото, което достига до него. Беше само миг, а после той попита спокойно:

— Какво те кара да мислиш, че го е направил?

— Така ли е?

— Знаеш, че има само четири концерта от Хали.

— Да. Но се чудех дали не е написал още един.

— Спрял е да пише.

— Знам.

— Тогава защо питаш?

— Просто случайно ми хрумна. Какво прави той сега? Къде е?

— Не знам. Не съм го виждал отдавна. Какво те кара да мислиш, че има пети концерт?

— Не съм казала, че има. Просто се чудех.

— Защо се сети за Ричард Хали тъкмо сега?

— Защото — тя усети как губи контрол, — защото умът ми не може да прескочи от музиката на Ричард Хали към... към госпожа Джилбърт Вейл.

Той се усмихна облекчено.

— А, това ли? Ако случайно си проследила публичните ми изяви, не си ли забелязала едно забавно малко несъответствие в историята с госпожа Джилбърт Вейл?

— Не чета такива неща.

— А би трябвало. Тя направи такова хубаво описание на последната новогодишна нощ, която сме прекарвали заедно в моята вила в Андите. Лунната светлина по планинските върхове и

кървавочервените цветя, които висели по лозите през отворените прозорци. Нещо да не е наред с тази картина?

— Аз трябва да те попитам, но няма да го направя — тихо каза тя.

— Няма нищо нередно — само дето на последната Нова година бях в Ел Пасо, Тексас и откривах линията „Сан Себастиан“ на „Тагарт Трансконтинентал“, както вероятно си спомняш, макар да реши да не дойдеш на събитието. Сниман съм, прегърнал брат ти и сеньор Орън Бойл.

Тя рязко си пое дъх — спомни си, че това е истина, както и че е виждала историята на госпожа Вейл във вестниците.

— Франсиско, какво... какво означава това?

Той се засмя.

— Сама си направи изводите... Дагни — лицето му беше сериозно — защо си решила, че Хали е написал пети концерт? Защо не симфония или опера? Защо точно концерт?

— Защо те притеснява това?

— Не ме притеснява — и добави меко: — Още обичам музиката му, Дагни.

После продължи пак лековато:

— Но тя принадлежи към друга епоха. Нашето време предлага други забавления.

Той се обърна по гръб и легна с ръце под главата, сякаш гледаше сцените на някаква комедия да се разиграват по тавана.

— Дагни, не ти ли достави удоволствие да наблюдаваш поведението на Народна република Мексико по отношение на мините „Сан Себастиан“? Чете ли речите на правителството и редакционните статии на вестниците? Казват, че съм безскрупулен измамник, който ги е подвел. Очаквали са да конфискуват успешен минен концерн. Нямам право да ги разочаровам така. Чете ли за пъпчивия дребен бюрократ, който искал да ме съди?

Той се смееше, легнал по гръб, ръцете му бяха разтворени на килима и тялото му образуваше кръст, изглеждаше обезоръжен, отпуснат и млад.

— Струваше си всички разходи. Мога да си позволя цената на това представление. Ако го бях организирал нарочно, щях да бия

рекорда на император Нерон. Какво е да изгориш един град пред това да махнеш капака на ада и да позволиш на, хората да надникнат?

Той се изправи, все няколко топчета и седна, въртейки ги разсеяно в дланта си — те почукваха с мекия, ясен звук на качествен камък. Тя разбра, че играта с тези топчета не е просто превземка от негова страна — беше нервност, — той не можеше да остане бездеен за дълго.

— Правителството на Народна република Мексико е издало прокламация — каза той, — с която моли народа да бъде търпелив и да понесе трудностите още малко. Очевидно богатството от мед в мините „Сан Себастиан“ е влизало в плановите на Централния планов съвет. Трябвало е да вдигне стандарта на живот на всички и да осигури печено свинско всяка неделя на всеки мъж, жена, дете и изчадие в Народна република Мексико. Сега плановиците молят народа си да не обвинява правителството, а порочността на богатите — защото аз съм се оказал безотговорен плейбой, вместо алчния капиталист, когото са очаквали. Откъде да знаят, питат те, че съм щял да ги предам? Така де, вярно е. Откъде да знаят?

Тя забеляза начина, по който той прехвърляше топчетата в ръката си. Той не го осъзнаваше, гледаше някъде далеч в тъмното, но тя беше сигурна, че движението беше облекчение за него, може би заради контраста. Пръстите му се движеха бавно, усещайки повърхността на камъните с чувствена наслада. Вместо да й се стори грубо, й се виждаше странно привлекателно — сякаш, помисли си изведнъж тя, сякаш чувствеността изобщо не е физическа, а идва от фината способност за съждение на духа.

— И това не е всичко, което не знаят — каза той. — Ще научат повече. Например за селището за работниците от Сан Себастиан. Струваше осем милиона долара. Къщи със стоманени трегери, с водопровод, електричество и охлаждане. Също и училище, църква, болница и кино. Селище, построено за хора, живели в колиби от парчета дърво и снопове слама. Моята награда за неговото построяване щеше да е привилегията да се измъкна само с кожата на гърба си — специална отстъпка, дължаща се на нещастieto, че не съм гражданин на Народна република Мексико. Това работническо селище също беше част от техните планове. Отличен пример за прогресивната жилищна политика на държавата. Е, къщите със стоманени трегери са

основно от картон, облицовани с добра имитация от шеллак. Няма да издържат и година. Водопроводните тръби, както и повечето от минното ни оборудване, бяха закупени от доставчици, чиито основни източници са градските бунища на Буенос Айрес и Рио де Жанейро. Давам на тия тръби още пет месеца, а на електрическата система — около шест. Чудесните пътища, които построихме сред четирите хиляди фута скали за Народна република Мексико, няма да изтраят повече от няколко зими: направени са от евтин цимент без основа, а мантиделите на остриите завои са просто боядисани дъски. Една лавина е достатъчна. Църквата, мисля, ще устои. Ще им трябва.

— Франсиско — прошепна тя, — нарочно ли го направи?

Той вдигна глава — тя беше смаяна, защото видя на лицето му безкрайно изтощение:

— Не виждам каква е разликата — дали съм го направил нарочно или от небрежност, или от глупост. Във всички случаи отсъства едно и също.

Тя трепереше. Въпреки решенията си и контрола, тя плачеше.

— Франсиско! Ако виждаш какво става със света, ако разбираш всичко, което каза, не можеш да се смееш! Тъкмо ти си човекът, който трябва да се бори с тях!

— С кого?

— С мародерите и тези, които правят възможно мародерството над света. Мексиканските плановици и всички като тях.

Усмивката му имаше опасен оттенък.

— Не, скъпа. Ти си човекът, с когото трябва да се боря.

Тя го погледна неразбиращо.

— Какво се опитваш да кажеш?

— Казвам ти, че работническото селище в Сан Себастиан струваше осем милиона долара — бавно и с твърд глас каза той, наблягайки на всяка дума. — С парите, платени за тези картонени къщи, можеше да се купят и стоманени конструкции. Такава беше и цената за всяко друго нещо. Парите отидоха при хора, които забогатяват по този начин. Такива хора не остават богати за дълго. Парите ще тръгнат по канали, които ще ги доведат не до най-продуктивните, а до най-корумпираните. По стандартите на нашето време човекът, който няма какво да предложи, е човекът, който печели. Парите ще изчезнат в проекти като мините „Сан Себастиан“.

Тя се насили да попита:

— Това ли целеше?

— Да.

— Това ли намираш за забавно?

— Да.

— Мисля си за името ти — каза тя, докато друга част от съзнанието ѝ крещеше, че упреците са безполезни. — Беше семейна традиция всеки Д'Анкония да оставя по-голямо богатство от това, което е наследил.

— О, да, моите предшественици са имали забележителна способност да правят правилните неща в правилния момент, както и да правят правилните инвестиции. Разбира се, „инвестиция“ е относителен термин. Зависи какво искаш да постигнеш. Виж например „Сан Себастиан“. Струваше ми петнайсет милиона долара, но тези петнайсет унищожиха четиридесет милиона на „Тагарт Трансконтинентал“, трийсет и пет на акционери като Джеймс Тагарт и Орън Бойл, и стотици милиони, които ще бъдат загубени при вторичните последствия. Това не е лоша възвръщаемост, нали, Дагни?

Тя седеше изпъната.

— Разбираш ли какво казваш?

— Напълно! Може ли да те изпреваря и да назова последствията, за които ще ме упрекваш? Първо, не мисля, че „Тагарт Трансконтинентал“ ще се възстанови от загубите си по смехотворната линия „Сан Себастиан“. Мислиш, че ще успее, но няма. Второ, „Сан Себастиан“ помогна на брат ти да унищожи „Финикс-Дюранго“, която беше единствената добра железница, останала някъде.

— И разбираш всичко това?

— Както и много повече.

— Дали... — не знаеше защо трябва да го казва, освен заради спомена за лицето с тъмни, яростни очи, което сякаш я гледаше.

— Познаваш ли Елис Уайът?

— Естествено.

— Знаеш ли какво може да му причини това?

— Да. Той ще бъде следващият пометен.

— Намираш ли... това... за забавно?

— Много по-забавно от провала на мексиканските плановици.

Тя стана. Години наред го беше наричала покварен, беше се страхувала, беше мислила, беше се опитвала да го забрави и никога да не мисли за това отново, но никога не беше подозирала колко далеч е стигнала покварата. Не го гледаше, не знаеше, че го казва на глас, цитирайки го:

— ... кой ще бъде по-голяма чест, ти — за Нат Тагарт, или аз — за Себастиан д'Анкония...

— Но не разбираш ли, че нарекох тези мини тъкмо в чест на моя велик предшественик? Мисля, че това е чест, която той би харесал.

Отне й миг да възстанови зрението си, никога не беше разбирала думата светотатство или какво чувства човек, като се сблъска с него — сега вече знаеше. Той се беше изправил и стоеше вежливо, усмихвайки се — беше студена усмивка, безлична и прикрита. Тя трепереше, но нямаше значение. Не я интересуваше какво вижда той, какво отгатва или на какво се смее.

— Дойдох тук, защото исках да разбера причината за това, което си направил с живота си — равно и без ярост каза тя.

— Казах ти причината — сериозно отговори той, — но ти не искаш да повярваш.

— Все още те виждах, какъвто беше. Не можех да го забравя. А това, в което си се превърнал, не може да е част от една рационална вселена.

— Нима? А светът около нас може ли?

— Не беше човек, който ще се остави да бъде победен от някакъв си свят.

— Вярно е.

— Тогава защо?

Той вдигна рамене.

— Кой е Джон Голт?

— Стига, не използвай този мръснишки език!

Той я погледна. На устните му играеше усмивка, но очите му бяха неподвижни, искрени, и, само за миг, притеснително проникателни.

— Защо? — повтори тя.

Той отговори, също както беше отговорил и онази нощ в хотела преди десет години:

— Не си готова да го чуеш.

Не я изпрати до вратата. Тя сложи ръка на дръжката, обърна се — и спря. Той стоеше в средата на стаята и я гледаше — беше поглед, насочен към цялото ѝ същество, тя знаеше значението му и то я задържа неподвижна.

— Още искам да спя с теб — каза той, — но не съм достатъчно щастлив, за да го направя.

— Не си достатъчно щастлив? — смаяно повтори тя.

Той се засмя.

— Подходящо ли е това да е първото нещо, което ти хрумва да отговориш?

Той изчака, но тя остана безмълвна.

— И ти го искаш, нали?

Тя тъкмо щеше да отговори с: „Не!“, но разбра, че истината е лоша.

— Да — отговори тя студено, — но за мен няма значение дали го искам.

Той се засмя с разбиране, оценявайки силата, която ѝ беше необходима, за да го каже. Но не се усмихваше, когато каза, докато тя отваряше вратата:

— Имаш много кураж, Дагни. Някой ден ще имаш достатъчно.

— Какво? Кураж?

Той не отговори.

ГЛАВА VI

НЕКОМЕРСИАЛНИТЕ

Риърдън притискаше глава към огледалото и се опитваше да не мисли. Това е единственият начин да го преодолее, казваше си той.

Той се съсредоточи върху облекчението от хладния допир на огледалото, чудейки се как човек може да насилва ума си да стои празен, особено след живот, прекаран според аксиомата, че постоянното, най-чисто и безмилостно използване на способността му за разсъждение е основното му задължение. Питаше се защо не е имало усилие, което да не му е по силите, а сега не може да събере сили да затъкне няколко копчета от черни перли на колосаната си бяла риза.

Беше годишнината от сватбата му и той знаеше от три месеца, че партито е тази вечер, както беше пожелала Лилиан.

Беше ѝ обещал спокойно, тъй като знаеше, че партито е след много време и че ще присъства, когато дойде моментът, както присъстваше и на всяко събитие от претоварената си програма. След това, през трите месеца от осемнайсетчасови работни дни, той щастливо го беше забравил — допреди половин час, когато, късно след вечеря, секретарката му беше влязла в офиса му и беше казала твърдо:

— Партито ви, господин Риърдън.

— Мили Боже! — беше извикал той и беше скочил на крака. Хукна към къщи, втурна се по стъпалата, започна да хвърля дрехите си и премина през рутината на обличането, осъзнавайки само нуждата да се бърза, но не и целта ѝ.

Когато пълното осъзнаване на целта го порази като внезапен удар, той спря.

„Интересуваш се единствено от бизнес“. Беше го чувал през целия си живот, произнасяно като осъдителна присъда. Винаги е знаел, че на бизнеса се гледа като на някакъв таен, срамен култ, които човек не налага на невинните енорияши, че хората мислят за него като за грозна необходимост, която трябва да се върши, но да не се споменава никога, че да се говори за бизнес е обида срещу възвишените чувства,

че, също както човек си измива ръцете от машинното масло, преди да се прибере вкъщи, така трябва да измие и петното на бизнеса от съзнанието си, преди да влезе в залата за приеми. Той никога не беше поддържал подобно вярване, но беше приел като естествен факта, че семейството му го следва. Беше приел като даденост — безмълвно, като чувство, попито още в детството, останало неназовано и некоменентирано, че се е посветил, като мъченик, на някаква мрачна религия, на служба на вяра, която е негова страстна любов, но която го низвергва сред хората, чиято симпатия не бива да очаква.

Беше приел догмата, че е задължен да предлага на жена си някакъв вид съществуване, несвързано с бизнеса. Но никога не бе успял да го направи или дори да изпита чувство за вина. Не можеше нито да се насили да се промени, нито да я обвинява, ако е решила да го съди.

Не беше отделял за Лилиан никакво време месеци наред — не, мислеше си, години наред, през всичките осем години на брака им. Не проявяваше интерес към нейните интереси, дори и само за да научи какви са те.

Тя имаше широк кръг приятели и той беше чувал, че имената им са в сърцето на културата на страната, но никога не беше намирал време да се срещне с тях или дори да признае славата им, като се запознае с достиженията, които са я породили. Знаеше само, че често вижда имената им по кориците на списанията на будките за вестници. Ако Лилиан се засяга от поведението ми, мислеше си той, е напълно права. Ако от отношението ѝ към него има какво да се желае, значи го е заслужил. Ако семейството му го нарича безсърдечен, значи е вярно.

Никога не беше се щадил за каквото и да е. Ако във фабриката се появеше проблем, първата му работа беше да открие каква грешка е направил, търсеше вината единствено в себе си и тъкмо от себе си изискваше съвършенство. Сега нямаше милост за него — приемаше обвинението. Но във фабриката то го подтикваше към действие, имаше непосредствен импулс да поправи грешката — тук то нямаше ефект... Само още няколко минути, мислеше си, застанал пред огледалото, със затворени очи.

Не можеше да спре онова нещо в ума си, което продължаваше да му се кара — сякаш се опитваше да запуши счупен воден кран с голи

ръце. Хапливите струи — отчасти от думи, отчасти от образи, продължаваха да се пръскат в ума му.

И щеше да продължи с часове — часове, през които щеше да наблюдава как очите на гостите му натежават от скука, ако са трезви, или се вторачват малоумно, ако не са, и да се прави, че не забелязва нито едното, нито другото. Да се опитва да измисли какво да им каже, при условие, че не може да им каже нищо — при условие, че имаше нужда от тези часове, за да търси, за да намери заместник на управителя на валцовъчната фабрика, който беше напуснал внезапно, без обяснение. Трябваше да го направи веднага, защото такива хора бяха много трудни за намиране, и ако нещо нарушеше работата на валцовъчната фабрика, та нали в момента правеха релсите на Тагарт... Той си спомни мълчаливия упрек, обвинителния поглед, дългото търпение и презрението, което винаги виждаше в очите на семейството си, когато попаднеше на доказателство за страстта му към работата — както и безполезността на мълчанието си, на надеждата, че няма да си помислят, че „Риърдън стийл“ за него значи толкова много, колкото наистина значи — като пияница, който се прави, че алкохолът не го интересува, сред хора, които го наблюдават с презрителна развеселеност, породена от ясното осъзнаване на срамната му слабост...

— Чух те снощи да се прибираш в два през нощта, къде си бил — питаше го майка му на масата за вечеря, а Лилиан отговаряше:

— Ами във фабриката, разбира се — и то със същия тон, с който друга жена би казала „в кръчмата на ъгъла“.

Или пък Лилиан го питаше, с проникателна полуусмивка на лицето си:

— Какво прави в Ню Йорк вчера?

— Бях на прием с момчетата.

— По работа?

— Да.

— *Разбира се* — Лилиан се обръщаше, нищо повече, освен срамната мисъл, че той почти се е надявал тя да си помисли, че е бил на някакво мръснишко ергенско парти.

Един кораб с руда беше потънал по време на буря в езерото Мичиган, заедно с хиляди тонове риърдънова руда — тия кораби се разпадат, — ако не се погрижи лично да им помогне да получат новата

доставка, от която имат нужда, собствениците на линията ще фалират, а по езерото Мичиган не е останала друга линия...

— Този ъгъл? — каза Лилиан, сочейки една комбинация от канапенца и масички за чай в приемната им. — Ами не, Хенри, не е ново, но предполагам, че трябва да се чувствам поласкана, че ти отне само три седмици, за да го забележиш. Това е собствената ми адаптация на сутрешната зала от прочут френски дворец — но подобни неща не могат да те заинтересуват, скъпи, не ги споменават на фондовата борса, при това никога...

Поръчката за мед, която беше направил преди шест месеца, не беше доставена, а обещаната дата беше отлагана три пъти.

— Нищо не можем да направим, господин Риърдън...

Трябваше да намери друга компания, с която да работи, защото доставките на мед ставаха все по-несигурни...

Филип не се усмихваше, когато погледна нагоре наскоро някаква реч, която изнасяше за един приятел на майка им, за някаква организация, към която се беше присъединил, но имаше нещо, което внушаваше усмивка на превъзходство в отпуснатите мускули на лицето му, когато каза:

— Не, едва ли ще те интересува, не е бизнес, Хенри, изобщо не е бизнес, съвсем некомерсиално начинание е...

Строителят в Детройт, който възстановяваше голяма фабрика, смяташе да направи носещи греди от риърдънов метал... трябва да отлети до Детройт и да говори с него лично... трябваше да го е направил преди седмица... можеше да го направи тази вечер...

— Не ме слушаш — каза майка му на масата за вечеря, докато умът му блуждаеше из ценовия индекс на въглищата, а тя му разказваше за съня, който беше сънувала предишната нощ. — Никога не слушаш когото и да е. Интересуваш се единствено от себе си. Изобщо не ти пука за хората — за нито едно човешко същество на Божия свят.

... Напечатаните страници на бюрото в кабинета му представляваха доклад за тестовете на самолетен двигател, направен от риърдънов метал — може би от всичко на света в момента най-много искаше да ги прочете, но те лежаха на бюрото му, недокоснати, вече трети ден, нямаше време за тях... защо не го направи сега и... Той силно разтърси глава, отвори очи и отстъпи от огледалото.

Опита се да вземе копчетата за яката на ризата. Вместо това видя как ръката му се протяга към купчината писма на тоалетката. Това беше подбраната спешна поща, трябваше да се прочете тази вечер, но нямаше време да я прочете в кабинета. Секретарката я беше пхнала в джоба му, докато излизаше. Беше я хвърлил там, докато се събличаше.

Изрезка от вестник полетя към пода. Беше статия, която секретарката му беше отбелязала ядосано с червен молив. Беше озаглавена „Изравняване на възможностите“. Трябваше да я прочете: твърде много се говореше за това през последните три месеца и това значеше много. Прочете я, докато от долния етаж идваха гласове и пресилен смях, напомняйки му, че гостите пристигат, че партито е започнало и че ще трябва да се изправи срещу горчивите, пълни с упрек погледи на семейството си, когато слезе.

В статията се казваше, че във време на стопяващо се производство, намаляващи пазари и изчезващи възможности за работа не е честно да се позволи на един човек да се запаси с няколко вида предприятия, докато другите нямат нито едно; че е разрушително да се позволява на малцина да си присвояват всички ресурси, като не оставят шанс на другите; конкуренцията е жизненоважна за обществото и следователно дълг на обществото е да направи така, че никой конкурент да не може да се издигне извън диапазона на всеки друг, който иска да се съревновава с него. Статията предсказваше гласуването на предложен вече закон, който забранява на всяко лице или корпорация да притежава повече от един бизнес концерн.

Уесли Мауч, човекът му във Вашингтон, му беше казал да не се притеснява — битката щяла да бъде ожесточена, но законът щял да бъде осуетен.

Риърдън не разбираше нищо от подобни битки. Беше ги оставил на Мауч и неговите хора. Едва намираше време да прегледа докладите от Вашингтон и да подписва чековете, които Мауч изискваше за битката.

Риърдън не вярваше, че законът ще мине. Не беше в състояние да го повярва. След като си беше имал работа с чистата реалност на металите, технологията и производството през целия си живот, той беше стигнал до убеждението, че човек трябва да се занимава с рационалното, а не с безумното, че човек трябва да търси правилното, защото правилният отговор винаги побеждава, че безсмисленото,

грешното, чудовищно несправедливото не може да работи, не може да успее, не може да направи нищо, освен да се самоунищожи. Битка срещу нещо като този закон му се струваше глупава и леко притеснителна, сякаш изведнъж го бяха накарали да се съревновава с човек, който изчислява стоманени смеси с формулите на нумерологията.

Беше си казал, че това е нещо опасно. Но и най-силните крясъци на най-истеричната статия не можеха да предизвикат у него емоция, докато разлика в десетична запетая от лабораторен доклад за тест на риърдънов метал го караше да скача на крака, възбуден или притеснен.

Нямаше излишна енергия, която да посвети на друго.

Той смачка статията и я хвърли в кошчето. Усещаше приближаването на тежкото изтощение, което никога не усещаше в работата си, изтощение, което изглежда го чакаше и го сграбчваше в момента, в който обърнеше мислите си към нещо друго. Чувстваше се така, сякаш не може: да изпита друго желание, освен отчаян копнеж за сън. Каза си, че трябва да отиде на партито, че семейството му има право да го изисква от него, че трябва да се научи да харесва техните удоволствия, заради самите тях, а не заради себе си.

Чудеше се защо подобен мотив не можеше да го подтикне към действие. През целия му живот, всеки път, когато възприемеше, че даден курс на действие е правилен, желанието да го следва идваше автоматично. Какво става с мен, чудеше се той. Невъзможният конфликт да чувства нежелание да направи нещо, което е правилно — не е ли това основната формула на моралната деградация? Да признаваш вината си, но да чувстваш единствено ледено, дълбоко безразличие — не е ли това предателство спрямо основния двигател на живота му и неговата гордост?

Не си даде време, за да търси отговор. Свърши с обличането бързо, безжалостно.

Държейки се изправен, докато високата му фигура се движеше с неподчертана и бавна увереност, със свойствения му авторитет, с деликатна бяла кърпичка в джоба на черното си вечерно сако, той слезе бавно по стълбите в залата, изглеждайки — за най-голямо удовлетворение на важните дами, които го наблюдаваха — като съвършеното въплъщение на голям индустриалец.

Видя Лилиан в подножието на стълбата. Патрицианските линии на лимоненожълта вечерна рокля в стил „Ампир“ подчертаваха грациозното ѝ тяло, тя стоеше като човек, гордо контролиращ високопоставеното си обкръжение.

Той се усмихна, обичаше да я вижда щастлива — това даваше някакво разумно оправдание на партито. Приблужи се до нея и спря. Тя винаги беше показвала добър вкус с бижутата си, като никога не носеше твърде много от тях. Но тази вечер беше показно натруфена: диамантена огърлица, обици, пръстени и брошки. Ръцете ѝ, в пълен контраст, изглеждаха очебийно голи. На дясната си китка, като единствено украшение, тя носеше верижката от риърдънов метал. Блестящите скъпоценни камъни караха гривната да изглежда като грозно бижу от битпазар.

Когато той отмести погледа си от китката към лицето ѝ, видя, че и тя го гледа. Очите ѝ бяха присвити и той не можеше да определи изражението им; погледът изглеждаше едновременно замъглен и съсредоточен — поглед на човек, който крие нещо, и парадира, че то не може да бъде разкрито.

Искаше да откъсне гривната от ръката ѝ. Вместо това, подчинявайки се на гласа ѝ, който весело го представи, той се поклони с безизразно лице към матроната до нея.

— Човекът? Че какво е човекът? Той е само сбор от химикали с илюзия за величие — казваше доктор Причът на група гости в стаята. Той взе препечена филийка от един кристален поднос, задържа я между двата си изправени пръста и я сложи цялата в устата си. — Метафизичните претенции на човека са смешни. Мизерно парче протоплазма, пълно с грозни малки схващания и дребни, зловни емоции — и се мисли за важно? Да знаете, че това е коренът на всички проблеми в света.

— Но кои схващания не са грозни или зли, професоре? — попита една добросъвестна матрона, чийто съпруг притежаваше автомобилна фабрика.

— Няма такива — каза доктор Причът. — Не и такива, които да са по силите на човека.

Един млад мъж попита колебливо:

— Но ако нямаме никакви добри схващания, как знаем, че тези, които вече имаме, са грозни? Искам да кажа, според какъв стандарт?

— Няма никакви стандарти.

Това смълча публиката.

— Философите на миналото са били повърхностни — продължи доктор Причът. — Нашият век трябва да предефинира целта на философията. Целта на философията не е да помогне на хората да открият смисъла на живота, а да им докаже, че няма такъв.

Една привлекателна млада жена, чийто баща притежаваше въглищна мина, попита с възмущение:

— И кой може да ни каже това?

— Ами аз се опитвам — каза доктор Причът. През последните три години той беше декан на Философския факултет в университета „Патрик Хенри“.

Лилиан Риърдън се приближи, а бижутата ѝ блещукаха на светлините. Беше свела изражението на лицето си до мек намек за усмивка, преднамерен и едва загатнат, като вълните на косата ѝ.

— Тъкмо това залавяне на човека за смисъла го прави толкова труден — каза доктор Причът. — Щом веднъж разбере, че самият той няма никакво значение в обширната структура на Вселената, че на действията му не може да се приписва каквато и да е важност, че няма значение, дали е жив или мъртъв, той ще стане много по... управляем.

Той сви рамене и се протегна за още една филийка. Един бизнесмен каза с неудобство:

— Онова, за което ви питах, професоре, беше мнението ви за закона за изравняване на възможностите.

— А, това ли? — каза доктор Причът. — Ами мисля, че ясно заявих, че съм за него, защото съм за свободната икономика. Свободната икономика не може да съществува без конкуренция. Затова и хората трябва да бъдат принудени да се конкурират. И следователно трябва да контролираме хората, за да ги принудим да бъдат свободни.

— Но, вижте... това не е ли един вид противоречие?

— Не и във висш философски смисъл. Трябва да се научите да виждате отвъд статичните дефиниции на старомодното мислене. Във Вселената нищо не е статично. Всичко се движи.

— Но напълно разумно е, че ако...

— Разумът, скъпи приятелю, е най-наивното от всички суеверия. Това поне е общоприето в наши дни.

— Но аз не разбирам съвсем как можем...

— Страдате от широко разпространената заблуда да вярвате, че нещата могат да бъдат разбрани. Не схващате факта, че Вселената е едно огромно противоречие.

— Противоречие на какво? — попита матроната.

— На самата себе си.

— Ама как... как така?

— Скъпа госпожо, задължението на мислителите не е да обясняват, а да покажат, че нищо не може да бъде обяснено.

— Да, разбира се... само дето...

— Целта на философията не е да търси познание, а да докаже, че познанието е непосилно за човека.

— Но когато го докажем — попита младата жена, — какво ще остане?

— Инстинктът — почтително каза доктор Причът.

В другия край на стаята една група слушаше Балф Юбанк. Той седеше изправен на ръба на един фотьойл, за да противодейства на вида на лицето и фигурата си, които имаха склонността да се разтичат, щом се отпусне.

— Литературата на миналото — казваше той — е плоска измама. Тя подслажда живота, за да се хареса на богатите, на които служи. Моралът, свободната воля, щастливият край, човекът като някакво героично същество — за нас всичко това е достойно за присмех. Нашата епоха придаде дълбочина на литературата за пръв път, като изложи истинската същност на живота.

Едно много младо момиче в бяла вечерна рокля попита свенливо:

— Каква е истинската същност на живота, господин Юбанк?

— Страданието — каза Балф Юбанк. — Поражението и страданието.

— Но... но защо? Хората са щастливи... понякога... нали?

— Това е заблуда на хората с повърхностни емоции.

Момичето се изчерви. Една заможна дама, която беше наследила петролна рафинерия, попита виновно:

— Какво да направим, за да издигнем литературния вкус на хората, господин Юбанк?

— Това е голям социален проблем — каза Балф Юбанк. Той беше описван като литературния лидер на епохата, но никога не беше

написал книга, която да е била продадена в повече от три хиляди копия. — Лично аз вярвам, че един закон за изравняване на възможности за литературата ще бъде единственото решение.

— О, нима одобрявате този закон за индустрията? Не знам какво да мисля за него.

— Естествено, че го одобрявам. Нашата култура е затънала в блатото на материализма. Хората са изгубили всичките си духовни ценности при преследването на материално производство и технологично мошеничество. Твърде удобно им е. Ще се върнат към по-благороден живот, ако ги научим как да понасят лишения. Така че трябва да поставим граница пред материалната им алчност.

— Не бях го обмисляла по този начин — каза извинително жената.

— Но как ще действа такъв закон за изравняване на възможностите в литературата, Ралф? — попита Морт Лиди. — Това е нещо ново.

— Името ми е *Балф* — ядосано каза Юбанк. — И е ново за вас, защото си е моя собствена идея.

— Добре, добре, не искам да се караме, нали? Просто питам — усмихна се Морт Лиди. Той се усмихваше нервно през повечето време. Беше композитор, който пишеше старомодни мелодии за филми и модерни симфонии за рехава аудитория.

— Ще действа съвсем просто — каза Балф Юбанк. — Ще има закон, който ограничава продажбата на всяка книга до десет хиляди копия. Това ще отвори рязко литературния пазар за нови таланти, свежи идеи и некомерсиално писане. Ако на хората се забрани да купуват милиони копия от един и същи боклук, ще бъдат принудени да купуват по-добри книги.

— Звучи разумно — каза Морт Лиди. — Но няма ли да се отрази тежко на банковите сметки на писателите?

— Още по-добре. Само тези, чиито мотиви не включват правене на пари, ще могат да пишат.

— Но господин Юбанк — попита младото момиче с бялата рокля, — какво да правим, ако повече от десет хиляди души искат да си купят някоя книга?

— Десет хиляди читатели са достатъчни за всяка книга.

— Нямам предвид това. Искам да кажа — какво ще стане, ако *искат*?

— Това няма значение.

— Но ако книгата има хубав сюжет, който...

— Сюжетът е примитивна вулгарност в литературата — презрително каза Балф Юбанк.

Доктор Причът, преминавайки през стаята към бара, се спря и каза:

— Точно така. Също както логиката е примитивна вулгарност във философията.

— Както и мелодията е примитивна вулгарност в музиката — каза Морт Лиди.

— Какъв е целият този шум? — попита Лилиан Риърдън, когато дойде да блести до тях.

— Лилиан, ангел мой — провлачено каза Балф Юбанк, — казах ли ти, че ще посветя новия си роман на теб?

— Благодаря, скъпи.

— Какво е заглавието на новия ви роман? — попита заможната дама.

— „Сърцето е млекар“.

— За какво е?

— За безизходицата.

— Но, господин Юбанк — попита малкото момиче с бялата рокля, изчервявайки се отчаяно, — ако навсякъде има безизходица, за какво да се живее?

— Заради братската любов — мрачно каза Балф Юбанк.

Бъртрам Скъдър се беше отпуснал на бара. Издълженото му, слабо лице изглеждаше сякаш се е свило навътре, с изключение на устата и очите му, които бяха останали да изпъкват като три меки топки. Той беше редактор на списание, наречено „Бъдещето“ и беше написал статия за Ханк Риърдън, озаглавена „Октоподът“.

Бъртрам Скъдър вдигна празната си чаша и я разклати мълчаливо към бармана, за да я напълни. После глътна от новото си питие, забеляза празната чаша пред Филип Риърдън, който стоеше до него, и размахна пръст, мълчаливо нареждайки на бармана. Не обърна внимание на празната чаша пред Бети Поуп, която стоеше от другата страна на Филип.

— Виж, приятел — каза Бъртрам Скъдър с очи, фокусирани приблизително в посоката на Филип, — независимо дали го харесваш, или не, законът за изравняване на възможностите е голяма стъпка напред.

— Какво ви кара да мислите, че не го харесвам, господин Скъдър? — смирено попита Филип.

— Ами ще наложи ограничения, нали? Дългата ръка на обществото ще ореже малко сметката за ордьоври тук — той махна към бара.

— Защо смятате, че възразявам?

— Значи не възразявате? — попита без любопитство Бъртрам Скъдър.

— Не възразявам! — разгорещи се Филип. — Винаги съм поставял общественото благо над всяко индивидуално съображение. Помагам с времето и парите си на Приятелите на глобалния прогрес в кръстоносния им поход за закона за изравняване на възможностите. Смятам, че е абсолютно несправедливо един човек да прави всички пробиви и да не оставя нищо за другите.

Бъртрам Скъдър го изглежда несигурно, но без особен интерес.

— Е, това е доста необичайно и мило от ваша страна — каза той.

— Някои хора приемат моралните проблеми сериозно, господин Скъдър — каза Филип с известна гордост в гласа.

— За какво говори той, Филип? — попита Бети Поуп. — Не познаваме човек, който да притежава повече от един бизнес, нали?

— О, я по-тихо — каза Бъртрам Скъдър с отегчен глас.

— Не разбирам защо е целият този шум около закона за изравняване на възможностите — агресивно каза Бети Поуп с тона на експерт по икономика. — Не виждам защо бизнесмените му се противопоставят. Той е в тяхна собствена полза. Ако всички останали са бедни, няма да имат никакъв пазар за стоките си. Но ако спрат да бъдат себични и споделят богатата, които са натрупали, ще имат шанса да работят усилено и да произведат още.

— А аз не виждам защо изобщо трябва да се обръща внимание на индустриалците — каза Скъдър. — Когато масите бедстват, а има още блага, е идиотско да се очаква, че хората ще се спрат пред някакво парче хартия, наречено документ за собственост. Правото на собственост е суеверие. Човек владее собствеността само заради

благоволението на тези, които не са му я отнели. Хората могат да я отнемат във всеки един момент. И ако могат, защо да не го направят?

— Би трябвало — каза Клод Слейгънхоп. — Имат нужда от нея. Нуждата е единственото нещо, което има значение. Ако хората са в нужда, трябва първо да конфискуваме всичко и после да го обсъждаме.

Клод Слейгънхоп се беше приближил и бе успял да се вмъкне между Филип и Скъдър, като неусетно избутваше Скъдър настрана. Той не беше висок или едър, но имаше квадратни, компактни размери и чупен нос. Той беше председателят на „Приатели на глобалния прогрес“.

— Гладът няма да чака — каза Клод Слейгънхоп. — Идеите са само въздух под налягане. Празният стомах е убедителен факт. Винаги съм казвал във всичките си речи, че не е необходимо да се говори твърде много. Обществото страда от липса на възможности за бизнес в момента, така че ние имаме правото да сграбчим тези възможности, където ги има. Право е онова, което е добро за обществото.

— Не е изкопал цялата руда сам, нали? — изведнъж пискливо извика Филип. — Трябвало е да наеме стотици работници. Те са го направили. Защо смята, че е толкова добър?

Двамата мъже го погледнаха — Скъдър с повдигнати вежди, Слейгънхоп безизразно.

— О, Боже! — каза Бети Поуп, спомняйки си за нещо.

Ханк Риърдън стоеше до един прозорец в тъмна ниша в края на салона. Надяваше се никой да не го забележи още няколко минути. Тъкмо се беше измъкнал от една жена на средна възраст, която му разказваше за парапсихичните си преживявания. Стоеше и гледаше навън. В далечината червеният отблясък на „Риърдън стийл“ се движеше по небето. Той го наблюдаваше, за да изпита миг на облекчение.

Обърна се и погледна залата. Никога не беше харесвал къщата си — беше избор на Лилиан. Но тази вечер подвижните цветове на вечерните рокли задушаваше стаята и ѝ придаваше вид на бляскава празничност. Той обичаше да вижда хората весели, макар че не разбираше точно този начин за забавление.

Погледна цветята, проблясъците на кристалните чаши, голите ръце и рамене на жените. Навън духаше студен вятър, премитайки

празните полета. Той видя тънките клони на едно дърво да се огъват — като ръце, махащи за помощ.

Дървото се открояваше на фона на отблясъка от фабриката.

Не можеше да назове внезапната си емоция. Нямаше думи за нейната причина, за същността или значението ѝ. Част от нея беше радост, но беше тържествена — като да се разкриеш, без да знаеш пред кого.

Когато се върна сред тълпата, той се усмихваше. Но усмивката изчезна изведнъж — той видя влизането на нов гост. Беше Дагни Тагарт.

Лилиан тръгна да я посрещне, изучавайки я любопитно. Бяха се срещали преди, в редки случаи, и ѝ се струваше странно да види Дагни Тагарт във вечерна рокля. Беше черна рокля с корсаж, който падаше като пелерина над едната ръка и рамото, оставяйки другата открита, голото рамо беше единственото украшение на роклята. Когато я видяха в костюмите, които носеше, хората никога не мислеха за тялото ѝ. Черната рокля изглеждаше твърде разголена, защото беше удивително да открият, че линиите на рамото ѝ са крехки и красиви, а диамантената гривна на китката на голата ѝ ръка ѝ придаваше най-женственият възможен вид: видът на окована.

— Госпожице Тагарт, такава чудесна изненада е да ви видя тук — каза Лилиан Риърдън, докато мускулите по лицето ѝ се опитваха да изобразят усмивка. — Дори не дръзнах наистина да се надявам, че покана от мен ще ви отвлече от толкова сериозните ви грижи. Позволете ми да се почувствам поласкана.

Джеймс Тагарт беше влязъл със сестра си. Лилиан му се усмихна, сякаш пишеше набързо послепис, като да го е забелязала за пръв път.

— Здравей, Джеймс. Това е наказанието за твоята популярност — човек обикновено те загубва от поглед при изненадата да види сестра ти.

— Никой не може да те бие по популярност, Лилиан — отговори той с тънка усмивка, — нито пък да те изгуби от поглед.

— Мен ли? Но аз съм се примирила с второто място в сянката на съпруга си. Скъпо е осъзнавам, че съпругата на велик човек трябва да се задоволява с отразена слава — не мислите ли така, госпожице Тагарт?

— Не — каза Дагни, — не мисля.

— Дали това е комплимент или упрек, госпожице Тагарт? Но моля да ми простите признанието, че съм безсилна. Кого мога да ви представя? Опасявам се, че мога да ви предложи единствено писатели и артисти, а съм сигурна, че те няма да ви заинтригуват.

— Бих желала да намеря Ханк и да го поздравя.

— Но разбира се. Джеймс, спомняш ли си, че казваше, че искаш да се запознаеш с Балф Юбанк? Да, тук е, ще му кажа, че съм те чула да говориш възторжено за последния му роман на вечерята у госпожа Уиткомб.

Докато прекосяваше стаята, Дагни се чудеше защо бе казала, че иска да намери Ханк Риърдън, какво ѝ беше попречило да признае, че го е видяла в мига, в който влезе.

Риърдън стоеше в другия край на дългата стая и я гледаше. Наблюдаваше я как се приближава, но не пристъпи да я посрещне.

— Здравей, Ханк.

— Добър вечер.

Той се поклони любезно, хладно, а движението на тялото му съответстваше на изисканата официалност на костюма му. Не се усмихна.

— Благодаря ти, че ме покани тази вечер — весело каза тя.

— Не претендирам, че съм знаел, че ще дойдеш.

— Така ли? Тогава се радвам, че госпожа Риърдън е помислила за мен. Искях да направя изключение.

— Изключение?

— Не ходя често по партита.

— Поласкан съм, че си избрала това събитие като изключение — той не добави „госпожице Тагарт“, но прозвуча така, сякаш го беше сторил.

Официалността в поведението му беше толкова неочаквана, че тя не беше в състояние да се нагоди към нея.

— Искях да празнувам — каза тя.

— Да празнуваш годишнината от сватбата ми?

— О, значи е годишнината от сватбата ти? Не знаех. Поздравления, Ханк.

— Какво искаше да празнуваш?

— Мислех си да си позволя почивка. Мой собствен празник — в твоя и в моя чест.

— Каква е причината?

Тя си мислеше за новия коловоз из скалистите плата на Колорадските планини, който бавно растеше към далечната цел на петролните полета на Уайът. Виждаше синьо-зеления отблясък на релсите по замръзналата земя, сред изсъхналите плевели, покрай голите камъни и гниещите колиби на полумъртви от глад селца.

— В чест на първите шейсет мили релси от риърдънов метал — отговори тя.

— Оценявам го — тонът на гласа му беше такъв, сякаш казваше „дори не съм чувал за това“.

Тя нямаше какво повече да каже. Чувстваше се, сякаш говори с непознат.

— Виж ти, госпожица Тагарт! — наруши мълчанието им весел глас. — Ето това имам предвид, когато казвам, че Ханк Риърдън може да постигне всякакви чудеса!

Техен познат бизнесмен се беше приближил, усмихвайки й се приятно учуден. Тримата често имаха спешни срещи за цените на товарния транспорт и доставките на стомана. Сега той я гледаше, а лицето му отразяваше напълно промяната във вида й — промяна, мислеше си тя, която Риърдън не беше забелязал.

Тя се засмя в отговор на поздрава, без да си позволи да признае неочакваното бодване от разочарованието, недопуснатата мисъл, че иска да види подобно изражение по лицето на Риърдън. Размени няколко изречения с мъжа. Когато се огледа, Риърдън си беше отишъл.

— Значи това е прочутата ви сестра? — каза Балф Юбанк на Джеймс Тагарт, докато гледаше към Дагни в другия край на стаята.

— Не знаех, че сестра ми е прочута — каза Тагарт с лека обида в гласа.

— Но, добри ми човече, тя е необичайно явление в областта на икономиката, така че трябва да очаквате, че хората ще говорят за нея. Сестра ви е симптом за болестта на нашия век. Упадъчен продукт на машинната епоха. Машините разрушиха човечността на човека, отделиха го от земята, лишиха го от естествените му умения, убиха душата му и го превърнаха в безчувствен робот. Ето ви пример за това

— жена, която управлява железопътна компания, вместо да упражнява красивия занаят на ръкоделието и отглеждането на деца.

Риърдън се движеше сред гостите, опитвайки се да не бъде впримчен в разговор. Гледаше стаята и не виждаше никого, до когото да иска да се доближи.

— Я, Ханк Риърдън, вие не сте чак толкова лош, когато ви види човек отблизо, в бърлогата на лъва. Трябва да ни давате пресконференции от време на време, ще ни спечелите.

Риърдън се обърна и невярващо погледна човека, който го беше казал. Беше млад журналист, от по-мърлявите, който работеше в радикален таблоид. Обидната фамилиарност на поведението му сякаш предполагаше, че е избрал да бъде груб с Риърдън, защото знае, че Риърдън никога не би си позволил да се свърже с такъв човек. Той нямаше да го пусне във фабриката, но мъжът беше гост на Лилиан, така че той се овладя и попита сухо:

— Какво искате?

— Толкова сте лош. Имате талант. Технологичен талант. Но, разбира се, аз не съм съгласен с вас за риърдъновия метал.

— Не съм искал съгласието ви.

— Ами Бъртрам Скъдър каза, че вашата политика... — войнствено започна мъжът; сочейки бара, но спря, сякаш беше стигнал по-далеч, отколкото е възнамерявал.

Риърдън погледна мърлявата фигура, отпусната на бара. Лилиан ги беше запознала, но той не беше обърнал внимание на името. Рязко се обърна и се отдалечи, по начин, който не позволяваше на младия никаквец да му досажда.

Лилиан хвърли поглед към лицето му, когато Риърдън се приближи към нея в средата на една група, и без нито една дума я дръпна настрани, където не можеха да ги чуят.

— Да не би това да е Скъдър от „Бъдещето“? — попита той, сочейки.

— Ами да.

Той я погледна мълчаливо, неспособен да повярва, неспособен да намери дори началото на някаква мисъл, чрез която да започне да разбира. Очите ѝ бяха приковани в него.

— Как можа да го поканиш тук? — попита той.

— Хайде, Хенри, не бъди смешен. Не искаш да си тесногръд, нали? Трябва да се научиш да толерираш мненията на другите и да уважаваш правото им на свободно слово.

— В моята къща?

— О, не бъди толкова докачлив.

Той не отговори, защото съзнанието му беше внезапно завладяно, но не от смислени твърдения, а от две картини, които сякаш го гледаха настойчиво. Виждаше статията, „Октоподът“ от Бъртрам Скъдър, която не изразяваше идеи, а беше просто кофа с помия, плисната публично — статия, която не съдържаеше нито един факт, дори и измислен, а сипеше поток от подигравки и епитети, от които нищо не ставаше ясно, освен мръсната злоба на доноса, която не смята доказателството за необходимо. Видя и линиите на профила на Лилиан, гордата чистота, която беше търсил, когато се беше оженил за нея.

Когато я забеляза отново, разбра, че представата за профила ѝ беше само в съзнанието му, тъй като тя се беше обърнала право срещу него и го гледаше. Във внезапното си завръщане към реалността той помисли, че онова, което вижда в очите ѝ, е удоволствие. Но в следващия миг си напомни, че все още е душевно здрав и това е невъзможно.

— Това е първият път, когато каниш това... — той използва мръсна дума с безчувствена точност — в къщата ми. Това е и последният.

— Как смееш да използваш такива...

— Не спори, Лилиан. Ако го правиш, ще го изхвърля веднага.

Даде ѝ миг, за да може да отговори, да се възпротиви, да му изкрещи, ако иска. Тя остана мълчалива, без да го гледа, само гладките ѝ бузи леко се изопнаха.

Докато се движеше сяпко сред суетата от светлини, гласове и парфюми, той усети студен полъх на ужас. Знаеше, че трябва да мисли за Лилиан и да намери отговор на загадката за нейния характер, защото това беше откровение, което не можеше да пренебрегне, но не мислеше за нея — и чувстваше ужас, защото знаеше, че отговорът е престанал да го интересува отдавна.

Приливът на умора отново го завладя. Чувстваше се така, сякаш можеше да види уголемяващите се вълни: те не бяха в него, а отвън, и

се плискаха из стаята. За миг се усети сам, изгубен в сива пустиня, нуждаещ се от помощ, знаейки, че никаква помощ няма да дойде. Спря рязко. В осветеното преддверие, в другия край на помещението, той видя високата, арогантна фигура на мъж, който се беше спрял за миг, преди да влезе. Никога не беше го срещал, но от всички известни лица, които пълнеха страниците на вестниците, това беше точно онова, което ненавиждаше. Беше Франсиско д'Анкония.

Риърдън никога не беше обръщал особено внимание на хора като Бъртрам Скъдър. Но с всеки час от живота си, с напрежението и гордостта на всеки момент, когато мускулите му или съзнанието му са изпитвали болка от усилието, с всяка стъпка, която беше предприемал, за да се издигне от мините в Минесота и да превърнат усилията си в злато, с цялото си дълбоко уважение към парите и тяхното значение, той ненавиждаше прахосника, който не знаеше как да заслужи огромния дар на наследеното богатство. А тук беше най-достойният за презрение представител на този вид.

Видя Франсиско д'Анкония да влиза, да се покланя на Лилиан и да се насочва към тълпата така, сякаш притежава стаята, в която никога не беше влизал преди. Главите се обърнаха да го погледнат, сякаш ги дърпаше на въженце след себе си.

Риърдън отново се обърна към Лилиан и каза без гняв, като презрението в гласа му беше се превърнало в развеселеност:

— Не знаех, че познаваш този.

— Срещата съм го на няколко партита.

— И той ли ти е приятел?

— Със сигурност не! — остро то й възмущение беше искрено.

— Тогава защо си го поканила?

— Ами не можеш да организираш парти — поне не и сериозно, — без да го поканиш, ако той е в страната. Неудобно е, ако дойде, но е черна точка в очите на обществото, ако не дойде.

Риърдън се засмя. Тя беше обезоръжена — обикновено не признаваше такива неща.

— Виж — каза уморено той, — не искам да ти развалям партито. Но дръж този човек далеч от мен. Не идвай да ми го представяш. Не искам да се запознавам с него. Не знам как ще го направиш, но ти си опитна домакиня, така че го направи.

Дагни замръзна, когато видя Франсиско да се приближава. Той ѝ се поклони, докато минаваше покрай нея. Не спря, но тя знаеше, че е спрял в съзнанието си. Видя го да се усмихва леко, подчертавайки това, което е разбрал и е решил да не признае. Тя се извърна. Надяваше се да го избягва през остатъка от вечерта.

Балф Юбанк се беше присъединил към групата около доктор Причът и казваше навъсено:

— ... не, не можете да очаквате хората да разберат висшите достижения на философията. Културата трябва да се изझे от ръцете на печалбарите. Трябва ни национална субсидия за литература. Срамота е артистите да бъдат третирани като амбулантни търговци, а творбите им да се продават като сапун.

— По-точно вашето оплакване е, че *не* се продават като сапун?
— попита Франсиско д'Анкония.

Не го бяха забелязали да се приближава, разговорът спря като срязан с нож, повечето от тях никога не бяха го срещали, но всички го разпознаха веднага.

— Искан да кажа... — ядосано започна Балф Юбанк и затвори уста. Видя живия интерес по лицата на публиката си, но това вече не беше интерес към философията.

— Виж ти, здравейте, професоре — каза Франсиско и се поклони на доктор Причът.

По лицето на доктора нямаше удоволствие, когато отговори на поздрава и му представи няколко души.

— Тъкмо обсъждахме изключително интересна тема — каза добросъвестната матрона. — Доктор Причът ни казваше, че нищото е всичко.

— Той несъмнено трябва да знае най-много от всички за това — сериозно отговори Франсиско.

— Не предполагам, че познавате доктор Причът толкова добре, сеньор Д'Анкония — каза тя и се учуди защо професорът прие забележката ѝ с недоволствие.

— Аз съм завършил великото училище, което е взело на работа доктор Причът, университетът „Патрик Хенри“. Но учих при един от неговите предшественици — Хю Акстън.

— Хю Акстън! — ахна привлекателната млада дама. — Но това е невъзможно, сеньор Д'Анкония! Не сте достатъчно възрастен! Аз

мислех, че той е едно от великите имена на... на миналия век.

— Може би по дух, госпожо, но не и в действителност.

— Но аз мислех, че е умрял преди години.

— Нищо подобно. Още е жив.

— Тогава защо нищо не се чува за него?

— Оттегли се преди девет години.

— Не е ли странно? Когато политик или кинозвезда се оттегли, четем за това по първите страници. Но когато един философ се оттегли, хората дори не го забелязват.

— В крайна сметка го забелязват.

Един млад човек каза учудено:

— Мислех, че Хю Акстън е един от тези класици, които никой не изучава вече, освен по история на философията. Наскоро прочетох една статия, която го наричаше последния велик защитник на разума.

— А какво точно е учел Хю Акстън? — попита добросъвестната матрона. Франсиско отвърна:

— Учеше, че всичко е нещо.

— Лоялността ви към вашия учител е похвална, сеньор Д'Анкония — каза доктор Причът сухо. — Можем ли да приемем, че вие сте пример за практическите резултати от неговото учение?

— Такъв съм.

Джеймс Тагарт се беше приближил до групата и очакваше да го забележат.

— Здравсти, Франсиско.

— Добър вечер, Джеймс.

— Какво чудесно стечение на обстоятелствата е, че те виждам тук! Много исках да говоря с теб.

— Това е нещо ново. Невинаги е било така.

— Сега се шегуваш, също както едно време — Тагарт се движеше бавно, уж непреднамерено, извън групата, надявайки се да увлече Франсиско със себе си. — Знаеш, че в тази стая няма човек, който да не иска да говори с теб.

— Нима? Склонен съм да подозирам обратното — Франсиско го беше последвал послушно, но спря на такова разстояние, че другите да могат да го чуват.

— Опитвах се по всевъзможни начини да се свържа с теб — каза Тагарт — но... но обстоятелствата не ми позволиха да успея.

— Да не се опитваш да скриеш от мен факта, че отказвах да те видя?

— Ами... това е... тоест... защо отказваше?

— Не можех да си представя за какво искаш да говориш с мен.

— За мините „Сан Себастиан“, разбира се! — Тагарт повиши леко глас.

— Е, и какво за тях?

— Ама... Виж, Франсиско, това е сериозно. Това е бедствие, безпрецедентно бедствие — и никой не разбира причината. Не знам какво да мисля. Изобщо не го разбирам. Имам право да знам.

— Право? Не си ли старомоден, Джеймс? И какво толкова искаш да знаеш?

— Ами като за начало, тази национализация — какво ще направиш за това?

— Нищо.

— Нищо?!

— Естествено, ти не би искал да направя каквото и да е. Моите мини и твоята железопътна линия бяха отнети по волята на народа. Не би искал да се противопоставя на волята на народа, нали?

— Франсиско, това не е за смях!

— Никога не съм мислил, че е.

— Имам право на обяснение! Дължиш на акционерите си отчет за цялата позорна афера! Защо си взел безполезна мина? Защо пръсна всички тези милиони? Що за мръсен номер е това? Франсиско го гледаше с вежливо учудване.

— Ами, Джеймс — каза той, — аз мислех, че го одобряваш.

— Да го одобрявам?

— Мислех, че смяташ мините „Сан Себастиан“ за практическа реализация на един изключително високоморален идеал. След като толкова често сме били на различни мнения в миналото, мислех, че ще бъдеш доволен да ме видиш да действам в съгласие с твоите принципи.

— За какво говориш?

Франсиско поклати глава със съжаление.

— Не знам защо трябва да наричаш поведението ми мръсно. Мислех, че ще го схванеш като искрено усилие да приложам на практика това, което целият свят проповядва. Не мислят ли всички, че

е лошо да си себичен? Аз бях напълно себеотрицателен относно проекта „Сан Себастиан“. Нима не е лошо да преследваш личен интерес? Нямах каквито и да е лични интереси в него. Не е ли лошо да работиш за печалба? Ами аз не работих за печалба — загубих. Нима всички не са съгласни, че целта и оправданието на индустриалното предприятие не е производството, а прехраната на неговите работници? Мините „Сан Себастиан“ бяха най-изключително успешното предприятие в промишлената история: те не произвеждаха мед, но осигуриха препитание на хиляди хора, които нямаше да могат за цял живот да постигнат това, което изкарваха за един ден работа, която можеха и да не вършат. Не е ли общоприето, че собственикът е паразит и експлоататор, че именно работниците вършат цялата работа и правят продукта възможен? Аз не експлоатирах никого. Не натоварвах мините „Сан Себастиан“ с безползното си присъствие, оставих ги в ръцете на хората, които имат значение. Не наложих мнението си за стойността на собствеността. Оставих това на минен специалист. Той не беше много добър специалист, но отчаяно имаше нужда от тази работа. Не е ли общоприето мнението, че когато наемаш някого на работа, от значение е неговата нужда, а не неговите способности? Не вярват ли всички, че за да получиш благата, трябва единствено да се нуждаеш от тях? Изпълних всяко едно морално предписание на нашата епоха. Очаквах благодарност и почетна грамота. Не разбирам защо ме проклинат.

Сред всеобщото мълчание единственият коментар беше внезапното пискливо кикотене на Бети Поуп: тя не беше разбрала нищо, но видя изражението на безпомощен бяс по лицето на Джеймс Тагарт. Хората гледаха Тагарт и очакваха отговор. Проблемът не ги интересуваше, по-скоро се забавляваха от гледката на нечие притеснение. Тагарт постигна покровителствена усмивка.

— Не очакваш да приема това сериозно, нали? — попита той.

— Беше време — отговори Франсиско, — когато аз не вярвах, че който и да е може да го приеме на сериозно. Грешах.

— Това е възмутително! — започна да се надига гласът на Тагарт. — Абсолютно нечувано е да се отнасяш към обществените си отговорности с такава безразсъдна лековатост!

Той се обърна и бързо се отдалечи. Франсиско вдигна рамене и разтвори ръце:

— Виждате ли? Не мислех, че искаш да говориш с мен.

Риърдън стоеше сам, далеч в другия край на стаята. Филип го забеляза, приближи се и махна на Лилиан, за да я извика.

— Лилиан, не мисля, че Хенри се забавлява — каза той с усмивка, не можеше да се каже дали подигравката в усмивката му е насочена към Лилиан или към Риърдън. — Не можем ли да направим нещо по въпроса?

— Глупости — каза Риърдън.

— Ще ми се да знаех какво да направя по този въпрос, Филип — каза Лилиан. — Винаги съм искала Хенри да се научи да се отпуска. Той е толкова мрачно сериозен за всичко. Такъв строг пуритан е. Винаги съм искала да го видя пиан, поне веднъж. Но се предадох. Ти какво предлагаш?

— Ами не знам! Но не бива да стои тук сам.

— Зарежи — каза Риърдън. И докато си мислеше мъгляво, че не иска да нарани чувствата им, той не можа да се спре да не добави: — Нямате представа колко усилено се опитвам да ме оставят на мира.

— Ето, виждаш ли? — усмихна се Лилиан на Филип. — Да се наслаждаваш на живота и на хората не е толкова просто, колкото да излееш един тон стомана. Интелектуалните стремежи не се научават на пазара.

Филип се изсмя.

— Не се притеснявам за интелектуалните му стремежи. Колко си сигурна за пуританството, Лилиан? Ако бях на твое място, нямаше да го оставям свободно да се оглежда наоколо. Има твърде много красиви жени тази вечер.

— Хенри да се занимава с мисли за изневяра? Ласкаеш го, Филип. Надценяваш куража му — тя се усмихна студено за кратък и подчертан момент, после се отдалечи. Риърдън погледна брат си.

— Какво по дяволите си мислиш, че правиш?

— Спри да се правиш на пуритан! Не носиш ли на майтап?

Докато се движеше безцелно из тълпата, Дагни се чудеше защо е приела поканата за това парти. Отговорът я учуди: защото искаше да види Ханк Риърдън. Докато го наблюдаваше в тълпата, тя осъзна контраста за пръв път. Лицата на другите изглеждаха като сбор от взаимозаменяеми черти, всяко лице се просмукваше и преливаше в анонимността да прилича на останалите, и всички изглеждаха така,

сякаш се разтапяха. Лицето на Риърдън, с острите си черти, със светлосините си очи и пепеляворуса коса, имаше твърдостта на лед — безкомпромисната чистота на линиите му го караха да изглежда сред другите така, сякаш той се движеше сред мъгла, уловен от лъч светлина.

Очите ѝ продължаваха неволно да се връщат към него. Никога не го улови да гледа към нея. Тя не можеше да повярва, че я избягва нарочно, не можеше да има възможна причина за това; и все пак беше сигурна, че е така. Искаше да се доближи до него и да се убеди, че греши. Нещо я спираше и тя не можеше да разбере собственото си колебание.

Риърдън търпеливо понасяше разговора с майка си и две дами, които тя искаше той да забавлява с истории от неговата младост и борба. Той се подчиняваше и си казваше, че тя се гордее с него по свой собствен начин. Но той се чувстваше така, сякаш нещо в поведението ѝ продължаваше да предполага, че тя се е грижила за него през всичките му битки и че тя е източникът на неговия успех. Беше доволен, когато го остави. След това отново избяга в убежището си до прозореца.

Остана там за малко, облягайки се на уединението си, сякаш беше физическа опора.

— Господин Риърдън — каза странно тих глас до него, — позволете ми да се представя. Казвам се Д'Анкония.

Риърдън се обърна удивен, поведението и гласът на Д'Анкония имаха свойство, на което рядко се беше натъквал преди: тон на истинско уважение.

— Приятно ми е — отговори той. Гласът му беше рязък и сух, но все пак отговори.

— Забелязах, че госпожа Риърдън се старае да избегне необходимостта да ме представи, и мога да отгатна причината. Бихте ли желали да напусна дома ви?

Това, че назова проблема, вместо да го избегне, се различаваше толкова много от обичайното поведение на мъжете, които познаваше, беше толкова внезапно, удивително облекчение, че Риърдън остана безмълвен за миг, изучавайки лицето на Д'Анкония. Франсиско го каза много просто — нито като упрек, нито като оправдание — по начин,

който, странно, признаваше достойнството и на Риърдън, и неговото собствено.

— Не — каза Риърдън, — каквото и друго да сте отгатнали, не съм казвал това.

— Благодаря ви. В такъв случай ще ми позволите да говоря с вас.

— Защо бихте желали да говорите с мен?

— Мотивите ми не могат да ви заинтересуват в момента.

— А разговорът, който аз мога да водя, изобщо не би могъл да заинтересува вас.

— Грешите по отношение на един от двама ни, господин Риърдън, или и на двама ни. Дойдох на този прием единствено, за да се срещна с вас.

Ако досега в тона на Риърдън имаше леко веселие, сега той се втвърди и от него лъхна презрение.

— Започнахте, говорейки направо. Продължете така.

— Това и правя.

— За какво искате да ме видите? Да ме накарате да загубя пари?

Франсиско го погледна от упор.

— Да, в крайна сметка.

— Какво е този път? Златна мина?

Франсиско бавно поклати глава, съзнателната отмереност на движението му придаде оттенък на тъга.

— Не — каза той. — Няма да ви продавам нищо. Всъщност не съм се опитвал да продавам медната мина и на Джеймс Тагарт. Той сам дойде при мен. Вие не бихте.

Риърдън се разсмя.

— Ако разбирате толкова, поне имаме смислена основа за разговор. Продължете. Ако нямате предвид някаква шантова инвестиция, то защо искате да ме видите?

— За да се запозная с вас.

— Това не е отговор. Просто е друг начин да кажете същото нещо.

— Не съвсем, господин Риърдън.

— Освен ако нямате предвид, че го правите, за да спечелите доверието ми?

— Не. Не харесвам хората, които говорят или мислят с цел да спечелят нечие доверие. Ако действията ти са честни, нямаш нужда от

откраднатото доверие на другите, а само от рационалното им възприятие. Човек, който си проси такъв празен морален чек, има нечестни намерения, независимо дали го признава пред себе си, или не.

Сепнатият поглед на Риърдън към него беше като неволно простряна ръка, която отчаяно опитва да намери опора. Погледът издаваше колко иска да намери тъкмо човек като този, когото виждаше. Сетне Риърдън сведе очи, почти ги затвори, бавно, изключвайки видяното и нуждата. Лицето му беше твърдо — изразяваше строгост, вътрешна строгост, насочена към самия него, изглеждаше сурово и самотно.

— Добре — безизразно каза той. — Какво искате, ако не моето доверие?

— Искам да се науча да ви разбирам.

— За какво?

— По моя лична причина, която няма нужда да ви засяга в момента.

— Какво искате да разберете за мен?

Франсиско мълчаливо погледна навън в мрака. Огънят от фабриката замираще. Имаше само леки червени багри, останали по хоризонта, достатъчни да открият облаците, разкъсани от измъчената битка на бурята в небето. Неясни очертания продължаваха да вилнеят в пространството и да изчезват — очертанията на клони, но изглеждаха като въплътения бяс на вятъра.

— Ужасна нощ за всяко животно, останало без подслон в тази равнина — каза Франсиско д'Анкония. — Точно в такива случаи трябва да оценяваме значението на това да сме хора.

Риърдън не отговори веднага, сетне каза, отговаряйки сякаш на себе си, с оттенък на учудване в гласа си:

— Смешно...

— Какво?

— Казахте онова, което си мислех преди малко...

— Така ли?

— Само че нямах думи за него.

— Да ви кажа ли и останалите думи?

— Давайте.

— Стояхте тук и наблюдавахте бурята с най-голямата гордост, която човек може да изпита — защото можете да имате летни цветя и полуголи жени в къщата си в нощ като тази, като демонстрация на вашата победа над бурята. И ако не бяхте вие, повечето от хората тук щяха да бъдат оставени безпомощни на милостта на вятъра, в средата на някоя такава равнина.

— Откъде знаете това?

Докато задаваше въпроса, Риърдън разбра, че мъжът срещу него беше назовал не мислите му, а най-скришната му, най-личната му емоция, и че той, който никога не би признал емоциите си на когото и да е, беше изповядал това с въпроса си. Видя едно почти недоловимо трепване в очите на Франсиско, сякаш се усмихваше или си отбелязваше нещо.

— Какво знаете *вие* за такава гордост? — остро попита Риърдън, сякаш презрението във втория въпрос можеше да изтрие доверието в първия.

— Точно това чувствах и аз някога, когато бях млад.

Риърдън го погледна. В лицето на Франсиско нямаше нито подигравка, нито самосъжаление — фините, изваяни черти и ясните сини очи бяха в спокойна хармония, лицето беше открито за удар, нетрепващо.

— Защо искате да говорим за това? — попита Риърдън, подтикнат от моментно колебливо състрадание.

— Да речем — като един вид признателност, господин Риърдън.

— Признателност към мен?

— Ако я приемете.

Гласът на Риърдън стана твърд.

— Не съм искал вашето признание. Нямам нужда от него.

— Не съм казал, че имате нужда. Но от всички, които спасявате от бурята тази вечер, аз съм единственият, който ще ви го предложи.

След миг мълчание Риърдън попита тихо, почти със заплаха в гласа:

— Какво се опитвате да направите?

— Привличам вниманието ви върху същността на тези, за които работите.

— Трябва да си човек, който не е работил честно и ден през живота си, за да можеш да си помислиш или да кажеш това — в

презрението в гласа на Риърдън имаше нотка облекчение, беше обезоръжен от съмнението в преценката си за характера на противника си, но сега отново се чувстваше сигурен. — Няма да ме разберете, ако ви кажа, че човекът, който работи, работи за себе си, дори и да мъкне цялата проклетата тълпа от такива като вас със себе си. Сега аз ще предположа какво си мислите: давай, кажи, че това е зло, че си себичен, надут, жесток. Такъв съм. Изобщо не ме засягат тия глупости — да се работи за други. Аз не го правя.

За пръв път видя някаква лична реакция в очите на Франсиско — израз на нещо целеустремено и младо.

— Единственото грешно нещо в думите ви — отговори Франсиско — е, че изобщо позволявате някой да нарича това зло.

В невярващото мълчание на Риърдън той посочи тълпата в салона:

— Защо искате да ги мъкнете?

— Защото са тълпа отчаяни деца, които се борят да останат живи, отчаяно и с последни сили, докато аз дори не забелязвам товара.

— Защо не им го кажете?

— Кое?

— Че работите за себе си, а не за тях.

— Те го знаят.

— Разбира се, че го знаят. Всеки един от тях тук го знае. Но не мислят, че вие го знаете. И целта на техните усилия е да ви попречат да го разберете.

— Защо трябва да ми пука какво мислят?

— Защото това е битка, в която човек трябва да изрази позицията си ясно.

— Битка? Каква битка? Аз държа камшика. Не се бия с невъоръжени.

— Дали е така? Те имат оръжие срещу вас. То е единственото им оръжие, но е ужасно. Запитайте се някой път какво е.

— И къде го видяхте?

— В непростимия факт, че сте нещастен.

Риърдън можеше да приеме всякаква форма на упрек и присъда, която някой можеше да му отправи, но единствената човешка реакция, която не можеше да приеме, беше съжалението. Острието на студен, непокорен гняв го върна в цялостната същност на момента. Той каза,

борейки се да не признае естеството на емоцията, която се надигаше в него:

— Що за безочливост си позволявате? Защо го правите?

— Да кажем — за да ви дам думите, които ви трябват, за времето, в което ще ви потрябват.

— Защо искате да говорите с мен по такъв въпрос?

— С надеждата, че ще го запомните.

Онова, което чувстваше, мислеше си Риърдън, е гняв от непонятния факт, че си беше позволил да се наслаждава на този разговор. Усети неясно, че е предаден, усети намек за непозната опасност.

— Нима очаквате да забравя какво сте? — попита той, знаейки, че тъкмо това е забравил.

— Изобщо не очаквам да мислите за мен.

Под гнева емоцията, която Риърдън не би признал, оставаше неопределена и необмислена — той я усещаше само като лека болка. Ако се беше изправил срещу нея, щеше да разбере, че все още чувства гласа на Франсиско да казва: „Аз съм единственият, който ще ти го предложи... ако го приемеш...“. Чуваше думите и странно тържествения тон на спокойния глас, както и необяснимия си отговор, нещо в него, което искаше да изкрещи: „Да!“, да приеме, да каже на този човек, че приема, че има нужда от това, въпреки че нямаше име за това, от което се нуждае — то не беше признателност, а и беше сигурен, че не признателност е имал предвид събеседникът му.

На глас каза:

— Не съм се опитвал да говоря с вас. Но вие поискахте и ще го чуете. За мен има само един вид човешка поквара — човекът без цел.

— Това е така.

— Мога да простя на всички други, те не са порочни, просто са безпомощни. Но вие сте от хората, на които на които не може да се прости.

— Тъкмо от греха на прошката искам да ви предупредя да се пазите.

— Имахте най-добрия шанс в живота. Какво направихте с него? Ако имате достатъчно ум, за да разберете всичко, което казахте, как изобщо можете да говорите с мен? Как можете да се изправите пред

някаго, след онова безотговорно унищожение, което извършихте в Мексико?

— Ваше право е да ме осъждате за него, ако искате.

Дагни стоеше на ъгъла на нишата с прозореца и слушаше. Те не я забелязваха. Беше ги видяла заедно и се беше приближила, привлечена от импулс, който не можеше да обясни и на който не можеше да се съпротивлява, изглеждаше жизненоважно да разбере какво си казват тези двама мъже.

Беше чула последните им няколко изречения. Никога не беше вярвала, че ще види Франсиско да поема удари. Можеше да смаже всеки противник в какъвто и да е сблъсък. Но стоеше там и дори не се опитваше да се защитава.

Знаеше, че това не е безразличие, познаваше лицето му достатъчно добре и виждаше усилието, което му струва спокойствието, виждаше едва забележимата линия на мускула, стегнат под бузата му.

— От всички хора, които живеят на гърба на чуждите способности — каза Риърдън, — вие сте единственият истински паразит.

— Дал съм ви повод да мислите така.

— Тогава какво право имате да говорите за значението на това да си човек? Тъкмо вие го предадохте.

— Съжалявам, че ви обидих с това, което с право можете да сметнете за нахалство.

Франсиско се поклони и се обърна, за да се отдалечи. Риърдън каза неволно, без да съзнава, че въпросът отрицава гнева му, че е молба да спре този човек и да го задържи:

— Какво искахте да разберете за мен?

Франсиско се обърна. Изразът на лицето му не беше се променил — все още излъчваше сериозен, вежлив респект.

— Вече го разбрах — отговори той.

Риърдън стоеше и го гледаше, докато той се смесваше с тълпата. Фигурите на един прислужник с кристален поднос и на доктор Причът, който се навеждаше, за да си избере още една филийка, скриха Франсиско от поглед. Риърдън погледна навън в тъмнината — виждаше се единствено вятърът.

Дагни пристъпи напред, когато той излезе от нишата, усмихна му се, канейки го открито на разговор. Той спря. Струваше й се, че е спрял

с колебание. Тя заговори бързо, за да наруши тишината.

— Ханк, защо има толкова много интелектуалци с мародерски убеждения тук? Не бих ги пустила в дома си.

Не това искаше да му каже. Но не знаеше какво точно иска да му каже — никога преди не беше се чувствала лишена от дар слово в негово присъствие.

Видя как очите му се присвиват, като затваряща се врата.

— Не виждам причина някой да не ги кани на парти — студено отвърна той.

— Не исках да критикувам избора ти на гости. Но... Опитвах се да не разбирам кой от тях е Бъртрам Скъдър. Ако разбере, ще го зашлевя — тя се опита да звучи непринудено. — Не искам да правя сцена, но не съм сигурна, че ще успея да се сдържа. Не можах да повярвам, когато някой ми каза, че госпожа Риърдън го е поканила.

— Аз го поканих.

— Но... — гласът ѝ пропадна. — Защо?

— Не придавам никакво значение на подобни събития.

— Съжалявам, Ханк. Не знаех, че си толкова толерантен. Аз не съм.

Той не каза нищо.

— Знам, че не харесваш партитата. Както и аз. Но понякога се чудя... може би ние сме единствените, които всъщност могат да им се наслаждават.

— Опасявам се, че нямам талант за това.

— Не за това. Но мислиш ли, че някой от тези хора се наслаждава? Просто се мъчат да бъдат по-безчувствени и безцелни от обикновено. Да бъдат лековати и лишени от важност... Знаеш ли, мисля, че само ако човек се чувства невероятно важен, може да се почувства и истински лек.

— Не би ми хрумнало.

— Просто мисъл, която ме притеснява от време на време... Мислех си го на първия си бал... Продължих да си мисля, че партитата трябва да са чествания, а честванията трябва да са само за онези, крито имат какво да честват.

— Никога не съм мислил за това.

Тя не можеше да пригоди думите си към строгата официалност на поведението му, дори не можеше да повярва. Винаги бяха общували

топло в кабинета му. Сега той беше като човек в тесен костюм.

— Ханк, погледни. Ако не познаваше никого от тези хора, нямаше ли да изглежда красиво? Светлините, дрехите, цялото въображение, което е било необходимо, за да го направи възможно...

Тя гледаше из стаята. Не забеляза, че той не последва погледа ѝ. Той гледаше надолу към сенките на голото ѝ рамо — меките, сини сенки, създадени от светлината, която падаше през кичурите на косата ѝ.

— Защо сме оставили всичко на глупаците? Трябваше да бъде наше.

— В какъв смисъл?

— Не знам... Винаги съм очаквала приемите да са вълнуващи и бляскави, като някакво рядко питие — тя се засмя с нотка на тъга. — Но и аз не пия. Това е още един символ, който не означава онова, което е трябвало.

Той мълчеше и тя добави:

— Може би има нещо, което сме пропуснали.

— Нямам представа какво е то.

В проблясък на внезапна, отчаяна празнота, тя бе доволна, че той не е разбрал или отговорил, защото чувстваше неясно, че е разкрила твърде много, макар и да не знаеше какво е разкрила. Потръпна, а движението премина през извивката на рамото ѝ като лека конвулсия.

— Просто една стара илюзия — безразлично каза тя. — Просто настроение, което се появява веднъж на една-две години. Само ми покажи последния ценови индекс на стоманата и ще забравя напълно за него.

Не знаеше, че очите му я следят, докато се отдалечаваше от него.

Тя се движеше бавно из стаята, без да поглежда никого. Забеляза малка група, струпана до незапалената камина. Стаята не беше студена, но те стояха там, сякаш усещаха комфорт от мисълта за несъществуващ огън.

— Не знам защо, но започвам да се страхувам от тъмнината. Не, не сега, само когато съм сама. Нощта ме плаши. Нощта като такава.

Говореше стара мома на години, от която лъхаше на добри обноски и безнадеждност. Трите жени и двамата мъже в групата бяха добре облечени, кожата на лицата им беше гладка и добре обгрижвана, но в поведението им личеше някакво притеснение, което държеше

гласовете им с една степен по-тихи от нормалното и заличаваше разликите във възрастта им, като им придаваше все същия сив, износен вид. Това беше видът, който човек можеше да види навсякъде в група уважавани люде. Дагни спря и се заслуша.

— Но скъпа — попита един от тях, — защо трябва да те плаши?

— Не знам — каза старата мома. — Не ме е страх от зверове, обири или нещо такова. Но будувам по цяла нощ. Заспивам едва когато видя небето да избледнява. Много е странно. Всяка вечер, когато се стъмни, имам чувството, че е за последен път, че светлината на деня няма да се върне.

— Братовчедка ми, която живее на крайбрежието в Мейн, ми писа същото — каза една от жените.

— Снощи — продължи старата мома — останах будна заради стрелбата. Цяла нощ гърмяха оръдия, някъде далеч в морето. Нямаше проблясъци, нямаше нищо. Само експлозии, на дълги интервали, някъде в мъглата над Атлантика.

— Четох нещо за това във вестника тази сутрин. Упражнения по стрелба на бреговата охрана.

— Нищо подобно — безразлично каза старата мома. — Всички по крайбрежието знаят какво беше. Рагнар Данешолд. Бреговата охрана се опитваше да го хване.

— Рагнар Данешолд в залива Делауер? — ахна една жена.

— О, да. И казват, че не е за първи път.

— Хванали ли са го?

— Не.

Никой не може да го хване — каза един от мъжете.

— Народна република Норвегия е предложила награда от един милион долара за главата му.

— Това са ужасно много пари за главата на пират.

— Но как ще има ред, сигурност или планиране по света, ако някакъв пират се разхожда свободно из Седемте морета?

— Знаете ли какво е заловил снощи? — попита старата мома. — Големия кораб с хуманитарната помощ, който пращаме на Френската народна република.

— Какво прави със стоките, които завземе?

— А, това вече никой не знае.

— Веднъж срещнах един моряк, от кораб, който той е нападал и който го е виждал лично. Каза, че Рагнар Данешолд има най-чистата златоруса коса и най-страховитото лице в света, лице без намек за каквото и да е чувство. Морякът каза, че ако изобщо някога е имало човек без сърце, то това е той.

— Един мой племенник е виждал кораба на Рагнар Данешолд една нощ, близо до бреговете на Шотландия. Писа ми, че не е могъл да повярва на очите си. Корабът е бил по-добър от всеки друг във флота на Народна република Англия.

— Казват, че го крие в един от ония норвежки фиорди, където и Господ не може да го намери. Там са се криели викингите през Средновековието.

— Има награда за главата му и от Народна република Португалия. Както и от Народна република Турция.

— Казват, че в Норвегия това е национален скандал. Той произлиза от едно от най-добрите им семейства. Изгубили са парите си преди поколения, но името е едно от най-благородните. Руините на замъка им още съществуват. Баща му е епископ. Лишил го е от наследство и го е отлъчил от църквата. Но безрезултатно.

— Знаете ли, че Рагнар Данешолд е учил в нашата страна? Естествено. В университета „Патрик Хенри“.

— Нима е възможно?

— О, да. Можете да проверите.

— Това, което ме притеснява... Вижте, не ми харесва. Не ми харесва това, че се появява точно тук, в наши собствени води. Мислех, че такива неща могат да се случат единствено в пустошта. Само в Европа. Но престъпник от такъв мащаб да действа в Делауер, в наши дни!

— Видели са го и близо до Нантъкет. И в Бар Харбър. Помолили са вестниците да не пишат за това.

— Защо?

— Не искат хората да знаят, че флотът не може да се справи с него.

— Не ми харесва. Изглежда странно. Сякаш е нещо, излязло от Средновековието.

Дагни погледна нагоре. Видя Франсиско д'Анкония да стои на няколко крачки. Гледаше я с някакво подчертано любопитство, очите

му бяха подигравателни.

— Живеем в странен свят — каза старата мома с нисък глас.

— Прочетох една статия — равно каза една жена. — В нея се казваше, че неприятните времена са добри за нас. Добре е, че хората обедняват. Да търпиш лишения е морална добродетел.

— Сигурно е така — каза неубедено друга.

— Не бива да се притесняваме. Чух една реч, според която е безполезно да се притесняваме или да обвиняваме някого. Никой не може да промени начина си на действие, просто обстоятелствата са го направили така. Не можем да направим нищо за каквото и да е. Трябва да се научим да го понасяме.

— Така или иначе, каква е ползата? Каква е съдбата на човека? Не е ли била винаги да се надява, но никога да не постига? Мъдрецът е единственият, който не се опитва да се надява.

— Това е правилното отношение.

— Не знам... Вече не знам кое е правилно... Как изобщо можем да разберем?

— Така или иначе, кой е Джон Голт?

Дагни се извърна рязко и се отдалечи. Една от жените я последва.

— Но аз наистина знам — каза тя с мек, тайнствен глас, сякаш споделяше тайна.

— Какво знаете?

— Знам кой е Джон Голт.

— Кой? — попита напрегнато Дагни и спря.

— Познавам човек, който е познавал лично Джон Голт. Този човек е стар приятел на една моя леля. Бил е там и е видял случката. Знаете ли легендата за Атлантида, госпожице Тагарт?

— За какво?

— За Атлантида.

— Ами... смътно.

— Островите на блажените. Така са ги наричали гърците преди хиляди години. Казвали, че Атлантида е място, на което живеят героичните духове, в щастие, непознато на останалата част от света. Място, до което само духовете на героите имали достъп, и което достигали без да умират, защото носели в себе си тайната на живота. Дори и тогава Атлантида била изгубена за човечеството. Но гърците

знаели, че е съществувала. Опитвали се да я намерят. Някои от тях твърдели, че е под земята, скрита в сърцето ѝ. Но повечето от тях твърдели, че е остров. Блестящ остров в Западния океан. Може би са мислели за Америка. Така и не я открили. А векове след това хората казвали, че това е само легенда. Не ѝ вярвали, но не спирали да я търсят, защото знаели, че трябва да я открият.

— Добре, ами Джон Голт?

— Той я е намерил.

Интересът на Дагни беше изчезнал.

— Кой е бил той?

— Джон Голт бил милионер, човек с неоценими богатства. Плавал на яхтата си една нощ в средата на Атлантика, борейки се с най-лошата буря, разразявала се някога над света, когато я намерил. Видял я в дълбините, където била потънала, за да избегне досега на хората. Видял кулите на Атлантида да блестят на дъното на океана. Била такава гледка, че който веднъж я видел, не искал повече да гледа останалия свят. Джон Голт потопил кораба си и потънал с целия си екипаж. Всички избрали да го направят. Моят приятел бил единственият оцелял.

— Колко интересно.

— Моят приятел го е видял със собствените си очи — каза жената обидено. — Станало е преди много години. Но семейството на Джон Голт потулило историята.

— И какво е станало с богатството му? Не си спомням да съм чувала някога за богатството на Голт.

— Потънало с него — враждебно добави жената. — Не е необходимо да вярвате.

— Госпожица Тагарт не вярва — каза Франсиско д'Анкония, — но аз вярвам.

Те се обърнаха. Той ги беше последвал и ги гледаше с нахалството на преувеличена убеденост.

— Нима сте вярвали някога в каквото и да е, сеньор Д'Анкония?
— ядосано попита жената.

— Не, госпожо.

Той се разсмя на рязкото ѝ отдалечаване. Дагни попита студено:

— Къде е смешното?

— Смешното е тази глупачка. Не знае, че всъщност казва истината.

— Да не би да очакваш да повярвам?

— Не.

— Тогава какво ти е толкова забавно?

— Доста неща наоколо. За теб не е ли?

— Не.

— Е, *това* е едно от нещата, които намирам за забавни.

— Франсиско, би ли ме оставил на мира?

— Вече съм го направил. Не забеляза ли, че ти ме заговори първа тази вечер?

— Защо продължаваш да ме зяпаш?

— От любопитство.

— За какво?

— За реакцията ти към нещата, които не намираш за забавни.

— Защо трябва да те интересува реакцията ми към каквото и да е?

— Това си е моят начин да се забавлявам, което между другото ти не правиш, нали, Дагни? Освен това ти си единствената жена тук, която си заслужава да се гледа.

Тя стоеше предизвикателно спокойно, защото в противен случай начинът, по който той я гледаше, изискваше да си тръгне ядосано. Стоеше както винаги, изправена и твърда, с нетърпеливо вдигната глава. Това беше лишената от женственост поза на управник. Но голото ѝ рамо издаваше крехкостта на тялото под черната рокля, а позата само я правеше още по-женствена. Гордата сила ставаше предизвикателство пред нечия по-голяма сила, а крехкостта напомняше, че предизвикателството може да бъде победено. Тя не го осъзнаваше. Не беше срещала никого, способен да го види.

Той каза, гледайки надолу към тялото ѝ:

— Дагни, какво великолепно прахосничество!

Тя трябваше да се обърне и да избяга. Чувстваше как се изчервява, за пръв път от години: изчервяваше се, защото изведнъж разбра, че думите му бяха назовали онова, което тя бе чувствала цяла вечер.

Тя избяга, опитвайки се да не мисли. Музиката я спря. Беше внезапен изблик от радиото. Тя забеляза Морт Лиди, който го беше

пуснал, махайки на група приятели и крещейки:

— Ето го! Това е! Искам да го чуя!

Изригналият звук беше увертюрата на Четвъртия концерт на Хали. Той се издигаше в измъчен триумф и говореше за отрицанието на болката, като химн за далечно видение. След това нотите се разбиха. Сякаш шепа кал и камъчета беше хвърлена по музиката, а онова, което последва, беше звукът от стичането на калта и падането на камъчетата. Концертът на Хали се заклатушка и се превърна в популярен мотив. Мелодията му беше разкъсана, а дупките ѝ — запълнени с хълцане. Великият израз на радост беше станал като дърдорене в бар. И все пак остатъците от мелодията на Хали му придаваха форма — именно мелодията го поддържаше като гръбначен стълб.

— Доста добре, нали? — самохвално и нервно се хилеше Морт Лиди на приятелите си. — Доста добре, а? Най-добрата филмова музика на годината. Докара ми награда. Докара ми дългосрочен договор. Да, това е моята музика за „Небе в задния ти двор“.

Дагни стоеше и гледаше стаята, сякаш едното сетиво можеше да замести другото, гледката да изгони звука. Бавно въртеше глава в кръг, опитвайки се да намери опора някъде. Видя Франсиско облегнат на една колона, със скръстени ръце, гледаше право към нея и се смееше.

Не трепери така, мислеше си. Измъкни се оттук. Това беше приближаването на гняв, който не можеше да контролира. Не казвай нищо. Движи се равномерно. Измъкни се.

Беше започнала да върви, внимателно, много бавно. Чу думите на Лилиан и спря. Лилиан го беше казвала много пъти тази вечер, в отговор на същия въпрос, но Дагни го чуваше за пръв път.

— Това ли? — казваше Лилиан, протягайки ръката си с металната гривна, за да я огледат две доста наконтени дами. — А, не, не е от железарията, а е много специален подарък от мъжа ми. Ами да, разбира се, че е ужасно. Но не виждате ли? Предполага се, че трябва да е безценно. Разбира се, бих го сменила за обикновена диамантена гривна по всяко време, но някак си май никой няма да ми предложи такава срещу него, макар и да е толкова ценно. Защо ли? Скъпа, това е първото нещо, направено изобщо от риърдънов метал.

Дагни не виждаше стаята. Не чуваше музиката. Чувстваше натиска на мъртва тишина в тъпанчетата си. Не знаеше какво е станало преди това, нито пък онова, което трябваше да стане впоследствие. Не

разпознаваше участниците, нито себе си, нито Лилиан, нито Риърдън, нито значението на действията си. Беше един-единствен миг, поразил я извън контекста. Беше чула. Гледаше гривната от синьо-зелен метал.

Усети как нещо се изтръгва от китката ѝ и чу собствения си глас да казва в пълна тишина, съвсем спокойно, глас, студен като скелет, оголен от всякаква емоция.

— Ако не си такава страхливка, за каквато те мисля, ще я размениш.

На дланта на ръката си протягаше диамантената си гривна на Лилиан.

— Не говорите сериозно, нали, госпожице Тагарт? — каза женски глас. Не беше гласът на Лилиан, очите на Лилиан бяха приковани в нея. Видя ги. Лилиан знаеше, че говори сериозно.

— Дай ми тази гривна — каза Дагни, вдигайки по-високо дланта си, през която проблясваше диамантената верижка.

— Това е ужасно! — извика някаква жена. Беше странно, че викът се отвори толкова остро. Сетне Дагни разбра, че около тях са застанали хора, които стоят и мълчат. Сега чуваше звуковете, дори музиката — беше обезобразеният концерт на Хали, някъде далеч. Видя лицето на Риърдън. Гледаше така, сякаш нещо в самия него беше обезобразено като музиката, тя не знаеше от какво. Той ги наблюдаваше. Устата на Лилиан се изкриви във формата на полумесец. Наподобяваше усмивка. Тя рязко откачи металната гривна, хвърли я на дланта на Дагни и взе диамантената верижка.

— Благодаря ви, госпожице Тагарт — каза тя.

Пръстите на Дагни се сключиха около метала. Чувстваше единствено това, нищо друго.

Лилиан се обърна, защото Риърдън се беше приближил. Той взе диамантената гривна от ръката ѝ, закачи я на китката ѝ, вдигна ръката ѝ до устните си и я целуна. Не погледна Дагни.

Лилиан се засмя — весело, с лекота, привлекателно, връщайки стаята към обичайното ѝ настроение.

— Можете да си я получите обратно, госпожице Тагарт, когато промените мнението си — каза тя.

Дагни се беше обърнала. Чувстваше се спокойна и свободна. Напрежението си беше отишло. Нуждата да се измъкне беше изчезнала.

Тя закопча металната гривна на китката си. Харесваше ѝ да усеща тежестта ѝ върху кожата си. Необяснимо, но почувства полъх на женска суета, нещо, което никога не бе изпитвала преди: желанието да я видят да носи точно това украшение.

Чуваше откъслечно възмутени гласове в далечината:

— Най-обидния жест, който някога съм виждала... Беше злобно... Радвам се, че Лилиан ѝ го върна... Пада ѝ се, ако толкова иска да изхвърли няколко хиляди долара...

През останалата част от вечерта Риърдън остана до жена си. Участваше в разговорите ѝ, смееше се с приятелите ѝ, изведнъж се беше превърнал в отдаден, внимателен, възхитен съпруг.

Прекосяваше стаята, носейки поднос с питиета, поискани от някого в групата на Лилиан — недодялан акт на непринуденост, който никой не беше го виждал да прави преди, — когато Дагни се приближи към него.

Тя спря и го погледна, сякаш бяха сами в кабинета му. Тя стоеше като управник, с вдигната глава. Той я погледна отгоре. В погледа му — от върховете на пръстите до лицето ѝ, тялото ѝ беше голо, облечено само с неговата метална гривна.

— Съжалявам, Ханк — каза тя, — но трябваше да го направя.

Очите му останаха безизразни, но тя изведнъж разбра какво чувства той — искаше да я зашлеви.

— Не беше необходимо — студено каза той и се отдалечи.

* * *

Беше много късно, когато Риърдън влезе в спалнята на жена си. Тя беше още будна. На нощната ѝ масичка светеше лампа.

Тя лежеше в леглото, облежната на възглавници от светлозелен лен. Нощницата ѝ беше от бледозелен сатен и тя я носеше с недокоснатото съвършенство на манекен от витрина, бляскавите ѝ гънки изглеждаха така, сякаш опаковъчната хартия още шумоли около тях. Светлината, приглушена до отънька на ябълков цвят, падаше на масичка, на която имаше книга, чаша плодов сок и тоалетни аксесоари със сребрист блясък, като хирургически инструменти. Ръцете ѝ имаха нюанса на порцелан. На устните ѝ имаше намек за бледорозово

червило. Не показваше признаци на изтощение след партито — никакъв признак на живот, който може да бъде изтощен. Мястото беше като декоративна композиция — дама, приготвила се за сън, която не бива да бъде безпокоена.

Той все още носеше вечерното си облекло, вратовръзката му беше разхлабена, а над лицето му висеше кичур коса. Тя го погледна без изненада, сякаш знаеше какво му беше причинил последният час в неговата стая.

Той я гледаше мълчаливо. Отдавна не беше влизал в стаята ѝ. Стоеше и му се искаше и сега да не беше влязъл.

— Не е ли обичайно да си говорим, Хенри?

— Ако искаш.

— Бих желала да изпратиш един от блестящите си експерти от фабриката да погледне нашата пещ. Знаеш ли, че угасна на партито и Саймънс се измъчи, докато я запали отново?... Госпожа Уестън каза, че най-доброто ни постижение е готвачът ни — направо обожавала ордьоврите... Балф Юбанк каза много странно нещо, каза, че си кръстоносец с дим от фабричен комин вместо перо... Радвам се, че не харесваш Франсиско д'Анкония. Не мога да го търпя.

Той не си даде труда да обясни присъствието си, или да прикрие поражението, да го признае, като си тръгне. Изведнъж вече нямаше значение какво предполага или чувства тя. Той отиде до прозореца и остана там, загледан навън.

Защо се беше омъжила за него? Това беше въпрос, който не беше си задал в деня на сватбата им преди осем години. Оттогава, в измъчената си самота, той си го беше задавал много пъти. Не беше открил отговор.

Не беше заради положението или за пари. Тя произлизаше от старо семейство, което имаше и двете. Името на семейството ѝ не беше сред най-известните и богатството им беше скромно, но и двете бяха достатъчни, за да ѝ позволят да се включи във висшите кръгове на нюйоркското общество, където я беше срещнал. Преди девет години той се беше появил в Ню Йорк като експлозия, в отблясъка на успеха на „Риърдън стийл“, успех, който бе смятан за невъзможен от експертите на града. Именно неговото безразличие го направи зрелищен. Той не знаеше, че очакват да се опита да купи пътя си

нагоре в обществото и че очакват удоволствието да му откажат. Той нямаше време да забележи разочарованието им.

Той колебливо посети няколко обществени събития, на които беше канен от хора, които търсеха благосклонността му. Той не осъзнаваше, но те знаеха, че безупречната му вежливост беше просто снизходителност към хората, които бяха очаквали да го поставят на мястото му — към хората, които казваха, че епохата на достиженията е отминала.

Привличаше го строгостта на Лилиан — конфликтът между строгостта и поведението ѝ. Той никога не беше харесвал когото и да е, нито пък беше очаквал да бъде харесван. Беше запленил от гледката на жена, която очевидно го преследва, но със също така очевидна съпротива, сякаш против волята си, сякаш борейки се с желание, от което се възмущава. Именно тя планира срещата им, след това се изправи студено срещу него, като че ли без да я е грижа, че той го знае. Говореше малко, обвита в мистерия, сякаш му казваше, че никога няма да пробие гордата ѝ откъснатост, с някаква веселост, която се подиграваше и на нейното, и на неговото желание.

Не познаваше много жени. Беше се придвижвал към целта си, отхвърляйки всичко, което не е свързано с нея, както в света, така и в самия себе си. Посветеността на работата му беше като огъня, с който се справяше — огън, който изгаря всеки незначителен елемент, всяка нечистота в белия поток на чистия метал. Беше неспособен на половинчати чувства.

Но имаше моменти, когато чувстваше внезапен прилив на желание, толкова силен, че не можеше да бъде отдаден на някоя случайна среща. Беше му се отдавал в няколко редки случая през годините, с жени, които си мислеше, че харесва. След това чувстваше гневна празнота — защото беше търсил акт на победа, макар и да не знаеше от какво естество, но отговорът, който получаваше, беше само женско приемане на случайното удоволствие, а той разбираше съвсем ясно, че онова, което е спечелил, няма никакъв смисъл. Оставаше не с чувство на постижение, а с чувство за собствената си деградация. Започна да мрази желанието си. Бореше се с него. Стигна до там да повярва в доктрината, че желанието му е изцяло физическо, не произлиза от съзнанието, а от материята, и той се бунтуваше срещу мисълта, че плътта му може да бъде свободна да избира изборът ѝ е

глух за волята на ума му. Беше прекарал живота си в мини и фабрики, оформяйки материята съгласно желанията си, със силата на ума си, и за него беше непоносимо, че не може да контролира материята на собственото си тяло. Бореше се с това. Беше спечелил всичките си битки срещу неодушевената природа, но точно тази загуби.

Трудността на завоеванието го накара да желае Лилиан.

Тя изглеждаше като жена, която очаква и заслужава пиедестал — това го караше да иска да я довлече в леглото си. Да я довлече, такива бяха думите в съзнанието му, те му причиняваха мрачно удоволствие, чувството за победа, която си струва да се извоюва.

Не можеше да разбере защо — мислеше, че е някакъв неприличен конфликт, знак за тайна поквара в него, — защо усеща в същото време дълбока гордост при мисълта да даде на някоя жена титлата своя съпруга. Чувството беше тържествено и бляскаво, почти сякаш желае да почетете една жена, като я притежава.

Лилиан като че ли се вписваше в образа, който той несъзнателно носеше и несъзнателно желаше да открие — той виждаше грацията, гордостта, чистотата, — останалото беше самият той. Не знаеше, че гледа в отражение.

Спомни си деня, в който Лилиан дойде от Ню Йорк в кабинета му, внезапно решила, и го накара да я разведе из завода. Чу мек, нисък, бездиханен тон — тон на възхищение, който растеше в гласа ѝ, докато го разпитваше за работата му и оглеждаше мястото. Той гледаше изящната ѝ фигура да се движи на фона на бликащите от пещите пламъци, а леките, бързи стъпки на високите ѝ токчета да се препъват из купчините шлака, докато крачеше решително до него.

Погледът в очите ѝ, докато гледаше как се излива една пещ стомана, беше като собственото му чувство, направено видимо. Когато очите ѝ се издигнаха към лицето му, той видя същия поглед, но усилен до степен, която я караше да изглежда безпомощна и смълчана. На вечерята същата вечер той я помоли да се омъжи за него.

Отне му известно време след брака, за да признае пред себе си, че това е мъчение. Още си спомняше нощта, когато го беше признал, когато си беше казал — с обтегнати вени на китките, докато стоеше до леглото, гледайки надолу към Лилиан, — че си заслужава мъчението и че ще го понесе. Лилиан не го гледаше — тя оправяше косата си.

— Сега може ли да отида да спя? — попита тя.

Никога не беше възразявала, никога не му беше отказвала каквото и да е, подчиняваше се винаги, когато той го пожелаеше. Подчиняваше се, сякаш се съобразяваше с правилото, че понякога е нейно задължение да се превръща в неодушевен предмет, предназначен за употреба от съпруга ѝ.

Тя не го порицаваше. Ясно даваше да се разбере, че смята за нормално мъжете да имат позорни инстинкти, които представляват тайната, грозната част от брака. Тя беше снизходително толерантна. Усмиваше се с развеселено отвращение на силата на онова, което той изпитваше.

— Това е най-позорното развлечение, което познавам — веднъж му каза тя, — но никога не съм поддържала илюзията, че мъжете са по-висши от животните.

Желанието му към нея беше умряло през първата седмица от брака им. Онова, което беше останало, беше просто нужда, която той не можеше да унищожи. Никога не беше влизал в публичен дом — понякога си мислеше, че самобичуването, което ще преживее там, не може да е по-лошо от това, което усещаше, когато биваше принуден да влезе в спалнята на жена си.

Често я заварваше да чете книга. Тя я отместваше, отбелязвайки страницата с бяла лента. Когато той лежеше изтощен, със затворени очи, все още задъхан, тя палеше лампата, взимаше книгата и продължаваше да чете.

Той си казваше, че заслужава мъчението, защото си беше пожелал никога да не я докосва отново и никога не успяваше да издържи на решението си. Презираше се за това. Презираше нуждата, в която нямаше и частица наслада или смисъл, която беше се превърнала просто в нужда от женско тяло, безименно тяло, принадлежащо на жена, която трябваше да забрави, докато я държи в прегръдките си. Убеждаваше се все повече, че тази нужда е поквара.

Не осъждаше Лилиан. Изпитваше към нея тъжно, безразлично уважение. Омразата му към собственото му желание го беше накарала да приеме доктрината, че жените са чисти и че чистата жена е неспособна на физическо удоволствие.

През тихата агония на годините на брака им имаше само една мисъл, която той не можеше да си позволи: мисълта за изневяра. Беше дал дума. Възнамеряваше да я спази. Това не беше вяност към

Лилиан — не личността на Лилиан искаше да защити от безчестие, а личността на съпругата си.

Тъкмо за това си мислеше сега, застанал до прозореца. Не искаше да влиза в стаята ѝ. Беше се борил срещу това. Беше се борил още по-ожесточено срещу осъзнаването на конкретната причина, поради която нямаше да го понесе тази вечер. Сетне, като я видя, изведнъж разбра, че няма да я докосне. Причината, която го беше довела тук тази вечер, беше същата, която го правеше невъзможно.

Стоеше неподвижен, усещайки се свободен от желанието, усещайки мрачното успокоение на безразличието към тялото си, към тази стая, дори към присъствието ѝ тук. Беше се отвърнал от нея, за да не вижда лакираната ѝ непорочност. Смяташе, че трябва да усеща уважение. Но усещаше погнуса.

— ... но доктор Причът каза, че нашата култура умира, защото университетите ни трябва да зависят от подаянията на месарите, железарите и доставчиците на закуски.

Защо ли се беше омъжила за него? Този ясен, свеж глас не говореше наслуки. Тя знаеше защо е дошъл тук. Знаеше какво ще му причини, ако я види да взима малка сребърна пила и да продължи да говори весело, пилейки ноктите си. Говореше за партито.

Но не спомена Бъртрам Скъдър, нито Дагни Тагарт.

Какво беше търсила в брака си с него? Той усещаше присъствието на някаква студена, движеща сила в нея, но не намираше в това нищо осъдително. Никога не се бе опитвала да го използва. Не искаше нищо от него. Не намираше удовлетворение в престижа на индустриалната мощ — презираше я, предпочиташе собствения си приятелски кръг. Не преследваше пари — харчеше малко и беше безразлична към екстравагантността, която той можеше да си позволи. Той нямаше право да я обвинява или дори да прекрати връзката. Тя беше почтена съпруга в техния брак. Не искаше нищо материално от него.

Той се обърна и я погледна уморено.

— Следващия път, когато даваш прием — каза той, — се придържай към собствената си тълпа. Не кани хора, за които мислиш, че са ми приятели. Не държа да ги срещам в общество.

Тя се засмя, изненадана и поласкана.

— Не те обвинявам, скъпи — каза тя.

Той излезе, без да добави нищо.

Какво искаше от него? Какво преследваше? Във Вселената, която той познаваше, нямаше отговор.

ГЛАВА VII

ЕКСПЛОАТАТОРИТЕ И ЕКСПЛОАТИРАНИТЕ

Релсите се изкачваха между скалите до петролните кули, а петролните кули се издигаха до небето. Дагни стоеше на моста и гледаше хребета на хълма, където слънцето огряваше парче метал на върха на най-високото съоръжение.

Изглеждаше като бяла факла, запалена над снега по върховете на „Уайът Ойл“. През пролетта, мислеше си тя, коловозите щяха да срещнат линията, която нарастваше към тях от Шайен. Спусна поглед по синьо-зелените релси, които започваха от кулите, слизаха, пресичаха моста и минаваха покрай нея. Обърна глава и ги проследи през ясения въздух, докато те продължаваха да правят огромни завои, окачени по склоновете на планините, някъде далеч, до края на новите коловози, където един локомотивен кран, като ръка с оголени кости и жили, се движеше изопнат на фона на небето.

Покрай нея мина влекач, натоварен със синьо-зелени снопове релси. Звукът от свредели идваше като постоянен тътен далеч отдолу, където мъжете, люлеещи се на метални кабели, изрязваха правата каменна стена на каньона, за да подсилят подпорите на моста. Можеше да види долу по линията как мъжете работят с ръце, вдървени от напрежението в мускулите, докато държаха ръкохватките на машините за полагане на траверси.

— Мускули, госпожице Тагарт — беше й казал Бен Нийли, изпълнителят, — мускули — само това е необходимо, за да се построи каквото и да е на този свят.

Изглежда никъде нямаше изпълнител, равен на Макнамара. Тя беше взела най-добрия, когото успя да намери. Нямаше инженер от персонала на „Тагарт“, на когото да се довери да надзирава работата — всички бяха скептични относно новия материал.

— Честно казано, госпожице Тагарт — беше казал главният инженер, — тъй като това е експеримент, който никой не е опитвал преди, не мисля, че е честно да бъде моя отговорност.

— Ще бъде моя — беше отговорила тя.

Той беше на малко повече от четиридесет и беше запазил лековатите маниери от колежа, който беше завършил. Някога „Тагарт Трансконтинентал“ имаше главен инженер: мълчалив, посивял, самообразовал се човек, който не можеше да срещне достоен противник в която и да е железопътна компания. Той беше напуснал преди пет години.

Тя погледна надолу по моста. Стоеше на тънка стоманена греда над пропаст, която беше разцепила планината на дълбочина петстотин метра. Някъде далеч, на дъното, тя можеше да различи неясните очертания на сухо речно корито, струпаните речни камъни, дърветата, изкривени от вековете. Чудеше се дали камъните, трупите и мускулите могат да прехвърлят мост над този каньон. Чудеше се защо изведнъж се замисли, че пещерните хора са живели голи на дъното на този каньон хилядолетия наред.

Погледна нагоре към нефтените полета на Уайът. При кладенците коловозът се разклоняваше. Тя видя малките шайби на стрелките, показващи се от снега. Бяха метални, същите като онези, които бяха пръснати незабелязано из цялата страна — но тези блещукаха на слънцето и блясъкът им беше синьо-зелен. Те ѝ напомняха многото часове тихо, спокойно, търпеливо говорене, в опит да уцели мишената без център, каквато беше господин Моуън — президентът на „Обединената компания за стрелки и семафори“ в Кънектикът.

— Но госпожице Тагарт, скъпа госпожице Тагарт! Моята компания обслужва вашата от поколения, вашият дядо е бил първият клиент на моя дядо, така че не можете да се съмнявате в готовността ни да направим всичко, което искате, но... не споменахте ли стрелки, направени от риърдънов метал?

— Да.

— Но госпожице Тагарт! Разберете какво означава да трябва да работим с този метал. Знаете ли, че не се топи при по-малко от четири хиляди градуса? Чудесно ли? Ами вероятно е чудесно за производителите на двигатели, но аз си мисля, че това означава нов модел пещ, изцяло нов процес, хора за обучаване, объркване на графици, отмяна на правила за работа, всичко да се обърка и после само Бог знае дали ще излезе както трябва или не!... Откъде знаете, госпожице Тагарт?... Как можете да знаете, при условие, че не е

правено никога преди?... Ами аз не мога да кажа, че металът е добър, или пък че не е... Ами не, не мога да кажа, дали е произведен от гений, както твърдите, или просто е още една измама, както твърдят доста хора, госпожице Тагарт, доста хора... Е, не, не мога да кажа, че едното или другото имат значение, но кой съм аз, за да поемам рискове с тази работа?

Тя беше удвоила цената на поръчката. Риърдън беше изпратил двама металурзи да подготвят хората на Моуън, да ги обучат, да им покажат, да им обяснят всяка стъпка от процеса, и беше платила заплатите на служителите на Моуън, докато ги обучаваха.

Погледна болтовете по релсите в краката си. Те напомняха за нощта, когато беше чула, че леярната „Съмит“ в Илинойс, единствената компания, пожелала да направи болтове от риърдънов метал, беше банкрутирала, преди да достави половината й поръчка. Тя беше летяла до Чикаго същата нощ: беше извадила от леглата им трима адвокати, един съдия и един щатски конгресмен: беше подкупила двама от тях и заплашила останалите: и беше получила документ — извънредно разрешение, чиято легалност никой нямаше да може да оспори: беше успяла да отключи катинарите на вратите на „Съмит“; и там беше видяла екип от полуголи работници да работи на пещите още преди прозорците да посивеят от светлината на деня. Екипите бяха останали на работа под ръководството на инженер на Тагарт и металург на Риърдън. Възстановяването на линията „Рио Норте“ не беше забавено.

Тя слушаше звуците от свределите. Работата се забави само веднъж, когато започваха пробиването за подпорите на моста.

— Нищо не можах да направя, госпожице Тагарт — беше казал Бен Нийли обидено. — Знаете колко бързо се износват главите на свределите. Получавам ги по поръчка, но „Инкорпорейтид Туул“ са се натъкнали на малък проблем, и те не са успели да направят нищо — „Асошиейтед Стийл“ е закъсняла с доставката на стомана, така че можем единствено да чакаме. Няма полза да се ядосвате, госпожице Тагарт, правя най-доброто, на което съм способен.

— Наела съм ви да свършите работата, а не най-доброто, на което сте способен — каквото и да е то.

— Странни неща говорите. Това е непопулярно поведение, госпожице Тагарт, изключително непопулярно.

— Забравете „Инкорпорейтид Туул“. Забравете стоманата. Поръчайте да ви направят главите от риърдънов метал.

— Не и аз. Имах достатъчно неприятности с проклетото нещо в тия ваши релси. Няма да си съсипвам собственото оборудване.

— Глава на свредел от риърдънов метал ще надживее три стоманени.

— Може би.

— Казах ви да ги поръчате.

— Кой ще плати за това?

— Аз.

— Кой ще ми намери производител?

Тя се беше обадила на Риърдън. Той беше намерил изоставена фабрика за инструменти, отдавна излязла от употреба. Час по-късно я беше купил от роднините на последния ѝ собственик. В рамките на един ден фабриката беше отворена отново. След седмица главите за свределите от риърдънов метал бяха доставени при моста в Колорадо.

Тя гледаше моста. Той олицетворяваше един зле решен проблем, но трябваше да го приеме. Мостът — четиристотин метра стомана над черната пропаст — беше построен по времето на сина на Нат Тагарт. Отдавна не беше безопасен — беше закърпен със стоманени подпорни греди, после с железни, най-сетне с дървени — не си струваше кърпенето.

Беше измислила нов мост от Риърдънов метал. Беше помолила главния си инженер да представи проект и оценка на разходите.

Проектът беше за стоманен мост, непохватно преоразмерен, за да се съобрази с по-голямата якост на новия метал — разходите правеха проекта немислим.

— Извинете, госпожице Тагарт — обидено беше казал той, — не знам какво искате да кажете с това, че не съм използвал метала. Този дизайн е адаптация на най-добрите известни мостове. Какво друго очаквате?

— Нов строителен метод.

— Какво имате пред вид под нов метод?

— Имам пред вид, че когато хората са се сдобили със стомана за строеж, те не са я използвали, за да правят стоманени копия на дървени мостове.

И беше добавила уморено:

— Направете ми оценка на това, от което ще имаме нужда, така че старият мост да трае още пет години.

— Да, госпожице Тагарт — бодро беше казал той. — Ако го подсилим със стомана...

— Ще го подсилим с риърдънов метал.

— Да, госпожице Тагарт — студено беше казал той.

Тя гледаше покритите със сняг планини. Понякога работата ѝ в Ню Йорк изглеждаше тежка. Когато имаше бели петна, спираше в средата на кабинета си, парализирана от отчаяние заради неумолимостта на времето, което не можеше да разтегли в ден, когато спешните срещи следваха една след друга; когато обсъждаше износени дизелови локомотиви, изгнили товарни вагони, излезли от строя семафори, падащи приходи; когато мислеше за последната спешна нужда по строежа на „Рио Норте“; когато говореше, а две линии от синьо-зелен метал пресичаха съзнанието ѝ; когато прекъсваше преговорите, разбирайки изведнъж защо някоя новина я е притеснила и хващаше слушалката, за да се обади на изпълнителя и да каже:

— Откъде взимате храната за хората си?... Така си и помислих. „Бартън и Джоунс“ от Денвър са фалирали вчера. По-добре намерете веднага друг доставчик, ако не искате да умрете от глад.

Строеше цялата линия от бюро то си в Ню Йорк. Изглеждаше трудно. Но сега гледаше коловоза. Той растеше и щеше да бъде завършен навреме.

Чу резки, забързани стъпки и се обърна. Един мъж идваше нагоре по коловоза. Беше висок и млад, на тъмнокосата му глава нямаше шапка, въпреки студения вятър, носеше работническо кожено яке, но не изглеждаше като работник — походката му издаваше твърде много властна увереност. Не можа да разпознае лицето му, докато не дойде по-близо. Беше Елис Уайът. Не беше го виждала от разговора в кабинета си.

Той се приближи, спря, погледна я и се усмихна.

— Здравей, Дагни — каза той.

Последва моментна емоция и тя разбра всичко, което тези две думи означаваха. Беше прошка, разбиране, признание. Беше поздрав.

Тя се засмя като дете, щастлива, че всичко е наред.

— Здравей — каза тя и протегна ръка.

Неговата ръка задържа нейната за миг повече, отколкото изискваше поздравът. Това беше техният подпис под обсъден и разбран договор.

— Кажи на Нийли да сложи нови заграждения за сняг на миля и половина в прохода Гранада — каза той. — Старите са изгнили. Няма да издържат още една буря. Прати му ротативен снегорин. Той разполага с някаква купчина желязо, която не може да изрине и задния му двор. Големите снегове ще дойдат всеки момент.

Тя го огледа за миг.

— Колко често го правиш? — попита тя.

— Кое?

— Да идваш и да наблюдаваш работата.

— От време на време. Когато имам време. Защо?

— Беше ли тук, когато се срути скалата?

— Да.

— Учудих се колко бързо и добре разчистиха линията, когато получих доклада. Накара ме да мисля, че Нийли е по-добър, отколкото съм предполагала.

— Не е.

— Ти ли организира системата за прекарване на дневните му доставки до линията?

— Естествено. Хората му губеха половината си време, за да търсят разни неща. Кажи му да си види резервоарите. Някоя нощ ще замръзнат. Виж дали можеш да му намериш друг багер за канавки. Не ми харесва видът на този, който има. Провери и кабелите му.

Тя го погледна за момент.

— Благодаря, Елис.

Той се усмихна и се отдалечи. Тя го гледаше как преминава по моста и тръгна по дългия път нагоре към сондажните кули.

— Мисли си, че притежава всичко, нали?

Тя се обърна изненадана. Бен Нийли се беше приближил. Палецът му сочеше към Елис Уайът.

— Кое всичко?

— Железопътната линия, госпожице Тагарт. Вашата линия. А може би и целия свят. Това си мисли.

Бен Нийли беше набит човек с меко, навъсено лице. Очите му бяха упорити и празни. На синкавата светлина на снега кожата му

имаше оттенък на масло.

— Защо продължава да се мотае тук? — каза той. — Сякаш само той разбира от работата на всички. Високомерен фукльо. За кого се мисли?

— Върви по дяволите — спокойно каза Дагни, без да повишава глас.

Нийли така и не разбра какво я накара да го каже. Но някаква част от него, по някакъв негов си начин, го знаеше: за нея беше шокиращо, че той не беше шокиран. Не каза нищо.

— Да отидем в щаба ти — уморено каза тя, сочейки към стария вагон на един хълм в далечината. — Вземи някой, който да записва.

— Ами за тези траверси, госпожице Тагарт? — припряно каза той, като тръгнаха. — Господин Коулман от вашия офис ги одобри. Не каза нищо за прекалено износване. Не виждам защо мислите, че са...

— Казах, че ще ги смените.

Когато излезе от вагона — изтощена от двучасовите усилия да бъде търпелива, да инструктира, да обяснява, — тя видя автомобил, паркиран на разбития черен път; черна двуместна кола, блестяща и нова. Една нова кола беше удивителна гледка навсякъде — човек не ги виждаше често.

Тя се огледа и хлъцна при вида на високата фигура, застанала до подпората на моста. Беше Ханк Риърдън — не очакваше да го види в Колорадо. Изглеждаше погълнат от изчисления, с молив и бележник в ръка. Дрехите му привличаха внимание също като колата, и то по същата причина — носеше прост тренчкот и шапка със скосена периферия, но те бяха с такова високо качество, толкова очебийно скъпи, че изглеждаха показни сред орфаните дрехи на тълпата навсякъде — още по-видимо, защото той ги носеше съвсем естествено.

Изведнъж осъзна, че тича към него — всяка следа от изтощение беше изчезнала. После си спомни, че не го е виждала от партито. Спря се. Той я видя, помахаше й за поздрав с жест на удоволствие и учудване и тръгна да я посрещне. Усмиваше се.

— Здравей — каза той. — Първо посещение на обекта?

— Пето за три месеца.

— Не знаех, че си тук. Никой не ми каза.

— Мислех, че все някой ден ще се предадеш.

— Да се предам?

— Ще се предадеш и ще дойдеш да видиш това. Това е твоят метал. Как ти се струва?

— Той се огледа наоколо.

— Ако решиш някога да напуснеш железопътния бизнес, уведоми ме.

— Работа ли ще ми дадеш?

— По всяко време.

— Тя го погледна за миг.

— Шегуваш се само наполовина, Ханк. Мисля, че ще ти хареса — да дойда и да те моля за работа. Да ти стана служител, вместо клиент. Да ми даваш заповеди, на които да се подчинявам.

— Да, така е.

Тя каза с твърдо изражение:

— Не напускай стоманения бизнес. Не мога да ти обещаю работа в железниците.

— Той се засмя.

— Не се и опитвай.

— Какво?

— Да печелиш битка, чиито условия съм определил аз.

Тя не отговори. Беше поразена от това, което думите му я накараха да почувства — не беше емоция, а физическо усещане за удоволствие, което не можеше да назове или разбере.

— Случайно — каза той, — това не е първото ми пътуване. Бях тук вчера.

— Така ли? Защо?

— Ами дойдох до Колорадо по моя собствена работа, та реших да хвърля един поглед.

— Какво целиш?

— Защо мислиш, че целя нещо?

— Нямаше да губиш време, за да идваш само за един поглед. Не и два пъти.

Той се засмя.

— Така е.

И посочи моста:

— Това целя.

— Какво за него?

— Готово е за скрап.

— Да не мислиш, че не знам?

— Видях спецификациите на поръчката ти за греди от риърдънов метал за този мост. Хабиш си парите. Разликата между онова, което планираш да похарчиш за временно решение, което ще трае няколко години, и цената на нов мост от риърдънов метал е толкова малка, че не виждам защо си даваш зор да запазиш този музеен експонат.

— Мислех за нов мост от риърдънов метал, даже накарах инженерите си да ми дадат оценка.

— И какво ти казаха?

— Два милиона долара.

— Боже Господи!

— Ти какво би казал?

— Осемстотин хиляди.

Тя го погледна. Знаеше, че никога не говори просто ей така. Тя попита, опитвайки се да звучи спокойно:

— Как?

— Ето така.

Той ѝ показа бележника си. Тя видя разпръснатите бележки, многото числа, няколкото груби скици. Разбра схемата му, преди да я е обяснил до край. Не забеляза, че са седнали върху купчина замръзнали дърва, че краката ѝ са притиснати към грубите дъски и че усеща студа през тънките си чорапи. Бяха наведени над няколко листчета хартия, които можеха да позволят на хиляди тонове товар да пресекат отрязък от празно пространство. Гласът му звучеше остро и ясно, докато ѝ обясняваше опъна, натиска, напора, налягането на вятъра. Мостът трябваше да бъде монолитна, четиристотин метрова конструкция. Беше измислил нов вид сводове. Никога не бяха правени преди и не можеха да бъдат направени, освен с греди, които имаха якостта и лекотата на риърдъновия метал.

— Ханк — попита тя, — нима си изобретил това за два дни?

— Боже, не. Изобретих го много преди да имам риърдъновия метал. Измислих го, докато произвеждах стомана за мостове. Освен всичко друго исках метал, с който това да може да се направи. Дойдох тук, просто за да видя твоя специфичен проблем лично.

Той се разсмя, като видя бавното движение на ръката ѝ пред очите ѝ, горчивата бръчка в ъгъла на устата ѝ, сякаш се опитваше да

изтрие нещата, срещу които беше водила такава изтощителна, безрадостна битка.

— Това е само груба схема — каза той, — но разбираш, мисля, какво може да се направи?

— Не мога да ти кажа всичко, което разбирам, Ханк.

— Не се притеснявай. Знам.

— Спасяваш „Тагарт Трансконтинентал“ за втори път.

— Едно време беше по-добър психолог.

— Какво искаш да кажеш?

— Защо трябва да ми пука да спасявам „Тагарт Трансконтинентал“? Не знаеш ли, че искам да имам мост от риърдънов метал, който да покажа на цялата страна?

— Да, Ханк. Знам.

— Има твърде много хора, които пицят, че релсите от риърдънов метал не са безопасни. Така че реших да им дам нещо истинско, за което да пицят. Нека видят мост от риърдънов метал.

Тя го погледна и се засмя с истинска наслада.

— Това пък какво е? — попита той.

— Ханк, не познавам никого, ама съвсем никого на света, който би измислил такъв отговор за хората при такива обстоятелства. Освен теб.

— Ами ти? Би ли искала да създадеш отговора с мен и да се изправиш срещу същите крясъци?

— Знаеш, че искам.

— Да. Знам.

Той я погледна с присвити очи — не се смееше като нея, но погледът беше равносилен.

Изведнъж тя си спомни последната им среща на партито. Споменът изглеждаше невероятен. Лекотата помежду им и странното, замайващо чувство, че това е единствената лекота, която и двамата са усещали някъде — правеше мисълта за враждебност невъзможна. Но тя знаеше, че партито се беше състояло, а той се държеше, сякаш не беше.

Отидоха до ръба на каньона. Заедно погледнаха към тъмната бездна, към скалната стена от другата ѝ страна, към слънцето високо над кулите на „Уайът Ойл“. Тя стоеше разкрячена над замръзналите камъни, силно стегната срещу вятъра. Можеше да усети, без да го

докосва, линията на гърдите му зад рамото си. Вятърът развяваше палтото ѝ в краката му.

— Ханк, мислиш ли, че можем да го построим навреме? Остават само шест месеца.

— Естествено. Ще отнеме по-малко време и труд от всеки друг мост. Нека накарам инженерите си да поработят върху основната схема и ще ти я изпратя. Без задължения от твоя страна. Просто я погледни и виж сама дали ще можеш да си я позволиш. Ще можеш. После можеш да оставиш твоите колежанчета да поработят върху детайлите.

— Ами металът?

— Ще бъде излят и валцован, дори да трябва да зарежа всяка друга поръчка в завода.

— Ще го произведеш при толкова кратко предизвестие?

— Да съм ти забавял поръчка някога?

— Не. Но както вървят нещата напоследък, може и да не си в състояние да го направиш.

— С кого си мислиш, че говориш — с Орън Бойл?

— Тя се засмя.

— Добре. Прати ми чертежите колкото се може по-скоро. Ще ги погледна и ще те уведомя до четиридесет и осем часа. А що се отнася до моите колежанчета... — тя спря и се намръщи. — Ханк, защо напоследък е толкова трудно да намериш свестни хора за каквато и да е работа?

— Не знам...

Той погледна силуета на планините, врязан в небето. Тънка струйка дим се издигаше от долината в далечината.

— Виждала ли си новите градове в Колорадо и фабриките им? — попита той.

— Да.

— Великолепно е, нали? Да видиш амбициозни хора, които са събрали тук от всяко кътче на страната. Всички са млади, всичките започват от нищо и местят планини.

— Коя планина си решил да преместиш?

— Защо?

— Какво правиш в Колорадо?

Той се усмихна.

— Търся мини.

— Какви мини?

— Медни.

— Боже Господи, нямаш ли си достатъчно работа?

— Знам, че е сложно. Но доставките на мед стават напълно ненадеждни. Изглежда няма нито една първокласна компания, останала в бизнеса в тази страна, а аз не искам да си имам работа с „Д’Анкония мед“. Не вярвам на този плейбой.

— Не те виня — каза тя, гледайки встрани.

— Така че, ако не е останал никой компетентен, който да го направи, ще трябва да си изкопая собствена мед, както копая и желязната си руда. Не мога да рискувам да бъда забавен от тия аварии и недостиг. За риърдъновия метал ми трябва доста мед.

— Купи ли мината?

— Още не. Има няколко проблема за разрешаване. Да намеря хора, оборудване, транспорт.

— Охо — тя се разсмя. — Ще си говорим за построяване на разклонение на линията?

— Може. Няма граници на възможностите в този щат. Знаеш ли, че тук има всякакви природни богатства, които чакат недокоснати? И как само растат заводите им! Чувствам се десет години по-млад, като дойда тук.

— А аз не — тя гледаше на изток, отвъд планините. — Аз мисля за контраста навсякъде другаде по системата на Тагарт. Има по-малко стоки за транспортиране, с всяка година производеният тонаж спада. Сякаш... Ханк, какво става със страната?

— Не знам.

— Продължавам да си мисля за това, което ни казваха в училище — че слънцето губи енергия, става по-студено с всяка година. Помня как се чудех как ще изглеждат последните дни на света. Мисля... че ще бъде като сега. Ще става по-студено и всичко ще спира.

— Никога не съм вярвал в тази история. Навремето мислех, че ако слънцето се изтощи, хората ще намерят заместител.

— Така ли? Странно. И аз си мислех същото.

— Той посочи струйката дим.

— Ето го новият ти изгрев. Ще подхрани останалите.

— Ако не спре.

— Мислиш ли, че може да бъде спрян?

— Тя погледна релсите под краката си и каза:

— Не.

— Той се засмя. Погледна към релсите, погледът му се премести по коловоза, по склоновете на планината, до крана в далечината. Тя видя две неща, сякаш за миг двете останаха единствени в ползрението ѝ: очертанията на профила му и синьо-зелената нишка, блестяща в пространството.

— Направихме го, нали? — каза той.

— Като отплата за всичките усилия, за безсънните нощи, за мълчаливата вяра, въпреки отчаянието, този момент беше всичко, което тя искаше.

— Да. Направихме го.

— Тя погледна встрани, забеляза един стар кран на страничната линия и помисли, че кабелите му са износени и имат нужда от подмяна. Това беше някаква страхотна яснота отвъд емоциите, след като си бил награден да изпиташ всичко, което може да се почувства. Тяхното постижение, си помисли тя, и момента на признанието му, на притежанието му — каква по-голяма интимност можеха да споделят? Сега беше свободна да посрещне и най-простите и всекидневни проблеми, защото нищо за нея вече не можеше да бъде лишено от значение.

— Зачуди се защо е сигурна, че се чувства тъкмо така. Той се обърна рязко и тръгна към колата си, тя го последва. Не се погледнаха.

— Трябва да тръгна на Изток след час — каза той.

— Тя посочи колата.

— Откъде взе това?

— Оттук. Марка „Хамънд“. От Колорадо са — единствените хора, които още правят хубави коли. Просто я купих, когато дойдох.

— Страхотна работа.

— Нали?

— Ще караш ли до Ню Йорк?

— Не, ще накарам да ми я изпратят. Дойдох със самолета си.

— Така ли? А аз карах от Шайен. Трябваше да видя линията, но сега бързам да се прибера колкото може по-скоро. Ще ме вземеш ли? Мога ли да летя обратно с теб?

Той не отговори веднага. Тя забеляза моментната, празна пауза.

— Съжалявам — каза той. Тя се зачуди дали си въобразява рязката нотка в гласа му. — Няма да летя до Ню Йорк. Отивам в Минесота.

— Добре, тогава ще се опитам да си намеря редовен полет, ако успея днес.

Тя гледаше как колата му изчезва надолу по криволичещия път. Отиде на летището след час. Беше малка писта в дъното на един разлом в пустинната планинска верига. По твърдата, неравна земя имаше малки преспи сняг. Един сигнален стълб се изправяше от едната страна с жиците си по земята, останалите бяха съборени от бурята.

Самотен служител дойде да я посрещне.

— Не, госпожице Тагарт — извинително каза той — никакви самолети до вдругиден. Има само един трансконтинентален лайнер на всеки два дни, знаете, а този, който трябваше да пристигне днес, е прикован към земята в Аризона. Повреда в двигателя, както винаги.

Той добави:

— Жалко, че не дойдохте малко по-рано. Преди малко господин Риърдън излетя за Ню Йорк с частния си самолет.

— Не тръгна за Ню Йорк, нали?

— Ами, напротив. Така каза.

— Сигурен ли сте?

— Каза, че има среща там довечера.

Тя погледна небето на изток безизразно и без да мърда. Не можеше да намери никаква причина, нищо, на което да се опре, никакъв начин да прецени, нито да разбере.

* * *

— По дяволите тези улици! — каза Джеймс Тагарт. — Ще закъснеем.

Дагни погледна напред иззад гърба на шофьора. През кръгчето, направено от чистачките върху покритото с мокър сняг стъкло, тя видя черните, очукани, блестящи покриви на коли, подредени в неподвижна редица. Далеч напред петното на червен фенер ниско над земята бележеше мястото на уличните изкопни работи.

— На всяка втора улица има нещо — раздразнително каза Тагарт.
— Защо не ги оправи някой?

Тя се облегна и закопча яката на палтото си. Чувстваше се изтощена в края на деня, който беше започнала на бюрото си в кабинета, в седем сутринта, ден, който беше прекъснала недовършен, за да се втурне към къщи и да се облече, защото беше обещала на Джим да говори на вечерята на Нюйоркския бизнес съвет.

— Искат да им изнесем реч за риърдъновия метал — беше казал той. — Можеш да го направиш много по-добре от мен. Важно е да представим нещата както трябва. Има толкова противоречия за риърдъновия метал.

Докато седеше до него в колата му, тя съжали, че се е съгласила. Гледаше улиците на Ню Йорк и мислеше за надпреварата между метала и времето, между релсите на линията „Рио Норте“ и изминаващите дни. Почувства се сякаш нервите ѝ са опънати докрай от неподвижността на колата, от вината, че губи цяла вечер, когато не може да си позволи да изгуби и час.

— С всички тези атаки срещу Риърдън, които чуваме навсякъде, може и да му трябват няколко приятели — каза Тагарт.

Тя го погледна невярващо.

— Искаш да кажеш, че ще застанеш зад него?

Той не отговори веднага, после попита мрачно:

— Този доклад на специалния комитет на Националния съвет на металургичната индустрия... какво мислиш за него?

— Знаеш какво мисля за него.

— Казаха, че риърдъновият метал е заплаха за обществената безопасност. Казаха, че химическият му състав е погрешен, че е крехък, че се разгражда на молекулярно ниво, и че ще се счупи изведнъж, без предупреждение... — той спря, сякаш молеше за отговор. Тя не отговори. Той попита притеснено:

— Не си променила мнението си за него, нали?

— За кое?

— За този метал.

— Не, Джим, не съм си променила мнението.

— Все пак те са експерти... хората от този комитет... Водещи експерти... Главни металурзи в най-големите компании, с купища степени от университети из цялата страна... — каза го със съжаление,

сякаш я молеше да го накара да се усъмни в тези хора и тяхната преценка.

Тя го гледаше учудена — това не му беше присъщо.

Колата подскочи напред. Движеше се бавно през дупка в дъсчената бариера, покрай дупката от разбит водопровод. Тя видя новите тръби, струпани до изкопа, на тръбите имаше марка: леярна „Стоктън“, Колорадо. Погледна встрани — не искаше да ѝ се напомня за Колорадо.

— Не мога да разбера — отчаяно каза Тагарт; — най-добрите експерти от Националния съвет на металургичната индустрия...

— Кой е президент на Националния съвет на металургичната индустрия, Джим? Орън Бойл, нали?

— Тагарт не се обърна към нея, но челюстта му увисна.

— Ако тоя дебел мърляч мисли, че може... — започна той, но спря, без да довърши.

Тя погледна нагоре към една улична лампа на ъгъла. Стъклен глобус, пълен със светлина. Висеше, защитен от бурята, осветявайки заковани прозорци и напукани тротоари, като единствен техен страж. На края на улицата, от другата страна на реката, на фона на отблясъка от една фабрика, тя видя тънкия силует на електростанция. Един камион преминаваше и я скри от поглед. Беше от камионите, които захранваха електростанцията — цистерна, чиято блестяща нова боя беше непроницаема за суграшицата — зелен, с бели букви: „Уайът Ойл, Колорадо“.

— Дагни, чу ли за дискусията на срещата на профсъюза на работниците от стоманолееенето в Детройт?

— Не, каква дискусия?

— Излезе във всички вестници. Обсъждали дали членовете им трябва или не да работят с риърдънов метал. Не стигнали до решение, но това било напълно достатъчно за изпълнителя, който щял да рискува с риърдънов метал. Анулирал поръчката, и то бързо! Ами ако... ако всички решат да не го използват?

— Да решават.

Светла точка се издигаше по права линия към върха на невидима кула. Беше асансьорът на огромен хотел. Колата мина покрай алеята пред сградата. Неколцина мъже пренасяха тежък сандък с оборудване

от един камион към мазето. Видя името на сандъка: „Нилсън Мотърс, Колорадо“.

— Не ми харесва резолюцията, приета от комитета на учителите в Ню Мексико — каза Тагарт.

— Каква резолюция?

— Решили са, че не бива да се позволява на децата да се возят по новата линия „Рио Норте“ на „Тагарт Трансконтинентал“, след като бъде завършена, защото не е безопасна... Казали са го конкретно — новата линия на „Тагарт Трансконтинентал“. Излезе във всички вестници. Това е невероятна реклама за нас... Дагни, какво мислиш да направим, за да им отговорим?

— Да пуснем първия влак по новата линия „Рио Норте“.

Той млъкна за дълго. Изглеждаше странно унил. Тя не можеше да го разбере: той не злорадстваше, не използваше мненията на любимите си авторитети срещу нея, изглежда молеше да го успокои.

Една кола профуча покрай тях, за секунда зърна мощта — гладко, уверено движение и блестящ корпус. Знаеше марката на колата: „Хамънд“, Колорадо.

— Дагни, дали... дали ще построим линията... навреме?

Странно беше да чуе нотката на проста емоция в гласа му — несложният звук на животинския страх.

— Господ да е на помощ на този град, ако не успеем! — отговори тя.

Колата зави зад един ъгъл. Над черните покриви на града тя видя календара, осветен от прожектор. На него пишеше „29 януари“.

— Дан Конъуей е копеле!

Думите изригнаха изведнъж, сякаш не можеше да ги сдържа повече. Тя го погледна удивено.

— Защо?

— Отказа да ни продаде колорадските линии на „Финикс-Дюранго“.

— Не си... — трябваше да спре. Започна отново, сдържайки гласа си равен, за да не закрещи: — Не си му го предложил, нали?

— Разбира се, че му предложих!

— Не си очаквал... да ги продаде... на теб?

— Че защо не? — истерично войнствения му маниер се беше върнал. — Предложих му повече от всички други. Нямаше да харчим

пари да изтръгваме релсите и да ги извозваме, можехме да ги използваме, както са. И щеше да е чудесна реклама — че се отказваме от релсите от риърдънов метал, от уважение към общественото мнение. Щеше да си струва всяка стотинка при добра воля! Но кучият му син отказа. Всъщност декларира, че нито фут релси няма да бъде продаден на „Тагарт Трансконтинентал“. Продава го на парче на всеки скитник, на железници с по един локомотив в Арканзас или Северна Дакота, продава на загуба, в пъти под цената, която му предложих, копелето! Дори не иска да печели! И трябва да видиш как са му налетели тези лешояди! Знаят, че няма да намерят релси никъде другаде!

Тя седеше с наведена глава. Не можеше да понесе да го погледне.

— Мисля, че това е противно на намерението на правилото „Гарван гарвана око не вади“ — ядосано каза той. — Мисля, че намерението и целта на Националното железопътно обединение беше да защити основните системи, а не затъntenите кътчета на Северна Дакота. Но не мога да поискам сдружението да гласува за това сега, защото всички са там и се надпреварват за тия релси!

Тя каза бавно, сякаш ѝ се щеше да носи ръкавици, за да си служи с думите:

— Разбирам защо искаш да защитя риърдъновия метал.

— Нямам представа за какво...

— Млъкни, Джим — тихо каза тя.

Той замълча за момент. Сетне отметна глава назад и каза провлачено и предизвикателно:

— По-добре да защитиш както трябва риърдъновия метал, защото Бъртрам Скъдър може да бъде доста саркастичен.

— Бъртрам Скъдър?

— Той ще бъде един от ораторите тази вечер.

— Един от... Не ми каза, че ще има и други оратори.

— Ами... аз... Какво значение има? Не те е страх от него, нали?

— Нюйоркският бизнес съвет... и ти каниш Бъртрам Скъдър?

— Защо не? Не мислиш ли, че е хитро? Той няма лоши чувства към бизнесмените, наистина. Приел е поканата. Искаме да бъдем широко скроени и да изслушаме всички страни, а и може би да го спечелим... Е, какво зяпаш? Ще можеш да го биеш, нали?

— ... Да го бия?

— В ефир. Ще се излъчва по радиото. Ще дебатираш с него по въпроса „Дали риърдъновият метал е смъртоносен продукт на алчността?“.

Тя се наведе напред. Отвори стъклената преграда към предната седалка и нареди:

— Спри колата!

Не чу какво казваше Тагарт. Смътно забеляза, че гласът му се е извисил до крясък:

— Те чакат! Петстотин души на вечеря, национално покритие! Не можеш да ми го причиниш!

Той сграбчи ръката ѝ, крещейки:

— Но защо?

— Проклет глупак, да не мислиш, че смятам въпроса им за спорен?

Колата спря, тя изскочи и се затича.

Първото нещо, което забеляза след известно време, бяха чехлите ѝ. Вървеше бавно, нормално и беше странно да усети леден камък под тънките подметки на черните сатенени сандали. Тя отметна косата си назад, махна я от челото си, и усети как мокри снежинки се топят в дланта ѝ.

Сега беше спокойна, заслепяващият гняв си беше отишъл — чувстваше единствено сиво изтощение. Главата ѝ болеше малко, разбра, че е гладна и си спомни, че трябваше да вечеря в Британския съвет. Продължи. Не искаше да яде. Помисли си, че може да си вземе чаша кафе някъде, а после да си вземе такси до къщи.

Огледа се наоколо. Не се виждаха таксите. Не познаваше квартала. Не изглеждаше добър. Видя празен парцел от другата страна на улицата, изоставен парк, обграден от назъбена ограда, която изглеждаше като контура на далечни небостъргачи и фабрични комини, видя няколко светлини в прозорците на порутените къщи, няколко малки, мърляви магазинчета, затворени за през нощта, и мъглата на Ист Ривър на две пресечки.

Тя тръгна обратно към центъра на града. Черната форма на някаква развалина изникна пред нея. Някога отдавна е била сграда с офиси — виждаше небето през голия стоманен скелет и ъгловите останки от тухлите, които се бяха натрошили. В сянката на развалините, като тревичка, бореща се да оцелее в основите на мъртъв

гигант, имаше малко ресторантче. Прозорците му бяха като ярка ивица стъкло и светлина. Тя влезе.

Вътре имаше чист тезгях с лъскава хромирана лента по краищата. Имаше лъскава машина за топли напитки и аромат на кафе. На тезгяха седяха неколцина мърляви типове, зад него стоеше плещест възрастен мъж, а ръкавите на чистата му бяла риза бяха навити до лактите. Топлият въздух я накара да разбере с благодарност, че просто ѝ е било студено. Загърна се с черната си кадифена наметка и седна на бара.

— Чаша кафе, моля — каза тя.

Мъжете я гледаха без любопитство. Не изглеждаха учудени да видят жена във вечерно облекло да влиза в бедняшка кръчма — нищо не учудваше никого в наши дни. Собственикът се обърна невъзмутимо, за да изпълни поръчката ѝ; във вялото му безразличие имаше някаква мекота, която не задава въпроси.

Не можеше да каже дали четиримата мъже до нея бяха просяци или работници — нито дрехите, нито маниерите показват разликата в наше време. Собственикът сложи пред нея каничка кафе. Тя склочи ръце около нея, наслаждавайки се на топлината ѝ. Огледа се и си помисли, правейки си сметка заради професионалния си навик, колко е прекрасно, че човек може да си купи толкова много за десет цента.

— Премести поглед от неръждаемия стоманен цилиндър на машината за кафе към чугунения тиган, към стъклените рафтове, емайлираната мивка и хромираните ножове на миксера. Собственикът печеше филийки. Изпитваше удоволствие да наблюдава изобретателността, вложена в лентата, която се движеше бавно, прекарвайки филийките хляб покрай нажежените метални спирали. След това видя името, гравирано на тостера: „Марш, Колорадо“.

Отпусна глава върху ръката си на тезгяха.

— Няма полза, госпожа — каза старият скитник до нея.

Наложи се да изправи глава. Трябваше да се усмихне развеселено, на него и на себе си.

— Няма ли? — попита тя.

— Не. Забрави. Само се заблуждаваш.

— За какво?

— За всичко, което струва и пукната пара. Всичко е само прах, госпожа, прах и кръв. Не вярвай в мечтите, с които те тъпчат, и няма да

те наранят.

— Какви мечти?

— Историите, дето ти ги разказват, докато си млад — за човешкия дух. Няма никакъв човешки дух. Човекът е просто долнопробно животно, без интелект, без душа, без добродетели или морални ценности. Животно, способно само на две неща — да яде и да се плоди.

Изпитото му лице с опулени очи и повехнали черти, което някога е било изтънчено, все още правеше впечатление. Изглеждаше като карикатура на евангелист или професор по естетика, който е прекарал години в съзерцание из мрачни музеи. Тя се чудеше какво го е разрушило, каква грешка по пътя може да доведе човек до това.

— Минаваш през живота и търсиш красота, величие, някакво върховно постижение — каза той. — А какво намираш? Купища хитра машинария, с която правят тапицирани коли или матраци с пружини.

— Какво им е на матраците с пружини? — попита един мъж, който изглеждаше като шофьор на камион. — Не му обръщайте внимание, госпожа. Обича да се слуша как говори. Безобиден е.

— Единственият талант на човека е долната ловкост да удовлетвори нуждите на тялото си — каза старият скитник. — За това не е необходима интелигентност. Не вярвайте на историите за разума на човека, за духа му, за идеалите му, за усещането му за неограничена амбиция.

— Аз не вярвам — каза едно младо момче, което седеше на ъгъла на тезгяха. Носеше палто, разпрано на едното рамо, а квадратната му уста изглеждаше оформена от горчивината на целия му живот.

— Дух ли? — каза старият скитник. — Няма дух в производството или в секса. И все пак това са основните грижи на човека. Материята — само това знаят хората, само за това ги е грижа. Доказателството са великите ни индустрии — единственото постижение на така наречената ни цивилизация — построени от долни материалисти с цели, интереси и чувство за морал на кастрирани шопари. Не е необходим морал, за да туриш десеттонен камион на конвейер за сглобяване.

— Какво е морал? — попита тя.

— Преценка, с чиято помощ да различаваш правилното от неправилното, поглед, с който да виждаш истината, кураж, за да действаш в съгласие с нея, себеотдаване на доброто, почтеност да защитаваш доброто на всяка цена. Но къде го намираш?

Момчето издаде някакъв звук — наполовина кискане, наполовина подигравка:

— Кой е Джон Голт?

Тя пиеше кафето, заета само с удоволствието от чувството, че топлата течност сякаш съживява артериите по тялото ѝ.

— Аз мога да ти кажа — каза дребен, съсухрен скитник, който носеше шапка, плътно нахлупена над очите му. — Аз знам.

Никой не го чу и не му обърна внимание. Момчето гледаше Дагни с някакво неудържимо и безпричинно напрежение.

— Теб не те е страх — каза ѝ то изведнъж, без обяснение, просто като твърдение, със сух, безжизнен глас, който съдържаше нотка на учудване.

Тя го погледна.

— Не, не ме е страх.

— Аз знам кой е Джон Голт — каза скитникът. — Това е тайна, но аз я знам.

— Кой? — попита тя без интерес.

Изследовател — каза скитникът — най-великият изследовател, живял някога. Човекът, който е намерил извора на младостта.

— Дай ми още една чаша. Черно — каза старият скитник, бутайки чашата си през тезгяха.

— Джон Голт го търсил години наред. Прекосил океани, прекосил пустини, слизал в забравени мини, на мили под земята. Но го намерил на върха на една планина. Отнело му десет години да я изкачи. Счупил всички кости по тялото си, одрал кожата по ръцете си, изгубил дома си, името си, любовта си. Но я изкачил. Намерил извора на младостта, който искал да донесе долу при хората. Само дето никога не се върнал.

— А защо? — попита тя.

— Защото открил, че не може да го донесе.

* * *

Човекът, който седеше пред бюрото на Риърдън, имаше размити черти и маниери, лишени от всякаква характерност, така че човек не можеше да си състави представа за лицето му или да открие движещите личността му подбуди. Единственият му отличителен белег изглежда беше тумбест нос, доста голям за останалата част от тялото му, поведението му беше смирено, но изразяваше нелеп намек за опасност, преднамерено прикрита, и все пак разпознаваема. Риърдън не можеше да разбере целта на посещението му. Това беше доктор Потър, който заемаше някаква неопределена позиция в Държавния научен институт.

— Какво искате? — попита Риърдън за трети път.

— Моля ви да обърнете внимание на социалния аспект, господин Риърдън — меко каза мъжът. — Настоявам да се съобразите с епохата, в която живеем. Нашата икономика не е готова за това.

— За кое?

— Икономиката ни е в положение на изключително нестабилен баланс. Всички ние трябва да обединим усилията си, за да я спасим от колапс.

— И какво искате да направя?

— Помолиха ме да обърна вниманието ви върху тези съображения. Аз съм от Държавния научен институт, господин Риърдън.

— Казахте го и преди. Но за какво искате да ме видите?

— Държавният научен институт няма положително мнение за риърдъновия метал.

— И това ми казахте.

— Нима това не е фактор, с който да трябва да се съобразите?

— Не.

Светлината ставаше мъждива в широките прозорци на кабинета. Дните бяха къси. Риърдън видя безформената сянка на носа на бузата на мъжа и безцветните му очи, които го наблюдаваха — погледът му беше неопределен, но преднамерен.

— Държавният научен институт представлява най-добрите умове на страната, господин Риърдън.

— И на мен така са ми казвали.

— Разбира се, вие не искате да противоречите на тяхната преценка?

— Напротив.

Мъжът погледна Риърдън, сякаш го молеше за помощ, сякаш Риърдън беше нарушил някакъв неписан кодекс, изискващ от него да е разбрал отдавна. Риърдън не му предложи никаква помощ.

— Това ли е всичко, което искахте да знаете? — попита той.

— Единствено въпрос на време е, господин Риърдън — предразполагащо каза мъжът. — Просто временно отлагане. Само да дадем на икономиката шанса да се стабилизира. Само ако почакате няколко години...

Риърдън се разсмя, весело и презрително.

— Значи това преследвате? Искате да изтегля риърдъновия метал от пазара? Защо?

— Само за няколко години, господин Риърдън. Само докато...

— Вижте — каза Риърдън. — Сега аз ще ви задам един въпрос: да не би вашите учени да са решили, че риърдъновият метал не е това, за което го представям?

— Не сме се занимавали с това.

— Да не би да са решили, че не е добър?

— Трябва да се вземе предвид социалното въздействие на продукта. Ние мислим за страната като цяло, загрижени сме за общественото благоденствие и ужасната криза в настоящия момент, която...

— Добър ли е риърдъновият метал или не?

— Ако погледнем нещата от гледната точка на притеснителния ръст на безработицата, която в момента...

— Добър ли е риърдъновият метал?

— По време на отчаян недостиг на стомана не можем да си позволим експанзията на стоманодобивна компания, която произвежда твърде много, защото може да изхвърли от бизнеса компаниите, които произвеждат твърде малко и така да създаде небалансирана икономика, която...

— Ще отговорите ли на въпроса ми?

Човекът вдигна рамене.

— Въпросите за стойността са относителни. Ако риърдъновият метал не е добър, той е физическа заплаха за обществото. Ако е добър, е социална заплаха.

— Ако имате да ми кажете нещо за физическата опасност от риърдъновия метал, давайте. Зарежете останалото. Бързо. Аз не говоря този език.

— Но със сигурност въпросите за общественото благоденствие...

— Зарежете.

Човекът изглеждаше объркан и смутен, сякаш почвата беше пропаднала под краката му. След момент попита безпомощно:

— Но тогава какъв е основният ви интерес?

— Пазарът.

— Как така?

— Има пазар за риърдъновия метал и възнамерявам да се възползвам изцяло от него.

— Нима пазарът не е нещо хипотетично? Общественият отговор за вашия метал не беше окуражаващ. С изключение на поръчката от „Тагарт Трансконтинентал“, не сте получили никакви сериозни...

— Ами тогава, след като мислите, че обществото няма да се възползва от него, за какво се притеснявате?

— Ако обществото не се възползва, ще претърпите сериозни загуби, господин Риърдън.

— Това е мой проблем, не ваш.

— Ако възприемете по-градивна линия на поведение и се съгласите да изчакате няколко години...

— Защо да чакам?

— Но нали обясних ясно, че Държавният научен институт не одобрява появата на риърдъновия метал на металургичната сцена в момента.

— Защо трябва да ми пука?

Мъжът въздъхна.

— Вие сте много труден човек, господин Риърдън.

Небето на късния следобед натежаваше, сякаш се сгъстяваше зад стъклото на прозорците. Очертанията на фигурата на мъжа сякаш се разтваряха в безформена топка сред острите, прави ъгли на мебелите.

— Определих ви тази среща — каза Риърдън, — защото ми казахте, че искате да разискваме нещо от изключителна важност. Ако това е всичко, което имате да кажете, сега ще ви помоля да ме извините. Много съм зает.

Мъжът се облегна на стола си.

— Мисля, че сте прекарвали десет години в проучвания за риърдъновия метал — каза той. — Колко ви струваше?

— Риърдън погледна нагоре — не можеше да разбере насоката на въпроса, но в гласа на мъжа имаше явна целенасоченост. Тонът се беше втвърдил.

— Милион и половина долара — каза Риърдън.

— Колко ще искате за него?

Риърдън трябваше да изчака за миг. Не можеше да повярва.

— За какво? — попита той ниско.

— За всички права върху риърдъновия метал.

— Мисля, че е по-добре да се махате оттук — каза Риърдън.

— Няма причина за подобно поведение. Вие сте бизнесмен. Правя ви бизнес предложение. Можете да назовете цената си.

— Правата за риърдъновия метал не се продават.

— Мога да говоря за големи суми пари. Правителствени пари.

Риърдън стоеше неподвижно, мускулите на бузите му бяха стегнати, но погледът му беше безразличен, съсредоточен само заради лекото нездраво любопитство.

— Вие сте бизнесмен, господин Риърдън. Това е предложение, което не можете да си позволите да пренебрегнете. От една страна залагате при огромен риск, инатите се пред неблагоприятно обществено мнение, има сериозен шанс да загубите всяка стотинка, която сте вложили в риърдъновия метал. От друга страна можем да ви облекчим от риска и от отговорността с впечатляваща печалба, незабавна печалба, много по-голяма, отколкото можете да се надявате да направите от продажбата на метал за следващите двайсет години.

— Държавният научен институт е научна, а не търговска организация — каза Риърдън. От какво толкова ги е страх?

— Използвайте грозни, ненужни думи, господин Риърдън. Старая се да ви убедя да продължим дискусията в приятелски тон. Темата е важна.

— Започвам да разбирам това.

— Предлагаме ви празен чек, както разбирате, за неограничена сума. Какво друго можете да искате? Назовете цената си.

— Продажбата на правата върху риърдъновия метал не е предмет на обсъждане. Ако имате да казвате нещо друго, ви моля да го кажете и да си вървите.

Мъжът се облегна назад, погледна невярващо Риърдън и попита:

— Какво целите?

— Аз ли? Какво искате да кажете?

— В бизнеса сте, за да правите пари, нали?

— Така е.

— Искате да спечелите колкото се може повече, нали?

— Да.

— Тогава защо искате да се борите години наред, изстисквайки печалба с размер на стотинки за тон, вместо да получите цяло състояние за риърдъновия метал? Защо?

— Защото е мой. Разбирате ли тази дума?

Мъжът въздъхна и се изправи.

— Надявам се да нямате повод да съжалявате за решението си, господин Риърдън — каза той. Тонът на гласа му внушаваше точно обратното.

— Приятен ден — каза Риърдън.

— Мисля, че трябва да ви уведомя, че Държавният научен институт може да издаде официално изявление, с което да обяви риърдъновия метал за негоден за употреба.

— Това е тяхно право.

— Такова изявление може да направи нещата по-трудни за вас.

— Несъмнено.

— Що се отнася до последствията... — мъжът вдигна рамене — Не сме в епохата на хора, които отказват да сътрудничат. В наши дни човек има нужда от приятели. Вие не сте популярен човек, господин Риърдън.

— Какво се опитвате да кажете?

— Със сигурност разбирате.

— Не.

— Обществото е сложна структура. Има толкова много въпроси, които чакат решение и висят на тънък косъм. Никога не можем да кажем кога подобен въпрос ще бъде решен и какъв ще бъде решаващият фактор в постигането на едно такова деликатно равновесие. Ясен ли съм?

— Не.

— Червеният пламък на излята стомана бликна в здрача. Оранжева светлина с цвят на тъмно злато обля стената зад бюрото на

Риърдън. Отблясъкът премина ласкаво по челото му. Лицето му беше безстрастно ведро.

— Държавният научен институт е правителствена организация, господин Риърдън. Има някои закони, които чакат в Конгреса и които могат да бъдат гласувани всеки момент. Бизнесмените са особено уязвими в наши дни. Сигурен съм, че ме разбирате.

Риърдън се изправи на крака. Усмиваше се.

— Не разбирам. Ако разбирах, трябваше да ви убия.

Мъжът тръгна към вратата, сетне спря и погледна към Риърдън по начин, който за първи път изразяваше просто човешко любопитство. Риърдън стоеше неподвижно срещу светлината, която се движеше по стената — стоеше спокойно, с ръце в джобовете.

— Ще ми кажете ли — попита мъжът, — само между нас, мое собствено любопитство — защо правите това?

Риърдън отговори спокойно:

— Ще ви кажа. Няма да разберете. Всъщност го правя, защото риърдъновият метал е *добър*.

* * *

Дагни не можеше да разбере мотивите на господин Моуън. Обединената компания за стрелки и семафори внезапно ги беше уведомила, че няма да изпълни поръчката ѝ. Нищо не беше станало, тя не можеше да разбере причината за това, а те не искаха да дадат обяснение.

Тя беше побързала да отиде в Кънектикът, за да види господин Моуън лично, но единственият резултат от разговора беше усещането за още по-тежко, сиво и натоварващо смущение в ума ѝ. Господин Моуън заяви, че няма да продължи да прави стрелки от риърдънов метал. Като единствено обяснение той каза, избягвайки погледа ѝ:

— Твърде много хора не го харесват.

— Кое? Риърдъновия метал или това, че правите стрелките?

— И двете, предполагам... Хората не го харесват... Не искам никакви неприятности.

— Какви неприятности?

— Каквито и да е.

— Да сте чули поне едно-единствено нещо срещу риърдъновия метал, което да е вярно?

— Ами кой знае какво е вярно? Резолюцията на Националния съвет на металургичната индустрия казва...

— Вижте, работили сте с метали през целия си живот. През последните четири месеца работите с риърдънов метал. Не знаете ли, че това е най-великото нещо, с което сте си имали работа някога?

Той не отговори.

— Не го ли знаете?

Той погледна встрани.

— Не знаете ли кое е вярно?

— По дяволите, госпожице Тагарт, аз съм в бизнеса, и съм просто дребна риба. Просто искам да правя пари.

— И как мислите, че се правят?

Но тя вече знаеше, че е безполезно. Гледайки лицето на Моуън и очите, които не можеше да улови, тя се почувства така, както веднъж се почувства на един самотен участък от линията — бурята беше скъсала телефонните жици, комуникационните линии бяха прерязани и думите бяха просто звуци, които не предаваха нищо.

Беше безполезно да спори, си помисли, и да се учудва на хората, които нито отхвърлят един довод, нито го приемат. Докато седеше неспокойно във влака, на път обратно за Ню Йорк, тя си каза, че господин Моуън не е важен, че нищо не е важно в момента — освен да намери някой друг, който да произведе стрелките. Бореше се със списък от имена наум, чудейки се кой най-лесно ще бъде убеден, измолен или подкупен.

В момента, в който влезе в преддверието на кабинета си, вече знаеше, че нещо е станало. Усети неестествената тишина, лицата на персонала се обърнаха към нея така, сякаш влизането ѝ беше онова, което всички са очаквали, на което са се надявали, и от което са ужасени.

Еди Уилърс скочи на крака и тръгна към вратата на кабинета ѝ, убеден, че ще го разбере и последва. Беше видяла лицето му. Каквото и да беше, ѝ се искаше да не го е наранило чак толкова лошо.

— Държавният научен институт тихо каза той, когато бяха сами в кабинета — е публикувал становище, което предупреждава хората да не използват риърдънов метал.

И добави:

— Казаха го и по радиото. Написано е в следобедните вестници.

— Какво са казали?

— Дагни, нищо не са казали! Не са го казали наистина, но е там — и същевременно не е. Това е чудовищното в цялата работа.

Усилията му бяха насочени към това да запази гласа си спокоен, но не можеше да контролира думите си. Думите му излизаха под напора на невярващото объркано възмущение на дете, което крещи, отказвайки да приеме първата си среща със злото.

— Какво са казали, Еди?

— Те... Трябва да го прочетеш — той посочи вестника, оставен на бюрото й. — Не са казали, че риърдъновият метал е лош. Не са казали, че е несигурен. Онова, което са направили, е... — той разтвори ръце и ги пусна в жест на отчаяние.

Тя видя веднага какво са направили. Видя изреченията: „Може да се окаже възможно след известен период на сериозна експлоатация внезапно да се появи пукнатина, въпреки че продължителността на този период не може да бъде предвидена... Възможността за молекулярна реакция, непозната понастоящем, не може да бъде изцяло изключена... Въпреки че якостта на метала очевидно може да бъде демонстрирана, някои въпроси относно поведението му при необичайно натоварване не може да не бъдат взети предвид... Въпреки че няма доказателства, които да подкрепят мнението, че употребата на метала трябва да се забрани, едно по-нататъшно проучване на неговите свойства би било от полза“.

— Не можем да се борим с това. Не можем да му отговорим — бавно казваше Еди. — Не можем да изискаме оттегляне на доклада. Не можем да им покажем тестовете си или да докажем каквото и да е. Не са казали нищо. Не са казали каквото и да е, което да може да бъде отхвърлено или да ги накърни професионално. Това е работа на страхливец. Може да се очаква от изнудвач. Но Дагни! Това е Държавният научен институт!

Тя кимна мълчаливо. Стоеше с очи, приковани някъде отвъд прозореца. В края на една тъмна улица крушките от електрически надпис продължаваха да светват и да угасват, сякаш хитро й намигаха.

Еди събра силите си и каза с тон на човек, който дава военен рапорт:

— Акциите на Тагарт се сринаха. Бен Нийли напусна. Националното братство на пътните и железопътните работници забрани на членовете си да работят по линията „Рио Норте“. Джим напусна града.

Тя свали шапката и палтото си, прекоси стаята и бавно, много хладнокръвно седна зад бюрото си. Забеляза голям кафяв плик с герба на „Риърдън стийл“, който лежеше пред нея.

— Това дойде по специален куриер, веднага след като ти излезе — каза Еди.

Тя сложи ръка на плика, но не го отвори. Знаеше какво е: чертежите на моста. След малко попита:

— Кой е издал това мнение?

Еди я погледна и се усмихна за миг горчиво, поклащайки глава.

— Не — каза той. — И аз помислих за това. Обадох се в Института и ги попитах. Не, публикувано е от службата на доктор Флойд Ферис, техният координатор.

Тя не каза нищо.

— И все пак! Доктор Стедлър оглавява този институт. Той е институтът. Трябва да е знаел за него. Той го е позволил. Ако е направено, е направено от негово име... Доктор Робърт Стедлър... Спомняш ли си... когато бяхме в колежа... говорехме за великите имена в света... хората на чистия разум... и винаги избирахме името му като едно от тях, а... — той спря. — Съжалявам, Дагни. Знам, че няма смисъл да казвам каквото и да е. Само...

Тя седеше, притискайки с ръка кафявия плик.

— Дагни — със слаб глас попита той — какво става с хората? Защо това изявление успя? Такава очевидна мръсотия е — толкова очевидна и толкова прогнила. Мислех си, че свестен човек би го хвърлил в боклука. Как може... — гласът му се пречупи в кротък, отчаян, упорит гняв — как можаха да го приемат? Не са ли го чели? Не са ли видели? Не мислят ли? Дагни! Какво у хората им позволява да правят това — и как можем ние да живеем с него?

— Тихо, Еди — каза тя, — тихо. Не се бой.

* * *

Сградата на Държавния научен институт се изправяше на брега на една река в Ню Хемпшир, на склона на самотен хълм, по средата между реката и небето. Отдалеч изглеждаше като самотен паметник в девствена гора. Дърветата бяха внимателно засадени, пътищата бяха направени като в парк, а покривите на малък град можеха да се видят в една долина на няколко мили оттам. Но нищо не беше допуснато твърде наблизко, за да смекчи строгостта на сградата.

Белият мрамор на стените ѝ придаваше класическо величие, а композицията на правоъгълните ѝ обеми ѝ придаваше чистотата и красотата на модерна фабрика. Беше вдъхновяваща конструкция. От другата страна на реката хората я гледаха с почит и мислеха за нея като за паметник на жив човек, чийто характер имаше благородството на контура на сградата.

Над входа, в мрамора беше изрязано посвещение — „На безстрашния разум. На неопетнената истина“. В едно спокойно крило, в един гол коридор, на една малка бронзова табелка, същата като десетки други табелки с имена по другите врати, пишеше: „Доктор Робърт Стедлър“.

На дваисет и седем годишна възраст доктор Робърт Стедлър беше написал трактат за космическите лъчи, който разбиваше повечето от теориите, поддържани от предшестващите го учени. Тези след него откриваха достижението му някъде в основата на всяка насока на проучване, която поемеха.

На трийсет години беше признат за най-великия физик на своето време. На трийсет и две оглави Физическия факултет на университета „Патрик Хенри“, в дните, когато великият университет все още заслужаваше славата си. Именно за доктор Робърт Стедлър един писател беше казал: „Вероятно нито един от феномените на Вселената, които проучва, не е толкова удивителен, колкото мозъкът на самия доктор Робърт Стедлър“. Именно доктор Робърт Стедлър беше поправил един студент: „Свободно научно изследване? Първото прилагателно е излишно“.

На четирийсет години доктор Робърт Стедлър се обърна към нацията, защитавайки основаването на Държавен научен институт. „Освободете науката от управлението на долара“, пледираше той. Въпросът висеше на косъм, неясна група учени тихо беше прокарала закон по дългия път към трибуната на Конгреса — имаше обществено

колебание за закона, известно съмнение, неудобство, което никой не можеше да определи. Името на доктор Робърт Стедлър действаше върху страната като космическите лъчи, които той проучваше: проникваше през всяка бариера. Нацията построи бялата мраморна сграда като личен подарък към един от най-великите си хора.

Кабинетът на доктор Стедлър в института беше малка стая, която изглеждаше като кабинет на счетоводител на неуспешна фирма. Имаше евтино бюро от грозен жълт дъб, кантонерка, два стола и черна дъска, издраскана с математически формули. Докато седеше на един от столовете до бялата стена, Дагни мислеше, че кабинетът излъчва едновременно показност и елегантност: показност, защото сякаш беше направен да внушава, че собственикът му е достатъчно велик, за да си позволи такова нещо, и елегантност, защото той наистина нямаше нужда от нищо друго.

Беше срещала доктор Стедлър няколко пъти на банкети, давани от водещи бизнесмени или големи инженерни фирми, в чест на една или друга тържествена кауза. Беше ги посещавала със същото колебание, с което и той, и беше открила, че той обича да говори с нея.

— Госпожице Тагарт — беше й казал веднъж, — никога не очаквам да открия интелигентност. Това, че я виждам тук, е такова удивително облекчение!

Тя беше дошла в кабинета му, помнейки тази фраза. Седеше и го наблюдаваше като учен: не предполагаше нищо, потискаше емоцията, опитваше се само да наблюдава и да разбере.

— Госпожице Тагарт — радостно каза той, — любопитен съм за вас, любопитен съм към всяко нещо, което създава прецедент. По правило посетителите са болезнено задължение за мен. Искрено съм удивен, че чувствам такова простичко удоволствие да ви видя тук. Знаете ли какво е да почувствате изведнъж, че можете да говорите, без да се мъчите да изтръгнете някакво разбиране от вакуума?

Той седеше на ръба на бюрото си, поведението му беше радостно неформално. Не беше висок и крехкостта му придаваше вид на младежка енергичност, почти младежки жар. Тясното му лице нямаше възраст — беше обикновено лице, но голямото чело и големите сиви очи съдържаха такава спираща дъха интелигентност, че човек не можеше да забележи нищо друго. Имаше бръчки от смях в ъгълчетата на очите му, както и леки линии на горчицина в ъгълчетата на устата

му. Не изглеждаше като човек на петдесет, леко посивялата му коса беше единственият белег за възрастта му.

— Кажете ми нещо повече за себе си — каза той. — Винаги съм искал да ви попитам какво правите с такава невероятна кариера като тежката промишленост и как търпите тези хора.

— Не мога да отнемам твърде много от времето ви, доктор Стедлър — тя говореше с вежлива, безпристрастна точност, а въпросът, който съм дошла да обсъдим, е изключително важен.

Той се засмя.

— *Ето* я отличителната черта на бизнесмена — веднага да иска да достигне до същината. Ама разбира се. Но не се притеснявайте за моето време — то е ваше. А сега, какво казахте, че искате да обсъдим? А, да. Риърдъновия метал. Не е точно една от темите, по които съм най-добре информиран, но ако има нещо, което мога да направя за вас... — ръката му направи подканящ жест.

— Познавате ли изявлението, публикувано от този институт относно риърдъновия метал?

Той се намръщи леко.

— Да, чух за него.

— Чели ли сте го?

— Не.

— Цели да предотврати употребата на риърдънов метал.

— Да, дотолкова и аз го схванах.

— Можете ли да ми кажете защо? — той разтвори ръце, бяха привлекателни — дълги и кокалести, красиви, изразявайки мускулеста енергия и сила. — Наистина не мога да разбера. Това е областта на доктор Ферис. Сигурен съм, че си има причини. Бихте ли желали да говорите с доктор Ферис?

— Не. Запознат ли сте с металургичните свойства на риърдъновия метал, доктор Стедлър?

— Ами да, малко. Но кажете ми, защо се интересувате от това?

Проблясък на учудване припламна и угасна в очите ѝ, тя отговори, без да промени безразличния тон на гласа си:

— Строя разклонение с релси от риърдънов метал, което...

— Ама разбира се! Чух нещо за това. Трябва да ми простите, не чета вестниците толкова редовно, колкото трябва. Вашата железопътна компания строи нов клон, нали?

— Съществуването на компанията ми зависи от завършването на този клон — а мисля, че в крайна сметка и съществуването на тази страна ще зависи от него.

Веселите бръчки около очите му станаха по-дълбоки.

— Можете ли да го твърдите с пълна сигурност, госпожице Тагарт? Аз не бих могъл.

— В този случай ли?

— В който и да е случай. Никой не може да каже накъде ще поеме бъдещето на една страна. То не е въпрос на изчислими тенденции, а хаос, подчинен на властта на момента, в който всичко е възможно.

— Мислите ли, че производството е необходимо за съществуването на една държава, доктор Седлър?

— Ами да, разбира се.

— Построяването на нашата линия беше спряно от изявлението на този институт.

Той не се усмихна и не отговори.

— Представя ли това изявление вашето заключение за природата на риърдъновия метал? — попита тя.

— Казах, че не съм го чел — в гласа му имаше остра нотка.

Тя отвори чантата си, извади изрезка от вестник и му я подаде. — Бихте ли го прочели и бихте ли ми казали, дали това е език, на който науката има право да говори?

Той хвърли поглед на изрезката, усмихна се презрително и я бутна настрана с жест на отвращение.

— Отвратително, нали? — каза той. — Но какво може да се направи, когато си имате работа с хора?

Тя го гледаше неразбиращо.

— Значи не одобрявате това изявление?

Той вдигна рамене:

— Моето одобрение или неодобрение не би имало значение.

— Оформили ли сте си собствено заключение за риърдъновия метал?

— Ами металургията не е точно... как да кажа... моята специалност.

— Преглеждали ли сте някакви данни за риърдъновия метал?

— Госпожице Тагарт, не разбирам целта на въпросите ви — гласът му звучеше леко нетърпеливо.

— Искам да знам личното ви мнение за риърдъновия метал.

— С каква цел?

— За да го дам на пресата.

Той стана.

— Това е напълно невъзможно.

Гласът ѝ се напрегна от усилието да се опита да срещне разбиране:

— Ще ви дам цялата информация, необходима за окончателна преценка.

— Не мога да правя публични изявления за това.

— Защо не?

— Ситуацията е твърде сложна, за да я обяснявам в неофициален разговор.

— Но ако откриете, че риърдъновият метал в действителност е изключително ценен продукт, който...

— Това е встрани от темата.

— Стойността на риърдъновия метал е встрани от темата?

— Тук се засягат други въпроси, освен чистите факти.

Тя попита, неспособна да повярва, че го е чула правилно:

— От какви други въпроси се интересува науката, освен от чистите факти?

Горчивите бръчки около устата му се изостриха в почти недоловима усмивка:

— Госпожице Тагарт, вие не разбирате проблемите на учените.

Тя каза бавно, сякаш го разбираше едновременно с думите си:

— Мисля, че знаете какво е в действителност риърдъновият метал.

Той вдигна рамене.

— Да. Знам. От информацията, която видях, изглежда е нещо забележително. Блестящо постижение, поне що се отнася до технологията.

Той крачеше нетърпеливо из кабинета.

— Всъщност бих желал някой ден да поръчам специален лабораторен двигател, който да издържа на точно такива високи температури, каквито може да поеме риърдъновият метал. Ще бъде

много ценен във връзка с определени явления, които бих желал да наблюдавам. Открих, че когато частиците се ускорят до скорост, приближаваща се до тази на светлината, те...

— Доктор Стедлър — бавно попита тя, — вие знаете истината, и все пак няма да я заявите публично?

— Госпожице Тагарт, използвате абстрактни термини, докато тук става въпрос за неща от практическата реалност.

Става въпрос за наука.

— Наука? Не бъркате ли стандартите? Само в областта на чистата наука истината е абсолютен критерий. Когато си имаме работа с практическа наука, с технология — тогава си имаме работа с хора. А когато си имаме работа с хора съображения, различни от истината, навлизат в проблема.

— Какви съображения?

— Аз не съм технолог, госпожице Тагарт. Нямам талант или вкус към това да се занимавам с хора. Не мога да се намесвам в така наречените практически въпроси.

— Това изявление е направено от ваше име.

Аз нямам нищо общо с него!

Името на този институт е ваша Отговорност.

— Това е напълно неоправдано предположение.

— Хората мислят, че честта на вашето име е гаранция за всяко действие на този институт.

— Не мога да отговарям за това, което мислят хората, ако изобщо мислят.

— Приели са вашето изявление. А то е лъжливо.

— Как можем да се занимаваме с истината, когато се занимаваме с публика?

— Не ви разбирам — съвсем тихо каза тя.

— Въпросите за истината не са част от социалната сфера. Никакви принципи не са въздействали когато и да е върху обществото.

— Тогава какво насочва действията на хората?

Той сви рамене.

— Моментната целесъобразност.

— Доктор Стедлър — каза тя — мисля, че трябва да ви обясня значението и последствията от факта, че строежът на моето разклонение е спрял. Спират ме в името на обществената безопасност,

защото използвам най-добрите релси, правени някога. След шест месеца, ако не завърша тази линия, най-добрата промишлена секция от страната ще бъде оставена без транспорт. Ще бъде унищожена, защото е най-добрата и има хора, които смятат за целесъобразно да откраднат парченце от богатствата ѝ.

— Е, това може и да е порочно, несправедливо, гибелно, но такъв е животът в обществото. Някой винаги бива жертван, по правило несправедливо — няма друг начин да се живее сред хората. Какво може да направи който и да е човек?

— Можете да публикувате истината за риърдъновия метал.

Той не отговори.

— Мога да ви помоля да го направите, за да ме спасите. Мога да ви помоля да го направите, за да предотвратите национална катастрофа. Но няма. Това не са валидни причини. Има само една причина — трябва да го кажете, защото е вярно.

— Не са се консултирали с мен за това изявление! — неволно извика той. — Нямаше да го позволя! И аз не го харесвам повече от вас! Но не мога да публикувам опровержение!

— Не са се консултирали с вас? Тогава не искате ли да разберете какви са причините за това изявление?

— Не мога да разруша института сега!

— Не искате ли да разберете причините?

— Знам причините! Няма да ми ги кажат, но ги знам. А и не мога да кажа, че ги обвинявам.

— А на мен бихте ли ги казали?

— Ще ви кажа, щом искате. Търсите истината, нали? Доктор Ферис е безпомощен, ако кретените, които гласуват средствата за този институт, настояят за онова, което наричат резултати. Те не са способни да схванат такова нещо като абстрактна наука. Могат да я преценят само с оглед на последната играчка, която им е произвела. Не знам как е успял доктор Ферис да съхрани този институт, мога само да се дивя на практическите му способности. Не вярвам някога да е бил първокласен учен, но какъв безценен слуга на науката е! Знам, че напоследък се изправи срещу сериозен проблем. Държи ме надалеч от него, спестява ми всичко това, но дочувам слухове. Разни хора критикуват института, защото според тях не сме произвели достатъчно. Обществото изисква икономии. Във времена като тези,

когато дебелите им дребнави удобства са застрашени, можете да сте сигурна, че науката е първото нещо, което хората ще пожертват. Това е единствената останала институция. На практика вече няма частни фондации за проучвания. Погледнете алчните хулигани, които управляват промишлеността ни. Не можете да очаквате да поддържат науката.

— Кой ви подкрепя сега? — тихо попита тя.

Той вдигна рамене:

— Обществото.

Тя каза с усилие:

— Щяхте да ми кажете причините зад това изявление.

— Не мислех, че ще ви е трудно да ги отгатнете. Ако вземете предвид, че в продължение на тринадесет години този институт е имал отдел за металургични проучвания, който струваше повече от двайсет милиона долара и произведе единствено нов сребрист лак и нова антикорозионна рецепта, която по мое мнение не е толкова добра, колкото старите, ще можете да си представите каква ще бъде обществената реакция, ако някакво частно лице излезе с продукт, който прави революция в цялата наука за металургията и който се оказва сензационно успешен!

Тя наведе глава. Не каза нищо.

— Не обвинявам металургичния отдел — ядосано каза той. — Знам, че подобни резултати не могат да се вместят в никакво предсказуемо време. Но обществото няма да го разбере. Тогава какво да пожертваме? Отлично парче отлян метал или последния научен център в света и цялото бъдеще на човешкото знание? Това е алтернативата.

Тя седеше с наведена глава. След малко каза:

— Добре, доктор Стедлър. Няма да споря.

Той видя как тя търси опипом чантата си, сякаш се опитваше да си спомни автоматичните движения, необходими, за да се изправи.

— Госпожице Тагарт — тихо каза той. Беше почти молба. Тя погледна нагоре със спокойно й празно лице. Той се приближи, наведе се с ръка, опряна о стената, над главата ѝ, почти сякаш искаше да я обгърне. — Госпожице Тагарт — каза той с нежна, горчива убеденост, — аз съм по-стар от вас. Повярвайте ми, няма друг начин да се живее на земята. Хората не са отворени към истината или разума. Не могат да

бъдат повлияни от рационален аргумент. Разумът е безсилен срещу тях. И все пак трябва да работим с тях. Ако искаме да постигнем каквото и да е, трябва да ги подведем, за да ни оставят да го постигнем. Или да ги насилим. Те не разбират нищо друго. Не можем да очакваме подкрепата им за каквото и да е стремление на интелекта, за каквато и да е цел на духа. Те са просто злобни животни. Те са алчни, угаждащи си, грабливи ловци на долари, които...

— И аз съм ловец на долари, доктор Стивънс — каза тя тихо.

— Вие сте необичайно, блестящо дете, което не е видяло достатъчно от живота, за да разбере пълния размах на човешката глупост. Боря се с нея цял живот. Много съм уморен... — искреността в гласа му беше истинска. Той се отдалечи бавно. — Едно време, като гледах трагичния хаос, в който хвърлиха този свят, исках да крещя, да ги моля да ме чуят — можех да ги науча да живеят много по-добре, — но нямаше кой да ме чуе, нямаше с какво да ме чуят... Интелигентност? Това е толкова рядка, случайна искрица, която проблясва за миг някъде сред хората и после изчезва. Не можем да определим същността ѝ, бъдещето ѝ... или смъртта ѝ.

Тя понечи да се изправи.

— Не си тръгвайте, госпожице Тагарт. Бих желал да разберете.

Тя вдигна лице към него с покорна индиферентност. Лицето ѝ не беше бледо, но чертите му се открояваха със странно оголена точност, сякаш кожата му беше изгубила оттенъците на цвета си.

— Вие сте млада — каза той. — На вашата възраст аз имах същата вяра в неограничената сила на разума. Същото възвишено разбиране за човека като рационално същество. Оттогава насам видях твърде много. Толкова често губех илюзиите си... Искам само да ви разкажа една история.

Той стоеше до прозореца на кабинета си. Навън се беше стъмнило. Тъмнината сякаш се издигаше от черния прорез на реката, далеч долу. Няколко светлилки трептяха във водата, идвайки някъде от хълмовете на другия бряг. Небето още беше в наситеното синьо на вечерта. Една самотна звезда ниско над земята изглеждаше неестествено голяма и караше небето да изглежда по-тъмно.

— Когато бях в университета „Патрик Хенри“, имах трима ученика. И в миналото бях имал мнозина блестящи студенти, но тези тримата бяха наградата, за която всеки учител се моли. Ако някога съм

искал да получи като подарък най-доброто от човешкия разум, млад и предоставен в ръцете ми да го напътствам, те бяха този дар. Те притежаваха онзи тип интелигентност, който очакваме да промени посоката на света в бъдеще. Имаха много различен произход, но бяха неразделни приятели. Направиха странен избор на специалности. Завършиха две дисциплини — моята и тази на Хю Акстън. Физика и философия. Това не е комбинация на интереси, която човек среща в наши дни. Хю Акстън беше забележителен човек, велик ум... за разлика от невероятното създание, което университетът е сложил на неговото място... Акстън и аз бяхме малко ревниви един към друг, заради тези трима студенти. Беше нещо като съревнование помежду ни, приятелско съревнование, защото се разбирахме помежду си. Чух Акстън да казва един ден, че гледа на тях като на свои синове. Малко ми докривя... защото мислех за тях като за мои...

Той се обърна и я погледна. Горчивите бръчки от възрастта се виждаха сега, прорязващи бузите му. Той продължи:

Когато подкрепих основаването на този институт, един от тримата ме прокле. Не съм го виждал оттогава. Това ме притесняваше през първите години. От време на време се чудех, дали не е бил прав... Отдавна вече не ме притеснява.

Той се усмихна. Сега в усмивката и лицето му имаше само горчивина.

— Тези трима мъже, които носеха цялата надежда, която дарбата на интелекта някога е предлагала, тримата, от които очаквахме такова великолепно бъдеще... Единият от тях беше Франсиско д'Анкония, който стана развратен плейбой. Другият беше Рагнар Данешолд, който стана обикновен бандит. Толкоз за обещанията на човешкия разум.

— Кой беше третият? — попита тя. Той вдигна рамене:

— Третият не стигна дори и до такова видно положение. Изчезна без следа — във великата неизвестност на посредствеността. Вероятно е втори помощник деловодител някъде.

* * *

— Това е лъжа! Не съм избягал! — извика Джеймс Тагарт. — Дойдох тук, защото се разболях. Питай доктор Уилсън. Някакъв грип

е. Той ще ти докаже. А и откъде знаеше, че съм тук?

Дагни стоеше в средата на стаята, по яката на палтото ѝ и по периферията на шапката се топяха снежинки. Тя се огледа наоколо чувствайки нещо, което би било тъга, ако имаше време да му обърне внимание. Стаята беше в старото имение на Тагарт на река Хъдсън. Джим беше наследил мястото, но рядко идваше тук. В детството им това беше кабинетът на баща им. Сега имаше запустелия вид на стая, която се използва, но в която не се живее. Имаше покривала на всички столове, освен на два, студена камина и неприветливата топлина на електрическа печка с извит по пода кабел, бюро, чиято стъклена повърхност беше празна.

Джим лежеше на кушетката с кърпа, увита около врата си вместо шал. Тя видя стар, препълнен пепелник на един стол до него, бутилка уиски, смачкана хартиена чашка и вестници отпреди два дни, пръснати по пода. Портрет на дядо им висеше над камината, в цял ръст, с железопътен мост на избелелия фон зад него.

— Нямам време да споря, Джим.

— Беше твоя идея! Дано да признаеш пред борда, че беше твоя идея. Ето какво ни докара проклетият ти риърдънов метал! Ако бяхме изчакали Орън Бойл...

Небръснатото му лице се разкриви от някаква смесица от противоречащи си емоции — паника, омраза, намек за триумф, облекчението да крещиш на жертвата — и боязливият, внимателен, умоляващ поглед, който вижда надежда за спасение. Той беше спрял колебливо, но тя не отговаряше. Стоеше и го гледаше с ръце в джобовете на палтото си.

— Сега няма какво да направим! — простена той. Опитвах се да се обадя във Вашингтон, да ги накарам да вземат „Финикс-Дюранго“ и да ни го дадат, с оглед на извънредното положение, но те дори не искат да го обсъждат! Твърде много хора възразявали, страхували се от някакъв тъп прецедент! Свързах се с националното сдружение на железниците, за да отменят крайния срок и да позволят на Дан Конъуей да продължи да работи още година, това щеше да ни даде време, но той отказал да го направи! Опитвах се да се свържа с Елис Уайът и неговите приятели в Колорадо, за да поискам Вашингтон да нареди на Конъуей да продължи да работи, но всички, и Уайът, и останалите копелета, са отказали! Това е тяхната кожа, за тях това ще е

по-зле, отколкото за нас, знаят, че със сигурност ще отидат по дяволите, но са отказали!

Тя са усмихна за миг, но не коментира.

— Сега вече няма какво да направим! Притиснати сме. Не можем да се откажем от този клон, а не можем и да го довършим. Не можем да спрем или да продължим. Нямаме пари. Никой няма да се доближи и на три метра от нас! Какво ни остава без линията „Рио Норте“? Но не можем да я завършим. Ще ни бойкотират. Ще ни включат в черния списък. Този профсъюз на железопътните работници ще ни съди. Ще го направят, има закон за това. Не можем да завършим тази линия! Боже! Какво ще правим?

Тя чакаше.

— Свърши ли, Джим? — студено попита тя. — Ако си, ще ти кажа какво ще направим.

Той мълчеше, гледайки нагоре към нея под тежките си вежди.

— Това не е предложение, Джим. Ультиматум е. Просто слушай и приемай. Ще довърша линията „Рио Норте“. Лично аз, не „Тагарт Трансконтинентал“. Ще взема отпуск като вицепрезидент. Ще направя компания на собственото си име. Твоят борд ще ми прехвърли линията „Рио Норте“. Ще работя като свой собствен подизпълнител. Ще намеря собствено финансиране. Ще поема пълната отговорност. Ще завърша линията навреме. След като се увериш, че релсите от риърдънов метал работят, ще върна линията обратно на „Тагарт Трансконтинентал“ и ще се върна на работа. Това е всичко.

Той я гледаше безмълвно, поклащайки чехъла на крака си. Тя никога не беше предполагала, че надеждата може да изглежда грозно на лицето на човек, но беше точно така: сега беше примесена с коварство. Тя отклони погледа си, чудейки се как е възможно първата мисъл на човек в такъв момент да е как да намери нещо, което да използва срещу нея. После първото абсурдно нещо, което каза с притеснен глас беше:

— Но кой ще управлява Тагарт Трансконтинентал през това време?

Тя се разсмя, звукът я учуди — изглеждаше остарял от горчицина.

— Еди Уилърс — каза тя.

— О, не! Той не може!

Тя се смееше по същия рязък, безрадостен начин.

— Мислех, че си по-умен от мен за тези неща. Еди ще получи титлата действащ вицепрезидент. Той ще заеме кабинета ми и ще седи на бюрото ми. Но, според теб, кой ще управлява „Тагарт Трансконтинентал“?

— Но не виждам как...

— Ще пътувам със самолет между кабинета на Еди и Колорадо. Освен това има телефонни линии. Ще правя, каквото съм правила и преди. Нищо няма да се промени, с изключение на шоуто, което ще устроиш за приятелите си... и фактът, че ще бъде малко по-трудно за мен.

— Какво шоу?

— Разбираш ме, Джим. Нямам представа в какви игри сте се замесили ти и твоят борд на директорите. Не знам колко партии играете срещу другите и помежду си, или пък колко претенции трябва да удовлетворявате в няколко противоположни посоки. Нито знам, нито ме интересува. Можеш да скриеш всичко това зад мен. Ако всички ви е страх, защото сте направили сделки с приятели, които са заплашени от риърдъновия метал — ами ето ви шанс да се измъкнете, като ги уверите, че не сте замесени, че не вие правите това, а аз. Можете да им помогнете да ме псуват и да ме отричат. Всички можете да си останете у дома, да не поемате рискове и да не си създавате врагове. Просто се пазете от пътя ми.

— Ами... — бавно каза той — разбира се, проблемите в политиката на една голяма железопътна компания са сложни... докато една малка, независима компания, на името на един човек, може да си позволи да...

— Да, Джим, да, знам всичко това. В момента, в който обявиш, че предаваш линията „Рио Норте“ на мен, акциите на „Тагарт“ ще се качат. Дървениците ще спрат да изпълзват от най-невероятни ъгли, тъй като няма да имат стимул да хапят голямата компания. Преди да решат какво да правят с мен, аз ще съм завършила линията. Ще се отнася до мен, аз не искам да се отчитам пред теб и твоя борд, да се карам с вас и да ви моля за разрешение. За това няма време, ако ще върша работата, която трябва да бъде свършена. Така че ще го направя сама.

— Ами... ако се провалиш?

— Ако се проваля, ще потъна сама.

— Нали разбираш, че в такъв случай „Тагарт Трансконтинентал“ няма да е в състояние да ти помогне по какъвто и да е начин?

— Разбирам.

— И няма да разчиташ на нас?

— Няма.

— Ще прекратиш всякаква официална връзка с нас, така че действията ти да не се отразят на нашата репутация?

— Да.

— Мисля, че трябва да се договорим, че в случай на провал или публичен скандал... отпусъкът ти ще стане постоянен... тоест, няма да се надяваш да се завърнеш на поста вицепрезидент.

Тя затвори очи за момент.

— Добре, Джим. В такъв случай няма да се върна.

— Преди да ти прехвърлим линията „Рио Норте“, трябва да имаме писмено споразумение, че ще ни я върнеш, заедно с контролния си дял от цената ѝ, в случай, че линията се окаже успешна. В противен случай ще можеш да ни притискаш за непредвидената печалба, тъй като тази линия ни трябва.

Само за миг шок прониза очите ѝ, сетне каза безразлично, а думите ѝ звучаха сякаш му подхвърля милостиня:

— Ама разбира се, Джим. Накарай да го формулират писмено.

— А що се отнася до временния ти заместник...

— Да?

— Не искаш наистина да е Еди Уилърс, нали?

— Да, искам.

— Но той дори не може да се държи като вицепрезидент! Няма присъствието, маниерите...

— Познава своята и моята работа. Знае какво искам. Имам му доверие. Ще мога да работя с него.

— Няма ли да е по-добре да вземем някой от по-видните ни младежи, някой от добро семейство, с повече опит в обществото...

— Ще бъде Еди Уилърс, Джим.

Той въздъхна.

— Добре... Само... трябва да сме внимателни... Не искаме хората да заподозрат, че ти все още ръководиш „Тагарт Трансконтинентал“ Никой не бива да знае.

— Всички ще го знаят, Джим. Но тъй като никой няма да го признае открито, всички ще бъдат доволни.

— Трябва да запазим приличие.

— Ама разбира се! Няма нужда да ме поздравяваш на улицата, ако не искаш. Можеш да казваш, че никога не си ме виждал преди, а аз ще казвам, че никога не съм чувала за „Тагарт Трансконтинентал“.

Той замълча, опитвайки се да мисли, гледайки в земята.

Тя се обърна за да погледне пейзажа зад прозореца. Небето изглеждаше плоско заради сиво-бялата бледност на зимата. Далеч долу, на брега на Хъдсън, тя видя пътя, който някога следеше за колата на Франсиско, видя скалата над реката, по която се катереха, за да гледат кулите на Ню Йорк, а някъде в гората бяха пътеките, които водеха към гара Рокдейл. Сега земята беше покрита със сняг, и онова, което беше останало, беше като скелет на околността, която си спомняше — тънки силуети на голи клони, издигащи се от снега към небето.

Беше сиво и бяло, като снимка, мъртва снимка, която човек пази с надежда за спомен, но която не може да върне нищо.

— Как ще я наречеш?

Тя се обърна учудено.

— Кое?

— Как ще наречеш компанията си?

— Ами... „Дагни Тагарт“, предполагам.

— Но... мислиш ли, че е разумно? Може да бъде разбрано погрешно. Името Тагарт може да бъде схванато като...

— Е как искаш да я нарека тогава? — избухна тя, изчерпана до гняв. — Госпожица Никоя? Госпожа Х? Джон Голт?

Тя спря. Усмихна се изведнъж — със студена, сияйна, опасна усмивка.

— Ето как ще я нарека: Линията „Джон Голт“.

— Боже милостиви, не!

— О, да.

— Но това е просто... евтин жаргон! Не можеш да се шегуваш с такъв сериозен проект! Не можеш да бъдеш толкова вулгарна... и непристойна!

— Нима?

— Но, за Бога, защо?

— Защото ще шокира всички останали, точно както шокира теб.

— Никога не съм те виждал да търсиш външния ефект.

— Този път ще ме видиш.

— Но... — гласът му се срина до почти суеверен шепот: — Виж, Дагни, знаеш, че носи лош късмет... Тези думи означават... — той спря.

— Какво означават?

— Не знам... Но по начина, по който хората ги използват, изглежда винаги ги казват заради...

— Страх? Отчаяние? Безизходица?

— Да... да, точно това е.

— Тъкмо с това искам да ги предизвикам!

Сияйният, искрящ гняв в очите ѝ, първият знак за нейната радост, го накараха да разбере, че трябва да замълчи.

— Изготви всички документи и цялата бумажина на името на линията „Джон Голт“ — каза тя.

Той въздъхна:

— Е, това си е твоята линия.

— Именно!

Той я погледна удивен. Тя вече беше изоставила държанието и стила на вицепрезидент, изглеждаше отпусната щастливо до нивото на строителните бригади.

— Що се отнася до документите и до правната страна — каза той — може да има известни трудности. Трябва да кандидатстваме за разрешение...

Тя се извърна, за да го погледне. Частица от сияйното ѝ пламенно изражение беше останала на лицето ѝ. Но не беше весела и тя не се усмихваше. Видът ѝ беше някак странен и първичен. Когато го видя, той се помоли никога да не му се налага да го вижда отново.

— Слушай, Джим — каза тя, той никога не беше чувал този тон в ничий човешки глас. — Има само едно нищо, което трябва да направиш по тази сделка и е по-добре да го свършиш: дръж вашингтонските си момчета далеч. Погрижи се да ми дадат всички разрешения, позволения, лицензи и други безполезни хартийки, които законите им изискват. Не им позволявай да се опитват да ме спрат. Ако се опитат... Джим, хората казват, че нашият предшественик, Нат Тагарт, е убил политик, който се опитал да му откаже разрешение,

което изобщо не е било необходимо да иска. Не знам дали Нат Тагарт го е направил. Но ето какво ще ти кажа: знам как се е чувствал, ако е било така. А ако не е, аз може и да му свърша работата, за да довърша семейната легенда. Наистина го мисля, Джим.

* * *

Франсиско д'Анкония седеше пред бюрото ѝ. Лицето му беше безизразно. Беше си останало такова, докато Дагни му обясняваше с ясен и безразличен тон, като на интервю за работа, образуването и целта на собствената си железопътна компания. Беше я изслушал, но не беше казал и дума.

Никога не беше виждала на лицето му този израз на изпита безучастност.

Нямаше подигравка, нямаше веселие, нямаше противопоставяне — той сякаш не принадлежеше на този миг от съществуването и не можеше да бъде досегнат. Но очите му я следяха внимателно, изглежда виждаха повече, отколкото тя подозираше, приличаха ѝ на еднопосочно стъкло — пропускаха всички лъчи навътре, но не и навън.

— Франсиско, помолих те да дойдеш тук, защото исках да ме видиш в кабинета ми. Никога не си го виждал. Някога това щеше да означава нещо за теб.

Очите му преминаха бавно през кабинета. Стените му бяха голи, с изключение на три предмета — карта на „Тагарт Трансконтинентал“, оригиналната скица на Нат Тагарт, която беше послужила като модел за статуята, и голям календар на компанията, с весело крещящи цветове, същият като онези, които се разпространяваха всяка година със сменена картинка по всяка гара по линиите на Тагарт, същият като онзи, който някога беше висял на първото ѝ работно място в Рокдейл.

Той стана и каза тихо:

— Дагни, заради самата теб и — в гласа му се промъкна едва доловимо колебание — в името на малко съжаление, което би могла да изпиташ към мен, не искам онова, което се каниш да поискаш. Недей. Просто ме пусни да си вървя.

Това не беше характерно за него и не беше нещо, което някога беше очаквала той да каже. След миг тя попита:

— Защо?

— Не мога да ти отговоря. Не мога да отговоря на никакви въпроси. Това е една от причините, заради които е по-добре да не го обсъждаме.

— Знаеш какво ще поискам?

— Да.

Начинът, по който тя го погледна, изразяваше толкова красноречив и отчаян въпрос, че той трябваше да добави:

— И знам, че ще трябва да откажа.

— Защо?

Той се усмихна безрадостно и разтвори ръце, сякаш за да й покаже, че тъкмо това е предвиждал и е искал да избегне.

Тя каза тихо:

— Трябва да опитам, Франсиско. Трябва да те помоля. Това е моята част. Онова, което ще направиш ти, е твоята. Но ще знам, че съм опитала всичко.

Той остана прав, но наведе леко глава в знак на съгласие и каза:

— Ще те изслушам, ако това ще ти помогне.

— Имам нужда от петнайсет милиона долара, за да завърша линията „Рио Норте“. Получих седем милиона за акциите, които притежавам като частно лице. Не мога да събера нищо друго. Ще издам облигации от името на новата компания на стойност осем милиона долара. Повиках те тук, за да те помоля да купиш тези облигации.

Той не отговори.

— Аз съм просто просяк, Франсиско, и прося пари. Винаги съм мислела, че човек не проси в бизнеса. Мислех си, че човек разчита на качеството на онова, което може да предложи, и че заменя стойност за стойност. Това вече не е така, въпреки че не разбирам как можем да действаме съгласно каквото и да е друго правило и да продължим да съществуваме. Съгласно всеки обективен факт, линията „Рио Норте“ ще бъде най-добрата железница в страната. Съгласно всеки познат стандарт, това е най-добрата инвестиция. И тъкмо това ме проваля. Не мога да събера пари, като предлагам на хората добро бизнес начинание: фактът, че е добро, кара хората да го отхвърлят. Няма

банка, която да купи пакета акции на моята компания. Така че не мога да говоря за стойност. Мога само да се моля.

Тя произнасяше думите с безпристрастна точност. Спря, очаквайки отговора му. Той остана безмълвен.

— Знам, че нямам какво да ти предложа — каза тя. — Не мога да ти говоря за инвестиции. Правенето на пари не те интересува. Промислените проекти отдавна не те засягат. Така че не мога да претендирам, че това е справедлива размяна. Това е просто просия.

Тя си пое дъх и каза:

— Дай ми тези пари като милостиня, за теб те не значат нищо.

— Не го прави — каза той тихо. Тя не можеше да определи дали странният звук на гласа му беше от болка или гняв — очите му бяха сведени.

— Ще го направиш ли, Франсиско?

— Не.

След миг тя каза:

— Извиках те не защото мислех, че ще се съ согласиш, а защото си единственият, който може да разбере какво казвам. Така че трябваше да опитам.

Гласът ѝ се понижаваше все повече, сякаш тя се надяваше, че ще скрие емоцията по-добре.

— Виж, аз не мога да повярвам, че наистина те няма... защото знам, че все още можеш да ме чуеш. Начинът, по който живееш, е порочен. Но начинът, по който действаш, не е. Дори и начинът, по който говориш, не е... Трябваше да опитам... Но не мога повече да се мъча да те разбера.

— Ще ти подскажа. Противоречията не съществуват. Всеки път, когато си мислиш, че пред теб стои противоречие, провери предварителните условия. Ще откриеш, че едното от тях е грешно.

— Франсиско — прошепна тя, — защо не ми кажеш какво е станало с теб?

— Защото в този момент отговорът ще те нарани повече от съмнението.

— Толкова ли е ужасно?

— Това е отговор, до който трябва да стигнеш сама.

Тя поклати глава.

— Не знам какво да ти предложа. Не знам вече какво е ценно за теб. Не виждаш ли, че дори и просякът трябва да даде стойност в отплата, трябва да ти предложи причина, поради която да му помогнеш... Мислех си... едно време успехът значеше много за теб. Производственият успех. Помниш ли как си говорехме за това? Ти беше много строг. Очакваше много от мен. Казваше ми, че е по-добре да оправдая очакванията ти. И аз го направих. Чудеше се докъде ще се издигна в „Тагарт Трансконтинентал“.

Тя посочи с ръка кабинета.

— Дотук се издигнах... Така че си мислех... ако споменът за онова, което бяха твоите ценности все още има някакво значение за теб, дори и само като развлечение, или от тъга, или просто все едно... да сложиш цветя на гроб... можеш да решиш да ми дадеш парите... в името на това.

— Не.

Тя каза с усилие:

— Тези пари не значат нищо за теб — изгубил си толкова много за безсмислени начинания, изгубил си много повече с мините „Сан Себастиан“...

Той вдигна очи. Погледна право към нея и тя видя първата искра жив отклик в неговите очи — погледът му беше светъл, безмилостен и, невероятно, но горд: сякаш това обвинение му даде сила.

— О, да — бавно каза тя, сякаш в отговор на мисълта му, — разбирам това. Проклинах те за тези мини, осъждах те, отнесох се с презрение към теб, по всякакъв възможен начин, а сега се връщам при теб — за пари. Като Джим, като всеки лентяй, когото някога си срещал. Знам, че това е победа за теб, знам, че можеш да ми се надсмиваш и да ме презираш напълно справедливо. Е — може би мога да ти предложа това. Ако онова, което искаш, е развлечение, ако си се наслаждавал, гледайки Джим и мексиканските плановици да се влачат по корем — няма ли да ти е забавно да пречупиш и мен? Няма ли да ти достави удоволствие? Няма ли да искаш да ме чуеш да признавам, че съм победена от теб? Не искаш ли да ме видиш да пълзя пред теб? Кажи ми под каква форма го искаш и ще се подчиня.

Той тръгна толкова бързо, че тя дори не забеляза кога: стори ѝ се само, че първото му движение беше като потръпване. Заобиколи бюрото, пое ръката ѝ и я вдигна до устните си. В началото беше като

жест на най-тържествено уважение, сякаш целта му беше да ѝ даде сили, но докато притискаше устни, а после и лице към ръката ѝ, тя разбра, че той самият има нужда от сила. Той пусна ръката ѝ, погледна лицето ѝ, неподвижността и страха в очите ѝ, сетне се усмихна, без да се опитва да скрие, че усмивката му издава страдание, яд и нежност.

— Дагни, искаш да пълзиш? Не знаеш какво значи тази дума и никога няма да го научиш. Човек не пълзи, признавайки го така открито. Не мислиш ли, че знам, че молбата ти е най-смелото нещо, което можеш да направиш? Но... Не ме моли, Дагни.

— В името на всичко, което някога съм означавала за теб... — шепнеше тя, — всичко, което е останало в теб...

В момента, в който тя си помисли, че е виждала това изражение и преди, че това е онова изражение, на фона на отблясъка от града, когато той беше лежал до нея за последен път, тя чу изтерзания му вик, вик, който никога не беше изтръгвала от него:

— Любов моя, не мога!

Сетне, докато се гледаха, шокирани и смълчани от удивление, тя видя промяната в лицето му. Беше сурово и грубо, сякаш беше превключил ключ. Той се засмя, отдалечи се от нея и каза, с глас, дразнещо оскърбителен поради това, че беше напълно спокоен:

— Моля те да извиниш смесицата от изразни стилове. Налагало ми се е да казвам това на толкова много жени, но някак си — при различни обстоятелства.

Тя сведе глава, седеше напълно отчаяна, без да я е грижа, че той го вижда. Когато вдигна глава, тя го погледна безразлично.

— Добре, Франсиско. Беше добре изиграно. Повярвах ти. Ако това беше твоят начин да изпиташ удоволствието, което ти предложих, успя. Няма да те моля за нищо.

— Предупредих те.

— Не знаех на чия страна си. Не изглеждаше възможно, но това е страната на Орън Бойл и Бъртрам Скъдър, и на стария ти учител.

— Старият ми учител ли? — остро попита той.

— Доктор Робърт Стивънс.

Той се засмя облекчено.

— А, този ли? Мародерът, който мисли, че неговата цел оправдава това да открадне моите средства.

И добави:

— Знаеш ли, Дагни, искам да запомниш на коя страна си казала, че съм. Някой ден ще ти напомня за това и ще те попитам дали си готова да го повториш.

— Няма да се налага да ми напомняш.

Той се обърна, за да си тръгне. Помаха ѝ, нехайно сбогувайки се и каза:

— Ако можеше да се построи, бих пожелал успех на линията „Рио Норте“.

— Ще бъде построена. И ще бъде наречена линия „Джон Голт“.

— Какво?

Това беше истински крясък, тя се засмя подигравателно.

— Линия „Джон Голт“.

— Дагни, за Бога, защо?

— Нима не ти харесва?

— Как стана така, че избра точно това?

— Звучи по-добре от „Господин Немо“ или „Господин Нула“, нали?

— Дагни, но защо това?

— Защото те плаши.

— Какво мислиш, че означава?

— Невъзможното. Недостижимото. А ти се страхуваш от моята линия точно така, както се страхуваш и от това име.

Той започна да се смее. Смееше се без да я поглежда, и тя се почувства странно сигурна, че я е забравил, че е някъде далеч, че се смее, с бясна радост и горчивина на нещо, в което тя не участва.

Когато се обърна към нея, каза искрено:

— Дагни, не бих го направил на твоето място.

Тя вдигна рамене.

— И Джим не го хареса.

— А ти какво харесваш в него?

— Мразя го! Мразя гибелта, която всички очаквате, отстъплението и този безсмислен въпрос, който винаги звучи като вик за помощ. Писна ми да слушам за Джон Голт. Ще се боря с него.

Той каза спокойно:

— Така е.

— Ще построя железопътна линия за него. Нека дойде и си я поиска.

Той се усмихна тъжно и кимна:
— Ще дойде.

* * *

Отблясъкът от излятата стомана се разля по тавана и се плисна по една от стените. Риърдън седеше на бюрото си, осветено от една-единствена лампа. Отвъд нейния кръг тъмнината на кабинета се сливаше с мрака навън. Той се чувстваше, сякаш лъчите от пещите се движеха из празно пространство — сякаш бюрото беше сал, увиснал във въздуха, с двама души на него, затворени в уединението си. Дагни седеше пред бюрото му.

Беше хвърлила палтото си и силуетът ѝ се очертаваше срещу него — слабо, напрегнато тяло в сив костюм, наведено по диагонал на широк фотьойл. Само ръката ѝ беше осветена, на ръба на бюрото, отвъд нея той виждаше бледия контур на лицето ѝ, белотата на блузата ѝ, триъгълника на разтворената яка.

— Добре, Ханк — каза тя, — продължаваме с новия мост от риърдънов метал. Това е официалната поръчка от официалния собственик на линията „Джон Голт“.

Той се усмихна, погледна надолу към плановете на моста, пръснати на светлината на бюрото му.

— Успя ли да прегледаш схемата, която ти изпратихме?

— Да. Нямах нужда от коментари или комплименти. Поръчката ги изразява.

— Много добре. Благодаря. Започвам да лея метала.

— Не искаш ли да попиташ дали линията „Джон Голт“ е в позиция да дава поръчки или да функционира?

— Няма нужда. Твоето идване го изразява.

Тя се усмихна.

— Така е. Всичко е готово, Ханк. Дойдох, за да ти го кажа и да обсъдим детайлите за моста лично.

— Добре, аз съм любопитен: кои са собствениците на облигациите на линията „Джон Голт“?

— Не мисля, че някой от тях е можел да си го позволи. Всички имат разрастващи се предприятия. Всички имат нужда от парите си за

собствените си нужди. Но имаха нужда от линията и не помолиха никого за помощ.

Тя извади лист от чантата си.

— Това е „Джон Голт Инкорпорейтид“ — каза тя и му го подаде през бюрото.

Той знаеше повечето от имената в списъка: Елис Уайът, „Уайът Ойл“, Колорадо. Тед Нилсън, „Нилсън Моторс“, Колорадо. Лорънс Хамънд, „Хамънд Каре“, Колорадо. Андрю Стоктън, Леярни „Стоктън“, Колорадо. Имаше и неколцина от други щати — той забеляза името Кенет Данагър, „Въглища Данагър“, Пенсилвания. Сумите за участието им варираха, от суми с пет до суми с шест цифри.

Той се протегна за писалката си и написа в края на листа: „Хенри Риърдън, «Риърдън стийл», Пенсилвания — 1 000 000 долара“ и бутна листа обратно към нея.

— Ханк — тихо каза тя, — не искам да влизаш в това. Инвестирал си толкова в риърдъновия метал, че положението е лошо за теб, отколкото за когото и да е от нас. Не можеш да си позволиш още един риск.

— Никога не съм приемал услуги — студено отговори той.

— Какво искаш да кажеш?

— Не искам от хората да поемат по-големи рискове в моите начинания от самия мен. Ако това е хазарт, ще посрещна залога на когото и да е от другите. Не каза ли, че тези коловози са първото ми изложение?

Тя наведе глава и каза сериозно:

— Добре. Благодаря.

— Между другото, не очаквам да загубя тези пари. Разбирам условията, при които тези облигации могат да се превърнат в акции по мой избор. И затова очаквам да получа огромна печалба — а ти ще ми я изработиш.

Тя се засмя:

— За Бога, Ханк, говорих с толкова много подозрителни глупаци, че почти ме заразиха с мисълта, че линията ще е на безнадеждна загуба! Благодаря ти, че ми напомни. Да, мисля, че ще изработя огромната ти печалба.

— Ако не бяха подозрителните глупаци, нямаше да има никакъв риск. Но трябва да ги бием. И ще го направим — той взе две телеграми

от книгата на бюрото си. — Останали са още няколко човека.

Протегна й телеграмите:

— Мисля, че би желала да видиш това.

В едната пишеше: „Възнамерявах да започна след две години, но изявлението на Държавния научен институт ме принуждава да започна веднага. Смятай това за поръчка за изграждането на 12-инчова тръба от риърдънов метал, 600 мили, Колорадо до Канзас Сити. Подробности следват. Елис Уайът.“

А в другата се казваше: „Относно дискусията ни за моята поръчка. Действай. Кен Данагър.“

Той добави като обяснение:

— И той не беше готов да действа веднага. Става въпрос за осем хиляди тона риърдънов метал. Строителен метал. За въгледобивни мини.

Те се погледнаха и се усмихнаха. Нямаше нужда от допълнителни коментари.

Той погледна надолу, докато тя му подаваше обратно телеграмите. Кожата на ръката й изглеждаше прозрачна на светлината, на ръба на бюрото, ръка на девойка, с дълги, тънки пръсти, отпусната за миг, незащитна.

Леярната „Стоктън“ в Колорадо — каза тя — ще завърши тази поръчка за мен — поръчката, която Обединената компания за стрелки и семафори спря. Те ще се свържат с теб за метала.

— Вече го направиха. Какво направи със строителните бригади?

— Инженерите на Нийли остават, най-добрите, тези, от които имам нужда. Повечето от старшите майстори също. Няма да е трудно да ги накараме да продължат. Така или иначе Нийли не беше от особена полза.

— А работниците?

— Има повече кандидати, отколкото мога да наема. Не мисля, че профсъюзът ще се намеси. Повечето кандидати дават фалшиви имена. Те са членове на профсъюза, но отчаяно се нуждаят от работа. Ще сложа неколцина пазачи по линията, но не очаквам неприятности.

— А бордът на директорите на брат ти Джим?

— Надпреварват се да дават изявления по вестниците, че нямат каквато и да е връзка с линията „Джон Голт“ и колко осъдително начинание е тя. Съгласиха се с всичко, което поисках.

Силуетът на раменете ѝ изглеждаше изпънат, с лекота, сякаш се готви за полет. За нея напрежението изглеждаше естествено, не беше признак за безпокойство, а за удоволствие — напрежението на цялото ѝ тяло, под сивия костюм, едва видим в тъмнината.

— Еди Уилърс пое поста на действащ вицепрезидент — каза тя. — Ако ти трябва нещо, свържи се с него. Довечера тръгвам за Колорадо.

— Тази вечер ли?

— Да. Трябва да наваксаме време. Изгубих една седмица.

— Със собствен самолет ли пътуваш?

— Да. Ще се върна след около десет дни, възнамерявам да идвам в Ню Йорк веднъж или два пъти месечно.

— Къде ще живееш там?

— На строежа. В мой собствен вагон — тоест във вагон на Еди, който взимам назаем.

— Ще бъдеш ли в безопасност?

— От какво? — сетне се засмя, сепната. — Е, Ханк, това е първият път, в който се сещаш, че не съм мъж. Разбира се, че ще съм в безопасност.

Той не гледаше нея, а лист с цифри на бюрото си.

— Накарах инженерите си да подготвят предварителен анализ на цената на моста — каза той — и приблизителен график на времето, необходимо за построяването. Това исках да обсъдя с теб.

Той ѝ протегна листа. Тя се облегна назад да го прочете.

Лъч светлина попадна на лицето ѝ. Той видя плътните чувствени устни с остри контури. После тя се облегна назад и той виждаше само намек за формата ѝ и тъмния контур на сведенията ѝ клепахи.

„Нима не съм? — мислеше си той. — Нима не съм мислил за това от първия път, когато те видях? Нима съм мислил за друго в продължение на две години?“

Седеше неподвижно и я гледаше. Чу думите, които никога не си беше позволявал да формулира, думи, които беше чувствал, познавал, но никога не се беше изправял пред тях, беше се надявал да ги унищожи, като не им позволи да бъдат казани, дори в собственото му съзнание. А сега беше толкова внезапно и шокиращо, сякаш ѝ ги казваше...

Още първия път, когато те видях... Нищо друго, освен тялото ти, тази твоя уста, начинът, по който очите ти ме гледат, ако... Чрез всяко изречение, което някога съм ти казвал, при всяка наша среща, която си смятала за напълно безопасна, заради важността на всичко, което сме разисквали... Вярваше ми, нали? Да призная колко си страхотна? Да мисля за теб така, както заслужаваш — като за мъж? Нима не предполагаш, че знам колко много неща съм предал? Единствената светла среща в моя живот, единственият човек, когото съм уважавал, най-добрият бизнесмен, когото познавам, мой съюзник, мой партньор в отчаяната битка... най-ниското от всички желания — като отговор на най-високото, което съм срещал... Знаеш ли какво съм аз? Мислех за това, защото е немислимо. За тази унизителна нужда, която не бива никога да те докосва, никога не съм искал никого друго, освен теб... Никога не съм знаел какво е да го искаш, докато не те видях за първи път. Мислех си: не, не мога да бъда пречупен от това... Оттогава... от две години... без миг почивка... Знаеш ли какво е да го искаш? Искаш ли да чуеш какво си мислех, когато те гледах... когато лежах буден през нощта... когато чувах гласа ти по телефона... когато работех, но не можех да го прогоня? Да те принизя до неща, които дори не можеш да си представиш, и да знам, че аз съм този, който го е направил. Да те сведа до тяло, да те науча на животинско удоволствие, да те видя да се нуждаеш от него, да те видя да ме молиш за него, да видя прелестния ти дух, зависим от скверността на нуждата. Да те гледам такава, каквато си, когато се изправяш пред света с чистата си, горда сила — а после да те видя в леглото си, подчинена на всяка долна прищявка, която мога да измисля, на всяко действие, което ще направя с единствената цел да наблюдавам обезчестяването ти и на което ще се подчиниш заради неизискуемо усещане... Желая те — проклет да съм за това!

Тя четеше документите, облегната назад в тъмнината. Той виждаше отраженията на огъня да докосват косата ѝ, да се придвижват към рамото ѝ, надолу по ръката, до голата кожа на дланта ѝ.

Знаеш ли какво си мисля сега, в този момент? Сивият ти костюм и разтвореното ти деколте... изглеждаш толкова млада, толкова строга, толкова самоуверена... Каква щеше да си, ако поваля главата ти назад, ако те съборя на земята в този твой официален костюм, ако повдигнех ризата ти...

Тя погледна нагоре към него. Той заби поглед в документите на бюрото си. След миг каза:

— Цената на моста е по-малка от първоначалните ни преценки. Ще видиш, че здравината на моста позволява евентуалното добавяне на втори коловоз, който, мисля, ще бъде одобрен от тази част от населението на страната след няколко години. Ако разбиеш разхода за период от...

Той говореше, а тя гледаше лицето му на светлината на лампата, на фона на черната празнота на кабинета. Лампата беше извън зрителното ѝ поле и тя се чувстваше така, сякаш лицето му осветяваше документите по бюрото. Лицето му, мислеше си, и студената, сияйна яснота на гласа му, на ума му, на целенасочеността му. Лицето му беше като думите — сякаш една-единствена тема свързваше с невидима линия непоклатимия блясък на очите му, изпитите мускули на бузите му, до леко презрителната, насочена надолу извивка на устата — линията на безмилостен аскетизъм.

* * *

Денят започна с новини за катастрофа: товарен влак на „Атлантик Саутърн“ беше катастрофирал челно с пътнически влак в Ню Мексико, на остър завой в планините и беше пръснал товара си навсякъде по склоновете. Вагоните пренасяха пет хиляди тона мед, добита от мина в Аризона, към фабриката на Риърдън. Риърдън се обади на генералния директор на „Атлантик Саутърн“, но отговорът, който получи, беше:

— За Бога, господин Риърдън, откъде да знаем? Кой може да знае колко време ще отнеме да се разчистят останките? Един от най-лошите, които сме имали... Не знам, господин Риърдън. Няма други линии никъде в тази секция. Коловозът е разкъсан на разстояние от четиристотин метра. Имаше свлачище. Аварийният влак не може да премине. Не знам как изобщо ще върнем товарните вагони на релсите, нито пък кога. Не очаквам да е по-рано от две седмици... Три дни? Невъзможно, господин Риърдън! Но ние нищо не можем да направим! Със сигурност можете да кажете на клиентите си, че е Божя работа!

Опитайте се да ги удържите! Никой не може да ни обвинява при такъв случай!

През следващите два часа, с помощта на секретарката си, двама инженери от транспортния си отдел, пътна карта и телефон, Риърдън уреди колона камиони да стигне до мястото на катастрофата, а верига вагони-самосвали да ги посрещнат на най-близката гара на „Атлантик Саутърн“. Вагоните бяха заети от „Тагарт Трансконтинентал“. Камионите бяха събрани от цяло Ню Мексико, Аризона и Колорадо. Инженерите на Риърдън търсеха по телефона частни собственици на камиона и предлагаха заплащане, което прекратяваше всички спорове.

Това беше третата пратка мед, която Риърдън очакваше, двете предишни не бяха доставени: едната компания беше излязла от бизнеса, а другата се позоваваше на отлагания, срещу които не можела да направи нищо.

Беше се погрижил за всичко това, без да нарушава поредицата от срещи, без да повишава глас, без следа от напрежение, несигурност или притеснение — беше действал с ловката прецизност на военен командир под внезапен обстрел — а Гуен Айвс, неговата секретарка, беше действала като най-спокойния лейтенант. Тя беше момиче, приближаващо тридесетте, чието спокойно, хармонично, непроницаемо лице се сливаше с най-доброто офис оборудване — тя беше един от най-безмилостно компетентните му служители. Начинът, по който изпълняваше задълженията си, внушаваше яснота на ума, с чиято помощ тя възприемаше какъвто и да било емоционален елемент по време на работа за непростима липса на морал.

Когато извънредното положение приключи, единственият ѝ коментар беше:

— Господин Риърдън, мисля, че трябва да помолим всички наши доставчици да пращат стоките по „Тагарт Трансконтинентал“.

— И аз мислех за същото — отговори той и добави: — Телеграфирай на Флеминг в Колорадо. Кажи му, че започвам сделка с онази медна мина.

Беше се върнал в кабинета си, говореше с управителя си по единия телефон и с директора по продажбите по другия, проверяваше всяка дата и всеки наличен тон руда — не можеше да остави на случайността или на друг човек възможността дори и за час закъснение в потока към пещите — в момента се изливаше последната

част от релсите за линията „Джон Голт“ — когато телефонът иззвъня и гласът на госпожица Айвс извести, че майка му е отвън и иска да го види.

Той беше помолил семейството си никога да не идва във фабриката без уговорена среща. Радваше се, че мразят мястото и рядко се появяват в кабинета му. Сега почувства силен импулс да нареди майка си да си ходи. Вместо това, с по-голямо усилие от нужното му за проблема с катастрофиралия влак, той каза спокойно:

— Добре. Покани я да влезе.

Майка му влезе с изражение на войнствена отбрана. Огледа кабинета му, сякаш знаеше какво означава за него, и сякаш обявяваше възмущението си от всичко, което беше по-ценно за него от нейната собствена личност. Отне ѝ доста време да седне в едно кресло, подреждайки и пренареждайки чантичката си, ръкавиците си, гънките на дрехата си, докато мърмореше:

— Хубаво е, когато една майка трябва да чака в преддверието и да иска разрешение от някаква стенографка, преди да ѝ позволят да види собствения си син, който...

— Майко, нещо важно ли е? Днес бързам много.

— Не си единственият, който има проблеми. Разбира се, че е важно. Мислиш ли, че ще си направя труда да карам до тук, ако не беше важно?

— Какво има?

— Става въпрос за Филип.

— Да?

— Филип е нещастен.

— Е, и?

— Чувства, че не е справедливо да се налага да зависи от твоите подаяния, да живее от милостиня и никога да не може да разчита и на един свой собствен долар.

— Ами — каза той със слисана усмивка — очаквах да разбере това.

— Не е справедливо за един чувствителен човек да е в такова положение.

— Със сигурност не е.

— Радвам се, че си съгласен с мен. Така че трябва да му дадеш работа.

— Да му дам... какво?

— Трябва да му дадеш работа, тук, във фабриката — но хубава, чиста работа, разбира се, с бюро и кабинет, и добра заплата, където няма да му се налага да бъде сред надничарите и смрадливите ти пещи.

Знаеше, че го чува, но не можеше да се накара да го повярва.

— Майко, не говориш сериозно.

— Със сигурност говоря сериозно. Стана така, че знам, че тъкмо това иска, но е твърде горд, за да те моли. Но ако му го предложиш и изглежда така, сякаш ти искаш от него услуга — е, знам, че с удоволствие ще приеме. Ето защо трябваше да дойда тук и да говоря с теб — за да не разбере, че съм се намесила.

Не беше присъщо на същността на мисленето му да разбере същността на нещата, които чуваше. Една-единствена мисъл прорязва ума му като прожектор и го накара да се зачуди как другите са могли да я пропуснат. Мисълта изригна като объркан вик:

— Но той не знае нищо за стоманения бизнес!

— Това пък какво общо има? Той има нужда от работа.

— Но той не може да върши работата.

— Трябва да придобие самоувереност и да се чувства важен.

— Но няма да ми бъде от никаква полза.

— Има нужда да се чувства желан.

— Тук? Че за какво мога да го желая?

— Наемаш един куп чужди хора.

— Наемам хора, които произвеждат. Той какво може да предложи?

— Той е твой брат, нали?

— Това пък какво общо има?

На свой ред тя го изгледа невярващо и замълча шокирана. За миг седяха и се гледаха, сякаш от астрономическо разстояние.

— Той е твой брат — каза тя с глас като фонограма, сякаш повтаряйки магическа формула, в която не можеше да си позволи да се съмнява. — Има нужда от положение в света. Има нужда от заплата, за да чувства, че парите идват при него, защото му се дължат, а не като милостиня.

— Да му се дължат? Но той няма да струва и пукната стотинка за мен.

— За това ли мислиш първо? За печалбата си? Моля те да помогнеш на брат си, а ти мислиш как да спечелиш стотинки на негов гръб, и няма да му помогнеш, освен ако в това няма пари за теб, така ли?

Тя видя израза в очите му и извърна поглед, но побърза да продължи с повишаващ се глас:

— Да, разбира се, че му помагаш — така, както би помогнал на всеки заблуден просяк. Материална помощ — само това знаеш и разбираш. Мислил ли си за духовните му нужди и как се отразява положението му на неговото самоуважение? Той не иска да живее като просяк. Исква да бъде независим от теб.

— Като получи от мен заплата, която не може да спечели, за работа, която не може да върши?

— Няма нищо да пропуснеш. Имаш достатъчно хора тук, които изкарват пари за теб.

— Значи ме молиш да му помогна да изиграе подобна измама?

— Не е необходимо да представяш нещата така.

— Измама ли е или не?

— Затова не мога да говоря с теб — защото не си човечен. Нямах жал, никакви чувства към брат си, никакво състрадание към неговите чувства.

— Измама ли е или не?

— Нямах жал към никого.

— Мислиш ли, че подобна измама ще бъде справедлива?

— Ти си най-неморалният човек на света — мислиш единствено за справедливост! Не изпитваш никаква любов!

Той стана, с рязко и подчертано движение, движение, което прекратява разговора и нарежда на посетителя да напусне кабинета му.

— Майко, аз управлявам стоманодобивен завод, а не публичен дом.

— Хенри!

Избликът на възмущение беше към подбора на изрази, нищо повече.

— Повече никога не говори с мен за работа за Филип. Не бих му дал дори да мете пепелта. Не бих го допуснал във фабриката. Искам да го разбереш веднъж завинаги. Можеш да се опитваш да му помогнеш

по всякакъв начин, но не ми показвай никога повече, че смяташ завода ми за средство за тази цел.

Бръчките по меката ѝ брадичка се разтекоха във форма, наподобяваща подигравателна усмивка:

— Че какво е твоят завод, някакъв свещен храм?

— Ами... да — меко каза той, учуден от мисълта.

— Не мислиш ли за хората и за моралните си задължения?

— Не знам какво според теб е моралът. Не, не мисля за хората — само дето, ако дам работа на Филип, няма да мога да застана спокойно пред никой компетентен човек, който е имал нужда от работа и я заслужава.

Тя стана. Главата ѝ стърчеше между раменете ѝ и основателната горчивина в гласа ѝ сякаш избутваше думите нагоре към високото му, изправено тяло:

— В *това* се състои жестокостта ти, това е злобното и себичното в теб. Ако обичаше брат си, щеше да му дадеш работа, която не заслужава, точно защото не я заслужава — това щеше да е истинска любов, нежност и братско чувство. За какво друго е любовта? Ако човек заслужава работа, няма доблест в това да му я дадеш. Доблестта е да даваш незаслужено.

Той я гледаше като дете, което сънува непознат кошмар. Кошмар, който не е чак толкова ужасен само заради недоверието на сънуващия.

— Майко — бавно каза той, — не знаеш какво говориш. Никога няма да мога да те презирам достатъчно, за да повярвам, че наистина го мислиш.

Изразът на лицето ѝ го учуди повече, отколкото всичко останало: беше израз на поражение, и едновременно с това на особено, хитро и цинично лукавство, сякаш за момент тя притежаваше такъв жизнен опит и мъдрост, че да се подиграе на неговата невинност.

Споменът за този поглед остана в съзнанието му, като предупредителен сигнал, че е забелязал нещо, което трябва да разбере. Но не можеше да го улови, не можеше да насили ума си да го приеме като достойно за обмисляне, не можеше да намери улики, освен неясното си неудобство и отвращението си — а нямаше и време, което да му посвети, не можеше да мисли за това сега, пред бюрото му седеше следващият посетител — той слушаше един човек, който защитаваше живота си.

Мъжът не го изрази точно така, но Риърдън знаеше, че това е същността на проблема. Онова, което мъжът облече в думи, беше само поръчка за петстотин тона стомана. Това беше господин Уорд, от Компанията за комбайни „Уорд“ от Минесота. Това беше непретенциозна компания с неопетнена репутация, един от онези бизнеси, които рядко стават големи, но никога не се провалят. Господин Уорд беше четвърто поколение от семейството, което притежаваше завода и беше посветило на този завод най-добросъвестните усилия, на които беше способно. Беше мъж над петдесет, с квадратно, безстрастно лице. Когато човек го погледнеше, му ставаше ясно, че той би сметнал за също толкова неприлично лицето му да изрази страдание, колкото да свали дрехите си на публично място. Говореше сухо, с тон на бизнесмен. Обясняваше, че винаги е работил, също както и баща му, с една от малките стоманодобивни компании, купени вече от „Асошиейтед Стийл“ на Орън Бойл. Беше чакал последната си поръчка на стомана една година. Беше прекарал последния месец, мъчейки се да получи лична среща с Риърдън.

— Знам, че фабриките ви работят на пълна мощност, господин Риърдън — каза той — и знам, че не сте в състояние да поемете нови поръчки, тъй като вашите най-големи и най-стари клиенти трябва да чакат реда си, а вие сте единственият приличен — искам да кажа надежден — производител на стомана в страната. Не знам каква причина да ви изтъкна, за да направите изключение в моя случай. Но нямам какво друго да направя, освен да затворя вратите на завода си завинаги, а аз... — гласът му се пречупи за миг. — Аз не мога съвсем ясно да видя как бих могъл да затворя... засега... така че реших да говоря с вас, макар и да нямах голям шанс... все пак исках да опитам всичко възможно.

Това беше език, който Риърдън можеше да разбере.

— Ще ми се да мога да ви помогна — каза той, — но това е най-лошият възможен момент за мен, заради една огромна и много специална поръчка, която трябва да получи предимство пред всичко.

— Знам. Но ще ме изслушате ли поне, господин Риърдън?

— Естествено.

— Ако е въпрос на пари, ще платя всичко, което поискате. Ако по този начин мога да оправдая забавянето ви, ами тогава искайте ми

колкото решите допълнително, искайте ми двойна цена, само ми дайте стоманата. Нямаше да се притеснявам, ако трябваше да продам комбайните на загуба тази година, само за да запазя фабриката отворена. Имам достатъчно лични средства, за да работя на загуба няколко години, ако се налага, само за да се задържа на повърхността — защото, мисля, нещата не могат да продължат така още дълго, условията неминуемо ще се подобрят, трябва, защото иначе ние... — той не довърши. Каза твърдо:

— Трябва да стане.

— Ще стане — каза Риърдън.

Мисълта за линията „Джон Голт“ препускаше през ума му в пълно съответствие с уверения звук на думите му. Линията „Джон Голт“ продължаваше напред. Атаките към метала му бяха престанали. Чувстваше се така, сякаш разделени от много мили, в двата края на страната, той и Дагни Тагарт стояха един срещу друг в празното пространство, с разчистен път, свободни да довършат работата. Ще ни оставят на мира, за да я завършим, мислеше си той. Думите звучаха като химн на победата в ума му: ще ни оставят на мира.

— Капацитетът на фабриката ни е хиляда комбайна годишно — каза господин Уорд. — Миналата година произведохме триста. Събрах стоманата от разпродажби на банкрутирали фирми, измолих няколко тона оттук-оттам от големи компании, и обикалях като боклукчия по какви ли не невероятни места — няма да ви досаждам с тези неща, просто никога не съм си мислил, че ще доживея време, в което да трябва да правя бизнес по този начин. И през цялото време господин Орън Бойл се кълнеше, че ще достави стоманата следващата седмица. Но каквото и да успееш да отлее, отиваше при новите му клиенти, по причина, която никой не споменаваше — само чувах да се шепне, че това са хора с някаква политическа протекция. А сега дори не мога изобщо да се добера до господин Бойл. Той е във Вашингтон и е там от поне месец. А всички в офиса му казват, че не могат да направят нищо, защото не могат да намерят руда.

— Не си губете времето с тях — каза Риърдън. — Никога няма да получите каквото и да е от тая банда.

— Знаете ли, господин Риърдън — каза той с такъв тон, сякаш е открил нещо, в което не може да повярва съвсем: — Мисля, че има нещо съмнително в начина, по който господин Бойл управлява бизнеса

си. Не мога да разбера към какво се стреми. Половината им пеци бездействат, но миналия месец вестниците бяха пълни с някакви големи статии за „Асошиейтед Стийл“. За производството им ли? Нищо подобно — за чудесния жилищен проект, който господин Бойл тъкмо е построил за работниците си. Миналата седмица беше за някакви цветни филми, които господин Бойл е изпратил до всички гимназии и които показват как се прави стоманата и от каква невероятна полза е за всички. Сега господин Бойл има и радиопредаване, в което говорят само за важността на стоманената промишленост за страната и продължават да говорят, че трябва да съхраним стоманената промишленост като цяло. Не разбирам какво има предвид под „като цяло“.

— Аз разбирам. Забравете го. Няма да се измъкне.

— Знаете ли, господин Риърдън, не харесвам хора, които говорят твърде много как всичко, което правят, е заради другите. Това не е вярно, и не мисля, че ще е правилно, ако някога стане вярно. Така че аз ще кажа, че имам нужда от стоманата, за да спася собствения си бизнес. Защото си е мой. Защото ако трябва да го затворя... както и да е, никой не разбира това в наши дни.

— Аз разбирам.

— Да... Да, мисля, че бихте могъл... Така че, виждате ли, това е първата ми грижа. Но все пак съществуват и моите клиенти. Работят с мен от години. Разчитат на мен. Направо е невъзможно да се намерят каквито и да е машини, където и да е. Знаете ли какво ще стане, ако в Минесота фермерите не могат да намерят инструменти, когато машините се чупят в средата на жътвата и няма части, няма други машини... нищо, освен цветните филми на господин Орън Бойл за... Както и да е... А все пак става дума и за моите работници. Някои от тях са при нас още от времето на баща ми. Нямаат къде другаде да отидат. Не и сега.

Невъзможно е, мислеше си Риърдън, да изстиска още стомана от фабриката, където всяка пещ, всеки час и всеки тон бяха разчетени предварително за спешните поръчки през следващите шест месеца. Но... Линията „Джон Голт“, мислеше той. Ако можеше да направи това, можеше да направи всичко. Чувстваше, че иска да приеме десет нови предизвикателства веднага. Чувстваше се така, сякаш живее в свят, в който нищо не е невъзможно за него.

— Вижте — каза той, достигайки телефона, — нека говоря с управителя си и да видя какво изливаме през следващите няколко седмици. Може би ще намеря начин да ви заема няколко тона от някои от поръчките, и...

Господин Уорд бързо отвърна поглед, но Риърдън беше уловил израза на лицето му. Това значи толкова много за него, мислеше си Риърдън, и толкова малко за мен! Той вдигна слушалката, но трябваше да я пусне, защото вратата на кабинета му се отвори с трясък и Гуен Айвс се втурна вътре. Изглеждаше невъзможно госпожица Айвс да си позволи такова нарушение, да позволи спокойствието на лицето ѝ да изглежда като неестествена гримаса, очите ѝ да не виждат, а стъпките ѝ да се опитват да овладеят залитането. Тя каза:

— Извинете ме, че ви прекъсвам, господин Риърдън — той знаеше, че тя не вижда кабинета, не вижда Уорд, вижда единствено него. — Мисля, че трябва да ви кажа, че Конгресът тъкмо е приел Закона за изравняване на възможностите.

Именно безстрастният господин Уорд извика, гледайки Риърдън:

— О, Боже, не! О, не!

Риърдън беше скочил на крака. Стоеше неестествено наведен, едното му рамо беше увиснало напред. Това беше само за миг. Сетне се огледа наоколо, сякаш възвръщаше зрението си, каза „извинете“, като погледът му включваше и госпожица Айвс, и господин Уорд, и седна отново.

— Не сме били уведомени, че законът е бил подложен на гласуване, нали? — попита той с контролиран и сух глас.

— Не, господин Риърдън. Очевидно е било изненадващ ход и им е отнело само четирийсет и пет минути.

— Някакви новини от Мауч?

— Не, господин Риърдън — тя наблегна на „не“. — Момчето от петия етаж дотича да ми каже, че тъкмо го е чуло по радиото. Обадох се във вестниците, за да проверя. Опитвах се да намеря господин Мауч във Вашингтон. От кабинета му не отговарят.

— Кога говорихме с него за последно?

— Преди десет дни, господин Риърдън.

— Добре. Благодаря ти, Гуен. Продължавай да се опитваш да се свържеш с кабинета му.

— Да, господин Риърдън.

Тя излезе. Уорд беше на крака, с шапка в ръка. Той промърмори:
— Май по-добре...

— Седнете! — ожесточено избухна Риърдън. Господин Уорд се подчини, вторачен в него.

— Имаме да сключваме сделка, нали? — каза Риърдън. Уорд не можеше да определи емоцията, която кривеше устата на Риърдън, докато той говореше. — Господин Уорд, какво е онова, за което най-гнусните копелета в света ни осъждат, освен всичко друго? А, да, за нашето мото, „бизнес, както винаги“. Ами „бизнес, както винаги“, господин Уорд!

Той вдигна слушалката и помоли да го свържат с управителя.

— Слушай, Пит... Какво? Да, чух. Зарежи. Ще говорим за това по-късно. Това, което искам да знам, е дали можеш да ми доставиш петстотин тона стомана допълнително, извън плановете, през следващите няколко седмици? Да, знам... Знам, че е тежко... Дай ми датите и цифрите.

Той слушаше, драскайки си бързо бележки на лист хартия. После каза:

— Добре. Благодаря — и затвори.

Проучи числата за момент, направи няколко кратки изчисления в полето, сетне вдигна глава.

— Добре, господин Уорд — каза той. — Ще имате стоманата си след десет дни.

Когато Уорд си тръгна, Риърдън излезе във фоайето и каза на госпожица Айвс със спокоен глас:

— Пратете телеграма на Флеминг в Колорадо. Той ще разбере защо трябва да прекратя онази сделка.

Тя кимна в знак на подчинение. Не го погледна. Той се обърна към следващия си посетител и каза с жест, който го приканваше да влезе в кабинета:

— Приятно ми е. Влезте.

Щеше да помисли за това по-късно, човек се движи стъпка по стъпка и трябва да продължи да се движи. В този момент — необичайно ясно, безцеремонно, просто, почти лесно, съзнанието му съдържаеше една-единствена мисъл: това не трябва да ме спре. Изречението висеше само в пространството, без минало и без бъдеще. Той не мислеше какво е онова, което не трябва да го спре, или защо

това изречение е толкова абсолютно съдбоносно. То го крепеше и той се подчиняваше. Продължаваше стъпка по стъпка. Изпълни графика си със срещи точно както беше планирано.

Беше късно, когато последният му посетител си замина и той излезе от кабинета си. Остатъкът от персонала се беше прибрал у дома. Госпожица Айвс седеше сама на бюрото си в празната стая. Стоеше изправена и застинала, със стиснати ръце в скута. Главата ѝ не беше наведена, а непоколебимо изправена, лицето ѝ изглеждаше смразено. По бузите ѝ течаха сълзи, без звук, без гримаса, въпреки съпротивата ѝ, извън контрола ѝ.

Тя го видя и каза сухо, виновно, извинително:

— Съжалявам, господин Риърдън — без да прави безполезни опити да скрие лицето си.

Той се приближи към нея.

— Благодаря ви — каза внимателно.

Тя погледна нагоре към него учудено. Той се усмихна.

— Но не мислите ли, че ме подценявате, Гуен? Не е ли твърде рано да ме оплаквате?

— Щях да ги взема — въздъхна тя, — но те — тя посочи вестниците на бюрото си, — те го наричат победа над алчността.

Той високо се разсмя.

— Мога да разбера защо подобно изопачаване на английския може да те вбеси — каза той. — Но какво друго има?

Докато го гледаше, устата ѝ се отпусна малко. Жертвата, която не можеше да защити, беше единствената ѝ опора в свят, който се разпадаше около нея.

Той прекара нежно ръка по челото ѝ, това беше необичайно нарушение на официалността, а и мълчаливо признание за нещата, на които не би се смял.

— Върви си вкъщи, Гуен. Няма да имам нужда от теб тази вечер. И аз си тръгвам след малко. Не, не искам да ме чакаш.

Беше след полунощ, когато, все още седнал на бюрото си, наведен над плановите на моста за линията „Джон Голт“, той рязко спря да работи, защото чувството внезапно го беше пронизало — не можеше да му избяга повече, сякаш завесата на упойката беше се дръпнала. Той тежко се отпусна наполовина, разчитайки на някакви последни останки съпротива, и остана с гърди, притиснати към ръба

на бюрото, за да го спрат да не падне, оборила глава — сякаш единственият подвиг, на който беше способен, беше да не позволи на главата си да падне на бюрото. Стоя така няколко минути, осъзнавайки единствено болката — крещяща болка, без съдържание или граница, — седеше, не знаейки дали това се случва с тялото му, или с ума му, всичко се свеждаше до ужасната грозота на болката, която спира мисълта.

След няколко минути това отмина. Той вдигна глава и седна изправен, спокоен, облегнат назад. Сега разбра, че с отлагането на този момент часове наред, той не беше дезертирал: не беше мислил за това, защото нямаше за какво да се мисли.

Мисълта, спокойно си каза той, е оръжие, което човек използва, за да действа. Никакво действие не беше възможно. Мисълта е инструментът, чрез който човек прави избор. Не му беше останал никакъв избор. Мисълта определя целта и пътя тя да бъде постигната. Що се отнасяше до изтръгването на живота му парче по парче от него — той беше оставен без глас, без цел, без начин, без защита.

Мислеше си за това с удивление. За пръв път осъзна, че страхът не му е познат, защото срещу всяка беда имаше всемогъщо лекарство — възможността за действие. Не, мислеше си, не увереност в победата — кой изобщо може да е уверен в победата — а само възможността да действа, а това е всичко, от което човек има нужда. Сега съзерцаваше, за пръв път безпристрастно, самото сърце на ужаса: да бъдеш подложен на унищожение с ръце, вързани на гърба.

Ами, значи продължаваме с вързани ръце. Продължавам окован.

Продължавам. Не трябва да те спре... Но един друг глас му казваше нещата, които не искаше да чуе, докато се съпротивляваше и крещеше срещу него: няма смисъл да мислиш за това... Няма полза... За какво? Зарежи...

Не можеше да го преглътне. Стоеше неподвижно над чертежите на моста за линията „Джон Голт“ и чуваше неща, изказани от глас, който беше наполовина звук, наполовина образ: решиха го без него... Не го потърсиха, не го попитаха, не го оставиха да говори... Не бяха задължени дори да му кажат — да му кажат, че са отсекли част от живота му и че трябва да е готов да продължи напред осакатен... От всички засегнати, които и да са те, по каквато и да е причина, заради

каквато и да е нужда, *той* беше единственият, на когото не бяха длъжни да обръщат внимание.

Знакът в края на един дълъг път известяваше: „Руда Риърдън“. Висеше над черни редици метал... над години и нощи... над часовник, от който изтичаше капка по капка кръвта му... кръв, която беше отдал с готовност, тържествуващо, в отплата за един далечен ден и за един знак над пътя... платен с неговите усилия, неговата сила, неговия ум, неговата надежда.

Разрушен по прищявка на неколцина мъже, които са седнали и са гласували... Кой знае с какви умове? Кой знае чия воля ги е сложила на власт? Какви са мотивите им? Какво знаят? Кой от тях без чужда помощ може да извади парче руда на белия свят? Разрушен по прищявка на хора, които никога не беше виждал и които никога не бяха виждали купчините метал... Разрушен, защото те са решили така. С какво право?

Той разтърси глава. Има неща, които човек не бива да съзерцава, помисли си. Има нещо гадно в злото, което заразява наблюдателя. Има граници за това, което човек трябва да вижда. Той не бива да мисли за това или да наднича в него, или пък да се опитва да разбере същността на корените му.

Чувствайки се спокоен и празен, той си каза, че утре всичко ще бъде наред. Щеше да си прости слабостта през тази нощ, тя беше като сълзите, които човек може да си позволи на погребение, а после се научава как да живее с отворена рана или с негоден завод.

Той стана и отиде до прозореца. Фабриката изглеждаше пуста и неподвижна, той видя леките червени проблясъци над комините, дългите стълбове пушек, преплетените диагонали на крановете и стрелите. Почувства безнадеждна самота, каквато никога не беше изпитвал преди.

Мислеше си, че Гуен Айвс и господин Уорд могат да очакват от него да им даде надежда, облекчение, нов кураж. От кого можеше *той* да го очаква? И той имаше нужда от това, поне веднъж. Искаше да има приятел, на когото можеше да разреши да го види да страда, без преструвки или защита, на когото можеше да се облекне за миг, само за да каже: „Аз съм много уморен“ — и да намери покой за миг. От всички хора, които познаваше, имаше ли един, когото искаше до себе

си сега? Чу отговора в съзнанието си, незабавен и шокиращ: Франсиско д'Анкония.

Ядосаният му кикот го върна обратно. Абсурдността на този копнеж го разтърси и успокои. Ето докъде се стига, си помисли, когато се отдадеш на слабостта.

Той стоеше до прозореца и се опитваше да не мисли. Но продължаваше да чува думите в съзнанието си: Руда Риърдън... Въглища Риърдън... Стомана Риърдън... Риърдънов метал... Каква полза имаше? Защо го беше направил? Защо изобщо да иска да прави каквото и да било отново?

Първият му ден в рудните жили в мината... Денят, в който стоеше срещу вятъра, гледайки руините на стоманодобивен завод... Денят, в който стоеше тук, в този кабинет, до този прозорец, и мислеше, че един мост може да бъде направен така, че да изнася невероятни товари само на няколко метални греди, ако се комбинират с дъговидни подпори, ако се построят диагонални свързки, а горните краища са изкривени към...

Спря и остана неподвижен. През онзи ден *не беше* мислил за комбинирането на подпори и арки.

В следващия миг вече беше на бюрото си, наведен, с коляно на стола, без да помисли да седне, чертаеше линии, криви, триъгълници, колонки с изчисления безразборно по плановете, по попивателната, по нечий писма.

Час по-късно поръчваше междуградски разговор, чакаше телефонът да звънне до леглото в един вагон на един страничен коловоз и казваше:

— Дагни! Този наш мост — хвърли на боклука всички скици, които ти изпратих, защото... Какво?... А, това ли? Да върви по дяволите! Мародерите и законите им нямат никакво значение! Забрави ги! Дагни, какво ни пука! Слушай, помниш ли измишльотината, която нарече риърдънова подпора и на която се възхищаваше толкова много? Не струва пукнатата стотинка. Измислих подпора, която ще бие всичко, правено някога! Мостът ти ще носи четири влака едновременно, ще издържи триста години и ще ти струва по-малко и от най-евтиния улей. Ще ти пратя чертежите до няколко дни, но искам да ти кажа за това сега. Става въпрос за комбиниране на подпори и арка. Ако сложим

диагонални свръзки... Какво? Не те чувам. Да не си настинала? Че за какво ми благодариш сега? Чакай да ти обясня.

ГЛАВА VIII

ЛИНИЯТА „ДЖОН ГОЛТ“

Работникът се усмихна, докато гледаше Еди Уилърс от другата страна на масата.

— Чувствам се като беглец — каза Еди Уилърс. — Предполагам знаеш защо не съм идвал тук от месеци? — той посочи подземното кафене. — Предполага се, че сега съм вицепрезидент. Оперативен вицепрезидент. За Бога, не го приемай на сериозно. Удържах колкото можах, а после трябваше да избягам, дори и само за една вечер... Първият път, когато слязох тук за вечеря, след така нареченото ми повишение, всички ме зяпаха толкова много, че не посмях да се върна. Е, нека зяпат. Не, ти не. Радвам се, че за теб няма значение... Не, не съм я виждал от две седмици. Но говоря с нея по телефона всеки ден, понякога и два пъти на ден... Да, знам как се чувства: харесва й. Какво чуваме по телефона — звукови трептения, нали? Е, гласът й звучи така, сякаш се превръща в светлинни трептения, ако разбираш какво имам пред вид. Харесва й да води тази ужасна битка сама и да побеждава... О, да, побеждава! Знаеш ли защо не си чел нищо за линията „Джон Голт“ по вестниците от известно време насам? Защото се развива толкова добре... Само дето... релсите от риърдънов метал ще бъдат най-невероятният коловоз, строен някога, но каква ще е ползата, ако нямаме никакви двигатели, достатъчно мощни, за да се възползват от него? Виж закърпените локомотиви на въглища, които ни останаха — едва успяват да се влачат достатъчно бързо и по старите трамвайни релси... И все пак има надежда. „Юнайтед локомотив уъркс“ банкрутира. Това беше най-добрият ни пробив през последните няколко седмици, защото заводът им беше купен от Дуайт Сандърс. Той е блестящ млад инженер, който има единствената добра фабрика за самолети в страната. Трябваше да продаде фабриката на брат си, за да може да поеме „Юнайтед локомотив“. Това е заради Закона за изравняване на възможностите. Разбира се, това е просто договорка помежду им, но можеш ли да го обвиняваш? Както и да е, сега вече от „Юнайтед локомотив уъркс“ ще започнат да произвеждат дизели.

Дуайт Сандърс ще започне работа... Да, тя разчита на него. Защо питаш? Да, жизненоважен е за нас. Тъкмо подписахме договор с него, за първите десет дизелови локомотива, които ще произведе. Когато ѝ се обадох, че договорът е подписан, тя се засмя и каза: „Виждаш ли? Има ли причина да се страхуваме?“ Каза го, защото знае — никога не съм ѝ го казвал, но все пак знае — че ме е страх... Да, така е... Не знам... Нямаше да ме е страх, ако знаех от какво, можех да направя нещо за това. Но тук... Кажете ми, нали не ме презираш наистина, задето съм оперативен вицепрезидент? Не виждаш ли, че е извратено? Каква почест? Не знам какво съм всъщност: клоун, призрак, дубльор или долнопробен актьор. Когато седя в кабинета ѝ, на стола ѝ, на бюрото ѝ, се чувствам още по-зле: чувствам се като убиец... Естествено, знам, че трябва да бъда *неин* дубльор, и че това е чест, но... се чувствам така, сякаш по някакъв ужасен начин, който не мога да схвана съвсем, аз дублирам Джим Тагарт. Защо ѝ трябва да има дубльор? Защо да се крие? Защо я изхвърлиха от сградата? Знаеш ли, че трябваше да се премести в една нищожна дупка в задния двор, точно срещу товарния вход? Трябва да го видиш някой ден — това е офисът на „Джон Голт Инкорпорейтид“. И все пак всички знаят, че тя още управлява „Тагарт Трансконтинентал“. Защо трябва да крие великолепната работа, която върши? Защо не ѝ вярват? Защо крадат достиженията ѝ, а аз съм прекупвачът на крадената стока? Защо правят всичко, което могат, за да не успее, при условие че тъкмо тя е всичко, което стои между тях и разрухата? Защо я измъчват като благодарност, че е спасила живота им? Какво ти става? Защо ме гледаш така? Да, предполагам, че разбираш... Във всичко това има нещо, което не мога да определя, и това нещо е лошо. Ето защо ме е страх... Не мисля, че човек може да продължи да живее с него... Знаеш ли, странно е, но мисля, че и те го знаят — Джим и неговата банда, а и всички други в сградата. Има нещо виновно и подло в цялото това място. Виновно и подло, и мъртво. „Тагарт Трансконтинентал“ сега е като човек, който е изгубил душата си... който е *предал* душата си... Не, не ѝ пука. Последния път, когато беше в Ню Йорк, дойде неочаквано — аз бях в кабинета си, в нейния кабинет — и изведнъж вратата се отвори и тя влезе с думите: „Господин Уилърс, търся си работа като оператор на гара, ще ми дадете ли шанс?“ Искях да пратя всички по дяволите, но трябваше да се засмея, беше ми толкова приятно, че я виждам и че тя

се смее толкова щастливо. Беше дошла направо от летището — носеше спортни панталони и пилотско яке — изглеждаше чудесно, беше почерняла от вятъра, изглеждаше като с тен, сякаш се връщаше от почивка. Накара ме да остана на мястото си, в нейния стол, а тя седна на бюрото и заговори за новия мост по линията „Джон Голт“... Не, не, никога не съм я питал защо е избрала това име... Не знам какво значи то за нея. Някакво предизвикателство, предполагам... Не знам към кого... О, няма значение, така или иначе не значи нищо, няма никакъв Джон Голт, но ми се щеше да не беше го използвала. Не ми харесва, а на теб? Харесва ти? Не звучиш много доволен, като го казваш.

Прозорците на офиса на линията „Джон Голт“ гледаха към тъмна алея. Поглеждайки нагоре от бюрото си, Дагни не можеше да види небето, само стената на една сграда, която се издигаше отвъд зрителното ѝ поле. Това беше страничната стена на огромния небостъргач на „Тагарт Трансконтинентал“.

Новият ѝ щаб се състоеше от две стаи на приземния етаж в полуразрушена сграда. Конструкцията още стоеше, но горните ѝ етажи бяха заковани с дъски, защото бяха опасни за обитаване. Наемателите, които приютяваше, бяха наполовина банкрутирали — съществуващи, както и самата сграда, заради инерцията на предишна мощ.

Тя харесваше новото си място: пестеше пари. Стаите не съдържаха излишни мебели или хора. Мебелите си набавяше от битпазара. Хората бяха най-добрите, които беше успяла да намери. При редките си посещения в Ню Йорк нямаше време да забележи стаята, в която работеше — забелязваше само, че обслужва целта ѝ.

Тя не знаеше какво я накара да спре тази вечер и да погледне тънките ивици дъжд по стъклата на прозореца и стената на сградата от другата страна на алеята.

Минаваше полунощ. Малкият ѝ персонал си беше тръгнал. Тя трябваше да е на летището в три сутринта, за да лети със самолета си до Колорадо. Оставаше ѝ малко за вършене, само да прочете няколко от докладите на Еди. Внезапно прекъсване на напрежението от бързането я спря, неспособна да продължи. Докладите изглеждат изискваха надвишаващо възможностите ѝ усилие. Беше твърде късно, за да се прибере и да спи, и твърде рано, за да тръгне за летището. Мислеше си: уморена си — и наблюдаваше настроението си със строга, надменна безпристрастност, знаейки, че ще отмине.

Беше пристигнала в Ню Йорк неочаквано, без предупреждение, скачайки зад рула на самолета си двадесет минути, след като беше чула нещо по новините. Гласът от радиото беше казал, че Дуайт Сандърс се е оттеглил от бизнеса — внезапно, без причина или обяснение. Тя се беше втурнала към Ню Йорк, надявайки се да го намери и да го спре.

Но докато летеше през целия континент, почувства, че няма да намери и следа от него.

Пролетният дъжд сякаш висеше неподвижно във въздуха зад прозореца, като тънка мъгла. Тя седеше и гледаше отворената порта на багажния вход на терминала на „Тагарт“. Вътре имаше голи крушки, които висяха сред стоманените трегери на тавана, и няколко купчини багаж по износения бетон на пода. Мястото изглеждаше изоставено и мъртво.

Тя погледна една назъбена пукнатина на стената на кабинета си. Не чуваше и звук. Знаеше, че е сама в руините на сградата. Изглеждаше, като че ли е сама в целия град. Почувства нещо, което беше сдържала с години: самота, далеч отвъд този момент, отвъд тишината на стаята и отвъд мократа, лъщяща празнота на улицата — самотата на сива пустош, където нищо не си заслужаваше да бъде достигнато; самотата на нейното детство.

Тя се изправи и отиде до прозореца. Като притиснеше лицето си до рамката можеше да види цялата сграда на Тагарт, чиито очертания се срещаха рязко в далечния ѝ връх в небето. Тя погледна към тъмния прозорец на стаята, която някога беше неин кабинет. Чувстваше се така, сякаш е в изгнание, от което няма да се върне, сякаш беше разделена от сградата чрез нещо много по-голямо от парчето стъкло, завесата дъжд и периода от няколко месеца.

Тя стоеше в стая от ронещ се гипс, притисната към един прозорец, взряна в недостижимите форми на всичко това, което обичаше. Не познаваше същността на самотата си. Единствените думи, които я описваха, бяха: това не е светът, който очаквах.

Веднъж, когато беше на шестнадесет, гледаше към една дълга отсечка от коловоз на Тагарт и към релсите, които се събираха като линиите на небостъргач в една точка в далечината, беше казала на Еди Уилърс, че винаги се е чувствала така, сякаш релсите държаха ръката на някакъв човек отвъд хоризонта — не, не баща ѝ или който и да е от хората в кантората — и че някой ден тя ще го срещне.

Тя разтърси глава и се отдалечи от прозореца. Върна се на бюрото. Опита се да вземе докладите, но изведнъж рухна върху масата, с глава върху ръката, си. Недей, мислеше си, но не мръдна, за да се изправи — нямаше значение, нямаше кой да я види.

Това беше копнеж, който никога не беше си позволявала да признае. Сега се изправяше срещу него. Ако емоцията е начинът, по който човек отговаря на нещата, които светът му предлага, ако тя обича релсите, сградата, и нещо повече — ако тя обича любовта си към тях, то все още има един отговор, най-големият, който тя е пропуснала. Да открие чувство, което ще трае — като техен сбор, като тяхно окончателно изражение — причина за всички неща, които обича на света... Да намери съзнание като нейното, което да стане смисъл на нейния свят, както тя — на неговия... Не, не Франсиско д'Анкония, нито Ханк Риърдън, нито един от мъжете, които беше срещала или на които се беше възхищавала... Мъж, който съществуваше единствено в нейната увереност в способността ѝ да изпита емоция, която никога не беше усещала, но която би ѝ дала цял нов свят, който да изживее... Тя се изви с бавно, леко движение, с гърди, притиснати към бюрото, чувстваше копнежа в мускулите си, в нервите в тялото си.

Това ли искаш? Толкова ли е просто? — мислеше си тя, но знаеше, че не е просто. Имаше някаква нерушима връзка между любовта ѝ към работата и желанието на тялото ѝ; сякаш едното ѝ даваше право на другото, право и смисъл, сякаш едното беше допълнение на другото — и желанието никога нямаше да бъде удовлетворено, освен ако не е също така велико.

Притисна лице към ръката си, раздвижи глава и я поклати бавно в знак на отрицание. Никога нямаше да го намери. Нейната собствена представа за онова, което животът можеше да представлява, щеше да е единственото, което ще получи от света, който е желала. Само мисълта за този свят — и няколко редки момента, няколко светлинки от неговото отражение по пътя ѝ — да знае, да издържи, да следва до края...

Тя вдигна глава. На паважа на алеята, пред прозореца ѝ, видя сянката на човек, който стоеше на вратата на кабинета ѝ. Вратата беше на няколко крачки, тя не можеше да го види на светлината на уличната лампа — само сянката му върху камъните на паважа. Той стоеше неподвижно. Беше толкова близо до вратата, сякаш се канеше да влезе,

и тя чакаше да го чуе да чука. Вместо това тя видя сянката да се дръпва рязко, сякаш беше разтърсена от нещо, сетне да се обръща и да се отдалечава. На земята бяха останали само очертанията на шапката и раменете му, когато той спря. Сянката остана неподвижна за миг, поколеба се и започна да се удължава по пътя обратно.

Тя не чувстваше страх. Стоеше до бюрото си, неподвижна, гледайки с неразбиращо учудване. Той спря до вратата, после се дръпна от нея — беше някъде в средата на алеята, крачеше неспокойно, а после пак спря. Сянката му се люлееше като неправилно махало по паважа, описвайки развитието на беззвучна битка: това беше човек, който се бореше със себе си — дали да влезе през тази врата или да избяга.

Тя продължи да гледа безучастно. Нямаше сила да реагира, само да наблюдава. Тя се чудеше онемяла и вдървена: кой беше той? Дали я е наблюдавал от тъмнината? Дали я е видял рухнала върху бюрото през голия, осветен прозорец? Беше ли видял отчаяната ѝ самота, както сега тя виждаше неговата? Не чувстваше нищо.

Те бяха сами сред мълчанието на един мъртъв град — струваше ѝ се, че той е на мили далеч, отражение на страдание без самоличност, още един оцелял, чийто проблем е толкова далечен за нея, както нейният би бил за него.

Той премина, излизайки от полезрението ѝ и се върна отново. Тя седна и продължи да наблюдава по лъскавия паваж на тъмната алея сянката на непознато мъчение. Сянката изчезна за пореден път. Тя чакаше. Не се върна.

Тогава тя скочи на крака. Искеше да види изхода от битката; сега, когато той беше спечелил или загубил, тя беше обзета от внезапна, неотложна нужда да разбере самоличността и мотивите му. Изтича през тъмното преддверие, отвори със замах вратата и погледна навън.

Алеята беше празна. Паважът блещукаше в далечината, като мокро огледало под няколко разпръснати светлилки. Не се виждаше никой. Тя видя тъмната дупка на счупен прозорец на изоставен магазин. След нея бяха вратите на няколко къщи със стаи под наем. От другата страна на алеята потоците дъжд блестяха на светлината на лампа, която висеше над черната пещера на отворения портал към подземните тунели на „Тагарт Трансконтинентал“.

Риърдън подписа документите, бутна ги през бюрото и погледна встрани, мислейки, че никога няма да трябва да се сеща отново за тях, копнеейки да се пренесе в бъдещето, когато настоящият момент ще е останал далеч зад него.

Пол Ларкин колебливо се протегна за листовите, изглеждаше предразполагащо безпомощен.

— Това са само законови технически подробности, Ханк — каза той. — Знаеш, че винаги ще смятам тези мини за твои.

Риърдън бавно поклати глава — само с движение на вратните си мускули, — лицето му изглеждаше непоклатимо, сякаш говореше на непознат.

— Не! — каза той. — Или притежавам едно нещо, или не.

— Но... но ти знаеш, че можеш да ми вярваш. Не трябва да се притесняваш за доставките си на руда. Сключихме споразумение. Знаеш, че можеш да разчитааш на мен.

— Не го знам. Надявам се да мога.

— Но аз ти дадох дума.

— Никога не съм се оставял на милостта на нечия дума досега.

— Защо... защо казваш това? Ние сме приятели. Ще направя всичко, което искаш. Ще получиш цялото производство. Мините са още твои — все едно са твои. Няма от какво да се боиш. Аз ще... Ханк, какво има?

— Не говори.

— Но... какво има?

— Не обичам уверенията. Не искам да се преструвам, че съм в безопасност. Не съм. Сключихме споразумение, спазването на което не мога да наложя. Искam да знаеш, че напълно разбирам позицията си. Ако възнамеряваш да спазиш думата си, не говори за това, а го *направи*.

— Защо ме гледаш така, сякаш вината е моя? Знаеш колко зле се чувствам. Купих мините само защото мислех, че ще ти помогне — тоест мислех, че предпочиташ да ги продадеш на приятел, вместо на напълно непознат. Вината не е моя. Не харесвам проклетия закон за

изравняването, не знам кой стои зад него, не съм и сънувал, че ще го приемат, за мен беше такъв шок, когато...

— Няма значение.

— Но аз само...

— Защо настояваш да говориш за това?

— Аз... — гласът на Ларкин беше умоляващ. — Дадох ти най-добрата цена, Ханк. Законът казва „разумна компенсация“. Моето предложение беше по-високо от всички останали.

Риърдън погледна документите, които още лежаха на бюрото. Мислеше си за парите, които тези листовете му даваха за неговите мини. Две трети от сумата бяха пари, които Ларкин беше получил като заем от правителството — новият закон предвиждаше подобни заеми, „за да се дадат справедливи възможности на новите собственици, които никога не са имали шанс“.

Две трети от останалото беше заем, който самият той беше дал на Ларкин ипотека, която беше приел за собствените си мини... А правителствените пари, внезапно си помисли той, парите, които му бяха дадени като заплащане за собствеността му, откъде бяха дошли? Чий труд ги беше набавил?

— Не бива да се притесняваш, Ханк — каза Ларкин с тази неразбираема, настойчива нотка на молба в гласа. — Това е просто една формалност на хартия.

Риърдън се чудеше мрачно какво иска от него Ларкин. Чувстваше, че онзи чака нещо отвъд физическия факт на продажбата, някакви думи, които той, Риърдън, трябваше да произнесе, някакво милостиво действие, което се очакваше да допусне. Очите на Ларкин, в момента на най-големия му късмет, го гледаха с противния поглед на просяк.

— Защо се ядосваш, Ханк? Това е просто нов вид правна бюрокрация. Просто ново историческо обстоятелство. Никой не може да го промени, ако е историческо обстоятелство. Никой не може да бъде обвиняван за него. Но винаги има начин да се справим. Виж всички други. Няма нищо против. Те...

— Поставят подставени лица, които контролират, за да управляват имуществото им, принудително иззето от тях.

— Ама защо използваш такива думи?

— Мога да ти кажа също така — а мисля, че и ти го знаеш, — че не съм добър в такива игри. Нямам нито време, нито нерви да измислям някаква форма на изнудване, за да те вържа и да притежавам собствените си мини чрез теб. Собствеността е нещо, което не споделям с другите. И не искам да си я запазя заради милостивото ти малодушие, чрез непрекъснати усилия да те надхитря и да те заплашвам. Не правя бизнес по този начин и не работя със страхливци. Мините са твои. Ако искаш да даваш първо на мен всичката руда, която произвеждат — ще го направиш. Ако искаш да ме прецакаш — също можеш.

Ларкин изглеждаше наранен.

— Това е много несправедливо от твоя страна — каза той, в гласа му имаше суха нотка на справедлив упрек. — Никога не съм ти давал повод да не ми вярваш.

Той побърза да грабне документите. Риърдън ги видя да изчезват във вътрешния джоб на палтото му. Видя и накриво разтвореното палто, гънките на жилетка, опъната върху отпуснатото шкембе и петно от пот на ризата под мишницата.

Нежелан в паметта му изплува образът на едно лице, което беше видял преди двадесет и седем години. Това беше лицето на проповедник на един ъгъл на улицата, покрай когото беше минал, в един град, който вече не си спомняше. Само тъмните стени на бараките бяха останали в паметта му, дъждът на есенната вечер, и справедливата злонамереност в устата на човека — малка уста, разчекната в крясък в мрака: „... най-благородният идеал — човекът да живее за благото на братята си, силният да работи за слабия, способният да служи на неспособния...“.

Сетне видя момчето, което е било Ханк Риърдън на осемнадесет. Видя напрежението на лицето, скоростта на походката, пиянската веселост на тялото, опиянено от енергията на безсънните нощи, гордо вдигнатата глава, ясните, твърди, безмилостни очи, очите на човек, който се движи безмилостно към онова, което иска. Видя и какво трябва да е представлявал Пол Ларкин по това време — младеж с лице на състарено бебе, с подкупваща, безрадостна усмивка, просеща пощада, молеща вселената да й даде шанс. Ако някой беше показал този младеж на Ханк Риърдън по онова време и му беше казал, че това

ще бъде крайната цел на неговия път, получателят на цялата енергия от болящите го сухожилия, какво щеше да...

Това не беше мисъл, а нещо като юмручен удар в черепа му.

Когато отново можеше да мисли, Риърдън разбра какво би почувствало момчето, което е бил: да настъпи гнусната твар, която беше Ларкин, и да заличи всяко мокро петно от нея. Никога не беше изпитвал подобно чувство. Отне му няколко мига да разбере, че хората наричат това омраза. Забеляза, че докато се надигаше и мърмореше някакво сбогуване, Ларкин имаше наранен, укорителен вид, сякаш той, Ларкин, беше пострадалият.

Когато продаде въглищните си мини на Кен Данагър, който притежаваше най-голямата въгледобивна компания в Пенсилвания, Риърдън се чудеше защо почти не беше изпитал болка. Не чувстваше омраза. Кен Данагър беше над петдесетте, с кораво, затворено лице, беше започнал кариерата си като миньор. Когато Риърдън му подаде договора за новата му придобивка, Данагър каза безстрастно:

— Май не съм ти казал, че въглищата, които ще купуваш от мен, ще са на производствена цена.

Риърдън го погледна учудено.

— Това е противозаконно — каза той.

— Кой ще разбере какви пари съм ти дал в собствения ти хол?

— Говориш за подбиване на цената.

— Така е.

— Това е против сто закона. Ще те ударят по-здраво и от мен, ако те хванат.

— Естествено. Така се защитаващ, за да не останеш на милостта на доброта ми воля.

Риърдън се усмихна — беше щастлива усмивка, но той затвори очи, сякаш го удряха. После поклати глава:

— Благодаря — каза той. — Но аз не съм един от тях. Не очаквам някой да работи за мен без печалба.

— И аз не съм един от тях — ядосано каза Данагър. — Виж, Риърдън, да не мислиш, че не знам какво получавам, без да съм го заслужил? Парите не те обезщетяват. Не и в наши дни.

Не си дошъл доброволно да наддаваш за моята собственост. Аз те помолих да я купиш. Искане ми се да има и някой като теб в рудния бизнес, за да вземе мините ми. Няма такъв. Ако искаш да ми направиш

услуга, не ми предлагай отстъпки. Дай ми шанса да ти плащам повече, отколкото всеки друг би предложил, изстискай ме както можеш, само за да мога да съм първият, който ще получи въглищата. Аз ще се справя с моята част. Само ми давай въглищата.

— Имаш ги.

Риърдън се зачуди за миг защо не чуваше нищо от Уесли Мауч. Обажданията му до Вашингтон оставаха без отговор. После получи писмо, състоящо се от едно-единствено изречение, което го уведомяваше, че господин Мауч напуска длъжността си. Две седмици по-късно прочете във вестниците, че Уесли Мауч е назначен за помощник-координатор на Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси.

Недей постоянно да мислиш за това, мислеше си Риърдън в тишината, на многото вечери, борейки се с внезапния изблик на едно ново чувство, което не искаше да изпитва — има отвратително зло по света, знаеш го, и няма смисъл да задълбаваш в детайлите му. Трябва да работиш малко по-усилено. Просто малко по-усилено. Не ги оставяй да победят.

Гредите и подпорите за моста от риърдънов метал излизаха всекидневно от леярната и се изпращаха на строежа на линията „Джон Голт“, където първите форми от синьо-зелен метал висяха в пространството и обхващаха каньона, блестейки на първите лъчи на пролетното слънце.

Нямаше време за болка, нито енергия за гняв. След няколко седмици всичко свърши — заслепяващите пристъпи на омраза спряха и не се върнаха повече. Той имаше отново уверен самоконтрол вечерта, когато се обади на Еди Уилърс:

— Еди, аз съм в Ню Йорк, в „Уейн-Фолкленд“. Ела да закусим заедно утре сутрин. Има нещо, което искам да обсъдя с теб.

Еди отиде на срещата с тежко чувство за вина. Не беше се възстановил от шока от Закона за изравняване на възможностите — той беше оставил у него тъпа болка, като синина от удар. Не харесваше вида на града: сега сякаш криеше заплахата от някакво непознато зло. Той се ужасяваше да се изправи срещу една от жертвите на закона: чувстваше се така, сякаш той, Еди Уилърс, носи част от отговорността по някакъв ужасен начин, който не можеше да определи.

Когато видя Риърдън, чувството изчезна. Нямах и намек за жертва във вида му. Зад прозорците на хотелската му стая ранното сутрешно пролетно слънце блестеше и по другите прозорци на града, небето беше светлосиньо и някак младо, офисите бяха още затворени, а градът не изглеждаше така, сякаш е пропит от някакво зло, а сякаш е радостен, обнадежден и готов да се хвърли в действие, също както Риърдън. Той изглеждаше освежен от спокойния сън, носеше халат и беше нетърпелив да се облече, не искаше да отлага вълнуващата игра с бизнес задълженията си.

— Добро утро, Еди. Извинявай, че те извадих толкова рано. Това е единственото време, с което разполагам. Трябва да се върна във Филаделфия веднага след закуска. Можем да говорим, докато се храним.

Халатът, който носеше, беше от тъмносин плат с бели инициали „Х. Р.“ на джоба отпред. Изглеждаше млад, отпочинал, като у дома си в тази стая и в света. Еди гледаше как един сервитьор търкаляше масата за закуска в стаята с експедитивност, която го накара да се почувства стегнат. Улови се, че се наслаждава на колосаната свежест на бялата покривка и на слънчевата светлина, играеща по среброто, на двете купи с натрошен лед, в които имаше чаши с портокалов сок — не беше подозирал, че такива неща могат да му доставят такова освежаващо удоволствие.

— Не исках да се обаждам на Дагни точно за това — каза Риърдън. — Има си достатъчно работа. Можем да го уредим за няколко минути само двамата.

— Стига да е по силите ми.

Риърдън се усмихна.

— Със сигурност е.

Той се наведе над масата:

— Еди, какво е финансовото състояние на „Тагарт Трансконтинентал“ в момента? Отчаяно?

— По-лошо, господин Риърдън.

— В състояние ли сте да посрещате плащанията си?

— Не съвсем. Запазихме го в тайна от вестниците, но мисля, че всички го знаят. Забавяме плащания по цялата система и Джим няма повече извинения.

— Знаеш ли, че първото плащане за риърдънов метал трябва да се направи следващата седмица?

— Да, знам.

— Добре, нека се договорим за мораториум. Аз ще ти дам отсрочка — няма да трябва да ми плащаш нищо, преди да изтекат шест месеца от пускането на линията „Джон Голт“. Еди Уилърс остави чашата с кафе с остро изтракване. Не можеше да каже нито дума. Риърдън се разсмя:

— Какво има? Имаш власт да приемеш, нали?

— Господин Риърдън... Не знам... какво да ви кажа.

— Ами просто „добре“ е достатъчно.

— Добре, господин Риърдън — гласът на Еди едва се чуваше.

— Ще приготвя документите и ще ти ги изпратя. Можеш да кажеш да Джим и да го накараш да ги подпише.

— Да, господин Риърдън.

— Не обичам да си имам работа с Джим. Ще изгуби два часа, за да се убеди, че ме е убедил, че ми прави услуга, като приема.

Еди седеше неподвижно и гледаше в чинията си.

— Какво има?

— Господин Риърдън, аз искам... да ви благодаря... но няма никаква форма на благодарност, достатъчно голяма, за да...

— Виж, Еди. Имаш заквасата на добър бизнесмен, така че е по-добре да си кажем някои неща направо. Няма никакви благодарности в подобни ситуации. Не го правя за „Тагарт Трансконтинентал“ Това е проста, практична, себична постъпка от моя страна. Защо да прибирам парите си от вас сега, когато това може да се окаже смъртоносен удар за твоята компания? Ако фирмата ти не ставаше за нищо, щях да си ги поискам, и то бързо. Не се занимавам с благотворителност и не залагам на некомпетентни хора. Но вие все още сте най-добрата железопътна компания в страната. Когато линията „Джон Голт“ бъде завършена, ще бъдете и финансово най-стабилната. Така че имам солидна причина да чакам. Освен това сте загазили заради моите релси. Имам намерение да ви видя как побеждавате.

— Все пак ви дължа благодарност, господин Риърдън... за нещо много по-голямо от благотворителност.

— Не. Не разбираш ли? Тъкмо получих много пари... които не исках. Не мога да ги инвестирам. Нямам каквато и да е полза от тях...

Така че един вид ми харесва, че мога да обърна тези пари срещу същите хора в същата битка. Самите те направиха възможно да мога да ви дам отсрочка и да ви помогна да се борите с тях.

Видя как Еди потръпва, сякаш е бръкнал в раната.

— Именно това е ужасното.

— Кое?

— Онова, което ви сториха — и това, което вие правите в отплата. Искам да кажа... — той спря. — Простете ми, господин Риърдън. Знам, че за бизнес не се говори така.

Риърдън се усмихна.

— Благодаря, Еди. Знам какво имаш пред вид. Но забрави. Да вървят по дяволите.

— Да. Само... Господин Риърдън, може ли да ви кажа нещо? Знам, че е напълно неуместно и не говоря като вицепрезидент.

— Давай.

— Не е необходимо да ви казвам какво означава вашето предложение за Дагни, за мен, за всеки честен човек в „Тагарт Трансконтинентал“. Знаете го. И знаете, че можете да разчитате на нас. Но... но мисля, че е ужасно, дето Джим също ще извлече полза, че тъкмо вие сте човекът, който ще го спаси, него и хората като него, след като те...

Риърдън се засмя.

— Еди, какво ни пука за хора като тях? Ние караме експрес, а те се возят на покрива и вдигат шум, че те били лидерите. Защо трябва да ни интересува? Имаме достатъчно сили, за да ги мъкнем със себе си, нали?

* * *

— Няма да издържи.

Лятното слънце пръскаше огнени петна по прозорците на града и малки искри по праха на улиците. Потоци топлина се изливаха във въздуха, издигайки се от покривите до белия циферблат на календара. Устройството продължаваше да работи, отбелязвайки последните дни на юни.

— Няма да издържи — казваха хората. — Когато пуснат първия влак по тая линия „Джон Голт“, релсите ще се разцепят. Никога няма да стигнат до моста. И да стигнат, мостът ще рухне под локомотива.

Товарни влакове смъкваха релсите на „Финикс-Дюранго“ от хълмовете на Колорадо на север към Уайоминг и към главната линия на „Тагарт Трансконтинентал“, на юг към Ню Мексико и към главната линия на „Атлантик Саутърн“. Композиции от цистерни се разпръскваха като лъчи във всички посоки — от нефтените полета на Уайът до промишлените обекти в далечни щати. Никой не говореше за тях. Доколкото обществеността беше в течение, влаковете с цистерни се движеха тихо, като лъчи, и като лъчи ги виждаха едва когато се превръщаха в светлина на електрически лампи, в топлина на пещи, в движение на мотори, но сами по себе си те бяха незабележими, като даденост.

Железопътната компания „Финикс-Дюранго“ трябваше да спре да работи на 25 юли.

— Ханк Риърдън е алчно чудовище — казваха хората. — Вижте какво богатство е натрупал. Да е дал някога нещо в замяна? Да е показал и следа от обществено съзнание? Пари, само това преследва. Ще направи всичко за пари. Какво му пука, че хората ще изгубят живота си, ако мостът му рухне?

— Семейство Тагарт са банда лешояди поколения наред — говореха хората — В кръвта им е. Спомнете си само, че родоначалник на това семейство е Нат Тагарт, най-отявлено антисоциалният негодник, който някога е живял, който е изпил кръвта на страната, за да изстиска от нея богатството си. Можете да сте сигурни, че един Тагарт няма да се поколебае да рискува живота на хората, за да изкара печалба. Купили са долнокачествените релси, защото са по-евтини от стоманените — какво им пука за катастрофите и разкъсаните човешки тела, след като са си прибрали парите?

Хората го казваха, защото други хора го бяха казали. Не знаеха защо се говори и чува навсякъде. Не предлагаха и не търсеха причината. „Причината, им беше казал доктор Причът, е най-наивното от всички суеверия“.

— Източникът на общественото мнение? — каза Клод Слейгънхоп в една реч по радиото. — Общественото мнение няма

източник. То е спонтанно всеобщо. То е отражение на колективния инстинкт на колективния разум.

Орън Бойл даде интервю за „Глоуб“, новинарско списание с голям тираж. Интервюто беше посветено на сериозната социална отговорност на металурзите и подчертаваше факта, че металът изпълнява толкова много жизненоважни функции, че човешкият живот зависи от неговото качество.

— Според мен никой не бива да използва човешките същества като опитни мишки при пускането на пазара на нов продукт — каза той, без да споменава имена.

— Ами не, не казвам, че мостът ще рухне — каза главният металург на „Асошиейтед Стийл“ по телевизията. — Изобщо не казвам това. Казвам само, че ако имах деца, нямаше да ги пусна да пътуват с първия влак, който ще прекоси този мост. Но това е само лично предпочитание, нищо повече, просто защото съм твърде привързан към децата.

„Не твърдя, че измишльотината на Риърдън и Тагарт ще се срина — писа Бъртрам Скъдър в «Бъдещето». — Може да стане, а може и да не стане. Не това е важното. Важното е: каква защита има обществото срещу арогантността, себичността и алчността на двама разюздани индивидуалисти, в чиито биографии очевидно липсват каквито и да било обществено значими действия? Очевидно тези двамата се стремят да изложат на риск живота на техните другари заради самонадеяните си представи за способността си за съждение. Те са против мнението на поразително мнозинство от признати експерти. Трябва ли обществото да позволи това? Ако това нещо се срути, няма ли да е твърде късно да се взимат предпазни мерки? Няма ли да е като да заключваме обора, след като конят вече е избягал? Авторът на тази рубрика винаги е вярвал, че някои коне трябва да бъдат държани спънати и заключени съгласно общите социални принципи“.

Група, която се беше нарекла „Комитет на безкористните граждани“, събираше подписи под петиция с искане за едногодишно проучване на линията „Джон Голт“ от страна на правителствени експерти, преди да се разреши на първия влак да премине по нея. В петицията се твърдеше, че подписалите я нямат друг мотив, освен „чувство за граждански дълг“. Първите подписи бяха на Балф Юбанк и Морт Лиди. На петицията беше предоставено доста пространство и

коментари във всички вестници. Беше приета с уважение, тъй като идваше от безкористни хора.

Вестниците не обърнаха никакво внимание на напредъка по изграждането на линията „Джон Голт“. Нито един репортер не беше изпратен на място. Цялостната политика на пресата беше изразена от един прочут редактор пет години преди това.

— Не съществуват обективни факти — беше казал той. — Всяко отразяване на факти е просто нечие мнение. Следователно е безполезно да пишем за фактите.

Неколцина бизнесмени смятаха, че трябва да се помисли за възможността риърдъновият метал да има търговска стойност.

Предприеха разследване на въпроса. Не наеха металурзи, които да изследват проби, нито пък инженери, които да посетят строителната площадка. Направиха проучване на общественото мнение. Десет хиляди души, гарантирано представителни за всеки възможен тип мислене, отговориха на въпроса: „Бихте ли пътували по линията «Джон Голт»?“. Отговорът в огромното си мнозинство беше „Нееее!“ В обществото не се чуваха никакви гласове в защита на риърдъновия метал. И никой не придаваше значение на факта, че акциите на „Тагарт Трансконтинентал“ се вдигат, много бавно, почти тайно.

Имаше хора, които наблюдаваха и играеха на сигурно. Господин Моуън купи акции на „Тагарт“ на името на сестра си. Бен Нийли купи на името на братовчед си. Пол Ларкин ги купи под псевдоним.

— Не вярвам в предизвикването на противоречия — каза един от тези хора.

— О, да, разбира се, строежът върви по план — каза Джеймс Тагарт, вдигайки рамене, на борда на директорите. — Естествено, че можете да се чувствате напълно сигурни. Скъпата ми сестра не е човешко същество, а двигател с вътрешно горене, така че не бива да се чудим на успеха ѝ.

Когато Джеймс Тагарт чу слух, че някакъв трегер на моста се е сцепил и е паднал, убивайки трима работници, той скочи на крака и изтича до кабинета на секретарката си, нареждайки ѝ да се обади в Колорадо. Чакаше, притиснат в бюрото ѝ, сякаш търсеше защита — очите му изглеждаха разфокусирани от паниката. И все пак той размърда уста в нещо като усмивка и каза:

— Бих дал всичко, за да видя лицето на Хенри Риърдън точно сега.

Когато чу, че слухът е лъжлив, каза:

— Слава Богу! — но в гласа му имаше нотка на разочарование.

— Голяма работа — каза Филип Риърдън на приятелите си, когато чуха същия слух. — Може би и той може да се провали някой път. Може би великият ми брат не е чак толкова велик, колкото си мисли.

— Скъпи — каза Лилиан Риърдън на съпруга си, — спорила съм за теб вчера, на чай, когато жените казаха, че Дагни Тагарт ти е любовница... О, за Бога, не ме гледай така! Знам, че е абсурдно, и им го върнах тъпкано. Просто глупавите кучки не могат да си представят никаква друга причина, която да накара една жена да се изправи срещу всички заради твоя метал. Естествено, аз разбирам. Знам, че тази Тагарт е напълно лишена от сексуалност и не дава и пукната пара за теб — и, скъпи, знам, че ако някога имаш кураж за нещо подобно, какъвто нямаш, няма да хукнеш след никаква изчислителна машина в костюм, ще хлътнеш по някоя руса, женствена певица, която... ама Хенри, аз само се шегувам! Не ме гледай така!

— Дагни — плачливо каза Джеймс Тагарт, — какво ще стане с нас? „Тагарт Трансконтинентал“ е станала толкова непопулярна!

Дагни се засмя, наслаждавайки се на момента, на всички моменти, сякаш радостното настроение беше непрестанно в нея и беше нужно съвсем малко, за да бликне навън. Смееше се с лекота, с отпусната и широко отворена уста. Зъбите ѝ бяха прекалено бели на фона на загорялото от слънцето лице. Очите ѝ гледаха с онзи поглед, който човек придобива сред природата — сякаш се взираха надалеч. При последните ѝ няколко посещения в Ню Йорк той беше забелязал, че тя го гледа така, сякаш не го вижда.

— Какво ще правим? Обществото е изцяло срещу нас!

— Джим, помниш ли историята, която разправят за Нат Тагарт? Бил казал, че завижда само на един от конкурентите си, на онзи, дето рекъл „Да върви по дяволите обществото!“ Щяло му се това да са негови думи.

През летните дни, в тежката неподвижност на вечерите над града, имаше и моменти, когато някой мъж или жена — на пейката в парка, на ъгъла на улицата, на отворения си прозорец — прочиташе в

някой вестник кратко съобщение за напредъка на линията „Джон Голт“ и поглеждаше града с внезапен прилив на надежда. Те бяха или най-младите, които чувстваха, че тъкмо това е събитието, което копнеят да видят да се случва на този свят, или най-старите, които вече бяха видели един свят, в който подобни събития се случват. Не се интересуваха от железопътните компании, не знаеха нищо за бизнеса, знаеха само, че някой се бори в една неравнопоставена битка и побеждава. Не се възхищаваха на целта на борците, вярваха на гласа на общественото мнение — и все пак, докато четяха, че линията расте, усещаха искрицата на мига и се чудеха защо тя правеше проблемите им да изглеждат по-малки.

Мълчаливо, неизвестно на никого, освен на склада на „Тагарт Трансконтинентал“ в Шайен и на офиса на линията „Джон Голт“ в тъмната алея, товарите пристигаха и поръчките за вагони се трупаха — за първия влак, който щеше да премине по линията Джон Голт. Дагни Тагарт беше обявила, че първият влак няма да е пътнически експрес, натоварен със знаменитости и политици, както обикновено, а специален товарен влак.

Товарът идваше от ферми, от складове за дървен материал, от мини из цялата страна, от отдалечени места, чиито последни шансове за оцеляване бяха новите фабрики в Колорадо. Никой не пишеше нищо за тези клиенти, защото те не бяха безкористни.

Линията „Финикс-Дюранго“ трябваше да затвори на 25; първият влак на линията „Джон Голт“ трябваше да тръгне на 22 юли.

— Ами това е положението, госпожице Тагарт — каза делегатът на Съюза на локомотивните инженери. — Не мисля, че ще ви позволим да пуснете този влак.

Дагни седеше на очуканото си бюро пред мръсната стена на офиса си. Каза, без да бърза:

— Изчезвайте.

Това беше изречение, което човекът никога не беше чувал в лъскавите офиси на изпълнителните директори на железопътните компании. Изглеждаше шашнат.

— Дойдох да ви кажа...

— Ако имате нещо да ми казвате, започнете отначало.

— Какво?

— Не ми казвайте какво няма да ми позволите.

— Ами исках да кажа, че няма да позволим на хората ни да карат вашия влак.

— Това е друго.

— Това решихме.

— Кой го реши?

— Комитетът. Това, което правите, е нарушаване на човешките права. Не можете да насилвате хората да излизат и да умират, когато този мост падне, само за да изкарват пари за вас.

Тя взе празен лист хартия и му го подаде.

— Напишете го и ще подпишем договор за това.

— Какъв договор?

— Че нито един член на вашия съюз няма да бъде наеман когато и да е да управлява локомотив по линията „Джон Голт“.

— Защо... Почакайте малко... Не съм казал?

— Не искате да подписвате такъв договор?

— Не, аз...

— Защо не, ако знаете, че мостът ще падне?

— Искам само...

— Знам какво искате. Искате да имате мъртва хватка върху хората си с помощта на работата, която аз им давам, както и върху мен, с помощта на хората си. Искате да предложа работата, но искате да направите невъзможно за мен да предложа работа. Сега ви давам избор. Този влак ще тръгне. Нямайте избор за това. Но можете да изберете дали ще бъде каран от вашите хора или не. Ако изберете да не им позволите, влакът пак ще тръгне, дори и да трябва сама да карам локомотива. Сетне, ако мостът рухне, така или иначе няма да е останала никаква железопътна компания. Но ако не падне, нито един член на вашия съюз няма да получи когато и да е работа по линията „Джон Голт“. Ако мислите, че аз имам по-голяма нужда от вашите хора, отколкото те от мен, направете съответния избор. Ако знаете, че аз мога да карам влак, но те не могат да построят железопътна линия, съобразете избора си с това. А сега, ще забраните ли на хората си да карат този влак?

— Не съм казал, че ще им забраним. Нищо не съм казал за забрана. Но... не можете да принуждавате хората да рискуват живота си за нещо, което никой не е пробвал преди това.

— Няма да принуждавам никого да се качва.

— Какво ще направите?

— Ще си потърся доброволец.

— А ако никой от тях не пожелае?

— Тогава това ще бъде мой проблем, не ваш.

— Е, трябва да знаете, че ще ги посъветвам да откажат.

— Давайте. Посъветвайте ги каквото искате. Кажете им каквото решите. Но ги оставете да изберат. Не се опитвайте да им забранявате.

Циркулярът, който се появи във всяко депо по системата на Тагарт, беше подписан с „Едуин Уилърс, оперативен вицепрезидент“. Той изискваше инженерите, които искат да управляват първия влак по линията „Джон Голт“, да уведомят за това бюрото на господин Уилърс не по-късно от единадесет сутринта на 15 юли.

Беше единадесет без четвърт, сутринта на петнайсети, когато телефонът в кабинета ѝ иззвъня. Беше Еди, обаждаше се от горните етажи на сградата на „Тагарт“ пред прозореца ѝ.

— Дагни, май е по-добре да дойдеш — гласът му звучеше странно.

Тя изтича през улицата, по мраморните подове на фоайетата, до вратата, на чието стъкло все още стоеше надписът „Дагни Тагарт“.

Отвори вратата.

Преддверието на кабинета беше пълно. Хората стояха притиснати един към друг между масите, до стените. Когато тя влезе, те всички свалиха шапките си във внезапно настъпилата тишина. Тя видя посивелите им коси, мускулестите рамене, видя усмихнатите лица на персонала си по бюрата и лицето на Еди Уилърс в края на стаята. Всички знаеха, че няма нужда да се казва нищо.

Еди стоеше до отворената врата на нейния кабинет. Тълпата се разтвори, за да я пропусне. Той посочи стаята, а после и купчината писма и телеграми.

— Дагни, всеки един — каза той. — Всеки един инженер на „Тагарт Трансконтинентал“. Тези, които можах, дойдоха тук, някои чак от чикагския клон.

Той посочи пощата.

— Това са останалите. Ако трябва да сме точни, само трима не са се обадили: единият е на почивка в горите на север, един е в болница, а един е в затвора за неразумно шофиране — на колата си.

Тя погледна мъжете. Видя сподавените усмивки на тържествуващите им лица. Тя склони глава в знак на признание. Остана така за момент, с наведена глава, сякаш приемаше присъда, знаейки, че присъдата ще се изпълни и над нея, и над всеки човек в стаята, и над света отвъд стените на сградата.

— Благодаря ви — каза тя.

Повечето от мъжете я бяха виждали много пъти. Загледани в нея, докато изправяше глава, много от тях си помислиха — за първи път и с удивление, — че лицето на техния оперативен вицепрезидент е лице на жена — и е красиво.

Някой отзад в тълпата изведнъж извика бодро:

— По дяволите Джим Тагарт!

Отговорът беше като експлозия. Мъжете се смееха, радваха се, избухнаха аплодисменти. Отговорът изобщо не беше пропорционален на изречението. Но изречението им беше дало повода, който търсеха. Изглежда аплодираха този, който го беше казал, с дръзко незачитане на авторитета. Но всички в стаята знаеха много добре кого всъщност поздравяват.

Тя вдигна ръка.

— Твърде рано е — каза с усмивка. — Изчакайте още седмица. Тогава трябва да празнуваме. И, повярвайте ми, ще празнуваме.

Теглиха чоп за първия курс. Тя извади парче хартия от купчинка, съдържаща имената на всички. Победителят не беше в стаята, но беше един от най-добрите в системата, Пат Лоугън, инженер на „Тагарт Комет“ в Небраска.

— Обадете се на Пат и му кажете, че е понижен да кара товарен влак — каза тя на Еди и добави безгрижно, сякаш го е решила в последния момент, но не успя да заблуди никого: — А, да, кажете му, че ще пътувам с него в кабината на локомотива по време на този курс.

Един стар инженер до нея каза с усмивка:

— Така си и мислех, госпожице Тагарт.

* * *

Риърдън беше в Ню Йорк в деня, когато Дагни му се обади от кабинета си.

— Ханк, ще дам пресконференция утре.

Той се засмя високо:

— Не!

— Да — гласът ѝ звучеше искрено, но опасно и прекалено искрено. — Вестниците внезапно са открили, че съществувам и задават въпроси. Аз ще им отговоря.

— Приятно прекарване.

— Ще бъде. Ще бъдеш ли в града утре? Ще ми се да дойдеш там.

— Добре. Не искам да го пропусна.

Репортерите, които дойдоха на пресконференцията в офиса на линията „Джон Голт“ бяха млади хора, които бяха обучени да мислят, че работата им се състои в това да прикриват от света същността на явленията. Тяхно всекидневно задължение беше да служат като публика на някоя обществена фигура, която прави изявления за общественото благо, с изречения, внимателно подбрани така, че да не изразяват никакъв смисъл. Тяхната всекидневна работа беше да нахвърлят заедно думи, в каквата комбинация им харесва, стига думите да не попадат в някаква последователност, която да казва нещо конкретно. Не можеха да разберат интервюто, което в момента получаваха.

Дагни Тагарт стоеше зад бюрото си в кабинет, който изглеждаше като мазе на коптор. Носеше тъмносин костюм с бяла блуза, с красива кройка, внушаващ вид на официална, почти военна елегантност. Седеше изправена с маниер на строго достойнство, съвсем малко преувеличено.

Риърдън седеше в един от ъглите на стаята, изтегнат на счупен фотьойл, дългите му крака бяха праметнати през едната му страна, а тялото му беше опряно на другата. Поведението му беше приятно неофициално, съвсем малко преувеличено.

С ясния, монотонен глас на човек, който дава военен рапорт, без да поглежда в никакви документи, с поглед, прикован към хората, Дагни рецитираше технологичните факти за линията „Джон Голт“, давайки точни данни за същността на релсите, за капацитета на моста, за метода на строеж, за разходите. След това, със сухия тон на банкер, тя обясни финансовите перспективи на линията и назова огромните печалби, които очакваше да направи.

— Това е всичко — каза тя.

— Всичко? — каза един от репортерите. — Няма ли да направите изявление за обществеността?

— Това е моето изявление.

— Но, по дяволите, искам да кажа, няма ли да се защитите?

— От какво?

— Не искате ли да ни кажете нещо, с което да оправдаете линията си?

— Казах го.

Мъж с уста, застинала в постоянна подигравателна усмивка, попита:

— Ами аз искам да знам, както и Бъртрам Скъдър каза, каква защита имаме ние в случай, че вашата линия не е толкова добра?

— Не се возете на нея.

Друг попита:

— Няма ли да ни кажете какви са мотивите ви, за да построите тази линия?

— Казах ви ги: печалбата, която смятам да добия.

— Госпожице Тагарт, не казвайте това — извика младо момче. Той беше нов, още беше честен в работата си и чувстваше симпатии към Дагни Тагарт, без да знае защо. — Това е грешен отговор. Точно това казват всички за вас.

— Нима?

— Сигурен съм, че няхахте пред вид точно това, което прозвуча, и... и съм сигурен, че искате да го уточните.

— Ами добре, щом искате. Средната печалба на железопътните компании е два процента от инвестирания капитал. Индустрия, която прави толкова много, а печели толкова малко, трябва да се смята за неморална. Както обясних, стойността на линията „Джон Голт“ във връзка с трафика, който ще поема, ме кара да очаквам печалба от не по-малко от петнайсет процента от инвестицията. Разбира се, в наши дни всяка индустриална печалба над пет процента се смята за незаконно лихварство. Все пак аз ще направя всичко възможно да накарам линията „Джон Голт“ да изкарва печалба от двайсет процента за мен, ако е възможно. Това беше моят мотив, за да построя линията. Сега ясна ли съм?

Момчето я гледаше безпомощно.

— Нямаме пред вид печалба за себе си, нали, госпожице Тагарт? Разбира се, искате да кажете печалба за акционерите? — с надежда подсказа то.

— Нищо подобно. Случайно аз съм един от най-големите акционери на „Тагарт Трансконтинентал“, така че моят дял от печалбата ще бъде един от най-големите. Господин Риърдън е в много по-благоприятна позиция, тъй като той няма акционери, с които да дели — или по-скоро бихте желали да направите собствено изявление, господин Риърдън?

— Да, с удоволствие — каза Риърдън. — Тъй като формулата на риърдъновия метал е моя лична тайна, и с оглед на факта, че производството на метала струва много по-малко, отколкото вие, момчета, можете да си представите, очаквам да одера от обществото печалба от двадесет и пет на сто през следващите няколко години.

— Какво искате да кажете с това, че ще одерете обществото, господин Риърдън? — попита момчето. — Ако е вярно това, което съм чел в рекламите ви, че вашият метал ще надживее три пъти всеки друг и ще бъде на половин цена, няма ли обществото да получи много изгодна сделка?

— А, значи сте го забелязали? — каза Риърдън.

— Вие двамата осъзнавате ли, че говорите за публикация? — попита човекът с подигравателната усмивка.

— Но господин Хопкинс — каза Дагни с възпитано учудване, — има ли друга причина да си говорим с вас, ако не беше за публикация?

— Искате ли да цитираме всичко, което казахте?

— Надявам се да мога да ви се доверя, че със сигурност ще го цитирате. Ще ми направите ли услугата да го запишете дословно? — тя направи пауза, изчака ги да приготвят моливите си и започна да диктува: — Госпожица Тагарт казва — кавички — очаквам да направя куп пари от линията „Джон Голт“. Спечелила съм си ги. Затворете кавичките. Благодаря.

— Някакви въпроси, господа? — попита Риърдън.

Нямаше въпроси.

— Сега трябва да ви кажа за откриването на линията „Джон Голт“ — каза Дагни. — Първият влак ще тръгне от гарата на „Тагарт Трансконтинентал“ в Шайен, Уайоминг, в четири следобед на двадесет и втори юли. Ще бъде специален товарен влак, състоящ се от

осемдесет вагона. Ще бъде задвижван от дизелов локомотив с четири двигателя и осем хиляди конски сили, който заемам от „Тагарт Трансконтинентал“ за случая. Ще се движи без да спира до железопътния възел на Уайът в Колорадо и ще пътува със средна скорост от сто мили в час. Моля? — попита тя, чувайки дълго, тихо изсвирване.

— Какво казахте, госпожице Тагарт?

— Казах „сто мили в час“ — с наклоните, завоите и всичко.

— Но не трябва ли по-скоро да намалите скоростта под нормалната, вместо да... Госпожице Тагарт, изобщо ли не взимате пред вид общественото мнение?

— Напротив, правя го. Ако не беше общественото мнение, и средна скорост от шестдесет и пет мили в час щеше да е напълно достатъчна.

— Кой ще управлява влака?

— Имах си някои проблеми с това. Всички инженери на „Тагарт“ искаха да го направят. Както и огнярите, спирачите и кондукторите. Трябваше да теглим жребий за всяко място в екипажа на влака. Инженерът ще бъде Пат Лоугън, от „Тагарт Комет“, огнярят е Рей Макким. Аз ще пътувам в кабината на локомотива с тях.

— Не е възможно!

— Заповядайте на откриването. На двадесет и втори юли е. Пресата получава специална покана. Обратно на обичайната ми политика, преследвам публичност. Наистина. Искам да има прожектори, микрофони и телевизионни камери. Предлагам да разположите няколко камери около моста. Падането му ще ви предостави някои интересни кадри.

— Госпожице Тагарт — попита Риърдън, — защо не споменахте, че и аз ще пътувам с локомотива?

Тя го погледна през стаята и за миг те бяха сами, издържайки погледите си.

— Да, разбира се, господин Риърдън — отговори тя.

* * *

Не го видя повече, докато не се погледнаха през перона на гарата на „Тагарт“ в Шайен на 22 юли. Тя не търсеше никого, когато стъпи на перона: чувстваше сякаш сетивата ѝ са се слели, така че не могат да различат небето, слънцето или звуците на огромната тълпа, а възприемат само усещането за шок и светлина. И все пак той беше първият човек, когото видя, и не можеше да каже за колко време беше и единственият. Той стоеше до локомотива на влака на „Джон Голт“ и говореше с някого извън обхвата на съзнанието ѝ. Беше облечен в сив панталон и риза, изглеждаше като опитен механик, но лицата наоколо се пулеха, защото той беше Ханк Риърдън от „Риърдън стийл“. Високо над него тя видя буквите ТТ на сребрилата предница на локомотива. Очертанията на машината бяха наклонени назад, прицелени в пространството.

Помежду им имаше разстояние и тълпа, но очите му се спряха върху нея в момента, в който тя излезе. Погледнаха се и тя разбра, че и той се чувства като нея. Това нямаше да бъде сериозен риск, от който да зависи бъдещето им, а просто денят на тяхната радост. Работата им беше свършена. За момент бъдеще не съществуваше. Бяха си спечелили настоящето.

Само ако човек се чувства изключително важен, беше му казала тя, може да се чувства наистина лек. Каквото и да означаваше движението на влака за останалите, за тях двамата единствено техните личности имаха значение в този ден. Каквото и да търсеха другите в живота — правото им върху това, което чувства ха сега, беше единственото, което те двамата искаха да намерят. Сякаш си го казваха един на друг през перона.

Сетне тя се извърна от него. Видя, че и тя е обект на наблюдение, че около нея има хора, че се смее и отговаря на въпроси. Не беше очаквала толкова голяма тълпа. Хората изпълваха перона, коловозите, площада зад гарата — бяха се качили по покривите на товарните вагони на страничните линии, по прозорците на всяка къща наоколо. Нещо ги беше привлякло тук, нещо във въздуха, което беше накарало в последния момент Джеймс Тагарт да пожелае да присъства на откриването на линията „Джон Голт“. Тя беше забранила.

— Ако дойдеш, Джим — беше казала, — ще трябва да те изхвърля от собствената ти гара. Това събитие няма да видиш.

След това беше избрала Еди Уилърс да представлява „Тагарт Трансконтинентал“ на откриването.

Гледаше тълпата и почувства едновременно учудване, че я гледат — след като това събитие беше толкова лично нейно, че нямаше как да бъде предадено — и усещането за съответствие — те би трябвало да са тук, че би трябвало да искат да го видят, защото гледката на достижението е най-големият дар, който едно човешко същество можеше да предложи на другите.

Не чувстваше гняв към никого на света. Нещата, които беше понесла бяха избледнели в някаква мъгла отвъд, като болка, която все още съществува, но няма силата да наранява. Тези неща не можеха да се изправят срещу реалността на този момент, значението на този ден беше толкова блестящо и безмилостно ясно, колкото слънчевата светлина, блискала се по сребристите повърхности на локомотива — всички трябваше да го разберат сега, никой не можеше да се усъмни и тя нямаше кого да мрази.

— Еди Уилърс я наблюдаваше. Той стоеше на перона, заобиколен от директорите на „Тагарт“, началниците на отдели, лидерите на гражданските организации и всички онези местни чиновници, които бяха убеждавали, подкупвали или заплашвали, за да им дадат разрешение да прекарат влак със сто мили в час през градските зони. За първи път на този ден, за това събитие, титлата му на вицепрезидент му подходеше и той я носеше умело. Но докато говореше с хората около себе си, очите му продължаваха да следят Дагни в тълпата. Тя беше облечена в син панталон и риза, не осъзнаваше официалните си задължения, беше ги оставила на него, влакът беше единствената ѝ грижа сега, сякаш тя беше единственият член на екипажа му.

Тя го видя, приближи се и стисна ръката му — усмивката ѝ изразяваше всичко, което нямаше нужда да си казват.

— Е, Еди, сега ти си „Тагарт Трансконтинентал“.

— Да — тържествено и тихо каза той.

Имаше репортери, които задаваха въпроси и които я повлякоха надалеч от него. И на него му задаваха въпроси.

— Господин Уилърс, каква е политиката на „Тагарт Трансконтинентал“ по отношение на тази линия?

— Значи „Тагарт Трансконтинентал“ е просто неутрален наблюдател, нали, господин Уилърс?

Той отговаряше доколкото можеше. Гледаше слънцето по дизеловия локомотив. Но онова, което всъщност виждаше, беше слънцето на една полянка в гората и дванадесетгодишното момиче, което му казваше, че един ден той ще трябва да ѝ помага да управлява железопътна компания.

Той гледаше отдалеч, докато екипажът на влака се подреди пред локомотива, за да посрещне батареята от камери. Дагни и Риърдън се усмихваха, сякаш позираха на фотосесия, посветена на летните ваканции. Пат Лоугън, инженерът, нисък, жилест мъж с посивяла коса и надменно, загадъчно лице, позираше с вид на забавно безразличие.

Рей Макким, огнярят, плещест млад гигант, се усмихваше едновременно от притеснение и превъзходство. Останалите от екипажа изглеждаха сякаш щяха да намигнат на камерите. Един фотограф каза през смях:

— Не можете ли да изглеждате малко по-обречени? Знам, че редакторът иска това.

Дагни и Риърдън отговаряха на въпроси за пресата. В отговорите им вече нямаше подигравка, нямаше горчивина. Наслаждаваха се. Говореха така, сякаш въпросите бяха зададени добронамерено. Непреодолимо беше и в един момент, който никой не отбеляза, стана вярно.

— Какво очаквате да се случи на този курс? — попита репортер един от спирачите. — Мислите ли, че ще стигнете?

— Мисля, че ще стигнем — каза спирачът, — както и ти, братче.

— Господин Лоугън, имате ли деца? Направихте ли някаква допълнителна осигуровка? Просто си мисля за моста...

— Не пресичайте моста, преди да съм стигнал до него — презрително отговори Пат Лоугън.

— Господин Риърдън, откъде знаете, че релсите ви ще издържат?

— Човекът, който е научил хората да правят печатарски преси — каза Риърдън — той откъде е знаел?

— Кажете ми, госпожице Тагарт, какво ще поддържа влак от седем хиляди тона върху мост от три хиляди тона?

— Моята преценка — отговори тя.

Хората от пресата, които ненавиждаха собствената си професия, не знаеха защо ѝ се радват днес. Един от тях, млад мъж със забележителни успехи зад гърба си и циничен поглед на два пъти по-възрастен, каза изведнъж:

— Знам какво искам да бъда: искам да отразявам *новините*!

Стрелките на часовника на гарата показваха 3,45. Екипажът тръгна към служебния вагон в далечния край на влака. Движението и шумът на тълпата затихваха. Без да имат съзнателно намерение, хората започнаха да се умълчават.

Диспечерът беше получил потвърждение от всеки местен оператор по линията, която прорязваше планината до нефтените полета на Уайът на триста мили разстояние. Той излезе от гарата, погледна Дагни и даде сигнал, че коловозът е чист. Застанала до локомотива, Дагни вдигна ръка и повтори жеста му в знак, че е получила и разбрала нареждането.

Дългата редица товарни вагони сякаш се протягаше надалеч, на отделни, правоъгълни звена, като гръбначен стълб. Когато кондукторът махна с ръка във въздуха в края ѝ, тя направи знак с ръка в отговор. Риърдън, Лоугън и Макким стояха мълчаливо, като почетен ескорт, оставяйки я да се качи на борда първа. Когато започна да се изкачва по стъпалата отстрани на локомотива, един репортер се сети за въпрос, който не беше задал.

— Госпожице Тагарт — викна след нея, — кой е Джон Голт?

Тя се обърна, хванала се за една метална тръба с едната си ръка, увиснала за миг над главите на тълпата.

— *Ние* — отговори тя.

Лоугън я последва в кабината, после и Макким, Риърдън се качи последен, след това вратата на локомотива се затвори безвъзвратно като пломбиран метал.

Светофарите на моста, очертан на фона на небето, светеха в зелено.

Между релсите, ниско над земята, също имаше зелени светлини, които се губеха в далечината, където релсите завиваха, и един друг зелен светофар стоеше на завоя, на фона на летните зелени листа, които също изглеждаха като светофари.

Двама мъже държаха бяла копринена лента, опъната през коловоза пред локомотива. Това бяха управителят на колорадския клон

и главният инженер на Нийли, който беше останал на работа. Еди Уилърс трябваше да пререже лентата и така да открие новата линия. Фотографите го поставиха внимателно, с ножица в ръка, с гръб към локомотива. Обясниха му, че трябва да повтори церемонията два или три пъти, за да им даде възможност да изберат снимки — бяха приготвили нов топ лента. Той тъкмо щеше да се съгласи, но спря.

— Не — каза изведнъж. — Няма да бъде нагласено.

Със спокоен, авторитетен глас, глас на вицепрезидент, той нареди, сочейки фотоапаратите:

— Дръпнете се назад, много назад. Снимайте, докато режа, след това бързо се махнете от пътя.

Те се подчиниха, бързайки да се отдалечат напред по линията. Имаше само минута. Еди се обърна с гръб към камерите и застана между релсите с лице към локомотива. Държеше ножиците над бялата лента. Свали шапката си и я хвърли настрани. Гледаше нагоре към машината. Лек вятър разрошваше русата му коса. Локомотивът беше като огромен сребърен герб с емблемата на Нат Тагарт.

Еди Уилърс вдигна ръка, тъкмо когато стрелката на часовника на гарата достигна четири часа.

— Отваряй я, Пат! — извика той.

В момента, в който машината тръгна напред, той преряза бялата лента и отскочи от пътя ѝ.

От страничния коловоз видя как прозорецът на локомотива преминава покрай него и как Дагни му маха в отговор на поздрава му. Сетне локомотивът замина, а той остана да гледа претъпкания перон, който се появяваше и изчезваше, докато товарните вагони потракваха покрай него.

* * *

Синьо-зелените ленти на релсите като че тичаха да ги посрещнат, като две струи, изригнали от една-единствена точка отвъд хоризонта. Траверсите се сливаха, като ги приближаваха, в гладка струя, която изтичаше под колелата. Една размазана ивица се придържаше отстрани на локомотива, ниско над земята. Дърветата и телеграфните стълбове изникваха пред погледа рязко и отминаваха, сякаш изтласкани назад.

Зелените равнини се разливаха в бавен поток. На ръба на небето дълга планинска верига преобръщаше движението и сякаш следваше влака.

Тя не чувстваше колелата под пода. Движението беше като гладък полет върху крилете на незатихващ импулс, сякаш локомотивът висеше над релсите и се носеше по течението. Не усещаше скоростта. Изглеждаше странно, че зелените сигнали на семафорите продължаваха да се приближават срещу тях и да изчезват на всеки няколко секунди. Знаеше, че семафорите са през две мили.

Стрелката на скоростомера пред Пат Лоугън сочеше сто.

Тя стоеше на стола на огняря и от време на време поглеждаше към Лоугън. Той стоеше леко прегърбен, отпуснат, с ръка леко положена върху дросела — сякаш случайно, но очите му бяха приковани в коловоза отпред. Имаше лекотата на специалист — толкова самоуверен, че изглеждаше незаинтересован, но това беше лекотата след огромна концентрация върху една работа, която е абсолютно безмилостна. Рей Макким седеше на пейката зад тях. Риърдън стоеше в средата на кабината, с ръце в джобовете, разкراчен, стегнат, за да устои на движението, вторачен напред. Нямаше какво да го заинтересува в страни от коловоза: той гледеше релсите.

Собственост, мислеше си тя, поглеждайки назад към него, нямаше ли хора, които не знаеха нищо за същността ѝ и се съмняваха в реалността ѝ? Не, тя не се състои от документи, печати и разрешителни. Ето я — в очите му.

Звукът, изпълващ кабината, изглеждаше като част от пространството, което прекосяваха. В него се смесваха ниското бучене на двигателите, остро трокане на множество части, които звънтяха със звуците на различни парчета метал, и високия, лек звън на вибриращите прозорци.

Наоколо профучаваха предмети — цистерна, дърво, колиба, силос за зърно.

Движеха се като чистачки на стъкло — издигаха се, описваха крива линия и изчезваха назад. Телеграфните жици се състезаваха с влака, издигайки се и падайки от стълб до стълб, в равномерен ритъм, като кардиограма на стабилен пулс, изписана в небето.

Тя погледна напред, в маранята, където релсите и хоризонтът се сливаха — мараня, която можеше да се разкъса всеки миг от някакво нещастие. Чудеше се защо се чувства по-сигурна от всеки друг път,

когато е била във вагон зад локомотива — беше по-сигурна тук, където, ако се появи препятствие, гърдите ѝ и предното стъкло щяха първо да се размажат в него. Тя се усмихна, проумяла отговора: беше сигурността да си пръв, да виждаш и да осъзнаваш напълно посоката си — не сляпото чувство, че някаква непозната сила отпред те влочи към неизвестността. Това беше най-великото чувство в живота: не да вярваш, а да знаеш.

Стъклата по прозорците на кабината караха разстилащите се поля да изглеждат още по-необятни — земята изглеждаше така отворена за движението, както за погледа.

И все пак нищо не беше далеч, всичко можеше да бъде достигнато. Едва беше зърнала проблясъка на езерото, миг по-късно вече беше до него и го отминаваше.

Това беше странен ракурс между зрението и допира, между желанието и удовлетворяването му, между — думите щракнаха остро в съзнанието ѝ след моментно сепване — духа и тялото. Първо гледката — после физическото ѝ изражение. Първо мисълта — после целенасоченото движение по правата линия на един коловоз към набелязаната цел. Можеше ли едното да има значение без другото? Не беше ли лошо да искаш, без да се движиш — или да се движиш без цел? Чия зла воля бродеше по света, опитвайки се да отдели двете и да ги насочи едно срещу друго?

Тя поклати глава. Не искаше да мисли или да се чуди защо светът зад нея беше такъв. Не я интересуваше. Тя летеше надалеч от него със скорост сто мили в час. Наведе се да отвори прозореца до себе си и почувства вятъра от скоростта да отвява косата от челото ѝ. Облегна се назад, осъзнавайки единствено удоволствието, което изпитваше.

Но умът ѝ продължаваше да препуска. Счупени парченца от мисли прелитаха през вниманието ѝ, като телеграфни стълбове по линията. Физическо удоволствие ли? Това е влак, направен от стомана... движещ се по релси от риърдънов метал... задвижван от енергията на горящ петрол и електрически генератори... това е физическо усещане за физическо движение през пространството... но дали това е причината и значението на онова, което усещам сега? Не го ли наричат низка, животинска радост — това чувство, че въобще не ми пука, ако релсите се строшат на парчета под нас? Няма, но пак нямаше

да ми пука, само защото съм преживяла това? Ниско, физическо, материално, унизително телесно удоволствие?

Тя се усмихна със затворени очи, а вятърът препускаше в косата ѝ.

Отвори очи и видя, че Риърдън гледа надолу към нея. Беше същият поглед, с който наблюдаваше коловоза. Почувства силата на волята си повалена с един-единствен тъп удар, който сякаш я лиши от способността да се движи. Издържа погледа му, облегната в стола си, докато вятърът притискаше тънкия плат на ризата към тялото ѝ.

Той погледна встрани, а тя се съсредоточи отново върху гледката — земята се разтваряше главоломно пред тях. Не искаше да мисли, но звукът на мисълта ѝ продължаваше, като бученето на двигателите сред звуците на локомотива. Погледна кабината около себе си. Фината стоманена мрежа на тавана, редицата нитове в ъгъла, които съединяваха листата стомана — кой ги е направил? Грубата сила на човешките мускули? Кой е направил така, че да е възможно четирите стрелки и трите лоста пред Пат Лоугън да издържат невероятната мощ на шестнайсетте двигателя под тях и да я подчиняват на ръката на един човек, който ги контролира без усилие? Тези неща и способността, от която произлизаха — това ли беше стремежът, който хората схващаха като зло? Това ли наричаха долен интерес към материалния свят? Това ли беше да си роб на материалното? Това ли беше отстъплението на човешкия дух пред тялото?

Тя разтърси глава, сякаш искаше да изхвърли въпроса през прозореца и да го остави да се разбие на парчета някъде край линията. Погледна слънцето и летните поля. Нямаше нужда да мисли, защото тези въпроси бяха само подробности — парченца от една истина, която тя знаеше и винаги е знаела. Нека отминат като телеграфните стълбове. Нещата, които знаеше, бяха като жиците, които летяха в непрекъснатата линия. Думите, които изразяваха това — и пътуването, и чувствата ѝ, и целия човешки свят, бяха: толкова е просто и правилно!

Погледна пейзажа. От известно време забелязваше човешки фигури, които профучаваха на странно правилни интервали покрай коловоза. Но те отминаваха толкова бързо, че не можеше да схване значението им, докато, като квадратите на филм, кратките кадри се сляха в едно и тя го разбра. Беше накарала да охраняват линията след завършването, но не беше наела тази верига от хора, която виждаше да

се ниже до релсите. По една самотна фигура стоеше на всеки километричен камък. Някои бяха млади момчета, ученици, други — толкова стари, че силуетите на телата им изглеждаха приведени на фона на небето. Всички бяха въоръжени с каквото бяха намерили — от скъпи ловни пушки до стари мускети. Всички носеха железничарски шапки. Това бяха синовете на служителите на „Тагарт“ и старите железничари, които се бяха пенсионирали след цял живот в служба на Тагарт. Бяха дошли, без да ги повикат, за да охраняват влака. Когато локомотивът минаваше покрай тях, всеки заставаще мирно и вдигаше пушката си за почест.

Когато го разбра, тя избухна в смях — внезапно, като вик. Тя се разтърси от смях като дете — звучеше като ридание от облекчение. Пат Лоугън кимна с лека усмивка — отдавна беше забелязал почетната гвардия. Тя се наведе към отворения прозорец и размахна ръка с широко, триумфално движение поздравявайки мъжете край коловоза.

На склона на един далечен хълм видя голяма група хора, с размахани ръце на фона на небето. Сивите къщи на едно село бяха пръснати из долината под тях, сякаш захвърлени там и забравени — покривите бяха изкривени, хлътнали, а годините бяха отмили цвета на стените. Може би много поколения бяха живели там, и нищо не бележеше отминаването на дните им, освен движението на слънцето от изток на запад. Сега тези хора се бяха качили на хълма, за да видят една сребърна комета, която прорязва долините им, като звук на сигнална тръба сред дългата и тежка тишина.

Когато къщите започнаха да се виждат по-често, по-близо до линията, тя видя хора по прозорците, по верандите, по далечните покриви. Видя тълпи, блокирали пътищата по прелезите. Пътищата прелитаха отстрани като перки на вентилатор и тя не можеше да различи човешките фигури — само ръцете им, които поздравяваха влака като клони, разлюлени от вятъра на скоростта му. Те стояха под люлеещите се червени светлини на предупредителните сигнали, под табелите с надпис „Спри, огледай се, послушай се“.

Гарата, покрай която прелетяха, докато преминаваха през един град със сто мили в час, беше като люлееща се скулптура от хора — от пероните до покрива. Тя зърна размаханите ръце, хвърлените във въздуха шапки, както и нещо, което хвърлиха по локомотива — оказа се букет цветя.

Докато навъртаха милите, градовете отминаваха покрай тях, с гарите, на които не спираха, с тълпите хора, които бяха дошли само да видят, да се радват и да се надяват. Тя виждаше гирлянди от цветя под изцапаните със сажди стрехи на старите гари и знамена в червено, бяло и синьо по проядените от времето стени. Беше като картините, които беше виждала и на които беше завиждала в учебниците по история на железниците — картини от ерата, когато хората са се събирали, за да се поздравят с първия курс на нов влак. Беше като в епохата, когато Нат Тагарт е обикалял страната и всички спирки по пътя му били белязани от хората, копнеещи да видят как изглежда едно достижение. Тази ера, мислеше тя, е отминала — поколенията са се сменяли, без да има събитие, което да посрещнат, без да има какво друго да видят, освен удължаващите се пукнатини по стените, построени от Нат Тагарт, година след година. И все пак хората дойдоха отново, както идваха и по негово време, движени от същия импулс.

Погледна Риърдън. Той стоеше, облегнат на стената, без да забелязва тълпите, безразличен към възхищението. Той гледаше работата на коловоза и на влака с концентрацията на специалист, който има професионален интерес — поведението му издаваше, че ще отхвърли като маловажна всяка мисъл „Те го харесват“, докато мисълта, която пробягваше в ума му, беше „Работи!“.

Високото му тяло, в простото сиво на панталона и ризата, изглеждаше така, сякаш е голо, готово за действие. Панталонът подчертаваше дългите линии на краката му, леката, стабилна стойка — сякаш той беше готов да се втурне напред всеки момент, късите ръкави подчертаваха гъвкавата сила на ръцете му, а разтворената риза оголваше стегнатата кожа на гърдите му.

Тя се извърна, внезапно разбрала, че се обръща към него твърде често. Но този ден не беше свързан с миналото или бъдещето — мислите ѝ бяха свободни от всякакви заключения, — така че тя не видя никакво друго значение в това. Само мигновената сила на чувството, че е затворена с него, слепени са в това кубче въздух, а близостта на присъствието му съпровожда усещането ѝ за този ден, също както релсите съпровождат полета на влака.

Тя се обърна решително и погледна назад. Той я гледаше. Той не се извърна, а издържа погледа ѝ, студено и напълно съзнателно. Тя се усмихна предизвикателно, без да си дава сметка за пълното значение

на усмивката си, знаейки само, че това е най-силният удар, който може да нанесе по каменното му лице. Испита внезапно желание да го види да трепери, да изтръгне вик от него. Обърна глава, бавно, усещайки безразсъдна радост, чудейки се защо ѝ е толкова трудно да диша.

Седеше, облегната на стола си, гледаше напред, знаейки, че той я усеща така, както и тя него. Намираще удоволствие в особеното самоосъзнаване, което това ѝ носеше. Когато кръстосваше крака, когато се облягаше на ръката си на рамката на прозореца, когато отмахваше косата от челото си — всяко движение на тялото ѝ беше съпроводено от едно чувство, което тя не искаше да признае: дали той го вижда?

Градовете останаха назад. Линията се катереше из все по-мрачни и труднодостижими местности. Релсите продължаваха да изчезват зад завоя, а хребетите на хълмовете продължаваха да се приближават, сякаш долините бяха надиплени като плисета. Плоските каменни плата на Колорадо приближаваха линията, а далечните небесни простори се гушеха във вълните от синкави планини.

Далеч напред те видяха мъгла от дим на фабрични комини, после мрежа от кабели на електроцентраля и самотната кула на стоманена конструкция. Приближаваха Денвър.

Тя погледна Пат Лоугън. Той се беше навел малко повече напред, тя видя, леко стягане в пръстите на ръцете и в очите му. И той, и тя знаеха каква е опасността от прекосяването на град със скоростта, с която пътуваха.

Беше само за няколко минути, но ги удари като монолитно цяло. Първо видяха самотните силуети на фабриките да преминават покрай прозорците, сетне силуетите се стопиха в неясните очертания на улиците, после делтата от релси се разпротря пред тях — като устата на фуния, която ги всмуква в гарата на „Тагарт“, защитени единствено от малките зелени мъниста светлина, пръснати по земята. От височината на кабината виждаха товарните вагони на страничните коловози да преминават покрай тях като плоски ивици покриви, черната дупка на влаковото депо да прелита покрай лицата им, те профучаха през експлозия от звук — колелата тракаха срещу стъклените плоскости на свода, тълпата надаваше одобрителни викове, които се плискаха като вода в мрака между стоманените колони, а те летяха към блестящата арка и зелените светлини, увиснали в небето

отвъд — зелени светлини, като дръжки на врати в пространството, които отваряха пред тях врата след врата. След това видяха задръстените улици, които се изгубваха зад тях, отворените прозорци, натъпкани с човешки фигури, писъка на сирените, и — от покрива на един далечен небостъргач — облак от конфети, трептящ във въздуха, хвърлен от някой, който е видял прелета на един сребърен куршум през един град, застинал неподвижно, за да го наблюдава.

Отново бяха навън, на ръба на едно скалист плато, и ужасно бързо планините се оказаха пред тях — сякаш градът ги беше хвърлил право срещу гранитна стена, и някакъв тънък перваз ги беше уловил навреме. Катереха се по склона на отвесна пропаст, земята се търкаляше под тях и надолу, изчезваше, а огромните редици от скални блокове се издигаха нагоре и препречваха слънцето, оставяйки ги да летят през синкавия сумрак, без да виждат земя или небе.

Завоите на релсите станаха като серпентини сред стените, които се приближаваха към тях, сякаш за да ги смачкат. Но понякога линията ги пробиваше и планините се разделяха, разтваряха се като две крила на края на релсите — едното зелено, покрито като с плътен килим от отвесните игли на боровете, а другото — червеникавокафяво, от гола скала.

Тя погледна надолу през отворения прозорец и видя сребърната стена на локомотива да виси в празното пространство. Далеч отдолу тънката нишка на един поток падаше от една издатина на друга, а папратите, наведени към водата, бяха всъщност трептящите върхове на брези. Видя опашката от товарни вагони на локомотива да се извива покрай един гранитен склон, под него — мили разкривен камънак, видя спиралата от синьо-зелени релси да лъкатуши зад влака.

Една скална стена изникна пред тях, изпълни предния прозорец, затъмни кабината — беше толкова близо, сякаш нямаше да могат да я избегнат за останалото им време. Но тя чу скърцането на колелата по завоя и светлината избухна отново — тя видя открит отрязък от релси на тесния ръб. Ръбът завършваше в празното пространство. Носът на локомотива сочеше право в небето. Нямаше нищо, което да ги спре, освен двете релси от синьо-зелен метал, които завиваха по ръба.

Да поемат ударната тежест на шестнайсет двигатели, мислеше си тя, натиска на седем хиляди тона стомана и товар, да ги издържат, да ги овладеят и да ги завъртят по завоя — това беше невъзможно

постижение, извършено от две метални ивици, не по-широки от ръката ѝ. Какво правеше това възможно? Каква сила беше дала мощ на невидимата подредба на молекулите? Мощ, от която зависеха живота им и живота на всички хора, които чакаха осемдесетте товарни вагона? Тя видя лицето и ръцете на един мъж, осветени от една лабораторна пещ, над бялата течност от металната проба. Почувства напора на емоция, която не можеше да сдържи, сякаш нещо изригна в нея. Тя се обърна към вратата на машинното отделение, отвори я с остро изскърцване и се втурна сред горещината на двигателите.

За миг почувства сякаш е сведена до едно-единствено сетиво — слуха, и онова, което остана от слуха ѝ, беше един дълъг, извисяващ се и спадащ крясък. Тя стоеше в люлеещата се, затворена метална камера, гледайки огромните генератори. Искаше да ги види, защото чувството ѝ за триумф беше свързано с тях, с любовта ѝ към тях, с причината за труда на живота ѝ, който беше избрала. В протиеестествената яснота на силната си емоция, тя почувства, че е на път да проумее нещо, което никога не е знаела и което трябва да знае. Тя се разсмя силно, но не чу звука — нищо не можеше да се чуе от непрекъснатата експлозия.

— Линията „Джон Голт“ — извика тя, за да се наслади на прииждащия от устните си глас.

Тръгна бавно покрай двигателите, по тесен проход между тях и стената. Чувстваше се нескромно, като натрапник — сякаш се беше промъкнала в някакво живо същество, под сребърната му кожа, и наблюдаваше как животът му пулсира в сиви метални цилиндри, в извити серпентини, в запечатани тръби, в конвулсивното въртене на остриетата в металните клетки. Огромната сложност на формата над нея беше прокарана по невидими канали, а мощта, която беснееше вътре, беше доведена до крехките стрелки на стъклените циферблати, до зелените и червените мъниста, светещи на таблата, до високите, тесни шкафове с шаблонен надпис „Високо напрежение“.

Защо винаги изпитваше това радостно чувство на увереност, когато гледаше машини? Имаше два аспекта, считани за нечовешки, които явно отсъстваха в тези гигантски форми: безпричинността и безцелността. Всяка част от моторите беше въплътен отговор на „защо?“ и „заради какво?“, като стъпките на един живот, избран от онзи вид ум, който тя обожаваше. Двигателите бяха морален кодекс, излят от стомана.

Те са живи, мислеше си тя, защото са физическата форма на действието на жива сила — на разум, който е бил в състояние да схване цялата им сложност, да предопредели целта ѝ, да ѝ придаде форма. За миг ѝ се стори, че двигателите са прозрачни и че вижда мрежата на нервната им система. Това беше мрежа от връзки, по-сложни и по-важни от всичките им кабели и вериги: рационалните връзки, създадени от този човешки ум, който за първи път беше създал всяка една тяхна част.

Те са живи, мислеше си, но душата им се управлява дистанционно. Душата им е у всеки човек, който има способността да достигне подобно постижение. Ако душата изчезнеше от света, двигателите щяха да спрат, защото това е силата, която ги поддържа в движение, а не горивото под краката ѝ. Ако душата изчезне, горивото би станало отново първичен разтвор, а стоманените цилиндри биха се превърнали в петна ръжда по стените на пещерите на треперещи диваци. Това беше силата на живия разум, силата на мисълта, избора и целта.

Тя си проправяше път обратно към кабината, усещайки, че иска да се смее, да коленичи или да вдигне ръце, искайки да освободи онова, което чувства, знаейки, че то няма форма или израз.

Спря. Видя Риърдън да стои до стъпалата на вратата на кабината. Гледаше я така, сякаш знаеше защо е избягала и какво чувства. Стояха неподвижни, телата им се превърнаха в погледи, които се срещнаха в тесния проход. Пулсът ѝ беше в хармония с пулса на двигателите, и тя чувстваше, че и двата сякаш произлизат от него — ритъмът на сърцето ѝ заличаваше волята ѝ. Върнаха се обратно в кабината мълчаливо, знаейки, че това е бил един миг помежду им, който не бива никога да се споменава.

Скалите отпред бяха от блестящо, течно злато. Дългите сенки се протягаха в долините отдолу. Слънцето слизаше към върховете на запад. Те се движеха на запад и нагоре, към слънцето.

Небето вече беше потъмняло до синьо-зеления цвят на релсите, когато видяха комините в една далечна долина. Беше един от новите градове в Колорадо, градовете, които бяха израснали като лъчи от нефтените полета на Уайът. Видя острите очертания на модерни къщи, плоските покриви, огромните прозорци. Беше твърде далеч, за да различи хората. В момента, в който си помисли, че едва ли наблюдават

влака от такова разстояние, измежду сградите излетя ракета, издигна се високо над града и се пръсна като водопад от златни звезди в потъмняващото небе. Хората, които не можеше да види, виждаха ивицата на влака на склона на планината и изпращаха салют, самотен огнен изблик в полумрака, символ на радостта или вик за помощ.

Отвъд следващия завой, сред внезапно отворилото се пространство, тя видя две точки от електрическа светлина, бяла и червена, ниско в небето. Не бяха самолети тя видя конусите на металните кули, които ги поддържаха — и в мига, в който разбра, че това са кулите на „Уайът Ойл“, видя, че релсите тръгват надолу, че земята се разтваря, сякаш планините са се отдръпнали встрани, а в дъното, в подножието на хълма на Уайът, от другата страна на пролома на каньона, тя видя моста от риърдънов метал.

Летяха надолу, тя забрави за внимателно изчисления наклон, за огромните завои и постепенното спускане, чувстваше се така, сякаш влакът се гмуркаше надолу, с главата напред, и виждаше как мостът расте, за да ги посрещне — малък, квадратен тунел от метална дантела, с няколко кръстосани във въздуха греди, синьо-зелени и блестящи, осветени от дълъг лъч слънчева светлина от залеза, през някакъв процеп в преградата от планини. До моста имаше хора, тъмните вълни на тълпата, но те сякаш изпаднаха извън периферията на съзнанието ѝ. Тя чуваше повишаващия се, ускоряващ се звук на колелетата, а някаква музикална тема в техния ритъм се опитваше да пробие мозъка ѝ. Ставаше все по-силна, избухна внезапно в кабината, но тя знаеше, че беше само в нейния ум: Петият концерт на Ричард Хали, мислеше си тя, за това ли го е написал? Дали е познавал това чувство? Движеха се по-бързо — тя си мислеше, че бяха напуснали земята, запратени от планините като от трамплин, и сега плуваха из пространството. Това не е честно изпитание, помисли си, изобщо няма да докоснем моста, видя лицето на Риърдън над себе си, издържа погледа му и главата ѝ падна назад, така че лицето ѝ застана точно под неговото, чуха звънтенето на метала, чуха дрънчене под краката си, диагоналите на моста се мяркаха неясно през прозорците, издавайки звук на метална тръба, която се удря в колчетата на някаква ограда — сетне прозорците изведнъж станаха ясни, неудържимото им движение напред след гмуркането ги извеждаше нагоре по хълма, кулите на

„Уайът Ойл“ се люлееха пред тях, Пат Лоугън се обърна, погледна Риърдън с нещо като намек за усмивка и Риърдън каза:

— Това е.

Надписът на края на един покрив гласеше „Железопътен възел «Уайът»“. Тя го гледаше, усещайки, че в него има нещо странно, докато разбра какво е: надписът не се движеше. Най-силното сътресение за това пътуване беше осъзнаването, че локомотивът не се движи. Тя чу някъде гласове, погледна надолу и видя, че на перона има хора. После вратата на кабината се отвори — знаеше, че трябва да слезе първа и стъпи на ръба.

В тази секунда тя чувстваше крехкостта на собственото си тяло, лекотата да стои изправена в цял ръст по течението на въздуха. Залови се за металните тръби и тръгна надолу по стълбата. Беше на половината път, когато усети дланите на мъжки ръце да обхващат силно ребрата и кръста ѝ, да я откъсват от стъпалата, да я понасят във въздуха и да я свалят на земята. Не можеше да повярва, че момчето, което се смееше в лицето ѝ, беше Елис Уайът. Напрегнатото, присмехулно лице, което помнеше, сега имаше чистотата, енергията и радостната добронамереност на дете, попаднало в онзи свят, за който той беше предназначен.

Тя се облегна на рамото му — чувстваше се нестабилно на неподвижната земя, на ръката му, която я беше прегърнала, смееше се, слушаше нещата, които той казваше, отговаряше му.

— Нима не знаеше, че ще го направим?

След миг видя лицата, които ги заобикаляха. Това бяха акционерите на линията „Джон Голт“, хората, които стояха зад двигателите „Нилсън“, автомобилите „Хамънд“, леярната „Стоктън“ и всичко останало. Тя стискаше ръцете им, речи нямаше. Стоеше до Елис Уайът, леко отпаднала, отмахвайки косата от очите си, оставяйки следи от сажди по челото си. Стискаше ръцете на мъжете от екипажа на влака, без думи, с отпечатъка на усмивки по лицата им. Около тях блестяха светкавиците на фотоапаратите, а някакви хора им махаха от съоръженията на нефтените кладенци по склоновете на планините. Над главата ѝ, над главите на тълпата, буквите ТТ на сребърния герб бяха осветени от последните лъчи на залязващото слънце.

Елис Уайът беше поел контрола. Водеше ги нанякъде, проправяше пътека през тълпата с ръка, когато един от мъжете с

фотоапаратите си проби път до нея.

— Госпожице Тагарт — извика той, — ще направите ли изявление за обществеността?

Елис Уайът посочи дългата редица товарни вагони.

— Вече го направи.

След това тя седеше на задната седалка на открита кола, движеща се по извивките на планински път. Мъжът до нея беше Риърдън, а шофьорът — Елис Уайът.

Спряха до една къща на ръба на една скала. Наоколо не се виждаха други жилища, а само всичките нефтени кладенци, разпръснати по склоновете под нея.

— Разбира се, и двамата ще останете в дома ми за през нощта — каза Елис Уайът, докато влизаха. — Къде очаквахте да спите?

Тя се засмя.

— Не знам, изобщо не бях помислила за това.

— Най-близкият град е на час път с кола. Там отиде екипажът ти — момчетата в местната служба организират парти в тяхна чест. Както и целият град. Но казах на Тед Нилсън и на другите, че за теб няма да организираме банкети и речи. Освен ако не искаш?

— За Бога, не! — каза тя. — Благодаря, Елис.

Беше тъмно, когато седнаха на масата за вечеря в една стая с големи прозорци и няколко скъпи мебели. Вечерята беше сервирана от мълчалива фигура с бяло сако — единственият друг обитател на къщата, възрастен индиец с каменно лице и вежливи маниери. Няколко светлини бяха пръснати из стаята, пред нея и зад прозорците — свещите на масата, светлините на сондажните кули и звездите.

— Да не мислиш, че ръцете ти сега са пълни? — казваше Елис Уайът. — Дай ми само година и ще ти дам нещо, което да те държи заета. Два влака с цистерни на ден ли, Дагни? Ще бъдат четири или шест, или колкото искаш да напълня.

Той посочи светлинките по планините. — Това ли? Това е нищо в сравнение с онова, което съм приготвил.

Той посочи на запад.

— Проходът „Буена Есперанса“ На пет мили от тук. Всички се чудят какво правя с него. Има петролни шисти. Преди колко време се отказаха да опитват да извличат петрол от шисти, защото било твърде скъпо? Чакай само да видиш процеса, който съм развил. Това ще бъде

най-евтиният петрол, който ще блисна в лицата им, при това в неограничени количества — безкраен запас, който ще накара и най-големият петролен басейн да прилича на кална локва. Поръчах ли тръбопровод? Ханк, двамата ще трябва да построим тръбопроводи във всички посоки до... О, моля за извинение. Дори не се представих, когато си говорихме на гарата. Дори не съм ти казал името си.

Риърдън се усмихна леко.

— Вече го отгатнах.

— Съжалявам, не исках да бъда небрежен, но бях твърде развълнуван.

— За какво беше развълнуван? — попита Дагни с присвити от насмешка очи.

Уайът издържа погледа ѝ за миг, отговорът му съдържаше тържественост и напрежение, които се изразяваха странно, чрез усмивка в гласа му.

— За най-красивия шамар, който съм получавал и който си заслужих.

— Искаш да кажеш за първата ни среща?

— Искам да кажа за първата ни среща.

— Недей. Беше прав.

— Така беше. За всичко, освен за теб. Дагни, да открия изключение след години на... Да вървят по дяволите! Искаш ли да пусна радиото и да чуем какво говорят за вас двамата тази вечер?

— Не.

— Добре. Не искам да ги слушам. Да се задавят с речите си. Сега всички искат да се примъкнат на печелившата страна. *Ние* сме печелившата страна.

Той погледна Риърдън.

— На какво се смееш?

— Винаги съм бил любопитен да видя какво представляваш.

— Никога не съм имал шанса да бъда онова, което представлявам, освен тази вечер.

— Нима живееш тук сам, просто така, отдалечен на мили от всичко?

Уайът погледна прозореца.

— Аз съм само на няколко крачки от всичко.

— Ами хората?

— Имам стаи за гости за онези хора, които идват да ме видят по работа. Искам да има колкото се може повече разстояние между мен и всички други видове хора.

Той се наведе напред, за да напълни чашите им с вино.

— Ханк, защо не се преместиш в Колорадо? Да върви по дяволите Ню Йорк и Източното крайбрежие! Това е столицата на Възраждането. На второто Възраждане — не на картините с маслени бои и на катедралите, а на нефтените кули, електроцентралите и двигателите от риърдънов метал. Имало е каменна епоха и желязна епоха, а сега ще я нарекат епохата на риърдъновия метал — защото няма граници за онова, което металът ти направи възможно.

— Ще купя няколко квадратни мили в Пенсилвания — каза Риърдън! — Тези около завода. Щеше да е по-евтино да построя клон тук, както исках, но знаеш защо не мога, така че да вървят по дяволите! Така или иначе ще ги победя. Ще разширя завода, и ако тя може да ми предостави тридневен товарен превоз до Колорадо, ще се състезавам с теб за това кой ще създаде капитала на Възраждането!

— Дай ми година — каза Дагни — да пускам влакове по линията „Джон Голт“, дай ми време да възстановя системата на „Тагарт“, и ще ти дам тридневен товарен превоз през целия континент, по релси от риърдънов метал, от океан до океан!

Чудеше се какво харесва в звука на смеха на Уайът. Гласовете им, дори нейният собствен, криеха нотка, която тя не беше чувала никога преди. Когато станаха от масата, тя забеляза с учудване, че свещите бяха единственото осветление в стаята — беше се чувствала сякаш седеше под силна светлина.

Елис Уайът вдигна чашата си, погледна ги в лицата и каза:

— За света такъв, какъвто изглежда сега! — и изпразни чашата си с едно-единствено движение.

Тя чу трясъка от строшеното в стената стъкло в същия момент, в който видя въртеливото движение — извивката на тялото му, замаха на мишницата му, страховитата сила на ръката му, която беше хвърлила чашата през стаята. Това не беше обикновен жест, който се прави на празник, а жест на буен гняв; яростен жест — движение, което замества вика на болка.

— Елис — прошепна тя, — какво има?

Той обърна поглед към нея. Със същата внезапност очите му се бяха изяснили, лицето му беше спокойно, онова, което я уплаши, беше, че го видя да се усмихва нежно.

— Съжалявам — каза той. — Няма значение. Ще се опитваме да мислим, че ще трае дълго.

Земята долу беше набраздена от лунната светлина, когато Уайът ги поведе по външното стълбище към втория етаж на къщата, към откритата галерия пред вратите на стаите за гости. Пожела им лека нощ и чуха стъпките му да слизат по стълбите. Лунната светлина сякаш поглъщаше звука, точно както поглъщаше цвета. Стъпките потънаха в далечното минало, и когато замряха, тишината се превърна в самота, която е траяла дълго — като че никъде не беше останал нито един човек.

Тя не се обърна към вратата на стаята си. Той не помръдна. На нивото на краката им нямаше нищо освен тънък парапет и празното пространство. Ъгловатите очертания на къщата се губеха някъде долу, сенките повтаряха стоманения силует на кулата, пресечен от острите, черни парчета блещукаща скала. Няколко светлини, в бяло и червено, трептяха в ясения въздух, като капки дъжд, уловени по краищата на стоманените трегери. Някъде далеч три от малките капчици бяха зелени, подредени в редица покрай коловоза на „Тагарт“.

Отвъд тях, в края на пространството, увиснал на бяла дъга, висеше мрежестият правоъгълник на моста. Тя почувства някакъв ритъм, без звук или движение, усещане за пулсиращо напрежение, сякаш колелата на линията „Джон Голт“ продължаваха да се движат. Бавно, отговаряйки и съпротивлявайки се на неизречен призив, тя се обърна и го погледна.

Изразът, който видя на лицето му, я накара да разбере за първи път, че винаги е знаела какъв ще бъде краят на пътуването. Изразът не беше такъв, какъвто хората са се научили да го представят — нямаше отпуснати мускули, увиснали устни и безмозъчен глад. Чертите на лицето му бяха силно обтегнати и му придаваха особена непорочност, с остра прецизност на формите, правеха го чисто и младо. Устата му беше напрегната, устните — леко присвити, подчертавайки формата ѝ. Само очите му бяха замъглени, с подути клепачи, а погледът беше съсредоточен в изражение, което сякаш изразяваше омраза и болка.

Шокът премина в скованост, която се разливаше по тялото ѝ — тя чувстваше напрежение в гърлото и в стомаха си, осъзнаваше единствено тихата конвулсия, която ѝ пречеше да диша. Но това, което чувстваше, без да има думи за него, беше — да, Ханк, да, сега, защото това е част от същата битка, по начин, който не мога да назова... защото това е нашата същност, изправена срещу тяхната... нашата велика способност, заради която те ни измъчват, способността да изпитваме щастие... Сега, ето така, без думи или въпроси... защото го искаме...

Беше като акт на омраза, като прерязващия удар на бич, увит около тялото ѝ: тя почувства ръцете му около себе си, усети краката си привлечени напред към него, гърдите си — притиснати към неговите, устните му върху нейните.

Ръката ѝ премина от раменете му към кръста, после към краката, изразявайки непризнатото желание, което беше изпитвала при всяка среща с него. Когато откъсна устни от неговите, тя се смееше беззвучно, триумфално, сякаш казваше: „Ханк Риърдън — суровият, недостъпен Ханк Риърдън с монашеския си офис, с бизнес разговорите си, с трудните си пазарлъци — помниш ли ги сега? А аз мисля за тях, заради удоволствието да знам, че аз те доведох до тук“. Той не се усмихваше, лицето му беше изопнато, това беше лице на враг, той отметна главата ѝ и се впи отново в устните ѝ, сякаш ѝ нанасяше рана.

Тя го усети да трепери и си помисли, че това е онзи вик, който беше искала да изтръгне от него — капитулация сред останките от измъчената му съпротива. И в същото време все пак знаеше, че победата беше негова, че смехът беше нейната подвластност, че презрението ѝ беше подчинение, че целта на цялата ѝ огромна сила беше единствено да направи неговата победа възможно най-велика — той притискаше тялото ѝ към своето, сякаш подчертавайки желанието си да я накара да разбере, че сега е само инструмент за удовлетворяването на неговото желание, — а неговата победа, тя го знаеше, беше нейното желание да го остави да я принизи до там. Каквото и да съм, мислеше си тя, каквато и лична гордост да имам — гордостта от моята смелост, от моята работа, от моя ум и моята свобода, — всичко това ти предлагам да използваш за да доставиш удоволствие на тялото си, това искам да ти служи, а че ти искаш то да ти послужи, е най-голямата награда, която мога да получа.

В двете стаи зад тях горяха светлини. Той я хвана за китката, повали я в стаята си, а жестът му означаваше, че няма нужда от знак на съгласие или съпротива. Заклучи вратата, гледайки лицето ѝ. Изправена, устоявайки на погледа му, тя протегна ръка към лампата на масата и загаси светлината. Той се приближи. Запали отново лампата, с едно-единствено надменно движение. За пръв път го видя да се усмихва — бавна, присмехулна, чувствена усмивка, която подчертаваше целта на действието му.

Държеше я наполовина излегната на леглото, разкъсваше дрехите ѝ, докато лицето ѝ беше притиснато към неговото, устните ѝ се движеха надолу по линията на врата му, по рамото му. Тя знаеше, че всеки неин жест на желание към него му действа като удар, че в него има тръпка от недоверчив гняв, и все пак никакъв жест не може да задоволи напълно ненаситността му да получава още и още доказателства за нейното желание.

Той стоеше и гледаше надолу към голото ѝ тяло, наведе се и тя чу гласа му — беше по-скоро изказ на надменен триумф, отколкото въпрос:

— Искаш ли го?

Нейният отговор беше повече задъхване, отколкото дума, очите ѝ — затворени, устните — отворени:

— Да.

Знаеше, че онова, което усеща с кожата на ръцете си, е платът на ризата му, знаеше, че устните, които усеща върху своите, са неговите, но в останалата част от нея нямаше разлика между неговото и нейното същество, сякаш нямаше никакво разделяне между тяло и дух. През всичките изминали години те бяха правили своите стъпки в избраната посока — посоката, избрана със смелостта на една-едничка вяност — тяхната любов към живота. Избрана със съзнанието, че нищо няма да им се даде даром, че човек трябва да сътвори собственото си желание и всяка форма на неговото осъществяване — през оформянето на метала, релсите, двигателите — те двамата винаги са били движени от силата на мисълта, че човек преобразява света заради собствената си наслада, че човешкият дух дава смисъл на неодушевената материя, като я моделира така, че да служи на избраната цел. И този път ги беше довел до момента, когато в отговор на най-високите човешки ценности, в момент на възхищение, което не може да се изрази чрез

никакъв друг знак на почит, духът прави така, че тялото да стане знак на почит, като му дава нова форма — на доказателство, на подтик, на награда, — в едно-единствено усещане за такава силна радост, която прави всеки друг подтик ненужен за съществуването. Той чу стенанието в дъха ѝ, тя усети потръпването на тялото му — в един и същи момент.

ГЛАВА IX

СВЕЩЕНОТО И НЕЧЕСТИВОТО

Тя погледна блестящите линии по кожата на ръката си, разположени като гривни от дланта до рамото ѝ. Това бяха ивици слънчева светлина от венецианските щори на прозореца в непозната стая. Видя синина над лакътя си, с тъмни мъниста, които бяха от кръв. Ръката ѝ лежеше на одеялото, което покриваше тялото ѝ. Усещаше краката и бедрата си, но остатъкът от тялото ѝ носеше само чувство на лекота, сякаш се изпъваше спокойно във въздуха на място, което изглеждаше като клетка от слънчеви лъчи.

Тя се обърна да го погледне и си помисли: от неговата отчужденост, от обградената му със стъклена стена официалност, от гордостта му, че никога не е изпитал нищо — та до това, Ханк Риърдън в леглото до нея, след часовете на ярост, която никой от тях не можеше да назове сега, не и с думи, не и на дневна светлина, но която беше в очите им, когато се погледнеха, която искаха да назоват, да подчертаят, да си хвърлят в лицето.

Той видя лицето на младо момиче, с устни издаващи усмивка, сякаш естественото ѝ отпуснато състояние беше състоянието на лъчезарност, а кичур коса падаше по бузата ѝ до извивката на голото ѝ рамо, очите ѝ го гледаха така, сякаш беше готова да приеме всичко, което той каже, сякаш е била готова да приеме всичко, което той направи.

Той се протегна и отмахна косата от бузата ѝ, внимателно, сякаш е чуплива. Дръпна я с върховете на пръстите си и погледна лицето ѝ. Сетне пръстите му внезапно сграбчиха косата ѝ и той я вдигна до устните си. Начинът, по който притисна устата си към нея изразяваше нежност, но начинът, по който пръстите му я стискаха, беше отчаяние.

Той рухна обратно на възглавницата и остана неподвижен, със затворени очи. Лицето му изглеждаше младо, умиротворено. Виждайки го за миг, без да е обзидано от напрежението, тя изведнъж разбра колко много нещастие е понесъл, но сега е отминало, помисли си тя, свършило е.

Той стана, без да я погледне. Лицето му отново беше затворено и безизразно. Взе дрехите си от пода и започна да се облича, застанал в средата на стаята, полуизвърнат към нея. Не го правеше така, сякаш тя не е там, а така, сякаш присъствието ѝ няма значение. Движенията му, докато закопчаваше ризата си, докато слагаше колана на панталоните си, бяха прецизни и бързи, сякаш го правеше по задължение.

Тя лежеше, отпусната върху възглавницата, наблюдавайки го, наслаждавайки се на гледката на движенията на тялото му. Тя харесваше сивия панталон и ризата — експертът-механик на линията „Джон Голт“, мислеше си тя, през ивиците слънчева светлина и сенки, като затворник зад решетки. Но това вече не бяха решетки, това бяха пукнатините по стената, която линията Джон Голт беше пропукала — предупреждение за това, което ги чака навън, отвъд венецианските щори. Тя си мислеше за пътя обратно, по новите релси, с първия влак от железопътния възел на Уайът, пътят обратно, към нейния кабинет в сградата на „Тагарт“ и към нещата, които сега се отваряха за нея, за да ги спечели, но тя беше свободна да ги остави да почакаят, не искаше да мисли за това, мислеше за първия допир на устните му до нейните — беше свободна да го почувства, да задържи момента, когато нищо друго няма значение. Тя се усмихна предизвикателно на ивиците небе отвъд завесите.

— Искам да знаеш това.

Той стоеше до леглото, облечен, и гледаше надолу към нея. Гласът му го произнесе равно, със съвършена яснота и без интонация. Тя го погледна послушно.

— Това, което усещам към теб, е презрение. Но то не е нищо в сравнение с презрението, което изпитвам към себе си. Не те обичам. Никога не съм обичал никого. Искях те от първия момент, когато те видях. Искам те така, както се иска курва — по същата причина, със същата цел. Изгубих две години да се проклинам, защото мислех, че си над подобни желания. Но не си. Ти си също толкова долно животно, колкото и аз. Трябва се отвратя от това, че съм го открил. Но не го правя. Вчера щях да убия всекиго, който ми каже, че си способна да направиш това, което те накарах да правиш. Днес бих дал живота си, за да не позволя да стане иначе, за да не си нищо друго, освен кучката, която си. Цялото величие, което видях у теб — не го искам в замяна на неприличния ти талант да изпитваш животинско чувство на

удоволствие. Ние бяхме две велики същества, горди със силата си, нали? Е, само това е останало от нас, и не искам да се залъгвам.

Той говореше бавно, сякаш се бичуваше със собствените си думи. В гласа му нямаше емоция, само безжизнено усилие — това не беше тонът на човек, който иска да говори, а грозен, измъчен звук по задължение.

— Смятах за чест за себе си, че няма никога да имам нужда от никого. Сега имам нужда от теб. Гордеех се с това, че винаги съм действал съгласно убежденията си. Предадох се на желание, което презирам. Това е желание, което е свело ума ми, съществото ми, силата ми, до съществуване единствено в жалка зависимост от теб, дори не и от онази Дагни Тагарт, на която се възхищавах, а от твоето тяло, от ръцете ти, от устните ти и от няколкото моментни конвулсии на мускулите ти. Никога не съм престъпвал думата си. Сега престъпих клетва, която бях дал завинаги. Никога не съм извършвал нещо, което трябва да се крие. Сега трябва да лъжа, да се притаявам, да се крия. Каквото и да съм искал, съм бил свободен да го казвам на висок глас и да го постигам пред погледа на целия свят. Сега единственото ми желание е онова, което ме е гнус да назова дори пред себе си. Но то е единственото. Ще те имам — ще дам всичко, което притежавам, за това — завода, метала, постижението на целия си живот. Ще те имам на цената на нещо повече от самия мен: на цената на моето самоуважение, и искам да го знаеш. Не искам преструвки, не искам увъртане, не искам мълчаливо снизхождение, без да назоваваме същността на нашите действия. Не искам преструвки за любов, ценност, вяност или уважение. Не искам и следа от почтеност да остава по нас, за да се крием зад нея. Никога не съм молил за милост. Избрах да направя това — и ще поема всички последствия, включително и пълното признание за избора си. Това е низост, приемам я като такава, и няма висота на доблестта, която да не предам заради нея. Сега ако искаш да ме зашлевиш, давай. Ще ми се да го направиш.

Тя го слушаше, седнала изпъната, притиснала одеялото до гърлото си, за да покрие тялото си. Той беше видял в началото очите ѝ да потъмняват, невярващи, поразени. След това му се стори, че тя го слуша с все по-голямо внимание, че вижда нещо повече от лицето му, макар и очите ѝ да бяха приковани в неговите. Изглеждаше така, сякаш

изучаваше целенасочено някакво откровение, с което никога не беше се сблъсквала. Струваше му се, че по лицето му се усилва лъч светлина, защото виждаше отражението му по нейното, докато го гледаше — видя как шокът изчезва, а след него и учудването, видя лицето ѝ да се отпуска в странна ведрост, която изглеждаше едновременно спокойна и блестяща.

Когато спря да говори, тя избухна в смях.

Това, което го шокира, беше, че не чу гняв в смеха ѝ. Тя се смееше просто, с лекота, с радост и облекчение, не както човек се смее на решението на някакъв проблем, а както се смее, когато открие, че никога не е имало проблем.

Тя отхвърли одеялото с преднамерено, решително движение на ръката си. Изправи се. Видя дрехите си на пода и ги ритна настрана. Застана пред него, гола.

— Искам те, Ханк. Аз съм много по-голямо животно, отколкото си мислиш. Пожелах те от първия момент, когато те видях, и единственото нещо, от което ме е срам, е, че не го знаех. Не знаех защо в продължение на две години най-светлите моменти, които преживявах, бяха онези в твоя кабинет, където можех да вдигна глава и да те погледна. Не познавах същността на онова, което чувствах в твое присъствие, нито пък причината за него. Сега го знам. Само това искам, Ханк. Искам те в леглото си — и ти ще си свободен от мен през останалата част от времето си. Няма нищо, за което да се преструваш — не мисли за мен, не чувствай, не се грижи, аз не искам ума ти, волята ти, съществуването или душата ти, стига да идваш при мен за най-долното си желание. Аз съм животно, което иска единствено да изпитва удоволствието, което ти презираш — но го искам от теб. Ти ще предадеш висотата на доблестта за него, докато аз... аз нямам какво да предавам. Няма нищо, което да търся или да искам да достигна. Толкова съм низка, че бих заменила най-великата красива гледка в света за гледката на тялото ти в кабината на локомотива. И всеки път, когато я виждам, няма да мога да я гледам безразлично. Не бива да се боиш, че сега си зависим от мен. Именно аз завися от всяка твоя прищявка. Ще ме имаш винаги, когато поискаш, където и да е, при всякакви условия. Май го нарече „неприличния ми талант“. Той е такъв, че ти дава по-сигурен контрол над мен, отколкото над което и да е друго нещо, което притежаваш. Можеш да разполагаш с мен както

решиш, не се боя да го призная, нямам какво да защита от теб, нямам какво да скрия. Мислиш, че това е заплаха към твоите постижения, но не и към моите. Аз ще седя на бюрото си и ще работя, и когато нещата около мен станат непоносими, ще си помисля за наградата да бъда в леглото ти вечерта. Наричаш го поквара? Аз съм много по-покварена от теб: ти го смяташ за вина, аз — за гордост. По-горда съм от това, отколкото от всичко друго, което съм правила, по-горда, отколкото от строежа на линията. Ако трябва да назова най-важното си постижение, ще кажа: спях с Ханк Риърдън. Заслужих си го.

Когато той я хвърли обратно на леглото, телата им се сляха като два звука, които се разбиват един о друг във въздуха на стаята: звукът на измъчения му стон и на нейния смях.

* * *

Дъждът беше невидим в тъмнината на улиците, но висеше като блестящите ресни на лампион под лампата на ъгъла. Бръкнал в джобовете си, Джеймс Тагарт откри, че е изгубил носната си кърпичка. Изруга полугласно, възмутено и злобно, сякаш загубата, дъждът и студът бяха плод на нечий личен заговор срещу него. По паветата имаше тънък пласт кал, той усети лепкаво всмукване по подметките на обувките си и хлад, който се промъкваше надолу в яката му. Не искаше да върви или да спира. Нямаше къде да отиде.

След като тръгна от кабинета си след срещата на борда на директорите, разбра изведнъж, че няма други срещи, а има една дълга вечер пред себе си и няма никой, който да му помогне да убие времето. Първите страници на вестниците гърмяха за триумфа на линията „Джон Голт“, както бяха гърмели радиостанциите предишния ден и цялата нощ. Името на „Тагарт Трансконтинентал“ беше в заглавията по целия континент, както железопътните й линии, и той се беше усмихвал в отговор на поздравленията.

Беше се усмихвал, седнал начело на дългата маса на срещата на борда, докато директорите говореха за внезапния скок на акциите на „Тагарт“ на борсата, докато предпазливо искаха да видят писменото му споразумение със сестра му — просто за всеки случай, казваха — и коментираха, че е наред, че е непробиваемо, че няма съмнение, че тя

трябва да прехвърли линията на „Тагарт Трансконтинентал“ веднага, говореха за блестящото си бъдеще и огромната благодарност, която компанията дължи на Джеймс Тагарт.

Беше седял по време на цялата среща, надявайки се да свърши, за да може да се прибере вкъщи. После беше излязъл на улицата и беше разбрал, че домът му е единственото място, където не би дръзнал да отиде тази вечер. Не можеше да бъде сам, не и през следващите няколко часа, и все пак нямаше на кого да се обади.

Не искаше да вижда хора. Продължаваше да вижда очите на мъжете от борда, докато говореха за неговото величие — лукави, мъгляви погледи, които криеха презрение към него и — което беше поплашело — към самите себе си.

Той вървеше с наведена глава, а дъждовните капки го пронизваха като игли по кожата на врата му. Поглеждаше встрани всеки път, когато минаваше покрай павилион за вестници. Вестниците сякаш му крещяха името на линията „Джон Голт“, както и друго име, което не искаше да чува: Рагнар Данешолд. Кораб, предназначен за Норвежката народна република, със спешен товар от машинни части, беше завладян от Рагнар Данешолд миналата нощ. Тази история го притесняваше някак лично, по начин, който не можеше да обясни. Чувството изглежда имаше нещо общо с онова, което чувстваше към линията „Джон Голт“.

Това е само защото му е студено, мислеше си той, нямаше да се чувства така, ако не му беше студено, човек не може да бъде във върхова форма, когато е настинал, нищо не можеше да направи — какво очакваха от него тази вечер, да пее и да танцува? Той се сопна безмълвно на непознатите съдии на останалото му без свидетели настроение. Бръкна отново в джоба за кърпичката си, изруга и реши да спре някъде и да купи хартиени кърпички.

От другата страна на площада на един някога процъфтяващ квартал той видя осветените прозорци на евтин магазин, надяваше се да е все още отворен в този късен час. Ето още един, който ще излезе от бизнеса, помисли си той, докато пресичаше площада: мисълта му достави удоволствие.

Вътре светлината беше ярка, имаше няколко уморени продавачки пред редицата от празни рафтове, и писък на грамофон, пуснат заради самотен, апатичен клиент в ъгъла. Музиката погълна острите ръбове

на гласа на Тагарт: той поиска хартиени кърпички с такъв тон, сякаш продавачката беше виновна за настинката му. Момичето се обърна към рафта зад себе си, но веднъж се извърна към него, за да погледне набързо лицето му. Взе един пакет, но спря колебливо, изучавайки го с особено любопитство.

— Вие ли сте Джеймс Тагарт? — попита тя.

— Да — тросна се той. — Защо?

— О!

Тя ахна като дете при гръм на фойерверки — гледаше го с поглед, който, винаги си е мислел, беше запазен само за кинозвезди.

— Видях снимката ви във вестника тази сутрин, господин Тагарт — каза тя много бързо, а лека руменина се появи за миг по лицето ѝ и изчезна. — Казаха, че това е невероятно постижение и как всъщност вие сте свършили всичко, само дето не сте искали да се знае.

— Аха — каза Тагарт. Усмиваше се.

— Изглеждате точно като снимката си — удивено каза тя и добави: — И да влезете просто така тук, самият вие!

— Не биваше ли? — беше се развеселил.

— Искам да кажа, че всеки говори за това, цялата страна, а вие сте човекът, който го е направил — и ето ви тук! Никога не съм виждала важна личност преди. Никога не съм била толкова близо до нещо важно, тоест до нищо от новините по вестниците.

Никога не беше му се случвало присъствието му да придава цвят на мястото, в което влиза: момичето изглеждала така, сякаш не беше вече уморено, сякаш евтиният магазин се беше превърнал в сцена за драма и чудеса.

— Господин Тагарт, вярно ли е онова, което казват за вас във вестника?

— Какво казват?

— За вашата тайна.

— Каква тайна?

— Ами разправят, че когато всички се карали за вашия мост, дали ще издържи или не, вие не сте спорили с тях, просто сте продължили напред, защото сте знаели, че ще устои, когато никой друг не е бил сигурен в това, така че линията е била проект на „Тагарт“ и вие сте бил водещият дух зад кулисите, но сте го държали в тайна, защото не ви е интересувало дали ви вярват или не.

Той беше видял циклостилното издание на отдела си за връзки с обществеността.

— Да — каза той, — вярно е.

Начинът, по който го погледна, го накара да се чувства така, сякаш наистина е вярно.

— Било е чудесно от ваша страна, господин Тагарт.

— Винаги ли помните какво четете по вестниците толкова добре, с такива подробности?

— Ами да, предполагам — всичко интересно. Големите неща. Обичам да чета за тях. Иначе нищо голямо не ми се случва.

Тя го каза весело, без самосъжаление. В гласа и движенията ѝ имаше млада, решителна безцеремонност. Косата ѝ падаше на червеникавокафяви къдрици, очите ѝ бяха раздалечени, имаше няколко лунички над чипия си нос. Той си помисли, че лицето ѝ можеше да се нарече привлекателно, ако някой изобщо го забележеше, но нямаше особена причина да го забележи. Беше обикновено, дребно лице, с изключение на израза на бдителност, на силен интерес, изражение, което очакваше светът да крие някаква вълнуваща тайна зад всеки ъгъл.

— Господин Тагарт, какво е чувството да си велик човек?

— А какво е чувството да си малко момиче?

Тя се засмя.

— Ами чудесно е.

— Значи се справяш по-добре от мен.

— Как можете да кажете такова...

— Може би си щастлива, ако нямаш нищо общо с големите събития във вестниците. Велик. Какво всъщност наричаш велик?

— Ами... важен.

— Какво е важен?

— Вие трябва да ми кажете, господин Тагарт.

— Нищо не е важно.

Тя го погледна невярващо:

— Точно вие да го кажете и то точно тази вечер!

— Изобщо не се чувствам великолепно, ако това искаш да знаеш. Никога не съм се чувствал по-малко великолепно в живота си.

Той се учуди като видя, че тя изучава лицето му със загриженост, която никой не беше проявявал към него.

— Изморен сте, господин Тагарт — откровено каза тя. — Кажете им да вървят по дяволите.

— На кого?

— На който ви пречи. Не е правилно.

— Кое не е правилно?

— Да се чувствате по този начин. Ако сте имали труден период, но сте ги натупали всички, сега трябва да се радвате. Заслужили сте си го.

— И как предлагаш да се радвам?

— О, не знам. Но мислех, че тази вечер ще празнувате, ще организирате парти с всичките важни клечки, с шампанско и разни неща, които ви дават — ключове на градове например — истинско, надутото парти, вместо да обикаляте сам наоколо и да си купувате такива глупости като хартиени кърпички.

— По-добре ми дай тия кърпички, преди да си ги забравила напълно — каза той, подавайки й десет цента. — А що се отнася до надутото парти, хрумвало ли ти е, че може и да не искам да виждам никого тази вечер?

Тя го погледна внимателно.

— Не — каза тя. — Изобщо не ми е хрумвало. Но разбирам защо е така.

— Защо? — беше въпрос, на който самият той нямаше отговор.

— Никой не е достатъчно добър за вас, господин Тагарт — тя отговори съвсем простишко, не като ласкателство, а като факт.

— Така ли мислиш?

— Не мисля, че харесвам особено много хората, господин Тагарт. Не и повечето от тях.

— И аз съм такъв. Всъщност не харесвам никого.

— Мислех, че човек като вас не знае колко зли могат да бъдат и как се опитват да ви стъпчат и да ви яхнат, ако им позволите. Мислех си, че великите хора по света могат да се отърват от тях и да не стават примамка за мухите, но може би съм бъркала.

— Какво искаш да кажеш — примамка за мухите?

— Това е просто нещо, което си казвам, когато нещата тръгнат зле — че трябва да си пробия път до там, където няма да се чувствам като примамка за мухите през цяло време заради всякакви гадости, — но може би навсякъде е същото, само дето мухите стават по-големи.

— Много по-големи.

Тя остана безмълвна, сякаш обмисляше нещо.

— Смешно е — тъжно каза тя на някаква своя мисъл.

— Кое е смешно?

— Някога четох една книга, в която пишеше, че великите хора винаги са нещастни, и колкото са по-велики, толкова са по-нещастни. Не го разбрах. Но може би е вярно.

— Много по-вярно е, отколкото си мислиш.

Тя погледна встрани, лицето и беше притеснено.

— Защо се притесняваш толкова много за великите хора? — попита той. — Каква си ти, някаква поклонничка на героите ли?

Тя се обърна и го погледна, и той видя светлината на вътрешна усмивка, докато лицето ѝ оставаше тържествено и сериозно — това беше най-красноречивият и най-личният поглед, който някога беше виждал насочен към себе си. Тя му отговори с тих, безличен глас:

— Господин Тагарт, какво друго може да търси човек?

Писклив звук — нещо средно между звънец и зумер — се чу изведнъж и продължи да звучи с изнервяща настойчивост. Тя рязко вдигна глава, сякаш събудена от писъка на будилник, и въздъхна.

— Време е за затваряне, господин Тагарт — със съжаление каза тя.

— Иди и си вземи шапката, ще те чакам отвън — каза той.

Тя го зяпна, сякаш от всички възможности в живота тъкмо тази не беше мислима.

— Без майтап? — прошепна тя.

— Без майтап.

Тя се извърна и хукна като светкавица към вратата на служебната стая, забравяйки касата си, задълженията си и всички женски грижи да не би случайно да покаже нетърпение при приемането на мъжка покана.

Той я изгледа за момент с присвити очи. Не призна пред себе си същността на чувството си — да не идентифицира емоциите си беше единственото стабилно правило в живота му, — той просто го чувстваше, и конкретно това чувство беше приятно, а това беше единствената идентификация, която го интересуваше. Но чувството беше резултат от мисъл, която той не би признал. Често беше срещал момичета от низшите класи, които веднага започваха да играят

прибързани сценки, преструвайки се, че му се възхищават, сипеха тромави ласкателства с очевидна цел — той нито ги харесваше, нито се възмущаваше от тях, намираще в компанията им скучно удоволствие и се отнасяше с тях като с равни в игра, която смяташе естествена и за двамата играчи. Това момиче беше различно. Неизказаните думи в главата му бяха: проклетата малка глупачка наистина го мисли.

Фактът, че той я чакаше с нетърпение, докато стоеше на дъжда, че тя беше единственият човек, от който имаше нужда тази вечер, не го притесняваше, не го поразяваше като противоречие. Той не назова естеството на нуждата си. Неназованото и неизказаното не могат да се сблъскат в противоречие.

Когато тя излезе, той забеляза особеното съчетание между нейния свян и изправената ѝ глава. Тя носеше грозен шлифер, който ставаше още по-грозен от евтиното бижу с формата на буца на ревера, и малка шапка с плюшени цветя, предизвикателно посадена върху къдриците ѝ. Странно, но вдигнатата ѝ глава правеше цялата комбинация привлекателна — подчертаваше колко добре носи дори нещата, които носеше.

— Искаш ли да дойдеш у нас и да пийнем по нещо? — попита той.

Тя кимна мълчаливо, тържествено, сякаш не си вярваше, че ще намери правилните думи, с които да приеме. Сетне каза, без да поглежда към него, сякаш говореше на себе си:

— Не искайте да виждате никого тази вечер, но искате да видите мен... — той никога не беше чувал толкова тържествен и горд глас.

Тя мълчеше, докато седеше до него в таксито. Гледаше нагоре към небостъргачите, покрай които минаваха. След малко каза:

— Чувала съм, че такива неща ставали в Ню Йорк, но никога не съм мислела, че ще се случат на мен.

— Откъде си?

— От Бъфало.

— Имаш ли семейство?

Тя се поколеба.

— Предполагам. В Бъфало.

— Как така предполагаш?

— Избягах от тях.

— Защо?

— Мислех си, че ако изобщо някога мога да постигна нещо, трябва да се махна от тях, и то веднага.

— Защо? Какво стана?

— Нищо не стана. И нищо никога нямаше да стане. Тъкмо това не можех да понеса.

— Какво искаш да кажеш?

— Ами те... е, предполагам, че трябва да ви кажа истината, господин Тагарт. Моят старец никога не е ставал за нещо, а мама не я интересуваше какъв е, а на мен ми писна винаги да се оказва, че аз съм единствената от седмината, която има постоянна работа, а другите все да нямат късмет за едно или друго. Мислех си, че ако не се измъкна, ще се прехвърли и на мен — ще изгния изцяло, като другите. Така че един ден си купих билет за влака и си тръгнах. Даже не се сбогувах. Не разбраха, че си тръгнах.

Тя се засмя меко и сепнато при някаква внезапна мисъл.

— Господин Тагарт, това беше влак на „Тагарт“.

— Кога дойде тук?

— Преди шест месеца.

— И си съвсем сама?

— Да — щастливо каза тя.

— Какво искаше да правиш?

— Ами, знаете как е, да стана нещо, да стигна до някъде.

— Къде?

— О, не знам, но... хората правят разни неща по света. Гледах снимки на Ню Йорк и си мислех — тя посочи огромните сгради зад завесата на дъжда в прозореца на таксито, — мислех си, че някой е построил тези сгради, не е седял и не е хленчил, че кухнята е кирлива, покривът тече, тръбите са запушени, че това е шибан свят и... Господин Тагарт — тя разтърси глава, потръпвайки, и погледна право към него, — ние бяхме смрадливи бедняци и не давахме пукната пара за това. Тъкмо това не можах да понеса — че всъщност не давах пукната пара. Пръста не искат да си мръднат. Дори боклука не изхвърлят. А съседката казва, че е мой дълг да им помагам, казва, че няма значение какво ще стане с мен, с нея или с когото и да е от нас, защото така или иначе човек нищо не може да направи!

Отвъд ясения й поглед той видя нещо в нея, нещо ранимо и твърдо.

— Не искам да говоря за тях — каза тя. — Не и с вас. Това — срещата ми с вас, искам да кажа — е нещо, което те не могат да имат. Това е нещо, което няма да споделя с тях. То е мое, а не тяхно.

— На колко години си? — попита той.

— На деветнайсет.

Когато я погледна на светлината в хола си, той си помисли, че фигурата й щеше да е хубава, ако хапнеше малко повече — изглеждаше твърде слаба за височината и структурата на костите си. Носеше тясна, износена черна рокля, която се беше опитала да прикрие с крещящите пластмасови гривни, които дрънкаха на китката й. Тя стоеше и гледаше стаята, сякаш е музей, в който не бива да докосва нищо и почтително трябва да запомни всичко.

— Как ти е името? — попита той.

— Черил Брукс.

— Ами седни де.

Той направи коктейлите мълчаливо, докато тя чакаше послушно, седнала на ръба на едно кресло. Когато й подаде чашата, тя преглътна покорно няколко пъти, после задържа чашата стисната в ръката си. Той знаеше, че тя не вкусва онова, което пие, не го забелязва, няма време да му обърне внимание.

Той глътна от питието си и сложи с раздражение чашата обратно: дори не му се пиеше. Разходи се мрачно из стаята, знаейки, че очите й го следват, наслаждавайки се на знанието, на чувството за огромна важност, което неговите движения, копчетата му за ръкавели, връзките за обувки, лампионите и пепелниците придобиваха в този мек, незадаващ въпроси поглед.

— Господин Тагарт, какво ви прави толкова нещастен?

— Защо те интересува дали съм нещастен?

— Защото... е, ако вие нямате право да сте щастлив и горд, то кой има?

— Точно това искам да знам — кой го има?

Той се обърна рязко към нея, а думите избухнаха, сякаш беше изгорял някакъв бушон.

— Не е измислил нито желязото, нито пещите с тяга, нали?

— Кой?

— Риърдън. Не е открил нито топенето, нито химията, нито налягането на въздуха. Не може да открие метала си без хиляди и хиляди други хора. Неговият метал! Защо мисли, че е негов? Защо мисли, че е негово откритие? Всеки използва работата на всички други. Никой никога не изобретява каквото и да е.

Тя каза озадачено:

— Но желязната руда и всички тези други неща са съществували през цялото време. Защо никой не е направил този метал, а тъкмо господин Риърдън?

— Не го е направил с никаква благородна цел, направил го е единствено заради печалбата, той никога не е правил нищо по друга причина.

— Защо това да е лошо, господин Тагарт?

После тя се засмя меко, сякаш изведнъж е разгадала някаква загадка.

— Това е безсмислено, господин Тагарт. Не можете да го мислите. Знаете, че господин Риърдън е заслужил цялата си печалба, както и самият вие. Казвате тези неща просто от скромност, когато всички знаят каква невероятна работа сте свършили — вие и господин Риърдън, и сестра ви, която трябва да е чудесен човек!

— Нима? Така си мислиш ти. Тя е корава, безчувствена жена, която прекарва живота си в строене на коловози и мостове, но не заради някакъв велик идеал, а просто защото това ѝ харесва. Ако ѝ харесва, защо трябва да се възхищаваме на това, че го прави? Не съм толкова сигурен, че е велико да се построи тази линия за всичките проспериращи индустриалци в Колорадо, при условие, че има толкова много бедни хора в западнали райони, които имат нужда от транспорт.

— Но господин Тагарт, нали именно вие сте се борили да се построи тази линия?

— Да, защото това беше мой дълг — към компанията, към акционерите и към служителите. Но не очаквай да му се радвам. Не съм сигурен, че е велико да се открие този сложен нов метал, при условие, че много нации имат нужда от обикновено желязо — не знаеш ли, че Китайската народна република дори няма достатъчно пирони, за да сглоби дървени покриви над главите на хората?

— Но... не виждам вие да сте виновен за това.

— Някой трябва да обърне внимание. Някой с достатъчно проникновение, че да види отвъд собствения си портфейл. Няма нито един чувствителен човек в наши дни, при условие, че около нас има толкова много страдание, който да посвети десет години от живота си, за да се мотае с разни шантави метали. Мислиш, че е велико? Това не е никаква по-висша способност, а просто дебела кожа, която няма да пробиеш, дори да излееш и тон от собствената му стомана на главата му! По света има много хора с много по-велики способности, но не четеш за тях по заглавията и не тичаш да ги зяпаш по железопътните прелези, защото те не могат да изобретят неразрушими мостове, когато страданието на човечеството тежи на душата им!

Тя го гледаше мълчаливо, с уважение, радостта ѝ беше помръкнала, а очите ѝ бяха усмирени. Той се почувства по-добре. Вдигна питието си, сръбна от него и се разсмя рязко при внезапен спомен.

— И все пак беше смешно — каза той с по-лек, по-жизнен тон, сякаш доверява нещо на приятел. — Трябваше да видиш Орън Бойл вчера, когато по радиото дойде първата новина от железопътния възел „Уайът“! Направо позеленя — ама наистина позеленя и придоби цвят на развалена риба! Знаеш ли какво е направил снощи, след като е получил лошите новини? Наел си апартамент в хотел „Валхала“ — знаеш какво значи това — и това, което чух последно, беше, че и днес е там, пиян, под масите и под леглата, с няколко подбрани приятели и половината женско население от горния край на „Амстердам авеню“.

— Кой е господин Бойл? — втрещено попита тя.

— Просто един дебел тъпак, склонен да се изхвърля. Умник, който става прекалено умен от време на време. Трябваше да видиш лицето му вчера! Направо умрях от удоволствие. А и доктор Флойд Ферис. Хич не му хареса на този лицемер, ама никак! Елегантният доктор Ферис от Държавния научен институт, служителят на народа, с патентования си лачен речник — но той се справи доста добре, трябва да го призная, само дето се гърчеше във всеки параграф — искам да кажа в онова интервю, дето го е дал тази сутрин, е казал: „Страната даде на Риърдън този метал, сега очакваме той да върне на страната нещо в замяна“ Това беше доста хитро, като се вземе пред вид кой си беше намерил топло местенце... както и да е. Беше по-добре от Бъртрам Скъдър — господин Скъдър успя да измисли само „без

коментар“, когато колегите му от пресата го помолиха да изрази чувствата си. „Без коментар“ — и то от Бъртрам Скъдър, който никога не си е затварял плювалника откакто се е родил, за каквото и да го попиташ и да не го попиташ — от абисинската поезия до състоянието на дамските тоалетни в текстилната индустрия! А доктор Причът, старият глупак, обикаля и разправя, че знае със сигурност, че Риърдън не е открил този метал, защото му било съобщено, от неназован достоверен източник, че Риърдън е откраднал формулата от беден изобретател, когото е убил!

Той се кикотеше щастливо. Тя сякаш слушаше лекция по висша математика без да схваща нищо, дори и стила на езика — стил, който правеше мистерията още по-голяма, защото тя беше сигурна, че щом идва от него, той не значи онова, което би значел където и да е другаде.

Той напълни отново чашата си и я пресуши, но веселостта му рязко изчезна. Той се хвърли в един фотьойл, с лице към нея, гледайки я изпод плешивото си чело, със замъглен поглед.

— Тя се връща утре — каза той, хилейки се без следа от смях.

— Кой?

— Сестра ми. Скъпата ми сестричка. О, тя ще си мисли, че е велика, нали?

— Нима не харесвате сестра си, господин Тагарт?

Той издаде същия звук — значението му беше толкова красноречиво, че тя нямаше нужда от друг отговор.

— Защо? — попита тя.

— Защото мисли, че е толкова добра. Какво право има да мисли така? Какво право има който и да е да мисли, че е добър? Никой не е добър.

— Не го мислите наистина, господин Тагарт.

— Искам да кажа — та ние сме само човешки същества, а какво е човешкото същество? Слабо, грозно, грешно създание, родено такова, прогнило до костите си — така че смирението е единствената добродетел, която трябва да практикува. Трябва да прекарва живота си на колене, молейки се да му се прости мръсното му съществуване. Когато човек мисли, че е добър ето тъкмо това означава, че е пропаднал. Гордостта е най-лошият от всички грехове, без значение какво е направил човек.

— Но ако човек знае, че онова, което е направил, е добро?

— Тогава трябва да се извини за него.

— Пред кого?

— Пред онези, които не са го направили.

— Аз... не ви разбирам.

— Естествено, че не разбираш. Отнема години и години изучаване на най-големите достижения на интелекта. Чувала ли си някога за „Метафизичните противоречия на Вселената“ от доктор Саймън Причът?

Тя поклати уплашено глава.

— Така или иначе, откъде знаеш какво е добро? Кой знае какво е добро? Кой може изобщо да знае? Няма абсолютни неща, както необоримо доказва доктор Причът. Нищо не е абсолютно. Всичко е въпрос на мнение. Откъде знаеш, че онзи мост не се е срутил? Само си мислиш, че не е. Откъде знаеш, че изобщо има мост? Мислиш си, че една философска система, като тази на доктор Причът, е просто нещо академично, непрактично? Но не е. Колко само не е!

— Но господин Тагарт, линията, която построихте...

— Че какво е линията? Просто материално постижение, нима това има някакво значение? Има ли някакво величие в което и да е материално нещо? Само долно животно може да зяпа с отворена уста този мост, при условие, че има толкова много по-висши неща в живота. Но нима висшите неща някога получават признание? О, не! Виж хората. Цялата врява и крясъци, и първи страници за някакво хитро подреждане на някакви си парчета материя. Грижа ли ги е за нещо по-благородно? Посвещават ли някога първите си страници на някой духовен феномен? Забелязват ли, оценяват ли личността с по-тънка чувствителност? И ти се чудиш дали е вярно, че великият човек е осъден на нещастие в този покварен свят!

Той се наведе напред и я погледна съсредоточено.

— Ще ти кажа... Ще ти кажа нещо... липсата на щастие е белег за добродетелта. Ако човек е нещастен, наистина нещастен, това значи, че той е по-висш човек.

Той видя озадачения, притеснен израз на лицето ѝ.

— Но господин Тагарт, получихте нещо, което сте искали. Сега имате най-добрата железница в страната, вестниците ви наричат най-великия бизнесмен на епохата, казват, че акциите на...

В кратката пауза преди отговора му тя се уплаши, защото усети в него внезапен страх. Той отговори:

— Не.

Тя не знаеше защо гласът ѝ се снижи до шепот:

— Значи бихте предпочели мостът да беше паднал?

— Не съм казал това! — тросна се той. После потръпна и махна с ръка в презрителен жест. — Така или иначе няма да разбереш.

— Съжалявам... Знам, че имам да уча толкова ужасно много!

— Говоря за стремеж към нещо, много по-важно от моста. Стремеж, който нищо материално няма да може да задоволи.

— Какво е то, господин Тагарт? Какво искате?

— Пак започваш! В момента, в който попитах „какво е то“, се връщаш обратно в недодялания, материален свят, където всичко трябва да бъде маркирано и премерено. Говоря за нещата, които не могат да се назоват с материалистични думи... висшите сфери на духа, които човек не може никога да достигне... Но какво е човешкото постижение, така или иначе? Земята е само атом, който се върти във вселената — какво значение има този мост за слънчевата система?

Внезапен, щастлив поглед, изпълнен с разбиране, освети очите ѝ.

— Невероятно е от ваша страна, господин Тагарт, да мислите, че собственото ви постижение не е достатъчно добро за вас. Предполагам, че без значение колко далеч сте отишли, ще искате да отидете още по-далеч. Вие сте амбициозен. На това се възхищавам най-много: на амбицията. Искам да кажа... да се правят неща, непрекъснато, без да се предаваш, просто да ги правиш. Разбирам, господин Тагарт... въпреки че не разбирам всичките ви големи мисли.

— Ще се научиш.

— О, ще работя много усилено, за да се науча!

Възхитеният ѝ поглед не беше се променил. Той крачеше из стаята, движейки се в този поглед като в нежната светлина на прожектор. Отиде да напълни отново чашата си. Огледало висеше в нишата зад подвижния бар. Той зърна собствената си фигура: високо тяло, обезобразено от немарлива, хлътнала поза, сякаш в решително отрицание на човешката грация, изтъняваща коса, мека, нацупена уста. Изведнъж го поразиха мисълта, че тя изобщо не го вижда: виждаше героичната фигура на строител, с гордо изправени рамене и коса, развята от вятъра. Той се разсмя с глас, чувствайки, че това е добра

шега за нейна сметка, с неясното задоволство, което приличаше на победоносно чувство: превъзходството, че е успял да стъпи върху нея.

Сърбайки питието си, той погледна към вратата на спалнята си и си помисли за обичайния край на подобни авантюри. Мислеше си, че ще е лесно: момичето беше твърде възхитено, за да се съпротивлява. Видя червеникавите оттенъци на косата ѝ, докато седеше с наведена глава под една лампа, и гладката, блестяща кожа на рамото ѝ. Отвърна поглед. Защо да си прави труда?

Намекът за желание, който чувстваше, беше просто леко чувство за физически дискомфорт. Най-острият импулс в съзнанието му, който му натякуваше да действа, не беше мисълта за момичето, а за всички мъже, които не биха подминали такъв шанс. Призна си, че тя е много по-добра от Бети Поуп, може би най-добрата, на която някога се беше натъквал. Признанието го остави безразличен. Не чувстваше към нея нищо повече от това, което беше чувствал към Бети Поуп. Не усещаше нищо. Перспективата да изпита удоволствие не си струваше усилията — нямаше желание да изпитва удоволствие.

— Става късно — каза той. — Къде живееш? Нека ти сипя още едно питие и после ще те закарам вкъщи.

Когато ѝ каза довиждане на вратата на мизерен пансион в бедняшки квартал, тя се поколеба, борейки се да не му зададе един въпрос, който отчаяно искаше да зададе:

— Дали... — започна тя и спря.

— Какво?

— Не, нищо, нищо!

Той знаеше, че въпросът е „дали ще ви видя пак?“. Доставяше му удоволствие да не отговаря, макар и да знаеше, че отговорът е „да“.

Тя го погледна още веднъж, сякаш беше за последен път, после каза искрено, тихо:

— Господин Тагарт, много съм ви благодарна, защото... искам да кажа, всеки друг мъж би се опитал да... тоест, той би искал само това, но вие сте много по-добър, толкова много по-добър!

Той се наведе по-близо до нея с лека, заинтригувана усмивка.

— А ти би ли го направила? — попита той.

Тя се отдръпна от него, внезапно уплашена от собствените си думи.

— Не исках да кажа това! — въздъхна тя. — Господи, дори не намеквах или... — тя се изчерви силно, извърна се и побягна, изчезвайки по дългото, стръмно стълбище на пансиона.

Той стоеше на тротоара, изпитвайки странно, тежко, смътно чувство на задоволство: чувстваше се така, сякаш е извършил доблестен акт — и сякаш си беше отмъстил на всеки един, който се беше радвал край тристате мили коловоз на линията „Джон Голт“.

* * *

Когато влакът им стигна Филадельфия, Риърдън я напусна без нито една дума, сякаш всичките нощи през тяхното пътуване обратно не заслужаваха признание в реалността на дневната светлина, на претъпканите гарови перони и на движещите се локомотиви — в реалността, която той уважаваше. Тя продължи към Ню Йорк, сама. Но късно същата вечер звънецът на апартамента ѝ се обади и Дагни знаеше, че го е очаквала.

Той не каза нищо, когато влезе — погледна я, превръщайки мълчаливото си присъствие в по-интимен поздрав от думите. На лицето му имаше лек намек за презрителна усмивка, която признаваше и се подиграваше и на нейните, и на неговите часове на нетърпение. Той стоеше в средата на всекидневната ѝ, оглеждайки се бавно: това беше нейният апартамент, единственото място в града, което съсредоточаваше двете години мъчение за него, като място, за което не можеше да мисли, но го правеше, място, в което не можеше да влезе, а сега влизаше без предупреждение с небрежното право на собственик. Той седна в един фотьойл и изпъна крака, а тя стоеше пред него, сякаш имаше нужда от неговото позволение да седне. Доставяше ѝ удоволствие да чака.

— Да ти кажа ли, че свърши великолепно работа с построяването на тази линия? — попита той. Тя го погледна учудено — никога не беше ѝ правил открито подобни комплименти, възхищението в гласа му беше искрено, но намекът за подигравка още играеше по лицето му, така че тя се почувства сякаш той има предвид нещо, което тя не може да отгатне. — Прекарах целия ден да отговарям на въпроси за теб — и за линията, за метала, и за бъдещето. А, и да приемам поръчки за

метала. Идват за хиляди тонове на час. Кога беше, преди девет месеца, нали? Не получавах нито един отговор отникъде. Днес трябваше да си изключа телефона, за да не слушам всички, които искат да разговарят лично с мен относно спешната си нужда от риърдънов метал. А ти какво прави днес?

— Не знам. Опитах се да слушам докладите на Еди, опитах се да се отърва от някакви хора, да намеря няколко композиции с вагони, за да пусна повече влакове по линията „Джон Голт“, защото разписанието, което планирах няма да е достатъчно за работата, която се е натрупала само за три дни.

— А и един куп хора са искали да те видят днес, нали?

— Ами да.

— И са готови на всичко, само за да разменят някоя дума с теб, нали?

— Да... предполагам.

— Репортерите не спряха да ме питат що за човек си. Едно момче от местен вестник непрекъснато повтаряше, че си велика жена. Каза, че би се страхувал да разговаря с теб, ако някога му се удаде възможност. Прав е. Онова бъдеще, за което говорят и треперят, ще бъде такова, каквото го направи ти, защото ти имаше куража, който никой от тях дори не можеше да си представи. Всички пътища към богатството, по които пълзят в момента, са проправени от твоята сила. Силата да застанеш срещу всички. Силата да не признаваш друга воля, освен своята собствена.

Тя задържа една скрита въздишка: знаеше целта му. Стоеше изправена, с отпуснати ръце, със строго лице, непоколебима и твърда — устояваше на похвалите като на бой от обиди.

— И на теб са ти задавали въпроси, нали? — той говореше съсредоточено, наведен напред. — И са те гледали с възхищение. Гледали са те така, сякаш стоиш на планински връх, а те могат само да ти свалят шапка от огромно разстояние. Не е ли така?

— Да — прошепна тя.

— Гледали са те, сякаш знаят, че човек не може да те доближи, да говори в твое присъствие или да докосне гънките на дрехите ти. Знаели са го и е истина. Гледали са те с уважение, нали? Възхищавали са ти се?

Той грабна ръката ѝ, свали я на колене, извъртайки тялото ѝ около краката си, и се наведе да целуне устата ѝ. Тя се засмя беззвучно, подигравателно, но очите ѝ бяха полуотворени, замъглени от удоволствие.

Няколко часа по-късно, когато лежаха заедно в леглото, а ръката му се движеше по тялото ѝ, той изведнъж я попита, отхвърляйки я назад, към лакътя си, наведен над нея — и тя знаеше по напрежението на лицето му, по въздишката, скрита някъде в гласа му, въпреки че той беше нисък и балансиран, че въпросът се е изтръгнал от него след часове, в които се е измъчвал с него:

— Кой са другите мъже, които са те имали?

Той я погледна така, сякаш този въпрос беше огледан с най-малки подробности — гледка, която мразеше, но нямаше да изостави, тя почувства презрението в гласа му, омразата, страданието, но и странно нетърпение, което нямаше нищо общо с измъчване — той беше задал въпроса, докато притискаше плътно тялото ѝ до своето.

Тя отговори спокойно, но той видя опасното примигване на очите ѝ, сякаш като предупреждение, че го разбира твърде добре.

— Имаше само един, Ханк.

— Кога?

— Когато бях на седемнайсет.

— Продължи ли?

— Няколко години.

— Кой беше той?

Тя се отдръпна, легна на ръката му, той се наведе по-близо, с изопнато лице. Тя издържа на погледа му.

— Няма да ти отговоря.

— Обичаше ли го?

— Няма да отговоря.

— Харесваше ли ти да спиш с него?

— Да!

Смехът в очите ѝ накара отговора да прозвучи като шамар. Смееше се, защото знаеше, че това е отговорът, от който той се ужасява и който иска. Той изви ръцете ѝ зад нея, задържа я така, безпомощна, докато гърдите ѝ бяха притиснати о него, почувства как болката разкъсва раменете ѝ, тя чу яд в думите му и дрезгавост от удоволствие в гласа му:

— Кой беше той?

Тя не отговори, погледна го, очите ѝ бяха тъмни и странно блестящи, и той видя, че очертанието на устните ѝ, изкривени от болка, е всъщност подигравателна усмивка. Усети го да се превръща в очертание на отстъпление при допира на устните му. Задържа тялото ѝ така, сякаш насилието и отчаянието на хватката му можеха да изтрият непознатия му съперник от света, от миналото ѝ, дори нещо повече — сякаш можеше да превърне всяка част от него, дори от този съперник, в инструмент на своето удоволствие. Той позна по нетърпението на движенията ѝ, когато ръцете ѝ го обгърнаха, че това е начинът, по който искаше да бъде обладана.

* * *

Силуетът на поточната линия се движеше на фона на огнените ивици в небето, издигайки въглища до върха на далечна кула, сякаш неизчерпаем брой от малки черни кофички излизаха от земята и минаваха по диагонална линия наскоро залеза. Острото, далечно трополене продължаваше сред тряска на веригите, които млад мъж в синьо работно облекло непрекъснато закачаше на машините, закрепвайки ги за товарните платформи, подредени на страничен коловоз на фирмата за сачмени лагери „Куин“ в Кънектикът.

Господин Моуън, от Обединената компания за стрелки и семафори, която беше от другата страна на улицата, стоеше и гледаше. Беше спрял да позяпа на път за къщи от фабриката си. Носеше леко палто, опънато по ниското му, шкембесто тяло, и бомбе на посивяващата си русолява глава.

Във въздуха се усещаше септемврийски хлад. Всички портали на фабриката на Куин бяха широко отворени, докато хора и кранове изнасяха машините — все едно изнасят жизненоважните органи и оставят празна черупка, помисли си господин Моуън.

— Още една? — попита господин Моуън, сочейки с показалец към фабриката, ако и да знаеше отговора.

— А? — попита младият мъж, който не беше го забелязал.

— Още една компания ли се мести в Колорадо?

— Аха.

— Това е третата от Кънектикът за последните две седмици — каза господин Моуън. — И като погледнеш какво става в Ню Джърси, Роуд Айлънд, Масачузетс и по целия атлантически бряг...

Младият мъж не го поглеждаше и май не го слушаше.

— Като спукана тръба е каза господин Моуън, — и цялата вода изтича в Колорадо. Всички пари.

Младият мъж прехвърли веригата и я последва сръчно, катерейки се по големия силует, покрит с платно.

— Човек си мисли, че хората имат някакво чувство към родния си щат, някаква лоялност... Но те бягат. Не знам какво става с хората.

— Заради закона е — каза младежът.

— Какъв закон?

— Законът за изравняване на възможностите.

— Как така?

— Чух, че господин Куин планирал преди година да отвори клон в Колорадо. Законът го отрязал. Така че сега е решил да се премести там — всичко, до последния болт.

— Не виждам защо това да е правилно. Законът беше необходим. Това е срам, позор — стари фирми, които са тук от поколения... Трябва да има закон...

Младият мъж работеше ловко, компетентно, сякаш изпитваше удоволствие. Зад него поточната линия продължаваше да се издига и да трополи в небето. Четири далечни комина стояха като стълбове, а димът се кълбеше бавно около тях, като дълги знамена на мачта в червеникавите отблясъци на вечерта.

Господин Моуън беше изживял издигането на всеки един комин на хоризонта още от времето на баща си и дядо си. Беше наблюдавал поточната линия от прозореца на кабинета си в продължение на трийсет години. Това, че фирмата за сачмени лагери на Куин щеше да изчезне от другата страна на улицата му се беше сторило немислимо, беше разбрал за решението на Куин и не беше му повярвал — тоест беше повярвал по същия начин, по който вярваше на всички думи, които чуваше или изричаше — като на звуци, които нямат стабилна връзка с физическата реалност. Сега знаеше, че е вярно. Той стоеше до товарните платформи на коловоза, сякаш все още имаше шанс да ги спре.

— Не е правилно — каза той, говорейки сякаш на целия хоризонт, но младият мъж отгоре беше единствената част от него, която можеше да го чуе. — По времето на баща ми не ставаше така. Не съм голяма клечка. Не искам да се боря с никого. Какво става със света?

Не последва отговор.

— Ето например ти — теб ще те вземат ли в Колорадо?

— Мен? Не. Аз не работя тук. Аз съм приходящ работник. Просто приех работата, за да помогна да измъкнат тия неща.

— Добре де, ами къде ще отидеш, когато се изнесат?

— Нямам представа.

— А какво ще правиш, ако още такива си тръгнат?

— Ще почакам и ще видя.

Господин Моуън го погледна със съмнение, не беше сигурен дали отговорът се отнасяше за него или за младия мъж. Но вниманието на събеседника му беше съсредоточено върху работата му, не поглеждаше надолу.

Той продължи към покрития силует на следващия вагон и господин Моуън го последва, гледайки нагоре, спорейки с нещо в пространството:

— Имам права, нали? Роден съм тук. Очаквах старите компании да са тук, когато порасна. Очаквах да управлявам завода като баща си. Човек е част от общността си, има право да разчита на нея, нали? Нещо трябва да се направи за това.

— За кое?

— О, да, знам, мислиш, че е невероятно, нали? Бумът на Тагарт и риърдъновият метал и златната треска в Колорадо, и празничните запои там, когато Уайът и неговата банда разширяват производството си като чайници, които прекипват! Всеки мисли, че е невероятно, само това се чува навсякъде, хората са се побъркали от щастие, правят си планове като шестгодишни през ваканцията, човек би си помислил, че е някакъв национален меден месец или някакъв вечен четвърти юли!

Младият мъж не каза нищо.

— Е, аз пък не мисля така — каза господин Моуън и снижи глас. — Вестниците не казват така, обърни внимание, вестниците не казват нищо.

Господин Моуън не чу отговор, само тракането на веригите.

— Защо всички бягат в Колорадо? — попита той. — Какво имат там, което ние нямаме?

Младият мъж се усмихна.

— Може би е нещо, което вие имате, а те нямат.

— Какво?

Младият мъж не отговори.

— Не разбирам. Това е назадничаво, примитивно, непросветено място. Дори нямат модерно правителство. Това е най-лошото правителство от всички щати. Не прави нищо — само поддържа съдилищата и полицията. Не прави нищо за хората. Не помага на никого. Не виждам защо всичките ни най-добри компании искат да избягат там.

Младият мъж го погледна, но не отговори. Господин Моуън въздъхна.

— Това не е правилно — каза той. — Законът за изравняване на възможностите беше смислена идея. Трябва да има шанс за всекиго. Позор е хора като Куин да се възползват нечестно от него. Защо не остави някой друг да започне да произвежда сачмени лагери в Колорадо? Ще ми се хората от Колорадо да ни оставят на мира. Леярната на Стоктън там няма право да влиза в бизнеса със стрелки и семафори. Това е моят бизнес от години, имам право на старшинство, не е честно, това е вълча конкуренция, на парвенютата не бива да се разрешава да си пробиват път с мускули. Къде ще продавам стрелки и семафори? Имаше две големи железници в Колорадо. Сега „Финикс-Дюранго“ си тръгна, така че остана само „Тагарт трансконтинентал“. Не е честно да карат Дан Конъуей да напуска. Трябва да има конкуренция... А аз чаках шест месеца за поръчка на стомана от Орън Бойл, а сега той ми казва, че не може да ми обещае нищо, защото риърдъновият метал е съсипал пазара му, металът се търси навсякъде, Бойл трябва да намали производството. Не е честно да се позволява на Риърдън да разрушава пазарите на другите хора по този начин... И аз искам малко риърдънов метал, трябва ми, но само се опитай да си намериш! Опашката при него е три щата дълга — никой не може да получи и болт от него, с изключение на старите му приятели, хора като Уайът, Данагър и разни други такива. Не е честно. Това е

дискриминация. Аз съм също толкова добър, колкото и следващият. Имам право на моята част от този метал.

Младият мъж погледна нагоре.

— Миналата седмица бях в Пенсилвания — каза той. — Видях завода на Риърдън. Там се работи здраво! Строят четири нови открити пещи и подготвят още шест... Нови пещи — той погледна на юг. — Никой не е строил нови пещи по атлантическото крайбрежие през последните пет години...

Той стоеше на фона на небето, върху покрития двигател, и гледаше в полумрака с лека усмивка, с готовност и копнеж, както човек гледа далечното видение на любимата си.

— И са толкова натоварени... — каза той.

Сетне усмивката му изведнъж изчезна, а начинът, по който разтърси скобата на веригата, беше първият пробив в гладката вещина на движенията му. Изглежда го разтърси гняв.

Господин Моуън погледна хоризонта, линията, колелата, пушека — пушека, който се стелеше тежко, мирно във вечерния въздух, разтегляйки се в дълга мараня чак до Ню Йорк, някъде отвъд залеза, и се почувства успокоен от мисълта за Ню Йорк и пръстена му от свещени огньове — пръстена от комини, цистерни, кранове и високоволтови далекопроводи. Почувства как сякаш приток на мощ потече по мръсните постройките на познатата му улица, харесваше тялото на младия мъж над себе си — имаше нещо успокояващо в начина, по който работеше, нещо, което се сливаше с небето... И все пак господи Моуън се чудеше защо някъде нараства пукнатина и разяжда солидните, вечни стени.

— Нещо трябва да се направи — каза господин Моуън. — Един мой приятел напусна бизнеса миналата седмица — петролния бизнес. Имаше няколко кладенеца в Оклахома, но не можеше да се състезава с Елис Уайът. Не е честно. Трябва да оставят шанс на малките хора. Трябва да сложат лимит на производството на Уайът. Не бива да му се разрешава да произвежда толкова много, че да помита всеки друг от пазара... Вчера закъсах в Ню Йорк, трябваше да оставя колата си там и да си дойда с проклетия местен влак, не можах да намеря бензин за колата, казват, че в града има недостиг на гориво... Нещата не са както трябва. Нещо трябва да се направи за това...

Гледайки към небето, господин Моуън се чудеше каква е безименната заплаха за „това“ и кой е неговият унищожител.

— Какво искате да направите? — попита младият мъж.

— Кой, аз? — каза господин Моуън. — Няма как да знам. Аз не съм голяма клечка. Не мога да решавам национални проблеми. Просто искам да си изкарвам прехраната. Знам само, че някой трябва да направи нещо за това... Нещата не са както трябва... Слушай... как ти е името?

— Оуън Келог.

— Слушай, Келог, какво мислиш, че ще стане със света?

— Не бихте искали да знаете.

От една далечна кула прозвуча свирка — сигналът за нощната смяна — и господин Моуън осъзна, че става късно. Въздъхна, закопчавайки палтото си, и се обърна да си ходи.

* * *

Дагни стоеше на прозореца на всекидневната си и гледаше града. Беше късно и лампите бяха като последните искри, останали да блещукат върху тъмните останки на лагерен огън. Тя се чувстваше умиротворена и ѝ се щеше да може да укроти ума си, за да остави емоциите си да я настигнат, да огледа всеки миг от месеца, който беше профучал покрай нея. Нямаше време да почувства, че се е върнала в собствения си кабинет в „Тагарт трансконтинентал“ — имаше толкова много за вършене, че тя беше забравила завръщането си от изгнанието. Не беше забелязала какво беше казал Джим при завръщането ѝ и дали изобщо беше казал нещо. Имаше само един човек, за чиято реакция искаше да знае — беше се обадила в хотел „Уейн-Фолклънд“, но ѝ казаха, че сеньор Франсиско д'Анкония се е върнал в Буенос Айрес.

Тя си спомни момента, когато се подписа в долния край на някакъв дълъг документ — в този миг линията „Джон Голт“ беше закрыта. Сега това отново беше линията „Рио Норте“ на „Тагарт трансконтинентал“ — само дето хората от екипажите на влаковете не искаха да се откажат от името. На нея също ѝ беше трудно да се откаже, насилваше се да не я нарича „Джон Голт“ и се чудеше защо това ѝ коства усилия и защо чувства лека болка и тъга.

Една вечер, при внезапен импулс, тя беше минала зад ъгъла на сградата на „Тагарт“, за да погледне за последно офиса на „Джон Голт Инкорпорейтид“ в алеята, не знаеше какво иска — просто да го види, си помисли.

Покрай тротоара имаше дървена ограда: разрушаваха старата сграда, най-сетне се беше предала. Тя се беше покатерила през дъските и беше погледнала през прозореца на бившия си кабинет, на светлината на уличната лампа, която някога беше хвърлила сянката на непознатия по паважа. От приземния етаж не беше останало нищо, стените бяха съборени, от тавана висяха счупени тръби, а на пода имаше купчина чакъл. Нямаше какво да се види.

Беше попитала Риърдън дали е идвал там една нощ миналата пролет и дали е стоял пред прозореца ѝ, борейки се с желанието да влезе. Но тя знаеше, още преди той да отговори, че не е. Не му каза защо го пита. Не знаеше защо този спомен понякога още я тревожеше.

Отвъд прозореца на всекидневната осветеният правоъгълник на календара висеше като малък етикет на куфар в черното небе. На него пишеше „2 септември“. Тя се усмихна предизвикателно, спомняйки си за състезанието, което беше водила срещу неговите сменящи се страници — сега вече нямаше крайни срокове, мислеше си, нямаше бариери, заплахи, граници.

Тя чу ключа да се превърта в ключалката на апартамента ѝ — беше чакала и беше искала да чуе тъкмо този звук тази вечер.

Риърдън влезе, както беше влизал много пъти, с ключа, който тя му беше дала като единствена покана. Той хвърли шапката и палтото си на един стол с жест, който ѝ беше станал близък, носеше официален вечерен костюм.

— Здравей — каза тя.

— Все още чакам вечерта, в която няма да те намеря тук — отговори той.

— Тогава ще трябва да се обадиш в офиса на „Тагарт трансконтинентал“.

— Всяка вечер? Никъде другаде ли?

— Ревнуваш ли, Ханк?

— Не. Любопитно ми е какво ли е чувството.

Той стоеше и я гледаше от другия край на стаята, без да си позволи да я доближи, съзнателно удължавайки удоволствие то от

мисълта, че може да го направи, когато поиска. Тя носеше тясната сива пола на делови костюм и блуза от прозрачна бяла тъкан, скроена като мъжка риза, блузата се разширяваше от талията нагоре, подчертавайки плоските ѝ бедра, на светлината на лампата зад нея, той можеше да види крехкия силует на тялото ѝ в греещия кръг на блузата.

— Как беше банкетът? — попита тя.

— Добре. Избягах веднага, щом можах. Защо не дойде? Беше поканена.

— Не исках да те виждам на публично място.

Той я погледна, сякаш искаше да наблегне, че разбира пълното значение на отговора ѝ, сетне чертите на лицето му се размърдаха, намеквайки за весела усмивка.

— Изпусна много. Националният съвет на металургичната индустрия няма да рискува да ме покани за почетен гост отново. Не и ако могат да го предотвратят.

— Какво е станало?

— Нищо. Само няколко речи.

— Беше ли изпитание за теб?

— Не... Да, донякъде... Наистина исках да му се насладя.

— Да ти наля ли питие?

— Да, моля.

Тя се обърна. Той я спря, сграбчвайки раменете и отзад, наведе главата ѝ назад и я целуна. Когато той се изправи, тя го дръпна обратно с нетърпящ възражение жест на господство, сякаш подчертаваше правото си да го направи. После се отдалечи.

— Остави питието — каза той. — Всъщност не го искам, с изключение на това, че искам да те видя да ми сервираш.

— Ами тогава нека ти сервирам.

— Не.

Той се усмихваше, изтягайки се на кушетката, с ръце, кръстосани под главата. Чувстваше се у дома си — това беше първият дом, който някога беше намирал.

— Знаеш ли, най-лошото на банкета беше в това, че единственото желание на всеки присъстващ беше да свърши — каза той. — Не мога да разбера защо изобщо са искали да го правят. Не трябваше. Със сигурност не и за мен.

Тя вдигна кутия цигари, протегна я към него, сетне задържа пламъка на запалката до върха на неговата цигара, с подчертан маниер на сервитьорка. Засмя се в отговор на неговия кикот, после седна на облегалката на един стол на другия край на стаята.

— Защо прие поканата им, Ханк? — попита тя. — Винаги си отказвал да се присъединиш към тях.

— Не исках да отхвърлям предложение за мир, при условие, че съм ги победил и те го знаят. Никога няма да се присъединя към тях, но поканата да се появя като почетен гост — е, помислих си, че умеят да губят. Реших, че е щедро от тяхна страна.

— От тяхна страна?

— Би казала, че е от моя ли?

— Ханк! След всичко, което направиха, за да те спрат...

— Победих, нали? Така че си мислех... Знаеш ли, не ги обвинявах, че не са могли да видят стойността на метала по-рано — така или иначе най-сетне я видяха. Всеки учи по свой си начин и в подходящия за него момент. Разбира се, знаех, че там има много малодушие, завист и лицемерие, но си мислех, че това е само на повърхността, че сега, когато съм доказал правотата си, и то така красноречиво, мислех си, че истинският им мотив да ме поканят е това, че оценяват по достойнство метала и...

Тя се засмя в кратката пауза — знаеше кое изречение се беше въздържал да каже: „... и заради това бих простил всичко на всекиго“.

— Но не беше така — каза той. — И не можех да си представя дори какъв е мотивът им. Дагни, не мисля, че изобщо са имали някакъв мотив. Не организираха този банкет, за да ми доставят удоволствие, или за да спечелят нещо от мен, или пък за да спасят достойнството си за пред публиката. Нямаше никаква цел, никакъв смисъл. Изобщо не ги интересувахе, когато оплюваха метала, не ги интересува и сега. Не се боят, че ще ги изрита от пазара — дори и това не ги интересува. Знаеш ли какъв беше банкетът? Сякаш бяха чули, че има някакви ценности, които човек трябва да почита, и че точно така се почитат, така че те бяха извършили съответните движения — като призраци, движени от някакъв далечен отзвук от по-добри времена. Аз... не можах да го понеса.

Тя каза с напрегнато изражение:

— И не мислиш, че ти си щедър!

Той погледна нагоре към нея, очите му светнаха весело.

— Защо те ядосват толкова?

Тя каза тихо, за да прикрие нежността в гласа си:

— Искал си да прекараш добре...

— Може би точно така е трябвало да стане. Не биваше да очаквам нищо. Дори не знам какво точно очаквах.

— Аз знам.

— Никога не съм харесвал такива събития. Не знам защо очаквах този път да е различно... Знаеш ли, отидох там с чувството, че металът е променил всичко, дори хората.

— О, да, Ханк, знам!

— Така или иначе, това беше грешното място да търся каквото и да е... Помниш ли? Веднъж каза, че честванията трябва да бъдат само за онези, които имат какво да празнуват.

Пламъчето на запалената ѝ цигара увисна във въздуха, тя седеше неподвижно. Никога не беше му говорила за онзи прием или за каквото и да е, свързано с дома му. След миг отговори тихо:

— Спомням си.

— Знам какво имаше пред вид... Още тогава го знаех.

Гледаше право в нея. Тя сведе очи.

Той остана безмълвен, когато отново проговори, гласът му беше весел.

— Най-важното нещо за хората не са обидите, които раздават, а комплиментите. Не можах да понеса тези, които изсипаха тази вечер, особено когато не спряха да говорят как всички имат нужда от мен — те, градът, страната и сигурно целият свят. Очевидно тяхната идея за висотата на славата е да се занимават с хора, които се нуждаят от тях. Не мога да понасям хора, които имат нужда от мен.

Той я погледна.

— Ти имаш ли нужда от мен?

Тя отговори искрено:

— Отчаяно.

Той се засмя.

— Не. Нямам пред вид така. Не го казваш по същия начин, по който и те.

— Как го казах?

— Като търговец, който плаща за онова, което иска. Те го казват като просяци, които използват тенекиена купички, молейки за милостиня.

— Аз... плащам ли, Ханк?

— Не се прави на невинна. Знаеш точно какво имам предвид.

— Да — прошепна тя с усмивка.

— Я да вървят по дяволите — щастливо каза той, изпъвайки крака, докато се настаняваше по-удобно на кушетката, подчертавайки разкоша на това отпускане. — Не ставам за публична личност. Така или иначе вече няма значение. Не бива да ни интересува какво виждат или какво не виждат. Ще ни оставят на мира. Коловозът е чист. Каква е следващата стъпка, господин вицепрезидент?

— Трансконтинентална линия от риърдънов метал.

— За кога я искаш?

— За утре сутрин. Ще я получа след три години.

— Мислиш ли, че ще можеш да я направиш за три години?

— Ако линията „Джон Голт“... „Рио Норте“ продължи да работи така, както работи сега.

— Ще работи и по-добре. Това е само началото.

— Изработила съм план за финансиране. Когато започнат да пристигат парите, ще започна да махам основните релси, секция по секция, и да ги заменям с релси от риърдънов метал.

— Добре. Можем да започнем, когато кажеш.

— Ще продължа да местя старите релси към страничните линии — така или иначе няма да изтраят още дълго, ако аз не се справя. След три години ще пътуваш по собствения си метал до Сан Франсиско, ако някой иска да ти направи там банкет.

— След три години ще имам фабрики за риърдънов метал в Колорадо, Мичиган и Айдахо. Това е моят официален план.

— Твои собствени фабрики? Клонове?

— Аха.

— Ами Законът за изравняване на възможностите?

— Не мислиш, че ще съществува след три години, нали? Направих им такава демонстрация, че целият този боклук ще бъде изметен. Цялата страна е с нас. Кой ще иска да спира нещата сега? Кой ще слуша глупостите им? Имам добри лобисти, които работят във

Вашингтон точно в момента. Ще отменят закона за изравняване на възможностите на следващата сесия.

— Аз... надявам се.

— Беше ми ужасно трудно през последните седмици, докато пусках новите пещи, но сега всичко е готово, строят се, аз мога да се облегна назад и да карам по-спокойно. Мога да седя на бюрото си, да събирам парите, да се мотая като скитник, да гледам как се сипят поръчките за метал и да бъда любимец навсякъде... Слушай, кога е първият ти влак за Филадельфия утре сутринта?

— О, не знам.

— Не знаеш? Каква е ползата от оперативен вицепрезидент? Трябва да съм във фабриката в седем сутринта. Да имате нещо към шест?

— Мисля, че първият е в пет и половина.

— Ще ме събудиш ли навреме, за да го хвана, или ще поръчаш да го задържат заради мен?

— Ще те събудя.

— Чудесно.

Тя седеше и го гледаше, докато той мълчеше. Изглеждаше уморен, когато влезе, а сега бръчките на изтощението бяха изчезнали от лицето му.

— Дагни — изведнъж попита той, тонът му се беше променил, имаше някаква скрита, настойчива нотка в гласа му, — защо не искаш да ме виждаш на публични места?

— Не искам да бъда част от твоя... официален живот.

Той не отговори, но след миг попита нехайно:

— Кога за последно си взе отпуска?

— Мисля, че беше преди две... не, преди три години.

— И какво прави?

— Отидох до Адайръндекс за месец. Върнах се след седмица.

— Аз го направих преди пет години. Само че отидох в Орегон.

Той лежеше по гръб и гледаше тавана.

— Дагни, хайде да си вземем отпуска заедно. Да вземем моята кола и да отпътуваме за няколко седмици, където и да е, просто да караме, по черните пътища, където никой не ни познава. Няма да имаме адрес, няма да поглеждаме вестници, няма да докосваме телефони — изобщо няма да имаме официален живот.

Тя се изправи. Приблѳжи се до него, застана до кушетката, погледна го, докато светлината на лампата беше зад гърба ѳ; не искаше той да види лицето ѳ и усилието, което правеше, за да не се усмихне.

— Можеш да се махнеш за няколко седмици, нали? — каза той.

— Сега нещата са уредени и вървят. Безопасно е. Няма да имаме друг шанс през следващите три години.

— Добре, Ханк — каза тя, насилвайки се да звучи спокойно и безизразно.

— Ще го направиш ли?

— Кога искаш да тръгнем?

— В понеделник сутрин.

— Добре.

Тя се обърна и се опита да се отдалечи. Той я сграбчи за китката, дръпна я надолу и извъртя тялото ѳ, просна я върху себе си, хвана я здраво, неудобно, както беше паднала, едната му ръка беше в косата ѳ, притискаше устни към нейните, а другата му ръка се движеше от раменете под тънката блуза към кръста ѳ, към краката ѳ. Тя прошепна:

— А ти казваш, че нямам нужда от теб...

Тя се изтръгна от него и се изправи, отмахвайки косата от лицето си. Той лежеше неподвижно, загледан в нея, с присвити очи, примигващи с жив интерес, напрегнат и леко присмехулен. Тя хвърли поглед надолу: едната презрамка на комбинезона ѳ се беше скъсала и той висеше диагонално от едното ѳ рамо. Той гледаше гърдите ѳ под прозрачния воал на блузата. Тя вдигна ръка да оправи презрамката. Той я плесна. Тя се усмихна разбиращо, отговаряйки с все същата подигравка. Тръгна бавно, решително през стаята и се наведе над една масичка с лице към него, с ръце, впити в ръба на масата, с извити назад рамене. Той харесваше точно този контраст — строгостта на дрехите ѳ и полуголото ѳ тяло — директорът на железопътната компания, и жената, която той притежаваше.

Той се изправи и седна, беше се облегал удобно на кушетката, с кръстосани и опънати напред крака, с ръце в джобовете, гледайки я така, сякаш преценява собствеността си.

— Не казахте ли, че искате трансконтинентална линия от риърдънов метал, господин вицепрезидент? Ами ако не ви я дам? Сега мога да избирам клиентите си и да искам всякаква цена. Ако това беше преди година, щях да искам да спиш с мен в замяна.

— Де да беше.

— Щеше ли да го направиш?

— Разбира се.

— Като бизнес? Като продажба?

— Ако ти си купувачът. Щеше да ти хареса, нали?

— А на теб?

— Да — прошепна тя.

Той се приближи до нея, сграбчи раменете ѝ и притисна устните си към гърдите ѝ през тънката тъкан. След това, без да я пуска, се вгледа мълчаливо в нея, един дълъг миг.

— Какво направи с гривната? — попита той.

Никога не бяха го споменавали — тя трябваше да изчака за момент, за да си възвърне твърдостта на гласа.

— У мен е.

— Искам да я носиш.

— Ако някой я разпознае, ще бъде по-лошо за теб, отколкото за мен.

— Носи я.

Тя извади гривната от риърдънов метал. Протегна му я без думи, гледайки право към него, докато синьо-зелената верижка блестеше в дланта ѝ. Той издържа на погледа ѝ и закачи гривната на китката ѝ. В момента, в който закопчалката щракна под пръстите му, тя наведе глава към тях и целуна ръката му.

* * *

Земята плуваше под двигателя на колата. Магистралата, която се виеше по завоите на хълмовете на Уисконсин, беше единствената следа от човешка ръка — нестабилен мост, опънат сред море от храсти, плевели и дървета. Морето се движеше бавно, сред потоци от жълто и оранжево, сред няколко червени струи, изригнали по склоновете на хълмовете, сред езерцата в зелено в падините, под чистото, синьо небе. Сред тези цветове като на пощенска картичка капакът на колата изглеждаше като бижу, по чиято хромирана стомана блещукаше слънцето, а черният лак отразяваше небето.

Дагни се наведе към страничния прозорец, с опънати напред крака, харесваше ѝ широкото, удобно пространство на седалката на колата и топлината на слънцето по раменете ѝ, мислеше си, че природата е красива.

— Това, което ми се иска да видя — каза Риърдън, — е билборд.

Тя се засмя: той беше отговорил на неизказаната ѝ мисъл.

— Какво и на кого да продава? Не сме виждали нито кола, нито къща поне от час.

— Тъкмо това не ми харесва — той се наведе малко напред, с ръце на волана, намръщен. — Виж този път.

Дългата ивица бетон беше избледняла до пепеляво сивия, цвят на кости, оставени в пустинята, сякаш слънцето и снеговете бяха разяли всички следи от гуми, масло и въглища — лъскавият лак на движението. Зелени бурени се подаваха от острите пукнатини в бетона. Никой не беше използвал пътя, нито го беше поправял от много години, но пукнатините бяха малко.

— Това е добър път — каза Риърдън. — Направен е да трае. Човекът, който го е построил, трябва да е имал добро основание да очаква, че ще понесе тежък трафик в бъдеще.

— Да...

— Не ми харесва видът му.

— И на мен.

После тя се усмихна:

— Но я си помисли колко често сме чували хората да се оплакват, че билбордовете развалят вида на пейзажа. Ето, има и недокоснат пейзаж, на който да се възхищават — и добави: — Мразя такива хора.

Тя не искаше да усеща безпокойството, което почувства като тънка пукнатина, която растеше зад наслаждението от деня. Чувстваше го от време на време, през последните три седмици, при вида на местността, която прелиташе покрай капака на колата. Тя се усмихна: тъкмо капакът беше неподвижната точка в зрителното ѝ поле, докато земята минаваше покрай нея, тъкмо капакът беше центърът, фокусът, сигурността в един замъглен, разтварящ се свят... капакът пред нея и ръцете на Риърдън на волана до нея... Тя се усмихна и си помисли, че ѝ харесва това да е формата на нейния свят.

Една сутрин, след първата седмица от тяхното скиталчество, докато караха напосоки, оставили се на късмета на непознатите кръстопътища, той ѝ беше казал, когато тръгваха:

— Дагни, трябва ли почивката да бъде безцелна?

Тя се беше засмяла и беше отговорила:

— Не. Коя фабрика искаш да видиш?

Той се беше усмихнал — на вината, която не трябваше да поеме, на обясненията, които не трябваше да дава, и беше отвърнал:

— Изоставена мина около залива Саджино, за която съм чувал. Казват, че е изчерпана.

Бяха минали през Мичиган и бяха стигнали до мината. Бяха минали през терасите на празна галерия, с останките от кран като скелет, наведен над тях на фона на небето, и нечия ръждясала кутия за обяд, дрънчаща под краката им. Тя почувства пробождащо безпокойство, по-остро от тъга, но Риърдън каза весело:

— Изчерпана, глупости! Ще им покажа колко тона и долара мога да измъкна от това място!

По пътя им обратно към колата той беше казал:

— Ако можех да намеря правилния човек, бих му купил тази мина утре сутринта и бих го накарал да я разработи.

На следващия ден, когато пътуваха на запад и на юг, към равнините на Илинойс, той изведнъж беше казал, след дълго мълчание:

— Не, ще трябва да почакам да отменят закона. Човекът, който може да разработи тази мина, няма да има нужда аз да го уча. Човекът, който би имал нужда от мен, няма да струва пукната пара.

Можеха да говорят за работата си, както правеха винаги, с пълната увереност, че ще бъдат разбрани. Но никога не говореха за себе си. Той се държеше така, сякаш страстната им интимност беше безименен физически факт, който не може да се определи в общуването между две съзнания. Всяка нощ тя сякаш лежеше в ръцете на непознат, който ѝ позволяваше да вижда всяка тръпка на чувство, която преминаваше през тялото му, но никога нямаше да ѝ позволи да разбере дали сътресенията довеждаха до някакъв трепет вътре в него. Тя лежеше гола до него, но на китката ѝ беше гривната от риърдънов метал.

Тя знаеше, че той мразеше задължението да се подписват като „господин и госпожа Смит“ в регистрите на мизерните крайпътни хотели. Имаше вечери, когато тя забелязваше леко присвитите му от гняв устни, сякаш той подписваше очакваните имена под очакваната измама — гняв към онези, които правеха измамата необходима. Тя забелязваше с безразличие изпълненото с разбиране лукавство в поведението на хотелския персонал, което изглежда предполагаше, че персоналът и клиентите са съучастници в някаква срамна вина: вината да се търси удоволствие. Но тя разбираше, че за него това няма значение, когато са сами — когато я държеше притисната към себе си за миг и тя виждаше, че очите му са живи и лишени от вина.

Минаваха през малки градове, по мрачни странични пътища, през места, каквито не бяха виждали от години. Тя чувстваше неудобство при вида на градчетата. Изминаха дни, преди да разбере какво ѝ липсва най-много: гледката на прясна боя. Къщите бяха като мъже в измачкани костюми, които бяха изгубили желание да стоят изправени: корнизите им бяха като отпуснати рамене, изкривените стъпала бяха като разкъсани подгъви, счупените прозорци — като кръпки, съшити с дъски. Хората по улиците гледаха новата кола не просто като рядка гледка, а така, сякаш блестящият черен силует беше невъзможно видение от друг свят. Имаше няколко коли по улиците и повечето от тях бяха теглени от коне. Тя беше забравила прозаичния облик и употреба на конската сила — не ѝ хареса да я види да се завръща.

Не ѝ беше смешно и през онзи ден на железопътния прелез, когато Риърдън се разсмя и посочи нещо, а тя видя влака на малката местна железница да се олюлява иззад един хълм, теглен от древен локомотив, който кашляше черен дим през дългия си комин.

— За Бога, Ханк, не е смешно!

— Знам — каза той.

Вече бяха се отдалечили на седемдесет мили и на час път от него, когато тя каза:

— Ханк, представяш ли си „Тагарт Комет“, теглен през континента от такъв локомотив на въглища?

— Какво ти става? Стегни се.

— Съжалявам... Просто продължавам да мисля, че няма да има никаква полза от целия ми нов коловоз и новите ти пещи, ако не

намерим човек, който да е в състояние да произвежда дизелови локомотиви. Ако не го намерим бързо...

— Тед Нилсън от Колорадо е твоят човек.

— Да, ако намери начин да отвори новия си завод. Затвори повече пари, отколкото трябваше, в облигации на линията „Джон Голт“.

— Оказа се доста печеливша инвестиция, нали?

— Да, изправи го на крака. Сега е готов да продължи напред, но не може да намери инструменти. Няма откъде да се купят инструменти за машиностроене — никъде, на никаква цена. Получава само обещания и отсрочки. Претърсил е цялата страна, рови за стари боклуци в затворените фабрики. Ако не започне скоро...

— Ще започне. Кой ще го спре сега?

— Ханк — изведнъж каза тя, — можем ли да отидем на едно място, което искам да видя?

— Разбира се, където кажеш. Къде е това място?

— В Уисконсин. Там имаше великолепно компания за двигатели по времето на баща ми. Имахме разклонение, което я обслужваше, но захрихме линията преди около седем години, когато затвориха фабриката. Мисля, че сега това е един от тези западнали райони. Може би там все още има някакви машини, които Тед Нилсън да може да използва. Може да са ги пропуснали — мястото е забравено и до него няма никакъв транспорт.

— Ще го намеря. Как се казваше фабриката?

— Компания за двигатели „Двайсети век“.

— Ама разбира се! Беше една от най-добрите фирми за двигатели, когато бях млад, може би най-добрата. Май си спомням, че имаше нещо странно в начина, по който напуснаха бизнеса... не мога да си спомня какво беше.

Отне им три дни разпитване, но накрая откриха избелелия, изоставен път, и сега караха през жълтите листа, които блестяха като море от златни монети, към Компанията за двигатели „Двайсети век“.

— Ханк, какво ще стане, ако нещо се случи с Тед Нилсън? — изведнъж попита тя, докато пътуваха мълчаливо.

— Защо трябва да му се случва нещо?

— Не знам, но... виж случая с Дуайт Сандърс. Той изчезна. „Юнайтед Локомотивс“ вече не съществува. А другите фабрики не са в

състояние да произвеждат дизели. Спрях да слушам обещания. А... каква полза има от железопътна линия без двигателна сила?

— В този ред на мисли, каква полза има от каквото и да е без нея?

Листата искряха, люшकाйки се от вятъра. Те се бяха разстлали на мили разстояние наоколо — по тревата, по храстите, по дърветата — движеха се и имаха цветовете на огъня — сякаш празнуваха някаква постигната цел, изгаряйки в необуздало, непокътнато охолство.

Риърдън се усмихна.

— Има какво да се каже за пустошта. Започвам да я харесвам. Нова земя, която никой още не е открил.

Тя се съгласи весело.

— Почвата е добра — виж как расте всичко. Бих разчистила този храсталак и бих построила...

Изведнъж спряха да се смеят. Трупът, който видяха сред плевелите до пътя, беше един ръждив цилиндър с парчета стъкло — бяха останки от бензинова колонка. Това беше единственото нещо, което се виждаше наоколо. Няколкото обгорени стълба, бетонната плоча и блещукащите строшени стъкла, които някога са били бензиностанция, бяха погълнати от храстите и бяха незабележими, освен ако не се вгледаш внимателно — след година нямаше да се виждат изобщо.

Отклониха поглед. Продължиха напред, без да искат да знаят какво друго се криеше под тези безкрайни бурени. Чувстваха един въпрос, като тежест в тишината помежду им: чудеха се колко много бяха погълнали плевелите и колко бързо го бяха направили.

Пътят внезапно свърши зад завоя, под един хълм. Онова, което беше останало, бяха няколко парчета бетон, стърчащи от дълга яма, пълна с катран и кал. Бетонът беше разбит от някого и изнесен, дори и плевелите не можеха да растат върху ивицата земя, останала след него. На хребета на далечен хълм един самотен телеграфен стълб стоеше наведен на фона на небето, като кръст над обширен гроб.

Отне им три часа и спукана гума, за да се промъкнат на първа скорост по недокосната глина, през оврази и коловози, останали от колелета на каруци, за да достигнат селището, което лежеше в долината, отатък хълма с телеграфния стълб.

Няколко къщи още стояха в скелета на онова, което някога е било индустриален град. Всичко, което е можело да се движи, си беше тръгнало, но няколко човешки същества бяха останали. Празните конструкции бяха просто изправени отломки — бяха проядени, но не от времето, а от хората — дъските бяха изтръгвани безразборно, липсваха парчета от покриви, в изкормените мазета бяха оставени дупки. Изглеждаше сякаш някакви слепи ръце са грабили, каквото им е било нужно в момента, без идея за следващия ден.

Няколко обитаеми къщи бяха пръснати безразборно сред руините — пушекът от комините им беше единственото видимо движение в града. Една бетонна черупка, която някога е била училище, стоеше като череп в покрайнините — с прозорците си без стъкла — като празни орбити, и със скъсаните си жици — като кичури коса.

От другата страна на града, на един далечен хълм, беше фабриката на компанията за двигатели „Двайсети век“. Стените, очертанията на покривите и комините ѝ изглеждаха спретнати, непревземаеми като крепост. Щеше да изглежда непокътната, ако не беше сребристият резервоар за вода, който беше наклонен на една страна.

Не видяха никаква следа от път до фабриката сред оплетените дървета и хълмовете. Стигнаха до вратата на първата къща, която видяха — от нея се издигаше немоцна струйка дим. Вратата беше отворена. Една възрастна жена излезе, влачейки крака, при звука на двигателя. Беше прегърбена и подута, боса, облечена в дреха от брашнен чувал. Погледна колата без учудване и без любопитство — това беше празният поглед на същество, което беше загубило способността да изпитва друго чувство, освен изтощението.

— Можете ли да ми посочите пътя за фабриката? — попита Риърдън.

Жената не отговори веднага, гледаше така, сякаш не можеше да говори английски.

— Коя фабрика? — попита тя.

— Ето тази — посочи Риърдън.

— Затворена е.

— Знам, че е затворена. Но има ли начин да се стигне там?

— Не знам.

— Някакъв път?

- Има пътища в гората.
- Проходими за кола?
- Сигурно.
- Добре, кой би бил най-добрият път?
- Не знам.

През отворената врата можеха да видят вътрешността на къщата й. Имаше една безполезна газова печка, фурната й беше натъпкана с парцали и служеше за скрин. В друг ъгъл имаше каменна печка с няколко цепеници, които горяха под стар котел, а дългите ивици сажди се издигаха по стената. Някакъв бял предмет лежеше облегал на краката на масата: беше порцеланов умивалник, изтръгнат от стената на някоя баня, пълен с увехнало зеле. Една лоена свещ беше забучена в бутилка на масата. По пода не беше останала боя — дъските му бяха изжулени до прогизнало сиво, което сякаш изразяваше болката в костите на човека, който се беше навеждал и беше ги търкал, губейки битката с мръсотията, просмукала се вече в структурата на дъските.

Домочадието от парцаливи деца се беше събрало на вратата зад жената — мълчаливо, едно по едно. Те зяпаха колата не с живото любопитство на деца, а с напрежението на диваци, готови да изчезнат при първия знак за опасност.

- Колко мили са до фабриката? — попита Риърдън.
- Десет мили — каза жената и добави: — Може би пет.
- Колко далеч е следващият град?
- Няма следващ град.
- Все някъде има други градове. Колко далеч са?
- Да. Някъде.

На празното място встрани от къщата те видяха някакви избелели парцали, висящи на простор, който беше направен от парче телеграфна жица. Три пилета кълвяха сред лехите на рехава градина със зеленчуци, а четвъртото седеше на един прът, който беше всъщност парче от водопроводна тръба. Две прасета се въргаляха в локва с кал и боклуци, а камъните за стъпване през тора им бяха от парчета бетон от магистралата.

Чуха стържещ звук в далечината и видяха един мъж да вади вода от един кладенец с помощта на въжена макара. Гледаха го докато слизаше бавно по улицата. Носеше две кофи, които изглеждаха твърде тежки за слабите му ръце. Не можеше да се каже на колко е години.

Той се приближи и спря, гледайки колата. Очите му стрелнаха чужденците, сетне се отместиха, подозрителни и лукави. Риърдън извади десетдоларова банкнота и му я протегна с въпроса:

— Бихте ли ни показали пътя за фабриката?

Мъжът погледна парите с мрачно безразличие, без да мръдне, без да вдигне ръка към тях, все още сграбчил кофите. Ако можеше някога да се намери един човек, лишен от алчност, мислеше си Дагни, то това беше той.

— Тук не ни трябват пари — каза той.

— Не работите ли, за да живеете?

— Аха.

— Е тогава какво използвате вместо пари?

Мъжът остави кофите, сякаш току-що му беше хрумнало, че не е необходимо да се превива под тежестта им.

— Не използваме пари — каза той. — Просто разменяме неща помежду си.

— Как търгувате с хората от други градове?

— Не ходим в други градове.

— Май не ви е лесно тук.

— Вас какво ви засяга?

— Нищо. Просто любопитство. Защо стоите тук тогава?

— Моят старец имаше бакалия тук. Само дето фабриката затвори.

— Защо не се преместихте?

— Че къде?

— Където и да е.

— За какво?

Дагни гледаше двете кофи: бяха квадратни тенекии с дръжки от въже. Бяха кутии от бензин.

— Слушайте — каза Риърдън, — можете ли да ни кажете дали има път до фабриката?

— Има много пътища.

— Има ли такъв, по който да може да мине кола?

— Предполагам.

— Кой?

Мъжът съсредоточено обмисляше въпроса.

— Ами, значи, ако завиете наляво след училището и продължете до кривия дъб, оттам има път нагоре, който е добър, ако не е валяло от няколко седмици.

— Кога валя за последно?

— Вчера.

— Има ли друг път?

— Ами можете да минете през ливадата на Хенсън и през гората — оттатък има добър, солиден път, чак до поточето.

— Има ли мост над това поточе?

— Не.

— Какви са другите пътища?

— Ако търсите път за кола, има един от другата страна на парцела на Милър, павиран е, това е най-добрият път за кола, просто завивате надясно след училището и...

— Но този път не води до фабриката, нали?

— Не, не е до фабриката.

— Добре — каза Риърдън. — Предполагам, че сами ще намерим пътя.

Той вече беше натискал стартера, когато голям камък се удари с все сила в предното стъкло. Стъклото беше нечупливо, но по него се появи мрежа от пукнатини. Видяха един парцалив малък хулиган да изчезва зад ъгъла, кикотейки се и чуха невъздържания смях на другите деца, които му отговориха иззад няколко прозореца и пукнатини.

Риърдън преглътна една ругатня. Мъжът погледна вяло по улицата, мръщейки се леко. Старата жена продължи да зяпа, без да реагира. Тя беше стояла там мълчаливо, наблюдавайки, без интерес или цел, като химическа съставка на фотографска лента, абсорбирайки видимите форми само защото трябва да бъдат абсорбирани, но неспособна да оформи каквато и да е преценка спрямо предметите в ползрението си.

Дагни я изучаваше от няколко минути. Подутата безформеност на тялото ѝ не беше следствие от възрастта и немарата: май беше бременна. Това изглеждаше невъзможно, но вглеждайки се внимателно Дагни видя, че пепелявата ѝ коса не е побеляла и че по лицето ѝ има само няколко бръчки — празните очи, превитите рамене и провлачените движения ѝ придаваха видът на старица.

Дагни се наведе и попита:

На колко сте години?

Жената я погледна — не беше засегната, а просто отговори, както се отговаря на безсмислен въпрос.

— На трийсет и седем.

Бяха минали през няколко някогашни пресечки, когато Дагни проговори.

— Ханк — ужасено каза тя, — онази жена е само с две години по-възрастна от мен!

— Да.

— Господи, как изобщо се докарват до това състояние?

Той сви рамене.

— Че кой е Джон Голт?

Последното нещо, което видяха, когато напускаха града, беше един билборд. Плакатът още си личеше по олющените дъски, отпечатан в мъртвешко сиво, което някога е било цвят. Рекламираше перална машина.

В далечно поле отгатък града видяха една човешка фигура, която се движеше бавно, изкривена от грозно физическо усилие отвъд възможностите на човешкото тяло: той буташе плуг на ръка.

Стигнаха до фабриката на компанията за двигатели „Двайсети век“ след две мили и два часа. Още докато се изкачваха по хълма те знаеха, че търсенето им е безполезно. Ръждив катинар висеше на вратата на главния вход, но огромните прозорци бяха разбити и мястото беше отворено за всички: за горските птици, за зайците и сухите листа, които лежаха на купчини вътре.

Фабриката беше изкормена отдавна. Големите машини бяха изнесени с някакви цивилизовани средства — добре оформените дупки от основите им още се виждаха в бетона на пода. Остатъкът беше отмъкнат от случайни бандити. Не беше останало нищо, освен боклук, който и най-закъсалият скитник би сметнал за безполезен: купища усукани, ръждиви парчета метал, дъски, гипс и парчета стъкло — и стоманеното стълбище, строено здраво, което все още се издигаше на подредени спирали към покрива.

Те спряха в голямата зала, където един лъч светлина падаше диагонално през отвор в тавана, а ехото от стъпките им кънтеше около тях, отмирайки някъде далеч сред редиците от празни стаи. Една птица

се стрелна измежду стоманените покривни греди и изчезна в небето, със свистящ плясък на крила.

— По-добре да огледаме, за всеки случай — каза Дагни. — Ти поеми цеховете, аз ще видя страничните помещения. Да го направим колкото се може по-бързо.

— Не ми харесва да те оставям да скиташ наоколо сама. Не знам колко безопасни са тези подове и стълбища.

— Глупости, мога да се оправя във фабрика или в корабокруширал кораб. Да започваме. Искам да се махна оттук.

Докато вървеше из тихите дворове, където още висяха стоманените мостове, очертавайки съвършени геометрични линии в небето, нейното единственото желание беше да не гледа, но се насили да го прави. Беше като да правиш аутопсия на любимия си. Тя движеше поглед като автоматичен прожектор, със стиснати зъби. Вървеше бързо — нямаше нужда да спира където и да е.

И все пак спря в една стая, която някога е била лаборатория. Намотан кабел я накара да спре. Намотката стърчеше от купчина боклук. Тя никога не беше виждала подобна подредба на кабелите, и все пак ѝ изглеждаше позната, сякаш докосваше някакъв спомен, слаб и много далечен. Тя се протегна към нея, но не успя да я помръдне — изглеждаше като част от някакъв предмет, заровен в купчината.

Стаята изглеждаше така, сякаш е била експериментална лаборатория, ако тя беше познала правилно предназначението на изтръгнатите останки, които виждаше по стените — много електрически контакти, парчета тежки кабели, оловни тръби, стъклени тръби, вградени шкафове без рафтове и врати. Имаше много стъкло, гума, пластмаса и метал в купчината боклук, както и тъмносиви трески, които някога са били черна дъска. Листове хартия шумоляха сухо по пода. Имаше и останки от неща, които не бяха донесени тук от собственика на стаята: опаковки от пуканки, бутилка от уиски, църковно списание.

Тя се опита да измъкне намотката от купчината боклук. Тя не помръдваше — беше част от някакъв голям предмет. Тя коленичи и започна да рови в боклука. Когато стана и погледна предмета, който беше извадила, беше се порязала и беше цялата покрита с прах. Това се оказаха потрошените остатъци от модел на двигател. Повечето му

части липсваха, но беше останало достатъчно, за да даде представа какви са били първоначалната му форма и предназначение.

Никога не беше виждала такъв двигател или каквото и да е подобно на него. Не можеше да разбере особения дизайн на частите му или функциите, които те са били проектирани да изпълняват. Тя огледа потъмнелите тръби и странните връзки. Опита се да разбере целта им, докато в ума си преглеждаше всеки вид двигател, който познаваше и всяка възможна работа, която частите му можеха да изпълняват. Нито един не пасна на модела. Изглеждаше като електродвигател, но не можеше да се разбере за какво гориво е бил предназначен. Не беше проектиран за пара, бензин или каквото и да е друго, което да може да назове.

Внезапно тя изпъшка, това не беше звук, а сътресение, което я накара да се хвърли върху купчината боклук. Беше на колене и длани, пълзеше из боклуците и грабваше всяко парче хартия, което видеше, после го хвърляше и продължаваше да търси. Ръцете ѝ трепереха.

Намери част от онова, което се надяваше да е оцеляло. Беше тънко снопче напечатани на машина листа, защипани заедно — останки от ръкопис. Началото и краят липсваха, но парчетата хартия, останали под кламера, показваха значителния брой страници, който някога е съдържал. Хартията беше пожълтяла и суха. Ръкописът беше описание на двигателя.

От празния двор на електроцентралата на завода Риърдън я чу да крещи:

— Ханк!

Звучеше като вик на ужас. Той хукна по посока на гласа. Видя я да стои в средата на една стая, с кървящи ръце, скъсани чорапи, изцапан с прах костюм, сграбчила снопче листа.

— Ханк, това на какво ти прилича? — попита тя, сочейки към странна отломка в краката си, а гласът ѝ беше напрегнат, екзалтиран, като на човек зашеметен от шок, откъснат от реалността.

— На какво ти прилича?

— Нарани ли се? Какво стана?

— Не! О, няма значение, не гледай мен! Аз съм добре. Виж това. Знаеш ли какво е?

— Какво си си причинила?

— Трябваше да го изкопая оттам. Добре съм.

— Трепериш.

— И ти ще се разтрепериш след малко. Ханк! Погледни го. Просто го погледни и ми кажи какво мислиш, че е.

Той погледна надолу, после се вгледа внимателно — и след миг седеше на пода и проучваше внимателно предмета.

— Странен начин да сглобиш двигател — намръщено каза той.

— Прочети това — каза тя и му протегна листовете.

Той се зачете, погледна нагоре и каза:

— Боже Господи!

Тя седеше на пода до него и за миг и двамата не можеха да кажат нищо.

— Намотката беше — каза тя. Имаше чувството, че умът ѝ препуска и не може да догони всички неща, които внезапен взрив беше разкрил пред очите ѝ, и думите ѝ се блъскаха една о друга. — Намотката беше първото, което забелязах, защото бях виждала такива скици, не точно същите, но подобни, преди години, когато бях в училище — бяха в една стара книга, бяха се отказали от тях, бяха ги сметнали за невъзможни, много, много отдавна, но на мен ми харесваше да чета всичко, което можех да намеря за железопътните двигатели. Според тази книга е имало времена, когато хората са мислели за това, работели са върху него, прекарвали са години в експерименти, но не са могли да намерят решение и са се отказали. Било е забравено поколения наред. Не мислех, че някой жив учен мисли вече за това. Но някой го е направил. Някой е намерил решение, сега, днес! Ханк, разбираш ли? Тези хора, някога отдавна, са се опитали да изобретят двигател, който да извлича статичното електричество от атмосферата. Не са успели да го направят. Отказали са се.

Тя посочи счупената форма.

— Но ето го тук.

Той кимна. Не се усмихваше. Седеше и гледаше останките, съсредоточен върху някаква своя мисъл, обаче не изглеждаше щастлив.

— Ханк! Разбираш ли какво означава това? Това е най-голямата революция в двигателите след откриването на двигателя с вътрешно горене — дори по-велика от нея! Тя помита всичко и прави всичко възможно. Да върви по дяволите Дуайт Сандърс и всички останали! Кой би погледнал вече дизел? Кой би се тревожил за петрол, въглища

или станции за презареждане? Виждаш ли онова, което и аз? Чисто нов локомотив, наполовина колкото единичен дизел, с десет пъти по-голяма мощност. Самостоятелен генератор, който работи с няколко капки гориво, без ограничения в енергията. Най-чистото, бързо, евтино двигателно средство, измисляно някога. Виждаш ли какво ще направи това с нашата транспортна система и със страната — за около година?

По лицето му нямаше искра на вълнение. Той каза бавно.

— Кой го е проектирал? Защо е бил оставен тук?

— Ще открием.

Той претегли замислено листовите в ръката си.

— Дагни — попита той, — ако не намериш човека, който го е направил, ще можеш ли да възстановиш този двигател само от онова, което е останало?

Тя направи голяма пауза, след това думата сякаш потъна:

— Не.

— Никой няма да може. Той е успял, вярно. Работело е, съдейки по това, което пише тук. Това е най-великото нещо, което съм виждал. Било е. Не можем да го накараме да проработи отново. За да заместим онова, което липсва, ще ни трябва ум, велик като неговия.

— Ще го открия, дори и да трябва да зарежа всичко друго, което правя.

— И ако е още жив.

Тя долови несигурност в тона на гласа му.

— Защо го казваш така?

— Не мисля, че е жив. Ако беше, щеше ли да остави такова изобретение да гние в купчина боклук? Щеше ли да изостави такова достижение? Ако беше още жив, щяхме да имаме локомотиви със самостоятелни генератори още преди години. И нямаше да трябва да го търсиш, защото сега целият свят щеше да знае името му.

— Не мисля, че този модел е направен отдавна.

Той погледна хартията на ръкописа и ръждивия корпус на мотора.

— Преди около десет години, мисля. Може би малко повече.

— Трябва да го намерим или да намерим някой, който го е познавал. Това е по-важно...

— ... от всичко, притежавано или произвеждано от когото и да е днес. Не мисля, че ще го намерим. И ако не го намерим, никой няма да

е в състояние да повтори неговото постижение. Никой няма да реконструира двигателя му. Не е останало достатъчно от него. Това е просто следа, неоченима следа, но ще трябва ум като тези, които се раждат веднъж на всеки век, за да се завърши. Да виждаш съвременните ни изобретатели да се опитват да го постигнат?

— Не.

— Не е останал нито един първокласен изобретател. Няма нови идеи за двигателите от години. Това е професия, която умира — или е вече мъртва.

— Ханк, знаеш ли какво би означавал този двигател, ако беше създаден?

Той се разсмя.

— Бих казал — около десет години, прибавени към живота на всеки един човек в тази страна, ако вземеш пред вид колко неща би направил по-евтини и лесни за производство, колко часа човешки труд щеше да освободи за друга работа и колко повече щеше да носи на всеки неговата работа. Локомотиви? Ами автомобили, кораби, самолети с такива двигатели? И трактори. И електроцентрали. Всички те — свързани към източник на енергия без гориво, за което да се плаща, с изключение на няколко цента, за да се движи конверторът. Този двигател щеше да задвижи и да запали цялата страна. Щеше да осигури електрически крушки във всяка дупка, дори и в домовете на онези хора, които видяхме в долината.

— Щеше? Ще го направи. Ще намеря човека, който го е направил.

— Ще се опитаме.

Той се изправи рязко, но спря, за да погледне към потрошените останки и каза с тъжен смях:

— Това е бил двигателят на линията „Джон Голт“.

След това заговори с безцеремонния маниер на началник.

— Първо ще се опитаме да намерим офиса на персонала им тук. Ще прегледаме документите, ако са останали някакви. Имаме нужда от имената на изследователите и инженерите им. Не знам кой е собственикът на това място сега и предполагам, че собствениците ще са трудни за откриване — иначе нямаше да го оставят да стигне до тук. После ще минем през всяка стая в лабораторията. По-късно ще докараме няколко инженери и ще преровим останалото.

Те тръгнаха да излизат навън, но тя спря за миг на прага.

— Ханк, този двигател е бил най-ценното нещо в тази фабрика — тихо каза тя. — Бил е по-ценен от цялата фабрика и всичко, което някога е съдържала. И все пак е бил зарязан и изоставен. Бил е единственото нещо, което никой не е сметнал за достатъчно ценно, че да си даде труд да го вземе.

— Точно това ме плаши — отговори той.

Кабинетите на персонала не им отнеха много време. Намериха ги по надписа на вратата, но само той беше останал. Вътре нямаше мебели, документи — нищо, освен парчета от счупените прозорци. Върнаха се обратно в помещението с двигателя. Пълзейки на колене, претърсиха всяко парче боклук по пода. Имаше малко неща за намиране. Отделиха документите, които изглежда съдържаха лабораторни записки, но никой от тях не се отнасяше до двигателя, а сред тях нямаше страници от ръкописа. Опаковките от пуканки и бутилката от уиски свидетелстваха що за нашественически орди са минали през стаята — като вълни, отмили останките от разрушението в незнайни дълбини.

Отделиха няколко парчета метал, които можеше да са част от двигателя, но те бяха твърде малки, за да имат някаква стойност. Двигателят изглеждаше така, сякаш части от него са били изтръгнати, може би от някой, който е мислел, че може да им намери някакво по-обичайно приложение. Онова, което беше останало, беше твърде непознато, за да заинтригува някого.

Стойки на болящите си колене, с длани, опрени о зърнестия под, тя чувстваше как ядът я кара да трепери — раняващ, безпомощен гняв, който се ражда при допир със светотатство. Чудеше се дали нечий кърпи не висят на простор, направен от липсващите кабели на двигателя, дали колелата му не бяха станали геранило над селски кладенец, дали цилиндърът му не беше ваза със здравец на перваза на любимата на човека с бутилката от уиски.

На хълма беше останала малко светлина, а синкава мъгла падаше над долините, а червеното и златното на листата се стелеше чак до небето, сред ивиците на залеза.

Беше тъмно, когато свършиха. Тя се изправи и се облегна на празната рамка на прозореца, за да почувства докосването на хладния въздух по челото си. Небето беше тъмносиньо. „Можеше да задвижи и

да запали цялата страна“. Тя погледна двигателя. После погледна и пейзажа навън. Изведнъж простена, сякаш поразена от дълга тръпка, и отпусна глава на рамото си, притисната към рамката.

— Какво има? — попита той. Тя не отговори. Той погледна навън. Далеч долу, в долината, в сгъстяващата се нощ, трептяха няколко бледи петънца — светлините на лоените свещи.

ГЛАВА X

ФАКЕЛЪТ НА УАЙЪТ

— Да ни пази Господ, госпожо — каза чиновникът от службата по вписванията. — Никой не знае кой притежава тази фабрика сега. Предполагам, че никой никога няма и да го знае.

Служителят седеше зад едно бюро в кабинет на партера, където прахът се събираше необезпокояван по папките и по неколцината посетители, които изобщо идваха. Той гледаше блестящия автомобил, паркиран пред прозореца на калния площад, който някога е бил център на проспериращ общински изборителен район, после погледна с изтощено и тъжно учудване двамата си непознати посетители.

— Защо? — попита Дагни.

Той посочи безпомощно купчината хартия, която беше извадил от папките.

— Съдът ще трябва да реши кой е собственикът, а не мисля, че който и да е съд може да го направи. Ако изобщо се стигне до някакъв съд. Не мисля, че това ще стане.

— Защо? Какво е станало?

— Ами беше разпродадена — „Двайсети век“, искам да кажа. Компанията за двигатели. Беше продадена два пъти, едновременно, на двама различни собственици. Навремето това беше голям скандал, преди две години, а сега — той посочи с пръст — е просто сноп книжа, които се мотаят наоколо и чакат за изслушване в съда. Не знам кой съдия ще е в състояние да оправи някакви права на собственост, или каквито и да е права.

— Бихте ли ми казали какво точно е станало?

— Ами последният законен собственик на фабриката беше Народната ипотечна компания от Рим, Уисконсин. Това е град от другата страна на фабриката, на трийсет мили на север. Тази ипотечна компания беше просто една шумна банда, която рекламираше лесни кредити. Марк Йонтс я оглавяваше. Никой не знаеше откъде идва и никой не знае къде е сега, но онова, което стана ясно на сутринта, след като Народната ипотечна компания рухна, беше, че Марк Йонтс е

продал фабриката за двигатели „Двайсети век“ на тълпа кретени от Южна Дакота, а освен това я е дал като допълнителен залог за заем от банка в Илинойс. И когато огледаха фабриката, откриха, че е изнесъл всички машини и ги е продал на части, само Господ знае къде и на кого. Така че май всички я притежават — и никой в същото време. Такова е положението в момента — ония от Южна Дакота, банката и адвокатът на кредиторите на Народната ипотечна компания се съдят едни други, всички искат фабриката, а никой няма право карфица да пипне в нея, пък и не са останали карфици за пипане.

— Марк Йонтс поддържаше ли работата във фабриката, преди да я продаде?

— Боже, не, госпожо! Той не е много по работата. Не искаше да изкарва пари, а да ги получи. Пък и май го е направил — повече, отколкото всеки друг би изкарал от тая фабрика.

Той се запита защо русият мъж с кораво лице, който седеше до жената пред бюрото му, гледаше мрачно през прозореца към колата им и към един голям предмет, увит в платно и плътно овързан, под вдигнатия капак на багажника.

— Какво е станало с архивите на фабриката?

— Кой по-точно, госпожо?

— Тези за производството. За работата. Делата... на персонала.

— О, от това нищо не е останало. Много се краде. Всички собственици отмъкваха каквито мебели можеха да изнесат, нищо че шерифът да е сложил катинар на вратата. Документите и другите такива неща — предполагам, че са отнесени от лешоядите от Старнсвил, това е онова място в равнината, дето им е доста трудно в момента. Вероятно са ги използвали за подпалки.

— Има ли някой, останал тук, който да е работил във фабриката?
— попита Риърдън.

— Не, сър. Не и тук. Всички живееха в Старнсвил.

— Всички? — изпъшка Дагни, мислейки си за руините. — И... инженерите ли?

— Да, госпожо. Това беше градът на фабриката. Всички са си тръгнали отдавна.

— Случайно да си спомняте името на някого, който е работил там?

— Не, госпожо.

— При кой собственик фабриката е работила за последно? — попита Риърдън.

— Не мога да кажа, господине. Имаше толкова проблеми там и преминаваше от едни ръце в други толкова често, откак умря старият Джед Старнс. Той е човекът, който построи фабриката. Предполагам, че той е построил цялата тази част от страната. Той умря преди дванайсет години.

— Можете ли да ни дадете имената на всички собственици след него?

— Не, сър. Имаше пожар в старата сграда на съда преди около три години и всички стари архиви изгоряха. Не знам къде можете да ги търсите сега.

— Значи не знаете как е станало така, че този господин Марк Йонтс се е сдобил с фабриката?

— Напротив, знам. Купи я от кмета Баскъм от Рим. А как е станало така, че кметът Баскъм да я притежава, това вече не знам.

— Къде е кметът Баскъм сега?

— Още е тук, в Рим.

— Много ви благодаря — каза Риърдън и се изправи. — Ще му се обадим.

Те бяха на вратата, когато чиновникът попита:

— Какво точно търсите, господине?

— Търсим един наш приятел — каза Риърдън. — Приятел, когото загубихме и който работеше в тази фабрика.

* * *

Кметът Баскъм от Рим, Уисконсин, се беше облегнал на стола си — гърдите и коремът му образуваха крушовиден силует под изцапаната му риза. Във въздуха се смесваха слънце и прах, който се трупаше на дебел пласт по верандата на къщата му. Той махна с ръка, а на пръстена на ръката му проблесна голям долнокачествен топаз.

— Няма полза, няма полза, госпожа, никаква полза — каза той.

— Ще си загубите времето, ако се опитвате да разпитвате хората тук. Няма останали хора от фабриката, както и никой, който да си спомня много-много за тях. Толкова много семейства се изнесоха, че

тия, които останаха, за нищо не стават, аз ви го казвам, за нищо, сякаш съм кмет на купчина боклук.

Той беше предложил столове на двамата си посетители, но не го притесняваше, че дамата предпочиташе да остане права до перилата на верандата. Беше се облегнал назад и проучваше издължената ѝ фигура — скъпа стока, мислеше си, но пък и мъжът с нея очевидно е богат.

Дагни стоеше и гледаше улиците на Рим. Имаше къщи, тротоари, лампи, дори табела, рекламираща безалкохолни напитки, но всички те изглеждаха така, сякаш беше въпрос само на няколко инча или на няколко часа градът да стигне състоянието на Старнсвил.

— Така или иначе нищо не е останало от архива на фабриката — каза кметът Баскъм. — Ако това търсите, госпожо, откажете се. Все едно да гоните листата по време на буря. Точно като листа в буря. Кой го е грижа за книгата? Във времена като тези онова, което хората пазят, са добри, солидни, материални предмети. Човек трябва да е практичен.

През прашните прозорци можеха да видят всекидневната на къщата му: имаше персийски килими върху изкорубения дървен под, подвижен бар с хромирани части до стената, цялата на петна от влагата на миналогодишните дъждове, скъпо радио със стара керосинова лампа върху него.

— Разбира се, аз продадох фабриката на Марк Йонтс. Марк беше свестен тип, свестен, жизнен, енергичен човек. Естествено, заобиколи някои правила, но кой не го прави? Разбира се, отиде малко далеч. Това вече не очаквах. Мислех, че е достатъчно умен да се придържа към закона, или към каквото е останало от него в наши дни.

Кметът Баскъм се усмихна, докато ги гледаше с ведра искреност. Очите му бяха хитри, без да са интелигентни, усмивката му — добронамерена, без да е добра.

— Вие май не сте детективи — каза той — но дори и да сте, не ме интересува. Не съм получавал никакви комисиони от Марк, не ме е допускал до никакви сделки, дори нямам представа къде е сега.

Той въздъхна.

— Харесвах го. Щеше ми се да остане. Неделните проповеди нямат значение. Трябваше да живее, нали? Не беше по-лош от другите, беше само по-умен. Едни ги хващат, други не — това е единствената разлика... Не, не знаех какво ще прави, когато купи фабриката.

Естествено, че ми плати доста повече, отколкото струваше онзи тъп капан. Направи ми услуга, като я купи. Не, не съм му оказвал никакъв натиск. Не беше нужно. Правил съм му няколко услуги преди. Има купища закони, които са един вид разтегливи, и кметът е в състояние да ги разтегне малко повече за приятел. Е, какво пък? Това е единственият начин, по който човек забогатява в този свят — той погледна луксозната черна кола, — както и самите вие би трябвало да знаете.

— Говорехте ни за фабриката — каза Риърдън, опитвайки се да се контролира.

— Това, което не мога да понасям — каза кметът Баскъм — са хората, които говорят за принципи. Няма принцип, който да е напълнил нечия чиния. Единственото нещо, което има значение в живота, са солидните, материални активи. Не е време за теории, когато всичко около нас се разпада. Аз поне не искам да се задълбочавам. Нека си задържат идеите, а аз ще взема фабриката. Не искам идеи, просто си искам три стабилни яденета на ден.

— Защо купихте фабриката?

— Защо човек купува бизнес? За да изстискам от нея всичко, което можеше да се изстиска. Мога да позная добрия шанс, когато го видя. Беше продажба при банкрут и никой не искаше да се замесва с тия неуредици. Така че я купих за жълти стотинки. Не ми се наложи и да я задържам дълго — Марк пое всичко след два-три месеца. Разбира се, беше разумна сделка, аз ви го казвам. Никоя бизнес акула нямаше да се справи по-добре от мен.

— Работеше ли фабриката, когато я поехте?

— Нееее. Беше затворена.

— Опитяхте ли се да я отворите отново?

— Не и аз. Аз съм практичен човек.

— Можете ли да си спомните имената на някой от хората, които са работили там?

— Не. Никога не съм ги срещал.

— Изнесохте ли нещо от фабриката?

— Е, ще ви кажа. Огледах се наоколо, и онова, което ми хареса, беше бюрото на стария Джед. Старият Джед Старнс. Беше наистина голяма клечка на времето. Прекрасно бюро, солиден махагон. Така че си го закарах вкъщи. А и някой от директорите, не знам кой е, имаше

душ-кабина в банята си, каквато никога не съм виждал преди. Стъклена врата с русалка, изрязана в стъклото, истинско произведение на изкуството, а и страхотна работа, по-добра от картина с маслени бои. Така че накарах да докарат кабината тук. Какво толкова, беше моя, нали? Имах право да взема нещо ценно от фабриката.

— Чий беше банкрутът, след който купихте фабриката?

— Беше след голямото рухване на Националната обществена банка от Медисън. Леле, какъв фалит! Почти довърши целия щат Уисконсин — със сигурност довърши част от него. Някои твърдят, че фабриката за двигатели е сринала банката, но според други това е било просто последната капка в пробита кофа, защото Националната обществена банка имаше скапани инвестиции в три или четири щата. Юджийн Лоусън беше начело на всичко това. Наричаха го банкер със сърце. Беше доста популярен по тия места преди две-три години.

— Лоусън поддържаше ли фабриката в работещо състояние?

— Не. Просто зае един куп пари срещу нея, повече, отколкото изобщо можеше да се надява да си върне от тая стара дупка. Когато фабриката изгърмя, това беше последната сламка за Джийн Лоусън. Банката рухна след три месеца — той въздъхна. — Това удари доста зле хората наоколо. Всички държаха спестяванията си в Националната обществена.

Кметът Баскъм погледна със съжаление през оградата на верандата към града си. Размаха пръст към една фигура от другата страна на улицата — беше белокоса прислужница, която се влачеше болезнено на колене, стържейки стъпалата на една къща.

— Вижте тази жена например. Бяха солидни, уважавани хора. Съпругът ѝ притежаваше магазин за инструменти. Работи цял живот, за да се погрижи за старините ѝ, и успя, когато умря — само дето парите бяха в Националната обществена банка.

— Кой управляваше фабриката, когато фалира?

— Беше някаква набързо направена корпорация, наречена „Обединени услуги“. Въздух под налягане. Дойде от нищото и се върна обратно там.

— Къде са членовете ѝ?

— Къде са частите на балона, след като гръмне? Опитайте се да ги проследите из Съединените щати. Само се опитайте.

— Къде е Юджийн Лоусън?

— А, той ли? Той се оправи. Има си работа във Вашингтон, в Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси.

Риърдън се изправи светкавично, изстрелян на крака от пристъпа на бяс, после каза, контролирайки се:

— Благодаря ви за информацията.

— Няма за какво, приятелю, няма за какво — ведро каза кметът Баскъм. — Не знам какво преследвате, но по-добре ме послушайте и се откажете. Няма какво да се измъкне повече от тази фабрика.

— Казах ви, че търсим наш приятел.

— Нека бъде по вашему. Трябва да е доста добър приятел, ако си давате толкова зор да го намерите — вие и прелестната дама, която не е ваша съпруга.

Дагни видя лицето на Риърдън да пребледнява, така че даже и устните му станаха като изваяна черта, неразличима на фона на кожата.

— Дръж си мръсната... — започна той, но тя пристъпи между тях.

— Защо мислите, че не съм негова съпруга? — спокойно попита тя.

Кметът Баскъм се учуди от реакцията на Риърдън — не беше направил забележката злонамерено, а просто като съучастник, който демонстрира пред другарите си остроумие.

— Госпожа, доста съм видял през живота си — добродушно каза той. — Женените не изглеждат така, сякаш мислят за спалня всеки път, щом се погледнат. В този свят или си непорочен, или се забавляваш. Не и двете, госпожа. Не и двете.

— Зададох му въпрос — каза тя на Риърдън навреме, за да го накара да замълчи. — Той ми даде поучително обяснение.

— Ако искате съвет, госпожа — каза кметът Баскъм, — купете си халка от евтиното магазинче и я носете. Не е абсолютна гаранция, но помага.

— Благодаря — каза тя. — Довиждане.

Строгото, подчертано спокойствие в държанието ѝ беше заповед, която накара Риърдън да я последва до колата мълчаливо. Бяха на мили от града, когато той каза, без да я поглежда, с отчаян глас:

— Дагни, Дагни, Дагни... съжалявам!

— А аз — не.

Малко по-късно, когато тя видя контролът да се връща на лицето му, каза:

— Не се ядосвай на човек за това, че казва истината.

— Точно тази истина не му влизаше в работата.

— Личната му преценка за нея не бива да интересува нито един от двамата ни.

Той каза през зъби, не като отговор, а сякаш това беше единствената мисъл, която терзаеше ума му и беше въплътена в думи въпреки волята му:

— Не можах да те защитя от този отвратителен малък...

— Нямах нужда от защита.

Той замълча, без да я поглежда.

— Ханк, когато съумееш да пребориш гнева си, утре или другата седмица, помисли за обяснението на човека и виж дали можеш да приемеш някаква част от него.

Той извърна глава, за да я погледне, но не каза нищо. Когато проговори, много след това, беше само за да каже с уморен, равен глас:

— Не можем да се обадим в Ню Йорк и да накараме инженерите да дойдат и да претърсят фабриката. Не можем да ги посрещнем тук. Не можем да позволим да се разбере, че сме открили двигателя заедно... Бях забравил за всичко това там... в лабораторията.

— Нека се обадя на Еди, щом намерим телефон. Ще го накарам да изпрати двама инженери от персонала на „Тагарт“. Аз съм тук сама, на почивка — само това ще разберат или ще трябва да разберат.

Изминаха двеста мили, преди да намерят телефонна линия с междуградска връзка. Когато тя се обади на Еди Уилърс, той ахна, като чу гласа ѝ.

— Дагни! За Бога, къде си?

— В Уисконсин. Защо?

— Не знаех къде да те намеря. По-добре се върни веднага. Колкото можеш по-бързо.

— Какво е станало?

— Нищо... все още. Но стават неща, които... по-добре да ги спреш сега, ако можеш. Ако изобщо някой може.

— Какви неща?

— Не четеш ли вестници?

— Не.

— Не мога да ти обясня по телефона. Не мога да ти дам всички подробности. Дагни, ще си помислиш, че съм луд, но мисля, че планират да унищожат Колорадо.

— Връщам се веднага — каза тя.

* * *

Изрязани в гранита на Манхатън, под терминала на „Тагарт“, имаше тунели, които някога бяха използвани като странични коловози — по времето, когато трафикът се движеше в тракащи потоци по всяка артерия на терминала във всеки час на деня. Нуждата от пространство беше намаляла с годините, заедно с намаляването на трафика, и страничните тунели бяха изоставени — като сухи речни корита, само няколко светлинки се отразяваха като сини кръпки по гранита над релсите, оставени да ръждясват на земята.

Дагни остави останките от двигателя в укрепено помещение в един от тунелите, там някога беше аварийният електрогенератор, който беше изваден отдавна. Не вярваше на безполезните млади мъже от изследователския персонал на Тагарт, сред тях имаше само двама талантиливи инженери, които можеха да оценят нейното откритие. Беше споделила тайната си с двамата и ги беше изпратила да претърсят фабриката в Уисконсин. След това беше скрила мотора там, където никой друг нямаше да разбере за съществуването му.

Когато работниците ѝ занесоха двигателя в стаичката и си тръгнаха, тя се канеше да ги последва и да заключи стоманената врата, но спря, с ключ в ръка, сякаш тишината и самотата изведнъж я бяха изправили срещу проблем, пред който беше изправена от няколко дни, сякаш това беше моментът да вземе решение.

Служебният ѝ вагон я чакаше на един от пероните на терминала, закачен на края на влак, който трябваше да тръгне за Вашингтон след няколко минути. Беше си записала среща с Юджийн Лоусън, но си беше казала, че ще я отмени и ще отложи търсенето, ако успееше да измисли нещо, което може да предприеме срещу онова, което намери при завръщането си в Ню Йорк — нещата, с които Еди Уилърс я молеше да се пребори.

Опита се да мисли, но не виждаше начин, по който да се бори, нямаше правила на битката, нямаше оръжия. Безпомощността беше странно преживяване, ново за нея — никога не беше изпитвала трудност да се изправи срещу нещо и да взима решения, но тук срещу нея нямаше нищо, това беше мъгла без форми или определение, в която нещо се образуваше и изчезваше, преди да бъде видяно, нещо като полусъсирек в някаква полутечност — сякаш очите ѝ виждаха само периферията и тя усещаше неясните очертания на катастрофата да се увиват около нея, но не можеше да отмести погледа си, защото вече не притежаваше поглед, който да отмести и фокусира.

Съюзът на локомотивните инженери искаше максималната скорост на всички влакове по линията „Джон Голт“ да бъде сведен до шейсет мили в час. Съюзът на железопътните кондуктори и спирачи искаше дължината на всички товарни влакове по линията „Джон Голт“ да бъде сведен до шейсет вагона. Щатите Уайоминг, Ню Мексико, Юта и Аризона искаха броят влакове в Колорадо да не надвишава броя влакове във всеки един от тези съседни щати. Група, оглавявана от Орън Бойл, изискваше приемането на закон за запазване на препитанието, който да ограничи производството на риърдънов метал до количества, равни на производството на всяка друга стоманодобивна фабрика със същия производствен капацитет. Група, оглавявана от господин Моуън, искаше приемането на закон за справедливия дял, който да даде на всеки клиент, който иска, равно количество риърдънов метал. Група, оглавявана от Бъртрам Скъдър, изискваше приемането на закон за обществената стабилност, който да забранява на фирмите от Изток да напускат щатите си.

Уесли Мауч, главен координатор на Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси, издаваше огромно количество бюлетини, съдържанието на които не можеше да бъде формулирано, само дето думите „спешни сили“ и „небалансирана икономика“ се появяваха непрекъснато в текста през няколко реда.

— Дагни, с какво право? — беше я попитал Еди Уилърс с тих глас, но думите му звучаха като плач. — С какво право го правят? С какво право?

Тя се беше изправила срещу Джеймс Тагарт в кабинета му и беше казала:

— Джим, това е твоята битка. Аз спечелих моята. Ти трябва да си експерт в справянето с мародери. Спри ги.

Тагарт беше казал, без да я поглежда:

— Не можеш да очакваш, че ще управляваш националната икономика така, че да подхожда на капризите ти.

— Не искам да управлявам националната икономика! Искам твоите флагмани на националната икономика да ме оставят на мира! Имам да управлявам железница и знам какво ще стане с националната ти икономика, ако моята железница рухне!

— Няма нужда от паника.

— Джим, трябва ли да ти обяснявам, че приходите от нашата линия „Рио Норте“ са всичко, което имаме и което може да ни спаси от фалит? Че ни трябва всяка стотинка от нея, всеки билет, всеки товар, и то колкото се може по-бързо?

Той не беше отговорил.

— Когато трябва да използваме всяка капка мощ във всеки един от потрошените ни дизели, когато нямаме достатъчно локомотиви, за да дадем на Колорадо обслужването, от което има нужда — какво ще стане, ако намалим скоростта и дължината на влаковете?

— Е, има какво да се каже и в подкрепа на гледната точка на синдикатите. При толкова много затворени железници и толкова безработни железничари, те смятат, че допълнителните скорости, които си въвела по линията „Рио Норте“ са несправедливи; смятат, че вместо това трябва да има повече влакове, за да може работата да се разпределя; смятат, че не е честно ние да получаваме всички облаги от новата линия, и те искат дял от тях.

— Кой иска дял от тях? Срецу какво?

Той не беше отговорил.

— Кой ще понесе разходите за два влака, които вършат работата на един?

Той не беше отговорил.

— Откъде ще вземеш вагоните и локомотивите?

Той не беше отговорил.

— Какво ще правят тези хора, след като унищожат „Тагарт трансконтинентал“?

— Сериозно възнамерявам да защита интересите на „Тагарт трансконтинентал“.

— Как?

Той не беше отговорил.

— Как — ако унищожих Колорадо?

— Струва ми се, че преди да се стремим да даваме на някои хора възможността да се развиват, би трябвало да обърнем малко внимание на хората, които имат нужда от шанс, просто за да оцелеят.

— Ако унищожих Колорадо, какво ще остане за проклетите ти обирджии, за да оцелеят?

— Винаги си била против прогресивните социални мерки. Спомням си, че предсказа катастрофа, когато приехме правилото „Гарван гарвана око не вади“, но тя така и не настъпи.

— Защото аз ви спасих, отвратителни тъпацы! Този път няма да мога да ви спася!

Той беше вдигнал рамене, без да я поглежда.

— А ако не го направя аз, кой ще го направи?

Той не беше отговорил.

Това ѝ се струваше нереално сега, тук, под земята. Обмисляйки го тук, тя знаеше, че не може да участва в битката на Джим. Нямахше действие, което можеше да предприеме срещу хора с неопределена мисъл, неназовани мотиви, неизказани цели, неясен морал. Нямахше какво да им каже, нищо нямаше да чуят и да отговорят. Какви са оръжията, мислеше си тя, в свят, където разумът вече не е оръжие? Това беше свят, в който тя не можеше да влезе. Трябваше да го остави на Джим и да разчита на неговия себичен интерес. Смътно тя усети хлад при мисълта, че не личният интерес беше мотивът на Джим.

Тя погледна предмета пред себе си — стъклена кутия, съдържаща останките от двигателя. Човекът, който е направил този двигател, помисли си тя изведнъж, мисълта ѝ дойде като отчаян вик. За миг усети безпомощен копнеж да го намери, да се облекне на него и да го остави да ѝ каже какво да прави. Ум като неговият щеше да знае как да спечели тази битка.

Тя се огледа. В чистия, рационален свят на подземните тунели нищо не беше по-жизнено важно от това да открие човека, направил двигателя. Можеше ли да го отложи, за да спори с Орън Бойл? Да се обяснява с господин Моуън? Да убеждава Бъртрам Скъдър? Видя двигателя завършен, вграден в локомотив, който тегли влак от двеста вагона по коловоз от риърдънов метал с двеста мили в час. Докато

видението беше по силите ѝ, в рамките на възможното, трябваше ли да се предаде и да изгуби времето си, за да се пазари за шейсет мили в час и шейсет вагона? Не можеше да падне до едно съществуване, където нейният ум би експлодирал под натиска да се насилва да не изпревари некомпетентността. Нямаше да действа по правилото „намали — дръж се ниско — забави — не прави най-доброто, на което си способен, никой не го иска!“.

Тя се обърна решително и напусна помещението, за да вземе влака за Вашингтон. Стори ѝ се, че когато затвори стоманената врата, чу леко ехо от стъпки. Погледна в двете посоки по тъмната извивка на тунела. Не се виждаше никой, имаше само редица сини лампи, блещукащи по стените от влажен гранит.

* * *

Риърдън не можеше да се бори с бандите, които изискваха законите. Изборът беше между това да се бори с тях или да държи заводите си отворени. Беше изгубил доставките на желязна руда. Трябваше да се бие или за едното, или за другото. Нямаше време за двете. При завръщането си откри, че планирана доставка от руда не е пристигнала. Ларкин не му даде нито дума обяснение. Когато беше извикан в офиса на Риърдън, Ларкин се появи с три дни закъснение и не се извини. Каза, без да поглежда Риърдън, с присвити устни, с изпълнено с омраза достойнство:

— В крайна сметка, не можеш да нареждаш на хората да тичат до кабинета ти, когато ти изнася.

Риърдън говореше бавно и внимателно:

— Защо рудата не беше доставена?

— Не мога да търпя обиди, просто не мога да търпя обиди за нещо, което не зависи от мен. Мога да управлявам мина също толкова добре, колкото и ти, до последната подробност, правех всичко, което и ти правеше, и не знам защо всичко се обърква неочаквано, през цялото време. Не можеш да ме обвиняваш за неочакваното.

— На кого изпрати рудата си миналия месец?

— Възнамерявах да ти изпратя твоя дял от нея, сериозно възнамерявах, но не можех да направя нищо за това, че изгубихме

десет производствени дни миналия месец заради проливния дъжд в цяла Северна Минесота. Исках да ти изпратя рудата, така че не можеш да ме обвиняваш, защото намерението ми беше напълно искрено.

— Ако някоя от пещите с непрекъснат цикъл угасне, ще мога ли да я поддържам, като я заредя с добрите ти намерения?

— Ето защо никой не може да работи или да говори с теб — защото си нечовечен.

— Току-що научих, че през последните три месеца не изпращаш рудата си с корабите по езерото, а с влакове. Защо?

— Ами в крайна сметка имам право да управлявам бизнеса си, както реша.

— Защо искаш да плащаш допълнително?

— Какво те интересува? Нали не искам парите от теб.

— Какво ще правиш, когато откриеш, че не можеш да си позволиш разходите за железопътен транспорт и си разрушил езерния транспорт?

— Сигурен съм, че няма да разбереш каквото и да е съображение, различно от долари и центове, но някои хора обръщат внимание на социалните и патриотичните си отговорности.

— Какви отговорности?

— Ами мисля, че железопътна компания като „Тагарт трансконтинентал“ е жизненоважна за националното благо и е обществен дълг да се поддържа линията на Джим в Минесота, която работи на дефицит.

Риърдън се наведе над бюрото — започваше да вижда причинно-следствените връзки, която никога не беше разбирал.

— На кого изпрати рудата си миналия месец? — попита той равно.

— Ами в крайна сметка това си е моя лична работа, която...

— На Орън Бойл, нали?

— Не можеш да очакваш хората да пожертват цялата стоманена индустрия на нацията заради твоите себични интереси и...

— Изчезвай отгук — каза Риърдън. Каза го спокойно. Сега разбираше връзката.

— Не ме разбирай погрешно, не исках...

— Изчезвай.

Ларкин излезе. Последваха дните и нощите на претърсването на континента — по телефона, по телеграфа, със самолет; на оглеждането на изоставени мини и на мини, които щяха да бъдат изоставени; на напрегнатите, забързани разговори по масите в неосветените къччета на съмнителни ресторанти. Гледайки през масата, Риърдън трябваше да реши колко може да рискува да инвестира само по едничката улика, която му даваха лицето, маниерите и гласа на човека срещу него; ненавиждайки положението, в което трябваше да се надява на почтеността като на услуга; да рискува, наливайки пари в непознати ръце в замяна на неизпълнени обещания, да ги излива в незаписани и неподписани заеми на фалшиви собственици на фалиращи мини — пари, дадени и взети крадешком, сякаш разменяни между престъпници, в анонимни банкноти; пари, излени в неизпълними договори, при които и двете страни знаят, че в случай на измама ще бъде наказан измаменият, а не измамникът, но излени, за да може потокът от руда да продължи да се влива в пещите, а пещите да продължат да изливат поток от бял метал.

— Господин Риърдън — попита търговският директор на завода му, — ако продължите така, какво ще стане с печалбата ви?

— Ще я наваксаме с тонаж — уморено отговори Риърдън. — Имаме неограничен пазар за риърдънов метал.

Търговският директор беше възрастен мъж с посивяваща коса, с жилесто, сухо лице и сърце, за което казваха, е отдадено изключително на това да изстиска всяка капка стойност от стотинката. Той стоеше пред бюрото на Риърдън, без да каже нищо друго, просто гледаше право в Риърдън, а студените му очи бяха присвити и мрачни. Това беше най-съчувственият поглед, който Риърдън някога беше виждал.

Няма друга възможна посока, мислеше си Риърдън, докато разсъждаваше дни и нощи наред. Не знаеше други оръжия освен да плаща за онова, което иска, да разменя стойност за стойност, да не иска нищо от природата, без да търгува с усилията си в замяна, да не иска нищо от хората, без да търгува с продукта на усилията си. Какви са оръжията, ако ценностите вече не са оръжие?

— Неограничен пазар ли, господин Риърдън? — сухо попита търговският директор.

Риърдън погледна нагоре към него.

— Предполагам, че не съм достатъчно умен, за да правя онзи вид сделки, които са нужни в наши дни — каза той в отговор на неизказаните мисли, които сякаш висяха над бюрото му. Търговският директор поклати глава.

— Не, господин Риърдън, или едното, или другото. Един и същи ум не може да прави и двете. Или сте добър в управляването на завод, или в това да тичате до Вашингтон.

— Може би трябва да науча метода им.

— Не можете да го научите и няма да ви донесе полза. Няма да спечелите в нито една от тези сделки. Не разбирате ли? Вие сте човекът, който има нещо за плякосване.

Когато остана сам, Риърдън почувства пристъп на ослепителен гняв, както му се беше случвало и преди — болезнен, обособен и внезапен като електрически удар, — гняв, който избухваше от познанието, че човек не може да се договори с чистото зло, с оголеното, съзнателно зло, което нито има, нито търси оправдание. Но когато почувства желанието да се бори и убива заради правдивата кауза да защити себе си, той видя дебелото, ухилено лице на кмета Баскъм и чу провлаченият му глас да казва:

— ... вие и прекрасната дама, която не е ваша съпруга.

Значи не беше останала правдива кауза и болката на гнева се превърна в срамна болка на подчинение. Нямаше право да осъжда никого, да изобличава нищо, да се бори и да умре с радост, изисквайки почит към доблестта. Нарушените обещания, неизповяданите желания, предателството, измамата, лъжите — той беше виновен за всичко това. Коя форма на корупция можеше да бъде осмяна? Степените нямат значение, мислеше си, човек не се пазари за няколко инча зло.

Не знаеше — когато се свлече на бюрото си мислейки за почтеността, за която не можеше вече да претендира, за чувството за справедливост, което беше загубил — че тъкмо непреклонната му честност и безмилостното му чувство за справедливост бяха избили единственото му оръжие от ръцете му. Можеше да се бори с мародерите, но яростта и огънят си бяха отишли. Можеше да се бори, но единствено като някакъв виновен нещастник срещу останалите. Не произнасяше думите, но болката беше равностойна, грозната болка да си повтаря: кой съм аз, че да хвърлям първия камък?

Той остави тялото си да падне върху бюрото. Дагни, мислеше си, Дагни, ако това е цената, която трябва да платя, ще я платя... Той беше още търговецът, който не познаваше друг кодекс, освен този да заплаща изцяло за желанията си.

Беше късно, когато се прибра вкъщи и избърза безшумно по стълбите към спалнята си. Мразеше се за това, че беше принуден да се промъква, но го беше правил през повечето вечери през последните месеци. Гледката на семейството му беше станала непоносима — не можеше да каже защо. Недей да ги мразиш заради собствената си вина, си беше казвал, но смътно знаеше, че не това е коренът на омразата му.

Той затвори вратата на спалнята си, като беглец, получил за миг отлагане на смъртната си присъда. Движеше се внимателно, докато се събличаше за лягане: не искаше никакъв звук да издаде присъствието му на семейството му, не искаше да има никакъв контакт с тях, дори и в собствените им умове.

Беше си сложил пижамата и спря, за да запали цигара, когато вратата на спалнята се отвори. Единственият човек, който можеше да влиза в стаята му без да чука, никога не беше се опитал да го направи, така че той погледна безучастно за момент, преди да повярва, че беше влязла Лилиан. Носеше дреха в стил „Ампир“ в бледо резедаво, а надиплената пола се спускаше грациозно от високата талия — на пръв поглед не личеше дали това е вечерна рокля или пенъоар, но беше пенъоар. Тя спря за миг на прага, а очертанията на тялото ѝ се разливаха в привлекателен силует на фона на светлината.

— Знам, че не бива да се представям на познати — меко каза тя, — но за всеки случай: аз съм госпожа Риърдън.

Той не можеше да каже дали това е сарказъм или молба.

Тя влезе и рязко затвори вратата с привичен, повелителен жест — жест на собственик.

— Какво има, Лилиан? — попита тихо той.

— Скъпи, не бива да признаваш толкова много така безцеремонно — тя се движеше бавно из стаята, покрай леглото, докато седна в един фотьойл — и така неласкателно. Това е признание, че ми трябва специална причина, за да отнемам времето ти. Да си запиша ли среща при секретарката ти?

Той стоеше в средата на стаята, с цигара в уста, гледаше я и не отговаряше. Тя се засмя.

— Причината е толкова необичайна, че съм сигурна, че никога няма да ти хрумне — самота, скъпи. Би ли хвърлил няколко трошици от скъпото си внимание на просяк? Имаш ли нещо против да остана тук без каквато и да е официална причина?

— Не — тихо каза той, — щом искаш.

— Нямам нищо сериозно за обсъждане — нито поръчки за милиони долари, нито трансконтинентални сделки, нито релси, нито мостове. Дори не и политическата ситуация. Просто искам да си побъбря като жена за неща, които изобщо не са важни.

— Давай.

— Хенри, това е най-добрият начин да ме спреш, нали? — тя изглеждаше безпомощно, привлекателно откровена. — Какво мога да кажа сега? Представи си, че исках да ти разкажа за новия роман, който пише Балф Юбанк, посветен е на мен, това би ли те заинтересувало?

— Ако искаш да знаеш истината — изобщо не.

Тя се засмя.

— А ако не искам да знам истината?

— Тогава не знам какво да кажа — отговори той и усети прилив на кръв в мозъка си, плътен като шамар, осъзнавайки двойното безчестие на лъжа, изречена като твърдение за почтеност; той го беше казал искрено, но думите му предполагаха хвалба, на която вече нямаше право. — Защо би искала нещо, ако то не е истината? За какво?

— Виждаш ли, *това* е жестокостта на добросъвестните хора. Не би го разбрал, нали? Ако ти отговоря, че истинското себеотдаване се състои в това да си готов да лъжеш, мамиш и фалшифицираш, за да направиш друг човек щастлив, да създадеш за него реалността, която иска, ако не му харесва тази, която наистина съществува.

— Не — бавно каза той. — Не бих го разбрал.

— Наистина е много просто. Ако кажеш на красива жена, че е красива, какво си й дал? Това е просто факт и той не ти струва нищо. Но ако кажеш на грозна жена, че е красива, й предлагаш великата чест да поквариш понятието за красота. Да обичаш жена заради нейните добродетели е безсмислено. Тя си го е заслужила, това е заплащане, не подарък. Но да я обичаш заради пороците й, е истински подарък, незаслужен и неспечелен. Да я обичаш заради пороците й, означава да опорочиш всяка добродетел заради нея — и тъкмо това е истинската

жертва на любовта, защото ти жертваш съвестта си, разума си, непорочността си и неопценимото си самоуважение.

Той я погледна неразбиращо. Звучеше като някакво чудовищно извращение, което изобщо изключваше възможността да се чуди дали някои може и да го мисли — чудеше се само каква беше целта на изразяването му с думи.

— Какво е любовта, скъпи, ако не саможертва? — лекото продължи тя, с тон подходящ за салонен разговор. — Какво е саможертвата, ако човек не пожертва онова, което му е най-ценно и най-важно? Но не очаквам да го разбереш. Не и такъв неопетнен и стоманен пуритан като теб. Това е огромната себичност на пуританите. По-скоро би позволил целият свят да загине, отколкото да измърсиш неопетненото си его дори и с едно петънце, от което да трябва да се срамуваш.

— Той каза бавно, с необичайно напрегнат и тържествен глас:

— Никога не съм претендирал, че съм неопетнен.

Тя се засмя.

— А какъв си сега? Отговаряш ми честно, нали?

Тя присви голите си рамене.

— О, скъпи, не ме взимай на сериозно! Аз просто си говоря.

Той смачка цигарата си в един пепелник, без да й отговори.

— Скъпи — каза тя, — всъщност дойдох тук само защото си мислех, че имам съпруг и искам да видя как изглежда.

Тя го проучваше, докато той стоеше в средата на стаята — високите, прави, стегнати очертания на тялото, подчертани от плътния цвят на тъмносинята пижама.

— Много си привлекателен — каза тя. — Изглеждаш много по-добре през последните няколко месеца. По-млад. Дали не и по-щастлив? Изглеждаш по-малко напрегнат. О, да, знам, че си по-зает от всякога и действаш като командир на въздушно нападение, но това е само на повърхността. Вътрешно си по-малко напрегнат.

Той я погледна учудено. Беше истина, той не беше го забелязал, не беше го признал пред себе си. Учудваше се на способността ѝ за наблюдение. Тя го беше виждала малко през последните няколко месеца. Не беше влизал в спалнята ѝ, откакто се беше върнал от Колорадо. Мислеше си, че тя ще приветства тяхната взаимна изолация. Сега се чудеше какво може да я е направило толкова чувствителна към

промяната в него — освен ако това не беше чувство, много по-велико от онова, на което беше мислел, че е способна.

— Не бях забелязал — каза той.

— Това е много добре, скъпи, а и удивително, след като преживяваш толкова ужасно тежък момент.

Той се зачуди дали това трябва да е въпрос. Тя млъкна за миг, сякаш чакаше отговор, но не го притисна и продължи весело:

— Знам, че имаш какви ли не неприятности в завода и че политическата ситуация става все по-застрашителна. Ако прокарат тези закони, за които говорят, това ще те удари доста здраво, нали?

— Да. Така е. Но това е тема, която не те интересува, Лилиан, нали?

— О, напротив! — тя вдигна глава и погледна право към него, очите ѝ имаха празния, прикрит поглед, който беше виждал преди, поглед на преднамерена тайнственост и на увереност, че той не може да я разгадае. — Твърде много ме интересува... макар и не заради възможни финансови загуби — меко добави тя.

Той се чудеше за пръв път дали нейната проклетия, сарказмът ѝ, мерзкия начин да му нанася обиди под защитата на усмивката си не са обратното на онова, за което винаги ги е смятал — не метод за мъчение, а изкривена форма на отчаяние; не желание да го накара да страда, а признание за собствената ѝ болка, защита на гордостта на необичана жена, тайна молба — така че изкусното, загатнатото, нападателното в поведението ѝ, нещото, което просеше разбиране, да не е открита злоба, а скрита любов. Той мислеше за това ужасен. То направи вината му много по-голяма, отколкото някога беше си представял.

— Ако говорим за политика, Хенри, имам една забавна мисъл. Онази страна, която ти представляваш — какъв беше лозунгът, който всички използвате толкова много, мотото, което трябва да защитавате? „Светостта на договора“, нали?

Тя видя бързия му поглед, напрежението в очите му — първият отговор, който получаваше на нещо, което беше уцелила, и се засмя с глас.

— Продължавай — каза той, гласът му беше тих и криеше заплашителна нотка.

— Че за какво, скъпи? Така или иначе ме разбра добре.

— Какво искаше да кажеш? — гласът му беше грубо отмерен, без каквато и да е отсянка на чувство.

— Наистина ли искаш да ме подложиш на унижението да се оплаквам? Толкова е изтъркано и банално — въпреки че си мислех, че имам съпруг, който се гордее с това, че е различен от по-низшите мъже. Да ти напомня ли, че веднъж се закле да направиш моето щастие цел на живота си? И че не можеш да кажеш напълно честно дали съм щастлива или нещастна, защото дори не си се интересувал от съществуването ми?

Той ги почувства като физическа болка — всички неща, които се изсипваха върху него в невъзможно единство. Думите ѝ бяха молба, мислеше си, и чувстваше тъмния, горещ поток на вината. Изпитваше жал — студената грозота на жал без привързаност. Чувстваше смътен гняв, като глас, който се опитваше да задуши, глас, който крещеше с отвращение: защо трябва да се занимавам с гадните ѝ, извратени лъжи? Защо да приемам мъчението в името на жалостта? Защо аз трябва да поема безнадеждния товар да се опитвам да пощадя нейното чувство, което тя няма да си признае — чувство, което не познавам, не разбирам и не мога да отгатна? Ако ме обича, защо проклетата страхливка не го каже и не позволи и на двама ни да го приемем открито? Той чу и друг, по-силен глас, който казваше спокойно: не прехвърляй обвиненията върху нея, това е най-старият номер на всички страхливци, ти си виновен, няма значение какво прави тя, това е нищо в сравнение с твоята вина, тя е права, гади ти се, нали, когато знаеш, че тя е права? Нека ти се гади, проклет прелюбодеец, тя е правата!

— Какво би те направило щастлива, Лилиан? — попита той. Гласът му беше безизразен.

Тя се усмихна, облегна се назад на стола си, отпусна се — беше наблюдавала напрегнато лицето му.

— О, скъпи — каза тя с отегчена веселост, — това е мошенически въпрос. Задна вратичка. Клауза за измъкване.

Тя стана, отпусна ръцете си рязко, изпъна тялото си в мек, грациозен жест на безпомощност.

— Какво би могло да ме направи щастлива ли, Хенри? Ти трябва да ми кажеш. Ти трябваше да го откриеш за мен. Аз не знам. Ти трябваше да го създадеш и да ми го предложиш. Това беше твоя

отговорност, твое задължение, твой дълг. Но ти няма да си първият мъж, който не е спазил това обещание. Това е най-лесният за избягване дълг. О, ти никога няма да се измъкнеш, без да платиш за товар желязна руда, която ти е доставена. Би го направил само за живот.

Тя се движеше спокойно из стаята, жълто-зелените гънки на полата ѝ се виеха в дълги вълни около нея.

— Знам, чу подобни искания не са практични — каза тя, — нямам ипотека върху теб, нямам допълнителни гаранции, нямам оръжия, нямам вериги. Нямам никакъв контрол върху теб, Хенри — нищо, освен честта ти.

Той стоеше и я гледаше така, сякаш му костваше всичките му усилия да държи очите си приковани в лицето ѝ, за да продължи да я вижда и да понася гледката.

— Какво искаш? — попита той.

— Скъпи, има толкова много неща, които можеш да отгатнеш сам, ако наистина искаш да знаеш какво искам. Например, ако си ме отбягвал толкова очевидно в продължение на месеци, не бих ли желала да знам причината?

— Бях много зает.

Тя вдигна рамене.

— Съпругата очаква да бъде първата грижа в живота на съпруга си. Не знаех, че когато се закле да напуснеш всичко друго, това не е включвало пеците.

Тя дойде по-близо и с развеселена усмивка, която изглежда се подиграваше и на двама им, плъзна ръцете си около него. Това беше гъвкавият, инстинктивен, див жест на младоженец при нежелания контакт с курва — жестът, с който той отблъсна ръката ѝ от тялото си и я отхвърли настрани. Стоеше парализиран, шокиран от грубостта на собствената си реакция. Тя го гледаше вторачено, с лице, оголено от удивление, без мистериозност, без фалш или защита — каквито и сметки да си беше правила, това беше нещо, което не очакваше.

— Съжалявам, Лилиан... — каза той тихо, с глас, изпълнен с искреност и страдание. Тя не отговори. — Съжалявам... Просто съм много уморен — добави той с безжизнен глас, беше разбит от тройната лъжа, част от която беше изневяра, срещу която не можеше да понесе да се изправи и това не беше изневярата спрямо Лилиан. Тя се разсмя за миг.

— Е, ако това е влиянието на работата ти върху теб, може и да стигна до там, че да я одобря. Моля за прошка, просто се опитвах да изпълня дълга си. Мислех, че си сладострастник, който никога няма да се издигне над инстинктите на животно в калта. Не съм една от тези кучки, които имат място там.

Тя хвърляше думите сухо, дистанцирано, без да мисли. Умът ѝ се блъскаше над един въпрос и хукваше към всеки възможен отговор. Тъкмо последното ѝ изречение го накара изведнъж да се изправи срещу нея, да се изправи просто, директно, вече не като човек, който се защитава.

— Лилиан, каква е целта на живота ти? — попита той.

— Какъв груб въпрос! Никой просветен човек не би го задал.

— Добре, какво правят просветените хора с живота си?

— Може би не се опитват да правят нищо. Това е и тяхното просветление.

— Какво правят с времето си?

— Със сигурност не го прекарват в произвеждане на водопроводни тръби.

— Кажи ми, защо продължаваш да говориш за това? Знам, че презираш водопроводните тръби. Изяснили сме това отдавна. Презрението ти не значи нищо за мен. Защо продължаваш да го повтаряш?

Той се учуди защо това я наранява, не знаеше по какъв начин, но беше убеден, че е така. Чудеше се защо чувства с абсолютна сигурност, че това е правилното нещо, което е трябвало да каже.

Тя попита сухо:

— Каква е целта на този внезапен разпит?

Той отговори просто:

— Исках да знам дали има нещо, което наистина искаш. Ако има, бих желал да ти го дам, стига да мога.

— Би желал да го купиш? Само това знаеш — да плащаш за нещата. Отърваваш се лесно, нали? Не, не е толкова просто. Онова, което искам, е нематериално.

— Какво е?

— Теб.

— Какво искаш да кажеш, Лилиан? Нали нямаш пред вид в смисъла с калта?

— Не, не в смисъла с калта.

— Тогава как?

Тя беше на вратата, обърна се, вдигна глава, погледна го и се усмихна студено.

— Няма да разбереш — каза тя и излезе.

Мъчението, което му оставаше, беше винаги да знае, че тя никога няма да поиска да го напусне, а той никога няма да има правото да си тръгне — мисълта, че ѝ дължи поне хилаво признание за симпатия, уважение заради чувство, което не можеше нито да разбере, нито да му отвърне; да знае, че не може да предизвика в себе си нищо към нея, освен презрение — странно, пълно, сляпо презрение, което е непроницаемо за жалостта, за упрека, за собствените му призови към справедливост; а най-тежкото за понасяне беше гордото отвращение от собствената му присъда, от желанието му да се смята за по-долен от тази жена, която презира.

После това вече нямаше значение — всичко избледня някъде в далечината, оставяйки само мисълта, че той е готов да понесе всичко, — останал в състояние, което беше едновременно напрежение и покой — защото лежеше в леглото си, с лице, притиснато във възглавницата, мислейки за Дагни, за нейното крехко, чувствено тяло, изтегнато до него, треперещо под допира на пръстите му. Искаше тя да се върне в Ню Йорк. Ако беше, той щеше да отиде там сега, веднага, посред нощ.

* * *

Юджийн Лоусън седеше на бюрото си така, сякаш то беше контролният панел на бомбардировач, който командва континента долу. Но понякога го забравяше и се отпускаше, мускулите му се отпускаха в костюма му, сякаш се цупеше на света. Устата му беше единствената част от него, която не можеше да стегне по всяко време — тя стърчеше неудобно на жилестото му лице, привличайки погледа на всеки слушател: докато говореше, движението минаваше през долната му устна, извивайки влажната ѝ плът в неприсъщи ѝ конвулсии.

— Не се срамувам от това — каза Юджийн Лоусън. — Госпожице Тагарт, искам да знаете, че не се срамувам от кариерата си

като президент на Националната обществена банка в Медисън.

— Дори не съм и намеждала за срам — студено каза Дагни.

— Никаква морална вина не може да ми бъде приписана, тъй като изгубих всичко, което притежавах, при фалита на тази банка. Струва ми се, че имам правото да се чувствам горд с такава саможертва.

— По-скоро исках да ви задам няколко въпроса за фабриката за двигатели „Двайсети век“, която...

— Ще се радвам да отговоря на всякакви въпроси. Нямам какво да крия. Съвестта ми е чиста. Ако мислите, че темата ме притеснява, грешите.

— Искях да разбера кои са хората, които са притежавали фабриката, когато сте дали заем на...

— Бяха съвсем свестни хора. Рискът беше напълно оправдан, макар че, разбира се, аз говоря в чисто човешки смисъл, не на езика на студените пари, който сте свикнала да очаквате от банкери. Дадох им заема за покупката на фабриката, защото имаха нужда от парите. Ако хората се нуждаеха от пари, това беше достатъчно за мен. Нуждата беше моят стандарт, госпожице Тагарт. Нуждата, не алчността. Моят баща и дядо бяха изградили Националната обществена банка, само за да натрупат богатство за себе си. Аз поставих тяхното богатство в услуга на по-висок идеал. Не седях върху купчини пари и не исках допълнителни гаранции от бедни хора, които имаха нужда от заеми. Сърцето беше моята гаранция. Разбира се, не очаквам никой в тази материалистична страна да ме разбере. Наградата, която получих, не беше като онези, които хората от вашата класа, госпожице Тагарт, биха оценили. Хората, които седяха пред бюрото ми в банката, не седяха като вас, госпожице Тагарт. Те бяха смирени, несигурни, изтощени от грижата, боящи се да говорят. Моята награда бяха сълзите на благодарност в очите им, треперещите гласове, благословиите, жената, която целуна ръката ми, когато ѝ дадох заем, за който беше просила напразно навсякъде другаде.

— Бихте ли ми казали имената на хората, които притежаваха фабриката?

— Тази фабрика беше жизненоважна за региона, абсолютно жизненоважна. Отпускането на заема беше напълно оправдано. Тя

даде работа на хиляди работници, които нямаха други средства за препитание.

— Познавахте ли някои от хората, които работеха във фабриката?

— Разбира се. Познавах всички. Хората ме интересуваха, не машините. Обръщах внимание на човешката страна на индустрията, а не на счетоводната.

Тя се наведе нетърпеливо над бюрото му.

— Познавахте ли някого от инженерите, които работеха там?

— Инженерите? Не, не. Бях много по-демократичен. Интересуваха ме истинските работници. Обикновените хора. Те всички ме познаваха. Идвах в цеховете, те ми махаха и викаха „Здрасти, Джийн“. Така ме наричаха — Джийн. Но съм сигурен, че това не ви интересува. Това е история. А сега, ако наистина сте дошла до Вашингтон, за да говорим за вашата железопътна компания — той се изправи рязко и възвърна позата си на бомбардировач, — не знам дали мога да ви обещаю някакво специално внимание, тъй като трябва да поставя националното благо над всяка частна привилегия или интерес, които...

— Не съм дошла да говорим за моята железопътна компания — каза тя, поглеждайки го с учудване, — нямам желание да говоря с вас за железопътната компания.

— Нима? — той звучеше разочаровано.

— Не. Дойдох за информация относно фабриката за двигатели. Дали можете да си спомните имената на някои инженери, които са работили там?

— Не вярвам изобщо да съм питал за имената им. Не ме интересуваха паразитите от кабинетите и лабораториите. Интересуваха ме истинските работници — мъжете с мазолести ръце, които поддържаха фабриката. Те бяха мои приятели.

— Можете ли да ми дадете техните имена? Каквито и да е имена, на който и да е, работил там?

— Скъпа госпожице Тагарт, беше толкова отдавна, бяха хиляди, как мога да си спомням?

— Не можете ли да си спомните дори едно, поне едно?

— Със сигурност не. Толкова много хора винаги са изпълвали живота ми, че не може да се очаква да запомня отделните капки в един океан.

— Познавахте ли производството на фабриката? Каква работа вършеха или планираха?

— Разбира се. Проявявам личен интерес към всичките си инвестиции. Ходех да инспектирам фабриката много често. Справяха се изключително добре. Правеха чудеса. Жилищните условия на работниците бяха най-добрите в страната. Видях дантелени пердета на всеки прозорец и цветя по первазите. Всеки дом имаше парче земя за градина. Бяха построили ново училище за децата.

— Знаете ли нещо за работата на изследователската лаборатория към фабриката?

— Да, да, имаха прекрасна изследователска лаборатория, много модерна, много динамична, с напредничави възгледи и велики планове.

— Дали... си спомняте да сте чували нещо... за планове да се произвежда нов тип двигател?

— Двигател? Какъв двигател, госпожице Тагарт? Нямах време за детайли. Моите цели бяха социалният прогрес, световният просперитет, човешкото братство и любов. Любов, госпожице Тагарт. Това е ключът към всичко. Ако хората се научат да се обичат помежду си, това ще реши всичките им проблеми.

Тя се извърна, за да не гледа влажните движения на устата му. Парче камък с египетски йероглифи стоеше на пиедестал в един ъгъл на кабинета му, статия на индуистка богиня с шест ръце като на паяк се изправяше в една ниша, а огромна графика на смущаващ математически детайл, като графика за продажби по каталог, висеше на стената.

— Така че, ако мислите за железницата си, госпожице Тагарт, както, разбира се, и правите, с оглед на някои възможни развития на нещата, трябва да ви обърна внимание, че, ако и благого на страната е първата ми грижа, за която няма да се поколебая да пожертвам печалбите на когото и да е, все пак никога не съм запушвал ушите си пред молба за милост и...

Тя го погледна и разбра, че тъкмо това иска от нея, че това е движещият го мотив.

— Не искам да обсъждам железницата — каза тя, борейки се да запази гласа си монотонен и равен, докато искаше да крещи от

отвращение. — Каквото и да имате да кажете по въпроса, благоволето да го кажете на брат ми, господин Джеймс Тагарт.

— Мисля, че във времена като днешните не бихте желали да подминете рядката възможност да изложите случая си, преди...

— ... Пазите ли някакви документи, свързани с фабриката за двигатели?

Тя седеше изпъната, със скръстени ръце.

— Какви документи? Мисля, че ви казах, че загубих всичко, което притежавах, когато банката фалира.

Тялото му отново беше омекнало, интересът му се беше изпарил.

— Но не съжалявам. Онова, което загубих, беше просто материално богатство. Не съм първият човек в историята, който страда заради идеал. Бях победен от себичната алчност на околните. Не можах да установя система на братство и любов дори в един малък щат, сред нация от печалбари и гнили доларджии. Вината не беше моя. Но няма да ги оставя да ме победят. Няма да ме спрат. Боря се, в по-широк мащаб, за привилегията да служа на хората. Документи ли, госпожице Тагарт? Документът, който оставих, когато напуснах Минесота, е вписан в сърцата на бедните, които никога преди това не са имали шанс.

Тя не искаше да произнася и една ненужна дума, но не можеше да се спре: продължаваше да вижда фигурата на старата прислужница, която търка стъпалата.

— Виждали ли сте тази част от страната оттогава? — попита тя.

— Вината не е моя! — изскимтя той. — Вината е на богатите, които още имаха пари, но не искаха да ги пожертват, за да спасят банката ми и хората на Уисконсин! Не можете да ме обвинявате! Аз изгубих всичко!

— Господин Лоусън — с усилие каза тя, — случайно да си спомняте името на човека, който оглавяваше корпорацията, която притежаваше фабриката? Корпорацията, на която заехте парите. Наричала се е „Обединени услуги“, нали? Кой беше президентът?

— О, него ли? Да, помня го. Името му беше Лий Хънзейкър. Много ценен млад човек, който получи този ужасен удар.

— Къде е той сега? Знаете ли адреса му?

— Ами мисля, че е някъде в Орегон. Гранджвил, Орегон. Секретарката ми може да ви даде адреса му. Но не виждам от какъв

интерес... Госпожице Тагарт, ако възнамерявате да се опитвате да се срещнете с господин Уесли Мауч, нека ви кажа, че господин Мауч придава особена тежест на моето мнение по въпроси, засягащи теми като железопътните компании и други...

— Нямам желание да виждам господин Мауч — каза тя и се изправи.

— Но тогава... не разбирам... Каква беше всъщност целта ви, за да дойдете тук?

— Опитвам се да намеря един човек, който е работил в компанията за двигатели „Двайсети век“.

— Защо искате да го намерите?

— Искам да работи за моята железопътна компания.

Той разтвори широко ръце, гледайки невярващо и леко възмутено.

— В такъв момент, когато толкова жизненоважни въпроси са на кантар, вие предпочитате да си губите времето, за да търсите служител? Вярвайте ми, съдбата на вашата железопътна компания зависи от господин Мауч много повече, отколкото от всеки служител, който можете да намерите.

— Довиждане — каза тя.

Беше се обърнала да излиза, когато той каза отривисто и високо:

— Нямате никакво право да ме презирате!

Тя спря и го погледна.

— Не съм изразявала никакво мнение.

— Аз съм свършено невинен, тъй като изгубих парите си, изгубих всичките си собствени пари за добрата кауза. Мотивите ми бяха чисти. Не исках нищо за себе си. Никога не съм искал нищо за себе си. Госпожице Тагарт, гордо мога да кажа, че през целия си живот не съм изкарвал печалба!

Гласът ѝ беше тих, твърд и официален:

— Господин Лоусън, мисля, че трябва да ви уведомя, че от всички твърдения, които един мъж може да изрече, това за мен е най-презряното.

* * *

— Никога не съм имал късмет! — каза Лий Хънзейкър. Той седеше в средата на кухнята, на маса, отрупана с хартии. Имаше нужда от бърснене, а ризата му — от пране. Беше трудно да се отгатне възрастта му: подутата плът на лицето му изглеждаше гладка и чиста, недокосната от жизнен опит, побеляващата коса и премрежените очи изглеждаха напълно изтощени. Той беше на четирийсет и две.

— Никой никога не ми даде шанс. Надявам се, че са доволни от това, което направиха с мен. Но не мислете, че не знам. Знам, че бях измамен по рождение. Не им позволявайте да се надуват колко са мили. Те са смрадлива шайка лицемери.

— Кой? — попита Дагни.

— Всички — каза Лий Хънзейкър. — Хората са копелета в сърцето си и няма полза да се правят на други. Справедливост? Ха! Вижте я само — той посочи наоколо. — Човек като мен натикан в това!

Зад прозореца светлината на обедното слънце изглеждаше като сивкав полумрак сред неприветливите покриви и голите дървета на място, което не беше село, но което никога нямаше да може да се превърне окончателно в град. Здрачът и влагата изглежда се бяха пропили в стените на кухнята. Купчина мръсни съдове пълнеха мивката, тенджерата с яхния къкреше на котлона, изпускайки пара с мазната миризма на евтино месо, прашна пишеща машина стоеше сред листовите на масата.

— Компанията за двигатели „Двайсети век“ — каза Лий Хънзейкър — беше едно от най-прочутите имена в историята на американската индустрия. Аз бях президент на тази компания. Притежавах фабриката. Но те не ми дадоха шанс.

— Не сте били президент на компанията „Двайсети век“, нали? Мисля, че сте оглавявали корпорация, наречена „Обединени услуги“?

— Да, да, но то е същото. Ние поехме фабриката. Щяхме да се справим също толкова добре, колкото и те. Дори по-добре. И ние бяхме толкова важни. Така или иначе, кой по дяволите беше Джед Старнс? Просто някакъв си механик от евтин гараж — знаете ли, че тъкмо така е започнал — без каквато и да е среда. Моето семейство някога е било едно от Четиристотинте в Ню Йорк. Дядо ми е бил член на конгреса. Не е моя вината, че баща ми не можеше да си позволи да ми даде собствена кола, когато ме изпрати на училище. Всички други момчета

имаха коли. Името на семейството ми беше също толкова добро, колкото и техните. Когато отидох в колежа... — той спря рязко. — От кой вестник казахте, че сте?

Тя му беше казала името си, не знаеше защо сега е доволна, че той не го е разпознал и защо предпочиташе да не го осведомява.

— Не съм казала, че съм от вестник — отговори тя — имам нужда от малко информация за фабриката за двигатели за съвсем частни цели, не за публикуване.

— Аха — той изглеждаше разочарован. Продължи кисело, сякаш тя беше виновна за някаква преднамерена обида към него.

— Мислех, че може би сте дошла, за да вземете интервю, защото пиша автобиографията си — той посочи книгата на масата. — И възнамерявам да кажа доста неща. Тоест... О, мамка му! — изведнъж извика той, спомняйки си за нещо.

Хукна към котлона, вдигна капака на тенджерата и започна да разбърква яхнията с омраза, без да обръща внимание на действията си. Хвърли мократа лъжица на печката и остави мазнината да капе върху газовите котлони, сетне се върна на масата.

— Да, ще напиша автобиографията си, ако някой ми даде шанс — каза той. — Как мога да се съсредоточа върху сериозна работа, когато трябва да живея по този начин? — той посочи с глава към печката. — Приятели, ха! Тези хора мислят, че само защото са ме взели, могат да ме експлоатират като китайско кули! Само защото нямаше къде другаде да отида. Лесно им е на тия стари мои приятели. Той и пръст не вдига из къщи, по цял ден си стои в магазина, в мърлявия, дребен, мизерен магазин за канцеларски принадлежности — може ли това да се сравни по важност с книгата, която пиша? А тя излиза на пазар и иска да гледам проклетата ѝ манджа. Знае, че писателят има нужда от спокойствие и концентрация, но пука ли ѝ за това? Знаете ли какво каза днес?

Той се наведе заговорнически през масата, сочейки съдовете в мивката.

— Отиде на пазара и остави всички съдове от закуската там, каза, че ще ги измие по-късно. Знам какво иска. Очаква аз да го направя. Е, ще я разочаровам. Ще ги оставя там, където са си.

— Бихте ли ми позволили да ви задам няколко въпроса за фабриката за двигатели?

— Не си мислете, че тази фабрика е била единственото нещо в живота ми. Заемал съм много важни позиции преди това. Имах обещаващи връзки по едно или друго време, с предприятия, произвеждащи хирургически консумативи, хартиени опаковки, мъжки шапки и прахосмукачки. Разбира се, тези неща не ми предоставяха достатъчно размах. Но фабриката за двигатели — това беше големият ми шанс. Точно това чаках.

— Как стана така, че я придобихте?

— Беше предназначена за мен. Беше осъществената ми мечта. Фабриката беше затворена — банкрутирала. Наследниците на Джед Старнс я бяха сравнили със земята доста бързо. Не знам какво е ставало, но е било нещо доста шантаво, така че компанията фалира. Хората от железницата затвориха разклонението. Никой не искаше мястото, никой не искаше да наддава. Но тази велика фабрика, с цялото си оборудване, с всички машини, с всичко, което беше правило милиони за Джед Старнс, беше възможността, на която имаш право. Така че събрах няколко приятели и основахме корпорацията „Обединени услуги“, като струпахме малко пари. Но няхахме достатъчно, имяхме нужда от заем, за да ни помогне да се измъкнем и да започнем. Беше напълно сигурна сделка, бяхме млади хора, започващи велика кариера, пълни с нетърпение и надежда за бъдещето. Но да не мислите, че някой ни окуражи? Нищо подобно. Не и тези алчни, окопали се лешояди с привилегии! Как щяхме да успеем в живота, ако никой не ни дадеше фабрика? Не можехме да се съревноваваме с малките лекета, които наследяват цели вериги от фабрики, нали? Няхахме ли право на същия пробив? Да не чувам нищо повече за справедливост! Работех като куче, опитвайки се да накарам някой да ни заеме парите. Но това копеле Мидас Мълиган ме прекара през цедка.

Тя се изправи на стола си.

— Мидас Мълиган?

— Да — банкерът, който изглеждаше като шофьор на камион и действаше като такъв.

— Познавали сте Мидас Мълиган?

— Дали съм го познавал? Аз съм единственият, който някога го е побеждавал — не че имаш някаква полза от това!

От време на време, внезапно усещайки тревога, тя се чудеше — също както се чудеше на историите за изоставените кораби, намерени да плават из моретата, или за светлините без видим източник, които блестяха в небето — на изчезването на Мидас Мълиган. Нямаше причина да чувства, че трябва да разреши тези загадки, освен че бяха мистерии, чиято работа не е да са мистериозни: не би могло да са безпричинни, и все пак никаква причина не можеше да ги обясни.

Мидас Мълиган някога беше най-богатият и следователно най-отричаният човек в страната. Никога не беше губил, каквато и инвестиция да направеше — всичко, до което се докоснеше, се превръщаше в злато.

— Това е, защото знам какво да докосвам — казваше той. Никой не можеше да схване логиката на инвестициите му: той отхвърляше сделки, които се смятаха за абсолютно сигурни и хвърляше огромни суми в начинания, с които никой друг банкер не би се заел. През годините той беше спусъкът, който беше изстрелял неочаквани, зрелищни снаряди на промишлен успех из цялата страна. Тъкмо той беше инвестирал в „Риърдън стийл“ в началото, като така беше помогнал на Риърдън да купи изоставения стоманодобивен завод в Пенсилвания. Когато веднъж един икономист го нарече дързък комарджия, Мълиган каза:

— Никога няма да забогатееш, защото мислиш, че това, което правя, е хазарт.

Говореше се, че човек трябва да спазва неписаното правило, когато си има работа с Мидас Мълиган: ако кандидатът за заем споменеше личната си нужда или някакво лично чувство, разговорът приключваше и той никога не получаваше втори шанс да говори с господин Мълиган.

— Ами да, мога — казал Мидас Мълиган, когато го попитали дали може да назове човек, по-зъл от този, чието сърце е заключено за жалостта. — Човек, който използва жалостта на другите към себе си като оръжие.

В дългата си кариера беше пренебрегвал всички публични атаки срещу себе си, освен една. Първото му име беше Майкъл — когато един журналист от хуманитарната клика го нарече Мидас Мълиган и му подхвърли този прякор като обида, Мълиган отиде в съда и заяви официална смяна на името си на Мидас. Смяната беше разрешена.

В очите на своите съвременници той беше човек, който извършваше непроситим грях: беше горд с богатството си. Това беше чувала Дагни за Мидас Мълиган, никога не го беше срещала. Преди седем години Мидас Мълиган беше изчезнал. Напуснал дома си една сутрин и повече никой не чул нищо за него. На следващия ден вложителите на банка „Мълиган“ в Чикаго получили уведомления да изтеглят средствата си, защото банката затваря. При последвалото следствие станало ясно, че Мълиган е планирал затварянето предварително и в най-дребни подробности — служителите му просто изпълнявали инструкциите му. Това беше най-подреденият фалит на банка, който страната някога беше виждала. Всеки вложител получи обратно парите си до последната стотинка дължима лихва. Всички активи на банката бяха продадени на парче на различни финансови институции. Когато беше направен баланс на книгата, стана ясно, че всичко съвпада, до последната стотинка, нищо не беше останало — банка „Мълиган“ се беше изпарила.

Никога не се намери улика за мотивите на Мълиган, за личната му съдба или за милионите на личното му богатство. Човекът и богатството изчезнаха така, сякаш никога не бяха съществували. Никой не беше предупреден за решението му и никакви и никакви събития не можеха да се проследят, за да го обяснят. Ако е искал да се оттегли, чудеха се хората, защо не е продал банката с огромна печалба, както можеше да направи, вместо да я разрушава? Никой не можеше да даде отговор. Той нямаше нито семейство, нито приятели. Прислужниците му не знаеха нищо: той беше напуснал дома си както винаги в онази сутрин и не се върнал — това било всичко.

Дагни си мислеше години наред, че в изчезването на Мълиган има нещо невъзможно — все едно някой нюйоркски небостъргач да изчезне някоя нощ, а след него да остане просто празен парцел на някакъв ъгъл. Човек като Мълиган и съкровище като това, което беше взел със себе си, не можеха да се скрият никъде — небостъргач не може да се загуби, ще го видят да се издига над всяка долина или гора, където са решили да го скрият, а ако е разрушен, дори купчината развалини не би могла да остане незабелязана. Но Мълиган беше изчезнал, и през седемте години оттогава насам в многото слухове, предположения, теории, истории от неделните вестници и свидетели,

които твърдяха, че са го виждали къде ли не по света, нямаше никаква следа от правдоподобно обяснение.

Измежду всички истории имаше една толкова невероятна, че Дагни вярваше в истинността ѝ: нищо в характера на Мълиган не можеше да даде основание на някого просто да я измисли. Говореше се, че последният човек, който го е видял в пролетната утрин на неговото изчезване, била една стара жена, която продавала цветя на една чикагска улица, близо до банка „Мълиган“. Тя разправяла, че той спрял и купил букет от първите за годината зюмбюли. Лицето му било най-щастливото, което тя някога била виждала — изглеждал като младеж, изправен пред великото, недостижимо видение на един живот, който се разкрива пред него — белезите от болка и напрежение, утайката на годините по лицето му били изчезнали и онова, което останало, било само радостно нетърпение и покой. Той взел цветята с ненадеен импулс и намигнал на старата жена, сякаш ѝ споделял някоя шега. Казал:

— Знаете ли колко съм обичал това, че съм жив — винаги?

Тя го зяпнала удивено, а той си тръгнал, стискайки цветята в ръката си — широкоплещеста, изправена фигура, в сериозен, скъп костюм на бизнесмен, отдалечаваща се към подредените стени на сградите с офиси, по чиито стъкла блестяло пролетното слънце.

— Мидас Мълиган беше порочно копеле с доларов знак, врязан в сърцето — каза Лий Хънзейкър сред остриите изпарения на яхнията. — Цялото ми бъдеще зависеше от някакъв си мизерен половин милион долара, който за него беше дребни пари, но когато кандидатствах за заем, той ме отрязва направо, с глупавото оправдание, че не мога да му дам обезпечение. Откъде да събера това обезпечение, когато никой никога не ми е давал шанса за нещо голямо? Защо даваше пари на другите, а не на мен? Това си беше чиста дискриминация. Изобщо не го интересуваха моите чувства — каза, че миналите ми провали ме дисквалифицират да притежавам дори и сергия със зеленчуци, а какво оставало за фабрика за двигатели. Какви провали? Какво да направя, когато един куп неграмотни бакали отказаха да ми сътрудничат за хартиените опаковки. С какво право той съди способностите ми? Защо плановете ми за собственото ми бъдеще трябва да зависят от произволното мнение на един себичен монополист? Нямаше да търпя това. Нямаше да оставя нещата просто така. Предявих иск срещу него.

— *Какво сте направили?*

— О, да — гордо каза той, — предяхих иск. Сигурен съм, че изглежда странно във вашите тесногърди източни щати, но щатът Илинойс имаше много хуманен, прогресивен закон, по който можех да го съдя. Трябва да кажа, че това беше първото подобно дело, но имах много умен, либерален адвокат, който намери начин да спечелим. Имаше закон за икономическото извънредно положение, който казваше, че на хората се забранява да дискриминират по каквато и да е причина всеки човек за всяко едно начинание, засягащо неговото препитание. Използваха го, за да защитават сезонните работници и другите такива, но той беше приложим и в случая с мен и моите партньори, нали? Така че отидохме в съда и свидетелствахме за лошите провали, които са ни се случвали преди, а аз цитирах Мълиган, че не мога да притежавам дори сергия за зеленчуци, и доказахме, че всички членове на корпорацията „Обединени услуги“ нямат престиж, нямат кредит, нямат начин да се издържат, и следователно покупката на фабриката за двигатели е единственият ни шанс за препитание, и следователно Мидас Мълиган няма право да ни дискриминира, и следователно имаме право да искаме заем от него съгласно закона. О, делото беше свършено, но човекът, който председателстваше съда, беше съдията Нарангансет, един от тези старомодни монаси от съдилищата, които мислят като математици и никога не усещат човешката страна. Той просто си седеше там по време на делото като мраморна статуя, като ония мраморни статуи с превръзката на очите. В края той инструктира журито да произнесе присъда в полза на Мидас Мълиган и каза някои много груби неща за мен и моите партньори. Но ние обжалвахме пред по-висока инстанция и там обърнаха присъдата и заповядаха на Мълиган да ни даде заем при нашите условия. Той имаше три месеца за изпълнение, но преди да изтекат, стана нещо, което никой не можеше да си представи — той се изпари във въздуха, и той, и банката. От банката не беше останала и една излишна стотинка, от която да вземем законно полагащото ни се. Пръснахме доста пари по детективи, опитвайки се да го открием, то кой ли не се опита, но се отказахме.

Не, мислеше си Дагни, освен че ми се повдига, този случай не е много по-лош от всички други неща, които Мидас Мълиган е понесъл през годините. Беше понасял много загуби под ударите на подобни

справедливи закони, под ударите на правила и наредби, които му бяха стрували много по-големи суми пари — беше ги понасял и беше се борил и работил по-усилено — едва ли този случай го е сломил.

— Какво стана със съдията Нарангансет? — неволно попита тя и се зачуди каква подсъзнателна връзка я е накарала да го направи. Знаеше малко за съдията Нарангансет, но беше чувала и запомнила името му, защото това беше име, което принадлежеше изключително и само на Северна Америка. Изведнъж осъзна, че не е чувала нищо за него от пет години.

— О, той се пенсионира — каза Лий Хънзейкър.

— Нима? — въпросът беше почти изпъшкан.

— Аха.

— Кога?

— Ами около шест месеца след това.

— Какво прави, откак се е пенсионира?

— Не мисля, че някой е чувал нещо за него оттогава.

Той се чудеше защо тя изглежда изплашена. Част от ужаса, който тя усещаше, се състоеше в това, че и тя не може да назове причината.

— Моля ви, кажете ми за фабриката за двигатели — с усилие каза тя.

— Ами Юджийн Лоусън от Националната обществена банка в Медисън най-накрая ни даде заем, за да купим фабриката, но той беше евтин, мърляв тип, нямаше достатъчно пари, за да ни помогне да се справим, не можа да ни помогне, когато банкрутирахме. Не беше наша вината. Всичко беше срещу нас от самото начало. Как можем да управляваме фабрика, когато нямаме железопътна линия? Нямахме ли право на железопътна линия? Опитах се да ги накарам да отворят разклонението, но тия проклетници от „Тагарт Транс“... — той спря. — Ей, случайно да сте от ония Тагарт?

— Аз съм оперативният вицепрезидент на „Тагарт трансконтинентал“.

За миг той я изгледа с празен ступор — тя видя борбата на страха, раболепието и омразата в премрежените му очи. Резултатът беше внезапно ръмжане:

— Не ми трябва никоя важна клечка! Не си мислете, че ме е страх от вас! Не очаквайте да моля за работа. Не искам услуги от

никого. Обзалагам се, че не сте свикнала хората да ви говорят така, нали?

— Господин Хънзейкър, ще съм ви много благодарна, ако ми дадете информацията, от която имам нужда за фабриката.

— Малко е късно да се интересувате. Какво става? Съвестта ли ви мъчи? Вие оставихте Джед Старн да стане червив с пари от тази фабрика, но не ни дадохте възможност. А беше същата фабрика. Правехме всичко, което и той. Започнахме да произвеждаме същия двигател, който му беше изкарвал най-много пари години наред. А после някакво парвеню, за което никой не беше чувал, отвори боклучава фабрика в Колорадо под името „Нилсън Мотърс“ и изкара нов двигател от същия клас като модела на Старнс, но на половин цена! Не можехме да направим нищо, нали? За Джед Старнс всичко беше наред, нямаше разрушителни конкуренти, които да му се нахвърлят по негово време, но какво щяхме да правим ние? Как щяхме да се борим с този Нилсън, след като никой не ни даде двигател, който да се съревновава с неговия?

— Поехте ли и изследователската лаборатория на Старнс?

— Да, да, там беше. Всичко беше там.

— И персоналът ли?

— О, някои от тях. Много си бяха тръгнали, докато фабриката беше затворена.

— А изследователският екип?

— Те си бяха тръгнали.

— Наехте ли собствени учени?

— Да, да, няколко, но нека ви кажа, няхах много пари за харчене за такива неща като лаборатории, при условие че никога няхах достатъчно пари, които да ми позволят да дишам. Дори не можех да плащам сметките за абсолютно жизненоважни модернизации и ремонти, които трябваше да направя — фабриката беше отчайващо старомодна от гледна точка на човешката ефикасност. Офисите на изпълнителните директори имаха голи гипсови стени и мънички тоалетни. Всеки съвременен психолог ще ви каже, че никой не може да даде най-доброто от себе си в такива депресиращи условия. Трябваше да направя по-светла цветова схема в моя кабинет и прилична модерна баня с душ-кабина. Нещо повече, похарчих доста пари за ново кафене, игрална зала и зала за почивка за работниците. Трябваше да сме

морални, нали? Всеки просветен човек знае, че човекът е създаден от материалните фактори на средата си и че умът му се оформя от средствата му за производство. Но хората не чакат законите на икономическия детерминизъм да ни въздействат. Никога не бяхме притежавали фабрика за двигатели преди. Трябваше да оставим бита да определи съзнанието ни, нали? А никой не ни даде време.

— Можете ли да ми кажете нещо за работата на изследователския екип?

— О, имахме група обещаващи млади хора, всички бяха обезпечени с дипломи от най-добрите университети. Но за мен нямаше полза. Не знаех какво правеха. Мисля, че само се мотаха наоколо, колкото да вземат заплата.

— Кой отговаряше за лабораторията?

— По дяволите, как мога да си спомня сега?

— Помните ли някое име от изследователския екип?

— Да не мислите, че съм срещал лично всеки наемник?

— Някой от тях да ви е споменавал за някакви експерименти с... напълно нов тип двигател?

— Какъв двигател? Нека ви кажа, че директор с моето положение не виси в лабораториите. Прекарвах повечето си време в Ню Йорк и Чикаго, опитвайки се да събера пари, за да продължим да работим.

— Кой беше управител на фабриката?

— Един много способен тип на име Рой Кънингам. Умря миналата година в катастрофа. Карал пиан, разправяха.

— Можете ли да ми дадете имената и адресите на някои от вашите съдружници? Да си спомняте за някого?

— Не знам какво е станало с тях. Не бях в настроение да следя това.

— Да сте запазили някои от архивите на фабриката?

— Със сигурност.

Тя се изправи нетърпеливо.

— Ще ми позволите ли да ги видя?

— Ама разбира се!

Той изглеждаше готов да се подчини, стана веднага и бързо излезе от стаята. Онова, което сложи пред нея, когато се върна, беше

дебел албум с изрезки от вестници: това бяха всичките му интервюта и изявления за пресата.

— И аз съм бил голям индустриалец — гордо каза той. — Бях национална фигура, както можете да видите. Животът ми ще се превъплъти в книга с дълбоко, общочовешко значение. Щях да съм я написал отдавна, ако имах необходимите средства за производство — той тропна ядосано върху пишещата си машина. — Не мога да работя с това проклето нещо. Пропуска интервалите. Как мога да се вдъхновя и да напиша бестселър с пишеща машина, която пропуска интервалите?

— Благодаря ви, господин Хънзейкър — каза тя. — Мисля, че това е всичко, което можете да ми кажете.

Тя се изправи.

— Случайно да знаете какво е станало с наследниците на Старнс?

— О, търсеха си скривалища, след като съсипаха фабриката. Бяха трима, двама сина и една дъщеря. Последно чух, че се крият в Дюрънс, Луизиана.

Последното, което видя от Лий Хънзейкър, когато се обръщаше да си върви, беше внезапният му скок към котлона — той грабна капака на тенджерата и го изпусна на пода, с опарени пръсти и куп ругатни: яхнията беше прегоряла.

* * *

Малко беше останало от богатството на Старнс и още по-малко — от неговите наследници.

— Няма да искате да ги виждате, госпожице Тагарт — каза шефът на полицията в Дюрънс, Луизиана, той беше възрастен мъж с бавни, твърди маниери и горчив поглед, придобит не от сляпо възмущение, а от вяност към ясни стандарти. — Има всякакви човешки същества в света, има убийци и престъпни манияци, но не знам защо си мисля, че тези Старнс са нещо, което почтените хора не бива да виждат. Те са лошо семе, госпожице Тагарт, лепкаво и лошо... Да, още са в града — поне двама от тях. Третият е мъртъв. Самоубийство. Това беше преди четири години. Грозна история. Той

беше най-младият от тримата, Ерик Старнс. Беше един от ония неприятни младежи, които се мотаят и мрънкат за чувствителността си, след като отдавна са минали четирийсетте. Неговата песен беше, че има нужда от любов. Издържаха го по-възрастни жени, когато успяваше да ги намери. След това хукна след едно шестнайсетгодишно момиче, хубавица, която не искаше да има нищо общо с него. Тя се омъжи за момчето, за което беше сгодена. Ерик Старнс влязъл в къщата им в деня на сватбата, и когато се върнали от църквата след церемонията, го намерили в спалнята си, мъртъв, студен като камък, с прерязани вени... Е, мисля, че може да има прошка за човек, който се самоубива тихо и кротко. Кой може да осъди страданието на друг човек и границите на онова, което може да понесе? Но човек, който се самоубива и превръща смъртта си в представление, за да нарани някого, човек, който дава живота си за зло — няма прошка за него, няма извинение, той е калпав до дъно, и това, което заслужава, е хората да плюят на паметта му, вместо да чувстват съжаление и да бъдат наранени, както той е искал... Е, такъв беше Ерик Старнс. Мога да ви кажа къде да намерите другите двама, ако искате.

Тя откри Джералд Старнс в стая на приют за бездомни. Лежеше изкривен наполовина на едно изтърбушено легло. Косата му беше още черна, но наболата бяла брада по брадичката му беше като було от мъртви плевели по празното му лице. Беше пиян като кирка. Безсмислен кикот прекъсваше гласа му, когато говореше — звук на пасивна, безцелна злоба.

— Гръмна, великата фабрика. Това стана. Просто се изпари. Притеснява ли ви това, госпожо? Фабриката беше гнила. Всеки е гнил. Сигурно трябва да моля за нечия прошка, но няма. Не ми пука. Хората си умират, за да пазят фасада, когато всичко се е разкапало, направо е почерняло, колите, сградите и душите, и няма никакво значение, дори и да е така. Трябваше да видите учените глави, които си чупеха краката да тичат при мен, щом свирна, когато имах парици. Професори, поети, интелектуалци, спасители на света и хора, обичащи братята си. Както и да свирнех. Беше ми страшно забавно. Искях да правя добро, но сега вече не искам. Няма добро. Никакво шибано добро в цялата шибана вселена. Не искам да се къпя, ако не ми се къпе, и това е. Ако искате да знаете нещо за фабриката, питайте сестра ми. Сладката ми сестричка, която имаше личен фонд, който не можах да пипнат, така че се

измъкна суха, ако и сега да е на хамбургери, а не на филе миньон със сос „Беарнез“, но ще даде ли и стотинка на брат си? Благородният план, който се срути, беше толкова нейна идея, колкото и моя, но ще ми даде ли и стотинка? Ха! Идете и погледнете графинята, само я вижте. Мен какво ме интересува фабриката? Беше само купчина мазни машинарии. Ще ви продам всичките си права, претенции и собственост върху нея за едно питие. Аз съм последният с името Старнс. Някога беше велико име — Старнс. Ще ви го продам. Мислите, че съм смрадлив скитник, но това важи и за всички останали, и за богатите дами като вас. Исках да направя добро за човечеството. Ха! Да изгорят в катрана! Ще бъде много забавно. Да се задавят дано. Какво значение има? Какво значение има каквото и да е?

На съседното легло един белокос, съсухрен дребен скитник се обърна и простена в съня си, монета от пет цента изпадна от парцалите му и издрънча на пода. Джералд Старнс я вдигна и я пхна в джоба си. Погледна Дагни. Гънките по лицето му представляваха злобна усмивка.

— Искаш да го събудиш и да създаваш неприятности? — попита той. — Ако го направиш, ще кажа, че лъжеш.

Смрадливото бунгало, където намери Айви Старнс, беше на края на едно градче на брега на Мисисипи. Висящи ивици мърх и буци шума, подобна на восък, караха гъстата растителност да изглежда слугеста, твърде многото драперии, висящи в застоялия въздух на малката стая, имаха същия вид. Миризмата идваше от нечистените ъгли и от ароматите, които горяха в сребърни съдове в краката на изкривени ориенталски божества. Айви Старнс седеше на една възглавница като безформен Буда. Устата ѝ беше стегната в малък полумесец — сприхавата уста на дете, което проси ласкателства — върху набъбналото, бледо лице на жена, минала петдесетте. Очите ѝ бяха като две безжизнени локви. Гласът ѝ беше равен, капещ, монотонен като дъжд:

— Не мога да отговоря на такива въпроси, момичето ми. Изследователската лаборатория? Инженерите? Защо трябва да помня нещо за тях? Баща ми се занимаваше с такива неща, не аз. Баща ми беше зъл човек, който се интересуваше единствено от бизнес. Нямахме време за любов, само за пари. Братята ми и аз живеехме в различен свят. Нашата цел не беше да произвеждаме джаджи, а да вършим

добро. Докарахме във фабриката велик нов план. Това беше преди единайсет години. Бяхме победени от алчността, от себичността и долната, животинска природа на човека. Това беше вечният конфликт между духа и материята, между душата и тялото. Те не искаха да се откажат от телата си, а това беше единственото, което искахме от тях. Не си спомням никого от тези хора. Не ме интересува да си ги спомням... Инженерите? Мисля, че тъкмо те започнаха хемофилията... Да, точно това казах — хемофилията... бавното изтичане... загубата на кръв, която не може да бъде спряна. Те избягаха първи. Изоставиха ни, един след друг... Нашият план ли? Приложихме на практика благородния исторически принцип: от всекиго — според способностите, всекиму — според нуждите. Всеки във фабриката, от чистачката до президента, получаваше една и съща заплата — строго необходимия минимум. Два пъти годишно се събирахме на масови срещи, където всеки присъстващ представяше исканията си за онова, което смята за свои нужди. Гласувахме за всяко искане и волята на мнозинството определяше нуждата и способността на всеки един. Доходът на фабриката се разпределяше в съгласие с това. Възнагражденията бяха основани на нуждата, а наказанията — на способностите. Тези, чиито нужди бяха признати за най-големи, получаваха най-много. Тези, които не бяха произвели толкова, колкото бяхме гласували, че могат, биваха глобявани и трябваше да плащат, работейки допълнително без заплащане. Това беше нашият план. Беше основан на принципа на себеотрицанието. Изискваше от хората да бъдат мотивирани не от личната печалба, а от любовта към братята си.

Дагни чу един студен, неумолим глас да говори някъде в нея: запомни го, запомни го добре, не се случва често човек да види чистото зло, виж го, запомни го, и някой ден ще намериш думите, с които да назовеш същността му... Тя чуваше това сред крясъците на други гласове, които викаха с безпомощна ярост: това не е нищо, чувала съм го преди, чувам го навсякъде, това са същите стари глупости, защо не мога да го понеса? Не мога да го понеса! Не мога да го понеса!

— Какво ви става, момичето ми? Защо подскочихте така? Защо треперите? Какво? Говорете по-високо, не ви чувам... Как проработи планът ли? Не ми се обсъжда. Нещата станаха много грозни и ставаха все по-зле всяка година. Това ми струваше вярата в човешката природа.

За четири години планът, създаден не от студената пресметливост на разума, а от чистата любов на сърцето, беше унищожен от гадната паплач на полицаи, адвокати и процедури по фалит. Но аз видях грешката си и няма да я повтора повече, свърших със света на машините, производителите и парите, със света, поробен от материята. Уча се на еманципация на духа, както е било разкрито от великите тайни на Индия, на откъсване от връзките на плътта, на победа над физическата природа, на триумф на духа над материята.

През ослепителната бяла светлина на беса Дагни виждаше дълга ивица бетон, която е била път, с плевели, поникнали през цепнатините, и фигурата на човек, изгърбена от ръчен плуг.

— Но, момичето ми, казах ви, че не си спомням... Не знам имената им, не знам никакви имена, не знам какви рискови операции е предприемал баща ми в тази лаборатория! Не ме ли чувате? Не съм свикнала да ме разпитват така и... Спрете да го повтаряте! Не знаете ли други думи, освен „инженер“? Изобщо ли не ме чувате? Какво ви става? Не харесвам лицето ви, вие сте... Оставете ме на мира. Не знам коя сте. Никога не съм ви направила нищо лошо, аз съм стара жена, не ме гледайте така, аз... Назад! Не се приближавайте, или ще викам за помощ! Ще... О, да, да, този го познавам! Главният инженер. Да. Той оглавяваше лабораторията. Да. Уилям Хейстингс. Така се казваше — Уилям Хейстингс. Спомних си. Избяга в Брандън, Уайоминг. Напусна в деня, след като въведохме плана. Той беше вторият, който напусна... Не, не, не си спомням кой беше първият. Не беше някой важен.

* * *

Жената, която отвори вратата, имаше побеляла коса и уравновесеният, изискан вид на придворна. На Дагни ѝ отне няколко секунди, докато разбере, че беше облечена с проста памучна домашна рокля.

— Мога ли да видя господин Уилям Хейстингс? — попита Дагни.

Жената я погледна за миг — беше странен поглед, изпитателен и сериозен.

— Може ли да попитам за името ви?

— Аз съм Дагни Тагарт, от „Тагарт трансконтинентал“.

— О, моля, влезте, госпожице Тагарт. Аз съм госпожа Хейстингс.

Премереният сериозен тон бележеше всяка сричка в гласа ѝ, като предупреждение. Маниерите ѝ бяха възпитани, но тя не се усмихваше.

Това беше скромен дом в покрайнините на индустриален град. Голи клони прорязваха ясното, студено синьо на небето, на върха на възвишението, което водеше към къщата. Стените на всекидневната бяха сребристо сиви, слънчевата светлина падаше върху кристалната стойка на лампа с бял абажур, зад отворената врата кухненският кът за закуска беше покрит с бяла хартия на червени точки.

— По работа ли се запознахте със съпруга ми, госпожице Тагарт?

— Не. Никога не съм срещала господин Хейстингс. Но бих желала да говоря с него по бизнес въпрос от изключителна важност.

— Съпругът ми почина преди пет години, госпожице Тагарт.

Дагни затвори очи, тъпият, болезнен шок съдържаеше заключението, което вече нямаше нужда да изрича: значи това е бил човекът, когото е търсила, и Риърдън е бил прав, ето защо двигателят е бил изоставен в купчина боклук.

— Съжалявам — каза тя както на госпожа Хейстингс, така и на себе си.

Намекът за усмивка на лицето на госпожа Хейстингс съдържаеше тъга, но по лицето не беше белязано от трагедия, само сериозен, непоколебим поглед, приемане и спокойна ведрост.

— Госпожо Хейстингс, мога ли да ви задам няколко въпроса?

— Разбира се. Моля ви, седнете.

— Имахте ли представа от научната работа на съпруга си?

— Съвсем малка. Почти никаква, всъщност. Той никога не я обсъждаше у дома.

— Известно време е бил главен инженер на фабриката за двигатели „Двайсети век“?

— Да, беше техен служител осемнайсет години.

— Искях да питам господин Хейстингс за работата му там и за причината, поради която я е напуснал. Ако можете да ми кажете, бих желала да знам какво е станало в тази фабрика.

Тъжната и насмешлива усмивка завладя изцяло лицето на госпожа Хейстингс.

— И аз самата бих желала да знам — каза тя. — Но се боя, че вече никога няма да науча. Знам защо напусна фабриката. Беше заради безумната схема, която наследниците на Старнс наложиха там. Не можеше да работи при такива условия или за такива хора. Но имаше и нещо друго. Винаги съм усещала, че в „Двайсети век“ е станало нещо, което той не искаше да ми каже.

— Изключително важно е да знам всяко нещо, което можете да ми кажете.

— Не мога да ви кажа нищо. Опитах се да отгатна и се отказах. Не мога да го разбера или да го обясня. Но знам, че нещо е станало. Когато съпругът ми напусна „Двайсети век“, дойдохме тук и той започна работа като началник на инженерния отдел на „Акме Мотърс“. По онова време това беше разрастващ се, успешен концерн. Дадоха на мъжа ми работа, която харесваше. Той не беше човек, склонен към вътрешни конфликти, винаги е бил сигурен в действията си и беше в мир със себе си. Но в продължение на цяла година, след като напуснахме Уисконсин, той действаше така, сякаш се измъчва от нещо, сякаш се бори с личен проблем, който не може да разреши. В края на тази година той дойде при мен една сутрин и ми каза, че е напуснал „Акме Мотърс“, че се пенсионира и няма да работи никъде другаде. Обичаше работата си — тя беше целият му живот. И все пак изглеждаше спокоен, самоуверен и щастлив, за първи път, откакто бяхме дошли тук. Помоли ме да не го разпитвам за причините за решението му. Не го питах и не възразих. Имахме тази къща, имаме спестявания — достатъчно, за да продължим да живеем скромно до края на дните си. Така и не научих причината. Продължихме да живеем тук, спокойно и много щастливо. Той изглежда чувстваше дълбоко удовлетворение. Имаше някаква особена ведрост на духа, която никога не бях виждала у него преди. Нямахме нищо странно в поведението му, само дете понякога, много рядко, отиваше някъде, без да ми казва къде или с кого се среща. През последните две години от живота си той заминаваше за по един месец, всяко лято, не ми каза къде. Иначе живееше така, както винаги го е правил. Учеше много и прекарваше времето си в собствени инженерни проучвания, работеше в мазето на къщата. Не знам какво е направил с бележките и с експерименталните си модели. Не открих и следа от тях в мазето след

смъртта му. Почина преди пет години, от сърдечно заболяване, от което страдаше от известно време.

Дагни попита отчаяно:

— Знаехте ли нещо за експериментите му?

— Не. Знам много малко за инженерството.

— Познавате ли някого от професионалните му приятели или колеги, който може да е бил запознат с тези проучвания?

— Не. Когато беше в „Двайсети век“, работеше толкова много, че имахме съвсем малко време за нас и го прекарвахме заедно. Нямахме никакъв социален живот. Никога не е водил сътрудниците си въкъди.

— А докато е бил в „Двайсети век“, споменавал ли ви е за двигател, който е проектирал, съвсем нов тип двигател, който е можел да промени същността на цялата индустрия?

— Двигател? Да. Да, говори за това няколко пъти. Каза, че това е изобретение с несметна стойност. Но не той го е проектирал. Това е изобретение на един от младите му асистенти.

Тя видя изражението на лицето на Дагни и добави бавно, насмешливо, без упрек, по-скоро тъжно:

— Разбирам.

— О, съжалявам! — каза Дагни, осъзнавайки, че емоцията ѝ е избухнала върху лицето ѝ и се е превърнала в усмивка, очевидна като сълзи на облекчение.

— Няма нищо. Разбирам. Изобретателят на двигателя е този, от когото се интересувате. Не знам дали е още жив, но поне нямам причина да мисля, че не е.

— Бих дала половината си живот, за да се уверя, че е — и да го намеря. Наистина е толкова важно, госпожо Хейстингс. Кой е той?

— Не знам. Не знам нито името му, нито каквото и да е за него. Никога не съм познавала когото и да е от хората от екипа на мъжа си. Той ми каза само, че това е млад инженер, който някой ден ще преобърне света. Съпругът ми не се интересуваше от нищо друго у хората, освен от способностите им. Мисля, че това е единственият човек, когото той някога е обичал. Не го казваше, но бях сигурна, просто заради начина, по който говореше за този млад асистент. Спомням си, в деня, в който ми каза, че двигателят е завършен, как звучеше гласът му, когато рече: „А той е само на двацет и шест!“ Това

беше около месец преди смъртта на Джед Старнс. Той никога не спомена двигателя или младия инженер след това.

— Не знаете какво е станало с младия инженер?

— Не.

— И не можете да ми помогнете да го намеря?

— Не.

— Нямате ли поне някаква следа, която да ми помогне да науча името му?

— Никаква. Кажете ми, този двигател наистина ли е изключително ценен?

— По-ценен от всяка оценка, която мога да ви дам.

— Това е странно, защото, знаете ли, помислих за това веднъж, няколко години след като напуснахме Уисконсин. Попитах мъжа си какво е станало с онова изобретение, за което беше казал, че е толкова велико. Той ме погледна много странно и отговори: „Нищо“.

— Защо?

— Не ми каза.

— Можете ли да си спомните някой, който е работил в „Двайсети век“? Някой, който е познавал този млад инженер? Някой негов приятел?

— Не, аз... Чакайте! Чакайте, мисля, че мога да ви дам една нишка. Мога да ви кажа къде да намерите един негов приятел. Дори не знам името на този приятел, но знам адреса му. Това е странна история. По-добре да ви обясня как стана. Една вечер, около две години, след като дойдохме тук, моят съпруг излизаше, а на мен ми трябваше колата, така че той ме помоли да го взема след вечеря от ресторанта на гарата. Не ми каза с кого ще вечеря. Когато стигнах до гарата, го видях да стои пред ресторанта с двама мъже. Един от тях беше млад и висок. Другият беше възрастен, изглеждаше много изискан. И сега бих разпознала тези мъже навсякъде — лицата им не се забравят лесно. Съпругът ми ме видя и ги остави. Те се отдалечиха към перона, идваше влака. Съпругът ми посочи младия мъж и каза: „Видя ли го? Това е момчето, за което ти казах“. „Великият изобретател на двигатели?“ „Беше такъв“.

— И не ви каза нищо друго?

— Нищо друго. Това беше преди девет години. Миналата пролет отидох да посетя брат си, който живее в Шайен. Един следобед той

изведе семейството на дълъг излет. Качихме се в красива дива местност, високо в Скалистите планини, и спряхме в една крайпътна закусвалня. Един елегантен, белокоп мъж стоеше зад тезгяха. Непрекъснато го гледах, докато правеше сандвичите и кафето ни, защото знаех, че съм виждала лицето му преди, но не можех да си спомня кога. Продължихме нататък, бяхме на мили далеч от закусвалнята, когато си спомних. По-добре отидете там. Тя е на шосе 86, в планините на запад от Шайен, близо до малко индустриално селище, близо до леярната за мед на Ленъкс. Изглежда странно, но съм сигурна: готвачът в тази закусвалня е човекът, когото видях на гарата заедно с младия идол на съпруга ми.

* * *

Закусвалнята беше на върха на дълго, стръмно нанагорнище. Стъклените ѝ стени покриваха с лъскаво наметало гледката към скалите и борове, които се спускаха по неравните издатини на склона към залеа. Долу беше тъмно, но в закусвалнята оставаше равномерна, слаба светлина, като в малка локва, останала след оттеглящия се отлив.

Дагни седна в единия край на тезгяха, за да изяде един хамбургер.

Това беше най-вкусната храна, която беше опитвала, продукт, съставен от прости съставки и необикновено умение. Двама работници довършваха вечерята си, тя ги чакаше да си тръгнат.

Изучаваше човека зад тезгяха. Беше слаб и висок, имаше изискано излъчване, което би изглеждало по-уместно в някой древен замък или в кабинетите на банка, но чудната му особеност беше, че изискаността му изглеждала на място тук, зад тезгяха на закусвалнята. Той носеше бялата си готварска престилка сякаш беше костюм от три части. Имаше изкусна компетентност в начина му на работа — движенията му бяха леки, интелигентно пестеливи. Имаше сухо лице и сива коса, която беше в тон със студеното синьо на очите му; някъде зад вежливата му суровост имаше нотка на хумор — толкова слаба, че изчезваше веднага, щом някой се опита да я различи.

Двамата работници свършиха, платиха и заминаха. Всеки остави по десетаче за бакшиш. Тя гледаше мъжа, докато той прибра чиниите им, сложи монетите в бялата си престилка и избърса тезгяха, работейки с ловка прецизност. После се обърна и я погледна. Беше безучастен поглед, не беше предназначен да предизвика разговор, но тя беше сигурна, че отдавна е забелязал нюйоркския ѝ костюм, обувките ѝ с високи токчета, видът ѝ на жена, която не губи времето си — студените му, наблюдателни очи изглежда ѝ казваха, че знае, че не тук ѝ е мястото и че очаква да разкрие целта ѝ.

— Как е бизнесът? — попита тя.

— Доста зле. Следващата седмица ще затворят леярната на Ленъкс, така че скоро и аз ще трябва да затварям и да се местя — гласът му беше ясен, безучастно сърдечен.

— Накъде?

— Не съм решил още.

— Какво планирате?

— Не знам. Мисля да отворя гараж, ако успея да намеря добро местенце в някой град.

— О, не! Твърде добър сте в работата си, за да я сменяте. Не бива да бъдете нищо друго, освен готвач.

Странна, изтънчена усмивка пропълзя по устните му.

— Нима? — галантно запитва той.

— Не! Какво ще кажете за работа в Ню Йорк?

Той я погледна учудено.

— Говоря сериозно. Мога да ви дам работа в голяма железопътна компания, да отговаряте за вагон-ресторантите.

— Може ли да запитам защо бихте искали да го направите?

Тя вдигна хамбургера си със салфетката му.

— Ето, една от причините.

— Благодаря. Какви са другите?

— Не мисля, че сте живял в голям град, иначе щяхте да знаете колко ужасно трудно е да се намери компетентен човек за каквато и да е работа.

— Знам нещичко за това.

— Е? Какво ще кажете? Искате ли работа в Ню Йорк за десет хиляди долара на година?

— Не.

Тя беше въодушевена от радостта да може да открива и възнагражда качеството. Погледна го мълчаливо, шокирана.

— Не мисля, че ме разбрахте — каза тя.

— Напротив.

— И отхвърляте подобна възможност?

— Да.

— Но защо?

— Това е нещо лично.

— Защо трябва да работите така, когато можете да имате по-добра работа?

— Не си търся по-добра работа.

— И не искате шанс да се издигнете и да печелите пари?

— Не. Защо настоявате?

— Защото мразя да гледам как се похабяват способности!

Той каза бавно, натъртено:

— И аз.

Нещо в начина, по който го каза, я накара да почувства някаква дълбока емоция, която ги свързваше и съществуваше и у двамата — това нещо разруши възпитанието, което винаги ѝ беше забранявало да извика за помощ:

— Гади ми се от тях!

Гласът ѝ я стресна — беше като неволен вик.

— Изпитвам страшна жажда да видя някой, който може да прави онова, което прави!

Тя прекара опакото на ръката си през очите си, опитвайки се да възпре потока от отчаяние, който не си беше позволявала да признае — тя не знаеше степента му, нито колко от способността ѝ да продължава да търси ѝ беше останала.

— Съжалявам — тихо каза той. Звучеше не като извинение, а като израз на състрадание. Тя го погледна. Той се усмихваше и тя осъзнаваше, че целта на усмивката е да прекъсне връзката, която и той беше усетил: в нея се долавяше следа от вежлива насмешка. Той каза:

— Не вярвам, че сте дошла чак от Ню Йорк, само за да търсите готвачи за влакове в Скалистите планини.

— Не. Дойдох за нещо друго.

Тя се наведе напред, с ръце, здраво опрени о тезгяха, спокойна и овладяна, усетила опасен противник.

— Случайно да сте познавали, преди десетина години, един млад инженер, който е работил в компанията за двигатели „Двайсети век“?

Броеше секундите на паузата, не можеше да определи начина, по който той я гледа, освен това, че в него се четеше някакво особено внимание.

— Да, познавах го — отговори той.

— Можете ли да ми дадете името и адреса му?

— За какво?

— Жизненоважно е да го намеря.

— Този човек? С какво е толкова важен?

— Той е най-важният човек в света.

— Наистина ли? Защо?

— Знаехте ли нещо за работата му?

— Да.

— Знаете ли, че е открил идея от огромно значение?

Той изчака за миг.

— Мога ли да попитам коя сте вие?

— Дагни Тагарт. Аз съм вице...

— Да, госпожице Тагарт. Знам коя сте.

Каза го с хладно уважение. Но изглеждаше така, сякаш е открил отговора на някакъв специален въпрос в ума си и вече не беше учуден.

— Значи знаете, че интересът ми не е случаен — каза тя. — В състояние съм да му дам шанса, от който има нужда, и съм готова да му платя, каквото поиска.

— Може ли да попитам какво събуди интереса ви към него?

— Неговият двигател.

— Откъде разбрахте за двигателя?

— Намерих потрошени останки от него в руините на фабриката „Двайсети век“. Недостатъчно, за да се възстанови или за да науча как е работел. Но достатъчно, за да знам, че е работел и че това е изобретение, което може да спаси железницата ми, страната и икономиката на целия свят. Не ме питайте през какво съм минала, опитвайки се да издиря този двигател и да намеря изобретателя му. Това не е важно, дори животът и работата ми не са важни за мен в момента, нищо няма значение, освен това, че трябва да го намеря. Не питайте как е станало така, че дойдох при вас. Вие сте краят на дирята. Кажете ми името му.

Той беше слушал неподвижно, гледайки право в нея, а вниманието в очите му изглежда попиваше всяка дума и я подреждаше внимателно, без да ѝ дава никакъв ключ към намеренията си. Дълго остана неподвижен. После каза:

— Откажете се, госпожице Тагарт. Няма да го намерите.

— Как се казва?

— Не мога да ви кажа нищо за него.

— Жив ли е още?

— Не мога да ви кажа нищо.

— Как се казвате?

— Хю Акстън.

В празните секунди, през които се опитваше да си върне разсъдък, тя непрекъснато си повтаряше: изпадаш в истерия... не ставай смешна... просто съвпадение на имена... — въпреки че знаеше, със сигурност, с вцепенен и необясним ужас, че това е същият Хю Акстън.

— Хю Акстън? — изрече със запъване тя. — Философът? Последният от защитниците на разума?

— Ами да — весело отговори той. — Или първият, след тяхното завръщане.

Той не изглеждаше изненадан от нейния шок, но изглежда му се струваше ненужен. Отношението му беше просто, почти приятелско, сякаш не изпитваше нужда да крие самоличността си, нито пък недоволство, че е била разкрита.

— Не мислех, че млад човек ще разпознае името ми или ще му придаде важност в наши дни — каза той.

— Но... какво правите тук? — тя махна с ръка към стаята. — Това няма смисъл!

— Сигурна ли сте?

— Какво е това? Номер? Експеримент? Тайна мисия? Да не би да проучвате нещо със специална цел?

— Не, госпожице Тагарт. Работя, за да живея.

Думите и гласът му изразяваха искрената простота на истината.

— Доктор Акстън, аз... немислимо е, направо е... Вие... вие сте философ... най-големият жив философ... безсмъртно име... Защо правите това?

— Защото съм философ, госпожице Тагарт.

Тя знаеше със сигурност, макар да чувстваше, че способността ѝ да бъде сигурна и да разбира я е напуснала, че няма да получи помощ от него, че въпросите са безполезни, че няма да ѝ даде обяснение нито за съдбата на изобретателя, нито за собствената си.

— Откажете се, госпожице Тагарт — спокойно каза той, сякаш доказвайки, че може да отгатне мислите ѝ, като че ли тя вече знаеше, че ще го направи. — Това е безнадеждно търсене, и става още по-безнадеждно, защото нямате и понятие с каква невъзможна задача сте се заели. Бих желал да ви спестя мъката да се опитвате да съчините някакъв аргумент, трик или молба, с която да ме накарате да ви дам информацията, която търсите. Приемете думата ми на доверие: не може да се направи. Казахте, че аз съм крайт на вашата диря. Това е улица без изход, госпожице Тагарт. Не се опитвайте да пръскате парите и усилията си за други, по-обичайни методи на издирване: не наемайте детективи. Те нищо няма да научат. Можете да не приемете предупреждението ми, но мисля, че сте високоинтелигентен човек, способен да разбере, че знам какво говоря. Откажете се. Тайната, която се опитвате да разгадате, представлява нещо по-голямо, много по-голямо от изобретяването на двигател, задвижван от атмосферното електричество. Това е единственият полезен съвет, който мога да ви дам: заради същността и природата на съществуването, противоречията съществуват. Ако смятате за немислимо изобретението на гений да бъде изоставено сред руини и един философ да иска да работи като готвач в закусвалня — проверете предварителните си условия. Ще откриете, че едно от тях е погрешно.

Тя се сепна: спомни си, че е чувала това и преди, Франсиско го беше казал. А после си спомни, че този човек е бил един от учителите на Франсиско.

— Както кажете, доктор Акстън — каза тя. — Няма да се опитвам да ви разпитвам за това. Но ще ми разрешите ли да ви задам един въпрос по свършено различна тема?

— Разбира се.

— Доктор Робърт Стивънс веднъж ми каза, че когато сте били в университета „Патрик Хенри“, сте имали трима студенти, които са били и ваши, и негови любимци, три блестящи мозъка, от които сте очаквали велико бъдеще. Един от тях е бил Франсиско д'Анкония.

— Да. Другият беше Рагнар Данешолд.

— Между другото — не това е въпросът ми, — кой беше третият?

— Името му не значи нищо за вас. Не е известен.

— Доктор Стивънс каза, че вие и той сте били съперници заради тези трима студенти, понеже и двамата сте ги смятали за свои синове.

— Съперници? Той ги изгуби.

— Кажете ми, горд ли сте с начина, по който тримата се реализираха?

Той погледна встрани, в далечината, към умиращия огън на залеза по далечните скали — лицето му беше като на баща, който вижда сина си да кърви на бойното поле. После отговори:

— По-горд, отколкото изобщо някога съм се надявал.

Беше почти тъмно. Той се обърна рязко, взе пакет цигари от джоба си, извади една, но спря, спомняйки си за присъствието ѝ, сякаш го беше забравил за момент, и протегна пакета към нея. Тя взе цигара и той запали малкото огънче на клечка кибрит, сетне я тръсна, за да я угаси, оставяйки само две малки точици пламък в тъмнината на стъклена стая, сред милите от планини откъд нея.

Тя стана, плати сметката си и каза:

— Благодаря, доктор Акстън. Няма да ви безпокоя с трикове или молби. Няма да наемам детективи. Но няма да се откажа, трябва да намеря изобретателя на този двигател. И ще го намеря.

— Не и преди той сам реши да ви намери, както и ще стане.

Когато тя отиде до колата си, той запали лампите на закусвалнята — тя видя пощенската кутия до пътя и забеляза невероятния факт, че името Хю Акстън стоеше открито написано на нея.

Беше стигнала далеч надолу по виещия се път и светлините на закусвалнята отдавна бяха изчезнали, когато забеляза, че се наслаждава на вкуса на цигарата, която той ѝ беше дал: беше различен от всичко, което беше пушила преди. Тя задържа останалото парченце пред светлината на таблото, опитвайки се да различи името на марката. Нямаше име, само запазен знак. Отпечатан в златно върху тънката, бяла хартия стоеше знакът на долара. Тя го огледа любопитно: никога преди не беше чувала за подобна марка. Сетне си спомни за стария човек на будката за цигари от терминала на „Тагарт“ и се усмихна при мисълта, че това ще бъде екземпляр за неговата колекция. Тя смачка огънчето и прибра фасата в чантичката си.

Влак №57 беше на перона, готов да отпътува за железопътния възел „Уайът“, когато тя стигна в Шайен, остави колата си в гаража, откъдето я беше наела и излезе на перона на гарата на „Тагарт“. Трябваше да изчака половин час за основния влак на изток за Ню Йорк. Отиде до края на перона и се облегна уморено на една улична лампа — не искаше служителите на гарата да я виждат и да я разпознават, не искаше да говори с никого, имаше нужда от почивка. Няколко души стояха на групички по полупразния перон, изглежда водеха оживени разговори и наоколо се виждаха повече вестници от обикновено.

Тя погледна осветените прозорци на влак №57 — за миг изпита облекчение при вида на едно победоносно достижение. Влак № 57 щеше да тръгне по коловоза на линията „Джон Голт“, през градовете, през извивките на планините, покрай зелените семафори, където хората бяха стояли, аплодирайки го, през долините, където зарята се беше издигала в лятното небе. Сега свитъци останали листа висяха по клоните над покрива на влака и пътниците носеха кожи и шалове, докато се качваха. Движеха се небрежно, както човек се движи правейки нещо всекидневно — очаквайки със сигурност проява, която отдавна смятаха за даденост... Направихме го, помисли си тя, поне това направихме.

Случайният разговор на двама мъже някъде зад нея изведнъж привлече заспалото ѝ внимание.

— Но законите не бива да се приемат толкова бързо.

— Това не са закони, а директиви.

— Значи е незаконно.

— Не е незаконно, защото Конгресът е приел закон, който му дава правото да издава директиви миналия месец.

— Не мисля, че директивите трябва да се запокитват по хората така, без предупреждение, като юмрук в носа.

— Няма време за лигавцини, когато става въпрос за критично положение в цялата страна.

— Но все пак не мисля, че е правилно, а те не се шегуват. Как ще се справи Риърдън, при условие, че тук пише...

— Какво ти пука за Риърдън? Той е достатъчно богат. Може да намери начин да направи всичко.

Тя скочи към първата будка за вестници, която видя и грабна вечерния вестник.

Беше на първа страница. Уесли Мауч, главният координатор на Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси, „с изненадващ ход“, казваше вестникът, „и в името на критичното положение на нацията“, беше издал поредица от директиви, които бяха изредени в колона на страницата: на железниците в страната се нарежда да намалят максималната скорост на всички влакове до шейсет мили в час, да намалят максималната дължина на всички влакове до шейсет вагона, да пускат един и същи брой влакове във всеки щат от зона, съставена от пет съседни щата, като за целта цялата страна беше разделена на зони.

На стоманодобивните заводи в страната се нарежда да ограничат максималната продукция на всяка метална сплав до количество, равно на производството на другите метални сплави от другите заводи от същия клас на производствен капацитет и да доставят справедлив дял от всяка метална сплав на всеки клиент, който пожелае да я получи.

На всички производствени предприятия в страната, независимо от размера и вида им, се забранява да се местят от настоящето си местоположение, с изключение на случая, когато имат специално позволение за това от Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси.

За да се компенсират железниците за допълнителните разходи, необходими за „смекчаване на процеса на преобразуване“, се налагаше за период от пет години мораториум върху плащането на лихви и главници по всички железопътни облигации, подсигурени и неподсигурени, конвертируеми и неконвертируеми.

За да се съберат средствата за персонала, който да приложи тези директиви, на щата Колорадо се налагаше специален данък, „тъй като този щат единствен е в състояние да помогне на по-нуждаещите се щати да понесат удара от критичното положение на нацията“, като данъкът представляваше пет процента от продажбите на едро на индустриалните концерни в Колорадо.

Никога не си беше позволявала вик като този, който се изтръгна от нея, тъй като смяташе за своя гордост това, че винаги го овладяваше

сама. Но видя един мъж на няколко крачки, не забеляза, че е парцалив скитник, и извика, защото това беше апел към разума, а той беше човешко същество:

— Какво ще правим?

Скитникът се усмихна тъжно и вдигна рамене:

— Че кой е Джон Голт?

Не „Тагарт трансконтинентал“ стоеше в огнището на ужаса в ума й, нито пък мисълта за Ханк Риърдън, разпънат на дибата на инквизицията — мислеше за Елис Уайът. Изличавайки всичко друго, което изпълваше съзнанието й, без да оставя нито място за думи, нито време за чудене, като крещящ отговор на въпросите, които не беше започнала да задава, стояха две картини: неумолимата фигура на Елис Уайът пред бюрото й, която казваше: „Сега е във ваша власт да ме унищожите, може и да се наложи да си тръгна, но ако го направя, ще се уверя, че ще завлека и всички ви със себе си“, и буйството в тялото на Елис Уайът, когато разби чаша в стената.

Самото осъзнаване на тези картини я остави с чувството, че се приближава някакво немислимо бедствие и че тя трябва да го изпревари. Трябваше да намери Елис Уайът и да го спре. Не знаеше какво трябва да предотврати, знаеше само, че трябва да го спре.

И понеже знаеше — независимо дали лежи смазана под руините на сграда или е разкъсана от взрив при бомбардировка — докато е още жива, знаеше, че действието е най-важното задължение на човека, независимо какво чувства — тя беше в състояние да изтича на перона, да се изправи срещу началника на гарата, след като го намери, да му нареди „Задръж номер петдесет и Седем за мен!“, сетне да изтича до уединението на една телефонната кабина в мрака, отвъд края на перона, и да даде на оператора номера в къщата на Елис Уайът.

Стоеше, притисната до стената на кабината, със затворени очи, и слушаше мъртвото дрънчане на метал — звукът на звънец, който се обаждаше някъде. Не последва отговор. Звънецът продължаваше да се чува като внезапни спазми, като свредел, който преминаваше през ухото и през тялото й.

Тя стискаше слушалката без да забелязва, сякаш това все пак беше някаква форма на контакт. Искеше й се звънецът да е по-силен. Забрави, че не този звук звъни в къщата му. Не осъзнаваше, че вика:

— Елис, недей! Недей! Недей! — докато не чу студения, укорителен глас на оператора да казва:

— Другата страна не отговаря.

Седеше до прозореца на един вагон във влак № 57 и слушаше тракането на колелетата по релсите от риърдънов метал. Седеше, без да се съпротивлява, люлеейки се с движението на влака. Черната завеса на прозореца скриваше пейзажа, който не искаше да вижда. Това беше второто ѝ пътуване по линията „Джон Голт“ и тя се опитваше да не мисли за първото.

Собствениците на облигации, мислеше си, собствениците на облигации на линията „Джон Голт“ — те бяха поверили парите си на нейната чест, спестяванията и достиженията си от години, бяха ги заложили на нейните способности, бяха се доверили на нейната работа и на своята собствена — а тя беше подведена да ги хвърли в капана на разбойниците: нямаше да има влакове, нямаше да има животворни сокове от товарите, линията „Джон Голт“ беше само тръба за източване и беше позволила на Джим Тагарт да направи сделка и да източи богатството им, без да го е заслужил, в своя джоб, в замяна на това, че беше позволил на останалите да източат неговата железопътна компания; облигациите на линията „Джон Голт“, които тази сутрин бяха горди защитници на сигурността и бъдещето на собствениците си, бяха станали, само за час, парчета хартия, които никой не би купил, без стойност, без бъдеще, без сила, освен силата да затворят вратите и да спрат колелетата на последната надежда на страната — а „Тагарт трансконтинентал“ не беше живо растение, хранено от соковете, които се беше се беше преборило да произведе, а канибал-опортюнист, поглъщащ неродените деца на величието.

Данъкът върху Колорадо, данъкът, събран от Елис Уайът, за да плати препитанието на тези, чиято работа беше да го вържат и да не му позволят да живее, тези, които щяха да стоят на пост, за да се уверят, че той няма влакове, няма цистерни, няма тръбопровод от риърдънов метал — Елис Уайът, лишен от правото на самозащита, оставен без глас, без оръжие, дори по-лошо — превърнат в инструмент на собственото си унищожение, поддръжник на собствените си унищожители, доставчик на тяхната храна и техните оръжия, Елис Уайът, задавен със собствената си блестяща енергия, насочена срещу самия него като примка, Елис Уайът, който искаше да канализира

неограничен извор на петрол от шисти и който говореше за второ Възраждане...

Беше се навела напред, с глава върху ръцете си, свлякла се върху перваза на прозореца, докато големите завой от синьо-зеления метал, планините, долините, новите градове на Колорадо минаваха покрай нея, невидими в мрака.

Внезапният подскок на спирачките я изправи. Това беше непланирано спиране и перонът на малката гара беше претъпкан с хора. Всички гледаха в една и съща посока. Пътниците около нея се притискаха до прозорците и се опитваха да погледнат. Тя скочи на крака, изтича по коридора, слезе по стъпалата сред студения вятър, който се носеше по перона.

В мига, преди да го види и нейният крясък да пресече гласовете на тълпата, тя вече знаеше каква гледка я очаква. В пролома между планините, осветявайки небето, хвърляйки отблясък, който се люлееше по покривите и стените на гарата, хълмът на „Уайът Ойл“ беше потънал в пламъци.

По-късно, когато ѝ казаха, че Елис Уайът е изчезнал, оставяйки единствено една дъска, закована на стълб в полите на хълма, когато погледна почерка му на дъската, тя почувства, че почти е знаела какви ще бъдат думите: „Оставям го така, както го намерих. Вземете си го. Ваше е.“

ВТОРА ЧАСТ

ДАЛИ-ИЛИ

ГЛАВА XI

ЧОВЕКЪТ, ЧИЕТО МЯСТО БЕШЕ НА ЗЕМЯТА

Доктор Робърт Стедлър крачеше из кабинета си. Щеше му се да не усеща студа. Пролетта беше закъсняла. Оттатък прозореца мъртвата сивота на хълмовете беше като размазано петно — мръснобялото на небето сякаш се сливаше с оловносивото на реката. От време на време някой далечен склон проблясваше в сребристожълто, почти в зелено, сетне изчезваше. Облаците се разкъсваха, колкото да пропуснат някой слънчев лъч, сетне отново се сливаха. В кабинета не е студено, мислеше си доктор Стедлър, именно гледката го кара да настръхва от студ.

Днес не беше студено, но студът беше в костите му — натрупан през зимните месеци, когато се беше налагало да се отвлича от работата си, защото усещаше недостатъчното отопление, докато хората говореха за пестене на гориво. Беше нелепо, си помисли, тази разрастваща се намеса, би могло да се каже посегателство, на природните бедствия върху човешките дела — никога преди това не беше имало значение. Ако зимата се случеше твърде сурова или порой отнесе част от железопътен коловоз — не се налагаше човек да яде две седмици зеленчукови консерви; ако гръмотевична буря поразеше някоя електроцентрала, това не значеше, че една институция като Държавния научен институт ще бъде без ток пет дни. Пет дни застой тази зима, мислеше си той, със спрени лабораторни двигатели и безвъзвратно изгубени часове, при условие, че персоналът му работеше по въпроси, които засягаха най-дълбоките тайни на Вселената. Той ядосано се извърна от прозореца — но спря и отново се обърна към него. Не искаше да вижда книгата, която лежеше на бюрото му.

Искаше му се доктор Ферис да дойде. Погледна часовника си. Доктор Ферис закъсняваше, нещо неவிждано, при това за среща с него — доктор Флойд Ферис, слугата на науката, който винаги се беше изправял пред него по начин, който внушаваше почти извинение, че има само една шапка, която да свали.

Времето беше ужасно за май, мислеше си той, докато гледаше надолу към реката — със сигурност именно времето го караше да се чувства така, не книгата. Беше сложил книгата на възможно най-видимо място на бюрото си, когато беше забелязал, че неохотата, с която я поглеждаше, беше повече от обикновена погнуса, че съдържа елемент на емоция, която никога не може да си признае. Каза си, че е станал от бюрото не защото книгата лежеше там, а просто защото беше поискал да се раздвижи, понеже му е студено. Крачеше из стаята, хванат в капан между бюрото и прозореца. Щеше да изхвърли книгата в кошчето, където ѝ е мястото, мислеше си, веднага щом говори с доктор Ферис.

Той гледаше петното от зеленина и слънчева светлина на далечния хълм — обещание за пролет в един свят, който изглеждаше сякаш в него никога повече няма да има нито трева, нито пъпки. Той се усмихна с нетърпение, и когато петното изчезна, го прободеше унижение заради собственото му нетърпение, заради отчаяния начин, по който искаше да го задържи. Напомни му за онова интервю с известен романист миналата зима. Романистът беше дошъл от Европа, за да напише статия за него, а той, който винаги беше ненавиждал интервютата, говори с желание, нашироко, твърде нашироко, виждайки обещание за интелигентност в очите на писателя, изпитвайки безпричинна, отчаяна нужда да бъде разбран. Статията представляваше сбор от изречения, които го обсипваха с прекомерни похвали и изопачаваха всяка мисъл, която беше изказал. Когато затваряше списанието, чувстваше същото, което беше почувствал и сега при изчезването на слънчевия лъч.

Добре, мислеше си, извързайки се от прозореца, беше готов да признае, че пристъпите на самота бяха започнали да го нападат от време на време, но това беше самота, на която имаше право, това беше глад за ответ от някой жив, мислещ ум. Беше толкова уморен от всички тези хора, мислеше си с презрителна горчивина, изследвам тайните на космоса, а те не могат да проумеят какво е една гръмотевична буря.

Присви устни и това му подеждаше като шамар, който му забраняваше да продължи този ред на мисли. Гледаше книгата на бюрото си. Луксозната ѝ корица беше нова и крещяща, беше публикувана преди две седмици. Но аз нямах нищо общо с нея! — изкрещя той на себе си, а викът му се изгуби сред безмилостна

тишина; нищо не му отговори, нямаше ехо на прошка. Заглавието на корицата беше „Защо мислите, че мислите?“.

В него самия нямаше никакъв звук, като в съдебна зала — нямаше милост, нямаше глас на защита — нищо, освен параграфите, които страхотната му памет беше отпечатала в съзнанието му: „Мисълта е примитивно суеверие. Разумът е ирационална идея. Детинската представа, че сме в състояние да мислим, е била най-скъпата грешка на човечеството“.

„Това, което си мислите, че мислите, е илюзия, създадена от вашите жлези, вашите емоции и, според последните анализи, от съдържанието на стомаха ви.“

„Онова сиво нещо, с което толкова се гордеете, е като огледало в лунапарк, което отразява единствено изкривените сигнали от една реалност, която завинаги ще остане недостъпна.“

„Колкото по-сигурни се чувствате в рационалните си заключения, толкова по-сигурно е, че грешите. Тъй като вашият мозък е инструмент, който изкривява, колкото по-активен е мозъкът, толкова по-голямо е изкривяването.“

„Интелектуалните великани, на които се възхищавате толкова много, някога са ви научили, че земята е плоска и че атомът е най-малката частица материя. Цялата история на науката е поредица от взривени заблуди, а не от достижения.“

„Колкото повече научаваме, толкова повече знаем, че не знаем нищо.“

„Само най-тъпият невежа може още да се придържа към старомодното схващане, че ако видиш — трябва да повярваш. Онова, което виждаш, е първото, на което не бива да вярваш.“

„Един учен знае, че камъкът изобщо не е камък. Всъщност той е идентичен с пухената възглавница. И двете са просто облаци, формирани от едни и същи вихреци се частици. Но, ще кажете, нали не можете да използвате камък за възглавница? Това по-скоро доказва вашата безпомощност пред лицето на истинската реалност.“

„Последните научни открития, като невероятните достижения на доктор Робърт Стедлър, демонстрираха окончателно, че нашият разум не е в състояние да се справи с природата на Вселената. Тези открития доведоха учените до противоречия, които са невъзможни според човешкия разум, но които въпреки това съществуват в реалността. Ако

още не сте го чули, скъпи мои старомодни приятели, доказано е: рационалното е безумие.“

„Не очаквайте последователност. Всичко е противоречие на всичко друго. Съществуват единствено противоречия.“

„Не търсете така наречения здрав смисъл. Да се търси смисъл е белег на безсмислие. Природата няма смисъл. Нищо няма смисъл. Единствените кръстоносци на смисъла са прилежната стара слугиня, която не може да си намери приятел, и старомодният магазинер, който мисли, че Вселената е точно толкова проста колкото скромния му, подреден инвентар и любимия му касов апарат.“

„Нека строшим веригите на предразсъдъка, наречен логика. Нима един силогизъм ще ни спре?“

„Значи мислите, че сте сигурни в мненията си? Не можете да сте сигурни в нищо. Ще застрашите ли хармонията във вашата общност, добрите отношения със съседите си, положението си, репутацията си, доброто си име и финансовата си сигурност в името на една илюзия? В името на миража да мислите, че мислите? Ще се подложите на рискове и ще предизвиквате съдбата, в несигурно време като нашето, противопоставяйки се на съществуващия социален ред, в името на тези ваши въображаеми понятия, които наричате свои убеждения? Казвате, че сте сигурни в правотата си? Никой не е прав и никога не може да бъде. Чувствате, че светът около вас греши? Няма как да знаете. Всички е погрешно в човешките очи — така че защо да се борите с него? Не спорете. Приемете. Нагодете се. Подчинете се“.

Книгата беше написана от доктор Флойд Ферис и публикувана от Държавния научен институт.

— Аз нямам нищо общо с това! — каза доктор Робърт Стедлър. Той стоеше неподвижно до бюрото си, чувствайки се неловко, сякаш е пропуснал някакъв такт във времето и не знае колко е траял предходният момент. Беше произнесъл думите на висок глас, със злобен сарказъм, насочен към онова, което го беше накарало да го каже.

Той сви рамене. Основано на вярата, че самоосмиването е акт на доблест, това движение беше емоционалният еквивалент на изречението: ти си Робърт Стедлър, не се дръж като невротична гимназистка. Той седна зад бюрото и бутна книгата настрани с опакото на ръката си.

Доктор Флойд Ферис пристигна с половин час закъснение.

— Съжалявам — каза той, — но колата ми пак се повреди на пътя от Вашингтон и ми отне страшно много време да се опитвам да намеря кой да я поправи — на пътя вече има толкова малко коли, че половината сервиси са затворени.

В гласа му имаше повече раздразнение, отколкото извинение. Той седна, без да чака покана.

Доктор Флойд Ферис не би бил смятан за особено привлекателен в която и да е друга професия, но в тази, която си беше избрал, винаги го описваха като „онзи добре изглеждащ учен“. Беше метър и осемдесет и пет, четирийсет и пет годишен, но успяваше да изглежда по-висок и по-млад.

Излъчваше безупречна спретнатост и движенията му бяха елегантни като на бал, но дрехите му бяха строги, костюмите му обикновено бяха черни или тъмносини. Имаше прецизно оформени мустаци и гладката му черна коса предизвикваше момчетата в института да казват, че използва една и съща вакса и за главата, и за краката. Нямаше нищо против да повтаря, шегувайки се със себе си, как един кинопродуцент казал, че ще го покани на кастинг за ролята на известен европейски жиголо. Беше започнал кариерата си като биолог, но това беше отдавна забравено — беше известен като главен координатор на Държавния научен институт.

Доктор Стедлър го погледна с учудване — липсата на извинение беше безпрецедентна — и каза сухо:

— Май прекарвате по-голямата част от времето си във Вашингтон.

— Но, доктор Стедлър, нали тъкмо вие ми направихте веднъж комплимент като ме нарекохте кучето-пазач на Института? — шеговито каза доктор Ферис. — Нима това не е моята основна задача?

— Доста ваши задачи започват да се натрупват на това място. Преди да съм забравил, имате ли нещо против да ми кажете какво става с онази каша с липсата на петрол?

Той не можа да разбере защо, лицето на доктор Ферис се стегна в обида.

— Позволете ми да кажа, че това е неочаквано и неоправдано — каза доктор Ферис с онзи официален тон, който крие болка и разкрива мъченичество. — Никоя от свързаните с това инстанции не намери

поводи за критика. Току-що представихме подробен доклад за напредъка на работата до момента пред Бюрото по икономическо планиране и национални ресурси и господин Уесли Мауч изрази своето задоволство. Дадохме най-доброто от себе си в този проект. Не сме чули никой друг да го описва като каша. С оглед на трудностите на терена, щетите от пожара и факта, че изминаха само шест месеца от...

— За какво говорите? — попита доктор Стедлър.

— Проектът за възстановяване на „Уайът“ Не ме ли питате за това?

— Не — каза доктор Стедлър, — не, аз... Момент. Нека го кажем направо. Като че ли си спомням, че този институт се ангажира в проект за възстановяване. Какво възстановявате по-точно?

— Петрол — каза доктор Ферис. — Петролните полета на Уайът.

— Това беше някакъв пожар, нали? В Колорадо? Беше... момент... беше онзи човек, който запали собствените си петролни кладенци.

— Склонен съм да мисля, че това е слух, създаден от масовата истерия — сухо каза доктор Ферис. — Слух с нежелателни, непатриотични намеци. Не бих се доверявал твърде много на тия вестникарски истории. Лично аз вярвам, че това е инцидент и че Елис Уайът е загинал в пожара.

— Добре де, кой притежава сега тези полета?

— В момента никой. Тъй като няма завещание или наследници, правителството се зае да ги управлява за удовлетворяване на обществените нужди, за срок от седем години. Ако Елис Уайът не се върне в това време, ще бъде смятан официално за мъртъв.

— А защо са дошли при вас — тоест при нас — за такава странна задача, каквато е изпомпването на нефт?

— Защото това е проблем с голяма технологична сложност, изискващ услугите на най-добрия научен талант. Виждате ли, става въпрос да се реконструира специалният метод за извличане на петрол, който Уайът е използвал. Оборудването му е още там, макар и в ужасно състояние — някои от процесите му са познати, но не е останала пълна документация за цялата операция или поне за основния й принцип. Точно това трябва да преоткрием.

— И как върви?

— Напредъкът е изключително удовлетворителен. Току-що ни предоставиха ново и по-голямо финансиране. Господин Уесли Мауч е доволен от нашата работа. Както и господин Балч от Комисията по извънредното положение, господин Андерсън от Жизнените доставки и господин Петибоун от Защита на потребителите. Не виждам какво повече се очаква от нас. Проектът е напълно успешен.

— Произведохте ли петрол?

— Не, но успяхме да изкараме течност от един от кладенците в обем от шест и половина галона. Това, разбира се, има по-скоро експериментално значение, но трябва да вземете предвид факта, че трябваше да прекараме три пълни месеца само в потушаването на пожара, който в момента е напълно — почти напълно — угасен. Имахме много по-сериозни проблеми от Уайът, защото той е започнал от нищо, докато ние трябваше да се справим с обезобразените останки след този акт на злобен, антисоциален саботаж, който... Искам да кажа, това е труден проблем, но няма съмнение, че ще успеем да го решим.

— Всъщност ви питах за недостига на петрол тук, в института. Температурата, която се поддържаше в тази сграда цяла зима, беше възмутителна. Казаха ми, че трябва да се пести петрол. Несъмнено трябваше да се погрижите това място да бъде задоволително снабдено с такива неща като гориво и да го направите по-ефикасно.

— О, това ли имахте предвид, доктор Седлър! Толкова съжалявам! — думите бяха придружени с ведре усмивка на облекчение на лицето на доктор Ферис и той отново придоби грижлив маниер. — Искате да кажете, че температурата е била толкова ниска, че да ви причини дискомфорт?

— Искам да кажа, че едва не умрях от студ.

— Но това е непростимо! Защо не са ми казали? Моля приемете личното ми извинение, доктор Седлър, уверявам ви, че никога повече няма да ви бъде причинявано подобно неудобство. Единственото извинение, което мога да дам за отдела по поддръжката, е, че недостигът на гориво не се дължи на тяхната немара, а — о, разбирам напълно, че едва ли искате да знаете и че такива неща не бива да ангажират безценното ви внимание; но, видите ли, недостигът на гориво миналата зима беше криза, която засегна цялата нация.

— Защо? За Бога, не ми казвайте, че тези нефтени полета на Уайът са били единственият източник на петрол в страната!

— Не, не, но внезапното изчезване на основен доставчик предизвика безпорядък на целия нефтен пазар. Така че правителството трябваше да поеме контрола и да наложи петролни квоти на страната, за да защити основните предприятия. Получих необичайно висока дажба за института, и то единствено чрез специалното благоволение на някои много специални връзки, но се чувствам отвратително виновен, ако не е било достатъчно. Уверявам ви, че няма да се повтори. Извънредното положение е само временно. Следващата зима ще върнем кладенците на Уайът в производството и условията ще се нормализират. Освен това, що се отнася до института, взех мерки пещите да преминат на въглища и това щеше да стане следващия месец, но леярната „Стоктън“ в Колорадо затвори внезапно, без предупреждение. Те правеха части за нашите пещи, но Андрю Стоктън се пенсионира неочаквано и сега трябва да чакаме племенникът му да отвори отново завода.

— Разбирам. Е, вярвам, че ще се погрижите за това наред с всичките си други ангажименти — доктор Стедлър сви рамене с раздразнение. — Защото е смешно — при всички тези технологични проекти, които една научна институция трябва да изпълнява за правителството.

— Но, доктор Стедлър...

— Знам, знам, не може да се избегне. Между другото, какво е Проектът Х?

Очите на доктор Ферис се приковаха в него — странен, ясен, буден поглед, който изглеждаше поразен, но не и уплашен. — Откъде сте чули за Проекта Х, доктор Стедлър?

— Чух няколко момчета да говорят за него с мистериозния вид на любители-детективи. Казаха ми, че е нещо много секретно.

— Точно така, доктор Стедлър. Това е изключително секретен изследователски проект, който правителството ни довери. И е от изключителна важност вестниците да не чуят и дума за него.

— Откъде е този хикс?

— Ксилофон. Проект „Ксилофон“. Това е кодово име, разбира се. Отнася се до звук. Но съм сигурен, че няма да ви заинтригува. Това е чисто технологично начинание.

— Да, спестете ми историята. Нямам време за технологичните ви начинания.

— Мога ли да ви изтъкна, че би било разумно да се въздържа да споменаваме думите „Проект Х“ пред когото и да е, доктор Стедлър?

— Да, добре, добре. Трябва да кажа, че не ми харесват подобни дискусии.

— Но разбира се! А аз не бих си простил, ако допусна вашето време да бъде отнето с подобни грижи. Бъдете сигурен, че можете спокойно да го оставите на мен — той се наклони да става.

— И така, ако това е била причината да искате да ме видите, уверявам ви, че...

— Не — бавно каза доктор Стедлър. — Не това е причината да искам да ви видя.

Доктор Ферис не започна да задава въпроси, не предложи услугите си — седеше и чакаше.

Доктор Стедлър се протегна и бутна книгата от ъгъла към средата на бюрото си с надменно перване на ръката.

— Бихте ли ми казали какъв е този цинизъм?

Доктор Ферис не погледна книгата, а задържа погледа си върху Стедлър неприятно дълго, сетне се облегна назад и каза със странна усмивка:

— За мен е чест, че сте направили такова изключение заради мен и сте чели една популярна книга. Това произведение се продаде в двайсет хиляди бройки за две седмици.

— Прочетох го.

— И?

— Очаквам обяснение.

— Текстът ви се стори объркващ?

Доктор Стедлър го погледна удивено.

— Разбирате ли каква тема сте избрали да третирате и по какъв начин? Дори само стилът — това булевардно отношение по тема от такова естество!

— Значи мислите, че съдържанието заслужава по-достойна форма на представяне? — гласът му беше толкова невинно гладък, че доктор Стедлър не можеше да разбере дали му се подиграва.

— Осъзнавате ли какво проповядвате в тази книга?

— Тъй като очевидно не я одобрявате, доктор Стедлър, бих предпочел да ви оставя да мислите, че съм я написал с невинност.

Ето това е, помисли си доктор Стедлър, това е необяснимият елемент в поведението на Ферис: той беше предположил, че да засвидетелства неодобрението си щеше да е достатъчно, но Ферис изглежда оставаше недокоснат от него.

— Ако някой дебел простак намери сили да се изрази на хартия — каза доктор Стедлър, — ако можеше да даде глас на същността си — вечен дивак, изливащ омразата си към разума, — точно такава книга бих очаквал да напише. Но да я видя от перото на учен, от името на този институт!

— Но, доктор Стедлър, тази книга не е предназначена за учени. Написах я за пияния простак.

— Какво искате да кажете?

— За широката публика.

— Но, за Бога! Дори и най-големият идиот ще види очевидните противоречия във всяко едно от твърденията ви.

— Да го кажем така, доктор Стедлър: човекът, който не види това, заслужава да повярва на всичките ми твърдения.

— Но вие сте придали престижа на науката на този неописуем боклук! Нормално е за дискредитиран и посредствен човек като Саймън Причът да се лигави за някакъв замаян мистицизъм, така или иначе никой не го слуша. Но вие сте ги накарали да мислят, че това е наука. *Наука!* Взели сте достиженията на разума, за да го разрушите. С какво право сте използвали *моята* работа, за да направите своеволен, нелеп скок в друга област, да извличате неприложими метафори и да правите чудовищни обобщения от нещо, което е просто математически проблем? С какво право сте направили така, че да звучи сякаш аз — аз! — съм дал одобрение за тази книга?

Доктор Ферис не правеше нищо, просто гледаше спокойно Стедлър, но спокойствието му придаваше почти покровителствен вид.

— Видите ли, доктор Стедлър, вие говорите така, сякаш книгата е насочена към мислеща аудитория. Ако беше така, трябваше да се грижим за неща като точност, обоснованост, логика и научен престиж. Но не е. Тя е насочена към публиката. А именно вие винаги сте вярвали, че публиката не мисли — той млъкна за момент, но доктор

Стедлър не каза нищо. — Тази книга може и да няма никаква философска стойност, но има огромна психологическа стойност.

— И каква е тя?

— Вижте, доктор Стедлър, хората не искат да мислят. И колкото повече закъсват, толкова по-малко искат да мислят. Инстинктивно те чувстват, че трябва да го правят и това ги кара да се чувстват виновни. Така че ще благославят и следват всеки, който им даде оправдание да не мислят. Всеки, който превърне в добродетел — високо интелектуална добродетел — онова, което те знаят, е техен грях, слабост и вина.

— И вие препоръчвате да посредничим на тая низост?

— Това е пътят към популярността.

— Защо ви е популярност?

Погледът на доктор Ферис спря нехайно върху лицето на доктор Стедлър, сякаш напълно случайно.

— Ние сме обществена институция — отговори той равно, — издържана от обществени фондове.

— Значи казвате на хората, че науката е безполезна измама, която трябва да бъде забранена?

— Това е заключение, което може да се изведе по законите на логиката от моята книга. Но не това е заключението, което ще си извадят.

— Ами позорът за института в очите на интелигентните хора, където и да са останали такива?

— Защо трябва да ни е грижа за тях?

Доктор Стедлър не би счел такова изречение за мислимо, ако беше произнесено с омраза, завист или злоба, но отсъствието на каквато и да е подобна емоция, нехайството на гласа, предполагащо сподавена насмешка, го порази — сякаш за момент беше зърнал някаква област, която не може да бъде смятана за част от реалността — онова, което плъзна към стомаха му, беше леден ужас.

— Наблюдавахте ли реакциите за книгата ми, доктор Стедлър? Беше приета със забележителна благосклонност.

— Да — и тъкмо *това* не мога да повярвам.

Той трябваше да говори, да говори, сякаш това е цивилизована дискусия — не можеше да си позволи да си признае какво беше почувствал за миг.

— Не съм в състояние да разбера вниманието, което получихте във всички реномирани академични списания и как могат да си позволят да обсъждат книгата ви сериозно. Ако Хю Акстън беше тук, нито едно академично издание не би дръзнало да я третира като творба, което може да попадне в сферата на философията.

— Но него го няма.

Доктор Стедлър почувства, че има някакви думи, които сега го предизвикват да произнесе и му се искаше да приключи този разговор, преди да открие какви са.

— От друга страна — каза доктор Ферис, — рекламите за моята книга — сигурен съм, че не забелязвате неща като реклами — цитират едно хвалебствено писмо, което получих от господин Уесли Мауч.

— Кой, по дяволите, е господин Уесли Мауч?

Доктор Ферис се усмихна.

— След година дори и вие няма да задавате този въпрос, доктор Стедлър. Да го кажем така — господин Мауч е човекът, който разпределя горивото понастоящем.

— Тогава ви препоръчам да се придържате към работата си. Занимавайте се с господин Мауч и му оставете пещите, но идеите оставете на мен.

— Ще бъде любопитно да се опитате да формулирате границата — каза доктор Ферис, както се прави нехайна академична забележка. — Но ако говорим за книгата ми, ами тогава говорим за сферата на пиара — той се обърна и посочи загрижено към математическите формули, надраскани на дъската. — Доктор Стедлър, ще бъде катастрофално, ако позволите сферата на пиара да ви отвлече от работата, която вие единствен в света сте в състояние да свършите.

Това беше казано с угодническа почит и доктор Стедлър не можеше да каже защо чу в изречението „Стой си при дъската!“ Той почувства хапливо раздразнение и го обърна към себе си мислейки ядосано, че трябва да спре с тези подозрения.

— Пиар? — презрително каза той. — Не виждам никаква практическа цел в книгата ви. Не виждам какво е планирано да постигне.

— Нима? — очите на доктор Ферис проблеснаха за миг, безочливата искрица беше твърде кратка, за да може да бъде идентифицирана със сигурност.

— Не мога да си позволя да смятам определени неща за възможни в едно цивилизовано общество — строго каза доктор Стедлър.

— Това е възхитително точно — весело каза доктор Ферис. — Не можете да си позволите.

Доктор Ферис се изправи и пръв посочи, че разговорът е приключил.

— Моля да ми се обаждате всеки път, когато нещо в този институт ви причини неудобство, доктор Стедлър — каза той. — За мен е привилегия да бъда винаги на вашите услуги.

Съзнавайки, че трябва да утвърди авторитета си и да потуши срамната мисъл за подмяната, която избираше, доктор Стедлър каза надменно, със саркастичен и суров тон:

— Следващия път, когато ви извикам, по-добре направете нещо с тази ваша кола.

— Да, доктор Стедлър. Ще се постарая никога вече да не закъснявам и ви моля да ми простите.

Доктор Ферис отговори така, сякаш следваше заучен сценарий, сякаш беше доволен, че доктор Стедлър най-после е научил съвременния начин за общуване.

— Колата ми ми причинява доста неприятности, разпада се, поръчах нова преди известно време, най-добрата на пазара — кабриолет на „Хамънд“, но Лорънс Хамънд напусна бизнеса миналата седмица, без причина или предупреждение, така че съм притиснат. Тези копелета като че ли изчезват някъде. Нещо трябва да се направи по въпроса.

Когато Ферис си тръгна, доктор Стедлър седна зад бюрото си със свити рамене, чувствайки единствено отчаяното си желание да не го вижда никой. В мъглата на някаква болка, която не можеше да определи, съществуваше и отчаяното чувство, че никой — никой от хората, които ценеше — не би искал никога да го види отново.

Той знаеше кои са думите, които не беше произнесъл. Не беше казал, че ще изобличи книгата публично и ще я отхвърли от името на института. Не беше го казал, защото се боеше да открие, че заплахата няма да развълнува Ферис, че Ферис е в безопасност, че думата на доктор Стедлър вече няма сила. И докато си казваше, че по-късно ще

обмисли въпроса за публичен протест, знаеше, че няма да го направи. Вдигна книгата и я пусна в кошчето за боклук.

Едно лице изплува в съзнанието му, внезапно и ясно, сякаш виждаше чистотата на всяка негова линия, младо лице, което не си беше позволявал да си спомня от години. Мислеше си: не, той не е прочел тази книга, няма да иска да я види, той е мъртъв, трябва да е умрял отдавна... Острата болка, която усети, беше от шока — откри, че това е човекът, когото копнее да види повече от всичко на света — и в същото време той трябва да се надява този човек да е мъртъв.

Не знаеше защо — когато телефонът звънна и секретарката му каза, че госпожица Дагни Тагарт го търси — сграбчи слушалката с нетърпение и забеляза, че ръката му трепери. Тя никога нямаше да поиска да го види отново, си беше мислил повече от година. Той чу нейния ясен, хладен глас да го моли за среща.

— Да, госпожице Тагарт, разбира се, наистина... Понеделник сутрин? Да... вижте, госпожице Тагарт, имам ангажимент в Ню Йорк днес, мога да се отбия в кабинета ви днес следобед, ако искате... Не, не, никакъв проблем, за мен ще бъде удоволствие... Този следобед, госпожице Тагарт, към два... Тоест към четири.

Нямаше ангажимент в Ню Йорк. Не си даде време да осъзнае какво го накара да го направи. Усмиваше се с нетърпение, наблюдавайки едно парче слънчева светлина на един далечен хълм.

* * *

Дагни задраска с една черна черта влак №93 в разписанието и почувства за момент мрачно удовлетворение при мисълта, че го е направила спокойно. Това беше действие, което ѝ се беше наложило да извършва многократно през последните шест месеца. В началото беше трудно, сега ставаше по-лесно.

Ще дойде денят, си помисли, когато щеше да е в състояние да задрасква без усилие. Влак № 93 пътуваше по товарна линия, доставяйки стоки до Хамъндсвил, Колорадо.

Знаеше следващите стъпки: първо щеше да настъпи смъртта на специалните товарни влакове, после — намаляването на броя на товарните вагони за Хамъндсвил, закачени като бедни роднини в края

на товарните влакове за други градове, след това — постепенното съкращаване до минимум на спирките в Хамъндсвил за пътническите влакове, а сетне — денят, когато щеше да задраска Хамъндсвил, Колорадо, от картата. Така се развиха нещата с железопътния възел „Уайът“ и с град Стоктън.

Знаеше — веднага щом се разчу, че Лорънс Хамънд се пенсионира, — че е безполезно да чака, да се надява и да се чуди дали братовчед му, адвокатът му или комитет от местни граждани ще отворят отново фабриката. Знаеше, че е време да съкращава разписанието.

Беше продължил по-малко от шест месеца, след като Елис Уайът се оттегли, този период, който един журналист беше нарекъл ликуващо „празник за малкия човек“. Всеки нефтопреработвател, който имаше три кладенеца и мрънкаше, че Елис Уайът не му е оставил шанс за препитание, се втурна да запълни дупката, която Уайът беше оставил. Образуваха лиги, кооперативи, сдружения — сливаха ресурсите и марките си. „Слънце на улицата на малкия човек“, беше казал журналистът. Слънцето им бяха пламъците, които се извиваха между кулите на Уайът Ойл. На фона на техния отблясък онези направиха състоянията, за които бяха мечтали — състояния, които не изискваха нито компетентност, нито усилие. След това най-големите им клиенти, като топлоцентралите например, които направо пиеха горивото и които не искаха да взимат под внимание човешкия фактор, започнаха да преминават на въглища; а по-малките клиенти, които бяха по-толерантни, започнаха да напускат бизнеса; момчетата във Вашингтон наложиха квоти върху петрола и извънреден данък върху производителите, за да подпомагат безработните петролни работници. Тогавя няколко от големите петролни компании затвориха, сетне огрените от слънце малки хора откриха, че една сонда, която е струвала сто долара, сега струва петстотин, тъй като няма пазар за петролно оборудване, а доставчиците трябва да печелят от една сонда онова, което преди са печелили от пет, или да загинат. После започнаха да затварят тръбопроводите, тъй като никой не можеше да плаща за поддръжката им, след това на железниците беше разрешено да повишат цените, тъй като имаше малко петрол за превозване, а цената на влаковете с цистерни беше довела до затварянето на две малки влакови линии... И когато слънцето залезе, те видяха, че разходите по

поддръжката, които някога им бяха позволявали да съществуват на техните шестдесетакрови полета, са били възможни единствено благодарение на хълмовете на Уайът, които се простираха на мили площ, и че са изчезнали заедно с тях — в същите облаци дим. Едва когато състоянията им изчезнаха, а помпите им спряха, малките хора разбраха, че нито един бизнес в страната не може да си позволи да купува петрол на цената, на която сега щяха да го произвеждат. След това момчетата във Вашингтон отпуснаха субсидии на петролния бизнес, но не всички собственици на кладенци имаха приятели във Вашингтон, и така последва една ситуация, която никой не се погрижи да я проучи отблизо или да я обсъжда.

Андрю Стоктън беше в положение, на което повечето бизнесмени завиждаха. Когато всички стремглаво минаха на въглища, това му падна от небето като златна възможност: заводът му работеше денонощно в състезание със зимните виелици, бълвайки части за печки и пещи на въглища. Нямаше много леярни, на които да се разчита, и той беше станал един от основните стълбове, на който се крепяха мазетата и кухните на страната. Стълбът рухна без предупреждение. Андрю Стоктън извести, че се оттегля, затвори фабриката си и изчезна. Не каза нито дума за това какво иска да бъде направено с фабриката и дали роднините му имат право да я отворят.

По пътищата на страната все още имаше коли, но те се движеха като пътници в пустиня, които отминават предупредителните скелети на коне, побелели от слънцето — те минаваха покрай скелетите на коли, които бяха рухнали при изпълнение на дълга си и бяха изоставени по канавките покрай пътищата. Хората не купуваха вече коли и фабриките за автомобили затваряха. Но все още имаше хора, които можеха да си набавят бензин, с помощта на някакви приятелства, които никой не си даваше труд да коментира. Тези хора си купуваха коли на произволна цена. Планините на Колорадо бяха наводнени от светлината, която струеше от огромните прозорци на фабриката, където поточните линии на Лорънс Хамънд изсипваха камиони и коли към страничните коловози на „Тагарт Трансконтинентал“. Слухът, че Лорънс Хамънд се е пенсиониран дойде тогава, когато най-малко го очакваха — сбит и внезапен, като удар на камбана сред тежка тишина. Комитет от местни граждани сега разпространяваше апели по радиото,

умолявайки Лорънс Хамънд, където и да е, да им даде разрешение да отворят отново фабриката. Нямаше отговор.

Тя беше изкрещяла, когато Елис Уайът си тръгна, беше въздъхнала, когато Андрю Стоктън се оттегли, а когато чу, че Лорънс Хамънд е напуснал, само попита: „Кой е следващият?“

— Не, госпожице Тагарт, не мога да го обясня — беше й казала сестрата на Андрю Стоктън при последното й пътуване до Колорадо преди два месеца. — Не ми каза и дума и дори не знам дали е жив или мъртъв, също като с Елис Уайът. Не, нищо специално не е ставало в деня, преди да напусне. Спомням си само, че през тази последна вечер дойде да го види някакъв човек. Непознат, никога не съм го виждала преди. Говориха до късно през нощта, когато отидох да си легна, лампата в кабинета на Андрю още светеше.

Хората в градовете на Колорадо бяха смълчани. Дагни беше видяла начина, по който ходеха по улиците, покрай малките дрогерии, железарии и бакалии: сякаш се надяваха, че самото движение около работата им ще им спести необходимостта да погледнат в бъдещето. И тя беше минала по тези улици, опитвайки се да не вдига глава, да не вижда терасите от покрити със сажда скали и изкривена стомана, които някога бяха нефтените полета на Уайът. Можеха да се видят в много от градовете — когато беше вдигнала поглед напред, ги беше видяла в далечината.

Един кладенец на гребена на хълма още гореше. Никой не беше в състояние да го угаси. Тя го беше видяла от улицата — изригващ пламък, конвулсивно гърчещ се на фона на небето, сякаш опитвайки се да се освободи. Беше го видяла през нощта, на разстояние от сто потънали в непрогледен мрак мили, от прозореца на един влак: малък, буен пламък, който се люлееше на вятъра.

Хората го наричаха Факела на Уайът.

Най-дългият влак по линията „Джон Голт“ имаше четирийсет вагона, най-бързият се движеше с петдесет мили в час. Трябваше да щадят локомотивите — бяха машини на въглища, отдавна навършили пенсионна възраст. Джим получи горивото за дизелите, които теглеха „Комет“ и няколко от трансконтиненталните товарни влакове. Единственият източник на гориво, на който тя можеше да разчита и с когото можеше да работи, беше Кен Данагър от „Въглища Данагър“ в Пенсилвания.

Празни влакове трополяха из четирите щата, които бяха вързани като съседни за шията на Колорадо. Те караха по някой и друг товар от овце, малко зърно, купчина пъпеша и по някой фермер с наконтеното си семейство, който имаше приятели във Вашингтон. Джим беше получил субсидии от Вашингтон за всеки действащ влак, но не като за създаващо печалба транспортно средство, а като служещо на „общественото равноправие“.

Отнемаше ѝ всичката енергия да продължава да поддържа в движение влаковете по секциите, където все още имаше нужда от тях, в районите, които все още произвеждаха. Но според отчетите на „Тагарт Трансконтинентал“ субсидиите на Джим за празни влакове носеха по-големи приходи от печалбата, която носеше най-добрият товарен влак в най-работещото индустриално направление.

Джим се хвалеше, че това са най-успешните шест месеца в историята на „Тагарт“ Като печалба по лъскавите страници на доклада му пред акционерите бяха отбелязани и парите, които не беше спечелил — субсидиите за празните влакове, и парите, които бяха чужди — които трябваше да бъдат похарчени за обратното изкупуване на облигациите на „Тагарт“, но Уесли Мауч разреши да не се плащат. Той се хвалеше с по-големия обем товари, пренасян от влаковете на „Тагарт“ в Аризона, където Дан Конъуей беше затворил окончателно „Финикс-Дюранго“ и се беше оттеглил, и в Минесота, където Пол Ларкин изпращаше желязна руда с влакове, а последните кораби за руда по Великите езера бяха изчезнали.

— Винаги си смятала правенето на пари за толкова важна добродетел — беше ѝ казал Джим със странна полуусмивка. — Е, струва ми се, че съм по-добър в това от теб.

Никой не се опита да схване ясно въпроса за замразените облигации — може би защото всички го разбираха твърде добре. Първоначално имаше признаци на паника сред държателите на облигации и на опасно възмущение в обществото. После Уесли Мауч издаде друга директива, според която облигациите на хората можеха да се „размразят“ при заявяване на „жизнена нужда“: правителството щеше да ги изкупи, ако намереше задоволително доказателство на нужда от това. Имаше три въпроса, които никой не задаваше и на които никой не отговаряше: „Какво е доказателство?“ „Какво е нужда?“ „Жизнена за кого?“

След това стана проява на лош вкус да се обсъжда защо един получава разрешение да се размразят облигациите му, а друг — отказ. Хората се обръщаха с присвити устни, ако някой попиташе „защо?“ Предполагаше се, че трябва да се описва, не да се обяснява, да се изброяват факти, а не да се оценяват: господин Смит е бил размразен, господин Джоунс — не, това беше всичко. И когато господин Джоунс се самоубиваше, хората казваха: „Ами не знам, ако наистина имаше нужда от парите си, правителството щеше да му ги даде, но някои хора просто са алчни“.

Не биваше да се говори за хората, които, след като са получили отказ, продаваха облигациите си на една трета от стойността им на други, чиито нужди чудодейно караха трийсет и петте замразени цента да се размразят до цял долар, или за новата професия, практикувана от умни млади момчета, току-що завършили колежа, които се наричаха „размразители“ и предлагаха услугите си „за да ви помогнат да напишете молбата си с подходяща съвременна терминология“. Момчетата имаха приятели във Вашингтон. Докато гледаше коловоза на Тагарт от перона на някоя провинциална гара, тя се хващаше, че не усеща блестящата гордост, която чувстваше някога, а мъглив и гузен срам, сякаш някаква гадна ръжда беше хванала метала, и дори по-лошо: сякаш ръждата имаше оттенък на кръв. Но тогава, сред множеството на терминала, тя поглеждаше статуята на Нат Тагарт и си мислеше: това са *твоите* релси, ти си ги направил, ти си се борил за тях, не са те спрели страха или отвращението — няма да ги предам на тези момченца, аз съм единствената, която е останала да ги пази.

Не се отказа да търси човека, който беше открил двигателя. Това беше единствената част от работата ѝ, която ѝ даваше сили да понесе останалото. Това беше единствената обозрима цел, която даваше смисъл на усилията ѝ. Имаше моменти, когато се чудеше защо иска да възстанови този двигател. За какво? — сякаш я питаше някакъв глас. Защото съм още жива, отговаряше тя. Но търсенето ѝ оставаше напразно. Двата ѝ инженери не бяха намерили нищо в Уисконсин. Тя ѝ беше изпратила да преровят областта за хора, които бяха работили в „Двайсети век“, за да научат името на изобретателя. Не бяха научили нищо. Беше ѝ изпратила да търсят из папките на Патентното бюро — никога не беше регистриран патент за двигателя.

Единствената следа след нейното лично издирване беше фасът от цигарата с доларовия знак. Тя го беше забравила, докато една вечер наскоро го намери в едно чекмедже на бюрото си и го даде на приятеля си на будката за цигари в залата. Старецът беше много учуден, докато разглеждаше угарката, държейки я внимателно между два пръста, никога не беше чувал за подобна марка и се чудеше как може да я е пропуснал.

— От добро качество ли беше, госпожице Тагарт?

— Най-добрата, която някога съм пушила.

Той беше поклатил глава озадачено. Беше обещал да открие къде се произвеждат тези цигари и да ѝ достави един стек.

Тя се беше опитала да намери учен, способен да се впусне в реконструкция на двигателя. Беше разпитвала хора, препоръчани ѝ като най-добрите в областта си. Първият от тях, след като беше проучил останките от двигателя и ръкописа, беше заявил с тон на строеви сержант, че това нещо не би могло да работи, никога не е работило и той може да докаже, че подобен двигател никога не може да бъде накаран да заработи. Вторият беше казал провлачено с такъв тон, сякаш плащаше досаден данък, че не знае дали може да се направи и не го интересува да провери. Третият беше казал с войнствено нахален глас, че ще поеме работата, но при десетгодишен договор за двайсет и пет хиляди долара на година.

— В крайна сметка, госпожице Тагарт, ако очаквате огромни печалби от този двигател, трябва да платите за риска да си загубя времето.

Четвъртият, който беше и най-младият, я беше погледнал мълчаливо за миг и чертите на лицето му се бяха изменили от смущение към намек за неуважение.

— Знаете ли, госпожице Тагарт, не мисля, че такъв двигател изобщо би трябвало да се прави, дори и ако някой е научил как да го направи. Той би превъзхождал толкова много всичко, което имаме, че няма да е честно спрямо по-неспособните учени, защото няма да остави поле за техните достижения и способности. Не мисля, че силните трябва да имат правото да нараняват самолюбието на слабите.

Тя го беше изгонила от кабинета си и беше седяла, изпълнена с недоумяващ ужас от факта, че най-порочното нещо, което някога беше чувала, беше изречено с тона на моралната правдивост.

Решението да говори с доктор Робърт Стедлър беше последният ѝ изход. Тя се беше насилила да му се обади, въпреки съпротивата на някакво неподвижно място вътре в нея, което усещаше като натисната до край спирачка. Беше спорила със себе си. Беше мислила: имам си работа с хора като Джим и Орън Бойл, неговата вина е по-малка от тяхната, защо да не мога да говоря с него?

Не беше намерила отговор, само упоритото си чувство на съпротивление, само усещането, че от всички хора на света доктор Робърт Стедлър е последният, на когото трябва да се обади.

Докато седеше зад бюрото си над разписанието по линията „Джон Голт“, очаквайки доктор Стедлър да дойде, тя се чудеше защо нито един първокласен талант не се беше издигнал в науката години наред. Не беше в състояние да търси отговора. Гледаше чертата, некролог на влак №93, на разписанието пред себе си.

Влакът има два от великите атрибути на живота, мислеше си тя, движение и цел — някога това беше живо единство, а сега е само набор от мъртви вагони и локомотиви. Не си давай време да чувстваш, мислеше си тя, разфасовай трупа колкото се може по-бързо, локомотивите са нужни по цялата система, Кен Данагър от Пенсилвания има нужда от влакове, още влакове, само ако...

— Доктор Робърт Стедлър — чу се от интеркома на бюрото ѝ.

Той влезе, усмихвайки се, усмивката сякаш подчертаваше думите му:

— Госпожице Тагарт, ще повярвате ли колко безпомощно щастлив съм да ви видя отново?

Тя не се засмя и бе внушително вежлива, когато отговори:

— Беше много любезно от ваша страна да дойдете тук.

Тя се поклони, стройното ѝ тяло остана изпънато; бавно, официално наклони главата си.

— Ами ако ви призная, че имах нужда само от някакво приемливо оправдание, за да дойда? Би ли ви учудило?

— Не бих се опитала да злоупотребя с вежливостта ви — тя не се усмихваше. — Моля, седнете, доктор Стедлър.

Той се огледа с блеснал поглед.

— Никога не съм виждал кабинета на директор на железопътна компания. Не знаех, че ще бъде толкова... толкова официално място. Това присъщо ли е на работата ви?

— Въпросът, по който исках да се посъветвам с вас, е много отдалечен от областта на вашите интереси, доктор Стедлър. Може да намерите за странно, че търся именно вас. Позволете ми да обясня причините си.

— Фактът, че сте избрали да се обърнете към мен, е напълно достатъчна причина. Ако мога да съм ви от някаква полза, каквато и да е — не знам какво би могло да ми достави по-голямо удоволствие в този момент.

Усмивката му беше привлекателна, усмивка на светски човек, който я използва не за да прикрива думите си, а за да подчертае дързостта да изрази искрена емоция.

— Моят проблем е въпрос на технология — каза тя с ясният, безизразен тон на млад механик, който обсъжда трудна задача. — Напълно осъзнавам презрението ви към този клон от науката. Не очаквам да разрешите проблема ми — той не е нещо, което правите или което ви интересува. Бих желала само да ви го представя и след това ще ви задам само два въпроса. Трябваше да се обърна към вас, тъй като става въпрос за нечий ум, много велик ум — тя говореше безпристрастно, сякаш произнасяше точна присъда, — а вие сте единственият велик ум, останал в тази област.

Тя не можеше да каже защо думите ѝ го нараниха така. Видя неподвижното му лице, внезапната задълбоченост в очите му, странна задълбоченост, която издаваше нетърпение и почти молба, сетне чу гласа му — сериозен, сякаш изпод натиска на някаква емоция, която го караше да звучи просто и смирено:

— Какъв е проблемът ви, госпожице Тагарт?

Тя му каза за двигателя и за мястото, на което го е намерила; каза му, че се е оказало невъзможно да научи името на изобретателя; не спомена подробности за търсенето си. Подаде му снимки на мотора и остатъка от ръкописа.

Наблюдаваше го, докато чете. Видя професионална увереност в бързо минаващият, сканиращ поглед в началото, после паузата, после нарастващо съсредоточаване, а накрая — едно движение на устните, което би било подсвирване или въздишка, ако го беше издал някой друг. Видя го как спря за дълго време, как гледаше встрани, сякаш умът му препускаше в безбройни, неочаквани посоки, опитвайки се да следва всичките, видя го да прелиства страниците, после да спира,

после да се насилва да продължи да чете, сякаш беше разкъсван между нетърпението си да продължи и нетърпението да сграбчи всички възможности, разкриващи се пред погледа му. Видя мълчаливото му вълнение, знаеше, че е забравил кабинета ѝ, съществуването ѝ — всичко друго, освен гледката на достижението, и ѝ се прииска да можеше да хареса доктор Робърт Седлър — като почит към способността му на такава реакция.

Бяха мълчали повече от час, когато той свърши и погледна нагоре към нея.

— Но това е невероятно! — каза той с радостен и изненадан тон, сякаш ѝ съобщаваше новини, които не е очаквала. Искаше ѝ се да може да се усмихне в отговор и да му подари съучастието на споделената радост, но просто кимна и каза студено:

— Да.

— Но, госпожице Тагарт, това е изумително!

— Да.

— Казахте, че е въпрос на технология? Това е много повече, много, много повече. Страниците, на които пише за конвертора си — там можете да видите от какви предпоставки изхожда. Достигнал е до някакво ново схващане за енергия. Изоставил е всичките ни стандартни предположения, съгласно които двигателят му би бил невъзможен. Формулирал е нови, собствени предпоставки, и е разкрил тайната на преобразуването на статичната енергия в кинетична. Знаете ли какво означава *това*? Разбирате ли какъв подвиг на чистата, абстрактна наука е трябвало да извърши, преди да направи двигателя си?

— Кой? — тихо попита тя.

— Моля?

— Това беше първият от двата въпроса, които исках да ви задам, доктор Седлър: можете ли да се сетите за някакъв млад учен, който може да сте познавали преди десет години, учен, който да е бил способен да направи това?

Той направи пауза, учуден — не беше имал време да мисли върху този въпрос.

— Не — бавно каза той, мръщейки се — не, не мога да се сетя за никого. И това е странно... защото подобни способности не могат да минат незабелязани където и да е... все някой трябваше да обърне

вниманието ми върху него... винаги ми изпращаха обещаващи млади физици... Нали казахте, че сте намерили това в научна лаборатория в обикновена търговска фабрика за двигатели?

— Да.

— Това е странно. Какво ли е правел на такова място?

— Проектирал е двигател.

— Точно това имам предвид. Човек с гениалността на велик учен, решил да е просто изобретател? Намирам го за скандално. Искал е да построи двигател и безшумно е предизвикал революция в науката за енергията, просто като средство за постигане на целта, без да си даде труда да публикува откритията си, а е пристъпил направо към изработването на двигателя си. Защо е решил да хаби интелекта си за практически приложения?

— Може би защото му е харесвало да живее на тази земя — неволно каза тя.

— Моля?

— Не, аз... съжалявам, доктор Стедлър. Не исках да обсъждам... странични теми.

Той гледаше встрани, следвайки собственото си течение на мисълта.

— Защо не е дошъл при мен? Защо не е бил в някоя голяма научна институция, където му е било мястото? Ако е имал ума да постигне това, със сигурност е имал ума да разбере и важността на онова, което е направил. Защо не е публикувал статия за дефиницията си за енергия? Мога да видя общата насока, но, по дяволите, най-важните страници липсват, обосновката не е тук! Със сигурност някой около него трябва да е знаел достатъчно, за да представи работата му пред целия научен свят. Защо не са го направили? Как са могли да изоставят, просто да изоставят нещо такова?

— Това са въпроси, на които не намерих отговор.

— И освен това, от чисто практическа гледна точка, защо този двигател е оставен в купчина боклук? Човек би помислил, че всеки алчен глупав индустриалец би го грабнал, за да направи състояние. Не е нужна интелигентност, за да се види търговската му стойност.

Тя се усмихна за пръв път — усмивка, загрозена от горчивината, — но не каза нищо.

— Значи се е оказало невъзможно да се открие изобретателят? — попита той.

— Абсолютно невъзможно — досега.

— Мислите ли, че е още жив?

— Имам причини да мисля, че е. Но не мога да бъда сигурна.

— Ами ако се опитам да пусна обяви за него?

— Не. Недейте.

— Но ако пусна обяви в научните издания и накарам доктор Ферис... — той спря, видя я как поглежда към него — бързо, както и той към нея; тя не казваше нищо, но издържа на погледа му. Той отмести очи и довърши изречението студено и твърдо: — И накарам доктор Ферис да каже по радиото, че аз искам да го видя, нима ще откаже да дойде?

— Да, доктор Седлър, мисля, че ще откаже.

Той не я поглеждаше. Тя видя лекото изопване на мускулите на лицето му и в същото време нещо се разхлаби в чертите му — не можеше да каже каква светлина умираше в него, нито какво я караше да мисли така.

Той хвърли ръкописа на бюрото с нехаен, презрителен жест.

— Хората, които са достатъчно практични и продават мозъците си за пари, трябва да знаят малко повече за нещата от практична гледна точка.

Той я погледна с оттенък на предизвикателство, сякаш очакваше ядосан отговор. Но нейният отговор съдържаше нещо по-лошо от яд: лицето ѝ остана безизразно, сякаш истинността или погрешността на неговите убеждения вече не я засягаха. Тя каза учтиво:

— Вторият въпрос, който исках да ви задам, е дали бихте били така любезен да ми кажете името на някой познат ви физик, който, по ваше мнение, би имал способностите да се опита да реконструира този двигател.

Той я погледна и се разсмя — това беше звук на болка.

— И вас ли измъчва, госпожице Тагарт? Невъзможността да намерите каквато и да е интелигентност, където и да е?

— Разпитах неколцина физици, които ми бяха горещо препоръчани, и открих, че са безнадеждни.

Той се наведе напред в очакване.

— Госпожице Тагарт — попита той, — не ме ли потърсихте, защото вярвате на почтеността на научната ми преценка?

Въпросът беше открита молба.

— Да — спокойно отговори тя, — вярвах на почтеността на научната ви преценка.

Той се облегна назад — изглеждаше сякаш някаква скрита усмивка смекчава напрежението по лицето му.

— Ще ми се да мога да ви помогна — съучастнически каза той.

— Съвсем себично бих желал да ви помогна, защото, знаете ли, това е моят най-голям проблем — да се опитам да намеря талантиливи хора за собствения си персонал. Талант, глупости! Щях да съм доволен и от подобие на обещание — но за хората, които ми изпращат, не може да се каже дори, че притежават потенциала да се развият като прилични механици в някой сервиз. Не знам дали остарявам и ставам по-взискателен или човешката раса дегенерира, но когато бях млад светът не изглеждаше толкова лишен от интелигентност. Днес, ако видите хората, които трябва да интервюирам, бихте...

Той спря рязко, сякаш изведнъж си спомни нещо. Остана безмълвен, изглежда обмисляше нещо, което знаеше, но не искаше да й каже — тя се увери напълно в това, когато той рязко приключи разговора с онзи засегнат тон, който прикрива увъртане.

— Не, не познавам никого, когото бих могъл да ви препоръчам.

— Само това исках да ви попитам, доктор Стедлър — каза тя. — Благодаря, че ми отделихте от времето си.

Той остана седнал мълчаливо за миг, сякаш не можеше да се насили да си тръгне.

— Госпожице Тагарт — попита той, — бихте ли ми показали самия двигател?

Тя го погледна учудено.

— Ама разбира се... стига да искате. Но той е в едно подземно помещение, долу в тунелите на терминала.

— Нямам нищо против, стига вие да искате да ме заведете там. Няма никаква специална причина. Просто лично любопитство. Бих желал да го видя, това е всичко.

Докато стояха в подземния склад над стъклената кутия, в която бе моделът, той свали шапка с бавно, разсеяно движение — и тя не можа да разбере дали това е рутинен жест, защото се е сетил, че е в

една стая с дама, или сякаш сваляше шапка пред нечий ковчег. Стояха мълчаливо, осветени от една-единствена лампа, която се отразяваше на лицата им. Колелетата на влаковете тракаха в далечината и от време на време изглеждаше, че някое неочаквано остро сътресение ще предизвика реакция в трупата в стъклената кутия.

— Толкова е прекрасно — тихо каза доктор Седлър. — Толкова е прекрасно да видя една велика и съдбоносно нова идея, която да не е моя!

Тя го погледна, искайки да вярва, че го е разбрала правилно. Той говореше страстно и откровено, забравил за условностите, забравил дали е уместно да ѝ даде да чуе изповедта за болката му, виждайки единствено лицето на една жена, която можеше да разбере:

— Госпожице Тагарт, знаете ли какъв е отличителният белег на второкачествения човек? Обида от достиженията на друг човек. Тия докачливи посредствени типове, които седят и треперят да не би нечия друга работа да се окаже по-велика от тяхната, те нямат и представа за самотата, която настъпва, щом стигнеш върха. Самотата да не срещаш свой равен — ум, който да уважаваш и достижение, на което да се възхитиш. Те ти се зъбят от дупките си, мислейки, че ти доставя удоволствие да ги засенчваш с дарбата си, докато ти би дал цяла година от живота си, само за да видиш проблясък на талант у някого от тях. Те завиждат на достиженията и визията им за величие е един свят, в който всички хора са по условие нисшестоящи. Не знаят, че такава мечта е безпогрешно доказателство за посредственост, защото човекът, който има постижения, никога не би могъл да понесе подобен свят. Те нямат начин да разберат какво е чувството, когато си заобиколен само от нисшестоящи. Омраза? Не, не е омраза, а отегчение — ужасно, безнадеждно, изцеждащо, парализиращо отегчение. Каква е ползата от похвалите и ласкателствата получени от хора, които не уважаваш? Някога изпитвала ли сте копнеж по някого, на когото да можете да се възхищавате? По нещо, към което да не гледате надолу, а нагоре?

— Изпитвам го цял живот — каза тя. Това беше отговор, който не можеше да му откаже.

— Знам — каза той, а в безучастната благост на гласа му имаше красота. — Знам го от първия път, когато говорих с вас. Затова дойдох — той спря за миг, но тя не отговори на призива му и той довърши със същата кротка благост — и затова исках да видя двигателя.

— Разбирам — меко каза тя, тонът на гласа ѝ беше единственото признание, което можеше да му даде.

— Госпожице Тагарт — каза той със сведен над стъклената кутия поглед, — познавам човек, който може и да е в състояние да се заеме с реконструкцията на този двигател. Той не би работил за мен и вероятно той е човекът, когото искате.

Но когато вдигна глава — още преди да види възхитения поглед в очите ѝ, открития поглед, който си беше изпросил, погледът на прошката — той развали мига на изкуплението, като добави със салонен сарказъм:

— Очевидно младият човек няма желание да работи за доброто на обществото или благо на науката. Каза ми, че не би приел правителствена работа. Може би е искал по-голяма заплата, която се надява да получи от частен работодател.

Той се обърна, за да не види изражението, което бавно угасна на лицето ѝ, за да не си позволи да осъзнае значението му.

— Да — твърдо каза тя, — може той да е човекът, когото искам.

— Той е млад физик от Технологичния институт в Юта — сухо каза той. — Името му е Куентин Даниълс. Един мой приятел ми го прати преди няколко месеца. Той дойде да ме види, но не искаше да приеме работата, която му предложих. Искях го в екипа си. Той имаше мозък на учен. Не знам дали ще успее с вашия двигател, но поне има способностите, за да опита. Вярвам, че все още можете да го намерите в Технологичния институт в Юта. Не знам какво прави там сега — затвориха института преди година.

— Благодаря ви, доктор Стедлър. Ще се свържа с него.

— Ако... ако искате, ще се радвам да му помагам с теоретичната част. Самият аз ще свърша малко работа, като ще започна от указанията в онзи ръкопис. Бих желал да открия основната тайна на енергията, която е открил и неговият автор. Трябва да намерим неговия базисен принцип. Ако успеем, господин Даниълс може да довърши работата, що се отнася до двигателя.

— Ще оценя високо всяка помощ, която решите да ми окажете, доктор Стедлър.

Те вървяха мълчаливо през мъртвите тунели на терминала, по траверсите на един ръждясал коловоз, под низ от сини светлини, към далечния отблясък на пероните.

На края на тунела видяха човек, коленичил върху релсите, да удря с чук по една стрелка с бяс, издаващ несигурност. Друг човек стоеше и го гледаше нетърпеливо.

— Какво й е на тая проклетия? — попита наблюдателят.

— Не знам.

— От един час се мъчиш.

— Аха.

— Колко време ще отнеме?

— Че кой е Джон Голт?

Доктор Стедлър трепна. Вече бяха подминали мъжете, когато той каза:

— Не харесвам този израз.

— И аз — отговори тя.

— Откъде се е взел?

— Никой не знае.

Замълчаха, после той каза:

— Някога познавах един Джон Голт. Но отдавна е мъртъв.

— Кой беше той?

— Мислил съм си, че е още жив. Но съм сигурен, че трябва да е умрял. Имаше такъв ум, че ако беше жив, досега целият свят щеше да говори за него.

— Но целият свят *говори* за него.

Той спря.

— Да... — каза бавно, вгледан в мисълта, която никога не беше му хрумвала преди — да... Защо? — думата беше натежала от ужас.

— Кой беше той, доктор Стедлър?

— Защо говорят за него?

— Кой беше той?

Той поклати глава, потръпна и каза остро:

— Това е просто съвпадение. Името се среща често. Това е съвпадение без значение. Няма връзка с човека, когото познавах. Този човек е мъртъв.

Той не си позволи да осъзнае напълно значението на думите, които добави:

— Трябва да е мъртъв.

Заповедта, която лежеше на бюрото му, беше обозначена с „Поверително... Извънредно положение... Приоритет... Крайна необходимост, удостоверена от главния координатор... за Проекта Х“ и изискваше да продаде десет хиляди тона риърдънов метал на Държавния научен институт.

Риърдън я прочете и погледна към управителя на завода, който стоеше пред него неподвижно. Управителят беше дошъл и беше оставил заповедта на бюрото му, без да каже и дума.

— Реших, че ще искате да я видите — каза той в отговор на погледа на Риърдън.

Риърдън натисна един бутон, за да повика госпожица Айвс. Подаде ѝ заповедта и каза:

— Изпратете това обратно там, откъдето е дошло. Кажете им, че няма да продавам никакъв риърдънов метал на Държавния научен институт.

Гуен Айвс и управителят го погледнаха, спогледаха се, и пак погледнаха към него — той прочете в очите им поздравление.

— Да, господин Риърдън — официално каза Гуен Айвс и пое плика, сякаш беше просто поредният документ, после се поклони и напусна стаята. Управителят я последва.

Риърдън се усмихна, приветствайки чувствата им. Не изпитваше нищо по повод този лист хартия или по повод възможните му последствия.

Подтикнат от някакво вътрешно смущение, като че изключвайки от контакта тока на емоциите си, той си беше казал преди шест месеца: първо действай, поддържай завода в действие, после чувствай. Това му беше позволило да наблюдава безстрастно работата на Закона за справедливия дял.

Никой не знаеше как трябва да се спазва този закон. Първо му казаха, че не може да произвежда риърдънов метал в количества, по-големи от тонажа на най-добрата специална сплав, която не е стомана, произвеждана от Орън Бойл. Но най-добрата специална сплав на Орън Бойл беше някаква пукаща се смес, която никой не искаше да купува. После му казаха, че може да произвежда риърдънов метал в

количествата, които Орън Бойл би могъл да произведе, ако можеше да ги произведе. Никой не знаеше как се определят те. Някой във Вашингтон беше обявил една цифра, беше назовал количество тонове годишно, без да се обосновава. Всички я бяха приели.

Не знаеше как да даде на всеки клиент, който поиска, справедлив дял от риърдънов метал. Списъкът на чакащите поръчки не можеше да се изпълни за три години напред, дори и да му позволяха да работи на пълна мощност. Всеки ден постъпваха нови поръчки. Това вече не бяха поръчки в стария, почтен смисъл на търговията — това бяха искания. Законът предвиждаше, че може да бъде съден от всеки клиент, който не получи справедливия си дял от риърдънов метал.

Никой не знаеше какво беше това справедлив дял и какво количество предвиждаше. След това от Вашингтон му изпратиха едно будно момче, което тъкмо беше завършило колеж, като заместник-директор по дистрибуцията. След много телефонни разговори със столицата момчето обяви, че клиентите ще получават по петстотин тона метал, по реда на датите на молбите им. Никой не беше оспорил цифрата.

Нямаше и начин да се оспори — цифрата можеше и да е половин килограм, и един милион тона, без значение. Момчето си беше направило кабинет във фабриката на Риърдън, където четири момичета приемаха молбите за дял от риърдънов метал. При настоящия темп на производство на завода, молбите щяха да се изпълнят през следващия век.

Петстотин тона риърдънов метал не можеха да осигурят построяването и на три мили релси за „Тагарт Трансконтинентал“, не можеха да осигурят направата на скобите и за една от въглищните мини на Кен Данагър. Най-големите промишлени предприятия, най-добрите клиенти на Риърдън не можеха да използват метала. Но на пазара изведнъж се появяваха стикове за голф от риърдънов метал, както и кани за кафе, градински инструменти и кранчета за баня. Кан Данагър, който беше оценил стойността на метала и беше дръзнал да го поръча въпреки побеснялото обществено мнение, нямаше право да го получи — поръчката му не беше изпълнена, отказана от новите закони без предизвестие. Господин Моуън, който беше предал „Тагарт Трансконтинентал“ в най-тежкият момент, сега правеше стрелки от

риърдънов метал и ги продаваше на „Атлантик Саутърн“. Риърдън наблюдаваше, изключил емоциите си.

Той се извърещаше без да каже и дума всеки път, когато някой споменеше пред него онова, което всички знаеха: за бързо натрупаните състояния от риърдънов метал.

— А, не — казваха хората в салоните за приеми, — не бива да го наричат черен пазар, защото всъщност не е. Никой не продава *метала* нелегално. Те просто продават *правата си* върху него. Не го продават наистина, просто събират дяловете си на едно място.

Той не искаше да знае заплетените начини, по които „дяловете“ се продаваха и събираха, нито пък как един производител във Вирджиния беше пуснал на пазара петстотин тона съдове от риърдънов метал само за два месеца, още по-малко кой във Вашингтон беше тайният партньор на този производител.

Той знаеше, че тяхната печалба от тон риърдънов метал беше пет пъти по-голяма от неговата. Не казваше нищо. Всички имаха право на метала, освен самия той.

Младото момче от Вашингтон, на което стоманодобивните работници викаха Дойката, се мотаеше около Риърдън — постоянно учуден, простоват и любопитен; не беше за вярване, но явно това беше неговата форма на възхищение. Риърдън го наблюдаваше развеселен, но с погнуса. Момчето нямаше и представа за морал — колежът го беше отучил от него и му беше оставил само една странна прямота, едновременно наивна и цинична, като невинността у някакъв дивак.

— Вие ме презирате, господин Риърдън — веднъж беше заявило то, неочаквано, без обида. — Това е непрактично.

— Защо да е непрактично? — беше попитал Риърдън.

Момчето беше придобило озадачен вид и не беше намерило отговор. То никога нямаше отговор на въпроса „защо?“. Използваше плоски твърдения. Казваше за хората „Той е старомоден“, „Той е невъзстановен“, „Той не се е пригодил“ — без колебание или обяснение; казваше освен това, въпреки че беше завършило металургия: „Топенето на желязото, струва ми се, изисква висока температура“ Изказваше само несигурни мнения за физическата природа — и само категорични императиви за хората.

— Господин Риърдън — беше казало веднъж, — ако мислите, че трябва да отпускате повече метал на вашите приятели, може да се

уреди, да знаете. Защо не кандидатстваме за специално разрешение на основата на жизнената нужда? Имам няколко приятели във Вашингтон. Вашите приятели са доста важни хора, големи бизнесмени, така че няма да е трудно да се измъкнем с жизнената нужда. Разбира се, ще има разходи за това-онова във Вашингтон, знаете как е, нещата винаги струват пари.

— Кой неща?

— Разбирате ме.

— Не — беше казал Риърдън. — Не разбирам. Защо не ми обясните?

Момчето го беше погледнало несигурно, беше го претеглило наум и после изтърси: — Това е лоша психология.

— Кое?

— Знаете ли, господин Риърдън, не е нужно да използвате такива думи.

— Какви?

— Думите са относителни. Те са само символи. Ако не използваме грозни символи, няма да има грозота. Защо искате да кажа нещата по един начин, когато вече съм ги казал по друг?

— По какъв начин искам да ги казвате?

— Защо го искате?

— По същата причина, по която вие не го искате.

Момчето беше замълчало за момент, после беше казало:

— Знаете ли, господин Риърдън, няма абсолютни стандарти. Не можем да се опираме на твърди принципи, трябва да сме гъвкави, трябва да се нагаждаме към реалността на деня и да действаме съобразно момента.

— Слушай, идиот такъв. Иди и се опитай да излееш тон стомана без твърди принципи, съобразно момента.

Странно усещане, почти чувство за стил, караше Риърдън да презира момчето, но не и да му се ядосва. То изглежда беше попило духа на събитията около себе си. Сякаш ги бяха върнали много векове назад в една епоха, към която момчето принадлежеше — но не и Риърдън. Вместо да строи нови пещи, мислеше си Риърдън — той водеше изгубена битка да се опитва да задържи старите; вместо да започва нови начинания, нови изследвания, нови експерименти с употребата на риърдъновия метал — той прахосваше цялата си

енергия да търси източници на желязна руда. Също както са правели хората в зората на желязната епоха, но с по-малко надежда.

Опитваше се да избягва тези мисли. Трябваше да стои нащрек срещу собствените си чувства, сякаш някаква негова част се държеше като непознат, който трябва да бъде държан в постоянно вцепенение, а волята му трябва да служи за постоянната, бдителна упойка. Тази част от него беше непозната, той знаеше само, че не бива да вижда корените ѝ и да ѝ дава глас. Вече беше преживял един опасен момент, който не можеше да позволи да се повтори.

Това беше моментът, когато — сам в кабинета си, през една зимна вечер, парализиран от вестника, разгърнат на бюрото му, който предлагаше дълъг списък с директиви на първата си страница — беше чул по радиото новината за пламтящите полета на Елис Уайът. Тогава най-първата му реакция — преди всяка мисъл за бъдещето, всяко чувство за катастрофа, шок, ужас или протест — беше да избухне в смях. Беше се смял победоносно, с облекчение, смехът му бликна живо, тържествуващо, и думите, които не беше произнесъл, но беше почувствал, бяха: Господ да те благослови, Елис, каквото и да правиш!

Когато беше осъзнал смисъла на смеха си, беше разбрал, че сега е осъден на постоянна бдителност спрямо самия себе си. Като оцелял след инфаркт, той знаеше, че е получил предупреждение и че в него дебне опасност, която може да го удари във всеки един момент.

Оттогава я държеше далеч. Беше поддържал равномерно, внимателно, строго контролирано темпо на вътрешния си ход. Но опасността се беше приближила още веднъж. Когато беше видял заповедта на Държавния научен институт на бюрото си, му се беше сторило, че отблясъкът, който се движи по хартията, не идва от пещите навън, а от пламъците на горящо петролно поле.

— Господин Риърдън — каза Дойката, когато чу за отхвърлената поръчка, — не трябваше да го правите.

— Защо не?

— Ще има неприятности.

— Какви неприятности?

— Това е правителствена поръчка. Не можете да отхвърляте правителствена поръчка.

— Защо да не мога?

— Това е проект от жизнена нужда, и освен това е таен. Много е важен.

— Що за проект е това?

— Не знам. Таен е.

— Тогава откъде знаете, че е важен?

— Така казаха.

— Кой каза?

— Не можете да се съмнявате в такова нещо, господин Риърдън!

— Защо да не мога?

— Ами не можете.

— Ако не мога, това го превръща в нещо абсолютно, а вие казахте, че няма абсолютни неща.

— Това е различно.

— Защо да е различно?

— Идва от правителството.

— Тоест според вас няма нищо абсолютно, освен правителството?

— Според мен ако кажат, че е важно, значи е важно.

— Защо?

— Не искам да загазите, господин Риърдън, а това ще стане, напълно сигурно. Задават твърде много въпроси. Защо го правите?

Риърдън го погледна и се разсмя. Момчето забеляза какво точно беше казало и се ухили овчедушно, но изглеждаше нещастно.

Човекът, който дойде да види Риърдън след една седмица беше младолик и изглеждаше елегантен, но не беше нито толкова млад, нито толкова елегантен, колкото искаше да се изкара. Носеше цивилни дрехи и кожени гамаша на пътен полицаи. Риърдън не можеше да определи ясно дали идва от Държавния научен институт или от Вашингтон.

— Разбирам, че сте отказали да продадете метал на Държавния научен институт, господин Риърдън — каза той с мек и изпълнен с доверие тон.

— Точно така — каза Риърдън.

— Но това не е ли предумишлено неподчинение на закона?

— Вие трябва да прецените.

— Може ли да попитам каква е причината?

— Причината едва ли ви интересува.

— Тъкмо напротив! Ние не сме ваши врагове, господин Риърдън. Искаме да бъдем честни с вас. Не бива да се страхувате от факта, че сте едър индустриалец. Няма да го използваме срещу нас. Всъщност искаме да сме също толкова справедливи с вас, колкото и с най-зле платения надничар. Искаме да знаем причината.

— Отпечатайте отказа ми във вестниците и всеки читател ще ви каже причината. Появи се по вестниците преди малко повече от година.

— О, не, не, не! Защо да говорим за вестниците? Не можем ли да уредим това приятелски, в личен разговор?

— От вас зависи.

— Не искаме това по вестниците.

— Нима?

— Не. Не искаме да ви нараним.

Риърдън го погледна и попита:

— Защо Държавният научен институт има нужда от десет хиляди тона метал? Какво е Проектът Х?

— О, това ли? Много важен проект за научни изследвания, начинание с огромна социална стойност, която може да се окаже от неоценима обществена полза, но, за съжаление, наредбите на висшето политическо управление не ми позволяват да споделя с вас по-подробно неговата същност.

— Знаете ли — каза Риърдън, — мога да споделя като причина това, че не искам да продавам метал на хора, чиято цел се държи в тайна от мен. Аз създадох този метал. Моя морална отговорност е да знам за каква цел позволявам да се използва.

— Но вие не бива да се притеснявате за това, господин Риърдън! Ние ви облекчаваме от отговорността.

— Ами ако не искам да бъда облекчаван?

— Но... това е старомодно и... и чисто теоретично становище.

— Казах, че мога да назова това като причина. Но няма да го направя, защото в този случай имам друга, по-важна причина. Няма да продам никакъв риърдънов метал на Държавния научен институт за каквато и да е цел, добра или лоша, тайна или явна.

— Но защо?

— Слушайте — бавно каза Риърдън, — сигурно има някакво оправдание за примитивните общества, в които човек трябва да очаква,

че враговете могат да го убият всеки момент и трябва да се защитава с всички сили. Но не може да има никакво оправдание за едно общество, в което човек трябва да произвежда оръжията на собствените си убийци.

— Не мисля, че е разумно да се използват такива думи, господин Риърдън. Не мисля, че е практично да се мисли по подобен начин. В крайна сметка правителството не може, придържайки се към широка, национална политика, да се занимава с вашата лична злоба към една конкретна институция.

— Ами тогава да не се занимава.

— Какво искате да кажете?

— Не идвате да ме питате за причините.

— Но, господин Риърдън, не можем да оставим един отказ от подчинение на закона да мине незабелязан. Какво очаквате да направим?

— Каквото желаете.

— Но това е напълно безпрецедентно. Никой никога не е отказвал да продаде жизненоважна стока на правителството. Всъщност законът не ви позволява да откажете да продадете метала си на който и да е потребител, та какво остава за правителството.

— Тогава защо не ме арестувате?

— Господин Риърдън, това е приятелски разговор. Защо да говорим за арести?

— Не е ли това последният ви аргумент срещу мен?

— Защо да го изтъквам?

— Не се ли загатва във всяко изречение от този разговор?

— Защо да го назоваваме?

— А защо не?

Отговор не последва.

— Нима се опитвате да скриете от мен факта, че ако нямате този коз, нямаше изобщо да ви позволя да влезете в този кабинет?

— Но аз не говоря за арести.

— А аз говоря.

— Не ви разбирам, господин Риърдън.

— Не искам да ви помагам да се преструвате, че това е приятелски разговор. Не е. А сега правете, каквото искате.

Изразът на лицето на мъжа беше на озадаченост, сякаш нямаше представа от проблема, срещу който се изправя, и страх, сякаш винаги е живял с познанието за него и се е страхувал да не го покаже.

Риърдън чувстваше странна възбуда — като че ли беше на ръба да схване нещо, което никога не беше разбирал, като че ли беше по петите на някакво откритие, още твърде далечно, но с най-безмерната важност, която някога беше съзирал.

— Господин Риърдън — каза човекът — правителството се нуждае от вашия метал. Трябва да ни го продадете, защото със сигурност разбирате, че плановите на правителството не могат да бъдат забавяни от вашето съгласие.

— Продажбата — бавно каза Риърдън — изисква съгласието на продавача.

Той се изправи и отиде до прозореца.

— Ще ви кажа какво можете да направите.

Той посочи коловоза, където слитъците риърдънов метал се товареха на вагоните.

— Там има риърдънов метал. Докарайте камионите си като всеки друг мародер, но без риск, защото няма да ви застрелям, защото знаете, че не мога, вземете колкото искате метал и си вървете. Не се опитвайте да ми привеждате плащане. Няма да го приема. Не ми издавайте чек. Няма да бъде осребрен. Ако искате метала, имате пистолетите, с които да си го вземете. Давайте.

— За Бога, господин Риърдън! Какво ще си помисли обществото?

Това беше инстинктивен, неволен вик. За момент мускулите на лицето на Риърдън се раздвижиха в беззвучен смях. И двамата бяха разбрали последиците от вика. Риърдън каза равно, със сериозен, непринуден и финализиращ глас:

— Имате нужда от помощта ми, за да го направите да изглежда като продажба — като безопасна, справедлива, морална трансакция. Няма да ви помогна.

Човекът не започна да спори. Надигна се да си върви. Каза само:

— Ще съжалявате за позицията си, господин Риърдън.

— Не мисля така — каза Риърдън.

Знаеше, че случаят не е приключен. Знаеше също така, че секретността на Проекта X не е основната причина, поради която тези

хора се страхуваха да придадат публичност на събитието. Знаеше, че чувства странна, радостна, спокойна самоувереност. Знаеше, че това са правилните стъпки по следите на онова, което беше съзрял.

Дагни се беше изтегнала в един фотьойл във всекидневната си със затворени очи. Денят беше тежък, но тя знаеше, че тази вечер ще види Ханк Риърдън. Мисълта за това беше като лост, който премахваше тежестта на часовете на безсмислена грозота надалеч от нея.

Лежеше неподвижно, доволна да си почине, с едничката цел да изчака кротко звука от ключа в ключалката. Той не се беше обадил, но беше чула, че е в Ню Йорк за конференция с производителите на мед, а той никога не напускаше града преди следващата сутрин, нито пък прекарваше нощ в Ню Йорк без нея. Харесваше ѝ да го чака. Имаше нужда от този промеждутък от време — като мост между нейните дни и неговите нощи.

Часовете, които предстояха, както всичките ѝ нощи с него, щяха да бъдат добавени, си помисли, към онази спестовна сметка в живота на човека, където се съхраняваха миговете време, в които си бил горд, че живееш. Единствената гордост, която изпитваше по повод днешния си работен ден беше не че е бил преживян, а че е оцеляла до края му.

Грешно е, мислеше си тя, отвратително грешно е човек да бъде принуден да каже това дори и за един час от живота си. Но не можеше да мисли за това сега. Мислеше за него, за битката, която беше гледала през отминалите месеци, борбата му за освобождение — знаеше, че може да му помогне, но трябва да го стори по всякакъв друг начин, не само с думи.

Мислеше си за онази вечер миналата зима, когато той влезе, извади малък пакет от джоба си и ѝ го подаде с думите:

— Искам да го задържиш.

Тя го отвори и погледна невярващо и объркано бижутото, направено от един-единствен крушовиден рубин, който пръскаше буен пламък по белия сатен на бижутерската кутийка. Това беше прочут камък, който само десетина души в целия свят можеха да си позволят да купят открито, той не беше един от тях.

— Ханк... защо?

— Няма специална причина. Просто искам да го носиш.

— Не, не и подобно нещо! Защо да го похабявам? Толкова рядко посещавам събития, където човек трябва да се облича официално. Защо изобщо да го нося?

Той я погледна, погледът му се плъзна бавно от краката до лицето ѝ.

— Ще ти покажа — каза той.

Заведе я в спалнята, свали дрехите ѝ, без да каже и дума, подобно на собственик, който съблича човек, от чието съгласие няма нужда. Положи украсението на раменете ѝ. Тя стоеше гола, с камъка между гърдите си, като блещукаща капка кръв.

— Мислиш ли, че един мъж трябва да подарява бижута на любовницата си по някаква друга причина, освен заради собственото му удоволствие? — попита той. — По този начин искам да го носиш. Само за мен. Харесва ми да го гледам. Красив е.

Тя се засмя — беше мек, тих звук. Не можеше да говори или да се движи, само кимна мълчаливо, в знак на приемане и подчинение; кимна няколко пъти, косата ѝ се разпиля от широките кръгообразни движения, сетне остана да виси неподвижна, докато той наведе главата ѝ.

Тя рухна на леглото. Изтегна се мързеливо, с отметната назад глава, с ръце встрани, с длани, притиснати към грубата тъкан на покривката. Единият ѝ крак беше сгънат, а дългата линия на другия се простираше през тъмносиния лен, докато камъкът блестеше като рана в полумрака, хвърляйки звезда от лъчи по кожата ѝ.

Очите ѝ бяха наполовина затворени — подигравателно, съзнателно тържествуващи от това, че ѝ се възхищават, но устните ѝ бяха полуотворени в безпомощно, молещо очакване. Той стоеше в другия край на стаята и я гледаше, гледаше плоския ѝ корем и движението му при вдишване и издишване — чувствено тяло с чувствено съзнание. Каза тихо, отдадено и странно кротък:

— Дагни, ако някой художник те нарисува такава, каквато си сега, хората ще идват да гледат картината, за да преживеят нещо, което никога няма да получат в собствения си живот. Ще го наричат велико изкуство. Няма да знаят какво чувстват, но картината ще им показва всичко — макар и да не си някоя класическа Венера, а вицепрезидент на железопътна компания, — защото това е част от изкуството, дори това, което съм аз, дори и то е част от него. Дагни, ще го почувстват,

ще си тръгнат и ще легнат с първата сервитьорка, и никога няма да се опитат да достигнат онова, което са почувствали. Аз не бих го търсил в картина. Аз бих го пожелал наистина. Няма да се гордея с някакъв безнадежден копнеж. Няма да храня мъртвороден стремеж. Искам да го имам, да го правя, да го живея. Разбираш ли?

— О, да, Ханк, аз го разбирам! — каза тя. „Ами ти, скъпи? Ти разбираш ли го напълно?“ — мислеше си, но не го изрече на глас.

Една нощ имаше снежна буря, тя се прибра вкъщи и намери огромен букет от тропически цветя във всекидневната си, на фона на тъмното стъкло на прозорците, по които се блъскаха снежинките. Бяха стръкове от хавайски факел, но дълги по три фута — големите им цветове представляваха конуси от цветчета, които имаха чувствената повърхност на мека кожа и цвета на кръвта.

— Видях ги на една витрина на цветарски магазин — каза ѝ той, когато дойде същата вечер. — Хареса ми, че ги виждам през виелицата. Но няма нищо толкова похабено, колкото предмет на обществена витрина.

Тя започна да намира цветя в апартамента си на непредсказуеми интервали от време — цветя, изпращани без картичка, но с подпис на изпращача, който се четеше във фантастичните им форми, в ярките цветове, в екстравагантната им цена. Той и донесе златно колие, направено от малки свързани квадратчета, които образуваха плътна покривка от злато на врата и раменете, като яка на рицарска ризница.

— Носи го с черна рокля! — заповяда той.

Донесе ѝ комплект огледала, които представляваха високи, тънки блокове от изрязан кристал, направени от известен бижутер. Тя гледаше начина, по който той държи едно от огледалата, докато му поднасяше напитка — сякаш допирът до повърхността под пръстите му, вкусът на напитката и гледката на лицето ѝ бяха единствената форма на един неделим миг наслада.

— Някога виждах неща, които харесвах — каза той, — но никога не ги купувах. Тогава това нямаше особен смисъл. Сега има.

Той ѝ се обади в кабинета една зимна сутрин и каза не като покана, а като заповед:

— Довечера ще вечеряме заедно, искам да се облечеш. Имаш ли някаква синя вечерна рокля? Сложи я.

Дрехата, която носеше, беше елегантна туника в пепеляво синьо, която ѝ придаваше вид на беззащитна простота, вид на статуя в сините сенки на градина под лятното слънце. Онова, което той донесе и сложи на раменете ѝ беше наметало от синя лисица, което я погълна от извивката на брадичката до върховете на сандалите.

— Ханк, това е нелепо — засмя се тя, — това не е моят стил!

— Нима? — каза той и я дръпна пред едно огледало.

Огромното кожено одеяло я правеше да изглежда като дете, увито в снежна буря; луксозната материя превръщаше невинността на непохватния вързоп в елегантност на покваряващ и търсен контраст: придаваше ѝ вид на подчертана чувственост. Кожата беше в мек кафяв цвят, обхванат в синя аура, която не можеше да се види, само да се почувства, като мъгла, като намек за цвят, улавян не с очите, а с ръцете, сякаш човек чувстваше, без допир, потъването на дланите си в мекотата на кожата. Наметката не позволяваше да се види нищо от нея, освен кафявото на косата ѝ, сиво-зеленото на очите ѝ и формата на устните ѝ.

Тя се обърна към него със стресната и безпомощна усмивка.

— Аз... не знаех, че ще изглежда така.

— А аз знаех.

Тя седеше до него в колата му, докато той караше из тъмните улици на града. Блещукаща мрежа от сняг се виждаше само от време на време, когато преминаваха покрай лампите на ъглите. Тя не питаше къде отиват. Седеше, облежната назад и гледаше снежинките. Кожената наметка беше увита плътно около нея, в нея роклята ѝ изглеждаше лека като нощница, а наметката беше като прегръдка.

Тя гледаше остриите редици светлини, които изплуваха иззад снежната завеса, и — докато наблюдаваше него, ръцете му в ръкавици върху волана, строгата, взискателна елегантност на фигурата му в черно палто и бяло шалче — си мислеше, че мястото му е в голям град, сред лъскавите му тротоари и изваян камък.

Колата влезе в тунел, прелетя през покрития с плочки кънтящ проход под реката и се издигна към серпентините на издигнатата на колони магистрала, под откритото черно небе. Светлините сега бяха под тях, пръснати сред мили от синкави прозорци, комини, наклонени кранове, червени припламвания и дълги, мътни лъчи, очертаващи изкривените форми на индустриален район. Мислеше си как го беше

видяла веднъж в завода, с петна от сажди по челото, облечен с проядени от киселина дрехи — носеше ги също така естествено, както носеше и официалния си костюм. Това тук също беше негов дом, мислеше си тя, гледайки равнините на Ню Джърси — сред крановете, огньовете и трясъка на верижните предавки.

Когато тръгнаха по един тъмен път из празния пейзаж, а ивиците сняг лъщяха на фаровете, тя си спомни как изглеждаше той през лятото на тяхната ваканция — облечен в спортен панталон, изтегнат на земята в една самотна долина — тревата под тялото му, слънцето по голите му ръце. Мястото му беше там, мислеше си тя, мястото му е навсякъде, той е човек, чието място е на земята, и после се сети за точни думи: той беше човек, на когото земята принадлежеше, човекът, който се чувства като у дома си на земята и я контролира. Защо тогава, се запита тя, трябваше да носи товара на трагедията с мълчаливо търпение? Защо беше приел това изцъло, до степен, в която едва ли осъзнаваше, че го носи? Тя знаеше частично отговора, чувстваше, че целият отговор сякаш е близо и ще го улови през някой от приближаващите дни. Но не искаше да мисли за това сега, защото те бягаха от това бреме, защото в тясното пространство на летящата кола те плуваха в неподвижността на пълното щастие. Тя мръдна съвсем леко глава, за да докосне за момент рамото му.

Колата напусна магистралата и се насочи към осветените правоъгълници на отдалечени прозорци, които висяха в снега зад решетка от голи клони. Сетне, на мека, приглушена светлина, те седяха на една маса до прозореца с лице към тъмнината и дърветата. Хотелът беше на едно хълмче в гората, предлагаше лукса на високата цена и уединението, както и усещането за добър вкус, което предполагаше, че не е открит от онези, които искат висока цена и публичност. Тя едва забелязваше трапезарията, която се стопяваше в чувството за невероятен комфорт, а единственият орнамент, който привлече вниманието ѝ, беше блясъкът от заледените клони зад прозореца.

Тя седеше и гледаше навън, синята кожа се беше свлякла наполовина от голите ѝ ръце и рамене. Той я гледаше с присвити очи, с удовлетворението на човек, който се наслаждава на собственото си произведение.

— Обичам да ти давам неща — каза той, — защото нямаш нужда от тях.

— Така ли?

— И не че искам да ги имаш. Искам да ги имаш от мен.

— Точно такива ги искам, Ханк. От теб.

— Разбираш ли, че това е единствено порочно задоволяване на собствените ми желания? Не го правя за твое удоволствие, а за мое.

— Ханк! — викът беше неволен, съдържаше веселие, отчаяние, възмущение и жалост. — Ако ми беше дал тези неща за мое удоволствие, а не за собственото си, щях да ти ги хвърля в лицето.

— Да... така щеше да направиш, и то с пълно право.

— И наричаш това порочно задоволяване на собствените си желания?

— Така му казват.

— Аха! Така му казват. А ти как го наричаш, Ханк?

— Не знам — безразлично каза той и продължи към целта си:

— Знам само, че ако е порочно, то проклет да съм, но това искам да правя повече от всичко на света.

Тя не отговори, седеше и гледаше право в него с лека усмивка, сякаш го молеше да чуе значението на собствените си думи.

— Винаги съм искал да се радвам на богатството си — каза той, — но не знаех как. Дори нямах време да разбера колко го искам. Но знаех, че цялата стомана, която изливам, се връща при мен като стопено злато, а златото може да застине във всяка форма, която поискам, и точно аз трябва да му се наслаждавам. Само дето не можех. Не можех да му намеря приложение. Сега намерих. Аз произведох това богатство и аз ще го накарам да ми купи всяко удоволствие, което искам, включително и удоволствието да видя за колко мога да платя, включително и абсурдния подвиг да превърна теб в луксозен предмет.

— Но аз съм луксозен предмет, за който отдавна си платил — каза тя, без да се усмихва.

— Как?

— Със същото, с което плати и за завода си.

Тя не знаеше дали той разбра пълната и светла окончателност, която представлява мисълта, назована с думи, но знаеше, че онова, което той чувства в този момент, е разбиране. Тя видя как една невидима усмивка си отдъхна в очите му.

— Никога не съм презирал лукса — каза той, — и все пак винаги съм презирал тези, които му се наслаждават. Гледах онова, което те

наричаха свои удоволствия, и те ми изглеждаха толкова мизерно безсмислени след онова, което чувствах в завода. Наблюдавах как се лее стоманата, тоновете течна стомана, които текат както искам, накъдето искам. И след това трябваше да ходя на банкет и да гледам хора, които стояха и трепереха с възхищение пред собствените си златни прибори и дантелени покривки, сякаш трапезарията им е господар, а те са само предмети, които го обслужват, предмети, създадени от диамантените си копчета и огърлици, а не обратното. След това хуквах да търся първата възможна купчина шлака, а те разправяха, че не знам как да се наслаждавам на живота, защото се интересувам само от бизнес.

Той погледна приглушената, изваяна красота на стаята и хората, които седяха по масите. Те седяха със самочувствието, че другите ги гледат, сякаш огромната цена на дрехите им и огромните грижи, които бяха положили, за да се наконтят, трябваше да слоят във великолепен резултат — но не го бяха направили. Лицата им изразяваха озлобено безпокойство.

— Дагни, виж тези хора. Те трябва да са плейбоите на живота, търсачи на забавления и любители на лукса. Седят тук и чакат това място да им придаде значение, а не обратното. Но те винаги ни се показват като любители на материалното удоволствие, а след това ни учат, че да се наслаждаваш на материалното удоволствие е зло. Наслада? Те наслаждават ли се? Няма ли някаква извратеност в това, на което са ни учили, някаква грешка, която е порочна и много важна?

— Да, Ханк — много порочна и много, много важна.

— Те са плейбоите, а ние с теб сме просто търговци. Разбираш ли, че сме много по-способни да се наслаждаваме на това място, отколкото те изобщо могат да се надяват?

— Да.

Той каза бавно, сякаш цитираше:

— Защо сме оставили всичко на глупаците? Трябваше да е наше.

Тя го погледна учудено. Той се усмихна.

— Спомням си всяка дума, която ми каза на онзи прием. Тогава не ти отговорих, защото единственият отговор, който имах, единственото нещо, което думите ти значеха за мен, беше отговор, за който щеше да ме намразиш, си мислех — а именно, че те желая —

той я погледна. — Дагни, тогава нямаше такова намерение, но онова, което казваше, беше, че искаш да спиш с мен, нали?

— Да, Ханк. Разбира се.

Той издържа на погледа ѝ, после погледна встрани. Мълчаха дълго време. Той се загледа в мекия полумрак наоколо, после в проблясъка на двете винени чаши на масата.

— Дагни, когато бях млад и работех в мините в Минесота, си мислех, че искам да достигна до вечер като тази. Не, не работех за това и не мислех често за него. Но от време на време, в някоя зимна нощ, когато звездите бяха големи и беше много студено, когато бях уморен, защото бях работил две смени, и исках единствено да легна и да заспя на място в мината, си мислех, че някой ден ще седя на място като това, където чаша вино ще струва повече от дневната ми надница, и че ще съм спечелил цената на всяка минута и на всяка капка, на всяко цвете на масата, и ще стоя там единствено заради собственото си приятно прекарване.

Тя попита с усмивка:

— С любовницата си?

Видя внезапната болка в очите му и отчаяно ѝ се прииска да не го беше казвала.

— Със... жена — отговори той. Тя знаеше коя е думата, която премълча. Той продължи с мек и спокоен глас: — Когато забогатях и видях как се забавляват богатите, си помислих, че мястото, което съм си представял, не съществува. Дори не бях си го представял съвсем ясно. Не знаех какво ще бъде, само как ще се чувствам. Отказах се да го очаквам преди години. Но днес го изпитвам.

Той вдигна чашата си и я погледна.

— Ханк, аз... бих се отказала от всичко, което съм имала в живота си, освен от това да бъда... луксозен предмет за твоя разтуха.

Той видя ръката ѝ да трепери, докато вдигаше чашата, и каза спокойно:

— Знам, скъпа.

Тя седеше шокирана, неподвижна: той никога не беше използвал тази дума преди. Той отхвърли глава назад и по лицето му плъзна най-блестящата и весела усмивка, която някога беше виждала.

— Първият ти момент на слабост, Дагни — каза той.

Тя се засмя и поклати глава. Той протегна ръка през масата и я склучи върху голото ѝ рамо, сякаш я подпираше за момент. С мек смях, сякаш случайно, тя прекара устни по пръстите му, това задържа за миг лицето ѝ надолу, за да не види той, че блясъкът в очите ѝ беше от сълзи.

Когато погледна отново нагоре към него, усмивката ѝ беше като неговата, а остатъкът от вечерта беше техният празник — за всичките му години от нощите в мината, за всичките ѝ години от нощта на първия ѝ бал, когато с неутолим копнеж по истинската празничност тя се беше чудила на хората, които очакват светлините и цветята да ги направят бляскави.

„Дали във всичко това... на което ни учат... няма грешка, която е порочна и много важна?“ — мислеше си тя с неговите думи, докато лежеше във фотьойла във всекидневната си през една мрачна пролетна вечер, докато го чакаше да дойде. Само още малко по-нататък, скъпи, мислеше си, погледни малко по-нататък и ще се освободиш от тази грешка и от цялата излишна болка, която никога не е трябвало да понасяш... Но чувстваше, че и тя още не е видяла цялостната перспектива, и се чудеше какви бяха стъпките, които ѝ оставаше да извърви.

* * *

Докато вървеше из тъмнината на улиците към апартамента ѝ, Риърдън държеше ръцете си в джобовете на палтото, с лакти, притиснати към тялото, защото чувстваше, че не иска да докосва нищо и да се опира до никого. Никога не беше го усещал преди това чувство на отвращение, което не беше свързано с някакъв конкретен обект, но изглежда наводняваше всичко около него, правейки града да изглежда подгизнал от мръсотия. Можеше да разбере погнусата от определено нещо, и можеше да се бори с него със здравословно възмущение и знанието, че то няма място в света; но това беше ново за него — чувството, че светът е гнусно място, част от което не иска да бъде.

Беше говорил с производителите на мед, които бяха задушени от поредица директиви, които щяха да ги унищожат до година.

Нямаше какво да ги посъветва, нямаше какво разрешение да им предложи, неговата изобретателност, която го беше направила прочут като човекът, който винаги ще намери начин да продължи да произвежда, вече не можеше да открие начин да ги спаси.

Но те всички знаеха, че няма изход — изобретателността беше добродетел на ума, а онова, което се беше изправило срещу тях, отдавна беше изхвърлило ума като ненужен.

— Това е сделка между момчетата във Вашингтон и вносителите на мед — беше казал един от тях, — най-вече „Д’Анкония мед“.

Това беше само едно малко, странично пробуждане от болка, мислеше си, чувство на разочарование, предизвикано от очакване, което никога не беше имал правото да изпитва — трябваше да е наясно, че точно това би направил човек като Франсиско д’Анкония — и се чудеше ядосано защо му се струваше, че някакъв кратък, светъл пламък е угаснал някъде в един лишен от светлина свят.

Не знаеше дали невъзможността да действа беше предизвикала чувството на погнуса или пък самата погнуса го беше накарала да изгуби желание да действа. И двете, мислеше си — желанието предполага възможността да се действа, за да бъде постигнато, а действието предполага цел, която си струва да се постигне. Ако единствената възможна цел е да си измоли нестабилен миг на благосклонност от хора с пистолети, тогава нито действието, нито желанието можеха да съществуват повече.

А животът? — с безразличие се запита той. Животът, мислеше си, е определян като движение, човешкият живот беше целенасочено движение, в какво състояние беше същество, на което са отнети целта и движението, същество, хванато във вериги, но оставено да диша и да вижда цялото величие на възможностите, които може да постигне, оставено да крещи „защо?“ и да вижда дулото на пистолета като единствено обяснение? Той вдигна рамене и продължи — дори не се постара да намери отговор.

Наблюдаваше с безразличие опустошението, което същото това безразличие беше донесло. Без значение колко трудни битки беше преживял в миналото, никога не беше постигнал тази съвършена грозота — да го изостави волята за действие. В моменти на страдание никога не беше позволявал на болката да спечели тази последна и постоянна победа, никога не беше й позволявал да го накара да изгуби

желанието си да изпитва радост. Никога не беше се съмнявал в природата на света или във величието на човека като негова двигателна сила и сърцевина. Преди години се беше учудвал, с надменност и недоверие, на фанатичните секти, които се бяха появявали сред хората в тъмните ъгълчета на историята — секти, които вярваха, че човек е уловен в капана на една злонамерена вселена, управлявана от злото, с единствената цел да го измъчва. Тази вечер той разбираше възгледите и чувствата им за света. Ако това, което виждаше около себе си, е светът, в който живее, тогава не искаше да докосва нищо в него, не искаше да се бори с него — той беше аутсайдер, който нямаше какво да губи и не се вълнуваше дали ще живее още дълго.

Дагни и желанието му да я види бяха единственото изключение.

Желанието оставаше. Но, внезапно потресен, той осъзна, че не изпитва нужда да спи с нея тази вечер. Тази нужда, която не му беше давала и миг покой, която растеше, подхранена от собственото си удовлетворяване, се беше изпарила. Беше някаква странна импотентност — нито на тялото, нито на ума му. Чувстваше, все така страстно, както винаги го беше чувствал, че тя е най-желаната жена на света, но от това произлизаше само желанието да я желае, стремеж да чувства, а не чувство. Чувството за вцепенение изглеждаше като безразличие, но корените му не бяха нито в него, нито в нея — сякаш това беше сексуален акт, който принадлежеше на една реалност, която той беше напуснал.

— Не ставай, стой там, толкова е очевидно, че си ме чакала, че искам да погледам още малко.

Каза го от коридора на апартамента ѝ, когато я видя изтегната във фотьойла и забеляза нетърпеливото трепване на раменете ѝ, сякаш се канеше да става, и се усмихна. Забеляза, че като че ли някаква част от него наблюдаваше реакциите му с отдалечено любопитство — че усмивката и внезапната му радост бяха реални. Той улови едно чувство, което винаги беше изпитвал, но никога не беше назовавал, защото то беше безусловно и непосредствено: чувство, което му забраняваше да застане пред нея, когато той изпитва болка. То беше много повече от гордост и желание да скрие страданието — беше чувство, че страданието не бива да се признава в нейно присъствие, че никакво искане на единия или другия не може да има за причина болка

и за цел — съжаление. Не съжаление беше донесъл със себе си и не съжаление беше дошъл да намери.

— Все още ли имаш нужда от доказателства, че винаги те чакам?
— попита тя, послушно облегната назад, гласът ѝ не беше нито нежен, нито умолителен, а ясен и подигравателен.

— Дагни, защо повечето жени никога не биха го признали, а ги го правиш?

— Защото никога не са сигурни, че би трябвало да са желани. А аз съм.

— Наистина се възхищавам на самоувереността.

— Самоувереността е само част от това, което казах, Ханк.

— А какво е цялото?

— Увереност в моята стойност — и в твоята.

Той я погледна, сякаш за да улови искрица на някаква неочаквана мисъл, тя се усмихна и добави:

— Не съм сигурна дали бих задържала човек като Орън Бойл например. Той изобщо няма да ме иска. А ти ще ме искаш.

— Да не твърдиш — бавно попита той, — че съм се издигнал в очите ти, когато си открила, че те желая?

— Разбира се.

— Това не е реакцията на повечето хора, когато ги желаят.

— Не е.

— Повечето хора чувстват, че се издигат в собствените си очи, ако другите ги желаят.

— А аз чувствам, че другите ме заслужават, ако ме желаят. А и ти чувстваш същото, Ханк, независимо дали го признаваш или не.

Не това ти казах тогава, първата сутрин, мислеше си той, гледайки надолу към нея. Тя лежеше мързеливо изтегната, с безизразно лице, но очите ѝ светеха весело. Знаеше, че и тя и той мислят за същото. Усмихна се, но не каза нищо повече.

Докато седеше полуизлегнат на кушетката и я наблюдаваше през стаята, той се почувства умиротворен, сякаш някаква временна стена се беше издигнала между него и нещата, които беше чувствал по пътя насам. Той ѝ каза за срещата си с човека от Държавния научен институт, защото, макар и да знаеше, че събитието предполага опасност, някакво странно, светещо чувство на удовлетворение изпълваше ума му.

Той се разсмя при възмутения ѝ вид.

— Не си давай труд да им се ядосваш — каза той. — Не е лошо от всичко останало, което правят всеки ден.

— Ханк, искаш ли да говоря с доктор Стедлър за това?

— Със сигурност не!

— Трябва да го спре. Поне това може да направи.

— По-скоро бих отишъл в затвора. Доктор Стедлър? Нямах нищо общо с него, нали?

— Видях го преди няколко дни.

— Защо?

— Заради двигателя.

— Двигателят? — той го каза бавно, по странен начин, сякаш мисълта за двигателя изведнъж го върна в една реалност, за която беше забравил. — Дагни... човекът, който е изобретил този двигател... той е съществувал, нали?

— Ами... разбира се. Какво искаш да кажеш?

— Искам да кажа само, че... това е приятна мисъл, нали? Дори и сега да е мъртъв, някога е бил жив... толкова жив, че е проектирал този двигател...

— Какво има, Ханк?

— Нищо. Кажи ми за двигателя.

Тя му каза за срещата си с доктор Стедлър. Стана и започна да крачи из стаята, докато говореше — не можеше да лежи неподвижно, винаги чувстваше прилив на надежда и желание за действие, когато ставаше въпрос за двигателя.

Първото нещо, което той забеляза, бяха светлините на града зад прозореца: почувства се така, сякаш някой ги палеше, една по една, за да оформят великолепната гледка, която обичаше — чувстваше го, макар и да знаеше, че светлините са били там през цялото време. Тогава разбра, че онова нещо, което се завръщаше, беше вътре в него: един силует, който се оформяше малко по малко и беше всъщност неговата любов към града. Сетне осъзна, че се е завърнала, защото гледаше града до стегнатата и стройна фигура на жена, с нейната високо вдигната глава, с погледа ѝ, зареян в далечината, жена, чиито стъпки сякаш нетърпеливо заместваха полет. Той я гледаше, сякаш е непозната, едва осъзнавайки, че е жена, но гледката се сливаше в едно чувство, което можеше да се изрази така: това е светът и това е

неговата сърцевина, това беше създало града, те вървят заедно — ъглестите силуети на сградите и острите черти на едно лице, лишено от всичко друго, освен от цел; издигащите се стъпала от стомана и стъпките, които настоятелно преследват целта; точно такива са били всички хора, които са живели, за да изобретят светлините, стоманата, пещите, двигателите — те са били светът, те, а не другите, които са се свивали по тъмните ъгли, полупросеци, полуопасни, самохвално сочейки отворените си язви като единствено право за живот и добродетелност. Докато знаеше, че съществува дори и един човек със светлата смелост за нова мисъл, можеше ли да предаде света на онези другите? Докато можеше да намери дори една гледка, която да му носи спасително възхищение, можеше ли да повярва, че светът принадлежи на язвите, на оплакването и на пистолетите? Хората, които са изобретявали двигатели, са съществували, той никога не беше се съмнявал в тяхната реалност, тъкмо това видение беше направило контраста непоносим, така че дори и погнусата му беше всъщност почит, израз на неговата лоялност към тях и към света, който беше техен и негов.

— Скъпа... — каза той, — скъпа... — като човек, събудил се внезапно, когато забеляза, че тя е спряла да говори.

— Какво има, Ханк? — меко попита тя.

— Нищо... Само дето не трябваше да се обаждаш на Стивър — лицето му светеше от увереност, гласът му звучеше весело, покровителствено и нежно; тя не можеше да открие нищо друго, той изглеждаше както винаги, само нежната нотка изглеждаше странна и нова.

— Продължавам да си мисля, че не трябваше — каза тя, — но не знам защо.

— Ще ти кажа защо — той се наведе напред. — Онова, което е искал от теб, е признание, че той все още е прословутият доктор Стивър, който трябваше да е, но не е, и знае, че не е. Искал е да му засвидетелстваш уважението си, въпреки и в противоречие с действията му. Искал е да изопачиш реалността заради него, така че величието му да остане, а Държавният научен институт да изчезне, сякаш никога не го е имало, а ти си единствената, която може да го направи за него.

— Защо аз?

— Защото ти си жертвата.

Тя го погледна объркано. Той говореше напрегнато, беше почувствал внезапна, силна яснота на възприятията, сякаш вълна от енергия нахлу в полезрението му, сливайки полувидяното и полупроумяното в една-единствена форма и посока.

— Дагни, те правят нещо, което ние никога не сме разбирали. Те знаят нещо, което ние не знаем, но трябва да открием. Не мога да го осъзная напълно, но започвам да виждам части от него. Онзи разбойник от Държавния научен институт беше уплашен, когато отказах да му помогна да се преструва, че е просто един честен купувач на моя метал. Беше силно уплашен. От какво? Не знам — „обществено мнение“ е само начинът, по който той го нарича, но това не е пълното му име. Защо трябва да е уплашен? Той има пистолети, затвори, закони, можеше да конфискува целия завод, ако иска, и никой нямаше да се надигне да ме защити, а и той го знаеше, така че защо трябва да го е грижа какво мисля? Но стана точно това. Май аз трябваше да му кажа, че не е мародер, а мой клиент и приятел. Това искаше от мен. Това е искал и доктор Стедлър от теб — ти е трябвало да действаш така, сякаш той е велик човек, който никога не се е опитвал да разруши твоята железница и моя метал. Не знам какво си мислят, че са постигнали, но искат да се преструваме, че виждаме света такъв, какъвто те се преструват, че го виждат. Имат нужда от някакво одобрение от наша страна. Не знам какво е това одобрение, но, Дагни, знам, че ако ценим живота си, не бива да им го даваме. Ако започнат да те измъчват, не им го давай. Нека разрушат железницата ти и моя завод, но не им го давай. Защото поне това знам: знам, че това е единственият ни шанс.

Тя стоеше неподвижна пред него, наблюдавайки внимателно неясните очертания на някакъв силует, на нещо, което и тя се беше опитала да схване.

— Да... — каза тя, — да, знам какво си видял в тях... И аз го почувствах, но беше само като нещо, което те докосва леко и отминава, преди да осъзнаеш, че си го видял, като полъх на студен въздух, и онова, което остава след него е само чувството, че е трябвало да го спра... Знам, че си прав. Не мога да разбера играта им, но поне това е вярно: не трябва да виждаме света такъв, какъвто искат те да го видим. Това е някаква измама, много стара и много обхватна, и ключът към

нейното разбиване е да проверяваме всяка предпоставка, на която ни учат, да поставяме под въпрос всяко наставление, да...

Тя се извърна към него, нещо внезапно ѝ беше хрумнало, но преряза движението и думите в един и същи миг: следващите думи щяха да са онези, които не искаше да му казва. Стоеше и го гледаше с лека, светла и любопитна усмивка.

Някъде дълбоко в себе си той знаеше коя е мисълта, която тя не искаше да назове, но я познаваше само в тази и единствено в тази ѝ недовършена форма, която трябваше да открие своя изказ в бъдещето. Той не спря, за да я улови сега, защото настъпващата вълна от светлина, която чувстваше, една друга мисъл, която идваше преди нея, му беше станала ясна и го беше обзела през последните минути. Той се изправи, приближи се до нея и я взе в ръцете си.

Почувства цялото ѝ тяло притиснато до своето, сякаш телата им бяха две струи, които избликваша заедно нагоре, всяко към отделна точка, всяко носещо цялото им съзнание към срещата на устните им.

Онова, което тя почувства в този момент, съдържаше, като някаква неназована частица от себе си, осъзнаването на красотата в позата на тялото му, докато я държеше, докато стояха в средата на стаята високо над светлините на града.

Онова, което той знаеше, което беше открил тази вечер, беше, че възродилата се любов към съществуването не му беше върната от завръщането на желанието му спрямо нея, а че желанието се беше върнало, след като той беше отвоювал своя свят, любовта, ценността и смисъла на своя свят, и че желанието не беше в отговор на тялото ѝ, а беше прослава на самия него и волята му за живот.

Той не го знаеше, не мислеше за това, беше отвъд необходимостта от думите, но в момента, когато усети отговора на нейното тяло на неговото, той почувства и недопустимото познание, че онова, което беше нарекъл нейно падение, беше най-голямата ѝ добродетел — способността ѝ да усеща радостта от съществуването така, както я усещаше и той.

ГЛАВА XII

АРИСТОКРАЦИЯТА НА ВРЪЗКИТЕ

Календарът в небето зад прозореца на кабинета ѝ показваше втори септември. Дагни се облегна уморено на бюрото си. Първата светлина, която проблясваше с приближаването на здрача, беше винаги лъчът, който осветяваше календара; когато белият отблясък на страницата се появяваше над покривите, той замъгляваше града и ускоряваше настъпването на тъмнината.

Тя гледаше този далечен календар всяка вечер през последните няколко месеца. Дните ти са преброени, сякаш казваше той, сякаш крачеше към нещо, което той знае, а тя не. Някога беше отброявал дните в надпреварата ѝ да построи линията „Джон Голт“ — сега отброяваше дни в надпреварата срещу непознат разрушител.

Един по един мъжете, които бяха построили новите градове в Колорадо, бяха потънали в някаква мълчалива неизвестност, от която никой още не се беше върнал. Градовете, които бяха изоставили, умираха. Някои от фабриките, които бяха построили, бяха останали заключени, без собственик, други бяха конфискувани от местните власти — машините и на едните, и на другите не работеха.

Тя се чувстваше така, сякаш пред нея са разпънали мрачна карта на Колорадо — като контролно табло, с няколко светлини, пръснати из планините. Една след друга светлините бяха угаснали. Един след друг хората бяха изчезнали. Във всичко това имаше някаква схема, която тя усещаше, но не можеше да определи — тя вече беше в състояние да предскаже почти със сигурност кой ще е следващият и кога. Не разбираше обаче защо.

От онези, които някога я бяха поздравили, когато слизаше от кабината на локомотива на перона на железопътния възел „Уайт“, беше останал само Тед Нилсън, който продължаваше да работи във фабриката „Нилсън Мотърс“.

— Тед, нали няма ти да си следващият? — го беше попитала тя при едно негово скорошно пътуване до Ню Йорк, беше го направила с опит да се усмихне. Той беше отговорил мрачно:

— Надявам се да не съм.

— Как така се надяваш? Не си ли сигурен?

Той беше казал бавно и тежко:

— Дагни, винаги съм смятал, че е по-добре да умра, отколкото да спра да работя. Но така си мислеха и онези, които си заминаха. Струва ми се невъзможно някога да поискам да оставя всичко. Но преди година и за тях изглеждаше невъзможно. Те бяха мои приятели. Знаеха какво ще ни направят — на тези от нас, които оцелеят. Нямаше да си тръгнат така, без да кажат и дума, оставяйки ни допълнителния ужас от необяснимото, освен ако нямаша изключително важна причина. Преди месец Роджър Марш от „Марш електрик“ ми каза, че ще накара да го приковат към бюрото му, за да не може да го остави, независимо какво ужасно изкушение се изправи пред него. Той беше бесен на онези, които си бяха тръгнали. Закле се, че никога няма да го направи. „И ако е нещо, на което мога да противостоя — каза той, — се заклевам, че ще запазя достатъчно от разума си, за да ти оставя писмо и да ти подсказва какво е, така че да не трябва да си блъскаш главата с ужаса, който сега и двамата изпитваме“ Така каза. Преди две седмици замина. И не ми остави писмо... Дагни, не знам какво ще направя, когато го видя — каквото и да е онова, което са видели, преди да си тръгнат.

Струваше й се, че някакъв разрушител се движи безшумно из страната и светлините угасват при допира му — някой, мислеше си тя с горчивина, който е обърнал принципа на двигателя от „Двайсети век“ и сега превръща кинетичната енергия в статична.

Това е врагът, с когото се състезавам, мислеше си тя, докато седеше на бюрото си в сгъстяващия се здрач. Месечният доклад от Куентин Даниълс лежеше на бюрото ѝ. Тя не можеше да бъде сигурна, че Даниълс ще разреши загадката на двигателя, но разрушителят се движеше ловко, уверено, с ускоряващо се темпо — тя се чудеше дали, когато възстанови двигателя, ще е останал някакъв свят, който да го използва.

Тя хареса Куентин Даниълс от момента, в който влезе в кабинета ѝ, на първата им среща. Той беше висок и слаб мъж, на малко над трийсет, с приятно, остро лице и привлекателна усмивка.

Чертите му носеха намек за усмивка винаги, особено когато слушаше — това беше поглед на добронамерена веселост, сякаш ловко

и търпеливо отхвърляше незначителното в думите, които чуваше, и стигаше направо до смисъла, миг преди събеседника си.

— Защо отказахте да работите за доктор Стедлър? — попита тя.

Намекът за усмивка стана по-твърд и напрегнат — това беше най-близкото до емоция състояние, което беше изразявал.

Емоцията беше гняв. Но той отговори равно и провлачено, както винаги:

— Знаете ли, доктор Стедлър веднъж каза, че първата дума в „свободно научно изследване“ е излишна. Изглежда го е забравил. Аз пък твърдя, че „правителствено научно изследване“ е противоречие.

Тя го попита какъв пост е заемал в Технологичния институт в Юта.

— Нощен пазач — отговори той.

— Какво? — ахна тя.

— Нощен пазач — учтиво повтори той, сякаш тя просто не го беше чула и нямаше за какво да се удивлява човек.

Продължи, че не харесва нито една от оцелелите научни организации, че би му харесала работата в изследователската лаборатория на някой голям индустриален концерн.

— Но кой от тях може да си позволи да предприеме дългосрочна работа в наши дни, а и защо да го правят?

Така че, когато Технологичният институт в Юта бил затворен поради липса на средства, той останал там като нощен пазач и единствен обитател на мястото — заплатата му била достатъчна, за да посреща нуждите си, а лабораторията на института била там, непокътната, за негова лична, необезпокоявана употреба.

— Значи правите собствени проучвания?

— Точно така.

— С каква цел?

— За мое собствено удоволствие.

— Какво възнамерявате да направите, ако откриете нещо от научна важност или с търговска стойност? Ще го предоставите ли за публична употреба?

— Не знам. Не мисля така.

— Нямате ли желание да служите на човечеството?

— Не говоря този език, госпожице Тагарт. Както и вие, струва ми се.

Тя се засмя.

— Мисля, че ще се разбираме.

— Със сигурност.

След като му беше разказала историята на двигателя и той беше проучил ръкописа, се беше въздържал да коментира — беше казал само, че ще приеме работата при всички условия, които тя назове. Тя го помоли сам да определи условията. Протестираше, удивена, срещу ниската месечна заплата, която той поиска.

— Госпожице Тагарт — каза той, — ако има нещо, което да не мога да приема, то е нещо за нищо. Не знам колко дълго може да се наложи да ми плащате и дали изобщо ще получите нещо в замяна. Ще заложа на собствения си ум. Няма да позволя на никой друг да го прави. Не взимам пари за намерения. Но със сигурност възнамерявам да взимам пари за свършена работа. Ако успея, тогава ще ви одера жива, защото ще искам процент, а той ще бъде висок, но ще си струва.

Когато той назова искания процент, тя се засмя.

— Това наистина ще ме одере жива, но и наистина ще си струва. Добре.

Те се договориха, че това е неин частен проект, а той е неин частен служител — и двамата не искаха да се занимават с намеса от страна на Изследователския отдел на „Тагарт“. Той помоли да остане в Юта като нощен пазач, където имаше цялото лабораторно оборудване и цялото уединение, което му беше нужно. Проектът трябваше да остане конфиденциален помежду им, докато — и освен ако — не успееше.

— Госпожице Тагарт — каза в заключение той, — не знам колко години ще ми отнеме да разреша това, ако изобщо някога стане. Но знам, че ако прекарам остатъка от живота си с това и успея, ще умра доволен.

Сетне добави:

— Има само едно нещо, което искам повече от това да го разреша: да се срещна с човека, който вече го е направил.

Веднъж месечно, след завръщането си в Юта, тя му изпращаше чек, а той ѝ пращаше доклад за работата си. Беше твърде рано за надежди, но докладите му бяха единствената светлинка в тежката мъгла на дните ѝ в кабинета.

Тя вдигна глава, след като свърши да чете. Календарът в далечината отбелязваше втори септември. Светлините на града под него се бяха умножили и блещукаха в далечината. Тя си мислеше за Риърдън. Искаше ѝ се да е в града, искаше ѝ се да го види тази вечер. След това, забелязвайки датата, тя изведнъж си спомни, че трябва да хукне към къщи, за да се облече, защото трябваше да присъства на сватбата на Джим тази вечер.

Тя не беше виждала Джим извън офиса повече от година. Не беше срещала годеницата му, но беше чела достатъчно за годежа по вестниците. Тя стана от бюрото си изтощена, с отвращение и примирение: струваше ѝ се по-лесно да отиде на сватбата, отколкото да се мъчи да оправдава отсъствието си след това.

Бързаше през голямата зала на терминала, когато чу глас, който я повика.

— Госпожице Тагарт!

В гласа имаше едновременно странна нотка на настойчивост и колебание. Това я накара да спре на място — отне ѝ няколко секунди да осъзнае, че я е извикал старият човек от будката за цигари.

— Надявах се да ви зърна от няколко дни, госпожице Тагарт. Много исках да говоря с вас.

На лицето му имаше странен израз — усилие да не изглежда уплашен.

— Съжалявам — с усмивка каза тя, — но цяла седмица тичам вътре и после навън, и нямам време да спра.

Той не се усмихна.

— Госпожице Тагарт, онази цигара с доларовия знак, която ми дадохте преди няколко месеца... Откъде я взехте?

Тя остана неподвижна за момент.

— Опасявам се, че е дълга и сложна история — отговори тя.

— Има ли някакъв начин да се свържете с човека, който ви я е дал?

— Предполагам, макар и да не съм съвсем сигурна. Защо?

— Той ще ви каже ли откъде я е взел?

— Не знам. Какво ви кара да подозирате, че няма да го направи?

Той се поколеба, сетне попита:

— Госпожице Тагарт, какво бихте направили, ако трябва да кажете на някого нещо, за което знаете, че е невъзможно?

Тя се разсмя.

— Човекът, който ми даде цигарата, каза, че в такъв случай човек трябва да провери предпоставките си.

— Така ли? За цигарата?

— Е, не точно. Но защо? Какво трябва да ми кажете?

— Госпожице Тагарт, проверих по целия свят. Обърнах се към всеки източник на информация в тютюневата индустрия. Накарах да направят химически анализ на угарката. Няма фабрика, която да произвежда такава хартия. Ароматните елементи в този тютюн не са използвани в никаква друга смес. Тази цигара е направена на машина, но тя не е произведена от никоя позната ми фабрика — а аз знам всички. Госпожице Тагарт, ако питате мен, тази цигара не е произведена на земята.

* * *

Риърдън стоеше и гледаше разсеяно, докато сервитьорът избутваше количката с вечерята от хотелската му стая. Кен Данагър беше тръгнал. Стаята беше полутъмна — по неизказано съгласие те бяха приглушили светлините по време на вечерята, за да не може лицето на Данагър да бъде забелязано и може би разпознато от сервитьорите.

Трябваше да се срещат крадешком, като престъпници, които не бива да бъдат виждани заедно. Не можеха да се срещат в кабинетите или домовете си, само в претъпканата анонимност на града, в неговия апартамент в хотел „Уейн-Фолклънд“. Можеше да наложат глоба от 10 000 долара и десет години затвор на всеки от тях, ако станеше известно, че той се е съгласил да достави на Данагър четири хиляди тона строителни елементи от риърдънов метал. Не бяха обсъждали закона по време на вечерята, нито пък мотивите си или риска, който поемаха. Просто говореха за бизнес.

С ясен и сух глас, както винаги говореше при всеки разговор, Данагър му беше обяснил, че половината от първоначалната поръчка ще бъде достатъчна за укрепването на онези тунели, които ще рухнат, ако се забави още малко, и за поправката на фалиралите мини на

Конфедеративната въглищна компания, които беше купил преди три седмици.

— Чудесна придобивка, но в ужасно състояние. Миналия месец е имало отвратителен инцидент, срутване и експлозия на газ, четиридесет жертви.

Беше добавил с тон, сякаш рецитираше някакъв общ статистически доклад:

— Вестниците пицят, че въглищата сега са най-важната стока за страната. Пицят и че хората от въглищния бизнес се възползват от недостига на петрол. Една банда във Вашингтон пици, че се разширявам твърде много и че нещо трябва да се направи, за да бъда спрял, защото се превръщам в монополист. Друга банда във Вашингтон пици, че не се разширявам достатъчно и че трябва да се направи нещо, за да се конфискуват мините ми, тъй като съм алчен за печалби и не искам да удовлетвори нуждите на обществото от гориво. При сегашния ми процент печалба мината на Конфедеративната компания ще върне парите, които съм похарчил за нея, след четиридесет и седем години. Нямам деца. Купих я, защото имам клиент, когото не мога да оставя без въглища — и това е „Тагарт Трансконтинентал“. Продължавам да се притеснявам какво ще стане, ако рухнат железниците.

Сетне беше спрял и беше добавил:

— Не знам защо още ми пука, но е така. Хората във Вашингтон май нямат ясна представа какво ще стане. Аз имам.

Риърдън беше казал:

— Ще доставя метала. Когато имаш нужда от другата половина от поръчката, уведоми ме. И нея ще доставя.

На края на вечерята Данагър беше казал със същия съдържан, студен тон, тон на човек, който знае точното значение на думите:

— Ако някой от нашите работници разбере това и се опита да ни изнудва, ще му платя, стига да иска разумна сума. Но няма да платя, ако има приятели във Вашингтон. Ако някой от тях дойде тук, отивам в затвора.

— Значи отиваме заедно — беше казал Риърдън.

Сам в полутъмната си стая, Риърдън забеляза, че перспективата да отиде в затвора го оставяше напълно безразличен. Спомни си времето, когато, на четиринайсет години, умиращ от глад, не можеше

да открадне и плод от щанд на тротоара. А сега възможността да бъде пратен в затвора — ако тази вечеря беше престъпление — нямаше по-голямо значение за него от възможността да бъде смазан от камион: грозен физически инцидент без никаква морална стойност.

Мислеше си, че е принуден да крие като срамна тайна единствената сделка, която му беше донесла радост за година работа, и че крие, отново като срамна тайна, нощите си с Дагни — единствените часове, които го държаха жив. Чувстваше, че има връзка между двете тайни, някаква основна връзка, която трябваше да открие. Не можеше да я осъзнае, не можеше да намери думи, за да я назове, но чувстваше, че в деня, в който успееше да ги намери, щеше да отговори и на всеки въпрос в живота си.

Стоеше до стената, с отметната назад глава, със затворени очи, и мислеше за Дагни. И тогава почувства, че никакви други въпроси вече не го вълнуват. Мислеше си, че ще я види тази вечер, почти с омраза, защото утре сутрин изглеждаше толкова близо, а тогава трябваше да я остави. Чудеше се дали може да остане в града утре или трябва да си тръгне сега, без да я види, за да може да чака, за да може това винаги да е пред него: моментът, в който сключва ръце около раменете ѝ и поглежда надолу към лицето ѝ. Полудял си, мислеше си, но знаеше, че ако тя беше до него през всеки един час от живота му — щеше да е все същото, никога нямаше да се насити, щеше да се наложи да измисли някакво безсмислено мъчение за себе си, за да го понесе. Знаеше, че ще я види тази вечер, и мисълта да си тръгне, без да го направи, увеличаваше удоволствието — мигновено мъчение, което да подкопае сигурността му за следващите часове. Щеше да остави запалена лампата във всекидневната ѝ, щеше да я държи в ръцете си на леглото и да вижда единствено извивката на светлината от китката до глезена ѝ — една-единствена линия, очертаваща цялата форма на дългото ѝ, фино тяло в мрака, след това щеше да обърне главата ѝ към светлината, за да види лицето ѝ, да го види как пада назад, без съпротива, косата ѝ по ръката му, затворените очи и лицето, което сякаш изразява страдание, с устни, разтворени за неговите.

Той стоеше до стената и чакаше всички събития от деня да го напуснат, да се почувства свободен, да осъзнае, че следващият отрязък от време е негов.

Когато вратата на стаята му се отвори рязко и без предупреждение, той не чу и не можа да повярва в първия момент. Видя силуета на жена, сетне на пиколо, което остави един куфар и изчезна. Гласът, който чу, беше на Лилиан.

— Я, Хенри! Съвсем сам и на тъмно?

Тя натисна ключа за лампата до вратата. Стоеше там, облечена старателно, с костюм за пътуване в светло бежово, който изглеждаше така, сякаш беше пътувала в кутия — тя се усмихваше и сваляше ръкавиците си с такъв вид, сякаш се е прибрала у дома.

— Тук ли ще си тази вечер, скъпи? — попита тя. — Или излизаш?

Той не знаеше колко време е минало, преди да отговори:

— Какво правиш тук?

— Не помниш ли, че Джим Тагарт ни покани на сватбата си? — Тази вечер е.

— Не възнамерявах да ходя на сватбата му.

— А аз да.

— Защо не ми каза тази сутрин, преди да тръгна?

— За да те изненадам, скъпи — тя се засмя весело. — Практически невъзможно е да те изкарам пред хора, но си помислих, че може и да го направиш така, импулсивно, просто да излезеш и да се забавляваш, както правят женените двойки. Мислех си, че няма да възразиш — толкова често прекарваш нощта в Ню Йорк!

Той видя небрежния поглед, който тя му хвърли изпод периферията на модерната си шапка. Не каза нищо.

— Разбира се, рискувах — каза тя. — Можеше да водиш някого на вечеря. Или пък възнамеряваше да си дойдеш вкъщи тази вечер?

— Не.

— Имаше ли ангажимент за тази вечер?

— Не.

— Добре — тя посочи куфара. — Донесла съм си вечерно облекло. Ще се обзаложим ли на букет орхидеи, че мога да се облека по-бързо от теб?

Той си мислеше, че Дагни ще бъде на сватбата на брат си тази вечер — вечерта вече не значеше нищо за него.

— Ще те изведа, щом искаш — каза той, — но не и на тази сватба.

— Но аз тъкмо там искам да отида! Това е най-абсурдното събитие на сезона и всички го очакват от седмици, всичките ми приятели. Не бих го пропуснала за нищо на света. Няма по-добро шоу в града, нито пък по-добре рекламирано. Това е един смехотворен брак, но е точно каквото човек може да очаква от Джим Тагарт.

Тя се движеше небрежно из стаята, оглеждайки се, сякаш за да опознае непознатото място.

— Не съм била в Ню Йорк от години — каза тя. — Така де, не и с теб. Не и на официално събитие.

Той забеляза паузата в безцелния бяг на очите ѝ — поглед, който се спря за миг върху пълен пепелник и продължи нататък. Прободе го отвращение. Тя го видя в лицето му и се засмя весело:

— Но, скъпи, аз не съм облекчена! Разочарована съм. Наистина се надявах да намеря няколко угарки с червило.

Той ѝ призна смелостта, че си е признала, макар и под прикритието на шега. Но нещо в подчертаната откритост на маниерите ѝ го караше да се чуди дали се шегува — за кратък миг той почувства, че тя му казва истината. Отпъди впечатлението, защото не можеше да допусне, че е възможно.

— Опасявам се, че никога няма да станеш човечен — каза тя.

— Така че съм сигурна, че нямам съперница. А ако имам — в което се съмнявам, скъпи — не мисля, че ще се притеснявам за това, защото ако е човек, който винаги е на разположение, щом му се обадиш, без предварителна уговорка — е, всички знаят що за човек е това.

Той си помисли, че трябва да е внимателен — за малко щеше да я зашлеви.

— Лилиан, знаеш, че подобен хумор ми идва малко в повече.

— Ох, толкова си сериозен — засмя се тя. — Непрекъснато го забравям. Толкова си сериозен за всичко, особено за себе си.

Тогава тя изведнъж се извърна към него. Усмивката ѝ си беше отишла. Тя имаше странен, умолителен вид, който той беше забелязвал и преди, вид, който изглеждаше изтъкан от искреност и кураж.

— Предпочиташ да бъдеш сериозен, Хенри? Добре. Колко време искаш да живея някъде в мазето на живота ти? Колко самотна искаш да стана? Нищо не съм искала от теб. Оставих те да си живееш живота, както ти харесва. Не можеш ли да ми дадеш една вечер? Да, знам, че

мразиш партитата и ще се отегчиш. Но за мен това е важно. Наречи го социална суетност — искам да се появя поне веднъж със съпруга си. Предполагам, че никога не мислиш за това по този начин, но ти си важен човек, завиждат ти, мразят те, уважават те и се боят от теб, ти си мъж, който всяка жена би се гордяла да покаже като свой съпруг. Можеш да кажеш, че това е просто долна проява на женско самохвалство, но това е формата, под която се проявява щастието на всяка жена. Не живееш по тези стандарти, но аз живея. Не можеш ли да ми дадеш поне това, с цената на няколко часа скука? Не можеш ли да бъдеш достатъчно силен, за да се подчиниш на задължението си и да изпълниш съпружеския си дълг? Не можеш ли да отидеш там не заради себе си, а заради мен, не защото ти искаш да отидеш, а просто защото аз искам?

Дагни, отчаяно си мислеше той, Дагни, която никога не беше казала и дума за живота му у дома, която никога не беше изразила претенция, упрек или въпрос — той не можеше да се появи пред нея със съпругата си, не можеше да позволи да го види като гордо изложен съпруг, искаше му се да умре, точно в този момент, преди да е извършил това, защото знаеше, че ще го направи.

Защото беше приел тайната си като вина и си беше обещал да поеме последствията от нея, защото беше приел, че Лилиан има право, а той може да понесе всяка форма на порицание, но не може да откаже правото, когато се изисква от него, защото знаеше, че причината за отказа му да отиде беше същата, която не му даваше право да отказва, защото чуваше умолителния вик в съзнанието си: „За Бога, Лилиан, каквото и да е, само не това парти!“, а не си позволяваше да моли за милост... Каза равно, с безжизнен и твърд глас:

— Добре, Лилиан, ще отида.

* * *

Булчинският воал от поръбена с розово дантела се закачи на нацепения под на спалнята в евтиния ѝ апартамент. Черил Брукс го повдигна внимателно и отстъпи, за да се огледа в едно изкривено огледало, което висеше на стената. Снимаха я тук цял ден, както и много пъти преди това през последните два месеца. Тя още се

усмихваше с невярваща благодарност, когато хората от вестниците искаха да ѝ направят снимка, но ѝ се щеше да не го правят толкова често.

Застаряваща журналистка, която имаше сладниково-сентиментална рубрика и горчивата мъдрост на стара полицайка, беше взела Черил под крилото си преди няколко седмици, когато момичето за първи път попадна в пресата като в месомелачка. Днес журналистката беше изгонила репортерите, беше изсъскала „Добре, добре, разкарайте се!“ на съседите, беше затръшна вратата под носовете им и ѝ беше помогнала да се облече. Трябваше да закара Черил на сватбата — беше открила, че няма кой друг да го направи.

Булчинският воал, бялата сатенена рокля, деликатните обувки и перленият наниз на шията ѝ струваха петстотин пъти повече от цялото съдържание на стаята на Черил. По-голямата част от пространството се заемаше от легло, а останалото беше заето от скрин, стол и няколко рокли, окачени зад избеляла завеса. Големият кринолин на роклята се търкаше в стените при всяко движение, изящната ѝ фигура се люшкаше над полата в драматичен контраст със стегнатия си, строг корсаж с дълги ръкави — роклята беше направена от най-добрия дизайнер в града.

— Виждате ли, когато получих работа в магазинчето, можех да се преместя в по-добра стая — каза извинително тя, — но мисля, че няма голямо значение къде спиш нощем, така че спестих парите си, защото ще ми трябват за нещо важно в бъдеще... — тя спря и се усмихна, клатейки смаяно глава. — *Мислех*, че ще ми трябват.

— Изглеждаш добре — каза журналистката. — Не можеш да видиш много в това така наречено огледало, но си добре.

— Начинът, по който стана всичко това... Дори нямах време да го осъзная. Но, виждате ли, Джим е прекрасен. Няма нищо против това, че съм просто продавачка в евтин магазин, която живее на подобно място. Не го брой за мой минус.

— Аха — каза журналистката с мрачно лице.

Черил си спомни чудото, когато Джим Тагарт беше дошъл тук за пръв път. Той се беше появил една вечер, без предупреждение, месец след първата им среща, когато тя се беше отказала от надеждата да го види някога отново. Беше ужасно притеснена, чувстваше се, сякаш се опитва да задържи изгрев в кална локва, но Джим се беше усмихнал,

сядайки на единствения ѝ стол, гледайки изчервеното ѝ лице и стоята ѝ. След това ѝ беше казал да си сложи палтото и я беше завел на вечеря в най-скъпия ресторант в града. Беше се усмихнал на нейната несигурност, на непохватността ѝ, на страха ѝ да не вземе неправилната вилица, и на израза на очарование в очите ѝ.

Тя не знаеше какво си мисли той. Но той беше разбрал, че тя е вцепенена не от мястото, а от това, че я е завел там, че едва докосва скъпата храна, че приема вечерята не като милостиня от богато копеле, както биха я приели всички момичета на света, а като някаква бляскава награда, която никога не е мислила, че ще заслужи.

Той се беше върнал след две седмици и оттогава срещите им ставаха все по-чести. Той пристигаше в магазина при затварянето, а тя виждаше как другите продавачки зяпат нея, лимузината, униформения шофьор, който ѝ отваряше вратата. Той я водеше в най-добрите нощни клубове и когато я представяше на приятелите си, казваше:

— Госпожица Брукс работи в магазинчето на площад „Медисън“.

Тя виждаше странните изражения на лицата им и как Джим ги наблюдава с подигравателен оттенък в погледа си. Той искаше да ѝ спести нуждата да се преструва или да се притеснява, мислеше си тя с благодарност. Той имаше силата да бъде честен и да не го е грижа дали другите го одобряват или не, с възхищение мислеше тя. Но усети странна, пареща болка, която не беше изпитвала преди, когато чу някаква жена, която работеше за някакво интелектуално политическо списание, да казва на събеседника си на съседната маса:

— Колко щедро от страна на Джим!

Ако той поискаше, тя щеше да му даде единствената отплата, която можеше да му предложи. Беше благодарна, че не го е направил. Но тя усещаше връзката им като огромен дълг, който нямаше с какво да заплати, освен с мълчаливото си обожание. Той няма нужда от обожанието ми, мислеше си.

Имаше вечери, когато идваше да я изведе, но вместо това оставаше в стоята ѝ и ѝ говореше, докато тя слушаше мълчаливо. Това винаги ставаше неочаквано, с някаква особена ненадейност, сякаш не беше възнамерявал да го прави, но нещо беше избликнало в него и той имаше нужда да говори. Тогава той седеше отпуснато на леглото ѝ, без да забелязва нищо наоколо, нито нея самата, въпреки че очите му се

преместваха върху лицето ѝ, но само от време на време, сякаш за да се увери, че го слуша живо същество.

— ... това не беше за мен, изобщо не беше за мен, защо не ми вярват тези хора? Трябваше да отстъпя пред исканията на синдикатите и да намаля влаковете, и мораториумът върху облигациите беше единственият начин да го направя, затова и Уесли го даде на мен — за работниците, не за мен. Всички вестници казаха, че съм велик пример, който всички бизнесмени трябва да следват — бизнесмен с чувство на социална отговорност. Ето това казаха. Така е, нали? Нали? Какво не му беше наред на този мораториум? Какво като е прескочил някои технически подробности? Беше с добра цел. Всички са съгласни, че всяко нещо е добро, стига да не го правиш за себе си... Но тя няма да ми се довери за добрите цели. Тя не мисли, че някой друг освен самата нея е добър. Сестра ми е безмилостна, надута кучка, която приема само собствените си идеи... Защо продължават да ме гледат така — и тя, и Риърдън, и всички тия хора? Защо са толкова сигурни, че са прави? Ако признавам превъзходството им в областта на материалното, защо те не признават моето в областта на духовното? Те имат мозъци, но аз имам сърце. Те имат способностите да произвеждат богатство, а аз имам способността да обичам. Нима моята способност не е по-великата? Не е ли била призната за най-великата през цялата човешка история? Защо *те* не я признават?... Защо са толкова сигурни, че са велики?... И ако те са велики, а аз не, не трябва ли тъкмо заради това да ми се поклонят, защото не съм? Няма ли това да бъде акт на истинска човечност? Не се изисква доброта, за да уважаваш човек, който заслужава уважение — това е просто възнаграждение, което си е заслужил. Но да даваш незаслужено уважение е най-върховният акт на милосърдие... Но те са неспособни на милосърдие. Те не са човечни. Не ги засягат нуждите на никого... или слабостта му. Няма грижа... няма жал...

Тя разбираше малко от всичко това, но разбираше, че той е нещастен и че нещо го е наранило. Той видя болката от нежността на лицето ѝ, болката от възмущение към враговете му, видя погледа, предназначен за герой, отправен към него от човек, който можеше да изпитва и чувството, което пораждаше този поглед. Тя не знаеше защо е толкова сигурна, че само на нея той може да изповяда мъката си. Приемаше го като специална чест, като още един подарък.

Единственият начин да бъде достойна за него беше никога да не го моли за нищо. Веднъж той ѝ предложи пари и тя отказа с такъв ярък, болезнен пламък на гняв в очите си, че той не се опита пак. Гневът беше спрямо самата нея: чудеше се дали е направила нещо, с което да го накара да мисли, че е такъв човек.

Но не искаше да бъде неблагодарна за грижите му или да му досажда с грозната си бедност — искаше да му покаже желанието си да се издигне и да оправдае благосклонността му, така че му каза, че ако иска да ѝ помогне, може да го направи, като ѝ помогне да си намери по-добра работа. Той не отговори. През следващите седмици тя чакаше, но той така и не спомена за това.

Тя обвиняваше себе си: мислеше си, че го е обидила, че той го е възприел като опит от нейна страна да го използва.

Когато ѝ подари една смарагдова гривна, тя беше твърде шокирана, за да разбере. Отчаяно опитвайки се да не го нарани, тя се опита да обясни, че не може да я приеме.

— Защо не? — попита той. — Не е като да си паднала жена, която плаща обичайната цена за това. Да не те е страх, че ще започна да искам нещо от теб? Не ми ли вярваш?

Той се засмя на глас, докато тя отговаряше притеснено, заеквайки. Усмиваше се с някакво особено удоволствие през цялата вечер, когато отидоха в един нощен клуб, а тя носеше гривната и износената си черна рокля.

Той я накара да сложи гривната отново за вечерта, когато я заведе на парти — на един великолепен прием, организиран от госпожа Корнилиъс Поуп. Ако я смяташе за достатъчно добра, и да я заведе в дома на своите приятели, мислеше си тя, прочути приятели, чиито имена беше виждала по недостъпните планински върхове на светските рубрики във вестниците, тя не можеше да го притеснява и да носи старата си рокля. Тя похарчи едногодишните си спестявания за вечерна рокля от светлозелен шифон с широко деколте, колан от жълти рози с кристална катарاما. Когато влезе в строгата резиденция, със студени и бляскави светлини и тераса, надвесена над покривите на небостъргачите, разбра, че дрехата ѝ не е подходяща за събитието, въпреки че не можеше да каже защо. Но се държеше гордо изправена и се усмиваше със смелото доверие на коте, което вижда протегната за

игра ръка: хората, които са се събрали да си прекарат добре, няма да наранят никого, мислеше си тя.

Час по-късно опитът ѝ да се усмихва се беше превърнал в безпомощна, смутена молба. Сетне усмивката ѝ изчезна, докато наблюдаваше хората около себе си. Тя видя, че кокетните, самоуверени момичета се отнасяха с невероятно нахалство към Джим, сякаш не го уважаваха и никога не бяха го уважавали. Особено една от тях, някоя си Бети Поуп, дъщеря на домакинята, продължаваше да прави забележки, които Черил не можеше да разбере, защото не беше в състояние да повярва, че ги разбира правилно.

Никой не ѝ обръщаше внимание в началото, с изключение на няколкото учудени погледа към роклята ѝ. След известно време забеляза, че я наблюдават. Чу как една възрастна дама попита Джим, с притеснен тон, сякаш става въпрос за важен сродник, с когото е пропуснала да се запознае:

— Не казахте ли, че това е госпожица Брукс от площад „Медисън“?

Тя видя странна усмивка на лицето на Джим, когато отговори с непривично ясен глас:

— Да, от гишетото за козметика в магазина.

След това видя, че няколко души станаха твърде учтиви с нея, а други подчертано се отдръпнаха, като повечето от тях бяха толкова удивени, че се чувстваха неловко, докато Джим ги наблюдаваше мълчаливо с онази странна усмивка.

Тя се опита да се махне, да избяга от вниманието им. Докато се промъкваше край стената, чу един мъж да казва, свивайки рамене:

— Е, Джим Тагарт е един от най-силните хора във Вашингтон в момента.

Не го каза с уважение.

Вън на терасата, където беше по-тъмно, тя чу двама мъже да си говорят и се зачуди защо е толкова сигурна, че говорят за нея. Чу единия да казва: „Тагарт може да си го позволи, ако му доставя удоволствие“, а другият да споменава нещо за коня на някакъв римски император на име Калигула.

Тя погледна самотната изправена кула на „Тагарт“, възправяща се в далечината, и си помисли, че разбира: тези хора мразеха Джим, защото му завиждаха. Каквито и да бяха, каквито и имена и колкото и

пари да имаха, нито един от тях нямаше достижение, подобно на неговото, никой не беше предизвикал цялата страна, строейки линия, която всички мислеха за невъзможна. За пръв път тя видя, че всъщност имаше какво да предложи на Джим: тези хора бяха също толкова лоши и малки колкото онези, от които беше избягала в Бъфало; той беше също толкова самотен, колкото и тя винаги е била, и искреността на чувствата ѝ беше единственото признание, което беше намерил.

Сетне тя се върна обратно в балната зала, проправяйки си път направо през тълпата, и единственото, останало от сълзите, които се беше опитала да сдържи в мрака на терасата, беше пламенният блясък в очите ѝ. Ако той искаше открито да застане до нея, макар и да беше просто продавачка, ако искаше да се гордее показно с това, ако я беше довел тук, за да посрещне възмущението на приятелите си, то това беше жестът на храбър мъж, който не се подчиняваше на тяхното мнение, и тя искаше да се покаже достойна за куража му, като послужи за бостанско плашило на събитието.

Но беше довольна, че всичко най-накрая свърши, докато стоеше до него в колата му и пътуваха към къщи в мрака. Почувства някакво безрадостно облекчение, борбеното ѝ неподчинение се беше превърнало в странно, тъжно чувство — опита се да не отстъпва пред него. Джим говореше малко, седеше и гледаше мрачно през прозореца на колата. Тя се чудеше дали го е разочаровала по някакъв начин.

Когато спряха пред пансиона, тя му каза отчаяно:

— Съжалявам, ако съм те изложила...

Той не отговори веднага, сетне попита:

— Какво ще кажеш, ако те помоля да се омъжиш за мен?

Тя го погледна, огледа се наоколо — видя един отвратително мръсен дюшек, проснат на някакъв перваз, една заложна къща от другата страна на улицата, една кофа с боклук на малката веранда до тях. Такива въпроси не се задаваха на такова място, тя не знаеше какво означава това и отговори:

— Аз май... нямам никакво чувство за хумор.

— Това е предложение, скъпа.

По този начин те стигнаха до първата си целувка — по лицето ѝ се стичаха сълзи, сълзи, сдържани на приема, сълзи от шок, от щастие, от мисълта, че това трябва да е щастието, както и от някакъв тих,

тъжен глас, който ѝ казваше, че не това е начинът, по който е искала да стане.

Не беше и помислила за вестниците до онзи ден, когато Джим ѝ каза да дойде в апартамента му и тя го намери претъпкан с хора, които носеха бележници, фотоапарати и светкавици. Когато за пръв път видя снимката си във вестника — снимка на тях двамата заедно, Джим я беше прегърнал, — тя се кикотеше от удоволствие и се чудеше с гордост дали всеки човек в града я е видял. След известно време удоволствието изчезна.

Те продължиха да я снимат — на гишето в магазина, в метрото, на входа на пансиона, в мизерната ѝ стая. Сега беше готова да вземе пари от Джим и да избяга, да се скрие в някой мрачен хотел за няколко седмици на годеща ѝ, но той не го предложи.

Изглежда искаше тя да остане, където е. Отпечатваха снимки на Джим зад бюрото му, в главната зала на терминала на „Тагарт“, до стъпалата на частния му вагон, на официален банкет във Вашингтон.

Огромните статии на цяла страница във вестниците, статиите в списанията, гласовете по радиото, кинопрегледите — всички те се сливаха в един-единствен продължителен, нестихващ крясък: за „Пепеляшка“ и „демократичния бизнесмен“.

Тя си казваше, че не бива да изпитва подозрения, когато се чувства неудобно, казваше си да не бъде неблагодарна, когато се чувства наранена. Усети го само на няколко пъти, когато се будеше посред нощ и лежеше в тишината на стаята си, неспособна да заспи. Знаеше, че ще ѝ отнеме години да се възстанови, да повярва, да разбере. Тя преминаваше залитайки през своите дни — като човек, получил слънчев удар, — виждайки единствено фигурата на Джим Тагарт така, както я беше видяла в нощта на великия му триумф.

— Слушай, хлапе — ѝ каза журналистката, докато стоеше в стаята ѝ за последен път, а воалът се спускаше като кристална пяна от косата ѝ до покритите с петна дъски на пода. — Ти мислиш, че ако човек бъде наранен през живота му, то е заради греховете му, и това е вярно в дългосрочен план. Но има хора, които ще се опитат да те наранят заради доброто, което виждат в теб — те знаят, че е добро, имат нужда от него и те наказват за това. Не им позволявай да те пречупят, когато откриеш това.

— Не мисля, че ме е страх — каза тя, гледайки внимателно пред себе си, а лъчистата ѝ усмивка смекчаваше сериозния ѝ поглед. — Нямам право да се боя от нищо. Твърде щастлива съм. Разбирате ли, винаги съм мислела, че няма никакъв смисъл в това, което казват хората — че единственото, което може да ти се случи в живота, е страданието. Няма да отстъпя пред това и да се предам. Мислех, че могат да ти се случат неща, които са красиви и велики. Не очаквах да ми се случат на мен — не толкова много и не толкова скоро. Но ще се опитам да ги заслужа.

* * *

— Парите са коренът на всяко зло — каза Джеймс Тагарт. — Парите не могат да купят щастие. Любовта ще превъзмогне всяко ограничение и всяка социална дистанция. Може и да звучи изтъркано, момчета, но така се чувствам.

Той стоеше под светлините на балната зала в хотел „Уейн-Фолкленд“, в кръг от репортери, които се бяха струпали около него в момента, в който беше приключила брачната церемония. Той чуваше как тълпата от гости бучи като бурно море извън кръга. Черил стоеше до него, ръката ѝ с бяла ръкавица почиваше върху черния му ръкав. Тя все още се опитваше да чуе думите на церемонията, не вярваше съвсем, че ги е чула.

— Как се чувствате, госпожо Тагарт?

Тя чу въпроса, който идваше някъде от кръга на репортерите. Беше като разтърсване, което я върна в съзнание: изведнъж двете думи направиха всичко реално. Тя се усмихна и въздъхна:

— Аз... много съм щастлива.

В двата противоположни края на балната зала Орън Бойл, който изглеждаше прекалено пълен в официалния си костюм, и Бъртрам Скъдър, който изглеждаше прекалено мършав в своя, наблюдаваха тълпата гости с една и съща мисъл, макар че нито един от двамата не би го признал. Орън Бойл си казваше, че търси приятелите си, а Бъртрам Скъдър смяташе, че събира материал за статия. Но и двамата, без го знаят, подреждаха наум лицата, които виждаха, класифицираха ги в две колони, които, ако имаха имена, щяха да се казват

„благоразположение“ и „страх“. Имаше хора, чието присъствие означаваше специална протекция за Джеймс Тагарт, и други, чието присъствие беше желание да избегнат враждебността му — едните бяха ръка за помощ, която да го издърпа нагоре, а другите — сведени гърбове, по които да се качи. Според неписаните закони на съвременното никоой не получаваше и не приемаше покана от човек с изявено публично присъствие по друга причина — или заради едното, или заради другото.

Хората от първата група бяха повечето млади, те идваха от Вашингтон. Тези във втората група бяха по-стари, те бяха бизнесмени.

Орън Бойл и Бъртрам Скъдър бяха от тези хора, които използват думите като публичен инструмент, който трябва да се избягва в уединението на собствения разсъдък на човека. Думите бяха ангажимент с последствия, срещу които не искаха да се изправят. Нямаха нужда от думи за таблицата си; класификацията се правеше с мимики — почтително вдигане на вежди, маркиращо „Така-а-а!“ за първата група, и саркастично движение на устните, равносилно на „Хм, добре!“ за втората. Едно лице наруши за миг гладката работа на системата им: когато видяха студените сини очи и русата коса на Ханк Риърдън мускулите на лицата им маркираха втората група, но мимиката казваше „о, Боже!“ Резултатът от пресмятането на силата на Джеймс Тагарт беше впечатляващ.

Те знаеха, че Джеймс Тагарт напълно го осъзнава, когато го видяха как се движи сред гостите си. Ходеше отривисто, като по морзовата азбука — той се движеше на къси пробези и с кратки спирания, с вид на леко раздразнение, сякаш пресмятайки броя на хората, които неудоволствието му можеше да притесни. Намекът за усмивка по лицето му имаше злорад оттенък, сякаш знаеше, че самият факт, че са дошли, за да го уважат, обезчестява присъстващите — знаеше го и му се наслаждаваше.

Опашката от тела продължаваше да се влачи и да се върти зад него, сякаш функцията им беше да му доставят удоволствието да ги пренебрегва. Господин Моуън пърхаше някъде в тази опашка, както и доктор Причът, и Балф Юбанк.

Най-настоятелният беше Пол Ларкин. Той продължаваше да описва кръгове около Тагарт, сякаш се опитваше да придобие тен от

някой случаен лъч на това слънце, а изпълнената му с копнеж усмивка молеше да бъде забелязана.

Очите на Тагарт се движеха през тълпата бързо и крадешком, като фенерче на крадец, което, според стенографията на мускулите, разбираема за Орън Бойл, означаваше, че Тагарт търси някого и не иска никой да забележи. Търсенето приключи, когато Юджийн Лоусън дойде да стисне ръката на Тагарт и да каже, докато долната му устна се извиваше като възглавница, за да омекоти удара:

— Господин Мауч не успя да дойде, Джим. Господин Мауч много съжалява, беше си наел специален самолет, но в последната минута изникна нещо, жизненоважни национални проблеми, знаете как е.

Тагарт стоеше неподвижно, не отговаряше и се намръщи. Орън Бойл избухна в смях. Тагарт се обърна към него толкова рязко, че другите се изпариха, без да чакат нареждане да се махнат.

— Какво точно си мислиш, че правиш? — избухна Тагарт.

— Забавлявам се, Джими, просто се забавлявам — каза Бойл.

— Уесли беше твоето момче, нали?

— Аз знам един, който е моето момче и е по-добре да не го забравя.

— Кой? Ларкин? Хм, не, не мисля, че говориш за Ларкин. А ако не говориш за Ларкин, мисля, че трябва да внимаваш с притежателните местоимения. Нямам нищо против възрастовата класификация, знам, че изглеждам млад за годините си, но съм просто алергичен към местоименията.

— Много хитро, но някой ден ще прекалиш с хитростите и ще е скоро.

— Ако го направя, просто действай и се възползвай възможно най-добре от това, Джими. Ако.

— Проблемът с хората, които се изхвърлят, е, че паметта им е къса. По-добре си спомни кой задуши риърдъновия метал на пазара заради теб.

— Спомням си кой обеща да го направи. Същият, който след това дръпна всеки конец, до който успя да се добере, за да попречи издаването на тази директива, защото реши, че може да се нуждае от риърдънов метал в бъдеще.

— Защото ти похарчи десет хиляди долара, наливайки алкохол в хора, за които се надяваше, че ще попречат на директивата за мораториум върху облигациите!

— Точно така. Това направих. Имах приятели, които имаха облигации на „Тагарт“. И освен това аз също имам приятели във Вашингтон, Джими. Твоите надиграха моите с мораториума, но моите спечелиха за риърдъновия метал — и няма да го забравя. Но какво пък — за мен няма проблем, така се разпределят нещата, само не се опитвай да ме плашиш, Джими. Запази го за кретените.

— Ако не вярваш, че винаги съм се опитвал да направя най-доброто за теб...

— Разбира се, че е така. Най-доброто, което може да се очаква, като се вземе предвид всичко останало. А и ще продължиш да го правиш, докато имам някой, който ти трябва, но нито минута повече. Така че просто исках да ти напомня, че имам собствени приятели във Вашингтон.приятели, които не се купуват с пари, също като твоите, Джими.

— Какво искаш да кажеш?

— Само това, което си мислиш. Онези, които можеш да купиш, не струват нищо, защото някой винаги може да им предложи повече, така че полето е отворено за всички и всичко е като добрата стара конкуренция. Но ако знаеш нещо, което може да уличи някого, значи си го хванал, няма кой да наддаде повече и можеш да разчиташ на приятелството му. Е, ти имаш приятели, и аз имам. Ти имаш приятели, които аз мога да използвам, и обратното. За мен няма проблем — какво толкова, човек трябва да търгува с нещо. Ако не търгуваме с пари, защото епохата на парите отмина, значи ще търгуваме с хора.

— Накъде биеш?

— Просто ти казвам някои неща, които трябва да запомниш. Вземи Уесли например. Обеща му асистентско място в Бюрото по национално планиране, за да прекараш Риърдън, по времето на Закона за изравняване на възможностите. Имаше връзките да го направиш и те помолих да го сториш, в замяна на правилото „Гарван гарвана око не вади“, за което пък аз имам връзките. Така че Уесли изигра ролята си, а ти се погрижи всичко да е черно на бяло — о, естествено, знам, че имаш писмено доказателство за сделките, които е сключил, за да помогне прокарането на този закон, докато взимаше парите на

Риърдън, уж за да се бориш с него, и го държеше настрана. Доста грозни сделки. За господин Мауч ще бъде доста неприятно, ако това стане публично известно. Така че ти спази обещанието си и му извоюва работата, защото си мислеше, че го държиш. Така си и беше. А и той си плати доста богато, нали? Но това не работи вечно. След известно време господин Уесли Мауч може да стане толкова силен, а скандалът — толкова стар, че никой няма да го интересува как е започнал или кого е прецакал. Нищо не трае вечно. Уесли беше човек на Риърдън, после беше твой човек, а утре може да бъде човек на някого друго.

— Да не намекваш нещо?

— Ами не. Просто те предупреждавам като приятел. Ние сме стари приятели, Джими, и си мисля, че такива трябва и да останем. Мисля, че можем да си бъдем много полезни един на друг, ако не започнеш да си въобразяваш погрешни неща за приятелството. Аз поне вярвам в баланса на силите.

— Ти ли попречи на Мауч да дойде тук тази вечер?

— Може би да, а може би не. Ще те оставя да се притесняваш. Ще е добре за мен, ако съм го направил, и още по-добре, ако не съм.

Черил следваше с поглед Джеймс Тагарт сред тълпата. Лицата, които продължаваха да се скупчват и да се менят около нея изглеждаха толкова приятелски, а гласовете им бяха толкова настойчиво топли, че тя беше сигурна, че в стаята няма никаква злоба. Чудеше се защо някои от тях ѝ говореха за Вашингтон с изпълнен с надежда, поверителен тон, с полуизречения, полунамеци, сякаш търсеха помощта ѝ за нещо тайно, което очакваха да разбира. Тя не знаеше какво да каже, но се усмихваше и отговаряше каквото ѝ хрумне. Не можеше да опозори lika на „госпожа Тагарт“ с каквато и да е проява на страх.

След това видя врага — висока, слаба фигура в сива вечерна рокля, сега нейна зълва. Напрежението и гнева в съзнанието на Черил идваха от измъчения глас на Джим, който звучеше в главата ѝ. Усещаше дразнещото натякване за някакъв дълг, останал неизпълнен. Очите ѝ продължаваха да се връщат към нея и да я изучават напрегнато. Снимките на Дагни Тагарт във вестниците показваха само тяло, облечено в панталон или лице с наклонена шапка и вдигната яка на палтото. Сега тя носеше сива вечерна рокля, която изглеждаше неприлична, защото беше строга и скромна, толкова скромна, че скоро

изчезваше от вниманието и го съсредоточаваше само върху крехкото тяло, което се преструваше, че скрива. В сивата тъкан имаше оттенък на синьо, което подхождаше на металното сиво на нейните очи. Не носеше бижута, само гривна на китката си — верижка от тежки метални брънки със синьо-зелен оттенък.

Черил изчака, докато Дагни остана сама, после се втурна напред, прекосявайки решително стаята. Погледна отблизо металните очи, които изглеждаха едновременно студени и напрегнати, очи, които гледаха право в нея с вежливо, безразлично любопитство.

— Има нещо, което искам да знаете — каза Черил с напрегнат и суров глас, — за да няма преструвки. Няма да съм просто сладка роднина. Знам какво сте сторили на Джим и как сте го потискали цял живот. Ще го защитавам от вас. Ще ви сложа на място. Аз съм госпожа Тагарт. Сега аз съм жената в това семейство.

— Чудесно — каза Дагни. — Аз пък съм мъжът.

Черил я гледаше как се отдалечава и си мислеше, че Джим е бил прав — сестра му беше създание на студеното зло; не ѝ беше дала нито отговор, нито признание, нито каквато и да е емоция, освен полъх от нещо като изненадана, равнодушна веселост.

* * *

Риърдън стоеше до Лилиан и я следваше, докато тя се движеше. Тя искаше да я виждат със съпруга ѝ, така че той се подчиняваше. Не знаеше дали някой го гледа или не; не забелязваше никого около тях, освен човека, който не можеше да си позволи да види. Образът, който занимаваше съзнанието му, беше от онзи момент, когато беше влязъл в стаята с Лилиан и беше видял Дагни да ги гледа. Беше погледнал право към нея, готов да поеме всеки удар, който очите ѝ можеха да му нанесат. Каквито и да бяха последствията за Лилиан, той беше готов да признае публично изневярата си, там, в този момент, вместо да извърши отвратителното престъпление да избегне очите на Дагни, да затвори лицето си с безразличието на страхливец, да се преструва пред нея, че не знае какво прави.

Но удар нямаше. Той познаваше всеки оттенък на чувство, изразяван някога на лицето на Дагни — разбра, че тя не се е

почувствала шокирана и видя единствено непокътната ведрина. Очите ѝ се бяха срещнали с неговите, признавайки пълното значение на тази среща, но тя го гледаше така, както би го гледала навсякъде — в неговия кабинет или в нейната спалня. Беше му се сторило, че тя стои пред тях двамата, на няколко крачки разстояние, разкрита пред тях също така просто и открито, както и сивата рокля разкриваше тялото ѝ.

Тя им се беше поклонила и вежливото движение на главата беше насочено и към двамата. Той беше отвърнал, беше видял как Лилиан кимва рязко, след това беше видял Лилиан да се отдалечава и беше осъзнал, че е останал с наведена глава доста дълго.

Не знаеше какво точно му казват приятелите на Лилиан или какво им отговаря. Също като човек, който върви стъпка по стъпка, опитвайки се да не мисли за дължината на безнадеждния път, и той преминаваше от момент на момент, без да допуска нищо в съзнанието си. Чуваше парченца от доволния смях на Лилиан и тон на задоволство в гласа ѝ.

След известно време забеляза жените около себе си — те всички сякаш приличаха на Лилиан, със същата замръзнала вежливост, с неподвижно вдигнати тънки вежди и очи, застинали в скована веселост. Забеляза, че се опитват да флиртуват с него и че Лилиан наблюдава това така, сякаш се наслаждава на безнадеждността на техните опити. Значи това беше щастието на женската суета, което тя го беше умолявала да ѝ даде, това бяха стандартите, по които не живееше, но с които трябваше да се съобразява. Обърна се, за да избяга при група мъже.

Не можа да намери и едно правилно твърдение в разговора на мъжете — за каквото и да говореха, то като че ли никога не беше темата, която всъщност обсъждаха. Той слушаше като чужденец, който разпознава някои от думите, но не може да ги свърже в изречение. Един млад мъж с безочieto на алкохолик залитна край групата и се сопна с кикот:

— Научи ли си урока, Риърдън?

Не знаеше какво има предвид младият плъх — всички други изглежда го знаеха, изглеждаха шокирани и тайно се радваха.

Лилиан се отдалечи от него, сякаш му показваше, че не настоява да бъде до нея буквално. Той се оттегли в един ъгъл на стаята, където никой не можеше да го види или да проследи накъде сочи погледът му.

След това си позволи да гледа Дагни. Гледаше сивата рокля, въртеливите движения на меката тъкан, докато тя вървеше, моментните паузи, изваяни от тъканта, сенките и светлината. Видя я обвита в синкавозелен дим, който се оформи за миг в широка дъга, която се простираше от коляното ѝ до върха на сандала ѝ. Познаваше всяка част, която светлината щеше да оформи, ако димът изчезнеше.

Почувства мрачна, разкъсваща болка: това беше ревността от всеки мъж, който говореше с нея. Никога не беше я чувствал преди, но тук я усещаше, тук, където всеки имаше право да се приближи към нея, освен самия той.

Сетне, сякаш един-единствен внезапен удар в съзнанието му за миг изчисти перспективата, той почувства огромно учудване — какво прави тук и защо? В този миг той изгуби всички дни и догми от миналото си, концепциите, проблемите и болката бяха изчезнали — той знаеше само, сякаш от огромна, ясна дистанция, че човек съществува, за да осъществи желанията си, и се чудеше защо стои тук, чудеше се кой има право да иска да изгуби и един незаменим час от живота си, когато единственото му желание беше да грабне крехкото тяло, облечено в сиво и да го държи през цялото време, което му беше останало на този свят.

В следващия момент почувства тръпката от идването на себе си. Усети стегнатото, презрително движение на устните си, свити, изразяващи думите, които крещеше на самия себе си: сключил си договор, спазвай го. А после внезапно си помисли, че в бизнес сделките съдилищата не признават договор, в който едната страна не е предоставила никакво ценно възнаграждение на другата. Чудеше се какво го е накарало да си го помисли. Мисълта изглеждаше неуместна. Той не ѝ се отдаде.

Джеймс Тагарт видя Лилиан Риърдън да се приближава небрежно към него точно в момента, когато случайно беше останал сам в полутъмния ъгъл между една палма в саксия и един прозорец. Той спря и я изчака да се приближи. Не можеше да отгатне целта ѝ, но маниерът ѝ означаваше, според кодекса, който и той разбираше, че е по-добре да я изслуша.

— Харесва ли ти сватбеният ми подарък, Джим? — попита тя и се засмя на притеснения му поглед. — Не, не се опитвай да си спомниш списъка с неща в апартамента си, чудейки се кое по дяволите

е от мен. Не е в апартамента ти, а е тук, и не е материален подарък, скъпи.

Той видя лекия намек за усмивка на лицето ѝ, израз, който сред приятелите му означаваше покана да се сподели тайна победа — това не беше поглед, който изразяваше, че притежателят му се беше оказал по-умен от някого, а просто, че се беше оказал по-хитър. Той отговори внимателно, с безопасна, приятна усмивка:

— Твоето присъствие е най-добрият подарък, който можеш да ми подариш.

— Моето присъствие ли, Джим?

Чертите на лицето му се изопнаха за миг. Знаеше какво има предвид, но не беше очаквал да го чуе. Тя се усмихна открито.

— И двамата знаем чие присъствие е най-ценно за теб тази вечер — и най-неочаквано. Не си ли помисли да ми го признаеш? Изненадана съм. Мислех, че си гений в разпознаването на потенциални приятели.

Нямаше да се остави, гласът му остана внимателно неутрален.

— Нима съм пропускал да оценя приятелството ти, Лилиан?

— Стига, скъпи, знаеш за какво говоря. Не очакваше той да дойде, не мислеше наистина, че него го е страх от теб, нали? Но да накараш другите да мислят, че е така — това е неоценимо предимство, нали?

— Аз... изненадан съм, Лилиан.

— Не трябва ли да кажеш „впечатлен“? Гостите ти са впечатлени. Почти мога да ги чуя какво мислят из цялата стая. Повечето си мислят: „Ако *той* търси споразумение с Джим Тагарт, по-добре и ние да сме готови за старта“. А малцина мислят „Ако *него* го е страх, ще се измъкнем с много повече“. Това е точно както го искаш, разбира се, и не бих и помисляла да развалям победата ти, но ти и аз сме единствените, които знаят, че не си го постигнал сам.

Той не се усмихна, а попита с безизразно лице и спокоен глас, в който обаче имаше внимателно премерена рязкост:

— Какво целиш?

Тя се засмя.

— Всъщност същото, което и ти, Джим. Но, практически погледнато, нищо такова. Просто услуга, която ти направих, без да ми трябва услуга в замяна. Не се притеснявай, не лобирам за никакви

специални интереси. Не се опитвам да изстискам някаква специална директива от господин Мауч. Дори не си прося диамантена корона от теб. Освен, разбира се, ако е корона от нематериален вид, каквато би била твоята признателност.

Той я погледна право в нея за пръв път, с присвити очи и лице, отпуснато в същата полуусмивка като нейната, с израз, който означаваше и за двамата, че са се почувствали удобно заедно: израз на презрение.

— Знаеш, че винаги съм ти се възхищавал, Лилиан, като на една наистина ненадмината жена.

— Осъзнавам го.

Слой насмешка покриваше леко меките нотки на гласа ѝ като лак. Той я изучаваше нагло.

— Трябва да ми простиш, ако мисля, че известно любопитство е позволено между приятели — каза той, без тон на извинение. — Чудя се от какъв ъгъл разглеждаш възможността за някои финансови ангажименти — или загуби, — които да се отразят на твоите лични интереси.

Тя сви рамене.

— От ъгъла на ездачка, скъпи. Ако имаш най-силния кон в света, му стягаш юздите толкова, че да те носи удобно, дори и това да означава да пожертваш пълния му капацитет, дори и пълната му скорост никога да не се види и огромната му сила да се похаби. Ще го направиш, защото ако го оставиш на пълна скорост, ще те хвърли за нула време... Все пак финансовите аспекти не са основната ми грижа, нито пък твоята, Джим.

— Наистина съм те подценил — бавно каза той.

— Е, това е грешка, която искам да ти помогна да поправиш. Знам какви проблеми ти причинява *той*. Знам защо те е страх от него, а и имаш добри причини да е така. Но... ти си в бизнеса и в политиката, така че ще се опитам да го кажа на твоя език. Един бизнесмен казва, че може да достави стоките, а политическият агитатор казва, че може да достави гласовете, нали така? Това, което искам да знаеш, е, че аз мога да ти го доставя когато пожелаеш. Можеш да действаш съобразно това.

Според кодекса на приятелите му разкриването на някаква част от личността си означаваше да дадеш оръжие на врага си, но той прие

признанието ѝ и му отвърна:

— Де да бях толкова умен като сестра ми.

Тя го погледна без учудване; думите не ѝ се сториха неуместни.

— Да, там е трудно — каза тя. — Няма ли раними места? Няма ли слабости?

— Никакви.

— Любовни връзки?

— Боже, не!

Тя вдигна рамене в знак, че трябва да сменят темата — Дагни Тагарт беше човек, с който не искаше да се занимава.

— По-добре да те оставям, че да можеш да си поговориш с Балф Юбанк — каза тя. — Изглежда притеснен, защото не си го погледнал цяла вечер и се чуди дали литературата ще остане без приятел в съда.

— Лилиан, ти си чудесна! — спонтанно каза той.

Тя се засмя.

— Това, скъпи мой, е нематериалната корона, която исках!

Остатък от усмивка остана на лицето ѝ, докато се движеше през тълпата — неясна усмивка, която меко премина в израз на напрежение и скука, като този на всички лица около нея. Тя се движеше напосоки, наслаждавайки се на това да усеща, че я гледат, а сатенената ѝ рокля с цвят на яйчена черупка блещукаше като тежък крем при движението на високото ѝ тяло.

Онова, което прикова вниманието ѝ беше синьо-зеленият проблясък, само за миг, на китката на слаба ръка. След това видя финото тяло, сивата рокля, крехките голи рамене. Спря и погледна намръщено гривната. Дагни се обърна, докато се приближаваше. От всичко, което предизвикваше негодуванието на Лилиан, безразличната вежливост на лицето на Дагни беше най-голямото.

— Какво мислите за сватбата на брат си, госпожице Тагарт? — небрежно и с усмивка попита тя.

— Нямам мнение за нея.

— Да не искате да кажете, че не я смятате за достойна за внимание?

— Ако искате да съм точна — да, точно това смятам.

— Но не виждате ли някакво чисто човешко значение в нея?

— Не.

— Не мислите ли, че човек като съпругата на брат ви заслужава някакъв интерес?

— Ами не.

— Завиждам ви, госпожице Тагарт. Завиждам на олимпийската ви дистанцираност. Това, мисля, е тайната защо низшите смъртни не могат и да се надяват да постигнат вашите успехи в бизнеса. Те позволяват вниманието им да бъде отклонявано, дори и да е само за това да признаят достижения в други области.

— За какви достижения говорим?

— Не отдавате ли някакво признание на жените, които достигат невероятни висоти на завоеванието не в промишлеността, а в човешките дела?

— Не мисля, че има такова нещо като „завоевание“ в човешките дела.

— О, но вижте например колко напрегнато трябва да работят другите жени — ако работата беше единственото, с което разполагаха, — за да постигнат това, което е постигнало онова момиче чрез личността на брат ви.

— Не мисля, че тя знае каква е същността на онова, което е постигнала.

Риърдън ги видя заедно и се приближи. Чувстваше, че трябва да чуе, независимо от последствията. Спря мълчаливо до тях. Не знаеше дали Лилиан е забелязала присъствието му, но знаеше, че Дагни го е видяла.

— Покажете все пак малко щедрост към нея, госпожице Тагарт — каза Лилиан. — Поне щедростта на вниманието. Не бива да презирате жените, които не притежават блестящия ви талант и които упражняват собствените си дарби. Природата винаги балансира даровете си и предлага компенсации, не мислите ли?

— Не съм сигурна, че ви разбирам.

— О, сигурна съм, че не искате да го формулирам по-ясно.

— Тъкмо напротив.

Лилиан ядосано потръпна — жените, които бяха нейни приятелки отдавна щяха да я разберат и да я спрат, но това беше нов за нея противник — жена, която отказваше да бъде наранена. Тя нямаше против да се изрази и по-ясно, но видя, че Риърдън я гледа. Усмихна се и каза:

— Вижте например снаха си, госпожице Тагарт. Какъв шанс има тя да се издигне в обществото? Никакъв, по вашите взискателни стандарти. Не би могла да направи успешна кариера в бизнеса. Не притежава необичайния ви ум. Освен това мъжете биха направили това невъзможно за нея. Щяха да я намерят за твърде привлекателна. Така че тя се е възползвала от факта, че мъжете имат стандарти, които, за съжаление, не са така високи като вашите. Прибягнала е до таланти, които, сигурна съм, вие презирате. Никога не сте се опитвали да се състезавате с нас, по-низшите жени, в единствената област на нашата амбиция — власт над мъжете.

— Ако го наричате власт, госпожо Риърдън, тогава не, не съм.

Тя се обърна, за да си тръгне, но гласът на Лилиан я спря.

— Ще ми се да вярвам, че сте напълно последователна, госпожице Тагарт, и напълно лишена от човешки слабости. Ще ми се да вярвам, че никога не сте изпитвала желание да ласкаете или да обиждате някого. Но виждам, че очаквахте Хенри и аз да сме тук тази вечер.

— Не, не мога да кажа такова нещо, не съм виждала списъка с гости на брат си.

— Тогава защо носите тази гривна?

Очите на Дагни се приковаха в нейните.

— Винаги я нося.

— Не мислите ли, че довеждате шегата твърде далеч?

— Това никога не е било шегата, госпожо Риърдън.

— Тогава ще ме разберете, ако кажа, че бих желала да ми върнете тази гривна.

— Разбирам ви. Но няма да ви я върна.

Лилиан изчака за миг, сякаш за да позволи и на двете им да разберат значението на мълчанието си. За пръв път издържа погледа на Дагни, без да се усмихне.

— Какво очаквате да си помисля, госпожице Тагарт?

— Каквото ви харесва.

— Какъв е мотивът ви?

— Знаехте мотива ми, когато ми дадохте гривната.

Лилиан погледна Риърдън. Лицето му беше безизразно — тя не видя реакция, дори и намек за намерение да ѝ помогне или да я спре — нищо, освен внимание, което я накара да се почувства така, сякаш

стои пред прожектор. Усмивката ѝ се върна като щит, весела, покровителствена усмивка, предназначена да превърне темата отново в обикновен светски разговор.

— Сигурна съм, госпожице Тагарт, че разбирате колко неподходящо е това.

— Не.

— Но вероятно знаете, че поемате опасен и грозен риск.

— Не.

— Не взимате ли предвид възможността... да бъдете разбрана погрешно?

— Не.

Лилян поклати глава в усмихнат упрек.

— Госпожице Тагарт, не мислите ли, че това е случай, в който човек не може да си позволи да се втурне в абстрактна теория, а трябва да вземе предвид практическата реалност?

Дагни не се усмихваше.

— Никога не съм разбирала какво значи подобно твърдение.

— Значи, че вашето поведение може да е силно идеалистично — сигурна съм, че е така, — но, за съжаление, повечето хора не споделят възвишеното ви мислене и ще изтълкуват погрешно действието ви по начин, който ще бъде ужасно неприятен за вас.

— Тогава отговорността и рискът ще бъдат техни, не мои.

— Възхищавам се на вашата... не, не бива да казвам „невинност“, дали не е „чистота“? Сигурна съм, че никога не сте си го помисляли, но животът не е толкова прав и логичен като... като железопътна релса. Достойно за съжаление е, но е възможно възвишените ви намерения да накарат хората да си помислят неща, които... които, знаете, сигурна съм, ще бъдат мръсни и скандални.

Дагни гледаше право в нея.

— Не знам.

— Но вие не можете да пренебрегнете тази възможност.

— Напротив — Дагни се обърна.

— Но едва ли е необходимо да бъда по-ясна.

— Необходимо е, ако искате да продължим разговора.

Очите на Лилян се преместиха върху лицето на Риърдън, търсейки знак, който да ѝ помогне да реши дали да продължи или да спре. Той не ѝ помагаше.

— Госпожице Тагарт — каза тя, — не съм ви равна по философска висота. Аз съм просто съпруга. Моля ви, дайте ми тази гривна, ако не искате да си помисля онова, което мога да си помисля и което не искате да назовавам.

— Госпожо Риърдън, това ли е начинът и мястото, по който сте избрали да намекнете, че спя със съпруга ви?

— Разбира се, че не! — викът ѝ издаваше панически внезапен рефлекс — като рязко отдръпване на ръката на джебчия, заловен на местопрестъплението. Тя добави с ядосан, нервен кикот, със саркастичен и искрен тон, който признаваше колебливо истинското ѝ мнение: — Това би било последното, която бих помислила.

— Тогава би ли се извинила на госпожица Тагарт? — каза Риърдън. Дагни сдържа дъха си, потискайки всичко, освен леко задъхване. И двете се обърнаха към него. Лилиан не видя нищо на лицето му, Дагни видя мъчение.

— Не е необходимо, Ханк — каза тя.

— Необходимо е. За мен — студено отговори той, без да я поглежда, но гледаше Лилиан заповеднически — заповед, която не можеше да остане неизпълнена. Лилиан изучаваше лицето му с меко учудване, но без притеснение или гняв, като човек, изправен срещу незначителна загадка.

— Но разбира се — отстъпчиво каза тя, гласът ѝ отново беше с покоен и самоуверен. — Моля приемоте извиненията ми, госпожице Тагарт, ако съм създала впечатление, че подозирам съществуването на връзка, която смятам за невероятна за вас, а и, познавайки неговите наклонности, невъзможна за мъжа ми.

Тя се обърна и се отдалечи безразлично, оставяйки ги заедно, сякаш решително доказвайки думите си.

Дагни стоеше неподвижно, със затворени очи; мислеше си за нощта, когато Лилиан ѝ беше дала гривната. Тогава той беше застанал на страната на жена си — сега беше застанал на нейната. От тримата тя беше единствената, която разбираше напълно значението на това.

— Каквото и да е най-лошото, което искаш да ми кажеш, ще бъдеш права.

Тя го чу и отвори очи. Той я гледаше студено, със сурово лице, без знак на болка или извинение, който да предполага надежда за прошка.

— Мили мой, не се измъчвай така — каза тя. — Знам, че си женен. Никога не съм се опитвала да избягам от това. И тази вечер не ме наранява.

Първата ѝ дума беше най-силният от поредицата удари, които той усети: никога не беше я използвала преди. Никога не беше му показвала този нежен тон. Никога не беше говорила за брака му в уединението на техните срещи — а и въпреки това го правеше тук с лекота и простота. Тя видя гнева по лицето му, бунта срещу съжалението, намерението да каже с презрение, че не си е признал никакво мъчение и няма нужда от помощ, сетне разбирането, че тя познава лицето му толкова добре, колкото и той нейното... Той затвори очи, наведе глава за миг и каза съвсем тихо:

— Благодаря.

Тя се усмихна и се отдалечи.

Джеймс Тагарт държеше празна чаша от шампанско в ръка и забеляза припряността, с която Балф Юбанк махна на един минаващ сервитьор, сякаш сервитьорът беше виновен за непростим пропуск. След това Юбанк довърши изречението си:

— ... но вие, господин Тагарт, знаете, че човек, който живее в по-висш план, не може да бъде разбран или оценен. Това е безнадеждна битка — да се опитваш да получиш подкрепа за литература в свят, управляван от бизнесмени. Те са просто тесногръди, вулгарни хора от средната класа, или пък хищни диваци като Риърдън.

— Джим — каза Бъртрам Скъдър, тупвайки го по рамото — най-добрият комплимент, който мога да ти направя, е, че не си истински бизнесмен!

— Ти си културен човек, Джим — каза доктор Причът — не си бивш миньор като Риърдън. Не трябва да ти обяснявам изключителната нужда от помощ от страна на Вашингтон за висшето образование.

— Наистина ли харесахте последния ми роман, господин Тагарт? — продължаваше да пита Балф Юбанк. — Наистина ли ви хареса?

Орън Бойл погледна към групата, докато прекосяваше стаята, но не спря там. Погледът беше достатъчен, за да прецени естеството на нейните притеснения. Честно е, помисли си, човек трябва да търгува с нещо. Той знаеше какво точно се търгува, но не си направи труда да го назове.

— Ние сме в зората на нова ера — каза Джеймс Тагарт над ръба на чашата си с шампанско. — Ние разбиваме порочната тирания на икономическата власт. Ще освободим човека от управлението на долара. Ще освободим духовните си цели от зависимостта от собствениците на материални средства. Ще освободим културата си от примката на печалбарите. Ще построим общество, посветено на висши идеали, и ще заменим аристокрацията на парите...

— ... с аристокрация на връзките — каза един глас зад групата.

Те се извърнаха. Човекът срещу тях беше Франсиско д'Анкония. Лицето му беше почерняло от лятното слънце, а очите му бяха точно с цвета на небето в ден като онзи, в който беше придобил тена си. Усмивката му напомняше за лятна сутрин. Начинът, по който носеше официалния си костюм караше останалите в тълпата да изглеждат така, сякаш са се маскирали с наети костюми.

— Какво има? — попита той във възцарилата се тишина. — Да не би да казах нещо, което някой тук не знае?

— Как ти се озова тук? — това беше първото нещо, което Джеймс Тагарт успя да каже.

— Със самолет до Ню Йорк, после с такси, а накрая — с асансьора от апартамента ми, петдесет и три етажа над теб.

— Нямах предвид... Искях да кажа...

— Не изглеждай толкова учуден, Джеймс. Ако кацна в Ню Йорк и чуя, че има парти, няма да го пропусна, нали? Винаги си казвал, че съм хрътка за купони.

Групата ги наблюдаваше.

— Радвам се да те видя, разбира се — внимателно каза Тагарт и добави войнствено, за баланс: — Но ако си мислиш, че...

Франсиско не прие заплахата, остави изречението на Тагарт да увисне във въздуха и попита вежливо:

— Ако си помисля какво?

— Разбираш ме много добре.

— Да, така е. Да ти кажа ли какво мисля?

— Това не е моментът за никакви...

— Мисля, че трябва да ме представиш на булката си, Джеймс. Маниерите ти никога не са ти били силна страна, обикновено ги губиш в извънредни ситуации, а точно това е моментът, в който човек има най-голяма нужда от тях.

Докато се обръщаше, за да го придружи до Черил, Тагарт дочу лек звук, който идваше от Бъртрам Скъдър — беше зародиш на кикот. Тагарт знаеше, че хората, които се тълпяха в краката му преди миг, чиято омраза към Франсиско д'Анкония беше вероятно по-голяма от собствената му, все пак се наслаждаваха на спектакъла. Последствията от това бяха сред нещата, които не се опитваше да назовава.

Франсиско се поклони на Черил и я поздрави, сякаш беше булка на престолонаследник. Докато наблюдаваше нервно, Тагарт усети облекчение и някакво неясно възмущение, което, ако беше назовано, щеше да му даде да разбере, че му се иска поводът да заслужава величието, което маниерите на Франсиско му придаваха за миг. Страхуваше си да остане до Франсиско, както и да го остави на свобода сред гостите. Той направи няколко колебливи стъпки встрани, но Франсиско го последва с усмивка.

— Не си мислел, че ще пропусна сватбата ти, Джеймс, при условие, че си ми приятел от детинство и основен акционер?

— Какво? — Тагарт се задави и веднага съжали: звукът признаваше паниката му. Франсиско изглежда не го забеляза и каза с весел и невинен глас:

— Разбира се, че знам. Познавам подставените лица зад подставените лица зад всяко име в списъка на акционерите на „Д'Анкония мед“. Изненадващо е колко много хора с имена като Смит и Гомес са достатъчно богати, за да притежават солидни парчета от най-богатата корпорация в света, така че не можеш да ме обвиняваш, че съм бил любопитен да науча какви важни личности, всъщност имам сред миноритарните си акционери. Изглежда мога да се похваля с удивителна колекция от публични фигури от целия свят, включително и от народни републики, където човек може да си помисли, че не са останали никакви пари.

Тагарт каза сухо и намръщено:

— Има много причини, свързани с бизнеса, човек понякога да не инвестира направо.

— Едната причина е, че човекът не иска хората да разберат, че е богат. Другата е, че не иска да знаят как е станал такъв.

— Нямам представа какво искаш да кажеш или защо имаш нещо против.

— О, аз нямам нищо против. Оценявам го. Страшно много инвеститори — от старото поколение — ме изоставиха след мините „Сан Себастиан“. Изплаших ги. Но модерните имат повече вяра в мен и действат, както винаги са го правили — на доверие. Нямам думи да изразя колко много го оценявам.

На Тагарт му се искаше Франсиско да не говори толкова високо, щеше му се хората да не се събират около тях.

— Справяш се изключително добре — каза той с безопасния тон на професионален комплимент.

— Да, нали? Чудесно е как акциите на „Д’Анкония мед“ се качиха през последната година. Но не мисля, че трябва да се надувам много за това — в света не остана много конкуренция, човек няма къде да инвестира парите си, ако случайно забогатее бързо, но съществува „Д’Анкония мед“, най-старата компания в света, най-сигурният избор векове наред. Помисли си само какво е преживяла през годините. Така че ако вие сте решили, че това е най-доброто място за скритите ви пари, което не може да бъде разрушено, че трябва да се появи някакъв изключително необичаен човек, за да разруши „Д’Анкония мед“ — е, прави сте.

— Чувам, че си започнал да взимаш отговорностите си сериозно и си се заловил с бизнеса. Казват, че работиш доста усилено.

— Нима някой го е забелязал? Старомодните инвеститори смятаха за важно да наблюдават какво прави президентът на компанията. Модерните инвеститори не мислят, че е важно да знаят. Не мисля, че дори поглеждат дейността ми.

Тагарт се усмихна.

— Но гледат данните от борсата. Това казва всичко, нали?

— Да. Да, така е, дългосрочно.

— Трябва да кажа, че съм доволен, че не се интересуващ само от партита през последната година. Резултатите личат в работата ти.

— Нима? Е, още не съвсем.

— Предполагам — каза Тагарт с внимателен тон, който съдържаше непряк въпрос, — че трябва да се чувствам поласкан, че си решил да дойдеш на този прием?

— О, но аз трябваше да дойда. Мислех, че ме очакваш.

— Ами не, не... тоест...

— Трябваше да ме очакваш, Джеймс. Това е великото, официално преброяване, на което жертвите идват, за да покажат колко лесно е да ги унищожиш, а унищожителите сключват пактове за вечна дружба, които траят по три месеца. Не знам към коя група точно принадлежа, но трябваше да дойда и да ме преброят, нали?

— Какво, по дяволите, си мислиш, че казваш? — изкрещя бясно Тагарт, виждайки напрежението в лицата наоколо.

— Внимавай, Джеймс. Ако се опиташ да се престориш, че не ме разбираш, ще го кажа много по-ясно.

— Ако си мислиш, че ще ти позволя да твърдиш...

— Мисля, че е забавно. Беше време, когато хората се страхуваха някой да не разкрие някоя тяхна тайна, която е неизвестна на тези около тях. Днес се боят от това, че някой ще назове онова, което всички знаят. Вие, практичните хора, замисляли ли сте се, че това е напълно достатъчно, за да разруши цялата ви голяма, сложна структура, с всичките ви закони и пушки — просто някой да назове истинската същност на онова, което правите?

— Ако си мислиш, че можеш да дойдеш на тържество като тази сватба, за да обиждаш домакина...

— Джеймс, аз дойдох тук да ти благодаря.

— Да ми благодариш?

— Разбира се. Направи ми голяма услуга — ти и твоите момчета във Вашингтон, и тези в Сантяго. Само се чудя защо никой от вас не си даде труда да ме уведоми. Тия директиви, които някой е издал тук преди няколко месеца, задушават цялата медодобивна промишленост в тази страна. И резултатът е, че изведнъж трябва да внасяте много големи количества мед. А къде по света има останала мед, ако не в „Д’Анкония мед“? Така че, виждаш, имам солидни причини да съм благодарен.

— Уверявам те, че нямам нищо общо с това — припряно каза Тагарт — и освен това, жизненоважната икономическа политика на тази страна не се определя от съображения като тези, за които намекваш, нито...

— Знам как се определя, Джеймс. Знам, че сделката е започнала с момчетата в Сантяго, защото са на хранилката на д’Анкония от векове — разбира се, „хранилка“ не е блага дума, по-точно е да кажем, че „Д’Анкония мед“ им плаща пари за защита от векове, нали така му

викат вашите гангстери? Нашите момчета в Сантяго му викат данъци. Получават си дела от всеки продаден тон мед на д'Анкония. Така че имат солиден интерес да продавам колкото се може повече тонове. Но в един свят, който се превръща в Народна република, това е единствената страна, където хората не са принудени още да копаят за корени в гората, за да оцелеят, така че това е единственият пазар, останал на Земята. Момчетата в Сантяго искаха дял от този пазар. Не знам какво са предложили на момчетата във Вашингтон, или пък кой е изтъргувал нещо и с кого, но знам, че и ти си някъде по веригата, защото притежаваш солидно парче от акциите на „Д'Анкония мед“. И със сигурност ти е доставило удоволствие — тази сутрин, преди четири месеца, в деня след издаването на директивата — да видиш какъв невероятен скок постига „Д'Анкония мед“ на борсата. Направо е изскочила от листа с цифрите и те е праснала по лицето.

— Кой ти даде основание да измисляш подобна възмутителна история?

— Никой. Не знаех нищо за това. Просто видях скока на акциите онази сутрин. Това ми каза всичко, нали? Освен това момчетата в Сантяго лепнаха нов данък върху медта още на следващата седмица и ми казаха, че не бива да имам нищо против, не и след внезапното качване на акциите ми. Казаха, че работят изцяло в мой интерес. Питаха ме какво ме е грижа — в крайна сметка съм по-богат от преди. Вярно. Така беше.

— Защо настояваш да ми кажеш това?

— А ти защо отказваш да приемеш поздравленията, Джеймс? Това не е характерно и със сигурност не съвпада с линията на поведение, в която си такъв експерт. В епоха, когато хората съществуват не по право, а по милост, човек не отхвърля благодарен гост, опитва се да сграбчи в капана на благодарността колкото се може повече хора. Не искаш ли да съм един от хората, които са ти задължени?

— Не знам за какво говориш.

— Помисли каква услуга получих без каквото и да е усилие от моя страна. Никой не ме попита, не ме уведоми, не помисли за мен, всичко беше уредено без мен и всичко, което трябва да направя сега, е да произведа медта. Това беше велика услуга, Джеймс — и можеш да си сигурен, че ще ти се отблагодаря за нея.

Франсиско се обърна рязко, без да дочака отговор, и се отдалечи. Тагарт не го последва; стоеше и си мислеше, че би преживял всичко друго в замяна на една минута от техния разговор. Франсиско спря, когато стигна до Дагни. Погледна я мълчаливо за миг, без да я поздрави, а усмивката му признаваше, че тя беше първият човек, когото той беше видял, и първият, който го забеляза, щом влезе в балната зала. Противно на всяко съмнение и предупреждение в съзнанието ѝ, тя чувстваше единствено радостна увереност — беше необяснимо, но тя се чувстваше така, сякаш неговата фигура в тази тълпа беше единствената точка на нерушима сигурност. Но в момента, в който тя започна да се усмихва, за да му покаже колко се радва да го види, той попита:

— Не искаш ли да ми кажеш какво блестящо достижение се оказа линията „Джон Голт“?

Тя усети как изведнъж устните ѝ се присвиха и разтрепериха, докато отговаряше:

— Съжалявам, ако съм показала, че все още съм открита за удари. Не бива да се шокирам, че си достигнал до стадия, в който презираш достиженията.

— Така е, нали? Презирах тази линия толкова много, че не исках да я видя как достига до онзи край, до който в крайна сметка стигна.

Той видя внезапно изостреното внимание в погледа ѝ от мисълта, която беше пробив в нова посока. Той я погледна за момент, сякаш познаваше всяка стъпка, която тя ще направи по този път, след това се разсмя и каза:

— Не искаш ли сега да ме попиташ кой е Джон Голт?

— Защо да искам, и то сега?

— Не си ли спомняш, че го предизвика да дойде и да си поиска линията? Е, той го направи.

Той продължи нататък, без да изчака да види погледа в очите ѝ — поглед, който съдържаше гняв, удивление и първия проблясък на въпрос.

Мускулите на собственото му лице накараха Риърдън да разбере същността на реакцията си спрямо пристигането на Франсиско: изведнъж забеляза, че се усмихва и че лицето му се беше отпуснало в премрежена, доволна усмивка от няколко минути — докато наблюдаваше Франсиско д'Анкония в тълпата. Той си призна за пръв

път за всички полуосъзнати, полупотиснати моменти, в които беше мислил за Франсиско д'Анкония и беше отхвърлял мисълта, преди тя да го накара да разбере колко много иска да го види пак. В моменти на внезапно изтощение — на бюрото си, докато огньовете от пещите бавно гаснеха в полумрака, в тъмнината, докато се разхождаше сам през празното поле до дома му, в тишината на безсънните нощи — той се улавяше, че мисли за единствения човек, който веднъж му беше заприличал на негов собствен говорител.

Той беше отблъснал спомена, казвайки си, че този е по-лош от всички останали, докато беше сигурен, че това не е истина, въпреки че не беше в състояние да назове причината за увереността си. Беше се улавял, че преглежда вестниците, за да види дали Франсиско д'Анкония се е върнал в Ню Йорк, сетне беше ги хвърлял настрана и се беше питал гневно: и какво, ако се е върнал? Да не би да искаш да го подгониш по нощните клубове и по коктейлите? Какво искаш от него?

Тъкмо това искаше, мислеше си той, докато осъзна, че се усмихва, виждайки Франсиско в тълпата — тъкмо това странно чувство на очакване, което съдържаше любопитство, забавление и надежда.

Франсиско като че ли не беше го забелязал. Риърдън чакаше, борейки се с желанието да се приближи — не и след онзи разговор, мислеше си — защо да го правя? Какво ще му кажа? А след това, със същата усмивка и леко сърце, той се оказа на половината път през залата, към групата, която заобикаляше Франсиско д'Анкония. Чудеше се, докато ги гледаше, защо тези хора са привлечени от Франсиско, защо искат да го затворят в плътен кръг, при условие, че неприязънта им беше очевидна зад усмивките им: Лицата им намекваха за някакъв странен израз — не на страх, а на страхливост — израз на виновен гняв. Франсиско беше притиснат от страни на мраморното стълбище, наполовина излегнат, наполовина седнал на стълбите — нехайността на позата му, комбинирана със строгата официалност на дрехите му, му придаваше изключително елегантен вид. Неговото лице беше единственото с безгрижен вид и бляскава усмивка, която подхождаше на наслаждението от партито, но очите му изглеждаха умишлено безизразни, без следа от веселост, показвайки, като предупредителен сигнал, единствено изострено внимание.

Застанал незабелязано на края на групата, Риърдън чу една жена с огромни диамантени обици и увиснало, нервно лице, да пита напрегнато:

— Сеньор д'Анкония, какво мислите, че ще стане със света?

— Точно каквото заслужава.

— О, колко жестоко!

— Не вярвате ли в действието на моралния закон, госпожо? — сериозно попита Франсиско. — Аз вярвам.

Риърдън чу Бъртрам Скъдър, извън групата, да казва на едно момиче, което се възмущаваше от чутото:

— Не му позволявайте да ви обърка. Знаете ли, парите са коренът на всяко зло, а той е типичен продукт на парите.

Риърдън не мислеше, че Франсиско е чул това, но го видя да се обръща към тях със сериозна, вежлива усмивка.

— Значи мислите, че парите са коренът на всички злини? — каза Франсиско Д'Анкония. — Запитвали ли сте се някога какъв е коренът на парите? Парите са средство за размяна, което не може да съществува без произведени стоки и хора, способни да ги произведат. Парите са материалната форма на принципа, че хората, които искат да правят сделки помежду си, трябва да го вършат чрез покупко-продажби, като дават стойност за стойност. Парите не са средството на лентяите, които просят от това, което имате, със сълзи, нито на мародерите, които ви го отнемат със сила. Парите са станали възможни единствено благодарение на хората, които произвеждат. Това ли смятате за злина?

Когато приемате пари като отплата за усилията ви, го правите само заради убеждението, че ще ги замените срещу продукта от усилията на други хора. Не просяците и мародерите придават стойност на парите. Нито океан от сълзи, нито всичките оръжия на света могат да превърнат онези късчета хартия в портфейла ви в хляб, който ви е нужен, за да преживеете утрешния ден. Онези късчета хартия, които би трябвало всъщност да са злато, са знаците на честта, вашият дял от създаденото от хората, които произвеждат. Портфейлът ви е израз на надеждата, че някъде по света около вас има хора, които не биха пренебрегнали моралния принцип, в който се корени смисълът на парите. Това ли смятате за злина?

Търсили ли сте някога корените на производството? Разгледайте един електрически генератор и се опитайте да си кажете, че е бил създаден от физическия труд на безразсъдни добичета. Пробвайте да отгледате поне едно зрънце жито без знанията, оставени ви от хората, които е трябвало първи да открият как се прави. Пробвайте да се сдобие с храна само чрез физически действия и ще разберете, че човешкият ум е коренът на всички произведени стоки и на цялото съществуващо някога на земята материално богатство.

Вие обаче твърдите, че парите се печелят от силните за сметка на слабите? Каква сила имате предвид? Не е силата на оръжието или на мускулите. Благосъстоянието е продукт на способността на човека да мисли. Тогава дали парите се печелят от човека, който е изобретил двигател за сметка на тези, които не са го изобретили? Дали се печелят от интелигентните за сметка на глупавите? От способните за сметка на некомпетентните? От амбициозните за сметка на мързеливите? Парите биват изработени — преди да могат да бъдат изпросени или ограбени, — изработени от усилията на всеки честен човек в съответствие с конкретните му способности. Честен човек е този, който знае, че не може да потребява повече, отколкото е произвел.

Да търгува с помощта на парите е общоприетото правило за всеки добронамерен човек. Парите се крепят на аксиомата, че всеки човек е собственик на своя ум и на усилията, които полага. Парите не позволяват на никоя друга сила да предписва каква да бъде стойността на вашите усилия, освен на тази на доброволния избор на човека, който ви предлага в замяна своите усилия. Парите ви позволяват да получите за своите стоки и своя труд толкова, колкото те струват за хората, които ги купуват, но не повече. Парите не позволяват никакви други сделки, освен взаимно изгодни, в съответствие с независимата преценка на участниците в сделката. Парите изискват от вас да признаете, че хората трябва да работят за собствената си полза, а не в своя вреда, за собствената си печалба, а не за своя загуба — това е признанието, че те, хората, не са никакви товарни животни, родени да носят теглото на своята нищета; че трябва да им предложите ценности, а не рани; че общата връзка между хората е не обмяната на страдания, а на стоки. Парите изискват да продавате не своята слабост на хорската глупост, а своя талант на техния разум; те ви налагат да купувате не най-големите боклуци, които ви се предлагат, а най-доброто, което

можете да получите за парите си. И когато човечеството се ръководи от принципите на търговията — а това значи на разума; а не на насилието като върховен арбитър, — тогава печелят най-добрият продукт, най-доброто изпълнение, човекът с най-добрата преценка и с най-високи способности — а размерът на възнаграждението на отделния човек се определя от нивото на неговата производителност. Това е моралът на битието, чийто инструмент и символ са парите. Това ли смятате за злина?

Парите обаче са само инструмент. Те ще ви отведат, където пожелаете, но няма да ви заместят на шофьорското място. Те ще ви дадат средството да осъществите своите желания, но няма да определят какви да са желанията ви. Парите са проклетие за хората, които искат да обърнат наопаки закона за причинно-следствената връзка — хората, които се стремят да заменят ума, като заграбват продуктите на ума.

Парите не ще купят щастие на човека, който няма понятие какво иска: парите няма да му дадат ценностни принципи, ако е пропуснал да се научи какво да цени, и няма да му посочат цел, ако е отбягвал да я търси. Парите не ще купят интелигентност на глупака или адмирации на страхливеца, или уважение на некадърния. Човек, който се опитва да купи мозъците на онези, които го превъзхождат, и да ги накара да му служат, като замества преценката си с парите си, в края на краищата става жертва на онези, които той самият превъзхожда. Интелигентните го напускат, но измамниците и мошениците се тълпят около него, привлечани от закона, който той не е открил: че никой не може да бъде по-малък от парите си. Това ли е причината, поради която ги наричате злина?

Само човек, който не се нуждае от тях, е годен да ги наследи — човекът, който би натрупал богатство независимо от къде започва. Ако един наследник е достоен за парите си, те му служат; ако не е — го унищожават. Но вие гледате отстрани и надавате врява, че парите са го покварили. Наистина ли? А не е ли той покварил парите си? Не завиждайте на неуспелия наследник — неговото богатство не е вашето богатство, а и самите вие нямаше да го оползотворите по-добре от него. Не смятайте, че е трябвало то да бъде разпределено между вас — обременяването на света с 50 паразита повече вместо с един нямаше да върне погубените добродетели, които това богатство преди е

олицетворявало. Парите са жива сила, която, лишена от корените си, загива. Парите няма да служат на ума, който не им подхожда. По тази причина ли ги наричат злина?

Парите са вашето средство за оцеляване. Присъдата, която произнасяте за своя източник на препитание, е присъдата, която произнасяте за своя живот. Ако източникът е покварен, вие заклеявате собственото си съществуване. Чрез измама ли се сдобихте с парите си? Поставяйки се в услуга на човешките пороци и човешката глупост? Угаждайки на глупаци с надеждата да получите повече, отколкото способностите ви заслужават? Занижавайки стандартите си? Вършейки работа, която ненавиждате, за клиенти, които презирате? Ако е така, тогава вашите пари няма да ви донесат нито един миг радост, който да струва и пукната пара. Тогава всичко, което купувате с тях, няма да е похвала за вас, а упрек, няма да е придобивка, а напомняне за срама. И тогава ще се разкрещите, че парите са злина. Злина, защото не биха заместили самоуважението? Злина, защото не биха ви позволили да се наслаждавате на покварата си? В това ли се корени омразата ви към парите?

Парите винаги ще останат следствието и няма да ви заместят на мястото на причината. Парите са продукт на добродетелите, но няма да ви дадат добродетели и няма да изкупят греховете ви. Парите няма да ви подарят онова, което не сте спечелили — нито материалното, нито духовното. В това ли се корени омразата ви към парите?

Или имахте предвид, че любовта към парите е коренът на всяко зло? Да се обича нещо означава да се познава и обича неговата същност. Да се обичат парите значи да се познава и обича фактът, че парите са творение на най-доброто у вас и те са вашето разрешително да обменяте своите усилия срещу усилията на най-добрата част от човечеството. Именно онзи, който би продал душата си за жълти стотинки, прокламира омразата си към парите най-шумно — той наистина има основание да ги мрази. Обичащите парите са готови да работят за тях. Те знаят, че са способни да ги заслужат.

Нека ви подсказва една тънкост при разгадаването на човешките характери: човекът, който заклеява парите, ги е придобил по нечестен път; човекът, който ги уважава, ги е спечелил.

Бягайте презглава от всеки, който ви каже, че парите са зло. Подобно на хлопката на прокажения това изречение ви известява за

приближаването на мародер. Докато хората живеят на земята заедно и се нуждаят от средство за размяна помежду си, единственият заместител, ако изоставят парите, е дулото на пистолета.

Но парите изискват от вас най-висши добродетели, ако желаете да ги спечелите и да ги запазите. Хората без кураж, гордост или самоуважение, хората, които нямат етично чувство за своето право да притежават парите си и не са склонни да ги бранят, както биха защитавали живота си, хората, които се извиняват, че са богати, няма да останат богати дълго. Те са естествената стръв за гъмжилото от мародери, които от векове се спотайват на скрито, но изпълзяват щом подушат някой, молец прошка за вината си да притежава богатство. Те ще побързат да го освободят от вината му — а и от живота му, както заслужава.

Тогава ще видите появата на хора с двойни стандарти — те живеят чрез насилие, а разчитат стойността на заграбените пари да бъде създадена от онези, които търгуват с труда си, — появата на хора, очакващи удобния момент да яхнат почтеността. В едно морално общество това са престъпниците и законите се пишат, за да ви предпазят от тях. Но когато едно общество създава престъпници по право и мародери по закон — хора, които използват сила, за да си присвоят богатството на обезоръжени жертви, — тогава парите отмъщават за своите създатели. Такива мародери смятат за безопасно да обират беззащитните, след като веднъж са прокарали закон за тяхното обезоръжаване. Но плячкосаното от тях става притегателна сила за други мародери, който им го отнемат, както те са го отнели. Тогава надпреварата става не за най-способния в производството, а за най-безскрупулния в жестокостта. Когато насилието е мерило, убийството печели срещу джебчийството. И тогава обществото изчезва сред всеобхватна разруха и кръвопролития.

Искате ли да знаете дали този ден наближава? Наблюдавайте парите. Парите са барометър за достойнствата на обществото. Когато видите, че покупко-продажбите се извършват не със съгласие, а по принуда; когато видите, че за да произвеждате, ви е нужно разрешението на някой, който не произвежда нищо; когато видите, че парите се стичат при онези, които търгуват не със стоки, а с влияние; когато видите, че някои хора стават по-богати чрез подкупи и облагодетелстване, отколкото чрез работа, и вашите закони не закрилят

вас от тях, но закрилят тях от вас; когато видите корупцията да се възнагражда, а честността да се превръща в саможертва — тогава трябва да знаете, че обществото ви е обречено. Парите са средство толкова благородно, че те не се конкурират с пушките и не влизат в съглашателство с жестокостта. Те не биха позволили една страна да оцелее като полусобственост, полуплячка.

Всеки път, когато сред хората са се появявали разрушители, първата им работа е била да съсипят парите, защото парите са закрилата на хората и основата за морално живеене. Разрушителите си присвояват златото и оставят на неговите притежатели фалшиви купюси хартия. Това убива всички обективни стандарти и изоставя хората на произвола на случайно избрани ценности. Златото е обективна ценност, еквивалент на произведеното богатство. Хартията е ипотека върху богатство, което не съществува, поддържана с оръжия, насочени към онези, които се очаква да го произведат. Хартията е чек, издаден от узаконени мародери въз основа на сметка, която не е тяхна — въз основа на добродетелите на жертвите. Следете за деня, в който той ще се върне с клеймо „Кредитът по сметката превишен“.

Щом сте превърнали в злината в средството за оцеляване, не очаквайте хората да останат добри. Не очаквайте да съхранят морала си и цял живот да бъдат плячка за неморалните. Не очаквайте от тях да произвеждат, щом производството се наказва, а ограбването се възнагражда. Недейте пита: „Кой унищожава света?“. Вие го правите.

Намираме се в разгара на най-великите достижения на най-великата и най-продуктивна цивилизация, а вие се чудите защо всичко около вас се разпада, докато вие проклинате жизнената му сила — парите. Вие гледате на парите, както са го правили диваците преди вас, а се чудите защо джунглата бавно пълзи към периферията на градовете ви. През цялата човешка история парите винаги са били присвоявани от мародери от един или от друг вид, чиито имена са се сменяли, но методът им е оставал същият: да си присвоят богатството чрез сила и да държат производителите зависими, унижени, опозорени, лишени от достойнство. Фразата за злото на парите, която произнасяте с такова праведно безразсъдство, идва от времената, когато богатството е било произвеждано с труда на робите — робите, които повтарят движенията, открити някога от някого и с векове останали

неусъвършенствани. Докато производството е било управлявано със сила, а богатството е било завоевание, е имало твърде малко за завладяване. И въпреки това, през всичките векове на застой и гладуване, човечеството е величаело мародерите като аристократи на шпагата, аристократи по рождение, аристократи по длъжност и е презирило производителите — като роби, търговци, като занаятчии, като индустриалци.

За слава на човешкия род имаше, за пръв и единствен път в историята, една страна на парите — и аз нямам по-висша и по-благоговейна възхвала, която да отдам на Америка, защото това означава: страна на разума, справедливостта, свободата, производството, достиженията. За първи път разумът и парите на отделния човек бяха освободени и нямаше състояния, натрупани от завоевания, а само състояния, натрупани чрез работа, и вместо копиеносци и роби, появи се истинският създател на благосъстоянието: най-великият работник, най-висшето човешко същество, издигналият се със собствени сили човек — американският индустриалец.

Ако поискате да назова най-забележителната особеност на американците, бих избрал факта, че те са създали фразата „правя пари“. Никой друг език или нация не са използвали преди тези думи, човечеството винаги е гледало на богатството като на статично количество — което да бъде присвоено, изпросено, наследено, споделено, заграбено или придобито в знак на благосклонност. Американците първи разбраха, че богатството трябва да бъде създадено. Думите „правя пари“ съдържат същността на човешката етика.

Но въпреки това тези са думите, заради които американците бяха отречени от загнилите култури от континентите на мародерите. Сега грабителското кредо ви е докарало до състояние да смятате най-забележителното си достижение за позорно клеймо, благополучието си — за вина, най-великите си личности, индустриалците — за мерзавци, великолепните си заводи — за продукт и собственост на физическия труд, труда на подтиквани от камшиците роби, нещо подобно на египетските пирамиди. Мерзавецът, който лукаво твърди, че не вижда разлика между силата на долара и силата на камшика, трябва да изпита разликата на собствения си гръб, което, мисля, ще се случи.

Докато не откриете, че парите са коренът на всяко добро, сами си просите унищожение. Когато парите престанат да бъдат инструментът, посредством който хората правят сделки помежду си, тогава хора стават инструменти на други хора. Кръв, камшици и пушки — или долари. Направете своя избор — друг няма, а времето ви изтича.

Франсиско не беше погледнал и веднъж Риърдън, докато говореше, но в мига, когато приключи, очите му се приковаха в лицето на Риърдън. Риърдън стоеше неподвижно, виждайки единствено Франсиско д'Анкония, отвъд движещите се фигури и ядосаните гласове помежду им. Имаше хора, които бяха слушали, но сега бързаха да се отдалечат, имаше и други, които казваха:

— Ужасно... Не е вярно... Колко злобно и себично... — и го казваха високо и предпазливо едновременно, сякаш искаха съседите им да ги чуят, а Франсиско — не.

— Господин д'Анкония — заяви жената с обиците, — не съм съгласна с вас!

— Ако можете да оборите дори и едно изречение, госпожо, ще ви изслушам с благодарност.

— О, аз не мога да ви отговоря, нямам никакви отговори, умът ми не работи по този начин, но чувствам, че не сте прав, така че знам, че грешите.

— Откъде знаете?

— Чувствам го. Не се водя по главата, а по сърцето си. Може да сте добър в логиката, но сте безсърдечен.

— Госпожо, когато всички видим хората да умират от глад около нас, вашето сърце няма да бъде от никаква полза за тяхното спасяване. А аз съм достатъчно безсърдечен, за да кажа, че когато закрещите „Но аз не знаех!“ няма да получите прошка.

Жената се извърна, с разтреперани бузи и глас:

— Несъмнено това е забавен начин да се говори на парти!

Един едър човек с неуловим поглед каза високо, с пресилено радостен глас, който предполагаше, че единственият му интерес към всеки проблем беше да не му позволи да стане неприятен:

— Ако така усещате парите, сеньор, мисля, че съм ужасно доволен, задето притежавам доста акции на „Д'Анкония мед“

Франсиско каза остро:

— По-добре си помислете още веднъж, сър.

Риърдън тръгна към тях, а Франсиско, който като че ли не гледаше към него, веднага тръгна да го посрещне, сякаш другите изобщо не съществуваха.

— Здравейте — каза Риърдън просто, с лекота, като на приятел от детинство. Усмиваше се. Видя как усмивката му се отрази по лицето на Франсиско.

— Здравейте.

— Искам да говоря с вас.

— С кого мислите, че говоря през последния четвърт час?

Риърдън се разсмя, признавайки точка за противника си.

— Не мислех, че сте ме забелязали.

— Забелязах, когато влязох, че вие сте единият от единствените двама души в тази стая, които се радват да ме видят.

— Не сте ли твърде самонадеян?

— Не, само твърде благодарен.

— Кой беше другият човек, който се радваше да ви види?

Франсиско вдигна рамене и каза:

— Една жена.

Риърдън забеляза, че Франсиско го беше отвел встрани, далеч от групата, толкова умело и естествено, че нито той, нито другите бяха забелязали, че е направено нарочно.

— Не очаквах да ви видя тук — каза Франсиско. — Не биваше да идвате на този прием.

— Защо не?

— Може ли да попитам какво ви накара да дойдете?

— Моята жена нямаше търпение да приеме поканата.

— Простете ми, че го изказвам така, но нямаше ли да е по-подходящо и по-малко опасно, ако ви беше помолила да я заведете на обиколка по бардаците?

— За каква опасност говорите?

— Господин Риърдън, вие не знаете как тези хора правят бизнес или как тълкуват присъствието ви тук. По вашия кодекс, но не и по техния, приемането на нечие гостоприемство е знак за добра воля, декларация, че вие и вашият гост сте в цивилизована връзка. Не им давайте разрешение да мислят подобно нещо.

— Тогава защо вие сте тук?

Франсиско весело сви рамене.

— О, няма значение какво правя аз. Аз съм просто купонджия.

— Какво правите на този прием?

— Просто си търся завоевания.

— И намерихте ли?

С неочаквано откровено лице Франсиско отвърна сериозно, почти тържествено:

— Да, мисля, че ще бъде най-доброто и най-страхотното.

Гневът на Риърдън беше неволен, викът му не беше пълен с упрек, а с отчаяние:

— Защо се пилеете по този начин?

Намек за усмивка, като далечен изгрев, се появи в очите на Франсиско, когато той попита:

— Ще признаете ли, че ви засяга?

— Ще чуете още няколко признания, ако към това се стремите. Преди да ви срещна се чудех как можете да пилеете богатство като вашето. Сега е по-лошо, защото не мога да ви презирам, както тогава, както бих искал, и все пак въпросът е много по-ужасяващ: как можете да пилеете ум като вашия?

— Не мисля, че точно сега го пилея.

— Не знам дали изобщо е имало нещо, което някога е значело нещо за вас, но ще ви кажа нещо, което не съм казвал на никого преди. Когато ви срещнах, спомняте ли си, че ми казахте, че искате да ми предложите благодарността си?

В очите на Франсиско нямаше и следа от веселост — Риърдън не беше се изправял никога срещу толкова сериозен и уважителен поглед.

— Да, господин Риърдън — тихо отговори той.

— Казах ви, че нямам нужда от нея и ви обидих. Добре, спечелихте. Речта, която произнесохте тази вечер — това ми предлагате, нали?

— Да, господин Риърдън.

— Това беше повече от благодарност, а аз имах нужда от благодарност; беше повече от възхищение, а аз имах нужда и от това; беше много повече от всяка дума, която може да ми хрумне.

Ще имам нужда от няколко дни, за да обмисля всичко, което ми дадохте, но едно нещо знам със сигурност. Имах нужда от това. Никога не съм правил подобно признание, защото никога не съм търсил нечия помощ. Ако ви е било забавно да отгатнете, че ми беше приятно да ви

видя, то сега вече имате нещо, на което можете да се смеете, ако искате.

— Може да ми отнеме няколко години, но ще ви докажа, че това са неща, с които не се шегувам.

— Докажете го сега, като отговорите на един въпрос: защо не практикувате това, което проповядвате?

— Сигурен ли сте, че не го правя?

— Ако нещата, които казахте, са истина, ако сте достатъчно велик, за да го знаете, трябваше да сте водещият индустриалец в света в момента.

Франсиско каза сериозно, сякаш го беше казал на онзи пълен човек, но със странна нотка на нежност в гласа си:

— Предлагам ви да го премислите пак, господин Риърдън.

— Мислил съм за вас повече, отколкото бих признал. Не намерих отговор.

— Нека ви подсказва: ако нещата, които казах, са верни, кой е най-виновният човек в тази стая тази вечер?

— Предполагам — Джеймс Тагарт?

— Не, господин Риърдън, не е Джеймс Тагарт. Но вие трябва да определите какво е вина и сам да изберете човека.

— Преди няколко години бих казал, че сте вие. Все още мисля, че тъкмо това трябваше да кажа. И ще съм в позицията на онази глупава жена, която говори с вас: всички причини, които знам, ме карат да мисля, че сте виновен, и все пак не мога да го почувствам.

— Вие правите същата грешка като онази жена, господин Риърдън, макар и в по-благородна форма.

— Какво имате предвид?

— Имам предвид много повече от преценката ви за мен. Онази жена и всички други като нея продължават да отбягват мислите, за които знаят, че са добри. Вие продължавате да изтласквате от съзнанието си мислите, за които вярвате, че са лоши. Те го правят, защото искат да избегнат усилието. Вие го правите, защото няма да си позволите да допуснете нещо, което би ви пощадило.

Те задоволяват емоциите си на всяка цена. Вие жертвате вашите като първата цена за всеки проблем. Те не искат да понесат нищо. Вие сте готов да понесете всичко. Те продължават да бягат от отговорност. Вие продължавате да я поемате. Но не виждате ли, че основната

грешка е същата? Всеки отказ да се види реалността, по каквато и да е причина, има разрушителни последствия. Няма зли мисли, освен една: отказът да се мисли. Не пренебрегвайте желанията си, господин Риърдън. Не ги жертвайте. Изследвайте причините им. Има граници на това, което трябва да понесете.

— Откъде знаете това за мен?

— Направих същата грешка някога. Но не съм я повтарял отдавна.

— Ще ми се... — започна Риърдън и спря рязко.

Франсиско се усмихна.

— Страх ви е да имате желания ли, господин Риърдън?

— Ще ми се да можех да си позволя да ви харесвам толкова, колкото всъщност ви харесвам.

— Бих дал... — Франсиско спря, Риърдън видя необяснима емоция, която не можеше да определи, но все пак беше сигурен, че е болка — той видя първия момент на колебание у Франсиско.

— Господин Риърдън, притежавате ли някакви акции в „Д’Анкония мед“?

Риърдън го изгледа с удивление.

— Не.

— Някой ден ще разберете какво предателство извършвам в момента, но... не купувайте никога акции на „Д’Анкония мед“. Изобщо не работете с „Д’Анкония мед“ по никакъв начин.

— Защо?

— Когато научите истинската причина, ще разберете дали изобщо е имало нещо или някой, който да значи нещо за мен... и колко много е значел.

Риърдън се намръщи: беше си спомнил нещо.

— Не бих работил с вашата компания. Не ги ли нарекохте хора с двойни стандарти? Нима вие не сте един от мародерите, които забогатяват в момента чрез директивите?

Необяснимо, но думите не поразиха Франсиско като обида, а върнаха увереността на лицето му.

— Нима мислите, че аз съм изкопчил тези директиви от планировчиците на обири?

— Ако не сте вие, кой тогава?

— Стопаджиите, които качвам.

— Без вашето съгласие?

— Без дори да знам.

— Неприятно ми е да призная колко много ми се иска да ви повярвам, но точно сега няма как да го докажете.

— Нима? Ще ви го докажа след по-малко от четвърт час.

— Как? Остава фактът, че вие сте спечелили най-много от тези директиви.

— Това е истина. Спечелих повече, отколкото господин Мауч и неговата банда изобщо можеха да си представят. След години работа те ми дадоха тъкмо шанса, който ми трябваше.

— Хвалите ли се?

— И още как!

Риърдън забеляза с недоверие, че очите на Франсиско му отправяха твърд, светъл поглед, поглед не на купонджия, а на човек на действието.

— Господин Риърдън, знаете ли къде повечето от тези нови аристократи пазят скритите си пари? Знаете ли къде повечето от лешоядите на справедливия дял са инвестирали печалбите си от риърдънов метал?

— Не, но...

— В акции на „Д’Анкония мед“. Безопасно, не личи и е извън страната. „Д’Анкония мед“ — стара, неуязвима компания, толкова богата, че може да оцелее още три поколения грабежи. Компания, управлявана от упадъчен плеябой, който не дава пет пари, който ще ги остави да използват собствеността му както им хареса и просто ще продължи да прави пари за тях — автоматично, както са правили и предците му. Нима това не е перфектно за мародерите, господин Риърдън? Само че дали не са изпуснали нещо?

Риърдън се взираше в него.

— Накъде биете?

Франсиско се изсмя изведнъж.

— Лоша работа за тези печалбари на гърба на риърдъновия метал. Не искате да изгубят парите, които сте изкарали за тях, нали, господин Риърдън? Но по света стават инциденти — знаете какво казват, човекът е просто безпомощна играчка, оставена на милостта на природните стихии. Например на рудните докове на „Д’Анкония мед“ във Валпараисо стана пожар... утре сутринта, пожар, който ги сравни

със земята, заедно с половината пристанищни съоръжения. Колко е часът, господин Риърдън? О, май обърках глаголните времена. Утре следобед ще има срутване в мините на „Д’Анкония мед“ в Орано — няма да има жертви, освен самите мини. Ще се разкрие, че мините са неспасяеми, тъй като са експлоатирани на погрешните места месеци наред — какво можеш да очакваш от управлението на плейбой? Големите залежи от мед ще бъдат погребани под тонове скали, където и Себастиан д’Анкония не би могъл да ги достигне за по-малко от три години, а народната република никога няма да си ги върне. Когато акционерите започнат да се вглеждат, ще открият, че мините в Кампос, в Сан Феликс, в Лае Ерас са експлоатирани точно по същия начин и са работили на загуба повече от година, само дето плейбойт е манипулирал счетоводните книги и е държал това далеч от вестниците. Да ви кажа ли какво ще открият за леярните на „Д’Анкония мед“? Или за рудния флот? Но всички тези разкрития няма да донесат на акционерите нищо добро, защото акциите на „Д’Анкония мед“ ще са се сгромолясат с трясък утре сутрин, като електрическа крушка, ударена в бетон, ще катастрофират като експресен асансьор, разпръсвайки парчетата от стопаджиите в калта!

Триумфалното повишаване на гласа на Франсиско се сля с друг също толкова силен звук: Риърдън избухна в смях. Той не знаеше колко е продължил този момент или какво е почувствал — това беше нещо като удар, който го захвърли в някакъв друг вид осъзнаване, а след това втори удар го върна към собственото му съзнание — всичко, което остана след това, като събуждане след наркотик, беше чувството, че е познал някаква невероятна свобода, която никога не може да бъде достигната в реалността. Това беше като пожара на Уайът, това беше като тайна опасност. Осъзна, че отстъпва от Франсиско д’Анкония. Франсиско стоеше и го гледаше напрегнато и изглеждаше така, сякаш го е наблюдавал през цялото това неизмеримо време.

— Няма лоши мисли, господин Риърдън — меко каза Франсиско — освен една: отказът да се мисли.

— Не — каза Риърдън, беше почти като въздишка, трябваше да задържи гласа си тих, беше го страх, че ще се чуе как крещи, — не... ако това е ключът към вас, не, не очаквайте да ви поздравя... не сте имали силата да се борите с тях... избрали сте най-лесния и лош път...

преднамереното разрушение... разрушение на достижение, което не сте създали и за което не сте достоен...

— Не това ще прочетете утре във вестниците. Няма да има никакви доказателства за предумишлена разруха. Всичко е станало в нормалния, обясним и подлежащ на оправдание ход на обикновената некомпетентност. Некомпетентността не подлежи на наказание в наши дни, нали? Момчетата в Буенос Айрес и Сантяго вероятно ще поискат да ми дадат субсидия, като утешение и награда. Голяма част от компанията „Д’Анкония мед“ все още съществува, макар и друга голяма част да си е отишла завинаги. Никой няма да каже, че съм го направил нарочно. Можете да си мислите каквото искате.

— Мисля, че вие сте най-виновният човек в тази стая — тихо, уморено каза Риърдън, дори и огънят на гнева го беше напуснал — усещаше единствено празнотата, която остава след смъртта на една голяма надежда. — Мисля, че сте по-лош от всичко, което предполагам...

Франсиско го погледна със странна, ведра полуусмивка — с ведростта на победата над болката, и не отговори. Мълчанието им позволи да чуят гласовете на двамата мъже, които стояха на няколко крачки от тях, и те се обърнаха да ги чуят.

Набитият възрастен мъж очевидно беше бизнесмен от онзи съзнателен, лишен от зрелищност тип. Официалният му костюм беше добро качество, но с кройка от преди двайсет години, със слаб оттенък на зелено по шевовете — беше го носил по редки поводи. Копчетата на ризата му бяха показни и твърде големи, но това беше трогателната показност на наследена вещ, обърканите парчета от старомодно майсторство, които вероятно бяха стигнали до него през четири поколения, както и бизнеса му. Лицето му имаше изражение, което в онези дни беше белег за почтеност: озадаченост. Той гледаше събеседника си, опитвайки се — съзнателно, безпомощно, безнадеждно — да разбере.

Събеседникът му беше по-млад и по-нисък, дребен човек с отпусната плът, с изпънати гърди и вирнати тънки мустачки. Казваше с покровителствено отегчение:

— Ами не знам. Всички викате, че разходите се вдигат, май сега цялата борса от това се оплаква, но това е обичайният хленч на хора,

чиито печалби се свиват. Не знам, ще трябва да видим, да решим дали да ви разрешим да печелите или не.

Риърдън погледна Франсиско и видя лицето му, което беше отвъд представата му за онова, което чистотата на една-единствена цел може да направи с човешкото изражение: това беше най-безмилостното лице, което човек изобщо някога можеше да види. Беше мислил за себе си като за безмилостен, но знаеше, че не можеше да стигне това ниво, този оголен, неумолим поглед, мъртъв за всяко чувство освен справедливост. Каквото и да е останалото в него, мислеше си Риърдън, човек, който може да изпита това, е гигант.

Това продължи само миг. Франсиско се обърна към него с обичайното си изражение и каза съвсем тихо:

— Промених мнението си, господин Риърдън. Радвам се, че дойдохте на този прием. Искам да видите това.

След това, повишавайки глас, Франсиско каза изведнъж с весел, нехаен, пронизителен тон на човек, лишен напълно от чувство за отговорност:

— Няма ли да ми дадете този заем, господин Риърдън? Това ме поставя в ужасно положение. Трябва да получа парите, и то тази вечер, трябва да ги събера, преди стоковата борса да отвори сутринта, защото иначе...

Не трябваше да продължава, защото дребният човек с мустаците го беше сграбчил за ръка. Риърдън не вярваше, че тялото на човек може да промени размерите си по такъв начин, но с очите си видя как човекът олекна, смали се, сви се, сякаш въздухът бе изтеглен от дробовете му, и арогантният управник изведнъж се превърна в човече, което не можеше да заплашва никого.

— Нещо... нещо не е наред ли, сеньор д'Анкония? Искам да кажа, на... на стоковата борса?

Франсиско бързо вдигна пръст към устните си с уплашен поглед.

— Тихо! — прошепна той. — За Бога, тихо!

Мъжът трепереше.

— Значи нещо... не е наред?

— Да не би случайно да имате акции в „Д'Анкония мед“?

Мъжът кимна, неспособен да говори.

— О, това е много лошо! Е, добре, слушайте, ще ви кажа, ако ми дадете честна дума, че няма да го кажете на никого. Не искате да

избухне паника.

— Честна дума... — задъхваше се човекът.

— По-добре изтичайте при брокера си и продавайте колкото с е може по-бързо, защото нещата в „Д’Анкония мед“ не вървят много добре. Опитвам се да събера малко пари, но ако не успея, ще имате късмет, ако получите и десет цента за долар утре сутрин о, по дяволите, забравих, че можете да намерите брокерите си чак утре сутрин, лоша работа...

Мъжът хукна през стаята, бутайки хората по пътя си, като торпедо, изстреляно в тълпата.

— Наблюдавайте — сурово каза Франсиско, обръщайки се към Риърдън.

Мъжът се изгуби в тълпата, не можеха да видят на кого продава тайната си и дали му е останала достатъчно хитрост, за да я изтъргува с тези, които правеха услугите, но видяха вълната от преминаването му да се разпростира из стаята, внезапни течения разцепиха тълпата, като първите пукнатини, след това пукнатините се увеличиха, сякаш по стена, която ще рухне всеки момент, появиха се празнини, но не от човешки допир, а от безликия дъх на страха.

Гласовете се задавиха изведнъж, появиха се локви от тишина, сетне се родиха различни звуци — надигащите се интонации на безполезно повтаряни въпроси, неестествени въздишки, писък на жена, няколко пресилени кикота от онези, които все още се опитваха да се преструват, че нищо не е станало.

Имаше и неподвижни моменти в движението на тълпата, като разпространяваща се парализа, имаше внезапна неподвижност, сякаш някакъв двигател беше спрял, седне дойде трескавото, безцелно, неуправляемо движение на предмети, които сякаш се търкалят надолу по хълм, оставени на сляпата милост на гравитацията и на всяка скала, която срещаха по пътя си. Хората бягаха навън, към телефоните, един към друг, струпваха се или избутваха телата около себе си безразборно. Тези хора, най-силните в страната, които държаха, без да отговарят пред никого, властта над храната и радостта на всеки човек, през всичките му години живот на тази земя, тези хора бяха станали на купчина отломки, които се люлееха от вятъра на паниката, отломки, останали от сграда, чиято ключова колона е била разрушена.

Джеймс Тагарт, чието лице имаше неподобаващ израз, породен от емоции, които от векове наред хората са се учили да прикриват, се хвърли към Франсиско и изкрещя:

— Вярно ли е?

— Ама Джеймс — каза с усмивка Франсиско — какво става? Защо изглеждаш разтревожен? Парите са коренът на всяко зло, така че на мен просто ми омръзна да бъда зъл.

Тагарт хукна към главния вход, крещейки нещо на Орън Бойл по пътя. Бойл кимна и продължи да кима, със старанието и смирението на безполезен слуга, след това хукна в друга посока. Черил, с воал, виещ се като кристален облак във въздуха, тичаше след Тагарт и го хвана на вратата.

— Джим, какво става?

Той я отблъсна и тя падна върху корема на Пол Ларкин, докато Тагарт бягаше навън.

Три души стояха напълно неподвижни като колони в стаята, а погледите им прорязваха останките от катастрофата: Дагни гледаше Франсиско, а Франсиско и Риърдън се гледаха един друг.

ГЛАВА XIII

ДОБРОВОЛНО ИЗНУДВАНЕ

— Колко е часът?

„Времето изтича“ помисли си Риърдън, но отговори:

— Не знам. Няма още полунощ — и като си спомни, че носи ръчен часовник, добави: — Без двајсет.

— Ще взема влак за вкъщи — каза Лилиан.

Той чу изречението, но то трябваше да изчака реда си, за да влезе в претъпканите коридори на съзнанието му. Той стоеше и гледаше разсеяно всекидневната на апартамента си, на няколко минути разстояние с асансьора до приема. След миг отговори автоматично:

— По това време?

— Още е рано. Има още много влакове.

— Заповядай и остани тук, разбира се.

— Не, предпочитам да се прибера.

Той не оспори.

— Ами ти, Хенри? Възнамеряваш ли да се прибереш у дома тази вечер?

— Не — и добави: — Утре имам бизнес срещи тук.

— Както кажеш.

Тя свлече вечерната наметка от раменете си, хвана я в ръка и тръгна към вратата на спалнята му, но спря.

— Мразя Франсиско д'Анкония — напрегнато каза тя. — Защо трябваше да идва на това парти? И не можа ли да си затваря устата, поне до утре сутрин?

Той не отговори.

— Чудовищно е — онова, което е позволил да се случи с компанията му. Разбира се, той е просто един развален плейбой, но такова голямо богатство е отговорност, има граница на небрежността, която човек може да си позволи!

Той хвърли поглед върху лицето ѝ: беше странно напрегнато, с изострени черти, които я караха да изглежда по-стара.

— Той трябваше да има някакъв дълг към акционерите си, нали? Нали, Хенри?

— Имаш ли нещо против да не го обсъждаме?

Тя сви устни в жест, равностоеен на повдигане на рамене, и влезе в спалнята. Той стоеше до прозореца и гледаше потоците от покриви на коли долу, оставяше очите си да почиват върху нещо, докато способността му да вижда беше изключена. Съзнанието му беше още съсредоточено върху тълпата в балната зала долу и върху две фигури в тази тълпа. Но също както всекидневната му оставаше в периферията на зрението му, така и чувството, че трябва да направи нещо, оставаше в периферията на съзнанието. Улови го за миг — това беше фактът, че трябва да свали вечерните си дрехи, — но отвъд него имаше чувство на съпротива да се съблече в присъствието на странната жена в спалнята си, така че веднага го забрави.

Лилиан излезе, също така кокетно нагласена, както беше пристигнала, бежовият костюм очертаваше фигурата ѝ с подходящата си стегнатост, шапката беше килната над половината ѝ коса, която беше подредена на вълни. Тя носеше куфара си, люлеейки го леко, сякаш демонстрираше способността си да го носи. Той се протегна механично и взе куфара от ръката ѝ.

— Какво правиш? — попита тя.

— Ще те закарам на гарата.

— Така? Не си се преоблякъл.

— Няма значение.

— Няма нужда да ме ескортираш. В състояние съм да се справя. Ако имаш бизнес срещи утре, по-добре си лягай.

Той не отговори, но отиде до вратата, отвори я пред нея и я последва до асансьора. Останаха мълчаливи, докато пътуваха с таксито до гарата. В такива моменти, когато изобщо си спомнеше за присъствието ѝ, той забелязваше, че тя седи изправена, почти перчейки се със съвършенството на позата си, изглеждаше будна и удовлетворена, сякаш тръгваше на ранно сутрешно пътешествие с определена цел.

Таксито спря на входа на терминала на „Тагарт“. Ярките светлини, които заливаха огромната стъклена врата, преобразуваха късния час в някакво усещане за активна, вечна сигурност. Лилиан изскочи с лекота от таксито и каза:

— Не, не трябва да излизаш, връщай се. Ще се прибереш ли за вечеря утре — или чак следващия месец?

— Ще ти се обадя — каза той.

Тя му помахаше с ръка с ръкавица и изчезна в светлините на входа. Когато колата тръгна, той даде на шофьора адреса на апартамента на Дагни.

Апартаментът беше тъмен, когато влезе, но вратата към спалнята ѝ беше откритата и той чу гласа ѝ:

— Здравей, Ханк.

Той влезе и попита:

— Спеша ли?

— Не.

Той включи лампата. Тя лежеше на леглото, с отпусната на и възглавницата глава, косата ѝ падаше върху раменете ѝ — изглеждаше така, сякаш не е мърдала дълго време, а лицето ѝ беше спокойно. Изглеждаше като ученичка, с изрязаната яка на бледосинята си нощница високо около шията ѝ, а предната част на нощницата беше в преднамерен контраст със строгостта — светлосиня бродерия, която изглеждаше луксозно зряла и женствена.

Той седна на ръба на леглото и тя се усмихна, забелязвайки, че строгата официалност на вечерния му костюм правеха действията му така просто и естествено интимни. Усмихна ѝ се в отговор. Беше дошъл, готов да отхвърли прошката, която тя му беше дала на партито, както човек отказва благодаяние от твърде щедър противник. Вместо това той изведнъж се протегна и прокара ръка по челото ѝ, по косата ѝ, в жест на покровителствена нежност, усещайки изведнъж колко деликатна е тя, като дете — същият този противник, който непрекъснато предизвикваше силата му, но който имаше нужда от неговата защита.

— Понасяш толкова много — каза той, — а аз допълнително те затруднявам.

— Не, Ханк, не е така и го знаеш.

— Знам, че си достатъчно силна, за да не му позволиш да те нарани, но това е сила, която нямам право да изисквам. И все пак го правя, и не мога да намеря никакво решение, никакво изкупление. Мога само да призная, че го знам и няма начин, по който да те помоля да ми простиш.

— Няма нищо за прощаване.

— Нямах право да я водя в твоето присъствие.

— Това не ме нарани. Само...

— Да?

— Само като те виждах как страдаш... беше тежко за гледане.

— Не мисля, че страданието може да поправи каквото и да е, но каквото и да съм изпитвал, не съм страдал достатъчно, а ако има нещо, което да ненавиждам, то е да говоря за собственото си страдание — това трябва да е единствено моя грижа. Но ако искаш да знаеш, понеже така или иначе знаеш, да, за мен беше ад. И ми се ще да беше по-лошо. Поне няма да си позволя да се измъкна.

Той го каза сурово, без емоция, като обективна присъда към самия себе си. Тя се усмихна тъжно, взе ръката му и притисна устните си към нея, поклати глава, отхвърляйки присъдата и остана с лице, скрито в ръката му.

— Какво искаше да кажеш? — меко попита той.

— Нищо... — сетне тя вдигна глава и каза твърдо: — Ханк, знаех, че си женен. Знаех какво правя. Сама го избрах. Не ми дължиш нищо, няма дълг, с който да трябва да се съобразяваш.

Той бавно поклати глава в знак на протест.

— Ханк, не искам от теб нищо, освен онова, което ти решиш да ми дадеш. Спомняш ли си, че веднъж ме нарече търговец? Искам да идваш при мен, търсейки единствено собствената си наслада. Докато искаш да останеш женен, по каквато и да е причина, нямам право да се възмущавам. Моят начин да правя търговия е да знам, че радостта, която ми доставяш, е заплатена с тази, която получаваш от мен, а не с това аз или ти да страдаме. Не приемам жертви и не ги правя. Ако поискаш от мен повече от онова, което ти значиш за мен, ще откажа. Ако поискаш да се откажа от железницата, ще те напусна. Ако някога удоволствието на единия трябва да се заплати с болката на другия, по-добре изобщо да няма търговия. Търговия, при която единият печели, а другият губи, е измама. Не го правиш в бизнеса, Ханк. Не го прави и в живота си.

Като неясен фон зад думите ѝ той чуваше думите, казани от Лириан, той виждаше разстоянието между едната и другата, разликата между онова, което искаха от него и от живота.

— Дагни, какво мислиш за брака ми?

— Нямам право да мисля за него.

— Трябва да си се чудила.

— Така беше... преди да дойда в къщата на Елис Уайът. Не и след това.

— Никога не си ме питала.

— Няма и да го направя.

Той замълча за момент, сетне каза, гледайки право в нея, подчертавайки, че отхвърля уважението към личния му живот, което тя винаги му беше осигурявала.

— Има нещо, което искам да знаеш. Не съм я докосвал от... къщата на Елис Уайът.

— Радвам се.

— Мислиш ли, че бих могъл?

— Никога не съм си позволявала да се питам за това.

— Дагни, да не искаш да кажеш, че и да беше станало, ти... щеше да приемеш и това?

— Да.

— Нямаше ли да се чувстваш ужасно?

— По-ужасно, отколкото мога да ти кажа. Но ако това е твоят избор, щях да го приема. Искам те, Ханк.

Той взе ръката ѝ и я вдигна до устните си, тя почувства моментната битка в тялото му, във внезапното движение, с което той се смъкна, почти рухвайки, и впи устни в рамото ѝ. След това я дръпна напред, издърпа тялото ѝ в бледосинята нощница върху коленете си, задържа го със сила, без усмивка, сякаш в знак на омраза към думите ѝ, но и сякаш тъкмо това бяха думите, които най-много беше искал да чуе. Наведе лице към нейното и тя чу въпросът, който той беше задавал отново и отново, в нощите през изминалата година, който винаги се изтръгваше от него неволно, винаги като внезапен пробив, който издаваше постоянна, тайна мъка:

— Кой беше първият ти мъж?

Тя се изви назад, опитвайки се да се измъкне от него, но той я държеше.

— Не, Ханк — каза тя, лицето и беше твърдо. Рязкото, стегнато движение на устните му беше усмивка.

— Знам, че няма да ми отговориш, но няма да спра да питам, защото това е нещо, което никога няма да приема.

— Запитай се защо няма да го приемеш.

Той отговори, докато ръката му се движеше бавно от гърдите към коленете ѝ, сякаш подчертаваше чувството му за собственост и същевременно го мразеше:

— Защото... нещата, които ми позволяваш да правя... не мислех, че е възможно някога да го направиш, дори и за мен... но да открия, че е възможно, дори нещо повече, че си позволявала и на друг мъж, че си го желала, това...

— Разбираш ли какво казваш? Че никога не си приемал и това, че те чакам, че никога не си приемал, че бих могла да те искам, също както съм искала и него някога.

Той каза тихо:

— Така е.

Тя се изтръгна от него с внезапно извиване, изправи се, но го гледаше с лека усмивка, и каза меко:

— Знаеш ли каква е единствената ти вина? Макар че имаш огромна способност за това, никога не си се научил да се забавляваш. Винаги си отхвърлял удоволствието си твърде лесно. Винаги си бил готов да понасяш твърде много.

— И той така каза.

— Кой?

— Франсиско д'Анкония.

Той се учуди защо остава с впечатлението, че името я е шокирало и че отговаря с миг закъснение:

— Казал ти е това?

— Говорехме за нещо съвсем различно.

След миг тя каза спокойно:

— Видях те да говориш с него. Кой обиждаше другия този път?

— Никой. Дагни, какво мислиш за него?

— Мисля, че го е направил нарочно — този банкрут, в който ще затънем утре.

— Знам, че е така. И все пак, какво мислиш за него като човек?

— Не знам. Трябва да мисля, че е най-долното същество, което някога съм срещала.

— Трябва? Но не го мислиш?

— Не. Не съм съвсем сигурна в това.

Той се усмихна.

— Това е странното в него. Знам, че е лъжец, безделник, евтин плейбой, най-порочно безотговорното изпаднало човешко същество, което мога да си представя. Но когато го погледна, чувствам, че ако някога изобщо е имало човек, на когото да поверя живота си, то това е той.

Тя ахна.

— Ханк, да не твърдиш, че го харесваш?

— Твърдя, че не знаех какво означава да харесваш някого, не знаех колко ми е липсвало това, докато не го срещнах.

— За Бога, Ханк, ти си хлътнал по него!

— Да, мисля, че е така — той се усмихна. — Защо те плаши това?

— Защото... защото мисля, че ще те нарани по някакъв ужасен начин... и колкото повече се виждаш с него, толкова по-трудно ще е за понасяне... а и ще ти отнеме много време да го преживееш, ако изобщо го преживееш... Чувствам, че трябва да те предупредя да се пазиш от него, но не мога, защото не съм сигурна за нищо относно него, дори и за това дали е най-великият или най-долният човек на земята.

— Аз не съм сигурен за нищо относно него — освен за това, че го харесвам.

— Но помисли за онова, което е направил. Нарани не Джим и Бойл, а мен и теб, Кен Данагър и останалите, защото бандата на Джим по-скоро ще си го изкара върху нас, и това ще бъде още една катастрофа, като пожара на Уайът.

— Да... да, като пожара на Уайът. Но, знаеш ли, не мисля, че ме интересува толкова. Какво е още една катастрофа? Всичко си върви по пътя така или иначе, просто става въпрос за това дали ще е малко по-бързо или по-бавно, всичко, което ни е останало, е да държим кораба на повърхността докато можем, а след това да потънем с него.

— Това ли е извинението му? Това ли те кара да чувстваш?

— Не. О, не! Тъкмо това чувство губя, когато говоря с него. Странното е онова, което всъщност ме кара да чувствам.

— Какво?

— Надежда.

Тя кимна, безпомощно удивена, осъзнавайки, че и тя го е изпитвала.

— Не знам защо — каза той, — но гледам хората и те ми изглеждат така, сякаш са направени единствено от болка. Той не е. Ти не си. Тази ужасна безнадеждност, която е навсякъде около нас... губя я само в негово присъствие. И тук. Никъде другаде.

Тя се върна обратно при него, плъзна се, седна в краката му и притисна лицето си към коленете му.

— Ханк, имаме още толкова много пред себе си... и толкова много сега...

Той погледна силуета от бледосиня коприна, сгушен върху черните му дрехи, наведе се към нея и каза тихо:

— Дагни... нещата, които ти казах онази сутрин в дома на Елис Уайът... мисля, че лъжех себе си.

— Знам.

* * *

През сивия ръмеж календарът над покривите сочеше трети септември, а часовникът на друга кула показваше десет и четиридесет. Риърдън се връщаше към хотел „Уейн-Фолкленд“. Радиото на таксито пискливо изплюваше звуците на паникьосан глас, който известяваше рухването на „Д'Анкония мед“.

Риърдън се облегна уморено: катастрофата изглеждаше като стара новина, прочетена отдавна. Не чувстваше нищо, освен неприятното усещане, че не е прилично да се намира рано сутринта по улиците, облечен във вечерно облекло. Не чувстваше желание да се върне от света, който беше напуснал, към света, който ръмеше покрай прозорците на таксито.

Той завъртя ключа в ключалката на хотелския си апартамент с надеждата да се върне колкото се може по-бързо в кабинета си и да не му се налага да вижда нищо около себе си.

Те поразиха съзнанието му едновременно: масата за закуска, вратата към спалнята му, отворена към легло, в което никой не беше спал, и гласът на Лилиан:

— Добро утро, Хенри.

Тя седеше в един фотьойл, облечена в костюма, който носеше предния ден, без сако и шапка, бялата ѝ блуза изглеждаше

самодоволно свежа. На масата имаше останки от закуска. Тя пушеше цигара, с изражение и поза като след дълго, търпеливо бдение.

Докато той стоеше неподвижно, тя бавно кръстоса крака и се настани по-удобно.

— Няма ли да кажеш нещо, Хенри?

Той стоеше като мъж във военна униформа на някаква официална проява, където не беше разрешено да съществуват емоции.

— Ти трябва да говориш.

— Няма ли да се опиташ да се оправдаеш?

— Не.

— Няма ли да започнеш да ме молиш за прошка?

— Няма причина да ми прощаваш. Нямам какво да добавя. Знаеш истината. Сега всичко зависи от теб.

Тя се разсмя, изтегна се и отърка рамене о облегалката на фотьойла.

— Не очакваше ли, че ще те хвана рано или късно? — попита ги.

— Ако мъж като теб се държи като монах повече от година не мислиш ли, че може да заподозра причината? Все пак смешно е, че този твой прословут ум не попречи да те хвана просто ей така — тя махна към стаята и към масата със закуската. — Бях сигурна, че няма да се върнеш тук снощи. И не беше трудно, нито пък скъпо да разбере от служител на хотела тази сутрин, че не си прекарал и една нощ в тези стаи през последната година.

Той не каза нищо.

— Мъжът от неръждаема стомана! — тя се засмя. — Мъжът на достиженията и честта, който е толкова по-добър от всички нас! Да не би да е танцьорка или пък маникюристка в скъп фризьорски салон, покровителстван от милионери?

Той остана безмълвен.

— Коя е тя, Хенри?

— Няма да отговоря на това.

— Искам да знам.

— Няма да стане.

— Не мислиш ли, че е смешно да играеш ролята на джентълмен, който защитава името на дамата, или пък на какъвто и да е джентълмен — от сега нататък? Коя е тя?

— Казах, че няма да отговоря.

Тя вдигна рамене.

— Предполагам, че няма значение. Има само един стандартен тип за една стандартна цел. Винаги съм знаела, че под аскетичния си вид си прост, жесток сенсуалист, който иска от една жена единствено животинско удовлетворение, което, мога да се похваля, аз никога не съм ти давала. Знаех, че прехваленото ти чувство за чест ще рухне някой ден и ще бъдеш завлечен от най-ниската и евтина женска, като всеки друг изневеряващ съпруг.

Тя се разсмя.

— Великата ти почитателка, госпожица Дагни Тагарт, ми беше бясна само защото намекнах, че нейният герой не е чист като неръждаемата си стомана. И беше достатъчно наивна да си въобрази, че ще заподозра именно нея като жена, която мъжете намират за привлекателна за връзка, в която търсят всичко друго, но не и мозък. Познавах истинската ти същност и склонности, нали?

Той не каза нищо.

— Знаеш ли какво мисля за теб сега?

— Имаш право да ме осъждаш, както решиш.

Тя се засмя.

— Великият мъж, който беше изпълнен с толкова голямо презрение — в бизнеса — към слабците, които подкастрираха ъглите или падаха по пътя, защото не можеха да имат такава сила на характера и стабилност на целите! Как се чувстваш сега?

— Моите чувства не са твоя работа. Имаш право да решиш какво искаш да направя. Ще се съглася с всяко твое искане, освен с едно: не ме карай да се откажа.

— О, не бих искала да се откажеш! Не бих очаквала да промениш природата си. Това е истинското ти ниво — под цялото това измислено величие на рицар на промишлеността, който се е издигнал само чрез гения си от каналите в мините до луксозните маси и белите нагръдници! Добре ти стои нагръдникът, особено когато се прибираш в единайсет сутринта! Никога не си се издигнал от мините, там ви е мястото на всички самосъздали се новобогаташи, в ъгъла на кръчмата в събота вечер, с пътуващите търговци и танцьорките!

— Искаш ли да се разведеш?

— Ще ти хареса, нали? Би било чудесна сделка! Не ти ли е хрумвало, че знам, че искаш да се разведеш с мен още от първия месец

на брака ни?

— Ако си го мислела, защо остана с мен?

Тя отговори строго:

— Това е въпрос, който си загубил правото да задаваш.

— Вярно е — каза той, мислейки, че една-единствена мислима причина — любовта ѝ към него — би могла да оправдае отговора ѝ.

— Не, няма да се разведе с теб. Да не мислиш, че ще позволя романът ти с някаква уличница да ме лиши от дома ми, от името ми, от положението ми в обществото? Ще запазя колкото се може повече парчета от живота си, всичко, което не зависи от нещо толкова калпаво като твоята вярност. Не се заблуждавай: никога няма да ти дам развод. Независимо дали ти харесва или не, ти си женен и ще си останеш женен.

— Добре, ако това искаш.

— Освен това няма да призная... между другото, защо не седнеш?

Той остана прав.

— Кажки каквото имаш да казваш.

— Няма да призная никакъв неофициален развод като раздяла например. Можеш да продължиш любовната си идилия в каналите и мазетата, където ѝ е мястото, но в очите на света ще очаквам да помниш, че аз съм госпожа Хенри Риърдън. Винаги си проповядвал такава прекалена привързаност към почтеността — сега ще те видя осъден на живот на двуличник, какъвто всъщност си. Ще очаквам да обитаваш дома, който официално е твой, но сега ще бъде мой.

— Щом искаш.

Тя се облегна назад нехайно, небрежно отпусната, с разтворени крака, с ръце, положени стриктно и успоредно на облегалките на фотьойла, като съдия, който може да си позволи да бъде немарлив.

— Развод? — каза тя със студен кикот. — Мислиш ли, че ще се измъкнеш толкова лесно? Мислиш ли, че ще се отървеш само с няколко от твоите милиони, хвърлени като милостиня? Толкова си свикнал да купуваш всичко, което пожелаеш, с доларите си, че не можеш да се съобразиш с неща, които са некомерсиални, не подлежат на договаряне, не могат да бъдат изтъргувани по никакъв начин. Не си в състояние да повярваш, че може да съществува човек, който не се интересува от пари. Не можеш да си представиш какво означава това.

Е, мисля, че ще трябва да научиш. О, да, разбира се, че ще се съгласиш с всяко мое искане от сега нататък. Искам да стоиш в този кабинет, с който се гордееш толкова, в безценния си завод, и да си играеш на герой, който работи по осемнайсет часа на ден, индустриален гигант, който поддържа цялата страна, гений, който е над простото стадо на хленчещото, лъжещо, мамещо човечество. След това искам да се прибиращ вкъщи и да се изправяш пред единствения човек, който знае какво си в действителност, който знае истинската стойност на думата ти, на честта ти, на непорочността ти, на прехваленото ти самочувствие. Искам да се изправиш в собствения си дом срещу единствения човек, който те презира и има право на това. Искам да ме гледаш всеки път, когато строиш нова пещ или изливаш рекордно количество стомана, или пък чуваш аплодисменти на възхищение, когато се чувстваш горд от себе си, когато се чувстваш чист, пиан или осъзнаваш величието си. Искам да ме гледаш всеки път, когато чуеш за някоя низост, когато почувстваш гняв от човешката развала, презрение към нечие мошеничество, или пък си жертва на ново правителствено изнудване — да гледаш и да знаеш, че не си по-добър, че не стоиш по-високо от никого, че нямаш право да презираш каквото и да е. Искам да ме гледаш и да научиш съдбата на човек, който се е опитал да построи кула до небето, или на онзи, който е искал да достигне слънцето с восъчни крила — или пък своята собствена, на човек, който искаше да се смята за съвършен!

Някъде извън и встрани от него, сякаш четеше в нечий друг ум, той забеляза мисълта, че в наказанието, което тя искаше той да понесе има някаква пукнатина, нещо нередно само по себе си, встрани от това дали наказанието е подходящо или справедливо, някакво практическо недоглеждане, което щеше да го разруши изцяло, ако го откриеше. Той не се опита да го открие. Мисълта отмина, като бележка, която той си отбеляза със студено любопитство, за да се върне отново към нея някога в далечно бъдеще. В него не съществуваше нищо, с което да изпитва интерес или да откликва.

Собственият му ум беше вцепенен от усилието да задържи последните останки от чувството си за справедливост срещу огромния си прилив от отвращение, което лишаваше Лилиан от човешката ѝ форма, въпреки всичките му усилия да мисли, че няма право да го изпитва. Ако тя беше отвратителна, тъкмо той беше причината — това

беше нейният начин да приеме болката, никой не може да предприше формата, под която човешкото същество се опитва да понася страданието, никой не може да обвинява, не и той, в крайна сметка, той, който ѝ го е причинил. Но той не видя признаци за страдание в поведението ѝ. Тогава може би грозотата беше единственото ѝ средство, за да го скрие. После той вече не можеше да мисли за нищо друго, освен за това как да понесе погнусата ѝ още един миг, и след това още един.

Когато тя спря да говори, той попита:

— Свърши ли?

— Да, така мисля.

— В такъв случай по-добре взимай влака и се прибирай.

Докато извършваше движенията, необходими за събличането на вечерните си дрехи, той откри, че усеща мускулите си така, сякаш това е крайт на дълъг ден с физически труд. Колосаната му риза беше подгизнала от пот.

В него не беше останала нито мисъл, нито чувство, само едно усещане, което сливаше останките и от двете, усещане за благодарност за най-великата победа, която някога беше изисквал от себе си: Лилиан да излезе от апартамента жива.

* * *

На влизане в кабинета на Риърдън доктор Флойд Ферис имаше изражението на човек, толкова сигурен в успеха на начинанието си, че да може да си позволи благосклонна усмивка. Говореше с гладка, весела увереност — Риърдън имаше усещане, че това е увереността на професионален картоиграч-мошеник, който е положил огромни усилия да запомни всяка възможна смяна на цветовете и сега знае със сигурност, че всяка карта в тестето е белязана.

— Е, господин Риърдън — каза вместо поздрав той, — не подозирах, че дори и закоравял вълк на обществена служба, стискал толкова много прочути ръце, като мен, все още може да изпита тръпката да се срещне със забележителен човек, но тъкмо това изпитвам в момента, вярвате или не.

— Приятно ми е — каза Риърдън.

Доктор Ферис седна и направи няколко забележки за цвета на листата през октомври, които беше наблюдавал по време на дългото си пътуване от Вашингтон, предприето специално, за да се срещне лично с господин Риърдън. Риърдън не казваше нищо. Доктор Ферис погледна навън през прозореца и коментира вдъхновяващата гледка на фабриката, която, каза той, е един от най-ценните производствени центрове на страната.

— Не мислехте така за продукта ми преди година и половина — каза Риърдън.

Доктор Ферис се намръщи за миг, сякаш някой от белезите на картите беше паднал и му беше провалил играта, сетне се разсмя, като че ли отново я беше овладял.

— Това беше преди година и половина, господин Риърдън — лековато каза той. — Времената се менят и хората се менят с тях — мъдрите го правят. Мъдростта се състои в познанието кога да помним и кога да забравяме. Постоянството не е навик на ума, който е мъдро да се практикува или пък да се очаква от човешкия род.

След това той премина към лекция за глупостта на постоянството в свят, където нищо не е абсолютно, освен принципа на компромиса. Говореше искрено, но някак нехайно, сякаш и двамата разбираха, че не това е основната тема на разговора им. Все пак, странно, той говореше не с тон на предговор, а с този на послепис, сякаш основната тема беше приключена отдавна.

Риърдън изчака първото „Не мислите ли така?“ и отговори:

— Моля Ви да споделите спешния въпрос, заради който поискахте тази среща.

Доктор Ферис погледна за миг учудено и неразбиращо, после каза весело, сякаш си беше спомнил нещо маловажно, което можеше да бъде уредено без усилие:

— А, това ли? Ставаше въпрос за датите за доставка на риърдънов метал за Държавния научен институт. Бихме желали да получим пет хиляди тона до първи декември, след което няма да има проблем да изчакаме за остатъка от поръчката до януари.

Риърдън го погледа мълчаливо известно време, всеки следващ момент правеше веселата интонация в гласа на доктор Ферис, която все още висеше във въздуха на стаята, да изглежда все по-глупава.

Когато доктор Ферис вече беше започнал да се плаши, че той няма да отговори, Риърдън каза:

— Пътното ченге с кожените гамаши, което пратихте тук, не ви ли докладва за разговора си с мен?

— Ами да, господин Риърдън, но...

— Какво друго искате да чуете?

— Но това беше преди пет месеца, господин Риърдън. Оттогава насам се случи едно събитие, което ми вдъхва увереност, че сте променили решението си и няма да ни причинявате никакви неприятности, както и ние на вас.

— Какво събитие?

— Събитие, за което вие знаете много повече, отколкото аз, но видите ли, и аз знам доста за него, въпреки че бихте предпочели да не е така.

— Какво събитие?

— Тъй като е ваша тайна, господин Риърдън, защо не си остане тайна? Кой няма тайни в наши дни? Например Проектът Х — тайна. Разбирате, естествено, че можем да се сдобием с метала ви, като просто накараме да го купят на малки порции различни правителствени служби, които да ни го предадат след това, и няма да сте в състояние да го предотвратите. Но това означава да се занимаваме с много отвратителни бюрократи — доктор Ферис се усмихна с обезоръжаваща искреност, — о, да, ние сме също толкова непопулярни едни пред други, колкото и пред гражданите, ще се наложи да допуснем много отвратителни бюрократи до тайния Проект Х, което би било крайно нежелателно в този момент. Същото важи и за всяка публичност в пресата — ако ви дадем под съд за отказ да изпълните заповед на правителството. Но ако трябва да се изправите пред съда по друго, много по-сериозно обвинение, където Проектът Х и Държавният научен институт не са въввлечени, и където не можете да издигнете никакъв принцип или да събудите обществена симпатия — е, това няма да ни опечали никак, но ще ви струва повече, отколкото можете да си въобразите. Следователно единственият ви практически изход е да ни помогнете да запазим нашата тайна и да ви позволим вие да запазите вашата — понеже, както съм сигурен, че разбирате, ние сме напълно в състояние да държим всеки бюрократ на безопасно разстояние от пътя ви толкова дълго, колкото решим.

— Какво събитие, каква тайна, какъв съд?

— О, стига, господин Риърдън, не бъдете дете! Четирите хиляди тона риърдънов метал, които доставихте на Кен Данагър, разбира се — весело каза доктор Ферис.

Риърдън не отговори.

— Принципните въпроси са такава досада и такава загуба на време за всички страни. Бихте ли решили да станете мъченик в името на някакъв принципен въпрос, при обстоятелства, при които никой не знае какъв сте — никой, освен вие и аз, където няма да имате шанс да прошепнете и дума за принципи, където няма да сте герой, създател на зрелищен нов метал, изправил се срещу врагове, чиито действия може да изглеждат донякъде мръсни на обществеността, където няма да сте герой, а обикновен престъпник, алчен индустриалец, който е измамил закона просто заради печалба, гангстер от черния пазар, който е нарушил националното законодателство, предназначено да защитава общественото благоденствие, герой без слава и публика, който ще постигне единствено половин вестникарска колонка някъде на пета страница — е, още ли искате да сте такъв мъченик? Защото точно такъв е въпросът: или ще ни доставите метала, или отивате в затвора за десет години и взимате приятелчето си Данагър със себе си.

Като биолог доктор Ферис винаги бе очарован от теорията, че животните имат способността да надушват страха. Опитва се да развие подобна способност и у себе си. Докато гледаше Риърдън, той заключи, че отдавна е решил да отстъпи, тъй като не улавяше и следа от страх.

— Кой беше информаторът ви? — попита Риърдън.

— Един от вашите приятели, господин Риърдън. Собственикът на медна мина в Аризона, който ни доложи, че сте закупили допълнително количество мед миналия месец, над обичайния тонаж, изискван за месечната квота риърдънов метал, която законът ви позволява да произвеждате. Медта е една от съставките на риърдъновия метал, нали? Това беше цялата информация, от която се нуждаехме. Останалото беше лесно за проследяване. Не бива да обвинявате твърде много този собственик на мина. Производителите на мед са притиснати толкова лошо в момента, че човекът трябваше да предложи нещо стойностно, за да получи услуга, наредба за „спешна нужда“, която спря някои от директивите по неговия случай и му даде

малко пространство да диша. Човекът, на когото продаде информацията си, знаеше къде тя би имала най-висока стойност, така че той я продаде на мен, в замяна на някои услуги, от които той имаше нужда. Така че всички необходими доказателства, както и следващите десет години от живота ви, сега са на мое разположение — и аз ви предлагам сделка. Сигурен съм, че няма да се възпротивите, тъй като сделките са ваша специалност. Формата може и да е по-различна от онази, която познавате от младите си години, но вие сте умен търговец, винаги сте знаели как да се възползвате от променящите се обстоятелства, и тъй като такива са обстоятелствата на днешния ден, едва ли ще ви е трудно да видите къде е интересът ви и да действате в съгласие с това.

Риърдън каза спокойно:

— В младите ми години на това му викаха изнудване.

Доктор Ферис се усмихна леко:

— Така е, господин Риърдън. Навлязохме в много по-реалистична епоха.

Но все пак има една специфична разлика, мислеше си Риърдън, между поведението на обикновен изнудвач и това на доктор Ферис. Изнудвачът би показал признаци на злорадство за греха на жертвата си, би признал, че това е зло, би намекнал за заплахата и чувство на опасност и за двамата им. Доктор Ферис не правеше нищо такова. Държеше се така, сякаш става въпрос за нещо нормално и естествено, предлагаше чувство на безопасност, без осъдителен тон, а с другарска нотка, другарство, което се основаваше и за двамата на презрението към самите себе си. Внезапното чувство, което накара Риърдън да се наведе напред с живо внимание, беше чувството, че всеки момент ще открие още една стъпка от онзи път, който някога беше зърнал.

Като видя заинтригувания поглед на Риърдън, доктор Ферис се усмихна и се поздрави, че е уцелил верния бутон. Играта му беше ясна, белязаните карти следваха в правилния ред; някои хора, мислеше си доктор Ферис, биха направили всичко, стига да остане неназовано, но този човек иска откритост, това е суровият реалист, който той очакваше да открие.

— Вие сте практичен човек, господин Риърдън — дружелюбно каза доктор Ферис, — не разбирам защо искате да изостанете от времето. Защо не се нагодите и не играете както трябва? По-умен сте

от повечето от тях. Вие сте стойностен човек, искаме ви от дълго време, и когато чух, че се опитвате да се сдушите с Джеймс Тагарт, разбрах, че можем да ви имаме. Не се занимавайте с Джим Тагарт, той е едно нищо, просто бълха. Влезте в голямата игра. Можем да ви използваме и вие можете да използвате нас. Искате да стъпчем Орън Бойл за вас? Той ви удари ужасно, не искате ли да го посмачкаме малко? Може да се уреди. Или пък искате да опазим Кен Данагър? Вижте колко непрактично се отнасяте към всичко това. Знам, че сте му продали метала, и това е защото имате нужда от неговите въглища. Значи поемате риска да отидете в затвора и да платите огромна глоба, само за да запазите Кен Данагър. Това ли наричате добър бизнес? Сключете сделка с нас и нека господин Данагър разбере, че ако не спазва правилата, той ще отиде в затвора, но не и вие, защото имате приятели, които той няма — и няма да трябва да се притеснявате за доставките на въглища никога повече. Това е модерният начин да се прави бизнес. Запитайте се кой начин е по-практичен. И каквото и да кажат за вас, никой никога не е отричал, че сте велик бизнесмен и твърдоглав реалист.

— Точно такъв съм — каза Риърдън.

— Така си и помислих — каза доктор Ферис. — Натрупахте богатство в епоха, когато повечето хора банкрутират, винаги сте успявали да преодолявате препятствията, заводът ви продължава да работи и правите пари, такава е репутацията ви, така че не бихте желали да сте непрактичен сега, нали? За какво? Какво ви интересува, стига да правите пари? Оставете теориите на хора като Бъртрам Скъдър, а идеалите — на хора като Балф Юбанк, и бъдете самият себе си. Слезте на земята. Не сте човек, който ще остави сантименталността да се намеси в бизнеса.

— Не — бавно каза Риърдън. — Не бих го направил. Никаква сантименталност.

Доктор Ферис се усмихна.

— Не мислите ли, че сме го знаели? — каза той с такъв тон, сякаш изоставяше наперения си вид, за да впечатли друг престъпник, демонстрирайки по-голямо коварство. — Отдавна чакаме да намерим нещо срещу вас. Вие, почтените хора, сте такъв проблем, толкова главоболие. Но знаехме, че ще се подхлъзнете рано или късно — и точно това искахме.

— Изглежда ви доставя удоволствие.

— Нима нямам солидни причини?

— Но в крайна сметка аз наруших един от вашите закони.

— Че за какво, мислите, служат те?

Доктор Ферис не забеляза внезапния израз на лицето на Риърдън — израз на човек, поразен от първия изглед на нещо, което се е опитвал да съзре. Доктор Ферис беше преминал стадия на виждането: той беше съсредоточен върху това да нанесе последните удари на животно, уловено в капан.

— Наистина ли смятате, че искаме тези закони да се спазват? — каза доктор Ферис. — Ние *искаме* да се нарушават. По-добре разберете, че не се изправяте срещу група скаути, така ще ви стане ясно, че не е време за красиви жестове. Искामе власт, и то сериозно. Вашите приятели бяха дребни мошеници, но ние сме наясно с истинската игра, и е по-добре и вие да я научите. Няма начин да се управляват невинни хора. Единствената власт на всяко правителство е да притиска престъпниците. Е, когато няма достатъчно престъпници, човек си ги *прави*. Обявяваш за престъпление толкова много неща, че става невъзможно хората да живеят, без да нарушават законите. Кой иска нация от спазващи закона граждани? Кой печели от такова нещо? Но просто прекарай закони, които не могат нито да се спазват, нито да се наложат, нито да се интерпретират обективно — и създаваш нация от закононарушители, след което започваш да прибираш парите от вината. Това е системата, господин Риърдън, това е играта, и щом я разберете веднъж, ще бъде много по-лесно да се справите.

Докато гледаше как доктор Ферис го наблюдава, Риърдън видя внезапна тръпка на безпокойство, изражение, което предшества паниката, сякаш на масата беше паднала чиста карта от колода, която доктор Ферис никога не беше виждал преди. Доктор Ферис виждаше в лицето на Риърдън израз на светла ведрост, която се ражда от неочаквания отговор на някакъв стар, тъмен въпрос израз на отпускане и готовност за действие едновременно, — в очите на Риърдън имаше младежка яснота, а в очертанията на устата му — почти недоловим оттенък на презрение. Каквото и да значеше това — а доктор Ферис не можеше да го разшифрова, — той беше сигурен в едно: по лицето нямаше и следа от вина.

— Има пукнатина в системата ви, доктор Ферис — спокойно, почти весело каза Риърдън, — практически дефект, който ще откриете, когато ме изправите на съд за това, че съм продал четири хиляди тона риърдънов метал на Кен Данагър.

Отне двајсет секунди — Риърдън ги усещаше бавно да отминават, — след което доктор Ферис беше вече убеден, че е чул окончателното решение на Риърдън.

— Да не мислите, че блъфираме? — избухна доктор Ферис, а гласът му изведнъж беше придобил отличителните белези на животните, които толкова дълго време беше изучавал: звучеше така, сякаш оголваше зъби.

— Не знам — каза Риърдън. — Не ме интересува дали е така.

— Нима ще бъдете толкова непрактичен?

— Оценката на едно действие като „практично“, доктор Ферис, зависи от това какво искате да практикувате.

— Не поставяхте ли личния си интерес над всичко друго?

— Точно това правя и в момента.

— Ако си мислите, че ще ви оставим да се измъкнете с...

— Сега ще ви помоля да напуснете.

— Кого си мислите, че баламосвате? — гласът на доктор Ферис беше се извисил почти до крясък. — Дните на бароните на индустрията са преброени! Имате средствата, но ние имаме средства срещу вас, така че или ще играете по нашия начин, или...

Риърдън беше натиснал един бутон. Госпожица Айвс влезе в кабинета.

— Доктор Ферис е объркан и не знае къде се намира, госпожице Айвс — каза Риърдън. — Бихте ли го придружили навън, моля?

Той се обърна към Ферис.

— Госпожица Айвс е жена, тежи около четирийсет и пет килограма, няма никакви практически квалификации, единствено отлични интелектуални способности. Никога няма да я бива за охрана в кръчма, само в такова непрактично място като фабрика.

Госпожица Айвс изглеждаше така, сякаш изпълняваше задължение с не по-голяма емоционална стойност от това да ѝ диктуват списък с фактури за доставки. Тя стоеше изправена с дисциплинирани обноси и ледена официалност, задържа вратата

отворена, остави доктор Ферис да прекоси стаята, след това излезе първа, доктор Ферис я последва.

Върна се след няколко минути — заливайки се от смях, неконтролируемо, ликуващо.

— Господин Риърдън — каза тя, смеейки се на страха си за него, на опасността и за двама им, на всичко, освен на победата за момента, — какво правите?

Той седеше в поза, която никога не беше си позволявал преди, поза, която ненавиждаше като най-вулгарния символ на бизнесмена: облегнат на стола си, с крака на бюрото, а на нея й се струваше, че в позата има някакво особено благородство, че това не е позата на надут директор, а на млад кръстоносец.

— Мисля, че откривам нов континент, Оуън — весело отговори той. — Континент, който е трябвало да бъде открит заедно с Америка, но не е.

* * *

— Трябва да говоря за това с теб — каза Еди Уилърс, поглеждайки към работника от другата страна на масата. Не знам защо ми помага, но е така — просто да знам, че ме чуваш.

Беше късно и светлините на подземната столова бяха приглушени, но Еди Уилърс виждаше очите на работника да го гледат внимателно.

— Чувствам се така, сякаш не са останали хора или човешки език — каза Еди Уилърс. — Усещам, че ако се разкреция по средата на улицата, никой няма да ме чуе... Не, не чувствам точно това, по-скоро усещам, че някой крещи по средата на улицата, но хората го подминават и до тях не достига нито звук, нито крясък. Ханк Риърдън, Кен Данагър или аз, и тримата го правим... Не виждаш ли, че някой трябваше да се изправи и да ги защити, но никой не го направи и няма как да го направи и занапред. Риърдън и Данагър бяха изправени на съд тази сутрин — за нелегална продажба на риърдънов метал. Делото е следващия месец. Бях там, в съдебната зала във Филаделфия, когато четяха обвинението. Риърдън беше съвсем спокоен — непрекъснато ми се струваше, че се усмихва, но не беше така. Данагър беше по-лошо

от спокоен. Не каза и дума, просто седеше там, сякаш стаята беше празна... Вестниците твърдят, че и двамата трябва да бъдат хвърлени в затвора... Не... не треперя, добре съм, ще се оправя след миг... Ето защо не й казах и дума, страхувах се да не избухна и не исках да правя положението още по-трудно за нея, знам как се чувства... О, да, *тя* говори с мен за това, и не трепереше, но беше дори по-лошо — знаеш я онази вкочаненост, когато човек действа така, сякаш не изпитва нищо, и... Слушай, казвал ли съм ти някога, че те харесвам? Харесвам те много — заради начина, по който изглеждаш в момента. Чуваши ни. Разбираш... Какво каза тя ли? Беше странно: че не се страхува за Ханк Риърдън, а за Кен Данагър. Каза, че Риърдън ще има силата да го понесе, но Данагър — не. Не че ще му липсва сила, но ще откаже да го понесе. Тя... тя е сигурна, че Кен Данагър е следващият, който ще изчезне. Като Елис Уайът и всички други. Да се предаде и да изчезне... Защо? Ами тя смята, че това е свързано с повишаването на стреса, икономически и личен проблем. Щом тежестта от даден момент се стовари върху плещите на даден човек, точно той изчезва, като пречупена колона. Преди година най-лошото, което можеше да се случи на страната, беше да изгуби Елис Уайът. Него изгубихме. Оттогава, казва тя, сякаш центърът на гравитацията се върти лудо, като потъващ кораб извън контрол, върти се от индустрия на индустрия, от човек на човек. Когато изгубим един, някой друг става отчаяно необходим — и той е следващият, когото губим. Каква по-голяма катастрофа от това доставките на въглища за страната да се оставят в ръцете на хора като Бойл или Ларкин? И не е останал никой във въгледобивната индустрия, който да произвежда много, освен Кен Данагър. Така че според нея той сякаш е белязан, сякаш в момента е в светлината на прожектор и чака да го отрежат... На какво се смееш? Може да звучи абсурдно, но мисля, че е вярно... Какво? Ами да, естествено, че е умна жена! А според нея има и нещо друго. Човек трябва да достигне до определен стадий на ума — не яд или отчаяние, нещо много, много повече и от двете, преди да може да бъде отрязан. Тя не може да каже какво е това, но е знаела много преди пожара, че Елис Уайът е достигнал този стадий и нещо ще му се случи. Когато видя Кен Данагър в съдебната зала днес, каза, че е готов за унищожителя... Да, това бяха думите, които използва: готов е за унищожителя. Виждаш ли, тя не мисли, че това става случайно.

Мисли, че зад всичко това има система, намерение, човек. Има унищожител, който броди из страната, който отрязва колоните една по една, за да рухне накрая цялата конструкция върху главите ни. Някакво безмилостно същество, движено от неразбираема цел... Тя казва, че няма да му позволи да грабне Кен Данагър. Продължава да повтаря, че трябва да спре Данагър, иска да говори с него, да го моли, да го убеждава, да съживи всичко, което може да изгуби, да го въоръжи срещу унищожителя, преди той да е дошъл. Отчаяно се стреми да се добере до Данагър първа. Той отказва да вижда когото и да е. Върнал се е в Питсбърг, при мините си. Но тя го намери по телефона, късно днес, и си уговори среща за утре следобед... Да, отива в Питсбърг утре... Да, страхува се за Данагър, ужасно се страхува... Не. Не знае нищо за унищожителя. Няма представа за самоличността му, няма доказателства за съществуването му — освен следата от разрушението. Но е сигурна, че съществува... Не, не може да отгатне целите му. Казва, че нищо на света не може да го оправдае. Има моменти, в които чувства, че иска да го намери повече от всеки друг на света, повече дори от изобретателя на двигателя. Казва, че ако намери унищожителя, ще го застреля веднага — готова е да даде живота си, ако може да отнеме първо неговия със собствената си ръка... Защото той е най-злото същество, което някога е съществувало, човекът, който източва мозъците на света... Предполагам, че той ѝ идва твърде много от време на време, дори и на нея. Не мисля, че си позволява да мисли колко е уморена. Онзи ден дойдох на работа много рано и я намерих заспала на кушетката в кабинета ѝ, а лампата на бюрото ѝ още светеше. Била е там цяла нощ. Просто стоях и я гледах. Нямаше да я събудя, дори цялата проклета компания да рухнеше... Докато спеше ли? Ами изглеждаше като младо момиче. Изглеждаше така, сякаш ще се събуди в свят, където никой няма да я наранява, сякаш няма какво да крие или от какво да се страхува. Именно това беше ужасното — лишената от вина чистота на лицето ѝ, докато тялото ѝ беше свито от изтощение, легнала там, където беше рухнала. Изглеждаше — хей, защо ме питаш как изглежда, когато спи? Да, прав си, защо аз говоря за това. Не бива. Не знам какво ме накара да си помисля за тона... Не ми обръщай внимание. Ще се оправя утре. Предполагам, че просто съм потресен след съдебната зала. Продължавам да си мисля: ако хора като Риърдън и Данагър трябва да бъдат пратени и затвора, то в какъв свят работим и

за какво? Не е ли останала никаква справедливост в света? Бях достатъчно глупав, за да го кажа на един репортер, когато напускахме съдебната зала, а той просто ми се изсмя и каза: „Че кой е Джон Голт?“ Кажи ми, какво става с нас? Не е ли останал и един справедлив човек? Няма ли кой да ги защити? Чуваш ли ме? Няма ли кой да ги защити?

* * *

— Господин Данагър ще бъде свободен след миг, госпожице Тагарт. Има посетител в кабинета си. Ще го извините ли за момент? — каза секретарката.

През двата часа на полета си до Питсбърг Дагни беше напрегната, без да може да оправдае притеснението си или да го отпъди, нямаше причина да брой минутите, и все пак усещаше сякаш желание да бърза. Притеснението изчезна, когато влезе в преддверието на кабинета на Кен Данагър: беше стигнала, нищо не се беше случило, за да ѝ попречи, чувстваше безопасност, увереност и огромно чувство на облекчение.

Думите на секретарката го разрушиха. Ставаш страхлива, мислеше си Дагни, усещайки безпричинен пристъп на ужас при нейните думи, ужас, непропорционален на тяхното значение.

— Толкова съжалявам, госпожице Тагарт — тя чу изпълнения с уважение, загрижен глас на секретарката и разбра, че стои, без да отговаря. — Господин Данагър ще ви приеме след минутка. Бихте ли седнали? — гласът изразяваше загриженост за това колко неуместно е да я карат да чака. Дагни се усмихна.

— О, няма проблем.

Седна на дървен стол срещу бюрото на секретарката. Посегна за цигара и спря, чудейки се дали ще има време да я довърши, с надеждата, че няма да има, след това я запали набързо.

Централата на великата въгледобивна компания на Данагър беше в старомодна сграда на гредоред. Някъде по хълмовете отвъд прозореца бяха шахтите, в които Кен Данагър някога беше работил като миньор. Никога не беше местил офиса си.

Можеше да види входовете на мините, прорязани в склоновете — малки рамки от метални греди, които водеха до огромното подземно

царство. Изглеждаха скромни, направо мизерни, изгубени в ярко оранжевото и червеното на хълмовете... Под яркосиньото небе, на слънчевите лъчи на късния октомври, морето от листа изглеждаше като море от огън... като вълни, които се канят да погълнат крехките шамандури на входовете към мините. Тя потръпна и отклони поглед: мислеше си за пламтящите листа, пръснати по хълмовете на Уисконсин, по пътя за Старнвил.

Забеляза, че от цигарата между пръстите ѝ е останала само угарка. Запали нова. Когато погледна часовника на стената в преддверието, забеляза, че и секретарката го поглежда в същия момент. Срещата ѝ беше за три часа, белият циферблат сочеше три и дванайсет.

— Моля за извинение, госпожице Тагарт — каза секретарката, — господин Данагър ще ви приеме всеки момент. Господин Данагър е изключително точен на срещите си. Повярвайте ми, това е безпрецедентно.

— Знам.

Знаеше, че Кен Данагър беше безкомпромисно точен по отношение на програмата си, като разписание на влак, и че обикновено отменя разговорите, ако посетителят си позволи да закъснее с пет минути.

Секретарката беше стара мома с внушаващи страх маниери: безчувствена любезност, недосегаема за никакви изненади, също както блестящо бялата ѝ блуза беше непроницаема за атмосферата, наситена с въглищен прах. Дагни си мислеше, че е странно закоравяла, тренирана жена като нея да изглежда нервна: не започна разговор, стоеше неподвижно, наведена над някакви страници на бюрото си. Половината от цигарата на Дагни беше изгоряла, докато жената стоеше и гледаше все същата страница. Когато вдигна глава да погледне часовника, стрелката сочеше три и половина.

— Знам, че това е непростимо, госпожице Тагарт — нотката на притеснение в гласа ѝ беше вече очевидна. — Не мога да го разбера.

— Бихте ли казали на господин Данагър, че съм тук?

— Не мога! — беше почти проплакване, тя видя учудения поглед на Дагни и се почувства задължена да обясни: — Господин Данагър ми се обади по интеркома и ми каза, че не бива да бъде прекъсван при каквито и да е обстоятелства.

— Кога направи това?

Секундната пауза беше като малка въздушна възглавница преди отговора:

— Преди два часа.

Дагни погледна затворената врата на кабинета на Данагър.

Чуваше глас зад вратата, но толкова слабо, че не можеше да определи дали това е гласът на един човек или разговорът на двама; не можеше да различи думите или емоцията в тона: чуваше само тиха, равномерна поредица от звуци, които изглеждаха нормални и не издаваха повишаване на гласовете.

— От колко време господин Данагър е в тази среща? — попита тя.

— От един часа — мрачно каза секретарката, след това добави като извинение: — Беше посетител без предварително записан час, иначе господин Данагър никога нямаше да позволи това да се случи.

Вратата не е заключена, мислеше си Дагни, тя почувства безразсъдното желание да я отвори със замах и да влезе — бяха просто няколко дъски с месингова дръжка, щеше да е необходимо нищожно мускулно усилие на ръката ѝ, — но отклони поглед, съзнавайки, че силата на цивилизования ред и правото на Кен Данагър беше по-непроницаема преграда от всяка ключалка.

Улови се, че гледа угарките от цигарите си в пепелника до себе си и се зачуди защо това я напруга още повече. Сетне разбра, че мисли за Хю Акстън: беше му писала в закусвалнята му в Уайоминг, молейки го да ѝ каже от къде е взел цигарата с доларовия знак — писмото се беше върнало с клеймо от пощата, че се е преместил и не е оставил нов адрес.

Каза си ядосано, че това няма връзка с настоящия момент и че трябва да контролира нервите си. Но ръката ѝ нервно натисна копчето на пепелника и угарките изчезнаха вътре. Когато погледна нагоре, очите ѝ срещнаха погледа на секретарката, прикован в нея.

— Съжалявам, госпожице Тагарт. Не знам какво да направя.

Това беше открита, отчаяна молба.

— Не смея да ги прекъсна.

Дагни попита бавно, повелително, противно на етикета:

— Кой е с господин Данагър?

— Не знам, госпожице Тагарт. Никога не съм виждала господина преди — тя забеляза внезапната, твърда неподвижност в погледа на

Дагни и добави: — Мисля, че е приятел от детинство на господин Данагър.

— О! — каза с облекчение Дагни.

— Дойде без предизвестие и поиска да види господин Данагър, каза, че това е среща, която господин Данагър му е определил преди четиридесет години.

— На колко е господин Данагър?

— На петдесет и две — каза секретарката и добави замислено, като нехайна забележка: — Господин Данагър е започнал да работи на дванайсет.

След още малко мълчание тя добави:

— Странното е, че посетителят не изглежда дори на четирийсет. Като че ли е човек на трийсет и няколко.

— Каза ли името си?

— Не.

— Как изглежда?

Секретарката се усмихна с внезапно оживление, сякаш щеше да произнесе ентусиазиран комплимент, но усмивката рязко изчезна.

— Не знам — с неудобство отговори тя. — Труден е за описване. Има странно лице.

Бяха мълчали дълго, а стрелките на часовника приближаваха три и петдесет, когато звънецът на бюрото на секретарката от кабинета на Данагър даде сигнал, че може да влезе. И двете скочиха на крака, секретарката се втурна напред с облекчена усмивка, бързайки да отвори вратата.

Когато влезе в кабинета на Данагър, Дагни видя страничната врата да се затваря зад предишния посетител. Чу как вратата с е затръшва, както и лекото звънтене на стъклото. Видя човека, който си е тръгнал, по отражението в лицето на Кен Данагър. Това не беше лицето, което беше видяла в съдебната зала, не беше лицето, което познаваше от години като въплъщение на неизменната, безчувствена твърдост — беше лице, което един двайсетгодишен младеж можеше само да се надява да има, но нямаше да може, лице, от което бяха премахнати всички следи от напрежение, така че набраздените бузи, набръчканото чело, посивялата коса — като мелодии, подредени наново, в нова тема — образуваха композиция на надеждата, готовността и лишената от вина ведрост: темата беше освобождение.

Той не се изправи, когато тя влезе — изглеждаше така, сякаш не се е върнал напълно в реалността и е забравил приличието, — но ѝ се усмихна с такава проста благосклонност, че тя се улови как се усмихва в отговор. Осъзна, че това е начинът, по който всяко човешко същество трябва да поздравява другите — и притеснението ѝ изчезна, изведнъж усети, че всичко е наред и че не може да има нещо, от което да се страхува.

— Как сте, госпожице Тагарт? — каза той. — Извинете ме, май ви накарах да ме чакате. Моля, седнете — той посочи стола пред бюрото си.

— Не ме притесняваше да чакам — каза тя. — Благодарна съм ви, че ми позволихте тази среща. Много исках да говоря с вас за нещо изключително спешно и важно.

Той се наведе над бюрото с израз, който показваше внимателна концентрация, както винаги правеше при споменаването на важни бизнес дела, но тя не говореше с човека, когото познаваше този ѝ беше непознат, така че тя спря, несигурна в аргументите, които беше приготвила. Той я гледаше мълчаливо, сетне каза:

— Госпожице Тагарт, днес е такъв хубав ден — може би последният тази година. Има нещо, което винаги съм искал да направя, но за което никога не съм имал време. Нека се върнем заедно в Ню Йорк и да вземем едно от онези туристически корабчета около остров Манхатън. Да погледнем за последен път най-великия град в света.

Тя седеше неподвижно, опитвайки се да задържи погледа си в една точка, за да спре люлеенето на кабинета. Това беше Кен Данагър, който никога не беше имал личен приятел, никога не се беше женил, никога не беше посещавал пиеса или филм, никога не беше позволявал на когото и да е безсрамието да му губи времето за нещо, различно от бизнес.

— Господин Данагър, дойдох да говоря с вас по въпрос от жизнена важност за бъдещето на вашия и на моя бизнес. Дойдох да говорим за обвинението срещу вас.

— А, това ли? Не се притеснявайте. Няма значение. Оттеглям се.

Тя седеше неподвижно, без да чувства нищо, вцепенено, чудейки се дали това е чувството, което човек изпитва, когато чуе смъртна присъда, от която се ужасява, но никога не е смятал за възможна. Първото движение, което направи, беше рязко да обърне глава към

страничната врата, после тя попита тихо, с устни, разкривени от омраза:

— Кой беше той?

Данагър се засмя:

— Ако сте отгатнала толкова много, трябва да знаете също така, че няма да отговоря.

— За Бога, Кен Данагър! — простена тя. Думите му я накараха да разбере, че помежду им вече е издигната бариерата на безнадеждността, на мълчанието, на въпросите без отговор — омразата беше само тънка жица, която я задържа за момент, а когато се скъса, тя рухна.

— Боже...

— Греша, хлапе — нежно каза той. — Знам как се чувстваш, но греша — после добави по-официално, сякаш си спомни за приличието, в опит да балансира между две реалности: — Съжалявам, госпожице Тагарт, че трябваше да дойдете толкова скоро след това.

— Дойдох твърде късно — каза тя. — Дойдох тъкмо, за да предотвратя това. Знаех, че ще стане.

— Защо?

— Бях сигурна, че вие сте следващият по пътя му, който и да е той.

— Така ли? Странно. Аз не знаех.

— Искях да ви предупредя, да... да ви въоръжа срещу него.

Той се усмихна.

— Приемете думата ми, госпожице Тагарт, за да не се измъчвате със съжаления за това кой е дошъл пръв: това не можеше да се направи.

Тя чувстваше, че с всяка изминала минута той се отдалечава все повече, толкова, че да не може да го достигне, но все още имаше някакъв тесен мост помежду им и тя трябваше да бърза. Наведе се напред и каза много спокойно, като силата на емоцията ѝ се въплъти в прекалената твърдост в гласа ѝ:

— Помните ли какво мислехте и чувствахте, кой бяхте, преди три часа? Помните ли какво значеха мините ви за вас? Помните ли „Тагарт Трансконтинентал“ или „Риърдън Стийл“? В името на всичко това, ще ми отговорите ли? Ще ми помогнете ли да разбере?

— Ще ви отговоря, стига да мога.

— Решили сте да се оттеглите? Да се откажете от бизнеса си?

— Да.

— Нима той не значи вече нищо за вас?

— Значи повече от когато и да било преди.

— Но ще го изоставите?

— Да.

— Защо?

— На това няма да отговоря.

— Вие, който обичахте работата си, уважавахте единствено работата, ненавиждахте всеки вид безцелност, пасивност и отказване — вие се отказвате от живота, който обичахте?

— Не. Тъкмо открих колко много го обичам.

— Но се каните да съществувате без работа, без цел?

— Какво ви кара да мислите така?

— Да не би да влизате във въгледобивния бизнес някъде другаде?

— Не, не е във въгледобивния бизнес.

— Тогава какво ще правите?

— Още не съм решил.

— Къде отивате?

— Няма да отговоря.

Тя си даде миг почивка, за да събере силите си, да си каже: не чувствай, не му показвай, че чувстваш нещо, не го оставяй да се изгуби и да разруши моста, сетне каза със същия тих, равен глас:

— Разбирате ли какво ще причини оттеглянето ви на Ханк Риърдън, на мен, на всички нас, които сме останали?

— Да. В момента го осъзнавам много по-добре от вас.

— И за вас това не значи нищо?

— Значи повече, отколкото можете да си представите.

— Тогава защо ни изоставяте?

— Няма да повярвате, а аз няма да обяснявам, но не ви изоставям.

— Оставете ни да носим по-голям товар и сте безразличен към това, че ще видите как мародерите ни унищожават.

— Не бъдете толкова сигурна.

— В кое? Във вашето безразличие или в нашето унищожение?

— И в двете.

— Но вие знаете, или поне го знаехте тази сутрин, че това е битка на живот и смърт, и само ние — а вие сте един от нас — сме срещу мародерите.

— Ако отговоря, че аз го знам, а вие не, ще си помислите, че думите ми нямат смисъл. Така че приемерте го както искате, но това е моят отговор.

— Ще ми кажете ли значението му?

— Не. Сама трябва да го откриете.

— Готов сте да предадете света на крадците. Ние не сме.

— Не бъдете сигурна в нито едно от двете.

Тя замълча безпомощно. Странното в поведението му беше неговата простота: той говореше напълно естествено и — наред въпросите без отговор и трагичната мистерия — създаваше впечатлението, че вече няма никакви тайни и че не е необходимо изобщо да има мистерия. Но докато го гледаше, тя видя първия пробив във веселото му спокойствие: видя го да се бори с някаква мисъл, колеба се, сетне каза с усилие:

— За Ханк Риърдън... Ще ми направите ли една услуга?

— Разбира се.

— Бихте ли ми казали, че аз... Виждате ли, никога не са ме интересували хората, и все пак той винаги е бил човек, когото съм уважавал, но до днес не знаех, че онова, което съм изпитвал, е... че това е единственият човек, когото съм обичал... Просто ми кажете, че ми се ще да мога — не, мисля, че това е всичко, което мога да му кажа... Вероятно ще ме осъди за това, че напускам... но все пак, може и да не го направи.

— Ще му кажа.

Когато чу неясния, прикрит нюанс на болка в гласа му, тя се почувства толкова близо до него, че ѝ се струваше невъзможно той да нанесе този удар, така че тя направи едно последно усилие.

— Господин Данагър, ако трябваше да ви моля на колене, ако трябваше да намеря някакви думи, които не съм намерила... щеше ли... има ли шанс да ви спра?

— Няма.

След миг тя попита безизразно:

— Кога напускате?

— Довечера.

— Какво ще правите с компанията? — тя посочи хълмовете пред прозореца. — На кого я оставяте?

— Не знам, не ме интересува. На никого и на всички. На който иска да я вземе.

— Няма да я продадете или да назовете наследник?

— Не. Че за какво?

— За да я оставите в добри ръце. Не можете ли поне да посочите наследник по ваш избор?

— Нямам избор. За мен няма значение. Искате ли да ви я оставя на вас? — той посегна за лист хартия. — Ще напиша писмо, с което да ви определя за единствен наследник. Незабавно, ако искате.

Тя поклати глава, отдръпвайки се неволно от ужас.

— Аз не съм мародер!

Той се разсмя и отблъсна листа.

— Виждате ли? Дадохте ми верния отговор, независимо дали го знаете или не. Не са притеснявайте за „Въглища Данагър“. Няма да има разлика — дали ще определя най-добрия наследник в света или най-лошия, или пък никакъв. Без значение кой ще ги поеме сега — дали хора или плевели; няма да има какво значение.

— Но да си тръгнете и да оставите... просто да оставите... промишлено предприятие, сякаш сме в епохата на номади без земя или диваци, скитащи из джунглата!

Тя гледаше към угарката в дланта си сякаш беше бижу.

— Не знам... Не знам от каква полза ще ми бъде, освен че е доказателство... — тя се усмихна горчиво — за една моя лична тайна.

Тя стоеше, без желание да си тръгне, гледайки Кен Данагър така, сякаш вижда за последен път човек, който отива на място, от което няма връщане. Той отгатна това, усмихна се и протегна ръка:

— Няма да ви казвам сбогом — каза той, — защото ще се видим отново в не толкова далечното бъдеще.

— О — с нетърпение каза тя, задържайки ръката му над бюрото, — нима ще се върнете?

— Не. Вие ще ме последвате.

* * *

Над сградите в тъмнината имаше само слабо червено дишане, сякаш заводът спеше, но беше жив, с равномерния дъх на пещите и далечния пулс на конвейерите. Риърдън стоеше до прозореца на кабинета си, с ръка, притисната о стъклото — погледната в перспектива, ръката му покриваше половин миля сгради, сякаш се опитваше да ги задържи. Гледаше към една дълга стена от вертикални ленти, която представляваше комплекс от коксови пещи. Една тясна врата се отвори с кратко издишане на пламък и плоча кокс с червен отблясък се плъзна гладко навън, като филийка от огромен тостер. За миг спря, след това рязка пукнатина разцепи плочата и тя рухна в гондолата, която чакаше на релсите отдолу. „Въглища Данагър“, мислеше си той. Това бяха единствените думи в съзнанието му. Останалото беше чувство на самота, толкова необхватно, че дори собствената му болка изглеждаше погълната от огромната празнина.

Предния ден Дагни му беше разказала историята за напразния си опит и му беше предала съобщението на Данагър. Тази сутрин беше чул новините, че Данагър е изчезнал. През безсънната си нощ, сетне по време на стриктната концентрация при ежедневните си задължения, отговорът му на съобщението от Данагър непрекъснато се блъскаше из ума му — отговор, който никога нямаше да има шанса да произнесе.

„Единственият човек, когото някога съм обичал“ И това дойде от Кен Данагър, който никога не беше изразявал нещо по-лично от „Виж сега, Риърдън“ Мислеше си: защо допуснахме това да се случи? Защо и двамата бяхме осъдени — в часовете, когато бяхме далеч от бюрата си — на изгнание сред ужасни непознати, които ни накараха да се откажем от всякакво желание за почивка, за приятелство, за звука на човешкия глас? Мога ли сега да си върна дори и един час, прекаран в това да слушам брат си Филип, и да го дам на Кен Данагър? Кой ни е вменил в дълг да приемаме като единствена награда за работата си сивото мъчение на престорената любов към тези, които ни даряват единствено с презрение? Ние, които можем да топим скали и метали за целите си, защо никога не сме търсили онова, което искаме от хората?

Опита се да задуши думите в ума си, знаейки, че е безсмислено да мисли за това сега. Но думите си стояха там и сякаш бяха отправени към мъртвец: не, не те осъждам, че си напуснал, ако това е въпросът и болката, които си взел със себе си. Защо не ми даде шанс да ти кажа...

Какво? Че одобрявам? Не, че нито мога да те обвинявам, нито да те последвам.

Със затворени очи той си позволи да изпита за миг огромното облекчение, което би почувствал, ако и той трябваше да напусне, да изостави всичко. Под шока от загубата усещаше тънка нотка на завист. Защо не дойдоха и при мен, които и да са те, и не ми дадоха тази неустоима причина, която да ме накара да тръгна? Но в следващия миг, с тръпка на гняв, той си каза, че би убил човека, който се опита да се обърне към него, щеше да го убие преди още да чуе думите на тайната, която щеше да го отдели от завода му.

Беше късно, персоналът си беше тръгнал, но той се ужасяваше от пътя до дома си и празнотата на предстоящата вечер. Чувстваше се така, сякаш врагът, който беше изтрил Кен Данагър, го чакаше в мрака отвъд блясъка на завода. Той вече не беше неуязвим, но каквото и да беше това, откъдето и да идваше, тук той беше в безопасност, сякаш в огнен кръг, очертан, за да отблъсне злото.

Той погледна блещукащите бели пръски по тъмните прозорци на една сграда в далечината — бяха като неподвижни вълни слънчева светлина по вода. Това беше отражението на неоновия надпис, който светеше върху сградата над главата му: „Риърдън стийл“. Мислеше си за онази нощ, когато беше пожелал да запали надпис върху миналото си: „Животът на Риърдън“ Защо го беше пожелал? Чии очи трябваше да го видят?

Мислеше си с горчиво учудване, за пръв път, че радостната гордост, която беше изпитвал някога, идваше от уважението му към хората, към стойността на възхищението им и на преценката им. Вече не я изпитваше. Нямахше хора, на чиито погледи да иска да предложи този надпис.

Той се извърна рязко от прозореца. Грабна палтото си със суров жест, чиято цел беше да го върне обратно към дисциплината на действието. Загърна се плътно, стегна колана, после побърза да загаси лампите с бързи движения на излизане от кабинета.

Отвори вратата и спря. В полутъмното фоайе светеше една-единствена лампа. Мъжът, който седеше на ръба на бюрото, в поза на небрежно и търпеливо очакване, беше Франсиско д'Анкония.

Риърдън стоеше неподвижно и улови кратък миг, в който Франсиско, без да мърда, го погледна с намек за весела усмивка, която

беше като намигане между конспиратори, относно някаква тайна, която и двамата разбираха, но не искаха да признаят. Това беше само миг, почти неуловим, защото му се стори, че Франкско се изправи веднага, щом той се появи, учтиво и почтително. Движението предполагаше строга официалност, отрицание на всякакъв опит за арогантност, но подчертаваше интимността на факта, че той не каза и дума като поздрав или обяснение. Риърдън попита твърдо:

— Какво правите тук?

— Реших, че ще искате да ме видите тази вечер, господин Риърдън.

— Защо?

— По същата причина, поради която сте толкова късно в кани нета си. Не работите.

— От кога седите тук?

— Час-два.

— Защо не почукахте на вратата?

— Щяхте ли да ме пуснете да вляза?

— Закъснели сте с въпроса.

— Да напусна ли, господин Риърдън?

Риърдън посочи вратата на кабинета си.

— Влезте.

Той запали лампите в офиса си, движейки се бавно, с контролирани движения, мислейки си, че не бива да си позволява да чувства нищо, но усети как цветовете на живота се връщат в него чрез напрегнатото, тихо нетърпение на една емоция, която не можеше да назове. Онова, което си каза съзнателно, беше: внимавай. Седна на ръба на бюрото си, кръстоса ръце, погледна Франсиско, който продължаваше да стои почтително пред него и попита със студен намек за усмивка:

— Защо дойдохте тук?

— Не искате да отговарям, господин Риърдън. Не бихте признали пред мен или пред себе си колко отчаяно самотен сте тази вечер. Ако не ме разпитвате, няма да се чувствате длъжен да го отричате. Просто приемоте онова, което знаете: че и аз го знам.

Изпънат като струна, обтегната между гнева от наглостта и възхищението от откровеността, Риърдън отговори:

— Ще го призная, щом искате. Какво ме интересува дали го знаете?

— Защото знам и ми пука, господин Риърдън. Аз съм единственият такъв човек наоколо.

— Защо да ви пука? И защо да имам нужда от помощта ви тази вечер?

— Защото не е лесно да трябва да прокълнеш човека, който е значел най-много за теб.

— Не бих ви проклинал, ако просто стояхте по-далеч от мен.

Очите на Франсиско се разшириха малко, след това той леко се усмихна и каза:

— Говорех за господин Данагър.

За миг Риърдън изглеждаше така, сякаш иска да зашлеви собственото си лице, след това се засмя меко и каза:

— Добре. Седнете.

Изчака да види какво предимство ще извлече Франсиско сега, но той просто му се подчини мълчаливо, с усмивка, която изглеждаше странно момчешка: едновременно победоносна и благодарна.

— Не осъждам Кен Данагър — каза Риърдън.

— Така ли? — двете думи сякаш бяха произнесени с еднакво ударение — много спокойно, почти внимателно, без следа от усмивка по лицето на Франсиско.

— Не. Не се опитвам да определям колко трябва да може да понесе човек. Ако се е пречупил, не е моя работа да го съдя.

— Ако се е пречупил?

— А не е ли така?

Франсиско се облегна назад, усмивката му се възвърна, но не беше щастлива усмивка.

— Какво ще ви причини изчезването му?

— Просто ще трябва да работя малко по-усилено.

Франсиско погледна стоманената стрела, очертана с черни линии на фона на червената мъгла зад прозореца, и каза, сочейки я:

— Всяка една от тези греди има граница на товара, който може да понесе. Каква е вашата?

Риърдън се засмя.

— От това ли се боите? За това ли дойдохте? Боите се, че ще се пречупя? Искате да ме спасите, както Дагни Тагарт искаше да спаси

Кен Данагър? Тя се опита да го стигне навреме, но не успя.

— Така ли? Не знаех. Госпожица Тагарт и аз сме на различни мнения за много неща.

— Не се притеснявайте. Няма да изчезна. Нека всички се предадат и да спрат да работят. Аз няма. Не знам какви са границите ми и не ме интересува. Единственото, което ми е необходимо да знам, е, че не мога да бъда спрян.

— Всеки човек може да бъде спрян, господин Риърдън.

— Как?

— Достатъчно е да се знае коя е движещата му сила.

— И каква е тя?

— Вие трябва да знаете, господин Риърдън. Вие сте един от последните морални хора, останали на света.

Риърдън се засмя горчиво.

— Наричали са ме как ли не, само не и така. И освен това грешите. Нямате представа колко.

— Сигурен ли сте?

— Би трябвало да знам. Морал? Какво, за Бога, ви накара да го кажете?

Франсиско посочи завода през прозореца.

— Това.

Дълго време Риърдън го гледаше неподвижно, след това само попита:

— Какво искате да кажете?

— Ако искате да видите един абстрактен принцип, какъвто например е моралното действие, в материална форма — ето го. Погледнете го, господин Риърдън. Всяка греда, всяка тръба, жица и клапа са били положени тук по избор, в отговор на въпроса: правилно или грешно? Трябвало е да избирате правилното, трябвало е да избирате най-доброто, което познавате — най-доброто за целта си, която е да правите стомана — а след това да продължите и да разширите познанията си, и да правите нещата по-добре и все по-добре, като целта ви е единственият ви стойностен стандарт. Трябвало е да действате по собствената си преценка, трябвало е да имате способността да съдите, куража да изтърпите присъдата на разума си, както и най-чистата, най-безмилостната отдаденост на правилото, че трябва да се прави само правилното, най-доброто, възможно най-

доброто, което можете да изстискате от себе си. Нищо не може да ви накара да действате противно на преценката си, и бихте отхвърлили като заблуден — като лош — всеки човек, който се опитва да ви каже, че най-добрият начин да загреете пещ е да я напълните с лед. Милиони хора, цяла нация, не можаха да ви спрат да произведете риърдъновия метал, защото знаехте за отличната му стойност и имяхте силата, което това знание дава. Но онова, за което се чудя, господин Риърдън, е защо живеете по един кодекс от принципи, когато става въпрос за природата, и по друг, когато става въпрос за хората?

Очите на Риърдън бяха приковани в него толкова съсредоточено, че въпросът му дойде бавно, сякаш усилието да бъде произнесен щеше да го разсее:

— Какво искате да кажете?

— Защо не се придържате към целта на живота си толкова ясно и твърдо, колкото го правите с целта на завода си?

— Какво искате да кажете?

— Преценили сте всяка тухла в това място съобразно стойността ѝ спрямо целта да се произвежда стомана. Бяхте ли толкова стриктен и за целта, която вашата работа и стоманата ви обслужват? Какво искате да постигнете, като отдавате живота си на производството на стомана? По какъв стандарт на ценностите преценявате дните си? Например защо прекарахте десет години в изтощителни усилия, за да произведете риърдъновия метал?

Риърдън отклони поглед, а лекото изгърбване на раменете му беше като въздишка на облекчение и разочарование:

— Ако ме питате това, значи няма да разберете.

— Ако ви кажа, че аз разбирам, а вие не — ще ме изхвърлите ли оттук?

— Така или иначе трябваше да ви изхвърля оттук, така че давайте, кажете какво имате предвид.

— Гордеете ли се с релсите за линията „Джон Голт“?

— Да.

— Защо?

— Защото това са най-добрите релси, правени някога.

— Защо ги изработихте?

— За да правя пари.

— Има много по-лесни начини да правите пари. Защо избрахте най-трудния?

— Казахте го в речта си на сватбата на Тагарт: за да разменя най-доброто си усилие срещу най-доброто усилие на другите.

— Ако това беше целта ви, постигнахте ли я?

Един миг изчезна в тежко мълчание.

— Не — каза Риърдън.

— Направихте ли пари?

— Не.

— Когато напрягате енергията си до краен предел, за да произведете най-доброто, очаквате ли да ви наградят или да ви накажат?

Риърдън не отговори.

— По всеки стандарт на приличието, на честта, на справедливостта, който познавате — убеден ли сте, че трябваше да бъдете награден за това?

— Да — тихо каза Риърдън.

— И ако вместо това са ви наказали — що за кодекс сте възприели?

Риърдън не отговори.

— Общоприето мнение е — каза Франсиско, — че живеенето в човешко общество прави живота много по-лесен и безопасен, отколкото ако се остави човека да се бори сам с природата на пустинен остров. Значи, където има и един човек, който се нуждае или използва метал по какъвто и да е начин — риърдъновият метал е направил живота му по-лесен. Това направи ли и вашия по-лесен?

— Не — тихо каза Риърдън.

— А остана ли животът ви такъв, какъвто беше, преди да произведете метала?

— Не — каза Риърдън, думата заглъхна, сякаш беше прерязал мисълта, която я последва.

Гласът на Франсиско го шибна внезапно, като команда:

— Кажете го!

— Направи го по-труден — безизразно каза Риърдън.

— Когато се чувствахте горд за релсите по линията „Джон Голт“ — каза Франсиско, а отмереният ритъм на гласа му придаваше безмилостна яснота на думите му, — за какви хора си мислехте?

Искахте ли тази линия да бъде използвана от хора, равни на вас — гиганти на производствената енергия, като Елис Уайът, на които да помогне да постигат все по-високи и по-високи, собствени цели?

— Да — с готовност каза Риърдън.

— Искахте ли да видите как я използват хора, които не могат да се равняват със силата на вашия ум, но които ще са ви равни по морал, хора като Еди Уилърс, които никога не биха открили вашия метал, но които ще дадат най-доброто от себе си, ще работят упорито като вас, ще живеят с плода на усилията си и, пътувайки по вашите релси, ще благодарят мълчаливо на човека, който им е дал повече, отколкото те са могли да му дадат?

— Да — меко каза Риърдън.

— Искахте ли да видите как я използват хленчеши негодници, които никога не са правили и най-малкото усилие, които не притежават способности и за това да бъдат прости писари, но искат дохода на президенти на компания, които подскачат от провал към провал и очакват вие да плащате сметките им, които смятат желанията си за равни на вашата работа и считат, че нуждата им заслужава по-голяма награда от вашите усилия, които искат да им служат, които искат това да бъде целта на живота ви, които искат вашата сила да бъде безгласна, безправна, незаплатена, останала без награда, роб на тяхната немощ, които твърдят, че сте роден за робство заради гения си, докато те са родени да управляват заради благополучието на некомпетентността, че вие трябва само да давате, а те — само да взимат, че вие трябва да произвеждате, те — да консумират, че на вас не бива да ви се плаща, нито телом, нито духом, нито с богатство, нито с признание, нито с уважение, нито с благодарност, така че те да могат да пътуват по вашите релси, да ви се подиграват и да ви проклинат, тъй като не ви дължат нищо, дори и усилието да свалят шапките си, за които вие сте платили? Това ли искате? Бихте ли се чувствали горд?

— По-скоро бих взривил линията — каза Риърдън със стиснати до бяло устни.

— Тогава защо не го направите, господин Риърдън? От трите типа хора, които описах — кои са унищожавали до днес и кои използват линията ви?

Те чуха далечния метален пулс на завода в дългото мълчание.

— Онова, което описах последно — каза Франсиско — е всеки човек, който претендира, че има право дори и върху една стотинка, която е спечелена с усилията на друг човек.

Риърдън не отговори, гледаше отражението на неоновия надпис върху тъмните прозорци в далечината.

— За вас е гордост да не поставяте граници на издръжливостта си, господин Риърдън, защото мислите, че постъпвате правилно. Ами ако не е така? Ако поставяте добродетелите си в служба на злото и им позволявате да станат инструмент на разрушението на всичко, което обичате, уважавате и на което се възхищавате? Защо не поддържате ценностния си кодекс сред хората, както го правите сред пещите? Вие, който не бихте позволили и един процент примеси в металната сплав — какво сте допуснали в моралния си кодекс?

Риърдън стоеше напълно неподвижно, чуваше думите в съзнанието си като равномерен шум от стъпки по пътеката, която търсеше, думите бяха: съгласието на жертвата.

— Вие, който никога не бихте се предали на природните трудности, а бихте започнали да ги подчинявате и да ги поставяте в услуга на своята радост и комфорт — на какво сте се предали в човешките ръце? Вие, който знаете от работата си, че човек бива наказван само когато греши, какво сте готов да понесете и заради какво? През целия си живот сте слушали порицания, и то не заради недостатъците ви, а заради най-големите ви добродетели. Мразили са ви не заради грешките ви, а заради достиженията ви. Осмивали са ви заради всички качества на характера, които са най-голямата ви гордост. Наричали са ви себичен заради куража да действате съгласно собствената си преценка и да понесете изключителната отговорност за живота си. Наричали са ви надменен заради независимия ви ум. Наричали са ви жесток заради непреклонната ви почтеност. Наричали са ви антисоциален заради погледа ви, който ви е накарал да рискувате да тръгнете по неоткрити пътища. Наричали са ви безмилостен заради силата и самодисциплината, с които преследвате целта си. Наричали са ви алчен заради величавата ви сила да създавате богатство. Вие, който сте изразходвали немислимо количество енергия, сте наричан паразит. Вие, който създадохте изобилие там, където имаше само пустиня и безпомощни, умиращи от глад хора, бяхте наречен обирджия. Вие, който позволихте всички те да живеят, бяхте наречен експлоататор.

Вие, най-чистият и морален човек сред тях, станяхте мишена на подигравки като „вulgарен материалист“. Спряхте ли се, за да ги попитате — с какво право? По какъв кодекс? По какъв стандарт? Не, понесохте всичко и продължихте да мълчите. Преклонихте се пред техния кодекс и никога не подкрепихте собствения си. Знаехте какъв съвършен морал е необходим, за да се произведе и един пирон, но ги оставихте да ви заклеймяват като неморален. Знаехте, че човек има нужда от възможно най-стриктен кодекс от ценности, за да се справи с природата, но мислехте, че нямате нужда от такъв кодекс, за да се справите с хората. Оставихте най-смъртоносното оръжие в ръцете на враговете си, оръжие, за което никога не сте подозирали, което никога не сте разбирали. Техният морален кодекс е тяхното оръжие. Запитайте се колко дълбоко и по колко ужасни начини сте го приели. Запитайте се какво прави моралният кодекс с живота на човека и защо той не може да съществува без него, и какво ще се случи, ако приеме погрешен стандарт, според който злото е добро. Да ви казвам ли защо сте привлечен от мен, въпреки че смятате, че трябва да ме осъждате? Защото аз съм първият човек, който ви дава онова, което целият свят ви дължи, и което трябваше да изискате от всички хора, преди да си имате работа с тях: морално одобрение.

Риърдън се извъртя към него, после остана неподвижен и затихнал. Франсиско се наведе напред, като че ли му предстоеше приземяване след опасен полет, очите му бяха твърди, но блясъкът им сякаш трептеше от напрежение:

— Виновен сте за голям грях, господин Риърдън, много по-виновен, отколкото ви казват, но не по начина, който проповядват. Най-лошата вина е да се приеме незаслужената вина — и точно това правите цял живот. Плащате на изнудвани не заради пороците си, а заради добродетелите. Готов сте да приемете товара на незаслуженото наказание и да го оставите да расте толкова, колкото по-големи са добродетелите, които практикувате. Но вашите добродетели са тези, които позволяват на хората да оцеляват. Вашият собствен морален кодекс, този, по който живеете, но който никога не сте изразявали, признавали или защитавали, е кодексът, който защитава съществуването на човека. Ако ви наказват заради него, каква е природата на онези, които ви наказват? Вашият кодекс е кодексът на живота. Тогава какъв е техният? Какъв стандарт за ценности лежи в

корените му? Каква е крайната му цел? Мислите ли, че това, с което се сблъсквате, е просто заговор, за да ограбят богатството ви? Вие, който познавате източника на богатството, трябва да знаете, че е нещо много повече и по-лошо от това. Поискайте да назова движещата сила на човека? Движещата сила на човека е моралният му кодекс. Запитайте се къде ви води техния кодекс и какво ви предлага като крайна цел. Зло, по-порочно от убийството на човек, е да му се продаде самоубийството като акт на доблест. Зло, по-порочно от това да се хвърли човек в жертвената пещ е да се иска да скочи в нея по собствена воля, като освен това сам построи пещта. Според собствените им признания тъкмо те имат нужда от вас и нямат какво да ви предложат в замяна. Според собствените им признания вие трябва да ги поддържате, защото те не могат да оцелеят без вас. Осъзнайте цинизма на това да предлагат тяхната импотентност и нужда — нуждата им от вас — като оправдание за вашето мълчание. Готов ли сте да го приемете? Готов ли сте да купите, с цената на невероятната си издръжливост, с цената на агонията си, удовлетворяването на нуждите на собствените си унищожители?

— Не!

— Господин Риърдън — каза Франсиско с тържествен, спокоен глас, — ако видехте Атлас, гигантът, който държи света на раменете си, ако видехте как стои, с кръв, която тече по гърдите му, с огъващи се колене, с ръце, които треперят, но все още се опитват да задържат света горе с последни сили, и колкото по-голямо е усилието, толкова по-тежко притиска светът раменете му — какво бихте му казали?

— Аз... не знам. Какво... би могъл да направи? Вие какво бихте му казали?

— Да изправи рамене.

Тракането на метал дойде като несиметричен поток от звуци, без различим ритъм, не като действието на механизъм, а като някакъв съзнателен импулс, който стоеше зад всяко внезапно, разкъсващо нарастване, което се разбиваше сред стоновите на зъбчатите коледа. Стъклата на прозорците потрепваха от време на време.

Очите на Франсиско бяха впити в Риърдън, сякаш проследяваше траекториите на куршумите върху поразена цел. Траекторията беше трудна за проследяване: изпитата фигура на ръба на бюрото беше изпъната, студените сини очи не показваха нищо, освен напрежението

на погледа, съсредоточен в далечината, единствено неумолимата уста го издаваше с очертание, нарисувано от болката.

— Продължавайте — с усилие каза Риърдън, — продължавайте. Не сте свършили, нали?

— По-скоро тъкмо започвам — твърдо каза Франсиско.

— Накъде... накъде биете?

— Ще разберете, преди да съм свършил. Но първо искам да отговорите на един въпрос: ако разбирате естеството на товара си, как можете...

Писькът на сирената за авария разби пространството под прозореца и се изстреля като ракета в дълга, тънка линия в небето. Задържа се за момент, после спадна, после отново тръгна нагоре, в спирала от звуци, сякаш борейки се срещу ужаса да изкрещи по-силно. Беше писък на агония, звук за помощ, гласът на завода, сякаш на ранено тяло, което вика, за да запази душата си.

Риърдън мислеше, че е скочил към вратата в секундата, в която писъкът беше достигнал до съзнанието му, но видя, че е закъснял с един миг, защото Франсиско го беше изпреварил. Изхвърлен от взрива на същата реакция като неговата, Франсиско тичаше през фоайето, натисна бутона на асансьора, но, без да го чака, се втурна надолу по стълбите. Риърдън го последва и гледайки стрелката на асансьора да слиза по етажите, те го пресрещнаха на средата на сградата. Преди още стоманената клетка да престане да трепери и да спре на приземния етаж, Франсиско вече беше излязъл, тичайки да пресрещне звука на вика за помощ. Риърдън смяташе, че е добър бегач, но не можеше да поддържа темпото на гъвкавата фигура, която се мяркаше между осветените в червено линии и тъмнината, фигурата на безполезния плейбой, на когото се презираше, че се възхищава.

Потокът, който избликваше от една дупка ниско на стената на една пещ с тяга, нямаше червения отблясък на огъня, а бялата лъчистост на слънчевата светлина. Лееше се по земята и се разделяше на неравни ръкави, пробиваше си пътя през влажната пара, сякаш беше утринна зора. Беше течно желязо, а онова, което писъкът на алармата известяваше, беше пробив. Съдържанието на пещта беше задържано и беше пробило крана. Майсторът на пещта лежеше в безсъзнание, белият поток бликаше, бавно разширявайки дупката, и хората се бореха с пясък, маркучи и огнеупорна глина да спрат блестящите

струи, които се разтичаха с тежко, плъзгащо се движение, изяждайки всичко по пътя си в стълбове парлив дим.

За няколко секунди, от които Риърдън имаше нужда, за да проумее гледката и естеството на катастрофата, той видя фигурата на човек да се изправя неочаквано в подножието на пещта, фигура, очертана на фона на червения отблясък, сякаш стоеше на пътя на потока. Той видя как една ръка в бяла риза замахва и пхна черен предмет в извора на бликащия метал. Това беше Франсиско д'Анкония, а действието му беше проява на изкуство. Риърдън не мислеше, че е останал човек, обучен да практикува това изкуство.

Преди години Риърдън работеше в западаща леярна в Минесота, където работата му беше, след като пещта бъдеше затворена, да затваря дупката с ръце, като хвърля парчета огнеупорна глина, за да попречи на изтичането на метала. Това беше опасна работа, която беше отнела много животи, беше отменена преди години с изобретяването на хидравличния пистолет, но имаше борещи се, залязващи фабрики, които, по пътя си надолу, се бяха опитали да използват износено оборудване и методи от далечното минало. Риърдън беше вършил работата, но в годините след това не беше срещал друг човек, способен да я върши. Сред бликащите струи на потока, пред разпадаща се пещ, сега виждаше високата, елегантна фигура на плейбоя да изпълнява задачата с опитността на специалист.

На Риърдън му отне само миг да хвърли палтото си, да грабне чифт очила от първия човек, когото видя, и да се присъедини към Франсиско при устието на пещта. Нямаше време да говори, да чувства или да се чуди. Франсиско го погледна и Риърдън видя опушено лице, черни очила и широка усмивка.

Стояха на хлъзгав ръб от изпечена кал, на ръба на белия поток, с клокочеща дупка под краката си, и хвърляха глина в светещата паст, където виещите се езици от врящ метал изглеждаха като газ. Съзнанието на Риърдън се сведе до поредица от навеждания, издигания на тежестта, прицелвания и хвърляния, и преди още да е достигната невидимата цел, навеждане за следващата порция — съзнание, съсредоточено върху това да наблюдава целта на ръката му, да спаси пещта, да запази несигурната позиция на краката му, да спаси самия себе си. Не усещаше нищо друго — само, че крайният резултат беше ликуващото чувство за действие, за собствените му способности,

за точността на тялото му, за подчинението на волята. И осъзнал, без да има време за това, обхванал го със сетивата си въпреки цензурата на ума, той виждаше черния силует, иззад чиито рамене се сипеха червени ивици, лактите му, остриите му очертания, а червените лъчи се вихреха из парата като дългите светлини на прожектори, следвайки движенията на ловкото, опитно, уверено същество, което той не беше виждал никога преди, освен с вечерно облекло под светлините на балните зали.

Нямаше време да се търсят думи, да се мисли, да се обяснява, но той знаеше, че това е истинският Франсиско д'Анкония, това беше видял още първия път и това беше обикнал — думата не го шокира, защото в съзнанието му нямаше дума, имаше само радостно чувство, което изглеждаше като прилив на енергия, добавена към неговата собствена.

Чрез ритъма на тялото си, чрез обгарящата топлина по лицето си и зимната нощ по раменете си, той изведнъж разбираше, че това беше голата същност на неговата вселена: мигновеният отказ да се подчини на катастрофата, неустоимият стремеж да се бори с нея, триумфалното чувство за собствената му способност да победи. Беше сигурен, че и Франсиско го изпитва, че го движи същият импулс, че беше правилно да го изпитва, правилно и за двамата им да бъдат онова, което бяха. Той съзираше от време на време потното лице, съсредоточено в действието, и това беше най-радостното лице, което някога беше виждал.

Пещта се изправяше над тях — черна маса, обвита в облаци пара и мрежа от тръби, тя сякаш се задъхваше, изстрелвайки червени въздишки, които увисваха във въздуха над завода, а те двамата се бореха да не й позволят да кърви до смърт.

По краката им падаха искри и избухваха във внезапни снопове от повърхността на метала, и умираха незабелязани по дрехите им, по кожата на ръцете им. Потокът изтичаше все по-бавно, на неравномерни изблици, през преградата, която се издигаше отвъд погледа им.

Случи се толкова бързо, че Риърдън го осъзна напълно едва след като свърши. Знаеше, че имаше два момента: първият, когато видя силния замах на тялото на Франсиско напред, с който той изпрати снаряда през пространството, след това видя внезапния, неритмичен подскок назад, който беше неуспешен, конвулсивната борба срещу

ускорението напред, протегнатите ръце на силуета, изгубил равновесие. Помисли си, че ако скочи през пространството помежду им, на хлъзгавия, ронещ се ръб, ще означава смърт и на двама им — а вторият момент беше, когато се приземи до Франкско, обгърна го, увисна, люлеейки се между празното пространство и ръба, над белия кладенец, след което овладя позата си и го дръпна назад, задържайки още миг тялото му плътно до своето, както би държал тялото на единствения си син. Любовта, ужасът, облекчението се изляха в едно-единствено изречение:

— Внимавай, глупчо!

Франсиско посегна за парче глина и продължи. Когато работата беше свършена и дупката беше затворена, Риърдън забеляза, че усеща изгаряща болка в мускулите на ръцете и краката си, че в тялото му не са останали сили да се движи, и все пак се чувстваше така, сякаш влиза в кабинета си сутрин, готов да разреши още 10 нови проблема.

Погледна Франсиско и забеляза за пръв път, че дрехите им са целите в обгорели дупки, че ръцете им кървят, че парче кожа е одрано на слепоочието на Франсиско, а по бузата му тече чернено ручейче. Франсиско махна очилата и му се усмихна: беше утринна усмивка.

Млад човек с вид на хронична обида и наглост се втурна към него, проплаквайки:

— Нищо не можах да направя, господин Риърдън! — и се впусна в дълга обяснителна реч. Риърдън му обърна гръб, без да обели и дума. Това беше асистентът, който отговаряше за клапата за налягането на пещта, момче, тъкмо завършило колеж.

Някъде в периферията на съзнанието на Риърдън стоеше мисълта, че подобни инциденти стават все по-често заради рудата, която използва, но беше принуден да използва каквато руда намери. Мислеше си, че старите му работници винаги можеха да предотвратят нещастията — всеки от тях щеше да е забелязал признаците на пробив и щеше да знае как да го спре, — но от тях не бяха останали много, и трябваше да наема всякакви хора. През вихреците се облаци пара наоколо забеляза, че по-възрастните мъже са се втурнали от всички кътчета на фабриката, за да се борят с теча, и сега се бяха подредили в редица, за да получат първа помощ от медицинския персонал. Чудеше се какво им ставаше на младите хора в страната. Но учудването беше пометено от онова, което видя на лицето на колежанчето. Нещо, което

не можеше да понесе да види, заради вълната от презрение, заради мисълта без думи, че ако това е врагът, няма от какво да се бои. Всички тези неща дойдоха и изчезнаха в мрака — онова, което ги прогони, беше Франсиско д'Анкония. Видя как Франсиско дава нареждания на мъжете около себе си. Не знаеха кой е или откъде е дошъл, но го слушаха: знаеха, че е човек, който познава работата си. Франсиско спря в средата на изречението, когато видя, че Риърдън се приближава и го слуша, след което каза със смях:

— О, простете ми!

Риърдън каза:

— Давайте. Дотук всичко е правилно.

Не си казаха нищо, докато вървяха заедно в мрака обратно към кабинета. Риърдън усещаше как в него вилнее ликуващ смях, чувстваше, че на свой ред иска да намигне на Франсиско като на съзаклятник, защото е научил тайна, която Франсиско няма да признае. От време на време поглеждаше лицето му, но той не отвръщаше на погледа. След малко Франсиско каза:

— Спасихте ми живота.

„Благодаря“ се съдържаше в начина, по който го каза. Риърдън се засмя.

— Вие спасихте пещта ми.

Продължиха мълчаливо. Риърдън се чувстваше все по-лек с всяка стъпка. Изправил лице в студения въздух, той виждаше тихия мрак на небето и една-единствена звезда над комина с вертикалния надпис „Риърдън Стийл“. Сега беше доволен, че е жив. Не очакваше промяната, която видя в лицето на Франсиско, когато го погледна на светлината в кабинета си. Онова, което беше видял на отблясъка на пещта, си беше отишло. Беше очаквал израз на триумф, на подигравка за всички обиди, които Франсиско беше чул от него, израз, искащ извинение, което той беше готов да даде с леко сърце. Вместо това видя лице, останало без живот заради някакво странно униние.

— Ранен ли сте?

— Не... не, нищо ми няма.

— Елате — нареди Риърдън и отвори вратата на банята.

— Погрижете се за себе си.

— Няма значение. Вие елате тук.

За пръв път Риърдън усети, че той е по-възрастният мъж — почувства удоволствието да се грижи за Франсиско, изпитваше самоуверена, весела, бащинска покровителственост. Изми мръсотията от лицето на Франсиско, сложи дезинфектанти и лейкопласт на слепоочието му, по ръцете, по изгорените му лакти. Франсиско му се подчиняваше мълчаливо.

Риърдън попита с тон на най-красноречивото възможно възхищение, на което беше способен:

— Къде сте се научили да работите така?

Франсиско вдигна рамене:

— Израснах покрай всякакви пещи — отговори безразлично.

Риърдън не можеше да разбере израза на лицето му: беше някаква особена неподвижност, сякаш очите бяха приковани в някакво тайно видение, което изопваше устата му в израз на отчаяна, горчива, самораняваща подигравка. Не си казаха нищо, докато не се върнаха в кабинета.

— Знаете ли — каза Риърдън, — всичко, което казахте тук, беше истина. Но това е само част от историята. Другата част е онова, което направихме тази вечер. Разбирате ли? Способни сме да действаме. Те не са. Така че в крайна сметка ще спечелим ние, независимо какво ни причиняват.

Франсиско не отговори.

— Слушайте — каза Риърдън, — знам какъв е проблемът с вас. Мислех, че сте доста самомнителен, но виждам, че нямате престава какво имате в себе си. Забравете за малко богатството си и елате да работите за мен. Когато поискате ще ви наема като старши майстор. Нямате представа как ще ви се отрази. След няколко години ще сте готов да оцените и управлявате „Д’Анкония мед“.

Той очакваше взрив от смях и беше готов да спори — вместо това видя как Франсиско бавно клати глава, сякаш не можеше да повярва на гласа си, сякаш се боеше, че ако заговори, ще приеме. След миг каза:

— Господин Риърдън... Мисля, че бих дал остатъка от живота си за една година като майстор при вашите пещи. Но не мога.

— Защо не?

— Не ме питайте. Това е... лично.

Представата за Франсиско в съзнанието на Риърдън, която той ненавиждаше и намираше за неустойимо привлекателна, беше една фигура на човек, който някак лъчисто е неспособен да страда. Онова, което виждаше в очите на Франсиско сега, беше поглед на спокойно, мъчно контролирано и търпеливо понесено изтезание. Франсиско посегна мълчаливо към палтото си.

— Нали не си тръгвате?

— Да.

— Няма ли да довършите онова, което искахте да ми кажете?

— Не тази вечер.

— Исихте да отговоря на един въпрос. Какъв беше той?

Франсиско поклати глава.

— Започнахте да ме питате как мога... Как мога какво?

Усмивката на Франсиско беше като болезнен стон, единственият стон, който той можеше да си позволи:

— Няма да питам, господин Риърдън. Вече знам.

ГЛАВА XIV

СЪГЛАСИЕТО НА ЖЕРТВАТА

Печената пуйка струваше трийсет долара. Шампанското — двайсет и пет. Дантелената покривка — тънка паяжина от гроздове и лозови листа, преливащи в цветовете на дъгата на светлината на свещите — струваше две хиляди долара. Сервизът за вечеря, с оригинален дизайн, отпечатан в синьо и златно върху полупрозрачен бял порцелан, струваше две хиляди и петстотин долара.

Сребърните прибори с инициали „ЛР“ сред лаврови гирлянди в стил „Ампир“ струваха три хиляди долара. Но се смяташе за бездуховно да се мисли за пари и за това, което тези пари представляваха.

В средата на масата имаше позлатено селско сабо, пълно с невен, грозде и моркови. Свещите бяха забучени в тикви, отрязани като лица с отворени уста, от които по покривката течаха гроздове, ядки и бонбони.

Беше вечеря за Деня на благодарността и тримата срещу Риърдън на масата бяха жена му, майка му и брат му.

— Тази вечер трябва да благодарим на Бога за това, с което ние благословил — каза майката на Риърдън. — Бог беше благосклонен към нас. Има хора из цялата страна, които нямат никаква храна у дома тази вечер, а някои дори нямат и дом, и все повече остават без работа с всеки изминал ден. Направо ме побиват тръпки, когато се огледам из града. Едва миналата седмица беше, на кого мислите, че се натъкнах? На Люси Джъдсън. Хенри, помниш ли Люси Джъдсън? Живееше до нас в Минесота, когато ти беше на десет-дванайсет години. Имаше момче на твоята възраст. Изгубих я от поглед, когато се преместиха в Ню Йорк, трябва да е било преди двайсет години. Направо ме побиха тръпки, като видях в какво се е превърнала — беззъба стара вещица, увита в мъжко палто, просеща на един уличен ъгъл. И си помислих, че това можеше и да съм аз, ако не беше милостта Божия.

— Е, ако трябва да благодарим — весело каза Лилиан — мисля, че не трябва да забравяме Гертруд, новата готвачка. Тя е направо човек

на изкуството.

— Аз ще си остана старомоден — каза Филип — и ще благодаря само на най-сладката майка в света.

— Освен това — каза майката на Риърдън — трябва да благодарим на Лилиан за тази вечеря и за целия труд, който си даде, за да я направи толкова хубава. Прекара часове да подрежда масата. Наистина е нещо оригинално и различно.

— Заради сабото е — каза Филип с глава, наведена настрана, изучавайки го с критично одобрение. — Това е истинското майсторство. Всеки може да има свещи, сребро и боклуци, за това са нужни единствено пари — но за обувката трябва и мисъл.

Риърдън мълчеше. Светлината на свещите играеше по неподвижното му лице като по портрет, на който беше отпечатано изражението на безразлична вежливост.

— Не си докоснал виното си — каза майка му, когато го погледна. — Мисля, че трябва да вдигнеш тост за хората в тази страна, които са ти дали толкова много.

— Хенри не е в настроение за това, майко — каза Лилиан. — Опасявам се, че Денят на благодарността е празник само за хората с чиста съвест.

Тя вдигна чашата си с вино, но спря по средата на пътя до устните си и попита:

— Няма да правиш изявление на процеса си утре, нали, Хенри?

— Напротив.

Тя свали чашата.

— Какво ще правиш?

— Ще видиш утре.

— Не си представяш наистина, че може да ти се размине, нали?

— Нямам представа какво според теб е нещото, заради което да ми се разминава.

— Разбираш ли, че обвинението срещу теб е изключително сериозно?

— Да.

— Признал си, че си продал метала на Кен Данагър.

— Признах.

— Могат да те пратят в затвора за десет години.

— Не мисля, че ще го направят, но е възможно.

— Четеш ли вестници, Хенри? — попита Филип със странна усмивка.

— Не.

— О, би трябвало!

— Така ли? Защо?

— Трябва да видиш как те наричат!

— Това е интересно — каза Риърдън, каза го заради факта, че усмивката на Филип изразяваше удоволствие.

— Не разбирам — каза майка му. — Затвор? „Затвор“ ли каза, Лилиан? Хенри, в затвора ли ще те пращат?

— Възможно е.

— Но това е абсурдно! Направи нещо!

— Какво?

— Не знам. Нищо не разбирам от тези неща. Почтените хора не ходят в затвора. Направи нещо. Винаги си знаел как да се оправяш с бизнеса.

— Не и с този.

— Не вярвам — гласът ѝ беше като на уплашено, разглезено дете. — Казваш го само, за да се правиш на лош.

— Играе си на герой, майко — каза Лилиан. Тя се усмихна студено, обръщайки се към Риърдън. — Не мислиш ли, че поведението ти е напълно безсмислено?

— Не.

— Знаеш, че подобни случаи... не са предназначени да стигат до дело. Има начини да се избегне, нещата да се уредят приятелски — ако човек познава правилните хора.

— Аз не познавам правилните хора.

— Погледни Орън Бойл. Направил е много повече и по-лоши неща от малката ти забегка на черния пазар, но е достатъчно умен, за да остане извън съдилищата.

— Значи аз не съм достатъчно умен.

— Не мислиш ли, че е време да направиш усилие да се нагодиш към условията на епохата си?

— Не.

— Тогава не виждам как можеш да претендираш, че си някаква жертва. Ако отидеш в затвора, вината ще си е твоя.

— За какви претенции говориш, Лилиан?

— О, знам, че си мислиш, че се бориш за някакъв принцип, но всъщност става въпрос само за невероятната ти самонадеяност. Правиш го само защото мислиш, че си прав.

— А ти мислиш ли, че те са прави?

Тя вдигна рамене.

— Точно за тази самонадеяност говоря — идеята, че има значение кой е прав и кой не. Това е най-непоносимата суета, това твое настояване винаги да се върши онова, което е правилно. Откъде знаеш кое е правилно? Как изобщо може някой да знае? Това е просто заблуда, която ласкае егото ти и наранява другите, докато ти се фукаш с превъзходството си над тях.

Той я гледаше с внимателен интерес.

— Защо да наранява другите, ако е само заблуда?

— Необходимо ли е да споменавам, че точно в твоя случай това е просто лицемерие? Заради това намирам поведението ти за абсурдно. Въпросите за това кое е правилно нямат връзка с човешкото съществуване. А ти със сигурност си само човек — нали, Хенри? Не си по-добър от всеки един от онези, пред които ще се изправиш утре. Според мен трябва да помниш, че не е твоя работа да изразяваш какъвто и да е принцип. Може да си жертва конкретно в тази бъркотия, може би са ти изиграли мръсен трик, но какво от това? Правят го, защото си слаб — не са могли да устоят на изкушението да грабнат метала ти и да се набъркат в печалбата ти, защото нямат никакъв друг начин да забогатеят някога. Защо трябва да ги обвиняваш? Става въпрос просто за различен вид усилия, но става въпрос за все същата дрипава човешка тъкан, която се къса също така лесно. Нямаше да те изкушат парите, защото за теб е толкова лесно да ги направиш. Но няма да издържиш на друг натиск и ще паднеш също така позорно. Нали? Така че нямаш право на никакво справедливо възмущение срещу тях. Нямаш морално превъзходство, което да утвърждаваш или защитаваш. А ако нямаш, то какъв е смисълът да водиш битка, която не можеш да спечелиш? Предполагам, че можеш да намериш някакво удовлетворение в това да си мъченик, ако не можеш да бъдеш упрекван за нищо. Но ти — кой си ти, че да хвърлиш първия камък?

Тя спря за момент, за да види ефекта. Нямаше такъв, освен че внимателният, заинтригуван поглед изглеждаше по-интензивен — той

слушаше, сякаш обзет от някакво безучастно, научно любопитство. Не такъв отклик беше очаквала.

— Мисля, че ме разбираш — каза тя.

— Не — спокойно каза той, — не те разбирам.

— Мисля, че трябва да изоставиш илюзията за собственото с и превъзходство, защото знаеш отлично, че е илюзия. Мисля, че трябва да се научиш да се разбираш с другите хора. Дните на героя отминаха. Сега е денят на човечността — много по-дълбоко чувство, отколкото можеш да си представиш. Вече не се очаква от хората да бъдат светци или да бъдат наказвани за греховете си. Никой не е прав, никой не греша, всички сме затънали заедно, всички сме хора — а хората са несъвършени. Няма да спечелиш нищо утре, като доказваш, че грешат. Трябва да се предадеш елегантно, просто защото това е правилният избор. Трябва да мълчиш, тъкмо защото грешат. Ще го оценят. Прави отстъпки на другите и те ще ти правят отстъпки. Живей и остави другите да живеят. Давай и взимай. Отстъпвай и настъпвай. Това е политиката на нашата епоха и е крайно време да я приемеш. Не ми казвай, че си твърде добър за това. Знаеш, че не си. Знаеш, че и аз го знам.

Погледът му, зареян отнесено някъде в пространството, не беше в отговор на нейните думи — беше отговор на един мъжки глас, който му казваше: „Мислите ли, че сте изправен просто срещу заговор, чиято цел е да откраднат богатството ви? Вие, който знаете източника на богатството, трябва да знаете също, че това е нещо много повече и много по-лошо“.

Той се обърна и погледна Лилиан. Виждаше целия обхват на провала ѝ — сред безбрежността на собственото си безразличие. Монотонният поток на обидите ѝ беше като звук от далечна нитачка — продължителен, безсилен натиск, който не докосваше нищо в него. Беше чувал изтънчените ѝ напомняния за вината си всяка вечер, която прекарваше вкъщи през последните три месеца. Но вината беше единствената емоция, която се беше оказал неспособен да изпитва. Наказанието, което тя искаше да му причини, беше мъчение от срама; това, което успя да му причини, беше мъчение от отегчението.

Той си спомняше краткото прозрение — онази сутрин в хотел „Уейн-Фолкленд“ — за пробива в схемата ѝ за наказание, който не беше изследвал. Сега го осъзнаваше напълно за пръв път. Тя искаше да

го окове в страданието на безчестието — но собственото му чувство за чест беше единственото ѝ оръжие. Искаше да изтръгне от него признание за моралното му падение — но единствено моралната му правота можеше да придаде значение на такава присъда. Искаше да го нарани с презрението си — но той не можеше да бъде наранен, освен ако не уважаваше преценката ѝ. Тя искаше да го накаже заради болката, която ѝ беше причинил, и беше насочила болката си като пистолет срещу него, сякаш искаше да изтръгне агонията му редом с чувството му за жал. Но единственото ѝ оръжие беше собствената му благосклонност, загрижеността му за нея, състраданието му. Единствената ѝ сила беше силата на собствените му добродетели. Какво щеше да стане, ако решише да ѝ я отнеме?

Въпросът за вина, мислеше си той, трябва да почива върху собственото му приемане на кодекса за справедливост, който го е определил за виновен. Той не го приемаше, никога не беше го приемал. Добродетелите му, всички добродетели, от които тя имаше нужда, за да постигне наказанието над него, идваха от друг кодекс и бяха живи по друг стандарт.

Той не чувстваше вина, срам, съжаление, безчестие. Не можеше да го засегне никаква присъда, която тя произнасяше над него: беше изгубил уважение към преценката ѝ много отдавна. И единствената верига, която още го задържаше, бяха последните останки от съжаление.

Но какъв беше кодексът, по който действаше тя? Що за кодекс позволяваше понятие за наказание, което изисква добродетелта на жертвата като гориво? Кодекс, който ще разруши само тези, които се опитват да го спазват; наказание, от което ще страдат само почтените, а непочтените ще се измъкнат невредими. Можеше ли да се измисли по-голям позор от този доблестта да се изравни със страданието, да се превърне доблестта, а не порокът, в източник и движеща сила на страданието? Ако той беше боклукът, който тя се опитваше да го изкара, то тогава нищо честно и морално нямаше да има значение за него. А ако не е, то каква е същността на опитите ѝ?

Да разчита на добродетелта му и да я използва като инструмент за мъчение, да прибегва до изнудване, като щедростта на жертвата е единственото средство за принуда, да приеме дара на добрата воля и да го превърне в инструмент за разрушаването на дарителя... той седеше

неподвижно, съзерцавайки формулата на толкова чудовищно зло, че можеше да го назове, но не и да повярва, че е възможно.

Седеше неподвижно, бомбардиран от един-единствен въпрос: разбира ли Лилиан истинската природа на плана си? Дали това е съзнателна политика, създадена с пълното осъзнаване на значението ѝ? Той потръпна: не я мразеше достатъчно, за да повярва в това.

Погледна я. В този момент тя беше заета с това да разрязва сливовия пудинг, който стоеше като хълм от син пламък на сребърен поднос пред нея, а отблясъкът от него танцуваше по лицето ѝ и по усмихнатите ѝ устни — тя забиваше сребърен нож в пламъка, с опитна, елегантна извивка на ръката. По рамото на черната ѝ кадифена рокля бяха разпръснати метални листа в чернено, златно и кафяво — цветовете на есента, — които блещукаха на светлината на свещите.

Той не можеше да се отърве от впечатлението, което му се натрапваше и което се опитваше да отхвърли вече три месеца, че отмъщението ѝ не е форма на отчаяние, както беше предположил; впечатлението, което смяташе за немислимо — че всъщност това ѝ доставя наслада. Не можеше да намери и следа от страдание в държанието ѝ. Личеше непривична за нея самоувереност: за пръв път изглеждаше, че се чувства у дома си в къщата. Въпреки че всичко в къщата беше избрано от нея, по нейния вкус, тя винаги сякаш беше действала като блестящ, изпълнителен, засегнат управител на скъп хотел, който продължава да се усмихва горчиво на подчинената си позиция спрямо собствениците. Усмивката стоеше, но горчивината си беше отишла. Тя не беше напълняла, но чертите ѝ бяха изгубили деликатната острота в неясен, мек израз на задоволство — дори и гласът ѝ звучеше така, сякаш се беше охранил.

Той не чуваше какво казва тя, тя се смееше на последния отблясък от сините пламъци, докато той седеше и претегляше въпроса: знае ли тя? Беше сигурен, че е открил тайна, много по-голяма от проблема за брака си, че е схванал формулата за политика, практикувана по-нашироко в света, отколкото той дръзваше да мисли в момента. Но да осъдиш човешко същество за тази практика беше окончателна присъда, и той знаеше, че няма да повярва за никого, докато съществуваше изобщо възможност за някакво съмнение.

Не, мислеше си, докато гледаше Лилиан с последните усилия на щедростта си, не може да повярва това за нея. В името на всяка

трошица грация и гордост, която тя притежаваше, в името на моменти като този, когато той беше видял радостна усмивка на лицето ѝ, усмивка на живо същество, в името на краткотрайната сянка на любов, която някога беше изпитвал към нея, той не можеше да произнесе над нея присъдата за тотално зло.

Прислужникът плъзна чиния със сливов пудинг пред него и той чу гласа на Лилиан:

— Къде беше през последните пет минути, Хенри? Или „през последния век“ ще е по-точно? Не ми отговори. Не си чул и дума от това, което казах.

— Чух — спокойно каза той. — Не знам какво се опитваш да постигнеш.

— Що за въпрос! — каза майка му. — Не е ли типично по мъжки? Тя се опитва да те спаси от затвора — ето това се опитва да постигне.

Това може и да е вярно, мислеше си той, може би заради някаква груба, детинска страхливост, причината за злобата ѝ е да го защити, да го смачка до безопасността на компромиса. Възможно е, мислеше си, но знаеше, че не го вярва.

— Винаги си бил непопулярен — каза Лилиан, — и основанията са отвъд всеки конкретен случай. Това е твоето непоклатимо, непоправимо поведение. Хората, които ще те съдят, знаят какво си мислиш. Точно затова ще те стъпчат, въпреки че биха оставили друг да се измъкне.

— Нищо подобно. Не мисля, че знаят какво мисля. Точно за това трябва да ги уведомя утре.

— Освен ако не им покажеш, че си готов да отстъпиш и да им сътрудничиш, няма да имаш шанс. С теб се работеше твърде трудно.

— Напротив, работеше се прекалено лесно.

— Но ако те вкарат в затвора — каза майка му — какво ще стане със семейството ти? Помисли ли за това?

— Не. Не помислих.

— Помисли ли за позора, който ще ни навлечеш?

— Майко, разбираш ли за какво става въпрос в този случай?

— Не, не разбирам и не искам да разбирам. Всичко е мръсен бизнес и мръсна политика. Целият бизнес е просто мръсна политика, а цялата политика е просто мръсен бизнес. Никога не съм искала да

разбирам едното или другото. Не ме интересува кой е прав и кой не е, но мисля, че човек трябва да мисли за семейството си. Не знаеш ли какво ще ни причини това?

— Не, майко, нито знам, нито ме интересува.

Майка му го погледна втрещено.

— Мисля, че всички постъпвате доста провинциално — изведнъж каза Филип. — Май никой тук не се интересува от пошироките, социални аспекти на случая. Не съм съгласен с теб, Лилиан. Не виждам защо твърдиш, че някой играе мръсно с Хенри и че той е прав. Мисля, че е изцяло виновен. Майко, мога да ти обясня всичко много просто. Няма нищо необичайно, съдилищата са пълни с подобни дела. Бизнесмените се възползват от извънредното положение в страната, за да изкарват пари. Нарушават законите, които защитават общественото благоденствие — заради личната си печалба. Те са спекуланти на черния пазар, които забогатяват, като лишават с измама бедните от справедливия им дял във време на отчаян недостиг. Следват безмилостна, алчна, антисоциална политика, основана единствено на обикновена, себична алчност. Няма нужда да се преструваме, всички го знаем — и мисля, че е достойно за презрение.

Той говореше нехайно, надменно, сякаш обясняваше очевидното на група младежи; тонът му издаваше увереността на човек, който знае, че моралните основания за твърденията му не могат да бъдат поставяни под въпрос.

Риърдън седеше и го гледаше, сякаш изучаваше обект, който вижда за пръв път. Някъде дълбоко в съзнанието му, като непрекъснато, леко, неумолимо пулсиране, звучеше един мъжки глас, който казваше: С какво право? По кой кодекс? По кой стандарт?

— Филип — каза той, без да повишава глас, — кажи още нещо такова, и ще се озовеш на улицата веднага, с костюма, който е на гърба ти, със стотинките, които са в джоба ти, и нищо друго.

Не чу отговор, не чу звук, не долови движение. Забеляза, че вцепенението на тримата пред него не съдържаше учудване. Шокираният израз по лицата им не беше шокът на хора, които са станали свидетели на внезапна експлозия на бомба, а на хора, които знаят, че са си играли със запален фитил. Нямаше викове, протести, въпроси — знаеха, че наистина го мисли и разбираха напълно

последствията. Някакво неясно чувство, от което му се повдигаше, му подсказваше, че са го знаели много преди него.

— Ти... не би изхвърлил собствения си брат на улицата, нали? — каза майка му накрая. Това не беше въпрос, а молба.

— Напротив.

— Но той е твой брат... Това нищо ли не значи за теб?

— Не.

— Може би прекалява понякога, но това са просто приказки, просто модерно дърдорене, не знае какво казва.

— Тогава да се научи.

— Не бъди груб с него... той е по-млад от теб и... по-слаб. Той... Хенри, не ме гледай така! Никога не съм те виждала да гледаш така... Не бива да го плашиш. Знаеш, че има нужда от теб.

— А той знае ли го?

— Не можеш да се отнасяш грубо с човек, който има нужда от теб, ще те гризе съвестта през целия ти живот.

— Няма.

— Трябва да бъдеш мил, Хенри.

— Не съм.

— Трябва да имаш милост.

— Нямам.

— Добрият човек знае как да прощава.

— Аз не знам.

— Не искаш да мисля, че си себичен.

— Искам.

Очите на Филип се стрелкаха от единия към другия. Изглеждаше като човек, който се е чувствал сигурен, защото стои върху гранит, а изведнъж е открил, че това е тънък лед, който се разпуква около него.

— Но аз... — опита се да каже нещо той и спря, гласът му звучеше като стъпки, които опитват леда. — Но аз нямам ли свободата да се изкажа?

— В собствената си къща. Не в моята.

— Нямам ли право на собствени идеи?

— За своя собствена сметка. Не за моя.

— Не толерираш ли различното мнение?

— Не и когато аз плащам сметките.

— Само за пари ли става въпрос?

— Да. За това, че са моите пари.

— Не искаш ли да се съобразиш с някакви по-ви... — щеше да каже „висши“, но промени мнението си — други аспекти?

— Не.

— Но аз не съм твой роб.

— Аз да не би да съм твой?

— Нямам представа какво... — той спря, знаеше какво означава.

— Не — каза Риърдън, — не си мой роб. Свободен си да си тръгнеш оттук по всяко време.

— Аз... не говоря за това.

— Аз говоря.

— Не разбирам...

— Така ли?

— Винаги си знаел за политическите ми възгледи. Никога не си възразявал.

— Така е — сериозно каза Риърдън. — Може би ти дължа обяснение, ако съм те подвел. Никога не съм се опитвал да ти напомням, че живееш от моята милостиня. Мислех, че е твое задължение да го помниш. Мислех, че всяко човешко същество, което приема помощта на друго, знае, че добрата воля е единственият мотив на дарителя и че насрещната добра воля е отплатата, която той иска. Но виждам, че съм грешал. Получавах храната си, без да си я заслужил, и заключавах, че привързаността също не трябва да се заслужава. Заключаваш, че аз съм най-безопасният човек на света, върху когото да плюеш, точно защото те държа за гърлото. Решил си, че няма да реша да ти го напомня, че ще бъда окован от страха да не нараня чувствата ти. Добре, да го кажем направо: ти си предмет на милостиня, който е изчерпал кредита си много отдавна. Каквато и привързаност да съм чувствал към теб някога, вече я няма. Не храня и най-слаб интерес към теб, към съдбата ти или към бъдещето ти. Нямам каквато и да е причина да искам да те храня. Ако напуснеш къщата ми, няма да ме интересува дали умираш от глад или не. Такова е положението ти тук и ще очаквам да го помниш, ако искаш да останеш. Ако не го направиш, тогава се махай.

Но освен че сви леко глава между раменете си, Филип не реагира.

— Не си мисли, че ми е приятно да живея тук — каза той безжизнено и пискливо. — Ако мислиш, че съм щастлив, грешиш. Бих дал всичко, за да се махна.

Думите имаха предизвикателен оттенък, но гласът беше странно предпазлив.

— Щом се чувстваш така, за мен ще е най-добре да си тръгна.

Думите бяха твърдение, но гласът се извиси във въпрос накрая и зачака — отговор не последва.

— Няма нужда да се тревожиш за бъдещето ми. Не е необходимо да искам услуги от никого. Мога да се грижа за себе си.

Думите бяха отправени към Риърдън, но очите му бяха насочени към майка му, тя не каза нищо — боеше се дори да мръдне.

— Винаги съм искал да бъда независим. Винаги съм искал да живея в Ню Йорк, близо до всичките си приятели.

Гласът забави и добави безразлично, замислено, сякаш думите не бяха адресирани към никого:

— Разбира се, бих имал проблем да поддържам известно положение в обществото... не е моя вината, че ще имам фамилно име, свързано с милионер... Ще ми трябват пари, достатъчни за година или две... за да се утвърдя по начин, подходящ за моето...

— Няма да ги получиш от мен.

— Не съм ги искал от теб, нали? Не си мисли, че не мога да ги получа от другаде, ако поискам! Не си мисли, че не мога да си тръгна! Бих тръгнал на минутата, ако трябваше да мисля само за себе си. Но мама има нужда от мен, и ако я изоставя...

— Не обяснявай.

— И освен това не си ме разбрал правилно, Хенри. Не съм казал нищо, за да те обидя. Изобщо не говорех лично. Просто дискутирах общата политическа картина от абстрактна социологическа гледна точка, която...

— Не обяснявай — каза Риърдън. Той гледаше лицето на Филип. То беше полунаведено, а очите му го гледаха отдолу. Очите бяха безжизнени, сякаш пред тях нямаше нищо, в тях нямаше искрица на вълнение, никакво лично чувство — било то предизвикателство или съжаление, срам или страдание; бяха мътни овали, които не реагираха на реалността, не се опитваха да я разберат, да я преценят, да

постигнат някаква справедлива оценка — овали, които съдържаха тъпа, застинала, безсмислена омраза.

— Не обяснявай. Просто си дръж устата затворена.

Отвращението, което накара Риърдън да извърне лице, съдържаеше спазъм на жал. Имаше миг, в който искаше да сграбчи брат си за раменете, да го разтърси и да изкрещи: как можеш да си причиняваш това? Как си стигнал до стадий, в който само това е останало от теб? Защо си оставил прекрасния факт на собственото ти съществуване да мине покрай теб незабелязан?

Погледна встрани. Знаеше, че е безполезно.

Забеляза с уморено презрение, че и тримата на масата мълчаха. През изминалите години вниманието към тях му беше донесло единствено злобните им и уж справедливи упреци. Къде пяха претенциите им за справедливост сега? Сега трябваше да защитят своя кодекс на правдата — ако правдата изобщо беше част от кодекса им. Защо не хвърляха върху него всички обвинения в жестокост и себичност, които той беше свикнал да приема като вечния хор, придружаващ живота му? Какво им беше позволявало да го правят години наред? Знаеше, че думите, които чуваше в съзнанието си, бяха ключ към отговора: съгласието на жертвата.

— Да не се караме — каза майка му с безрадостен и безцелен глас. — Денят на благодарността е.

Когато той погледна към Лилиан, улови поглед, който показва, че тя го наблюдава отдавна: в него се съдържаеше паника.

Той стана.

— Ще ви помоля да ме извините — каза той, обръщайки се към цялата маса.

— Къде отиваш? — остро попита Лилиан.

Той остана за миг неподвижно, вгледан в нея, сякаш за да потвърди смисъла, който тя щеше да открие в отговора му:

— В Ню Йорк.

Тя скочи на крака.

— Тази вечер?

— Веднага.

— Не можеш да ходиш в Ню Йорк тази вечер! — гласът ѝ не беше силен, но носеше заповедната безпомощност на писъка. — Не е моментът да си го позволяваш. Искам да кажа, да си позволяваш да

изоставяш семейството си. Трябва да си помислиш за чистите ръце. Не си в положение да си позволяваш каквото и да е, нищо, за което знаеш, че е поквара.

„По кой кодекс? — мислеше си Риърдън — По кой стандарт?“

— Защо искаш да ходиш в Ню Йорк тази вечер?

— По същата причина, поради която ти искаш да ме спреш, Лилиан.

— Утре е делото ти.

— Точно това имам предвид.

Той понечи да се обърне и тя извиси глас:

— Не искам да заминаваш!

Той се усмихна. Усмихваше ѝ се за пръв път през последните три месеца — не беше усмивка, която да ѝ е приятно да види.

— Забранявам ти да ни напускаш тази вечер!

Той се обърна и излезе от стаята.

Докато седеше зад волана на колата си, а заледеният, замръзнал път летеше в лицето му и под колелетата на колата му с шейсет мили в час, той остави мисълта за семейството му да потъне някъде, а споменът за лицата им да остане далеч назад в бездната от скорост, която поглъщаше голите дървета и самотните сгради край пътя. Имаше малко коли и съвсем малко светлинки от далечните петна на градовете, покрай които минаваше — празнотата на бездействието беше единственият знак за празничния ден. Замъглено сияние, разядено от скреж, проблясваше над покрива на някаква фабрика на редки интервали, а студеният вятър виеше около шасито на колата и шибаше платнения покрив о металната му рамка.

Някакво неясно чувство за контраст, което не можеше да определи, замести мисълта за семейството му с мисълта за срещата му с Дойката — момчето от Вашингтон, което работеше в завода му.

По време на обвинението той беше разбрал, че момчето е знаело за сделката му с Данагър, но не беше доложило на никого.

— Защо не уведоми приятелите си за мен? — беше попитал той.

Момчето беше отговорило рязко, без да го поглежда:

— Не исках.

— Част от работата ти е да гледаш тъкмо за такива неща, нали?

— Да.

— Освен това на приятелите ти щеше да им стане драго да го чуят.

— Знаех го.

— Не знаеше ли каква ценна информация е това и каква невероятна сделка можеше да направиш с тия твои приятели във Вашингтон, които веднъж ми предложи, помниш ли? Приятелите, които „покриват разходите“?

Момчето не беше отговорило.

— Това можеше да изстреля кариерата ти нагоре. Не ми казвай, че не си го знаел.

— Знаех го.

— Тогава защо не се възползва?

— Не исках.

— Защо не?

— Не знам.

Момчето просто стоеше тогава пред него, навъсено опитвайки се да отбегне очите на Риърдън, сякаш се опитваше да избяга от нещо неразбираемо вътре в самото себе си. Риърдън се беше засмял.

— Слушай, играеш си с огъня. По-добре иди и убий бързо някого, преди да те сграбчи причината, която те е спряла да станеш доносник, иначе тя ще изпрати кариерата ти на оня свят.

Момчето не беше отговорило.

Същата сутрин Риърдън беше отишъл в кабинета си както обикновено, въпреки че останалата част от сградата беше затворена. По обяд беше спрял при валцовъчния цех и се учуди, че намира Дойката там, сам в един ъгъл, забравен от всички, да наблюдава работата с детинска наслада.

— Какво правиш тук днес? — беше попитал Риърдън. — Не знаеш ли, че е празник?

— Ами аз пуснах момичетата, но се върнах да довърша една работа...

— Каква работа?

— Ами писма и... О, я стига, подписах три писма и си наострих моливите, знам, че не трябваше да го правя днес, но нямах какво да правя у дома и... Чувствам се самотен далеч от това място.

— Нямах ли семейство?

— Не... поне не и такова, за което да ми се говори. А вие, господин Риърдън? Вие нямате ли семейство?

— Сигурно имам, но не и такова, за което да ми се говори.

— Харесва ми това място. Харесва ми да се мотая наоколо... Знаете ли, господин Риърдън, аз учех за металург.

Докато се отдалечаваше, Риърдън се беше обърнал и беше хванал Дойката да гледа след него, както момче гледа героя от любимия си комикс. Господ да му е на помощ на бедното малко копеле! — беше си помислил тогава.

Господ да им е на помощ — мислеше си сега, докато караше по тъмните улички на малък град, взимайки назаем с презрителна жал думите на вярата им, която никога не беше споделял. Видя вестници по металните будки, с черните букви на заглавията, които крещяха: „Железопътна катастрофа“. Беше чул новините по радиото същия следобед: беше станала катастрофа на основната линия на „Тагарт Трансконтинентал“, близо до Роклънд, Уайоминг, пукната релса беше запратила товарен влак в един каньон. Катастрофите по главната линия на Тагарт ставаха все по-чести, коловозът се износваше — същият този коловоз, който, преди по-малко от осемнадесет месеца, Дагни планираше да построи наново и му обещавахе пътуване от бряг до бряг по собствения му метал.

Тя беше прекарала цяла година да събира износени релси от изоставени разклонения и да кърпи коловоза по основната линия. Беше похабила месеци в борба с хората от борда на директорите на Джим, които твърдяха, че националното извънредно положение е само временно и релсите, които са издържали десет години, ще издържат още една зима, до пролетта, когато условията щели да се подобрят, както обещал господин Уесли Мауч. Преди три седмици ги беше принудила да разрешат покупката на шейсет хиляди тона нови релси — с това можеше да направи единствено няколко кръпки из континента, по най-лошите части, но това беше всичко, което успя да получи от тях.

Трябваше да изтръгва парите от хора, оглушали от паниката: приходите от товарни превози намаляваха толкова бързо, че хората от борда бяха започнали да треперят само при мисълта за идеята на Джим, че това ще е най-успешната година в историята на „Тагарт“. Тя беше принудена да поръча стоманени релси, нямаше надежда да

получи разрешение за „спешна нужда“, за да купи риърдънов метал, а нямаше и време да го проси.

Риърдън отклони поглед от заглавията към отблясъка на хоризонта — това беше град Ню Йорк далеч напред, — ръцете му стиснаха малко по-силно волана.

Пристигна в града в девет и половина. Апартаментът на Дагни беше тъмен, когато влезе със своя ключ. Вдигна телефона и се обади в кабинета ѝ. Отговори собственият ѝ глас:

— „Тагарт Трансконтинентал“.

— Не знаеш ли, че е празник? — попита той.

— Здравей, Ханк. Железниците нямат празници. Откъде се обаждаш.

— От твоя апартамент.

— Свършвам след половин час.

— Няма проблем. Остани там. Ще дойда да те взема.

Преддверието на кабинета беше тъмно, когато влезе, освен осветената стъклена врата на Еди Уилърс. Той затваряше кабинета си и се приготвяше да си върви. Погледна Риърдън озадачено и изненадано.

— Добър вечер, Еди. С какво сте толкова заети — с катастрофата в Роклънд ли?

Еди въздъхна.

— Да, господин Риърдън.

— Тъкмо заради това искам да видя Дагни — заради вашия коловоз.

— Още е тук.

Той тръгна към вратата ѝ, когато Еди извика колебливо след него:

— Господин Риърдън...

Той спря.

— Да?

— Искях да ви кажа... понеже утре е делото... каквото и да ви сторят, уж в името на целия народ... просто исках да кажа, че аз... че няма да е в мое име... въпреки че няма какво да направя, освен да ви го кажа... дори и да знам, че не значи нищо.

— Значи повече, отколкото подозираш. Може би даже повече, отколкото всички ние подозираме. Благодаря, Еди.

Дагни вдигна поглед от бюрото си, когато Риърдън влезе в кабинета. Той я видя, че го гледа как се приближава и забеляза как умората изчезва от очите ѝ. Седна на ръба на бюрото. Тя се облегна назад, отмахна кичур коса от лицето си, с отпуснати рамене под бялата си блуза.

— Дагни, има нещо, което искам да ти кажа за релсите, които си поръчала. Искам да го разбереш тази вечер.

Тя го гледаше внимателно — изразът на лицето му беше пречил и върху нейното същия вид спокойно, сериозно напрежение.

— На петнайсети февруари трябва да доставя на „Тагарт Трансконтинентал“ шейсет хиляди тона релси, които ще ти покрият триста мили коловоз. Ще получиш — срещу същата сума — осемдесет хиляди тона релси, които ще ти покрият петстотин мили коловоз. Знаеш кой материал е по-евтин и лек от стоманата. Релсите ти няма да бъдат от стомана, а от риърдънов метал. Не спори, не възразявай, не приемай. Не искам съгласието ти. Не би следвало да си съгласна или да знаеш нещо за това. Аз го правя и единствено аз ще нося отговорността. Ще направим така, че тези хора от персонала ти, които знаят, че си поръчала стомана, няма да знаят, че си получила риърдънов метал, а тези, които знаят, че си получила риърдънов метал, няма да знаят, че нямаш разрешение да го купиш. Ще объркаме счетоводството така, че ако някой ден нещата изскочат на бял свят, никой няма да е в състояние да лепне нищо на когото и да е, освен на мен. Могат да заподозрат, че съм подкупил някого от персонала ти, или пък че и ти си замесена, но няма да могат да го докажат. Искам да ми дадеш думата си, че никога няма да признаеш, независимо какво ще стане. Това е моят метал, и ако има някакви рискове за поемане, аз ще ти поема. Планирам това от деня, в който получих поръчката ти. Поръчах медта — от източник, който няма да ме предаде. Възнамерявах да ти го кажа по-късно, но промених мнението си. Искам да го научиш тази вечер — защото утре отивам на съд за същото престъпление.

Тя слушаше, без да помръдне. При последното си изречение той видя лек спазъм по бузите и устните ѝ: не беше точно усмивка, но с нея тя му даваше целия си отговор: болка, възхищение, разбиране.

След това видя очите ѝ да стават по-меки, по-болезнено и опасно живи, той грабна ръката ѝ, сякаш натискът от пръстите му и строгостта

на погледа му щяха да ѝ дадат подкрепата, от която имаше нужда, и каза твърдо:

— Не ми благодари, това не е услуга, правя го, за да понеса тежестта на работата си, иначе ще се пречупя като Кен Данагър.

Тя въздъхна.

— Добре, Ханк, няма да ти благодаря — тонът на гласа ѝ и погледът в очите ѝ признаваха лъжата в същия момент, в който я произнасяше. Той се усмихна.

— Дай ми дума, както те помолих.

Тя наведе глава.

— Давам ти дума.

Той я пусна. Тя добави, без да вдига глава:

— Единственото нещо, което ще кажа, е, че ако те осъдят на затвор утре, аз ще напусна — без да чакам никакъв разрушител да ме кара.

— Няма. И не мисли, че ще ме осъдят на затвор. Мисля, че ще ме оставят да се измъкна съвсем леко. Имам хипотеза — ще ти я обясня след това, след като я изпробвам.

— Каква хипотеза?

— Кой е Джон Голт? — той се усмихна и стана. — Това е всичко. Няма да говорим повече за процеса тази вечер. Случайно да имаш нещо за пиене в кабинета си?

— Не. Но мисля, че моят началник движение има нещо като бар в кантонерката си.

— Мислиш ли, че ще можеш да ми откраднеш питие, ако не е заключено?

— Ще се опитам.

Той стоеше и гледаше портрета на Нат Тагарт на стената — портрет на млад мъж с вдигната глава, — докато тя се върна с бутилка бренди и две чаши. Той ги напълни мълчаливо.

— Знаеш ли, Дагни, Денят на благодарността е бил празник, установен от продуктивни хора, за да отпразнуват успеха на труда си.

Движението на ръката му, докато вдигаше чашата си, беше към портрета, сетне към нея, към него и към сградите на града през прозореца.

От около месец пресата разправяше на хората, които изпълваха съдебната зала, че ще видят човека, който беше алчен враг на обществото, но те бяха дошли, за да видят човека, който беше изобретил риърдъновия метал.

Той стана, когато съдиите му наредиха. Носеше сив костюм, очите му бяха сини, косата — руса, но не цветовете правеха фигурата му ледено неумолима, а фактът, че костюмът беше прост и скъп — качества, които рядко се излагаха в наши дни, че щеше да отива повече в някой строг, луксозен офис на богата корпорация, че обноските му идваха от цивилизована епоха и се сблъскаха с мястото около него.

Тълпата знаеше от вестниците, че той представлява злото на безмилостното богатство; и тъй като проповядваха добродетелната непорочност, а след това тичаха да гледат всеки филм, който показваше полугола жена на плакатите си, те бяха дошли да видят и него — поне злото нямаше спарената безнадеждност на изтърканите идеи, в които никой не вярваше и които никой не дръзваше да оспорва. Гледаха го без възхищение — възхищението беше чувство, което те отдавна бяха изгубили способност да изпитват, — гледаха с любопитство и с неясно предизвикателно чувство към тези, които им бяха казали, че е техен дълг да го мразят.

Преди няколко години те щяха да се надсмиват над вида му на самоуверен богаташ. Но днес в прозорците на съдебната зала надничаше гранитносиво небе, което обещаваще първата снежна буря на една дълга, тежка зима; и последният петрол в страната изчезваше, а въглищните мини не бяха в състояние да се справят с истеричната лавина от зимни доставки. Тълпата в съдебната зала си спомняше, че това е случаят, който им беше коствал услугите на Кен Данагър. Имаше слухове, че производството на въглищната компания „Данагър“ е спаднало осезаемо в рамките на един месец, вестниците твърдяха, че става въпрос само за нагаждане, докато братовчедът на Данагър реорганизира компанията, която е поел. Миналата седмица първите страници бяха изнесли историята за катастрофа на строежа на жилищен проект: дефектни стоманени греди бяха рухнали и убили

четирима работници; вестниците не бяха споменали, но тълпата знаеше, че гредите идваха от „Асошиейтед Стийл“ на Орън Бойл.

Те стояха в съдебната зала сред тежка тишина и гледаха високата фигура в сиво не с надежда — вече губеха способността да се надяват, — а с безстрастно любопитство, заострено от неуловима въпросителна; въпросителната висеше върху всички лицемерни лозунги, които бяха слушали години наред.

Вестниците се зъбеха, че причината за неприятностите на страната, както сочел и този случай, е себичната алчност на богатите индустриалци; че хора като Ханк Риърдън носят отговорността за намаляващата храна, падащите температури и напуканите покриви на домовете на нацията; че ако не са били хората, които нарушават законите и пречат на плановете на правителството, просперитетът е щял да бъде достигнат отдавна; и че хора като Ханк Риърдън са движени единствено от мотив за печалба. Това последното се твърдеше без обяснения или уточняване, сякаш думите „мотив за печалба“ бяха очевиден знак за върховно зло.

Тълпата си спомняше, че същите тези вестници, преди по-малко от две години, бяха пиццали, че производството на риърдънов метал трябва да се забрани, защото производителят застрашавал живота на хората заради алчността си; помнеха, че човекът в сиво беше пътувал в кабината на първия локомотив, пуснат по коловоза от собствения му метал, и че сега го съдеха за престъпната алчност да задържи от обществеността малко метал, който отново от престъпна алчност беше предложил на пазара.

Съгласно процедурата, утвърдена с директиви, случаи от този вид не се разглеждаха от съдебни заседатели, а от състав от грима съдии, назначени от Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси; процедурата, бяха наредили директивите, трябва да е неформална и демократична.

Съдийското кресло беше изнесено от съдебната зала във Филадельфия за този случай и заменено с маса на дървена платформа — тя придаваше на залата такъв вид, сякаш там се провеждаше среща, на която някакъв президиум набива нещо в главите на умствено недоразвита членска маса.

Един от съдиите, изпълняващ ролята на прокурор, беше прочел обвинението.

— Сега можете да дадете обяснения в своя защита — обяви той.
Изправен срещу платформата, с равен и изключително ясен глас Ханк Риърдън отговори:

— Нямам защита.

— Оставяте ли се... — съдията се запъна, не беше очаквал да е толкова лесно. — Оставяте ли се на милостта на този съд?

— Не признавам правото на този съд да ме съди.

— Какво?

— Не признавам правото на този съд да ме съди.

— Но, господин Риърдън, това е съд, назначен съгласно закона, който разглежда тази конкретна категория престъпления.

— Не смятам действията си за престъпление.

— Но вие признахте, че сте нарушили наредбите, контролиращи продажбата на риърдънов метал.

— Не признавам правото ви да контролирате продажбата на моя метал.

— Необходимо ли е да отбелязвам, че вашето признаване не е нужно?

— Не. Напълно го осъзнавам и действам в съгласие с това.

Той забеляза тишината в залата. По правилата на сложната преструвка, която всички тези хора играеха в чужда полза, те трябваше да приемат твърдението му като неразбираема лудост, трябваше да има неясен шум на удивление и присмех; нямаше нищо такова — те седяха неподвижно. Разбираха.

— Искате да кажете, че отказвате да се подчините на закона? — попита съдията.

— Не. Подчинявам се на закона — до последната буква. Вашите закони твърдят, че можете да се разпореждате с моя живот, работата и собствеността ми без мое съгласие. Много добре, сега можете да разполагате с мен, без аз да участвам. Няма да играя ролята, като се защитавам там, където не е възможна защита, и няма да симулирам илюзията, че съм изправен пред справедлив съд.

— Но, господин Риърдън, законът изрично повелява да ви се даде възможност да представите вашата гледна точка по случая и да се защитите.

— Затворник, изправен пред съда, може да се защити само ако има обективен принцип за справедливост, признат от съдиите,

принцип, който спазва правата му, който те не могат да нарушават и на който той може да се опре. Законът, по който ме съдите, твърди, че няма принципи, че аз нямам права и че можете да правите с мен каквото си поискате. Добре. Направете го.

— Господин Риърдън, законът, който отхвърляте, е основан на най-висшия принцип — принципа за общественото благо.

— Кой е обществото? Какво смята то за благо? Имаше време, когато хората вярваха, че благо то се определя от кодекс морални ценности и че никой няма право да търси собственото си благо чрез нарушаване на правата на другите. Ако сега се смята, че хората около мен могат да ме жертват по всякакъв начин в името на всяко нещо, което сметнат за свое благо, ако вярват, че могат да отнемат собствеността ми само защото имат нужда от нея — е, всеки крадец го прави. Има само една разлика: крадецът не иска да одобрявам действията му.

Няколко места в съдебната зала бяха запазени за високопоставени посетители, които бяха дошли от Ню Йорк, за да наблюдават процеса. Дагни седеше неподвижно, а по лицето ѝ беше изписано единствено сериозно внимание — тя слушаше, осъзнавайки, че потокът на речта му ще определи хода на собствения ѝ живот.

Еди Уилърс седеше до нея. Джеймс Тагарт не беше дошъл. Пол Ларкин седеше, изгърбен напред, с издадено напред лице, изострено като животинска муцуна от страх, който сега се превръщаше в изпълнена със злоба омраза. Господин Моуън, който седеше до него, беше по-невинен и не толкова интелигентен човек и страхът му беше по-прост — той слушаше със смаяно възмущение и прошепна на Ларкин:

— Боже мой, сега я загазихме! Сега ще убеди цялата страна, че всички бизнесмени са врагове на общественото благо!

— Трябва ли да разбираме — попита съдията, — че поставяте собствените си интереси над интересите на обществото?

— Аз твърдя, че подобен въпрос може да се появи единствено в общество от канибали.

— Какво... какво искате да кажете?

— Смятам, че няма сблъсък на интереси между хора, които не искат онова, което не са заслужили и които не практикуват човешки жертвоприношения.

— Трябва ли да разбираме, че ако обществото смята за необходимо да съкрати вашите печалби, вие не признавате правото му да го направи?

— Напротив, признавам го. Обществото може да съкрати печалбите ми по всяко време, като откаже да купува продукта ми.

— Ние говорим за... други методи.

— Всеки друг метод за съкращаване на печалбите е метод на мародери — и аз го разглеждам като такъв.

— Господин Риърдън, това едва ли е начин да се защитите.

— Казах, че няма да се защитавам.

— Но това е нечувано! Осъзнавате ли сериозността на обвиненията срещу вас?

— Те не ме интересуват.

— Разбирате ли възможните последствия от позицията си?

— Напълно.

— Този съд смята, че фактите, представени от обвинението, не предполагат снизхождение. Наказанието, което съдът има власт да ви наложи, е изключително тежко.

— Давайте.

— Моля?

— Наложете го.

Тримата съдии се спогледаха. Сетне говорителят се обърна отново към Риърдън.

— Това е безпрецедентно — каза той.

— Това е напълно извън правилата — каза вторият съдия. — Законът изисква да се защитите. Единствената ви алтернатива е да потвърдите за протокола, че се оставяте на милостта на съда.

— Не се оставям.

— Но трябва да го направите.

— Да не искате да кажете, че очаквате от мен някакво доброволно действие?

— Да.

— Не правя нищо доброволно.

— Но законът изисква страната на обвиняемия да бъде представена в протокола.

— Да не искате да кажете, че имате нужда от моята помощ, за да направите тази процедура законна?

— Ами не... да... тоест, за да попълним формуляра.

— Няма да ви помогна.

Третият съдия, най-младият, който беше изпълнявал ролята на прокурор, избухна нетърпеливо:

— Това е смешно и нечестно! Да не искате да представите нещата така, сякаш човек с вашата знаменитост е бил осъден по скалпени обвинения, без... — той млъкна рязко. Някой в дъното на съдебната зала подсвирна провлачено.

— Искам — каза тежко Риърдън — същността на тази процедура е да изглежда точно каквато е. Ако имате нужда от моята помощ, за да я прикриете — няма да ви помогна.

— Но ние ви даваме шанс да се защитите, а вие го отхвърляте.

— Няма да ви помогна да се преструвате, че имам шанс. Няма да ви помогна да съхраните привидна справедливост там, където правата не се признават. Няма да ви помогна да запазите привидна рационалност, като вляза в дебат, в който пистолетът е крайният аргумент. Няма да ви помогна да се преструвате, че раздавате справедливост.

— Но законът ви задължава доброволно да се защитите!

В дъното на залата избухна смях.

— Това е пукнатината в теорията ви, господа — сериозно каза Риърдън, — и аз няма да ви помогна да се измъкнете. Ако решите да действате чрез принуда, направете го. Но ще откриете, че имате нужда от доброволното сътрудничество на жертвите си — по много повече начини, отколкото виждате в момента. А вашите жертви ще открият, че именно техните доброволни действия, които не можете да изтръгнете — ви правят възможни. Реших да бъда последователен и ще ви се подчиня по начина, който искате. Каквото и да искате да направя, ще го направя под дулото на пистолета. Ако ме осъдите на затвор, ще трябва да изпратите въоръжени хора, които да ме заведат там, защото няма да ида там доброволно. Ако ме глобите, ще трябва да конфискувате имуществото ми, за да съберете глобата, защото няма да я платя доброволно. Ако смятате, че имате право да ме насилвате, използвайте оръжията си открито. Няма да ви помогна да прикриете естеството на действията си.

Най-възрастният съдия се наведе над масата и гласът му стана ласкаво присмехулен:

— Говорите така, сякаш се борите за някакъв принцип, господин Риърдън, но всъщност се борите за имуществото си, нали?

— Да, разбира се. Боря се за имуществото си. Знаете ли какъв принцип символизира то?

— Позирате като защитник на свободата, но това е само свободата да правите пари.

— Да, разбира се. Единственото, което искам, е свободата да правя пари. Знаете ли какво изисква тази свобода?

— Разбира се, господин Риърдън, не бихте желали поведението ви да бъде разбрано погрешно. Не бихте желали да подкрепите широко разпространеното впечатление, че сте човек, лишен от социална съвест, който не се интересува от благоденствието на другите и работи единствено за собствената си печалба.

— Работя единствено за собствената си печалба. Заслужавам я.

Тълпата зад него изпъшка — не от възмущение, а от удивление, а съдиите срещу него мълчаха. Той продължи спокойно:

— Не бих искал становището ми да бъде изтълкувано погрешно. Ще се радвам да го заявя за протокола. Съгласен съм напълно с фактите и с всичко, което се говори за мен по вестниците — с фактите, но не и с оценката. Не работя за нищо друго освен за собствената си печалба — която получавам като продавам продукта си на хора, които се нуждаят от него и които желаят и могат да го купят. Не го произвеждам в тяхна изгода за сметка на моите разходи и те не го купуват в моя изгода за сметка на своите разходи, аз не жертвам интереса си заради тях и те не жертват своя заради мен, ние търгуваме като равни по взаимно съгласие и с взаимна полза — и аз се гордея с всяка стотинка, която съм спечелил по този начин. Аз съм богат и се гордея с всяка стотинка, която притежавам. Спечелил съм парите си със собствени сили, чрез свободна размяна при доброволното съгласие на всеки, с който съм имал работа — доброволното съгласие на тези, които ме наеха при започването ми, доброволното съгласие на тези, които работят сега за мен, доброволното съгласие на тези, които купуват продукцията ми. Ще отговоря на всички въпроси, които се страхувате да ми зададете открито. Желая ли да плащам на работниците си повече, отколкото смятам, че е цената на услугите им? Не желая. Желая ли да продавам продукцията си за по-малко, отколкото клиентите ми са склонни да платят? Не. Желая ли да я

продавам на загуба или да я подарявам? Не. Ако смятате това за лошо, постъпете с мен както ви се нрави, каквито и да са стандартите, към които се придържате. Моите са следните. Изкарвам си прехраната, както следва да го прави всеки честен човек. Отказвам да призная за вина факта на собственото си съществуване и факта, че трябва да работя, за да го поддържам. Отказвам да призная за вина факта, че съм способен да го върша и че го върша добре. Отказвам да призная за вина факта, че го правя по-добре от повечето хора; факта, че работата ми е с по-висока стойност от тази на съседите ми и че по-голям брой хора са готови да ми платят. Отказвам да се извинявам за способностите си, отказвам да се извинявам за успеха си, отказвам да се извинявам за парите си. Ако това е лошо, вземете го предвид при вашето решение. Ако обществото намира, че това е във вреда на интересите му, оставете обществото да ме унищожи. Това е моят морал и няма да приема ничий друг. Можех да ви кажа, че съм сторил за събратята си повече добрини, отколкото вие можете някога да се надявате да осъществите, но няма да го кажа, защото не се опитвам да открия в благото на другите разрешение за правото ми да съществувам, нито пък признавам благото на другите за оправдание да си присвояват имуществото ми или да съсипват живота ми. Няма да заявя, че благото на другите е целта на живота ми — моята цел е моето собствено благо и презирам онези, които отстъпват своето. Можех да ви кажа, че вие не служите на общественото благо, че ничие благо не може да бъде постигнато с цената на човешко жертвоприношение, че когато нарушавате правата на един човек, сте нарушили правата на всички, а общността на безправните същества е обречена на унищожение. Можех да ви кажа, че единственото, което сте в състояние да постигнете, е всеобщото опустошение, до което всеки мародер задължително стига, когато не му останат повече жертви. Можех да го кажа, но няма да го направя. Защото аз оспорвам не конкретната ви политика, а моралните ви предпоставки. Ако беше истина, че хората могат да постигнат добруването си, като превърнат други хора в жертвени животни, а аз бях помолен да се пренеса в жертва в името на същества, които искат да оцелеят с цената на моята кръв, ако бях помолен да служа на интересите на обществото отделно, над и срещу своя собствен интерес, щях да откажа, щях да отхвърля такова нещо като най-презряното зло, щях да се боря срещу него с всичките си

сили, щях да се боря срещу цялото човечество, а ако можех да удължа живота си дори и само с миг преди да бъда убит, щях да се боря с пълна убеденост в справедливостта на своята битка и в правото на живите същества да живеят. Нека няма недоразумение относно мен самия. Ако сега събратята ми, които смятат, че те са обществото, вярват, че тяхното благо изисква жертви, тогава заявявам: „По дяволите общественото благо, не искам да имам нищо общо с него!“

Тълпата избухна в аплодисменти. Риърдън се извърна, по-удивен от съдиите си. Видя лица, които се смееха от силно вълнение, но и лица, които молеха за помощ; той видя как мълчаливото им отчаяние изскача на свобода; видя в тях собствения си гняв и възмущение, изразени чрез дивото неподчинение на одобрителните им викове; видя погледи на възхита и на надежда. Там имаше и лица на млади немарливи мъже и на предизвикателно размъкнати жени — от онези, които започваха да дюдюкат по кинопрегледите при всяка поява на бизнесмен на екрана; те не се опитаха да направят контрадемонстрация, а мълчаха.

Когато той погледна тълпата, хората видяха в лицето му онова, което заплахите на съдиите не бяха в състояние да предизвикат: първите следи от емоция. Това беше само няколко мига преди да чуят бесните удари на съдийското чукче по масата и крясъците на единия от съдиите:

— ... иначе ще опразня залата!

Когато се обърна отново към масата, очите на Риърдън се спряха на местата за посетители. Погледът му се задържа върху Дагни за миг, който само тя забеляза, сякаш казваше: работи. Тя би изглеждала спокойна, само дето очите ѝ бяха станали твърде големи за лицето ѝ.

Еди Уилърс се усмихваше по онзи начин, по който обикновено мъжете крият сълзите си. Господин Моуън гледаше слисано. Пол Ларкин беше забил поглед в пода. По лицата на Бъртрам Скъдър и на Лилиан нямаше изражение. Тя стоеше на края на реда, с кръстосани крака, а шалът от норка се спускаше от дясното ѝ рамо до лявото ѝ бедро — тя гледаше Риърдън, без да помръдне.

В сложната жар на всичко, което чувстваше, той нямаше време да разпознае повея на съжаление и копнеж: имаше лице, което се надяваше да види, беше го търсил от самото начало на заседанието,

беше искал да е тук много повече от всички останали. Но Франсиско д'Анкония не беше дошъл.

— Господин Риърдън — каза най-възрастният съдия с приветлива, пълна с упрек усмивка, разтваряйки ръце, — достойно е за съжаление, че сте ни разбрали толкова погрешно. Това е проблемът — че бизнесмените отказват да общуват с нас в дух на доверие и приятелство. Изглежда смятат, че сме техни врагове. Защо говорите за човешки жертвоприношения? Какво ви кара да стигате до такива крайности? Нямаме намерение да конфискуваме имуществото ви или да разрушаваме живота ви. Не се опитваме да навредим на интересите ви. Напълно съзнаваме забележителните ви постижения. Нашата цел е само да балансираме социалните напрежения и да дадем справедливост на всички. Това изслушване не е замислено като съдебно дело, а като приятелска дискусия, целяща взаимно разбиране и съдействие.

— Не съдействам под дулото на пистолет.

— Защо да говорим за пистолети? Това дело не е толкова сериозно, че да го свързваме с такива неща. Напълно съзнаваме, че вината в този случай е основно на господин Кенет Данагър, който е подбудил това нарушение на закона, който е упражнил натиск върху вас и който призна вината си, като изчезна, за да избегне съдебно преследване.

— Не. Направихме го по взаимно, равностойно, доброволно споразумение.

— Господин Риърдън — каза вторият съдия, — може и да не споделяте някои от нашите идеи, но в крайна сметка всички ние работим за една и съща кауза. За благото на хората. Разбираме, че сте били подтикнат да не спазите законните процедури заради критическата ситуация на въглищните мини и жизнената важност на горивото за общественото благоденствие.

— Не. Бях подтикнат от собствената си печалба и собствените си интереси. Вие трябва да прецените какво отражение е имало това върху въглищните мини и общественото благоденствие. Не това беше мотивът ми.

Господин Моуън зяпаше озадачено и прошепна на Пол Ларкин:

— Тук нещо се обърка.

— О, я млъквай — сопна се Ларкин.

— Сигурен съм, господин Риърдън — каза най-възрастният съдия, — че не вярвате наистина — нито пък обществото вярва, че искаме да ви третираме като жертва. Ако някой се е трудил над такова погрешно схващане, ние ще се постареем да докажем, че не е вярно.

Съдиите се оттеглиха, за да определят присъдата. Не останаха дълго навън. Върнаха се в една застрашително тиха зала и обявиха, че на Хенри Риърдън се налага глоба от пет хиляди долара — и че присъдата е условна.

Вълни от подигравателен смях преминаха през аплодисментите, които пометеха съдебната зала. Аплодисментите бяха за Риърдън, смехът — за съдиите. Риърдън стоеше неподвижно, не се обръщаше към тълпата, едва чуваше ръкоплясканията. Стоеше и гледаше съдиите. Лицето му не изразяваше триумф, нито въодушевление — само спокойно, внимателно съзерцание на нещо, което той съзерцаваше с горчиво учудване, почти със страх. Той виждаше колко невероятно дребен е врагът, който унищожава света. Чувстваше се така, сякаш след дългогодишното си пътуване сред разрушения пейзаж, покрай развалините на велики фабрики, през останките от мощни двигатели и край труповете на непобедими хора беше стигнал до грабителя, очаквайки да срещне гигант, и беше срещнал плъх, готов да се мушне в дупката си при първия звук от човешки стъпки. Ако тези са ни победили, мислеше си той, вината си е наша.

Той беше върнат обратно в залата от хората, които се блъскаха, за да го наобиколят. Той се усмихваше в отговор на техните усмивки, към неистовата, трагична готовност в лицата им; в усмивката му имаше оттенък на тъга.

— Бог да ви благослови, господин Риърдън! — каза стара жена с парцалив шал около главата си. — Можете ли да ни спасите, господин Риърдън? Изяждат ни живи и няма смисъл да заблуждаваме някого, че преследват само богатите — знаете ли какво става с нас?

— Слушайте, господин Риърдън — каза един мъж, който изглеждаше като фабричен работник, — именно богатите ни забиват нож в гърба. Кажете на тия копелета, които толкова бързат да се предадат, че когато предават дворците си, предават и кожата от гърбовете ни.

— Знам го — каза Риърдън.

Вината е наша, мислеше си той. Ако ние, двигателите, доставчиците, благодетелите на човечеството, допуснахме върху нас да бъде отпечатано клеймото на злото и мълчаливо да търпим наказания заради добродетелите си, тогава що за „добро“ очаквахме да триумфира в света?

Той погледна хората около себе си. Бяха го посрещнали с ликуване днес, бяха го посрещнали с ликуване и на коловоза на линията „Джон Голт“. Но утре щяха да искат с вой нова директива от Уесли Мауч и проект за безплатни жилища от Орън Бойл, докато гредите на Бойл рухваха над главите им. Щяха да го направят, защото щяха да им кажат да забравят като грях онова, което ги беше накарало да поздравят Ханк Риърдън.

Защо бяха готови да се откажат от най-възвишените си мигове, сякаш са грях? Защо бяха съгласни да предадат най-доброто в себе си? Какво ги караше да вярват, че тази земя е царство на злото, където отчаянието е естествената им съдба? Той не можеше да назове причината, но знаеше, че тя трябва да бъде назована. Чувстваше я в съдебната зала като огромна въпросителна, на която беше негов дълг да даде отговор.

Това беше истинската присъда, която му беше наложена — да открие каква идея, каква проста идея, достъпна и за най-обикновения човек, беше накарала човечеството да приеме доктрините, които го водеха до саморазрушение.

— Ханк, никога повече няма да си помисля, че е безнадеждно, никога вече — каза Дагни същата вечер, след процеса. Никога няма да бъда изкушена да напусна. Ти доказа, че правото винаги работи и винаги побеждава... — тя спря за миг, сетне добави: — ... стига човек да знае кое е право.

Лилян му каза на вечеря следващия ден:

— Значи победи, а?

Гласът ѝ беше уклончив, не каза нищо друго — гледаше го, сякаш изучаваше загадка.

Дойката го попита в завода:

— Господин Риърдън, какво е морална предпоставка?

— Нещо, с което ще си имаш големи разправии.

Момчето се намръщи, после вдигна рамене и каза през смях:

— Боже, беше невероятно представление! Как само ги цапардосахте, господин Риърдън! Седях до радиото и виех от смях.

— Откъде знаеш, че съм ги бил?

— Е, така е, нали?

— Сигурен ли си?

— Разбира се, че съм сигурен.

— Онова, което те кара да бъдеш сигурен, е морална предпоставка.

Вестниците мълчаха. След преувеличеното внимание, което бяха посветили на случая, те се държаха така, сякаш делото не си струва да се споменава. Отпечатаха кратки сведения на забутани страници, назовани с такива общи фрази, че никой читател не можеше да намери и намек за противоречие по проблема.

Бизнесмените, с които се срещаше, изглежда се опитваха да отбягват темата за процеса. Някои изобщо не коментираха, а се извъръщаха, с лица, изразяващи особено негодувание, с усилие да изглеждат уклончиви, сякаш се бояха, че самото действие, ако го погледнат, ще бъде изтълкувано като заемане на позиция. Други рискуваха и коментираха.

— По мое мнение, Риърдън, беше изключително неразумно от твоя страна... Струва ми се, че това едва ли е времето да си създаваш врагове... Не можем да си позволим да възбуждаме възмущение.

— Чие възмущение? — попита той.

— Не мисля, че на правителството ще му хареса.

— Видя какви са последствията от това.

— Ами не знам... Обществото няма да го приеме, вероятно ще има вълна от възмущение.

— Видя как го прие обществото.

— Ами не знам... Опитваме се с всички сили да не отстъпваме пред всички тези обвинения за себичната алчност, а ти даде оръжие на врага.

— Ти би ли предпочел да се съгласиш с този враг, че нямаш право върху печалбата и собствеността си?

— О, не, със сигурност не — но защо да стигам до крайности? Винаги има средно положение.

— Средно положение между теб и убийците ти?

— Ама защо да използваме такива думи?

— Онова, което казах на процеса — вярно ли е или не?

— Ще бъде цитирано и разбрано погрешно.

— Вярно ли е или не?

— Обществеността е твърде тъпа, за да схване такива неща.

— Вярно ли е или не?

— Не е време да се хвалим, че сме богати, когато населението умира от глад. Това е все едно да ги подтикваме да си присвоят всичко.

— Но като им казваш, че нямаш право върху богатството си, а те имат — нима това ще ги накара да се въздържат?

— Ами не знам...

— Не ми харесаха нещата, които каза на процеса — каза друг един. — Моето мнение е, че изобщо не съм съгласен с теб. Аз лично се гордея да вярвам, че аз работя за общественото благо, не само за личната си печалба. Харесва ми да мисля, че имам цел, по-висша от това просто да изкарвам трите си яденета на ден и лимузината си „Хамънд“.

— А и не харесвам идеята да няма директиви и контрол — каза друг. — Гарантирам ти, че са като глигани и прекаляват. Но да няма никакъв контрол? Не съм съгласен с това. Мисля, че известен контрол е необходим. Онзи, който е в името на общественото благо.

— Съжалявам, господа — каза Риърдън, — че ще бъда принуден да спася проклетите ви кожи заедно със собствената си.

Една група бизнесмени, начело с господин Моуън, не даде никакви изявления по процеса. Но седмица след това съобщиха с прекалено голяма публичност, че правят дарение за построяването на спортна площадка за децата на безработните.

Бъртрам Скъдър не спомена делото в колонката си. Но десет дни по-късно написа сред другите си произволно подбрани клюки: „Можете да придобиете известна представа за обществената стойност на господин Ханк Риърдън от факта, че от всички социални групи той като че ли е най-непопулярен сред собствената си с реда от бизнесмени. Старомодната му безмилостност изглежда идва твърде много дори на тези хищни феодали на печалбата“.

* * *

Една декемврийска вечер, когато улицата под прозореца му беше като задръстено гърло, кашлящо от клаксоните на трафика преди Коледа, Риърдън седеше в стаята си в хотел „Уейн-Фолкълънд“ и се бореше с враг, много по-опасен от изтощението или страха: отвращението от мисълта, че трябва да си има работа с човешки същества.

Той седеше без желание да тръгне по улиците на града, без желание да се движи, сякаш беше прикован към стола си и към тази стая. Беше се опитвал часове наред да пренебрегне емоция, която изглеждаше като носталгия: да знае, че единственият човек, когото искаше да види, е тук, в този хотел, няколко етажа над него.

Беше се улавял през последните седмици, че губи време в лобибара всеки път, когато влизаше в хотела или излизаше от него, да се мотае без нужда при пощенското гише или щанда за вестници, да гледа забързаните потоци от хора, надявайки се да види сред тях Франсиско д'Анкония. Беше се улавял, че вечеря самотен в ресторанта на „Уейн-Фолкълънд“, с очи, приковани върху завесата на входа. Сега се улови, че стои в тази стая с мисълта, че разстоянието е само няколко етажа.

Изправи се развеселено, подсмивайки се от възмущение държеше се като жена, която очаква телефонно обаждане и се бори с изкушението да прекрати мъчението, като направи първата стъпка. Нямаше причина да не може да отиде при Франсиско д'Анкония, ако го иска. И все пак, когато си казваше, че може да го направи, долавяше някакъв опасен елемент на капитулация в интензивността на собственото си облекчение.

Направи крачка към телефона, за да се обади в апартамента на Франсиско, но спря. Не това искаше — искаше просто да влезе, без да известява предварително, както Франсиско беше влязъл в кабинета му, тъкмо това изразяваше някакво неизказано право помежду им.

По пътя към асансьора си мислеше: той няма да е там, или, ако е там, вероятно ще го намериш да забавлява някоя уличница, която и теб ще обслужи. Но мисълта изглеждаше нереална, не можеше да се насили да я приложи към човека, когото беше видял до пастта на пещта. Той стоеше уверено в асансьора, с вперен нагоре поглед, премина уверено по коридора, усещайки как горчивината му се стопява в радост, и почука на вратата.

Гласът на Франсиско прозвуча рязко:

— Влез!

Звукът беше безцеремонен и разсеян.

Риърдън отвори вратата и спря на прага. Една от най-скъпите лампи със сатенени абажури на хотела стоеше в средата на стаята и хвърляше кръг от светлина по големите листа чертожна хартия. Франсиско д'Анкония, с ръкавели, с кичур коса върху лицето му, лежеше по корем на пода, облегнат на лакти и хапеше единия край на молив, съсредоточен върху някаква точка от сложния чертеж пред себе си. Той не погледна нагоре, сякаш беше забравил, че някой е почукал. Риърдън се опита да различи какво има на чертежа: изглеждаше като секция от пещ. Стоеше и наблюдаваше учудено — ако можеше да въплъти собствената си представа за Франсиско д'Анкония, тъкмо тази картина щеше да види: фигура на целенасочен млад работник, съсредоточен върху трудна задача. След миг Франсиско вдигна глава. След още миг той се хвърли напред и застана на колене, гледайки Риърдън с усмивка на недоверчиво удоволствие. А в следващия момент сграбчи чертежите и ги захвърли настрана, гледайки надолу.

— Какво прекъснах? — попита Риърдън.

— Нищо важно. Влезте.

Той се усмихваше щастливо. Изведнъж Риърдън се почувства сигурен, че Франсиско също е чакал, чакал е това като победа, която не се е надявал да постигне.

— Какво правехте? — попита Риърдън.

— Просто се забавлявах.

— Нека го видя.

— Не — той се изправи и изрита чертежите настрана.

Риърдън забеляза, че ако беше приел като наглост собственическото отношение на Франсиско в кабинета му, сега самият той беше виновен за същото, защото не даде обяснение за посещението си, а прекоси стаята и седна на един фотьойл, нехайно, сякаш си беше у дома.

— Защо не дойдохте да продължите онова, което започнахте? — попита той.

— Вие го продължихте блестящо и без моята помощ.

— Имате предвид процеса ли?

— Имам предвид процеса.

— Откъде знаете? Не бяхте там.

Франсиско се усмихна, защото тонът на гласа му признаваше още едно добавено изречение: търсих ви.

— И дори не предполагахте, че чух всяка дума по радиото?

— Така ли? Е, хареса ли ви да чуете собствената си позиция да лети из ефира, с мен като поставен актьор?

— Не бяхте такъв, господин Риърдън. Това не беше моята позиция. Нима това не са нещата, за които винаги сте живели?

— Да.

— Аз само ви помогнах да видите, че трябва да се гордеете, че живеете с тях.

— Радвам се, че сте слушали.

— Беше великолепно, господин Риърдън, и закъсняло с около три поколения.

— Какво искате да кажете?

— Ако и един бизнесмен беше имал куража тогава да каже, че работи единствено за собствената си печалба, и то да го каже с гордост, щеше да спаси света.

— Не съм се отказал от света, не мисля, че е загубен.

— Не е. Никога не може да бъде. Но, за Бога — какво щеше да ни спести!

— Е, предполагам, че трябва да се борим, без значение в каква епоха сме заклещени.

— Да... Знаете ли, господин Риърдън, бих предложил да вземете стенограмата от делото и да прочетете какво сте казали.

След това се вгледайте дали го прилагате на практика напълно и последователно, или не.

— Искате да кажете, че не го правя?

— Вижте сам.

— Знам, че имахте да ми казвате много неща, когато ни прекъснаха онази нощ в завода. Защо не довършите онова, което щяхте да кажете?

— Не. Твърде скоро е.

Франсиско се държеше така, сякаш в посещението му нямаше нищо необичайно, сякаш беше напълно естествено — както всъщност винаги се беше държал в присъствието на Риърдън. Но Риърдън забеляза, че не е толкова спокоен, колкото иска да изглежда, крачеше из стаята по начин, който сякаш изразяваше емоция, която той не

искаше да признае, беше забравил лампата и тя още стоеше в средата като единственото осветление в стаята.

— Понесохте доста удари по пътя към откритията си, нали? — каза Франсиско. — Хареса ли ви поведението на другите бизнесмени?

— Предполагам, че трябваше да се очаква.

С глас, натежал от гнева на състраданието, Франсиско каза:

— Минаха дванайсет години и все още не мога да наблюдавам безразлично!

Изречението прозвуча неволно, сякаш беше произнесъл потискани думи, опитвайки се да удави звука на емоцията.

— Дванайсет години? След какво? — попита Риърдън.

За миг настана тишина, но Франсиско отговори спокойно:

— Откакто разбрах какво правят тези хора — и добави: — Знам през какво преминавате... и какво предстои.

— Благодаря — каза Риърдън.

— За какво?

— За това, че полагате толкова усилия да не го показвате. Но не се притеснявайте за мен. Все още съм в състояние да го понеса... Знаете ли, не съм дошъл тук, за да говорим за мен или дори за процеса.

— Съгласен съм с всяка тема, която изберете, стига да останете тук — каза го като любезна шега, но тонът не можеше да го прикрие — наистина го мислеше. — За какво искахте да говорим?

— За вас.

Франсиско спря. Погледна Риърдън за миг, после отговори спокойно:

— Добре.

Ако онова, което Риърдън изпитваше, можеше да се излее направо в думи, да заобиколи бариерата на волята му, той щеше да изкрещи: не ме изоставяй, имам нужда от теб, боря се с всички тях, стигнах до границата и съм осъден да продължа да се боря и отвъд нея, и единственото ми оръжие е да знам, че има един-единствен човек, на когото да вярвам, когото да уважавам и на когото да се възхищавам. Вместо това каза спокойно и просто — и единствената нотка на лична връзка помежду им беше искреният тон, който изказва директно, решително рационално твърдение и предполага същата почтеност на съзнанието и у слушателя:

— Знаете ли, мисля, че единственото истинско морално престъпление, което човек може да извърши срещу друг, е опитът да създаде с думите или действията си впечатление за противоречие, за невъзможност, за ирационалност и така да разклати схващането за рационалност на жертвата си.

— Истина е.

— Ако кажа, че именно пред такава дилема ме изправихте, ще ми помогнете ли, като ми отговорите на един личен въпрос?

— Ще се опитам.

— Не трябва да ви казвам — мисля, че го знаете, — че сте човекът с най-извисен ум, когото някога съм срещал. Склонен съм да приема не като правилен, но поне като възможен факта, че отказвате да упражнявате огромната си способност в днешния свят. Но онова, което човек прави от отчаяние, не е задължително ключ към характера му. Винаги съм мислел, че истинският ключ е в онова, от което изпитва наслада. И тъкмо това ми се струва неразбираемо: без значение от какво сте се отказали, докато сте решили да живеете, как можете да намирате удоволствие в това да пилеете един толкова ценен живот като вашия в тичане след евтини жени и идиотски развлечения?

Франсиско го погледна с лека, развеселена усмивка, сякаш казваше: нима? Нали не искахте да говорите за себе си? А ето че сега изповядате отчаяната си самота, която прави въпроса за моя характер по-важен за вас от всеки друг въпрос в момента?

Усмивката преля в мек, добронамерен смях, сякаш въпросът не представляваше проблем за него, не изискваше разкриването на никаква болезнена тайна.

— Има начин за разрешаване на всяка подобна дилема, господин Риърдън. Проверете предпоставките си.

Той седна на пода, настанявайки се весело и без формалности, за да води разговор, който щеше да му донесе наслада.

— Значи заключението ви от личен опит е, че съм човек с висок интелект?

— Да.

— Знаете ли от личен опит, че пилея живота си в тичане след жени?

— Никога не сте го отричали.

— Да го отричам? Положих много усилия, за да създам това впечатление.

— Да не искате да кажете, че не е вярно?

— Правя ли ви впечатление на човек с ужасен комплекс за малоценност?

— За Бога, не!

— Само такива хора прекарват живота си в тичане след жени.

— Какво искате да кажете?

— Помните ли какво казах за парите и за хората, които искат да обърнат наопаки закона за причината и следствието? Хората, които се опитват да заместят ума, като присвоят продуктите на ума? Е, добре, мъжът, който презира себе си, се мъчи да се сдобие със самоуважение чрез сексуални авантюри — което не може да стане, защото сексът не е причина, а следствие и израз на усещането на мъжа за собствената му стойност...

— По-добре ми го обяснете.

— Хрумвало ли ви е, че тук става въпрос за същото? Хората, които мислят, че богатството идва от материални ресурси и няма интелектуални корени или смисъл, са същите, който мислят — по същите причини, — че сексът е физическа способност, която функционира независимо от разума, избора или ценностните принципи. Те смятат, че тялото им генерира желание и прави избора вместо тях — все едно да можеше желязната руда сама да се трансформира в железопътни релси по собствена воля. Любовта е сляпа, казват те, сексът е глух за здравия разум и се надсмиват над усилията на всички философи. Фактически обаче сексуалният избор на мъжа е сбор от неговите фундаментални убеждения. Кажете ми какво един мъж намира за привлекателно в сексуален план и ще ви кажа цялата му житейска философия. Покажете ми жената, с която спи, и ще ви кажа каква е самооценката му. Независимо какви изопачения за добродетелността на саможертвата са му разправяли, сексът е най-дълбоко егоистичният акт, чийто мотив може да бъде единствено собственото удоволствие — опитайте се само да си представите, че се прави в името на безкористната благотворителност! — акт, който не е възможен в състояние на самоунижение, а само на самовъзвеличаване, само с увереността на мъжа, че е желан и че заслужава да бъде желан. Мъжът винаги ще бъде привличан от жената, която отразява най-

дълбоката му визия за него самия, жената, чието отдаване ще му позволи да изпита — или да се престори, че изпитва — чувство на самоуважение. Мъжът, който е гордо уверен в собствената си стойност, би искал най-възвишения тип жена, достъпна за него, жената, на която се възхищава — най-силното, най-трудното завоевание, защото усещането за постижение може да получи само от притежаването на героиня, а не на празноглава уличница... Той не се стреми да... Какво има? — попита той, като видя израза по лицето на Риърдън — израз на внимание, стигащо далеч отвъд обикновен интерес в някаква абстрактна дискусия.

— Продължавайте — напрегнато каза Риърдън.

— Той не се опитва да придобие стойност, той се стреми да я изрази. Няма конфликт между стандартите на ума му и желанията на тялото му. Но мъжът, който е убеден в собствената си безполезност ще бъде привличан от жена, която презира — защото тя ще отразява неговото скрито аз, тя ще го освободи от обективната реалност, където той не оправдава надеждите, тя ще му даде моментна илюзия за неговата собствена стойност и моментното бягство от моралния кодекс, който го е заклеил. Забележете противната каша, в която повечето мъже превръщат сексуалния си живот, и забележете кашата от противоречия, която поддържат като своя етика. Едното е продължение на другото. Любовта е нашият отклик на най-възвишените ни добродетели — и не може да бъде нищо друго. Оставете един мъж да опорочи своите ценности и своето виждане за съществуването, оставете го да се преструва, че любовта не е лична наслада, а е себеотрицание, че добродетелността се състои не от гордост, а от съжаление или болка, или слабост, или жертване, че най-благородната любов е родена не от възхищение, а от милосърдие, не в отговор на ценности, а в отговор на недостатъци, и тогава той ще се разпадне на две части. Тялото му няма да го слуша, няма да откликва, ще го направи импотентен към жената, която се преструва, че обича, и ще го тласка към най-долнопробната уличница, която може да намери. Тялото му винаги ще следва неразгадаемата логика на най-дълбоките му убеждения; ако той вярва, че недостатъците са достоинства, той е проклетел съществуването като зло и само злото ще го привлича. Той е проклетел себе си и ще чувства, че извратеността е всичко, на което е способен да се наслаждава. Той е приравнил добродетелността с

болката и ще чувства, че порокът е единственото царство на удоволствията. И после ще крещи истерично, че тялото му има порочни желания, които умът му не може да надмогне, че сексът е грях, че истинската любов е чиста емоция на духа. А после ще се чуди защо любовта не му носи нищо друго освен отегчение, а сексът — нищо освен срам...

Риърдън каза бавно, гледайки встрани, без да съзнава, че мисли на глас:

— Поне... не съм приемал другата догма... Никога не съм изпитвал вина, че правя пари.

Франсиско пропусна смисъла на първата дума; усмихна се и каза с готовност:

— Виждате ли, че става въпрос за същото? Не, вие никога не бихте възприели каквато и да било част от такова порочно кредо. Вие не бихте могли да си го наложите. Ако се опитате да заклейте секса като злина, ще откриете, че дори против волята си действате според правилните морални предпоставки. Ще бъдете привличан от най-възвишените жени, които срещате. Вие винаги ще искате героиня. Ще бъдете неспособен да презирате сам себе си. Ще бъдете неспособен да вярвате, че съществуването е зло и че сте безпомощно същество, затворено в една невъзможна вселена. Вие сте човек, прекарал живота си в това да приспособява материята към целите на своя разум. Вие сте човекът, комуто е ясно, че точно както една идея, ненамерила израз във физическо действие, е презряно лицемерие, такава е и платоничната любов; и както физическото действие, ненаправлявано от идея, е глупашко самозалъгване, такъв е и сексът, когато е откъснат от личния ценностен кодекс. Това е едно и също следствие и Вие сигурно го знаете. Ненакърненото Ви чувство за самоуважение със сигурност знае това. Вие не бихте могли да желаете жена, която ненавиждате. Само човекът, възхваляващ чистотата на лишената от страст любов, е способен на поквареността на лишената от любов страст. Забележете обаче, че повечето хора са раздвоени същества, които се люшкат отчаяно от единия до другия край. Едната им половина е човекът, който презира парите, фабриките, небостъргачите и собственото си тяло. Той таи неопределени чувства относно необхватни въпроси като смисъла на живота и стремежа си да бъде добродетелен. И той крещи от отчаяние, защото не изпитва нищо към жената, която уважава, и в

същото време открива, че е във властта на неудържима страст към блудница от улицата. Той е човекът, когото наричат идеалист. Другата им половина е човекът, когото наричат практичен, човекът, който презира принципите, абстракциите, изкуството, философията и своя собствен ум. Той гледа на придобиването на материални вещи като на единствената цел на съществуването и се надсмива над необходимостта тяхното предназначение и източникът им да бъдат вземани под внимание. Той очаква от тях да му доставят удоволствие и се учудва защо колкото повече получава, толкова по-малко чувства изпитва. Той е мъжът, който прекарва времето си в преследването на жени. Отбележете тройната измама, с която се самозалъгва. Той не би признал нуждата си от себеуважение, тъй като гледа с насмешка на такива понятия като морални ценности, но все пак изпитва дълбоко самоотвращение, произтичащо от схващането му, че е парче месо. Не би признал, но знае, че сексът е физическа изява на респекта към личните ценности. Затова се опитва, като изиграе чрез жестове резултата, да се сдобие с това, което би трябвало да е първопричината. Той се мъчи да се сдобие с чувство за собствената си ценност от жената, който му се отдава, а забравя, че жената, която е избрал, няма нито характер, нито преценка, нито ценностен критерий. Казва си, че цели единствено физическо удоволствие, но забележете, че жените му омръзват след седмица или след една нощ, че презира професионалните проститутки и обича да си въобразява, че е прелъстил добродетелно момиче, което е направило голямото изключение именно за него. Именно чувството за достижение е това, което търси, но никога не намира. Какъв триумф може да бъде спечелването на едно лишено от интелект тяло? Ето това е женкарят. Това описание пасва ли ми?

— Боже, не!

— Тогава можете да отсъдите, без да искате думата ми, колко жени съм преследвал в живота си.

— Но какво по дяволите правехте по първите страници на вестниците през последните дванайсет години?

— Похарчих доста пари за най-показно вулгарните партита, които можех да измисля, и ужасно много време, за да ме виждат с подходящия сорт жени. Що се отнася до останалото... — той млъкна, сетне продължи: — Имам неколцина приятели, които знаят това, но

вие сте единственият, на когото го поверявам противно на собствените си правила: никога не съм спал с която и да е от тези жени. Никога не съм докоснал и една от тях.

— Още по-невероятно е, че ви вярвам.

Лампата на пода до него хвърляше натрошени парчета светлина по лицето на Франсиско, когато той се наведе напред — по лицето му се четеше израз на невинно забавление.

— Ако си дадете труда да прегледате тези първи страници, ще видите, че не съм казвал нищо. Жените се мъчеха да направят впечатление с разни истории на журналистите, които предполагаха, че да ги видят в ресторант с мен е сигнал за великолепен романс. Тези жени преследват същото, което и женкарите — желанието да спечелят собствената си ценност от броя и славата на мъжете, които завоюват. Само че това е една стъпка по-съмнително, защото ценността, която търсят, дори не е реален факт, а впечатление и завист от другите жени. Е, дадох на тези кучки онова, което искаха — но буквално каквото искаха, без преструвките, които очакваха, преструвките, които крият от тях естеството на желанията им. Да не мислите, че искаха да спят с мен или с когото и да е друго? Нямах да са способни на толкова реално и честно желание. Искяха храна за суетността си — и аз им я дадох. Дадох им шанса да се фукат пред приятелките си и да се видят по скандалните страници в ролите на велики съблазнителки. Но знаете ли, това подейства по същия начин, по който и на процеса ви. Ако искате да победите някаква долна измама, съобразете се с нея буквално, без да предприемате нищо от своя страна, за да маскирате същността ѝ. Тези жени разбираха. Виждаха що за удовлетворение носи това другите да ти завиждат за постижение, което не си извършил. Вместо самоуважение раздутите им романи с мен им донесоха още по-дълбоко чувство за непълноценност: всяка една от тях знае, че е била изпробвана и се е провалила. Ако това да ме завлече в леглото е нейният публичен стандарт за ценност, знае, че не може да го оправдае. Мисля, че тези жени ме мразят повече от всеки мъж на света. Но моята тайна е в безопасност, защото всяка една от тях мисли, че е единствената, която се е провалила, докато всички други са успели, така че ще се кълне още по-пламенно в нашата връзка и никога няма да признае истината на когото и да е.

— Но какво направихте с репутацията си?

Франсиско вдигна рамене.

— Хората, които уважавам, ще разберат истината за мен, рано или късно. Другите — лицето му се изопна, — другите смятат онова, което наистина съм, за зло. Нека получат онова, което предпочитат — онова, на което приличам по първите страници.

— Но за какво? Защо го правите? Просто за да им дадете урок?

— По дяволите, не! Искях да ме знаят като плейбой.

— Защо?

— Плейбойът е човек, който просто не може да спре парите да изтичат между пръстите му.

— Защо искате да възприемете подобна грозна роля?

— Камуфлаж.

— За какво?

— За моя собствена цел.

— Каква цел?

Франсиско поклати глава.

— Не искайте да ви кажа това. Казах ви повече, отколкото трябваше. Така или иначе скоро ще разберете останалото.

— Ако е повече, отколкото е трябвало, защо изобщо ми казахте?

— Защото... ме накарахте за пръв път от години да изгубя търпение — нотката на потисната емоция се върна в гласа му. — Защото никога не съм искал някой да знае истината за мен така, както искам вие да я знаете. Защото знаех, че ще презрете плейбоя повече от всички други, както бих го направил и аз самият. Плейбой? Обичал съм само една жена в живота си и още я обичам и винаги ще я обичам!

Това беше неволен пробив и той добави тихо:

— Никога не съм признавал това пред никого... дори пред нея.

— Изгубихте ли я?

Франсиско седеше и гледаше в нищото, след миг отговори безизразно:

— Надявам се, че не съм.

Светлината на лампата осветяваше лицето му изотдолу и Риърдън не можеше да види очите му, а само устата, чието очертание изразяваше изпълнено със страдание търпение и странно, тържествено смирение. Риърдън знаеше, че това е рана, в която не биваше да човърка повече. С една от внезапните смени на настроението си Франсиско каза:

— Както и да е, още малко време! — и се изправи с усмивка на крака.

— Тъй като ми вярвате — каза Риърдън, — искам да споделя с вас една моя тайна в замяна. Искам да знаете колко много ви се доверих, преди да дойда тук. И може да имам нужда от помощта ви по-късно.

— Вие сте единственият човек, на когото бих желал да помогна.

— Има много неща, които не разбирам за вас, но за едно съм сигурен: че не сте приятел на мародерите.

— Не съм — по лицето на Франсиско пропълзя веселост, като че ли искаше да го омаловажи.

— Така че знам, че няма да ме предадете, ако ви кажа, че ще продължа да продавам риърдънов метал на клиенти, които сам си избирам, в каквито реша количества, всеки път, когато мога да го правя. Точно в момента съм готов да отлея поръчка, двайсет пъти по-голяма от онази, за която ме съдиха.

Седнал на облегалката на стола, на няколко фута от него, Франсиско се наведе напред и го погледна мълчаливо, намръщено, задържайки погледа си за дълго:

— Мислите ли, че се борите с тях, като го правите? — попита той.

— Как иначе бихте го нарекли вие? Сътрудничество?

— Бяхте склонен да работите и да произвеждате риърдънов метал за тях на такава цена, че да изгубите печалбата си, приятелите си, да обогатите мръсните копелета, които имаха връзките да ви оберат, и да приемете злоупотребата им в отплата на привилегията, че сте ги оставили живи. Сега сте склонен да го направите с цената на това да приемете положението на престъпник и риска да бъдете хвърлен в затвора във всеки един момент — само за да поддържате система, която може да продължи да действа единствено благодарение на жертвите си, единствено чрез нарушаване на собствените си закони.

— Не е заради тяхната система, а заради клиентите, които не мога да оставя на милостта на системата, възнамерявам да надживея въпросната система, няма да ги оставя да ме спрат, без значение колко трудно ще го направят за мен, и не възнамерявам да им предам света, дори и да съм последният човек. Точно в момента тази нелегална поръчка е по-важна за мен от целия ми завод.

Франсиско поклати глава бавно и не отговори, сетне попита:

— На кой от приятелите си в медодобивната индустрия ще дадете ценната привилегия да ви предаде този път?

Риърдън се усмихна:

— Не и този път. Този път работя с човек, на когото мога да вярвам.

— Наистина ли? Кой е той?

— Вие.

Франсиско се изправи.

— Какво? — попита той толкова тихо, че почти успя да скрие звука от задавянето.

Риърдън се усмихваше.

— Не знаехте ли, че сега съм един от вашите клиенти? Направих го чрез няколко подставени лица и под фалшиво име, но ще имам нужда от помощта ви, за да попреча на персонала ви да започне да любопитства. Имам нужда от тази мед, имам нужда от нея навреме, и не ме интересува дали ще ме арестуват след това, стига да довърша това. Знам, че вече съвсем не ви интересува компанията ви, богатството, работата, защото не искате да се занимавате с крадци като Тагарт и Бойл. Но ако наистина мислите онова, на което ме научихте, ако аз съм последният човек, когото уважавате, ще ми помогнете да оцелея и да ги победя. Никога не съм молил за ничия помощ. Сега моля за вашата. Имам нужда от вас. Вярвам ви. Винаги сте признавали възхищението си от мен. Е, сега животът ми е в ръцете ви — ако го искате. Една поръчка от „Д’Анкония мед“ пътува насам в момента. Напуснала е Сан Хуан на пети декември.

— *Какво?! —* това беше вик на явен шок. Франсиско беше скочил на крака, без да се опитва да крие каквото и да е. — На пети декември?

— Да — втрещено каза Риърдън.

Франсиско скочи към телефона.

— Казах ви да не работите с „Д’Анкония мед“! — това беше наполовина стон, наполовина бесен, отчаян вик. Ръката му се протегна към телефона, но конвулсивно се върна обратно. Той сграбчи ръба на масата, сякаш за да си попречи да вдигне слушалката, и остана така, с наведена глава. Нито той, нито Риърдън можеха да определят колко време трая това. Риърдън беше онемял от факта, че вижда

агонизиращата битка в неподвижната фигура на този човек като доказателство. Не можеше да отгатне каква е тази битка, знаеше само, че в този миг имаше нещо, което Франсиско имаше власт да предотврати, но нямаше да го направи.

Когато Франсиско вдигна глава, Риърдън видя лице, разкривено от толкова много страдание, че чертите му почти се чуваха като писък на болка, и изглеждаше още по-ужасно, защото лицето имаше израз на непоколебимост — сякаш решението е взето и това е цената, която трябва да се плати за него.

— Франсиско... какво има?

— Ханк, аз... — той разтърси глава, спря, сетне се изправи:

— Господин Риърдън — каза той с глас, който съдържаше силата, отчаянието и особеното достойнство на молба, която знаеше, е безнадеждна, — за времето, през което ще ме проклинате, когато ще се съмнявате във всяка дума, която съм казал... Кълна ви се, в името на жената, която обичам, че аз съм ваш приятел.

Споменът за лицето на Франсиско и начинът, по който изглеждаше в този момент, завладя Риърдън след три дни, през ослепяващия го шок от омраза заради загубата, завладя го, въпреки че докато стоеше до радиото в кабинета си, мислеше, че трябва да стои далеч от хотел „Уейн-Фолкленд“, за да не убие Франсиско д'Анкония веднага щом го види, владееше го през потока на думите, които чуваше — че три кораба с мед на д'Анкония, пътуващи от Сан Хуан за Ню Йорк, са били нападнати от Рагнар Данешолд и са били потопени на дъното на океана... и продължи да го владее, въпреки че той знаеше, че нещо много повече от медта си беше отишло заедно с тези кораби.

ГЛАВА XV

ЛИМИТЪТ Е ИЗЧЕРПАН

Това беше първият провал в историята на „Риърдън Стийл“. За първи път поръчка не беше доставена така, както е било обещано. Но на 15 февруари, когато трябваше да се доставят релсите на „Тагарт“, вече нямаше значение за когото и да е.

Зимата беше дошла рано, още през първите дни на ноември. Хората казваха, че това е най-тежката зима, която помнят, и че никой не може да бъде обвиняван за необичайната сила на снежните бури. Не се и опитваха да си спомнят, че имаше време, когато снежните бури не помитаха без съпротива всичко по неосветените пътища и по покривите на неотопляваните къщи, не спираха движението на влаковете, не оставяха след себе си стотици некролози.

Първия път, когато „Въглища Данагър“ закъсня с доставката на гориво за „Тагарт Трансконтинентал“, през последната седмица на декември, братовчедът на Данагър обясни, че не е могъл да направи нищо; бил принуден да намали работния ден до шест часа, за да повдигне духа на хората, които изглеждат не работели както по времето на братовчед му Кенет; хората станали апатични и немарливи, защото били изтощени от строгата дисциплина на предишното управление, а той не можел да направи нищо, защото някои от управителите и старшите майстори го напуснали безпричинно — хора, които работили в компанията по десет-двайсет години — не можел да направи нищо, защото между работниците и новата му управа имало някакви търкания, въпреки че новите хора били много по-либерални от старите робовладелци, всичко било въпрос само на нагаждане. Не можел да направи нищо, защото тонажът, предназначен за „Тагарт Трансконтинентал“ бил прехвърлен точно преди доставката към Бюрото за глобално облекчение, за да бъде изпратен в Английската народна република, това било извънредна ситуация, народът на Англия умираше от глад, понеже всички държавни фабрики затваряли, а госпожица Тагарт не подходжала разумно, защото ставало въпрос само за един ден закъснение.

Ставаше въпрос само за един ден закъснение. То причини три дни забавяне на товарен влак № 386 от Калифорния за Ню Йорк с петдесет и девет вагона с маруля и портокали. Товарен влак № 386 чакаше на странични коловози, на станции за презареждане с въглища, чакаше горивото, което не пристигаше. Когато влакът стигна в Ню Йорк, марулята и портокалите трябваше да се изхвърлят в Ист Ривър — бяха чакали твърде дълго реда си в складовете в Калифорния, при намаления брой влакове и забраната, която наложиха директивите: локомотивът не може да тегли повече от шейсет вагона.

Само приятелите и съдружниците забелязаха как трима производители на портокали в Калифорния напуснаха бизнеса, заедно с две ферми за маруля в Имперската долина; никой не забеляза затварянето на една търговска къща в Ню Йорк, на водопроводна фирма, на която търговската къща дължеше пари, на търговец на оловни тръби на едро, който доставяше стока на водопроводната фирма. Когато хората умират, казваха вестниците, човек не трябва да се притеснява за рухването на бизнес предприятия, които са просто частни начинания за частна печалба.

Въглищата, изпратени през Атлантика от Бюрото за глобално облекчение, не достигнаха Английската народна република: бяха плячкосани от Рагнар Данешолд.

Втория път, когато „Въглища Данагър“ закъсня с доставката на гориво за „Тагарт Трансконтинентал“, в средата на януари, братовчедът на Данагър се сопна по телефона, че не е могъл да направи нищо: мините му били затворени за три дни поради недостиг на смазка за машините. Доставката на въглища за „Тагарт Трансконтинентал“ се забави с четири дни.

Господин Куин, от Компанията за сачмени лагери „Куин“, която някога се беше преместила от Кънектикът в Колорадо, чака една седмица товарния влак с поръчката му от риърдънов метал. Когато влакът пристигна, вратите на компанията му бяха затворени.

Никой не проследи затварянето на фирма за двигатели в Мичиган, която беше чакала доставката на сачмени лагери, с бездействащи машини и работници на пълна заплата, или пък затварянето на фирма за дървен материал в Айова, оставена без суровини, или банкрутът на строителен предприемач в Илинойс, който, понеже не получил дъските навреме, изгубил договорите си, а

купувачите на домовете му били изпратени да скитат по премитаните от снега пътища, за да търсят нещо, което вече не съществува никъде.

Снежната буря, която се разрази в края на януари, затвори проходите през Скалистите планини, издигайки десетметрови стени през главната линия на „Тагарт Трансконтинентал“. Хората, които се опитваха да разчистят коловоза, се отказаха след няколко часа: роторните снегорини се чупеха един след друг. Снегорините бяха експлоатирани и поправяни две години след изтичане на годността им за работа. Новите така и не бяха доставени — производителят беше напуснал, защото не можеше да получи от Орън Бойл стоманата, от която се нуждаеше.

Три влака, тръгнали на запад, бяха заклещени по страничните коловози на гара Уинстън, високо в Скалистите планини, където главната линия на „Тагарт Трансконтинентал“ отрязваше северозападния край на Колорадо. Пет дни подред те останаха така — извън достъпа на помощ. Влаковете не можеха да стигнат до тях през бурята. Последният камион, произведен от Лорънс Хамънд, се счупи по замръзналите наклони на планинските магистрали.

Най-добрите самолети, произведени някога от Дуайт Сандърс, бяха изпратени нататък, но никога не стигнаха до гара Уинстън — бяха износени толкова много, че не можеха да се борят с бурята.

През завесата на снега пътниците, хванати в капан във влаковете, гледаха навън към светлините на копторите в Уинстън. Светлините угаснаха през нощта на втория ден. До вечерта на третия светлините, отоплението и храната във влаковете свършиха. В кратките прекъсвания на бурята, когато бялата завеса изчезваше и оставяше след себе си неподвижна, черна празнота, която сливаше мрачната земя с беззвездното небе, пътниците можеха да видят на много мили на юг едно малко пламъче, което се молеше на вятъра. Това беше факелът на Уайът.

На сутринта на шестия ден, когато влаковете успяха да помръднат и да продължат надолу към Юта, Невада и Калифорния, железничарите забелязаха мъртвите комини и затворените врати на малки фабрики край линията, които още не бяха затворени при последното им преминаване.

„Бурите са Божие дело — написа Бъртрам Скъдър — и никой не може да бъде държан социално отговорен за времето“.

Въглищните дажби, определени от Уесли Мауч, позволяваха къщите да се отопляват по три часа на ден. Нямаше дърва за горене, нямаше метал за нови печки, нямаше инструменти, с които да се пробият стените на къщите за нови инсталации. В самоделни пещи от тухли и газени тенекии професори горяха книгите от библиотеките си, а производителите на плодове горяха дърветата от градините си. „Лишенията каляват духа на хората — писа Бъртрам Скъдър — и изковават стоманата на социалната дисциплина. Жертвата е циментът, който обединява човешките тухли във великата сграда на обществото“.

„Нацията, която някога вярваше, че величието се постига чрез производство, сега чува, че се постига чрез мизерия“ — каза Франсиско д'Анкония в интервю за пресата. Но това не беше отпечатано.

Единственият бизнес бум през онази зима се случи в развлекателната индустрия. Хората изтръгваха стотинки от плаващите пясъци на бюджета си за храна и отопление и стояха гладни, за да се струпат в кината и да избягат за няколко часа от положението на животни, принизени до едничкото чувство на ужас, което изпитваха заради най-първичните си нужди. През януари всички кина, нощни клубове и зали за боулинг бяха затворени по нареждане на Уесли Мауч, за да се пести гориво. „Удоволствието не е от основна важност за съществуването“, написа Бъртрам Скъдър.

— Трябва да се научите да гледате философски — каза доктор Саймън Причът на една млада студентка, която избухна във внезапни, истерични хлипове наред една лекция. Тъкмо се беше върнала от доброволна експедиция за помощ в едно селище на Великите езера — беше видяла майка да държи тялото на порасналия си син, който беше умрял от глад.

— Няма абсолютни неща — каза доктор Причът, — реалността е просто илюзия. Откъде тази жена знае, че синът ѝ е мъртъв? Откъде знае, че изобщо го е имало?

Хора с умолителни погледи и отчаяни лица се трупаха в палатки, където евангелисти крещяха с триумфално злорадство, че човек е неспособен да се справи с природата, че науката му е измама, че умът му е провал, че жъне наказанието за греха на гордостта си, за увереността в собствения си интелект, и че единствено вярата, която владее мистични тайни, може да го защити от пукнатина в релсите или

от спукването на последната гума на последния му камион. Любовта е ключът към мистичните тайни, крещяха те, любовта и себеотрицателната саможертва за нуждите на другите.

Орън Бойл направи себеотрицателна саможертва за нуждите на другите. Той продаде на Бюрото за глобално облекчение, за да бъдат изпратени в Германската народна република, десет хиляди тона строителни стоманени профили, които бяха предназначени за железницата „Атлантик Саутърн“.

— Това беше трудно решение — каза той с влажен, разфокусиран и справедлив поглед на паникьосания президент на „Атлантик Саутърн“, — но взех предвид факта, че вие сте богата корпорация, докато народът на Германия тъне в ужасяваща мизерия. Така че действах съобразно принципа, че нуждата е на първо място. Когато се колебаем, трябва да помислим за слабите, а не за силните.

Президентът на „Атлантик Саутърн“ беше чул, че най-ценният приятел на Орън Бойл има приятел в Министерството на снабдяването на Германската народна република. Но дали това е бил мотивът на Бойл или дали е бил изобщо принципът на саможертвата, никой вече не можеше да каже, а и нямаше значение: ако Бойл беше светец на вярата за себеотрицанието, той трябваше да направи точно онова, което и направи. Това принуди президента на „Атлантик Саутърн“ да млъкне — той не смееше да признае, че се интересува от железопътната компания повече, отколкото от народа на Германия — не смееше да спори с принципа на саможертвата.

Водите на Мисисипи нарастваха през целия януари, увеличаваха се заради бурите, движени от вятъра в неспирен бушуващ поток, помитащ всяко препятствие по пътя си. В нощта на една шибеща суграшица през първата седмица на февруари мостът на „Атлантик Саутърн“ над Мисисипи се срути под пътнически влак. Локомотивът и първите пет спални вагона рухнаха заедно с трясъка на гредите в черните въртопи на осемдесет фута надолу. Остатъкът от влака остана на първите три секции от моста, които удържаха.

— Не можеш хем да си ядеш тортата, хем да я даваш и на съседа си — каза Франсиско д'Анкония. Бурното изобличение, което носителите на общественото мнение отприщиха срещу него, беше по-голямо от загрижеността им за ужаса на реката.

Шушукаше се, че главният инженер на „Атлантик Саутърн“, отчаян от неуспеха на компанията да получи стоманата, от която имаше нужда за укрепването на моста, се беше оттеглил преди шест месеца, уведомявайки фирмата, че мостът е опасен. Беше написал писмо до най-големия вестник в Ню Йорк, предупреждавайки обществото за това — писмото не беше отпечатано. Шушукаше се, че първите три секции на моста са удържали, защото били подсилени с профили от риърдънов метал, но компанията получила само петстотин тона метал заради закона за справедливия дял.

Единственият резултат от официалното разследване беше, че два моста над Мисисипи, собственост на по-малки железопътни компании, бяха обявени за негодни. Едната фирма напусна бизнеса, другата затвори едно разклонение, изтръгна релсите му и положи коловоз до моста над Мисисипи на „Тагарт Трансконтинентал“, същото направи и „Атлантик Саутърн“.

Великият мост на „Тагарт“ в Бедфорд, Илинойс, беше построен от Натаниел Тагарт. Той се беше борил с правителството години наред, защото съдилищата бяха решили — след жалбата от собствениците на речни кораби — че железниците са разрушителна конкуренция на доставките по вода и следователно са заплаха за общественото благо, и че железопътните мостове над Мисисипи трябва да се забранят по материални причини; съдилищата бяха наредили на Натаниел Тагарт да премахне моста си и да прекарва пътниците си през реката с баржи. Той беше спечелил тази битка с мнозинство от един глас във Върховния съд. Неговият мост беше единствената останала връзка, която съединяваше континента. Последната му наследничка беше определила като нейно най-строго правило, че каквото и друго да трябва да се занемари, мостът на Тагарт трябва винаги да бъде поддържан в безупречна форма.

Стоманата, изпратена през Атлантика от Бюрото за глобално облекчение не достигна Германската народна република. Беше открадната от Рагнар Данешолд, но никой не чу за това извън Бюрото, защото вестниците отдавна не споменаваха дейността на Рагнар Данешолд.

Едва когато обществеността започна да забелязва нарастващия недостиг, а сетне и пълното изчезване от пазара на неща като електрически ютии, тостери, перални и всякакви електроуреди, хората

започнаха да задават въпроси и да чуват слуховете. Чуваха, че нито един кораб с мед на д'Анкония не беше в състояние да стигне до никое пристанище в Съединените щати, защото не можеше да мине покрай Рагнар Данешолд.

По крайбрежието, през мъгливите зимни нощи, моряците шепнешком разправяха, че Рагнар Данешолд винаги си присвоява товарите на корабите с помощ, но никога не пипаше медта: потопяваше корабите на д'Анкония заедно с товара, оставяше екипажите да се измъкнат със спасителните лодки, но медта отиваше на дъното на океана. Шепнеха го като мрачна легенда, отвъд човешката сила и разбиране — никой не можеше да открие причината, поради която Данешолд не искаше да вземе медта.

През втората седмица на февруари, с цел да се пестят медни кабели и електроенергия, една директива забрани използването на асансьори над двайсет и петия етаж. Горните етажи на сградите трябваше да се опразнят, издигнаха се прегради от небоядисани дъски, за да преградят стълбищата. Със специално разрешение се позволяваха изключения, въз основа на „основна нужда“, на няколко от най-големите компании и луксозни хотели. Върховете на градовете бяха отрязани.

Жителите на Ню Йорк никога не се бяха бояли от времето. Бурите бяха просто неудобство, което забавяше трафика и образуваше локви пред вратите на ярко осветените магазини. Пристъпвайки срещу вятъра, облечени в шлифери, кожи и с вечерни обувки, хората смятаха просто, че бурята е неканен гост в града. Сега, изправени срещу поривите на вятъра и снега, които премигаха тесните улици, те чувстваха неясен ужас, че те са временни и неканени гости и че вятърът има предимство.

— Вече няма значение за нас, забрави го, Ханк, няма значение — каза Дагни, когато Риърдън я уведоми, че няма да може да достави релсите, не беше успял да намери доставчик на мед. — Забрави го, Ханк.

Той не ѝ отговори. Не можеше да забрави първия провал на „Риърдън Стийл“.

Вечерта на 15 февруари се скъса пластина при шев на релса и един локомотив дерайлира на половин миля от Уинстън, Колорадо, в сектор, който трябваше да бъде подновен с новите релси. Началникът

на гарата в Уинстън въздъхна и изпрати екип с кран — това беше само един от дребните инциденти, които се случваха в сектора през ден-два. Започваше да свиква.

Същата вечер Риърдън, с вдигната яка на палтото и с шапка, нахлупена ниско над очите, в сняг до коленете, газеше из изоставена открита въглищна мина в запуснато ъгълче на Пенсилвания, надзиравайки товаренето на откраднати въглища на камиони, които беше доставил. Мината не беше ничия собственост, никой не можеше да си позволи разходите да я експлоатира. Но един млад мъж с рязък глас и тъмни, ядни очи, който идваше от умиращо от глад селище, беше организиран банда безработни и сключи сделка с Риърдън да достави въглищата.

Копаеха нощем, складираха в скрити улеи, плащаше им се в брой, без въпроси и без отговори. Виновни в дивото си желание да останат живи, те и Риърдън търгуваха като диваци, без права, титли, договори или защита, просто по взаимно съгласие и чрез безмилостното, абсолютно спазване на дадената дума. Риърдън дори не знаеше името на младия водач. Докато го гледаше как товари камионите, Риърдън си мислеше, че това момче, ако се беше родило едно поколение по-рано, щеше да стане велик индустриалец, а сега вероятно щеше да завърши краткия си живот като обикновен престъпник, само след някоя и друга година.

Същата вечер Дагни трябваше да се справи със срещата на борда на директорите на „Тагарт“. Те седяха около една полирана маса във величествената зала на борда, която беше недостатъчно отоплена. Хората, които имаха зад гърба си десетки години кариера, бяха разчитали на сигурността си, на това да съхранят лицата си безизразни, думите си — мъгляви, а облеклото — безупречно; тези хора бяха силно притеснени от пуловерите по коремите си, от шаловете около вратовете си и от кашляне, което прорязваше дискусията твърде често, като откос от картеница.

Тя забеляза, че Джим е изгубил шлифовката на обичайните си прояви. Той стоеше с глава, потънала между раменете, а очите му се стрелкаха твърде бързо от лице на лице.

Един човек от Вашингтон седеше на масата с тях. Никой не знаеше каква е работата или титлата му, но не беше и необходимо: знаеха, че той е човекът от Вашингтон. Името му беше господин

Уедърби, имаше посивели слепоочия, дълго, тясно лице и уста, която изглеждаше сякаш той трябваше да опъва мускулите на лицето си, за да я държи затворена — всичко това придаваше израз на педантичност на това лице, което не показваше нищо друго. Директорите не знаеха дали той присъства като гост, съветник или управител на борда — предпочитаха и да не разбират.

— Струва ми се — каза председателят, — че основният проблем, на който трябва да обърнем внимание, е фактът, че коловозът на основната ни линия изглежда е в плачевно, да не кажа в критично състояние... — той спря и добави внимателно: — ... докато единствените добри релси, които имаме, са тези на линията „Джон Голт“, тоест „Рио Норте“.

Със същия внимателен тон, очаквайки някой друг да подеме замислената цел на думите му, друг мъж каза:

— Ако вземем предвид критичния недостиг на оборудване, както и факта, че го оставяме да се износва в обслужването на разклонение, което работи на загуба... — той спря и не спомена какво ще стане, ако го вземат предвид.

— По мое мнение — каза един сух, блед човек с мустачки — линията „Рио Норте“ изглежда се е превърнала във финансово бреме, което компанията може и да не успее да понесе — искам да кажа, ако не се извършат известни промени, които... — той не довърши, но погледна към господин Уедърби. Господин Уедърби гледаше така, сякаш не го беше забелязал.

— Джим — каза председателят, — мисля, че можеш да обясниш картината на господин Уедърби.

Гласът на Тагарт все още беше отработено гладък, но това беше гладкостта на парче плат, опънато до край върху счупено стъкло, чиито остри ръбове си личаха от време на време:

— Мисля, че според общоприетото мнение основният фактор, който влияе върху всяка железопътна компания в страната, е необичайният брой провалящи се фирми. Въпреки че всички разбираме, че това е само временно — все пак за момента положението на железниците се приближава към стадий, който може да се опише като отчайващ. По-конкретно: броят фабрики, които са затворили врати по цялата територия на системата на „Тагарт Трансконтинентал“, е толкова голям, че е разрушил цялата ни

финансова структура. Отдели и клонове, които винаги са ни носили най-стабилните ни печалби, сега отчитат работа на загуба. Не може да се поддържа разписание за тежкотоварни влакове за трима клиенти там, където някога са били седем. Не можем да им предлагаме същата услуга — поне не и при... сегашните ни цени — той погледна господин Уедърби, но онзи като че ли не забеляза. — Струва ми се — каза Тагарт, докато остротата в гласа му ставаше все по-остра, — че позицията на нашите клиенти е несправедлива. Повечето от тях се оплакват от конкурентите си и са прокарали различни местни мерки за елиминиране на конкуренцията в своите области. Сега повечето от тях са на практика монополистични собственици на пазарите си, но все пак отказват да разберат, че една железопътна компания не може да даде на една самотна фабрика цени за превоз, които са били възможни само заради производството в целия район. Ние пускаме влаковете си за тях на загуба, а те са заели позиция срещу всякакво... увеличаване на цените.

— Срещу увеличаването на цените? — меко каза господин Уедърби, добре имитирайки учудване. — Не са заемали такава позиция.

— Ако някои слухове, за които отказвам да вярвам, че са верни... — каза председателят и спря една сричка преди паниката в гласа му да стане очевидна.

— Джим — любезно каза господин Уедърби, — мисля, че ще е най-добре да не споменаваме темата за увеличаването на цените.

— Нямаше да предлагам увеличение на този етап — побърза да каже Тагарт, — просто го споменах, за да допълня картината.

— Но Джим — каза един възрастен мъж с треперещ глас, — мислех, че влиянието ти, искам да кажа приятелството ти с господин Мауч ще осигури...

Той спря, защото другите го гледаха строго, с упрек за нарушаването на неписания закон, според който никой не споменава подобни провали, никой не обсъжда мистериозните пътища на могъщите приятели на Джим или причините, поради които те са го предали.

— Фактът е — едва ли не весело каза господин Уедърби, — че господин Мауч ме изпрати тук, за да обсъдим искането на

железопътните синдикати за увеличаване на заплатите и това на клиентите на товарните превози за намаляване на цените.

Каза го нехайно и твърдо; знаеше, че всички го знаят, че исканията се обсъждат по вестниците от месеци насам; знаеше, че в мозъците на тези хора пълзеше ужас не от факта, а от това, че го назовава — сякаш фактът не съществуваше, но думите му имаха сила да му придадат плът; знаеше, че са чакали да видят дали ще приложи тази сила, а той им показваше, че ще го направи.

Положението им предполагаше някакъв протест — нямаше такъв, никой не му отговори. След това Джеймс Тагарт каза с онзи хаплив, нервен тон, който би трябвало да прикрива гняв, но по-скоро признава несигурност:

— Не бих преувеличавал важността на Бъзи Уотс от Националния съвет на ползвателите на товарни превози. Вдига много шум и дава много скъпи вечери във Вашингтон, но не ви съветвам да го приемате твърде насериозно.

— О, не знам — каза господин Уедърби.

— Слушай, Клем, със сигурност знам, че Уесли е отказал да го види миналата седмица.

— Вярно е. Уесли е доста зает.

— Освен това знам, че Джийн Лоусън организира голямо парти преди десетина дни, практически всички са били там, но Бъзи Уотс не е бил поканен.

— Така е — миролюбиво каза господин Уедърби.

— Така че не бих заложил на господин Бъзи Уотс, Клем. И не бих позволил това да ме притеснява.

— Уесли е безпристрастен човек — каза господин Уедърби. — Човек, отдаден на дълга си към обществото. Той трябва да мисли за интересите на страната като цяло, над всичко друго.

Тагарт се изправи в стола си. От всички знаци за опасност, които познаваше, тази посока на разговор беше най-лошият.

— Никой не може да отрече, Джим, че Уесли храни дълбоко уважение към теб като просветен бизнесмен, ценен съветник и един от най-близките му лични приятели.

Очите на Тагарт бяха приковани в него: това беше още по-лошо.

— Но никой не би могъл и да каже, че Уесли би се поколебал да пожертва личните си чувства и приятели, когато благого на

обществото е засегнато.

Лицето на Тагарт остана безизразно — ужасът му беше предизвикан от неща, които никога не можеха да се изразят с думи или с физиономии. Ужасът идеше от битката му срещу недопустимата мисъл: самият той представляваше „обществото“ толкова дълго и за толкова различни неща, че знаеше какво ще означава, ако тази вълшебна, свещена титла, срещу която никой не дръзваше да се изправи, бъдеше прехвърлена заедно с „благо“ си към личността на Бъзи Уотс.

Но онова, което попита, и то доста сприхаво, беше:

— Не намекваш, че аз бих поставил личните си интереси над тези на общественото благо, нали?

— Не, разбира се, че не — каза господин Уедърби с израз, който беше почти като усмивка. — Със сигурност не. Не и ти, Джим. Твоето социално поведение и разбиране са твърде добре познати. Точно затова Уесли очаква, че ще можеш да видиш картината от всички страни.

— Да, разбира се — приклещен каза Тагарт.

— Е, погледни го от страната на синдикатите. Може би не можеш да си позволиш да им дадеш увеличение, но как могат да си позволят да съществуват, при условие, че разходите за живот са скочили до небето? Трябва да ядат, нали? Това е на първо място, със или без железницата — тонът на господин Уедърби съдържаше ведра правдивост, сякаш рецитираше формула, необходима за разкриването на друго значение, ясно за всички им; гледаше право към Тагарт, наблюдайки на неизреченото. — Железопътните синдикати имат почти един милион членове. Заедно със семействата им, хората, които издържат и бедните роднини — а кой няма бедни роднини в наши дни — това са почти пет милиона гласа. Души, искам да кажа. Уесли трябва да помни това. Трябва да мисли за тяхната психология. А и помисли за обществеността. Цените, които взимаш, бяха установени по време, когато всички правеха пари. Но при сегашните обстоятелства цената на транспорта е бreme, което никой не може да си позволи. Хората пицят за това из цялата страна — той гледаше право към Тагарт; просто го гледаше, но оставяше впечатление, че сякаш му намига. — Има ужасно много такива хора, Джим. В момента не са никак щастливи за много неща. Едно правителство, което свали цената на железопътния превоз, ще накара доста народ да бъде благодарен.

Тишината, която му отговори, беше като толкова дълбока дупка, че никакъв звук не можеше да се чуе, ако нещо се счупеше на дъното ѝ. Тагарт знаеше, и всички знаеха по каква безкористна причина беше готов да пожертва личните си приятели господин Мауч. Именно тишината и фактът, че не искаше да го каже, че беше дошла тук, решена да не говори, но не можа да устои, накараха гласът на Дагни да прозвучи толкова сурово:

— Получихте ли си онова, което искахте през всичките тези години, господа?

Бързината, с която очите им се приковаха в нея, беше неволен отговор на неочаквания звук, но и скоростта, с която ги отместиха, за да ги забият в масата, в стените, където и да е, само не и в нея, беше напълно съзнателен отговор на значението на този звук. В тишината на следващия миг тя усети възмущението им като желатин, който стягаше въздуха в стаята, и осъзна, че това не е възмущение срещу господин Уедърби, а срещу нея. Можеше да го понесе, ако просто бяха оставили въпроса ѝ без отговор; но онова, което я караше да чувства, че ѝ се повдига, беше двойната измама — да се преструват, че я игнорират и едновременно с това да ѝ отговарят по своя си начин. Председателят каза, без да я поглежда, с преднамерено уклончив, но същевременно и съмнително целенасочен тон:

— Всичко щеше да е наред, всичко щеше да стане както трябва, ако нямаше грешни хора на властови позиции, такива като Бъзи Уотс и Чик Морисън.

— О, аз не бих се притеснявал за Чик Морисън — каза бледият мъж с мустаците. — Той няма връзки нависоко. Не, наистина. Според мен Тинки Холъуей е проблемът.

— Не смятам картината за безнадеждна — каза пълен мъж със зелено шалче. — Джо Дънфи и Бъд Хазълтън са много близки с Уесли. Ако влиянието им надделее, всичко ще бъде наред за нас. Все пак, Кип Чалмърс и Тинки Холъуей са опасни.

— Аз мога да се погрижа за Кип Чалмърс — каза Тагарт.

Господин Уедърби беше единственият човек в стаята, който спокойно гледаше Дагни, но всеки път, когато погледът му се спираше върху нея, той не регистрираше нищо: тя беше единственият човек в стаята, когото не можеше да види.

— Мисля си — нехайно каза господин Уедърби, поглеждайки Тагарт — че можеш да окажеш услуга на Уесли.

— Уесли знае, че винаги може да разчита на мен.

— Мисълта ми е, че ако гарантиране повишаването на надниците на синдикатите, можем да оставим за момента въпроса за понижаването на цените.

— Не мога да направя това! — беше почти вик. — Националното сдружение на железниците взе единодушно решение срещу повишаването и задължи всичките си членове да откажат.

— Точно това имам предвид — меко каза господин Уедърби.

— Уесли има нужда да забие клин в тази позиция на сдружението. Ако железопътна компания като „Тагарт Трансконтинентал“ поддаде, другите ще са лесни. Ще помогнеш много на Уесли. Той ще го оцени.

— Но за Бога, Клем! Ще се подложа на риска да ме осъдят по правилата на сдружението!

Господин Уедърби се усмихна.

— Какъв съд? Нека Уесли да се погрижи за това.

— Ама слушай, Клем, знаеш... знаеш също толкова добре, колкото и аз, че не можем да си го позволим!

Господин Уедърби вдигна рамене.

— Това е проблем, с който ти трябва да се справиш.

— Как, за Бога?

— Не знам. Това е твоя работа, не наша. Едва ли искаш правителството да започне да ти казва как да управляваш компанията си, нали?

— Не, разбира се, че не, но...

— Нашата работа е само да се погрижим хората да получават справедливи надници и приличен транспорт. Ти трябва да го доставиш. Но, разбира се, ако кажеш, че не можеш да се справиш, тогава...

— Не съм казвал такова нещо! — побърза да извика Тагарт. — Изобщо не съм казвал такова нещо!

— Добре — любезно каза господин Уедърби. — Знаем, че имаш способностите, за да откриеш някакъв изход.

Той гледаше Тагарт, а Тагарт гледаше Дагни.

— Е, това беше само идея — каза господин Уедърби и се облегна назад, сякаш се оттегляше скромно. — Идея, която да обмислиш. Тук съм само гост. Не искам да се намесвам. Целта на срещата беше да се обсъди положението на... страничните линии, нали така?

— Да — каза председателят и въздъхна. — Да. Сега, ако някой има конструктивни предложения... — той зачака, никой не отговори. — Мисля, че картината е ясна на всички ни — продължи да чака. — Изглежда определихме, че не можем да продължим да си позволяваме работата на някои от страничните ни линии... по-конкретно на линията „Рио Норте“... и следователно вероятно трябва да предприемем определени действия...

— Мисля — каза бледият мъж с мустаците, с неочаквано уверен глас, — че сега трябва да изслушаме госпожица Тагарт — той се наведе напред с израз на обнадеждено лукавство. Тъй като Дагни не отговори, а само се обърна към него, той попита: — Какво имате да кажете вие, госпожице Тагарт?

— Нищо.

— Моля?

— Всичко, което имах да ви кажа, се съдържа в доклада, който Джим ви прочете — тя говореше спокойно, с ясен и безизразен глас.

— Но вие не сте направила никакви препоръки.

— Нямам такива.

— Но, в крайна сметка, като оперативен вицепрезидент, вие имате жизненоважен интерес относно политиката на тази железопътна компания.

— Нямам влияние върху политиката на компанията.

— Но ние бихме желали да вземем предвид вашето мнение.

— Нямам мнение.

— Госпожице Тагарт — каза той с гладък, официален, заповеднически тон, — надали не разбирате, че страничните ни линии оперират на катастрофална загуба, и че очакваме да ги накарате да носят пари.

— Как?

— Не знам. Това е ваша работа, не наша.

— Споменах в доклада си причините, които правят това невъзможно. Ако има факти, които съм пропуснала, моля да ги назовете.

— О, няма как да знам. Очакваме да намерите начин да го направите възможно. Нашата работа е само да се погрижим акционерите да получават справедлива печалба. Вие трябва да я доставите. Не искате да мислим, че не сте в състояние да си вършите работата и...

— Не съм в състояние да я върша.

Мъжът отвори уста, но не намери какво друго да каже — гледаше я сащисано, учуден, че формулата се е провалила.

— Госпожице Тагарт — попита човекът със зеления шал, — не намекнахте ли в доклада си, че ситуацията на линията „Рио Норте“ е критична?

— Казах направо, че е безнадеждна.

— Тогава какви действия предлагате?

— Не предлагам нищо.

— Не бягате ли от отговорност?

— Какво си мислите, че правите? — тя говореше спокойно, обръщайки се към всички. — Да не разчитате на това, че няма да кажа, че отговорността е ваша, че именно вашата проклета политика ни докара до тук? Е, казвам го.

— Госпожице Тагарт, госпожице Тагарт — каза председателят с умолителен упрек, — не бива да има лоши чувства помежду ни. Има ли значение кого трябва да обвиняваме? Не искаме да се караме за минали грешки. Всички трябва да работим като екип, за да преведем железницата през този отчаяно критичен момент.

Един сивокос мъж с патрициански маниери, който беше мълчал по време на цялото събрание, с израз на тихо и горчиво разбиране, че цялото представление е излишно, погледна Дагни с чувство, което можеше да бъде симпатия, стига той да усещаше и частица надежда. Той каза, повишавайки глас достатъчно, за да издаде признак на възмущение, което контролираше:

— Господин председател, ако ще обсъждаме практични решения, бих предложил да обсъдим ограничението, наложено върху дължината и скоростта на нашите влакове. От всички отделни практики тази е най-разрушителната. Нейното отменяне няма да реши всичките ни проблеми, но ще бъде огромно облекчение. С отчаяния недостиг на движеща сила и ужасния недостиг на гориво е престъпна лудост да изпращаме локомотив с шейсет вагона, когато може да дърпа сто и

поради това на него да му отнема четири дни да измине разстояние, което може да покрие за три. Предлагам да изчислим броя на клиентите за товарен превоз, които сме съсипали, и отделите, които сме разрушили заради повреди, недостиг и закъснение в транспорта, и тогава...

— Дори не си го помисляйте — прекъсна го сопнато господин Уедърби. — Не си и мечтайте за отмяна. Няма да разглеждаме такова нещо. Дори няма да изслушаме и разговор по тази тема.

— Господин председателю — попита спокойно сивокосият мъж, — да продължа ли?

Председателят разтвори ръце с лека усмивка, демонстрирайки безпомощност.

— Едва ли би било практично — отговори той.

— Мисля, че е по-добре да ограничим дискусията до положението на линията „Рио Норте“ — сопна се Джеймс Тагарт.

Последва дълга тишина. Човекът със зеления шал се обърна към Дагни:

— Госпожице Тагарт — тъжно и предпазливо попита той, — смятате ли, че ако — и това е само хипотетичен въпрос — оборудването, използвано сега по линията „Рио Норте“ се пренасочи, ще запълни нуждите на трафика по основната ни трансконтинентална линия?

— Ще помогне.

— Релсите от линията „Рио Норте“ — каза бледият мъж с мустаците — нямат равни в страната и не могат да се купят на никаква цена. Имаме триста мили коловоз, което означава над четиристотин мили релси от чист риърдънов метал по тази линия. Смятате ли, госпожице Тагарт, че не можем да си позволим да хабим тези отлични релси по разклонение, по което няма вече значителен трафик?

— Вие трябва да прецените.

— Да го кажем така: би ли имало смисъл тези релси да се дадат на разположение за основната ни линия, която има такава спешна нужда от ремонт?

— Би помогнало.

— Госпожице Тагарт — попита човекът с треперещия глас, — смятате ли, че има някакви значителни клиенти за товарни превози по линията „Рио Норте“?

— Само Тед Нилсън от „Нилсън Мотърс“. Никой друг.

— Смятате ли, че разходите по поддръжката на линията „Рио Норте“ могат да бъдат използвани, за да облекчат финансовия напор по останалата част от системата?

— Биха помогнали.

— Тогава, като наш оперативен вицепрезидент... — той спря, а тя зачака, гледайки го. Той каза: — Е?

— Какъв беше въпросът ви?

— Искях да кажа... тоест... като наш оперативен вицепрезидент, не трябва ли да направите определени заключения?

Тя стана и погледна лицата около масата.

— Господа, не знам поради каква самоизмама очаквате, че ако аз назова решението, което възнамерявате да вземете, аз ще бъда и онази, която ще носи отговорността за него. Може би вярвате, че ако моят глас нанесе крайния удар, това ще ме превърне в убиеца — вие така или иначе знаете, че това е последното действие за едно отдавна планирано убийство. Не мога да осъзная какво си мислите, че ще постигнете с подобни преструвки, и няма да ви помогна на сцената. Последният удар ще бъде нанесен от вас, както стана и с всички останали.

Тя се обърна и се нареди да излезе. Председателят се надигна, питайки безпомощно:

— Но госпожице Тагарт...

— Моля, седнете. Продължете дискусията и проведете гласуване, в което аз няма да участвам. Ще се въздържа да гласувам. Ще остана, ако искате, но само като служител. Няма да се преструвам, че съм нещо друго.

Тя се извърна отново, но този път я спря гласът на сивокосия мъж.

— Госпожице Тагарт, това не е официален въпрос, а само лично любопитство, но бихте ли ми казали мнението си относно бъдещето на „Тагарт Трансконтинентал“?

Тя отговори, гледайки го с разбиране, с по-мек глас:

— Спрях да мисля за бъдещето или за железопътната система. Възнамерявам да пускам влакове, докогато това е възможно. Не мисля, че ще бъде още за дълго.

Тя се отдалечи от масата, към прозореца, за да остане встрани и да ги остави да продължат без нея. Погледна града. Джим беше получил разрешение, което им позволяваше да използват електрическа енергия до върха на сградата на „Тагарт“. От височината на стаята градът изглеждаше като сплескана останка, но няколко редки, самотни линии осветено стъкло все още се издигаха сред мрака на небето. Тя не чуваше гласовете на мъжете зад себе си. Не знаеше колко дълго продължи това и колко отделни отчупени парчета от спора им се търкулнаха около нея — звуците, които се бутаха и ръгаха, опитвайки се да се дръпнат назад и да избутат някого другиго напред — битка, която не утвърждаваше ничия воля, а изтръгваше съгласие от някоя дърпаща се жертва, битка, в която решението трябваше да бъде произнесено не от победителя, а от губещия: струва ми се... мисля, че... по мое мнение трябва... ако предположим... по-скоро бих предложил... не твърдя, че... ако погледнем и от двете страни... това, по мое мнение, е несъмнено... струва ми се, че е несъмнен факт...

Тя не знаеше чий е гласът, но го чу, когато произнесе:

— ... следователно стигаме до заключението, че линията „Джон Голт“ следва да се затвори.

Нещо го беше накарало да назове линията с истинското ѝ име.

И ти си бил принуден да го понесеш, преди поколения, било ти е също толкова трудно, също толкова зле, но не си позволил да те спре — наистина ли е било толкова зле? Толкова грозно? Няма значение, формите са различни, но това е просто болка, а теб болката не те спира, нито един от видовете ѝ, които е трябвало да понесеш, не са те спрели, не си се предал, изправил си се срещу това, а аз трябва да се изправа срещу тези — ти си се борил, и аз трябва да се боря, ти си го направил, и аз ще се опитам... Тя чуваше в ума си тихата сила на думите на клетва — и мина известно време, преди да осъзнае, че говори на Нат Тагарт.

Следващият глас, който чу, беше на господин Уедърби.

— Изчакайте минутка, момчета. Случайно да помните, че имате нужда от разрешение, преди да затворите странична линия?

— За Бога, Клем! — викът на Тагарт изразяваше открита паника.
— Със сигурност няма да има проблеми за...

— Не бъди толкова сигурен. Не забравяй, че предлагаш обществена услуга и си задължен да предлагаш транспорт, независимо

дали печелиш или не.

— Но ти знаеш, че това е невъзможно!

— Ами това е добре за теб, решава твоя проблем — ако затвориш тази линия, — но какво ще причини на нас? Да оставим цял щат като Колорадо практически без транспорт — що за обществено мнение ще породии това? Но, разбира се, ако дадеш на Уесли нещо в замяна, за баланс, ако вдигнеш надниците на синдикатите...

— Не мога! Дадох дума на Националното сдружение!

— Дума ли? Добре, постъпи, както намериш за добре. Не искаме да насилваме сдружението. По-скоро предпочитаме нещата да се случват доброволно. Но преживяваме трудни времена и е трудно да се каже какво може да стане. Понеже всички фалират и данъчните постъпления намаляват, можем — тъй като държим доста над петдесет процента от облигациите на „Тагарт“ — да се окажем принудени да изискаме изплащането им в рамките на шест месеца.

— Какво? — изкрещя Тагарт.

— Или и по-скоро.

— Но вие не можете! Боже, не можете! Нали мораториумът беше за пет години! Това беше договор, задължение! Ние разчитахме на него!

— Задължение? Не си ли старомоден, Джим? Вече няма задължения, освен нуждата на момента. Първоначалните собственици на тези облигации също разчитаха на това те да бъдат платени.

Дагни избухна в смях. Не можа да се спре, не можа да устои, не можеше да пропусне шанса в този момент да отмъсти за Елис Уайът, Андрю Стоктън, Лорънс Хамънд и за всички други. Каза, късайки се от смях:

— Благодаря, господин Уедърби!

Господин Уедърби я погледна изненадано.

— Да? — студено попита той.

— Знаех си, че ще трябва да платим за тези облигации по един или друг начин. Ето, плащаме.

— Госпожице Тагарт — каза строго председателят, — не мислите ли, че е безсмислено да казвате „казах ли ви“? Да говорите за това, какво е щяло да стане, ако сме действали различно, е просто теоретична спекулация. Не можем да си позволяваме теоретизиране, трябва да се справим с практическата реалност в момента.

— Правилно — каза господин Уедърби. — Точно такива трябва да сте — практични. Предлагаме ви сделка. Ще направите нещо за нас — и ние ще направим нещо за вас. Дайте на синдикатите тяхното увеличение и ние ще ви дадем разрешение да затворите линията „Рио Норте“.

— Добре — задавено каза Джеймс Тагарт.

Изправена до прозореца, тя ги чу как гласуват решението си. Чу ги да постановяват, че линията „Джон Голт“ ще бъде спряна след шест седмици, на 31 март. Трябва само да премина през следващите няколко минути, мислеше си тя, да се погрижа за следващите няколко мига, сетне за следващите, на малки порции, и след известно време ще стане по-лесно, след известно време ще го преодолее. Задачата, която си постави за следващите няколко минути, беше да облече палтото си и да напусне стаята първа. След това дойде задачата да се качи на асансьора и да премине през цялата смълчана височина на сградата на „Тагарт“ Сетне дойде задачата да прекоси тъмното фоайе.

На половината път през фоайето спря. Един мъж се беше облегал на стената с вид на целенасочено очакване — и тъкмо тя беше целта на очакването, защото той гледаше право към нея. Тя не го разпозна веднага, защото беше сигурна, че лицето, което видя, не може да бъде там, в това фоайе и в този час.

— Здравсти, Плужек — меко каза той.

Тя отговори, търсейки слепешком, на някакво огромно разстояние нещо, което някога ѝ принадлежеше:

— Здравсти, Фриско.

— Убиха ли най-сетне Джон Голт?

Тя се помъчи да разположи момента в някаква ясна времева последователност. Въпросът принадлежеше на настоящето, но сериозното лице беше от онези дни на хълма до река Хъдсън, когато той щеше да разбере всичко, което този въпрос означаваше за нея.

— Откъде знаеше, че ще го направят тази вечер? — попита тя.

— Беше очевидно от месеци, че това ще бъде следващата им стъпка, на следващото им заседание.

— Защо си дошъл тук?

— Да видя как ще го приемеш.

— Искаше да се посмееш ли?

— Не, Дагни, не искам да се смея.

Тя не видя и следа от веселост по лицето му и отговори доверчиво:

— Не знам как го приемам.

— А аз знам.

— Очаквах го, знаех, че ще трябва да го направят, така че сега просто трябва да се справя — искаше да каже с тази вечер, но каза: — с всичката работа и детайлите.

Той я хвана за ръката.

— Нека да отидем някъде, където можем да пийнем нещо заедно.

— Франсиско, защо не ми се смееш? Винаги си ми се смял за тази линия.

— Ще го направя — но утре, когато те видя как продължаваш с цялата работа и с детайлите. Не и тази вечер.

— Защо не?

— Хайде. Не си в състояние да говориш за това.

— Аз... — тя искаше да протестира, но каза: — Не, май не съм.

Той я изведе на улицата и тя закрочи мълчаливо редом с равномерния ритъм на стъпките му, докато пръстите му стискаха ръката ѝ леко и здраво. Той махна на преминаващо такси и ѝ отвори вратата. Тя му се подчини без въпроси — чувстваше облекчение, като плувец, който е спрял да се бори. Видът на човек, който действа уверено, беше за нея като спасителен пояс, хвърлен в момент, в който тя вече не помнеше надеждата за спасение. Облекчението не идваше от отказа от отговорност, а от вида на човек, който можеше да я поеме.

— Дагни — каза той, загледан в града, който се мяркаше покрай прозореца на таксито, — помисли за първия човек, който е измислил стоманената греда. Знаел е какво вижда, какво мисли и какво иска. Не е казвал „струва ми се“ и не е приемал заповеди от хора, които казват „по мое мнение“.

Тя се разсмя, учудвайки се на точността му: беше отгатнал естеството на чувство, което я беше обзело и от което ѝ се повдигаше — чувството за бласто, от което трябва да избяга.

— Погледни наоколо. Градът е замръзналият израз на човешката смелост — смелостта на хора, които са измислили всеки болт, нит и генератор, необходими, за да се построи. Смелостта да казват не „струва ми се“, а така е — и да зложат живота си на преценката си. Не си сама. Тези хора съществуват. Винаги са съществували. Било е

време, когато човешките същества са се свивали в пещерите, на милостта на всяка болест, на всяка буря. Може ли хора като тези от твоя борд на директорите да са ги извели от пещерата и да са ги довели до тук? — той посочи града.

— Боже, не!

— Ето го доказателството, че съществуват и друг вид хора.

— Да — жадно каза тя. — Да.

— Мисли за тях и забрави за борда на директорите.

— Франсиско, къде са те сега, тези други хора?

— Сега не ги искат.

— Аз ги искам. Боже, колко много ги искам!

— Когато наистина ги поискаш, ще ги намериш.

Той не я разпита за линията „Джон Голт“ и тя не каза нищо за нея, докато не седнаха на една маса в някакъв слабо осветен салон и тя видя столчето на чаша между пръстите си. Не беше забелязала как са стигнали до тук. Беше спокойно, скъпо място, което изглеждаше като тайно убежище — видя малка, лъскава маса под ръката си, кожата на кръгъл диван зад раменете си и ниша с тъмносиньо огледало, което ги изолираше от гледката на всякакви радости и болки, които другите бяха дошли да скрият тук. Франсиско беше наведен над масата, гледаше я, и тя се почувства така, сякаш се обляга на устойчивото внимание на погледа му.

Не говореха за линията, но изведнъж тя каза, гледайки течността в чашата си:

— Мисля си за нощта, когато казали на Нат Тагарт, че трябва да изостави моста, който строи. Моста над Мисисипи. Отчаяно се нуждаел от пари, защото хората се страхували от моста, наричали го непрактична авантюра. Същата сутрин му казали, че концерните на речните параходи са повдигнали иск срещу него, с искане мостът да се разруши като заплаха за общественото благо. Вече били построени три секции от моста и работата напредвала през реката. Същия ден тълпа от местни жители нападнали строежа и подпалили дървеното скеле. Работниците му го изоставили, някои от страх, други — защото били подкупени от хората с параходите, а повечето — защото нямал пари да им плаща от седмици. През целия ден чувал, че хората, които са се регистрирали за закупуване на акции на „Тагарт Трансконтинентал“, отменяли регистрациите си един след друг. Привечер комитет на двете

банки, които били последната му надежда за подкрепа, дошъл да го посети. Станало на място, при строежа до реката, в стария железопътен вагон, в който живеел, с отворена врата, гледаща към почернелите останки, докато парчетата дърво още димели върху изкривената стомана. Бил договорил заем от тези банки, но договорът не бил подписан. Комитетът му казал, че ще трябва да се откаже от моста си, защото били сигурни, че ще изгуби делото, а мостът щял да бъде съборен веднага, след като бъде завършен. Ако се съгласял да се откаже и да превозва пътниците си през реката с баржи, както правели другите железопътни компании, договорът щял да остане валиден и щял да получи парите, за да продължи линията на запад до другия бряг; ако не го направел — заемът се отменял. Попитали го какъв е отговорът му. Той не казал и дума, взел договора, скъсал го на две, подал им го и излязъл. Минал по сводовите моста, стигнал до последната греда. Коленичил, взел инструментите, оставени от хората му, и започнал да разчиства овъглените остатъци от стоманената конструкция. Главният му инженер го видял там, с брадва в ръка, сам над широката река, докато слънцето залязвало зад него на запад — същия запад, до който линията му трябвало да стигне. Работил цяла нощ. На сутринта бил измислил план какво трябва да направи, за да намери правилните хора, хора с независима преценка — да ги намери, да ги убеди, да събере парите, да продължи работата по моста.

Тя говореше с тих, равен глас, гледайки надолу към светлинката, която блещукаше в течността, докато пръстите ѝ въртяха столчето на чашата. Не показваше емоция, но гласът ѝ беше напрегнат, монотонен, като при молитва:

— Франсиско... ако той е преживял тази нощ, какво право имам аз да се оплаквам? Какво значение има как се чувствам в момента? Той е построил този мост, а аз трябва да го удържа заради него. Не мога да го оставя да изчезне като моста на „Атлантик Саутърн“. Чувствам се така, сякаш той ще разбере, ако позволя това да стане, че е разбрал още през онази нощ, когато е бил сам над реката... не, това са глупости, но ето какво чувствам: всеки, който знае какво е чувствал Нат Тагарт през онази нощ, всеки жив човек, способен да го разбере — него ще предам, ако допусна това да стане... и не мога да го направя.

— Дагни, ако Нат Тагарт беше жив сега, какво щеше да направи?

Тя отговори неволно, с рязък, горчив смях:

— Нямах да изтрае и минута! — после се поправи: — Не, щеше да издържи. Щеше да намери начин да ги пребори.

— Как?

— Не знам.

Тя забеляза някакво напрегнато внимание в начина, по който той я гледаше, докато се облягаше назад и я попита:

— Дагни, хората от твоя борд на директорите не са от калибъра на Нат Тагарт, нали? Няма съревнование, в което да могат да го победят, няма нещо, с което да го уплашат, сред групичката им няма нито един ум, нито една воля, нито една сила, която да се равнява и с една хилядна от неговите.

— Не, разбира се, че не.

— Тогава защо из цялата история на човечеството хората като Нат Тагарт, които са правили света, винаги са печелили, а после винаги са изгубвали този свят в полза на хора като тези от борда?

— Аз... не знам.

— Как са могли хора, които се боят да изкажат решително мнение дори и за времето, да се борят с Нат Тагарт? Как са могли да си присвоят достиженията му, ако е решил да ги защитава? Дагни, борил се е с всяко оръжие, което е притежавал, с изключение на най-важното. Нямах да победят, ако ние — той и всички ние — не им бяхме предали света.

— Да, ти им го предаде. Елис Уайът го предаде. И Кен Данагър. Аз няма.

Той се усмихна.

— Кой построи линията „Джон Голт“ за тях?

Той видя съвсем леко присвиване на устните й, но знаеше, че въпросът е като удар в отворена рана. Все пак тя отговори спокойно:

— Аз.

— За такъв край ли?

— За хората, които не издържаха, не искаха да се борят и се предадоха.

— Не виждаш ли, че нямах друг възможен изход?

— Не.

— Колко несправедливост си готова да понесеш?

— С колкото съм в състояние да се боря.

— Какво ще правиш сега? Или утре?

Тя каза спокойно, гледайки право в него, с лека гордост от това, че подчертава спокойствието си:

— Ще започна да я демонтирам.

— Кое?

— Линията „Джон Голт“. Ще започна да я изтръгвам — все едно със собствените си ръце — със собствения си ум, по собствените си инструкции. Ще я подготвя за затваряне, после ще я демонтирам и ще използвам парчетата за подсилване на трансконтиненталната линия. Има много работа. Ще ме държи заета — спокойствието се пропука за малко в недоловимата промяна на гласа ѝ: — знаеш ли, очаквам го с нетърпение. Радвам се, че ще трябва да го направя сама. Ето защо Нат Тагарт е работил цяла нощ — просто за да продължи. Не е толкова зле, докато имаш какво да правиш. И поне ще знам, че спасявам главната линия.

— Дагни — много тихо попита той, а тя се учуди защо чувства, че сякаш собствената му съдба зависи от отговора, — какво щеше да стане, ако трябваше да нарежеш на парчета главната линия?

Тя отговори категорично:

— Ще се хвърля под последния локомотив! — но добави: — Не. Това е просто самосъжаление. Няма да го направя.

Той каза нежно:

— Знам, че няма. Но ти се ще да можеше да го направиш.

— Да.

Той се усмихна, без да я поглежда, усмивката беше подигравателна, но беше изпълнена с болка и подигравката беше насочена към самия него. Тя се учуди какво я кара да се чувства толкова сигурна в това, но познаваше лицето му толкова добре, че винаги можеше да разбере какво чувства той, въпреки че вече не разбираше причините. Познаваше лицето му също толкова добре, колкото познаваше и всяка линия на тялото му, сякаш още го виждаше, сякаш още го усещаше под дрехите му, само на няколко стъпки, в състената интимност на сепарето. Той се обърна към нея и някаква внезапна промяна в очите му ѝ доказа, че той знае какво си мисли. Той отмести поглед и вдигна чашата си.

— Е — каза той, — за Нат Тагарт.

— А за Себастиан д'Анкония? — попита тя и веднага съжали, защото прозвуча като подигравка, която тя нямаше предвид. Но видя

странния, ясен поглед в очите му, и той отговори твърдо, с горда усмивка, която подчертаваше твърдостта му:

— Да — и за Себастиан д'Анкония.

Ръката ѝ потрепна за миг и тя разля няколко капки по хартиената покривка, която лежеше върху тъмната, блестяща пластмаса на масата. Гледаше го как изпразва чашата си с един-единствен жест — внезапно, рязко движение на ръката му го накара да изглежда като жест на някакъв тържествен обет.

Тя си помисли изведнъж, че за пръв път от дванайсет години насам той беше дошъл при нея по свое собствено желание. Беше действал така, сякаш беше уверен и държеше всичко под контрол, сякаш увереността му ѝ преливаше сили, за да възвърне и тя своята; не беше ѝ дал време да се учуди, че са тук заедно. Сега тя усети, без да може да го обясни, че юздите, които е държал, вече ги няма. Беше останало само мълчанието, няколко празни мига, неподвижния силует на челото, скулите и устата му, докато седеше с извърната глава, но почувства, че сякаш сега той се бореше да си възвърне нещо.

Почуди се каква е била целта му тази вечер, сетне забеляза, че може би я е постигнал: беше я превел през най-тежкия момент, беше ѝ дал неоценима защита срещу отчаянието ѝ — това да знае, че някаква жива интелигентност я е чула и я е разбрала. Но защо да иска да го прави? Защо го интересува мигът на отчаянието ѝ — след годините на агония, които ѝ беше причинил? Защо беше важно за него как тя ще приеме смъртта на линията „Джон Голт“? Тя забеляза, че тъкмо това е въпросът, който не му беше задала в преддверието на сградата на „Тагарт“.

Това беше връзката помежду им — че тя никога нямаше да се изненада, ако той дойде, когато има най-голяма нужда от него, и че той винаги ще знае кога да дойде. Това беше и опасността — че тя ще му повярва, въпреки че знае, че това е само някакъв нов вид капан, въпреки че помни, че той винаги предава онези, които му вярват.

Той седеше с кръстосани върху масата ръце и гледаше право напред. После каза изведнъж, без да се обръща към нея:

— Мисля си за петнайсетте години, през които Себастиан д'Анкония е трябвало да чака жената, която е обичал. Не е знаел дали ще я открие отново, дали е още жива... дали ще го чака. Но е знаел, че тя не може да оцелее в неговата битка и я извикал едва след като я е

спечелил. Така че е чакал, носел е любовта си вместо надеждата, на която не е имал право. Но когато я е пренесъл през прага на къщата си, като първата сеньора д'Анкония на новия свят, той е знаел, че битката е спечелена, че са свободни, че нищо не я заплашва и нищо вече няма да я нарани.

В дните на влюбеното им щастие той винаги ѝ беше намеквал, че ще мисли за нея като за сеньора д'Анкония. За миг тя се почуди дали е знаела какво означава тя за него. Но мигът отмина в невидимо потръпване: не можеше да повярва, че изминалите дванайсет години допускат онова, което чуваше, да бъде възможни. Това е нов капан, мислеше си.

— Франсиско — остро попита тя, — какво си направил с Ханк Риърдън?

Той я погледна, сепнат, че се е сетила за това име тъкмо в този момент.

— Защо? — попита той.

— Той ми каза веднъж, че ти си единственият човек, когото някога е харесвал. Но последния път, когато го видях, каза, че ще те убие, ако те види.

— Не ти ли каза причината?

— Не.

— Нищо ли не ти каза за това?

— Не.

Тя го видя как се усмихва странно — с тъга, благодарност и копнеж.

— Предупредих го, че ще го нараниш, когато ми каза, че си единственият човек, когото харесва.

Думите му дойдоха като внезапен взрив:

— Той беше единственият човек — с едно изключение, — на когото бих отдал живота си!

— Кое е изключението?

— Човекът, на когото вече съм го отдал.

— Какво искаш да кажеш?

Той поклати глава, сякаш беше казал повече, отколкото е възнамерявал, и не отговори.

— Какво си причинил на Риърдън?

— Ще ти кажа някой път. Не сега.

— Винаги ли правиш това с хората, които... значат много за теб?
Той я погледна с усмивка, пълна с искряща прямота, невинност и болка.

— Знаеш ли — нежно каза той, — бих могъл да кажа, че тъкмо те причиняват това на мен — и добави: — Но няма да го направя. Действията — и познанието — си бяха мои.

Той се изправи.

— Ще тръгваме ли? Ще те закарам у вас.

Тя стана, той задържа палтото ѝ, за да го облече — беше широка, свободна дреха, с която ръцете му обгърнаха тялото ѝ. Тя почувства ръката му да остава около раменете ѝ миг по-дълго, отколкото той искаше тя да забележи. Погледна го, но той стоеше странно неподвижен, нарочно гледайки в масата. Докато ставаха, бяха бутнали настрана хартиените подложки и тя видя надпис, изрязан върху пластмасовата повърхност на масата. Някой се беше опитал да го заличи, но той си стоеше, като отчаяния глас на някой непознат пияница: „Кой е Джон Голт?“

С рязко и гневно движение тя бутна салфетката обратно, за да покрие думите. Той се разсмя.

— Мога да дам отговора — каза той. — Мога да ти кажа кой е Джон Голт.

— Наистина ли? Изглежда всеки го познава, но не съм чула два пъти една и съща история.

— И все пак всички са верни — всички истории, които си чула за него.

— Е, каква е твоята? Кой е Джон Голт?

— Джон Голт е Прометей, който е променил мнението си. След като векове е бил разкъсван от лешояди в отплата на това, че дал на хората огъня на боговете, той строшил веригите си и си взел огъня обратно — до деня, в който хората си прибрали лешоядите.

* * *

Лентата от траверси се виеше с широки завои по гранитните ръбове, изкачвайки се по планинските склонове на Колорадо. Дагни вървеше покрай траверсите с ръце в джобовете на палтото си, с поглед

вперен в безсмислената далечина напред. Само погнатото ѝ движение — да прави по-големи крачки заради размера на пространството между траверсите — ѝ даваше физическото усещане за действие, свързано с железницата.

Сив памук, който не беше точно нито мъгла, нито облак, висеше на безформени парцали между небето и планините и придаваше на небето вид на стар дюшек, който пръска пълнежа си по склоновете. Сняг с ледена кора покриваше земята — нито зимен, мито пролетен. Във въздуха висеше мрежа от влага, и тя усещаше от време на време ледено бодване по лицето си, което не беше пито от дъжд, нито от снежинка. Времето сякаш се боеше да вземе решение и се придържаше към някакъв нерешителен среден път — времето на борда на директорите, мислеше си тя.

Светлината изглеждаше изчерпана и тя не можеше да разбере дали е следобедът или вечерта на 31 март. Но беше напълно уверена, че е 31 март — това беше увереност, от която не можеше да избяга. Беше дошла в Колорадо с Ханк Риърдън, който искаше да купи каквито още машини можеха да се намерят в затворените фабрики. Беше като бързо претърсване на потъващия корпус на огромен кораб, преди да е изчезнал напълно. Можеха да дадат задачата на служители, но бяха дошли самите те, подтикнати от една и съща, непризната причина: не можеха да устоят на желанието да присъстват на пускането на последния влак, както човек не може да устои на желанието да отдаде последна почит на погребение, макар да знае, че това е просто самоизтезание.

Купуваха машинарии от съмнителни собственици на съмнителни търгове, тъй като никой не можеше да каже кой има право да се разпорежда с големите, мъртви имоти, и никой не идваше да оспори трансакциите. Бяха купили всичко, което можеше да се изнесе от изкормената фабрика на „Нилсън Мотърс“. Тед Нилсън беше напуснал и изчезнал, седмица след като беше оповестено, че линията ще бъде затворена.

Тя се беше почувствала като лешояд, но именно този лов ѝ беше помогнал да преживее изминалите няколко дни. Когато беше разбрала, че до заминаването на последния влак остават три празни часа, тя беше отишла да се поразходи извън града, за да избяга от неподвижността му. Беше вървяла напосоки по извиващите се

планински пътеки, сама, сред скали и сняг, опитвайки се да замени с движение мисленето, знаейки, че трябва да преми не през този ден, без да мисли за лятото, когато се беше возила в локомотива на първия влак.

Но на връщане се оказа на коловоза на линията „Джон Голт“ — и разбра, че го е направила нарочно, че е излязла именно с тази цел. Беше на едно разклонение, което вече беше разрушено. Нямаше семафори, нито стрелки или телефонни жици — нищо, освен една дълга редица от дървени трупи по земята — траверси без релси, като останки от гръбначен стълб — и, като единствен страж, един прелез, със стълб с кръстосани стрелки и надпис: „Спри. Огледай се. Ослушай се“.

Ранният мрак, примесен с мъглата, се промъкваше и изпълваше долините, докато тя стигна до фабриката. Високо на предната стена имаше надпис върху лъскава плоча: „Роджър Марш. Електроуреди“. Човекът, който някога искаше да се прикове за бюрото си, за да не изостави това място, помисли си тя. Сградата беше недокосната, като труп в мига, когато очите му тъкмо са се затворили, и човек все още очаква да го види как ги отваря отново. Сякаш светлините щяха да се запалят всеки момент зад големите прозорци, под дългите, плоски покриви. После тя видя едно стъкло, пробито с камък, за удоволствие, от някой млад кретен и високото, сухо стъбло на самотен плевел, което се издигаше от стълбите на главния вход. Поразена от внезапна, заслепяваща злоба, бунтувайки се срещу наглостта на плевела, с ясното съзнание на какъв враг е съгледвач той, тя се затича напред, падна на колене и изтръгна плевела с корените му. След това, коленичила на стъпалата на затворената фабрика, загледана в безбрежната тишина на планините, тя си помисли: какво си мислиш, че правиш?

Беше почти тъмно, когато стигна края на траверсите, които я отведоха обратно в град Маршвил. През изминалите месеци Маршвил се беше оказал в края на линията — работата до железопътния възел „Уайът“ беше прекратена отдавна, а проектът за възстановяване на доктор Ферис беше изоставен тази зима.

Уличните лампи светеха, висяха във въздуха по кръстовищата, в дълга, смаляваща се линия от жълти топки над празните улици на Маршвил. Всички по-хубави домове бяха затворени — по моравите

пред чистите, здрави къщи на скромна цена, които бяха добре построени и поддържани имаше избелели надписи „Продава се“. Но тя видя светлини в прозорците на евтините, долнопробни сгради, които за няколко години бяха стигнали полуразрушеното състояние на мизерни коптори — домовете на хората, които не бяха се преместили, хората, които никога не мислеха по-далеч от края на седмицата. Тя видя голям нов телевизор в осветената стая на една къща с хлътнал покрив и пропукани стени. Тя се чудеше колко дълго са се надявали, че електрическите компании в Колорадо ще останат в бизнеса. После поклати глава: тези хора никога не са знаели, че изобщо съществуват електрически компании.

Главната улица на Маршвил представляваше редица от черни витрини на затворени магазини. Всички луксозни магазини ги няма, мислеше си тя, докато гледаше витрините им; сетне потръпна, осъзнавайки какви неща сега нарича лукс, до каква степен всички тези неща, които някога бяха достъпни и за най-бедните, бяха станали лукс — химическо чистене, електроуреди, бензиностанция, аптека, ресторант. Отворени бяха само бакалиите и кръчмите.

Перонът на гарата беше претъпкан. Блестящите лампи сякаш го изтръгваха от планините, изолираха го, очертаваха го — като малка сцена, на която всяко движение беше оголено пред погледа от невидимите ложи, издигащи се в безбрежната нощ, която плътно го обграждаше. Хората караха багаж, събираха децата си, пазаряха се по гишетата за билети, а задушаващата паника в поведението им подсказваше, че онова, което наистина искаха да направят, беше да паднат на земята и да закрепят от ужас. Ужасът им съдържаше неуловима вина: това беше страх, който идваше не от разбиране, а от отказа да разберат.

Последният влак стоеше на перона, прозорците му — дълга, самотна ивица светлина. Парата на локомотива, която свистеше напрегнато между колелетата, не издаваше обичайния си радостен звук на енергия, освободена за скок напред — звукът беше като от тежко дишане, което човек се ужасява да чуе, но се ужасява повече, когато спре да го чува. Далеч в края на веригата осветени прозорци тя видя малката червена точка на фенер, закачен за нейния частен вагон. Отвъд фенера имаше само черна празнота.

Влакът беше натоварен догоре и пронизителните нотки на истерия в хаоса от гласове идваха от молбите за място в коридорите и купетата. Някои от хората не си тръгваха, а стояха от вяло любопитство и наблюдаваха представлението — бяха дошли, сякаш знаеха, че това е последното събитие, на което щяха да са свидетели в града си, а може би и в живота си.

Тя премина бързо през тълпата, опитвайки се да не поглежда никого. Неколцина знаеха коя е, но повечето не я познаваха. Видя една стара жена с парцалив шал на раменете и с белези по напуканата кожа на лицето си от преживяната битка — погледът на жената беше като безпомощен вик за помощ. Един небръснат младеж със златни рамки на очилата седеше на една щайга под една лампа и крещеше на хората, които минаваха покрай него:

— Как така „няма бизнес“! Вижте този влак! Пълен е с пътници! Има купища работа! Просто няма да има печалба за тях — и затова ви оставят да загинете, тези алчни паразити!

Разчорлена жена се втурна към Дагни, като размахваше два билета и викаше нещо за сбъркана дата. Дагни започна да избутва хора от пътя си, борейки се да стигне до края на влака, но един измършавял мъж, с опулени очи, пълни със злобно безсилие, се нахвърли върху нея с крясъци:

— За вас няма проблеми, имате си хубаво палто и частен вагон, но повече няма да ни давате никакви влакове, и вие, и себичните... — той спря рязко и погледна някого зад нея. Тя усети една ръка да сграбчва лакътя ѝ — беше Ханк Риърдън. Той я хвана за ръката и я поведе към вагона ѝ. Като видя погледа в очите му, тя разбра защо хората се отдръпваха от пътя им. На края на перона стоеше блед, закръглен човек и говореше на една разплакана жена:

— Винаги е било така на този свят. Няма да има шанс за бедните, докато богатите не бъдат унищожени.

Високо над града, увиснал в черното пространство като гореща планета, пламъкът на Факела на Уайът се люлееше на вятъра. Риърдън влезе във вагона, но тя остана на стъпалата, отлагайки безвъзвратността на момента, в който трябваше да се обърне с гръб. Тя чу вика „Всички да се качват!“ Погледна хората, които останаха на коловоза, както човек гледа хора, които гледат отплаването на последната спасителна лодка.

Кондукторът стоеше под нея, пред стъпалата, с фенерче в едната ръка и часовник в другата. Погледна часовника, после се извърна и я погледна в лицето. Тя отговори мълчаливо кимвайки, притвори очи и наведе глава. Докато се обръщаше с гръб, тя видя как фенерът описва кръг във въздуха и първият тласък на колелетата върху релсите от риърдънов метал стана по-поносим, защото гледаше Риърдън, докато отваряше вратата и влизаше във вагона.

* * *

Когато Джеймс Тагарт се обади на Лилиан Риърдън от Ню Йорк и каза: „Ама не, няма специална причина, просто се чудех как си и дали изобщо си идвала към града — не съм те виждал цяла вечност и просто си мислех, че можем да обядваме заедно следващия път, когато дойдеш в Ню Йорк“, — тя вече знаеше, че той има някаква много специална причина наум. Когато отговори мързеливо: „О, ами я да видя, кой ден сме днес? Втори април? Нека си погледна календара — охо, случайно утре трябва да отида на пазар в Ню Йорк, така че ще ми бъде изключително приятно да те оставя да ми спестиш парите за обяд“, — той знаеше, че тя няма да ходи на никакъв пазар и че обедът ще е единствената цел на пътуването ѝ до града.

Срещнаха се в изискан, скъп ресторант, твърде изискан и скъп, за да бъде споменаван някога в клюкарските рубрики, не беше място, което Джеймс Тагарт, винаги алчен за повече популярност, посещаваше редовно — не иска да ги виждат заедно, заключи тя.

Полунамекият за полутайно удоволствие остана на лицето ѝ, докато го слушаше да говори за общите им приятели, за театъра и времето — изграждаше внимателно защита от лишените от важност неща. Тя седеше грациозно, не съвсем изправена, сякаш се беше облегнала, наслаждавайки се на безполезността на представлението му и на факта, че трябва да го изнесе в нейна чест. Чакаше с търпеливо любопитство той да разкрие намерението си.

— Наистина мисля, че заслужаваш поздравление или някакъв медал, Джим — каза тя, — за това, че си забележително бодър, въпреки цялата бъркотия, в която си затънал. Не затвори ли току-що най-добрия клон от железницата ти?

— О, това е просто малка финансова спънка, нищо повече. Човек трябва да очаква орязване във времена като днешните. На фона на общото състояние на страната, ние се справяме доста добре. По-добре от всички останали — и добави, вдигайки рамене: — Освен това е въпрос на лично мнение дали линията „Рио Норте“ е била най-добрият ни клон. Само сестра ми мислеше така. Това беше нейният любим проект.

Тя улови изпълнения с удоволствие тон, с който той провлачваше сричките. После се усмихна и каза:

— Разбирам.

Докато я гледаше със сведено чело, сякаш наблягаше на това, че очаква тя да разбере, Тагарт попита:

— Как го приема той?

— Кой? — тя разбираше напълно.

— Твоят съпруг.

— Какво да приема?

— Затварянето на линията.

Тя се усмихна весело.

— Каквото предполагаш ти, Джим, това предполагам и аз — а между другото моето предположение е доста добро.

— Какво искаш да кажеш?

— Знаеш как би го приел той — точно както знаеш и как го приема сестра ти.

— Какво казва през последните няколко дни?

— Беше в Колорадо повече от седмица, така че аз... — тя спря; беше започнала да отговаря лековато, но забеляза, че въпросът на Тагарт беше твърде конкретен, докато тонът му беше прекалено нехаен, и разбра, че е уловила първата нотка, която водеше към целта на обяда; спря за кратко, после довърши още по-лековато: — ... така че аз няма как да знам. Но трябва да се върне всеки момент.

— Смяташ ли, че поведението му е все още, един вид, неподатливо на обработка?

— О, Джим, това е твърде меко казано!

— Имаше надежда, че събитията може би са го научили да бъде по-мек и мъдър в подхода си?

Забавляваше я да го кара да се съмнява дали тя го разбира.

— Ами да — невинно каза тя, — би било прекрасно, ако нещо изобщо е в състояние да го принуди да се промени.

— Прави нещата изключително трудни за себе си.

— Винаги го е правел.

— Но събитията имат силата да ни насилват да възприемем... по-отстъпчив начин на мислене, рано или късно.

— Чувала съм много характеристики за него, но „отстъпчив“ никога не е била една от тях.

— Е, нещата се променят и хората се променят с тях. В крайна сметка природен закон е, че животните трябва да се адаптират към средата си. И мога да добавя, че тази адаптивност е характеристика, строго изисквана в наши дни от закони, различни от природните. Преживяваме много трудни времена, и не би ми харесало да те видя да понасяш последиците от безкомпромисното му поведение. Не би ми харесало — като на твой приятел — да те видя изложена на опасността, към която се е втурнал, само защото не иска да сътрудничи.

— Колко сладко от твоя страна, Джим — сладко каза тя.

Той гиздеше изреченията си едно по едно, внимателно и бавно, балансирайки между думите и интонацията, за да уцели точната степен на половинчата яснота. Искаше тя да разбере, но не искаше да го разбере напълно, категорично, до корен, тъй като същността на този модерен език, който се беше научил да говори до съвършенство, беше да не се оставяш никога другите да те разберат докрай. Нямаше нужда от много думи, за да разбере господин Уедърби. При последното си пътуване до Вашингтон той беше пледирал пред господин Уедърби, че намаляването на цените на железопътния превоз би било смъртоносен удар. Надниците бяха увеличени, но исканията за намаляване на цените още се чуваха из пресата, а Тагарт знаеше какво значи това, щом господин Мауч позволява да се чуват — знаеше, че ножът още е опрян о гърлото му. Господин Уедърби не беше отговорил на молбите му, но беше казал с тон, който предполагаше само ленива, ирелевантна хипотеза:

— Уесли има толкова много тежки финансови проблеми. Ако даде на всеки възможност да поеме глътка въздух, ще трябва да пусне една определена, извънредна програма, от която ти имаш известна представа. Но знаеш каква буря ще вдигнат непрогресивните елементи

в страната. Някой като Риърдън например. Не искаме повече изпълнения от негова страна. Уесли би дал много на някой, който може да задържи Риърдън спокоен. Но според мен това е нещо, което никой не може да постигне. Въпреки че може и да греша. Може би ти си по-наясно, Джим, понеже Риърдън ти е един вид приятел, който идва на партитата ти и така нататък.

Гледайки Лилиан от другата страна на масата, Тагарт каза:

— Според мен приятелството е най-ценното нещо в живота — и би било нередно да не ти дам доказателство за моето.

— Но аз никога не съм се съмнявала в него.

Той снижи глас с интонация на злокобно предупреждение:

— Мисля, че трябва да ти кажа, като услуга на приятел, въпреки че е поверително, че поведението на съпруга ти се обсъжда нависоко — много нависоко. Сигурен съм, че знаеш какво имам предвид.

Тъкмо заради това мразя Лилиан Риърдън, мислеше си Тагарт: тя познава играта, но я играе със свои собствени, неочаквани вариации. Беше против всички правила да го погледне изведнъж, да му се изсмее в лицето, и — след всички забележки, показващи, че разбира твърде малко — да каже безцеремонно, за да покаже, че разбира твърде много:

— Ама скъпи, разбира се, че знам какво искаш да кажеш. Искаш да кажеш, че целта на този отличен обяд не е услуга, която искаш да ми окажеш, а такава, която искаш да получиш. Искаш да кажеш, че именно ти си в опасност и можеш да използваш тази услуга в своя полза, за да я изтъргуваш нависоко. Освен това ми напомняш за обещанието ми да доставя стоката.

— Този тип представление, което той изнесе на процеса си, едва ли е нещо, което да мога да нарека „доставяне на стоката“ — ядосано каза той. — Не това ме беше накарала да очаквам.

— За Бога, не, наистина не беше това — ведро каза тя. — Със сигурност не беше. Но, скъпи, да не очакваше, че няма да знам, че след това негово представление той няма да е твърде популярен нависоко? Наистина ли мислиш, че трябва да ми казваш това като поверителна услуга?

— Но това е истина. Чух, че го обсъждат, и реших да ти кажа.

— Сигурна съм, че е истина. Знаех, че ще го обсъждат. Знам също, че ако можеха да му направят нещо, щяха да го направят веднага след делото. Боже, колко щеше да им хареса! Така че знам, че той е

единственият сред вас, който е въвн от каквато и да е опасност в момента. Знам, че тъкмо те се боят от него. Виждаш ли колко добре разбирам какво искаш да кажеш, скъпи?

— Е, ако мислиш, че е така, трябва да ти кажа, че аз пък не те разбирам изобщо. Не знам какво правиш.

— Просто казвам нещата направо, за да знаеш, че знам колко много имаш нужда от мен. И сега, когато вече сме го казали, ще ти кажа истината на свой ред: не съм те изиграла, просто се провалих. Представлението на процеса... не го очаквах, не повече от теб. Дори и по-малко — имах си добра причина да не го очаквам. Но нещо се обърка. Не знам какво беше. Опитвам се да открия. Когато го направя, ще спазя обещанието си. След това ще бъдеш свободен да си припишеш всички заслуги и да кажеш на приятелите си нависоко, че ти си го обезоръжил.

— Лилиан — нервно каза той, — когато ти казах, че се стремя да ти дам доказателство за приятелството си, наистина го мислех, така че... ако има нещо... което да мога да направя за...

Тя се засмя.

— Няма. Знам, че го мислеше. Но няма какво да направиш за мен. Никаква услуга. Никаква сделка. Аз съм напълно некомерсиална личност, не искам нищо в замяна. Гаден късмет, Джим. Ще трябва да се оставиш на милостта ми.

— Но тогава защо изобщо искаш да го направиш? Какво получаваш?

Тя се облегна назад с усмивка.

— Този обяд. Да те видя тук. Просто да знам, че е трябвало да дойдеш при мен.

Ядна искра проблесна в замъглените очи на Тагарт, после клепките му се присвиха бавно и той също се облегна назад, с лице, отпуснато в почти недоловим израз на подигравка и удовлетворение. Дори и от това неизразено, неназовано, неопределено блато, което представляваше ценностният му кодекс, той беше в състояние да разбере кой от тях е по-зависим от другия и кой е по-достоеен за презрение.

Когато се разделиха на вратата на ресторанта, тя отиде в апартамента на Риърдън в хотел „Уейн-Фолклънд“, където от време на време оставаше в негово отсъствие. Обикаляше из стаята около

половин час, отпусната и замислена. После вдигна телефона с гладък и небрежен жест, но с целенасочения израз на човек, който е стигнал до решение. Обади се в кабинета на Риърдън в завода и попита госпожица Айвс кога го очаква да се върне.

— Господин Риърдън ще бъде в Ню Йорк утре, пристига с „Комет“, госпожо Риърдън — каза ясният, възпитан глас на госпожица Айвс.

— Утре? Чудесно. Госпожице Айвс, бихте ли ми направили една услуга? Бихте ли се обадили на Гертруд у дома, кажете ѝ да не ме чака за вечеря. Ще преспя в Ню Йорк.

Тя затвори, погледна часовника си и се обади в цветарницата на хотела.

— Обажда се госпожа Хенри Риърдън — каза тя. — Бих желала две дузини рози да се доставят в салона на господин Риърдън на „Комет“... Да, днес, следобед, когато „Комет“ стигне Чикаго... Не, без картичка — само цветята... Много ви благодаря.

Тя се обади на Джеймс Тагарт:

— Джим, ще ми изпратиш ли пропуск за пътническите си перони? Искам да посрещна съпруга си на гарата утре.

Поколеба се между Балф Юбанк и Бъртрам Скъдър, избра Балф Юбанк, обади му се и си уреди среща за вечеря същата вечер и за музикално шоу. След това отиде да се изкъпе и остана отпусната във ваната с топла вода, зачетена в списание, посветено на проблемите на политическата икономия.

Беше късно следобед, когато цветарят ѝ се обади:

— Офисът в Чикаго ни извести, че не са могли да доставят цветята, госпожо Риърдън — каза той, — защото господин Риърдън не е на „Комет“

— Сигурен ли сте? — попита тя.

— Напълно, госпожо Риърдън. Нашият човек е открил на гарата в Чикаго, че няма купе във влака, резервирано на името на господин Риърдън. Проверихме в нюйоркския офис на „Тагарт Трансконтинентал“, за да се уверим, и ни казаха, че името на господин Риърдън не присъства в списъка с пътниците на „Комет“.

— Разбирам... Тогава отменете поръчката, моля... Благодаря.

Тя остана намръщена до телефона за момент, после се обади на госпожица Айвс.

— Моля за извинение, че съм леко разсеяна, госпожице Айвс, но бързах и не успях да запиша, а сега не съм сигурна какво ми казахте. Не казахте ли, че господин Риърдън се връща утре? С „Комет“?

— Да, госпожо Риърдън.

— И не сте чула за някакво забавяне или промяна в плановете му?

— Не. Всъщност говорих с господин Риърдън преди около час. Обади ми се от гарата в Чикаго и спомена, че трябва да побърза да се върне във влака, тъй като „Комет“ тръгвал всеки момент.

— Разбирам. Благодаря.

Тя скочи на крака, веднага щом изщракването на апарата ѝ каза, че отново е сама. Започна да обхожда отново стаята, този път с неритмични, напрегнати стъпки. После спря, обзета от внезапна мисъл. Имаше само една причина един мъж да си направи резервация под фалшиво име: ако не пътува сам. Мускулите на лицето ѝ бавно се разтеглиха в доволна усмивка: това беше възможност, която не беше очаквала.

* * *

Застанала на перона на терминала, някъде по средата на влака, Лириан Риърдън наблюдаваше пътниците, които слизаха от „Комет“. По устните ѝ играеше неуловима усмивка; в безжизнените ѝ очи имаше искра на въодушевление; погледът ѝ скачаше от едно лице към друго, тя въртеше глава с непохватното любопитство на ученичка. Предвкусваше изражението на Риърдън, когато, с любовницата си до себе си, я видеше да стои там. Погледът и се стрелкаше обнадеждено към всяка наперена млада жена, която слизаше от влака. Беше ѝ трудно да гледа: само миг след като първите няколко фигури слязоха, влакът сякаш започна да се пръска по шеговете, наводнявайки перона с плътен поток, който потече в една посока, като че засмукан в някакъв вакуум; тя едва успяваше да различи отделните хора. Лампите по-скоро заслепяваха, отколкото да светят, създавайки една-единствена линия в прашната, мазна тъмнина. Трябваше да положи усилие, за да устои на невидимия натиск на движението.

Когато зърна Риърдън сред тълпата, беше поразена: не беше го видяла да слиза от вагоните, но той беше там, вървеше към нея, от другия край на влака. Беше сам. Движеше се с обичайната си целенасочена скорост, с ръце в джобовете на тренчката. До него нямаше жена, никакъв придружител, с изключение на един носач, който ситнеше до него с една чанта, която тя разпозна.

Вбесена, невярваща и разочарована, тя търсеше трескаво самотна женска фигура, която можеше да е изостанала. Беше сигурна, че ще разпознае избора му. Не видя нито една, която би била възможна. А после забеляза, че последният вагон на влака е частен, и че фигурата, която стоеше на вратата и говореше със служител на гарата, фигура не с норка и воал, а с грубовато спортно палто, което подчертаваше несравнимата грация на финото ѝ тяло, в уверената поза на собственик на гарата и неин център, беше на Дагни Тагарт. Тогава Лилиан Риърдън разбра.

— Лилиан! Какво е станало?

Тя чу гласа на Риърдън, усети как ръката му я сграбчва, видя го да я гледа така, както човек гледа към доказателство за извънредна ситуация. Той видя едно безизразно лице и замъглен, изпълнен с ужас поглед.

— Какво е станало? Какво правиш тук?

— Аз... Здравей, Хенри... Просто дойдох да те посрещна... Няма специална причина... Просто исках да те посрещна — ужасът беше напуснал лицето ѝ, но тя говореше със странен, безизразен глас. — Исках да те видя, беше импулс, внезапен импулс, и аз не можах да му се възпротивя, защото...

— Но ти изглеждаш... изглеждаше зле.

— Не... Не, може би просто ми се зави свят, толкова е задушно тук... Не можах да се сдържа да не дойда, защото това ми напомни за дните, когато щеше да ти е приятно да ме видиш... беше миг илюзия, която разбудих за себе си... — думите звучаха като научен урок. Тя знаеше, че трябва да говори, докато умът ѝ се бори да проумее пълното значение на откритието ѝ. Думите бяха част от плана, който беше възнамерявала да използва, ако го беше срещнала, след като е намерил розите в купето си.

Той не отговори, стоеше и я гледаше намръщено.

— Липсваше ми, Хенри, знам какво ти признавам. Но вече не очаквам това да означава нещо за теб — думите не пасваха на напрегнатото лице, на устните, които се движеха с усилие, на очите, които продължаваха да гледат встрани от него, някъде по перона.

— Исках... просто исках да те изненадам — хитрият и целенасочен поглед се завръщаше. Той я хвана за ръката, но тя я дръпна, малко прекалено рязко.

— Няма ли да ми кажеш и дума, Хенри?

— Какво искаш да кажа?

— Наистина ли толкова мразиш жена ти да идва и да те посреща на гарата?

Тя погледна перона: Дагни Тагарт се приближаваше, без да я вижда.

— Да вървим — каза той.

Тя не помръдна.

— Така ли е? — попита тя.

— Кое?

— Мразиш ли да те посрещам?

— Не, не мразя. По-скоро не го разбирам.

— Кажи ми за пътуването си. Сигурна съм, че е било много приятно.

— Хайде. Ще говорим у дома.

— Кога изобщо имам възможността да говоря с теб у дома? — тя провлачваше думите си невъзмутимо, сякаш ги разтягаше, за да запълни времето по някаква причина, която той не можеше да си представи. — Надявах се да грабна вниманието ти за няколко мига, просто така, между влаковете и бизнес срещите, и всички други важни неща, които те държат зает денем и нощем, всичките ти велики достижения, като например... Здравейте, госпожице Тагарт — остро каза тя, със силен и ясен глас. Риърдън се обърна. Дагни минаваше покрай тях, но спря.

— Как сте? — каза тя на Лилиан и се поклони, лицето ѝ беше безизразно.

— Съжалявам, госпожице Тагарт — каза с усмивка Лилиан, — трябва да ме извините, че не знам подходящ съболезнователен израз за случая — тя забеляза, че Дагни и Риърдън не се поздравиха. — Вие се

вързате от... на практика от погребението на детето си, заченато от моя съпруг, нали?

Устните на Дагни се свиха едва доловимо в знак на учудване и презрение. Тя кимна, за да се сбогува, и продължи нататък. Лилиан погледна съсредоточено лицето на Риърдън, сякаш искаше да подчертае нещо. Той я гледаше безразлично, озадачен. Тя не каза нищо. Последва го безмълвно, когато той се извърна и тръгна. Тя мълчеше и в таксито, с полуизвърнато лице, докато пътуваха към хотел „Уейн-Фолкленд“. Той беше сигурен, докато наблюдаваше разкривените ѝ изопнати устни, че в нея върлуваше някакъв необичаен бяс. Никога не я беше виждал да изпитва каквато и да е силна емоция.

Тя се извърна, за да се изправи пред него в момента, в който останаха сами в стаята.

— Значи е тя? — попита тя.

Той не го очакваше. Погледна я, не вярвайки, че я е разбрал правилно.

— Дагни Тагарт е твоята любовница, нали?

Той не отговори.

— Случайно знам, че не си резервирал купе във влака. Така че знам къде си спал през последните четири нощи. Ще си признаеш или да пращам детективи да разпитват персонала и прислугата ѝ? Дагни Тагарт ли е?

— Да — спокойно отговори той.

Устата ѝ се разкри в грозен кикот; гледаше някъде встрани от него.

— Трябваше да разбера. Да се сетя. Заради това не стана!

Той попита озадачено и учудено:

— Кое не стана?

Тя отстъпи назад, сякаш за да си напомни за присъствието му.

— Да не би... когато тя беше у нас на партито... да не би тогава...?

— Не. След това.

— Великият бизнесмен — каза тя — над укора и женската слабост. Великият ум, откъснат от всякакви грижи за тялото — тя се разсмя: — Гривната... — каза тя с неподвижен поглед — сякаш думите случайно бяха изпаднали от потока на мислите ѝ. — Ето какво е значела за теб. Това е оръжието, което ти е дала.

— Ако наистина разбираш какво говориш — да.
— Мислиш ли, че ще те оставя да ти се размине?
— Да ми се размине? — той я гледаше невярващо, студено, учудено и с любопитство.
— Точно заради това на процеса... — тя спря.
— Какво за моя процес?
Тя трепереше.
— Осъзнаваш, разбира се, че няма да позволя това да продължи.
— Какво общо има това с процеса?
— Няма да ти позволя да я имаш. Не и нея. Всички други, но не и нея.

Той изчака един миг и попита безизразно:

— Защо?

— Няма да позволя! Ще се откажеш!

Той я гледаше без изражение, но твърдостта в очите му й нанасяше удар, по-силен и от най-опасен отговор.

— Ще се откажеш, ще я напуснеш, никога няма да я виждаш отново!

— Лилиан, ако искаш да го обсъждаме, има нещо, което е по-добре да разбереш: нищо на света няма да ме накара да се откажа.

— Но аз го изисквам!

— Казах ти, че можеш да изискваш всичко друго, но не и това.

Той видя паниката да расте в очите ѝ: не беше израз на разбиране, а на свиреп отказ да разбере — сякаш искаше да превърне силата на емоцията си в димна завеса, сякаш се надяваше не това да я заслепи за реалността, а слепотата ѝ да накара реалността да спре да съществува.

— Но аз имам право да го изисквам! Аз притежавам живота ти! Той е моя собственост. Моя собственост — по силата на собствената ти клетва. Закле се да служиш на моето щастие. Не на твоето — на моето! Какво си направил за мен? Не си ми дал нищо, не си пожертвал нищо, никога не си се интересувал от нещо друго, освен от себе си — твоята работа, твоя завод, твоя талант, твоята любовница! Ами аз? Аз имам право първа да искам! Предявявам правото си на вземане! Ти си банкова сметка, която притежавам!

Изразът на лицето му караше гласа ѝ да се покачва непрестанно, крясък след крясък, до ужас. Тя виждаше не яд, болка или вина, а само

един непобедим враг: безразличието.

— За мен помисли ли? — изкрещя тя, а гласът ѝ се разби в лицето му. — Помисли ли какво ми причиняваш? Нямах право да продължаваш, ако знаеш, че ме прекарваш през ада всеки път, когато спиш с тази жена! Не мога да го понеса, не мога да понеса да го знам и за един миг! Ще ме пожертваш ли пред животинското си желание? Чак толкова ли си порочен и себичен? Можеш ли да си купиш удоволствие на цената на моето страдание? Можеш ли да си го позволиш, ако ми причинява това?

Без да чувства нищо, освен празно учудване, той наблюдаваше онова, което беше зървал за кратко в миналото. Сега виждаше пълната грозота на безполезността му: представлението с молби за милост, изказани с бясна омраза, като заплахи и изисквания.

— Лилиан — съвсем тихо каза той, — бих си го позволил, дори да ти струва живота.

Тя го чу. Чу повече, отколкото той можеше да осъзнае или да чуе в собствените си думи. Шокира се, че тя не изкрещя в отговор — той я видя как се свива и се успокоява.

— Нямах право... — уморено каза тя. Това беше притеснителната безпомощност на човек, който знае, че тези думи са безсмислени.

— Каквито и претенции да имаш към мен — каза той, — никое човешко същество не може да изисква от друго да се самоунищожи.

— Толкова ли е важна за теб?

— Много повече от това.

Замисленият поглед се връщаше на лицето ѝ, но при нея изглеждаше като лукавство. Тя мълчеше.

— Лилиан, доволен съм, че знаеш истината. Сега можеш да направиш избор с пълно съзнание. Можеш да се разведеш с мен — или да поискаш да продължим така. Това е единственият ти избор. Това е всичко, което мога да ти предложа. Мисля знаеш, че искам да се разведеш с мен. Но не искам жертви. Не знам що за комфорт намираш в брака ни, но ако е така, няма да искам от теб да се откажеш. Не знам защо искаш да ме задържиш, не знам какво означава това за теб, не знам какво търсиш, що за щастие е твоето или какво ще получиш от ситуация, която аз смятам за непоносима и за двама ни. По всичките ми стандарти трябваше да сме се развели отдавна. По всичките ми

стандарти поддържането на брака ни е долна измама. Но моите стандарти не са твоите. Не разбирам твоите, никога не съм ги разбирал, но ще ги приема. Ако такава е любовта ти към мен, ако това да носиш името ми ти дава някакво удовлетворение, няма да ти го отнема. Именно аз наруших думата си, така че ще изкупя вината си, доколкото мога. Знаеш, разбира се, че мога да купя някой от тия модерни съдии и да получа развод по всяко време. Няма да го направя. Ще спазя думата си, ако искаш, но това е единственият начин, по който мога да го направя. Сега избери — но ако избереш да ме задържиш, никога не бива да ми говориш за нея, никога не бива ѝ показваш, че знаеш, ако я видиш за в бъдеще, изобщо не бива да се докосваш до тази част от живота ми.

Тя стоеше неподвижно, гледайки нагоре към него, отпусната — сякаш прегърбеността ѝ беше някаква форма на неподчинение, сякаш не я беше грижа да си възвърне заради него дисциплината на грациозното поведение.

— Госпожица Дагни Тагарт... — каза тя и се разсмя. — Супержената, която обикновените съпруги не би следвало да подозират. Жената, която се интересува само от бизнес и работи с мъжете като мъж. Жената с великия дух, която ти се възхищаваше платонично, само заради гения, завода и метала ти! — тя се кикотеше. — Трябваше да разбере, че е просто кучка, която те иска по същия начин, по който би те искала всяка друга кучка — защото си също такъв специалист в леглото, какъвто си и в офиса, ако и изобщо мога да преценявам такива неща. Но тя би го оценила по-добре от мен, тъй като обожава всякакви експерти и сигурно са я опъвали на всяка секция от железницата ѝ!

Тя спря, защото за пръв път в живота си видя какъв е погледът на човек, способен да убива. Но той не гледаше към нея. Тя не беше сигурна дали я вижда изобщо и дали чува гласа ѝ. Той чуваше собствения си глас да произнася думите ѝ, да ги казва на Дагни сред слънчевите ивици в спалнята в дома на Елис Уайът.

Виждаше в нощите зад себе си лицето на Дагни — в онези моменти, когато неговото тяло напускаше нейното, а тя лежеше неподвижно с лъчист поглед, който беше повече от усмивка — с израз на младост, на ранна утрин, на благодарност за факта на собственото ѝ съществуване. Виждаше и лицето на Лилиан, както го виждаше в

легло до себе си — безжизнено лице с неуловими очи, с лека подигравка на устните и с такъв израз, сякаш споделяше някаква мръсна тайна. Той виждаше кой е обвинителят и кой — обвиненият, виждаше скверността на това да остави импотентността да се смята за доблест и да осъжда силата на живите като грях, виждаше — толкова ясно, сякаш беше материално, в един шокиращ миг — ужасната грозота на онова, което някога беше и негова вяра.

Беше само миг, присъда без думи, знание, възприето само като чувство — неразопаковано от ума му. Шокът го върна към Лилиан и към звука от думите ѝ. Изведнъж тя му се стори като някакво присъствие без последствия, с което трябваше да се справи в този конкретен момент.

— Лилиан — каза той с равен глас, който не ѝ отпускате дори уважението на гнева, — няма да ми говориш за нея. Ако го направиш отново, ще ти отговоря така, както бих отговорил на всеки престъпник: ще те пребия. Няма да я обсъждаш — нито ти, нито някой друг.

Тя го погледна.

— Наистина ли? — каза тя. Това беше странен, небрежен звук — сякаш думите бяха изхвърлени, но все още стояха окачени в ума ѝ. Сякаш наблюдаваше някакво свое собствено видение. Той каза тихо, уморено и учудено:

— Мислех, че ще се радваш да разбереш истината. Мислех, че би предпочела да знаеш, в името на каквато там любов или уважение чувстваш към мен, че ако съм те предал, то не е било евтино и небрежно, не е било заради някоя певачка, а заради най-чистото и сериозно чувство в живота ми.

Жестокият скок, с който тя се извърна към него, беше неволен, както и откритата омраза по разкривеното ѝ лице:

— Проклет глупак!

Той не каза нищо. Маниерите ѝ се възвърнаха, заедно с намека за усмивка и тайна подигравка:

— Май чакаш отговора ми? — каза тя. — Не, няма да се разведа с теб. Дори не се надявай. Ще продължаваме, както до сега — ако това ми предлагаш и ако мислиш, че може да продължава така. Виж дали можеш да пренебрегнеш всички морални принципи и да ти се размине!

Той не я слушаше, докато тя взимаше палтото си и му казваше, че се връща в дома им. Едва забеляза вратата, която се затвори зад нея. Стоеше неподвижно, обзет от чувство, което никога не беше изпитвал преди. Знаеше, че ще трябва да мисли по-късно, да мисли и да разбере, но за момента искаше единствено да съзерцава почудата си от онова, което чувстваше.

Беше усещането за свобода, сякаш стоеше сам сред някакъв безкраен поток от чист въздух. Останал беше само спомена за някаква тежест, която е била съборена от раменете му. Беше чувство на огромно облекчение. Това беше осъзнаването, че няма значение какво чувства Лилиан, от какво страда или какво ще стане с нея, и нещо повече: не само че няма значение, но това беше сияйното, невинно осъзнаване, че не трябва да има.

ГЛАВА XVI

МЕТАЛЪТ-ЧУДО

— Но дали ще ни се размине? — попита Уесли Мауч. Гласът му беше станал висок от гнева и тънък от страха.

Никой не му отговори. Джеймс Тагарт седеше неподвижно на ръба на един фотьойл и гледаше нагоре към него изпод вежди, Орън Бойл тропаше злобно по един пепелник, докато изтръскваше пепелта от пурата си. Доктор Ферис се усмихваше. Господин Уедърби седеше с присвити устни и кръстосани ръце. Фред Кинън, председател на Обединените работници на Америка, спря да крачи из кабинета, седна до прозореца и кръстоса ръце. Юджийн Лоусън, който седеше изгърбен и разсеяно преподреждаше една ваза с цветя на ниската стъклена масичка, изправи тяло възмутено и погледна нагоре. Мауч седеше на бюрото си, беше положил юмрук върху лист хартия.

Отговори Юджийн Лоусън:

— Според мен не това е начинът да го представим. Не бива да позволяваме на никакви долнопробни пречки да възпират чувството ни, че това е благороден план, мотивиран единствено от общественото благо. Това е за благо на народа. Народът има нужда от него. Нуждата е на първо място, така че не бива да обръщаме внимание на нищо друго.

Никой не възрази и не поде думите му — по-скоро изглеждаха така, сякаш Лоусън беше направил по-трудно продължаването на разговора. Но един дребен човек, който седеше без да се намесва в най-добрия фотьойл в стаята, отделно от другите, доволен от това, че не му обръщат внимание, но напълно наясно, че никой от тях не може да пренебрегне присъствието му, погледна Лоусън, после Мауч, и каза с чевръста веселост:

— Такава е линията, Уесли. Давай по-тихо, прикрий го, накарай твоите момчета от пресата да го възпеят — и няма да трябва да се притесняваш.

— Да, господин Томпсън — каза навъсено Мауч.

Господин Томпсън, държавният глава, беше човек, който притежаваше качеството винаги да остава незабележим. Поставена във всяка една група от трима души, неговата личност оставаше неразличима, а когато беше сам — той сякаш представляваше своя собствена група, състояща се от безбройните лица, на които приличаше. Страната нямаше ясна представа как изглежда: снимките му се появяваха по кориците на списанията също толкова често, колкото и тези на неговите предшественици на този пост, но хората никога не бяха напълно сигурни кои снимки бяха негови и кои — на „един пощенски служител“ или на „един чиновник“, снимки, които придружаваха статиите за всекидневния живот на неразличимите хора — само дето якичките на господин Томпсън обикновено бяха смачкани. Имаше широки рамене и слабо тяло. Косата му беше твърда, устата — широка, а възрастта му беше толкова разтеглива, че можеше да бъде и износен четиридесетгодишен, и необичайно жизнен шейсетгодишен мъж. Натоварен с огромна официална власт, той непрестанно я увеличаваше, защото именно това очакваха от него онези, които го бяха набутали на този пост. Беше хитър като човек с нисък интелект и трескаво енергичен като мързеливец. Единствената тайна на неговото издигане в живота беше фактът, че е галеник на късмета, че го знае и че не иска нищо друго.

— Очевидно е, че са взети мерки. Драстични мерки — каза Джеймс Тагарт не към господин Томпсън, а към Уесли Мауч. — Не можем да оставим нещата така още дълго.

Гласът му беше войнствен и трепереше.

— Спокойно, Джим — каза Орън Бойл.

— Нещо трябва да се направи, и то бързо!

— Не гледай мен — сопна се Уесли Мауч. — Нищо не мога да направя. Нищо не мога да направя, когато хората отказват да сътрудничат. Вързан съм. Трябват ми по-широки правомощия.

Мауч ги беше събрал всички във Вашингтон — като негови приятели и лични съветници — за частен, неофициален разговор по националната криза. Но гледайки го, те не бяха в състояние да решат дали поведението му е надменно или вайкащо се, дали ги сплашва или ги моли за помощ.

— Фактът е — поучително каза господин Уедърби с такъв глас, сякаш четеше статистика, — че през дванайсетмесечния период, който

приключва на първи януари тази година, броят на затворените предприятия се е удвоил в сравнение с предишния дванадесетмесечен период. Което значи, че до първи януари тази година ще се е утроил.

— Бъди сигурен — мислят си, че вината си е тяхна — нехайно каза доктор Ферис.

— А? — каза Уесли Мауч и стрелна с очи Ферис.

— Каквото и да правите, не се извинявайте — каза доктор Ферис. — Накарайте ги те да се чувстват виновни.

— Аз не се извинявам! — тросна се Мауч. — Никой не може да ме обвинява. Трябват ми по-широки правомощия!

— Но вината наистина си е тяхна — каза Юджийн Лоусън, обръщайки се агресивно към доктор Ферис. — Те нямат социален дух. Те отказват да признаят, че производството не е частен избор, а обществен дълг. Нямат право да се провалят, независимо какви обстоятелства се появяват. Трябва да продължат да произвеждат. Това е социален императив. Работата на човека не е нещо лично, а е социален въпрос. Няма лични неща — нито пък личен живот. Точно това трябва да ги принудим да научат.

— Джийн Лоусън знае за какво говоря — каза доктор Ферис с лека усмивка, — макар че няма и най-малка представа, че знае.

— Какво си мислиш, че казваш? — надигна глас Лоусън.

— Стига — заповяда Уесли Мауч.

— Не ми пука какво ще решиш, Уесли — каза господин Томпсън, — и не ми пука дали бизнесмените ще крйкат за това. Просто се постарай пресата да е с теб. Подсигури се, че ще е с теб.

— Държа ги — каза Мауч.

— Само един редактор да си отвори плювалника не навреме, и ще ни навреди повече от десет раздразнени милионери.

— Това е вярно, господин Томпсън — каза доктор Ферис. — Но можете ли да назовете и един редактор, който да го знае?

— Май не — каза господин Томпсън, в гласа му личеше удоволствие.

— На каквито и хора да разчитаме и да правим планове за тях — каза доктор Ферис, — има едно старо твърдение, което можем спокойно да забравим: приказките за това да се разчита на мъдрите и почтените. Не трябва да им обръщаме внимание. Те са остарели.

Джеймс Тагарт погледна към прозореца. В небето над просторните улици на Вашингтон имаше парчета синьо — светлата синева на април, и няколко слънчеви лъча се промъкваха през облаците. Някъде далеч блестеше паметник, осветен от слънчев лъч: беше висок, бял обелиск, издигнат в памет на човека, когото доктор Ферис цитираше, човекът, в чест на когото беше наречен градът. Джеймс Тагарт погледна встрани.

— Не ми харесват забележките на професора — силно и кисело каза Лоусън.

— Кротувай — каза Уесли Мауч. — Доктор Ферис не говори за теория, а за практика.

— Ако искате да говорим за практика — каза Фред Кинън, — тогава нека ви кажа, че не можем да се притесняваме за бизнесмените във времена като днешните. Трябва да мислим за работните места. Повече работа за народа. В моите синдикати всеки, който работи, храни петима безработни, без да броим собствените му гладни роднини. Ако искате моя съвет — о, ясно ми е, че няма да го приемете, но просто си мисля, — издайте директива, която да ги задължи да увеличат с една трета всяка заплата в страната.

— За Бога! — изскимтя Тагарт. — Луд ли си? Едва посрещаме и сегашните заплати! Няма достатъчно работа дори за хората, които сега са на щат! Още една трета? Няма да са ни вече от никаква полза!

— Кой го е грижа дали ще са ви от полза? — каза Фред Кинън.

— Имат нужда от работа. Нуждата е на първо място, нали? А не вашите печалби.

— Изобщо не става въпрос за печалби! — извика прибързано Тагарт. — И дума не съм казал за печалби. Не съм ти дал повод да ме обиждаш. Става въпрос за това откъде, по дяволите, да намерим парите, за да плащаме на хората ти, когато половината ни влакове пътуват празни и няма товар дори и за една ръчна количка — гласът му внезапно се забави и придоби замислен и внимателен тон: — Все пак, ние разбираме тежкото състояние на работниците, и — просто идея — може би бихме могли да наемем още известно количество, ако ни се разреши да увеличим двойно цените си, които...

— Да не си си изгубил ума? — извика Орън Бойл. — Разорявам се заради сегашните ти цени, треперя всеки път, когато някой проклет

вагон влезе или излезе от завода, изпиват ми кръвчицата, не мога да си позволя и това — а ти искаш да ги удвоиш?

— Няма значение дали можеш да си го позволиш — студено каза Тагарт. — Трябва да си готов на известни жертви. Обществото има нужда от железници. Нуждата на първо място — преди печалбата ти.

— Каква печалба? — изкрещя Орън Бойл. — Кога изобщо съм бил на печалба? Никой не може да ме обвини, че имам печеливш бизнес! Само погледнете счетоводния ми баланс, а после погледнете и счетоводството на някой от конкурентите ми, който има всички клиенти, всички суровини, всички технически предимства и монопол над тайни формули — и ми кажете после кой е печалбар! Но, разбира се, обществеността наистина има нужда от железници, и може би бих поел известно увеличение на цените, ако получа — просто идея — ако получа субсидия, която да ме преведе през следващите година-две, докато си стъпя на краката, и тогава...

— Какво? Пак ли? — изкрещя господин Уедърби, който беше изгубил превзетостта си. — Колко заема си получил от нас, колко отсрочки, отменяния и мораториуми? Не си ни върнал и стотинка, а и при условие, че всички вие, момчета, фалирате, а данъчните постъпления се сриват, откъде очаквате да намерим парите за субсидии?

— Има хора, които не са фалирали — бавно каза Бойл. — Нямате никакво извинение за това, че позволявате всичката тази нужда и мизерия да се разпростират из страната, докато има хора, които не са фалирали.

— Нищо не мога да направя! — изскимтя Уесли Мауч. — Наистина нищо не мога да направя! Трябват ми по-широки правомощия!

Не можеха да кажат какво беше накарало господин Томпсън да присъства точно на този разговор. Беше казал съвсем малко, но слушаше с интерес. Сякаш имаше нещо, което искаше да научи, а сега изглеждаше така, сякаш го е научил. Той се изправи и се усмихна бодро.

— Давай, Уесли — каза той. — Действай с номер 10-289. Няма да имаш никакви проблеми.

Всички се бяха изправили в знак на унила, неохотна почит. Уесли Мауч погледна към листа си, после каза сприхаво:

— Ако искаш да действам, ще трябва да обявиш състояние на пълно извънредно положение.

— Ще го обявя веднага, щом си готов.

— Има известни трудности, които...

— Оставям това на теб. Справяй се, както решиш. Това ти е работата. Покажи ми първоначалния вариант, утре или вдругиден, но не ме занимавай с подробности. Трябва да произнесе реч по радиото след половин час.

— Основната трудност е, че не съм сигурен дали законът ни дава власт да приложим някои разпоредби на директива номер 10–289. Опасявам се, че може да бъдат уязвими за оспорване.

— Стига де, гласували сме толкова много извънредни закони, че ако се поразтърсиш из тях, със сигурност ще изкопаеш нещо, което да ги покрие.

Господин Томпсън се обърна към другите с широка, приятелска усмивка.

— Ще ви оставя да изгладите детайлите, момчета — каза той.

— Оценявам това, че дойдохте до Вашингтон, за да ни помогнете. Радвам се, че ви видях.

Те изчакаха докато вратата се затвори зад него и се върнаха по местата си — не се поглеждаха. Не бяха чували текста на директива номер 10–289, но знаеха какво съдържа. Знаеха го отдавна, по онзи особен начин, който се състои в това да запазиш тайна от самия себе си и да оставиш знанието си неназовано с думи. По същия начин сега им се искаше, ако е възможно, да не чуват думите на директивата. Цялото сложно увъртане, на което бяха приучили мозъците си, беше предназначено тъкмо за избягването на такива моменти. Искаха директивата да се приложи. Искаха да може да се приложи без думи, така че да не се налага да знаят точно какво правят. Никой не беше споменавал, че директива номер 10–289 е крайната цел на усилията му.

Да, цели поколения хора се бяха старали да я направят възможна, а през последните месеци бяха подготвени и всички необходими мерки — чрез безкрайни речи, статии, проповеди, антрефилета, произнесени от целеустремени гласове, които крещяха ядосано, ако някой назовеше целта им.

— Картината е следната — каза Уесли Мауч. — Икономическото състояние на страната беше по-добро преди две години, отколкото

преди една, а и тогава беше по-добро от сегашното. Очевидно е, че няма да оцелеем още година при същата прогресия. Следователно единствената ни цел трябва да бъде да удържим. Да останем на едно място, за да си поемем дъх. Да постигнем окончателна стабилност. На свободата беше даден шанс и тя се провали. Следователно е необходим изключително строг контрол. Тъй като хората не могат и не искат да разрешат проблемите си доброволно, трябва да бъдат принудени да го направят — той направи пауза, вдигна листа, след това добави не толкова официално: — По дяволите, излиза, че можем да успеем да съществуваме, както и където сме в момента, но не можем да си позволим да мръднем! Така че ще трябва да останем на място. Трябва да останем на място. Трябва да накараме тия копелета да стоят на място!

С глава, свита между раменете си, той ги гледаше ядосано като човек, който заявява, че проблемите на страната са лична обида към него. Толкова много хора, които търсеха услуги, се бояха от него, че сега се държеше така, сякаш гневът му е решение за всичко, сякаш гневът е всемогъщ, сякаш единственото, което трябва да направи, е да се ядоса. И все пак хората, които седяха в безмълвен полукръг пред бюрото му, обърнати към него, не бяха сигурни дали присъствието на страх в стаята идваше от собствените им емоции или пък прегърбената фигура зад бюрото пораждаше паниката на плъх, притиснат в ъгъла.

Уесли Мауч имаше дълго, четвъртито лице и плосък череп, който изглеждаше още по-плосък заради сресаната му прическа. Долната му устна беше като кисела луковица, а бледите, кафеникави зеници на очите му бяха като жълтъци на яйца, размазани под не съвсем прозрачните белтъци. Мускулите на лицето му се свиваха внезапно и движението изчезваше, без да изрази нищо. Никой не беше го виждал да се усмихва. Уесли Мауч произхождаше от семейство, което не познаваше нито бедността, нито богатството, нито се отличаваше с нещо от поколения наред; то се придържаше обаче към своя собствена традиция: неговите членове трябваше да получават колежанско образование и следователно да презират хората, които бяха в бизнеса. Дипломите на семейството винаги бяха висели по стените като един вид упрек към света, защото дипломите не носеха автоматично материалните еквиваленти на засвидетелстваната от тях духовна стойност. Сред многобройните роднини имаше един богат чичо. Той се

беше оженил за парите си и през последните години на вдовството си беше избрал Уесли за свой фаворит сред многобройните си племенници, защото Уесли се отличаваеше най-малко и чичо Джулиъс си мислеше, че е най-безопасният избор. Чичо Джулиъс не се интересуваеше от блестящи хора. Не се интересуваеше и от управлението на парите си, така че прехвърли тази работа на Уесли. Когато Уесли завърши колеж, вече нямаше пари за управляване. Чичо Джулиъс хвърли вината върху лукавството на Уесли и крещеше, че Уесли е безскрупулен интригант.

Но в това нямаше никаква интрига; Уесли не можеше да каже къде са отишли парите. В гимназията Уесли Мауч беше един от най-лошите ученици и страстно завиждаше на най-добрите. Колежът го научи, че изобщо не бива да им завижда. След като завърши, получи работа в рекламния отдел на една компания, която произвеждаше фалшиво лекарство от царевица. Лекарството се продаваше добре и той се издигна до това да оглави отдела си. Напусна го, за да започне да рекламира лекарство за косопад, после — патентован сутиен, после нов сапун, накрая — безалкохолна напитка, и най-сетне стана вицепрезидент по рекламата на автомобилен концерн. Опитваше се да продава автомобили, сякаш са фалшиво лекарство от царевица. Не се продаваха.

Хвърли вината на недостатъчния си рекламен бюджет. Именно президентът на автомобилния концерн го препоръча на Риърдън. А тъкмо Риърдън го въведе във Вашингтон — Риърдън, който нямаше стандарт, по който да преценява действията на човека си във Вашингтон. Джеймс Тагарт му даде старт с Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси, в замяна на това да измами Риърдън, за да помогне на Орън Бойл в замяна на унищожението на Дан Конъуей. От този момент хората помагаха на Уесли Мауч да напредва по същата причина, поради която и чичо Джулиъс: те бяха от онези, които смятат, че посредствеността е безопасна. Хората, които сега седяха пред бюрото му, бяха научените: законът за причинно-следствената връзка е суеверие и че човек трябва да се справя с моментната ситуация, без да мисли за причините. Според моментната ситуация бяха заключили, че Уесли Мауч е човек с отлични качества и е доста хитър, тъй като милиони се стремяха към властта, но той беше единственият, който я беше постигнал. Не биха могли да си представят,

че Уесли Мауч всъщност представляваше нулевата точка при срещата на сили, които вилнееха разрушително една срещу друга.

— Това е само първоначален, груб вариант на директива номер 10–289 — каза Уесли Мауч, — която Джийн, Клем и аз нахвърляхме, за да ви дадем обща представа. Искаме да чуем мненията ви, предложенията ви и така нататък, защото вие сте представители на трудещите се, на промишлеността, транспорта и услугите.

Фред Кинън се премести от перваза и седна на облегалката на един стол. Орън Бойл изплю угарката от пурата си. Джеймс Тагарт гледаше надолу, към собствените си ръце. Доктор Ферис беше единственият, който като че ли се чувстваше комфортно.

„В името на общото благо — зачете Уесли Мауч, — за да защитим сигурността на народа, да постигнем пълно равенство и окончателна стабилност, разпореждаме, докато трае националното извънредно положение:

Първо. Всички работници, надничари и служители от всякакъв род от този момент нататък са обвързани с работните си места, няма да ги напускат или да бъдат уволнявани, няма да сменят работата си, под заплаха от лишаване от свобода. Наказанието ще бъде определено от Комисията по унификация, която ще бъде назначена от Бюрото за икономическо планиране и национални ресурси. Всички лица, навършили дваисет и една годишна възраст, трябва да се явят пред комисията по унификация, която ще ги изпрати там, където по нейно мнение ще служат най-добре на интересите на нацията.

Второ. Всички промишлени, търговски, производствени и бизнес предприятия от всякакъв вид от този момент нататък остават действащи, собствениците на тези предприятия няма да ги напускат, да се оттеглят, да се пенсионираат или да затварят, продават или предават бизнеса си, под страх от национализация на предприятията и на цялото им имущество или част от него.

Трето. Всички патенти и права на всякакви уреди, открития, формули и процеси от всякакъв вид стават собственост на народа като патриотичен дар в името на извънредното положение чрез протоколи за дарение, доброволно подписани от собствениците на всички такива патенти и права. Комисията по унификация ще лицензира употребата на такива патенти и права за всички кандидати, равноправно и без разлика, с цел да се елиминират монополистичните практики, за да се

спре употребата на остарели продукти и да се дадат най-добрите налични продукти на народа. Никакви запазени марки, имена на марки или заглавия няма да се използват. Всеки продукт, патентован преди това, ще се нарича с ново име и ще се продава от всички производители с едно и също име, което ще бъде избрано от Комисията по унификация. Всички частни запазени марки и имена се отменят.

Четвърто. Никакви уреди, открития, продукти или стоки от какъвто и да е вид, които в момента не съществуват на пазара, няма да бъдат произвеждани, откривани, изработвани или продавани след влизането в сила на настоящата директива. Патентното бюро се закрива.

Пето. Всяко предприятие, концерн, корпорация или лице, обвързано с производството на каквато и да е стока, от този момент нататък ще произвежда количество стока всяка година, равно на количеството стока през основната година, нито повече, нито по-малко. За основна или нулева година се определя годината, приключила на датата на влизане в сила на настоящата директива. Прекаленото или недостатъчното производство ще се наказва с глоба, определена от комисията по унификация.

Шесто. Всяко лице, от всякакъв пол, възраст, класа или доход, от този момент нататък ще изразходва същото количество пари за покупката на стоки ежегодно, колкото е изразходвало през основната година, нито повече, нито по-малко. Прекаленото или недостатъчното изразходване ще се наказва с глоба, определена от Комисията по унификация.

Седмо. Всички надници, цени, заплати, дивиденди, печалби, лихви и форми на приход от всякакъв вид се замразяват на настоящите си нива към датата на влизане в сила на тази директива.

Осмо. Всички безпрецедентни случаи, които възникнат поради настоящата директива и всички правила, които са неуредени от нея, ще бъдат уреждани от Комисията по унификация, чиито решения са окончателни“.

Дори и сред тези четирима души, които слушаха, имаше някакъв остатък от човешко достойнство, който ги накара да останат неподвижни и да им се доповръща за повече от минута. Джеймс Тагарт

проговори пръв. Гласът му беше тих, но съдържаше нервното напрежение на неволния вик:

— Е, защо не? Защо те да имат, ако ние нямаме? Защо трябва да са над нас? Ако ще мрем, нека умрем заедно. Да не им оставим никакъв шанс за оцеляване!

— Това е странно мнение, при условие че става въпрос за практичен план, от който ще се облагодетелстваме всички — пискливо каза Орън Бойл, гледайки Тагарт уплашено и учудено. Доктор Ферис се изкиска. Очите на Тагарт сякаш се фокусираха и той каза по-силно:

— Да, разбира се. Много практичен план. Необходим, практичен и справедлив. Ще реши проблемите на всички. Ще даде на всички възможност да се чувстват в безопасност. Да си починат.

— Ще даде сигурност на народа — каза Юджийн Лоусън, а устата му се хлъзна в усмивка. — Сигурност — ето какво искат хората. А ако я искат, защо да не я получат? Само защото шепа богаташи ще възразят?

— Не богатите ще възразят — каза мързеливо доктор Ферис.

— Богатите точат лиги за сигурността повече от всяко друго животно, не сте ли го разбрали още?

— Добре де, кой ще възрази? — сопна се Лоусън.

Доктор Ферис се усмихна многозначително и не отговори. Лоусън отклони поглед.

— Да вървят по дяволите! Защо трябва да ни пука за тях? Трябва да управляваме света в името на малките хора. Именно интелигентността е причинила всички беди на човечеството. Човешкият ум е коренът на всички злини. Днес е денят на сърцето. Само слабите, смирените, болните и покорните трябва да бъдат обект на нашата грижа — долната му устна се гънеше с меки, похотливи движения.

— Големите са тук, за да служат на малките. Ако откажат да изпълнят моралния си дълг, ние трябва да ги принудим. Някога е имало Ера на разума, но сме се я надраснали. Сега е Ерата на любовта.

— Млъкни! — изкрещя Джеймс Тагарт. Всички го зяпнаха.

— За Бога Джим, какво има? — разтреперано каза Орън Бойл.

— Нищо — каза Тагарт — нищо... Уесли, накарай го да млъкне, става ли?

Мауч каза с неудобство:

— Но аз не виждам...

— Просто го накарай да млъкне. Не трябва да го слушаме, нали?

— Ами не, но...

— Тогава да продължаваме.

— Какво е това? — попита Лоусън. — Възмутен съм. Категорично съм... — но не видя подкрепа в лицата наоколо и спря, с уста, нацупена от омраза.

— Да продължаваме — трескаво каза Тагарт.

— Какво ти става? — попита Орън Бойл, опитвайки се да не мисли какво става със самия него и защо се чувства уплашен до смърт.

— Геният е суеверие, Джим — бавно каза доктор Ферис, някак особено подчертавайки думите си, сякаш знаеше, че назовава онова, което беше останало неназовано в умовете на всички тях.

— Няма такова нещо като интелект. Мозъкът на човека е обществен продукт. Краен резултат от влияния, които е получил от хората наоколо. Никой не открива каквото и да е, просто отразява онова, което плува из обществената атмосфера. Геният е социален мършояд, алчен грабител на идеи, които по право принадлежат на обществото, от което ги е откраднал. Всяка мисъл е кражба. Ако се отървем от частните състояния, ще получим по-справедливо разпределение на богатството. Ако се отървем от гениите, ще имаме и по-справедливо разпределение на идеите.

— По работа ли сме се събрали, или за да се подиграваме един на друг? — попита Фред Кинън.

Всички се обърнаха към него. Той беше мускулист, голям мъж, чието лице имаше удивително фини, изваяни линии, които повдигаха въгълчетата на устата му в постоянен намек за мъдра, саркастична усмивка. Седеше на облегалката на един стол, с ръце в джобовете, и гледаше Мауч с усмивка на закоравял полицаи, пред когото стои дребен крадец.

— Искам само да ти кажа, че е по-добре да вземеш хората за тая Комисия по унификация от моите — каза той. — Направи го, братче, иначе ще измета точка първа по дяволите.

— Възнамерявам, разбира се, да има представител на трудещите се в комисията — сухо каза Мауч, — както и представител на индустрията, на професиите и на всяка група от...

— Никакви групи — безизразно каза Фред Кинън. — Само представители на трудолюбивите се. Точка.

— Какво искаш, по дяволите! — изрева Орън Бойл. — Това е нагласено, нали?

— Естествено — каза Фред Кинън.

— Но това ще ти даде пълен контрол върху всеки бизнес в страната!

— Какво мислиш, че преследвам?

— Това не е честно! — изкрещя Бойл. — Няма да го подкрепя! Нямах право! Ти...

— Право? — невинно каза Кинън. — За права ли ще си говорим?

— Искам да кажа, че в крайна сметка има известни изначални права на собственост, които...

— Слушай, приятел, искаш трета точка, нали?

— Ами аз...

— Тогава по-добре си затваряй плювалника за правата на собственост от сега нататък. И го дръж добре затворен.

— Господин Кинън — каза доктор Ферис, — не бива да правите старомодната грешка да извличате широки обобщения. Нашата политика трябва да бъде гъвкава. Няма абсолютни принципи, които...

— Запази си приказките за Джим Тагарт, докторче — каза Фред Кинън. — Знам за какво говоря. Така е, защото никога не съм ходил в колеж.

— Възразявам — каза Бойл — на диктаторските ти методи...

Кинън му обърна гръб и каза:

— Слушай, Уесли, моите момчета няма да харесат първа точка. Ако ми дадеш каквото искам, ще ги накарам да я преглътнат. Ако няма — няма. Просто си прави сметката.

— Ами... — каза Мауч и спря.

— За Бога, Уесли, ами ние? — изкрещя Тагарт.

— Вие ще дойдете при мен — каза Кинън, — когато ще имате нужда от сделката, която ще определи състава на Комисията. Но аз ще я управлявам. Аз и Уесли.

— Да не мислиш, че страната ще те подкрепи? — изрева Тагарт.

— Спри да се майтапиш — каза Кинън. — Страната ли? Ако вече няма никакви принципи, а и май докторчето е прав, защото със сигурност няма такива, ако няма никакви правила в тази игра и

единственият въпрос е кой кого ще обере, тогава имам повече гласове от всички ви, защото работниците са повече от работодателите, така че не го забравяйте, момчета!

— Това е странна гледна точка — надменно каза Тагарт — за мярка, която в крайна сметка не е предназначена за себичната полза на работниците или на работодателите, а за общото благо на обществеността.

— Добре — дружелюбно каза Кинън, — да си говорим на твоя език. Кой е обществото? Ако говорим за качество, то това не си ти, Джим, нито пък Орън Бойл. Ако говорим за количество — то това със сигурност съм аз, защото тъкмо количество имам зад гърба си — усмивката му изчезна и с внезапен, горчив и уморен поглед той добави: — Само дете няма да кажа, че работя за благото на моята общественост, защото знам, че не е така. Знам, че хвърлям бедните копелета в робство, за това е цялата работа. А и те го знаят. Но знаят, че трябва да им хвърлям по някоя троха от време на време, ако искам да запазя позицията си, докато с вас те не биха имали никакъв шанс. Ето защо, ако трябва да са под камшика, предпочитат да го държа аз, а не вие — вие, лигави, сълзливи, ояли се копелета с вашето обществено благо! Да не мислите, че всички освен женчовците ви с колежанско образование са селски идиоти, които да баламосват? Аз съм рекетъор — знам го, и момчетата ми го знаят, и знаят, че ще им платя. Не защото ми е меко сърцето, а и няма и да е цент повече от онова, което могат да изстискат, но поне на това могат да разчитат. Естествено, гади ми се понякога, като в момента например, но не аз съм построил тоя свят — вие го направихте, — така че аз играя играта по вашите правила и ще продължавам, докато играта я има — което няма да е още дълго, за когото и да е от нас.

Той се изправи. Никой не му отговори. Погледът му премина от лице на лице и спря върху Уесли Мауч.

— Получавам ли комисията, Уесли? — нехайно попита той.

— Подборът на комисията е само технически детайл — меко каза Мауч. — Може ли да го обсъдим по-късно, насаме?

Всички в стаята знаеха, че това означава, че отговорът е да.

— Добре, приятел — каза Кинън. Върна се до прозореца, седна на перваза и запали цигара. По някаква неизказана причина другите гледаха доктор Ферис, сякаш търсеха насока.

— Не се притеснявайте от реторика — спокойно каза доктор Ферис. — Господин Кинън е добър оратор, но пък няма чувство за практическа реалност. Не е способен да мисли диалектично.

Отново последва тишина, сетне изведнъж Джеймс Тагарт заговори.

— Не ми пука. Няма значение. Той ще трябва да удържи нещата спокойни. Всичко ще трябва да остане, както си е. Точно както си е. Никой няма да може да променя нищо. Освен... — той се обърна рязко към Уесли Мауч. — Уесли, според четвърта точка ще трябва да затворим всички изследователски отдели, експериментални лаборатории, научни фондации и всякакви други подобни институции. Ще трябва да бъдат забранени.

— Да, точно така — каза Мауч. — Не бях мислил за това. Ще трябва да добавим няколко реда по този въпрос — той напипа един молив и драсна нещо в полето на документа.

— Това ще прекрати пилеенето на ресурси при конкуренцията — каза Джеймс Тагарт. — Ще спрем да се мъчим да се надмогваме един друг в непознати и неизпробвани неща. Няма да трябва да се тревожим от новите изобретения, които преобръщат пазара. Няма да трябва да изливаме пари в бездънната яма на безполезна експерименти, само за да смогваме да се справяме с други амбициозни конкуренти.

— Да — каза Орън Бойл. — На никого не трябва да се разрешава да пилее пари за новото, докато всеки има купища от старото. Затворете всички проклети лаборатории, и колкото по-скоро, толкова по-добре.

— Да — каза Уесли Мауч. — Ще ги затворим. Всичките.

— И Държавния научен институт ли? — попита Фред Кинън.

— О, не! — каза Мауч. — Това е различно. Това е правителствена институция. Освен това е нестопанска. И ще бъде достатъчна, за да се грижи за целия научен прогрес.

— Напълно достатъчна — каза доктор Ферис.

— А какво ще стане с всички инженери, професори и други такива, когато затворите всички лаборатории? — попита Фред Кинън. — От какво ще живеят, при условие, че всички други работни места и бизнес начинания са замразени?

— Аха — каза Уесли Мауч и се почеса по главата. Обърна се към господин Уедърби. — Да ги сложим на помощи, а, Клем?

— Не — каза господин Уедърби. — За какво? Не са толкова много, че да грачат. Толкова малко са, че няма значение.

— Предполагам — каза Мауч, обръщайки се към доктор Ферис, — че ще поемете някои от тях, Флойд?

— Някои — бавно каза доктор Ферис, сякаш вкусваше всяка сричка от отговора си. — Тези, които са готови да сътрудничат.

— Ами останалите? — попита Фред Кинън.

— Ще трябва да почакат, докато Комисията по унификация им намери някакво приложение — каза Уесли Мауч.

— А какво ще ядат, докато чакат?

Мауч вдигна рамене.

— Все ще има някакви жертви във времена на извънредно положение. Нищо не може да се направи.

— Имаме право да го направим! — изведнъж извика Тагарт, предизвиквайки тишината в стаята. — Имаме нужда от това. Имаме нужда, нали?

Отговор не последва.

— Имаме право да защитим препитанието си!

Никой не му се противопостави, но той продължи с писклива и умоляваща настойчивост.

— За пръв път от векове насам ще сме в безопасност. Всеки ще знае мястото и работата си, както и мястото и работата на останалите, и няма да сме оставени на милостта на всеки новодошъл маниак с нова идея. Никой няма да ни изтласква от бизнеса, да краде пазари, да подбива цените или да ни превръща в отживелица. Никой няма да идва и да ни предлага някоя проклета нова приумица и да ни изнудва да решаваме дали да изгубим ризата от гърба си, като я купим, или да изгубим ризата от гърба си като не я купим, но някой друг го направи! Няма да трябва да решаваме. Никой няма да може да решава каквото и да е. Ще бъде решено веднъж завинаги — погледът му се движеше умолително от лице на лице. — Вече са открити достатъчно неща, достатъчно за комфорта на всички, защо трябва да се разреши да продължават с откритията? Защо трябва да им позволяваме да разтърсват земята под краката ни на всеки няколко крачки? Защо трябва непрекъснато да сме на въртележката, в постоянна несигурност? Само заради няколко неспокойни, амбициозни авантюристи? Трябва ли да пожертваме удовлетворението на цялото

човечество заради алчността на неколцина антиконформисти? Нямаме нужда от тях. Никаква нужда. Ще ми се да се откажем от това боготворене на героите! Герои? Причинявали са само проблеми, из цялата история. Карали са човечеството диво да се надбягва, без да го оставят да си поеме дъх, без почивка, без лекота, без сигурност. Да тича, за да ги догони... винаги, без край... И тъкмо когато ги настигнем, те са отново с години напред... Не ни оставят шанс... Никога не са ни оставяли шанс... — очите му се движеха неспокойно, погледна към прозореца, но побърза да отклони погледа си: не искаше да вижда белия обелиск в далечината. — Приключихме с тях. Победихме. Това е нашата епоха. Нашият свят. Ще имаме сигурност, за пръв път от векове, за пръв път от началото на индустриалната революция!

— Е, значи това е антииндустриалната революция — каза Фред Кинън.

— Що за глупости говориш! — сопна се Уесли Мауч. — Не можем да кажем такова нещо публично.

— Не бой се, братле. Няма да го кажа публично.

— Това е тотална заблуда — каза Доктор Ферис. — Това е твърдение, породено от незнание. Всички експерти отдавна са съгласни, че плановата икономика постига максимум производителност и че централизацията води до свръхиндустриализация.

— Централизацията разрушава пагубното влияние на монопола — каза Бойл.

— Това пък как стана? — провлачено каза Кинън. Бойл не схвана подигравателния тон и отговори сериозно:

— Разрушава пагубното влияние на монопола. Води до демократизация на промишлеността. Прави всичко достъпно за всички. Например във времена като днешните, когато има такава отчаяна нужда от желязна руда, има ли смисъл да губя пари, работна сила и национални ресурси, за да произвеждам старомодна стомана, при условие, че съществува много по-добър метал, който мога да произвеждам? Метал, който всички искат, но никой не може да получи. Да не би това да е добра икономика, социална ефективност или демократична справедливост? Защо да не мога да произвеждам този метал, защо хората да не могат да го получат, щом им трябва? Само

заради частния монопол на един себичен индивид? Трябва ли да жертваме правата си за неговите лични интереси?

— Млъкни, братле — каза Фред Кинън. — И аз чета същите вестници като теб.

— Не ми харесва отношението ти — каза Бойл с тон, претендиращ за правота и с поглед, който в някой бар щеше да означава подготовка за юмручен бой. Седеше изправен, представяйки се, че се е облегал на колоните с параграфи върху жълтеникава хартия, които гласяха:

„Във времена на жизненоважна социална нужда, кои сме ние, че да пилеем общественото усилие за производство на остарели продукти? Трябва ли да оставим мнозинството в нужда, докато малцинството пази от нас по-добрите продукти и методи? Трябва ли да ни спре суеверието на патентните права?“

„Не е ли очевидно, че частната индустрия не може да се справи с настоящата икономическа криза? Докога, например, ще се примиряваме с позорния недостиг на риърдънов метал? Има крещяща обществена нужда от него, която Риърдън не може да удовлетвори.“

„Кога ще сложим край на икономическата несправедливост и специалните привилегии? Защо Риърдън трябва да е единственият, който може да произвежда риърдънов метал?“

— Не ми харесва отношението ти — каза Орън Бойл. — Щом ние уважаваме правата на работниците, ще изискваме от теб да уважаваш правата на индустриалците.

— Кои права на кои индустриалци? — провлачено каза Кинън.

— Склонен съм да мисля — побърза да каже доктор Ферис, — че втора точка е може би най-важната от всички в момента. Трябва да сложим край на това индустриалците да се оттеглят и да изчезват. Трябва да ги спрем. Това опустошава цялата ни икономика.

— Защо го правят? — нервно попита Тагарт. — Къде отиват всички?

— Никой не знае — каза доктор Ферис. — Не успяхме да намерим никаква информация или обяснение. Но това трябва да спре. Във времена на криза икономическото обслужване на нацията е също такъв дълг, какъвто е и военната служба. Всеки, който напусне, трябва да се разглежда като дезертьор. Препоръчах да въведем смъртно наказание за тези хора, но Уесли не е съгласен с това.

— Спокойно, момче — каза Фред Кинън бавно, с особен тон. Стоеше напълно неподвижно, с кръстосани ръце и гледаше Ферис по такъв начин, че всички в стаята изведнъж осъзнаха, че Ферис беше предложил убийство. — Да не съм те чул да говориш за смъртни наказания в промишлеността.

Доктор Ферис вдигна рамене.

— Не трябва да стигаме до крайности — побърза да каже Мауч. — Не искаме да плашим хората. Искаме да са на наша страна.

Основният ни проблем е дали... дали изобщо ще го приемат?

— Ще го приемат — каза доктор Ферис.

— Малко се притеснявам — каза Юджийн Лоусън — за трета и четвърта точка. Конфискацията на патентите е приемлива. Никой няма да защити индустриалците. Но се притеснявам за конфискацията на правата. Това ще настрои интелектуалците срещу нас. Опасно е. Става въпрос за нещо духовно. Не значи ли четвърта точка, че от сега нататък не трябва да се пишат или публикуват никакви нови книги?

— Да — каза Мауч, — така е. Но можем да направим изключение за издателския бизнес. И той е индустрия като всички други. Когато казваме „никакви нови продукти“, това ще означава просто „никакви нови продукти“.

— Но това е духовен въпрос — каза Лоусън, в гласа му имаше не рационално уважение, е суеверно благоговение.

— Не се бъркаме в ничий дух. Но когато отпечатате книга на хартия, тя става материална стока, а ако предоставим изключение за една стока, няма да можем да държим останалите дисциплинирани и няма да можем да направим нищо сериозно.

— Да, вярно е, но...

— Не се дръж като глупак, Джийн — каза доктор Ферис. — Не искаш няколко непокорни драскачи да получат договори, които да съсипят цялата ни програма, нали? Дори да прошепнеш думата „цензура“ сега, всички ще писнат, че ги убиваш. Не са готови — не още. Но ако оставиш духа на мира и го превърнеш в обикновен материален въпрос — не въпрос на идеи, просто въпрос на хартия, мастило и печатарски машини, — ще постигнеш целта си много по-лесно. Просто се уверяваш, че нищо опасно не се печата или чува — и никой няма да се бори с материалния въпрос.

— Да, но... не мисля, че на писателите ще им хареса.

— Сигурен ли си? — попита Уесли Мауч с поглед, който беше почти усмихнат. — Не забравяй, че според пета точка издателите трябва да публикуват също толкова книги, колкото и през основната година. Тъй като няма да има нови, ще трябва да препечатват — а публиката да купува — някои от старите. Има някои много стойностни книги, които никога не са получили справедлив шанс.

— О — каза Лоусън, спомни си, че беше видял Мауч да обядва с Балф Юбанк преди две седмици. После поклати глава и се намръщи: — И все пак се притеснявам. Интелектуалците са наши приятели. Не искаме да ги изгубим. Могат да ни причинят ужасно много проблеми.

— Няма да го направят — каза Фред Кинън. — Вашите интелектуалци са първите, които ще изкрещят, когато е безопасно, и първите, които ще си затворят устата, при първия знак за опасност. Години наред плюят човека, който ги храни, а след това лижат ръката на онзи, който зашлевява лигавите им муцуни. Не предадоха ли всички европейски страни, една след друга, на комитети от бандити като тоя тук? Не си ли съдраха гърлата, за да изключат всяка аларма против крадци и да разбият всяка ключалка за бандитите? Да сте чули и гък от тях след това? Не ревяха ли, че са приятели на работниците? Да сте ги чули да надигат глас за оковите, робските лагери, четиринайсетчасовия работен ден и смъртността от скорбут в европейските народни републики? Не, чувате ги да говорят на бичуваните клетници, че да умират от глад е просперитет, че робството е свобода, че килиите за мъчения са братска любов ако нещастниците не го разбират, тогава вината за страданията им си е тяхна, както и че обезобразените трупове в мазетата на затворите носят вината за всичките им беди, а не великодушните водачи! Интелектуалци? Можете да се притеснявате от всякакъв вид хора, но не и от съвременните интелектуалци: те ще преглътнат всичко. Не се чувствам толкова сигурен и в най-въшливия корабен плъх в докерския съюз: той може да си спомни изведнъж, че е човек, и след това няма да мога да го държа дисциплиниран. Но интелектуалците? Това е нещо, което са забравили отдавна. Предполагам, че тъкмо това е нещото, което образованието им е целяло да забравят. Правете каквото си поискате с интелектуалците. Те ще го поемат.

— Поне за едно нещо съм съгласен с господин Кинън — каза доктор Ферис. — Макар че не съм съгласен с чувствата му, съм

съгласен с фактите. Не трябва да се притесняваш за интелектуалците, Уесли. Просто сложи неколцина на държавна хранилка и ги пусни да проповядват точно онова, което господин Кинън спомена: че вината е на жертвите. Дай им умерено комфортни заплати и изключително гръмки титли, и те ще забравят за правата си и ще ти свършат по-добра работа от легион полицаи.

— Да — каза Мауч. — Знам.

— Опасността, от която се притеснявам, ще дойде от друго място — замислено каза доктор Ферис. — Можете да се натъкнете на доста проблеми с тези доброволни протоколи за дарение, Уесли.

— Знам — мрачно каза Мауч. — Затова исках Томпсън да ни помогне. Но предполагам, че не може. Всъщност нямаме законова сила да конфискуваме патентите. Разбира се, има купища клаузи в десетки закони, които могат да се поразтеглят, за да ни покрият — почти, но не съвсем. Всеки магнат, който реши да опита да повдигне дело, има добър шанс да ни победи. А ние трябва да спазваме привидната законност, иначе населението няма да го приеме.

— Точно така — каза доктор Ферис. — Изключително важно е тези патенти да ни бъдат прехвърлени доброволно. Дори да имаме закон, който да позволява директна национализация, би било много по-добре да ги получим като дарение. Искаме да оставим на хората илюзията, че все още имат права върху частната си собственост. И повечето ще играят с нас. Ще подпишат протоколите за дарение. Просто вдигнете шум, че са патриотичен дълг и че всеки, който откаже, е алчен тип, и ще подпишат. Но... — той спря.

— Знам — каза Мауч, видимо по-нервен. — Мисля, че ще има няколко старомодни копелета тук и там, които ще откажат да подпишат, но няма да са достатъчно видни, за да вдигнат шум и никой няма да чуе за това, собствените им общности и приятели ще се обърнат срещу тях, задето са себични, така че няма да ни причинят никакви проблеми. Така или иначе просто ще вземем патентите, а тези момчета няма да имат нито нервите, нито парите да се опитат да повдигнат иск. Но... — той спря.

Джеймс Тагарт се облегна назад, загледан в тях — разговорът започваше да му харесва.

— Да — каза доктор Ферис. — И аз мисля за това. Мисля за един определен магнат, който може да ни натроши на парчета. Трудно е да

се каже дали ще успеем да съберем парчетата. Един Господ знае какво може да стане в истерично време като днешното и в подобна деликатна ситуация. Всяко нещо може да наруши баланса. Да взриви цялата работа. И ако има някой, който да иска да го направи, това е той. Иска и може. Знае истината, знае нещата, които не бива да се казват, и не се бои да ги каже. Познава единственото опасно, смъртоносно оръжие. Той е нашият най-смъртоносен противник.

— Кой? — попита Лоусън. Доктор Ферис се поколеба, после вдигна рамене и отговори:

— Човекът без вина.

Лоусън зяпна неразбиращо.

— Какво искаш да кажеш? За кого говориш?

Джеймс Тагарт се усмихна.

— Искам да кажа — продължи доктор Ферис, — че няма друг начин да обезоръжиш един човек, освен чрез вина. Чрез онова, което самият той е приел като вина. Ако човек някога е откраднал и стотинка, можеш да му наложиш наказание, предвидено за банков обирджия, и той ще го приеме. Ще понесе всякаква мизерия, ще мисли, че не заслужава друго. Ако на света няма достатъчно вина, трябва да я създадем. Ако научим човек, че е лошо да се гледат пролетните цветя, а той ни повярва и после го направи, ще можем да правим с него каквото поискаме. Той няма да се защитава. Няма да мисли, че заслужава защита. Няма да се бори. Но да ни пази Господ от човека, който живее по собствените си стандарти. От човека с чиста съвест. Той е човекът, който ще ни победи.

— Да не говориш за Хенри Риърдън? — попита Тагарт с необичайно ясен глас.

Името, което не искаха да произнесат, ги порази в последвалия миг тишина.

— И какво, ако е така? — внимателно попита доктор Ферис.

— О, нищо — каза Тагарт. — Само дето ако ставаше въпрос за него, щях да ти кажа, че мога да ти доставя Хенри Риърдън. Ще подпише.

По правилата на мълчаливия им език всички разбраха от тона на гласа му, че не блъфира.

— За Бога, Джим! Не! — простена Уесли Мауч.

— Да — каза Тагарт. — И аз бях потресен, когато научих... каквото научих. Не го очаквах. Очаквах всичко друго, но не и това.

— Радвам се да го чуя — внимателно каза Мауч. — Това е конструктивна информация. Може да се окаже наистина много ценна.

— Ценна — да — шеговито каза Тагарт. — Кога планираш да приложиш директивата?

— О, трябва да действаме бързо. Не искаме никаква информация за нея да изтича. Очаквам всички да спазвате пълна конфиденциалност. Бих казал, че ще сме готови да действаме след няколко седмици.

— Смяташ ли, че е допустимо преди замразяването на цените да уредим въпроса за цените на железопътния превоз? Мислех си за повишение. Малко, но изключително необходимо повишение.

— Нека го обсъдим двамата — дружелюбно каза Мауч. — Може да се уреди — той се обърна към другите, лицето на Бойл беше увиснало. — Все още има много детайли за отработване, но съм сигурен, че нашата програма няма да се натъкне на никакви сериозни трудности — той възвръщаше тона и маниерите си на публичен оратор, звучеше енергично и почти радостно. — Могат да се очакват някои тежки моменти. Ако едно нещо не работи, ще опитваме друго. Пробата и грешката са единственото прагматично правило за действие. Просто ще продължим да опитваме. Ако се появи някаква трудност, помнете, че е само временна. Само докато трае извънредното положение.

— Я кажете — попита Кинън, — как ще свърши извънредното положение, ако всичко спре на място?

— Не теоретизирай — нетърпеливо каза Мауч. — Трябва да се справяме с моментната ситуация. Не си губи времето с дребни детайли, когато общите насоки на политиката ни са ясни. Ще имаме властта. Ще можем да решим всеки проблем и да отговорим на всеки въпрос.

Фред Кинън се изкиска.

— Кой е Джон Голт?

— Не казвай това! — извика Тагарт.

— Имам един въпрос по седма точка — каза Кинън. — Според нея всички надници, цени, заплати, дивиденди, печалби и така нататък ще бъдат замразени от датата на директивата. И данъците ли?

— О, не! — извика Мауч. — Откъде да знаем от колко средства ще имаме нужда в бъдеще?

Кинън се усмихваше.

— Е? — сопна се Мауч. — И какво?

— Нищо — каза Кинън. — Само питам.

Мауч се облегна назад.

— Трябва да кажа на всички ви, че оценявам високо това, че дойдохте тук и ни помогнахте с мненията си. Бяхте ни от голяма помощ — той се наведе напред над календара си, остана неподвижен за момент, въртейки разсеяно молива си. После моливът се спусна, подчерта една дата и я загради. — Директива 10–289 влиза в сила на сутринта на първи май.

Всички кимнаха в знак на одобрение. Никой не погледна съседа си. Джеймс Тагарт се изправи, отиде до прозореца и дръпна завесата, за да закрие белия обелиск.

* * *

В първия миг, когато се събуди, Дагни се изненада, защото се беше оказала пред заострените върхове на непознати сгради на фона на светеццо, светлосиньо небе. След това видя усукания шев на чорапа си по собствения си крак, почувства тъпа болка в мускулите на кръста и осъзна, че лежи на кушетката в офиса си. Часовникът на бюрото ѝ показваше шест и петнайсет и първите лъчи на слънцето позлатяваха силуетите на небостъргачите през прозореца. Последното нещо, което си спомняше, беше, че се отпуска на кушетката, за да си почине десетина минути, когато прозорецът още беше черен, а часовникът показваше три и половина.

Изправи се несигурно на крака, смазана от огромно изтощение. Запалената лампа на бюрото изглеждаше безполезна на светлината на утрото, над купчините хартия, които представляваха нейната безрадостна, незавършена задача. Опита се да не мисли за работата още няколко минути, докато се влачеше покрай бюрото до малката баня и плискаше с пълни шепи студена вода на лицето си.

Когато се върна в кабинета, умората беше изчезнала. Нямаше значение каква нощ е предшествала утрото, но досега тя не беше

преживявала и една сутрин, в която да не изпитва надигането на тихо вълнение, което се превръщаше в стягаща енергия в тялото и глад за действие в ума ѝ — защото това беше началото на един ден, и този ден беше част от нейния живот.

Погледна надолу към града. Улиците още бяха празни, поради това изглеждаха по-широки, и в блестящата чистота на пролетния въздух те сякаш очакваха обещанието за цялото величие, въплътено в действието, което щеше да ги залее. Календарът в далечината показваше първи май.

Тя седна зад бюрото си, предизвикателно усмихната на безвкусността на работата си. Мразеше докладите, които трябваше да дочете, но това беше нейната работа, нейната железница, нейната сутрин. Запали цигара с мисълта, че ще свърши със задачата преди закуска, угаси лампата и придърпа документите.

Имаше доклади от управителите на четирите района по системата на „Тагарт“; страниците им бяха като напечатан вик от отчаяние — заради аварията с оборудването. Имаше доклад за катастрофа по главната линия близо до Уинстън, Колорадо. Там беше новият бюджет на оперативния отдел, ревизирият бюджет, основан на повишените цени, които Джим беше получил седмица преди това. Опита се да задуши раздразнението от безпомощността, докато преглеждаше бавно цифрите на бюджета: всички тези изчисления бяха направени с предположението, че обемът на товарните превози ще остане непроменен и че увеличението ще им донесе по-висок приход в края на годината; тя знаеше, че тонажът на товарните превози ще продължи да спада и увеличението няма да принесе кой знае каква полза, че към края на годината загубите им ще бъдат по-големи от всякога.

Когато вдигна глава и видя, че часовникът сочи девет и двайсет и пет, тя се учуди. Долавяше смътно обичайния шум от движение и гласове в преддверието на кабинета си, докато персоналът ѝ пристигаше, за да започне деня си — чудеше се защо никой още не беше влизал и защо телефонът ѝ мълчи — по правило всеки ден по това време работата кипеше. Погледна календара си — имаше бележка, че в девет трябва да се обадят от леярната за вагони „Макнийл“ в Чикаго за новите товарни вагони, които „Тагарт Трансконтинентал“ очакваше от шест месеца.

Тя натисна бутона на интеркома и извика секретарката си. Гласът на момичето изумено ахна:

— Госпожице Тагарт! Нима сте тук, в кабинета?

— Пак спях тук миналата нощ. Не мислех да го правя, но така стана. Да са се обаждали от леярната на Макнийл?

— Не, госпожице Тагарт.

— Свържете ме веднага, щом се обадят.

— Да, госпожице Тагарт.

След като изключи интеркома се зачуди дали си е въобразила или наистина имаше нещо странно в гласа на момичето: беше прозвучал неестествено напрегнато. Почувства лекото замайване от глада и си помисли, че трябва да слезе долу за чаша кафе, но оставаше да довърши доклада от главния инженер, така че запали още една цигара.

Главният инженер беше навън, по линията, надзираваше реконструкцията на основния коловоз с релсите от риърдънов метал, взети от трупата на линията „Джон Голт“. Беше избрала секциите с най-спешна нужда от ремонт. Когато отвори доклада му, прочете с невярващ гняв, че е спрял работата в планинската секция на Уинстън, Колорадо. Препоръчаше промяна на плана: предлагаше релсите, предназначени за Уинстън, да се използват за линията на клона от Вашингтон до Маями. Посочваше и причините: миналата седмица там беше дерайлирал влак и господин Тинки Холъуей от Вашингтон, на път с група приятели, бил забавен с три часа — на главния инженер доложили, че господин Холъуей е изразил изключително силното си недоволство. Въпреки че от чисто технологична гледна точка релсите на клона в Маями били в по-добро състояние от тези на секцията в Уинстън, се казваше в доклада, човек трябвало да помни, че от социална гледна точка клонът в Маями превозва много по-висок клас пътничкопоток заради това главният инженер препоръчаше Уинстън да изчака още малко, да се пожертва една забутана секция планински коловози в името на клон, с който „Тагарт Трансконтинентал“ не може да си позволи да създава неприятно впечатление.

Тя четеше и нанасяше бясно бележки с молив в полетата на страниците, с мисълта, че първата ѝ работа за деня, преди всичко друго, е да спре точно това безумие. Телефонът иззвъня.

— Да? — попита тя, след като грабна слушалката. — Леярната на Макнийл?

— Не — каза гласът на секретарката. — Сеньор Франсиско д'Анкония.

Тя погледна слушалката поразена.

— Добре. Свържете го.

Следващият глас беше този на Франсиско.

— Виждам, че си в кабинета си въпреки всичко — каза той, а в гласа му имаше подигравка, суровост и напрежение.

— Къде очакваш да съм?

— Как ти харесва новата забрана?

— Каква забрана?

— Мораториумът върху мозъците.

— За какво говориш?

— Не си ли чела днешните вестници?

— Не.

Последва пауза, сетне гласът му произнесе бавно, изменен и сериозен:

— По-добре ги погледни, Дагни.

— Добре.

— Ще ти се обадя по-късно.

Тя затвори и натисна бутона на интеркома на бюрото.

— Донесете ми вестник — каза тя на секретарката.

— Да, госпожице Тагарт — мрачно отговори гласът на секретарката.

Еди Уилърс беше този, който влезе и остави вестника на бюрото ѝ. Значението на изражението му беше същото като тона, който беше доловила в гласа на Франсиско — предупреждение за някаква ужасяваща катастрофа.

— Никой от нас не искаше да бъде първият, който ще ти го каже — съвсем тихо каза той и излезе.

Когато, минута по-късно, се надигна от бюрото си, усети, че контролира напълно тялото си, но и че не съзнава напълно съществуването му. Почувства се изправена на крака, струваше ѝ се, че стои изпъната, без да докосва земята. Всеки предмет в стаята се виждаше необичайно ясно, и все пак тя не забелязваше нищо наоколо, но знаеше, че би могла да види и паяжина, ако целта ѝ го изискваше, също както би могла да върви с увереността на сомнамбул по ръба на покрив. Не би могла да знае, че в момента наблюдава стаята през очите

на човек, който е изгубил способността за съмнение, самата идея за него, и онова, което беше останало, беше простотата на едно-единствено възприятие и една-единствена цел. Не знаеше, че онова, което изглеждаше толкова мощно, все пак беше някакво неподвижно, непознато спокойствие в нея — беше силата на пълната увереност. И че гневът, който разтърсваше тялото ѝ, гневът, заради който беше готова със същото страстна невъзмутимост да убива или да умре — беше нейната любов към справедливостта, единствената любов, на която бяха посветени всичките години от живота ѝ.

С вестника в ръка тя излезе от кабинета и тръгна към залата. Знаеше, докато прекосяваше преддверието, че лицата на персонала ѝ са обърнати към нея, но те изглеждаха, сякаш са далеч — на много години разстояние. Слезе към залата, движеше се ловко и без усилие, с все същото чувство, че краката ѝ сигурно докосват земята, но тя не го усеща. Не знаеше колко стаи е прекосила, за да стигне до кабинета на Джим, дали в тях е имало хора, знаеше само посоката, вратата, която трябваше да отвори, за да влезе, без да я очакват, и да стигне до бюрото му. Когато застана пред него, вестникът беше свит на тръба. Тя го хвърли в лицето му, той го удари по бузата и падна на килима.

— Това е оставката ми, Джим — каза тя. — Няма да работя като роб или като надзирател на роби.

Тя не чу звука от ахването му — той дойде заедно със звука от вратата, която се затвори зад нея. Върна се в кабинета си и, докато прекосяваше преддверието, махна на Еди да я последва вътре. Каза му спокойно и ясно:

— Напуснах.

Той кимна мълчаливо.

— Не знам какво ще правя отсега нататък. Заминавам, за да го обмисля и да реша. Ако искаш да ме последваш, ще бъда в хижата в Уудсток.

Това беше стара ловна хижа в гората в планините на Бъркшир, която беше наследила от баща си и не беше посещавала от години.

— Искам да те последвам — въздъхна той. — Искам да напусна и... не мога. Не мога да се накарам.

— Тогава ще ми направиш ли една услуга?

— Разбира се.

— Не говори с мен за компанията. Не искам да чувам за нея. Не казвай на никого къде съм, освен на Ханк Риърдън. Ако попита, кажи му за хижата и как да стигне до там. Но на никого другиго. Не искам да виждам никого.

— Добре.

— Обещаваши ли?

— Разбира се.

— Когато реша какво ще правя, ще те уведомя.

— Ще чакам.

— Това е всичко, Еди.

Той знаеше, че всяка дума е премерена и че няма какво повече да си кажат в този момент. Наведе глава — това казваше всичко останало — и излезе от кабинета ѝ. Тя видя доклада на главния инженер, останал на бюрото, и си помисли, че трябва да му нареди незабавно да поднови работата по секцията в Уинстън, после си спомни, че това вече не е неин проблем. Не чувстваше болка. Знаеше, че болката ще дойде по-късно и че ще бъде разкъсваща агония, както и че вцепенението в момента е почивка, която ѝ се дава не след това, а преди, за да се приготи да я понесе. Но това нямаше значение. Ако това се иска от мен, ще го понеса, мислеше си тя. Седна на бюрото си и се обади на Риърдън в завода му в Пенсилвания.

— Здравей, скъпа — каза той. Каза го просто и ясно, сякаш искаше да го каже, защото е реално и правилно, а той трябваше да се придържа към схващанията за реалност и правота.

— Ханк, напуснах.

— Разбирам — звучеше така, сякаш го беше очаквал.

— Никой не дойде за мен, никакъв разрушител, може би никога не е имало никакъв разрушител. Не знам какво ще правя след това, но трябва да се махна, за да не се налага да виждам когото и да е от тях за известно време. После ще реша. Знам, че не можеш да дойдеш с мен в момента.

— Не. Имам две седмици, през които очакват да подпиша протокола им за дарение. Искам да съм тук, когато двете седмици изтекат.

— Имаш ли нужда от мен за тези две седмици?

— Не. По-лошо е за теб, отколкото за мен. Няма как да се сражаваш с тях. А аз мога. Мисля, че съм доволен, че го направиха.

Така е ясно и окончателно. Не се притеснявай за мен. Почини си. Първо си почини от всичко.

— Да.

— Къде отиваш?

— В провинцията. В една хижа, която имам в Бъркшир. Ако искаш да ме видиш, Еди Уилърс ще ти каже как да стигнеш до там. Ще се върна след две седмици.

— Ще ми направиш ли услуга?

— Да.

— Не се връщай, докато не дойда да те взема.

— Но искам да съм тук, когато стане.

— Остави ме да се оправя сам.

— Каквото и да ти направят, искам да го направят и на мен.

— Остави ме да се оправя сам. Мила, не разбираш ли? Онова, което най-много искам сега, е точно като теб да не виждам никого от тях. Но трябва да остана тук за малко. Така че ще ми е от помощ да знам, че поне до теб не могат да се доберат. Искам да запазя поне едно ясно нещо в съзнанието си, на което да се облека. Ще бъде само за малко, а после ще дойда за теб. Разбираш ли?

— Да, скъпи. До скоро.

Беше като в безтегловност, когато съвсем лесно излезе от кабинета си и тръгна надолу по коридорите на „Тагарт Трансконтинентал“. Вървеше с поглед напред, а стъпките ѝ отекваха с нерушимия, спокоен ритъм на окончателното решение. Лицето ѝ беше открито, с израз на учудване, приемане и покой. Премина през перона на терминала. Видя статуята на Натаниел Тагарт. Но не почувства нито болка, нито упрек, само надигащата се пълнота на любовта си, единствено чувството, че ще се присъедини към него — не в смъртта, а в онова, което е бил животът му.

* * *

Първият човек, който напусна „Риърдън Стийл“ беше Том Колби, майстор-валцовчик, председател на Съюза на работниците на „Риърдън Стийл“. В продължение на десет години беше слушал как го изобличават из цялата страна, защото неговият профсъюз бил

„заводски“, и защото никога не беше влизал в остър конфликт с ръководството. Това беше истина: никога не е бил нужен конфликт, Риърдън плащаше по-високи надници от всички искани от синдикатите в страната, за които изискваше — и получаваше — най-добрата работна сила, която можеше да се намери. Когато Том Колби му каза, че напуска, Риърдън кимна, без коментар или въпроси.

— И самият аз няма да работя при тези условия — спокойно добави Колби — нито пък ще помогна хората да продължат да работят. Те ми вярват. Няма да съм овенът Юда, който да ги заведе като стадо до кланиците.

— От какво ще живеете? — попита Риърдън.

— Спестил съм достатъчно, за да ми стигне за около година.

— А след това?

Колби вдигна рамене. Риърдън си помисли за момчето с гневните очи, което копаеше въглища през нощта като престъпник. Помисли си за всички тъмни пътища, алеи и задни дворове на страната, където най-добрите й хора сега разменяха услугите си в бартер по закона на джунглата, за случайна работа, с плащания под масата. Помисли си за края на този път. Том Колби сякаш знаеше за какво мисли.

— На път сте и вие самият да дойдете на моето, господин Риърдън — каза той. — Нима ще им дарите ума си?

— Не.

— А след това?

Риърдън вдигна рамене. Очите на Колби останаха приковани в него за миг — бледи, пронизателни очи на потъмнялото от пещта лице с набити със сажди бръчки.

— От години ми разправят, че вие сте срещу мен, господин Риърдън. Но не е така. Орън Бойл и Фред Кинън са срещу вас и мен.

— Знам.

Дойката никога не беше влизал в кабинета на Риърдън, сякаш усещайки, че това е място, в което няма право да влиза. Винаги чакаше да зърне Риърдън навън. Директивата го беше вързала към работата, като официално куче-пазач на фабриката, за да следи производството да бъде нито повече, нито по-малко. Няколко дни по-късно той спря Риърдън в един проход между редиците от открити пещи. По лицето му се четеше необичаен трескав израз.

— Господин Риърдън — каза той, — исках да ви кажа, че ако искате да отлеете десетократно повече от квотата риърдънов метал, или стомана, или чугун, или каквото и да е, и да го разпространявате контрабандно навсякъде на каквато и да е цена... Исих да ви кажа да действате. Аз ще го оправя. Ще подправя счетоводството. Ще фалшифицирам докладите. Ще намеря фалшиви свидетели. Ще подправя пълномощни. Ще лъжесвидетелствам — само и само да не се притеснявате, няма да има никакви проблеми!

— Защо да правиш такова нещо? — попита Риърдън с усмивка, която обаче изчезна, когато чу искрения отговор на момчето:

— Защото искам поне веднъж да направя нещо морално.

— Не това е начинът да бъдеш морален... — започна Риърдън и спря рязко, осъзнавайки, че точно това беше начинът, единственият останал начин, осъзнавайки през колко много увъртания на интелектуалната поквара трябва да си проправи път това момче, за да стигне до това мигновено откритие.

— Май не това е думата — смутено каза момчето. — Знам, че това е надута, старомодна дума. Не това имам предвид. Имам предвид... — това беше внезапен и отчаян вик, беше невярващ гняв: — Господин Риърдън, нямат право да го правят!

— Кое?

— Да ви вземат метала.

Риърдън се усмихна и, подтикван от отчаяна жалост, каза:

— Забрави го, господин Нищо абсолютно. Няма права.

— Знам, че няма. Но искам да кажа... искам да кажа, че не могат да го направят.

— Защо не? — той не можеше да сдържи усмивката си.

— Господин Риърдън, не подписвайте протокола за дарение! Не го подписвайте, просто заради принципи.

— Няма да го подпиша. Но няма никакви принципи.

— Знам, че няма — той рецитираше напълно добросъвестно, почтен като съзнателен студент. — Знам, че всичко е относително, че никой не може да знае каквото и да е, че разумът е илюзия и че няма действителност. Но просто говоря за риърдъновия метал. Не подписвайте, господин Риърдън. С морал или без, с принципи или без, просто не го подписвайте — защото не е справедливо!

Никой друг не споменаваше директивата в присъствието на Риърдън. Мълчанието беше ново явление в завода. Хората не говореха с него, когато се появяваше в цеховете, а забеляза, че не говорят и помежду си. Службата за човешки ресурси не получаваеше официални оставки. Но всяка сутрин един-двама души просто не се появяваха и повече никога не се връщаха. Проверката по домовете им ги намираше празни, а стопаните им — заминали. Службата за човешки ресурси не докладваше тези напускания, както изискваше директивата; вместо това Риърдън започна да вижда непознати лица сред работниците — това бяха изпитите, съсипани лица на отдавна безработните — и чуваше да се обръщат към тях с имената на хората, които бяха напуснали. Не задаваше въпроси.

Из цялата страна цареше мълчание. Не знаеше колко индустриалци са се оттеглили и са изчезнали на първи и втори май, оставяйки фабриките си да бъдат конфискувани. Преброи десетима само сред собствените си клиенти, включително Макнийл от леярната за вагони в Чикаго. Нямаше как да разбере за другите — никаква информация не се появяваше по вестниците. Първите им страници изведнъж се напълниха с истории за пролетни наводнения, катастрофи, училищни екскурзии и юбилейни златни сватби.

Мълчание цареше и в собствения му дом. Лилиан беше заминала на почивка във Флорида в средата на април, тази необяснима прищявка го беше учудила — за пръв път заминаваше сама, откакто бяха женени. Филип го избягваше с паникьосано изражение. Майка му го гледаше с неразбиращ упрек — не казваше нищо, но продължаваше да избухва в сълзи в негово присъствие, а поведението ѝ предполагаше, че сълзите ѝ са най-важното нещо, на което трябва да се обърне внимание, каквато и да беше приближаващата катастрофа, която тя усещаше.

На сутринта на петнайсети май той седеше зад бюрото в кабинета си, високо над завода, и наблюдаваше цветовете на дима, който се издигаше към ясното, синьо небе. Там имаше облаци прозрачен пушек, като вълни от топлина, видими единствено заради трептящите зад тях сгради; имаше ивици червен пушек, лениви стълбове в жълто, и леки, плуващи спирали в синьо, както и дебелите, гъсти, бързо издигащи се серпантини, които изглеждаха като усукани ивици сатен със седефени и розови краища заради лятното слънце.

Звънецът на бюрото му иззвъня и гласът на госпожица Айвс каза:

— Дошъл е доктор Ферис, без предварително уговорена среща, господин Риърдън.

Независимо от строгата си официалност, гласът изразяваше въпроса: да го изхвърля ли? По лицето на Риърдън премина учудване, едва отлчиимо от безразличието: не беше очаквал точно този емисар. Отговори спокойно:

— Нека влезе.

Доктор Ферис не се усмихваше, докато вървеше към бюрото на Риърдън — изражението му по-скоро предполагаше, че Риърдън е напълно наясно, че има всички причини да се усмихва, така че може и да се въздържи от очевидното. Седна, без да чака покана, носеше куфарче, което сложи на коленете си. Държеше се така, сякаш думите са излишни, тъй като появата му в този кабинет изясняваше всичко. Риърдън седеше и го гледаше с търпеливо мълчание.

— Тъй като крайният срок за подписване на националния протокол за дарение изтича днес в полунощ — каза доктор Ферис с тон на търговец, който предлага специална отстъпка на клиент, — дойдох, за да получа подписа ви, господин Риърдън.

Той спря за момент с изражение, което подсказваше, че правилото сега предполага отговор.

— Продължете — каза Риърдън. — Слушам ви.

— Да, предполагам, че трябва да обясня — каза доктор Ферис, — че бихме желали да получим подписа ви рано през деня, за да разгласим факта в националните новинарски емисии. Въпреки че програмата за дарения премина доста гладко, все още има неколцина твърдоглави индивидуалисти, които не са подписали — дребни риби всъщност, чиито патенти не са жизненоважни, но не можем да ги оставим незамесени в това, просто въпрос на принципи, разбирате. Смятаме, че чакат да ви последват. Вие сте популярен водач и имате много последователи, господин Риърдън, много повече, отколкото подозирате — или знаете как да използвате. Заради това вестта, че сте подписали, ще унищожи и последните надежди за съпротива и до полунощ ще получим и последните подписи, като така ще завършим програмата в срок.

Риърдън знаеше, че от всички възможни речи тази беше последната, която доктор Ферис би произнесъл, ако в съзнанието му беше останала и капка съмнение за неговото отстъпление.

— Продължете — безизразно каза Риърдън. — Не сте свършили.

— Знаете, докажете го и на процеса си, колко е важно и защо е толкова важно да получим цялата тази собственост с доброволното съгласие на жертвите — доктор Ферис отвори куфарчето си.

Това е протоколът за дарение, господин Риърдън. Попълнили с те го и единственото, което трябва да направите, е да напишете името си в долния край.

Листът хартия, който сложи пред Риърдън, изглеждаше като малка диплома от колеж, с текст, отпечатан със старинен шрифт и детайли, добавени на машина. Документът гласеше, че той, Хенри Риърдън, предава с настоящото на нацията всички права върху металната сплав, известна като риърдънов метал, която от този момент нататък ще се произвежда от всички, които искат, и ще носи името „метал-чудо“, избрано от представителите на народа.

Докато гледаше хартията, Риърдън се чудеше дали съзнателната подигравка с почтеността или ниската им оценка за интелекта на жертвите беше накарала създателите ѝ да напечатат текста на фона на бледо изображение на Статуята на свободата. Очите му бавно се преместиха към лицето на доктор Ферис.

— Нямаше да дойдете тук, ако нямаше някакъв невероятен коз, който да използвате срещу мен. Какъв е той?

— Разбира се — каза доктор Ферис. — Очаквах да разберете това. Ето защо не са необходими дълги обяснения — той отвори куфарчето си. — Искате ли да видите коза ми? Донесъл съм няколко мостри.

С жест на професионален картоиграч, който разперва ветрило от карти с едно махване на ръката, той разтвори пред Риърдън редица лъскави снимки. Бяха моментни фотографии на хотел и на регистрационна книга, в която с почерка на Риърдън бяха написани имената на господин и госпожа Дж. Смит.

— Знаете, разбира се — меко каза доктор Ферис, — но сигурно искате да разберете дали и ние знаем, че госпожа Дж. Смит е госпожица Дагни Тагарт.

Не можеше да забележи нищо на лицето на Риърдън. Той не беше и помръднал, за да се наведе над снимките, а седеше и ги гледаше със сериозно внимание, сякаш от перспективата на разстоянието откриваше за тях нещо, което не беше знаел.

— Имаме доста допълнителни доказателства — каза доктор Ферис и хвърли на бюрото снимка на сметката от бижутера за рубиненото колие. — Едва ли искате да видите клетвените показания на дневните и нощните портиери, те не съдържат нищо, което да е ново за вас, освен броя свидетели, които знаят къде прекарвате нощите си в Ню Йорк през последните две години. Не бива да обвинявате тези хора твърде много. Интересна характеристика на епохи като нашата е, че хората започват да се боят да казват нещата, които искат, както и да се боят, когато ги разпитват, да премълчават нещата, които биха предпочели никога да не изричат. Това може да се очаква. Но ще се учудите, ако разберете кой ни даде първата насока.

— Знам кой е — каза Риърдън. В гласа му не личеше реакция. Пътуването до Флорида вече не беше необяснимо.

— Няма нищо, с което този мой коз да ви нарани лично — каза доктор Ферис. — Знаехме, че никаква лична вреда няма да ви накара да отстъпите. Така че ви казвам открито, че това няма да ви нарани изобщо. Ще нарани само Дагни Тагарт.

Сега Риърдън гледаше право в него, но доктор Ферис се чудеше защо му се струва, че спокойното, затворено лице се отдалечава все повече и повече.

— Ако тази ваша афера бъде разпространена от единия край на страната до другия от такива специалисти по изкуството на клеветата като Бъртрам Скъдър, това няма да навреди особено на репутацията ви. Освен няколко любопитни погледа и няколко повдигнати вежди в някои от по-препълнените светски салони, ще се измъкнете доста леко. Подобни афери се очакват от един мъж. Всъщност това дори ще допринесе за репутацията ви. Ще ви придаде романтичен ореол сред жените, а сред мъжете ще ви донесе определен престиж — под формата на завист заради едно необичайно завоевание. Но онова, което ще причини на госпожица Тагарт, с нейното неопетнено име, с репутацията ѝ, издигната над всеки скандал, с особената ѝ позиция на жена в един строго мъжки бизнес — какво ще причини това на нея, какво ще види в очите на всеки, когото срещне, какво ще чуе от всеки мъж, с когото работи — това оставям на собствената ви фантазия. И съвест.

Риърдън чувстваше единствено пълна неподвижност и яснота. Сякаш някакъв глас му казваше сурово: това е моментът, сцената е

осветена, сега внимавай. И, застанал гол под силната светлина, той наблюдаваше спокойно, тържествено, лишен от страх, от болка, от надежда, и единственото, което му беше останало, беше желанието да знае. Доктор Ферис се учуди да го чуе да казва бавно, с безстрастния тон на абстрактно изявление, което сякаш не беше предназначено за слушателя му:

— Но всичките ви изчисления почиват на факта, че госпожица Тагарт е добродетелна жена, а не курвата, за каквато ще я обявите.

— Да, разбира се — каза доктор Ферис.

— И че за мен това означава много повече от обикновена забегка.

— Разбира се.

— Ако тя и аз бяхме такива отрепки, за каквито ще ни представите, козът ви нямаше да проработи.

— Не, нямаше.

— Ако връзката ни беше падението, за което ще я обявите, нямаше да имате начин да ни нараните.

— Не.

— Щяхме да сме недосегаеми за властта ви.

— Всъщност — да.

Не на доктор Ферис говореше Риърдън. Виждаше дълга поредица от мъже, която се простираше през вековете, от Платон насетне, чийто наследник и краен продукт беше един некомпетентен дребен професор с вид на жиголо и душа на главорез.

— Някога ви предложих да се присъедините към нас — каза доктор Ферис. — Вие отказате. Сега можете да видите последствията. Как човек с вашата интелигентност може да си помисли, че ще спечели, ако играе открито — направо не мога да си представя!

— Но ако се бях присъединил към вас — каза Риърдън все така отнесено, сякаш не говореше за себе си, — какво щеше да си струва да открадна от Орън Бойл?

— Я стига, винаги има достатъчно идиоти за експроприиране по света!

— Като госпожица Тагарт? Като Кен Данагър? Като Елис Уайът? Като мен?

— Като всеки, който реши да бъде непрактичен.

— Значи според вас не е практично да се живее на този свят, така ли?

Не знаеше дали доктор Ферис му е отговорил. Вече не го слушаше. Виждаше провисналото лице на Орън Бойл с малките цепки на свинските му очички, отпуснатата физиономия на господин Моуън, с очи, които отбягваха всеки събеседник и всеки факт — виждаше ги да правят резките движения на маймуна, която извършва някакъв номер, който е научила да копира само чрез навика на мускулите си, да го извършва, за да произведе риърдънов метал, без познание и без способността да разбере онова, което се случваше в експерименталната лаборатория на „Риърдън Стийл“ през десетте години страстна отдаденост на мъчително усилие. Беше подходящо да го нарекат „метал-чудо“ — „чудо“ беше единственото име, което можеха да дадат на тези десет години и на способностите, от които се беше родил риърдъновият метал — само чудо можеше да е металът в очите им, резултат от непозната и непознаваема причина, предмет на природата, който не трябва да се обяснява, а да се присвои, като камък или плевел, които могат да грабнат — „трябва ли да оставим мнозинството в нужда, докато малцинството пази от нас по-добрите продукти и методи?“

Ако не знаех, че животът ми зависи от собствения ми разум и усилия, беззвучно казваше той на поредицата мъже, простряла се през вековете, ако не беше моя висша морална цел да упражнявам най-добрите си усилия и пълния капацитет на ума си, за да поддържам и подобрявам живота си, нямаше да има какво да грабите от мен, нямаше да има нищо, с което да поддържате собственото си съществуване. Не използвате греховете ми, за да ме нараните, а добродетелите ми — които самите вие признавате за такива, защото животът ви зависи от тях, защото имате нужда от тях, защото не искате да разрушите достижението ми, а да го откраднете.

Спомни си как гласът на това жиголо на науката му казва: „Преследваме власт, и то сериозно. Вие, момчета, действяхте на дребно, но ние познаваме голямата игра“. Ние не преследвахме власт, каза той на духовните предци на жиголото, и не живеехме благодарение на онова, което осъждаме. Гледахме на способността за производство като на добродетел и позволихме на стойността на тази добродетел да бъде мярката за възнаграждение на човека. Не

извличахме предимство от нещата, които смятахме за зли — не изисквахме съществуването на банкови обирджии, за да управляваме банките си, или на крадци, за да се грижим за домовете си, или пък на убийци, за да защитаваме живота си. Но вие имате нужда от продукта на човешките способности, и все пак проповядвате, че способността за производство е себично зло и превръщате степенята на производителност на човека в мярка за неговата загуба. Ние живеехме съобразно това, което смятахме за добро и наказвахме онова, което смятахме за лошо. Вие пък живеете на гърба на онова, което изобличавате като зло, и наказвате това, за което знаете, че е добро.

Той си спомни формулата за наказание, която Лилиан се беше опитала да му наложи, формулата, която беше сметнал за твърде чудовищна, за да ѝ повярва — и я видя сега, приложена напълно като система на мислене, като начин на живот, и то в световен мащаб. Беше пред очите му: наказанието, което искаше собствената доблест на жертвата като гориво, за да проработи; откриването на риърдъновия метал беше използвано като причина за неговата конфискация; честта на Дагни и дълбочината на чувствата им един към друг беше използвана като оръдие за изнудване — изнудване, за което порочният би бил неуязвим; из народните републики в Европа милиони хора бяха поробени благодарение на желанието си за живот, благодарение на собствената си енергия, източвана чрез принудителен труд, благодарение на способността им да хранят господарите им, благодарение на системата от зложници, на любовта към децата, жените или приятелите им, благодарение на любовта, способностите и удоволствието като храна за заплахи и примамка за изнудване, където любовта беше свързана със страха, способностите — с наказанието, амбицията — с конфискацията, където изнудването беше закон, а избягването на болката, не търсенето на удоволствие, беше единствената причина за усилията и единствена награда за достиженията. Хората бяха поробени благодарение на цялата останала им сила за живот и на всяка радост, която откриваха в съществуването. Такъв беше кодексът, който светът беше приел, такъв беше и ключът към него: той свързваше любовта на човека към живота с цикъла на мъчението, така че единствено онзи, който нямаше какво да предложи, нямаше от какво да се страхува. Добродетелите, които правеха живота възможен и стойностите, които му придаваха смисъл, се превръщаха в

средства за неговото унищожение; най-доброто, на което е способен човек, се превръщаше в инструмент за неговата агония, а животът на човека на земята ставаше непрактичен.

„Вашият кодекс беше кодекс на живота — каза гласът на един човек, който не можеше да забрави. — Тогава какъв е техният?“

Защо светът го беше приел? Как жертвите бяха стигнали до там да приемат кодекс, който ги обявяваше за виновни заради самия факт на съществуването? Сетне силата на вътрешния удар се превърна в пълната скованост на тялото му, докато седеше, изправен пред внезапно видение: не беше ли го направил и той? Не беше ли дал одобрението си за кодекса на самоунищожението? Дагни, мислеше си, и дълбочината на чувствата им един към друг... изнудването, за което порочните бяха неуязвими... не беше ли и той го наричал порок? Не беше ли той първият, който хвърли върху нея всички обиди, които отрепката пред него сега заплашваше да хвърли публично? Не беше ли приел като вина най-висшето щастие, което изобщо беше изпитвал някога?

„Вие, които не бихте допуснали и един процент примеси в метална сплав — продължаваше да говори незабравимият глас — какво допуснахте в моралния си кодекс?“

— Е, господин Риърдън? — беше гласът на доктор Ферис. — Сега разбирате ли ме? Ще получим ли метала или трябва да изложим публично спалнята на госпожица Тагарт?

Той не виждаше доктор Ферис. Виждаше с безпощадната яснота, която беше като прожектор, проникнал през всички загадки — виждаше деня, в който срещна Дагни за пръв път.

Беше няколко месеца, след като беше станала вицепрезидент на „Тагарт Трансконтинентал“. От известно време той слушаше със скепсис слуховете, че железопътната компания се управлява от сестрата на Джим Тагарт. Онова лято, когато все повече се дразнеше на закъсненията на „Тагарт“ и на противоречията в поръчката за релси за нов участък, поръчка, която Тагарт непрекъснато даваше, променяше и оттегляше, някой му каза, че ако иска да получи някакъв смислен отговор или действие от „Тагарт Трансконтинентал“, е по-добре да говори със сестрата на Джим. Той се обади в офиса ѝ, за да си уреди среща, и настоя тя да се проведе същия следобед. Секретарката ѝ му каза, че госпожица Тагарт по това време ще бъде на строежа на новата

отсечка, на гара Милфорд между Ню Йорк и Филадельфия, но ще се радва да го види там, ако той иска. Той отиде сърдит на срещата — не харесваше бизнес дамите, които беше срещал, и смяташе, че железниците не са бизнес, с който да си играе жена; очакваше разглежена наследница, която използва името и пола си като заместител за способности, някоя префърцунена женска с оскубани вежди, като жените-управители на магазини.

Слезе от последния вагон на дълъг влак, далече зад перона на гара Милфорд. Около него цареше безпорядък от странични коловози, товарни вагони, кранове и парни екскаватори, които се спускаха от основната линия надолу по склона на една клисура, където хората терасираха леглото на новата отсечка. Той тръгна между коловозите към сградата на гарата. После спря.

Видя едно момиче да стои върху куп машинария на една товарна платформа. Гледаше към клисурата, с вдигната глава, докато кичури от косата ѝ се развяваха в безпорядък на вятъра. Едноцветният ѝ сив костюм беше като тънко метално покритие върху финото тяло на фона на обляната в слънце местност и на небето. Позата ѝ издаваше лекотата и неосъзнатата точност на дръзка, чиста самоувереност. Наблюдаваше работата с внимателен и целенасочен поглед, поглед на компетентност, която се наслаждава на собственото си функциониране. Изглеждаше така, сякаш това беше нейното място, нейният момент и нейният свят, сякаш радостта е естественото ѝ състояние, а лицето ѝ беше живото възплъщение на активна, жива интелигентност, лице на младо момиче с устни на жена. Сякаш осъзнаваше тялото си единствено като гъвкав инструмент, готов да служи на целите ѝ по всякакъв начин.

Ако малко по-рано се беше запитал дали носи в съзнанието си представа за това как иска да изглежда една жена, щеше да си отговори, че не. Когато я видя обаче — вече знаеше, че това е представата му и че е съществувала от години. Но той не гледаше на нея като на жена. Беше забравил къде е и какво прави там, беше запленил от детското чувство на радост от непосредствения момент, от възхита пред неочакваното и неоткритото, беше завладян от учудването и разбирането колко рядко е виждал нещо, което наистина да хареса, което да приеме напълно заради самото него. Гледаше нагоре към нея с лека усмивка, както би погледнал статуя или пейзаж,

и чувстваше единствено цялостното удоволствие от гледката — най-чистата естетическа наслада, която някога беше изпитвал.

Видя един стрелочник и го попита, сочейки:

— Коя е тази?

— Дагни Тагарт — каза мъжът и отмина.

Риърдън почувства как думите го удрят в гърлото. Почувства напора на течение, което прекъсна дъха му за миг, след това потече бавно по тялото му, носейки заедно с вълната си чувство за бreme, за пресушаваща го тежест, която му остави само една способност. Той осъзнаваше — с необичайна яснота — мястото, името на жената и всичко, което то повличаше след себе си, но всичко това се беше оттеглило в някакъв външен спрямо него обръч и се беше превърнало в натиск, който го оставяше сам в центъра, като същност и значение на този обръч — и единствената реалност за него сега беше желанието да има тази жена. Тук, сега, върху товарната платформа, на слънцето — да я има, преди да са разменили и дума, като първо действие на запознанството им, защото това щеше да каже всичко и защото го бяха заслужили отдавна.

Тя извърна глава. В бавната извивка на движението очите ѝ стигнаха до неговите и спряха. Беше сигурен, че тя вижда какво е естеството на погледа му, че е запленена от него, и все пак не го признава пред себе си. Очите ѝ продължиха да се местят и той я видя да говори с някакъв човек, който стоеше до платформата и си водеше бележки. Две неща го поразиха едновременно: завръщането към реалността и разтърсващия шок на вината. Той усети мигновеното надвисване на нещо, което никой не можеше да изпита напълно и след това да оцелее: чувство на омраза към самия себе си, което беше още по-ужасно, защото някаква част от него отказваше да го приеме, а това го накара да се чувства още по-виновен. Това не беше последователност от думи, а внезапната присъда на емоцията — присъда, която му казваше: значи такава е природата ти, такъв е порокът ти — срамното желание, което никога не успя да победиш, се връща в отговор на единствената красива гледка, на която си се натъквал, и то със сила, която не си подозирал, че е възможна, а сега единствената свобода, която ти остава, е да го криеш и да се презираш, но никога да не се отървеш от него, докато тази жена е жива.

Не знаеше колко дълго е стоял там, нито какви поражения са нанесли тези минути върху него. Единственото, което можа да съхрани, беше решимостта тя никога да не научи. Той изчака докато тя слезе на земята и човекът с бележките си тръгна, сетне се приближи към нея и каза хладно:

— Госпожице Тагарт? Аз съм Хенри Риърдън.

— О! — беше само лек пробив, после чу напълно естественото продължение: — Приятно ми е да се запознаем, господин Риърдън.

Той знаеше, без да си го признае, че пробивът идваше от някакво слабо подобие на собствените му чувства: тя беше доволна, че лицето, което беше харесала, принадлежеше на човек, на когото можеше да се възхищава. Когато започна да говори с нея за работа, маниерите му бяха по-остри и резки, отколкото с който и да е от клиентите му мъже.

Сега, връщайки се от спомена за момичето на товарната платформа към протокола за дарение на бюрото си, той се чувстваше така, сякаш двете се сблъскват, сливат всички дни и съмнения, които беше преживял между едното и другото, и на отблясъка на експлозията, в мигновено видение за крайния резултат, той съзря отговора на всичките си въпроси.

Виновен ли? — мислеше си. По-виновен, отколкото съм мислил, много по-виновен бях през онзи ден, виновен в това, че извърших злото да осъдя като вина онова, което беше най-доброто в мен. Осъдих факта, че умът ми и тялото ми бяха едно цяло, и че тялото ми отговаряше на ценностите на ума ми. Осъдих факта, че радостта е сърцевината на съществуването, движещата сила на всяко живо същество, че тя е нуждата на всяко тяло и целта на всеки дух, че моето тяло не е маса безжизнени мускули, а инструмент, който може да ми предложи невероятна наслада, като обединя плътта и духа си. Тази способност, която осъждах като срамна, ме остави безразличен към улициците, но ми предложи единственото желание в отговор на величието на една жена. Това желание, което осъдих като животинско, не дойде при вида на тялото ѝ, а от знанието, че красивите форми, които видях, наистина изразяват духа, който усещах, исках не тялото, а личността ѝ, не момичето в сиво, а жената, която управляваше железопътна компания.

Но аз осъдих способността на тялото ми да изразява онова, което чувствах, осъдих като обида към нея най-голямата чест, която можех да

й окажа, също както те осъждат способността ми да въплътя работата на ума си в риърдънов метал, също както ме осъждат за способността ми да преобразувам материята така, че да служи на нуждите ми. Аз приех техния кодекс и повярвах, както ме бяха учили, че ценностите на човешкия дух трябва да останат един безсилен копнеж, неизразен в действие, невъплътен в реалността, докато животът на тялото трябва да се влачи в мизерия, като безсмислено, унижително представление, и тези, които се опитват да му се наслаждават, трябва да бъдат дамгосани като низши животни.

Наруших кодекса им, но попаднах в капана, който бяха заложили, капана на кодекс, който е измислен, за да бъде нарушаван. Не изпитах гордост от бунта си, приех го като вина, не осъдих тях, а себе си, осъдих не техния кодекс, а самото съществуване, и скрих щастieto си като срамна тайна. Трябваше да го изживея открито, като по право, или да я направя моя съпруга, каквато всъщност беше. Но аз заклеих щастieto си като зло и я накарах да го носи като позор. Каквото и да решат да й направят, аз го направих пръв. Аз го направих възможно.

Въздържах се заради жал към най-достойната за презрение жена, която познавам. Това също беше техният кодекс и аз го приех. Вярвах, че един човек дължи нещо на друг без отплата в замяна. Вярвах, че е мой дълг да обичам жена, която не ми е дала нищо, която е предала всичко, за което съм живял, която искаше собственото си щастие на цената на моето. Вярвах, че любовта е някакъв неизменен дар, който, даден веднъж, вече не е необходимо да се заслужава, също както те вярват, че богатството е неизменно притежание, което може да бъде ограбено и задържано без по-нататъшно усилие. Вярвах, че любовта е еднократно плащане, а не възнаграждение, което трябва да се заслужи, също както те вярват, че е тяхно право да изискват незаслужено богатство.

И също както те вярват, че поради тяхната нужда могат да искат енергията ми, аз вярвах, че поради нейното нещастие тя може да иска живота ми. Заради жалост, не заради справедливост, търпях десет години да се самоизтезвам. Поставих жалостта над собствената си съвест, и *това* е същността на моята вина. Извърших престъплението, когато й казах: „По всеки мой стандарт, да поддържаме брака ни ще

бъде долна измама. Но моите стандарти не са твои. Не разбирам твоите, никога не съм ги разбирал, но ще ги приема“.

Ето ги тези стандарти, на бюрото ми са, приех ги без разбиране, а това е изразът на любовта ѝ към мен, тази любов, на която никога не съм вярвал, но се опитах да пощадя. Тук е крайният резултат от незаслуженото. Мислех, че мога да извърша неправда, стига аз да съм единственият, който страда. Но нищо не може да оправдае неправдата. И това е наказанието за това, че приемам като допустимо ужасното зло на саможертвата. Мислех, че ще бъда единствената жертва. Вместо това пожертвах най-благородната жена в името на най-пропадналата. Когато човек действа от съжаление противно на правдата, наказва доброто заради злото; когато човек спести страданието на виновния, то принуждава да страдат невинните. Няма измъкване от справедливостта, нищо не може да остане незаслужено и незаплатено във вселената, нито в материалния, нито в духовния свят, и ако виновните не платят, тогава ще трябва да платят невинните.

Не евтините дребни крадци на богатство ме победиха, сам го направих. Не те ме обезоръжиха, аз сам хвърлих оръжието си. Тази битка може да се води единствено с чисти ръце, защото единствената сила на противника е в раните на твоята съвест, а аз възприех кодекс, който ме накара да гледам на силата на ръцете си като на грях, като на петно.

— Получаваме ли метала, господин Риърдън?

Той погледна протокола за дарение на бюрото си и после спомена за момичето на платформата. Запита се дали може да хвърли лъчистото създание, което беше видял в онзи момент, на крадците на ума и убийците от пресата. Можеше ли да продължи да позволява невинните да бъдат наказвани? Можеше ли да я принуди да заеме позицията, която той трябваше да заеме? Можеше ли сега да не се подчини на кодекса на врага, когато позорът щеше да е за нейна сметка, а не за негова, когато калта щеше да се излее върху нея, а не върху него, когато тя щеше да бъде принудена да се бори, а той щеше да бъде пощаден? Можеше ли да превърне живота ѝ в ад, който нямаше как да сподели?

Той седеше с поглед, вдигнат нагоре към нея. Обичам те, каза той на момичето от платформата, произнасяйки безмълвно думите, които съдържаха значението на онзи момент преди четири години. Той

изпитваше тържествено щастие, което принадлежеше на тези думи, макар именно това да беше начинът, по който да ѝ ги каже за първи път.

Той погледна протокола за дарение. Дагни, помисли си, нямаше да ми позволиш да го направя, ако знаеше, ще ме мразиш, ако разбереш, но не мога да ти позволя да плащаш дълговете ми. Грешката беше моя и няма да прехвърля върху теб наказанието, което сам трябва да понеса. Дори и нищо друго да не ми е останало, имам едно: виждам истината, че съм свободен от тяхната вина, че сега мога да застана невинен в собствените си очи, че знам, че съм прав, напълно и за пръв път, и че ще остана верен на единствената заповед в моя кодекс, която никога не съм нарушавал: да бъда човек, който плаща честно.

Обичам те, каза той на момичето от товарната платформа, сякаш слънцето от онзи летен ден докосваше челото му, сякаш и той стоеше под открито небе върху земя без прегради, сякаш не му беше останало нищо друго, освен самия той.

— Е, господин Риърдън? Ще подпишете ли? — попита доктор Ферис. Очите на Риърдън се преместиха върху него. Беше забравил, че Ферис е там, не знаеше дали Ферис говори, спори или чака мълчаливо.

— О, това ли? — каза Риърдън.

Взе една писалка и без да погледне втори път, с привычния жест на милионер, който подписва чек, написа името си на пиедестала на Статуята на свободата и бутна протокола за дарение през бюрото.

ГЛАВА XVII

МОРАТОРИУМЪТ ВЪРХУ МОЗЪЦИТЕ

— Къде беше през цялото това време? — попита Еди Уилърс работника в подземната столова и добави с усмивка, която беше едновременно молба, извинение и признание за отчаяние. — О, знам, че именно аз стоя далеч от това място от няколко седмици — усмивката изглеждаше като усилие на самото дете, което се опитва пипнешком да направи движение, на което никога повече няма да е способно. — Идвах тук веднъж, преди около две седмици, но теб те нямаше. Уплаших се, че си се махнал... толкова много хора изчезват без предупреждение. Чувам, че стотици скитат из страната. Полицията ги арестува за това, че са напуснали работата си, наричат ги дезертьори, но са прекалено много, а в затвора нямат храна, така че на никого не му пука вече, независимо какво става. Чувам, че дезертьорите просто се мотаят и вършат по някоя нередовна работа, или дори по-лошо — кой може да предложи дори нередовна работа в наши дни?... Губим най-добрите си хора, тези, които са били в компанията двайсет години или повече. Защо трябваше да ги приковават към работните им места? Тези хора никога не са мислили да напускат, но сега го правят и при най-малкото неразбирателство, просто хвърлят инструментите и излизат, по всяко време на деня и нощта, изоставят ни притиснати до стената — хората, които скачаха от леглата си и тичаха, ако компанията имаше нужда от тях... Трябва да видиш какви отрепки наемаме, за да запълним свободните места. Някои от тях са добронамерени, но се боят и от сенките си. Другите са такъв боклук, за какъвто не съм и мислел, че съществува — получават работата и знаят, че не можем да ги изхвърлим, след като веднъж сме ги взели, така че дават да се разбере, че не възнамеряват да работят за заплатата си и никога не са възнамерявали. Те са от ония, на които им харесва — харесва им сегашното положение. Можеш ли да си представиш, че има човешки същества, на които им харесва? Е, има... Разбираш ли, не мисля, че наистина го вярвам — но всичко това, което ни се случва в момента. Вярно е, случва се, но не го вярвам.

Продължавам да си мисля, че лудостта е състояние, в което човек не може да каже кое е реално. И все пак онова, което сега е реално, е лудост — и ако го приема за реално, ще трябва да си загубя ума, нали? Продължавам да работя и да си казвам, че това е „Тагарт Трансконтинентал“. Продължавам да я чакам да се върне, вратата да се отвори всеки момент и... Боже, не бива да казвам това!... Какво? Знаеше ли? Знаеше, че си е тръгнала?... Пазят го в тайна. Но мисля, че всички го знаят, само дето никой не трябва да го казва. Разправят на хората, че е в отпуск. Още е вписана като оперативен вицепрезидент. Мисля, че Джим и аз сме единствените, които знаят, че е напуснала завинаги. Джим е уплашен до смърт, че неговите приятели във Вашингтон ще си го изкарат на него, ако се разбере, че си е отишла. Предполага се, че това е унищожително за обществения морал, ако някоя видна личност напусне, а Джим не иска да знаят, че има дезертьор в собственото си семейство... Но това не е всичко. Джим се страхува, че акционерите, служителите и изобщо всички, с които работи, ще загубят и последното си доверие в „Тагарт Трансконтинентал“, ако научат, че е напуснала. Доверие! Човек би помислил, че това вече няма значение, тъй като никой от тях не може да направи каквото и да е по въпроса. И все пак Джим знае, че трябва да запазим някакво подобие на величието, което притежаваше някога „Тагарт Трансконтинентал“. И знае, че остатък от него си отиде с нея... Не, не знаят къде е... Да, аз знам, но няма да им кажа. Аз съм единственият, който знае... О, да, опитаха се да разберат. Опитаха се да ме подведат по всякакъв начин, но няма смисъл. Няма да кажа на никого... Трябва да видиш дресирания тюлен, който сега заема нейното място, новият оперативен вицепрезидент. Естествено, че имаме такъв — така де, и имаме, и нямаме. Като всичко, което правят сега — хем го има, хем го няма, все тая. Името му е Клифтън Лоуси, от личния персонал на Джим, блестящ, прогресивен млад човек на четирийсет и седем, приятел на Джим. Уж само я замества, но седи в кабинета ѝ и всички знаем, че той е новият оперативен вицепрезидент.

Дава заповеди — така де, старая се да не го хванат да издава истинска заповед. Работи усилено, за да се увери, че нито едно решение не може да му бъде приписано като негово, така че да не го упрекват за нищо. Виждаш ли, целта му не е да управлява железопътна компания, а да си запази работата. Не иска да се занимава с влакове, а

да достави удоволствие на Джим. Не му пука дали и един влак се движи, стига да направи добро впечатление на Джим и на момчетата във Вашингтон. До момента господин Клифтън Лоуси успя да обвини несправедливо двама души: един млад асистент, за това, че не е изпълнил някаква заповед, която господин Лоуси никога не е давал, и мениджъра по товарите, за това, че е издал заповед, която господин Лоуси беше дал, само дето мениджърът по товарите не можеше да го докаже. И двамата бяха уволнени официално по нареждане на Комисията по унификация... Когато нещата вървят добре, което никога не е за по-дълго от половин час, господин Лоуси ни напомня, че „това не е времето на госпожица Тагарт“. При първия знак за неприятности той ме привиква в кабинета си и ме пита — нехайно, по средата на възможно най-несвързаните с темата глупости — какво е правила госпожица Тагарт при подобна ситуация. Казвам му каквото мога. На себе си казвам, че това е „Тагарт Трансконтинентал“ и... че животът на хиляди пътници в десетките ни влакове зависи от нашите решения. Помежду извънредните ситуации господин Лоуси прави всичко възможно, за да бъде груб с мен — да не би да си помисля, че има нужда от мен. Поставил си е за цел да промени всичко, което правеше тя, във всяко маловажно отношение, но е ужасно внимателен да не промени нищо важно. Единственият проблем е, че невинаги може да каже кое какво е... В първия си ден в кабинета ѝ ми каза, че не е добра идея да има портрет на Нат Тагарт на стената — „Нат Тагарт“, каза ми, „е част от едно мрачно минало, от ерата на себична алчност, той не е символ на нашата съвременна, прогресивна политика, така че прави лошо впечатление — хората могат да ме идентифицират с него“ „Не, не могат“, казах аз, но махнах картината от стената... Какво? Не, тя не знае нищо. Не съм говорил с нея. Нито веднъж. Тя ми каза да не го правя... Миналата седмица за малко да напусна. Заради специалния влак на Чик. Господин Чик Морисън от Вашингтон, който и да е той, дяволите да го вземат, тръгнал да изнася речи из цялата страна — да говори за директивата и да възстановява морала на хората, понеже нещата се разпадат навсякъде. Поискал специален влак, за себе си и другарчетата си — спален вагон, салон и вагон-ресторант с бар. Комисията по унификация му дала разрешение да пътува със сто мили в час, защото, пишеше в решението, това не било пътуване с цел печалба. Е, така е. Това е пътуване с цел да убеждава хората да

продължават да си трошат гръбнаците в правене на печалба, за да издържат хора, които са по-висши, защото не изкарват нищо. Неприятностите започнаха, когато господин Чик Морисън поиска дизелов локомотив за влака си. Нямахме какво да му дадем. Всеки наш дизел е на пътя, тегли „Комет“ или трансконтиненталните товарни влакове, и никъде по системата нямаше излишен, освен... е, това беше изключение, което нямаше да спомена на господин Клифтън Лоуси. Господин Лоуси вдигна страшен шум, крещеше, че ако ще и светът да се провали, ние не можем да откажем на искане от господин Чик Морисън. Не знам кой проклет глупак накрая му е казал за един резервен дизелов локомотив, който държим в Уинстън, Колорадо, на входа на тунела. Знаеш как се трошат дизелите сега, всички изживяват последните си дни, така че разбираш защо този трябваше да стои при тунела. Обясних това на господин Лоуси, заплаших го, умолявах го, казах му, че тя е определила като най-строго правило гара Уинстън да не остава без допълнителен дизелов локомотив. Той ми напомни, че не е госпожица Тагарт, все едно мога да забравя, и че правилото е пълна глупост, защото нищо не е станало през всички тези години, така че Уинстън може да се справи и без дизел за няколко месеца, а той няма да се притеснява за някаква теоретична бъдеща катастрофа, когато сме изправени срещу реалната, практическа, непосредствена катастрофа да ядосаме господин Чик Морисън. В крайна сметка специалният влак на Чик получи дизела. Управителят на клона в Колорадо напусна. Господин Лоуси даде мястото на свой приятел. Аз исках да напусна. Никога не съм го желал толкова много. Но не го направих... Не, не ми се е обаждала. И дума не съм чул, откакто напусна. Защо продължаваш да ме разпитваш за нея? Забрави. Тя няма да се върне... Не знам на какво се надявам. На нищо, предполагам. Просто я карам ден за ден и се опитвам да не гледам напред. Първо се надявах, че някой ще ни спаси. Мислех, че може да е Ханк Рийрдън. Но той се предаде. Не знам какво са му направили, за да го принудят да подпише, но знам, че трябва да е било нещо ужасно. Всички мислят така. Всички си шепнат за това и се чудят какъв натиск е упражнен върху него... Не, никой не знае. Не е правил публични изявления и отказва да види когото и да е... Но слушай, ще ти кажа нещо друго, за което всички шушукат. Ела по-близо? Не искам да говоря твърде високо. Казват, че Орън Бойл изглежда е знаел за директивата отдавна, преди седмици или месеци,

защото бил започнал, бавно и тайно, да преустройва пещите си за производство на риърдънов метал, в един от по-малките заводи, някакво забутано местенце на брега в Мейн. Беше готов да започне да произвежда метала в момента, в който документът за изнудване — тоест протокола за дарение — на Риърдън беше подписан. Само че — чуй това — в нощта, преди да започнат, когато хората на Бойл загревали пещите в онази фабрика, чули глас, не знаели дали идва от самолет, от радио или от някакъв високоговорител, но бил мъжки глас, който казал, че им дава десет минути да напуснат мястото. Махнали се. Тръгнали и не се и обърнали, защото гласът казал, че е Рагнар Данешолд. През следващия половин час заводът на Бойл бил изравнен със земята. Унищожен, пометен — камък върху камък не останал. Казват, че са го направили с далекобойни корабни оръдия, отнякъде далеч, от Атлантика. Никой не е видял кораба на Данешолд... Това шепнат хората. Вестниците не са отпечатали и дума. Момчетата във Вашингтон разправят, че това е само слух, разпространяван от паникьори... Не знам дали историята е вярна. Мисля, че е. Надявам се да е... Знаеш ли, когато бях на петнайсет, се чудех как някой човек може да стане престъпник, не можех да разбера какво го прави възможно. А сега се радвам, че Рагнар Данешолд е взривил онзи завод. Да го благослови Господ и да не позволява да го намерят, какъвто и да е и където и да се намира! Да, до там съм стигнал. Добре де, колко си мислят, че могат да издържат хората? Денем не се чувствам толкова зле, защото мога да потъна в работа и да не мисля, но нощем ме връхлита. Вече не мога да спя, лежа буден с часове... Да! Щом искаш да знаеш — да, защото се притеснявам за нея! Уплашен съм до смърт. Уудсток е просто мизерна дупка, на мили разстояние от всичко друго, а хижата на Тагарт е двайсет мили по-нататък, двайсет мили по един път със завои из една забравена от Бога гора. Откъде да знам какво може да ѝ се случи там, сама, с тия банди, които скитат из цялата страна нощем, тъкмо в такива глухи места като Бъркшир? Знам, че не бива да мисля за това. Знам, че може да се грижи за себе си. Само ми се ще да ми беше драснала някой ред. Ще ми се да мога да отида там. Но тя ми каза да не го правя. Казах ѝ, че ще чакам... Знаеш ли, радвам се, че си тук тази вечер. Помага ми... да си говоря с теб и... просто да те виждам тук. Няма да изчезнеш като всички други, нали? Какво? Другата седмица? О, в отпуск... За колко време? Как можеш да си

позволиш цял месец отпуск? Ще ми се и аз да можех да си го позволя — да си взема цял месец неплатен отпуск. Но няма да ми позволят... Наистина ли? Завиждам ти... Нямах да ти завиждам преди няколко години. Но сега — сега искам да се махна. Сега ти завиждам — че си могъл да си взимаш по един месец отпуск в продължение на дванайсет години.

* * *

Беше тъмен път, но водеше в нова посока. Риърдън излезе от завода, но не тръгна към къщи, а към Филадельфия. Разстоянието беше твърде голямо, за да върви пеша, но той искаше да го направи и тази вечер, както и през всички вечери от изминалата седмица. Чувстваше се умиротворен в празния мрак на полята, около него нямаше нищо освен черните силуети на дърветата, единственото движение беше това на тялото му и на клоните, които се люлееха на вятъра, единствените светлини — блещукането на светулките, което зърваше за миг през оградите. Двата часа между завода и града бяха времето му за почивка.

Беше се изнесъл от дома си в апартамент във Филадельфия. Не беше дал обяснение на майка си и на Филип, не беше казал нищо, освен че могат да останат в къщата, ако искат, и че госпожица Айвс ще се погрижи за сметките им. Беше ги помолил да кажат на Лилиан, когато се върне, че не бива да се опитва да го вижда. Те го бяха зяпнали в ужасено мълчание.

Беше дал на адвоката си празен подписан чек и беше казал:

— Уреди ми развод. На каквото и да е основание, на каквото и да е цена. Не ме интересува какви средства ще използваш, колко съдии ще купиш и дали ще решиш да окаляш жена ми. Прави каквото трябва. Но няма да има издръжка или договорка за имуществото.

Адвокатът го беше погледнал с намек за мъдра, тъжна усмивка, сякаш беше очаквал това отдавна да стане. Беше отвърнал:

— Добре, Ханк. Може да се уреди. Но ще отнеме време.

— Направи го възможно най-бързо.

Никой не беше го разпитвал за подписа под протокола за дарение. Но беше забелязал, че хората в завода го гледат с някакво изучаващо любопитство, сякаш очакваха да открият белези от

физическо изтезание по тялото му. Той не изпитваше нищо, освен чувството за някакъв гладък, умиротворен залез — като слой шлака върху разтопен метал, който се втвърдява и поглъща последните светещи капки на нажежената до бяло маса отдолу. Не изпитваше нищо при мисълта за крадците, които сега щяха да произвеждат риърдънов метал. Желанието му да запази правата си върху него и да бъде единственият, който го продава с гордост беше неговата форма на уважение към другите хора, вярата, че да търгува с тях е акт на почит. Вярата, уважението и желанието си бяха отишли. Не го интересуваше какво правят хората, какво продават, откъде купуват метала му и дали някой от тях иска да знае, че е бил негов. Човешките силуети, които минаваха покрай него по улиците на града, бяха физически обекти без никакво значение. Селският пейзаж — с тъмнината, която изтриваше всяка следа от човешка дейност и оставяше само недокоснатата земя, която някога се беше научил да управлява — беше реален.

В джоба си носеше пистолет, както го беше посъветвал полицаят от патрулната кола, която обхождаше пътищата; бяха го предупредили, че вече няма път, който да е безопасен след мръкване. Той усещаше с безрадостна веселост, че имаше нужда от пистолета в завода, а не в мирната сигурност на самотата и нощта — какво можеше да му вземе някой гладен скитник, в сравнение с онова, което му беше отнето от хората, провъзгласили се негови защитници?

Вървеше бързо и без усилие, чувстваше се отпуснат заради действието, което беше естествено за него. Това беше периодът, в който се тренираше за самотата; помисли си: трябваше да се научи да живее, без да забелязва хората, защото сега това го парализираше от отвращение. Някога беше изградил цялото си състояние, започвайки с празни ръце — сега трябваше да изгради отново живота си, започвайки с празен дух.

Щеше да си даде малко време, за да се научи, и след това щеше да защити единствената несравнима с нищо ценност, която му беше останала — единственото желание, което беше останало — чисто и цялостно: щеше да отиде при Дагни. Две заповеди се бяха оформили в съзнанието му: едната беше дълг, другата — страстно желание. Първата беше никога да не й позволява да научи причината, поради която се беше предал на мародерите, другата беше да й каже думите,

които би трябвало да е знаел още от първата им среща и би трябвало да ѝ е казал в дома на Елис Уайът.

Нямаше нищо друго освен силната светлина на летните звезди, която да го води, но той можеше да различи пътя и останките от каменна ограда пред себе си — на ъгъла на един кръстопът в полето. Оградата вече не пазеше нищо — само поляна с плевели, една върба се беше навела над пътя, а някъде в далечината имаше останки от ферма, през покрива на която преминаваше звездна светлина. Той вървеше и си мислеше, че дори тази гледка все още може да има някаква стойност: обещавахе му отрязък от пространство, освободено от човешка намеса.

Мъжът, който излезе внезапно на пътя, изглежда се беше измъкнал иззад върбата, но толкова ловко, че сякаш беше изникнал от средата на пътя. Ръката на Риърдън се плъзна към пистолета в джоба му, но спря: знаеше — заради гордата стойка на тялото, заради правата линия на раменете на фона на звездното небе, — че мъжът не беше бандит. Когато чу гласа му, разбра, че не е и просяк.

— Бих желал да говоря с вас, господин Риърдън.

Гласът се отличаваше с твърдостта, яснотата и особената вежливост, характерни за хората, които са свикнали да издават заповеди.

— Давайте — каза Риърдън, — стига да не ме молите за помощ или пари.

Дрехите на мъжа бяха груби, но необичайно спретнати. Носеше тъмни панталони и тъмносин анорак, стегнат плътно около гърлото му, който удължаваше допълнително линиите на дългата му, стройна фигура. Носеше и тъмносиня шапка и единственото, което се виждаше от него в нощта, бяха ръцете му, лицето и кичур златисторуса коса на челото. Ръцете не държаха оръжие, само пакет, увит в грубо платно, с размерите на стек цигари.

— Не, господин Риърдън — каза той, — не мисля да ви моля за пари, а да ви ги върна.

— Да върнете пари?

— Да.

— Какви пари?

— Малко плащане по огромен дълг.

— Който дължите вие?

— Не, не аз. Това е само първа вноска, но искам да я приемете като доказателство, че ако и двамата живеем достатъчно дълго, всеки долар от този дълг ще ви бъде върнат.

— Какъв дълг?

— Парите, които са ви били отнети със сила.

Той протегна пакета към Риърдън, разтваряйки платното. Риърдън видя как звездната светлина пробягва като огън по гладка като огледало повърхност. Разбра от тежестта и повърхността, че държи кюлче чисто злато. Погледна от кюлчето към лицето на мъжа, но лицето изглеждаше по-твърдо и прикрито от повърхността на метала.

— Кой сте вие? — попита Риърдън.

— Приятел на онези, които нямат приятели.

— И дойдохте тук, за да ми дадете това?

— Да.

— Искате да кажете, че е трябвало да ме причакате през нощта, на самотен път, не за да ме оберете, а за да ми дадете кюлче злато?

— Да.

— Защо?

— Когато обирите се вършат на дневна светлина с одобрението на закона, както се прави в наши дни, тогава значи, че актовете на чест и компенсация трябва да се извършват подмолно.

— Какво ви кара да мислите, че бих приел подобен подарък?

— Това не е подарък, господин Риърдън. Това са собствените ви пари. Но трябва да ви помоля за една услуга. Това е изискване, а не условие, защото няма такова нещо като условна собственост, златото е ваше, така че можете да го използвате, както решите. Но аз рискувах живота си, за да ви го донеса тази вечер, така че ви моля, като услуга, да го запазите за бъдещето или да го похарчите за себе си. За собствения си комфорт и удоволствие. Не го предавайте, и най-вече, не го влагайте в бизнеса си.

— Защо?

— Защото искам да е от полза единствено за вас. Иначе ще наруша клетва, която съм дал отдавна, също както нарушавам всички правила, които съм си наложил, като говоря с вас тази вечер.

— Какво искате да кажете?

— Събирам тези пари за вас отдавна. Но възнамерявах да ви видя, да ви кажа и да ви ги дам много по-късно.

— Тогава защо го направихте?

— Защото не можех да търпя повече.

— Какво да търпите?

— Мислех, че съм видял всичко, което човек може да види, и че няма нещо, което да не мога да изтърпя да видя. Но когато ви отнеха риърдъновия метал, това вече беше твърде много, дори и за мен. Знам, че нямате нужда от това злато в момента. Онова, от което имате нужда, е справедливостта, която то представлява, и знанието, че има хора, които ги е грижа за справедливостта.

Борейки се да не се поддаде на емоцията, която чувстваше да се надига сред удивлението му, въпреки всичките си съмнения, Риърдън се опита да изучи лицето на човека, да потърси някаква следа, която да му помогне да разбере. Но лицето беше безизразно, не беше се променило нито веднъж, докато говореше — то изглеждаше така, сякаш мъжът беше изгубил способността си да чувства много отдавна и единственото, което му беше останало, бяха чертите, които изглеждаха неумолими и мъртви. Потрепервайки от учудване, Риърдън си помисли, че това не е лице на човек, а на ангел-отмъстител.

— Защо ви е грижа? — попита Риърдън. — Какво означавам за вас?

— Много повече, отколкото имате причини да подозирате. А аз имам приятел, за когото значите много повече, отколкото изобщо някога ще разберете. Той би дал всичко, за да бъде до вас днес. Но не може да дойде. Така че аз дойдох вместо него.

— Какъв приятел?

— Предпочитам да не го назовавам.

— Не казахте ли, че ви е отнело дълго време, за да съберете тези пари за мен?

— Събрал съм много повече от това — той посочи златото.

— Държа ги от ваше име и ще ви ги прехвърля, когато дойде моментът. Това е само мостра, като доказателство, че останалото съществува. И ако достигнете до деня, когато се окажете ограбен до последната си стотинка, искам да си спомните, че имате огромна банкова сметка, която ви чака.

— Каква сметка?

— Ако си помислите за всички пари, които са ви били отнети със сила, ще разберете, че в тази сметка има значителна сума.

— Как ги събрахте? Откъде взехте това злато?

— Взето е от онези, които ви ограбиха.

— Кой го взе?

— Аз.

— Кой сте вие?

— Рагнар Данешолд.

Риърдън се вгледа в него мълчаливо и продължително, след това пусна златото. Очите на Данешолд не го последваха към земята, а останаха приковани в Риърдън — без промяна или израз.

— Значи предпочитате да съм гражданин, който спазва закона, господин Риърдън? Ако е така, на кой закон да се подчиня? На директива 10–289 ли?

— Рагнар Данешолд... — каза Риърдън, сякаш виждаше цялото изминало десетилетие в неговата цялост, сякаш виждаше огромните размери на престъплението, разпростряло се през тези десет години и събрало се в две думи.

— Погледнете по-внимателно, господин Риърдън. Има само два начина на живот, които са ни останали в наши дни: да грабиш обезоръжени жертви или да си жертва, която работи в полза на собствените си мародери. Реших да не съм нито едно от двете.

— Решил сте да живеете чрез средствата на силата, като останалите.

— Да — открито. Честно, ако щете. Не ограбвам вързани хора със запушена уста, не искам жертвите ми да ми помагат, не им казвам, че действам за тяхно добро. Залагам живота си при всяка среща с хората и те имат шанс да изпитат оръдията и мозъците си срещу моите в честна битка. Честна? Аз съм сам срещу организираната сила, срещу оръдията, самолетите и бойните кораби на пет континента. Ако трябва да произнесете морална присъда, господин Риърдън, то кой е човекът с по-висок морал: аз или Уесли Мауч?

— Не мога да ви дам отговор — тихо каза Риърдън.

— Защо се шокирате, господин Риърдън? Аз просто се съобразявам със системата, която другите хора са установили. Ако те смятат, че силата е обичайно средство за общуване, аз им давам точно това, което искат. Ако вярват, че целта на моя живот е да им служа, нека приложат със сила вярата си. Ако вярват, че моят ум е тяхна собственост — да дойдат и да си го вземат.

— Но що за живот сте си избрали? На каква цел сте посветили ума си?

— На каузата на моята любов.

— Която е?

— Справедливостта.

— На която служите като пират?

— Като работя за деня, когато няма да се налага да бъда пират.

— Кой е този ден?

— Денят, в който ще сте свободен да извличате печалба от риърдъновия метал.

— Боже! — каза Риърдън, смеейки се, с отчаяние в гласа — Това ли е амбицията ви?

Лицето на Данешолд не помръдна.

— Да.

— Очаквате ли да видите този ден?

— Да. А вие?

— Не.

— Тогава какво очаквате, господин Риърдън?

— Нищо.

— За какво работите?

Риърдън го погледна.

— Защо ме питате?

— За да разберете защо аз не го правя.

— Не очаквайте някога да се съглася с престъпник.

— Не го очаквам. Но има няколко неща, които искам да ви помогна да видите.

— Дори и да са верни — нещата, които казахте — защо сте решили да бъдете бандит? Защо просто не се оттеглихте, като... — той спря.

— Като Елис Уайът ли, господин Риърдън? Като Андрю Стоктън? Като вашия приятел Кен Данагър?

— Да!

— А това щяхте ли да одобрите?

— Аз... — той спря, шокиран от собствените си думи. Следващият шок дойде от това, че видя Данешолд да се усмихва: все едно виждаше първите зелени листа на пролетта по изсечените равнини на айсберг. Риърдън разбра изведнъж, за пръв път, че лицето

на Данешолд е повече от приятно, че има изумителната красота на физическото съвършенство — твърдите, горди черти, надменната уста на викингска статуя — и все пак той не го е доловил, сякаш мъртвата строгост на лицето възпираше неуместността на оценката. Но усмивката беше блестящо жива.

— Аз го одобрявам, господин Риърдън. Но си избрах своя собствена специална мисия. Преследвам човек, когото искам да унищожа. Той е умрял преди много векове, но докато последната следа от него не бъде изтрита от умовете на хората, няма да имаме приличен свят, в който да живеем.

— Какъв човек?

— Робин Худ.

Риърдън го погледна, без да разбира.

— Той е бил човекът, който грабел богатите и давал на бедните. Е, аз съм човекът, който граби бедните и дава на богатите или, ако трябва да сме точни, човекът, който граби бедните разбойници и дава на богатите производители.

— Какво, по дяволите, искате да кажете?

— Ако си спомняте историите, които сте прочели за мен из вестниците, преди да спрат да ги печатат, знаете, че никога не съм обирал частен кораб и никога не съм отнемал частна собственост. Нито пък съм обирал военен плавателен съд, защото целта на военния флот е да пази от насилие гражданите, които са платили за него, което е и една от правилните цели на правителството. Но съм присвоявал всеки плячкаджийски кораб, който изобщо е влизал в обхвата на оръдията ми, всеки правителствен кораб с хуманитарна помощ, със субсидии, със заеми, с подаръци, всеки съд, натоварен със стоки, отнети със сила от някакви хора заради незаслужената и незаплатена полза на други. Конфискувах корабите, които плаваха под флага на идеята, срещу която се боря: идеята, че нуждата е свещен идол, който изисква човешки жертвоприношения, че нуждата на някакви хора е ножът на гилотината, надвиснал над другите, че всички ние трябва да живеем с работата, надеждите, плановете и усилията си, не на милостта на момента, в който този нож ще се спусне над нас, че обхватът на способностите ни е равен на опасността над нас, така че успехът ни ще сложи врата ни на дръвника, а провалът ще ни даде правото да вдигнем брадвата. Това е ужасът, който Робин Худ е обезсмъртил като

идеал за правдивост. Разправят, че се е борил срещу управниците-мародери и е връщал ограбеното на жертвите им, но не това е значението на легендата, която е оцеляла. Помнят го не като защитник на собствеността, а като защитник на нуждата, не като защитник на ограбените, а като доставчик на бедните. Смятат го за първия човек, който си е направил ореол от добродетел, практикувайки благотворителност с богатство, което не притежава, раздавайки стоки, които не е произвел, карайки другите да плащат за лукса на неговото съжаление. Той е човек, който се е превърнал в символ на идеята, че нуждата, а не постиженията, са източник на права, че не трябва да произвеждаме, а само да искаме, че спечеленото не ни принадлежи, за разлика от неспечеленото. Превърнал се е в оправдание за всеки посредствен тип, който, неспособен да се издържа, изисква властта да се разполага с имуществото на тези, които са подобри от него, и разтръбява готовността си да посвети живота си на по-низшите на цената на това да ограби по-висшите. Това е най-гнузното създание — двоен паразит, който живее от язвите на бедните и от кръвта на богатите, и който хората са свикнали да смятат за морален идеал. И това ни е докарало до един свят, където колкото повече произвежда човек, толкова по-близо е до загубата на всичките си права. Докато, ако способностите му са достатъчно големи, той ще се превърне в безправно създание, хвърлено като плячка на всеки, който го поиска, докато — за да бъде поставен над правата, над принципите, над морала, за да бъде поставен там, където всичко му е позволено, дори обирът и убийството — единственото, което човек трябва да направи, е да бъде в нужда. Чудите ли се защо светът се срива около нас? Ето срещу това се боря, господин Риърдън. Докато хората не научат, че от всички човешки символи Робин Худ е най-неморалният и най-презреният, няма да има справедливост на земята, нито пък начин човечеството да оцелее.

Риърдън слушаше вцепенено. Но под това вцепенение, като първото листенце на семето, което пробива нагоре, той почувства нещо, което не можеше да определи, но му изглеждаше познато и много далечно, като нещо, което е преживял и от което се е отказал отдавна.

— Всъщност, господин Риърдън, аз съм полицаи. Дълг на полицаия е да защитава хората от престъпници, а престъпници са тези,

които си присвояват богатство чрез сила. Дълг на полица е да прибира откраднатото имущество и да го връща на собствениците му. Но когато обирът стане цел на закона и дългът на полица стане не защитата, а грабенето на имущество, тогава човекът извън закона трябва да стане полица. Продавах товарите, които си присвоявах, на няколко специални клиенти в тази страна, които ми плащаха в злато. Продавах ги също така на контрабандистите в европейските народни републики. Знаете ли какви са условията на живот в тези народни републики? Тъй като производството и търговията — не насилието — са обявени за престъпления, най-добрите хора в Европа нямат друг избор, освен да станат престъпници. Робовладелците в тези страни остават на власт заради подаянията от техните другарчета обирджии в страни, които не са напълно източени, каквато е тази. Аз не позволявам подаянията да стигнат до тях. Продавам стоките на закононарушителите в Европа, на най-високите цени, които мога да получа, и ги карам да ми плащат в злато. Златото е обективната стойност, средството да запазиш богатството и бъдещето си. Никой в Европа няма право да държи злато, освен хората с камшиците, приятелите на човечеството, които твърдят, че го харчат за благо на своите жертви. Тъкмо това злато взимат моите клиенти-контрабандисти, за да ми плащат. Как ли? По същия начин, по който и аз се сдобивам със стоките. А след това аз връщам златото на онези, от които са били откраднати стоките — на нас, господин Риърдън, и на другите като вас.

Риърдън осъзна същността на емоцията, която отдавна беше забравил. Беше чувството, което беше изпитал — когато на четиринадесет години видя първия си чек за заплата, — когато на двайсет и четири стана управител на мините — когато, като собственик на мините, пусна първата поръчка от свое име за ново оборудване на най-добрия концерн на времето, на фабриката за двигатели „Двайсети век“ — чувство на тържествено и радостно вълнение, чувството, че е спечелил мястото си в свят, който уважава и че заслужава признанието на хората, от които се възхищава. В продължение на почти две десетилетия това чувство лежеше заровено под планина от отломки, докато годините добавяха все нови и нови пластове от презрение, от възмущение, от усилието му да не се оглежда, да не вижда хората, с които си има работа, да не очаква нищо

от другите и да съхранява като нещо интимно, между четирите стени на кабинета си, чувството за онзи свят, в който се беше надявал да се издигне. Ето че се появяваше отново, пробиваше изпод отломките — същото това чувство на жив интерес, чувството да чува светлия глас на разума, с който човек може да общува, да работи и да живее. Но това беше глас на пират, който говореше за насилие и му предлагаше замяна на неговия свят на разум и справедливост. Не можеше да го приеме — не можеше да изгуби и последните останки от възгледа си. Слушаше, а му се искаше да избяга, макар да знаеше, че не би искал да пропусне и дума.

— Влагам златото в банка, в банка със златен стандарт, господин Риърдън, на сметката на хората, които са неговите истински собственици. Това са хората с огромни способности, които са направили състоянията си с личните си усилия, чрез свободна търговия, без да използват принуда или помощ от правителството. Тъкмо те са великите жертви, които са допринесли най-много и са изстрадали най-лошата неправда в замяна. Имената им са записани в моята книга за реституция. Всеки товар злато, който съм върнал, е разпределен между тях и е депозиран в сметките им.

— Кой са те?

— Вие сте един от тях, господин Риърдън. Не мога да изчисля всички пари, които са ви били отнети — в скрити данъци, в наредби, в изгубено време, в прехосани усилия, в енергия, пропиляна, за да преодолявате изкуствени препятствия. Не мога да изчисля сумата, но ако искате да видите от какъв порядък е, просто се огледайте. Степента на мизерия, която се разпростира из тази някога просперираща страна, е равна на степента на несправедливостта, която сте претърпели. Ако хората отказват да ви платят онова, което ви дължат, това е начинът, по който ще го направят. Но има една част от дълга, която е записана и се пази. Това е частта, за която си поставих за цел да събера и да ви върна.

— Коя е тя?

— Данъкът върху дохода ви, господин Риърдън.

— Какво?

— Данъкът върху дохода ви за последните дванайсет години.

— Имате намерение да върнете тези пари?

— До стотинка и в злато, господин Риърдън.

Риърдън избухна в смях — смееше се като младо момче, с простишка радост, с наслада от невероятното.

— За Бога! Значи освен полицай сте и данъчен инспектор, така ли?

— Да — сериозно каза Данешолд.

— Не говорите сериозно, нали?

— Приличам ли на шегаджия?

— Но това е абсурдно!

— По-абсурдно от директива 10-289?

— Това нито е реално, нито е възможно!

— Нима само злото е реално и възможно?

— Но...

— И вие ли мислите, че смъртта и данъците са единствените сигурни неща, господин Риърдън? Е, за първото нищо не мога да направя, но ако вдигна товара от второто, хората могат да се научат да виждат връзката между двете и какъв по-дълъг и щастлив живот могат да постигнат. Може да се научат да смятат не смъртта и данъците, а живота и производството като двете абсолютни основи на моралния си кодекс.

Риърдън го погледна, без да се смее. Високата, стройна фигура, с анорака, който подчертаваше тренираната ловкост на мускулите, беше на разбойник; строгото мраморно лице беше на съдия; сухият, ясен глас беше на опитен деловодител.

— Мародерите не са единствените, които ви държат на отчет, господин Риърдън. И аз го правя. В моите досиета имам копия от всичките ви данъчни документи от последните дванайсет години, както и тези на всичките ми други клиенти. Имам приятели на някои удивителни места, които се сдобиват с копията, от които имам нужда. Разпределям парите сред клиентите си пропорционално на сумите, които са били взети насила от тях. Повечето сметки вече са изплатени на собствениците им. Вашата е най-голямата, която е останала за уреждане. В деня, когато сте готов да си я поискате, деня, в който ще съм сигурен, че нито пени няма да се плати, за да издържа крадците, ще ви прехвърля сметката. Дотогава... — той погледна златото на земята. — Вдигнете го, господин Риърдън. Не е откраднато. Ваше е.

Риърдън не мръдна, не отговори, не погледна надолу.

— В банката на ваше име има много повече.

— Каква банка?

— Помните ли Мидас Мълиган от Чикаго?

— Да, разбира се.

— Всичките ми сметки са в банката на Мълиган.

— В Чикаго няма банка на Мълиган.

— Не е в Чикаго.

Риърдън изчака един момент.

— Къде е?

— Мисля, че скоро ще разберете, господин Риърдън. Но сега не мога да ви кажа — и добави: — Трябва да ви кажа обаче, че само аз съм отговорен за това начинание. То е моя лична мисия. Само аз и екипажът на кораба ми се занимаваме с това. Дори банкерът ми няма нищо общо, освен че пази парите, които влагам. Много от приятелите ми не одобряват курса, който съм избрал. Но всички си избираме различни начини, за да водим една и съща битка, така че това е моят.

Риърдън се усмихна презрително:

— И не сте ли един от онези проклети алтруисти, които си губят времето в начинания без печалба и рискуват живота си, само за да служат на другите?

— Не, господин Риърдън. Инвестирам времето си в собственото си бъдеще. Когато се освободим и се наложи да започнем да възстановяваме всичко от руините, искам да видя света прероден колкото се може по-бързо. Ако тогава има някакъв работещ капитал в правилните ръце — в ръцете на най-добрите, най-производителните ни хора, — това ще спести години за всички останали, и, в крайна сметка векове от историята на страната. Попитахте ме какво значите за мен. Всичко, на което се възхищавам, всичко, което искам да бъде в деня, когато на земята отново ще има място за подобно съществуване, всичко, с което искам да си имам работа, макар това да е единственият начин да работя с вас сега и да ви бъде от полза.

— Защо? — прошепна Риърдън.

— Защото единствената ми любов, единствената ценност, заради която ме интересува да живея, е онази, която никога не е била обичана в света, никога не е спечелила признание, приятели или защитници: човешките способности. На тази любов служа, и ако трябва да изгубя живота си, на каква по-добра цел мога да го отдам?

Човекът, изгубил способността си да чувства? — помисли си Риърдън и осъзна, че строгостта на мраморното лице беше форма на дисциплиниране на способността да чувства твърде дълбоко. Равният глас продължаваше безстрастно:

— Искях да го знаете. Искях да го разберете сега, когато ви изглежда, че сте изоставен на дъното на някакъв кладенец, с нечовешки същества — последните останки от човечеството. Искях да знаете в най-безнадеждния си час, че денят на освобождението е много по-близо, отколкото си мислите. И има една специална причина, поради която исках да говоря с вас и да ви кажа тайната си преди да е дошъл подходящия момент. Чухте ли какво е станало със завода за стомана на Орън Бойл на брега в Мейн?

— Да — каза Риърдън, поразен да чуе, че думата се роди като въздишка, внезапно разтърсена от нетърпение — Не знаех дали е вярно.

— Вярно е. Направих го. Господин Бойл няма да произвежда риърдънов метал на брега на Мейн. Няма да го произвежда където и да е. Нито той, нито която и да е друга граблива гнида, която си мисли, че някаква директива ѝ дава право върху вашия ум. Който и да се опита да произвежда този метал, ще види пещите си взривени, машините си — повредени, товарите — унищожени, фабриката — запалена... толкова много неща ще се случат на всеки, който се опита, че хората ще кажат, че върху това тегне проклетие и скоро няма да има и един работник в страната, който да иска да влезе в завода на някой нов производител на риърдънов метал. Ако хора като Бойл си мислят, че имат нужда единствено от сила, за да ограбват по-висшите от тях, нека видят какво става, когато някой от тези по-висши реши да прибегне до сила. Искях да знаете, господин Риърдън, че нито един от тях няма да произвежда вашия метал, нито пък ще спечели и стотинка от него.

Понеже почувства ликуващото желание да се смее — както се беше смял при новината за пожара на Уайът, както се беше смял при рухването на „Д'Анкония мед“ — и знаеше, че ако го направи, онова нещо, от което се страхуваше, щеше да го задържи, нямаше да го остави този път, и той никога нямаше да види завода си отново — Риърдън се отдръпна и стисна устни, за да не издаде нито звук. Когато мигът отмина, той каза тихо, с твърд и мъртъв глас:

— Вземайте си златото и се махайте. Няма да приема помощ от престъпник.

Лицето на Данешолд не показва реакция.

— Не мога да ви насиля да приемете златото, господин Риърдън. Но няма да го прибера обратно. Можете да го оставите където си е, ако искате.

— Не искам помощта ви и нямам намерение да ви защитавам. Ако имах достъп до телефон, щях да извикам полицията. Щях да го направя и ще го направя, ако пак се опитате да говорите с мен. Ще го направя — като самозащита.

— Разбирам отлично какво имате предвид.

— Знаете — защото ви слушах, защото видяхте, че съм готов да ви чуя, — че не ви осъдих, както трябваше да направя. Не мога да осъждам нито вас, нито когото и да е друго. Вече не са останали стандарти, по които хората да живеят, така че няма да си правя труда да осъждам каквото и да правят днес, или начина, по който се опитват да понесат непоносимото. Ако това е вашият начин, ще ви оставя да вървите по дяволите заедно с него, но не искам да участвам — нито като ваше вдъхновение, нито като съучастник. Не очаквайте някога да приема парите от банковата ви сметка, ако тя изобщо съществува. Похарчете я за допълнителни брони, защото ще докладвам за това в полицията и ще им дам всички следи, които мога, за да ги пусна след вас.

Данешолд не помръдна и не отговори. Някъде далеч в тъмнината преминаваше товарен влак — те не можеха да го видят, но чуваха тежкото тракане на колелата да изпълва тишината. Изглеждаше съвсем близо, сякаш призрачен влак, състоящ се само от дълъг отрязък шум, минаваше покрай тях в нощта.

— Значи искахте да ми помогнете в най-безнадеждния ми час? — каза Риърдън. — Ако съм стигнал до там — единственият ми защитник да е пират, — не искам повече да бъда защитаван. Говорите все пак членоразделно, така че в името на това ще ви кажа, че не ми е останала никаква надежда, но поне знам, че когато дойде краят, ще съм живял по собствените си стандарти, макар да съм бил единственият, за когото са останали в сила. Ще съм живял в свят, който съм създал, и ще загина с последното парче от него. Не мисля, че ще се постараете да ме разберете, но...

Лъч светлина ги удари със силата на физически удар. Трополенето на влака беше погълнало шума от двигателя и те не бяха чули да се приближава една кола, която излетя от един страничен път иззад фермата. Не бяха на пътя ѝ, но чуха скърцането на спирачки зад двата фара, които приковаха на място невидимия ѝ силует. Риърдън отскочи неволно назад и успя да се възхити на събеседника си: ловкостта в самоконтрола на Данешолд се състоеше в това, че той не помръдна. Беше полицейска кола и беше спряла точно до тях. Шофьорът се наведе навън:

— О, това сте вие, господин Риърдън! — каза той и докосна козирката на фуражката си. — Добър вечер, сър.

— Здравейте — каза Риърдън, борейки се да контролира неестествената острота на гласа си. На предните седалки имаше двама патрулни полицаи — лицата им бяха изопнати и целенасочени не с обичайния приятелски израз, който имаха, когато спираха, просто за да побъбрят.

— Господин Риърдън, нали вървахте пеш от завода по улица „Еджууд“, покрай „Блексмит Коув“?

— Да, защо?

— Случайно да сте видели в онзи район един непознат човек, който да бърза нанякъде?

— Къде?

— Движи се или пеша, или с потрошени останки от кола, която обаче има двигател за милиони.

— Какъв човек?

— Висок, рус.

— Кой е той?

— Няма да повярвате, ако ви кажа, господин Риърдън. Виждали ли сте го?

Риърдън не осъзнаваше собствените си въпроси, а само удивителния факт, че успява да прокара звуците край някаква пулсираща преграда в гърлото си. Гледаше право към полицаия, но се чувстваше все едно фокусът на очите му се е отместил към периферното му зрение, и онова, което вижда особено ясно, е лицето на Данешолд, което го наблюдава безизразно — без чувство, без нито една черта или мускул по него да трепнат. Видя ръцете му, спокойно отпуснати, без да възнамеряват да посегнат за оръжие, оставили

високото, изправено тяло беззащитно и открито, сякаш пред взвод за разстрел. На светлината на фаровете видя, че лицето изглежда помладо, отколкото си беше помислил, и че очите бяха небесносини.

Усети, че най-опасно ще бъде, ако погледне директно Данешолд, затова държеше погледа си върху полицаия, върху бронзовите копчета на синята униформа, но обектът, който изпълваше съзнанието му — по-осезаемо от визуалното възприятие — беше тялото на Данешолд, голото тяло под дрехите, тялото, което можеше да бъде унищожено без следа. Не чуваше собствените си думи, защото едно изречение продължаваше да отеква в съзнанието му, без друг контекст, освен чувството, че това е единственото нещо, което има значение за него в света: „Ако трябва да изгубя живота си, на каква по-добра цел мога да го отдам?“

— Виждали ли сте го, господин Риърдън?

— Не — каза Риърдън. — Не съм.

Полицаят вдигна рамене със съжаление и хавана волана. — И не сте виждали никой, който да изглежда подозрително?

— Не.

— И никаква странна кола не ви е изпреварвала по пътя?

— Не.

Полицаят посегна към стартера.

— Получихме съобщение, че са го видели на брега някъде тук тази вечер, и хвърлихме мрежа в пет окръга. Не трябва да споменаваме името му, за да не плашим хората, но това е човек, чиято глава струва три милиона долара — награди, обещани от правителства по целия свят.

Вече беше натиснал стартера и двигателят цепеше въздуха с отчетлив пукот, когато вторият полицаи се наведе напред. Гледаше русата коса под шапката на Данешолд.

— Кой е този, господин Риърдън? — попита той.

— Новият ми бодигард — каза Риърдън.

— О...! Разумна предпазна мярка във времена като днешните, господин Риърдън. Лека нощ, сър.

Колата подскочи и тръгна. Червените й стопове се стопиха надолу по пътя. Данешолд я погледа как се отдалечава, после се вгледа многозначително в дясната ръка на Риърдън. Риърдън осъзна, че е говорил с полицаия с ръка, вкопчена в пистолета в джоба му, и че е бил

готов да го използва. Той разтвори пръсти и побърза да я извади. Данешолд се усмихна. Усмивката беше пълна с лъчисто удоволствие, с мълчаливия смях на чист, млад дух, посрещнал момент, който се радваше, че е преживял. И въпреки че не си приличаха, усмивката накара Риърдън да си помисли за Франсиско д'Анкония.

— Не излъгахте — каза Рагнар Данешолд. — Вашият бодигард — ето какво съм и какво заслужавам да бъда, по много повече начини, отколкото бихте могъл да знаете в момента. Благодаря, господин Риърдън, и до скоро — ще се срещнем много по-скоро, отколкото се надявах.

Той изчезна, преди Риърдън да може да отговори. Стопи се зад каменната ограда също така неочаквано и безшумно, както се беше появил. Когато Риърдън се обърна и погледна полето, от него нямаше и следа, нито пък никакъв знак за движение някъде в тъмнината. Риърдън стоеше на края на празен път сред поле от самота, което изглеждаше по-обширно от преди. След това видя в краката си предмет, увит в грубо платно, единият край на който беше оголен и блещукаше на лунната светлина с цвета на косата на пирата. Той се наведе, вдигна го и продължи.

* * *

Кип Чалмърс изруга, когато влакът се наклони и разля коктейла му по масата. Той се приведе напред с лакът в локвичката и каза:

— Дяволите да ги вземат тези железници! Какво става с коловозите им? Мислиш си, че с всички пари, които получават, все ще ти предложат нещо, така че да не се друσαμε като фермери върху каруца със слама!

Тримата му спътници не си дадоха труда да отговорят. Беше късно и стояха в салона само защото беше нужно усилие, за да се оттеглят в купетата си. Светлините в салона изглеждаха като малки амбразури сред цигарения дим, пропит с миризмата на алкохол. Това беше частен вагон, който Чалмърс беше изискал и получил за пътуването си, беше прикачен към „Комет“ и се люлееше като опашката на нервно животно, докато „Комет“ се виеше по планинските завои.

— Ще започна кампания за национализация на железниците — каза Кип Чалмърс свирепо и предизвикателно на един дребен, сив човек, който го гледаше без интерес. — Това ще бъде лозунгът на кампанията. Трябва да имам лозунг. Не харесвам Джим Тагарт. Изглежда като зле сварена мида. Да вървят по дяволите железниците! Време е да ги приберем.

— Лягай си — каза мъжът, — ако изобщо искаш да приличаш на човек на големия митинг утре.

— Мислиш ли, че ще се справим?

— Ти трябва да се справиш.

— Знам, че трябва. Но не мисля, че ще пристигнем навреме. Този проклет суперспециален охлюв закъснява с часове.

— Трябва да стигнеш там, Кип — заплашително каза мъжът, с упорит и монотонен глас на човек, лишен от мисъл, който преследва целта, без да го е грижа за средствата.

— Дяволите да те вземат, да не мислиш, че не знам?

Кип Чалмърс имаше къдрава руса коса и безформена уста. Произхождаше от семейство, което беше наполовина богато и наполовина известно, но се надсмиваше над богатството и известността по начин, който предполагаше, че само висш аристократ може да си позволи такава степен на цинично безразличие. Беше завършил колеж, специализиран в обучението на подобен род аристократи. Колежът го беше научил, че целта на идеите е да заблуждават онези, които са достатъчно глупави, за да мислят. Беше си проправил път до Вашингтон с грацията на крадец, скачайки от бюро на бюро, сякаш по издатините на срутваща се сграда. Класираха го като полусилен, но маниерите му караха непосветените да го бъркат със самия Уесли Мауч.

По причини, свързани с неговата собствена стратегия, Кип Чалмърс беше решил да влезе в популярната политика и да се кандидатира за Конгреса в Калифорния, въпреки че не познаваше изобщо този щат — освен филмовата му индустрия и баровете по плажа. Организаторът на кампанията му беше свършил предварителната работа и сега Чалмърс отиваше да се изправи пред бъдещите си избиратели за пръв път — утре вечер, в Сан Франциско, на много рекламиран митинг. Организаторът беше поискал да тръгне един ден по-рано, но Чалмърс беше останал във Вашингтон, за да

присъства на един коктейл, и беше взел последния възможен влак. Не беше показал никаква загриженост за митинга до тази вечер, когато забеляза, че „Комет“ се движи с шест часа закъснение.

Тримата му спътници не обръщаха внимание на настроението му: алкохолът им харесваше. Лестър Тък, организаторът на кампанията, беше дребен, възрастен човек с лице, което изглеждаше, сякаш е било ударено с юмрук и никога повече не се е оправило. Той беше адвокат, който би представлявал дребни крадци и хора, които инсценират инциденти за сметка на богати корпорации, ако се беше родил няколко поколения по-рано; сега беше открил, че може да постигне повече, ако представлява хора като Кип Чалмърс.

Лора Брадфорд беше сегашната любовница на Чалмърс — той я харесваше, защото негов предшественик беше Уесли Мауч. Тя беше актриса, която си беше пробила път от способна изпълнителка на второстепенни роли до посредствена звезда не като спеше с шефовете на студията, а по по-заобиколния, но и по-кратък път — като спеше с бюрократи. В интервютата си за пресата говореше за икономика, вместо за сценичен блясък, с войнствения, раздаващ справедливост маниер на треторазредните таблоиди — цялата ѝ икономика се свеждаше до твърдението „трябва да помогнем на бедните“.

Гилбърт Кийт-Уъртинг беше гост на Чалмърс поради някаква причина, която никой от двамата им не можеше да разбере. Той беше британски писател със световна слава, популярен преди трийсет години — оттогава никой не си даваше труд да чете какво е написал, но всички го приемаха като жив класик. Смятаха го за задълбочен заради изречения като: „Свобода ли? Хайде да спрем да говорим за свобода. Свободата е невъзможна. Човек никога не може да бъде освободен от глада, от студа, от болестите, от физическите нужди. Никога не може да се освободи от тиранията на природата. Така че защо да възразява на тиранията на политическата диктатура?“ Когато цяла Европа приложи на практика идеите, които беше проповядвал, той се премести в Америка. През годините и стилът му на писане, и тялото му се бяха поотпуснали. На седемдесет той беше един дебел старец с боядисана коса и презрителен цинизъм, украсен с йога-цитати за безполезността на всяко човешко начинание. Кип Чалмърс го беше поканил, защото това му се струваше изискано. Гилбърт Кийт-Уъртинг беше дошъл, защото нямаше къде другаде да иде.

— По дяволите тия от железниците! — каза Кип Чалмърс. — Правят го нарочно. Искат да съсипят кампанията ми. Не мога да пропусна митинга! За Бога, Лестър, направи нещо!

— Опитях се — каза Лестър Тък. На последната гара се беше опитал да намери по телефона въздушен транспорт, за да завършат пътуването си, но нямаше пътнически полети през следващите два дни.

— Ако не ме закарат навреме, ще им взема скалповете барабар с железницата им! Не можем ли да кажем на проклетия кондуктор да побързат?

— Каза му го три пъти.

— Ще накарам да го уволнят. Нищо не ми каза, освен купищата извинения за смотаните им технически проблеми. Трябва ми транспорт, а не извинения. Не могат да се отнасят към мен както към простите си пътници по вагоните. Очаквам да ме закарат там, където искам да отида, когато искам. Не знаят ли, че съм във влака?

— Вече го знаят — каза Лора Брадфорд. — Млъкни, Кип. Отегчаваш ме.

Чалмърс напълни отново чашата си. Вагонът се люлееше и стъкларията дрънчеше тихо по рафтовете на бара. В прозореца продължаваха да се люшкат парченца звездно небе, а звездите сякаш се удряха една в друга. Не можеха да видят нищо отвъд последния прозорец на вагона, освен малките отблясъци в червено и зелено, които отбелязваха края на влака, и бягащото парче от линията, което изчезваше в мрака. Влакът минаваше покрай каменна стена и от време на време звездите се гмурваха в неочакван процеп, който очертаваше, някъде високо над тях, върховете на планините на Колорадо.

— Планини... — удовлетворено каза Гилбърт Кийт-Уъртинг.

— Именно такива гледки те карат да чувстваш незначителността на човека. Какво е този нахален релсов път, с който грубите материалисти толкова се гордеят, че са го построили, сравнен с онова вечно величие? Некадърна тропоска по ръбовете на дрехата на природата. Дори и един от тези гранитни гиганти да рухне, ще унищожи влака.

— Че защо да рухва? — попита Лора Брадфорд без особен интерес.

— Мисля, че този проклет влак се движи все по-бавно — каза Кип Чалмърс. — Копелетата се бавят, въпреки това, което им казах!

— Ами... все пак сме в планината... — каза Лестър Тък.

— По дяволите планината! Лестър, кой ден сме днес? С всички тия проклети смени на времето, не мога да разбера...

— Двайсет и седми май — въздъхна Лестър Тък.

— Двайсет и осми май — каза Гилбърт Кийт-Уъртинг, след като хвърли един поглед на часовника си. — Двайсет минути след полунощ е.

— Боже! — извика Чалмърс. — Значи митингът е днес?

— Аха — каза Лестър Тък.

— Няма да успеем! Няма да...

Влакът се разтrese силно и изби чашата от ръката му. Острият звук от разбиването ѝ на пода се смеси с писъка на колелата при остър завой на релсите.

— Всъщност — нервно попита Гилбърт Кийт Уъртинг — тия ваши железници безопасни ли са?

— Естествено, че са! — каза Кип Чалмърс. — Имаме толкова много правила, наредби и регулации, че тия копелета няма да посмеят да не са безопасни! Лестър, къде сме? Коя е следващата спирка?

— Няма други спирки до Солт Лейк Сити.

— Така де, коя е следващата гара?

Лестър Тък извади зацапана карта, която поглеждаше на всеки няколко минути откакто се беше мръкнало.

— Уинстън — каза той. — Уинстън, Колорадо.

Кип Чалмърс се протегна за друга чаша.

— Тинки Холъуей каза, че Уесли казал, че ако не спечелиш изборите, с теб е свършено — каза Лора Брадфорд. Седеше, изтегната в стола си, и гледаше някъде покрай Чалмърс, изучавайки собственото си лице в едно огледало на стената на салона — беше отегчена и ѝ доставяше удоволствие да предизвиква безпомощния му гняв.

— Така казал, значи?

— Аха. Уесли не иска онзи — как му беше името, дето ще излезе срещу теб — да влезе в конгреса. Ако не спечелиш, Уесли ще стане доста труден. Тинки каза...

— По дяволите тоя копелдак! По-добре да пази собствения си врат!

— О, не знам. Уесли много го харесва — и добави: — Тинки Холъуей не би допуснал никакъв мизерен влак да го принуди да изпусне важна среща. Него не биха дръзнали да задържат.

Кип Чалмърс седеше и зяпаше чашата си.

— Ще накарам правителството да конфискува всички железници — тихо каза той.

— Наистина — каза Гилбърт Кийт-Уъртинг, — не виждам защо не сте го направили досега. Това е единствената страна, която е достатъчно назадничава, за да позволява частна собственост върху железниците.

— Добре де, с вас ще наваксаме — каза Кип Чалмърс.

— Вашата страна е толкова невероятно наивна. Такъв анахронизъм. Всички тия приказки за свобода и човешки права — не съм ги чувал от времето на дядо си. Това е просто словесният лукс на богатите. В крайна сметка за бедните няма никакво значение дали препитанието им е оставено на милостта на индустриалеца или на бюрократа.

— Дните на индустриалците отминаха. Сега е времето на...

Сътресението се усети така, че като че ли въздухът във вагона ги блъсна напред, а подът спря неподвижно под краката им. Кип Чалмърс беше запратен на килима, Гилбърт Кийт-Уъртинг легеше върху масата, светлините бяха угаснали. По рафтовете се трошаха чаши, стоманата на стените скърцаше така, сякаш щеше да се разкъса всеки момент, докато някакъв продължителен, далечен глух звук премина като конвулсия през колелетата на влака.

Когато надигна глава, Чалмърс видя, че вагонът е цял и неподвижен, чу стоновете на спътниците си и първия истеричен писък на Лора Брандфорд. Пропълзя по пода до вратата, дръпна я рязко и хукна надолу по стълбите. Далеч напред, до един завой, видя движещи се светлини и червени отблясъци на едно място, където локомотивът не би трябвало да бъде. Тръгна опипом из мрака, спъвайки се в полуоблечени тела, които държаха безполезните пламъчета на клечки кибрит. Някъде до линията видя човек с фенерче и го сграбчи за ръката. Беше кондукторът.

— Какво стана? — каза на пресекулки Чалмърс.

— Сцепена релса — безстрастно отговори кондукторът. — Локомотивът е излязъл от релси.

— Излязъл от...?

— И е паднал настрани.

— Има ли... жертви?

— Не. Механикът е добре. Огнярят е ранен.

— Сцепена релса? Как така сцепена релса?

Лицето на кондуктора имаше странен израз — беше неумолимо, обвинително и затворено.

— Релсите се износват, господин Чалмърс — отговори той със странна настойчивост. — Особено по завоите.

— Не знаехте ли, че е износена?

— Ние знаехме.

— Тогава защо не сте я сменили?

— Щяха да я сменят. Но господин Лоуси го отмени.

— Кой е господин Лоуси?

— Човекът, който не е нашият оперативен вицепрезидент.

Чалмърс се чудеше защо кондукторът го гледа така, сякаш нещо, свързано с катастрофата, е негова вина.

— Добре... добре де, няма ли да върнете локомотива на линията?

— Този локомотив няма да се върне върху която и да е линия, така като го гледам.

— Но... но той трябва да ни придвижи!

— Не може.

Сред движещите се светлилки и приглушените писъци Чалмърс изведнъж почувства, без да иска да се изправи срещу нея, черната безбрежност на планините, тишината на стотици необитаеми мили и несигурната издатина, увиснала между каменната стена и бездната. Той се хвана по-здраво за ръката на кондуктора.

— Ама... ама какво ще правим?

— Механикът отиде да се обади в Уинстън.

— Да се обади? Как?

— Има телефон на няколко мили надолу по линията.

— Ще ни измъкнат ли оттук?

— Ще ни измъкнат.

— Но... — тогава умът му направи връзка с миналото и бъдещето, и гласът му за пръв път се извиси до крясък: — Колко ще трябва да чакаме?

— Не знам — каза кондукторът. После отмести ръката на Чалмърс от себе си и отмина.

Нощният оператор на гара Уинстън изслуша съобщението по телефона, остави слушалката и се втурна нагоре по стълбите, за да измъкне началника на гарата от леглото. Началникът беше плещест, груб и непостоянен тип, който беше назначен преди десет дни по нареждане на новия управител на района. Той се вдигна замаяно на крака, но изведнъж се разбуди, когато гласът на оператора стигна до мозъка му.

— Какво? — задави се той. — Боже! „Комет“? Спри да трепериш и не стой там! Обади се в Силвър Спрингс!

Нощният диспечер в централата в Силвър Спрингс изслуша съобщението, после се обади на Дейв Мичъм, новият управител на отдела в Колорадо.

— „Комет“? — задави се Мичъм, притиснал с ръка слушалката до ухото си, докато краката му се удряха в пода, изхвърляйки го от леглото. — И локомотивът не става? Дизелът?

— Да, сър.

— Боже! Боже всемогъщи! Какво ще правим? — сетне, спомняйки си позицията си, добави: — Добре, прати аварийния влак.

— Пратих го.

— Обади се на оператора в Шерууд да задържи целия трафик.

— Обадох се.

— Какво имаме по разписание?

— Товарния на военните, в западна посока. Но трябва да пристигне след около четири часа. Движи се със закъснение.

— Слизам веднага... Чакай, докарай Бил, Санди и Кларънс докато стигна. Ще има доста за плащане!

Дейв Мичъм винаги се беше оплаквал от несправедливостта, защото, казваше той, винаги е имал лош късмет. Обясняваше го, като говореше неясно за конспирацията на големите, които никога не са му давали шанс, въпреки че така и не казваше кого има предвид под „големите“. Старшинството в службата беше любимата му тема за мрънкане и единственият му ценностен стандарт; той беше в железниците по-дълго от много други, които го бяха надминали в кариерата; това, твърдеше той, е доказателство за несправедливостта на социалната система, ако и никога да не обясняваше какво точно има

предвид под „социална система“. Беше работил за много железопътни компании, но не беше останал дълго в нито една от тях. Работодателите му не можеха да го обвинят в нищо конкретно, но се отърваваха от него, защото казваше „никой не ми е казал да го направя“ твърде често. Не знаеше, че дължи настоящата си работа на сделка между Джеймс Тагарт и Уесли Мауч: когато Тагарт продаде на Мауч тайната на личния живот на сестра си в замяна на повишаване на цените, Мауч го накара да му направи една допълнителна услуга според обичайните им правила за пазарлък, които се състояха в това да се изстиска всичко възможно от всяка сделка. Допълнението беше работа за Дейв Мичъм, който беше зет на Клод Слейгънхоп, който пък беше президент на Приятелите на глобалния прогрес, които Мауч смяташе за проводници на ценно влияние върху общественото мнение. Джеймс Тагарт прехвърли отговорността за намирането на работа за Мичъм на Клифтън Лоуси. Лоуси натика Мичъм на първото работно място, което се появи — управител на отдела в Колорадо, — когато човекът, който го заемаше, напусна без предупреждение. Беше напуснал, когато допълнителният дизелов локомотив на гара Уинстън беше даден за специалния влак на Чик Морисън.

— Какво ще правим? — проплака Дейв Мичъм, когато се втурна, наполовина облечен и замаян от съня, в кабинета си, където главният диспечер, началникът на гарата и бригадирът на железничарите го очакваха. Тримата не отговориха. Бяха мъже на средна възраст, с много години служба в железниците зад гърба си. Преди месец биха дали доброволно съвет при всяка извънредна ситуация, но започваха да разбират, че нещата са се променили и че е опасно да се говори.

— Какво, по дяволите, ще правим?

— Едно е сигурно — каза Бил Брент, главният диспечер. — Не можем да изпратим влак с парен локомотив в тунела.

Погледът на Дейв Мичъм потъмня: знаеше, че само за това мислят всички и му се щеше Брент да не беше го изричал.

— Добре де, откъде ще вземем дизел? — ядосано попита той.

— Няма откъде — каза бригадирът.

— Но не можем да държим „Комет“ да чака на страничен коловоз цяла нощ!

— Май ще трябва — каза началникът на гарата. — Каква полза да говорим за това, Дейв? Знаеш, че няма нито един дизел в целия

отдел.

— Но, за Бога, как очакват да пускаме влакове без локомотиви?

— Госпожица Тагарт не очакваше — каза бригадирът. — Но господин Лоуси очаква.

— Бил — попита Мичъм с такъв тон, сякаш молеше за услуга, — няма ли нещо трансконтинентално тази нощ с някакъв дизел на него?

— Първият възможен — неумолимо каза Бил Брент — ще бъде №236, бързият товарен от Сан Франсиско, който трябва да пристигне в Уинстън в седем и осемнайсет сутринта — и добави:

Това е най-близкият дизел в момента. Проверих.

— А специалният военен влак?

— По-добре не мисли за него, Дейв. Този има предимство пред всичко друго по линията, включително „Комет“, по нареждане на военните. Вече са закъснели и сандъците са се палили два пъти. Пренасят муниципии за арсеналите на Западния бряг. По-добре се моли нищо да не ги спре в твоя район. Ако си мислиш, че ще настане ад, ако задържим „Комет“, това ще е нищо пред онова, което ще стане, ако задържим този влак.

Замълчаха. Прозорците бяха отворени в лятната нощ и можеха да чуят как звъни телефонът в кабинета на диспечера долу. Сигналните светлини мигаха над изоставените площи, които някога бяха забързана разпределителна гара. Мичъм погледна към депо, където черните силуети на няколко парни локомотива се очертаваха на слабата светлина.

— Тунелът... — каза той и спря.

— ... е дълъг осем мили — каза подчертано остро началникът на гарата.

— Само си мислех — сопна се Мичъм.

— По-добре недей — меко каза Брент.

— Нищо не съм казал!

— За какво си говорихте с Дик Хортън, преди да напусне? — прекалено невинно попита бригадирът, сякаш темата беше маловажна. — Не беше ли за това, че вентилационната система на тунела е на ръба? Не каза ли той, че тунелът едва ли е безопасен в наши дни дори за дизелови локомотиви?

— Защо повдигаш въпроса? — тросна се Мичъм. — Нищо не съм казал!

Дик Хортън, главният инженер на отдела, беше напуснал три дни след пристигането на Мичъм.

— Просто реших да го спомена — невинно отговори бригадирът.

— Виж, Дейв — каза Бил Брент, понеже знаеше, че Мичъм по-скоро ще тъпче на едно място още час, отколкото да вземе решение, — знаеш, че можем да направим само едно нещо: задръж „Комет“ в Уинстън до сутринта, изчакай №236, пусни неговия дизел да прекара „Комет“ през тунела, после пусни „Комет“ да довърши пътуването с най-добрия парен локомотив, който можем да му осигурим от другата страна.

— Но с колко ще го забави това?

Брент вдигна рамене.

— Дванайсет часа, осемнайсет часа, кой знае?

— Осемнайсет часа — за „Комет“? Господи, това никога не се е случвало преди!

— Нищо от онова, което ни се случва сега, не е ставало преди — каза Брент с неочаквана умора в отрывистия си, компетентен глас.

— Но в Ню Йорк ще хвърлят вината върху нас! Цялата вина ще хвърлят върху нас!

Брент вдигна рамене. Преди месец би помислил подобна несправедливост за невъзможна — сега беше помъдрял.

— Предполагам... — нещастно каза Мичъм — предполагам, че няма какво друго да направим.

— Няма, Дейв.

— О, Боже! Защо трябваше точно на нас да се случи!

— Кой е Джон Голт?

Беше вече два и половина, когато „Комет“, теглен от стар маневрен локомотив, рязко спря на страничен коловоз на гара Уинстън. Кип Чалмърс с невярващ гняв хвърли поглед навън към няколкото коптора върху пустия склон и архаичния навес на гарата.

— Сега пък какво? Защо, по дяволите, спират тук? — извика той и натисна звънеца за кондуктора. Със завръщането на движението и безопасността ужасът му се беше превърнал в бяс. Чувстваше се едва ли не сякаш са го измамили, като са го накарали да изпита ненужен страх. Спътниците му още висяха по масите в салона — бяха твърде разклатени, за да спят.

— Колко време ли? — безстрастно каза кондукторът в отговор на въпроса му. — До сутринта, господин Чалмърс.

Чалмърс го зяпна сащисано.

— Ще стоите тук до сутринта?

— Да, господин Чалмърс.

— Тук?

— Да.

— Но аз имам митинг в Сан Франциско довечера!

Кондукторът не отговори.

— Защо? Защо трябва да стоим? Защо, по дяволите? Какво е станало?

Бавно, търпеливо, с презрителна вежливост, кондукторът му обясни точно ситуацията. Но преди години — в прогимназията, в гимназията, в колежа, Кип Чалмърс беше научен, че човек не може и не трябва да живее съгласно разума.

— По дяволите тунелът! — изкрещя той. — Да не мислите, че ще ви оставя да ме задържате само заради някакъв си мизерен тунел? Да не искате да разрушите жизненоважни национални планове заради някакъв си тунел? Кажете на механика си, че трябва да съм в Сан Франциско до вечерта и че трябва да ме закара там!

— Как?

— Това е ваша работа, не моя.

— Няма начин да се направи.

— Тогава намерете начин, проклети да сте!

Кондукторът не отговори.

— Да не мислите, че ще оставя мизерните ви технологични проблеми да влияят на изключително важни социални въпроси? Знаете ли кой съм аз? Кажете на механика да тръгва, ако му е мила работата!

— Механикът изпълнява заповеди.

— По дяволите заповедите! Аз издавам заповедите сега! Кажете му да тръгва веднага!

— Може би е по-добре да говорите с началника на гарата, господин Чалмърс. Аз нямам властта да ви отговоря така, както ми се иска — каза кондукторът и излезе.

Чалмърс скочи на крака.

— Ей, Кип... — с неохота каза Лестър Тък — може би е вярно... може би не могат да го направят.

— Могат, щом като трябва! — сопна се Чалмърс, докато крачеше решително към вратата. Преди години, в колежа, го бяха научили, че единственото ефикасно средство да принудиш хората към действие е страхът. В разнебитения офис на гара Уинстън той се изправи срещу сънен човек с отпуснати, уморени черти, и уплашено момче, което седеше на бюрото на оператора. Те изслушаха в мълчалив унес потока от такива цинизми, каквито не бяха чували от никоя бригада работници.

— ... и не е мой проблем как ще прекарате влака през тунела, вие трябва да го измислите! — заключи Чалмърс. — Но ако не ми намерите локомотив и не подкарате този влак, можете да целунете за сбогом работата си, разрешителните си и цялата проклетата железница!

Началникът на гарата никога не беше чувал за Кип Чалмърс и не знаеше каква е позицията му. Но знаеше, че живее във време, когато непознати хора с неопределени позиции имаха неограничена власт — власт на живот и смърт.

— Не зависи от нас, господин Чалмърс — умолително каза той. — Не ние издаваме заповедите. Заповедта дойде от Силвър Спрингс. Да се обадим на господин Мичъм и...

— Кой е господин Мичъм?

— Той е управителят на района в Силвър Спрингс. Да му пратим съобщение да...

— Няма да се занимавам с някакъв си управител! Ще пратя съобщение на Джим Тагарт — ето какво ще направя!

Преди началникът на гарата да успее да се съвземе, Чалмърс се извъртя към момчето и нареди:

— Ей, ти! Запиши това и го изпрати веднага!

Това беше съобщение, което само месец преди това началникът на гарата не би приел от който и да е пътник, правилата го забраняваха, но той вече не беше сигурен за правилата:

„До господин Джеймс Тагарт, Ню Йорк. Задържан съм на «Комет» в Уинстън, Колорадо, заради некомпетентността на хората ти, които отказват да ми дадат локомотив. Имам среща от най-високо национално значение в Сан Франциско довечера. Ако не подкараш влака ми веднага, можеш да се досетиш за последствията. Кип Чалмърс“.

След като момчето предаде думите по кабелите, които се простираха от стълб на стълб из целия континент, като стражи на линията на „Тагарт“, и след като Кип Чалмърс се върна във вагона си да чака отговора, началникът на гарата се обади на Дейв Мичъм, който беше негов приятел, и му прочете текста на съобщението. Чу как Мичъм простена в отговор.

— Реших да ти кажа, Дейв. Никога не съм чувал за този тип преди, но може би е важна клечка.

— Не знам — изпъшка Мичъм. — Кип Чалмърс? Виждам името му по вестниците през цялото време, заедно с тези на момчетата нависоко, не знам какъв е, но е от Вашингтон, така че не можем да рискуваме. Боже, какво ще правим?

Не можем да рискуваме, помисли си и операторът на „Тагарт“ в Ню Йорк и предаде съобщението по телефона в дома на Джеймс Тагарт. В Ню Йорк беше почти шест сутринта и Джеймс Тагарт беше събуден от неспокойния сън на една тежка нощ. Изслуша обаждането с изопнато лице. Почувства същия страх, като началника на гарата в Уинстън, и то поради същата причина. Обади се в дома на Клифтън Лоуси. Целият бяс, който не можеше да излее върху Кип Чалмърс, беше изсипан по телефонната жица върху Клифтън Лоуси.

— Направи нещо! — крещеше Тагарт. — Не ме интересува какво ще правиш, това си е твоята работа, не моята, но се погрижи за това влакът да премине! Какво става, по дяволите? Никога не съм чувал „Комет“ да бъде задържан! Така ли управляваш отдела си? Хубава работа, важни пътници да започнат да ми пращат телеграми! Поне докато сестра ми беше на това място не ме будеха посред нощ за всеки счупен клин в Айова или Колорадо!

— Толкова съжалявам, Джим — гладко каза Клифтън Лоуси с тон, който балансираше между извинение, успокоение и необходимото количество снизходителна самоувереност. — Това е просто недоразумение. Нечия глупава грешка. Не се притеснявай, ще се погрижа. Бях си легнал, но ще се погрижа веднага.

Клифтън Лоуси не си беше легнал — тъкмо се беше върнал от обиколка из нощните клубове в компанията на една млада дама. Помоли я да почака и хукна към офисите на „Тагарт Трансконтинентал“. Никой от хората от нощния персонал, които го видяха там, не можеше да каже защо е решил да се появи лично, но не

можеха да твърдят и че е ненужно. Той се втурна в няколко кабинета, беше видян от много хора и създаде впечатлението за важна дейност. Единственият физически резултат от това беше заповед, която тръгна по жиците към Дейв Мичъм, управител на отдела в Колорадо: „Дайте локомотив на господин Чалмърс веднага. Прекарайте «Комет» безопасно и без ненужни закъснения. Ако не сте в състояние да изпълнявате задълженията си, ще ви държа отговорни пред Комисията по унификация. Клифтън Лоуси“.

След това Клифтън Лоуси се обади на приятелката си да се присъедини към него и тръгна към един крайпътен мотел, за да е сигурен, че никой няма да може да го намери през следващите няколко часа. Диспечерът в Силвър Спрингс беше смаян от заповедта, която предаде на Дейв Мичъм, но Мичъм разбра. Знаеше, че нито една заповед в железниците не може да бъде формулирана по този начин, че не може да се даде локомотив на пътник; знаеше, че всичко е пиеса, предполагаше що за пиеса е това и го изби студена пот, щом осъзна кой ще бъде жертвения козел в пиесата.

— Какво става, Дейв? — попита началникът на гарата. Мичъм не отговори. Грабна телефона, а ръцете му трепереха, докато се молеше за връзка с оператора на „Тагарт“ в Ню Йорк. Изглеждаше като животно в капан. Помоли оператора в Ню Йорк да го свърже с дома на господин Клифтън Лоуси. Операторът се опита. Нямаше отговор. Той му се примоли да продължи да се опитва и изпробва всеки номер, за който можеше да се сети, на който можеше да бъде открит господин Лоуси. Операторът обеща и Мичъм затвори, но знаеше, че е безполезно да чака или да говори с когото и да е в отдела на господин Лоуси.

— Какво става, Дейв?

Мичъм му подаде заповедта и видя по лицето на началника, че капанът е точно толкова лош, колкото е подозирал. Обади се на регионалната централа на „Тагарт Трансконтинентал“ в Омаха, Небраска, и помоли да говори със старшия отговорник на района. Последва кратка тишина по жицата, след това гласът на оператора в Омаха му каза, че старшият отговорник е напуснал и е изчезнал преди три дни, „след дребен проблем с господин Лоуси“ добави гласът. Поиска да говори с помощник-отговорника за неговия район, но асистентът беше извън града за уикенда и не можеха да се свържат с него.

— Намерете ми някой друг! — крещеше Мичъм. — Който и да е, от който и да е район! За Бога, намерете някой, който да ми каже какво да правя!

Човекът, който дойде на телефона, беше помощник-отговорникът на района Айова-Минесота.

— Какво? — сряза той Мичъм още при първите му думи. — В Уинстън, Колорадо? Защо, по дяволите, се обаждате на мен?... Не, не ми казвайте какво е станало, не искам да знам!... Не, казах! Не! Няма да ме прецакате така, че да се налага да обяснявам след това защо съм направил или не съм направил нещо си за нещо си. Това не е мой проблем!... Говорете с някой от началниците на района, не се хващайте за мен, какво общо имам аз с Колорадо? По дяволите, откъде да знам, намерете главния инженер, говорете с него!

Главният инженер на Централния район отговори нетърпеливо:

— Да? Какво? Какво има? — и Мичъм се впусна в отчаяни обяснения. Когато главният инженер чу, че няма дизелов локомотив, се сопна: — Ами тогава ще задържите влака, разбира се! — но когато чу за господин Чалмърс, каза с внезапно омекнал глас:

— Хм... Кип Чалмърс? От Вашингтон?... Ами не знам. Това трябва да го реши господин Лоуси.

Когато Мичъм каза:

— Господин Лоуси ми нареди да уредя въпроса, но... — главният инженер се тросна с огромно облекчение:

— Тогава правете точно както е наредил господин Лоуси! — и затвори.

Дейв Мичъм внимателно затвори слушалката. Вече не крещеше. Вместо това отиде на пръсти до един стол, сякаш дебнеше нещо. Седна и остана вторачен дълго в заповедта на господин Лоуси. После прекара поглед през стаята. Диспечерът беше зает с телефона. Началникът на гарата и бригадирът бяха там, но се правеха, че не чакат. Щеше му се Бил Брент, главният диспечер, да си иде у дома, той обаче стоеше в един ъгъл и го гледаше. Бил беше дребен, слаб човек с широки рамене, беше на четирийсет, но изглеждаше по-млад, имаше бледото лице на човек, който работи в кабинет, и твърдите, сухи черти на каубой. Беше най-добрият диспечер в системата. Мичъм стана рязко и се качи в кабинета си, стиснал заповедта на Лоуси в ръка.

Дейв Мичъм не беше добър в това да разбира инженерни или транспортни проблеми, но разбираше хора като Клифтън Лоуси. Разбираше каква игра играят началниците в Ню Йорк и какво му причиняват в момента. Заповедта не му нареждаше да даде на господин Чалмърс парен локомотив, а просто „локомотив“. Ако дойдеше време да отговаря на въпроси, нима господин Лоуси нямаше да хлъцне от шок и възмущение, защото е очаквал един управител на клон да знае, че заповедта може да има предвид единствено дизелов локомотив? В заповедта се изискваше „Комет“ да се прекара безопасно — не трябва ли управителят да знае какво е безопасно? „И без ненужни закъснения“. Кое беше ненужно закъснение? Ако имаше риск от огромна катастрофа, нямаше ли едно закъснение от седмица или дори месец да бъде нужно?

На шефовете в Ню Йорк не им пука, мислеше си Мичъм, не ги интересува дали господин Чалмърс ще стигне навреме или пък ще ги застигне безпрецедентна катастрофа — интересуваше ги единствено да се уверят, че няма да носят отговорност за нито едно от двете. Ако задържеше влака — щяха да го превърнат в изкупителна жертва за гнева на господин Чалмърс; ако го пратеше през тунела и той не стигнеше западния изход — щяха да го обвинят за некомпетентността му; щяха да твърдят, че е действал противно на техните заповеди и в двата случая. Какво щеше да докаже? На кого? Човек не може да докаже нищо пред трибунал, който няма утвърдена политика, няма определена процедура, няма правила за доказателствата, нито пък свързващи принципи — трибунал като Комисията по унификация, която обявяваше хората за виновни или невинни както намереше за добре, без стандарти за вина или невинност.

Дейв Мичъм не знаеше нищо за философията на закона, но знаеше, че когато един съд не е обвързан с никакви правила, той не е обвързан и с никакви факти, и че делото не се основава на справедливост, а на връзки, и че съдбата ти зависи не от това какво си или не си направил, а кого познаваш или не познаваш. Запита се какъв шанс би имал на такова дело срещу господин Джеймс Тагарт, господин Клифтън Лоуси, господин Кип Чалмърс и могъщите им приятели.

Дейв Мичъм беше прекарал живота си в измъкване от необходимостта да взима решения — правеше го, като чакаше да му наредят и никога не беше сигурен в каквото и да е. Единственото,

което допускаше до съзнанието си в момента, беше дълъг, възмутен хлип срещу несправедливостта. Съдбата му, мислеше си, го беше набелязала с несправедливо голям лош късмет: беше заклещен от началниците си, и то на единствената хубава работа, която някога беше получавал. Никога не бяха го учили, че начинът, по който е получил работата, и заклещването бяха неделими части от едно единно цяло.

Докато гледаше заповедта на Лоуси, той си мислеше, че може да задържи „Комет“, да прикачи вагона на господин Чалмърс за един локомотив и да го прати сам в тунела. Но поклати глава преди още мисълта да се оформи напълно: знаеше, че това ще принуди господин Чалмърс да осъзнае естеството на риска, че господин Чалмърс щеше да откаже и че щеше да продължи да изисква безопасен и несъществуващ локомотив. Нещо повече: това щеше да означава, че той, Мичъм, ще трябва да поеме отговорност, да признае, че осъзнава напълно опасността, да застане на открито и да определи точно ситуацията — единственият факт, върху избягването на който беше основан подходът на началниците му, единственият ключ към играта им.

Дейв Мичъм не беше от хората, които се бунтуват срещу положението си или поставят под въпрос моралния кодекс на висшестоящите. Неговият избор беше не да оспорва, а да следва политиката им. Бил Брент можеше да го победи във всяко технологично съревнование, но имаше едно начинание, в което той можеше да бие Брент без усилия. Някога съществуваше общество, в което хората се нуждаеха от талантите на Бил Брент, за да оцелеят — сега се нуждаеха от таланта на Дейв Мичъм.

Мичъм седна зад пишещата машина на секретарката си и с два пръста внимателно написа заповед до началника на гарата и още една до бригадира. Първата нареждаше началникът на гарата да събере незабавно локомотивен екипаж с цел, определена като „извънредна ситуация“, втората изискваше от бригадира „да изпрати най-добрия наличен локомотив в Уинстън, за да окаже помощ при извънредна ситуация“

Сложи индиговите копия от заповедите в джоба си, после отвори вратата, изкрещя на нощния диспечер да дойде и му предаде двете заповеди за двамата души долу. Нощният диспечер беше съвестно момче, което вярваше на началниците си и знаеше, че дисциплината

беше първото правило в железниците. Учуди се, че Мичъм иска да изпрати писмено нареждане само един етаж по-долу, но не задаваше въпроси. Мичъм чакаше нервно. След малко видя фигурата на бригадира да преминава през двора към депо. Почувства облекчение: двамата мъже не бяха се качили, за да се изправят лично пред него — бяха разбрали и щяха да играят играта също като него.

Бригадирът вървеше през депо с поглед, забит в земята. Мислеше си за жена си, двете си деца и къщата — цял живот му бе нужен, за да я купи. Знаеше какво правеха началниците му и се чудеше дали трябва да откаже да им се подчини. Никога не беше се страхувал да не загуби работата си, с увереността на компетентен човек знаеше, че ако се скара с един работодател, винаги ще може да намери друг. Сега обаче се боеше — нямаше право да напуска или да си търси работа; — ако предизвикаше работодателя си, щеше да бъде хвърлен на безотговорната власт на една-единствена комисия, и ако комисията вземеше решение срещу него, това означаваше да го осъдят на бавна гладна смърт: нямаше да има достъп до никаква работа. Знаеше, че комисията би отсъдила срещу него, знаеше, че ключът към мрачната, капризна тайна на противоречивите й решения беше тайната сила на връзките. Какъв шанс имаше срещу господин Чалмърс? Имаше време, когато собственият интерес на работодателите му изискваше той да прилага най-добрите си умения. Сега уменията му не бяха вече необходими. Имаше време, когато от него се изискваше да дава най-доброто от себе си и му се плащаше в съответствие с това. Сега можеше да очаква само наказание, ако се опиташе да последва съвестта си. Имаше време, когато трябваше да мисли. Сега не искаха да мисли, само да се подчинява. Не искаха вече да има съвест. Тогава защо да надига глас? Заради кого? Мислеше си за пътниците — за тристата пътници на борда на „Комет“ Мислеше за децата си. Имаше син в гимназията и дъщеря на деветнайсет, с която беше неудържимо и болезнено горд, защото тя беше призната за най-красивото момиче в града. Запита се дали може да остави децата си със съдбата на децата на безработните, които беше виждал из западните райони, в селищата около затворените фабрики и покрай линиите на спрени железници. Видя с ужас и учудване, че изборът, който сега се изправяше пред него, беше между живота на децата му и живота на пътниците на „Комет“ Подобен конфликт никога не е бил възможен

преди. Именно чрез защитата на безопасността на пътниците той печелеше сигурност за децата си; служеше на едното, служейки на другото; нямаше сблъсък на интереси, нито призиви за жертва. Сега, ако искаше да спаси пътниците, трябваше да го направи за сметка на децата си.

Спомни си мъгляво проповедите, които беше слушал за красотата на саможертвата, за доблестта да жертваш за другите онова, което ти е най-скъпо. Не знаеше нищо за философията на етиката, но изведнъж осъзна — не с думи, а чрез някаква тъмна, ядна, дива болка, — че ако това беше доблест, той не иска да има нищо общо с нея.

Влезе в депото и поръча голям, стар парен локомотив да бъде приготвен за пътуване до Уинстън.

Началникът на гарата посегна към телефона в кабинета на диспечера, за да събере локомотивен екипаж, както му беше наредено. Но ръката му спря, хванала слушалката. Изведнъж го порази мисълта, че събира мъже за смърт, и че от двайсетте живота, които бяха изредени на листа пред него, два щяха да намерят своя край след неговия избор. Изпита физическо усещане за студ, нищо повече — не чувстваше загриженост, единствено озадачено безразличие. Работата никога не е била да призовава мъже, за да умрат — работата му беше да ги събира, за да изкарват прехраната си. Странно е, мислеше си, и беше странно, че ръката му беше спряла; онова, което я беше накарала да спре, приличаше на нещо, което би изпитал преди двайсет години — не, само преди месец, не повече.

Той беше на четирийсет и осем години. Нямаше семейство, нито приятели, нито пък никакви връзки с каквото и да е живо същество на света. Цялата отдаденост, на която беше способен, отдаденост, която другите пръскат между многото случайни грижи, той беше посветил на малкия си брат — брат, с двайсет и пет години по-млад от него, когото беше отгледал. Беше го пратил в технически колеж и беше разбрал, както и всички преподаватели, че момчето носи белега на гения на челото на мрачното си, младо лице. Със същата праволинейна отдаденост момчето се интересуваше единствено от ученето си — без спорт, без партита и момичета, само от видението на онова, което щеше да създаде като изобретател. Беше завършил колежа и беше отишъл с необичайна за възрастта си заплата в изследователска лаборатория на голям електрически концерн в Масачузетс.

Сега беше двайсет и осми май. На първи май беше издадена директива 10–289. И вечерта на първи май го бяха уведомили, че брат му се е самоубил.

Началник-гарата слушаше как разправят, че директивата е необходима, за да се спаси страната. Не знаеше дали това е вярно или не — нямаше и как да знае какво е необходимо за спасяването на една страна. Но, подтикнат от някакво чувство, което не можеше да изрази, той беше влязъл в кабинета на редактора на местния вестник и беше помолил да публикуват историята за смъртта на брат му. „Хората трябва да знаят“ — това беше единствената причина, която можеше да посочи. Не можеше да обясни, че разстроените връзки на ума му бяха оформили безсловесното заключение, че ако това се прави по волята на народа, то народът трябва да знае — не можеше да повярва, че ще го направят, ако знаят. Редакторът беше отказал, беше заявил, че това ще е лошо за морала на страната.

Бригадирът не знаеше нищо за политическата философия, но знаеше, че в този момент е загубил всяка грижа за живота или смъртта на което и да е човешко същество в страната. Мислеше си, с ръка върху телефонната слушалка, че може би трябва да предупреди хората, на които щеше да се обади. Те му вярваха — никога не би им хрумнало, че той съзнателно може да ги прати на смърт. Но после поклати глава: това беше само стара мисъл, мисъл от миналата година, останка от времето, когато и той им вярваше. Сега нямаше значение. Мозъкът му работеше бавно, сякаш влачеше мислите си из вакуум, където нямаше никаква емоция, която да ги понесе напред — помисли си, че ще има проблеми, ако предупреди когото и да е, ще настане някаква борба и тъкмо той трябваше да направи някакво огромно усилие, за да я започне. Беше забравил за какво човек започва подобна борба. Истина? Справедливост? Братска любов? Не искаше да полага усилия. Беше много уморен. Ако предупредеше всички хора в списъка си, нямаше да има кой да подкара локомотива, така че щеше да спаси два живота и триста други на борда на „Комет“. Но нищо не откликваше на цифрите в ума му — „животи“ беше просто дума, която нямаше значение.

Той вдигна телефонната слушалка до ухото си, обади се на два номера, повика механик и огняр да се явят на работа веднага.

Локомотив №306 беше тръгнал за Уинстън, когато Дейв Мичъм слезе долу.

— Пригответи ми дрезина — нареди той, — ще се кача до Феърмаунт.

Феърмаунт беше малка гара на двацет мили на изток по линията. Хората кимнаха, без да задават въпроси. Бил Брент не беше сред тях. Мичъм влезе в кабинета на Брент. Той беше там, седнал мълчаливо зад бюрото си, изглежда чакаше.

— Отивам във Феърмаунт — каза Мичъм. Гласът му беше агресивно и прекалено небрежен, сякаш внушаваше, че не е необходим отговор. — Преди няколко седмици там имаха дизел... някакви спешни поправки или нещо такова... Отивам да видя дали можем да го използваме — той млъкна за миг, но Брент не каза нищо. — Както са се стекли нещата, не можем да задържим влака до сутринта. Трябва да поемем риска, независимо какво ще решим. Аз си мисля, че може би този дизел ще свърши работа, но това е последната ни възможност. Така че ако не получиш известие от мен до половин час, подпиши заповедта и прати „Комет“ през тунела с локомотив №306.

Каквото и да си беше мислил Брент, не можеше да повярва, когато го чу. Не отговори веднага, сетне каза съвсем тихо:

— Не.

— Как така „не“?

— Няма да го направя.

— Как така няма да го направиш? Това е заповед!

— Няма да го направя — гласът на Брент притежаваше твърда увереност, незамъглена от каквато и да е емоция.

— Отказваш да се подчиниш на заповед?

— Да.

— Но ти нямаш право да отказваш! И няма да споря. Така реших, отговорността е моя и не те питам за мнението ти. Работата ти е да изпълняваш моите заповеди.

— Ще ми връчиш ли тази заповед писмено?

— Защо, дяволите да те вземат, да не намекваш, че не ми вярваш? Така ли е?

— Защо трябва да ходиш във Феърмаунт, Дейв? Защо не им се обадиш за този дизел, ако мислиш, че имат такъв?

— Няма да ми казваш как да си върша работата! Няма просто да си седиш там и да ме разпитваш! Ще си държиш мутрата затворена и ще правиш каквото ти казвам, или ще ти дам възможност да говориш — пред Комисията по унификация!

Беше трудно да се отгатнат емоциите по каубойското лице на Брант, но Мичъм видя нещо, което наподобяваше изражение на невярващ ужас — само че ужасът идваше от нещо, което само той виждаше, не от думите, и при това не носеше страх — или поне не страхът, на който Мичъм се беше надявал. Брент знаеше, че утре сутрин неговата дума ще се изправи срещу тази на Мичъм — Мичъм щеше да отрече, че е издавал заповедта, щеше да покаже писмено доказателство, че локомотив № 306 е изпратен в Уинстън само „да окаже помощ“ и щеше да доведе свидетели, че е отишъл във Феърмаунт да търси дизел; Мичъм щеше да твърди, че фаталната заповед е издадена от и е отговорност изцяло на Бил Брент, главния диспечер, и случаят нямаше да бъде кой знае какво, дори нямаше да издържи на детайлно проучване, но щеше да е достатъчно за Комисията, чиято политика беше последователна единствено в това да не позволява детайлни проучвания. Брент знаеше, че можеше да играе същата игра и да прехвърли заговора върху друга жертва, знаеше, че е достатъчно умен, за да може да го стори, само дето по-скоро щеше да умре, отколкото да го направи.

Не Мичъм го караше да седи, вцепенен от страх. Беше осъзнаването, че няма на кого да се обади, да му разкаже всичко и така да го спре — нито един висшестоящ по линията, от Колорадо до Омаха и Ню Йорк. Те бяха вътре, всичките, правеха едно и също, бяха дали на Мичъм властта и метода. Сега Дейв Мичъм беше част от тази железопътна компания, а той, Бил Брент, не.

Както Бил Брент се беше научил да вижда — само с един поглед към няколко цифри върху лист хартия — разпределението на всички коловози в участъка, така сега виждаше целия си живот и пълната цена на решението, което взимаше. Не беше се влюбвал, докато не беше преминал ранната си младост — беше на трийсет и шест, когато намери жената, която искаше. Беше сгоден за нея от четири години, трябваше да чака, защото трябваше да издържа майка си и сестра си — вдовица с три деца. Никога не го плашеше товарът, защото знаеше, че може да го понесе, и никога не беше поемал задължение, освен ако не

беше сигурен, че може да го изпълни. Беше чакал, беше пестил пари, и сега беше стигнал момента, когато се чувстваше свободен, за да бъде щастлив. Щеше да се ожени след няколко седмици, през юни. Мислеше за това, докато седеше зад бюрото си, гледайки Дейв Мичъм, но мисълта не породила колебание, само съжаление и далечна тъга — далечна, защото той знаеше, че не може да я допусне да се намеси в този момент.

Бил Брент не знаеше нищо за епистемологията, но знаеше, че човек трябва да живее съобразно собственото си рационално схващане за реалността, че не може да действа срещу нея, да я избегне или да намери заместител, и че няма друг начин да се живее. Той се изправи.

— Вярно е, че докато съм на тази работа, не мога да откажа да ти се подчиня — каза той. — Но мога, ако напусна. Така че напускам.

— Ти... какво?

— Напускам от настоящия момент.

— Но ти нямаш право да напускаш, проклето копеле! Не знаеш ли? Не знаеш ли, че ще те хвърля в затвора за това?

— Ако искаш утре сутрин да изпратиш шерифа за мен, аз ще съм у дома. Няма да се опитвам да избягам. Няма къде да отида.

Дейв Мичъм беше висок метър и осемдесет и пет, с фигура на професионален боксьор, но стоеше и трепереше от бяс и ужас над крехкото тяло на Бил Брент.

— Не можеш да напускаш! Законът го забранява! Имам закон! Не можеш да си тръгнеш от мен! Няма да те пусна! Няма да ти позволя да напуснеш тази сграда!

Брент отиде до вратата.

— Ще повториш ли заповедта, която ми даде, пред другите? Не? Тогава тръгвам.

Докато отваряше вратата, юмрукът на Мичъм профуча, удари лицето му и го повали на пода. Началникът на гарата и бригадирът стояха на прага.

— Той напусна! — изкрещя Мичъм. — Страхливото копеле напусна в такъв момент! Той е закононарушител и страхливец!

Докато бавно се мъчеше да се надигне от пода, през мъглата от кръв, която се стичаше в очите му, Бил Брент погледна нагоре към двамата мъже. Видя, че разбират, но видя и затворените лица на хора, които не искат да разберат, не искат да се намесват и го мразят за това,

че ги излага на риска в името на справедливостта. Не каза нищо, изправи се на крака и напусна сградата.

Мичъм избягваше да гледа другите.

— Ей, ти — извика той и махна с глава към нощния диспечер в другия край на стаята. — Ела тук. Трябва да поемеш веднага.

Когато вратата се затвори, той повтори на момчето историята с дизела във Феърмаунт, както я беше разказал на Брент, и му нареди да прати „Комет“ през тунела с локомотив №306, ако не получи известие от него до половин час. Момчето не беше в състояние да мисли, да говори или да разбира каквото и да е: продължаваше да вижда кръвта по лицето на Бил Брент, който беше негов идол.

— Да, сър — замаяно отговори то.

Дейв Мичъм тръгна за Феърмаунт, като разправяше на всеки работник и стрелочник, когото видеше, докато се качваше на дрезината, че отива да търси дизелов локомотив за „Комет“.

Нощният диспечер стоеше зад бюрото си, гледайки часовника и телефона, и се молеше телефонът да звънне и да се обади господин Мичъм. Но половин час мина в тишина, и когато останаха само три минути, момчето изпита ужас, който не можеше да обясни — знаеше само, че не иска да изпраща заповедта. Обърна се към началника на гарата и към бригадира и ги попита колебливо:

— Господин Мичъм ми даде заповед, преди да тръгне, но се чудя дали трябва да я изпратя, защото... не мисля, че е правилна. Той каза...

Началникът се извърна — не изпитваше жал: момчето беше почти на възрастта на брат му. Бригадирът се сопна:

— Прави точно както ти е казал господин Мичъм. Не трябва да мислиш — и излезе от стаята.

Отговорността, която Джеймс Тагарт и Клифтън Лоуси бяха избегнали, сега лежеше на раменете на треперещо, ужасено момче. То се поколеба, после събра кураж с мисълта, че не бива да подлага на съмнение добронамереността и компетентността на началниците в компанията. Не знаеше, че възгледите му за железопътна компания и нейните ръководители е от преди век. Със съзнателната прецизност на железничар, в момента, в който стрелката на часовника отброи половин час, той написа името си на заповедта, която нареждаше „Комет“ да тръгне с локомотив №306 и я предаде на гара Уинстън.

Началникът на гарата в Уинстън потръпна, когато видя заповедта, но той не беше човек, който да не се подчини на властта. Каза си, че може би тунелът не е толкова опасен, колкото си е мислел. Каза си, че най-добрият подход в наши дни е да не се мисли.

Когато предаде копията от заповедта на кондуктора и на механика на „Комет“, кондукторът се огледа бавно из стаята, от лице на лице, сгъна листа, сложи го в джоба си и излезе, без да каже и дума. Механикът стоеше и гледаше листа за миг, после го хвърли и каза:

— Няма да го направя. И ако се е стигнало до там тази компания да издава подобни заповеди, аз няма да работя за нея. Бройте ме за напуснал.

— Но ти не можеш да напускаш! — извика началникът на гарата. — Ще те арестуват!

— Ако ме намерят — каза механикът и излезе от гарата в безбрежния мрак на планинската нощ. Механикът от Силвър Спрингс, който беше докарал №306, седеше в един ъгъл на стаята. Той се разсмя и каза:

— Бъзльо.

Началникът на гарата се обърна към него.

— Ще го направиш ли ти, Джо? Ще поемеш ли „Комет“?

Джо Скот беше пиян. Едно време на железничар, явил се на работа и с най-малки признаци, че е пил, щеше да се гледа като на доктор, дошъл на работа с белези от дребна шарка по лицето си. Но Джо Скот беше привилегирован. Преди три месеца го бяха уволнили за нарушаване на правилата за безопасност, което беше довело до сериозна катастрофа, преди две седмици го бяха върнали на работа по заповед на Комисията по унификация. Беше приятел на Фред Кинън, защитаваше интересите на Кинън в профсъюза — не срещу работодателите, а срещу членовете.

— Естествено — каза Джо Скот. — Ще поема „Комет“. Ще го прекарам, ако се движа достатъчно бързо.

Огнярят на № 306 беше останал в кабината на локомотива. Погледна притеснено нагоре, когато дойдоха да прикачат локомотива в предния край на „Комет“, гледаше червените и зелените светлини на тунела, които висяха на дваисет мили разстояние, сред завои. Но той беше кротък, сговорчив човек — добър огняр, без надежда някога да се издигне до механик, яките му мускули бяха единственият му актив.

Беше сигурен, че началниците му знаят какво правят, така че не рискува да задава никакви въпроси.

Кондукторът стоеше до задния край на „Комет“. Погледна светлините на тунела, а после — дългата верига от прозорците на влака. Само няколко бяха осветени, от повечето струеше единствено слабият син отблясък на нощните лампи, промъкнал се изпод спуснатите завеси. Мислеше си, че трябва да вдигне пътниците и да ги предупреди. Имаше време, когато поставяше сигурността на пътниците над собствената си, не заради любов към другите, а защото тази отговорност беше част от работата му, която приемаше и се гордееше, че върши. Сега чувстваше презрително безразличие и не изпитваше никакво желание да ги спасява. Те бяха поискали и приели директива 10–289, продължаваха да живеят и всекидневно да извърщат глава, за да избегнат присъдите, които Комисията по унификация издаваше върху беззащитни жертви — защо сега той да не се отвърне от тях? Ако спасеше живота им, нито един нямаше да излезе и да го защити, когато Комисията по унификация го осъдеше за неподчинение на заповед, за раздухване на паника, за забавянето на господин Чалмърс. Нямаше желание да става мъченик, за да позволи на хората да продължат да се отдават на своето собствено безотговорно зло.

Когато дойде моментът, той вдигна фенера си и даде знак на механика да тръгва.

— Видя ли? — каза триумфално Кип Чалмърс на Лестър Тък, когато колелата под краката им подскочиха напред. — Страхът е единственият практически начин да се справяш с хората.

Кондукторът влезе в коридора на последния вагон. Никой не го видя, когато слезе по стълбите от другата страна, измъкна се от влака и изчезна в тъмнината на планините.

Един стрелочник стоеше в готовност да премести стрелката, която щеше да изпрати „Комет“ от страничния на главния коловоз. Погледна влака, докато се приближаваше бавно към него. Беше само светец бял глобус с лъч, изстрелян високо над главата му, и гръм, който премина по релсите под краката му. Знаеше, че стрелката не бива да се мести. Помисли си за онази нощ преди десет години, когато беше рискувал живота си в наводнение, за да спаси влака от отнасяне. Но той знаеше, че времената са се променили. В момента, в който

премести стрелката и видя фарът да извива настрани, знаеше, че ще мрази работата си до края на живота си.

„Комет“ се източи от страничния коловоз в тънка права линия и навлезе в планините, с лъча на прожектора като протегната ръка, която сочеше пътя, а осветените стъклени извивки на панорамния салон я завършваха.

Някои от пътниците на борда на „Комет“ бяха будни. Когато влакът започна спираловидното си изкачване, те видяха светлинните на Уинстън, скупчени в ниското в тъмнината под прозорците, сетне същата тази тъмнина, но с червените и зелени светлини до входа на тунела в горния край на прозорците. Светлините на Уинстън ставаха все по-малки всеки път, когато се появяваха; черната дупка на тунела ставаше все по-голяма. От време на време черен воал се простираше покрай прозорците и затъмняваше светлините: беше гъстият дим от парния локомотив.

Докато тунелът се приближаваше, те видяха на ръба на небето, далеч на юг, в празното пространство между скалите, пламъчето на един жив огън, което се извиваше от вятъра. Не знаеха какво е това и не искаха да научат.

Казват, че катастрофите са въпрос на чиста случайност, и със сигурност има хора, които биха казали, че пътниците на борда на „Комет“ не са виновни или отговорни за онова, което им се случи.

Мъжът в спално купе А, във вагон № 1, беше професор по социология, който преподаваше, че индивидуалните способности нямат значение, че индивидуалното усилие е безсмислено, че индивидуалното съзнание е безполезен лукс, че няма индивидуален ум, характер или достижение, че всичко се постига колективно, и че масата има значение, а не човекът.

Мъжът в купе № 7, във вагон № 2, беше журналист, който пишеше, че е оправдано и морално да се използва принуда „за добра кауза“, който вярваше, че има право да отрицва физическо насилие срещу другите, да разрушава животи, да задушаваше амбиции, да убива желания, да насилва убеждения, да затваря, обира, убива — в името на всяко нещо, което сметне за „добра кауза“, която дори не трябваше да бъде идея, тъй като никога не беше определил какво смята за добро, а просто твърдеше, че го определя по „усет“ — усет, който не беше ограничен от каквото и да е знание, тъй като той смяташе емоцията за

по-висша от знанието и се основаваше единствено на своите „добри намерения“ и на силата на оръжието.

Жената в купе № 10, във вагон № 3, беше възрастна учителка, която беше прекарала целия си живот в това да превръща клас след клас безпомощни деца в мизерни страхливци, защото ги беше учила, че волята на мнозинството е единственият стандарт за добро и зло, че мнозинството може да прави, каквото реши, че не трябва да утвърждават личностите си, а да правят като другите.

Мъжът в салон Б, във вагон №4, беше издател на вестник, който вярваше, че хората са зли по природа и негодни за свобода, че основните им инстинкти, ако бъдат оставени без контрол, са да лъжат, да грабят и да се избиват един друг, и следователно хората трябва да бъдат управлявани чрез лъжи, обир и убийство, които обаче трябва да се изключителна привилегия на управниците, за да принуждават хората да работят, да ги учат да бъдат морални и да ги държат в оковите на реда и справедливостта.

Мъжът в спално купе Н, във вагон №5, беше бизнесмен, който беше получил бизнеса си — една мина — с помощта на правителствен заем, по закона за изравняване на възможностите.

Мъжът в салон А, във вагон №6, беше финансист, който беше направил състояние, след като беше купил „замразени“ облигации на „Тагарт“ и беше накарал приятелите си във Вашингтон да ги „размразят“.

Мъжът от място № 5 във вагон № 7, беше работник, който вярваше, че има „право“ на работа, независимо дали работодателят му го иска или не.

Жената в купе №6, във вагон №8, беше преподавателка, която смяташе, че като потребител има „право“ на транспорт, независимо дали хората от железниците искат да ѝ го предоставят или не.

Мъжът в купе №2, във вагон №9, беше професор по икономика, който защитаваеше отмяната на частната собственост с обяснението, че интелигентността не играе никаква роля в индустриалното производство, че разумът на човека се оформя от материалните инструменти, че всеки може да управлява фабрика или железница и трябва само да се присвоят съответните машини.

Жената в спално купе Д, във вагон №10, беше майка, която беше сложила двете си деца да спят на горното легло, беше ги завила

внимателно, за да ги предпази от друсането; майка, чиито съпруг работеше за правителството и прилагаше директиви, които тя самата защитаваше с думите: „Не ме интересува, само богатите ще пострадат. В крайна сметка, аз трябва да мисля за децата си“.

Мъжът в купе № 3, във вагон № 11, беше сополив дребен невротик, който пишеше евтини пиески, в които, като социално послание, вмъкваше страхливо дребни цинизми с извода, че бизнесмените са мошеници.

Жената в купе № 9, във вагон № 12, беше домакиня, която вярваше, че има правото да избира политици, за които не знае нищо, за да контролират гигантска индустрия, от която нищо не разбираше.

Мъжът в спално купе Ф, във вагон № 13, беше адвокат, който беше казал: „Аз ли? Аз ще намеря начин да работя при всяка политическа система.“

Мъжът в спално купе А, във вагон № 14, беше професор по философия, който преподаваше, че няма разум — откъде знаеш, че тунелът е опасен? Че няма реалност — как да докажеш, че тунелът съществува? Че няма логика — защо твърдиш, че влаковете не могат да се движат без движеща сила? Че няма принципи — защо трябва да си обвързан със закона за причината и следствието? Че няма права — защо да не оковеш хората на работните им места със сила? Че няма морал — какво е моралното в ръководенето на железница? Че няма абсолютни неща — какво значение има за теб дали си жив или мъртъв? Учеше, че не знаем нищо — защо да се противопоставяме на заповедите на висшестоящите? Че никога не можем да бъдем сигурни в каквото и да е — откъде знаеш, че си прав? Че трябва да действаме с оглед на момента — не искаш да рискуваш работата си — нали?

Мъжът в салон Б, във вагон № 15, беше наследник, който беше наследил богатството си, и който не спираше да повтаря: „Защо Риърдън да е единственият, на когото е разрешено да произвежда риърдънов метал?“

Мъжът в спално купе А, във вагон № 16, беше хуманист, който беше казал: „Способните хора ли? Не ме интересува дали страдат. Трябва да бъдат наказани, за да издържат некомпетентните. Честно казано, не ме интересува дали това е справедливо или не. Гордея се, че не се старая да въздавам каквато и да е справедливост на способните, когато става въпрос за милост към изпадналите в нужда“.

Тези пътници бяха будни — нямаше и един човек във влака, който да не споделя една или повече от техните идеи. Когато влакът влезе в тунела, пламъкът на Факела на Уайът беше последното нещо, което видяха на този свят.

ГЛАВА XVIII

В ИМЕТО НА НАШАТА ЛЮБОВ

Слънцето докосваше върховете на дърветата по склона на хълма и те изглеждаха сребристосини, уловили цвета на небето. Дагни стоеше на вратата на хижата, с първите слънчеви лъчи по челото си и километри гора, разпрострели се в краката ѝ. Листата се преливаха от сребристо в зелено, в замъглената синева на сенките по пътя долу. Светлината се процеждаше между клоните и избликуваше нагоре във внезапна струя, когато се натъкнеше на папрат, която се превръщаше във фонтан от зелени лъчи. Доставяше ѝ удоволствие да наблюдава движението на светлината върху неподвижния пейзаж, където нищо друго не можеше да помръдне.

Беше отбелязала датата, както правеше всяка сутрин, на лист хартия, който беше заковала на стената на стаята си. Смяната на датите на листа беше единственото движение в неподвижността на дните ѝ — като сметката, която води затворник на пустинен остров. Тази сутрин датата беше дваисет и осми май.

Възнамеряваше датите да са насочени към някаква цел, но не можеше да каже дали я е постигнала. Беше дошла с три задачи, които си беше поставила като заповед: почини си, научи се да живееш без железопътната компания, премахни болката от пътя си. Премахни я — точно тези думи използва. Чувстваше се така, сякаш беше вързана за някакъв ранен непознат, който всеки момент щеше да получи инфаркт и да я удави във виковите си. Не чувстваше никакво съжаление към него, само презрително нетърпение — трябваше да се бори с него и да го унищожи, тогава пътят ѝ щеше да бъде чист, за да реши какво иска да прави — но непознатият не беше лесен за побеждаване.

Задачата да си почине беше по-лесна. Откри, че харесва самотата — будеше се сутрин с чувство на уверена щедрост, чувство, че може да се втурне напред с желание, че може да се занимава с всичко, на което се натъкне. В града живееше с хроничното напрежение да издържа на напора на гнева, възмущението, отвращението, презрението.

Единствената опасност, която я заплашваше тук, беше простата болка от някой физически инцидент, която изглеждаше невинна и лесна в сравнение с другото. Хижата беше далеч от всички натоварени пътища — беше останала така, както я беше оставил баща ѝ. Готвеше на печка с дърва, които събираше по склоновете. Изчисти храстите около стените, поправи покрива, боядиса вратата и рамките на прозорците. Дъждовете, плевелите и храстите бяха погълнали стъпалата на онова, което някога е било терасирана пътека, водеща от пътя до хижата. Тя я поправи, почисти терасите, подреди отново камъните, укрепи меката земя със стени от речни камъни. Доставяше ѝ удоволствие да измисля сложни системи от лостове и макари от стари парчета метал и въжета, и с тях да мести парчетата скала, което беше много над физическите ѝ възможности. Посади няколко стръка латинка и грамофончета, за да види как едните бавно се разстилат по земята, а другите се увиват по стъблата на дърветата, да ги види как растат, да види напредъка и движението.

Работата ѝ даваше спокойствието, от което имаше нужда — не беше обърнала внимание как или защо беше започнала да я върши; беше станало без съзнателно намерение, но я видя как расте изпод ръцете ѝ, дърпа я напред, дава ѝ оздравяващо чувство за покой. Сетне разбра, че онова, от което има нужда, е движението към някаква цел, независимо колко малка е и как изглежда, чувството за действие, което се развива стъпка по стъпка към някакъв избран край, през някакъв отрязък от време. Готвенето беше като затворен цикъл, който изчезваше, щом свърши, без да води до никъде. Но строежът на пътеката беше живо доказателство, че нито един ден не беше изчезнал зад гърба ѝ, а всеки ден съдържаеше всички предходни, всеки ден придобиваше безсмъртие с всяко следващо утро. Кръгът, мислеше си, е движението, свойствено за физическата природа, казват, че в неодушевената вселена около нас има единствено кръгово движение, но правата линия е отличителният белег на човека, правата линия на геометричната абстракция, която създава пътища, коловози и мостове, правата линия, която прорязва виещата се безцелност на природата с целенасочено действие с начало и край.

Готвенето, мислеше си, е като да подаваш въглища в пещта на локомотив за огромен пробег, но що за малоумно мъчение би било да се захранва локомотив, който няма да пътува за никъде? Несвойствено

е за човешкия живот да бъде кръг или поредица кръгове, които да изпадат като нули зад гърба на човека, човешкият живот трябва да е права линия на движение от цел към по-далечна цел, като всяка води до следващата и до един растящ краен резултат, като пътуване по линията на железница, от гара на гара, до... о, я стига!

Стига, каза си тя спокойно и строго, когато писъкът на ранения непознат беше задушен, не мисли за това, не гледай твърде надалеч, харесва ти да строиш тази пътека, поправи я, не гледай отвъд полите на хълма.

Беше ходила с колата няколко пъти до магазина в Уудсток, на двайсет мили от там, за да си купи хранителни продукти. Уудсток беше малка купчина от умиращи сгради, построени преди много, много поколения, поради някаква причина и с някаква надежда, които бяха отдавна забравени. До там нямаше железница, нямаше електричество — само един междуселски път, който от година на година се използваше все по-малко. Единственият магазин беше дървена барака с изядени от паяците ъгли и ръждясало парче ламарина по средата на пода, изгнило от дъждовете, които минаваха необезпокоявано през капещия покрив. Магазинерката беше дебела, бледа жена, която се движеше с усилие, но изглеждаше безразлична към страданието си. Запасите от храна се състояха от прашни кутии с избелели етикети, малко зърнени храни и няколко зеленчука, които гниеа в стари кошове пред вратата.

— Защо не махнете зеленчуците от слънцето? — попита веднъж Дагни. Жената я погледна неразбиращо, сякаш не можеше да разбере как може да се задава такъв въпрос.

— Винаги са си били там — с безразличие отговори тя.

Докато караше обратно към хижата, Дагни погледна нагоре към един планински поток, който падаше със страшна сила по стръмната гранитна стена, а пръските висяха като мъгла от дъги, огрени от слънцето. Мислеше си, че може да се построи водноелектрическа централа, достатъчно голяма, за да доставя енергия за хижата и за град Уудсток, който можеше да започне да произвежда, онези ябълкови дървета, които бяха необичайно много сред плътната растителност на склоновете, бяха останки от овощни градини, ами ако някой си ги вземе обратно и построи малко разклонение до най-близката железопътна линия... о, я стига!

— Днес няма керосин — каза магазинерката при следващото ѝ пътуване до Уудсток. — В четвъртък вечерта вали, а когато вали, камионите не могат да минат през клисурата Феърфилд, пътят е наводнен, а камионът с керосина ще минава отново следващия месец.

— Ако знаете, че пътят се наводнява всеки път, когато вали, защо не вземете да го оправите?

Жената отговори:

— Пътят винаги си е бил така.

Докато караше обратно, Дагни спря на билото на един хълм и погледна прострелия се под нея селски пейзаж. Погледна клисурата Феърфилд, където селският път, виейки се из блатистата земя под нивото на реката, беше приклещен в процепа между два хълма. Щеше да е просто да се преминат тези хълмове, мислеше си тя, да се построи път от другата страна на реката, хората от Уудсток нямаше какво да правят, тя можеше да ги научи — да прокара път направо на югозапад, да спести мили, да ги свърже с щатската магистрала при товарното депо на... о, я стига!

След като се мръкна, тя прибра керосиновата лампа и седна в хижата на светлината на една свещ, слушайки музика от малкото портативно радио. Търсеше симфонични концерти и прекарваше стрелката бързо всеки път, когато чуеше дрезгавите звуци на новинарска емисия — не искаше никакви новини от града.

Не мисли за „Тагарт Трансконтинентал“, беше си казала тя през първата си нощ в хижата, не мисли за нея, докато не си в състояние да чуваш думите по същия начин като „Атлантик Саутърн“ или „Асошиейтед Стийл“. Но седмиците минаваха и раната така и не зарастваше. Струваше ѝ се, че се бори с непредсказуемата жестокост на собствения си разум. Лежеше в леглото, унесена, после изведнъж се замисляше, че конвейерът на станцията за въглища в Уилоу Бенд, Индиана, е износен, беше го видяла от прозореца на вагона си при последното си пътуване, трябва да им каже да го сменят, иначе... после сядаше в леглото и викаше: „Стига!“ — и спираше, но оставаше будна през остатъка от нощта.

Седеше на прага на хижата при залез и наблюдаваше движението на листата, които се укротяваха в здрача, после виждаше искрите от светулките да се надигат от тревата, да просветват и да угасват във всяко смрачаващо се ъгълче, да мигат бавно, сякаш с миг

предупреждение — бяха като светлините на семафорите, намигащи нощем по линията на... стига!

Ужасяваше се точно от тези моменти, когато не можеше да спре, моментите, когато, неспособна да остане права, сякаш изпитваше физическа болка, без граница, която да я отдели от болката в ума ѝ, тя падаше на пода на хижата или на земята в гората и оставаше неподвижна, с лице, притиснато о стола или о някой камък, и се бореше да не закрепси, докато изведнъж те се оказваха толкова близо до нея и толкова реални, като тялото на любовник: двете линии на релсите, които бягаха към общата точка на хоризонта, предницата на локомотив, който разсичаше пространството с буквите ТТ, звукът на колелетата, които потракваха в подчертан ритъм под пода на вагона ѝ, статуята на Нат Тагарт в чакалнята на терминала. Борейки се да не ги разпознава, да не ги чувства, с вкочанено тяло, мъчително търкайки лицето си с ръка, тя се опитваше да извлече цялата останала сила в съзнанието си и да я вложи в беззвучното, равно повторение на думите: преодолей го. Имаше дълги периоди на спокойствие, когато беше в състояние да се изправи срещу проблема си с безстрастната яснота, с която претегляше инженерен проблем. Но не можеше да намери отговор. Знаеше, че отчаяният ѝ копнеж по железницата ще изчезне, ако се убеди, че е невъзможен или неприличен. Но копнежът идваше от увереността, че истината и правото са на нейна страна, че врагът е ирационалността и нереалността, че не може да си постави друга цел или да събере любовта да я достигне, когато истинското ѝ достижение е било изгубено — не заради някаква висша сила, а заради грабливото зло, което постига всичко чрез безсилието си.

Можеше да се откаже от компанията, можеше да намери удовлетворение тук, в тази гора, но щеше да построи пътеката, да стигне до пътя долу, после да възстанови и пътя, сетне щеше да стигне до магазинерката в Уудсток и това щеше да е краят, а бялото, празно лице, което зяпаше вселената в застинала апатия, щеше да постави предела на усилията ѝ. Защо? — чу се да вика силно. Нямаше отговор. Тогава стой тук, докато намериш отговор, мислеше си тя. Няма къде да отидеш, не можеш да мръднеш, нямаш зелена светлина, докато... докато не научиш достатъчно, за да избереш крайна спирка.

Имаше дълги, тихи вечери, когато емоцията, която я караше да стои неподвижно и да гледа недостъпната далечина отвъд

избледняващата светлина на юг, беше самота и копнеж по Ханк Риърдън. Тя искаше да зърне неотстъпчивото му лице — уверено лице, което я гледа с недоловима усмивка. Но знаеше, че не може да го види, преди да спечели битката си. Усмивката му трябваше да се заслужи, беше предназначена за противник, който изправяше нейната сила срещу неговата, не за съсипан от болка нещастник, който би потърсил облекчение в тази усмивка и така би разрушил нейното значение. Той не можеше да ѝ помогне да живее, не можеше да ѝ помогне да реши с каква цел иска да продължи да живее.

Усещаше лека тревога от сутринта, когато беше отбелязала петнайсети май на календара си. Беше се насилила да слуша новините, от време на време — не беше чула да споменават името му. Страхът ѝ за него беше последната ѝ връзка с града, продължаваше да привлича очите ѝ към хоризонта на юг и надолу по пътя в полите на хълма. Улавяше се, че го чака да дойде. Улавяше се, че се ослушва за звук на двигател. Но единственият звук, който понякога ѝ даваше напразна надежда, беше внезапният плясък на крилете на някоя голяма птица, която прелиташе между клоните, към небето.

Имаше и една друга връзка с миналото, която още стоеше като нерешен въпрос: Куентин Даниълс и двигателят, който той се опитваше да възстанови. На 1 юни щеше да му дължи месечния чек. Трябваше ли да му каже, че е напуснала, че никога няма да има нужда от този двигател — нито тя, нито пък светът? Трябваше ли да му каже да спре и да остави останките на мотора да гният в някоя купчина боклук като тази, в която ги беше намерила? Не можеше да се насили да го направи. Струваше ѝ се по-трудно, отколкото да напусне компанията. Този двигател, мислеше си, не беше връзка с миналото: той беше последната ѝ връзка с бъдещето. Погубването му би било не убийство, а самоубийство: заповедта ѝ да бъде спряна работата щеше да е нейният подпис под сигурността, че няма нищо, което ще търси занапред.

Но не е вярно, мислеше си тя, докато стоеше на вратата на хижата тази сутрин, на двасет и осми май, не е вярно, че няма място в бъдещето за велики достижения на човешкия ум — никога не може да бъде вярно. Независимо какъв беше проблемът, това винаги щеше да ѝ остане — това непоклатимо убеждение, че злото е неестествено и временно. Тази сутрин усещаше по-ясно от всякога сигурността, че

грозотата на хората в града и грозотата на нейното страдание са преходни явления, докато усмихнатото усещане за надежда вътре в нея — докато гледаше окъпаната от слънцето гора, — чувството за безгранично обещание, беше постоянно и истинско.

Стоеше на вратата и пушеше. От стаята зад нея, от радиото, идваха звуците на симфония от времето на дядо ѝ. Тя едва ги слушаше, усещаше единствено потока от акорди, който сякаш съпровождаше хармонично пътя на дима, който бавно се извиваше от цигарата ѝ, заедно с движението на ръката, която я поднасяше до устните ѝ. Затвори очи и остана неподвижна, усещайки лъчите на слънцето по тялото си. Това е достижението, мислеше си тя — да се наслаждавам на този момент, да не оставям никакъв спомен за болка да замъглява способността ми да чувствам, такава, каквато я усещам в момента — докато мога да съхраня това чувство, ще имам гориво, за да продължа.

Едва забеляза слабия звук, който дойде наред музиката, като пращането на стар запис. Първото нещо, което достигна до съзнанието ѝ, беше трепването на собствената ѝ ръка, която отмести цигарата. То дойде заедно с осъзнаването, че шумът става все по-силен и че е шум от двигател. Сетне разбра, че не си е признавала колко е искала да чуе този звук, колко отчаяно е чакала Ханк Риърдън.

Чу собствения си смях — смирен, внимателен, тих, сякаш за да не обезпокои лекото бръмчене на въртящия се метал, който сега вече беше несъмнено звукът на кола, която се изкачваше по планинския път. Не можеше да види пътя — малкият отрязък между арката от клони в подножието на хълма беше единственото, което се виждаше, — но наблюдаваше изкачването на колата по усиливащото се, властно напрежение на мотора по наклона и свиренето на гумите по завоите.

Колата спря под арката от клони. Тя не я позна — не беше черният „Хамънд“, а дълъг, сив кабриолет. Видя шофьора да излиза — беше човек, чието присъствие тук не беше възможно. Беше Франсиско д'Анкония. Шокът, който почувства, не беше разочарование, беше по-скоро чувство, че разочарованието нямаше смисъл. Беше готовност и странна, тържествена неподвижност, внезапната увереност, че се изправя срещу нещо непознато, но изключително сериозно.

Ловките движения водеха Франсиско към хълма; главата му беше изправена, гледаше нагоре. Видя я на вратата на хижата и спря. Тя не

можеше да различи израза на лицето му. Остана неподвижен за дълго, с лице, вдигнато към нея. После продължи.

Тя почувства — сякаш го беше очаквала, — че това е сцена от нейното детство. Той идваше към нея, без да тича, движеше се нагоре с някаква победоносна, уверена готовност. Не, помисли си тя, това не беше тяхното детство, а бъдещето — такова, каквото можеше да го види тогава, в дните, когато го чакаше така, както се чака освобождаването от затвор. Беше като мигновено видение за утрин, която можеха да достигнат, ако мечтите ѝ за живота бяха осъществени, ако и двамата бяха поели по пътя, по който тя беше толкова сигурна, че върви. Скована от удивление, тя стоеше и го гледаше, преживявайки момента не в името на настоящето, а като знак на почит към миналото им.

Когато той се приближи достатъчно и тя можеше да различи лицето му, видя израза на онази лъчиста веселост, която минава отвъд тържеството и известява великата невинност на човек, който си е заслужил правото да бъде с леко сърце. Той се усмихваше и си подсвиркуваше някаква мелодия, която изглеждаше сякаш тече редом с дългия, гладък и възходящ полет на стъпките му.

Мелодията ѝ се струваше далечно позната, тя усети, че е много подходяща за момента, и все пак ѝ се стори, че в нея има нещо странно, нещо важно, само че не можеше да мисли за това в момента.

— Здравсти, Плужек!

— Здравсти, Фриско!

Тя знаеше — заради начина, по който я гледаше, заради бързото притваряне на очите, заради мигновеното изправяне на главата назад, заради лекото отпускане на устните му — в полуусмивка, полуизраз на безпомощност, сетне заради внезапната сила на ръцете му, когато я грабна, — че това е неволно, че не е възнамерявал да го прави, и че е неустойчиво и е правилно и за двамата им. Отчаяната ярост, с която я държеше, болезненият натиск на устните му върху нейните, ликуващото отстъпление на тялото му при допира на нейното не бяха форма на удоволствието от момента — знаеше, че никакъв физически глад не може да доведе един мъж до тук — знаеше, че е именно онова, което никога не беше чула от него, най-великото обяснение в любов, което човек може да направи. Независимо какво беше направил, за да разруши живота си — това все още беше Франсиско д'Анкония, в

чието легло тя беше толкова горда да открие мястото си; независимо от това какви предателства беше срещнала в света — нейният възглед за живота беше истински и някаква неразрушима част от него беше останала у Франсиско. И в отговор нейното тяло отговаряше на неговото, ръцете и устните ѝ го държаха, признаваха желанието ѝ, изповядаха признанието, което винаги му беше давала и което винаги щеше да дава.

Сетне изминалите години се върнаха рязко в ума ѝ, с пробуждащата болка на знанието, че колкото по-велика е личността му, толкова по-ужасна е вината му, щом я разрушава. Тя се откъсна от него, поклати глава и каза в отговор и на двама им:

— Не.

Той стоеше и я гледаше, обезоръжен и усмихнат.

— Още не. Все още имаш много да ми прощаваш. Но сега вече мога да ти кажа всичко.

Тя никога не беше чувала тази ниска, останала без дъх нотка на безпомощност в гласа му. Той се бореше да си върне самоконтрола, в усмивката му имаше почти извинение — извинение на дете, което се моли за снизходителност, но имаше и веселостта на възрастен, заявление през смях, че не се налага да крие тази борба, тъй като се бори с щастието, а не с болката.

Тя се отдръпна от него, почувства, че емоцията я е изхвърлила преди собствената ѝ съвест и сега въпросите я настигаха и се мъчеха да си пробият път под формата на думи.

— Дагни, мъчението, през което премина тук през последния месец... Отговори ми възможно най-честно... мислила ли си, че можеше да го понесеш преди дванайсет години?

— Не — отговори тя. Той се усмихна. — Защо ме питаш?

— За да откупя обратно дванайсет години от живота си, за които не искам да съжалявам.

— Какво искаш да кажеш? И... — въпросите ѝ я настигнаха — какво знаеш за мъчението ми тук?

— Дагни, не започваш ли да прозираш, че аз бих могъл да знам всичко за него?

— Как... Франсиско! Какво си свиркаше, когато се изкачваше по хълма?

— А, така ли? Не знам.

— Беше петият концерт на Ричард Хали, нали?

— О... — той се сепна, сетне се усмихна на самия себе си и отговори сериозно: — Ще ти кажа по-късно.

— Как откри къде съм?

— И това ще ти кажа.

— Изтръгнал си го от Еди.

— Не съм виждал Еди повече от година.

— Той беше единственият, който знаеше.

— Не Еди ми каза.

— Не исках никой да ме намери.

Той се огледа бавно, тя видя очите му да се спират на пътеката, която беше построила, на посадените цветя, на новите керемиди на покрива. Той се разсмя, сякаш разбираше и това му причиняваше болка.

— Не трябваше да те оставят тук цял месец — каза той. — Боже, не трябваше! Това е първият ми провал в единствения момент, в който не искам да се провалям. Но не мислех, че си готова да напуснеш. Ако знаех, щях да те наблюдавам ден и нощ.

— Наистина ли? За какво?

— За да ти спестя... — той посочи работата й — ... всичко това.

— Франсиско — тихо каза тя, — ако те засяга мъчението ми, не знаеш ли, че не искам да говориш за него, защото... — тя спря, никога не беше му се оплаквала през всичките тези години, и сега каза, с равен глас, само: — ... не искам да го чувам?

— Защото аз съм единственият човек, който няма право да говори за това? Дагни, ако мислиш, че не знам колко съм те наранил, ще ти кажа за годините, когато... Но всичко свърши. О, скъпа, свърши!

— Така ли?

— Прости ми, не бива да казвам това. Не и преди ти да го кажеш — той се опитваше да контролира гласа си, но щастливият израз беше отвъд способността му да се контролира.

— Да не би да си щастлив, защото изгубих всичко, за което живееш? Добре, ще го кажа, ако това си дошъл да чуеш: ти беше първото нещо, което изгубих — забавно ли ти е сега да видиш, че съм изгубила и останалото?

Той погледна право в нея, с очи, присвити с такава искрена сила, че погледът беше почти заплаха, и тя разбра, че каквото и да са

представлявали за него тези години, „забавно“ беше единствената дума, която нямаше право да споменава.

— Наистина ли го мислиш? — попита той. Тя прошепна:

— Не...

— Дагни, никога не можем да изгубим нещата, за които живеем. Може да се наложи да променяме формата им от време на време, ако сме направили грешка, но целта си остава същата и формите си остават наш избор.

— Точно това си повтарям от един месец насам. Но няма никакъв открит път към каквато и да е цел.

Той не отговори. Седна на един камък до вратата на хижата, загледан в нея така, сякаш не искаше да изпусне нито една сянка от реакцията на лицето ѝ.

— Какво мислиш за хората, които напуснаха и изчезнаха? — попита той.

Тя вдигна рамене с лека усмивка на безпомощна тъга и седна на земята до него.

— Знаеш ли — каза тя, — мислех, че има някакъв разрушител, който идва за тях и ги кара да напускат. Но предполагам, че няма такъв. Имаше моменти през този месец, когато почти исках да дойде и за мен. Но никой не дойде.

— Нима?

— Не. Мислех, че им показва някаква невероятна причина, която да ги накара да предадат всичко, което са обичали. Но това не е било необходимо. Знам как са се чувствали. Вече не мога да ги обвинявам. Онова, което не знам, е как са се научили да съществуват след това — ако някой от тях изобщо още е жив.

— Чувстваш ли, че си предала „Тагарт Трансконтинентал“?

— Не, аз... чувствам, че щях да я предам, ако бях останала на работа.

— Така е.

— Ако се бях съгласила да служа на мародерите... щях да им предам самия Нат Тагарт. Не можех. Не можех да позволя неговото достижение — и моето — да завърши при мародерите, като наша крайна цел.

— Не, не си могла. Това ли наричаш безразличие? Мислиш ли, че обичаш железницата по-малко, отколкото преди месец?

— Мисля, че бих дала живота си за още една година в компанията... Но не мога да се върна.

— Значи знаеш какво са чувствали всички онези хора, които напуснаха, и какво са обичали, когато са се предали?

— Франсиско — попита тя, без да го гледа, с наведена глава, — защо ме попита дали съм щяла да се откажа преди дванайсет години?

— Не се ли сещаш за коя нощ говоря — същата, за която и ти?

— Да... — въздъхна тя.

— Именно в онази нощ се отказах от „Д’Анкония мед“.

Бавно, с усилие, тя премести глава и погледна към него. Лицето му имаше същия израз, който беше видяла и тогава, на следващата сутрин преди дванайсет години: израз на усмивка, въпреки че не се усмихваше, спокойния вид на победа над болката, на гордостта на мъжа от цената, която е платил, и от това, за което си е струвало да я плати.

— Но ти не си се отказал — каза тя. — Не си напуснал. Все още си президент на „Д’Анкония мед“, само че тя вече не значи нищо за теб.

— Значи също толкова много, колкото и през онази нощ.

— Тогава как можа да позволиш да се разпадне?

— Дагни, ти имаш по-голям късмет от мен. „Тагарт Трансконтинентал“ е крехка, прецизна машина. Без теб няма да издържи дълго. Не може да се управлява с робски труд. Те милостиво ще я разрушат вместо теб и няма да ти се налага да я видиш как обслужва мародерите. Но добиването на медна руда е по-проста работа. „Д’Анкония мед“ можеше да оцелее още много поколения мародери и роби. Жестоко, мизерно, неадекватно, но щеше да оцелее и да им помогне и те да оцелеят. Трябваше да я разруша самият аз.

— Ти... какво?

— Разрушавам „Д’Анкония мед“ — съзнателно, решително, планирано, със собствените си ръце. Трябва да го планирам също толкова внимателно и да работя също толкова усилено, сякаш произвеждам състояние, за да не им позволя да забележат и да ме спрат, за да не им дам да си присвоят мините, преди да е станало достатъчно късно. Всички усилия и енергия, които се надявах да посветя на „Д’Анкония мед“, сега ги посвещавам... не на растежа ѝ. Ще унищожа всяко парче от нея, всяка стотинка от състоянието си,

всеки грам мед, който може да храни мародерите. Няма да я оставя така, както я намерих, а така, както я е намерил Себастиан д'Анкония — и тогава нека се опитат да съществуват без него или без мен!

— Франсиско! — извика тя. — Как можа да се принудиш да го направиш?

— Със силата на същата любов като твоята — спокойно отговори той: — моята любов към „Д'Анкония мед“, към духа, чиято форма беше тя. Беше — и някой ден отново ще бъде.

Тя седеше неподвижна, опитвайки се да осъзнае пълния смисъл на това, което сега ѝ въздействаше единствено като вцепеняващ шок. В тишината музиката на симфонията по радиото продължаваше да звучи, и ритъмът на струните стигаше до нея като бавни, тържествени стъпки, докато се опитваше да види отведнъж целия развой на дванайсетте години: измъченото момче, което викаше за помощ на гърдите ѝ, мъжът, който седеше на пода в хола, играеше на топчета и се смееше на разрухата на големите индустрии, мъжът, който викаше „Любов моя, не мога!“ докато отказваше да ѝ помогне, мъжът, който вдигна тост в един тъмен бар за годините, през които Себастиан д'Анкония е трябвало да чака...

— Франсиско... при всички предположения, които се опитвах да правя за теб... никога не съм мислела за това... Никога не съм мислила, че ти си един от напусналите.

— Аз бях един от първите.

— Мислех си, че винаги изчезват...

— А аз не изчезнах ли? Не беше ли това най-лошото, което ти причиних — че те оставих да гледаш един евтин плейбой, който не беше онзи Франсиско д'Анкония, когото познаваш?

— Да — прошепна тя — само че най-лошото беше, че не можех да повярвам... Никога не повярвах... Всеки път, когато те виждах, виждах онзи Франсиско д'Анкония...

— Знам. Знам и какво ти струваше. Опитах се да ти помогна да разбереш, но беше твърде рано да ти казвам. Дагни, ако бях ти казал онази нощ, или в деня, когато дойде да меzakлеймиш заради мините „Сан Себастиан“, че не съм прост безделник, че съм се отделил, за да ускоря разрушаването на всичко, което и двамата смятахме за свято, разрушаването на „Д'Анкония мед“, на „Тагарт Трансконтинентал“, на

„Уайът Ойл“, на „Риърдън Стийл“ — щеше ли да ти е по-лесно да го приемеш?

— Щеше да е по-трудно — прошепна тя. — Не съм сигурна, че дори и сега мога да го приема. Нито твоя начин за изолация, нито моя собствен... Но Франсиско — тя изведнъж отметна глава и го погледна — ако това е била твоята тайна, то от целия ад, който е трябвало да преживееш, аз...

— О, да, скъпа, да, ти беше най-лошото! — това беше отчаян вик, а смехът и облекчението признаваха цялата агония, който той искаше да изтрие. Грабна ръката ѝ, притисна устните си до нея, после лицето, за да не ѝ позволи да види отражението на годините и онова, което са представлявали те за него. — Ако има някаква компенсация, каквато няма... каквото и да съм те накарал да изстрадаш, така платих и аз за него... като знаех какво ти причинявам и че трябва да го направя... и да чакам, да чакам... Но всичко свърши.

Той вдигна глава с усмивка, погледна надолу към нея и тя видя покровителствена нежност да изгрява на лицето му, това я накара да разбере какво отчаяние чете той в нейното.

— Дагни, не мисли за това. Няма да изтъквам страданието си като извинение. Каквито и причини да съм имал, знаех какво правя и те нараних ужасно. Ще ми трябват години, за да го наваксам. Забрави... — тя знаеше какво има предвид, онова, което и прегръдката му признаваше — забрави онова, което не съм казал. От всички неща, които трябва да ти кажа, това ще е последното — но очите му, усмивката, хватката на пръстите му върху китката ѝ го казваха въпреки волята му. — Понесла си твърде много, а има и още много, което трябва да се научиш да разбираш, за да изчезне всеки белег от мъчението, което никога не е трябвало да понасяш. Всичко, което има значение сега, е, че си свободна да се възстановиш. И двамата сме свободни, свободни от мародерите, недосегаеми.

Тя каза тихо и тъжно:

— Тъкмо заради това дойдох — за да се опитам да разбера. Но не мога. Изглежда ми чудовищно грешно да предам света на мародерите, и чудовищно грешно е да живея под тяхна власт. Нито мога да се предам, нито да се върна. Не мога да съществувам без работа, но не мога и да работя като крепостен селянин. Винаги съм мислила, че всяка битка е приемлива — всичко, освен отстъплението.

Не съм сигурна, че сме прави да напускаме, и ти, и аз, когато трябва да се сражаваме с тях. Но няма как да се борим. Ако останем, е отстъпление, ако си тръгнем — пак е отстъпление. Не знам вече кое е правилно.

— Провери предпоставките си, Дагни. Противоречия не съществуват.

— Но не мога да намеря отговор. Не мога да те осъдя за това, което правиш, и все пак изпитвам ужас — възхищение и ужас едновременно. Ти, наследникът на д'Анкония, който можеше да надминеш всичките си предци с цялата им удивителна производителна сила, сега си обърнал недостижимите си способности към разрушението. А аз — аз си играя с павета и керемиди, докато една трансконтинентална железопътна система се разпада в ръцете на дребни политикани. И все пак и двамата бяхме от онези, които определяха съдбата на света. Ако сме позволили да се стигне дотук, то вината трябва да е била наша. Но не мога да видя къде сме сбъркали.

— Да, Дагни, вината беше наша.

— Защото не работехме достатъчно усилено?

— Защото работехме твърде усилено и взимахме твърде евтино.

— Какво искаш да кажеш?

— Никога не поискахме единствената отплата, която светът ни дължеше, и позволихме на най-великата си награда да отиде при най-лошите сред хората. Грешката е направена преди векове, направена е от Себастиан Д'Анкония, от Нат Тагарт, от всеки, който е хранил света и не е получил благодарност в замяна. Не знаеш вече кое е правилно? Дагни, това не е битка за материални блага. Става въпрос за морална криза, най-голямата, пред която светът някога се е изправял, последната. Нашето време е върховата точка на вековете зло. Трябва да сложим край на това веднъж завинаги, или да загинем — ние, хората на ума. Вината беше наша. Произведохме богатството на света, но позволихме на враговете си да напишат неговия морален кодекс.

— Но ние никога не сме приемали техния кодекс. Живеехме според собствените си стандарти.

— Да — и плащахме откуп за това. И материален, и духовен — в пари, които нашите врагове получаваха, но не заслужаваха, и в почести, които ние заслужавахме, но не получихме. *Това* беше вината ни — че бяхме готови да плащаме. Поддържахме човечеството живо, и

все пак позволихме на хората да ни презират и да боготворят нашите разрушители. Позволихме им да боготворят некомпетентността и бруталността, получателите и прахосниците на незаслуженото. Като приемахме наказания не заради никакви грехове, а заради добродетелите си, ние предадохме нашия кодекс и направихме техния възможен. Дагни, техният морал е на похитители. Използват любовта ти към добродетелта като залогник. Знаят, че ще понесеш всичко, за да можеш да работиш и да произвеждаш, защото знаеш, че достиженията са най-висшата морална цел на човека, че той не може да съществува без тях, и любовта ти към добродетелта е и любов към живота. Те разчитат на теб да поемеш всеки товар. Разчитат на теб да смяташ, че никое усилие не е твърде голямо, когато служиш на любовта си. Дагни, твоите врагове те унищожават чрез собствената ти сила. Твоята щедрост и издръжливост са единствените им оръжия. Твоята невъзнаградена нравственост е единственият контрол, който могат да ти наложат. Те го знаят. Ти не. Денят, в който ще го откриеш, е единственото нещо, от което се ужасяваш. Трябва да се научиш да ги разбираш. Няма да се освободиш от тях, докато не го направиш. Но когато това стане, ще стигнеш до такава степен на правдив гняв, че по-скоро ще взривиш всяка релса на „Тагарт Трансконтинентал“, отколкото да я оставиш да ги обслужва!

— Но да им оставя всичко! — простена тя. — Да го изоставя... Да изоставя „Тагарт Трансконтинентал“... когато... тя е почти като живо същество...

— Беше. Вече не е. Остави им я. Няма да им донесе полза. Остави я. Нямаме нужда от нея. Можем да я възстановим. Те не могат. Ние ще оцелеем без нея. Те няма.

— И сме докарани до там да се отказваме и да се предаваме!

— Дагни, тъкмо ние, които сме наричани „материалисти“ от убийците на човешкия дух, ние сме единствените, които знаят каква малка стойност или значение притежават материалните обекти като такива, защото именно ние създаваме тази стойност и значение. Можем да си позволим да се откажем от тях за малко, за да отвоюваме нещо много по-скъпоценно. Ние сме душата на онова, на което железниците, медните мини, стоманодобивните заводи и петролните кладенци са тяло — и те са живи същества, които пулсират денем и нощем, като собствените ни сърца, със свещената функция да

поддържат човешкия живот, но само докато остават наше тяло, докато представляват изражението, наградата и собствеността на достижението. Без нас те са трупове и единственият им продукт е отрова, не богатство или храна, отровата на разлагането, която превръща хората в орди грабливи диваци. Дагни, научи се да разбираш същността на собствената си сила и ще разбереш парадокса, който виждаш сега около себе си. Ти не трябва да зависиш от материални придобивки, те зависят от теб, ти ги създаваш, ти притежаваш единственото средство за производство. Където и да си, ти винаги ще бъдеш в състояние да произвеждаш. Но крадците, според собствената си теория, са в отчаяна, постоянна, вродена нужда, и то от сляпата милост на материята. Защо не приемеш думите им на сериозно? Имат нужда от железопътни линии, фабрики, мини, двигатели, които не могат да направят или управляват. От каква полза ще им бъде железопътната ти компания без теб? Кой я държи цяла? Кой я пази жива? Кой я спасява всеки път? Да не би да е брат ти Джеймс? Кой храни него? Кой храни мародерите? Кой произвежда оръжията им? Кой им дава средствата да те поробят? Невъзможно представление — мърляви, малки некадърници да контролират продуктите на гения — кой го направи възможно? Кой подкрепи враговете ти, кой изкова веригите ти, кой разруши достиженията ти?

Движението, което я изхвърли нагоре беше като мълчалив вик. Той скочи на крака с дълго сдържаната енергия на избликващ поток, а гласът му продължаваше напред в безмилостен триумф:

— Започваш да виждаш, нали? Дагни! Остави им скелета на железницата, остави им ръждясалите релси, изгнилите траверси и пробитите локомотиви, но не им оставяй ума си! Не им оставяй ума си! Съдбата на света зависи от това решение!

— Дами и господа — каза паникьосаният глас на един радиоговорител, който прекъсна акордите на симфонията, — прекъсваме това предаване, за да ви представим специален новинарски бюлетин. Най-голямата катастрофа в историята на железниците е станала в ранните часове днес на основната линия на „Тагарт Трансконтинентал“ в Уинстън, Колорадо, и е разрушила прочутия тунел на „Тагарт“!

Писъкът ѝ беше като писъците, които отекнаха в последния момент в тъмнината на тунела. Звукът му остана в него до края на

новините, докато двамата изтичаха до радиото в хижата и останаха, обзети от еднакъв ужас, тя — втрещена в радиото, той — загледан в лицето ѝ.

— Подробности бяха получени от Люк Бейл, огняр на луксозния основен влак на „Тагарт“, „Комет“, който е открит в безсъзнание на западния вход на тунела тази сутрин и който, изглежда, е единственият оцелял от катастрофата. Вследствие на някакво поразително нарушение на правилата за безопасност, при обстоятелства, които не са напълно изяснени, „Комет“, на път за Сан Франсиско, е бил изпратен в тунела с парен локомотив. Тунелът на „Тагарт“, дълъг осем мили, прекосява върха на Скалистите планини и се смята за инженерно достижение, което не може да бъде постигнато в наши дни. Построен е от внука на Натаниел Тагарт, във великата ера на чистия, бездимен дизелово-електрически локомотив. Вентилационната система на тунела не е проектирана да се справя с тежкия дим и изпаренията от парните локомотиви, и на всеки железничар в района е било известно, че да се изпрати влак в тунела с такъв локомотив би означавало смърт от задушаване за всички на борда. „Комет“ обаче е получил нареждане да продължи напред. Съгласно огняря Бийл, въздействието на изпаренията започнало да се усеща, когато влакът бил на около три мили навътре в тунела. Механикът Джон Скот отворил напълно клапата, в отчаян опит да набере скорост, но старият, износен локомотив не можел да изнесе теглото на дългия влак по наклона на коловоза. Борейки се със съгъстващите се изпарения, механикът и огнярят едва успели да насилят пробития парен котел до скорост от четиридесет мили в час, когато пътник, несъмнено подтикнат от паниката на задушаването, дръпнал внезапната спирачка. Внезапното спиране вероятно е счупило въздухопровода на локомотива, така че влакът не успял да тръгне отново. От вагоните се чували писъци. Пътниците чупели стъкла. Механикът Скот се борил трескаво, за да подкара отново локомотива, но припаднал върху клапана, победен от изпаренията. Огнярят Бийл изскочил от локомотива и побягнал. Виждал западния изход, когато чул тътена на експлозията. Това е последното нещо, което помни. Останалата част от историята научихме от железничарите на гара Уинстън. Оказва се, че специален военен товарен влак, пътуващ на запад и превозващ тежък товар от експлозиви, не е бил предупреден за

присъствието на „Комет“ на линията точно пред него. И двата влака са се движели със закъснение и са нарушавали разписанията си. Вероятно военният влак е получил нареждане да продължи напред без оглед на сигнализацията, защото сигналната система в тунела не е работела. Твърди се, че въпреки ограниченията на скоростта и честите повреди на вентилационната система, е било безмълвно правило за механиците да се движат с пълна скорост, когато са в тунела. Доколкото може да се установи в момента, „Комет“ е спрял точно след мястото, където в тунела има остър завой. Смята се, че всички на борда са били вече мъртви по това време. Съмнително е дали механикът на специалния товарен влак, който е завивал с осемдесет мили в час, е щял да забележи навреме сигналния прозорец на последния вагон на „Комет“, който е бил ярко осветен при напускането на гара Уинстън. Знае се, че товарният влак се е блъснал в задния край на „Комет“. Експлозията от товара му е счупила прозорците на ферма на пет мили разстояние и е съборила такова количество скала върху тунела, че спасителните екипи все още не могат да стигнат и на три мили от последното известно местоположение на двата влака. Не се очаква да се намерят оцелели, нито пък тунелът на „Тагарт“ някога да бъде възстановен.

Тя стоеше неподвижно. Изглеждаше така, сякаш вижда не стоята около себе си, а сцената в Колорадо. Внезапното ѝ движение беше рязко, като конвулсия. С решителността на сомнамбул тя се хвърли да търси чантата си, сякаш тя беше единственият предмет в света, грабна я, хвърли се към вратата и побягна.

— Дагни! — извика той. — Не се връщай! — викът вече нямаше власт да я достигне, сякаш той крещеше през всички онези мили, които ги отделяха от Колорадо. Затича се след нея, хвана я за лакътя и изкрещя: — Не се връщай! Дагни! В името на всичко свято за теб, не се връщай!

Тя гледаше така, сякаш не знаеше кой е. Ако се съревноваваха за физическо надмощие, той можеше да счупи костите на ръцете ѝ без усилие. Но със силата на живо същество, което се бори за живота си, тя се изтръгна толкова яростно, че за момент го извади от равновесие. Когато той отново стъпи стабилно, тя вече тичаше надолу по хълма — както и той беше тичал при алармената сирена в завода на Риърдън, — тичаше към колата си на пътя.

Оставката му лежеше на бюрото пред него — и Джеймс Тагарт седеше, вторачен в нея, прегърбен от омраза. Чувстваше се сякаш именно това парче хартия беше неговият враг, а не думите на него — самият лист и мастилото, което беше придало на думите материална завършеност. Винаги беше гледал на мислите и на думите като на нещо неокончателно, но материалната форма беше онова, от което беше бягал цял живот: ангажимент.

Не беше решил да напуска, не и наистина, мислеше си — беше продиктувал оставката си с мотив, който беше определил пред себе си само като „за всеки случай“. Усещаше, че писмото е някаква форма на защита, но още не беше го подписал — това пък беше собствената му защита срещу защитата. Омразата му беше насочена към онова, което го беше накарало да чувства, че няма да може да удължава този процес безкрайно.

Беше получил новините за катастрофата в осем часа същата сутрин, а беше пристигнал в кабинета си към обяд. Някакъв инстинкт, породен от причини, които разбираше, но полагаше всички възможни усилия да не разбира, му беше подсказал, че този път трябва да е там. Хората, които бяха неговите белязани карти в тази игра, която знаеше как да води, ги нямаше. Клифтън Лоуси се беше барикадирал зад изявлението на лекар — че господин Лоуси страда от сърдечно заболяване, което прави невъзможно обезпокояването му в момента. Казаха, че един от заместник-директорите на „Тагарт“ е тръгнал за Бостън миналата вечер, а другият бил извикан неочаквано в анонимна болница, за да посети баща си, за чието съществуване никой не беше подозирал. Нямаше отговор от дома на главния инженер. Вицепрезидентът, натоварен с връзките с обществеността, не можеше да бъде открит.

Докато караше към офиса си, Тагарт беше видял черните букви на заглавията по вестниците. Вървейки по коридорите на „Тагарт Трансконтинентал“, беше чул от високоговорителя на радиото в някакъв кабинет един глас; глас, който очакваш да чуеш по тъмните улични къшета — гласът крещеше искания за национализация на железниците. Беше прекосил коридорите с шумни стъпки, за да го

видят, но бързо, за да не го спрат и да не го разпитват. Беше заключил вратата на кабинета си, нареждайки на секретаря си да не допуска нито един човек или телефонно обаждане и да казва на всички, че господин Тагарт е зает.

След това седна зад бюрото си, сам с пълния си ужас. Чувстваше се хванат в някаква тайна килия, чиято ключалка не може да се счупи никога — сякаш беше изложен пред погледите на целия град под него, надявайки се, че ключалката ще издържи вечно. Трябваше да бъде тук, в този кабинет, това се изискваше от него, трябваше да стои безцелно и да чака — да чака неизвестното да се стовари върху него и да определи действията му, а ужасът беше едновременно от това кой ще дойде за него и защо никой не идваше — никой, който да му каже какво да прави.

Звънящите телефони в общия офис звучаха като викове за помощ. Той гледаше вратата с чувство за отмъщение и триумф при мисълта за всички тези гласове, победени от безобидната фигура на секретаря му — млад мъж, специализиран единствено в изкуството на измъкването, което практикуваше със сивата, гумена мекушавост на аморален човек. Гласовете, мислеше си Тагарт, идват от Колорадо, от всеки център по системата на „Тагарт“, от всеки кабинет в сградата около него. Беше в безопасност дотогава, докато не се налагаше да ги чува.

Емоциите му се бяха съгостили в неподвижна, монолитна, мътна топка вътре в него — непробиваема от мисълта за хората, които работеха по системата на „Тагарт“ — тези хора бяха просто противници, които трябваше да надхитри. По-острият пристъп на страх идваше от мисълта за хората от борда на директорите, но писмото с оставката му беше неговата аварийна стълба, с чиято помощ щеше да ги изостави в огъня. Най-силният страх идваше от мисълта за хората във Вашингтон. Ако се обадеха, трябваше да отговори — гуменият му секретар знаеше чии гласове отменяха заповедите му. Но от Вашингтон не се обадиха.

Страхът преминаваше през него на нередовни спазми, които пресушаваха устата му. Не знаеше от какво се ужасява. Знаеше, че заплахата не идва от радиото. Онова, което изпита при звука на лаещия глас, беше по-скоро ужас, който той усети, защото го очакваше — един вид задължение, нещо, което вървеше заедно с позицията му, като

висококачествените костюми и речите по официални обеда. Но под него той чувстваше и промъкващата се малка надежда — ловка и потайна като хлебарка, ако тази заплаха се осъществеше, тя щеше да реши всичко, да го спаси от взимането на решение, да го спаси от това да подпише писмото... вече нямаше да е президент на „Тагарт Трансконтинентал“, нито пък някой друг... нито пък някой друг...

Той седеше, гледайки бюрото си, а очите и умът му не бяха на фокус. Сякаш беше потопен в мъгла и се бореше да не й позволи да достигне до каквато и да е окончателна форма. Онова, което съществува, има идентичност; той можеше да не му позволи да съществува, като откаже да го идентифицира. Не проследи събитията в Колорадо, не се опита да разбере причината за тях, не взе под внимание последствията им. Не мислеше. Оловната топка на емоцията беше като физическа тежест върху гърдите му, изпълваше съзнанието му и го освобождаваше от отговорността на мисленето. Топката беше омраза — омраза като единствен отговор, като единствена реалност, омраза без обект, причина, начало или край, омраза като претенция към Вселената, като оправдание, като право и абсолютен.

Письмът на телефоните отекваше в тишината. Той знаеше, че тези молби за помощ не са насочени към него, а към същество, чиято форма той беше откраднал. Именно тази форма откъсваха сега от него виковете — той се чувстваше така, като че звъненето вече не беше звук, а поредица от удари по черепа му. Обектът на омразата му започваше да придобива форма, сякаш предизвикана от звънците. Солидната топка експлодира в него и го захвърли сляпо към действие. Той се втурна вън от стаята, не обръщайки внимание на лицата наоколо, изтича по коридорите до оперативния отдел и до преддверието на кабинета на оперативния вицепрезидент.

Вратата на кабинета беше отворена: той видя небето в големите прозорци зад празното бюро. След това забеляза персонала около себе си и русата глава на Еди Уилърс в стъклената му клетка. Той тръгна целенасочено направо към Еди Уилърс, отвори със замах вратата и от прага извика така, че цялата стая да го види и чуе:

— Къде е тя?

Еди Уилърс се изправи бавно на крака и се вторачи в Тагарт с някакво странно, покорно любопитство — като че това беше още един

феномен, достоен за наблюдение, сред всички други безпрецедентни неща, които беше наблюдавал. Не отговори.

— Къде е тя?

— Не мога да ти кажа.

— Слушай, твърдоглав дребен никаквец, не е време за церемонии! Ако се опитваш да ме убедиш, че не знаеш къде е, не ти вярвам! Знаеш и ще ми кажеш, иначе ще те докладвам на Комисията по унификация! Ще им се закълна, че знаеш, да се опитат да докажат, че не е така!

В гласа на Еди имаше леко учудване, когато отговори:

— Никога не съм се опитвал да твърдя, че не знам къде е, Джим, напротив, знам. Но няма да ти кажа.

Виковете на Тагарт се извисиха до някакъв пронизителен, безсилен звук, който признаваше погрешните му сметки:

— Разбираш ли какво казваш?

— Ама разбира се.

— Ще го повториш ли — той махна към стаята — пред тези свидетели?

Еди повиши леко глас, повече за точност и яснота, отколкото за сила:

— Знам къде е. Но няма да ти кажа.

— Признаваш, че си съучастник, който прикрива и помага на дезертьор?

— Щом така искаш да го наречеш.

— Но това е престъпление! Това е престъпление срещу народа. Знаеш ли това?

— Не.

— Това е противозаконно!

— Да.

— Намираме се в извънредна ситуация! Нямах право на никакви лични тайни! Криеш жизненоважна информация! Аз съм президентът на тази компания! Нареждам ти да ми кажеш! Не можеш да откажеш да се подчиниш на заповед! Това е углавно престъпление! Разбираш ли?

— Да.

— И отказваш?

— Да.

Годините упражнения бяха научили Тагарт да наблюдава всяка публика около себе си, без да му личи. Той видя изопнатите, затворени лица на персонала — лица, които не бяха негови съюзници. Всички носеха израз на отчаяние, освен лицето на Еди Уилърс. „Феодалният крепостник“ на „Тагарт Трансконтинентал“ беше единственият, който изглеждаше незасегнат от нещастieto. Той гледаше Тагарт с безжизнен, осъзнат поглед на ученик, изправен пред наука, с която никога не е искал да се занимава.

— Осъзнаваш ли, че си предател? — изрева Тагарт.

Еди попита спокойно:

— На кого?

— На народа! Прикриването на дезертьор е предателство! Икономическо предателство! Твоят дълг да храниш хората е на първо място, над всичко друго! Всички обществени институции го твърдят! Не знаеш ли? Не знаеш ли какво ще ти направят?

— А ти не виждаш ли, че изобщо не ми пука?

— О, така ли? Ще предам това на Комисията по унификация! Ще накарам всички тези свидетели да докажат, че си казал...

— Не се занимавай със свидетелите, Джим. Не ги въвличай. Ще напиша всичко, което казах, ще го подпиша и можеш да го занесеш на Комисията.

Внезапното избухване в гласа на Тагарт прозвуча така, сякаш са го зашлевили:

— Кой си ти, че да заставащ срещу правителството? Кой си ти, мизерен малък офисен плъх, че да преценяваш националната политика и да имаш собствено мнение? Да не мислиш, че страната има време да се занимава с твоите мнения, желания или със скъпоценната ти дребна съвест? Ще научиш един урок, всички ще го научите, разглезени, егоистични, недисциплинирани чиновничета, дето се перчите така, сякаш тия глупости за правата ви са сериозни! Ще научите, че това не е времето на Нат Тагарт!

Еди не каза нищо. За един миг те останаха така и се гледаха през бюрото. Лицето на Тагарт беше изкривено от ужас, а това на Еди оставаше строго и ведро. Джеймс Тагарт вярваше напълно в съществуването на хора като Еди Уилърс — Еди Уилърс не можеше да появява в съществуването на такива като Джеймс Тагарт.

— Да не мислиш, че народът ще се занимава с твоите или с нейните желания? — извика Тагарт. — Неин дълг е да се върне обратно! Неин дълг е да работи! Какво ни е грижа дали иска да работи или не? Имаме нужда от нея!

— Имаш ли, Джим?

Импулс на инстинкт за самозащита накара Тагарт да отстъпи крачка назад заради точно този тон, много тих тон, в гласа на Еди Уилърс. Но Еди не понечи да го последва. Той остана прав зад бюрото, внушавайки цивилизованата традиция на бизнес кабинетите.

— Няма да я намериш — каза той. — Тя няма да се върне. Радвам се, че няма да го направи. Можеш да умреш от глад, да затвориш компанията, можеш да ме хвърлиш в затвора и да накараш да ме разстрелят — какво значение има? Няма да ти кажа къде е. Дори и да видя цялата страна да се срина, пак няма да ти кажа. Няма да я намериш. Няма...

Извърнаха се при звука от отварянето на входната врата. На прага стоеше Дагни Тагарт.

Носеше измачкана памучна рокля, косата ѝ беше разрошена от часовете каране. Спря, за да се огледа наоколо, сякаш за да си върне контрола над мястото, но очите ѝ не разпознаваха хората, просто преминаха през стаята, сякаш инвентаризираха набързо неодушевени предмети. Лицето ѝ не беше онова, което помнеше — беше остаряло, но не в чертите си, а заради неподвижния, оголен поглед, лишен от всяко друго качество, освен от безмилостност.

И все пак първата им реакция, преди шока и учудването, беше една-единствена емоция, която премина през стаята като въздишка на облекчение. Четеше се по всички лица, освен едно: Еди Уилърс, който единствен беше останал спокоен преди миг, рухна с лице върху бюрото си — не издаде звук, но раменете му се движеха от хлипове.

Лицето ѝ не показваше отношение към никого, не изказваше поздрав, сякаш присъствието ѝ там беше неизбежно и не бяха необходими думи. Тя тръгна направо към вратата на кабинета си, когато премина покрай секретарката, каза с глас като автомат — нито груб, нито внимателен:

— Прати Еди при мен.

Джеймс Тагарт пръв се раздвижи, сякаш се ужасяваше да не я изгуби от поглед. Той се втурна след нея с вик:

— Нищо не можех да направя! — сетне, когато животът се върна в него, неговият собствен, нормален живот, той изкрещя: — Вината беше твоя! Ти го направи! Ти си виновна! Защото напусна!

Той се чудеше дали викът му е бил илюзия в собствените му уши. Лицето ѝ оставаше безизразно, но се беше обърнала към него: гледаше го така, сякаш звуците са достигнали до нея, но не и думите, не и мисловната връзка. Онова, което той почувства за секунда, беше най-близкият му досег с усещането, че не съществува. Сетне видя едва доловима промяна в лицето ѝ — просто индикация, че забелязва човешко присъствие, — но тя гледаше някъде покрай него. Той се обърна и видя, че Еди Уилърс е влязъл в кабинета. В очите му имаше следи от сълзи, но той не се опитваше да ги скрие — стоеше изправен, сякаш сълзите или каквото и да е притеснение или извинение за тях бяха без значение както за самия него, така и за нея. Тя каза:

— Обади се на Райън, кажи му, че съм тук, после ми дай да говоря с него.

Райън беше старшият управител на Централния район на компанията. Еди ѝ даде знак, като не отговори веднага, но после каза с глас, равен като нейния:

— Райън го няма, Дагни. Напусна миналата седмица.

Не забелязваха Тагарт, както не забелязваха и мебелите наоколо. Тя дори не беше го удостоила с това да му нареди да напусне кабинета ѝ. Като паралитик, несигурен в подчинението на мускулите си, той събра сили и се измъкна навън. Но беше сигурен какво е първото, което трябва да направи: хукна към кабинета си, за да унищожи оставката си.

Тя не забеляза излизането му — гледаше Еди.

— Ноуълънд тук ли е?

— Не. Напусна.

— Андрюс?

— Напусна.

— Макгайър?

— Напусна.

Той продължи тихо да изрежда имената на онези, за които знаеше, че тя ще потърси — най-необходимите в този час, които бяха напуснали и изчезнали през последния месец. Тя слушаше без учудване и емоции, както човек слуша списъка с жертви от битка,

където всички са осъдени и няма значение кое име пада първо. Когато Еди свърши, тя не коментира, а попита:

— Какво е направено от сутринта?

— Нищо.

— Нищо?

— Дагни, всеки стажант тук можеше да издава заповеди от сутринта, и всички щяха да му се подчинят. Но дори и стажантите знаят, че който направи първия ход днес, ще бъде държан отговорен за бъдещето, настоящето и миналото, когато започне прехвърлянето на отговорността. Няма да спаси системата, по-скоро ще изгуби работата си в момента, в който спаси един отдел. Нищо не е направено. Стоим неподвижно. Каквото още се движи, се движи заради нечие сляпо предположение — по линиите не знаят дали трябва да се движат или да спрат. Някои влакове се задържат по гарите, други продължават и чакат да бъдат спрени, преди да стигнат до Колорадо. Както решат местните диспечери. Директорът на терминала долу е отменил целия трансконтинентален трафик за днес, включително „Комет“ за тази вечер. Не знам какво прави директорът в Сан Франсиско. Само аварийните екипи работят. В тунела. Все още са много далеч от катастрофата. Не мисля, че ще стигнат по-близо.

— Обади се на директора на терминала и му кажи да върне всички трансконтинентални влакове обратно по разписание, включително „Комет“ за довечера. После се върни.

Когато се върна, тя се беше навела над картите, които беше разтворила на масата, и говореше, водейки си бързи бележки:

— Насочете всички влакове, пътуващи на запад, на юг от Кърби, Небраска, по страничната линия до Хейстингс, надолу по коловоза на „Канзас Уестърн“ до Лоръл, Канзас, после по коловоза на „Атлантик Саутърн“ към Джаспър, Оклахома. На запад по линията на „Атлантик Саутърн“ до Флагстаф, Аризона, на север по линията на Флагстаф-Хоумдейл до Илайн, Юта, на север до Мидланд, на северозапад по линията на „Уозач“ до Солт Лейк Сити. „Уозач“ е изоставена теснолинейка. Купете я. Разширете линията до стандартната. Ако собствениците се боят, понеже продажбите са незаконни, платете им двойно и продължете работата. Няма релси между Лоръл, Канзас и Джаспър, Оклахома — три мили, няма и между Илайн и Мидланд, Юта — още пет и половина. Положете релси. Накарайте строителните

екипи да започнат работа веднага, съберете всички местни хора, които са на разположение, плащайте два пъти повече от законните надници, тройно, каквото поискат, назначете три смени и свършете работата до утре. За релси разглобете страничните коловози в Уинстън, Колорадо, Силвър Спрингс, Колорадо, Лийдс, Юта, Бенсън, Невада. Ако някои местни марионетки от Комисията по унификация дойдат да спрат работата, разрешете на местните хора, на тези, на които вярвате, да ги подкупят. Не прекарвайте това през счетоводния отдел, пишете го на моя сметка, аз ще платя. Ако попаднат на случай, където това не работи, накарайте ги да кажат на марионетката, че Директива 10–289 не се отнася за местни нарушения, че оплакванията трябва да се насочат към централата и че ще трябва да съдят мен, ако искат да ни спрат.

— Това вярно ли е?

— Откъде да знам? Кой изобщо може да знае? Но докато се оправят и решат каквото там ще решават, коловозът ще бъде построен.

— Разбирам.

— Ще прегледам списъците и ще ти дам имената на местните хора, които да натоварим с това — ако са още там. Докато тазвечерния „Комет“ стигне до Кърби, Небраска, линията ще е готова. Ще добави около трийсет и шест часа към трансконтиненталното разписание, но поне ще има трансконтинентално разписание. След това ги накарай да ми намерят от архива старите карти на пътя такъв, какъвто е бил, преди внукът на Нат Тагарт да построи тунела.

— Да... какво? — той не повиши глас, но дъхът му спря от емоция, която искаше да избегне. Нейното лице не помръдна, но една бледа нотка в гласа ѝ му призна с нежност, не с упрек:

— Старите карти от времето преди тунела. Връщаме се назад, Еди. Да се надяваме, че можем. Не, няма да възстановим тунела. Няма как да го направим сега. Но старият прелез, който прекосява Скалистите планини, е още там. Можем да си го върнем. Само дето ще бъде трудно да намерим релси за него и хора, които да ги положат. Особено хора.

Той знаеше, и то от самото начало, че тя е видяла сълзите му и че не го е отминала безразлично, въпреки че ясният ѝ, равен глас и неподвижното лице не издаваха знак за чувство. Имаше нещо в поведението ѝ, което той усещаше, но не можеше да си преведе. И все

пак чувството, което му внушаваше, беше сякаш му казва: знам, разбирам, бих изпитвала съчувствие и благодарност, ако сме живи и свободни да чувстваме, но не сме, нали, Еди? Ние сме на мъртва планета, като Луната, където трябва да се движим, но не смеем да спрем и да си поемем дъх, да почувстваме, защото иначе ще открием, че няма въздух за дишане.

— Имаме днес и утре, за да задвижим нещата — каза тя. — Тръгвам за Колорадо утре вечер.

— Ако искаш да летиш, ще трябва да ти наема самолет отнякъде. Твоят е още в работилницата, не могат да намерят части за него.

— Не, ще отида с влака. Трябва да видя линията. Ще взема утрешния „Комет“.

Два часа по-късно, в един кратък промеждутък между телефонните разговори, тя му зададе изведнъж първия въпрос, който не беше свързан с железницата:

— Какво са направили на Ханк Риърдън?

Еди се улови, че се опитва да се измъкне, отклонявайки поглед, но се насили да посрещне погледа ѝ и отговори:

— Предаде се. Подписа протокола за дарение в последния момент.

— О — звукът не изразяваше шок или неодобрение, беше просто произнесен на глас препинателен знак, който отбелязваше приемането на факт. — Имаш ли новини от Куентин Даниълс?

— Не.

— Не е пращал писмо или съобщение за мен?

— Не.

Той отгатна от какво я е страх и това му напомни за нещо, което не беше докладвал.

— Дагни, имаме друг проблем, който става все по-сериозен, откакто си тръгна. От първи май. Замразените влакове.

— Какви влакове?

— Имаме влакове, изоставени по линията, на празни отсечки в средата на нищото, обикновено нощем, целият им екипаж е изчезнал. Просто оставят влака и се изпаряват. Никога няма предупреждение или пък някаква специална причина, прилича повече на епидемия — нещо им щуква изведнъж и тръгват. Става и в другите компании. Никой не може да го обясни. Но мисля, че всички разбират. Заради директивата

е. Това е формата на протест на хората. Опитват се да продължат и изведнъж достигат един момент, в който не могат да понесат повече. Какво ще направим за това? — сетне вдигна рамене: — Е добре, кой е Джон Голт?

Тя кимна замислено, не изглеждаше изненадана.

Телефонът иззвъня и гласът на секретарката каза:

— Господин Уесли Мауч се обажда от Вашингтон, госпожице Тагарт.

Устните ѝ се присвиха леко, като при неочакван допир с насекомо.

— Трябва да е за брат ми — каза тя.

— Не, госпожице Тагарт. За вас е.

— Добре. Свържи ме.

— Госпожице Тагарт — каза гласът на Уесли Мауч с такъв тон, сякаш беше домакин на парти, — толкова се зарадвах, че сте възстановили здравето си, че исках да ви поздравя лично с добре дошла. Знам, че здравето ви изискваше дълга почивка и оценявам патриотизма, който ви е подтикнал да прекъснете отпуската си в този ужасен момент. Исках да ви уверя, че можете да разчитате на нашето съдействие за всяка стъпка, която намерите за необходима. Пълното ни съдействие, помощ и поддръжка. Ако има някакви... специални изключения, които искате, бъдете уверена, че могат да бъдат направени.

Тя го остави да говори, въпреки че беше направил няколко малки паузи, които я приканваха да отговори. Когато паузата стана достатъчно дълга, тя каза:

— Ще ви бъда задължена, ако ми разрешите да говоря с господин Уедърби.

— Ама разбира се, госпожице Тагарт, по всяко време... ами... тоест... искате да кажете... сега?

— Да. Веднага.

Той разбра. Каза:

— Да, госпожице Тагарт.

Когато гласът на господин Уедърби се появи на линията, звучеше предпазливо:

— Да, госпожице Тагарт? С какво мога да ви услужа?

— Можете да кажете на шефа си, че ако не иска отново да напусна, както знае, че съм направила, не трябва никога вече да ми се обаждат или да говори с мен. Всичко, което бандата ви има да ми казва, ще ми го казва чрез вас. Ще говоря с вас, но не и с тях. Можете да им кажете, че причината за поведението ми е онова, което той причини на Ханк Риърдън, докато получаваше заплата от него. Ако всички са го забравили, аз не съм.

— Мой дълг е да служа на железниците и на народа по всяко време, госпожице Тагарт — господин Уедърби звучеше така, сякаш се опитваше да избегне ангажимента да е чул онова, което беше чул, но една внезапна нотка на интерес се промъкна в гласа му, когато попита бавно, замислено, с внимателна и хитра проницателност: — Да разбирам ли, госпожице Тагарт, че желаете да работите изключително с мен по всички официални въпроси? Може ли да смятам това за ваша политика?

Тя се изсмя късо и остро.

— Давайте — каза тя. — Можете да ме броите за изключителна ваша собственост, да ме използвате като специален обект за връзки и да ме продавате из цял Вашингтон. Но не знам от каква полза ще ви е това, понеже аз няма да играя играта, няма да търгувам с услуги, просто ще започна да нарушавам законите ви веднага — и можете да ме арестувате веднага, щом сметнете, че можете да си го позволите.

— Мисля, че имате доста старомодна идея за закона, госпожице Тагарт. Защо да говорим за твърди, ненарушими закони? Модерните ни закони са еластични и отворени за интерпретация в зависимост от... обстоятелствата.

— Тогава започвайте да ставате еластични, защото аз няма да го направя, нито пък железопътните катастрофи.

Тя затвори и каза на Еди така, сякаш оценяваше неодушевени предмети:

— Ще ни оставят на мира за малко.

Сякаш не забелязваше промените в кабинета си: отсъствието на портрета на Нат Тагарт, новата стъклена масичка за кафе, където господин Лоуси беше пръснал за посетителите си представителна извадка от най-гласовитите хуманитарни списания със заглавия на статии, изнесени на корицата.

Тя изслуша — с внимателен поглед на машина, предназначена да записва, а не да реагира — доклада на Еди за това, което този един месец беше причинил на железницата. Чу доклада му за предположенията за причините за катастрофата. С все същия дистанциран поглед тя се изправи пред редицата хора, които влизаха и излизаха от кабинета ѝ с прекалено забързани стъпки и с ръце, които размятаха в излишни жестове. Той си помисли, че е станала непроницаема за каквото и да е. Но изведнъж, докато крачеше из кабинета и му диктуваше списък на материалите, необходими за полагането на релсите, и местата, от които да ги получи нелегално, тя спря и погледна към списанията на масичката за кафе. Заглавията гласяха: „Новото социално съзнание“, „Нашият дълг към недостатъчно привилегированите“, „Нужда срещу алчност“. С едно-единствено движение на ръката си — с рязкото, експлозивно движение на явна физическа грубост, каквото той никога не беше виждал у нея преди — тя помете списанията от масичката и продължи с глас, който рецитираше без прекъсване списъка от числа, сякаш нямаше връзка между ума ѝ и яростта на тялото ѝ.

Късно следобед, когато остана за миг насаме в кабинета си, тя се обади на Ханк Риърдън. Даде името си на секретарката му и усети, само по тона на думите му, бързината, с която той сграбчи слушалката:

— Дагни?

— Здравей, Ханк. Върнах се.

— Къде си?

— В кабинета си.

Тя чу нещата, които той премълча, в мига на мълчание по жицата, после той каза:

— Предполагам, че трябва веднага да започна да подкупвам хора, за да получа руда и да започна да лея релси.

— Да. Колкото се може повече. Не е необходимо да е риърдънов метал. Може да е... — паузата беше почти недоловима, но съдържаше мисълта: релси от риърдънов метал, само за да се върнем във времето преди стоманата?... Може би чак във времето на дървените релси с железни шини? — Може да е каквато и да е стомана, всичко, което можеш да ми дадеш.

— Добре. Дагни, знаеш ли, че им предадох риърдъновия метал? Подписах протокола за дарение.

— Да, знам.

— Предадох се.

— Коя съм аз, че да те обвинявам? Нима аз не го направих? — той не отговори и тя продължи: — Ханк, не мисля, че тях ги интересува дали на света са останали влакове или пещи. Нас ни интересува. Държат ни заради любовта ни към тях, и ние ще продължим да плащаме, докато има и минимален шанс да запазим поне едно живо и движещо се колело като знак за човешката интелигентност. Ще продължим да се държим над водата, както нашето давещо се дете, и когато течението го погълне, ние ще потънем с последното колело и с последния силогизъм. Знаем какво плащаме, но цената вече няма значение.

— Знаем.

— Не се бой за мен, Ханк. Ще се оправя до утре сутрин.

— Никога вече няма да се боя за теб, скъпа. Ще се видим довечера.

ГЛАВА XIX

ЛИЦЕТО БЕЗ БОЛКА, СТРАХ И ВИНА

Тишината в нейния апартамент и неподвижното съвършенство на предметите, които бяха останали точно така, както ги беше оставила преди месец, я поразиха с чувство на облекчение и мъка едновременно, докато влизаше във всекидневната си. Тишината ѝ даваше илюзия за уединение и собственост; гледката на предметите ѝ напомняше, че те съхраняват момент, който тя не можеше да си върне, тъй като не можеше да изтрие събитията, които се бяха случили след това.

Отвъд прозорците все още имаше остатъци от дневна светлина. Беше напуснала кабинета си по-рано, отколкото възнамеряваше, неспособна да съсредоточи усилията си над каквато и да е задача, която можеше да бъде отложена за следващата сутрин. Това беше ново за нея усещане, ново беше и това, че сега се чувстваше повече у дома в апартамента си, отколкото в кабинета.

Взе си душ и остана неподвижна в продължение на няколко дълги, празни минути, докато водата се стичаше по тялото ѝ, но побърза да излезе, когато осъзна, че онова, което се опитва да отбие, не е прахът от карането по селските пътища, а усещането от кабинета. Облече се, запали цигара и влезе във всекидневната. Застана до прозореца, погледна града, също както беше стояла, загледана в пейзажа, в началото на същия този ден. Беше казала, че би дала живота си за още една година в компанията. Сега се беше върнала, но не изпитваше радост от работата, а единствено ясният, студен покой от постигнатото решение и спокойствието на непризнатата болка.

Облаците бяха обвили небето и бяха слезли като мъгла, за да обвият и улиците долу — сякаш небето поглъщаше града. Тя виждаше целия остров Манхатън — дълъг, триъгълен силует, прорязващ невидимия океан. Изглеждаше като нос на потъващ кораб — няколко високи сгради все още се издигаха над него, като комини, — но останалото изчезваше сред синьо-сиви спирали, които се слягаха бавно сред дима и празното пространство. Точно така са изчезнали и те,

мислеше си тя, Атлантида, градът, който е потънал в океана, и всички останали царства, които са изчезнали и са оставили все същата легенда във всички човешки езици, и все същия копнеж.

Тя чувстваше — също както го беше чувствала в една пролетна нощ, просната на бюрото си в порутения офис на линията „Джон Голт“, до прозореца, обърнат към тъмна алея — видението на собствения ѝ свят, който никога нямаше да достигне...

Ти, мислеше си тя, който и да си ти, когото винаги съм обичала и никога не успях да открия, теб, когото очаквах да видя в края на релсите отвъд хоризонта, ти, чието присъствие винаги усещах по улиците на града и чийто свят исках да построя, любовта ми към теб ме накара да продължа да се движа, любовта и надеждата ми да те намеря, желанието ми да бъда достойна за теб в деня, когато застана пред теб лице в лице. Сега знам, че никога няма да те намеря — че това не може да се достигне или преживее, — но каквото остава от живота ми, е още твое, и аз ще продължа в твое име, въпреки че това е име, което никога няма да науча, ще продължа да ти служа, въпреки че никога няма да мога да победя, ще продължа, за да бъда достойна за теб в деня, в който трябваше да те срещна, макар че това никога няма да се случи... Никога не беше приемала безнадеждността, но сега стоеше до прозореца, обърната към формите на мъгливия град и това беше нейното посвещаване на несподелена любов.

Звънецът на вратата иззвъня. Тя се обърна с безразличие и с учудване, за да отвори вратата, но знаеше, че трябва да го е очаквала, когато видя Франсиско д'Анкония. Не почувства шок или възмущение, единствено безрадостно спокойствие заради увереността си и изправи глава, за да го погледне, с бавно, решително движение, сякаш му казваше, че е избрала позицията си и че я е заела открито.

Лицето му беше сериозно и спокойно — щастливото изражение беше изчезнало, но веселостта на плейбоя не се беше върнала. Изглеждаше така, сякаш всички маски са свалени, гледаше прямо, строго, дисциплинирано, целенасочено, изглеждаше като човек, способен да познае искреността на действието — както тя някога очакваше той да изглежда — никога не е бил толкова привлекателен, както в този момент, си помисли и забеляза с удивление неочакваното си чувство, че той не е мъжът, който я е изоставил, а мъжа, когото тя е изоставила.

— Дагни, можеш ли да говориш за това сега?

— Да, ако искаш. Влизай.

Той хвърли един поглед из стаята, из дома, в който никога не беше влизал, сетне очите му се върнаха обратно на нея. Гледаше я внимателно. Изглежда знаеше, че спокойната простота на поведението ѝ беше възможно най-лошият знак за целта му, че е като килим от пепел, където не може да се съживи и въгленче болка, че дори и болката би била някаква форма на огън.

— Седни, Франсиско.

Тя остана права пред него, сякаш му показваше съзнателно, че няма какво да крие, дори уморената си поза, цената, която беше платила за този ден и това, че тази цена не я интересуваше.

— Не мисля, че мога да се спра сега — каза той, — ако вече си направила избора си. Но ако е останал и едничък шанс да те спра, трябва да се възползвам от него.

Тя бавно поклати глава.

— Няма. А и за какво, Франсиско? Ти се отказа. Какво значение има за теб дали аз ще загина заедно с железницата или далеч от нея?

— Не съм се отказал от бъдещето.

— Какво бъдеще?

— Денят, в който мародерите ще загинат, а ние не.

— Ако „Тагарт Трансконтинентал“ трябва да загине заедно с тях, значи и аз ще изчезна.

Той не отмести поглед от лицето ѝ и не отговори. Тя добави безстрастно:

— Мислех си, че мога да живея без нея. Не мога. Никога няма да се опитам отново. Франсиско, помниш ли? И двамата вярвахме в началото, че единственият грях на земята е да се правят нещата лошо. Още вярвам в това — в гласа ѝ трепна първата нотка на живот. — Не мога да стоя и да гледам какво са направили в тунела. Не мога да приема това, което всички те приемат — Франсиско, та това е нещото, което и двамата смятахме за толкова чудовищно — вярата, че нещастията са естествената съдба на всеки, която трябва да се понася, а не да се борим с нея. Не мога да приема подчинението. Не мога да приема безпомощността. Не мога да приема отказването. Докато има железница за управляване, ще я управлявам.

— За да поддържаш света на мародерите?

— За да поддържам последното парче от своя собствен свят.

— Дагни — бавно каза той, — знам защо човек обича работата си. Знам какво означава за теб управлението на влаковете. Но няма да ги управляваш, ако са празни. Дагни, какво виждаш, когато си помислиш за движещ се влак?

Тя погледна града.

— Живота на способен човек, който можеше да е загинал в онази катастрофа, но ще преживее следващата, която аз ще предотвратя — човек, който има безкомпромисен ум и неограничена амбиция, и е влюбен в живота си... който прилича на нас двамата в началото. Ти се отказа. Аз не мога.

Той затвори очи за миг, а стискането на устните му се превърна в усмивка — усмивка, която заместваше стона на разбиране, радост и болка. Той попита сериозно и нежно:

— Мислиш ли, че още можеш да им служиш — на този тип хора, — като управляваш железницата?

— Да.

— Добре, Дагни. Няма да се опитвам да те спра. Докато мислиш така, нищо не може и не трябва да те спира. Ще спреш в деня, когато откриеш, че работата ти е поставена в услуга не на живота на онзи човек, а на неговото унищожение.

— Франсиско! — беше вик на учудване и отчаяние. — Ти разбираш, знаеш какво имам предвид, като говоря за този човек, ти самият го виждаш!

— О, да — просто и небрежно каза той, загледан някъде из стаята, почти сякаш търсеше истински човек, и добави: — Защо се учудваш? Каза, че някога и ние сме били такива. Още сме. Но един от нас го е предал.

— Да — сурово каза тя, — един от нас го направи. Не можем да му служим, като се отказваме.

— Не можем да му служим, като се сговаряме с разрушителите му.

— Не се сговарям с тях. Те имат нужда от мен. И го знаят. Ще им наложат моите условия.

— Като играеш игра, в която те извличат полза в замяна на това да те нараняват?

— Ако мога да съхраня „Тагарт Трансконтинентал“, това е единствената полза, която искам. Какво ме интересува, че ме карат да плащам откуп? Нека си вземат, каквото искат. Аз ще си имам железницата.

Той се усмихна.

— Така ли мислиш? Да не мислиш, че нуждата им от теб ще те защити? Да не мислиш, че можеш да им дадеш, каквото искаш? Не, няма да напуснеш, докато не видиш, със собствените си очи и по своята преценка, какво те наистина искат. Знаеш ли, Дагни, учили са ни, че някои неща принадлежат на Бога, а други — на Цезар. Може би техният бог би го позволил. Но човекът, на когото каза, че служим — той не го позволява. Той не позволява разделена вярност, война между ума и тялото, разрез между ценностите и действията или почит към Цезар. Той не позволява да има Цезаровци.

— В продължение на дванайсет години — меко каза тя — си мислех, че е немислимо, че може да дойде ден, когато да моля за прощката ти на колене. Сега мисля, че е възможно. Ако стане така, че се убедя в правотата ти, ще го направя. Но не и преди това.

— Ще го направиш. Но не на колене.

Той я гледаше така, сякаш виждаше тялото ѝ, докато тя стоеше пред него, въпреки че очите му бяха насочени към лицето ѝ и погледът му ѝ казваше какво изкупление и отстъпление вижда в бъдещето. Тя видя усилието, което той направи, за да отклони очи, с надеждата, че не е видяла или разбрала погледа му, видя мълчаливата му битка, издадена от напрежението на няколко мускула на лицето му — лицето, което познаваше толкова добре.

— Дотогава, Дагни, помни, че сме врагове. Не исках да ти го казвам, но ти си първият човек, който почти е влязъл в рая и се е върнал на земята. Видяла си твърде много, така че трябва да го разбираш ясно. Ще се боря с теб, не с брат ти Джеймс или с Уесли Мауч. Теб трябва да победея. Дошъл съм да разруша всичко, което е най-ценно за теб в момента. Докато ти се бориш да спасиш „Тагарт Трансконтинентал“, аз ще работя за унищожението ѝ. Не ме моли за помощ или пари. Знаеш причините ми. Сега можеш да ме мразиш — и дори би трябвало от твоята позиция.

Тя вдигна леко глава — в позата ѝ нямаше доловима промяна, само дребен белег за това, че осъзнава тялото си и значението му за

него, тя стоеше като жена, докато произнесе следващото изречение, а намекът за предизвикателство идваше само от леко подчертаните паузи между думите:

— А на теб какво ще ти причини?

Той я погледна с пълно разбиране, но нито изрази, нито отрече признанието, което тя искаше да изтръгне от него.

— Това засяга единствено мен — отговори той.

Тя беше онази, която омекна, но разбра, докато го казваше, че това е още по-жестоко:

— Не те мразя. Опитвах се, години наред, но никога няма да те намразя, независимо какво прави който и да е от нас.

— Знам — каза той тихо, така че тя да не чуе болката, но тя я усети в себе си сякаш направо от него.

— Франсиско! — извика тя в отчаян опит да го защити от самата себе си. — Как можеш да правиш това, което правиш?

— Благодарение на любовта си — към теб, казаха очите му — към човека — каза гласът му, — който не загина в твоята катастрофа и който никога няма да загине.

Тя остана неподвижна за момент, сякаш в израз на уважение и признание.

— Ще ми се да можех да ти спестя онова, през което ще преминеш — каза той, а нежността в гласа му казваше: не мен трябва да съжаляваш. — Но не мога. Всеки от нас трябва да премине по този път по собствените си стъпки. Но пътят е един и същ.

— Накъде води?

Той се усмихна, сякаш леко притваряше вратата пред въпросите, на които нямаше да отговори.

— Към Атлантида — каза той.

— Какво? — удивено попита тя.

— Не помниш ли? Изгубеният град, в който могат да влязат само душите на героите.

Връзката, която я порази внезапно, беше същата връзка, която я поразяваше от сутринта — като неясно безпокойство, което нямаше време да идентифицира. Знаеше го, но смяташе, че това е собствената му съдба, лично решение, смяташе, че действа сам. Сега си спомни за една по-обширна опасност и усети огромния, неопределен силует на врага, пред който беше изправена.

— Ти си един от тях — бавно каза тя, — нали?

— От кои?

— Ти ли беше в кабинета на Кен Данагър?

Той се усмихна.

— Не — но тя забеляза, че той не я попита какво има предвид.

— Има ли — трябва да знаеш, — има ли наистина разрушител, който върлува из света?

— Разбира се.

— Кой е той?

— Ти.

Тя потръпна, лицето ѝ стана твърдо.

— Хората, които напуснаха... живи ли са още или не?

— Мъртви са, що се отнася до теб. Но в света ще настъпи второ Възраждане. Аз ще го чакам.

— Не! — внезапната ярост в гласа ѝ беше личен отговор към него, към едно от двете неща, които той искаше да чуе в думите му. — Не, не ме чакай!

— Винаги ще те чакам, независимо от това какво прави който и да е от двама ни.

Звукът, който чуха, беше завъртането на ключа в ключалката на входната врата. Вратата се отвори и Ханк Риърдън влезе. Той спря за миг на прага, сетне влезе бавно във всекидневната, докато плъзваше ключа в джоба си. Тя знаеше, че е видял лицето на Франсиско преди още да види нейното. Той я погледна, но очите му се върнаха на Франсиско, сякаш това беше единственото лице, което можеше да види. Но тя се страхуваше да погледне именно лицето на Франсиско. Усилието, което направи, за да премести погледа си през разстоянието от няколко стъпки беше такова, сякаш теглеше товар, надвишаващ силите ѝ. Франсиско беше станал на крака, без да бърза, по автоматичните правила на един д'Анкония, умел в етикета на вежливостта. Риърдън не можеше да прочете нищо по лицето му. Но онова, което тя виждаше в него, беше по-лошо от онова, от което се страхуваше.

— Какво правите тук? — попита Риърдън с такъв тон, сякаш е хванал мърляв прислужник в светския салон.

— Виждам, че нямам право да ви задам същия въпрос — каза Франсиско. Тя знаеше какво усилие е необходимо, за да се постигне

ясния, безизразен тон на гласа му. Очите му продължаваха да се връщат към дясната ръка на Риърдън, сякаш още виждаше ключа между пръстите му.

— Тогава отговорете — каза Риърдън.

— Ханк, всичките ти въпроси трябва да бъдат насочени към мен — каза тя.

Риърдън сякаш не я виждаше или чуваше.

— Отговорете — повтори той.

— Има само един отговор, който имате право да изисквате — каза Франсиско, — така че ще ви отговоря, че не това е причината за присъствието ми тук.

— Има само една причина за присъствието ви в дома на която и да е жена — каза Риърдън. — И наистина имам предвид всяка жена — що се отнася до вас. Да не мислите, че сега вярвам на тая ваша изповед или на каквото и да е друго, което сте ми казвали някога?

— Давал съм ви поводи да не ми вярвате, но нито един от тях не включва госпожица Тагарт.

— Не ми казвайте, че нямате шанс тук, че никога не сте имали и няма да имате. Знам го. Но да ви намеря тук при...

— Ханк, ако искаш да ме обвиняваш... — започна тя, но Риърдън се обърна към нея.

— За Бога, Дагни, не! Но не трябва да те виждат да говориш с него. Не бива да имаш каквото и да е общо с него. Ти не го познаваш. Аз — да — той се обърна към Франсиско. — Какво целите? Да не се опитвате да я включите сред завоеванията си или...

— Не! — това беше неволен вик, който прозвуча безсилно, предлагайки като единствено доказателство страстната си откровеност, която и без друго щеше да бъде отхвърлена.

— Не? Тогава сте тук по работа? Да не залагате капан, както направихте с мен? Що за уловка й готвите?

— Целта ми... няма нищо общо... с работата.

— Тогава каква е?

— Ако още сте в състояние да ми повярвате, мога да ви кажа, че не е... каквото и да е предателство.

— Мислите ли, че още можете да коментирате предателствата в мое присъствие?

— Някой ден ще ви отговоря. Сега не мога.

— Не ви харесва да ви го напомнят, нали? Държете се далеч от мен оттогава, а? Не очаквахте да ме видите тук? Не искахте да се изправяте срещу мен?

Но той знаеше, че Франсиско се е изправил срещу него така, както никой не го правеше вече — видя очите, впити в неговите, съдържаните черти, без емоции, без защита, без призив, готови да посрещнат всичко; видя открития, незащитен смел поглед — това беше лицето на човек, когото беше обичал, на човек, който го беше освободил от вината, и той се впусна в битка срещу признанието, че това лице още го държи въпреки всичко, въпреки месеца му на нетърпение да види Дагни.

— Защо не се защитавате, ако нямате какво да криете? Защо сте тук? Защо се учудихте, когато ме видяхте да влизам?

— Ханк, стига! — гласът на Дагни беше вик и тя се отдръпна назад, осъзнавайки, че насилието е най-опасното, което може да се породии в този момент. И двамата се обърнаха към нея.

— Моля те да позволиш аз да отговоря — спокойно каза Франсиско.

— Казах ти, че се надявам никога вече да не го видя — каза Риърдън. — Съжалявам, че трябва да е тук. Не те засяга, но има нещо, за което трябва да си плати.

— Ако това... е целта ви — с усилие каза Франсиско, — не я ли... постигнахте вече?

— Какво става? — лицето на Риърдън беше ледено, устните му едва се движеха, но гласът му беше като кикот. — Това ли е вашият начин да молите за милост?

Мигът тишина, който последва, съдържаше огромното усилие на Франсиско.

— Да... ако щете — отговори той.

— Нима ми предложихте милост, когато държахте бъдещето ми в ръцете си?

— Имате право за всичко, което можете да си помислите за мен. Но тъй като това не засяга госпожица Тагарт... бихте ли ми позволили да напусна?

— Не! Да не искате да избягате като всички други страхливци? Искате да се измъкнете?

— Ще дойда където и когато кажете. Но бих предпочел да не е в присъствието на госпожица Тагарт.

— Защо не? Аз искам да бъде в нейно присъствие, тъй като това е единственото място, където нямате право да идвате. Не ми е останало нищо, което да защитавам от вас, получихте повече, отколкото мародерите изобщо можеха някога да вземат, разрушихте всичко, до което се докоснахте, но има нещо, което няма да докоснете.

Той знаеше, че вкамененото отсъствие на емоция по лицето на Франсиско е най-силното доказателство за емоция, доказателство за някакво необичайно усилие за контрол — знаеше, че това е мъчение и че той, Риърдън, е подтикван сляпо от чувство, което приличаше на радостта на инквизитор, само дето не можеше да каже дали измъчва Франсиско или самия себе си.

— Вие сте по-лош от мародерите, защото предавате с пълно разбиране за онова, което предавате. Не знам що за падение е вашият мотив — но искам да научите, че има неща, до които не можете да се доберете, които са отвъд аспирациите или злобата ви.

— Няма за какво... да се боите от мен... сега.

— Искам да знаете, че не трябва да мислите за нея, не трябва да я поглеждате или да я доближавате. От всички хора на света вие сте единственият, който не може да се появява в нейно присъствие — той знаеше, че отчаян гняв го подтиква към собствените му чувства относно този човек, че чувството е още живо, че именно него трябва да преодолее и разруши. — Какъвто и да е мотивът ви, тя трябва да бъде защитавана от всеки контакт с вас.

— Аз... ви дадох думата си... — той спря. Риърдън се разсмя.

— Знам какво означават думите ви, убежденията ви, приятелството ви и клетвата ви в името на единствената жена, която някога... — той спря. Всички разбраха какво значи това — в същия миг, в който Риърдън го осъзна. Той пристъпи към Франсиско и го попита, сочейки Дагни, с тих глас, който не приличаше на неговия, сякаш нито идваше, нито беше насочен към жив човек: — Това ли е жената, която обичате?

Франсиско затвори очи.

— Не го питай за това! — изкрещя Дагни.

— Това ли е жената, която обичате?

Франсиско я погледна и отговори:

— Да.

Ръката на Риърдън се вдигна, замахна и зашлеви лицето на Франсиско. Викът дойде от Дагни. Когато отново беше в състояние да вижда, след миг на такова чувство, сякаш ударът беше по собственото ѝ лице, ръцете на Франсиско бяха първото, което видя. Наследникът на д'Анкония стоеше изпънат до масата, сграбчил ръба ѝ зад гърба си не за да се подпре, а за да спре ръцете си. Тя видя напрегнатото му и неподвижно тяло, тяло, което беше прекалено изпънато, но изглеждаше прекършено, с леки, неестествени извивки на талията и раменете, с ръце, плътно присвити до тялото и изпънати назад — той стоеше така, сякаш усилието да не мръдне обръщаше силата на яростта му срещу самия него, сякаш движението, на което се съпротивляваше, се разливаше из мускулите му като разкъсваща болка. Тя видя сгърчените му пръсти да се вкопчват по-силно в ръба на масата, учуди се кое ще се случува първо — дървото на масата или костите на човека, и разбра, че животът на Риърдън виси на косъм.

Когато очите ѝ се преместиха към лицето на Франсиско, тя не видя и следа от борба, само кожата на слепоочията му беше изпъната, а бузите му бяха дръпнати навътре и изглеждаха съвсем малко похлътнали от обикновено. Това караше лицето му да изглежда оголено, чисто и младо. Тя изпита ужас, защото виждаше в очите му сълзи, които не бяха там. Очите му бяха блестящи и сухи. Гледаше към Риърдън, но не го виждаше. Гледаше така, сякаш виждаше нечие друго присъствие в стаята и сякаш погледът му казваше: ако това искаш от мен, то това е твое — ти трябва да го приемеш, а аз — да го изтърпя, не мога да ти предложа нищо друго, но нека се гордея от това да знам, че мога да ти дам толкова много. Тя видя — с единствената вена, която пулсираше под кожата на гърлото му, с розовата пяна на ъгъла на устните му — изражение на запленена отдаденост, която беше почти усмивка, и разбра, че наблюдава най-великото достижение на Франсиско д'Анкония.

Когато почувства, че трепери и чу собствения си глас, той сякаш се сблъска с последното ехо от писъка във въздуха на стаята — и тя разбра колко кратък е бил изминалият момент. Гласът ѝ се надигаше бясно, като да нанесе удар, и тя викаше на Риърдън:

— ... да ме защитиш от него? Много преди изобщо ти...

— Недей! — Франсиско се обърна рязко към нея, резкият тон на гласа му изразяваше цялата сдържана ярост и тя разбра, че това е заповед, на която трябва да се подчини. Напълно неподвижен, с изключение на лекото извиване на главата си, Франсиско се обърна към Риърдън. Тя видя ръцете му да пускат ръба на масата и да се отпускат встрани. Сега той виждаше само Риърдън и по лицето му се четеше единствено изтощение от усилието, но Риърдън разбра изведнъж колко много го обича този човек.

— Съгласно това, което знаете — спокойно каза Франсиско, — вие сте прав.

Без да очаква или да позволи отговор, той се обърна да си върви. Поклони се на Дагни, като наведе глава по начин, който изглеждаше като просто сбогуване с Риърдън и жест на приемане към нея. После си тръгна.

Риърдън стоеше и гледаше след него, осъзнал — извън контекста и с абсолютна сигурност, — че би дал живота си за силата да не беше извършил онова, което беше сторил. Когато се обърна към Дагни, лицето ѝ изглеждаше пресушено, открито и леко напрегнато, сякаш той не я разпитваше за думите, които тя беше прекъснала, а ги чакаше да дойдат. Тръпка на съжаление премина по тялото ѝ и завърши в поклащането на главата ѝ: не знаеше за кого от двамата мъже е предназначено съжалението, но то я лишаваше от дар слово и тя продължаваше да клати глава, сякаш отчаяно се опитваше да отрече някакво огромно, безлично страдание, което правеше и трима им свои жертви.

— Ако има нещо за казване, кажи го — гласът му беше безстрастен.

Звукът, който тя издаде, беше полукикот, полустон — не желание за отмъщение, а отчаяно чувство за справедливост подхранваше горчивината на гласа ѝ, когато извика, хвърляйки съзнателно думите в лицето му:

— Искаше да знаеш името на другия мъж? На мъжа, с когото съм спала? Мъжът, който ме е имал пръв? Беше Франсиско д'Анкония!

Тя видя силата на удара, от който лицето му загуби всякакъв израз. Тя знаеше, че ако справедливост е била целта ѝ, то тя я е постигнала, защото този шамар беше по-жесток от онзи, който той беше ударил. Почувства се изведнъж спокойна, осъзнала, че думите ѝ

не биваше да бъдат произнасяни в името и на трима им. Отчаянието на безпомощна жертва я напусна, тя вече не беше жертва, беше един от съперниците и искаше да поеме отговорността за някакво действие. Стоеше с лице към него и чакаше всеки отговор, който той решеше да ѝ даде, чувствайки се така, сякаш е неин ред да бъде подложена на насилие. Не знаеше какво мъчение понася той, какво рухва в него, какво държи в тайна от другите. Нямаше и следа от болка, която да я предупреди — той изглеждаше така, сякаш е просто човек, който стои в средата на някаква стая и насилва съзнанието си да приеме факт, който то отказва да приеме. Сетне тя забеляза, че той не е променил позата си, че ръцете му са отпуснати встрани със свити пръсти, че стоят така от дълго време, струваше ѝ се, че може да почувства тежката вкочаненост на кръвта, спряла в пръстите му — и това беше единственият израз на страданието му, който можеше да открие, но то ѝ подсказваше, че онова, което той чувства не му оставя сили да почувства нищо друго — дори и съществуването на собственото си тяло.

Тя чакаше, а съжалението ѝ изчезваше и се превръщаше в уважение. Сетне видя очите му да преминават бавно от лицето ѝ надолу по тялото ѝ и разбра що за мъчение е решил да изпита — погледът изразяваше нещо, което той не можеше да скрие от нея. Тя знаеше, че я вижда каквато е била на седемнайсет, вижда я със съперника, когото мрази, вижда ги заедно такива, каквито щяха да са сега — гледка, на която не може нито да устои, нито да се съпротивлява. Тя видя как лицето му се изплъзва от контрол, но за него нямаше значение дали ще ѝ позволи да види лицето му живо и голо, защото сега в него можеше да се прочете единствено прикрита ярост, а някаква част от нея приличаше на омраза.

Той я грабна за раменете и тя усети, че е готова да приеме той да я убие или да я пребие до безсъзнание, и в мига, когато беше сигурна, че си го е помислил, тя усети как тялото ѝ се залепва за неговото, устните му падат върху нейните — дори по-брутално, отколкото след побой.

Тя ужасено изви тялото си в опит да се съпротивлява — и едновременно с това ликуващо го обгърна, задържа го, позволи устните ѝ да дарят топлина на неговите, осъзнавайки, че никога не го е желала толкова, колкото в този момент.

Когато той я хвърли на кушетката, тя разбра по ритъма от ударите на тялото му, че това е акт на победа над съперника му, но и на отстъпление пред него, акт на притежание, доведен до непоносима ярост от мисълта за мъжа, когото предизвикваше, акт на превръщане на омразата в удоволствие, което този мъж беше изпитал, в интензивността на собственото му удоволствие, победата над този мъж чрез нейното тяло — тя чувстваше присъствието на Франсиско чрез ума на Риърдън, чувстваше се така, сякаш се предава и на двамата мъже, на онова, което обожаваше и у двамата им, онова, което беше общото у тях, онази същност на характера, която превръщаше любовта ѝ към всеки един в акт на лоялност и към двамата. Тя знаеше също, че това е неговият бунт срещу света около тях, срещу обожанието на деградацията, срещу дългото изтезание на похабените му дни и безизходната му битка — тъкмо това искаше да утвърди и, сам с нея в полумрака, високо над потъналия в руини град, да задържи като последна своя собственост.

След това лежаха неподвижно, лицето му беше върху рамото ѝ. Отражението на далечен електрически надпис продължаваше да пулсира с леки отблясъци по тавана над главата ѝ. Той се протегна към ръката ѝ и плъзна пръстите ѝ под лицето си, устните му спряха върху дланта ѝ за момент — толкова нежно, че тя по-скоро ги предугади, отколкото ги почувства.

След малко тя стана, посегна за цигара, запали я, после му я подаде с леко, въпросително махване на ръката; той кимна, все още наполовина излегнат на кушетката; тя сложи цигарата между устните му и запали друга за себе си. Чувстваше невероятно умиротворение между двамата им и интимността на дребните жестове подчертаваше важността на нещата, които не си казваха. Всичко е казано, мислеше си тя, но знаеше, че това все още предстои да бъде признато.

Тя видя очите му да фиксират входната врата от време на време и да се задържат върху нея, сякаш още виждаше човека, който беше излязъл. Той каза тихо:

— Можеше да ме победи, като просто ми каже истината, по всяко време. Защо не го е направил?

Тя вдигна рамене, разтвори рамене в жест на безпомощна тъга, защото и двамата знаеха отговора. После попита:

— Той значеше много за теб, нали?

— Още значи.

Двете светещи точки от пламъчетата на цигарите бяха стигнали бавно до върховете на пръстите им, а леките проблясъци и мекото падане на пепелта бяха единствените движения в тишината, когато звънецът се обади. Знаеха, че не е човекът, за когото и двамата биха искали, но не можеха да очакват да се върне, и тя се намръщи, внезапно ядосана, когато отиде да отвори вратата. Отне ѝ миг да си спомни, че безвредно вежливата фигура, която видя да ѝ се покланя със стандартна усмивка за поздрав, беше заместник-управителят на сградата.

— Добър вечер, госпожице Тагарт. Толкова се радваме да ви видим. Тъкмо дойдох на смяна и чух, че сте се върнала. Искях да ви поздравя лично.

— Благодаря — тя стоеше на вратата и не се отместваше, за да го покани вътре.

— Имам писмо, което дойде за вас преди около седмица, госпожице Тагарт — каза той и бръкна в джоба си. — Изглеждаше важно, но понеже беше надписано „Лично“, очевидно не трябваше да бъде изпращано в кабинета ви, а и освен това те не знаеха адреса ви, така че, понеже не знаех къде да го препратя, го прибрах в сейфа и реших да ви го доставя лично.

Пликът, който ѝ подаде, беше надписан: „Препоръчано. Въздушна поща. Специална доставка. Лично“. Адресът на подателя беше „Куентин Даниълс, Технологичен институт на Юта, Афтън, Юта“.

— О... Благодаря.

Заместник-управителят забеляза, че гласът ѝ се снижи до шепот — възпитана маска за останали без дъх думи, — забеляза, че тя стои и гледа към името на подателя много по-дълго от необходимото, така че повтори благопожеланията си и се оттегли.

Тя разкъсваше плика, докато вървеше към Риърдън, и спря в средата на стаята, за да прочете писмото. То беше написано на машина върху тънка хартия — той можеше да види черните правоъгълници на абзаците през прозрачните листа, както и лицето ѝ, докато ги четеше. Очакваше го в момента, в който я видя да привършва: тя скочи към телефона, той чу яростното завъртане на шайбата и треперещият ѝ глас да казва настойчиво:

— Междуградски, моля... Оператор, свържете ме с Технологичния институт в Афтън, Юта!

Той се приближи и попита:

— Какво има?

Тя му подаде писмото, без да го поглежда, с очи, вторачени в телефона, сякаш можеше да го насили да отговори. Писмото гласеше:

Скъпа госпожице Тагарт,

Боря се от три седмици, не исках да го правя, знам, не това ще ви нарани и съм наясно с всеки аргумент, който можете да ми изложите, защото сам аз ги използвах срещу себе си, но трябва да ви уведомя, че напускам.

Не мога да работя при условията на Директива 10–289, макар и не по причината, планирана от виновниците за нея. Знам, че отмяната на всички научни проучвания не осъжда мен или вас, и че ще искате да продължа. Но трябва да напусна, защото вече не искам да успея.

Не искам да работя в свят, който ме смята за роб. Не искам да бъда от полза за хората. Ако успея да възстановя двигателя, няма да ви позволя да го поставите в тяхна услуга. Няма да тормозя съвестта си, че нещо, което е било произведено от моя ум, ще бъде използвано, за да им донесе удобство. Знам, че ако успеем, те със сигурност ще са нетърпеливи да конфискуват двигателя. И поради тази перспектива ние трябва да приемем положението на престъпници, вие и аз, и да живеем под заплахата да бъдем арестувани във всеки един момент, по тяхна прищявка. А това е нещото, което не мога да приема, дори да можех да приема всичко останало: че за да им дадем неоценима полза, ние ще трябва да бъдем превърнати в мъченици на хората, които без нас нямаше да могат да я придобият. Можех и да простя другото, но когато си помисля за това, си казвам: проклети да са, по-добре да ги видя всичките как умират от глад, включително и аз, отколкото да им простя или да го позволя!

Ако трябва да съм честен, искам да успея, да разреша загадката на двигателя, повече от всичко. Така че ще продължа да работя по него единствено за собственото си удоволствие и доколкото мога. Но ако я разреша, тя ще си остане моя лична тайна. Няма да я публикувам за каквато и да е комерсиална употреба. Поради това и не мога да приемам повече парите ви.

И понеже комерсиализмът уж е ужасен, всички тия хора трябва напълно да одобряват решението ми, а на мен ми е омръзнало да помагам на тези, които ме презират.

Не знам колко време ще оцелея или какво ще правя в бъдеще. За момента възнамерявам да остана на работа в института. Но ако някой от представителите или наследниците му ми напомни, че по закон нямам право да напусна портиерското си място, ще се махна.

Дадохте ми най-големия шанс в живота ми и сега аз ви нанасям болезнен удар — може би трябва да ви моля за прошка, мисля, че вие обичате работата си толкова много, колкото и аз обичах своята, така че ще разберете, че решението ми не беше лесно, но и че трябваше да го взема.

Това е странно чувство — да пиша това писмо. Не възнамерявам да умирам, но се отказвам от света и усещането е като от предсмъртно писмо. Така че искам да кажа, че от всички хора, които съм познавал, вие сте единственият, за когото съжалявам, че оставям зад себе си.

Искрено ваш,
Куентин Даниълс.

Когато той вдигна поглед от писмото, я чу да казва, сякаш я беше чул сред думите от напечатаните редове, гласът ѝ се издигаше все по-близо до отчаянието:

— Продължавайте да звъните, оператор! Моля ви, продължавайте да звъните!

— Какво можеш да му кажеш? — попита той. — Нямах аргументи, които да му предложиш.

— Няма да имам и шанс да му кажа каквото и да е! Вече е заминал. Това е било преди седмица. Сигурна съм, че е тръгнал. Добрали са се до него.

— Кой се е добрал?

— Да, оператор, ще изчакам, продължавайте да се опитвате!

— Какво ще му кажеш, ако вдигне?

— Ще го умолявам да продължи да взима парите ми, без никакви ангажименти, без условия, просто за да има средства да продължи! Ще му обещаая, че ако още сме в света на мародерите, когато и ако успее, няма да искам от него да ми предаде двигателя и дори да сподели с мен тайната му. Но ако по това време сме свободни... — тя спря.

— Ако сме свободни...

— Сега искам от него само да не се предава и да не изчезва, като... като всички останали. Не искам да позволявам да стигнат до него. Ако не е твърде късно — о, Боже, не искам да се доберат до него! Да, оператор, продължавайте да звъните!

— От каква полза ще ни е, дори да продължи да работи?

— Само за това ще го умолявам — просто да продължи. Може би никога няма да имаме шанс да използваме двигателя в бъдеще. Но искам да знам, че все някъде в света е останал един велик ум, който работи над велик опит — и че все още имаме шанс за бъдеще... Ако този двигател бъде изоставен отново, единственото, което ни чака, е Старнсвил.

— Да. Знам.

Тя държеше слушалката притисната до ухото си, с ръка, изтръпнала от усилието да не трепери. Продължаваше да чака и той чуваше в тишината безполезното звънене на обаждането без отговор.

— Заминал е — каза тя. — Стигнали са до него. Няма нужда от цяла седмица. Не знам как разбират кога е правилният момент, но това — тя посочи писмото — е бил техният момент и те едва ли са го пропуснали.

— Кои?

— Агентите на разрушителя.

— Да не започваш да мислиш, че наистина съществуват?

— Да.

— Сериозно ли?

— Напълно. Срегнах един от тях.

— Кого?

— Ще ти кажа по-късно. Не знам кой е техният водач, но ще открия съвсем скоро. Ще открия. Проклетата да съм, ако ги оставя да...

Тя спря и задържа дъха си — той видя промяната в лицето ѝ в мига, преди да чуе щракването на далечна слушалка, която се вдигаше, и звука на мъжки глас, който казваше по линията:

— Ало?

— Даниълс! Ти ли си? Жив ли си? Там ли си още?

— Ама разбира се. Вие ли сте, госпожице Тагарт? Какво има?

— Аз... помислих, че си си тръгнал.

— О, съжалявам. Тъкмо чух телефона. Бях навън, в задния двор, берях моркови.

— Моркови? — тя се смееше с истерично облекчение.

— Имам си зеленчукова градина там. Някога беше паркингът на института. От Ню Йорк ли се обаждате, госпожице Тагарт?

— Да. Тъкмо получих писмото ти. Ей сега. Мен... мен ме нямаше.

— Аха — последва пауза, сетне той каза спокойно: — Нямам какво повече да добавя, госпожице Тагарт.

— Кажи ми, заминаваш ли?

— Не.

— Планираш ли да заминеш?

— Не. Че къде?

— Възнамеряваш да останеш в института?

— Да.

— Колко дълго? За неопределено време?

— Да, доколкото знам.

— Някой търсил ли те е?

— За какво?

— За това да напуснеш.

— Не. Кой?

— Слушай, Даниълс, няма да обсъждам писмото ти по телефона. Но трябва да говоря с теб. Идвам да те видя. Ще дойда колкото се може по-бързо.

— По-добре не го правете, госпожице Тагарт. Не искам да правите такова усилие, при условие, че е безполезно.

— Просто ми дай шанс, става ли? Не трябва да ми обещаваш да промениш мнението си, не трябва да се ангажираш с нищо — само да ме изслушаш. Ако съм решила да дойда, това е мой риск и го поемам. Има неща, които искам да ти кажа, и моля единствено за шанс да го направя.

— Знаете, че винаги ще ви дам този шанс, госпожице Тагарт.

— Тръгвам за Юта веднага. Тази вечер. Но има нещо, което искам да ми обещаеш. Ще ми обещаеш ли да ме изчакаш? Ще ми обещаеш ли да бъдеш там, когато пристигна?

— Ама разбира се, госпожице Тагарт. Освен ако не умра или не стане нещо, което не мога да предотвратя — но не очаквам нищо такова.

— Освен ако не умреш, ще ме чакаш ли, независимо какво може да стане?

— Разбира се.

— Даваш ли ми дума, че ще чакаш?

— Да, госпожице Тагарт.

— Благодаря. Лека нощ.

— Лека нощ, госпожице Тагарт.

Тя затвори слушалката, веднага пак я вдигна и бързо набра номер.

— Еди? Накарай ги да задържат „Комет“ за мен... Да, тази вечер. Нареди да прикачат вагона ми, след това ела тук, в апартамента ми, веднага — тя погледна часовника си. — Сега е осем и дванайсет. Имам един час. Не мисля, че ще ги задържа твърде много. Ще говорим, докато оправям багажа.

Тя затвори и се обърна към Риърдън.

— Тази вечер? — каза той.

— Трябва.

— Предполагам. Не трябва ли да идеш в Колорадо?

— Да. Мислех да тръгна утре вечер. Но мисля, че Еди може да се справи с грижата за кабинета ми, и е по-добре да тръгна сега. Отнема три дни... — тя си спомни — сега отнема пет дни, за да се стигне до Юта. Трябва да отида с влака, има хора, които трябва да видят по линията, и това също не може да се отлага.

— Колко време ще останеш в Колорадо?

— Трудно ми е да ти кажа.

— Пусни една телеграма като стигнеш, става ли? Ако има изгледи да е за дълго, ще дойда там, при теб.

Това беше единственият начин, по който можеше да изрази думите, които отчаяно искаше да ѝ каже, за които беше чакал, беше дошъл тук да каже и сега искаше да произнесе повече от всичко, но знаеше, че това не бива да се казва тази вечер. Тя разбра от леко тържественото напрежение в тона на гласа му, че така той приема признанието ѝ, това беше неговото отстъпление, неговата прошка. Тя попита:

— Можеш ли да напуснеш завода?

— Ще ми отнеме няколко дни да го уредя, но мога.

Той знаеше какво признават думите ѝ, разбираше прошката в тях, когато тя каза:

— Ханк, защо не се видим в Колорадо след седмица? Ако дойдеш със самолета си, и двамата ще пристигнем там по едно и също време. И после ще се върнем заедно.

— Добре... скъпа моя.

Тя диктуваше списък с инструкции, докато крачеше из спалнята си, събираше дрехите си и ги подреждаше набързо в един куфар. Риърдън си беше тръгнал, Еди Уилърс седеше на тоалетната ѝ маса и си водеше бележки. Работеше по обичайния си начин — ефикасно, без да задава въпроси, сякаш не забелязваше шишенцата с парфюм и кутийките с пудра, сякаш масичката беше бюро, а стаята — кабинет.

— Ще ти се обадя от Чикаго, Омаха, Флагстаф и Афтън — каза тя, докато хвърляше бельо в куфара. — Ако ти трябва междуременно, обади се на който и да е оператор по линията и му нареди да спре влака.

— „Комет“ ли? — меко попита той.

— Естествено, че „Комет!“

— Добре.

— Не се колебай да се обаждаш, ако се налага.

— Добре. Но не мисля, че ще се наложи.

— Ще се справим. Ще работим по телефона, също както... — тя спря.

— ... когато строяхме линията „Джон Голт“? — тихо попита той. Те се спогледаха, но не си казаха нищо друго.

— Какъв е последният доклад от строителните екипи? — попита тя.

— Всичко е наред. Получих съобщение, точно след като ти напусна офиса, че терасиращите групи са започнали работа в Лоръл, Канзас и Джаспър, Оклахома. Релсите пътуват към тях от Силвър Спрингс. Всичко ще бъде както трябва. Най-трудно за намиране беше...

— Хората?

— Да. Хората, които да натоварим с това. Имахме проблеми на запад, по отсечката от Елджин до Мидланд. Всички, на които разчитахме, ги няма. Не можах да намеря и един, който да е в състояние да носи отговорност, нито по нашата линия, нито другаде. Опитах се дори да намеря Дан Конъуей, но...

— *Дан Конъуей*? — прекъсна го тя.

— Да. Него. Опитах. Помниш ли как полагаше по пет мили релси на ден точно в тази част от страната? Знам, че има причини да ни мрази и в червата, но какво значение има вече? Намерих го — живее в едно ранчо в Аризона. Обадох ме му лично и го помолих да ни спаси. Просто да се погрижи за една нощ да построи пет и половина мили коловоз. Пет и половина мили, Дагни, това е целият ни проблем, а той е най-великият железопътен строител в света! Казах му, че го моля да го направи като жест на снизхождение към нас, ако реши. Знаеш ли, мисля, че ме разбра. Не беше ядосан. Звучеше тъжно. Но каза, че няма да го направи. Каза, че човек не трябва да се опитва да връща хората от гроба... Пожела ми късмет. Мисля, че беше искрен... Знаеш ли, не мисля, че той е един от онези, които разрушителят посети. Мисля, че по-скоро се е пречупил.

— Да. Знам, че е така.

Еди видя изражението на лицето ѝ и побърза да се овладее.

— Накрая намерихме един човек, който да работи в Елджин — каза той, насилвайки се да звучи уверено. — Не се притеснявай, коловозът ще бъде построен дълго преди да стигнеш там.

Тя го погледна с намек за усмивка, мислейки си колко често самата тя му беше казвала тези думи и за отчаяната смелост, с която той сега се опитваше да ѝ ги каже. Не се притеснявай. Той улови погледа ѝ, разбра, и леката усмивка в отговор беше смесена с притеснено извинение. Той се обърна обратно към бележника си,

ядосан на себе си, осъзнавайки, че е нарушил собствената си неизказана заповед: не го прави по-трудно за нея. Не трябваше да ѝ казва за Дан Конъуей, не трябваше да ѝ казва нищо, което да напомня и на двамата за отчаянието, което щяха да почувстват, ако изобщо можеха още да чувстват. Чудеше се какво му става: струваше му се непроситимо да открие, че дисциплината му се изплъзва само защото това е стая, а не кабинет. Тя продължи да говори, а той слушаше, вторачен в бележника си, отбелязвайки си по нещо кратко, от време на време. Не си позволи да я погледне отново.

Тя отвори рязко вратата на гардероба си, дръпна един костюм от закачалката и го сгъна набързо, докато гласът ѝ продължаваше да диктува равномерно и акуратно. Той не погледна нагоре, осъзнаваше присъствието ѝ само чрез звука: звука от ловките движения и от премерения ѝ глас. Знаеше какво не е наред с него — не искаше тя да тръгва, не искаше да я губи отново, след толкова кратко време. Но да се отдава на личната си самота в момент, в който знаеше колко отчаяно компанията има нужда от нея в Колорадо, би било акт на нелоялност, който никога не беше допускал преди — и той чувства смътно, неутешимо чувство за вина.

— Изпрати нареждане „Комет“ да спира на всеки централен железопътен възел — каза тя — и всички управители да приготвят доклад за...

Той погледна нагоре, сетне погледът му спря и той не чу остатъка от думите. Видя мъжки халат да виси на отворената врата на гардероба, тъмносин халат с бели инициали ХР върху джоба на гърдите. Спомни си къде е виждал този халат преди, спомни си човека срещу себе си от другата страна на маса за закуска в хотел „Уейн-Фолкленд“, спомни си как този човек дойде без предупреждение в кабинета ѝ късно през нощта в Деня на благодарността — и разбирането, че трябва да го е знаел, го порази като земетресение. Чувството го обзе с вик „не!“ и беше толкова безжалостно, че само викът, а не онова, което виждаше, срути всяка опора в него. Това не беше шок от откритието, а беше много по-ужасният шок от онова, което беше открил за самия себе си.

Той се вкопчи в една-единствена мисъл — че не трябва да ѝ позволява да види какво му е причинило това. Изпитваше притеснение, усилено до степента на физическо мъчение — ужасът, че

е нарушил личното ѝ пространство два пъти: като е научил тайната ѝ и като е разкрил своята собствена. Наведе се по-ниско над бележника и се съсредоточи върху непосредствената си цел: да спре треперенето на молива.

— ... трябва да построим петдесет мили планински коловоз и можем да разчитаме само на материали, които имаме.

— Извинявай — каза той, а гласът му едва се чуваше — не чух какво каза.

— Казах, че искам доклад от всички управители за всеки метър релса и всяка единица оборудване, с които разполагат в отделите си.

— Добре.

— Ще говоря с всеки един от тях по ред. Накарай ги да дойдат във вагона ми на „Комет“.

— Добре.

— Изпрати съобщение — неофициално — че механиците трябва да наваксват спиранията, като се движат със седемдесет, осемдесет или сто мили в час, колкото искат и когато се налага, и че аз ще... Еди?

— Да. Добре.

— Еди, какво има?

Той трябваше да погледне нагоре, да се изправи лице в лице с нея, и да излъже отчаяно за първи път в живота си.

— Аз... притеснявам се от неприятностите, които ще си имаме със закона — каза той.

— Забрави за това. Не виждаш ли, че няма никакъв друг начин? В момента всичко е позволено, за всеки, който може да се измъкне, и засега тъкмо ние определяме условията.

Когато беше готова, той занесе куфара до едно такси, после го пренесе по перона на терминала на „Тагарт“ до служебния ѝ вагон, последният, в края на „Комет“. Остана на перона, видя влака да подскача напред и изпрати с поглед червените сигнални светлини в задния край на вагона ѝ, които изчезваха бавно от погледа му в дългия мрак на изходния тунел. Когато и те се изгубиха, той се почувства сякаш е изгубил мечта, за която не е подозирал, докато не я е изгубил.

На перона около него имаше малко хора, а и те сякаш се движеха внимателно и напрегнато, сякаш чувството за надвиснала катастрофа се промъкваше по релсите и по гредите над главите им. Той си помисли с безразличие, че след един век безопасност хората отново

гледат на заминаването на влак като на събитие, което е хазартна игра със смъртта.

Спомни си, че не е вечерял. Не му се ядеше, но подземната столова на терминала на „Тагарт“ беше по-истински негов дом, отколкото празния куб, който смяташе за свой апартамент — така че тръгна към столовата, защото нямаше къде другаде да отиде. Беше почти празно, но първото нещо, което видя, беше тънко стълбче пушек, което се издигаше от цигарата на работника, който седеше сам на една маса в един тъмен ъгъл. Без да забелязва какво слага на подноса си, Еди го занесе до масата на работника, поздрави го, седна и не каза нищо друго. Гледаше сребристите прибори пред себе си, зачуди се за какво служат, после си спомни как се използва вилицата и се опита да извърши движенията на храненето, но откри, че това е отвъд силите му. След известно време погледна нагоре и видя, че очите на работника го проучват внимателно.

— Не — каза Еди — не, нищо ми няма... О, да, много неща станаха, но какво значение има вече? Да, върна се... Какво друго искаш да кажа? Откъде знаеш, че се е върнала? Е, хубаво, предполагам, че цялата компания е разбрала за десет минути... Не, не знам дали се радвам, че се върна... Естествено, ще спаси железницата, за още някой и друг месец или година... Какво искаш да кажа? Не, не ми каза на какво разчита. Не ми каза какво мисли или чувства... Добре де, как мислиш, че се чувства? За нея е ад — пък и за мен! Само дето моят ад си е по моя вина... Не. Нищо. Не мога да говоря за това. Да говоря ли? Не трябва дори да мисля. Трябва да спра, да спра да мисля за нея и... за нея, тоест.

Той замълча и се запита защо очите на работника — очите, които сякаш винаги виждаха всичко вътре в него — тази вечер го караха да се чувства неудобно. Погледна масата и видя много фасове сред останките от храна по подноса на работника.

— И ти ли си закъсал? — попита Еди. — О, просто си седял дълго тук тази вечер, нали? Заради мен? Защо пък да ме чакаш? Знаеш ли, никога не съм мислил, че те интересува дали ме виждаш или не, дали мен или някого друго, изглеждаш толкова самодостатъчен, и точно заради това ми харесва да си говоря с теб, защото чувствам, че винаги разбираш, но нищо не може да те нарани, изглеждаш така, сякаш нищо никога не те е наранявало, и това ме кара да се чувствам

свободен, сякаш... сякаш в света няма болка... Знаеш ли какво е странно в лицето ти? Изглеждаш така, сякаш никога не си се сблъсквал с болка, страх или вина... Съжалявам, че закъснях толкова тази вечер. Трябваше да я изпратя — тъкмо замина, с „Комет“... Да, тази вечер, преди малко... Да, тръгна... Да, беше внезапно решение — от последния час. Възнамеряваше да тръгне утре вечерта, но нещо неочаквано се случи и тя трябваше да тръгне веднага... Да, отива в Колорадо — после... Първо в Юта... Защото получи писмо от Куентин Даниълс, че напуска — а единственото нещо, от което няма да се откаже, от което няма да понесе да се откаже, е двигателят. Помниш двигателя, за който ти казах, за останките, които намери... Даниълс ли? Той е физик, който работи през последната година в Технологичния институт в Юта и се опитва да разреши загадката на мотора и да го възстанови... Защо ме гледаш така? Не, не съм ти казвал за него преди, защото беше тайна. Това си беше частен, таен неин проект, пък и с какво би могъл да те заинтересува? Предполагам, че мога да говоря за това сега, защото той е напуснал... Да, казал ѝ е причините. Казал е, че няма да остави нищо, произведено от ума му, на свят, който го смята за роб. Казал, че няма да бъде превърнат в мъченик от хора, на които е дал в замяна неоценима полза... На какво се смееш? Стига. Защо се смееш така? Цялата тайна? Как така цялата тайна? Не е открил цялата тайна на двигателя, ако за това говориш, но изглежда се е справял добре, имаше добри шансове. Сега това е изгубено. Тя хукна към него, иска да му се моли, да го задържи, да го накара да продължи, но мисля, че е безполезно. Щом спрат веднъж, не се връщат обратно. Никой не го е правил... Не, не ме интересува, вече не, понесохме толкова много загуби, че започвам да свиквам... О, не! Не Даниълс е този, когото не мога да понеса, ами... не, остави. Не ме разпитвай за това. Целият свят се разпада, тя още се бори да го спаси, а аз седя тук и я съдя за нещо, което нямах право да знам... Не! Не е направила нищо осъдително, нищо — а и освен това няма нищо общо с железницата... Не ми обръщай внимание, не е вярно, не нея осъждам, а себе си... Слушай, винаги съм знаел, че обичаш „Тагарт Трансконтинентал“ също като мен, че за теб значи нещо специално, лично, и че заради това ти харесва да ме слушаш какво говоря. Но това — това, което научих днес — няма нищо общо с железницата. Едва ли ще е от значение за теб. Забрави го... Просто е нещо, което не знаех за

нея, това е всичко... Израснах с нея. Мислех, че я познавам. Не съм я познавал... Не знам какво очаквах. Предполагам, че просто съм мислел, че няма никакъв личен живот. За мен тя не беше човек, нито... нито пък жена. Тя беше железопътната компания. И не мислех, че някой някога ще дръзне да я погледне по какъвто и да е друг начин... Е, така ми се пада. Забрави. Забрави го, казах! Защо ме разпитваш така? Това си е нейният личен живот. Какво значение може да има за теб? Зарежи го, за Бога! Не виждаш ли, че не мога да говоря за това? Нищо не е станало, нищо ми няма, просто... о, защо лъжа? Не мога да те лъжа, ти като че ли винаги виждаш всичко, по-лошо е, отколкото да се опитвам да излъжа себе си! Лъгал съм себе си. Не знаех какво съм изпитвал към нея. Железницата ли? Аз съм прогнил двуличник. Ако значението ѝ за мен се заключаваше само в железницата, нямаше да ме удари така. Нямаше да чувствам желание да го убия! Какво ти става тази вечер? Защо ме гледаш така? Ох, какво ли ни става на всички? Защо не ни е останало нищо друго, освен нещастieto? Защо страдаме толкова много? Не за това сме тук. Винаги съм мислел, че трябва да сме щастливи, всички, че такава е естествената ни съдба. Какво правим? Какво сме изгубили? Преди година нямаше да я осъдя, ако намери нещо, което иска. Но знам, че са обречени, и двамата, както и аз, и всички останали, а тя беше единственото, което ми е останало... Беше толкова невероятно да си жив, беше такъв чудесен шанс, не знаех, че обичам този шанс и че това беше нашата любов — нейната, моята, твоята, — но светът загива и ние не можем да го спрем. Защо се саморазрушаваме? Кой ще ни каже истината? Кой ще ни спаси? Ох, кой е Джон Голт? Не, няма полза. Сега вече няма значение. Защо да чувствам нещо? Няма да издържим още дълго. Защо трябва да ме интересува какво прави тя? Защо трябва да ми пука, че спи с Ханк Риърдън?... Боже! Какво ти става? Не си тръгвай! Къде отиваш?

ГЛАВА XX

ЗНАКЪТ НА ДОЛАРА

Тя стоеше до прозореца на влака с отметната назад глава, неподвижна, имаше желание никога да не ѝ се налага да мърда отново. Телеграфните стълбове профучаваха покрай прозореца, но влакът изглеждаше изгубен в празнотата — между кафявата линия на прерията и солидната маса на ръждивите, сивеещи облаци. Сумракът източваше небето през раната на залеза — изглеждаше като угасването на анемично тяло, от което изтичат последните капки кръв и светлина. Влакът се движеше на запад, сякаш преследваше потъващите лъчи и щеше тихо да изчезне от света. Тя седеше неподвижно, без желание да се съпротивлява на това.

Щеше ѝ се да не чува звука от колелетата. Те потропваха равномерно, всяко четвърто тракане беше по-силно, и ѝ се струваше, че сред бързия тропот на някакво безполезно бягство на стадо животни ритъмът на силните удари беше като стъпките на противник, който се движи към някаква неумолима цел.

Никога преди не беше изпитвала такова предчувствие при гледката на прерията — чувство, че релсите са само една слаба нишка, опъната в огромна празнота, като износен нерв, готов да се скъса. Никога не беше очаквала, че тъкмо тя, която се беше чувствала като движещата сила на влака, сега ще иска — като дете или като дивак — влакът да се движи, да не спира, да я закара навреме, и то ще го иска не като волеви акт, а като молба към мрачната неизвестност.

Мислеше си каква промяна беше настъпила само за един месец. Беше го видяла по лицата на хората по гарите. Железничарите, стрелочниците, майсторите, които винаги я бяха поздравявали навсякъде по линията, а бодрите им усмивки изразяваха гордост, че знаят коя е, сега я гледаха с каменни изражения, извъръщаха се, с уморени и затворени лица.

Искаше да им изкрещи извинението си: „Не съм аз тази, която ви го причини!“ — сетне си спомняше, че го беше приела и сега те имат право да я мразят, че тя е едновременно роб и надзирател, както и

всяко човешко същество в страната, и омразата беше единственото нещо, което хората можеха да изпитват един към друг.

Беше намерила утеха, за два дни, в гледката на градовете, които преминаваха покрай прозореца ѝ — фабриките, мостовете, електрическите надписи, билбордовете, надвиснали от покривите на домовете: претъпканото, мръсно, активно, живо стълпотворение на промишления Изток.

Но градовете бяха останали назад. Сега влакът прекосяваше прериите на Небраска, а тропотът на сцепките звучеше така, сякаш трепери от студ. Тя виждаше самотните силуети, които някога са били ферми, в празните парцели, които някога са били поля. Но огромният изблик на енергия на Изток, поколения назад, беше пръснал бляскави капки из празнотата — някои бяха изчезнали, но някои още бяха живи.

Тя се сепна, когато светлините на малък град прелетяха покрай вагона ѝ и с изчезването си го оставиха още по-тъмен от преди. Тя не мръдна, за да запали лампата. Седеше неподвижно и гледаше редките градчета. Когато някой електрически лъч преминеше по лицето ѝ, то беше като мигновен поздрав.

Тя ги гледаше как минават покрай нея, написани по стените на скромни сгради, по почернели от сажди покриви, по тънки комини, по извивките на цистерни: Комбайни „Рейнълдс“ — Цимент „Мейси“ — Пресована люцерна „Куинлън и Джоунс“ — Домът на дюшеците „Крофърд“ — Зърно и фураж „Бенджамин Уайли“ — думите се издигаха като знамена към празния мрак на небето, като неподвижни форми на движение, на усилие, на кураж, на надежда, паметници на това колко много е било постигнато на самата граница с празнотата на природата от хора, които някога са били свободни да постигат. Тя видя домове, построени нарядко и в уединение, малки магазинчета, широки улици с електрическо осветление, като няколко светли линии, които се пресичат по черния лист на пустите земи; видя призраците между останките от градове, скелетите на фабрики с порутени комини, трупове на магазини със счупени витрини, наведени стълбове с парчета от кабели; видя внезапен блясък, рядката гледка на бензиностанция, лъскав бял остров от стъкло и метал под огромната черна тежест на празнотата и небето. Видя фунийка за сладолед, направена от светещи тръби, окачена на един уличен ъгъл, потрошена кола, паркирана отдолу, с младо момче до вратата и момиче, което

излизаше с лятна рокля, развята на летния вятър... тя потрепери и заради двама им с мисълта: не мога да ви гледам, защото знам какво е било необходимо, за да ви се даде вашата младост, за да ви се даде тази вечер, тази кола и фунийката сладолед, която ще си купите за четвърт долар. Видя на един ъгъл в края на града една сграда, която просветваше с редици бледосини светлини, индустриалните светлини, които обичаше, със силуетите на машини в прозорците и билборд в мрака на покрива... и внезапно тя орони глава върху ръката си и остана така — разтреперана, викайки беззвучно на нощта, на себе си, на всичко човешко, което беше останало във всяко живо същество: не позволявай да изчезне! Не позволявай да изчезне!

Скочи на крака и включи осветлението. Остана неподвижна, борейки се да си възвърне самоконтрола, осъзнала, че тези моменти бяха най-голямата опасност за нея. Светлините на града бяха отминали, прозорецът ѝ сега беше само празен правоъгълник, и тя чу в тишината хода на силните почуквания — стъпките на врага, които напредваха, без да се ускоряват, но и без да спират.

Имаше отчаяна нужда да зърне някаква жива дейност и реши да не поръчва вечеря във вагона си, а да отиде до вагон-ресторанта. Сякаш подчертавайки и подигравайки се на самотата ѝ, един глас непрекъснато се връщаше в съзнанието ѝ: „Но не можеш да управляваш влакове, ако са празни“ Забрави го! — каза си тя ядосано и побърза да отиде до вратата на вагона си.

Когато наближи коридора, чу с учудване някакви гласове наблизо. Когато дръпна вратата, чу вик:

— Махай се, мамка ти!

Възрастен скитник се беше подслонил в ъгъла на коридора. Седеше на пода, а позата му признаваше, че няма сили да се вдигне и че не го интересува дали ще го хванат. Гледаше кондуктора с наблюдателен, напълно съзнателен, но лишен от всякаква реакция поглед. Влакът забавяше заради лоша отсечка от коловоза, кондукторът беше отворил вратата под студените пориви на вятъра и махаше към забързаната черна празнота:

— Махай се! Слизай, както си се качил, или ще те изрита с главата напред!

По лицето на скитника нямаше учудване, нямаше протест или гняв, нито пък надежда, гледаше така, сякаш отдавна беше изоставил

всякаква преценка за всички човешки действия. Той се надигна послушно, а ръката му търсеше слепешком нитовете по стената на вагона. Тя го видя да я поглежда и после да отклонява поглед, сякаш беше просто поредният неодушевен предмет. Не изглеждаше да осъзнава присъствието ѝ, както не осъзнаваше и своето собствено, беше безразличен и готов да се подчини на тази заповед, която, в неговото състояние, означаваше сигурна смърт.

Тя погледна кондуктора. Не прочете по лицето му нищо, освен сляпата злоба на болката, някакъв дълго потискан гняв, който се изливаше върху първото попаднало му нещо, почти без да осъзнава какво е. Двамата мъже вече не се отнасяха един към друг като човешки същества.

Костюмът на скитника беше маса от внимателно защити кръпки по тъкан, която беше толкова твърда и излъскана от износване, че човек очакваше да се счупи като стъкло, ако се огъне; но тя забеляза яката на ризата му: беше сивкавобяла от често пране и все още запазваше останки от формата си. Той се беше изправил с мъка на крака, гледаше безразлично към черната дупка, отворена към милите необитаема пустощ, където никой нямаше да види тялото или да чуе гласа на смазан човек, но единственият жест на загриженост, който направи, беше да хване по-здраво малък, мръсен вързоп, сякаш за да се подsigури, че няма да го изпусне, когато скочи от влака.

Именно праната яка и този жест към последното от нещата, които притежаваше — жестът на чувство за собственост — я накараха да изпита емоция, внезапно, горещо преобръщане вътре в нея.

— Чакайте — каза тя.

Двамата мъже се обърнаха към нея.

— Нека бъде мой гост — каза тя на кондуктора, отвори вратата пред скитника и нареди: — Влизай.

Скитникът я последва, подчинявайки се все така замаяно, както щеше да се подчини и на кондуктора. Той застана в средата на вагона, сграбчил вързоп си, и се огледа със същия наблюдателен, лишен от реакция поглед.

— Седни — каза тя.

Той се подчини и я погледна, сякаш чакаше по-нататъшни заповеди. В поведението му имаше някакво достойнство, почтеността на откритото признание, че не може да претендира за нищо, да се моли

за нищо, да пита за каквото и да е, че сега трябва да приема всичко, което правят с него и е готов да го приеме. Изглеждаше на петдесет и няколко, структурата на костите му и увисналият костюм подсказваха, че някога е бил мускулист. Безжизненото безразличие в очите му не можеше да скрие, че някога са били интелигентни; бръчките, които прорязваха лицето му като спомен от някаква невъобразима горчивина, не бяха изтрили напълно факта, че някога е притежавало добротата, така характерна за почтеността.

— Кога си ял за последно? — попита тя.

— Вчера — каза той и добави: — Така мисля.

Тя позвъни на келнера и поръча да донесат от вагон-ресторанта вечеря за двама. Скитникът я беше наблюдавал мълчаливо, но когато сервитьорът излезе, той предложи единственото възнаграждение, на което беше в състояние:

— Не искам да се забърквате в неприятности, госпожо.

Тя се засмя.

— Какви неприятности?

— Пътувате с някой от ония железопътни магнати, нали?

— Не, сама.

— Тогава сте жена на някого от тях?

— Не.

— Аха — тя видя усилието му да я погледне с нещо като уважение, сякаш за да се извини за това, че е изтръгнал някакво неприлично признание, и се разсмя.

— Не, и това не съм. Предполагам, че аз самата съм един от магнатите. Казвам се Дагни Тагарт и работя за тази компания.

— О... мисля, че съм чувал за вас, госпожо — едно време — беше трудно да се определи какво значи за него „едно време“, дали е месец, година или колкото време беше изтекло, откакто се беше отказал. Гледаше я с някакъв интерес в минало време, сякаш мислеше, че е имало време, когато е щял да я смята за човек, който си заслужава да се види. — Вие бяхте жената, дето управляваше железница — каза той.

— Да — каза тя. — Бях.

Той не показва и следа от учудване от това, че е решила да му помогне. Изглеждаше така, сякаш се е сблъсквал с толкова много

бруталност, че се е отказал дори да се опитва да разбира, да вярва или да очаква нещо.

— Кога се качи на влака? — попита тя.

— На гарата, госпожо. Вратата ви не беше заключена — и добави: — Помислих си, че може би никой няма да ме забележи до сутринта, защото това е частен вагон.

— Къде отиваш?

— Не знам — после, сякаш осъзна, че това вероятно звучи твърде много като молба за милост, той добави: — Предполагам, че просто исках да продължа да се движа, докато не видя някое място, където бих имал шанс да си намеря работа.

Това беше неговият опит да поеме отговорността за цел, вместо да хвърли товара на безцелността си на нейната милост — опит от същия порядък като яката на ризата му.

— Каква работа търсиш?

— Хората вече не търсят определена работа, госпожо — безстрастно отговори той. — Те търсят просто работа.

— Какво място се надяваш да намериш?

— О... ами... където има фабрики, предполагам.

— Не се ли движиш в погрешната посока? Фабриците са на изток.

— Не — каза го твърдо, знаеше със сигурност. — На изток има твърде много хора. Фабриците се наблюдават твърде добре. Мислех си, че има по-голям шанс някъде, където има по-малко хора и закони.

— Охо, бягаш? Беглец от закона, така ли?

— Не в смисъла от едно време, госпожо. Но при сегашното положение май е така. Искам да работя.

— Какво искаш да кажеш?

— На изток няма никаква работа. А и човек не може да ти даде работа, дори и да иска — ще иде в затвора. Наблюдават го. Можеш да получиш работа само чрез Комисията по унификация. А комисията по унификация си има банда от свои приятелчета, които чакат на опашка за работа, а тия приятелчета са повече от роднините на милионер. А аз нямам нито приятели, нито роднини.

— Къде си работил за последно?

— Скитам из страната вече шест месеца, не, май са повече, почти година, вече не знам. Повечето работа беше за по ден-два. Най-

вече във ферми. Но вече няма полза. Знам как те гледат фермерите — не обичат да виждат човек, който умира от глад, но и те са на стъпка от гладната смърт, нямат работа, нямат храна, и каквото са спестили, ако не го приберат бирниците, го прибират бандитите — знаете, бандите, които бродят из цялата страна, дето им викат дезертъори.

— Мислиш ли, че на запад е по-добре?

— Не. Не мисля.

— Тогава защо отиваш там?

— Защото не съм опитвал преди. Това е единствената останала възможност. Място, на което да отида. Просто да продължа да се движа... Знаете ли — внезапно добави той, — не мисля, че ще има някаква полза. Но на изток не може да се прави нищо, освен да седя до някоя ограда и да чакам да умра. Не мисля, че би ме притеснило много умирането. Знам, че ще бъде много по-лесно. Само си мисля, че е грех да седиш и да оставиш живота си да си отиде, без дори да се опиташ да го спасиш.

Тя се сети изведнъж за онези модерни, заразени от колежа паразити, които добиваха отвратителното изражение на престорената и морална праведност всеки път, когато произнасяха стандартните баналности за грижата си за благото на другите. Последното изречение на скитника беше едно от най-дълбоко моралните твърдения, които тя някога беше чувала, но човекът не го знаеше, беше го казал с безстрастния си, угаснал глас, просто, сухо, като обикновен факт.

— От коя част на страната идваш? — попита тя.

— Уисконсин — отговори той.

Сервитьорът влезе, носейки вечерята. Той сложи масата и вежливо придърпа два стола, без да показва учудване от същността на обстоятелствата. Тя погледна масата — помисли си, че великолепието на свят, в който хората могат да си позволят времето и лесната грижа за такива неща като колосаните покривки и подрънкващите кубчета лед, предлагани на пътниците заедно с храната им на цена от няколко долара, е остатък от една епоха, когато да поддържаш живота си не е било престъпление, а храната не е била състезание със смъртта — останка, която щеше скоро да изчезне, като бялата бензиностанция на ръба на плевелите на джунглата.

Тя забеляза, че скитникът, който беше изгубил сили да стои прав, не беше изгубил уважението си към нещата, изложени пред него. Не се

нахвърли върху храната, бореше се да запази движенията си бавни, да разгъне кърпата си, да вземе вилцата си в същото темпо като нея, с трепереща ръка, сякаш още знаеше, че това, независимо какви унижения са им наложени, е правилното човешко поведение.

— Къде работехте едно време? — попита тя, след като сервитьорът си тръгна. — Във фабрика, нали?

— Да, госпожо.

— Какъв беше занаятът ви?

— Старши стругар.

— Къде работихте последно?

— В Колорадо, госпожо. За фабриката за автомобили „Хамънд“.

— О...!

— Госпожо?

— Не, нищо. Дълго ли работихте там?

— Не, госпожо. Само две седмици.

— Как така?

— Ами бях чакал цяла година, висях из Колорадо, само за да получа тази работа. И те си имаха списък с чакащи във фабриката на Хамънд, само дето не вървяха по приятелска линия или по старшинство, а се интересуваха от професионалната биография на човека. Моята беше добра. Но две седмици, след като получих работата, Лорънс Хамънд напусна. Напусна и изчезна. Затвориха фабриката. След това се появи граждански комитет, който я отвори отново. Извикаха ме обратно. Но всичко трая само пет дни. Започнаха уволнения заради липсата на работа, почти веднага. Назначен последен, трябваше да си ходя. Чух, че гражданският комитет е издържал около три месеца. Затвориха завода завинаги.

— Къде си работил преди това?

— Почти във всеки град на изток, госпожо. Но никога за повече от месец-два. Заводите затваряха непрекъснато.

— И това е ставало на всяка твоя работа?

Той я погледна така, сякаш разбираше въпроса ѝ.

— Не, госпожо — отговори той и за пръв път тя долови лек оттенък на гордост в гласа му. — Задържах се на първата си работа двайсет години. Не на една и съща работа, но бях на едно и също място, стигнах до началник на цех. Това беше преди дванайсет години. Тогава собственикът на фабриката почина, наследниците му я поеа и

я изравниха със земята. Времената бяха лоши тогава, но именно оттогава насам нещата започнаха да се разпадат навсякъде, все по-бързо и по-бързо. Оттогава изглежда, че накъдето и да се обърна — мястото се разрушава и загива. Първо си мислехме, че това е само в един или друг щат. Много от нас мислеха, че Колорадо ще издържи. Но и той рухна. Каквото и да пипнех, каквото и да опитвах — разпадаше се. Накъдето и да погледнех — работата спираше, фабриките спираха, машините спираха... — той добави бавно, с шепот, сякаш виждаше някакъв таен свой страх: — ... двигателите... спираха.

Гласът му се издигна:

— О, Боже, кой е... — и спря.

— ... Джон Голт? — попита тя.

— Да — отговори той и поклати глава, сякаш за да прогони някакво видение, — само дето аз не обичам да казвам това.

— И аз не обичам. Ще ми се да знаех защо го казват и откъде е тръгнало.

— Това е, госпожо. От това ме е страх. Може и от мен да е тръгнало.

— Какво?

— От мен или от шест хиляди като мен. Може ние да сме го започнали. Май така стана. Дано да греша.

— Какво искаш да кажеш?

— Ами в онази фабрика, където работих двайсет години, стана нещо. Беше когато старецът умря и наследниците му поеха работата. Бяха трима, двама сина и една дъщеря, и въведоха нов план за управление на завода. Позволиха ни и на нас да гласуваме, и всички — почти всички — гласувахме за него. Не знаехме. Мислехме, че е добър. Не, не е вярно. Мислехме, че трябва да мислим, че е добър. Планът беше всеки във фабриката да работи според способностите си, а да му се плаща според нуждите му. Ние... какво има, госпожо? Защо гледате така?

— Какво беше името на фабриката? — попита тя, а гласът ѝ едва се чуваше.

— Фабрика за двигатели „Двайсети век“, госпожо, в Старнсвил, Уисконсин.

— Продължавай.

— Гласувахме за този план на едно голямо събрание, на което присъствахме всички, шест хиляди души, всеки, който работеше във фабриката. Наследниците на Старнс произнасяха дълги речи за него, не беше много ясно, но никой не задаваше въпроси. Никой от нас не знаеше как ще проработи планът, но всички си мислеха, че съседът до тях знае. А ако някой от нас се е съмнявал, накарал го да се почувства виновен и да си мълчи — защото изглеждаше така, сякаш всеки, който се противопостави на плана, е убиец на деца по сърце и е по-низш от човешко същество. Казаха ни, че този план ще постигне благороден идеал. А ние как да си помислим нещо друго? Нали сме го чували цял живот — и от родителите си, и от учителите, и от министрите, и от всеки вестник, който някога сме чели, от всеки филм и всяка публична реч? Не са ли ни казвали винаги, че това е честно и справедливо? Е, може би има някакво извинение за онова, което направихме на събранието. И все пак ние гласувахме за плана, и онова, което получихме, си го заслужихме напълно. Знаете ли, госпожо, ние сме белязани хора — тези от нас, които преживяха четирите години на плана във фабриката „Двайсети век“. Знаете ли как изглежда адът? Като зло — просто, голо, самодоволно зло, нали? Е, тъкмо това видяхме и помогнахме да се построи, и мисля, че сме прокълнати, всеки един от нас, и може би никога няма да ни се прости...

Знаете ли как работеше планът и какво причини на хората? Опитайте се да сипвате вода в резервоар, на дъното на който има тръба, която го източва по-бързо, отколкото вие наливате, и с всяка ваша кофа тръбата се разширява с един инч, и колкото повече работите, толкова повече се иска от вас, стоите и наливате кофа след кофа четирийсет часа седмично, после четирийсет и осем, после петдесет и шест — за обяда на съседа си, за операцията на жена му, за шарката на детето му, за инвалидната количка на майка му, за ризата на чичо му, за училището на племенника му, за бебето на съседите, за бебето, което предстои да се роди, за всеки един около вас, защото те имат право да получат всичко, от пелени до изкуствени зъби, а вие трябва да работите, от изгрев до залез, месец след месец, година след година, и да не можете да покажете нищо като резултат, освен потта си, да гледате единствено тяхното удоволствие, през целия си живот, без почивка, без надежда, без край... От всекиго според способностите, всекиму — според потребностите...

Всички сме едно голямо семейство, казваха те, всички сме заедно в това. Но не всички работят с ацетиленова горелка десет часа на ден — заедно, и не получават колики — заедно. Кой преценява чии способности и чии нужди са на първо място? Когато всичко е в едно гърне, не можеш да позволиш на всеки да решава какви са нуждите му, нали? Ако го направиш, може да реши, че има нужда от яхта, и ако трябва да се водиш само от чувствата му, той току-виж го доказал. Защо не? Ако не е правилно аз да имам кола, докато не се поболея от работа, за да изкарам кола за всеки безделник и всеки дивак по земята, защо да не може да поиска и яхта от мен, ако все още имам достатъчно способности, за да не рухна? Не? Не може ли? Тогава защо да може да иска да не слагам сметана в кафето си, докато не смени тапетите във всекидневната си?... Както и да е, беше решено, че никой няма право да преценява собствените си нужди или способности. Гласувахме за това. Да, госпожо, гласувахме на открити събрания, два пъти годишно. Как иначе можеше да се направи? Можете ли да си представите какво се случваше на такива събрания? Трябваше ни само едно събрание, за да открием, че сме станали просяци — прогнили, мрънкащи, сополиви просяци, всичките, защото никой не можеше да изиска заплатата си като справедливо заслужена, нямаше права, нямаше заслуги, работата му не му принадлежеше, принадлежеше на „семейството“, а те не му дължаха нищо в замяна, така че единствената му претенция към тях беше неговата „нужда“, така че трябваше да проси публично облекчение на нуждите си, като всеки въшлив лентяй, да изброява всичките си проблеми и нещастия, чак до кърпените си гащи и главоболията на жена си, с надеждата, че „семейството“ ще му подхвърли милостиня. Трябваше да изброява нещастия, защото именно нещастията, а не работата, бяха станали разменна монета в нашето царство, така че това се превръщаше в състезание между шест хиляди просяка, всеки от които твърдеше, че неговата нужда е по-страшна от тази на брат му. Как иначе можеше да стане? Можете ли да си представите какво стана, кои хора мълчаха и се чувстваха засрамени, и кои си тръгнаха с джакпота?

Но това не беше всичко. Имаше и още нещо, което открихме на същото това събрание. Производството на фабриката беше спаднало с четирийсет процента през тази първа половин година, така че се взе решение, че някой не работи „според способностите си“. Кой? Как да

разбереш? „Семейството“ гласува и за това. Гласуваха кои хора са най-добри, и тези хора бяха осъдени да работят извънредно всяка нощ през следващите шест месеца. Извънредно и без заплащане, защото не ти се плаща за усилия или за работа, а само за нужда.

Да ви казвам ли какво се случи след това и в какви същества започнахме да се превръщаме, ние, които някога бяхме хора? Започнахме да крием всяка своя способност, да се бавим и да внимаваме като соколи никога да не работим по-бързо или по-добре от съседа си. Какво друго можехме да направим, когато знаехме, че ако направим най-доброто, на което сме способни, за „семейството“, ще получим не благодарности и награди, а наказание? Знаехме, че за всеки смрадливец, който повреди партида двигатели и струва на компанията пари — било то поради немарливостта си, било то защото не му е пукало или поради обикновена некомпетентност, — ние бяхме тези, които ще плащат с нощите и неделите си. Така че правехме най-доброто, за да не сме добри.

Имаше едно момче, което започна изпълнено с плам за благородния идеал, блестящо хлапе, без никакво образование, но с невероятна глава на раменете. През първата година проектира работен процес, който ни спести хиляди човечески часове. Предаде го на „семейството“, не поиска нищо за него — така или иначе не можеше да поиска, но за него нямаше проблем. Това е за идеала, казваше той. Но след като беше избран с гласуване за един от най-способните и осъден на нощна работа, защото не сме получавали достатъчно от него, той си затвори и устата, и ума. Можете да се обзаложите, че не предложи никакви идеи през втората година.

Какво ни разправяха за порочната конкуренция на системата за печалба, където всеки човек трябва да се състезава за това кой ще свърши по-добре работата? Порочно, нали? Е, трябваше да видят какво е, когато всички се състезавахме помежду си кой ще свърши работата възможно най-зле. Няма по-сигурен начин да разрушиш един човек от това да го насилиш да цели да не постига най-доброто, на което е способен, да се бори да върши работата си зле, ден след ден. Това ще го довърши по-бързо от пиенето, безцелността или бандитският живот. Но нямаше какво друго да правим, освен да се преструваме на неспособни. Единственото обвинение, от което се бояхме, беше да заподозрат, че сме способни. Способността беше като ипотека върху

теб, която никога не можеш да платиш. А и за какво да работим? Знаехме, че ще ни дадат минималната милостиня така или иначе, независимо дали работим или не, „издръжката за дом и храна“, така я наричаха, а освен нея няхахме шанс да получим друго, независимо колко усилено се опитваме. Не можехме да разчитаме да си купим нов кат дрехи следващата година — можеше да ни дадат „издръжка за дрехи“, но можеше и да не ни дадат, в зависимост от това дали някой не си е счупил крака, не се нуждае от операция или не е родил повече бебета. А ако няма достатъчно пари за нови костюми на всички, не можеш и ти да получиш.

Имаше един човек, който беше работил усилено през целия си живот, защото винаги беше искал да изпрати сина си в колеж. Е, момчето завърши гимназия през втората година на плана, но „семейството“ не пожела да даде на бащата „издръжка“ за колеж. Казваха, че синът му не може да отиде в колеж, докато няма достатъчно, за да могат синовете на всички да отидат в колеж, и че първо трябва да изпратим децата на всички в гимназия, а ние няхахме достатъчно дори и за това. Бащата умря на следващата година при сбиване с ножове в някаква кръчма, за което нямаше особена причина — такива сбивания започнаха да се случват през цялото време.

Имаше и един възрастен тип, вдовец без роднини, който имаше едно-единствено хоби: грамофонни записи. Май това беше единственото, което беше взел от живота. По едно време не се хранеше редовно, само за да си купи някой нов запис на класическа музика. Е, не му дадоха никаква „издръжка“ за записи — „личен лукс“, така им викаха. А на същото събрание Мили Буш, нечия дъщеричка, злобно, грозно осемгодишно хлапе, получи чифт златни скоби за щръкналите си зъби — това било „медицинска нужда“, защото психологът на персонала казал, че горкото дете ще получи комплекс за малоценност, ако не й се изправят зъбите. Старецът, който обичаше музиката, се пропи. Така се пропи, че вече никой не го видя напълно трезвен. Но изглежда е имало нещо, което така или иначе не е могъл да забрави. Една нощ ходел, залитайки по улицата, видял Мили Буш, размахал юмрук и избил зъбите й. Всичките, до един.

Разбира се, всички се пропивахме, някои повече, други по-малко. Не питайте откъде вземахме пари за това. Когато всички прилични удоволствия са забранени, винаги можете да си доставите порочните.

Не разбиваш бакалии след мръкване, не пребъркваш джобовите на другарите си, за да си купиш симфонии или въдица, но ако е за да се напиеш като пън и да забравиш — става. Въдици? Ловни пушки? Фотоапарати? Хобита? Нямахме „издръжка за забавление“ за никого. „Забавлението“ беше първото нещо, което отмениха. Не трябва ли винаги да те е срам да възразяваш, когато някой иска от теб да се откажеш от нещо, което ти доставя удоволствие? Дори и „издръжката за тютюн“ беше орязана до две кутии цигари на месец — и това, разправяха, било защото парите трябвало да отидат във фонда за мляко на бебетата. Бебетата бяха единствената стока, която произвеждахме безотказно, като количеството порасна и продължи да расте, май защото хората нямаха какво друго да правят, а и защото не трябваше да полагат грижи, бебетата не бяха техен товар, а на „семейството“. Всъщност най-добрият шанс за увеличение на заплатата и за това да дишаш по-леко за малко бяха „детските надбавки“. Или това, или тежко заболяване.

Не ни отне много време, за да разберем как работи всичко. Всеки, който се опитваше да играе честно, трябваше да се откаже от всичко. Губеше вкуса си към всякакви удоволствия, беше му гадно да изпуши тютюн за няколко стотинки или да дъвче дъвка, от притеснение, че някой има по-голяма нужда от тези стотинки. Беше го срам от всяка хапка, която поглъща, чудейки се чии уморени нощи допълнителна работа са я платили, със съзнанието, че храната не му принадлежи по право, с нещастното желание да бъде мамен, вместо да мами, да бъде нещастник, но не и кръвопиец. Нямахме да се ожени, нямахме да помагаме на своите у дома, нямахме да поставяме допълнителен товар на плещите на „семейството“. Освен това, ако още му беше останало чувство на отговорност, нямахме да се жени или да създава деца, понеже не можеше да планира, да обещава или да разчита на каквото и да е. Но некадърниците и безотговорните бяха на първа линия. Хранеха бебета, забъркваха момичета в неприятности, мъкнеха всеки безполезен роднина от цялата страна, всяка неомъжена бременна сестра, за допълнителна „издръжка за инвалидност“, взимаха повече болнични, отколкото всеки доктор можеше да оспори, съсипваха дрехите си, мебелите, домовете си, какво пък, нали „семейството“ плаща! Изнамираха повече начини да изпаднат в „нужда“, отколкото ние, останалите, можехме да си въобразим — развиха специална

способност за това, която всъщност беше и единствената тяхна способност.

Господ да ни е на помощ, госпожо! Разбирате ли какво видяхме? Видяхме как ни беше даден закон, по който да живеем, наричаха го морален закон, който наказваше тези, които го спазваха, само защото го спазват. Колкото повече се опитваше човек да живее според него, толкова повече страдаше; колкото повече го избягваше, толкова по-голяма награда получаваше. Почтеността беше като инструмент, оставен на милостта на другия. Почтените плащаха, непочтените прибираха. Почтените губеха, непочтените печелеха. Колко дълго можеш да останеш добър при такъв закон за добротата? Бяхме прилични хора, когато започнахме. Нямаше много мошеници сред нас. Знаехме си работата, гордеехме се с нея и работехме за най-добрата фабрика в страната, където старият Старнс наемаше само цвета на работната сила. След година при новия план сред нас нямаше останал и един почтен човек. Това беше злото, адското зло, с което проповедниците ни плашеха, но никога не сме мислили, че ще го видим на живо. Не че планът окуражаваше неколцина копелдаци; той превръщаше свестните хора в копелета, а не можеше и да направи нещо друго — и го наричаха морален идеал!

И заради какво трябваше да работим? От любов към братята си? Какви братя? За мързеливците, некадърниците, безделниците, които виждахме навсякъде около себе си? И независимо дали те мамеха или просто бяха некомпетентни, дали не искаха или не можеха — какво значение имаше за нас? Ако бяхме обвързани с живота на нивото на тяхната негодност — фалшива или истинска, — колко още можеше да ни е грижа да издържим? Нямаше как да разберем какви са способностите им, не можехме да контролираме нуждите им, знаехме само, че сме товарни животни, които се борят слепешком на едно място, което беше полуболница, полусклад, място, в което царяха единствено неспособностите, катастрофите, болестите — ние бяхме зверове, сложени там, за да облекчат всяко нещо, което някой решише да определи като някаква нужда.

Любов към братята си? Тогава за пръв път в живота си се научихме да мразим братята си. Започнахме да ги мразим за храната, която поглъщаха, за всяко малко удоволствие, на което се наслаждаваха, за новата риза на един, за шапката на жената на друг, за

излет със семейството, за новата боя на къщата — това беше отнето от нас, бяхме платили за него с лишенията си, с отказите си, с глада си. Започнахме да се шпионираме, всеки се надяваше да хване другите, че лъжат за нуждите си, за да се ореже „издръжката“ им на следващото събрание. Започнаха да се появяват доносници, които донасяха за хората — че някой е взел контрабандно пуйка за семейството си, една неделя, и че вероятно я е платил с пари от хазарт. Започнахме да се месим в живота на другите. Предизвиквахме семейни скандали, само за да изхвърлим нечий роднини. Всеки път, когато виждахме, че някой има сериозна връзка с някое момиче, правехме живота му невъзможен. Разрушили сме много годежи. Не искахме никой да се жени, не искахме повече да изхранваме никакви деца.

Едно време празнувахме, ако на някого му се родеше бебе; събирахме пари и помагахме за сметките от болницата, ако беше притеснен в момента. Сега, ако се родеше бебе, не говорехме с родителите седмици наред. За нас бебетата бяха станали това, което са скакалците за фермерите. Едно време помагахме на човек, в чието семейство имаше тежко болен. Сега — е, ще ви разкажа само един случай. Ставаше въпрос за майката на човек, който беше с нас от петнайсет години. Тя беше една мила стара дама, весела и мъдра, познаваше всички ни по малко име и всички я харесвахме — така де, преди я харесвахме. Един ден се подхлъзнала по стълбите към мазето, паднала и си счупила таза. Знаехме какво означава това на нейната възраст. Лекарят в завода каза, че ще трябва да я пратят в болница в града за скъпо и продължително лечение. Възрастната дама умря в нощта, когато трябваше да тръгне за града. Така и не установиха причината за смъртта. Не, не знам дали е била убита. Никой не го каза. Никой не говореше за това. Знаем само — и не мога да го забравя, — че съм се улавял как искам да умре. Това, да ни прости Господ, беше братството, сигурността и изобилието, които планът трябваше да постигне за нас.

Имаше ли някаква причина този ужас да бъде проповядван от някого? Имаше ли някой, който да извлече някаква печалба от него? Имаше. Наследниците на Старнс. Надявам се да не ми припомняте, че са пожертвали цяло състояние и са ни дали фабриката като подарък. И от това бяхме заблудени. Да, дадоха ни фабриката. Но печалбата, госпожо, зависи от това какво преследваш. А никакви пари на света не

могат да купят онова, което преследваха наследниците на Старнс. Парите са твърде чисти и невинни за това.

Ерик Старнс, най-младият, беше една медуза, която нямаше куража да преследва каквото и да е. Накара да го изберем за директор на отдела по връзки с обществеността, който не вършеше нищо, само дето имаше персонал, за да не върши нищо, така че дори не трябваше да си дава зор да се мотае в кабинета. Заплатата, която получаваеше — не бива да я наричам „заплата“, никой от нас не получаваеше „заплата“; милостинята, която му бяха гласували, беше доста скромна, около десет пъти по-голяма от онова, което получавах аз, но пак не беше много. Ерик не се интересуваше от пари — така или иначе не знаеше какво да прави с тях. Прекарваше си времето да виси заедно с нас и да ни показва колко е дружелюбен и демократичен. Май искаше да го обичат. Начинът, по който го постигаше, беше като ни напомня непрекъснато, че ни е дал фабриката. Не можехме да го търпим.

Джералд Старнс беше директор производство. Така и не научихме какъв е размерът на комисионата — така де, издръжката му. Трябваше цял екип счетоводители, за да го установят, и цял екип от инженери, за да разберат как се излива, пряко или непряко, в кабинета му. Уж нищо от това не беше за него — беше за фирмени разходи. Джералд имаше три коли, четири секретарки, пет телефона и често организираше такива приеми с шампанско и хайвер, каквито никой от магнатите-данъкоплатци в страната не можеше да си позволи. За една година похарчи повече пари, отколкото баща му беше направил като печалба през последните две години от живота си. Намерихме сто фунта — сто фунта, претеглихме ги — списания в кабинета на Джералд, пълни със статии за нашата фабрика и благородния ни план — с големи снимки на Джералд Старнс, — които го наричаха велик социален кръстоносец. Джералд обичаше да идва в цеховете нощем, облечен официално, с блестящи диамантени копчета за ръкавели, големи колкото монета, и да ръси пепел от пурата си навсякъде. Всеки евтин фукльо, който може да парадирва единствено с парите си, е достатъчно зло, само дето той не се церемони особено и можеш да го зяпаш с отворена уста или не, както искаш, и най-често не го правиш. Но когато копеле като Джералд Старнс организира сценки и продължава да декламира, че не се интересува от материално богатство, че само служи на „семейството“, че цялата пищност не е

заради него, а заради нас и за общото благо, защото е необходимо да поддържаме престижа на компанията и на благородния план в очите на обществеността — тогава се научавах да мразя това същество така, както никога не си мразил човек.

— Но сестра му Айви беше още по-лоша. Тя наистина не се интересуваше от материалното богатство. Издръжката, която получаваше, не беше по-голяма от нашата, и тя се мотаеше наоколо с някакви подобни на чехли обувки и мърляви рокли, само за да ни покаже колко е себеотрицателна. Тя беше директор по разпределението. Тя отговаряше за нуждите ни. Тъкмо тя ни държеше за гърлата. Разбира се, разпределението трябваше уж да се решава чрез гласуване, с гласа на хората. Но когато хората са шест хиляди ревящи гърла, които се опитват да решават без критерий, разбирателство или разсъдък, когато играта няма правила и всеки може да поиска всичко, но няма право на нищо, когато всеки контролира живота на всички, освен своя собствен, тогава става така, че гласът на хората е Айви Старнс. В края на втората година ние захвърлихме преструвката със „семейните събрания“ в името на „ефективното производство и пестенето на време“, защото едно събрание траеше по десет дни — и всички искания за нужди просто се изпращаха в кабинета на госпожица Старнс. Не, не ги изпращахме. Трябваше да ѝ бъдат изказвани лично от всеки молител. След това тя правеше списък за разпределение, който ни четеше, за да го одобрим с гласуване, на събрание, което траеше три четвърти час. Одобрявахме го. Имаше предвидени десет минути за обсъждане и възражения. Не правехме възражения. Вече се бяхме научили. Никой не може да раздели прихода на една фабрика между хиляди хора без някакъв вид мярка, която да определя стойността им. Нейната мярка беше блюдолизничеството. Себеотрицателна ли? По времето на баща ѝ и всичките му пари нямаше да му дадат възможност да говори и на най-възливия си блюдолизец по този начин и да му се размине. А тя говореше така на най-кадърните ни работници и на техните жени. Имаше светли, рибешки очи, студени и мъртви. И ако някога поискате да видите чистото зло, трябва да видите как проблясваха тези очи, когато наблюдаваше някой, който някога си е позволил да ѝ отговори, а сега е чул името си в списъка на хората, които получават само основната милостиня. И когато видите това, разбирате истинския

мотив на всеки човек, който проповядва лозунга „от всекиго според способностите, всекиму според потребностите“.

Това беше цялата тайна. В началото не спирах да се чудя как е възможно образованите, културните, прочутите хора в света да направят такава колосална грешка и да проповядват като справедливост подобно извращение, при условие, че пет минути мислене биха им показали какво би станало, ако някой се опита да приложи на практика проповедите им. Сега знам, че не са го направили по погрешка. Грешки с подобни размери никога не се правят невинно. Ако хората защитават някаква порочна лудост, при условие, че няма как да я накарат да работи, че нямат причина, която да обясни избора им, то е защото имат причина, която не искат да кажат. А и ние не бяхме толкова невинни, когато гласувахме за този план на първото събрание. Направихме го не защото смятахме, че изтръканите глупости, които сипеха, са добри. Имахме друга причина, но глупостите ни помагаха да я скрием от съседите си и от самите себе си. Глупостите ни даваха шанса да прокараме като добродетел нещо, което иначе щяхме да се срамуваме да признаем. Сред гласувалите нямаше човек, който да не си е помислил, че при такъв замисъл той ще изтръгне печалбата от тези, които са по-способни от него. Нямаше човек, колкото и богат и умен да беше, който да не си помисли, че някой е по-богат и по-умен, и че този план ще му даде парченце от богатството и ума на по-добрия. Но докато си мислеше, че ще получи незаслужени ползи от хората над него, забравяше за хората отдолу, които също щяха да получат незаслужени ползи. Забравяше за тези под него, които щяха да се втурнат да го използват, точно както той се надяваше да използва онези над него. Работникът, който харесваше идеята, че нуждата му дава право на лимузина като тази на шефа му, забравяше, че всеки скитник и просяк на земята ще дойде да вие, че неговата нужда пък му дава право на хладилник като неговия. Това беше истинският ни мотив, когато гласувахме, това беше истината, но ние не искахме да мислим за това, така че колкото по-малко ни харесваше, толкова по-силно крещяхме за любовта си към общото благо.

Е, получихме онова, което поискахме. Когато разбрахме, че тъкмо това сме поискали, беше вече твърде късно. Бяхме в капан и нямаше къде да ходим. Най-добрите сред нас напуснаха фабриката в

първата седмица на плана. Изгубихме най-добрите си инженери, управители, майстори, най-умелите си работници. Човек със самоуважение няма да се превърне в дойна крава за когото и да било. Някои от способните се опитаха да се задържат, но не можаха да го понесат още дълго. Продължихме да губим хората си, те продължаваха да бягат от фабриката като от чумна яма, докато най-накрая останаха само хората с нужди, но не и хората със способности.

А малцината от нас, които още ставаха за нещо и все пак бяха останали, бяха онези, които са били тук твърде дълго. Едно време никой не напускаше „Двайсети век“ и ние някак си не можехме да се накараме да повярваме, че това време си е отишло. След известно време не можехме да напуснем, защото никой друг работодател не искаше да ни наеме — за което не мога да ги обвинявам. Никой не искаше да има нищо общо с нас, нито един почтен човек или фирма. Всички малки магазинчета, в които пазарувахме, започнаха бързо да се изнасят от Старнсвил, докато накрая ни останаха само кръчми, зали за хазарт и разни мошеници, които ни продаваха боклуци на чудовищни цени. Издръжките продължаваха да падат, но разходите ни се качваха непрекъснато. Списъкът с нуждаещите се във фабриката ставаше все по-дълъг, докато този с клиентите се смаляваше. Имаше все по-малко и по-малко приход за разпределяне сред все повече и повече хора. Едно време казваха, че марката „Двайсети век“ е добра като белега за каратите на златото. Не знам какво са си мислили наследниците на Старнс, ако изобщо са мислили, но предполагам, че като всички социални плановици, а и като диваците, са си мислели, че марката е някакъв вълшебен знак, който върши работа с някаква вуду сила и който ще продължи да им носи богатство, както го е правил за баща им. Е, нашите клиенти започнаха да забелязват, че никога не доставяме поръчка навреме, никога не произвеждаме двигател, в който да няма нещо нередно, и вълшебният знак започна да работи обратно: хората не искаха двигатели от „Двайсети век“, дори да им ги подаряваха. Стигна се до там единствените ни клиенти да са хора, които никога не плащаха и никога не са и възнамерявали да плащат сметките си. Но Джералд Старнс, замаян от собствената си реклама, стана раздражителен, обикаляше наоколо с вид на морално превъзходство и изискваше бизнесмените да дават поръчки на нас, не защото двигателите ни са добри, а защото отчаяно се нуждаем от поръчки.

— По това време и селски идиот можеше да види онова, което поколения професори бяха се престрували, че не забелязват. Каква полза от нашата нужда от електроцентра, чиито генератори спират заради дефектните ни мотори? Каква полза за човек, легнал на операционната маса, когато електричеството спре? Каква е ползата за пътниците в самолет, чийто двигател се повреди във въздуха? И ако купуваха продукта ни не заради стойността му, а заради нашата нужда, какво е доброто, правилното, моралното нещо, което трябва да направи собственикът на електроцентрала, хирургът в болницата, производителят на самолета?

— И все пак това беше моралният закон, който професорите, водачите и мислителите искаха да утвърдят по целия свят. Ако такъв беше резултатът за един-единствен малък град, където всички се познавахме, можете ли да си помислите какво би се случило в световен мащаб? Можете ли да си представите какво е да трябва да живееш и да работиш, свързан с всички нещастия и всички симуланти по земята? Да работиш — и всеки път, когато някой се провали някъде, да трябва да плащаш за това. Да работиш — без шанс да се издигнеш, а храната, дрехите, домът и удоволствието ти да зависят от всяка измама, глад и епидемия по земята. Да работиш — без шанс за допълнителна дажба, докато не нахраниш камбоджанците и не пратиш патагонците в колеж. Да работиш за празен чек, оставен във властта на всяко новородено, на хора, които никога няма да видиш, чиито нужди никога няма да опознаеш, чиито способности, мързел, безхаберие или измама няма как да научиш и нямаш право да поставяш под въпрос, просто да работиш, да работиш, да работиш, и да оставиш на Айвитата и Джералдовците в света да решават чий стомах ще консумира усилията, мечтите и дните от живота ти. И това ли е моралният закон, който трябва да приемем? Това ли е моралният идеал?

— Е, опитахме го — и се научихме. Агонията ни отне четири години, от първото до последното събрание, и свърши по единствения възможен начин: с банкрут. На последното ни събрание Айви Старнс беше единствената, която се опита безсрамно да замаже нещата. Произнесе кратка, гадна, хаплива реч, в която каза, че планът се е провалил, защото останалата част от страната не го е приела, че един-единствен град не може да успее сред себичен, алчен свят, а планът бил благороден идеал, ама човешката природа не била достатъчно

добра за него. Едно младо момче — същото, което беше наказано за това, че ни беше дало полезна идея през първата година — стана, докато всички седяхме и мълчахме, и отиде право при Айви Старнс на подиума. Не каза нищо. Заплю я в лицето. Това беше краят на благородния план и на „Двайсети век“.

Мъжът беше говорил така, сякаш товарът от годините мълчание изведнъж се беше смъкнал от гърба му. Тя знаеше, че това е неговият знак на почит към нея: не беше реагирал на любезността ѝ, изглеждаше невъзприемчив за човешката ценност или надежда, но нещо в него беше докоснато и отговорът му беше тази изповед, този дълъг, отчаян вик на бунт срещу несправедливостта, сдържан с години, но избликнал в знак на признателност пред първия човек, пред когото призивът за справедливост нямаше да е безнадежден. Сякаш животът, от който всеки момент щеше да се откаже, му се връщаше чрез двете основни неща, от които имаше нужда: чрез храната и присъствието на мислещо същество.

— Ами Джон Голт? — попита тя.

— О... — каза той, припомняйки си. — О, да...

— Щеше да ми кажеш защо хората са започнали да задават този въпрос.

— Да... — той гледаше встрани, сякаш към нещо, което беше изучавал с години, но което оставаше непроменено и неразрешимо, лицето му имаше странен, въпросителен израз на ужас.

— Щеше да ми кажеш кой е този Джон Голт, ако изобщо някога е имало такъв човек.

— Надявам се да не е имало, госпожо. Тоест надявам се да е просто съвпадение, изречение, което няма значение.

— Имаш нещо на ум. Какво е?

— Беше... беше нещо, което стана на първото събрание във фабриката „Двайсети век“. Може би това беше началото, а може би не. Не знам... Събранието се проведе една пролетна вечер преди дванайсет години. Шестте хиляди работници бяхме събрани на открити скамейки до най-големия хангар в завода. Тъкмо бяхме гласували за новия план и бяхме доста изнервени, вдигахме твърде много шум, радвахме се на победата на народа, заплашвахме някакви непознати врагове и се надъхвахме за бой, като побойници с нечиста съвест. Към нас светеха бели прожектори, ние се чувствахме някак

раздражителни и груби, и в този момент бяхме грозна, опасна тълпа. Джералд Старнс, който беше председател, продължаваше да тропа с чукчето за ред и успя да успокои неколцина, но не много, и цялата зала се движеше неспокойно насам-натам, като вода в тенджера. „Това е изключителен момент в историята на човечеството“ — викаше Джералд Старнс. „Помнете, че сега никой не може повече да напуска това място, защото всеки от нас принадлежи на всички останали според морален закон, който всички приемаме“. „Аз не го приемем“ — каза един човек и стана. Той беше един от младите инженери. Никой не знаеше почти нищо за него. Винаги е бил доста саможив. Когато се изправи, ние изведнъж застинахме. Беше заради начина, по който държеше главата си. Беше висок и слаб, и си спомням, че всеки от нас можеше да му счупи врата без усилие, но онова, което всички чувствахме, беше страх. Той стоеше като човек, който знае, че е прав. „Ще сложа край на това, веднъж завинаги“ — каза той. Гласът му беше ясен и без никакво чувство. Само това каза и тръгна да излиза. Мина през целия хангар, под бялата светлина, без да бърза и без да забелязва когото и да е от нас. Никой не мръдна, за да го спре. Джералд Старнс извика изведнъж след него: „Как?“ Онзи се извърна и отговори: „Ще спра двигателя на света“. После излезе. Никога не го видяхме отново. Не чухме какво е станало с него. Но години след това, когато видяхме светлините да угасват една след друга в големите фабрики, които бяха устояли поколения наред, солидни като планини, когато видяхме порталите да се затварят, конвейерите да спират, когато видяхме пътищата да се изпразват и потокът коли да пресъхва, когато започна да изглежда така, сякаш някаква мълчалива сила спира генераторите на света, а светът се срутва тихо, като тяло, чиито дух си е отишъл, тогава започнахме да се чудим и да задаваме въпроси за него. Започнахме да си ги задаваме помежду си — тези от нас, които го бяха чули да казва това. Започнахме да мислим, че е удържал на думата си, че той, който беше видял и опознал истината, която ние отказвахме да разберем, беше отмъщението, което бяхме повикали, отмъстителят, човекът на онази справедливост, която бяхме предизвикали. Започнахме да мислим, че ни е осъдил и че няма измъкване от присъдата му, че никога няма да можем да се измъкнем от него, и това беше още по-ужасно, защото той не ни преследваше, а ние бяхме тези, които изведнъж започнахме да го търсим, а пък той просто беше изчезнал

безследно. Не намерихме никъде отговор за него. Чудехме се с каква невъзможна сила може да е сторил онова, което беше обещал. Нямахме отговор. Започнахме да мислим за него всеки път, когато виждахме още нещо в света да рухва, нещо, което никой не можеше да обясни, всеки път, когато понасяхме нов удар, когато губехме още една надежда, когато се чувствахме приклепени в тази мъртва, сива мъгла, която слиза навсякъде по земята. Може би хората са ни чували да крещим този въпрос и не са знаели какво искаме да кажем, но са познавали твърде добре чувството, което ни е карало да го крещим. И те са чувствали, че нещо си е отишло от света. Може би заради това и са започнали да го казват всеки път, когато не е имало надежда. Ще ми се да мисля, че греша, че тези думи не значат нищо, че няма съзнателно намерение, няма отмъстител, който да стои зад края на човешката раса. Но когато ги чувам да повтарят този въпрос, изпитвам страх. Мисля за човека, който каза, че ще спре двигателя на света. Разбирате ли, името му беше Джон Голт.

* * *

Тя се събуди, защото звукът на колелетата се беше променил. Ритъмът беше неравномерен, с внезапни скърцания и къси, остри пропуквания, звук като от нахъсан истеричен смях, при който вагонът подскачаше на пресекулки. Тя разбра, преди още да погледне часовника си, че това е коловозът на „Канзас Уестърн“ и че влакът е започнал дългото си отклонение на юг от Кърби, Небраска.

Влакът беше наполовина празен, малцина рискуваха да прекосят континента на първия „Комет“ след катастрофата в тунела. Тя беше уредила спално място на скитника и беше останала сама с неговата история. Искаше да мисли за нея, за всички въпроси, които възнамеряваше да му зададе на следващия ден, но умът ѝ беше замръзнал и неподвижен — като зрител, който гледаше спектакъл и беше неспособен да действа, а само да гледа вторачено. Чувстваше се така, сякаш знаеше какъв е смисълът на спектакъла — знаеше го без да задава допълнителни въпроси, и трябваше да избяга от него. Да се движи — това бяха думите, които пулсираха в главата ѝ със странна

неотложност, — да се движи, сякаш движението беше станало цел само по себе си — абсолютна, съдбоносна и обречена.

През тънкия пласт на съня звукът на колелетата продължи да пропуска заедно с нарастването на напрежението в нея. Продължаваше да се буди с безпричинна паника, изправяше се в тъмнината и мислеше объркано: какво стана? Сетне си казваше, успокоена: движим се... все още се движим.

Коловозът на „Канзас Уестърн“ беше по-лош, отколкото се беше надявала, мислеше си тя, заслушана в колелетата. Влакът сега я отнасяше на стотици мили от Юта. Беше почувствала отчаяно желание да слезе от влака на основната линия, да зареже всички проблеми на „Тагарт Трансконтинентал“, да намери самолет и да отлети право при Куентин Даниълс. Трябваше да направи мрачно усилие на волята си, за да остане във вагона си.

Лежеше в тъмнината, слушайки колелетата, и си мислеше, че само Даниълс и неговият двигател все още стоят като пламъче в далечината и я дърпат напред. От каква полза щеше да е сега двигателят за нея? Нямахше отговор. Защо беше толкова сигурна в отчаяната нужда да се бърза? Нямахше отговор. Да стигне до него навреме — това беше единственият ултиматум, останал в съзнанието ѝ. Беше се заловила за него, без да задава въпроси. Знаеше без думи истинския отговор: двигателят беше нужен не за да задвижва влакове, а за да държи самата нея в движение.

Вече не чуваше четвъртото почукване в разбърканото скърцане на метала, не чуваше стъпките на врага, с който се състезаваше, само безнадеждното, паническо бягство... Ще стигна навреме, мислеше си, ще стигна първа, ще спася двигателя. Има един двигател, който той няма да спре... няма да спре... няма да спре... Няма да спре — помисли си тя, когато се събуди от рязко разтърсване и главата ѝ падна от възглавницата. Колелетата бяха спрели.

За миг остана неподвижна, опитвайки се да осъзнае необичайната тишина около себе си. Почувства я като невъзможен опит да създаде сетивен образ на небитието. Наоколо нямаше никакви свойства на реалността, които да може усети, а само тяхното отсъствие: нямаше звук, сякаш беше сама във влака; нямаше движение, сякаш това не беше влак, а стая в сграда; нямаше светлина, сякаш това не беше нито влак, нито стая, а просто празно пространство; нямаше и

знак от насилие или физическа катастрофа, сякаш беше в състояние, в което дори катастрофите вече не бяха възможни.

В момента, в който осъзна същността на неподвижността, тя се изправи с едно-единствено движение, незабавно и яростно, като вик на протест. Силното изскърцване на завесата на прозореца проряза като нож тишината, когато тя я вдигна. Навън нямаше нищо, освен безименни парчета от прерията; силен вятър разгонваше облаците и лъч лунна светлина ги пронизваше, но попадаше върху полета, които изглеждаха също толкова мъртви, колкото онези, от които идваше той.

Посегна към ключа на лампата и към звънеца, за да извика шафнера. Електрическата светлина я върна към рационалния свят. Тя погледна часовника си: беше няколко минути след полунощ. Погледна към задния прозорец: видя правата линия на коловоза и червените фенери, оставени на земята, съвестно разположени, за да пазят задната част на влака. Гледката беше успокояваща.

Тя натисна звънеца още веднъж и зачака. Излезе в коридора, отключи вратата и се наведе навън, за да погледне напред по линията на влака. Няколко прозореца светеха по дългата, светеща стоманена лента, но не видя никакви фигури, никаква следа от човешка дейност. Затръшна вратата, върна се и започна да се облича, изведнъж движенията ѝ бяха станали спокойни и ловки.

Никой не отговори на звънеца. Когато мина забързано през следващия вагон, не почувства нито страх, нито несигурност, нито отчаяние, нищо, освен неотложната нужда от действие. В коридора на следващия вагон нямаше шафнер, както и в този след него. Тя бързаше из тесните коридори, но не виждаше никого. Няколко врати на купета бяха отворени. Пътниците седяха вътре, облечени или полуоблечени, и мълчаха, сякаш чакаха. Гледаха крадешком как тича, сякаш знаеха какво гони, сякаш очакваха някой да дойде и да се изправи срещу това, което те не искаха да видят. Тя продължи да бяга по гръбначния стълб на мъртъв влак, осъзнавайки странната комбинация от осветени купета, отворени врати и празни коридори: никой не беше рискувал да излезе. Никой не беше пожелал да зададе първия въпрос.

Тя пробяга през единствения спален вагон на влака, където някои пътници спяха в разкривени пози на изтощение, докато други, будни и неподвижни, седяха прегърбени, като животни, очакващи удар, без да се мръднат, за да го избегнат. Във вестибюла на спалния вагон спря.

Видя човек, който беше отключил вратата и се навеждаше навън, гледайки внимателно напред през тъмнината, готов да слезе. Той се обърна при звука от стъпките ѝ. Тя разпозна лицето му: беше Оуън Келог, човекът, който беше отказал бъдещето, което тя някога му беше предложила.

— Келог! — ахна тя, а звукът на смеха в гласа ѝ беше като вик на облекчение при внезапната поява на човек в пустинята.

— Здравейте, госпожице Тагарт — отговори той с учудена усмивка, която съдържаше недоверчива радост, но и тъжен копнеж.

— Не знаех, че сте на борда.

— Хайде — нареди тя, сякаш той още беше служител на компанията. — Мисля, че сме на замразен влак.

— Така е — каза той и я последва послушно и дисциплинирано, с готовност за действие. Не бяха нужни обяснения. Сякаш с някакво неизказано разбиране се отзоваваха на призив на дълга — и изглеждаше естествено, че от стотиците хора на борда именно те двамата трябваше да са партньори в опасността.

— Някаква представа от кога не се движим? — попита тя, докато минаваха бързо през следващия вагон.

— Не — каза той. — Вече бяхме спрели, когато се събудих.

Минаха през целия влак, без да открият нито шафнери, нито сервитьори във вагон-ресторанта, нито спирачи или кондуктор. От време на време се поглеждаха, но продължаваха да мълчат. Знаеха историите за изоставените влакове, за екипажите, които изчезваха във внезапни изблици на бунт срещу робството. Стигнаха до предния край на влака, без нищо наоколо им да помръдне, освен вятъра срещу лицата им, и се изкачиха ловко в локомотива. Фарът светеше, протегнат като обвинителна ръка в празнината на нощта. Кабината беше празна. Викът ѝ на отчаян триумф избликна в отговор на шока от гледката:

— Браво! Те са човешки същества!

Тя спря, поразена, сякаш някой друг беше извикал. Забеляза, че Келог стои и я наблюдава с любопитство, с намек за усмивка. Локомотивът беше стар, парен, най-добрият, който железопътната компания беше в състояние да намери за „Комет“. Горящите въглища бяха натрупани зад решетката, парната клапа беше затворена и в големия прозорец пред тях фарът осветяваше линия от траверси, които

трябваше да тичат срещу тях, но вместо това стояха неподвижно, като стъпала на стълба, преброени, номерирани и мъртви.

Тя посегна към журнала и погледна имената на последния екипаж. Механикът беше Пат Лоугън. Тя отпусна бавно глава и затвори очи. Помисли си за първото пътуване по синьо-зелените релси — за което трябва да си е мислил и Пат Лоугън, през дългите часове на последното му пътуване по някакви релси.

— Госпожице Тагарт? — меко каза Оуън Келог.

Тя вдигна рязко глава.

— Да — каза тя — да... Добре — гласът ѝ беше безцветен, извън металическия оттенък на решимостта, — ще трябва да намерим телефон и да извикаме друг екипаж — тя погледна часовника си.

— При скоростта, с която се движехме, мисля, че трябва да сме на около осемдесет мили от щатската линия на Оклахома. Мисля, че Брадшоу е най-близката централа, в която да се обадим. Намираме се на около трийсет мили от нея.

— Има ли други влакове на „Тагарт“ зад нас?

— Следващият е № 253, трансконтинентален товарен, но ще пристигне тук чак към седем сутринта, и то ако се движи по разписание, в което се съмнявам.

— Само един влак за седем часа? — той го каза неволно, с възмущение и лоялност към великата железопътна компания, на която някога се гордееше, че служи. Устните ѝ се раздвижиха в нещо като усмивка.

— Трансконтиненталният ни трафик вече не е такъв, какъвто беше по твое време.

Той кимна бавно.

— Сигурно няма и никакви влакове на „Канзас Уестърн“ тази вечер?

— Не мога да си спомня веднага, но мисля, че не.

Той погледна стълбовете покрай линията.

— Надявам се, че хората на „Канзас Уестърн“ поддържат телефоните си.

— Искаш да кажеш, че най-вероятно не го правят, ако съдим по състоянието на линията им. Но ще трябва да опитаме.

— Да.

Тя понечи да тръгне, но се спря. Знаеше, че е безполезно да коментира, но думите дойдоха неволно:

— Знаеш ли — каза тя — тъкмо фенерите, които хората ни са оставили зад влака, за да ни защитят, са най-трудното за приемане нещо. Те... са чувствали повече грижа за живота на другите хора, отколкото нашата страна им е показала за техния.

Бързият му поглед към нея беше като преднамерено ударение върху думите му, сетне той отговори сериозно:

— Да, госпожице Тагарт.

Докато слизаха по стълбата на локомотива, видяха купчинка пътници, събрани до линията, и все повече фигури, които изникваха от влака и се присъединяваха към тях. По някакъв свой си инстинкт хората, които седяха, знаеха, че някой се е заел, поел е отговорността и сега е безопасно да проявяват признаци на живот. Докато се приближаваше, всички я гледаха с очакване. Неестествената бледност на лунната светлина сякаш размиваше разликите между лицата им и подчертаваше общото им изражение: внимателна преценка — отчасти страх, отчасти молба, отчасти временно сдържана безочливост.

— Има ли някой, който да иска да говори от името на пътниците?
— попита тя.

Те се спогледаха. Отговор не последва.

— Добре — каза тя. — Не е необходимо да говорите. Аз съм Дагни Тагарт, оперативен вицепрезидент на тази железопътна компания, и — групата прошумя в отговор, в полудвижение, полувъздишка, сякаш с облекчение — и аз ще говоря. Намираме се на влак, изоставен от екипажа си. Не е имало инцидент. Локомотивът е непокътнат. Но няма кой да го управлява. Вестниците наричат това замразен влак. Всички знаете какво означава това, както и какви са причините. Може би сте знаели причините дълго преди да бъдат открити от хората, които са ви изоставили тази нощ. Законът им забрани да дезертират. Но това няма да ви помогне сега.

Изведнъж една жена изпищя, с изискваща сприхавост и истерия:

— Какво ще правим?

Дагни млъкна за миг и я погледна. Жената се блъскаше напред, за да се набута в тълпата, да препречи с няколко човешки тела гледката на огромния вакуум — равнината, която се простираше и се разтваряше в лунната светлина, в мъртвото фосфоресциране на

безсилна, взета назаем енергия. Жената беше наметнала палто върху халата си, палтото се беше разтворило и коремът ѝ прозираше под тънкия плат на халата, с онзи нехаен цинизъм, който предполага, че „всяко саморазкриване на човешкото е грозно и няма нужда да се крие“. За миг Дагни съжали, че трябва да продължи.

— Ще тръгна по линията да търся телефон — продължи тя с глас, ясен и студен като лунната светлина. — Има аварийни телефони на всеки пет мили. Ще се обадя да изпратят тук друг екипаж. Това ще отнеме време. Моля останете във влака и поддържайте целия ред, на който сте способни.

— Ами бандите разбойници? — попита друг нервен женски глас.

— Вярно — каза Дагни. — По-добре някой да дойде с мен. Кой иска да дойде?

Беше разбрала погрешно мотивите на жената. Отговор не последва. Нямахше погледи, насочени към нея или към някого от хората. Нямахше очи — само влажни овали, които блещукаха на лунната светлина. Ето ги, мислеше си тя, хората на новата ера, тези, които искат и приемат саможертвата. Тя беше поразена от гнева в мълчанието им — гняв, който казваше, че тя трябва да им спестява подобни моменти, и с чувство на непозната за самата нея жестокост, тя продължи да мълчи напълно съзнателно.

Забеляза, че и Оуън Келог чака, той обаче не наблюдаваше пътниците, а нейното лице. Когато се увери, че от тълпата няма да дойде отговор, той каза спокойно:

— Аз ще дойда с вас, разбира се, госпожице Тагарт.

— Благодаря.

— Ами ние? — сопна се нервната жена.

Дагни се извърна към нея и отговори с официалния, монотонен тон на бизнесмен:

— Не е имало случаи на разбойнически нападения върху замразени влакове — за съжаление.

— Къде сме по-точно? — попита един пълен човек с твърде скъпо палто и твърде отпуснато лице, гласът му беше предназначен за слуги, които не можеше да си позволи да наеме. — В коя част на кой щат?

— Не знам — отговори тя.

— Колко време ще ни държат тук? — попита друг с тон на кредитор, на когото се е натрапил неизправен длъжник.

— Не знам.

— Кога ще пристигнем в Сан Франсиско? — попита трети като шериф, който разпитва заподозрян.

— Не знам.

Възмущението и исканията започваха да се развихрят — на малки, бързи изблици — като кестени, които се пукат в тъмната фурна на умовете, които сега бяха сигурни, че някой е поел грижата за тях и са в безопасност.

— Това е абсолютно възмутително! — изпищя една жена и подскочи напред, запращайки думите си в лицето на Дагни. — Нямате право да позволявате това да се случва! Нямам намерение да ме държат да чакам в средата на нищото! Очаквам транспорт!

— Затваряй си устата — каза Дагни — или ще заключа вратите на влака и ще ви оставя, където сте.

— Не можете да го направите! Вие сте просто превозвач! Нямате право да ме дискриминирате! Ще се оплача на комисията по унификация!

— Ако ви дам влак, за да стигнете до тая ваша комисия — каза Дагни, докато се обръщаше. Видя Келог да я гледа, а погледът му сякаш поставяше точката на нейното изречение.

— Намери фенерче отнякъде, докато отида да си взема чантата, и после тръгваме.

Когато тръгнаха да търсят телефон, преминавайки покрай смълчаната редица вагони, видяха още една фигура да слиза от влака и да тръгва бързо насреща им. Тя разпозна скитника.

— Проблеми, госпожо? — спря и попита той.

— Екипажът е дезертирал.

— Аха. Какво трябва да се направи?

— Отивам да търся телефон, за да се обадя на разпределителната гара.

— Не можете да ходите сама, госпожо. Не и в тия времена. По-добре да дойда с вас.

Тя се усмихна.

— Благодаря, но ще се справя. Господин Келог ще дойде с мен. Всъщност как се казваш?

— Джеф Елиън, госпожо.

— Слушай, Елиън, работил ли си някога в железопътна компания?

— Не, госпожо.

— Е, вече работиш. В момента си заместник-кондуктор и пълномощник на оперативния вицепрезидент. Работата ти е да се погрижиш за този влак в мое отсъствие, да съхраниш реда и да предпазиш добитъка да не се разбяга. Кажи им, че аз съм те назначила. Няма да ти трябва доказателство. Ще се подчинят на всекиго, който изисква подчинение.

— Да, госпожо — твърдо и с разбиращ поглед отговори той. Тя си спомни, че парите в джоба на човека се превръщат в увереност в ума му, взе банкнота от сто долара от чантата си и я плъзна в ръката му.

— Като аванс.

— Да, госпожо.

Вече беше тръгнала, когато той извика след нея:

— Госпожице Тагарт!

— Да? — обърна се тя.

— Благодаря ви — каза той.

Тя се усмихна, вдигна леко ръка за сбогуване и продължи напред.

— Кой е това? — попита Келог.

— Един скитник, когото хванаха да се вози гратис.

— Мисля, че ще свърши работа.

— Със сигурност.

Минаха мълчаливо покрай локомотива и продължиха в посоката, показвана от фара му. В началото, докато пристъпваха от траверса на траверса, а силната светлина ги удряше в гърбовете, те все още се чувстваха така, сякаш са си у дома, в нормалния свят на железницата. След това откри, че наблюдава светлината по траверсите под краката си, че я гледа как бавно намалява, че опитва да я задържи, че иска да продължава да вижда отслабващите ѝ отблясъци, докато осъзна, че лекото блещукане по дървото е просто лунна светлина. Не можа да предотврати тръпката, която я накара да се извърне и да погледне назад. Фарът още се виждаше зад тях, като сребърния глобус на

планета, измамно близо, но все пак част от друга орбита и друга система.

Оуън Келог вървеше мълчаливо до нея и тя беше сигурна, че и двамата мислеха за едно и също.

— Нямаше да може. Боже, нямаше да може! — изведнъж каза тя, без да осъзнава, че е започнала да говори на глас.

— Кой?

— Натаниел Тагарт. Нямаше да може да работи с хора като тия пътници. Нямаше да може да пуска влакове за тях. Нямаше да може да ги взима на работа. Нямаше да ги използва изобщо — нито като клиенти, нито като работници.

Келог се засмя.

— Искате да кажете, че нямаше да забогатее, ако ги експлоатирали, госпожице Тагарт?

Тя кимна.

— Те... — той чу лекото трепване на гласа ѝ, което беше едновременно от любов, болка и възмущение — разправят от години, че се е издигнал, като е пречел на способностите на другите, като не им е давал шанс, и че... човешката некомпетентност е била обект на себичния му интерес... Но той... не е изисквал подчинение от хората.

— Госпожице Тагарт — каза той със странна, напрегната нотка в гласа си, — просто си спомнете, че той е представлявал един кодекс за съществуване, който за един съвсем кратък отрязък от човешката история е изхвърлил робството от цивилизования свят. Спомнете си го, когато се почувствате объркана от същността на неговите врагове.

— Чувал ли си някога за жена на име Айви Старнс?

— О, да.

— Не спирам да си мисля, че тъкмо това би ѝ доставило удоволствие — гледката на пътниците тази вечер. Тъкмо това преследва. Но ние — ние не можем да живеем така, и ти, и аз, нали? Никой не може да живее така. Не е възможно да се живее така.

— Какво ви кара да мислите, че целта на Айви Старнс е животът?

Някъде в периферията на съзнанието си, като струите, които беше видяла да плават отвъд предела на прерията — нито лъчи, нито мъгли, нито облаци — тя почувства някакъв силует, който не можеше да улови, подсказан наполовина, но изискващ да бъде разбран. Тя не

говореше и — като верига, която се размотава сред мълчанието им — ритмът на стъпките им продължи да отеква, определян от разстоянието между траверсите, отмерван от сухото, бързо тракане на токовете по дървото. Тя нямаше време да мисли за него, освен като за другар в компетентността, подарен от случайността — сега го погледна със съзнателно внимание. Лицето му беше все така ясно и твърдо, каквото си го спомняше от миналото. Но беше станало по-спокойно, сякаш по-ведро и мирно. Дрехите му бяха износени. Носеше старо кожено яке и дори в тъмнината тя можеше да различи големите драскотини и петна по кожата.

— Какво правиш, откак си напуснал „Тагарт Трансконтинентал“?
— попита тя.

— О, много неща.

— Къде работиш сега?

— Обикновено по специални задачи.

— Какви?

— Всякакви.

— Значи работиш за железопътна компания?

— Не.

Острите, кратки звуци сякаш се разгъваха в красноречиво описание. Той знаеше защо го разпитва.

— Келог, ако ти кажа, че нямам нито един първокачествен човек по системата на „Тагарт“, ако ти предложи всяка работа, условия или пари, които поискаш, би ли се върнал при нас?

— Не.

— Беше шокиран от загубата на трафик. Не мисля, че имаш представа какво ни причини загубата на хора. Не мога да ти опиша през каква агония преминах преди три дни, опитвайки се да намеря някой, който да може да построи пет мили временен коловоз. Трябва да построя петдесет мили през Скалистите планини. Не виждам начин да го направя. Но трябва да се направи. Прерових страната за хора. Няма такива. А след това се натъквам на теб изведнъж, намирам те тук, в обикновен вагон, когато бих дала половината система за един служител като теб — разбираш ли защо не мога да те пусна да си вървиш? Избери си каквото поискаш. Управител на район? Или помощник оперативен вицепрезидент?

— Не.

— Още работиш, за да се издържаш, нали?

— Да.

— Май не изкарваш кой знае колко.

— Изкарвам достатъчно за нуждите си — и за ниции други.

— Защо си готов да работиш за всички други, но не и за „Тагарт Трансконтинентал“?

— Защото няма да ми дадете работата, която искам.

— Аз ли? — тя спря. — За Бога, Келог! Не разбра ли? Бих ти дала всяка работа, която поискаш.

— Добре. Кантонер.

— Какво?

— Общ работник. Чистач на локомотиви — той се усмихна, като видя лицето ѝ. — Не? Ето, виждате ли, че няма.

— Да не искаш да кажеш, че би приел работа на надница?

— Във всеки един момент.

— Но нищо по-добро?

— Точно така, нищо по-добро.

— Не разбираш ли, че имам твърде много хора, които могат да вършат тези неща, но нищо по-добро?

— Аз го разбирам, госпожице Тагарт. А вие?

— Онова, от което имам нужда, е твоят...

— ... ум ли, госпожице Тагарт? Моят ум вече не е на пазара. Тя стоеше и го гледаше, а лицето ѝ ставаше все по-сериозно.

— Ти си един от тях, нали?

— От кои?

Тя не отговори, вдигна рамене и продължи.

— Госпожице Тагарт — попита той, — колко време още ще искате да сте *просто превозвач*?

— Няма да предам света на онова същество, което цитираш.

— Отговорът, който дадохте на нея, беше много по-реалистичен. Веригата от стъпките им продължи да се размотава в продължение на много мълчаливи минути, преди тя да попита:

— Защо застана до мен тази вечер? Защо реши да ми помогнеш?

Той отговори с лекота, почти весело:

— Защото няма нито един пътник във влака, който да се нуждае да стигне там, закъдето е тръгнал, по-спешно от мен. Ако влакът може

да тръгне, никой няма да спечели повече от мен. Но когато имам нужда от нещо, не седя и не чакам транспорт, като споменатото създание.

— Така ли? Ами ако всички влакове спрат?

— Тогава няма да разчитам на това да организирам важно пътуване с влак.

— Къде отиваш?

— На запад.

— По „специална задача“?

— Не. На едномесечна почивка с приятели.

— На почивка? И това ли е важно за теб?

— По-важно от всичко друго на света.

Изминаха още две мили и стигнаха до малката сива кутия на един стълб до линията — в нея беше спешният телефон. Кутията висеше на една страна, откъсната от бурите. Тя я отвори със замах. Телефонът беше там — познат, успокояващ предмет — и блещукаше на лъча на фенерчето на Келог. Но тя разбра, в момента, в който притисна слушалката до ухото си, а той го разбра, щом видя пръста ѝ да тропа рязко по вилката, че телефонът е мъртъв. Тя му подаде слушалката, без да продума. Хвана фенерчето, докато той преглеждаше набързо инструмента, после го изтръгна от стената и разгледа жиците.

— Кабелът е наред — каза той. — Има ток. Просто слушалката не работи. Има шанс следващата да работи — и добави: — Следващата е на пет мили оттук.

— Да вървим — каза тя.

Далеч зад тях фарът на локомотива още се виждаше, но вече не беше планета, а малка звезда, която блещукаше през мъглата в далечината. Пред тях релсите потъваха в синкава празнина, и нищо не отбелязваше края ѝ. Тя разбра колко често е поглеждала назад към фара — докато още го виждаше, ѝ се струваше, че е като обезопасително въже, което ги държи в безопасност — сега трябваше да го пререже и да се гмурне... извън тази планета. Забеляза, че и Келог стои и гледа назад към фара. Спогледаха се, но не казаха нищо. Едно камъче под подметката ѝ изпука като фойерверк в тишината. Със студено, преднамерено движение той ритна слушалката и я изпрати да се търкаля в канавката: яростта на шума разтърси вакуума.

— Дяволите да го вземат — равно каза той, без да повишава глас, с отвращение отвъд всяка емоция. — Сигурно не е чувствал, че му се

работи, и понеже е имал нужда от заплата си, никой не е имал право да иска от него да поддържа телефоните в изправност.

— Хайде — каза тя.

— Можем да си починем, ако се чувствате уморена, госпожице Тагарт.

— Добре съм. Нямаме време да чувстваме умора.

— Това е огромната ни грешка, госпожице Тагарт. Трябва да си починем някой ден.

Тя се изкикоти, стъпи на една траверса в отговор, и двамата продължиха напред. Беше трудно да вървят по траверсите, но когато се опитаха да вървят до коловоза, откриха, че това е още по-трудно. Почвата, беше песъчлива и потъваше под краката ѝ, като мек, податлив пласт, който нито е течен, нито е твърд. Продължиха да стъпват от траверса на траверса — беше почти като да стъпват от камък на камък наред река.

Тя си мислеше какво огромно разстояние са станали изведнъж пет мили и че една гара на трийсет мили вече е недостижима — след ерата на железници, построени от хора, които са мислели за хиляди трансконтинентални мили. Тази мрежа от релси и светлини, която се простираше от океан до океан, висеше на един кабел, на прекъснатата връзка в ръждясал телефон — не, мислеше си, на нещо много по-мощно и много по-крехко. Висеше на връзките в умовете на хората, които знаеха, че съществуването на кабел, на влак, на работа, на самите тях и техните действия е абсолютен, от който не трябва да се бяга. Когато такива умове си тръгнаха, един двестатонен влак оставаше на милостта на мускулите на краката ѝ.

Уморена ли? — мислеше си тя. Дори напрежението от ходенето е ценност, малко парче действителност в неподвижността наоколо. Чувството за усилие беше специфично преживяване, беше болка и не можеше да бъде нищо друго — сред пространство, което не беше нито светло, нито тъмно, по почва, която нито поддаваше, нито оказваше съпротивление, в мъгла, която нито се движеше, нито висеше неподвижно. Напрежението беше единственото доказателство за движението им: нищо не се променяше в празнотата около тях, нищо не приемаше форма, за да отбележи напредъка им. Тя винаги се беше чудила с недоверие и презрение на сектите, които проповядваха унищожението на Вселената като идеал, който да бъде постигнат. Ето,

мислеше си, ето го онзи свят, който стана реален заради съдържанието на мозъците им.

Когато една зелена светлина на семафор се появи по линията, им даде точка, до която да стигнат и край която да минат, но понеже не беше на мястото си сред целия този разпад, не им донесе чувство за облекчение. Семафорът сякаш идваше от един отдавна изчезнал свят — като звездите, чиято светлина остава дълго след смъртта им. Зеленият кръг светеше в празното пространство, уведомяваше за чиста линия, приканваше към движение на място, в което нямаше какво да се движи. Кой беше онзи философ, който твърдеше, че движението съществува без никакви движещи се обекти? Това беше и неговият свят.

Тя продължаваше да напредва с нарастващо усилие, срещу някакво съпротивление, което не беше като натиск, а като засмукване. Поглеждайки Келог, тя видя, че и той върви така, сякаш се бори с бурен вятър. Почувства се така, сякаш двамата бяха единствените оцелели от... от реалността, помисли си, две самотни фигури, които се борят не с буря, а с нещо по-лошо: с небитието.

Келог погледна назад и тя проследи погледа му: зад тях вече нямаше фар. Не спряха. Загледан право напред, той посегна разсеяно към джоба си, тя беше сигурна, че движението му е неволно, извади кутия цигари и я протегна към нея. Тя тъкмо щеше да си вземе цигара, когато изведнъж грабна ръката му и изтръгна кутията. Беше чисто бяла, а единственото нещо, отпечатано на нея, беше знакът на долара.

— Дай ми фенерчето! — нареди тя и спря да върви. Той спря послушно и насочи лъча на фенерчето към кутията в ръката ѝ. Тя зърна лицето му: изглеждаше малко учуден и много развеселен. По кутията нямаше нищо друго — нито марка, нито адрес, само знакът на долара, отпечатан в златно. На цигарите имаше същия знак.

— Откъде взе това? — попита тя.

Той се смееше.

— Ако знаете достатъчно, за да ме питате, госпожице Тагарт, трябва да знаете също така, че няма да отговоря.

— Знам, че това означава нещо.

— Знакът на долара ли? Означава много. Стои върху дрехите на всяка дебела, подобна на свиня фигура във всеки комикс, за да я бележи като мошеник, рушветчия, негодник, като стопроцентова марка

на злото. Означава също така — както парите в свободна страна — достижения, успех, способности, съзидателната сила на човека, и тъкмо поради това се използва и като запазен знак за безчестие. Отпечатана е на челото на човек като Ханк Риърдън, като белег за обреченост. А да знаете случайно откъде идва този знак? От инициалите на Съединените щати.

Той изключи фенерчето, но не тръгна напред, тя можеше да различи леката му, горчива усмивка.

— Знаете ли, че Съединените щати са единствената страна в историята, която е използвала собствения си монограм като знак за безчестие? Запитайте се защо. Запитайте се колко дълго може да се надява да оцелее страна, която е направила това, страна, чиито морални стандарти са я разрушили. Това е единствената страна в историята, където богатството не е постигнато с кражба, а с производство, не със сила, а с търговия, единствената страна, чиито пари са символ на правото на човека върху собствения му ум, собствената му работа, собствения му живот, собственото му щастие, върху самия него. Ако това е зло по сегашните световни стандарти, тогава ние — които преследваме и правим долари — ги приемаме и сме съгласни да бъдем проклинани от този свят. Съгласни сме да носим знака на долара по челата си, гордо, като благороднически герб, за който искаме да живеем, и, ако се наложи — да умрем.

Той протегна ръка за кутията. Тя му я подаде така, сякаш пръстите ѝ не искаха да я изпуснат, но се предаде и я сложи в дланта му. Подчертано бавно, за да подсили значението на жеста си, той ѝ предложи цигара. Тя я взе и я постави между устните си. Той също взе една, извади кибрит, запали ги и двамата продължиха напред.

Вървяха по гнили трупи, които потъваха, без да оказват съпротива, в меката почва, сред огромен, подвижен облак от лунна светлина и кълба от пара, с две пламъчета жив огън в ръка и два кръга светлина по лицата си. „Огънят, опасна сила, опитомена на върховете на пръстите...“ спомни си тя думите на възрастния мъж, който беше казал, че тези цигари не се произвеждат никъде по света. „Когато човек мисли, в ума му има живо пламъче и следва да има и пламъчето на цигарата като негово изражение“.

— Бих искала да ми кажеш кой ги произвежда — каза тя с безнадежден и умоляващ тон.

Той се засмя добродушно.

— Мога да ви кажа само това: прави ги мой приятел, продава ги, но понеже не е просто превозвач, ги продава само на приятелите си.

— Продай ми кутията, става ли?

— Не мисля, че можете да си го позволите, госпожице Тагарт, но добре, щом искате.

— Колко струва?

— Пет цента.

— Пет цента? — удивено повтори тя.

— Пет цента — каза той и добави: — В злато.

Тя спря и се вторачи в него.

— В злато?

— Да, госпожице Тагарт.

— Добре де, какъв е обменният курс? Колко прави това в обикновени пари?

— Няма обменен курс, госпожице Тагарт. Никаква сума във физическа или духовна валута, чийто единствен ценностен стандарт са решенията на господин Уесли Мауч, не може да купи тези цигари.

— Разбирам.

Той бръкна в джоба си, извади кутията и ѝ я подаде.

— Ще ви ги дам, госпожице Тагарт, защото сте си ги заслужили многократно и защото имате нужда от тях за същата цел, за която и ние.

— Каква цел?

— Да ни напомнят, в моменти на обезкуражаване, в самотата на изгнанието, за истинската ни родина, която винаги е била и ваша, госпожице Тагарт.

— Благодаря — каза тя. Прибра цигарите в джоба си и забеляза, че ръката ѝ трепери.

Когато достигнаха четвъртия от петте километрични камъка, вече бяха мълчали много дълго — не им бяха останали сили за друго, освен за да движат краката си. Далеч напред видяха една светла точка, твърде ниско над хоризонта и твърде ясна, за да е звезда. Продължиха да я наблюдават, докато вървяха, и не казаха нищо, докато не се увериха, че е мощен електрически прожектор, който блести сред празната прерия.

— Какво е това? — попита тя.

— Не знам — каза той. — Изглежда като...

— Не — рязко го прекъсна тя. — Не може да е това. Не и тук.

Тя не искаше да го чува да назовава надеждата, която тя самата беше сдържала през изминалите минути. Не можеше да си позволи да мисли или да осъзнае, че мисълта ѝ всъщност е надежда.

Намериха телефонната кутия на петия километричен камък. Прожекторът висеше като яростен, студен огън, на по-малко от половин миля на юг. Телефонът работеше. Тя чу бръмченето по жицата, като дъх на живо същество, когато вдигна слушалката. Сетне един провлачен глас отговори:

— Джесъп, в Брадшоу — звучеше сънено.

— Аз съм Дагни Тагарт и се обаждам от...

— Кой?

— Дагни Тагарт, от „Тагарт Трансконтинентал“, обаждам се от...

— О... да... разбирам... Да?

— Обаждам се от аварийен телефон №83. „Комет“ спря на седем мили на север от тук. Влакът е изоставен. Екипажът дезертира.

Последва пауза.

— Добре де, аз какво да направя?

Тя млъкна на свой ред, за да осъзнае какво чува.

— Вие ли сте нощният диспечер?

— Аха.

— Тогава ни изпратете веднага друг екипаж.

— Пълен екипаж за пътнически влак?

— Разбира се.

— Сега?

— Да.

Последва пауза.

— Правилата не казват нищо за това.

— Свържете ме с главния диспечер — каза тя, задушавайки се.

— Във ваканция е.

— Тогава управителят на района.

— Отиде до Лоръл за няколко дни.

— Свържете ме с някой, който отговаря за района.

— Аз отговарям.

— Слушайте — бавно каза тя, опитвайки се да е търпелива, — разбирате ли, че има влак, пътнически експрес, изоставен в средата на

прерията?

— Да, ама откъде да знам какво трябва да направя по въпроса? Правилата не го предвиждат. Ако е станала катастрофа, ще пратим аварийния влак, но ако няма катастрофа... нямате нужда от аварийен влак, нали?

— Не. Нямаме нужда от аварийен влак. Трябват ни хора. Разбирате ли? Живи хора, които да управляват локомотив.

— Правилата не казват нищо за влак без хора, или за хора без влак, нито за събиране на пълен екипаж посред нощ и изпращането му да търси влак някъде си. Никога не съм чувал за това.

— Сега чувате. Не знаете ли какво трябва да правите?

— Кой съм аз, че да знам?

— Не знаете ли, че работата ви е да държите влаковете в движение?

— Работата ми е да се подчинявам на правилата. Ако изпратя екипаж, при условие, че не трябва, само Бог знае какво ще стане! Ами Комисията по унификация и всичките й наредби — кой съм аз, че да ги навличам на главата си?

— А какво ще стане, ако оставите влак, спрял на линията?

— Вината не е моя. Аз нямам нищо общо. Не могат да ме обвиняват. Нищо не съм могъл да направя.

— Сега трябва да направите.

— Никой не ми е наредил.

— Аз ви нареждам!

— Откъде да знам, дали можете да ми нареждате? Не би трябвало да даваме екипажи на „Тагарт“. Вие трябва да си работите с ваши екипажи. Така са ни казали.

— Но това е извънредна ситуация!

— Никой не ми е казвал нищо за извънредна ситуация.

Тя имаше нужда от няколко секунди, за да си възвърне контрола. Видя как Келог я наблюдава с горчиво веселие.

— Слушайте — каза тя в телефона, — знаете ли, че „Комет“ трябваше да пристигне в Брадшоу преди повече от три часа?

— О, естествено. Но никой няма да причинява неприятности по този въпрос. Няма влак, който да се движи по разписание в наши дни.

— Значи възнамерявате да ни оставите да блокираме линията ви завинаги?

— Не очакваме нищо преди № 4, пътнически влак от Лоръл на север, в осем и трийсет и седем сутринта. Можете да почакате до тогава. Дневният диспечер ще е застъпил. Можете да говорите с него.

— Идиот такъв! Това е *Комет*!

— Мен какво ме интересува? Тук не е „Тагарт Трансконтинентал“. Вие, хора, очаквате доста за парите си. Причинявате ни само главоболия с цялата допълнителна работа без допълнително плащане за малките хора — гласът му преминаваше в нагло скимтене.

— Не можете да ми говорите така. Мина времето, когато можехте да говорите на хората така.

Тя никога не беше вярвала, че има такива хора, с които един определен метод, който никога не беше използвала, би проработил — такива хора не получаваха работа в „Тагарт Трансконтинентал“ и тя никога преди не беше принудена да си има работа с тях.

— Знаете ли коя съм аз? — попита тя със студен, изпълнен с превъзходство тон на лична заплаха. Проработи.

— Май... май да — отговори той.

— Тогава нека ви кажа, че ако не ми намерите екипаж веднага, ще изхвърчите от работа до един час, след като стигна до Брадшоу, което ще стане рано или късно. По-добре се погрижете да стане рано.

— Да, госпожо — каза той.

— Съберете пълен екипаж за пътнически влак и им наредете да ни закарат до Лоръл, където имаме наши хора.

— Да, госпожо — и добави: — Ще кажете ли в централата, че вие сте ми наредили?

— Да.

— И че вие отговаряте за това?

— Да.

Последва пауза, сетне той попита безпомощно:

— Ами как ще извикам хората? Повечето от тях нямат телефони.

— Имате ли куриер?

— Да, но ще дойде чак на сутринта.

— Има ли някой в депото в момента?

— Да, чистачът.

— Изпратете него да събере хората.

— Да, госпожо. Не затваряйте.

Тя се облегна на телефонната кутия и зачака. Келог се усмихваше.

— И предлагате да управлявате железопътна компания — трансконтинентална при това — с такива хора? — попита той.

Тя вдигна рамене. Не можеше да отдели поглед от прожектора. Изглеждаше толкова близо, толкова лесен за достигане, на една ръка разстояние. Тя усети сякаш някаква неизказана мисъл да се бори яростно срещу самата нея, пръскайки парчета от тази битка из цялото ѝ съзнание: човек, който е в състояние да обуздае неудържим източник на енергия, човек, който работи по двигател, който ще направи всички други двигатели безполезни... можеше да говори с него, с подобен ум, след няколко часа... само след няколко часа... Ами ако вече нямаше нужда да бърза към него? Тя искаше да го направи. Това беше всичко, което искаше... Работата ѝ ли? Каква е работата ѝ — да продължи напред, към възможно най-пълноценното, най-строго използване на ума си, или да прекара остатъка от живота си, мислейки вместо човек, който не става и за нощен диспечер? Защо беше избрала да работи? Дали за да остане там, където беше започнала — като нощен оператор на гара Рокдейл, не, по-ниско, защото някога беше по-добра от този диспечер, дори в Рокдейл — нима това щеше да е крайният резултат: край, по-нисък от началото? Нямаше причина да бърза ли? Тя беше причината... Имат нужда от влаковете, но не и от двигателя? Тя имаше нужда от двигателя... Неин дълг ли? Към кого?

Диспечерът изчезна за дълго време, когато се върна, гласът му звучеше мрачно:

— Ами чистачът каза, че можем да съберем хората, но няма полза, защото... как да ви ги пратя? Нямаме локомотив.

— Нямате локомотив?

— Не. Управителят взе един, за да отиде до Лоръл, а другият е в цеха, от седмици е там, а пък маневреният дерайлира тази сутрин и ще работят по него до утре следобед.

— А локомотивът на аварийния влак, който предлагате да ни изпратите?

— Той е на север. Вчера е станала катастрофа. Още не се е върнал.

— Имате ли дизел?

— Никога не сме имали. Не и тук.

— Имате ли моторна дрезина?

— Да. Това го имаме.

— Пратете ги с дрезината.

— Ами... да, госпожо.

— Кажете на хората си да спрат тук, при аварийен телефон №83, за да качат господин Келог и мен — тя продължаваше да гледа прожектора.

— Да, госпожо.

— Обадете се на началника на гарата на „Тагарт“ в Лоръл, докладвайте за закъснението на „Комет“ и обяснете какво се е случило.

Тя сложи ръка в джоба си и внезапно склучи пръсти: почувства кутията цигари. — Слушайте, какъв е този прожектор на около половин миля от тук?

— От там, където сте? Ами трябва да е аварийното летище на „Флагшип Еърлайнс“.

— Разбирам... Добре, това е всичко. Пратете хората си веднага. Кажете им да приберат господин Келог от телефон №83.

— Да, госпожо.

Тя затвори. Келог се усмихваше широко.

— Летище, нали? — попита той.

— Да.

Тя стоеше и гледаше прожектора, а ръката ѝ още стискаше цигарите в джоба ѝ.

— Значи ще приберат господин Келог, така ли?

Тя се извърна към него, осъзнавайки до какво решение е стигнал умът ѝ, без да го осъзнае.

— Не — каза тя — не, не исках да ви изоставям тук. Само дето и аз имам жизненоважна работа на запад, трябва да побързам, така че си мислех да се опитам да хвана самолет, но не мога да го направя и не е необходимо.

— Хайде — каза той и тръгна към летището.

— Но аз...

— Ако имате за вършене нещо по-спешно от това да прислужвате на тия кретени, давайте.

— Много по-спешно от всичко на света — прошепна тя.

— Ще се погрижа за това вместо вас и ще докарам „Комет“ до вашия човек в Лоръл.

— Благодаря... Но ако се надяваш... Знаеш, че не дезертирам.

— Знам.

— Тогава защо ми помагаш с такава готовност?

— Просто искам да видите какво е да направите нещо, което искате, поне веднъж.

— Няма голям шанс да имат самолет на това летище.

— Има голям шанс да имат.

На края на пистата имаше два самолета — единият беше наполовина овъглена останка от катастрофирала машина, която не си струваше да се дава дори и за скрап, а другият беше моноплан на Дуайт Сандърс, чисто нов, машина, за каквато хората напразно се молеха из цялата страна. Имаше един сънлив пазач, млад, пълен, и — с изключение на лекия колежански мирис в подбора на думите — брат по ум на нощния диспечер в Брадшоу. Не знаеше нищо за двата самолета: били там, когато поел работата преди година. Никога не беше задавал въпроси за тях, нито той, нито някой друг. В тихото рухване на далечната централа, в бавното разпадане на една велика авиокомпания, монопланът на Сандърс е бил забравен — подобни активи биваха изоставяни навсякъде... както и моделът на двигателя беше забравен в купчина боклук, и макар че беше оставен напълно открит, не беше разкрил нищо на наследниците си...

Нямаше правила, които да укажат на младия пазач дали трябва да пази самолета на Сандърс или не. Решението му беше взето заради резките, уверени маниери на двамата непознати, на авторитета на госпожица Дагни Тагарт, вицепрезидент на железопътна компания, заради кратките намеци за тайна, спешна мисия, която му прозвуча като нещо, свързано с Вашингтон, заради споменаването на договорка с най-високопоставените началници на авиокомпанията в Ню Йорк, чиито имена той никога не беше чувал, заради чек за хиляда и петстотин долара, написан от госпожица Дагни Тагарт като залог за връщането на самолета, и заради друг един чек, за двеста долара, за негова лична употреба.

Той зареди самолета, провери го, доколкото може, намери карта на летищата в страната и тя видя, че една писта в околностите на Афтън, Юта, е отбелязана като все още действаща. Тя беше толкова напрегната, забързана и енергична, че не почувства нищо, докато в последния момент, когато пазачът запали светлините, когато се

готвеше да се качи на борда, тя спря за миг, погледна празното небе, а сетне и Оуън Келог. Той стоеше, сам под бялата светлина, с широко разтворени крака, здраво стъпил върху циментово островче, сред пръстен от ослепителни светлини, а зад пръстена имаше само безнадеждна тъмнина. И тя се зачуди кой от двамата им поема по-голям риск и се изправя пред по-ужасяваща празнина.

— Ако нещо се случи с мен — каза тя, — ще кажеш ли на Еди Уилърс в кабинета ми да даде работа на Джеф Алиън, както обещах?

— Да... Само това ли искате да направя... ако нещо стане?

Тя се замисли, усмихна се тъжно, когато го осъзна с учудване.

— Да, май това е всичко... Освен това кажи на Ханк Риърдън какво е станало и че аз съм те помолила да му кажеш.

— Добре.

Тя вдигна глава и каза твърдо:

— Но все пак не очаквам нищо да стане. Когато стигнеш в Лоръл, обади се в Уинстън, Колорадо, и им кажи, че ще съм там утре към обяд.

— Да, госпожице Тагарт.

Тя искаше да протегне ръка за сбогом, но това ѝ се стори неадекватно. После си спомни какво беше казал той за моментите на самота. Тя извади кутията и мълчаливо му предложи една от собствените му цигари. Усмивката му беше израз на пълно разбиране, и малкото пламъче на кибритената клечка, с което запали двете цигари, беше най-здравото им ръкостискане.

Сетне тя се качи на борда и следващото, което обхвана със съзнанието си, не бяха отделни моменти и движения, а преминаването на едно-единствено движение и на една-единствена единица време — развитие, което образуваше едно цяло, като нотите на музикално произведение — от допира на ръката ѝ до стартера, през резкия звук на двигателя, който разруши, като лавина, всякакъв контакт с времето зад нея, през кръговото движение на острие, което изчезна в крехкия проблясък на завихрения въздух, който прорязваше пространството отпред, през тръгването за пистата, през кратката пауза, последвана от скок напред, през дългото, рисковано ускоряване, което не биваше да се натъква на препятствия, по права линия, за да набере мощ с все по-голямо усилие, права линия към цел — та чак до незабележимия

момент, когато земята пропада и линията, без да се прекъсва, се издига в пространството в просто и естествено движение.

Тя видя как телеграфните жици се плъзват край краката ѝ. Земята пропадеше надолу и тя се чувстваше така, сякаш тежестта напуска глезените ѝ, сякаш земята ще се свие до размерите на топка — на гюле от оковите на осъден, което е влачила и което е изгубила. Тялото ѝ се люлееше, опиянено от шока на откритието, и самолетът ѝ се тресеше заедно с него, докато земята се разгъваше отдолу с всеки тласък — откритието, че нейният живот сега е в собствените ѝ ръце, че няма нужда да спори, да обяснява, да учи, да се моли, да се бори — само да гледа, да мисли и да действа. Земята се втвърди в широка, черна плоскост, която ставаше все по-голяма, докато тя вървеше и се издигаше нагоре. Когато погледна надолу за пръв път, светлините на летището бяха угаснали, беше останал само един прожектор, който изглеждаше като огънчето от цигарата на Келог, проблясващо за сбогом в тъмнината.

После останаха само светлините от таблото и килимът от звезди отвъд стъклото. Нищо друго не я подкрепяше — само пулсът на двигателя и уموвете на хората, направили самолета. Но какво друго поддържа човека, където и да е другаде? — мислеше си тя. Курсът ѝ беше на северозапад, по диагонал през Колорадо. Знаеше, че е избрала най-опасния маршрут, твърде дълга отсечка през най-страшната планинска бариера, но това беше най-краткият път, нависоко беше в безопасност, а и никакви планини не изглеждаха опасни в сравнение с диспечера в Брадшоу.

Звездите бяха като пяна и небето изглеждаше изпълнено с плаващо движение — движение на образуващи се мехурчета, на кръгли вълни, без развитие. Искрица светлина пробягваше по земята от време на време и изглеждаше много по-ярка от неподвижната синева отгоре. Но искрата увисваше сама, между чернотата на пепелта и синевата на гробницата, бореше се за крехкото си оцеляване, сбогуваше се и изчезваше. Бледата лента на река започна бавно да се издига от празнотата и в продължение на много време остана пред погледа ѝ, плъзгайки се недоловимо към нея. Изглеждаше като фосфоресцираща вена, пробила кожата на земята, деликатна вена без кръв.

Когато видя светлините на някакъв град, като шепа златни монети, захвърлени в прерията — силни светлини, захранвани от електрически ток, — те изглеждаха толкова далечни, колкото и звездите, а и вече също толкова недостижими. Енергията, която ги беше запалила, си беше отишла, силата, която беше създала електроцентрали в празните прерии, беше изчезнала, и тя не знаеше как може да я върне. И все пак това бяха нейните звезди, мислеше си тя, докато гледаше надолу, това беше нейната цел, нейният прожектор, стремежът, който я подтикваше да се движи нагоре. Онова, което другите претендираха, че чувстват, когато погледнат звездите — отдалечени безопасно на милиони години, без да налагат някакво задължение за действие, а само безсмислен, суетен блясък — тя изпитваше при вида на електрическите крушки, които осветяват улиците на някакъв град. Именно земята под нея беше висотата, която искаше да достигне, и се чудеше как е стигнала до там да я загуби, кой я е превърнал в топка от веригата на осъден, която трябва да влачи през калта, кой е превърнал обещанието за величие във видение, което никога не може да бъде достигнато. Но градът отмина и тя трябваше да гледа напред, към планините на Колорадо, които се издигаха на пътя ѝ. Малката стрелка на таблото показваше, че се издига.

Звукът на двигателя, който пулсираше в металната черупка под нея и караше щурвала в ръцете ѝ да вибрира, подобно на пулса на сърце, ускорен от тържествено усилие, ѝ показваше с каква мощ я носи над върховете. Сега земята беше смачкана скулптура, която се люлееше насам-натам, с формата на експлозия, с внезапни изблици, които се опитваха да достигнат самолета. Тя ги виждаше като зъбати, черни възвишения, раздрали млечното покривало на звездите, право пред нея, все по-нашироко. С ум, слял се с тялото ѝ, с тяло, сляло се със самолета, тя се бореше с невидимата фуния, която я засмукваше надолу, бореше се с внезапните повеи, които повдигаха земята така, сякаш щеше да се навие като килим в небето и да повлече половината планина. Сякаш се бореше със замръзнал океан, където досегът с едно-единствено течение щеше да бъде фатален.

Имаше мигове на почивка, когато планините се снижаваха над долините, пълни с мъгла. Сетне мъглата се вдигаше по-високо, поглъщаше земята и тя оставаше увиснала в пространството, сякаш неподвижна, ако шумът на двигателя не ѝ подсказваше обратното.

Но нямаше нужда да вижда земята. Таблото сега заместваше зрението ѝ — то беше концентрираното зрение на най-добрите умове, които можеха да я водят по пътя ѝ. Тяхното сгъстено, кондензирано зрение, което ѝ беше предоставено и изискваше единствено да може да го разчете. Как ли са им платили на тези хора, дарителите на зрение? От кондензирано мляко, през концентрирана музика до концентрирано зрение, предоставено от прецизни инструменти — какво богатство са дали на света, а какво са получили в замяна? Къде ли бяха сега? Къде беше Дуайт Сандърс? Къде беше изобретателят на нейния двигател?

Мъглата се вдигаше и през една пролука тя видя капка огън сред скалите. Не беше електрическа светлина, а самотен пламък сред мрака на земята. Знаеше къде е и какъв е този пламък: беше Факелът на Уайът. Наближаваше целта си. Някъде зад нея, на североизток, беше върхът, под който минаваше тунелът на „Тагарт“. Планините се плъзгаха бавно надолу към по-стабилната почва на Юта. Тя се снижи по-близо до земята. Звездите започваха да изчезват, небето потъмняваше, но в стената от облаци на изток започваха да се появяват тънки пукнатини — първо като нишки, сетне като малки петънца отразена светлина, после прави линии, които още не бяха розови, но вече не бяха и сини — в цвета на бъдещата светлина, пръв намек за предстоящия изгрев. Непрекъснато се появяваха и изчезваха, ставаха все по-светли, а небето все по-тъмно, сетне се разтваряха по-широко, като обещание, което се бори да бъде изпълнено. Тя чу музика да пулсира в ума ѝ, мелодия, която рядко си припомняше: не петият концерт на Ричард Хали, а четвъртият, викът на измъчена борба, а акордите му бяха като далечно видение, което трябваше да достигне.

Видя отдалеч летището на Афтън, първо като квадрат от искри, сетне като сноп бели лъчи. Беше осветено за самолет, който се канеше да излети, и тя трябваше да изчака с приземяването. Докато кръжеше в тъмнината над пистата, тя видя сребристото тяло на самолет, който се издигаше като феникс сред белите пламъци, и се насочваше на изток по права линия, оставяйки за миг светла следа в пространството зад себе си.

След това тя се спусна надолу на негово място и се гмурна в светещата фуния от лъчи — видя циментовата лента да се втурва към лицето ѝ, усети удара на колелетата, които я спряха навреме, след това забавянето на движението, докато самолетът се укротяваше до

безопасната скорост на кола, докато рулираше гладко, след като беше напуснал пистата.

Беше малко частно летище, което обслужваше слабия трафик на няколко индустриални концерна, които бяха останали в Афтън. Тя видя един самотен пазач, който бързаше да я посрещне. Скочи на земята в момента, в който самолетът застана неподвижно, а часовете полет бяха пометени от ума ѝ от нетърпението да изчака още няколко протяжни минути.

— Мога ли да намеря някъде кола, която да ме закара веднага до Технологичния институт? — попита тя. Пазачът я погледна озадачено:

— Ами да, предполагам, госпожо. Но... за какво? Там няма никого.

— Господин Куентин Даниълс е там.

Пазачът поклати бавно глава, после размаха пръст на изток към стопяващите се светлини на самолета:

— Ето го господин Даниълс.

— Какво?

— Тъкмо тръгна.

— Тръгна ли? Защо?

— Замина с мъжа, който долетя за него преди два-три часа.

— Какъв мъж?

— Не знам, никога не съм го виждал преди, но, човече, имаше невероятен самолет!

Тя се върна на щурвала, ускори надолу по пистата, издигна се във въздуха, самолетът ѝ беше като куршум, насочен към две червени искри, червена и зелена, които се отдалечаваха в небето на изток, и не спираше да повтаря:

— О не, няма да го направят! Няма! Няма! Няма!

Веднъж завинаги, мислеше си тя, сграбчила щурвала така, сякаш той беше врагът, когото не биваше да изпуска, а думите ѝ бяха като отделни експлозии с огнени следи в ума ѝ, които ги свързваха, веднъж завинаги... да срещне унищожителя лице в лице... той няма да отнесе двигателя в мрака на чудовищната, скрита неизвестност... този път няма да избяга...

На изток се надигаше светла лента, сякаш идваше от земята, като дълго сдържан и накрая изпуснат дъх. В дълбоката синева над нея самолетът на непознатия изглеждаше като самотна искра, която

сменяше цвета си и проблясваше ту вляво, ту вдясно, като махало в мрака, което отмерва времето. Кривата на разстоянието караше искрата да слиза по-близо до земята и тя даде газ докрай, за да не я изпусне от поглед, да не ѝ позволи да докосне хоризонта и да изчезне. Светлината плуваше в небето, като донесена от земята от самолета на непознатия. Самолетът летеше на югозапад и тя го преследваше в настъпващия изгрев.

От прозрачната зеленина на леда небето се стопи в бледо златно, а златното се разпростря като езеро под крехко покритие от розово стъкло — цветът на онази първа забравена сутрин, която тя беше видяла за пръв път на земята. Облаците се разпръскваха в дълги парчета замъглена синева. Тя не отделяше очи от самолета на непознатия, сякаш погледът ѝ беше верига, която тегли нейния кораб. Другият самолет се беше превърнал в малко черно кръстче — като стопяващ се белег в светлика на небето.

Тя забеляза, че облаците не се разпръскват, а стоят скупчени на самия ръб на земята, и осъзна, че самолетът се е насочил към планините на Колорадо, че битката срещу невидимата буря ѝ предстои още веднъж. Забеляза го без емоция, не се питаше дали самолетът или тялото ѝ имат сили да се опитат да го направят още веднъж. Докато беше в състояние да се движи, щеше да се движи и да преследва петънцето, което се изплъзваше с последната останка от нейния свят. Тя чувстваше единствено празнотата, останала след огъня на омразата и гнева, и отчаяния импулс да се бие до смърт; те се бяха слели в едно-единствено ледено острие, в решимост да преследва непознатия, който и да е той, където и да я заведе, да го преследва и... тя не добави нищо на ум, но, без да го изкаже, онова, което лежеше на дъното на празнотата, беше: да даде живота си, ако първо може да отнеме неговия.

Като инструмент, настроен за автоматичен контрол, тялото ѝ извършваше действията по управлението на самолета, планините пробягваха в синкава мъгла отдолу, а назъбените върхове се издигаха на пътя ѝ като задимени сгради в смъртоносно синьо. Забеляза, че разстоянието до самолета на непознатия е намаляло: той беше нагодил скоростта си към опасния терен, докато тя беше продължила направо, без да осъзнава опасността, като единствено мускулите на ръцете ѝ краката ѝ се бореха да поддържат самолета във въздуха. Рязкото

изопване на устните ѝ беше най-много, което можеше да направи, за да се усмихне: той караше самолета ѝ вместо нея, той ѝ беше дал силата да го следва с безпогрешността на сомнамбул.

Сякаш отговаряйки самостоятелно на неговия контрол, стрелката на високомера ѝ бавно се движеше нагоре. Тя се издигаше и продължи да се издига, питайки се кога дробовете и витлото ѝ ще откажат. Той се движеше на югоизток, към най-високите планини, които стояха на пътя на слънчевите лъчи. Самолетът му потъна в първия лъч. Проблесна за миг, като избликнал бял пламък, а от крилете му се лееше светлина.

Сетне дойде редът на планинските върхове: тя видя слънчевата светлина да достига снега в процепите, после да се процежда по гранитните склонове — очертаваше резки сенки по издатините и придаваше на планините окончателна, жива форма. Летяха над най-дивата част на Колорадо, необитавана, необитаема, недостъпна за хората било пеша, било със самолет. На стотици мили нямаше къде да се приземи самолет, тя погледна към стрелката на горивото: оставаше ѝ половин час. Непознатият се насочваше право към друга, по-висока верига. Тя се чудеше защо е избрал курс, по който нито един самолет не е и не би летял. Искаше ѝ се веригата да е зад нея — това беше последното усилие, което можеше да се надява да направи.

Самолетът на непознатия внезапно забави скорост. Губеше височина точно тогава, когато тя очакваше да се изкачва. Гранитната бариера се издигаше пред него, пресрещаше го, пресягаше се към крилата му, но дългата, гладка посока на движението му се плъзгаше надолу. Тя не можеше да установи повреда, нестабилност, никакъв знак за механична авария — изглеждаше като равно, преднамерено движение. С внезапно проблясване на слънчева светлина по крилата самолетът навлезе в дълга крива, а лъчите се отърсваха като вода от корпуса му, сетне навлезе в широка, гладка спирала, сякаш подходеше за кацане на място, където не можеше да се кацне.

Тя наблюдаваше, без да се опитва да го обясни, без да вярва на това, което вижда, очакваше издигането, което да го върне обратно по курса. Но спокойните, плъзгащи се кръгове продължаваха да се снижават към писта, която не можеше да види и за която не смееше да мисли... Като останки от счупени челюсти, редиците гранитни зъби стояха между неговия и нейния самолет, тя не можеше да различи

какво лежи на края на спираловидното му движение. Знаеше само, че не изглежда като самоубийство, но със сигурност беше такава.

Видя слънцето да проблясва по крилата за миг. Сетне, като тялото на човек, който се гмурка напред с протегнати ръце, ведро оставил се на полета надолу, самолетът се снижи и изчезна зад скалните гребени. Тя продължи да лети, почти очаквайки го да се появи отново, неспособна да повярва, че е станала свидетел на ужасна катастрофа, която се е случила толкова просто и спокойно. Продължи да лети към мястото, където беше паднал самолетът. Беше някаква долина сред пръстен от гранитни стени. Тя стигна до долината и погледна надолу. Нямаше възможно място за кацане. Нямаше и следа от самолет.

Дъното на долината изглеждаше като парче земна кора, откъснато по времето, когато земята се е охлаждала, и останало недостъпно оттогава насетне. Беше поредица от струпани скали, с големи блокове, висящи на опасни гроздове, с дълги, тъмни пукнатини и няколко изкривени борови дървета, които растяха почти водоравно във въздуха.

Нямаше равно парче земя дори с размерите на носна кърпичка. Нямаше място, където да се скрие самолет. Нямаше и останки от самолет. Тя наклони машината, започна да кръжи над долината, като се снижи малко. Заради някаква игра на светлината, която тя не можеше да обясни, дъното на долината изглеждаше много по-ясно видимо от останалия терен. Можеше да го различи достатъчно добре, за да се увери, че самолетът не е там — но това беше невъзможно.

Тя продължи да кръжи и да се снижава. Огледа се наоколо и за един ужасяващ миг си помисли, че е тиха лятна сутрин, че е сама, изгубена в район на Скалистите планини, който никой самолет не би рискувал да доближи, и с последните изпарения на горивото си търси самолет, който никога не е съществувал, преследва унищожител, който е изчезнал така, както винаги е изчезвал; може би само призракът му я беше довел тук, за да бъде самата тя унищожена. В следващия момент обаче поклати глава, сви устни и продължи да се снижава. Мислеше си, че не може да изостави такова несметно богатство като ума на Куентин Даниълс по някоя от скалите долу, ако е още жив и тя е в състояние да му помогне. Беше влязла в кръга на стените на долината. Летенето ставаше опасно, пространството беше твърде тясно, но тя

продължи да кръжи и да се снижава, животът ѝ висеше на силата на зрението ѝ, а то прескачаше между две задачи: да претърсва дъното на долината и да наблюдава гранитните стени, които сякаш всеки момент щяха да откъснат крилата ѝ.

Познаваше опасността само като част от работата. Тя вече нямаше лично значение. Дивата емоция, която изпитваше сега, беше радост. Това беше последната ярост на изгубена битка. Не! — крещеше тя на ум, крещеше на разрушителя, на света, който беше напуснала, на годините зад гърба си, на дългата история на пораженията — Не! Не! Не!

Очите ѝ преминаха през таблото и тя остана неподвижна, задъхана. Последният път, за който си спомняше, високомерът показваше 11 000 фута. Сега беше на 10 000. Но дъното на долината не се беше променило. Не беше се приближило. Оставаше все така далеч, като при първия ѝ поглед надолу. Знаеше, че цифрата 8 000 обозначава нивото на терена в тази част на Колорадо. Не беше забелязала дължината на захода си. Не беше забелязала, че земята, която изглеждаше твърде ясна и близка от височината, сега беше замъглена и далечна. Гледаше същите скали от същата перспектива, не бяха станали по-големи, сенките им не бяха помръднали, а странната, неестествена светлина продължаваше да виси над дъното на долината.

Помисли си, че високомерът е изключен, и продължи да кръжи надолу. Видя стрелката да слиза надолу, гранитните стени да се качват нагоре, пръстенът на планините да се извисява, а върховете им да се приближават в небето — но дъното на долината оставаше непроменено, сякаш пропадеше в кладенец, чието дъно не можеше да достигне. Стрелката продължаваше да се движи — 9 500, 9 300, 9 000, 8 700.

Лъчът светлина, който я удари, нямаше източник. Сякаш въздухът във и извън самолета експлодира в ослепителен, студен огън, внезапен и беззвучен. Шокът я отхвърли назад, ръцете ѝ пуснаха щурвала и покриха очите ѝ. Само след миг, когато отново грабна щурвала, светлината вече я нямаше, но самолетът ѝ се въртеше надолу, ушите ѝ бучаха от тишината, а витлото стоеше изправено пред нея: двигателят беше угаснал. Тя се опита да дръпне щурвала назад, за да се издигне, но самолетът продължаваше да пропада, и онова, което

видя да лети към лицето ѝ, не бяха скупчени скали, а зелената трева на поле, на място, където преди нямаше поле.

Нямаше време да види останалото. Нямаше време да търси обяснения. Нямаше време да излезе от спиралата. Земята беше зелена стена, която пропадеше към нея, на няколкокостотин бързо стопяващи се фута разстояние. Подмятана наляво-надясно, като счупено махало, вкопчена в щурвала, наполовина седнала в седалката, наполовина на колене, тя се бореше да издърпа самолета в планиран полет, опитваше се да го приземи по корем, докато зелената стена се въртеше все по-близо, първо около нея, после отдолу, спиралите се стесняваха. Ръцете ѝ дърпаха щурвала без да знае дали може да успее, а пространството и времето ѝ свършваха. Тя усети, в проблясък на неговата пълна, яростна чистота, онова специално чувство за съществуване, което винаги ѝ беше принадлежало. В този миг на отдаване на любовта си, на въставащо отрицание на катастрофата, на любовта ѝ към живота и към несравнимата ценност, която тя представляваше, тя почувства страстно гордата увереност, че ще оцелее.

И в отговор на земята, която летеше срещу нея, тя чу в ума си, като подигравка над съдбата, като вик на предизвикателство, думите на изречението, което мразеше — думи на поражение, на отчаяние и на молба за помощ: „О, по дяволите! Кой е Джон Голт?“.

ТРЕТА ЧАСТ

А Е А

ГЛАВА XXI

АТЛАНТИДА

Когато отвори очи, тя видя слънчева светлина, зелени листа и лицето на един мъж. Помисли си: знам го това. А то беше светът такъв, който бе очаквала да види на шестнадесет — и ето че сега се бе озовала в него, — а той бе толкова обикновен, толкова неизумителен, че онова, което почувства, бе като благослов, изречен над Всемира, ала съдържащ само три слова: ама разбира се.

Погледна нагоре към лицето на мъжа, коленичил до нея, и разбра, че именно за това бе копняла през всичките тези години. И би дала живота си за него: едно лице, върху което болката, страхът и вината не бяха оставили никакви следи. Формата на устата му издаваше гордост, но и нещо друго: този мъж сякаш се гордееше с това, че е горд. Ъгловатите, изсечени скули й навяхаха усещането за надменност и жлъч, и макар нито едно от тези качества да не бе изписано по него, лицето сякаш изразяваше техния краен сбор: спокойна увереност и решимост, както и безпощадна невинност, която не диреше прошка, но и никога не би я дала. Това бе лице, което нямаше какво да крие, но и от какво да бяга, лице, което не се страхуваше да бъде видяно, но и да вижда, затова и първото, което видя, бе напрегнатият, пронизващ поглед; този мъж гледаше така, сякаш зрението бе неговото любимо сечиво, а боравенето с него — едно безкрайно вълнуващо приключение, сякаш очите му придаваха най-висша стойност на самия него — заради способността му да вижда, но и на света, защото е място, което тъй страстно жадува да бъде видяно. За миг й се стори, че е в присъствието на същество, което представлява самата чиста съвест — и все пак никога преди не беше усещала така друго мъжко тяло. Леката тъкан на ризата му по-скоро подчертаваше, отколкото прикриваше структурата на фигурата му, кожата му беше загоряла от слънцето, а тялото му беше здраво, слабо, издръжливо и силно — прецизно оформено, като излято от метал, но от някакъв матов метал с меки отблясъци, като сплав от алуминий и мед. Цветът на кожата му се преливаше с кестенявото на косата му, а

небрежните кичури имаха кафяво-златист оттенък на светлината на слънцето, докато очите му допълваха гамата, сякаш част от отливката беше останала чиста и сияеше остро: очите му бяха дълбоки, тъмнозелени — като светлина, отразена от метал.

Той гледаше надолу към нея с едва забележима следа от усмивка — не я откриваше с поглед, а я съзерцаваше като нещо познато, — сякаш и той виждаше отдавна очакваното и неподлежащото на съмнение. Това е моят свят, мислеше си тя, такива трябва да бъдат хората и така трябва да се отнасят към съществуването си, и всичко останало, всички години на грозни битки, са просто нечия безсмислена шега. Тя му се усмихна съучастнически, с облекчение, със свободна, лъчиста насмешка към всички онези неща, които никога повече нямаше да се налага да счита за важни. Той се усмихна в отговор, усмивката му беше като нейната, сякаш усещаше същото, което изпитваше и тя, и разбираше какво има предвид.

— Никога не е трябвало да приемаме нищо на сериозно, нали?
— прошепна тя.

— Не.

И тогава, когато съзнанието ѝ се възвърна напълно, тя осъзна, че този мъж е абсолютно непознат. Опита се да се отдръпне от него, но успя само леко да помръдне глава на тревата, която усещаше под косата си. Опита се да се изправи. Взрив от болка по гърба ѝ я прикова отново на земята.

— Не мърдайте, госпожице Тагарт. Ранена сте.

— Познавате ли ме? — гласът ѝ беше хладен и твърд.

— Познавам ви от много години.

— А аз познавам ли ви?

— Да, така мисля.

— Как се казвате?

— Джон Голт.

Тя го погледна, без да мърда.

— Защо се боите? — попита той.

— Защото го вярвам.

Той се усмихна, сякаш долови пълното признание за значението, което тя придаваше на името му — усмивката беше на противник, приемащ предизвикателството — и на възрастен, който се развеселява от самозаблудата на дете.

Тя се чувстваше така, сякаш се връща в съзнание след катастрофа, разбила много повече от един самолет. Сега не можеше да събере парчетата, не можеше да си спомни нещата, които знаеше за това име, знаеше само, че зад него стои тъмен вакуум, който бавно трябваше да запълни. Не можеше да го направи сега, присъствието на този човек беше твърде ослепително, като прожектор, който не ѝ позволяваше да различи формите, разпръснати в мрака наоколо.

— Вас ли преследвах? — попита тя.

— Да.

Тя се огледа бавно наоколо. Лежеше на тревата на една поляна в подножието на гранитен хълм, който се издигаше на стотици футове височина в синьото небе. На другия край на полето няколко канари, борове и блестящите листа на брезите криеха пространството, което се простираше до далечната стена на околните планини. Самолетът ѝ не беше разбит — беше там, на няколко фута, кацнал по корем в тревата. Не се виждаше друг самолет, нито сгради, никакъв знак за човешко присъствие.

— Каква е тази долина? — попита тя.

Той се усмихна:

— Терминалът на „Тагарт“.

— Какво искате да кажете?

— Ще видите.

Неясен импулс, подобен на мускулен спазъм, я накара да провери колко сила ѝ е останала. Можеше да движи ръцете и краката си, можеше да повдига главата си, усещаше пробождаща болка, като си поемеше дълбоко дъх, виждаше тънка струйка кръв да тече по чорапа ѝ.

— Може ли човек да излезе от това място? — попита тя.

Гласът му звучеше сериозно, но блясъкът на метално-зелените очи беше усмивка:

— В момента — не. След време — да.

Тя понечи да се изправи. Той се наведе да я повдигне, но тя събра всичките си сили във внезапен, ловък подскок и се измъкна от хватката му, борейки се да стане.

— Мисля, че мога... — започна тя и рухна върху него в същия момент, когато краката ѝ се опряха о земята и взрив от болка избухна в

глежена ѝ, който не можеше да я удържи. Той я вдигна на ръце и се усмихна.

— Не, не можете, госпожице Тагарт — каза той и тръгна през поляната. Тя лежеше неподвижно, беше го обгърнала с ръце, главата ѝ беше на рамото му, и си мислеше: само за няколко мига, докато трае това, мога да се отпусна напълно, да забравя всичко и да си позволя да се отдам на чувствата... Кога беше изпитвала това преди, чудеше се, някога беше имало такъв миг, в който тези думи се бяха появявали в съзнанието ѝ, но сега не можеше да си го спомни. Някога беше познала това чувство на сигурност, на нещо окончателно, достигнато, което не може да бъде поставяно под въпрос. Но за нея беше нещо ново да се чувства защитена и да може да приеме защитата, да се отпусне — точно така, защото точно това специално чувство на безопасност не беше защита от бъдещето, а от миналото, не беше защита, която спестява битката, а която я спечелва, не беше защита заради слабостта ѝ, а заради силата... Усещайки необичайната сила на натиска на ръцете му върху тялото си, златистите и ръждивите кичури на косата му, сенките на клепките по кожата на лицето му само на няколко инча от нейното, тя се чудеше смътно: защитена, но от какво? Тъкмо той беше врагът... нали? Защо? Не знаеше, не можеше да мисли за това сега. Беше ѝ необходимо усилие да си спомни, че преди няколко часа имаше цел и мотив. Насили се да си ги припомни.

— Знаехте ли, че ви следвам? — попита тя.

— Не.

— Къде е вашият самолет?

— На пистата.

— Къде е пистата?

— На другия край на долината.

— Нямахте летище в долината, когато гледах надолу. Нямахте дори ливада. Как се е появило там?

Той погледна небето.

— Гледайте внимателно. Виждате ли нещо там горе?

Тя отпусна глава назад, погледна право в небето, но не видя нищо, освен мирната синева на утрото. След малко различи няколко неясни ивици трептящ в светлината въздух.

— Топлинни вълни — каза тя.

— Пречупващи лъчи — отговори той. — Дъното на долината, което сте видяла, е планински връх, висок осем хиляди фута, на пет мили оттук.

— То... какво?

— Планински връх, който никой летец не би избрал за приземяване. Онова, което сте видяла, е негово отражение, проектирано върху тази долина.

— Как?

— По същия метод, като мираж в пустинята: изображение, пречупено от слой горещ въздух.

— Как?

— С екран от лъчи, изчислени срещу всичко — всичко с изключение на кураж като вашия.

— Какво искате да кажете?

— Никога не съм мислил, че който и да е самолет ще рискува да се спусне на седемстотин фута от земята. Ударихте се в лъчевия екран. Някои от лъчите са такива, че гасят електромагнитните двигатели. Е, това е вторият път, когато ме побеждавате: никога преди не са успявали да ме проследят.

— Защо поддържате този екран?

— Защото това място е частна собственост и целта е да остане такава.

— Какво е това място?

— Ще ви го покажа, след като сте вече тук, госпожице Тагарт. Ще отговарям на въпросите, след като го видите.

Тя остана безмълвна. Забеляза, че е попитала за всичко друго, освен за него самия. Сякаш той беше едно цяло, което тя беше обхванала от пръв поглед — като някаква неподлежаща на подчинение безусловност, като аксиома, която не може да бъде обяснявана повече — сякаш тя беше узнала всичко за него чрез прякото си възприятие, а сега трябваше само да осъзнае това познание.

Той я носеше по една тясна пътека, която се извиваше надолу, към дъното на долината. Високите, тъмни пирамиди на елите стояха неподвижно изправени по склоновете около тях — с мъжествена простота, като скулптури, сведени до основната си форма, контрастирайки със сложните, женствени, натруфени дантели на брезовите листа, които трептяха на слънцето.

Листата пропускаха слънчевите лъчи през косата му, по лицата и на двамата. Тя не можеше да види какво има долу, отвъд завоите на пътеката. Очите ѝ се връщаха на лицето му. Той поглеждаше надолу към нея. В началото тя отклоняваше поглед; после, сякаш научила го от него, и тя започна да удържа на погледа му. Всеки път, когато той погледнеше надолу, тя знаеше, че той знае какво чувства и че не иска да скрие от нея значението на погледа си. Знаеше и че мълчанието му е същата изповед като нейната. Той не я държеше по безучастния начин, по който един мъж носи ранена жена. Това беше прегръдка, макар че тя не усещаше и намек за това в поведението му — чувстваше го заради увереността си, че с цялото си тяло усеща нейното.

Чу звука на водопад преди още да види крехката нишка, която падаше като начупена, искряща лента по камъните. Звукът идваше сред някакво неясно пулсиране в ума ѝ, сред някакъв недоловим ритъм, който изглеждаше не по-силен от спомен, който се бореше да излезе наяве. Но когато отминаха водопада, пулсирането продължи — тя чуваше звука на водата, но другият звук като че ли ставаше все по-ясен, нарастваше, но не в ума ѝ, а някъде между листата. Пътеката направи завой и във внезапно откритото се пространство тя видя малка къща на една издатина, и един слънчев лъч, който проблясваше по стъклото на отворения прозорец. В момента, в който разбра какво преживяване я беше накарало да иска да се отдаде на непосредственото настояще — през една нощ, в един пращен вагон на „Комет“, когато беше чула темата на Петия концерт на Хали — тя разбра, че го чува и сега, чува го да се издига изпод клавишите на пиано, с ясните, остри акорди на нечие могъщо, уверено докосване.

Тя изстреля въпроса в лицето му, сякаш с надежда да го хване неподготвен:

— Това е петият концерт на Ричард Хали, нали?

— Да.

— Кога Ричард Хали е написал това?

— Защо не го попитате лично?

— Той тук ли е?

— Той го свири. Това е неговата къща.

— О...!

— Ще се срещнете с него по-късно. Ще се радва да говори с вас. Знае, че неговите творби са единствените записи, които обичате да

слушате вечер, когато сте сама.

— Откъде знае?

— Аз му казах.

Изразът на лицето ѝ беше като въпрос, който би започнал с „Как, по дяволите...?“, но видя изражението в очите му и се разсмя, отразявайки така неговия поглед. Не можеше да подлага под въпрос нищо, мислеше си, не можеше да се съмнява, не и сега, не и при звуците на тази музика, които се издигаха триумфално през плуващите в слънце листа. Това беше музиката на освобождението, на облекчението, изпълнявана така, както трябваше да бъде изпълнявана; умът ѝ се беше борил да я чуе такава в разклатения вагон през ритъма на ранените колелета — тъкмо това беше видял умът ѝ сред звуците през онази нощ — тази долина, утринното слънце и...

И тогава тя ахна, защото пътеката беше направила завой и от височината на едно открито възвишение видя градчето на дъното на долината. Не беше точно град, а само група къщи, пръснати по полите на извисяващите се тераси на планините, които се издигаха нагоре, над покривите им, и ги обграждаха с отвесен, непроходим пръстен. Това бяха домове — малки и нови, с голи, правоъгълни силуети, които блещукаха с големите си прозорци. Някъде в далечината имаше и повисоки постройките и тънките спирали дим над тях предполагаха индустриален район. Но близо пред нея, издигнат на тънка гранитна колона до нивото на очите ѝ, с ослепителен блясък, който караше всичко останало да избледнее, стоеше доларов знак — три фута висок, направен от чисто злато. Той висеше над града като негов герб, негова запазена марка, негов прожектор, и улавяше слънчевите лъчи като някакъв предавател на енергия, който ги отпращаше като блестяща благословия през въздуха, над покривите.

— Какво е това? — едва успя да каже тя, сочейки знака.

— А, това е шега на Франсиско.

— Франсиско кой? — прошепна тя, макар да знаеше отговора.

— Франсиско д'Анкония.

— И той ли е тук?

— Всеки момент трябва да пристигне.

— Как така е негова шега?

— Той даде този знак като подарък за рождения ден на собственика на това място. И след това всички го приехме като наша

лична емблема. Идеята ни хареса.

— Не сте ли вие собственикът на това място?

— Аз ли? Не — той погледна надолу към подножието на скалите, посочи натам и добави: — Ето го собственикът, идва.

Една кола беше спряла в края на черния път под тях и двама мъже се качваха бързо по пътеката. Тя не можеше да различи лицата им — единият беше слаб и висок, а другият — по-нисък и мускулист. Изгуби ги от поглед на завоите, докато той продължаваше да я носи надолу, за да ги пресрещне. Срецнаха се, когато те се появиха изведнъж иззад една скала, на няколко фута разстояние. Лицата им я поразиха рязко, като челен сблъсък.

— Проклет да съм! — каза мускулестият мъж, когото тя не познаваше, вторачен в нея. Тя обаче гледаше високата, елегантна фигура на спътника му: беше Хю Акстън. Тъкмо Акстън заговори пръв, след като ѝ се поклони с вежлива усмивка за поздрав.

— Госпожице, за пръв път някой доказва, че греша. Не знаех — когато ви казах, че никога няма да го откриете, — че следващия път, когато ви видя, ще бъдете в ръцете му.

— В чии ръце?

— Ами на изобретателя на двигателя.

Тя въздъхна и затвори очи — това беше онази връзка, която знаеше, че е трябвало да направи. Когато ги отвори отново, гледаше в Голт. Той се усмихваше с насмешка, сякаш знаеше изцяло какво означава това за нея.

— Добре щяхте да се наредите, ако си бяхте счупили врата! — сопна ѝ се мускулестият мъж, с яда на загриженост, почти на привързаност. — Толкова неприятности, и то за човек, когото щяхме да приемем с такава готовност, ако беше решил да дойде през предната врата!

— Госпожице Тагарт, може ли да ви представя Мидас Мълиган? — каза Голт.

— О — безсилно каза тя и се засмя; вече нищо не можеше да я учуди. — Мислите ли, че съм умряла в катастрофата и това е някакъв друг вид съществуване?

— Това наистина е друг вид съществуване — каза Голт. — Но като говорим за умиране, не ви ли се струва, че е по-скоро обратното?

— О, да — прошепна тя. — Да... — усмихна се на Мълиган. — Къде е предната врата?

— Тук — каза той и посочи челото си.

— Изгубих ключа — просто и смирено каза тя. — Точно сега май съм изгубила всички ключове.

— Ще ги намерите. Но какво, за Бога, правехте в този самолет?

— Преследвах го.

— *Него?* — той посочи Голт.

— Да.

— Имате късмет, че сте жива! Сериозно ли сте ранена?

— Не мисля.

— Ще трябва да отговорите на няколко въпроса, след като ви закърпят.

Той се извърна рязко и тръгна пръв към колата, после погледна Голт.

— И какво ще правим сега? Ето едно нещо, за което не бяхме подготвени: за първия стачкоизменник.

— Първия... какво? — попита тя.

— Зарежи — каза Мълиган и погледна Голт. — Какво ще правим?

— Ще бъде моя грижа — каза Голт. — Аз ще отговарям. Ти поеми Куентин Даниълс.

— Ама той не е никакъв проблем. Има нужда само да се запознае с мястото. Май знае останалото.

— Да, практически е изминал целия път сам — той я видя да го гледа сащисано и каза: — Има едно нещо, за което трябва да ви благодаря, госпожице Тагарт: направихте ми комплимент, когато избрахте Куентин Даниълс да продължи работата ми. Можеше да го направи.

— Къде е той? — попита тя. — Ще ми кажете ли какво стана?

— Ами Мидас ни посрещна на летището, закара ме до дома ми и взе Даниълс със себе си. Щях да се присъединя към тях за закуска, но видях самолета ви да пада и да се забива в тази поляна. Аз бях най-близо до катастрофата.

— Дойдохме възможно най-бързо — каза Мълиган. — Мислех си, че който и да е в този самолет, заслужава да се пребие. Никога не

съм мислел, че може да е един от двамата души в целия свят, за които бих направил изключение.

— Кой е другият? — попита тя.

— Ханк Риърдън.

Тя трепна — беше като внезапен удар, дошъл отдалеч. Запита се защо ѝ се струва, че Голт напрегнато гледа лицето ѝ и че вижда за миг промяна в неговото, твърде кратка, за да бъде определена. Бяха стигнали до колата. Беше кабриолет „Хамънд“, със свален гюрук, един от най-скъпите модели, на няколко години, но поддържан в блестящо състояние. Голт я настани внимателно на задната седалка и я обгърна с ръка. Тя чувстваше от време на време пробождаща болка, но не можеше да ѝ обръща внимание. Гледаше далечните къщи на града, когато Мълиган натисна стартера и колата тръгна напред и премина покрай знака на долара, а един златен лъч я заслепи и се плъзна по челото ѝ.

— Кой е собственикът на това място? — попита тя.

— Аз — каза Мълиган.

— Ами той какъв е? — тя посочи Голт.

Мълиган се разсмя.

— Той просто работи тук.

— А вие, доктор Акстън? — попита тя.

Той погледна Голт.

— Аз съм един от двамата му бащи, госпожице Тагарт. Онзи, който не го предаде.

— О! — каза тя, когато още една връзка си дойде на мястото.

— Третият ви ученик?

— Точно така.

— Вторият помощник-деловодител! — изведнъж простена тя, спомняйки си нещо.

— Това пък какво е?

— Така го нарече доктор Стедлър. Това, каза доктор Стедлър, е станал третият му ученик.

— Надценил ме е — каза Голт. — По скалата на неговите стандарти и неговия свят аз стоя много по-ниско.

Колата беше навлязла в морава, която се простираше пред самотна къща, на един хребет над долината. Видя мъж да слиза по пътеката пред тях и да бърза към града. Носеше сини работни дрехи и

кутия за храна. Имаше нещо познато в резките му, ловки движения. Когато колата мина покрай него, тя зърна лицето му, подскочи напред, а гласът ѝ се извиси до вик — от болката от движението и шока от видяното:

— Спрете! Спрете! Не го изпускайте!

Беше Елис Уайът. Тримата мъже се засмяха, но Мълиган спря колата.

— О... — безсилно, извинително каза тя, забравила, че това е място, от което Уайът не може да изчезне.

Той тичаше към тях: също бе я познал. Когато се хвана за бронята на колата, за да забави скоростта ѝ, тя видя лицето и младата, триумфираща усмивка, която беше виждала само веднъж преди: на перона на железопътния възел на Уайът.

— Дагни! И ти ли, най-сетне? Една от нас?

— Не — каза Голт. — Госпожица Тагарт катастрофира.

— Какво?

— Самолетът ѝ се разби. Не го ли видя?

— Разбил се е — *тук?*

— Да.

— Чух самолет, но... — учуденият му поглед се смени с приятелска усмивка, изпълнена със съжаление и радост едновременно. — Разбирам. О, по дяволите, Дагни, това е абсурдно!

Тя го гледаше безпомощно, неспособна да свърже миналото с настоящето. И също така безпомощно, както човек би споделил с мъртъв приятел, на сън, каза думите, които съжалява, че е пропуснала да му каже приживе, през спомена за един телефон, който звъни без отговор, преди почти две години, тя каза думите, които се беше надявала да му каже, ако отново го зърне някога:

— Аз... се опитах да се свържа с теб.

Той се усмихна кротко.

— И ние се опитваме да се свържем с теб оттогава насам, Дагни... Ще те видя довечера. Не се притеснявай, няма да изчезна — а и не мисля, че и ти ще изчезнеш.

Той махна на другите и се отдалечи, размахвайки кутията с храна. Когато Мълиган запали колата, тя погледна нагоре и видя очите на Голт, които я наблюдаваха внимателно. Лицето ѝ придоби студен

израз, сякаш в открито признание за болката и напук на задоволството, което това можеше да му достави.

— Добре — каза тя. — Разбирам на какъв шок искате да ме изложите.

Но по лицето му нямаше нито жестокост, нито жал — само уравнивения израз на справедливост.

— Първото ни правило тук, госпожице Тагарт — отговори той — е, че човек винаги трябва сам да види.

Колата спря пред самотна къща. Беше построена от груби гранитни блокове, а почти цялата ѝ предна стена беше заета от прозорец.

— Ще изпратя лекаря — каза Мълиган и продължи нататък, докато Голт я носеше нагоре по пътеката.

— Вашата къща? — попита тя.

— Моята — отговори той и отвори с ритник вратата. Пренесе я през прага в огряното пространство на всекидневната си, където слънчевата светлина се лееше по стените от полиран бор. Тя видя ръчно изработени мебели, таван от голи, груби греди, свод към малка кухня с грубовати лавици, гола дървена маса и поразителния за това място хром, който блестеше от електрическата фурна — мястото имаше примитивна простота на хижа на заселник, всичко беше сведено до най-основните нужди, но със свръхмодерно умение.

Той я пренесе през слънчевите лъчи до малка стая за гости и я сложи на едно легло. Тя забеляза прозореца, отворен към дълга поредица от скални стъпала и борове, които сякаш подпираха небето. Забеляза и малки ивици, които изглеждаха като надписи, изрязани в дървото на стените, няколко пръснати реда, написани от различни ръце — не можеше да различи думите. Имаше и още една врата, оставена полуотворена, водеше към спалнята му.

— Гост или затворник съм тук? — попита тя.

— Изборът ще бъде ваш, госпожице Тагарт.

— Не мога да избирам, когато си имам работа с непознат.

— Но вече не е така. Не нарекохте ли цяла железопътна линия на мен?

— О! Да... — беше леко разтърсване от друга връзка, която си дойде на мястото. — Да, аз... — тя гледаше високата фигура с изсветляла от слънцето коса, със сдържана усмивка в безмилостно

наблюдателните очи — отново виждаше борбата си да построи линията и летния ден, в който беше тръгнал първият влак — и си мислеше, че ако някоя човешка фигура изобщо можеше да бъде избрана за емблема на линията, то това беше тази фигура. — Да... така беше... — сетне, спомнила си и останалото, добави: — Но аз я нарекох на името на враг.

Той се усмихна.

— Тъкмо това е противоречието, което трябваше да разрешите рано или късно, госпожице Тагарт.

— Но нали именно вие... разрушихте моята линия...

— А, не. Противоречието го направи.

Тя затвори очи и след миг попита:

— Всички тези истории, които съм чувала за вас — кои от тях бяха истински?

— Всички.

— Вие ли ги разпространихте?

— Не. Че за какво? Никога не съм искал да се говори за мен.

— Но знаете, че сте станали легенда?

— Да.

— Младият изобретател от фабриката за двигатели „Двадесети век“ е единствената истинска версия на легендата, нали?

— Онази, която е конкретно истинска — да.

Тя не можеше да го каже безразлично; все още беше задъхана и гласът ѝ пропадна в шепот, когато попита:

— Двигателят... двигателят, който намерих... вие ли го направихте?

— Да.

Тя не можа да удържи пламенността, с която изправи глава.

— Тайната на трансформацията на енергията... — започна тя и спря.

— Мога да ви я разкажа за петнадесет минути — каза той в отговор на отчаяната молба, която тя не беше произнесла. — Но няма сила на земята, която да може да ме насили да го направя. Ако разбирате това, ще разберете всичко, което ви озадачава.

— Онази нощ... преди дванадесет години... една пролетна нощ, когато сте излезли от една среща с шест хиляди убийци — и тази история е истинска, нали?

— Да.

— Казали сте им, че ще спрете двигателя на света.

— Така и стана.

— Какво сте направили?

— Нищо не съм правил, госпожице Тагарт. И в това е цялата ми тайна.

Тя го погледна мълчаливо. Той стоеше и чакаше, сякаш можеше да чете мислите ѝ.

— Разрушителят... — каза тя с удивен и безпомощен тон.

— ... най-злото същество, което някога е съществувало — каза той с тон, сякаш я цитираше, и тя разпозна собствените си думи, — човекът, който източва мозъците на света.

— Колко внимателно сте ме наблюдавали — попита тя, — и колко време?

Беше само мигновена пауза, очите му бяха неподвижни, но ѝ се стори, че погледът му е напрегнат, сякаш я наблюдаваше със специално внимание, и тя улови особен, напрегнат тон в гласа му, когато той отговори тихо:

— Години наред.

Тя затвори очи, отпусна се и се предаде. Почувства странно, ведро безразличие, сякаш изведнъж искаше само комфорта да се предаде на безпомощността. Докторът, който пристигна, беше сивокос мъж с меко, замислено лице и категорични, дискретно уверени маниери.

— Госпожице Тагарт, мога ли да ви представя доктор Хендрикс? — попита Голт.

— Нима това е доктор Томас Хендрикс? — ахна тя с неволната грубост на дете; името беше на велик хирург, който се беше оттеглил и изчезнал преди шест години.

— Да, разбира се — каза Голт.

Доктор Хендрикс ѝ се усмихна в отговор.

— Мидас ми каза, че госпожица Тагарт трябва да бъде лекувана от шока — не този, който е преживяла, а от тези, които я очакват.

— Ще ви оставя да го направите — каза Голт, — докато отида до пазара да купя храна за закуска.

Тя наблюдаваше бързата ефикасност на работата на доктор Хендрикс, докато преглеждаше раните ѝ. Беше донесъл предмет,

какъвто тя никога не беше виждала преди: преносим рентген. Научи, че е разкъсала хрущяла на две ребра, че си е навехнала глезена, ожулила е дълбоко едно коляно и един лакът и е получила няколко лилави охлузвания по тялото си. Докато ловките, компетентни ръце на доктор Хендрикс я превързаха с бинтове и стегнат лейкопласт, тя почувства, че ако тялото ѝ беше двигател, и той сега се проверяваше от експерт-механик, нямаше да има нужда от повече грижи.

— Бих ви посъветвал да останете в леглото, госпожице Тагарт.

— О, не! Ако внимавам и се движа бавно, всичко ще бъде наред.

— Трябва да си почивате.

— Мислите ли, че мога?

Той се усмихна.

— Май не.

Когато Голт се върна, тя вече беше облечена. Доктор Хендрикс му разказа за състоянието ѝ и добави:

— Ще се върна утре за контролен преглед.

— Благодаря — каза Голт. — Изпратете сметката на мен.

— В никакъв случай! — възмутено каза тя. — Ще я платя сама.

Двамата мъже се погледнаха насмешливо като пред самохвалство на просяк.

— Ще обсъдим това по-късно — каза Голт.

Доктор Хендрикс си тръгна и тя се опита да стане, като куцаше и хващаше мебелите за опора. Голт я вдигна на ръце, занесе я в кухненския бокс и я положи на един стол пред маса, сервирана за двама. Тя осъзна, че е гладна, веднага щом видя кафеварката да ври на печката, двете чаши портокалов сок, тежките, бели порцеланови съдове, които блестяха на слънцето върху полираната повърхност на масата.

— Кога сте спала или яла за последно? — попита той.

— Не знам... Вечерях във влака, със... — тя поклати глава с безпомощна, горчива усмивка: със скитника, помисли си, с отчаян глас, молец за избавление от отмъстител, когото не можеше да открие, отмъстител, който седеше срещу нея на масата и пиеше чаша портокалов сок. — Не знам... Сякаш е станало преди векове на друг континент.

— Как стана така, че тръгнахте след мен?

— Кацнах на летището в Алтън точно когато излитахте. Човекът там ми каза, че Куентин Даниълс е тръгнал с вас.

— Спомням си, че самолетът ви захождаше за кацане. Но точно този единствен път не си помислих за вас. Мислех, че идвате с влак.

Тя попита, гледайки го право в лицето:

— Как искате да разбирам това?

— Кое?

— Единственият път, когато не сте мислили за мен.

Той издържа погледа ѝ — тя видя лекото движение, което тя беше забелязала, че е типично за него: движението на гордите му, непреклонни устни, които се извиват в намек за усмивка.

— Както искате — отговори той.

Тя изчака миг, за да подчертае как точно иска да го разбира със строгостта на лицето си, сетне попита студено като враг, който го обвинява:

— Значи знаехте, че идвам за Куентин Даниълс?

— Да.

— Стигнахте до него пръв бързо, за да не ми позволите аз да го направя ли? За да ме победите, с ясното съзнание какво би означавала за мен подобна победа?

— Разбира се.

Тя замълча и погледна встрани. Той се надигна, за да приготви останалата част от закуската им. Тя го гледаше, докато стоеше до печката, препичаше хляб и пържеше яйца с бекон. В движенията му личеше спокойно умение, без усилие, но това беше умение от друга професия — ръцете му се движеха с бързата прецизност на инженер, който дърпа лостове на контролно табло. Тя си спомни къде беше виждала такова изпълнение — също толкова експертно и точно толкова не на място.

— Това ли научихте от доктор Акстън? — попита тя и посочи печката.

— И това.

— Нима ви е учил да пилеете времето си — вашето време! — тя не успя да сдържи тръпката на възмущение в гласа си — с такава работа?

— Пилял съм време и с много по-маловажни неща.

Когато сложи чинията пред нея, тя попита:

— Откъде взехте тази храна? Има ли бакалия тук?

— Най-добрата в света. Държи я Лорънс Хамънд.

— Какво?

— Лорънс Хамънд, от „Автомобили Хамънд“ Беконът е от фермата на Дуайт Сандърс, от „Самолети Сандърс“. Яйцата и млякото са от съдията Нарангансет от Върховния съд на щата Илинойс.

Тя гледаше чинията си с горчивина, едва ли не със страх, боейки се да я докосне.

— Това е най-скъпата закуска в живота ми, ако взема предвид стойността на времето на готвача и всички останали.

— Да — от една страна. Но от друга, това е най-евтината закуска в живота ви, защото никаква част от нея не е отишла за храна на мародерите, които ще ви карат да плащате за нея година след година и накрая ще ви оставят да умрете от глад.

След дълго мълчание тя запита простиичко, почти тъжно:

— Какво правите всички тук?

— Живеем.

Тя никога не беше чувала тази дума да звучи толкова истински.

— Какво работите? — попита тя. — Мидас Мълиган каза, че работите тук.

— Май съм нещо като момче за всичко.

— Какво сте?

— Викат ме всеки път, когато нещо не е наред с някоя инсталация — с електроснабдяването например.

Тя го погледна и внезапно подскочи напред, вторачена в електрическата печка, но рухна обратно на стола, пронизана от болката. Той се разсмя.

— Да, вярно е, но се успокойте, иначе доктор Хендрикс ще нареди да ви върна в леглото.

— Електроснабдяването... — задавено каза тя — ... електроснабдяването тук... работи с вашия двигател?

— Да.

— Значи е построен? И работи?

— Сготви ви закуска.

— Искам да го видя!

— Не се мъчете да куцате до печката. Това си е обикновена електрическа печка като всички други, само е стотина пъти по-евтина

за употреба. И само това ще можете да видите, госпожице Тагарт.

— Обещахте ми да ми покажете долината.

— Ще ви я покажа. Но не и електрическият генератор.

— Ще ме разведете ли сега, щом свършим?

— Стига да искате — и стига да можете да се движите.

— Мога.

Той стана, отиде до телефона и набра един номер.

— Ало, Мидас? Да... Така ли? Да, тя е добре... Ще ми дадеш ли под наем колата си за деня? Благодаря. Обичайната тарифа — двадесет и пет цента на час... Можеш ли да я изпратиш? Случайно да имаш някакъв бастун? Ще ѝ трябва... Тази вечер ли? Да, така мисля. Ще го направим. Благодаря.

Той затвори. Тя го гледаше невярващо.

— Правилно ли разбрах, че господин Мълиган, който струва около двеста милиона долара, ще ви иска само двацет и пет цента, за да използвате колата му?

— Точно така.

— За Бога, не можеше ли да ви я даде просто от вежливост?

Той седеше и я гледаше, изучаваше лицето ѝ, сякаш нарочно я оставяше да види веселието в неговото.

— Госпожице Тагарт — каза той, — в тази долина нямаме закони, нямаме никакви правила, никаква официална организация. Идваме тук, защото искаме да си починем. Но имаме определени обичаи, които всички спазваме, защото са свързани с нещата, от които искаме да си починем. Така че ще ви предупредя, че има една дума, която е забранена в долината: думата „давам“.

— Съжалявам — каза тя. — Прав сте.

Той напълни отново чашата ѝ с кафе и ѝ подаде пакет цигари. Тя се усмихна, когато си взе една: тя носеше знака на долара.

— Ако не сте твърде изморена до довечера — каза той, — Мълиган ни покани на вечеря. Там ще има няколко гости, които, мисля, ще искате да видите.

— Ама разбира се! Няма да съм твърде уморена. Май никога повече няма да чувствам умора.

Тъкмо свършваха закуската, когато видяха колата на Мълиган да спира пред къщата. Шофьорът изскочи, хукна нагоре по пътеката и се втурна в стаята, без да спре, за да позвъни или да почука. Отне ѝ миг

да осъзнае, че нетърпеливият, задъхан, разрошен млад човек е Куентин Даниълс.

— Госпожице Тагарт — без дъх каза той, — съжалявам! — отчаяната вина в гласа му контрастираше с веселата възбуда по лицето му. — Никога не съм престъпвал думата си преди! Няма извинение за това, но мога да ви помоля за прошка, и знам, че няма да ми повярвате, но истината е, че аз... аз забравих!

Тя погледна Голт.

— Вярвам ти.

— Забравих, че ви обещах да чакам, забравих за всичко, допреди няколко минути, когато господин Мълиган ми каза, че сте се разбили тук със самолет. И тогава разбрах, че аз съм виновен, и ако нещо ви се беше случило — Боже, добре ли сте?

— Да. Не се притеснявайте. Седнете!

— Не знам как някой може да забрави честната си дума. Не знам какво ми стана.

— Аз знам.

— Госпожице Тагарт, работех по това месеци наред, по една определена хипотеза, и колкото повече работех, толкова побезнадеждно изглеждаше. Не бях мръднал от лабораторията през последните два дни, опитвах се да реша уравнение, което изглеждаше невъзможно. Чувствах, че ще умра на черната дъска, но няма да се откажа. Беше късно през нощта, когато той влезе. Май дори не го забелязах. Каза, че иска да говори с мен, аз го помолих да изчака и веднага продължих. Мисля, че бях забравил за присъствието му. Не знам колко дълго е стоял там и ме е наблюдавал, но си спомням, че изведнъж ръката му се протегна, изтри всичките ми цифри от дъската и написа едно кратко уравнение. И тогава го забелязах — и изкрещях, защото това не беше пълният отговор за двигателя. Но беше пътят към него, път, който не бях видял, за чието съществуване не подозирах, но знаех къде води! Помня, че викнах: „Откъде знаете?“ — а той отговори, като посочи една снимка на двигателя: „Аз съм човекът, който пръв го направи“. И това е последното, което си спомням, госпожице Тагарт, тоест последното, което си спомням от собственото си съществуване, защото след това говорехме за статично електричество и за преобразуването на енергията и за двигателя.

— Говорехме за физика през целия път дотук — каза Голт.

— О, спомням си, когато ме попитахте дали ще дойда с вас — каза Даниълс, — дали съм готов да тръгна, никога да не се върна и да се откажа от всичко... Всичко ли? Да се откажа от мъртъв институт, който се руши в джунглата, да се откажа от бъдещето си на пазач, роб по закон, да се откажа от Уесли Мауч и Директива 10–289 и долните създания, които пълзят по корем и грухтят, че няма разум! Госпожице Тагарт — той се смееше ликуващо — той ме питаше дали ще се откажа от това и ще тръгна с него! Трябваше да ме попита два пъти, не можах да повярвам първия път, не можах да повярвам, че на човешко същество трябва да се задава такъв въпрос, че може изобщо това да е предмет на избор. Да тръгна ли? Бих скочил от небостъргач, само за да го последвам и да чуя формулата му, преди да се разбия в паважа!

— Не те обвинявам — каза тя. Гледаше го с нюанс на копнеж, почти със завист. — Освен това изпълни договора си. Заведе ме до тайната на двигателя.

— И тук ще бъда пазач — каза Даниълс, щастливо ухилен. — Господин Мълиган каза, че ще ми даде работа на пазач в електроцентралата. И когато се изуча, ще се издигна до електротехник. Не е ли невероятен този Мидас Мълиган? Такъв искам да съм на неговите години. Искам да правя пари. Искам да правя милиони. Искам да направя толкова, колкото е направил той!

— Даниълс! — тя се разсмя, спомняйки си спокойния самоконтрол, стриктната прецизност, непоколебимата логика на младия учен, с който се беше запознала. — Какво ти става? Къде си? Знаеш ли какво говориш?

— Аз съм тук, госпожице Тагарт. — И тук няма граница за възможностите! Ще бъда най-великият електротехник в света, и най-богатият! Аз ще...

— Ти ще се върнеш обратно в къщата на Мълиган — каза Голт — и ще спиш двайсет и четири часа, иначе няма да те пусна в електроцентралата.

— Да, сър — смирено отвърна Даниълс.

Когато излязоха от къщата, слънцето струеше по върховете и рисуваше около долината кръг от сияещ гранит и блестящ сняг. Изведнъж тя почувства, че отвъд този кръг не съществува нищо, и се учуди на радостното, гордо задоволство, което чувстваше изправена пред свършения факт — пред осъзнаването, че полето на грижите

може да се простира само и единствено до реалността на зрителното поле. Искаше да протегне ръце над покривите на града под нея, сякаш пръстите ѝ щяха да докоснат върховете от другата страна. Но не можеше да ги вдигне — беше облегната на бастуна с едната си ръка и на рамото на Голт с другата, движеше краката си с бавно и преднамерено усилие — вървеше към колата като дете, което тъкмо прохожда.

Седеше до Голт, докато той караше, заобикаляйки града, към къщата на Мидас Мълиган. Тя беше на един хребет — беше най-голямата къща в долината, единствената на два етажа, странна комбинация от крепост и почивен дом, с дебели гранитни стени и широки, открити тераси. Той спря, за да остави Даниълс, сетне тръгна по един път с много завой, който бавно се изкачваше към планините. Мисълта за богатството на Мълиган, за луксозната кола и за ръцете на Голт върху волана я накара да се запита за пръв път дали и Голт беше богат. Тя погледна дрехите му: сивият панталон и бялата риза изглеждаха с качество, предназначено за дълго носене, кожата на тесния колан на кръста му беше напукана, часовникът на ръката му изглеждаше прецизно изработен, но беше от проста неръждаема стомана. Единственият намек за лукс беше цветът на косата му — кичурите, които се ветрееха от вятъра бяха като течено злато и мед.

Изведнъж, зад един завой на пътя, тя видя зелени пасбища, простиращи се до една отдалечена ферма. Там имаше стада овце и няколко коня, имаше обградени с огради квадратни свинарници, разпилени силуети на дървени плевни, и, по-далеч, един метален хангар, който не подходеше на ферма. Един мъж със светла каубойска риза бързаше към тях. Голт спря колата и му махна, но не каза нищо в отговор на въпросителния ѝ поглед. Остави я да разбере сама, когато мъжът се приближи — беше Дуайт Сандърс.

— Здравейте, госпожице Тагарт — с усмивка каза той.

Тя гледаше безмълвно навитите му ръкави, тежките му ботуши, стадата добитък.

— Значи това е останало от „Самолети Сандърс“ — каза тя.

— А, не. Остана и един отличен моноплан, най-добрият ми модел, който разбихте горе по хълмовете.

— Значи знаете? Да, беше един от вашите. Прекрасна машина. Но се опасявам, че го повредих доста зле. Май откъснах долната част.

Никой не може да го поправи.

— Аз мога.

Това бяха думите и увереният тон, които тя не беше чувала от години; тя беше спряла да очаква такова поведение — започна да се усмихва, но усмивката премина в горчив смях.

— Как? — попита тя. — Във ферма за свине?

— Нищо подобно. В „Самолети Сандърс“.

— Къде е това?

— Къде мислите, че е? В онази сграда в Ню Джърси, която братовчедът на Тинки Холъуей купи от банкрутиралите ми наследници с правителствен заем и отменен данък? В сградата, в която произведе шест самолета, които никога не се отделиха от земята, и осем, които излетяха, но се разбиха с по четиридесет пътници?

— Тогава къде е?

— Там, където съм аз.

Той посочи другата страна на пътя. Тя хвърли поглед през върховете на борове и видя бетонния правоъгълник на летище в дъното на долината.

— Имаме няколко самолета тук и моята работа е да се грижа за тях — каза той. — Аз съм свиневъд и пазач на летището. Справям се доста добре с произвеждането на шунка и бекон, и то без хората, от които обикновено ги купувах. Но тези хора не могат да произведат самолети без мен — а без мен не могат да произведат дори и шунката и бекона си.

— Но вие не сте проектирали самолети.

— Не, не съм. Не съм произвеждал и дизеловите двигатели, които някога ви обещах. Откакто ви видях за последен път, проектирах и произведох само един нов трактор. Наистина един — сглобих го на ръка, не беше необходимо масово производство. Но този трактор намали осемчасовия работен ден на четири часа — правата линия на ръката му, протегната и сочеща на някъде през долината, се движеше като царски скиптър, очите ѝ я следваха и тя видя зелените тераси на висящи градини на един далечен планински склон — фермата за пилета и крави на съдията Нарангансет — ръката му се протегна бавно към дълга, плоска лента от зеленикаво злато в подножието на каньона, сетне към яркозелен парцел — това са житните ниви и парцелите с

тютюн на Мидас Мълиган. Сетне посочи гранитна тераса, нашарена със светещи ивици листа — и овоцната градина на Ричард Хали.

Очите ѝ, следвайки движението на ръката му, отново и отново проследиха всичко, дълго след като той беше спрял да показва. Каза само:

— Разбирам.

— Сега вярвате ли, че мога да поправа самолета ви? — попита той.

— Да. Но виждали ли сте го?

— Разбира се. Мидас извика двама лекари незабавно: Хендрикс за вас и мен за самолета ви. Може да се поправи. Но ще е скъпоструваща работа.

— Колко?

— Двеста долара.

— Двеста долара? — невярващо повтори тя, цената ѝ се струваше съвсем ниска.

— В злато, госпожице Тагарт.

— О...! Добре, откъде мога да купя златото?

— Не можете — каза Голт.

Тя се извъртя рязко и се обърна предизвикателно към него:

— Нима?

— Не. Не и там, откъдето идвате. Законите ви го забраняват.

— А вашите не?

— Не.

— Тогава ми продайте. Изберете свой обменен курс. Назовете каквато сума решите — в мои пари.

— Какви пари? Нямате и стотинка, госпожице Тагарт.

— Какво? — една наследница на Тагарт не очакваше да чуе такива думи.

— Нямате и стотинка в тази долина. Притежавате милиони долари в дялове от „Тагарт трансконтинентал“, но тук можете да си купите с тях само фунт бекон от свинефермата на Сандърс.

— Разбирам.

Голт се усмихна и се обърна към Сандърс:

— Давай, оправи самолета. Госпожица Тагарт ще плати за това после.

Той натисна стартера и потегли, а тя стоеше изпъната, без да задава въпроси. Силно тюркоазна повърхност разделяше хълмовете пред тях, в края на пътя — отне ѝ секунда да разбере, че това е езеро. В неподвижната вода сякаш се срещаха синевата на небето и зеленината на покритите с борове планини в толкова блестящо чист цвят, че самото небе изглеждаше мътно, бледосиво. Поток от вряща пяна се спускаше между борове и се разбиваше по скалистите стъпала, за да изчезне в спокойната вода. До потока имаше малка гранитна сграда. Голт спря колата точно когато един плещест човек с работно облекло излезе на прага през отворената врата. Беше Дик Макнамара, който някога бе най-добрият ѝ подизпълнител.

— Добър ден, госпожице Тагарт! — щастливо каза той. — Радвам се да видя, че не сте ранена лошо.

Тя кимна с глава в мълчалив поздрав — беше като поздрав към загубата и болката от миналото, към онази тъжна вечер и към отчаяното лице на Еди Уилърс, който ѝ съобщава новината за изчезването на този човек. Ранена лошо ли? — мислеше си тя. Бях ранена, но не при катастрофата, а онази вечер, в празния офис... На глас попита:

— Какво правите? За какво ме предадохте в най-лошия възможен момент?

Той се усмихна, посочи каменната сграда, после надолу по скалистия склон, където една водопроводна тръба изчезваше в тревата:

— Аз съм човекът с комуналните услуги — каза той. — Грижа се за водопровода, електричеството и телефоните.

— Сам?

— В началото — да. Но пораснахме толкова много през миналата година, че трябваше да наема трима души да ми помагат.

— Какви? Откъде?

— Ами единият от тях е професор по икономика, който не могъл да си намери работа навън, защото преподавал, че не можеш да консумираш повече, отколкото си произвел; другият е професор по история, който не можел да си намери работа, защото преподавал, че обитателите на бедните квартали не са хората, построили тази страна; а третият е професор по психология, който не можел да си намери работа, защото преподавал, че хората са способни да мислят.

— И работят за вас като водопроводчици и електротехници?

— Ще се изненадате колко са добри в това.

— И на кого са оставили колежа ни?

— На тези, които са били желани там — той се разсмя. — Преди колко време ви предадох, госпожице Тагарт? Преди по-малко от три години, нали? Отказах да построя за вас линията „Джон Голт“. Къде е линията ви сега? Но моите линии пораснаха за това време — от няколкото мили, които Мълиган беше построил, когато поех работата, до стотици мили тръби и кабели, положени в рамките на долината.

Той видя незабавния, неволен и нетърпелив израз на лицето ѝ — израз на одобрителна оценка от компетентен човек. Усмихна се, погледна придружителя ѝ и каза меко:

— Знаете ли, госпожице Тагарт, като става въпрос за линията „Джон Голт“ — може би аз я последвах, а вие я предадохте.

Тя погледна Голт. Той я гледаше право в лицето, но тя не можеше да прочете нищо в неговото.

Докато караха покрай езерото, тя попита:

— Избрали сте този маршрут нарочно, нали? Показвате ми всички хора, които... — тя спря, почувствала необяснимо нежелание да го каже, и вместо това продължи: — ... които съм изгубила?

— Показвам ви всички хора, които ви отнех — твърдо отговори той.

Това беше коренът на онази липса на вина в лицето му, помисли си тя: той беше отгатнал и назовал думите, които тя искаше да му спести, беше отхвърлил постъпката на добра воля, която не се базираше на неговите ценности. Беше горд и сигурен, че е прав и се беше похвалил с това, което тя искаше да прозвучи като обвинение.

Пред тях, във водата на езерото, имаше дървен кей. Млада жена лежеше, изтегната на окъпаните в слънце дъски, и наблюдаваше няколко въдици. Тя погледна нагоре, като чу колата, сетне скочи на крака с едно-единствено ловко движение, дори твърде ловко, и изтича към пътя. Носеше панталони, навити до коленете на голите ѝ крака; косата ѝ беше тъмна и разрошена, очите ѝ бяха големи. Голт ѝ махна.

— Здравей, Джон! Кога пристигна?

— Тази сутрин — отговори той с усмивка и продължи. Дагни се обърна назад и видя с какъв поглед младата жена гледаше след Голт. И въпреки че безнадеждността, приета спокойно, беше част от

обожанието в този поглед, тя изпита чувство, което ѝ беше непознато досега — пробождање на ревност.

— Коя е тя? — попита тя.

— Най-добрият ни рибар. Доставя рибата за бакалията на Хамънд.

— С какво друго се занимава?

— Вече сте забелязала, че всеки от нас тук се занимава и с нещо друго. Писателка е. Такава, че няма да я публикуват навън. Вярва, че когато човек работи с думи, работи с ума си.

Колата зави по тясна пътека, изкачваща се по стръмния пущинак от храсти и борови дървета. Вече знаеше какво да очаква, когато видя закованата на дърво направена на ръка табела със стрелка, сочеща пътя: Проход Буена Есперанса. Не беше проход, а скала, покрита с метал — със сложна мрежа от тръби, помпи и клапи, накатерили се като лоза по тесните тераси. На хребета имаше друга дървена табела — и гордите, силни букви, които предаваха съобщението си на непроходимата плетеница папрати и борови клони, бяха по-характерни и по-познати от самите думи: „Уайът ойл“.

Именно петрол течеше на бляскава струя от една тръба в резервоар в подножието на стената, като единствено признание за невероятната тайна битка вътре в камъка, за ненатрапчивата цел на всички тези сложни машини. Но машините не приличаха на инсталациите на петролна сондажна кула, и тя знаеше, че вижда осъществената за пръв път тайна на прохода Буена Есперанса, знаеше, че петролът се извлича от шистите по начин, който хората смятаха за невъзможен.

Елис Уайът стоеше на един хребет и гледаше стъкления циферблат, забит в скалата. Той видя колата да спира долу и викна:

— Здравсти, Дагни! Идвам след минутка!

С него работеха още двама души: едър, мускулест работник, който се трудеше на една помпа, на половината път по стената, и младо момче на резервоара долу. Момчето беше русо с необичайно чисти форми на лицето. Тя беше сигурна, че го познава, но не можеше да си спомни къде го е виждала. То улови озадачения ѝ поглед, усмихна се, и, сякаш за да ѝ помогне, засвири леко, почти недоловимо, първите ноти от Петия концерт на Ричард Хали. Това беше младият спирач на „Комет“. Тя се засмя.

— Беше петият концерт на Ричард Хали, нали?

— Разбира се — отговори той. — Но мислите ли, че бих го казал на стачкоизменник?

— На кого?

— За какво ти плащам? — попита Елис Уайът, приближавайки; момчето се разсмя и се втурна обратно, за да грабне лоста, който беше пуснало за миг. — Госпожица Тагарт не можеше да те уволни, ако се шляеш без работа. Но аз мога.

— Това беше една от причините да напусна железницата, госпожице Тагарт — каза момчето.

— Знаеше ли, че съм го откраднал от теб? — каза Уайът. — Той беше най-добрият ти спирач, е сега е моят най-добър механик, но нито един от двамата ни няма да го задържи завинаги.

— А кой тогава?

— Ричард Хали. Музиката. Той е най-добрият ученик на Хали.

Тя се усмихна.

— Разбрах, това е място, където се наемат само аристократи за най-противната работа.

— Вярно, всички са аристократи — каза Уайът, — защото знаят, че няма такова нещо като противна работа — има само противни хора, които не искат да я вършат.

Работникът ги гледаше и слушаше с любопитство. Тя погледна нагоре към него — изглеждаше като шофьор на камион — и затова го попита:

— А вие какъв бяхте навън? Професор по сравнително езикознание, предполагам?

— Не, госпожо — отговори той. — Шофьор на камион — и добави: — Но не исках да остана такъв завинаги.

Елис Уайът се любуваше на мястото около тях с някаква младежка гордост, жадна за признание: това беше гордостта на домакин на официален прием в салон, а жаждата — на художник при откриването на изложбата му в галерия. Тя се усмихна и попита, сочейки машините:

— Петрол от шисти?

— Аха.

— Това ли е процесът, над който работеше, докато беше на Земята? — каза го неволно и се учуди донякъде на собствените си

думи. Той се засмя.

— Докато бях в ада — да. Сега съм на Земята.

— Колко произвеждаш?

— Двеста барела на ден.

Тъжна нотка се промъкна в гласа ѝ:

— Това е процес, с който някога възнамеряваше да пълниш по пет влака с цистерни на ден.

— Дагни — сериозно каза той и посочи цистерната, — един галон струва повече от цял влак в ада — защото това е мое, цялото, всяка капка, и ще бъде похарчено единствено за мен.

Той вдигна изцапаната си ръка, показва мазните петна като съкровище, а черната капка на върха на пръста му проблесна на слънцето като скъпоценен камък.

— Мое — каза той. — Позволила си им да те победят, като те накарат да забравиш какво означава тази дума. Как я усещаш сега? Трябва да си дадеш шанс да я научиш отново.

— Скрил си се в някаква дупка в пустошта — сурово каза тя — и произвеждаш двеста барела петрол. При условие, че можеше да наводниш света.

— За какво? За да храня мародерите?

— Не! За да спечелиш състоянието, което заслужаваш.

— Но сега аз съм по-богат, отколкото в онзи свят. Какво е богатството, ако не средство за увеличаване на живота? Има два начина, по които може да се постигне: или като се произвежда повече, или като се произвежда по-бързо. И точно това правя аз: произвеждам време.

— Какво искаш да кажеш?

— Произвеждам всичко, от което имам нужда, работя, за да подобря методите си, и всеки час, който спестявам, е час, добавен към живота ми. Отнемаше ми пет часа да напълня тази цистерна. Сега ми отнема три. Двата, които съм спестил, са мои — толкова безценно мои, колкото ако бях преместил гроба си с два часа напред за всеки пет, които ми остават. Това са два часа, освободени от една задача, за да бъдат инвестирани в друга — още два часа, в които да работя, да раста, да се движа напред. Това е спестовната сметка, която трупам. Има ли някакъв сейф, който да може да запази тази сметка във външния свят?

— Но какво място имаш за движение напред? Къде е пазарът ти?

Той се разсмя.

— Пазар? Сега работя за полза, не за печалба — за моя полза, а не за печалбата на мародерите. Само тези, които добавят нещо към живота ми, а не тези, които го поглъщат, са моят пазар. Само тези, които произвеждат, а не онези, които консумират, могат изобщо да бъдат нечий пазар. Имам си работа със създатели на живот, не с канибали. Ако петролът ми изисква по-малко усилия, за да бъде произведен, аз искам по-малко от хората, на които го продавам за нещата, от които имам нужда. Добавям допълнителни мигове към живота им с всеки галон мой петрол, който изгарят. И понеже са хора като мен, те продължават да изобретяват по-бързи начини да правят нещата, които правят, така че всеки от тях ми дарява допълнителна минута, час или ден с хляба, който купувам от тях, с дрехите, с дървения материал, с метала — той погледна Голт, — допълнителна година с всеки месец електричество, което купувам. Това е нашият пазар и така работи той за нас, но не по този начин работеше във външния свят. В какъв канал изливаха там дните ни, живота ни, енергията ни? В каква бездънна, лишена от бъдеще клоака от неща, за които не се плаща? Тук търгуваме постижения, а не провали, стойност, не нужди. Свободни сме един от друг, и все пак всички растем заедно. Богатство ли, Дагни? Какво по-голямо богатство от това да притежаваш собственото си Аз и да го прилагаш, за да растеш? Всяко живо същество трябва да расте. Не може да стои неподвижно. Трябва да расте или да загине. Погледни — той посочи растение, което се бореше да се изправи изпод тежестта на една скала, с дълго, чепато стъбло, усукано от чудовищната борба, с клюмнали, жълти останки от неоформени листа и една-единствена зелена издънка, втурнала се нагоре към слънцето с отчаянието на последно и пропиляно напразно усилие. — Това ни причиняват там, в ада. Представяш ли си ме да му се подчиня?

— Не — прошепна тя.

— Представяш ли си той да му се подчини? — той посочи Голт.

— Боже, не!

— Тогава не се учудвай от нищо, което видиш в тази долина.

Тя остана безмълвна, докато отминаваха. Голт също мълчеше. На един далечен склон, в гъстата зеленина на гората, тя видя как един бор внезапно се навежда надолу, описвайки крива, като стрелка на

часовник, и пада рязко някъде в гората. Тя знаеше, че това е предизвикано от човек.

— Кой е дървосекачът тук? — попита тя.

— Тед Нилсън.

Пътят се отпускате в по-широки извивки и по-полегати наклони, сред по-меки склонове. Тя видя един засят ръждивокафяв хълм и два квадрата в различни оттенъци на зеленото: тъмната, пепелява зеленина на картофите, и бледото сребристозелено на зелето. Мъж с червена риза караше малък трактор и жънеше плевелите.

— Кой е зелевият магнат? — попита тя.

— Роджър Марш.

Тя затвори очи. Помисли си за плевелите, които се катереха по стените на една затворена фабрика, по фасадата ѝ от блестящи плочки, на няколко стотин мили отвъд планините. Пътят слизаше до дъното на долината. Тя видя покривите на градчето отдолу, видя и малкия, блестящ доларов знак в далечината на другия край. Голт спря колата пред първата сграда на издатината над покривите — пред тухлена сграда с лек червеникав оттенък, който трептеше над комина. Шокира се да види над вратата един толкова логичен надпис — „Леярна Стоктън“.

Докато вървеше, облегната на бастуна си, от яркото слънце към усойния мрак на сградата — шокът, който изпита, беше отчасти чувство за анахронизъм, отчасти носталгия. Това беше индустриалният Изток, който през последните няколко часа изглеждаше отдалечен на векове зад нея. Това беше старата, позната, любима гледка на червеникави талази, които се издигат към стоманени подпорни греди, на искри, които излитат на снопове от невидими източници, на внезапни пламъци, които пълзят из черната мъгла, на пясъчни леярски форми, от които блести бял метал. Мъглата скриваше стените на сградата, стопяваше размерите ѝ, и за миг това беше великата, мъртва леярна в Стоктън, Колорадо, беше „Нилсън мотърс“... беше „Риърдън стийл“.

— Здравсти, Дагни!

Усмихнатото лице, което се приближаваше към нея, изникнало от мъглата, беше на Андрю Стоктън. И тя видя мръсна ръка, протегната към нея с жест на уверена гордост, сякаш държеше цялото ѝ видение в дланта си. Тя я стисна.

— Здравей — меко каза тя, и не знае дали поздравява миналото или бъдещето. Сетне поклати глава и добави:

— Как така не садиш картофи и не правиш обувки? Запазил си професията си.

— О, Калвин Атууд от Компанията за осветление и електричество „Атууд“ в Ню Йорк прави обувките.

Освен това моята професия е една от най-старите и жизнено необходимите навсякъде. И все пак трябваше да се боря за нея. Първо трябваше да разоря един конкурент.

— Какво?

Той се засмя и посочи към стъклената врата на обляна от слънце стая.

— Това е съсипаният ми конкурент — каза той.

Видя млад мъж, наведен над дълга маса. Той работеше върху сложен модел за отливка на глава на свредел. Имаше слабите, мощни ръце на концертиращ пианист и суровото лице на хирург, съсредоточен върху задачата си.

— Той е скулптор — каза Стоктън. — Когато дойдох тук, той и неговият партньор имаха нещо като ръчна ковачница и работилница. Аз отворих истинска леярна и им взех всичките клиенти. Момчето не можеше да върши такава работа, каквато вършех аз. За него това беше така или иначе само временен бизнес — скулптурата е истинският му бизнес, — така че дойде да работи при мен. Сега прави повече пари за по-малко часове, отколкото в собствената си леярна. Партньорът му беше химик, така че отиде в земеделието и произвежда химически тор, който удвои някои от реколтите тук — не спомена ли за картофи? Е, особено при картофите.

— Значи някой може да изрита и теб от бизнеса?

— Естествено. По всяко време. Познавам човек, който може и вероятно ще го направи, щом дойде тук. Но, Господ ми е свидетел, бих работил за него и като метач. Той ще мине през тази долина като ракета. Ще утрои производството на всички.

— Кой е той?

— Ханк Риърдън.

— Да... — прошепна тя. — О, да!

Запита се какво я беше накарало да го каже така бързо и уверено. Едновременно с това почувства, че присъствието на Ханк Риърдън в

тази долина е невъзможно, но и че това е неговото място, точно неговото, това е мястото на младостта му, на началото му, и същевременно мястото, което беше търсил цял живот, земята, за която се бе борил, целта на мъчителната му битка... Струваше й се, че спиралите от обаяна с пламъци мъгла завъртат времето в странен вихър, и една неясна мисъл премина бавно през съзнанието й като голямо вестникарско заглавие: „Да останеш завинаги млад означава да постигнеш видението, с което си започнал в началото“. Тя чу и гласа на един скитник на една вечеря: „Джон Голт намерил извора на младостта, който искал да донесе при хората. Само че никога не се върнал, защото открил, че това не може да се случи“.

Сноп искри се издигна нагоре, някъде дълбоко в мъглата и тя видя широкия гръб на майстор, чиято ръка махаше и даваше сигнал, сочейки към някаква невидима задача. Главата му се отметна рязко назад, за да изкрещи заповед, тя зърна профила му и дъхът й секна. Стокътн видя това, разсмя се и викна в мъглата:

— Ей, Кен! Ела! Водя ти стар приятел!

Тя гледаше Кен Данагър, докато той се приближаваше. Великият индустриалец, когото тя се беше опитвала толкова отчаяно да задържи на бюрото му, сега беше облечен в изцапани работни дрехи.

— Здравейте, госпожице Тагарт. Казах ви, че скоро пак ще се срещнем.

Тя наведе глава в знак на съгласие и поздрав, но ръката й стисна силно бастуна, докато стоеше и преживяваше отново последната им среща: измъченото едночасово чакане, сетне вежливото, дистанцирано лице зад бюрото и издрънчаването на стъклената врата, затворила се зад непознатия. Мигът беше толкова кратък, че двамата мъже пред нея можеха да го възприемат само като поздрав, но когато тя вдигна глава, погледна Голт, и го видя да гледа към нея, сякаш знаеше какво чувства. Видя го как вижда по лицето й, че е разбрала, че тъкмо той е излязъл от кабинета на Данагър онзи ден. Неговото лице не й отговори: по него се четеше израз на изпълнена с уважение строгост, с която човек се изправя пред факта, че истината е истина.

— Не го очаквах — меко каза тя на Данагър. — Никога не съм очаквала да те видя отново.

Данагър я гледаше сякаш тя е едно обещаващо дете, което някога е открил и сега му е приятно да наблюдава с любов.

— Знам — каза той. — Но защо си толкова шокирана?
— Аз... просто е толкова абсурдно! — тя посочи дрехите му.
— Какво не е наред?
— Значи това е краят на пътя ти?
— Нищо подобно! Това е началото.
— Към какво се стремиш?
— Минно дело. Не въглища обаче. Желязо.
— Къде?

Той посочи планините.

— Точно тук. Да знаеш Мидас Мълиган някога да е правил лоша инвестиция? Ще се изненадаш какво може да се извади от това парче скала, стига да знаеш къде да гледаш. Точно това правя — гледам.

— Ами ако не намериш никаква желязна руда?

Той вдигна рамене.

— Има други неща за вършене. Винаги към страдал от недостиг на време, а не на нещо, на което да го посветя.

Тя погледна Стоктън с любопитство.

— Не обучаваш ли човек, който може да стане най-опасният ти конкурент?

— Само такива хора обичам да наемам. Дагни, не си ли живяла твърде дълго сред мародерите? Да не си започнала да мислиш, че способностите на един човек са заплаха за друг?

— О, не! Но си мислех, че съм едва ли не последната, която мисли така.

— Всеки, който се страхува да наема хората с най-добрите способности, които може да намери, е измамник, който работи в бизнес, където не му е мястото. За мен най-противният човек на земята, по-достоеен за презрение и от престъпник, е работодателят, който отхвърля хората само защото са твърде добри. Това съм мислил винаги, и... ей, на какво се смееш?

Тя го слушаше с нетърпелива, невярваща усмивка:

— Толкова е удивително да го чуя — каза тя, — защото е толкова вярно!

— Какво друго може да мисли човек?

Тя се разсмя меко.

— Знаеш ли, когато бях дете, очаквах всеки бизнесмен да мисли така.

— А след това?

— След това се научих да не го очаквам.

— Но е правилно, нали?

— Научих се да не очаквам правилните неща.

— Но все пак е разумно, нали?

— Отказах се да очаквам разум.

— Това е нещо, от което човек никога не трябва да се отказва — каза Кен Данагър.

Те се бяха върнали при колата и бяха тръгнали по последните завои надолу по пътя, когато тя погледна Голт и той се обърна към нея веднага, сякаш го беше очаквал.

— Вие бяхте в кабинета на Данагър онзи ден, нали? — попита тя.

— Да.

— Знаехте ли тогава, че чакам отвън?

— Да.

— Знаехте ли какво ми бе да чакам зад онази затворена врата?

Тя не можеше да определи естеството на погледа, който той насочи към нея. Не беше съжаление, защото тя изглежда не беше негов обект — по-скоро бе поглед, с който човек гледа страданието, но сякаш не нейното страдание виждаше той.

— О, да — тихо, почти безгрижно отговори той.

Първият магазин на единствената улица в долината изникна внезапно, като летен театър: помещение без предна стена, със сцена, подредена в блестящите цветове на музикалната комедия — с червени кубове, зелени кръгове, златни триъгълници, които бяха консерви с домати, каци, пълни с маруля, пирамиди от портокали, шарена завеса там, където слънцето огряваше рафтовете с метални кутии. Надписът на табелата гласеше: Бакалия „Хамънд“. Елегантен мъж с ръкавели, със строг профил и посивели слепоочия претегляше бучка масло за привлекателна млада жена, която стоеше на гишето в елегантна поза на танцорка, докато памучната ѝ пола се вееше леко на вятъра — като сценичен костюм. Дагни се усмихна механично; мъжът беше Лорънс Хамънд.

Магазините бяха в малки, едноетажни сгради, и докато ги подминаваха, тя виждаше познати имена по табелите — като заглавия по страниците на книга, прелиствана от движението на колата:

Универсален магазин „Мълиган“, Кожени изделия „Атууд“, Дървен материал „Нилсън“, сетне знакът на долара над вратата на малка тухлена фабрика с надпис „Тютюнева компания Мълиган“.

— Кой друг е в компанията освен Мидас Мълиган? — попита тя.

— Доктор Акстън — отговори той.

Имаше малко минувачи, неколцина мъже, по-малко жени, и те вървяха целенасочено и енергично, сякаш изпълняваха определени поръчки. Един след друг те спираха, видели колата, махваха на Голт и я гледаха със спокойно любопитство, когато я разпознаеха.

— Нима тук ме очакват отдавна? — попита тя.

— Още ви очакват — отговори той.

Край пътя тя видя конструкция, от стъклени панели, свързани с дървена рамка, и за миг ѝ се стори, че това е рамка, която беше предназначена за портрета на жена — висока, крехка жена със светлоруса коса и толкова красиво лице, че изглеждаше забулено от разстояние — сякаш художникът едва беше успял да го очертае, но не и да го изрази наистина. В следващия миг жената раздвижи глава и Дагни осъзна, че вътре в сградата имаше хора и те седяха на маси, че това е кафене, че жената стои зад тезгях и че това е Кей Лъдлоу — филмовата звезда, която човек не можеше да забрави, зърнал я е веднъж. Звездата, която се беше оттеглила и изчезнала преди пет години, за да бъде заместена от момичета с неразличими имена и взаимозаменяеми лица. Но заедно с шока от това осъзнаване ѝ мина мисълта що за филми правеха сега и почувства, че работата в стъкленото кафене е по-честно приложение за красотата на Кей Лъдлоу, отколкото роля във филм, който прославя баналността да не си великолепен.

Следващата сграда, която видя, беше малък, нисък блок от груб гранит — здрав, солиден и спретнат. Очертанията на правоъгълната му форма бяха строго прецизни като ръба на официален панталон. Но за миг тя видя и друго — призрака на небостъргач, който се издигаше в облаците мъгла над Чикаго, небостъргач, някога носил надписа, сега изписан със златни букви над скромната чамова врата: „Банка Мълиган“. Голт намали, докато минаваха покрай банката, сякаш искаше да подчертае движението.

След нея се появи малка тухлена сграда с надпис „Монетен двор Мълиган“.

— Монетен двор? — попита тя. — За какво му е на Мълиган монетен двор?

Голт бръкна в джоба си, извади две малки монети и ги постави в дланта ѝ. Бяха миниатюрни дискове от блестящо злато, по-малки от един цент — вид, който не е бил в обръщение от времената на Нат Тагарт; от едната страна беше нарисувана главата на Статуята на свободата, от другата имаше надпис „Съединени американски щати — един долар“, но датите, изсечени върху тях, бяха от последните две години.

— Това са парите, които използваме тук — каза той. — Сече ги Мидас Мълиган.

— Но... кой му позволява?

— Пише го от двете страни на монетата.

— А какво използвате за дребни?

— Мидас сече и такива, от сребро. Не използваме никаква друга валута в долината. Приемаме само обективна стойност.

Тя изучаваше монетите.

— Това изглежда... като нещо от зората на епохата на моите предци.

Той посочи долината.

— Да, нали?

Тя седеше и гледаше двете малки, деликатни, почти безтегловни капки злато в дланта си, осъзнавайки, че цялата система на „Тагарт трансконтинентал“ беше основана на тях, че това беше крайъгълният камък, който поддържаше всички крайъгълни камъни, всички арки, всички трегери по коловоза на „Тагарт“, моста на „Тагарт“, сградата на „Тагарт“... Тя поклати глава и му върна обратно монетите.

— Не ми помагате — тихо каза тя.

— Правя го възможно най-трудно.

— Защо не ми кажете? Всичко, което искате да науча?

Той посочи с ръка града и пътя зад тях.

— Че какво правих досега? — попита той. Продължиха мълчаливо. След малко тя попита със сух тон, сякаш събираще статистически данни:

Колко богатство е събрал Мидас Мълиган в тази долина?

Той посочи напред.

— Преценете сама.

Пътят се виеше между ниските хълмове към къщите в долината. Те не бяха подредени по улица, а бяха разпръснати на неравни интервали по издатините и падините в почвата, бяха малки и прости, построени от местни материали, най-вече от гранит и чам, с разточителна изобретателност на мисълта и със строга икономия на физически усилия. Всяка къща изглеждаше така, сякаш е била издигната с усилията на един човек — нямаше и две еднакви, и единственото им общо качество беше отпечатъкът на ум — те бяха израз на ум, който се е заел с една задача и я е разрешил. Голт сочеше от време на време някоя къща, като подбираше имената, които тя знаеше, и това ѝ прозвуча като списък с имена от най-богатата борса в света или като изреждане на почетни титли:

— Кен Данагър... Тед Нилсън... Лорънс Хамънд... Роджър Марш... Елис Уайът... Оуън Келог... Доктор Акстън.

Домът на доктор Акстън беше последният — малка хижа с широка тераса, издигната на един хребет под издигащата се планинска стена. Пътят минаваше покрай него и се изкачваше със завои нагоре. Настилната изчезна, вече пътуваха по една тясна пътека между стените от стари борове, чиито високи, прави стъбла я притискаха като мрачна колонада, а клоните им се срещаха над тях, поглъщайки пътеката във внезапна тишина и полумрак. По тънката ивица земя нямаше следи от колелета, изглеждаше неизползвана и забравена, няколко минути и няколко завоя сякаш отведоха колата на мили от човешкото присъствие. Единственото нещо, което можеше да наруши напрежението на тишината беше някой рядък слънчев лъч, който си пробиваше път между стъблата в сърцето на гората.

Внезапната поява на къща край пътеката я порази като неочакван звук: построена наскоро, отрязана от всички връзки с човешкото съществуване, тя изглеждаше като тайно убежище — поради велико неподчинение или страдание. Това беше най-скромният дом в долината, хижа от трупи, покрита с тъмни петна от сълзите на много дъждове. Само големите ѝ прозорци бяха устояли на бурите с гладката, блестяща, недокосната ведрост на стъклото.

— Чия къща е... О! — дъхът ѝ спря и тя отметна глава назад. Над вратата, осветен от слънчев лъч, замазан и изтърган, удрян хиляди пъти от ветровете на вековете, висеше сребърният герб на Себастиан д'Анкония. Сякаш в отговор на неволното ѝ отдръпване, Голт спря

колата пред къщата. За миг всеки удържаше погледа на другия: в нейния имаше въпрос, в неговия — заповед; на нейното лице се четеше предизвикателна искреност, на неговото — неотстъпчива строгост; тя разбра целта му, но не и мотива. Подчини се. Облегна се на бастуна, излезе от колата и застана права, с лице към къщата.

Погледна сребърния герб, който беше докаран от мраморен палат в Испания, през барака в Андите до хижа от трупи в Колорадо — гербът на хора, които не са се предавали. Вратата на хижата беше заключена, слънцето не достигаше мрака отвъд прозорците, а клоните на борове сякаш протягаха над покрива ръце, протегнати за защита, в знак на състрадание и тържествена благословия. Нямаше други звуци — освен изпукването на съчка или падането на някоя капка, някъде в гората, на неравномерни интервали — и тишината сякаш съдържаше цялата болка, скрита тук, но никога не беше изразена. Тя стоеше и слушаше с внимателен, смирен, изпълнен с достойнство респект: да видим кой ще направи по-голяма чест, ти — на Нат Тагарт, или аз — на Себастиан д'Анкония... Дагни! Помогни ми да остана. Да откажа. Въпреки че е прав!...

Тя се обърна и погледна към Голт, знаейки, че той е човекът, срещу когото тя не можеше да му помогне. Той се беше облегнал на калника на колата, не беше я последвал, не беше понечил да ѝ помогне, сякаш искаше тя да признае миналото, и беше уважил уединението на самотния ѝ поздрав. Тя забеляза, че той беше останал там, където го беше оставила, с ръка, опряна на калника под същия ъгъл и с пръсти, останали в същата позиция. Очите му я следяха, но това беше единственото, което можеше да прочете по лицето му: че я гледа напрегнато, неподвижен.

Когато седна отново до него, той каза:

— Това беше първият човек, когото ви отнех.

Лицето ѝ бе сурово, открито и спокойно, предизвикателно:

— Какво точно знаете за това?

— Не ми е казвал нищо с думи. Знам всичко, което ми е казвал тонът на гласа му — винаги, когато говореше за вас.

Тя наведе глава. Бе уловила нотка на страдание в съвсем лекото пресилване на безизразността в гласа му. Той натисна стартера, трясъкът на двигателя изтласка разказа, който зрееше в тишината, и те

тръгнаха. Устремена към морето от слънчева светлина пред тях, пътеката се разшири малко.

За миг тя видя проблясването на кабели сред клоните, докато излизаха на една поляна. Една дискретна малка сграда стоеше, сякаш опряна на хълма, на скалистата почва. Беше прост гранитен куб, голям колкото барака за инструменти, нямаше прозорци, нито никакви други отвори, само врата от полирана стомана и сложна система от антени, които се разклоняваха на покрива ѝ. Голт щеше да я отмине, когато тя внезапно попита:

— Какво е това?

Видя как усмивката му застина.

— Електроцентралата.

— Моля ви, спрете!

Той се подчини и спря колата в подножието на склона. Първите ѝ стъпки по скалистия наклон я спряха, сякаш нямаше нужда да се движи напред, нямаше накъде да се изкачва — и тя застана неподвижно. Също както в онзи момент, когато беше отворила очи на земята в долината — момент, който беше свързал началото на пътя ѝ с нейната цел.

Тя стоеше и гледаше сградата, а съзнанието ѝ беше капитулирало пред една гледка и пред една безмълвна емоция. Но нали тя винаги е знаела, че емоцията е сбор, изчислен от сметачната машина на ума?! Че онова, което изпитва в момента, бе неизбежната сума от мислите, които не беше необходимо да назовава, крайната сума на дълга прогресия — като глас, който ѝ говореше чрез чувствата. Ако се беше вкопчила в Куентин Даниълс, без надежда или шанс да използва мотора — единствено заради знанието, че достиженията не са загинали на този свят... ако сякаш гмуркач, който потъва в океана от посредственост, под тежестта на хората с желирани очи, гумени гласове, пружиниращи убеждения, уклончиви души и неспособни ръце, беше задържала — като спасително въже и кислородна маска — мисълта за невероятното постижение на човешкия ум... ако, при вида на останките от двигателя, във внезапен пристъп на задух, като последен протест, излязъл от проядените му от корупция дробове, доктор Стедлър беше извикал нещо, към което тя да можеше да погледне нагоре, а не надолу, и ако това бяха викът, копнежът и горивото на живота ѝ... ако се беше движила, подтиквана от глада на

младостта си, за да види чиста, силна, сияйна компетентност... Всичко това беше вече пред нея — достигнато, истинско — силата на несравним ум, въплътена в мрежа от кабели, които блещукаха мирно под лятното небе, извличайки неизброима сила от празното пространство в тайнствената вътрешност на малката каменна колиба.

Тя си мислеше за тази сграда, голяма колкото половин товарен вагон, която заместваше електроцентралите на цялата страна, за огромните маси от стомана, гориво и усилия, мислеше си за електричеството, което изтичаше от нея и вдигаше килограми, тонове товар от раменете на онези, които го произвеждаха или използваха, и добавяше часове, дни и години свободно време към живота им... дори и само един допълнителен миг, в който човек да вдигне глава от работата си и да погледне слънцето, или пък допълнителен пакет цигари, купен с парите, спестени от сметката за ток, или час, спестен от работния ден във всяка фабрика, която използва електричество, или едномесечно пътуване из широкия свят, с билет, купен с едnodневната надница за нечия работа, с влак, теглен от силата на този мотор, с цялата енергия на тази тежест, на товара, на времето, заместени и заплатени с енергията на един-единствен ум, който е знаел как да накара жиците да следват ума му. Но тя знаеше, че двигателите, фабриките или влаковете нямат значение сами по себе си, че единственото им значение е в насладата на човека от собствения му живот, на която те служат, и че растящото ѝ възхищение при вида на всяко едно достижение беше към човека, от когото е дошло то. Беше към силата и сияйното видение в него, към възгледа му, че земята е място за наслада и че работата, за да се постигне щастието, е задачата, подтикът и значението на живота.

Вратата на сградата бе прост, гладък лист неръждаема стомана със синкав отблясък на слънчевата светлина. Над него, изрязан в гранита, като единствена украса към правоъгълната аскетичност на сградата, имаше надпис: „КЪЛНА СЕ В ЖИВОТА СИ И В ЛЮБОВТА СИ КЪМ НЕГО, ЧЕ НИКОГА НЯМА ДА ЖИВЕЯ ЗАРАДИ ДРУГ ЧОВЕК, НИТО ЩЕ ИСКАМ ДРУГ ЧОВЕК ДА ЖИВЕЕ ЗАРАДИ МЕН“. Тя се обърна към Голт. Той стоеше до нея, беше я последвал, знаеше, че този поглед е предназначен за него. Тя гледаше изобретателя на двигателя, но онова, което виждаше, беше свободната, нехайна фигура на работник в естествената му среда — тя забеляза

необичайната лекота на позата му, безтегловността на движенията му, които показваха изкусен контрол над тялото му — високо тяло с прости дрехи: тънка риза, светъл панталон, колан около тънка талия, свободно пусната коса, която блещукаше като метал на ленивия вятър. Тя го гледаше така, както гледаше и сградата му.

Сетне осъзна, че първите две изречения, които си бяха разменили, още бяха между тях и изпълваха тишината, че всичко, което бяха казали след това, беше изречено сред звука на тези думи, че той го знае, съхранил го е и не й позволява да го забрави. Внезапно тя осъзна, че са сами; вниманието й просто подчертаваше факта, без да позволява по-нататъшни тълкувания, и все пак съдържаше пълното значение на неназованото. Те бяха сами в безмълвната гора, в подножието на сградата, която изглеждаше като античен храм, и тя знаеше какъв ритуал би бил подходящата форма на почит, която да се положи на такъв олтар.

Почувства внезапен натиск в гърлото си, наведе леко глава назад, достатъчно, за да почувства лекия допир на вятъра в косите си, но сякаш беше легнала назад във въздуха, облегната на вятъра, долавяйки единствено формата на краката и устните му. Той стоеше и я гледаше, единствено клепачите му леко се присвиваха, като при много силна светлина. Това бяха три отчетливи мига — този беше първият; в следващия тя почувства прилив на дива радост, защото разбра, че неговото усилие и неговата битка бяха по-трудни за понасяне от нейните. Тогава той премести поглед и вдигна глава към надписа на храма.

Тя го остави да го погледа за момент, почти в знак на снизходителна милост към противник, който се бори да събере нови сили, а после го попита с оттенък на властна гордост в гласа си, сочейки надписа:

— Какво е това?

— Това е клетвата, която е положил всеки човек в тази долина, освен вас.

Тя погледна думите и каза:

— Това винаги е било моето правило в живота.

— Знам.

— Но не мисля, че вашето поведение е съобразено с него.

— Тогава ще трябва да откриете кой от двама ни греши.

Тя отиде до стоманената врата на сградата с внезапна увереност, въплътена донякъде в движенията на тялото ѝ — съвсем леко, просто като осъзнаване на властта, която притежава заради неговата болка, и се опита, без да иска разрешение, да натисне дръжката на вратата. Но вратата беше заключена и тя не почувства никаква вибрация под натиска на ръката си, сякаш ключалката беше излята и запечатана в камъка заедно със солидната стомана.

— Не се опитвайте да отворите тази врата, госпожице Тагарт.

Той се приближи, стъпките му бяха леко забавени, сякаш за да изразят, че знае колко важна е за нея всяка стъпка.

— Никаква физическа сила няма да свърши работа. Само мисъл може да отвори тази врата. Ако се опитате да я разрушите с най-добрите експлозиви в света, машините вътре ще се превърнат в купчина боклук много преди вратата да подаде. Но ако достигнете мисълта, която е необходима, и тайната на двигателя ще бъде ваша, както и — гласът му за пръв път прекъсна за миг — както и всяка друга тайна, която поискате да узнаете.

Той се изправи пред нея за миг, сякаш се оставяше открит пред пълната ѝ способност за разбиране, сетне се усмихна странно, спокойно, на някаква своя си мисъл, и добави:

— Ще ви покажа как се прави.

Отстъпи назад. После, неподвижен, с лице, насочено към думите, изрязани в камъка, той ги повтори бавно, спокойно, сякаш полагаше клетвата още веднъж. В гласа му нямаше емоция, нямаше нищо, освен просторния и ясен поток на звуците, които произнасяше с пълно осъзнаване на тяхното значение, но тя знаеше, че става свидетел на най-тържественния момент в живота си, виждаше оголената душа на един човек и цената, която беше платил, за да произнесе тези думи, чуваше ехото от деня, когато беше произнесъл тази клетва за пръв път, с пълното съзнание за годините, които предстоят — тя знаеше що за човек се е изправил срещу шест хиляди души в онази тъмна пролетна нощ и защо те са се уплашили от него, знаеше, че това е била рождената дата, ядрото на всичко, което се е случило със света през следващите дванайсет години, знаеше, че това е много по-важно от двигателя, скрит в сградата — знаеше го заради гласа на един мъж, който произнасяше, за да си спомни и да се посвети отново, думите:

— Кълна се в живота си... и в любовта си към него... че никога няма да живея заради друг човек... нито ще искам друг човек... да живее заради мен.

Не я удиви — изглеждаше обичайно и почти маловажно, — че в края на последния звук чу вратата да се отваря бавно, без човешки допир, и да хлътва навътре в сгъстяващия се мрак. В мига, когато електрическа светлина се запали вътре в сградата, той грабна дръжката и затръшна вратата, а ключалката ѝ щракна.

— Ключалката е доста здрава — каза той с ведро лице. — Това изречение е комбинацията от звуци, необходима, за да се отвори. Нямам нищо против да ви кажа тази тайна, защото знам, че ще произнесете тези думи едва когато ги мислите по начина, по който аз смятам, че трябва да се мисли за тях.

Тя наведе глава.

— Така е.

Тя го последва до колата бавно, усетила се изведнъж твърде изтощена, за да се движи. Отпусна се назад със затворени очи, едва чувайки звука на стартера. Натрупаното напрежение от всичките лишени от сън часове я порази изведнъж, разчупи бариерата, която нервите бяха изградили, за да го спрат. Тя лежеше неподвижно, неспособна да мисли, да реагира или да се бори, изтощила всички емоции, освен една. Не каза и дума, не отвори очи, докато колата не спря пред къщата му.

— По-добре си починете — каза той — и легнете веднага, ако искате да присъствате на вечерята у Мълиган тази вечер.

Тя кимна послушно. Докуцука до къщата, избягвайки помощта му. Направи усилие да му каже „Ще се оправя“ и да избяга на безопасно място в стаята си, достатъчно дълго усилие, докато затвори вратата. Сетне рухна по лице на леглото. Това не беше само фактът на физическото изтощение. Беше внезапно, пълно потопяване в чувство, което беше твърде цялостно, за да му устои. Когато силата на тялото ѝ си беше отишла, когато умът ѝ беше вече изгубил способността да съзнава, една-единствена емоция изчерпваше останките от енергията ѝ, от разбирането, от преценката, от контрола. И не ѝ оставяше нищо, с което да ѝ се съпротивлява или да я насочва, правеше я неспособна да желае, само да чувства, свеждаше я до голо възприятие — статично състояние без начало или цел. Тя продължаваше да вижда в съзнанието

си фигурата му до вратата на сградата и не чувстваше нищо друго — нито желание, нито надежда, нито оценка за чувствата си, нито име за всичко това или връзка със самата нея — нямаше такова нещо като „нея“, тя не беше личност, а само функция — функция от това, че го е видяла. И тази гледка беше сама по себе си средство и цел, без друг край, до който да стигне.

С лице, заровено във възглавницата, тя си спомни смътно, като далечно усещане, момента, в който беше се отделила от осветената писта в Канзас. Чувстваше вибрациите на двигателя, ускорителното движение, което набираше сила по права линия, насочено към една-единствена цел — и в момента, в който колесникът се отдели от земята, тя вече спеше.

* * *

Дъното на долината беше като езеро, което още отразяваше блясъка на небето, но светлината се съгъстяваше от златно към медно, бреговете избледняваха, а върховете ставаха тъмносини, когато пристигнаха в къщата на Мълиган.

В поведението ѝ не беше останала и следа от изтощение, нито капчица ярост. Беше се събудила по залез, а когато беше излязла от стаята, беше намерила Голт, който я чакаше, седнал неподвижно, отпуснато, на светлината на една лампа. Беше вдигнал поглед към нея; тя беше застанала на прага, със сдържано лице, пригладена коса, в отпусната и уверена поза — изглеждаше така, както би изглеждала на прага на кабинета си в сградата на „Тагарт“, с изключение на леката чупка на тялото ѝ, облеганото на бастуна.

Той се загледа в нея за миг, а тя се зачуди защо е сигурна, че той вижда именно това — прага на кабинета ѝ, като нещо, което си е представял много пъти, а то е било забранено.

Тя седна до него в колата, без желание да говори, съзнавайки, че нито един от двамата не може да скрие значението на мълчанието им. Гледаше как няколко светлилки се запалват в далечните къщи из долината, сетне видя и осветените прозорци на дома на Мълиган на скалната тераса отпред.

Тя попита:

— Кой ще бъде там?

— Някои от последните ви приятели — отговори той — и неколцина от моите първи приятели.

Мидас Мълиган ги посрещна на вратата. Тя забеляза, че неговото сурово, квадратно лице не беше толкова строго безизразно, както си го представяше: изглеждаше удовлетворен, но задоволството не смекчаваше чертите му, а сякаш ги удряше като кремък и изтръгваше искри от хумор, които блещукаха леко в ъглите на очите му, хумор, който беше по-проницателен и възискателен, но същевременно потънал от усмивка. Той отвори вратата на къщата, движейки се съвсем малко по-бавно, подчертавайки с неуловима тържественост жеста си. Когато влезе във всекидневната, тя се изправи срещу седем мъже, които скочиха на крака.

— Господа, „Тагарт трансконтинентал“ — каза Мидас Мълиган.

Каза го с усмивка, но не съвсем шеговито; нещо в гласа му накара името на железницата да прозвучи, както би звучало във времената на Нат Тагарт — като тържествена почетна титла. Тя наведе глава бавно, поздравявайки мъжете пред себе си, със съзнанието, че това са хората, чиито стандарти за стойност и чест са същите като нейните, хората, които признават славата на тази титла по същия начин, по който я признаваше и тя. И разбра с внезапно прободия я копнеж колко много е желала това признание, през всичките тези години. Очите ѝ се придвижваха бавно от лице на лице: Елис Уайът — Кен Данагър — Хю Акстън — доктор Хендрикс — Куентин Даниълс... а гласът на Мълиган произнесе имената на другите двама:

— Ричард Хали, съдията Нарангансет.

Леката усмивка по лицето на Ричард Хали сякаш ѝ подсказваше, че се познават от години — което всъщност беше и истина, заради самотните вечери, които беше прекарала до грамофона си. Строгата на фигурата на белокосия съдия Нарангансет ѝ напомни, че някога беше чувала да го описват като мраморна статуя — мраморна статуя със завързани очи. Тези статуи бяха изчезнали от съдебните зали на страната, когато златните монети бяха изчезнали от ръцете на страната.

— Вашето място отдавна е тук, госпожице Тагарт — каза Мидас Мълиган. — Не очаквахме да дойдете по този начин, но — добре дошла у дома.

„Не!“ — искаше да отговори тя, но се чу да казва меко:

— Благодаря.

— Дагни, колко години ще ти отнеме да се научиш да бъдеш самата себе си? — това беше Елис Уайът, който беше я хванал за лакътя и я водеше към един стол, усмихвайки се на безпомощния ѝ вид, на борбата между усмивката и съпротивата по лицето ѝ. — Не се преструвай, че не ни разбираш. Разбираш ни.

— Ние никога не изказваме твърдения, госпожице Тагарт — каза Хю Акстън. — Това е моралното престъпление, характерно за нашите врагове. Ние не казваме, а показваме. Не твърдим, а доказваме. Не се стараем да спечелим подчинението ви, а рационалното ви убеждение. Видяхте всички елементи на нашата тайна. Заключение трябва да си извадите сама. Можем да ви помогнем да го назовете, но не и да го приемете — вие трябва да видите, да разберете и да го приемете.

— Мисля, че знам това — просто отговори тя — и дори нещо повече: мисля, че винаги съм го знаела, но никога не съм го виждала, и сега се боя — но не да го чуя, — боя се, че е толкова близо.

Акстън се засмя.

— На какво ви прилича това, госпожице Тагарт? — той посочи стаята.

— Това ли? — изведнъж тя се засмя, гледайки лицата на мъжете на фона на златистия водопад от слънчеви лъчи, изпълнил големите прозорци. — Изглежда като... Знаете ли, никога не съм се надявала да видя някого от вас отново, понякога се чудех какво бих дала само за един поглед или една дума, а сега, сега всичко е като онези мечти от детството, когато си мислиш, че някой ден, на небето, ще видиш великите покойници, които не си виждал на земята, и ще си избереш от всички минали векове хората, които искаш да срещнеш.

— Е, това е следа към същността на нашата тайна — каза Акстън. — Запитайте се дали мечтата за небе и величие трябва да ни остане за гроба, или трябва да бъде наша тук и сега, на този свят.

— Знам — прошепна тя.

— И ако срещнеш тези велики хора на небето — попита Кен Данагър, — какво би искала да им кажеш?

— Просто... просто „Здравейте“, предполагам.

— Това не е всичко — каза Данагър. — Има нещо, което ще искаш да чуеш от тях. И аз не го знаех, докато не го видях за пръв път — той посочи Голт. Той ми го каза, и тогава разбрах какво ми е

липсвало през целия ми живот. Госпожице Тагарт, щеше да ви се иска да ви погледнат и да кажат „браво“.

Тя отпусна глава и кимна бавно, с наведено лице, за да не им позволи да видят внезапно бликналите сълзи в очите ѝ.

— Добре тогава: браво, Дагни! Браво, отлично, и сега е време ти да си починеш от този товар, който никой от нас никога не е трябвало да носи!

— Млъкни — каза Мидас Мълиган, вторачен с безпокойство в наведената ѝ глава.

Но тя вдигна глава с усмивка.

— Благодаря — каза тя на Данагър.

— Ако ще говорим за почивка, оставете я да си почива — каза Мълиган. — Събра ѝ се твърде много за един ден.

— Не — усмихна се тя. — Продължавайте, говорете, каквото и да имате да кажете.

— По-късно — каза Мълиган.

Мълиган и Акстън сервираха вечерята, а Куентин Даниълс им помагаше. Сервираха на малки сребърни подноси, закрепени за дръжките на столовете. Всички седнаха, докато огънят на небето постепенно избледняваше в прозорците, а искриците електрическа светлина блещукаха в чашите с вино. В стаята имаше оттенък на лукс, но това беше лукс с изкусна простота — тя забеляза скъпата мебелировка, внимателно подбрана, за да бъде комфортна, купена във време, когато луксът все още е бил изкуство. Нямаше излишни предмети, но забеляза малко платно на велик ренесансов майстор, което струваше цяло състояние, забеляза и ориенталски килим с цветове и изработка, които щяха да бъдат на мястото си под витрината в някой музей. Такова беше схващането на Мълиган за богатство, си помисли тя — богатство чрез избор, не чрез натрупване.

Куентин Даниълс седеше на пода с поднос, положен на коленете; чувстваше се като у дома си и от време на време поглеждаше нагоре, усмихнат като дръзкото малко братче, което я е победило с тайна, която тя не е успяла да открие. Беше пристигнал в долината само десетина минути преди нея, но вече беше един от тях, а тя още беше чужденка.

Голт седеше настрани, отвъд кръга от светлината на лампите, на облегалката на стола на доктор Акстън. Не беше казал и дума, беше се отдръпнал и я беше предал на другите. И сега седеше и гледаше на

всичко като на спектакъл, в който нямаше вече роля за него. Но нейните очи продължаваха да се връщат към него, привлечени от увереността, че спектакълът е избран и уреден от него, че той го е режисирал отдавна, и че всички останали го знаят също така, както го знае и тя самата.

Забеляза и друг човек, който обръщаше особено внимание на присъствието на Голт: Хю Акстън го поглеждаше от време на време, неволно, почти крадешком, сякаш се мъчеше да не си признава самотата от дългата раздяла. Не му казваше нищо, сякаш приемаше присъствието му като даденост. Но когато Голт се наведе напред и кичур коса падна върху лицето му, Акстън се протегна и го приглади назад, а ръката му остана за един неуловим миг върху челото на ученика му: това беше единственият изблик на емоция, който си позволи, единственият поздрав — беше бащински жест.

Тя разговаряше с хората наоколо, отпусната в безгрижно спокойствие. Не, мислеше си, онова, което чувстваше, не беше напрежение, а смътното удивление, че трябва да чувства напрежение, което не изпитваше. Ненормалното във всичко това беше, че всъщност изглеждаше толкова нормално и просто. Почти не осъзнаваше въпросите си, докато говореше ту с този, ту с онзи, но техните отговори се отпечатваха в съзнанието ѝ и, изречение след изречение, сякаш се придвижваха към определена цел.

— Петият концерт ли? — каза Ричард Хали в отговор на въпроса ѝ. — Написах го преди десет години. Наричаме го „Концерт на освобождението“. Благодаря ви, че го разпознахте само по няколко ноти, изсвирукани в една нощ... Да, знам за това... Да, щом познавате работата ми, трябва да знаете, че този концерт казва всичко, което съм се борил някога да кажа и да постигна. Посветих го на него — той посочи Голт. — Нищо подобно, госпожице Тагарт, не съм се отказал от музиката, какво ви кара да мислите така? През последните десет години съм написал повече, отколкото през който и да е период от живота си. Ще ви изсвиря всяко произведение, когато дойдете у нас... Не, госпожице Тагарт, няма да бъде публикувано навън. Нито една нота няма да се чуе отвъд тези планини.

— Не, госпожице Тагарт, не съм се отказал от медицината — каза доктор Хендрикс в отговор на въпроса ѝ. — Прекарах последните шест години в проучвания. Открих начин да защита кръвоносните

съдове на мозъка от фаталния удар, известен като инсулт. Това ще премахне от човешкото съществуване ужасната заплаха от внезапна парализа... Не, нито дума за моя метод няма да се чуе навън.

— Правото ли, госпожице Тагарт? — каза съдията Нарангансет. — Какво право? Не съм се отказал от него — то просто спря да съществува. Но аз продължавам да упражнявам професията, която съм си избрал, и тя е да служа на каузата на справедливостта... Не, справедливостта не е прекратила съществуването си. Как би могла? Възможно е хората да я изгубят от поглед, и тогава тя ги унищожава. Но не е възможно обаче да напусне съществуването, защото едното е свойство на другото, защото справедливостта е акт на признаване на онова, което съществува... Да, продължавам да се развивам в професията си. Пиша трактат по философия на правото, ще докажа, че най-мрачното зло за човечеството, най-унищожителната и ужасяваща машина сред всички човешки изобретения е необективното право... Не, госпожице Тагарт, моят трактат няма да бъде публикуван навън.

— Моят бизнес ли, госпожице Тагарт? — каза Мидас Мълиган. — Моят бизнес е кръвопреливането и аз продължавам да го упражнявам. Работата ми е да доставям животворна течност на растенията, които са способни да растат. Но попитайте доктор Хендрикс дали каквото и да е количество кръв може да спаси тяло, което отказва да функционира, прогнил труп, който очаква да съществува без усилие. Моята кръвна банка е златото. Златото е гориво, което ще постигне чудеса, но никакво гориво не може да работи там, където няма двигател... Не, не съм се отказал. Просто ми омръзна работата да ръководя кланица, където някой източва кръвта от здрави живи същества и я прелива на безгръбначни полутрупове.

— Да съм се отказал? — каза Хю Акстън. — Проверете предпоставките си, госпожице Тагарт. Никой от нас не се е отказал. Светът се отказа... Какво не е наред, ако един философ има крайпътна закусвалня? Или цигарена фабрика, както е в момента? Всяка работа е акт на философия. И когато хората се научат да възприемат продуктивната работа — и онова, което е неин първоизточник — като стандарт за моралните си ценности, ще достигнат онова ниво на съвършенство, което е тяхно право по рождение и което са изгубили... Първоизточникът на работата ли? Човешкият ум, госпожице Тагарт, разсъждаващият човешки ум. Пиша книга по този въпрос, формулирам

морална философия, която научих от собствения си ученик... Да, би могла да спаси света... Не, няма да бъде публикувана навън.

— Защо? — извика тя. — Защо? Какво правите всички?

— Стачкуваме — каза Джон Голт.

Всички се обърнаха към него, сякаш бяха очаквали гласа му и тъкмо тази дума. Тя чу празното пулсиране на изминаващото време някъде в себе си, vyplътен във внезапно настъпилата в стаята тишина, докато го гледаше през осветеното от лампите празно пространство. Той седеше, небрежно отпуснат, на облегалката на едно кресло, наведен напред, с ръка, опряна на коленете, и длан, отпусната безцелно надолу. И леката усмивка на лицето му придаваше на думите му смъртоносния звук на неоспорима истина:

— Защо ви се струва толкова удивително? Има само един вид хора, които никога не са стачкували през цялата човешка история. Всички останали, всяка класа, са спирали, когато са искали, и са предявявали искания към света с претенцията, че са незаменими — освен хората, които са носили света на раменете си, поддържали са го жив, понасяли са мъчението като единствена отплата, но никога не са изоставяли човешката раса. Е, дойде и техният ред. Нека светът открие кои са, какво правят и какво става, когато откажат да работят. Това е стачката на хората на разума, госпожице Тагарт. Разумът стачкува.

Тя не помръдна, само пръстите на ръката ѝ се плъзнаха леко от бузата към слепоочието ѝ.

— През цялата човешка история — каза той — на разума са гледали като на зло, и всякакви обиди — от ерес до материализъм и експлоатация, всякакви неправди — от изгнание до лишаване от граждански права и конфискация, всякакви мъчения — от подигравки до изтезания и разстрели — са били хвърляни върху онези, които са поемали отговорността да погледнат на света през очите на живото съзнание и да извършат жизненоважното действие на рационалната връзка. Така че само доколкото неколцина са продължавали да мислят — във вериги, в затвори, в скрити кътчета, в килиите на философите, в магазините на търговците, — само дотолкова човечеството е било в състояние да оцелее. През всички векове на обожание на безмозъчните — каквато и стагнация да е понасяло човечеството, каквато и бруталност да е практикувало — единствено благодарение на хората, които са разбирали, че житото има нужда от вода, за да расте; че

камъните, положени в дъга, ще образуват арка; че две и две е четири; че на любовта не се служи с мъчение, а животът не се подхранва с разруха, само благодарение на тези хора останалите са се научили да преживяват моменти, в които са улавяли искрицата на човечността, и единствено сборът от тези моменти им е позволил да продължат да съществуват. Човекът на ума ги е научил да правят хляба си, да лекуват раните си, да коват оръжията си и да строят затворите, в които да го хвърлят. Той е бил човек с прекомерна енергия и безмилостна щедрост, който е знаел, че застоят не е съдбата на човека, че немоцта не е негова природа, че находчивостта на ума му е най-благородната и радостна сила — и служейки на тази любов към съществуването, която само той е изпитвал, той е продължавал да работи, да работи на всяка цена, да работи за своите грабителите, тъмничари, мъчителите, плащайки с живота си за привилегията да спаси техния. Това е било неговото величие и неговата вина — че им е позволил да го научат да се чувства виновен заради величието си, да приеме ролята на жертвено животно и, като наказание за греха за интелигентността, да загине на олтарите на диваците. Трагичната шега на човешката история е, че по всички олтари, издигани от хората, винаги са принасяли в жертва човек, а са почитали някакво животно. Човечеството винаги е обожавало животинските, а не човешките качества: идола на инстинкта и идола на силата, мистиците и царете, мистиците, които са копнеели за безотговорно съзнание и са управлявали с претенцията, че тъмните им емоции са по-висши от разума, че познанието идва на слепи, безпричинни тласъци и трябва да се следва сляпо, без да бъде подлагано на съмнение — и царете, които са управлявали с нокти и мускули, чрез завоеванието като основен метод и грабежа като основна цел, с тояга или пушка, като единствена санкция за властта си. Защитниците на човешката душа са се интересували от чувствата на човека, а защитниците на тялото му — от стомаха. Но и едните, и другите са се обединявали срещу ума му. И все пак никой, дори и най-низшето човешко същество, не е в състояние да се откаже напълно от ума си. Никой не е вярвал в ирационалното — онова, в което вярват, е несправедливостта. Когато човек се откаже от разума си, то е защото целта му е такава, че разумът не би му позволил да я признае. Когато проповядва противоречия, той го прави със съзнанието, че някой ще приеме товара на невъзможното, някой ще го осъществи за него с

цената на собственото си страдание или живот — разрушението е цената за всяко противоречие. Именно жертвите правят неправдата възможна. Хората на разума са я направили възможна, за да проработят правилата на диваците. Да се окраде разумът е бил мотивът на всяко противопоставено на разума вярване в света. Обирът на способните е бил целта на всяко вярване, което е проповядвало саможертва. Обирджиите винаги са го знаели. Ние — не. Дойде времето и ние да го разберем. Онова, което сега ни карат да почитаме, същото, което някога е било облечено като Бог или цар, е голата, сгърчена, безмозъчна фигура на некомпетентния човек. Това е новият идеал, целта, към която да се стремим, смисълът, за който да живеем, и всички хора трябва да получават награди в зависимост от това доколко се доближават до него. Разправят ни, че това е епохата на обикновения човек — титла, за която всеки човек може да претендира като награда за отлично постижение, което е успял да не достигне. Ще се издигне до благороднически сан чрез усилието, което не е направил, ще го почитат заради доблест, която не е показал, и ще му се плаща заради блага, които не е произвел. Но ние — ние, които трябва да изкупим вината, че сме способни, — ние ще работим, за да го издържаме, както ни нареди, а удоволствието му ще бъде единствената ни награда. Тъй като можем да допринесем с най-много, ще можем да казваме най-малко. Тъй като имаме по-голяма способност за мислене, няма да ни се позволяват собствени мисли. Тъй като имаме собствена преценка за действията си, няма да ни се позволява действие по наш избор. Ще работим под директиви и контрол, издавани от онези, които са неспособни да работят. Те ще разполагат с нашата енергия, защото нямат своя собствена, и с нашите продукти, защото не могат да произвеждат. Да не би да казвате, че това е невъзможно, че не може да работи? Те го знаят, но тъкмо вие не го знаете, и те разчитат на това. Те разчитат да продължите, да работите до границите на нечовешкото и да ги храните, докато сте жива, и когато рухнете, ще има друга жертва, която да започне да ги храни, докато се бори да оцелее, и животът на всяка следваща жертва ще бъде по-кратък, и докато вие ще умрете, за да им оставите железопътна компания, последният ви наследник по дух ще умре, за да им остави парче хляб. Това обаче не притеснява мародерите. Техният план — както и планът на царствените мародери от миналото — е плячката да им стигне до края на техния живот.

Преди това винаги е ставало, защото в рамките на едно поколение жертвите не са свършвали. Този път обаче няма да стане. Жертвите стачкуват. Стачкуваме срещу мъченичеството и срещу моралния кодекс, който го изисква. Стачкуваме срещу онези, които вярват, че един човек трябва да съществува заради друг. Стачкуваме срещу канибалския морал, независимо дали се упражнява върху телата или духа. Единствените условия, при които ще работим с хората, са нашите — а нашите условия са морален кодекс, според който човекът е цел сама по себе си, а не средство за целите на другите. Не искаме да им налагаме кодекса си. Свободни са да вярват в каквото искат. Но ще трябва да вярват и да съществуват без наша помощ. И веднъж завинаги ще научат значението на вярата си. Тази вяра е оцеляла столетия единствено с одобрението на жертвите — заради това, че жертвите са приели наказанието за нарушаването на кодекс, невъзможен за спазване. Но този кодекс е предназначен да бъде нарушаван. Той се опира не на тези, които го спазват, а на онези, които не го спазват, моралът му продължава да съществува не заради добродетелите на светците му, а благодарение на грешниците. Ние решихме вече да не бъдем грешници. Спряхме да нарушаваме този морален кодекс. Ще го унищожим завинаги с единствения метод, който той не може да понесе: като му се подчиним. Подчиняваме му се. Превиваме се. В отношенията си с другите хора ние спазваме техния ценностен кодекс и им спестяваме всички злини, които изобличават. Умът бил зло? Ние оттеглихме произведенията на ума си от обществото, и нито една от нашите идеи няма повече да бъде позната на хората или използвана от тях. Способностите са себично зло, което не оставя шанс на по-малко способните? Ние се оттеглихме от съревнованието и оставихме всички възможни шансове на некомпетентните. Преследването на богатство е алчност, коренът на всяко зло? Вече не се опитваме да правим състояния. Зло е да печелиш повече от елементарните си нужди? Ние приемаме само най-простите работни места и произвеждаме със силата на мускулите си само толкова, колкото консумираме за непосредствените си нужди — нито стотинка повече, нито една творческа мисъл повече, които да вредят на света. Зло е да успяваш, понеже успехът се постига от силните за сметка на слабите? Спряхме да товарим слабите с нашите амбиции и ги оставихме свободни да преуспяват без нас. Зло е да си работодател? Нямаме работа, която да

предложим. Зло е да се притежава собственост? Ние не притежаваме нищо. Зло е да се наслаждаваш на съществуването си на този свят? Вече не търсим никаква наслада от техния свят, и — това беше най-трудното за постигане — онова, което изпитваме към техния свят, е емоцията, която те проповядват като идеал: безразличие, празнота, нищо, печатът на смъртта... Даваме на хората всичко, което претендират да искат и да смятат за добродетел от векове наред. Нека сега да видят дали наистина го искат.

— Вие ли започнахте тази стачка? — попита тя.

— Да.

Той се изправи, застана с ръце в джобовете, с осветено лице. И тя го видя да се усмихва с леката, лишена от усилия, неумолима радост на увереността.

— Слушали сме толкова много за стачки — каза той — и за зависимостта на необикновения човек от обикновения. Слушали сме ги да казват, че индустриалецът е паразит, че работниците му го издържат, създават богатството му, правят лукса му възможен и какво ще стане с него, ако те го напуснат? Добре, предлагам да покажем на света кой от кого зависи, кой кого издържа, кой е източникът на богатството, кой чия прехрана създава и какво се случва, ако единият си тръгне.

Прозорците вече бяха станали на тъмни правоъгълници, в които се отразяваха само искрите на запалените цигари. Той взе една от масата до себе си и на огънчето на кибритената клечка тя видя златен проблясък — знака на долара — между пръстите му.

— Аз напуснах, присъединих се към него и започнах стачката — каза Хю Акстън, — защото не можех да споделям професията си с хора, които твърдят, че квалификацията на интелектуалеца се състои в това да отрича съществуването на интелекта. Хората не биха наели водопроводчик, който се опитва да докаже професионализма си с твърдението, че няма такова нещо като водопровод. Но очевидно същите стандарти за предпазливост не важат за философите. Обаче научих от ученика си, че именно аз съм направил това възможно. Когато мислителите приемат онези, които отричат съществуването на мисленето, като други мислители от различна мисловна школа, те постигат унищожаване на ума. Отстъпват на врага основната му предпоставка, и така дават одобрението на разума на пълната

деменция. Основната предпоставка е абсолютен, който не позволява сътрудничество с нейната противоположност и не толерира никаква търпимост. По същия начин и поради същата причина, поради която банкерът не приема и не използва фалшиви пари, защото иначе им дава одобрението, почтеността и престижа на банката си, също както той не може да отстъпи пред исканията на фалшификатора за търпимост спрямо една проста разлика в мненията, така и аз не мога да отстъпя титлата професор на доктор Саймън Причът или да се съревновавам с него за умовете на хората. Доктор Причът няма какво да вложи на сметката на философията, освен декларираното си намерение да я разруши. Той се опитва — чрез отричането му — да напредне на гърба на силата на разума. Опитва се да отпечата знака на разума върху плановете на грабливите си господари. Опитва се да използва престижа на философията, за да си купи поробване на мисълта. Но този престиж е като сметка, която може да съществува дотогава, докато аз съм там и подписвам чековете. Нека се справи без мен. Нека той и тези, които са му поверили умовете на децата си, да получат точно това, което искат — свят от интелектуалци без интелект и мислители, които твърдят, че не могат да мислят. Отстъпвам им го. Подчинявам се. И когато видят абсолютната реалност на неабсолютния си свят, мен няма да ме има там и аз няма да плащам цената на техните противоречия.

— Доктор Акстън напусна заради принципа на стабилното банкиране — каза Мидас Мълиган. — Аз напуснах заради принципа на любовта. Любовта е върховната форма на признание, което човек дарява на висшите ценности. Именно случаят Хънзейкър ме накара да си тръгна — случаят, в който един съд ми нареди да почитам като първостепенно право над средствата на моите вложители исканията на онези, които могат да докажат, че нямат никакво право да претендират за тях. Наредиха ми да предам пари, спечелени от хората, на един негоден мръсник, чиято единствена претенция се състоеше в неспособността му да ги спечели. Аз съм роден във ферма. Познавам значението на парите. През живота си съм си имал работа с много хора. Наблюдавал съм ги как израстват. Направил съм състоянието си с това, че съм можел да откривам определен тип хора. Онзи тип, който никога не иска от теб доверие, надежда и милостиня, а ти предлага факти, доказателства и печалба. Знаете ли, че инвестирах в бизнеса на

Ханк Риърдън, когато се издигаше, когато тъкмо си беше пробил път извън Минесота и купуваше стоманодобивния завод в Пенсилвания? Е, когато видях съдебната заповед на бюро то си, получих видение. Видях една картина, и то толкова ясно, че тя промени възгледите ми за всичко. Видях ясното лице и очите на младия Риърдън каквито бяха, когато го срещнах за пръв път. Видях го да лежи в подножието на олтар, а кръвта му да тече по земята — а на олтара стоеше Лий Хънзейкър, със слюзестите си очи, и хленчеше, че никога не е имал шанс... Странно е колко прости стават нещата, след като веднъж ги видиш ясно. Не беше трудно да затворя банката и да си тръгна — за пръв път виждах за какво съм живял и какво съм обичал.

Тя погледна съдията Нарангансет.

— Вие напуснахте след същия случай, нали?

— Да — каза съдията. — Напуснах, когато апелативният съд обърна присъдата ми. Целта, с която избрах работата си, беше решимостта ми да бъда страж на правдата. Но законите, които ме караха да прилагам, ме правеха изпълнител на най-дивата несправедливост. От мен се искаше да използвам сила, за да нарушавам правата на обезоръжени хора, които заставаха пред мен, за да търсят защита на правата си. Страните по делото се подчиняват на присъдата на трибунала единствено с предпоставката, че има обективно правило за поведение, което и двете страни приемат. Тогава видях, че единият трябваше да се съобразява с това, но не и другият, единият трябваше да се подчинява на правило, а другият да предявява произволно искане — своята нужда — и законът трябваше да застане на страната на каприза. Справедливостта се изразяваше само в това да се подкрепя несправедливостта. Напуснах, защото нямаше да понеса да чуя думите: „Ваша чест“, отправени към мен от почтен човек.

Погледът ѝ се премести бавно към Ричард Хали, сякаш едновременно молеше и се боеше да чуе неговата история. Той се усмихна.

— Щях да простя на хората за моята битка — каза Хали. — Но вижданията им за успеха ми не можех да простя. Не бях изпитал омраза през всичките тези години, в които ме бяха отхвърляли. Ако работата ми беше новаторска, трябваше да им дам време да се научат, ако се гордеех с това, че пръв съм пробил път към някаква собствена висота, няхах право да се оплаквам от това, че другите ме следват

твърде бавно. Това си казвах през всичките тези години, освен през онези нощи, когато не можех нито да чакам, нито да вярвам, когато крещях „защо?“, но не намирах отговор. Сетне, през една нощ, когато те решиха да ме аплодират, аз заставах пред тях на сцената на един театър с мисълта, че това е моментът, за който съм се борил, който съм искал да почувствам. Но не чувствах нищо. Виждах всички нощи зад себе си, чувах онова „защо?“, което все още нямаше отговор, и техните аплодисменти изглеждаха толкова празни, колкото и пренебрежението им. Ако ми бяха казали „Съжаляваме, че закъсняхме, благодарим, че ни изчакахте“, аз нямаше да искам нищо друго, а те щяха да получат всичко, което можех да им дам. Но това, което видях по лицата им и начина, по който ми говореха, докато се тълпяха да ме хвалят, беше тъкмо онова, което чувах да набиват в главите на хората на изкуството — само дете никога не бях вярвал, че някой може наистина да го мисли. Като че казваха, че не ми дължат нищо, че тяхната глухота ми е дала морална цел, че мой дълг е бил да се боря, да страдам, да понасям заради тях цялото презрение, високомерие, неправда, мъчение, което те са решили да хвърлят върху мен, да ги понасям, за да ги науча да се наслаждават на труда ми, и че това е тяхно справедливо право и моя подходяща цел. И тогава разбрах природата на мародерите по дух — нещо, което никога не съм бил в състояние да си представя. Видях ги как бъркат в душата ми, точно както бяха бръкнали в джоба на Мълиган, и искат да си присвоят ценността на моята личност, точно както бяха се опитали да си присвоят неговото богатство. Видях наглата злоба на посредствеността, която самохвално издига собствената си празнота като бездна, която трябва да бъде запълнена с труповете на по-добрите. Видях ги да се опитват, също както се опитваха да смучат парите на Мълиган, да изсмукват часовете, в които пишех музиката си, както и това, което ме беше накарало да я напиша — опитваха се да изгризат пътя си до самоуважението си, като изтръгнат от мен признанието, че те са целта на моята музика, така че именно заради моето постижение не те ще са признали моята ценност, а аз ще съм се поклонил на тяхната... Именно в онази нощ положих клетва никога да не им позволявам да чуят нито една моя нота. Когато напуснах театъра, улиците бяха празни, аз си тръгнах последен. И тогава видях един човек, когото никога не бях виждал преди, да ме чака под светлината на една улична лампа. Нямаше много за казване.

Но концертът, който му посветих, се нарича „Концерт на освобождението“.

Тя погледна другите.

— Моля ви, разкажете ми за вашите причини — каза тя с едва подчертана твърдост в гласа — сякаш я удряха, но тя искаше да издържи докрай.

— Аз напуснах, когато преди няколко години медицината мина под държавен контрол — каза доктор Хендрикс. — Знаете ли какво е необходимо, за да направите мозъчна операция? Знаете ли какви умения изисква това, колко години страстно, безмилостно, съсипващо отдаване, за да се постигнат тези умения? Тъкмо това не бих оставил на разположението на хора, чиято единствена квалификация, с която ме управляват, е способността им да бълват измамни общи приказки, заради които са били избрани да имат привилегията да налагат желанията си, с пистолет в ръка. Не бих им позволил да диктуват целите, на които са били посветени годините ми на обучение, или пък условията на работата ми, или пък избора ми на пациенти, или размера на възнаграждението ми. Забелязах, че във всички дискусии, които предшестваха поробването на медицината, хората обсъждаха всичко — освен желанията на лекарите. Хората мислеха само за „благоденствието“ на пациентите, без да мислят за тези, които трябва да го осигурят. Лекарят да има право, желание или избор по въпроса се смяташе за себичност, която няма общо с въпроса; работата му не е да избира, разправяха те, а само да „служи“. Това, че човек, който е готов да работи под принуда, е твърде опасен дивак, за да му се поверява да работи дори и с добитък, никога не е хрумвало на тези, които искаха да помагат на болните, като направят живота невъзможен за здравите. Често съм се чудил на самодоволството, с което хората утвърждават правото си да ме поробят, да контролират работата ми, да принуждават волята ми, да насилват съвестта ми, да задушават ума ми — и все пак от какво се надяват да зависят, когато легнат на операционната маса под ръцете ми? Техният морален кодекс ги е научил да вярват, че е безопасно да разчитат на добродетелта на жертвите си. Е, тъкмо тази добродетел оттеглих. Нека открият какви лекари ще произведе сега тяхната система. Нека открият, че в операционните и в болниците си не е безопасно да оставят живота си в ръцете на човек, чийто живот са

задушили. Не е безопасно, ако той е от онези хора, които негодуват срещу това — и още по-малко, ако е от онези, които не го правят.

— Аз напуснах — каза Елис Уайът, — защото не исках да служа за храна на канибалите — и при това да съм готвач.

— Аз открих — каза Кен Данагър, — че хората, с които се сражавах, са безплодни. Некадърни, безцелни, безотговорни, ирационални — не аз имах нужда от тях, не те можеха да диктуват условията си, нямаше да се подчинявам на исканията им. Напуснах, за да ги накарам и те да разберат това.

— Аз напуснах — каза Куентин Даниълс — защото, ако има степени на падението, то ученият, който поставя ума си в услуга на грубата сила, е най-долнопробният престъпник в света.

Всички млъкнаха. Тя се обърна към Голт.

— А вие? — попита тя. — Вие сте били първият. Вас какво ви накара да стигнете до това?

Той се разсмя.

— Отказът ми да бъда роден с някакъв първороден грях.

— Какво имате предвид?

— Никога не съм се чувствал виновен за способностите си. Никога не съм се чувствал виновен заради ума си. Никога не съм се чувствал виновен за това, че съм човек. Не приемах незаслужена вина, и така бях свободен да спечеля и да опозная собствената си стойност. Откакто се помня съм чувствал, че бих убил човека, който претендира, че съществувам заради неговата нужда — и знаех, че това е най-висшето морално чувство. Онези нощ, на срещата в „Двайсети век“, когато чух едно неназовимо зло да се изрича с тон, който предполага морална правдивост, аз видях корена на трагедията на света, ключа към нея и нейното решение. Видях какво трябва да се направи. И започнах да го правя.

— А двигателят? — попита тя. — Защо го изоставихте? Защо го оставихте на наследниците на Старнс?

— Тогава беше собственост на баща им. Той ми плати за него. Направих го по негово време. Но знаех, че няма да бъде от полза за тях, и че никой няма да чуе за него за в бъдеще. Това беше първият ми експериментален модел. Само аз или някой равен на мен щеше да е в състояние да го довърши или поне да схване какво е това. А аз знаех,

че никой, равен на мен, няма да се доближи до онази фабрика оттогава насетне.

— Знаехте ли какво постижение е вашият двигател?

— Да.

— И осъзнавахте, че го оставяте да загине?

— Да — той погледна навън в мрака и леко се разсмя, но в този звук нямаше радост. — Погледнах двигателя си за последен път, преди да тръгна. Мислех си за хората, които твърдяха, че богатството е въпрос на природни ресурси, за тези, които твърдяха, че богатството се състои в това да си присвоят фабриките, за тези, които твърдяха, че машините оформят мозъците им. Е, това беше двигателят, който щеше да ги оформи, и оставаше такъв, какъвто си беше без човешкия ум — купчина метал и жици, които щяха да ръждясат. Вие сте мислили за великата услуга, която този двигател е могъл да окаже на човечеството, ако е започнало неговото производство. Аз мисля, че в деня, в който хората разберат значението на съдбата му в купчината боклук във фабриката, услугата ще е още по-голяма.

— Очаквахте ли да видите този ден, когато си тръгнахте?

— Не.

— Очаквахте ли да имате шанс да го възстановите на друго място?

— Не.

— И бяхте готов да го оставите в купчина боклук?

— В името на онова, което двигателят значеше за мен — бавно каза той, — трябваше да съм готов да го оставя да се разпадне и да изчезне завинаги — той гледаше право в нея и тя чуваше твърдата, решителна, непреклонна безмилостност на гласа му, — както и вие сте готова да оставите линиите на „Тагарт трансконтинентал“ да рухнат и да изчезнат.

Тя удържа погледа му с вдигната глава и каза меко, с тон на горда, открита молба:

— Не искайте да ви отговарям сега.

— Няма. Ще ви кажем всичко, което искате да знаете. Няма да ви притискаме да вземате решение — и добави, докато тя се шокира от внезапната нежност в гласа му: — Казах ви, че това безразличие към един свят, който трябваше да е наш, беше най-трудното нещо за постигане. Знаем. Всички сме минали през него.

Тя погледна тихата, неуязвима стая, светлината — светлината, която идваше от неговия двигател — по лицата на мъжете, които бяха най-спокойната и уверена сбирка, на която беше присъствала.

— Какво правихте, след като си тръгнахте от „Двайсети век“? — попита тя.

— Започнах да търся огньове. Моя работа стана да търся ярките пламъци в растящата нощ на дивотията, които представляваха способните хора, хората на разума, да наблюдавам живота им, борбата им, агонията им, и да ги измъквам, когато разбирах, че са видели достатъчно.

— Какво им казвахте, за да ги накарате да изоставят всичко?

— Казвах им, че са прави.

В отговор на мълчаливия въпрос в погледа ѝ той добави:

— Дадох им гордостта, която не знаеха, че притежават. Дадох им думите, с които да я назоват. Дадох им безценното притежание, което бяха пропуснали, за което бяха копнели, и от което все пак не знаеха, че имат нужда: моралното одобрение. Не ме ли наричахте разрушител и ловец на хора? Аз бях ходещият делегат на тази стачка, водачът на бунта на жертвите, защитникът на потиснатите, на обезнаследените, на експлоатираните. И когато аз използвам тези думи, те за пръв път имат буквално значение.

— Кои бяха първите, които ви последваха?

Той изчака един миг, за да подчертае думите си, и отговори:

— Двамата ми най-добри приятели. Познавате единия от тях. Знаете, може би по-добре от всеки друг, каква цена плати за това. Нашият собствен учител, доктор Акстън, беше следващият. Той се присъедини към нас след само един разговор на една вечеря. Уилям Хейстингс, който беше мой шеф в изследователската лаборатория на фабриката за двигатели „Двайсети век“, преживя тежко времето, докато се бореше със себе си. Отне му година. Но се присъедини. После Ричард Хали. После Мидас Мълиган.

— ... на когото му отне само петнайсет минути — каза Мълиган.

Тя се обърна към него:

— Значи вие сте основали тази долина?

— Да — каза Мълиган. — Беше моето лично убежище в началото. Купих я преди години, купих много мили от тези планини, парцел по парцел, от фермери и животновъди, които не знаеха какво

притежават. Долината не фигурира на нито една карта. Аз построих тази къща, когато реших да напусна. Отризах всички възможни пътища за достъп, освен един, а той е скрит така, че никой не може да го открие, и уредих това място така, че да си е самодостатъчно, така че да мога да живея тук до края на живота си и никога да не ми се налага да виждам лицето на някой мародер. Когато чух, че Джон е стигнал и до съдията Нарангансет, поканих съдията да дойде тук. След това поканихме и Ричард Хали да се присъедини. В началото другите стояха навън.

— Нямахме никакви правила — каза Голт, — с изключение на едно. Когато човек положеше нашата клетва, това означаваше един ангажимент: да не работи собствената си професия, да не дава на света благото на ума си. Всеки от нас го изпълняваше, както можеше. Тези, които имаха пари, се оттеглиха и живеяха от спестяванията си. Тези, които трябваше да работят, приемаха най-низшата работа, която можеха да намерят. Някои от нас бяха известни, други — като младия спирач, когото Хали откри — бяха спрени от нас, преди да са се проявили и да бъдат измъчвани. Но ние не се отказахме от умовете си или от работата, която обичаме. Всеки от нас продължи в истинската си професия по всякакъв начин и през цялото свободно време, което можеше да намери, но го правеше тайно, само в своя собствена полза, без да дава нищо на хората, без да споделя нищо. Бяхме разпръснати из цялата страна като изгнаници, каквито винаги сме били, само че сега приемахме ролята си напълно съзнателно. Единственото ни облекчение бяха редките случаи, когато можехме да се виждаме. Открихме, че ни харесва да се срещаме, за да си напомняме, че човешките същества все още ги има. Така решихме да отделяме по един месец годишно, който да прекарваме в тази долина — да си почиваме, да живеем в рационален свят, да извадим истинската си работа от скривалището ѝ, да търгуваме с достиженията си — тук, където достиженията означават заплащане, а не конфискация. Всеки от нас построи свой дом тук, със свои собствени средства, за един от дванайсетте месеца, през който да живее тук. Това правеше останалите единайсет по-поносими.

— Виждате ли, госпожице Тагарт — каза Хю Акстън, — човекът е социално животно, но не по начина, по който проповядват мародерите.

— Разрушението на Колорадо предизвика растежа на тази долина — каза Мидас Мълиган. — Елис Уайът и другите дойдоха да живеят тук за постоянно, защото трябваше да се крият. Всичко, което успяха да спасят от богатството си, обърнаха в злато или машини, както направих и аз, и го донесоха тук. Бяхме достатъчно, за да развием това място и да създадем работни места за хората, принудени да си изкарват прехраната си навън. Сега сме стигнали до положение, в което повечето от нас могат да живеят тук през цялото време. Долината е почти самодостатъчна, а колкото до стоките, които още не можем да произвеждаме, аз ги купувам отвън чрез мой собствен снабдителен канал — специален агент, който не позволява на парите ми да стигнат до мародерите. Това тук не е държава, не е дори и някакво общество, ние сме доброволно сдружение от хора, събрани единствено от личния интерес на всеки един. Аз притежавам долината и продавам земята на другите, когато я поискат. Съдията Нарангансет трябва да действа като наш арбитър, в случай на несъгласие. До момента не сме се обръщали към него. Казват, че е трудно хората да постигнат съгласие. Ще се удивите колко е лесно всъщност, когато и двете страни смятат за своя морална аксиома, че нито една от двете не съществува заради другата, и че разумът е единственото средство за обмен. Наближава времето, когато всички ще бъдем призовани да живеем тук, защото светът се разпада толкова бързо, че скоро ще умре от глад. Но ние ще можем да се издържаме в тази долина.

— Светът рухва по-бързо, отколкото очаквахме — каза Хю Акстън. — Хората спират и се отказват. Замразените ви влакове, бандитите, дезертьорите — това са хора, които никога не са чували за нас и не са част от нашата стачка, те действат самостоятелно, това е естественият отговор на парченцата рационалност, които още са останали у тях, и протестът им е същият като нашия.

— Започнахме, без да мислим за срокове — каза Голт. — Не знаехме дали ще доживеем да видим освобождението на света или ще трябва да предадем битката и тайната си на следващите поколения. Знаехме само, че това е единственият начин, по който с ме готови да живеем. Но сега мислим, че ще видим, и то скоро, деня на нашата победа и завръщането си.

— Кога? — прошепна тя.

— Когато кодексът на мародерите рухне.

Той видя, че тя го гледа, а погледът ѝ беше полувъпрос, полунадежда, и добави:

— Когато вярата в саможертвата тръгне, поне веднъж, по непредвидения път, когато хората вече не намират жертви, готови да препречат пътя на справедливостта и да поемат възмездията върху самите себе си, когато проповедниците на саможертвата открият, че тези, които искат да я практикуват, нямат нищо за жертване, а тези, които имат, вече не искат да го правят; когато хората видят, че нито сърцата, нито мускулите им могат да ги спасят, а умът, който са осъдили, вече го няма, за да отговори на виковете им за помощ; когато рухнат, както и трябва да стане с безмозъчните хора; когато не им остане никаква претенция за авторитет, и никакви останки от закон, и нито следа от морал, никаква надежда, никаква храна, нито пък начин да я придобият; когато рухнат и пътят е чист, тогава ние ще се върнем и ще построим отново света.

Терминалът на „Тагарт“, мислеше си тя, чуваше думите да пулсират през вцепенения ѝ ум, като сбор от цялото бreme, което не беше имала време да претегли. Това беше терминалът на „Тагарт“, тази стая, а не гигантското помещение в Ню Йорк, това беше нейната цел, краят на коловоза, точката отвъд хоризонта, където двете прави линии на релсите се срещаха и изчезваха, дърпайки я напред, както бяха дърпали и Натаниел Тагарт; това беше целта, която Натаниел Тагарт беше видял в далечината, това беше точката, към която беше насочен непреклонният му поглед над движещите се в гранитната зала хора. Тъкмо заради това се беше посветила на „Тагарт трансконтинентал“, като на тялото на някакъв дух, който предстоеше да бъде намерен. Сега го бе намерила — всичко, което бе желала някога, беше тук, в тази стая, достигнато и нейно — но цената беше мрежата от релси зад нея, релси, които щяха да изчезнат, мостовете, които щяха да рухнат, семафорите, които щяха да угаснат... И все пак... Всичко, което някога съм желала, мислеше си тя, отклонявайки поглед от фигурата на човека с коси с цвят на слънце и с неумолими очи.

— Не е необходимо да ни отговаряте сега.

Тя вдигна глава — той я гледаше така, сякаш беше проследил стъпките на ума ѝ.

— Никога не искаме съгласие — каза той. — Никога не казваме на някого повече, отколкото е готов да чуе. Вие сте първият човек,

който научи нашата тайна преди да дойде подходящият момент. Но сте тук и трябва да знаете. Сега знаете истинската същност на избора, който трябва да направите. Ако ви е трудно, то е защото още мислите, че не е необходимо да бъде едното или другото. Ще разберете, че е необходимо.

— Ще ми дадете ли време?

— Не можем да се разпореждаме с вашето време. Не бързайте. Само вие можете да решите какво ще изберете да направите и кога. Знаем цената на това решение. Платили сме я. Това, че сте тук, може да направи избора по-лесен — или по-труден.

— По-труден — прошепна тя.

— Знам.

Той го каза толкова тихо, колкото говореше и тя, със същия бездиханен звук, и тя пропусна един миг, като в неподвижността, която следва удара, защото усещаше, че това — не моментите, когато я беше носил на ръце надолу по склона, а тази среща на гласовете им — беше най-близкият физически контакт помежду им.

Пълната луна светеше над долината, когато те се върнаха обратно в дома му — стоеше като плосък, кръгъл фенер без лъчи, сред светла мараня, увиснала в пространството, без да достига земята, и светлината сякаш идваше от необичайния, бял блясък на земята. В неестествената тишина на безцветната гледка земята изглеждаше забулена с воал на дистанцираност — формите ѝ не се сливаха в пейзаж, а бавно плуваха наоколо — като фотография, отпечатана върху облак.

Изведнъж тя осъзна, че се усмихва. Гледаше надолу към къщите в долината. Осветените им прозорци избеляваха от синкавата мъгла, очертанията на стените им се разтваряха, дълги ивици мъгла се виеха между тях на апатични, бавни вълни. Изглеждаше като град, който потъва под водата.

— Как наричат това място? — попита тя.

— Аз го наричам Долината на Мълиган — каза той. — Другите му викат Дерето на Голт.

— Аз бих го нарекла... — не довърши. Той я погледна. Знаеше какво той вижда на лицето ѝ. Той се извърна. Тя видя лекото движение на устните му, като освобождаването на дъх, който той бе сдържал.

Сведе поглед, ръката ѝ се отпусна до нея в колата, сякаш изведнъж беше станала твърде тежка, за да поддържа лакътя си сгънат.

Пътят ставаше все по-тъмен, докато се качваха нагоре, а боровите клони се срещаха над главите им. Над един скален склон насреща тя видя лунната светлина по прозорците на неговата къща. Главата ѝ се облегна на седалката и тя остана неподвижна, спряла да забелязва колата, чувствайки единствено движението, което я отнасяше напред, загледана в блестящите капки вода по клоните на боровете, а всъщност това бяха звездите.

Когато колата спря, тя не си позволи да си даде сметка защо го гледа, докато излиза. Не осъзнаваше, че е застинала за миг, загледана в тъмните прозорци. Не го чу да се приближава, но почувства допира на ръцете му с болезнена сила, сякаш това беше единственото, което можеше да усети. Той я вдигна на ръце и тръгна бавно нагоре по пътеката към къщата. Вървеше, без да я поглежда, беше я притиснал до себе си, сякаш се опитваше да задържи потока на времето, сякаш ръцете му бяха още склучени около онзи миг, в който я беше вдигнал до гърдите си. Тя чувстваше стъпките му като едно-единствено движение към цел, като че всяка стъпка беше отделен момент, в който не смееше да мисли за следващия.

Главата ѝ беше близо до неговата, косата му се допираше до бузата ѝ, и тя знаеше, че и двамата няма да приближат лицата си на онзи милиметър по-близо. Беше внезапно, замаяно състояние на спокойно пиянство, свършено само по себе си, косите им се бяха смесили като лъчите на две небесни тела, които бяха дочакали да се срещнат. Тя видя, че той върви със затворени очи, сякаш зрението в този момент щеше да бъде излишен натрапник.

Той влезе в къщата, и докато преминаваше през всекидневната не погледна наляво, нито пък тя, но тя беше наясно, че и двамата виждат вратата там, която водеше в спалнята му. Той премина през тъмнината до пътеката от лунна светлина, която пресичаше леглото в стаята за гости, положи я върху него, тя усети мигновената пауза на ръцете му, които задържаха рамото и кръста ѝ, и когато отпуснаха тялото ѝ, тя осъзна, че моментът вече е отминал.

Той отстъпи назад и натисна един ключ, предавайки стаята на яркия, публичен блясък на лампата. Стоеше неподвижно, сякаш искаше тя да го погледне, със сурово, изпълнено с очакване лице.

Забравихте ли, че искахте да ме застреляте, щом ме видите? — попита той.

Именно беззащитната неподвижност на силуета му го караше да звучи реално. Тръпката, която я накара да се изправи, беше като вик на ужас и отрицание; тя обаче удържа на погледа му и каза безстрастно:

— Вярно. Така беше.

— Тогава дръжте на думата си.

Гласът ѝ беше тих, а напрежението в него беше едновременно отстъпление, и надменен упрек:

— Не го мислите, нали?

Той поклати глава.

— Не. Искам да си спомните, че такова беше желанието ви. В миналото бяхте права. Докато бяхте част от външния свят, трябваше да се опитате да ме унищожите. И от двата пътя, които лежат пред вас сега, единият ще ви доведе до деня, в който ще сте принудена да го направите.

Тя не отговори, седеше и гледаше надолу, а той виждаше как косата ѝ се развява, докато тя клатеше глава в отчаян протест.

— Вие сте единствената опасност за мен. Вие сте единственият човек, който може да ме предаде на враговете ми. Ако останете с тях, ще го направите. Изберете това, ако искате, но го изберете с пълно съзнание какво правите. Не ми отговаряйте сега. Но докато го направите — строгостта в гласа му идваше от усилие, насочено към самия него — помнете, че знам значението и на двата отговора.

— Толкова цялостно, колкото и аз ли? — прошепна тя.

— Толкова.

Той се обърна да излиза, когато очите ѝ попаднаха върху надписите, които беше забелязала — а после и забравила — по стените на стаята. Бяха издълбани в лака на дървото и още носеха силата на натиска на молива в ръцете на онези, които ги бяха направили, всеки със собствения си ярък почерк: „Ще го преодолееш — Елис Уайът“, „До сутринта всичко ще бъде наред — Кен Данагър“, „Струва си — Роджър Марш“. Имаше и други.

— Какво е това? — попита тя.

Той се усмихна.

— Това е стаята, в която всички прекараха първата си нощ в долината. Първата нощ е най-тежката. Това е скъсването на последната

връзка със спомените, а тя е и най-лошата. Оставям ги тук, за да могат да ме повикат, ако имат нужда от мен. Говоря им, ако не могат да заспят. Повечето не могат. Но на сутринта са се освободили... Всички са преминали през тази стая. Сега я наричат клетката за мъчения или преддверието — защото всеки трябва да влезе в долината през моята къща.

Той се обърна, за да излезе, но спря на прага и добави:

— Точно в тази стая никога не съм имал намерение да отсядате. Лека нощ, госпожице Тагарт.

ГЛАВА XXII

УТОПИЯТА НА АЛЧНОСТТА

— Добро утро!

Застанала на прага на вратата си, тя го видя в другия край на всекидневната. Планините в прозорците зад гърба му имаха сребристорозов оттенък, който изглеждаше по-ярък от дневната светлина — обещание, че светлината ще настъпи. Слънцето се беше издигнало някъде над земята, но не беше достигнало върха на преградата им, и небето блестеше вместо него и известяваше за движението му. Тя беше чула радостния поздрав към слънцето, но не в песента на птиците, а в звъненето на телефона преди миг, видя началото на деня не в светещата зеленина на клоните отвън, а в отраженията по хрома на печката, искрите в стъкления пепелник на масата и свежата белота на ръкавите на ризата му. Собственият ѝ глас не можеше да устои на усмивката, същата като неговата, когато му отговори:

— Добро утро!

Той събираше от бюрото бележки с изписани с молив изчисления и ги напъха в джоба си.

— Трябва да отида до електроцентралата — каза той. — Току-що ми се обадиха, че имат проблеми с лъчевия екран. Самолетът ви май го е повредил. Ще се върна след половин час и ще приготвя закуската.

Нехайната простота на гласа му, начинът, по който приемаше присъствието ѝ, и домашната рутина помежду им като даденост, която сякаш нямаше никакво значение за тях — всичко това ѝ внуши чувство за невероятна значимост, както и за това, че и той го знае.

Тя отговори също толкова нехайно:

— Ако ми донесете бастуна, който оставих в колата, закуската ще е готова, като се върнете.

Той я погледна с леко учудване, очите му се преместиха от превързания ѝ глезен към късите ръкави на блузата, които оставиха ръцете ѝ голи и откриваха тежката превръзка на лакътя ѝ. Но прозрачната блуза, отворената яка, косата, която падаше на раменете,

толкова невинно голи под прозрачната тъкан, я правеха да изглежда като ученичка, а не като инвалид, а позата ѝ караше превръзките да изглеждат неуместни.

Той се усмихна не точно на нея, а сякаш на някакъв внезапен спомен.

— Щом искате — каза той.

Беше странно да остане сама в неговата къща. Усещането бе емоция, която никога преди не беше изпитвала: почтително уважение, което я караше да усеща колебливи ръцете си, сякаш допирът до всеки предмет наоколо би бил твърде интимен. В същото време я обхвана безразсъдно чувство на лекота, на това, че си е у дома в тази къща, сякаш притежава нейния собственик.

Беше странно да изпитва такава чиста радост от простата задача да приготи една закуска. Сякаш движенията, с които пълнеше кафеарката, изстискваше портокали и режеше хляб, се извършваха заради самите тях, заради онова удоволствие, което човек очаква, но рядко намира в движенията на танца. С учудване осъзна, че не е изпитвала подобно удоволствие от работата си от дните, когато бе оператор на гара Рокдейл.

Тъкмо слагаше масата, когато видя един човек да бърза по пътеката към къщата — ловка, елегантна фигура, която скачаше по камъните с нехайна лекота, сякаш летеше. Той отвори рязко вратата с вик: „Здрасти, Джон!“, и спря на място, щом я видя. Носеше тъмносин пуловер и панталон, имаше златиста коса и толкова шокиращо съвършено красиво лице, че тя застина, вторачена в него. В погледа ѝ нямаше възхищение, а само вцепенение и неверие. Той я погледна така, сякаш не беше очаквал да види жена в тази къща. Сетне тя видя как я разпознава и изражението му прераства в друг вид учудване — отчасти радост, отчасти триумф, изразен с усмивка.

— О, и вие се присъединихте към нас? — попита той.

— Не — сухо отговори тя. — Не съм. Аз съм стачкоизменник.

Той се засмя както възрастен се смее на дете, което използва сложни и непознати термини, които не разбира.

— Ако знаете какво казвате, знаете също и че не е възможно — каза той. — Не и тук.

— Строших вратата. Буквално.

Той погледна превръзките ѝ, преосмисляйки въпроса си, а погледът му беше почти нахален с откритото си любопитство.

— Кога?

— Вчера.

— Как?

— Със самолет.

— Какво правехте със самолет в тази част от страната?

Той имаше прямите, властни маниери на аристократ или на уличен побойник — по-вероятно първото, а беше облечен като второто. Тя го погледна за миг, нарочно оставяйки го да чака.

— Опитах се да се приземя върху един праисторически мираж — отговори тя. — И го направих.

— Вие сте стачкоизменник — каза той и се разсмя, сякаш разбрал цялата значимост на проблема. — Къде е Джон?

— Господин Голт е в електроцентралата. Трябва да се върне всеки момент.

Той седна в едно кресло без да иска разрешение, все едно си беше у дома. Тя се върна мълчаливо към работата си. Той седеше и наблюдаваше движенията ѝ с открит усмивка, сякаш гледката как подрежда прибори на кухненска маса беше някаква специална и парадоксална гледка.

— Какво каза Франсиско, когато ви видя тук? — попита той.

Тя се обърна към него рязко, но отговори спокойно:

— Него още го няма.

— Няма ли го? — сепна се той. — Сигурна ли сте?

— Така ми казаха.

Той запали цигара. Тя се питаше, докато го гледаше, каква ли професия си е избрал, обичал и напуснал, за да дойде в долината. Не можеше да отгатне, нищо не му прилягаше. Улови се, че изпитва абсурдното желание изобщо да няма професия, защото всяка работа изглеждаше твърде опасна за тази невероятна красота. Беше безстрастно чувство, не гледаше на него като на мъж, а като на одушевено произведение на изкуството, и за външния свят беше направо обида подобно съвършенство да бъде подложено на ударите, мъченията и белезите, които се превръщаха в съдба на всеки човек, който обичаше работата си. Чувството изглеждаше още по-абсурдно,

защото чертите на лицето изразяваха такава твърдост, че никаква опасност на земята не можеше да му се опре.

— Не, госпожице Тагарт — внезапно каза той, уловил погледа ѝ, — никога не сте ме виждали преди.

Тя се стресна, осъзнала, че го изучава открито.

— Откъде знаете коя съм? — попита тя.

— Първо, виждал съм снимките ви във вестниците много пъти. Второ, вие сте единствената жена, останала във външния свят, поне доколкото съм информиран, която ще бъде допусната в Дерето на Голт. Трето, вие сте единствената жена, която би имала куража — и разточителността — да остане стачкоизменник.

— Кое ви кара да сте сигурен, че съм стачкоизменник?

— Ако не бяхте, щяхте да знаете, че не тази долина, а животът на хората във външния свят е праисторически мираж.

Те чуха звука на двигател и видяха кола да спира долу, пред къщата. Тя забеляза ловкостта, с която гостът се изправи на крака, щом видя Голт в колата — ако не беше очевидната лична готовност, щеше да изглежда като инстинктивен жест на заставане „мирно“. Голт спря, когато влезе и видя посетителя си. Усмихна се, но гласът му беше странно нисък, почти тържествен, докато прецени и каза тихо, с неизказано облекчение:

— Здравей.

— Здравсти, Джон.

Тя забеляза, че ръкостискането им дойде с миг закъснение и продължи миг по-дълго, като ръкостискане на мъже, които не са били сигурни дали предишната им среща няма да е последна. Голт се обърна към нея:

— Запознахте ли се?

— Не точно — каза посетителят.

— Госпожице Тагарт, мога ли да ви представя Рагнар Данешолд?

Тя знаеше как трябва да е изглеждало лицето ѝ, когато чу гласа на Данешолд, сякаш от много далеч:

— Не се бойте, госпожице Тагарт, не съм опасен за никого в дерето на Голт.

Тя можа само да поклати глава, преди да си възвърне контрола над гласа си и да каже:

— Не е заради това, което сте причинили на някого... а заради това, което те ви причиняват...

Смехът му я извади от моментното ѝ вцепенение:

— Внимавайте, госпожице Тагарт. Ако започвате да се чувствате така, няма да останете стачкоизменник още дълго — и добави: — Но трябва да започнете с възприемането на правилните неща от хората в Дерето на Голт, а не на грешките им: изгубиха дванайсет години в притеснения за мен — напразно.

Той погледна Голт.

— Кога пристигна? — попита Голт.

— Късно снощи.

— Сядай. Ще закусиш с нас.

— Но къде е Франсиско? Не е ли пристигнал още?

— Не знам — каза Голт и се намръщи леко. — Питам на летището. Никой няма новини от него.

Когато тя се насочи към кухнята, Голт понечи да я последва.

— Не — каза тя — днес това е моя работа.

— Нека ви помогна.

— Това е място, в което човек не моли за помощ, нали?

Той се усмихна.

— Точно така.

Тя никога не беше изпитвала толкова голямо удоволствие от движението, от ходенето — сякаш краката ѝ не носеха никаква тежест, сякаш подкрепата на бастуна в ръката ѝ беше само излишен жест на еlegantност — удоволствието да усеща как стъпките ѝ очертават ловки, прави движения, да усеща безпогрешната, спонтанна прецизност на жестовете си — всичко това изпитваше, докато слагаше на масата пред двамата мъже храната им. Поведението ѝ им показваше, че осъзнава как я гледат — държеше главата си като актриса на сцена, като жена в бална зала, като победител в мълчаливо съревнование.

— Франсиско ще се зарадва да разбере, че вие го замествате днес — каза Данешолд, когато тя се присъедини към тях на масата.

— Какво?

— Видите ли, днес е първи юни, и ние тримата — Джон, Франсиско и аз — закусваме заедно на всеки първи юни през последните дванайсет години.

— Тук ли?

— Не и в началото. Но да, тук, откакто тази къща беше построена преди осем години — той вдигна рамене с усмивка. — За човек, който има зад гърба си повече векове традиции от мен, е странно, че именно Франсиско нарушава нашата собствена традиция.

— Ами господин Голт? — попита тя. — Колко века има той зад себе си?

— Джон ли? Нито един. Зад него няма нищо — всичките са пред него.

— Остави вековете — каза Голт. — Кажи ми каква година преживя. Изгуби ли хора?

— Не.

— Изгуби ли време?

— Питаш дали са ме ранявали? Не. Нито драскотина, освен онзи път, който трябва да си забравил вече, преди десет години, когато бях още аматьор. Тази година не съм изпадал в никаква опасност — всъщност бях много по-защитен, отколкото ако имах малка бакалия под властта на Директива 10–289.

— Изгуби ли битки?

— Не. Тази година загубите бяха изцяло за другата страна, крадците изгубиха повечето си кораби срещу мен — и повечето си хора срещу теб. И ти имаше силна година, нали? Знам, следях те. От последната ни закуска си прибрал всички, които искаше от Колорадо, както и още неколцина, като Кен Данагър, който си бе огромна плячка. Но нека ти кажа за една още по-голяма, която е почти твоя. Ще го прибереш скоро, защото виси на тънък косъм и е почти готов да падне в краката ти. Той е човекът, който ми спаси живота — така че ти е ясно докъде е стигнал.

Голт се облегна назад и присви очи.

— Значи не си изпадал в никаква опасност, а?

Данешолд се разсмя.

— О, поех дребен риск. Струваше си. Беше най-приятната среща в живота ми. Искях да ти го разкажа лично. Това е история, която ще искаш да чуеш. Знаеш ли кой е човекът? Ханк Риърдън. Аз...

— Не!

Това беше гласът на Голт — и беше заповед, а в краткото му и рухване имаше оттенък на ярост, каквато нито един от двамата не беше

чувал от него преди.

— Какво? — меко, невярващо попита Данешолд.

— Не ми го казвай точно сега.

— Но ти винаги си казвал, че Ханк Риърдън е човекът, когото най-много си искал да видиш тук.

— Още го искам. Но ще ми разкажеш по-късно.

Тя изучаваше внимателно лицето на Голт, но не можеше да открие никаква следа, само затворено и безстрастно изражение — изражение на решителност или контрол, — което опъна скулите и устните му. Каквото и да знаеше за нея, помисли си тя, единственото обяснение на това изражение беше, че знае нещо, което нямаше как да знае.

— Срещали сте се с Ханк Риърдън? — попита тя, обръщайки се към Данешолд. — И той е спасил живота ви?

— Да.

— Искам да чуя за това.

— А аз — не! — каза Голт.

— Защо не?

— Не сте една от нас, госпожице Тагарт.

— Разбирам — тя се усмихна с предизвикателен нюанс. — Да не мислите, че мога да ви попреча да приберете Ханк Риърдън?

— Не, не това си мисля.

Тя забеляза, че и Данешолд наблюдава лицето на Голт, сякаш и той смята случилото се за необяснимо. Голт издържа на погледа му, решително и открито, сякаш го предизвикваше да намери обяснението и му обещавахе, че ще се провали. Тя знаеше, че Данешолд не е успял, когато видя лека гънка на усмивка да смекчава клепачите на Голт.

— Какво друго постигна тази година? — попита Голт.

— Победих закона за гравитацията.

— Винаги си го правил. В каква конкретна форма беше този път?

— Под формата на полет от средата на Атлантика до Колорадо в самолет, натоварен със злато много над безопасния му товарен капацитет. Чакай само Мидас да види какво количество ще вложи. Моите клиенти тази година ще забогатеят с... Чакай, казал ли си на госпожица Тагарт, че е един от моите клиенти?

— Не, още не. Можеш да й кажеш, ако искаш.

— Аз съм... Какво казахте, че съм? — попита тя.

— Не се шокирайте, госпожице Тагарт — каза Данешолд. — И не възразявайте. Свикнал съм с възражения. Аз съм един вид чудак тук. Никой от тях не одобрява методите ми за водене на нашата битка. Нито Джон, нито доктор Акстън. Мислят, че животът ми е твърде ценен за това. Но, видите ли, баща ми беше епископ — и от всичките му проповеди имаше само една фраза, която възприех: „Който нож вади, от нож умира“.

— Какво искате да кажете?

— Че насилието не е практично. Ако моите другари мислят, че силата на техните мускули е практическо средство, чрез което да ме управляват — тогава нека видят какъв е изходът от съревнование, в което от едната страна има само груба сила, а от другата сила, управлявана от ум. Дори Джон признава, че в тази епоха аз имам моралното право да избира курса, по който поех. Правя същото, което и той, но по свой собствен начин. Той изземва човешкият дух от мародерите, а аз — продуктите на този дух. Той ги лишава от разум, аз — от богатство. Той източва духа на света, а аз източвам тялото му. Той им преподава урок, който трябва да научат, но аз съм нетърпелив и ускорявам напредъка в ученето. Но, както и Джон, аз само се съобразявам с моралния им кодекс и отказвам да им осигуря двоен стандарт за моя сметка. Или за сметка на Риърдън, или за ваша.

— За какво говорите?

— За метода ми да наложа данък върху онези, които са наложили данък върху доходите. Всички методи за облагане са сложни, но този е много прост, защото е голата същност на всички останали. Нека ви обясня.

Тя слушаше. Слушаше как един блестящ глас рецитираше, със сухия тон на педантичен счетоводител, пълен отчет за финансовите трансфери, банковите сметки, връщането на данък върху дохода — сякаш четеше прашните страници на счетоводен тефтер, тефтер, където всяко вписване беше направено с цената на собствената кръв като гаранция, която може да се изплати всеки момент, при всяко драсване с молива на счетоводителя. Докато го слушаше, тя виждаше съвършенството на лицето му и си мислеше, че това е главата, за която светът е обявил награда от милиони. С цел да я хвърли на бунището на смъртта... Това лице, за което си беше помислила, че е твърде красиво, за да бъде белязано от каквато и да е ползотворна кариера — си

мислеше тя във вцепенение и пропускаше половината от думите му — това лице, твърде красиво, за да бъде подложено на риск... След това я порази мисълта, че физическото му съвършенство беше проста илюстрация, детински урок, предназначен за нея, за жестоката, очевидна същност на външния свят и за съдбата на всяка човешка ценност в нечовешка епоха. Колкото и несправедлив или лош да е неговият начин на действие, мислеше си тя, как могат те да... Не! — помисли си. Начинът му на действие е правилен и това е ужасното в него — че правдата няма друг курс, по който да поеме — и че тя не би могла да го съди, че тя не може нито да го оправдае, нито да каже дори една дума на упрек.

— ... а имената на моите клиенти, госпожице Тагарт, бяха избрани бавно, едно по едно. Трябваше да съм сигурен в природата на характера им и в кариерата им. Вашето име беше едно от първите в моя списък за реституция.

Тя положи усилие, за да запази лицето си изпънато и безизразно, и отговори само:

— Разбирам.

— Вашата сметка е една от последните, останали неизплатени. Тя е тук, в банката на Мълиган, и можете да я поискате в деня, когато се присъедините към нас.

— Разбирам.

— Вашата сметка обаче не е толкова голяма като някои от другите, въпреки че от вас бяха изтръгнати значителни суми през изминалите дванайсет години. Ще откриете — както е отбелязано на копията от документите ви за връщане на данък върху дохода, които Мълиган ще ви предаде, — че съм възстановил единствено данъците, които сте платили върху заплата си като оперативен вицепрезидент, но не и данъците, които сте платили върху дохода си от акциите на „Тагарт трансконтинентал“. Заслужили сте си всяка стотинка от тези акции и по време на баща ви щях да ви възстановя всяка стотинка от печалбата, но под управлението на брат ви „Тагарт трансконтинентал“ взе дела си от разграбването, печелеше чрез насилие, с правителствени услуги, субсидии, мораториуми и директиви. Не бяхте отговорна за това, всъщност бяхте най-голямата жертва на тази политика, но аз възстановявам само пари, направени с чиста способност за

производство, не и пари, каквато и да е част от които е плячка, взета със сила.

— Разбирам.

Бяха свършили със закуската. Данешолд запали цигара и за миг я погледна през първата струя дим, сякаш познаваше силата на конфликта в ума ѝ — после се усмихна на Голт и се изправи.

— Аз ще бягам — каза той. — Жена ми ме чака.

— Какво? — ахна тя.

— Жена ми — весело повтори той, сякаш не беше разбрал причината за нейното удивление.

— Коя е вашата съпруга?

— Кей Лъдлоу.

Нещата, които я поразиха, бяха повече, отколкото можеше да осмисли.

— Кога... кога се оженихте?

— Преди четири години.

— Как сте могъл да се покажете някъде за достатъчно дълго време, че да преминете през брачна церемония?

— Оженихме се тук, венча ни съдията Нарангансет.

— Как може — тя се опита да спре, но думите изблигнаха неволно в безпомощен, възмутен протест. Но дали срещу него, срещу съдбата или външния свят, тя така и не успя да разбере... — как може тя да живее през останалите единайсет месеца с мисълта, че вие всеки момент може да...? — не успя да довърши.

Той се усмихваше, но тя видя огромната сериозност на онова, през което и той, и съпругата му е трябвало да минат, за да заслужат правото на подобна усмивка.

— Тя може да го преживее, госпожице Тагарт, защото ние не вярваме, че тази земя е царство на мизерията, където човекът е осъден на унищожение. Не смятаме, че трагедията е наша естествена съдба и не живеем в хроничен страх от катастрофа. Не очакваме нещастieto, преди да имаме конкретна причина да го очакваме, и когато го срещнем, сме свободни да се борим с него. Не щастieto, а страданието смятаме за неестествено. Не успеха, а бедствието смятаме за ненормално изключение в човешкия живот.

Голт го придружи до вратата, после се върна, седна на масата и спокойно посегна за още една чаша кафе. Тя скочи на крака сякаш

изхвърлена от някакво налягане, строшило предпазна клапа:

— Да не мислите, че някога ще приема парите му?

Той изчака, докато струята кафе напълни чашата му, сетне погледна нагоре към нея и отговори:

— Да, точно това мисля.

— Е, няма! Няма да му позволя да рискува живота си заради това!

— Нямате избор в това отношение.

— Имам избора никога да не ги поискам!

— Да, това да.

— Значи ще си останат в банката до второто пришествие!

— Не, няма. Ако не си ги поискате, част от тях — много малка част — ще бъдат прехвърлени на мен от ваше име.

— От мое име? Защо?

— За да платят стаята и храната ви.

Тя се вгледа в него, а погледът ѝ от ядосан стана учуден, сетне се отпусна бавно на стола. Той се усмихна.

— Колко дълго смятахте, че ще останете тук, госпожице Тагарт? — той видя безпомощния ѝ поглед. — Не сте мислили за това? Аз мислих. Ще останете тук един месец. Месеца на вашата почивка, както всички нас. Не искам вашето съгласие — вие не искахте нашето, когато дойдохте тук. Вие нарушихте нашите правила, така че ще трябва да си поемете последствията. Никой не напуска долината през този месец. Мога да ви пусна, разбира се, но няма да го направя. Няма правило, което да налага да ви задържа, но като си пробихте със сила път до тук, ми дадохте право да избирам, така че ще ви задържа, просто защото искам да сте тук. Ако в края на месеца решите, че искате да се върнете обратно, ще бъдете свободна да го направите. Не и преди това.

Тя седеше изправена, с отпуснати черти, а формата на устните ѝ беше омекотена от лек, умишлен намек за усмивка — това беше опасната усмивка на противник — но очите ѝ бяха студени, бляскави и замъглени — като очите на съперник, който е напълно готов да се бие, но се надява да загуби.

— Добре тогава — каза тя.

— Ще искам заплащане за стаята и храната — против нашите правила е да даваме незаслужена издръжка на друго човешко

същество. Някои от нас имат жени и деца, но тук става въпрос за взаимно разплащане — той я погледна — от вид, който не мога да събирам. Така че ще ви искам по петдесет цента на ден, а вие ще ми платите, когато приемете сметката, депозирана на ваше име в банката на Мълиган. Ако не приемете сметката, Мълиган ще задължи депозита ви с тази сума и ще ми даде парите, когато ги поискам.

— Ще се съобразя с исканията ви — отговори тя; гласът ѝ беше пронизващо, уверено, преднамерено точен като на търговец. — Но няма да позволя употребата на тези пари за дълговете си.

— Как иначе ще се съобразите?

— Предлагам да заслужа стаята и храната си.

— С какво?

— С работа.

— Като каква?

— Като ваша готвачка и домашна прислужница.

За пръв път тя го видя да изпита шок от неочакваното — по начин и сила, които не беше предвидила. Беше само като взрив от смях, но той се смееше така, сякаш беше ударен отвъд защитите си, много отвъд непосредственото значение на думите ѝ — тя усети, че е нанесла удар по миналото му, че е освободила някакъв спомен, някакво значение, за което не би могла да подозира. Той се смееше така, сякаш виждаше някакъв далечен образ и се смееше в лицето му, сякаш това беше неговата победа — и нейната.

— Ако ме наемете — каза тя със строго и вежливо лице, рязък, ясен, безстрастен и професионален тон, — ще готвя храната ви, ще чистя къщата ви, ще пера дрехите ви и ще извършвам всички други действия, които се изискват от прислужник, в замяна на стая, храна и пари, които ще са ми необходими за някои дрехи. Може да съм малко възпрепятствана от раните си през следващите няколко дни, но това няма да продължи дълго и ще съм в състояние да върша работата си изцяло.

— Това ли искате да правите? — попита той.

— Това искам да правя — отговори тя и спря, преди да е произнесла края на отговора, който се беше родил в съзнанието ѝ: повече от всичко на света. Той още се усмихваше с радостна усмивка, която можеше да премине в искрящо ликуване.

— Добре, госпожице Тагарт — каза той. — Ще ви наема.

Тя наведе глава в знак на сухо формална благодарност.

— Благодаря ви.

— Ще ви плащам по десет долара на месец, освен стаята и храната ви.

— Много добре.

— Аз ще съм първият човек в тази долина, който си наема прислуга.

Той стана, бръкна в джоба си и хвърли на масата златна монета от пет долара.

— Като аванс към надницата ви — каза той.

Тя с учудване откри, докато протягаше ръка към монетата, че изпитва нетърпеливата, отчаяна, колеблива надежда на младо момиче на първата си работа: надеждата, че ще е в състояние да я заслужи.

— Да, сър — каза тя със сведен поглед.

* * *

Оуън Келог пристигна по следобедно време, на третия й ден в долината. Тя не знаеше кое го шокира най-много: дали това, че я видя да стои на края на пистата, докато слизаше от самолета, или видът на дрехите й — деликатната й, прозрачна блуза, ушита в най-скъпия магазин в Ню Йорк, и широката памучна пола, която си беше купила в долината за шейсет цента, или пък бастунът, превръзките и кошницата с покупки в ръката й. Той слезе сред група хора, видя я, спря, после хукна към нея, сякаш изхвърлен от толкова силна емоция, че каквато и да беше природата й, изглеждаше като ужас.

— Госпожице Тагарт... — прошепна той и не успя да каже нищо повече, докато тя се смееше, опитвайки се да обясни как е успяла да стигне преди него. Той я слушаше така, сякаш нямаше значение, и след това изрече онова, от което трябваше да се съвземе:

— Но ние си мислехме, че сте мъртва.

— Кой си го мислеше?

— Ами всички... Така де, всички във външния свят.

Тя изведнъж спря да се усмихва, докато той започна да възстановява историята и гласът му си възвърна първоначалните нотки на радост.

— Госпожице Тагарт, не помните ли? Казахте ми да се обадя в Уинстън, Колорадо, и да им кажа, че ще сте там до обяд на следващия ден. Това трябваше да бъде онзи ден, трийсет и първи май. Но вие не стигнахте до Уинстън и късно следобед по всички радиостанции гърмеше новината, че сте изчезнали в самолетна катастрофа някъде в Скалистите планини.

Тя кимна бавно, схващайки събитията, за които не беше и помисляла.

— Чух го на борда на „Комет“ — каза той. — На една малка гара наскрѐд Ню Мексико. Кондукторът ни държа там цял час, докато му помагах да провери новината по телефона. Той беше поразен, както и аз. Всички бяха поразени — екипажът на влака, началникът на гарата, стрелочниците. Скупчиха се около мен, докато аз звънях в редакциите на вестниците в Денвър и Ню Йорк. Не научихме много. Само че сте напуснала летището в Афтън точно преди зазоряване на трийсет и първи май, че вероятно сте последвала самолета на никакъв непознат, че пазачът ви е видял да се отдалечавате на югоизток, и че никой не ви е виждал след това... А спасителните екипи претърсват Скалистите планини за останки от самолета ви.

Тя попита неволно:

— Стигна ли „Комет“ до Сан Франсиско?

— Не знам. Пълзеше на север из Аризона, когато се отказах. Имаше твърде много закъснения, твърде много неща не бяха наред, и заповедите бяха напълно объркани. Слязох и продължих цяла нощ на стоп до Колорадо, просех си превоз по камиони, файтони, каруци, само за да стигна до там навреме — до мястото за срещата, където се събираме за транспортния самолет на Мидас, който ни взима и ни кара тук.

Тя тръгна бавно по пътеката към колата, която беше оставила пред бакалията на Хамънд. Келог я последва, и когато заговори отново, гласът му затихна леко, забави се заедно със стъпките им, сякаш имаше нещо, което и двамата искаха да отложат.

— Намерих работа на Джеф Алън — каза той; гласът му звучеше толкова сериозно и тържествено, сякаш казваше: погрижих се за изпълнението на завещанието ви. — Вашият агент в Лоръл го грабна и го сложи на работа веднага щом пристигнахме. Агентът имаше нужда

от всеки здрав телесно — не, здрав умствено — човек, който можеше да намери.

Бяха стигнали до колата, но тя не се качваше.

— Госпожице Тагарт, не сте ранена сериозно, нали? Казахте, че сте се разбили, но не е било сериозно?

— Не, съвсем не беше сериозно. Ще мога да се справям и без колата на господин Мълиган до утре, а след ден-два няма да имам нужда и от това — тя замахна с бастуна си и го хвърли презрително в колата. Стояха мълчаливо, тя чакаше.

— Последното телефонно обаждане, което направих от онази гара в Ню Мексико — бавно каза той — беше до Пенсилвания. Говорих с Ханк Риърдън. Казах му всичко, което знам. Той ме изслуша, последва пауза, и сетне каза: „Благодаря, че ми се обадохте“ — Келог беше свел очи и добави: — Никога не искам да чувам отново подобна пауза в живота си.

Той вдигна очи към нейните — в погледа му нямаше упрек, а само пълното разбиране на онова, за което не беше и подозирал, когато бе чул молбата ѝ, но беше отгатнал впоследствие.

— Благодаря — каза тя и отвори вратата на колата. — Мога ли да ви закарам? Трябва да се върна обратно и да приготвя вечерята, преди работодателят ми да се е прибрал.

Едва когато се върна в къщата на Голт, когато застана сама в празната, потънала в слънце стая, тя се изправи лице в лице с пълното значение на онова, което изпитваше. Погледна през прозореца към планините, които сякаш поддържаха небето на изток. Мислеше си за Ханк Риърдън, за това как седи на бюрото си на две хиляди мили разстояние, с вкаменено лице, за да не допусне агонията — същото каменно изражение, с което беше посрещал всички удари през годините — и тя почувства отчаяно желание да води неговата битка, да се бори за него, за миналото му, за това напрежение на лицето му и за куража, който го подхранва, също както искаше да се бори за „Комет“, който пълзеше с последни сили през пустинята по разпадащ се коловоз. Тя потръпна, затвори очи, сякаш беше виновна за двойно предателство, сякаш висеше в пространството между тази долина и останалата част от земята, без да има право на нито едно от двете.

Чувството изчезна, когато седна срещу Голт на масата за вечеря. Той я гледаше, открито и невъзмутимо, сякаш присъствието ѝ беше

нещо естествено и сякаш тази гледка беше единственото, с което той би искал да занимава съзнанието си. Тя се облегна леко назад, сякаш подчинявайки се на значението на погледа му, и каза сухо, вещо, с преднамерен отказ:

— Проверих ризите ви и намерих една с две липсващи копчета и друга с протрит ляв ръкав. Искате ли да ги закърпя?

— Ама разбира се, стига да можете.

— Мога.

Това изглежда не промени значението на погледа му, а само подчерта удовлетворението му, сякаш той беше искал тя да каже точно това. Само че тя не беше сигурна дали точно удовлетворение е името на онова, което виждаше в очите му. Беше напълно сигурна, че той не е искал тя да казва каквото и да е.

От другата страна на прозореца, зад ръба на масата, буреносните облаци бяха помели и последните следи от светлина в небето на изток. Тя се запита защо се притеснява да погледне навън, защо се чувства така, сякаш иска да се залови отчаяно за златните парчета светлина по дървената повърхност на масата, по намазаната с масло повърхност на кифличките, по медната кафеварка, по косата на Голт — да се залови като за малък остров на ръба на бездна. След това се чу да пита неволно, осъзнала, че това беше предателството, което искаше да избегне:

— Позволявате ли комуникация с външния свят?

— Не.

— Никаква ли? Дори и бележка без обратен адрес?

— Не.

— Дори и съобщение, което не издава никакви ваши тайни?

— Не и оттук. Не и през този месец. Не и на външни хора по което и да е време.

Тя се улови, че избягва очите му и се насили да вдигне поглед към него. Неговият поглед се беше променил: беше наблюдателен, неподвижен, неумолимо проникателен. Той попита, сякаш таеше вече защо му задава тези въпроси:

— Искате ли да помолите за специално изключение?

— Не — каза тя, издържайки на погледа му.

На следващата сутрин след закуска, докато седеше в стаята си и внимателно правеше кръпка на ръкава на ризата на Голт със затворена

врата, за да не му позволи да види непохватните ѝ усилия върху необичайната задача, тя чу звук от кола, която спря пред къщата. Чу стъпките на Голт да преминават бързо през всекидневната, чу го да отваря със замах външната врата и да вика навън с радостния гняв на облекчението:

— Време беше!

Тя се изправи, но спря: чу гласа му с внезапно изменен, сериозен тон, сякаш при шока от нещо, което е видял:

— Какво има?

— Здравей, Джон — каза ясен, тих глас, който звучеше спокойно, но беше натежал от изтощение. Тя седна на леглото, лишена изведнъж от сили: гласът беше на Франсиско. Чу Голт да пита строго и загрижено:

— Какво има?

— Ще ти кажа после.

— Защо закъсня толкова?

— Трябва да тръгна пак след час.

— Да тръгнеш?

— Джон, дойдох само да ти кажа, че няма да мога да остана тук тази година.

Последва пауза, после Голт попита мрачно и тихо:

— Толкова ли е зле — каквото и да е?

— Да... може и да се върна преди края на месеца. Не знам — и добави с отчаяно усилие: — Не знам дали да се надявам всичко да свърши бързо, или... или не.

— Франсиско, можеш ли да понесеш още един шок?

— Аз ли? Нищо не може да ме шокира в момента.

— Тук, в стаята ми за гости, има човек, когото трябва да видиш. Ще те шокира, така че е по-добре да те предупредя, че този човек още е стачкоизменник.

— Какво? Стачкоизменник? В твоята къща?

— Нека ти кажа как...

— Това е нещо, което искам да видя сам!

Тя чу презрителния кикот на Франсиско и устрема на стъпките му, видя как вратата се отваря рязко и забеляза смътно, че Голт я затваря и ги оставя сами. Не знаеше колко дълго е стоял Франсиско, загледан в нея, защото първият момент, който осъзна напълно, беше,

когато го видя на колене, с ръце около нея, с лице, притиснато в краката ѝ, моментът, в който като че ли тръпката, която премина по тялото му и го остави неподвижно, беше преляла в нейното и ѝ беше дала силата да се движи. Видя с удивление, че ръката ѝ се движи нежно по косата му, докато си мислеше, че няма право да го прави, но същевременно от дланта ѝ изтичаше ведър поток, обгръщаше ги и двамата и изглаждаше миналото. Той не мръдна, не издаде звук, сякаш самият факт, че я държеше, казваше всичко, което той имаше да каже. Когато най-накрая вдигна глава, гледаше така, както тя погледна, когато отвори очи в долината: сякаш в света никога не беше съществувала болка. Смееше се.

— Дагни, Дагни, Дагни — гласът му звучеше не сякаш изричаше признание, на което се беше съпротивлявал с години, а сякаш просто повтаряше нещо, което се знае, и се смееше на претенцията да не се казва — разбира се, че те обичам. Уплаши ли се, когато той ме накара да го кажа? Ще го казвам толкова често, колкото искаш — обичам те, скъпа, обичам те, винаги ще те обичам, не се бой за мен, не ме интересува дали ще те имам някога пак, какво значение има? Ти си жива и си тук, и вече знаеш всичко. И то е толкова просто, нали? Виждаш какво е и защо трябваше да те изоставя, нали? — той посочи долината. — Това е — твоята земя, твоето царство, твойт свят. Дагни, винаги съм те обичал и това, че те изоставих — тъкмо в това беше любовта ми.

Той пое ръцете ѝ и ги притисна към устните си, задържа ги, без да мърда — не като целувка, а като дълъг миг на покой, сякаш усилието от речта беше отвличане от факта на нейното присъствие, сякаш се разкъсваше от твърде много неща, които да каже, от натиска на всички думи, струпани в мълчанието на годините.

— Жените, които преследвах — не си повярвала, нали? Никога не съм докосвал и една от тях — но мисля, че го знаеш, че винаги си го знаела. Плейбойт беше роля, която трябваше да играя, за да не позволя на мародерите да ме заподозрат, докато разрушавах „Д’Анкония мед“ пред очите на целия свят. Това е дупката в системата им — те са тръгнали да се борят с всеки човек с чест и амбиции, но само да видят някой безполезен и пропаднал тип, и си мислят, че им е приятел, мислят, че са в безопасност — в безопасност! Това е техният възглед за живота, но вече научават доколко злото е безопасно, а

некомпетентността — практична! Дагни, тъкмо в нощта, в която разбрах за пръв път, че те обичам — точно тогава разбрах и че трябва да замина. Когато влезе в хотелската ми стая, в онази нощ, когато видях как изглеждаш, какво представляваш, какво значиш за мен — и какво те очаква в бъдеще. Ако беше нещо по-малко, можеше и да ме спреш за кратко. Но това беше ти, ти, окончателният аргумент, който ме накара да те напусна. Помолих те за помощ през онази нощ — срещу Джон Голт. Но знаех, че ти си най-доброто му оръжие срещу мен, въпреки че нито ти, нито той го знаехте. Ти беше всичко, което той търсеше, всичко, за което ни казваше да живеем или да умрем, ако трябва... Бях готов за него, когато внезапно ме извика да дойда в Ню Йорк през онази пролет. Не бях го чувал от известно време. Той се бореше със същия проблем, с който и аз. Но той го реши... Помниш ли? Това беше времето, когато не беше получавала новини от мен в продължение на три години. Дагни, когато поех бизнеса на баща си, когато започнах да работя с промишлената система на целия свят — тъкмо тогава започнах да съзирам същността на злото, за която бях подозирал, но която смятах за твърде чудовищна, за да ѝ повярвам. Видях събиращата данъци сган, която беше раснала векове наред като тумор върху „Д’Анкония мед“ и ни източваше без никакво право; видях правителствените наредби, приети, за да ме смажат, само защото имах успех, и да помогнат на моите конкуренти, само защото те бяха шляещи се некадърници; видях профсъюзите, които печелеха всеки иск срещу мен, само защото имах способността да правя тяхната прехрана възможна; видях, че да искаш пари, които не можеш да спечелиш, се смята за справедливо искане, но ако ги спечелиш, това се осъжда като алчност; видях политиците, които ми намигаха и ми казваха да не се притеснявам, защото можело просто да работя малко по-упорито и да ги надхитря всички. Погледнах отвъд моментните печалби и видях, че колкото по-усилено работя, толкова повече се затяга въжето около шията ми, видях, че енергията ми отива по дяволите, че върху паразитите, които се хранят от мен, са поникнали други, че са хванати в собствения си капан — и че за това няма причина, няма известен отговор, че тръбите от канализацията на света, които източват производителната му кръв, водят до някаква влажна мъгла, която никой не е посмял да пробие, а хората само вдигат рамене и казват, че животът на земята може да е и само зло. И тогава прозрях,

че цялата световна промишленост, с всичките си великолепни машини, с пещите за хиляди тонове метал, с трансатлантическите кабели, обзаведените с махагон офиси, борсите, ослепителните електрически реклами, с мощта и богатството си — че всичко това се управлява не от банкери и бордове на директорите, а от всеки небръснат хуманист във всяка кръчма, от всяко подуто, злобно лице, което проповядва, че качеството трябва да се наказва само защото е качество, че целта на способностите е да служат на некомпетентността, че човекът има право да съществува единствено заради другите... Знаех го. Не виждах начин да се боря с това. Джон намери начина. Само двама души бяхме с него в нощта, когато отидохме в Ню Йорк в отговор на повикването му, Рагнар и аз. Каза ни какво трябва да направим и до какви хора трябва да стигнем. Беше напуснал „Двайсети век“. Живееше в една таванска стая в мизерен квартал. Отиде до прозореца и посочи небостъргачите на града. Каза, че трябва да угасим светлините на света, и когато видим светлините на Ню Йорк да угасват, ще знаем, че сме свършили работата си. Не поиска да се присъединим към него веднага. Каза ни да го обмислим и да претеглим всичко, което ще ни причини това. Аз му дадох отговор на сутринта на втория ден, а Рагнар — няколко часа по-късно, следобед... Дагни, това беше сутринта след последната ни нощ заедно. Бях видял, като видение, от което не можех да избягам, за какво трябва да се боря. Така изглеждаше ти през онази нощ, така говореше за железницата си, по който изглеждаше, когато се опитвахме да видим силуета на Ню Йорк от върха на една скала над река Хъдсън — трябваше да те спася, да разчистя пътя ти, да те оставя да намериш града си. Трябваше да не ти позволявам да се спъваш до края на живота си, докато си пробиваш път из отровната мъгла, а очите ти още гледат право напред, както гледаха на слънчевата светлина, и се опитват да открият края на пътя ти, но намират там не кулите на града, а някакво тлъсто, мокро, безмозъчно създание, което реализира радостта си от живота като гълта джин, докато ти си похабила твоя живот, за да плащаш! Ти да не познаеш радостта, за да може той да я познае? Ти да служиш за храна на чуждото удоволствие? Ти да си средството, а нечовеците да са целта? Дагни, това видях, това не можах да им позволя да ти причинят! Нито на теб, нито на всяко дете, което изглежда като теб, когато се обърне към бъдещето, нито на когото и да е с твоя дух, способен да изпита и един миг, в който да е гордо,

невинно, уверено и радостно жив. Това беше моята любов, именно това състояние на човешкия дух, и аз те оставих, за да се боря за него, но знаех, че ако трябва да те изгубя, именно теб ще печеля отново с всяка година от битката. Но сега разбираш, нали? Видяла си долината. Това е мястото, което искахме да достигнем като деца, ти и аз. Достигнахме го. Какво повече мога да искам? Само да те видя тук. Не каза ли Джон, че си още стачкоизменник? Е, добре, само въпрос на време е, но ще станеш една от нас, защото винаги си била, и ако не го съзираш напълно, ние ще почакаме, за мен няма значение, стига само да си жива, стига само да не трябва да летя над Скалистите планини и да търся останките от самолета ти!

Тя въздъхна, щом разбра защо не е дошъл навреме в долината. Той се разсмя.

— Не ме гледай така. Не ме гледай като че съм рана, която те е страх да докоснеш.

— Франсиско, наранявала съм те по много най-различни начини...

— Не! Не си ме наранявала, нито пък той, изобщо не говори така. Той е раненият, но ние ще го спасим, той също ще дойде тук, където му е мястото, и ще разбере, може би и той ще се смее над това. Дагни, не се надявах да чакаш, знаех какъв риск поемам. И ако трябва да има някой, радвам се, че това е той.

Тя затвори очи и стисна устни, за да не простене.

— Скъпа, недей! Не виждаш ли, че съм го приел?

Но не е той, мислеше си тя, и аз не мога да ти кажа истината, защото това е човек, който може никога да не я чуе от мен и никога да не бъде мой.

— Франсиско, аз наистина те обичах — каза тя и задържа дъха си, шокирана, осъзнавайки едновременно, че не беше имала намерение да го казва и че не това е времето, което искаше да използва.

— Но това все още е така — спокойно и усмихнато каза той.

— Ти още ме обичаш, въпреки че има едно конкретно изражение на любовта, което винаги ще чувстваш и искаш, но няма да ми даваш повече. Аз съм все още онова, което бях, и ти винаги ще го виждаш, винаги ще ми отговаряш по същия начин, въпреки че сега обичаш друг мъж. Без значение какво чувстваш към него, това няма да промени онова, което чувстваш към мен, и няма да е предателство към нито

един от двамата, защото идва от един и същи корен, това е същото заплащане за същите ценности. Каквото и да стане в бъдеще, ние винаги ще бъдем един за друг каквото сме били, защото ти винаги ще ме обичаш.

— Франсиско — прошепна тя, — нима знаеш това?

— Разбира се. Не схващаш ли вече? Дагни, всички форми на щастие са едно, всяко желание е подтиквано от все същия двигател — от нашата любов към една — единствена ценност, към най-високия потенциал на собственото ни съществуване, и всяко достижение е неин израз. Огледай се. Виждаш ли колко много възможности имаме тук, на земя без пречки? Виждаш ли колко много неща съм свободен да направя, да изпитам, да постигна? Виждаш ли, че всичко тук е част от онова, което ти си за мен, както аз съм част от него за теб? И ако те видя да се смееш с възхита пред нова пещ за мед, която аз съм построил, това ще бъде друга форма на чувството, което изпитах, докато лежах в леглото до теб. Дали ще искам да спя с теб? Отчаяно. Дали ще завиждам на мъжа, който го прави? Несъмнено. Но какво значение има това? Стига ми, че си тук, че те обичам и че си жива.

Тя сведе очи, лицето ѝ беше строго, задържа главата си наведена, като в знак на почит, и каза бавно, сякаш изпълняваше тържествено обещание:

— Ще ми простиш ли?

Той като че се сепна, после си спомни, разсмя се весело и отговори:

— Още не. Няма нищо за прощаване, но ще ти простя, когато се присъединиш към нас.

Той се изправи, вдигна и нея на крака, а когато ръцете му я обгърнаха, целувката им беше обобщение на цялото им минало, негов край и знак, че са го приели напълно. Голт се извърна към тях от другия край на всекидневната, когато излязоха. Стоеше до един прозорец и гледаше долината — и тя беше уверена, че е стоял там през цялото време. Видя очите му да изучават лицата им с поглед, който се местеше от единия към другия. Лицето му се отпусна леко, когато видя промяната в това на Франсиско, който попита с усмивка:

— Защо си ме зяпнал?

— Знаеш ли как изглеждаше, когато влезе?

— Така ли? Не бях спал три нощи, за това. Джон, ще ме поканиш ли на вечеря? Искам да знам как тоя твой стачкоизменник е стигнал тук, но мисля, че мога да рухна и да захъркам в средата на някое изречение, макар в момента да се чувствам така, сякаш никога няма да спя пак. Така че си мисля, че е по-добре да си ида у дома и да остана там до довечера.

Голт го наблюдаваше с лека усмивка.

— Нямаше ли да тръгваш след час?

— Какво? Не... — меко каза той след миг учудване. — Не! — триумфално се засмя след това. — Вече не трябва! Вярно, не бях ти казал какво има, нали? Търсех Дагни. Търсех... останките от самолета ѝ. Казаха, че е изчезнала при катастрофа в Скалистите планини.

— Разбирам — спокойно каза Голт.

— Помислих си какво ли не, с изключение на това, че ще реши да се разбие в Дерето на Голт — доволен каза Франсиско. В гласа му звучеше онова радостно облекчение, което почти придава приятен вкус на ужаса от миналото, след като го побеждава чрез настоящето. — Продължавах да летя в района между Афтън, Юта и Уинстън, Колорадо, над всеки връх, над всеки процеп, над всяка останка от кола в овразите под мен, и всеки път, когато видех някоя, аз... — той спря, беше почти като тръпка. — А нощем излизахме пеша — спасителните екипи от железопътната компания в Уинстън, катерехме се насам-натам, без посока, без план, само напред, докато не се съмнеше, и... — Той потръпна, опитвайки се да го потисне и да се усмихне. — Не бих го пожелал и на най-лошия си...

Спря рязко, усмивката му изчезна и мъгляво отражение на израза, който бе носил в продължение на три дни, се върна на лицето му — като при внезапния спомен на гледка, която беше забравил. След дълго мълчание той се обърна към Голт.

— Джон — гласът му звучеше необичайно сериозно, — можем ли да уведомим хората отвън, че Дагни е жива... в случай, че има някой, който... който се чувства като мен?

Голт го гледаше право в очите.

— Искаш да дариш на някого отвън облекчение от последствията, че е останал там?

Франсиско сведе поглед, но отговори твърдо:

— Не.

— Съжаление ли, Франсиско?

— Да. Забрави. Прав си.

Голт се извърна с жест, който изглеждаше странно непривичен: беше неритмичен и рязък, като да беше неволен. Така и не се обърна отново; Франсиско го погледна учудено, после попита меко:

— Какво има?

Голт се обърна и го погледна за момент, без да отговаря. Тя не можеше да разбере що за емоция смекчава чертите на лицето на Голт: беше като усмивка, като нежност, като болка, но и като нещо по-голямо, което правеше всички тези представи излишни.

— Каквото и да е платил всеки един от нас за тази битка — каза Голт, — ти си поел най-тежките удари, нали?

— Кой? Аз ли? — Франсиско се усмихна шокиран, радостен, недоверчив. — Нищо подобно! Какво ти става?

После се разсмя и добави:

— Съжаление ли, Джон?

— Не — твърдо каза Голт.

Тя видя Франсиско да го наблюдава смръщено, леко озадачено — защото Голт го беше казал, обърнат не към него, а към нея.

* * *

Емоцията, която ѝ внушиха непосредствените впечатления от къщата на Франсиско, когато влезе в нея за пръв път, не беше къщата като онази, която беше изпитала при смълчания ѝ вид, когато я беше видяла заключена. Чувстваше не трагична самота, а ободряваща яснота. Стаите бяха голи и грубовато прости, къщата изглеждаше построена с уменията, решимостта и нетърпението, типични за Франсиско — изглеждаше като хижа на заселник, сглобена, за да послужи просто като трамплин за дълъг полет в бъдещето — бъдеще, където го очакваше такова огромно поле за действие, че не можеше да се губи време за нещо като комфорт в началото му. Мястото носеше сиянието не на дом, а на свежо дървено скеле, издигнато, за да приюти раждането на небостъргач.

Франсиско, с ръкавели на ръцете, стоеше в средата на всекидневната си от петнайсет квадратни метра с вид на домакин на

палат. От всички места, на които някога го беше виждала, това изглеждаше най-подходящо да бъде негово. Също както простотата на дрехите му, в комбинация с маниерите му, му придаваха вид на висш аристократ, така и суровостта на стаята ѝ придаваше вид на изключително патрицианско убежище — един-единствен царствен нюанс беше добавен към суровия изглед: два древни сребърни бокала стояха в малка ниша, изрязана в стената от голи трупи; орнаментите им изискваха лукса на дългия и скъп труд на някой занаятчия — много повече работа, отколкото беше отнело построяването на хижата. Дизайнът им беше избледнял и изгладен от вековете — много повече векове, отколкото са били необходими, за да пораснат борове за трупите в стените. В средата на тази стая леките, естествени маниери на Франсиско бяха обагрени от спокойна гордост, сякаш усмивката му ѝ казваше мълчаливо: това съм аз, това съм бил през всичките тези години.

Тя погледна към сребърните бокали.

— Да — каза той в отговор на мълчаливото ѝ предположение — принадлежали са на Себастиан д'Анкония и съпругата му. Това е единственото нещо, което донесох тук от двореца си в Буенос Айрес. Това и гербът над вратата. Само това исках да спася. Всичко друго ще изчезне само след няколко месеца. — Той се разсмя. — Те ще конфискуват всичко, последните остатъци от „Д'Анкония мед“, но ще бъдат изненадани. Няма да намерят много, което да си струва. А колкото до двореца, няма да могат да си позволят дори сметката за отопление.

— А после? — попита тя. — Къде ще отидеш след това?

— Аз ли? Ще отида да работя за „Д'Анкония мед“.

— Какво искаш да кажеш?

— Помниш ли стария девиз „Кралят е мъртъв, да живее кралят“? Когато трупа от имота на предците ми вече го няма, моята мина ще стане новото, младо тяло на „Д'Анкония мед“ — собственост, която моите предци са искали, за която са работили, заслужили са, но никога не са притежавали.

— Твоята мина ли? Каква мина? Къде?

— Тук — каза той и показа планинските върхове. — Не знаеше ли?

— Не.

— Притежавам медна мина, до която мародерите няма да стигнат. Тя е тук, в тези планини. Аз направих проучванията, аз я открих, аз започнах да копая. Беше преди осем години. Аз бях първият човек, на когото Мидас продаде земя в тази долина. Аз купих тази мина. Започнах работата със собствените си ръце, както го е направил и Себастиан д'Анкония. Вече имам управител, който да се занимава с нея, беше най-добрият ми металург в Чили. Мината произвежда цялата мед, от която имаме нужда. Печалбите ми се влагат в банката на Мълиган. Това ще бъде всичко, което ще имам след няколко месеца. Това ще бъде и всичко, от което ще имам нужда.

„... За да завладея света“ — така звучеше гласът му в последното изречение. Тя се смая от разликата между него и срамния, сладникав гласец, полухленч, полузаплаха, глас на просяк и бандит, с който хората от техния век произнасяха думата „нужда“.

Дагни — казваше той, застанал до прозореца, загледан сякаш не във върховете на планините, а във времето — възраждането на „Д'Анкония мед“, а и на света трябва да започне тук, в Съединените щати. Тази страна е единствената в историята, родена не по случайност и не от слепи междуплеменни войни, а като рационален продукт на човешкия ум. Тази страна е била построена върху върховенството на разума и в продължение на един великолепен век е заела водещо място в света. Ще трябва да го направи отново. Първата стъпка на „Д'Анкония мед“, както и на всяка друга човешка ценност, трябва да дойде оттук, защото останалата част от Земята е стигнала до дъното на вярванията, които е поддържала векове наред: мистична вяра, върховенство на ирационалното, което има само два самотни паметника в края на пътя си: лудница и гробище... Себастиан д'Анкония е допуснал една грешка: приел е система, която твърди, че собствеността, която е придобил по право, трябва да бъде негова не по право, а с позволение. Неговите наследници платиха за тази грешка. Аз платих последната вноска... Мисля, че ще видя деня, в който, израснали от корена си в тази земя, мините, леярните и пристанищата за руда на „Д'Анкония мед“ ще се разпръснат отново по света и в родната ми страна, и аз ще съм първият, който ще започне нейното възстановяване. Може и да го видя, но не мога да бъда сигурен. Никой не може да предскаже кога другите ще решат да се върнат към разума. Може би в края на живота си ще съм създал единствено тази мина —

„Д’Анкония мед“ № 1, Дерето на Голт, Колорадо, Съединени американски щати. Но, Дагни, помниш ли амбицията ми да удвоя производството на мед на баща ми? Дагни, ако в края на живота си произвеждам и един фунт мед годишно, аз ще бъда по-богат от баща си, по-богат от всеки мой предшественик с техните хиляди тонове, защото този фунт ще бъде мой по право и ще бъде използван, за да поддържа свят, който го знае!

Това беше онзи Франсиско от детството им, в обноските си, в маниера си, в непомрачения блясък на очите си. Тя се втурна да го разпитва за медната му мина, както го беше разпитвала за индустриалните му проекти по време на разходките им по брега на Хъдсън, връщайки си чувството за безпрепятствено бъдеще.

— Ще те взема с мен и ще ти покажа мината — каза той — веднага щом глезенът ти се възстанови напълно. Трябва да се катерим по стръмна пътека, за да стигнем там, просто пъточка за мулета, още няма път за камиони. Нека ти покажа новата топилня, която проектирам. Работя върху нея от известно време, твърде сложна е за сегашното ни ниво на производство, но когато възможностите на мината пораснат достатъчно, за да я оправдаят — само да видиш колко време, труд и пари ще спести!

Те седяха на пода, наведени над листове хартия, които той разпръсна пред нея, и изучаваха заплетените секции на пещта — със същата радостна добросъвестност, с която някога проучваха отпадъците в едно бунище.

Тя се наведе напред точно когато той се пресягаше за един лист и се оказа облегната на рамото му. Неволно остана неподвижна само за миг — мъничко прекъсване в потока на едно — единствено движение — докато очите ѝ се вдигаха към неговите. Той гледаше надолу към нея, без да крие какво изпитва, но и без да намеква за по-нататъшни искания. Тя се отдръпна, осъзнала, че изпитва същото желание като неговото.

После, още в плен на възвърналото се усещане за онова, което беше изпитвала към него в миналото, тя осъзна едно качество, което винаги е било част от това чувство, но сега за пръв път виждаше ясно: ако това желание беше прослава на живота, то чувствата ѝ към Франсиско винаги са били прослава на нейното бъдеще — като миг на величие, спечелен с частично плащане на непозната сметка, като

потвърждение на някакво предстоящо обещание. В мига, когато го осъзна, тя разбра и кое е единственото желание, което някога е изпитвала не като символ на бъдещето, а като пълно и окончателно настояще. Разбра го от един образ — образ на една мъжка фигура, застанала пред вратата на малка гранитна сграда. Крайната форма на обещанието, което я беше карало да продължава да се движи, беше човекът, който вероятно щеше завинаги да остане само недостижимо обещание.

Но това, смаяно си мислеше тя, беше именно възгледът за човешката съдба, който най-страстно мразеше и отхвърляше: че човек винаги трябва да е увлечен от някакъв недостижим, блестящ образ, винаги да е осъден да се стреми, но не и да постига. Нейният живот и нейните ценности не можеха да я доведат дотук — никога не беше откривала красота в копнежа по невъзможното и никога не беше смятала възможното за недостижимо. Но беше стигнала до това и не можеше да намери отговор.

Не можеше да се откаже нито от него, нито от света, мислеше си тя, докато гледаше Голт тази вечер. Отговорът изглеждаше по-труден в негово присъствие. Чувстваше, че не съществува проблем, че нищо не може да се сравни с факта, че го вижда, нищо не може да има силата да я накара да си тръгне — и заедно с това — че нямаше да има право да го погледне, ако се откажеше от железницата. Усещаше, че го притежава, че са се разбрали за неназованото от самото начало — и едновременно с това — че той можеше да изчезне от нейния живот, и на някоя бъдеща улица във външния свят да я подмине със спокойно безразличие.

Забеляза, че не я разпитва за Франсиско. Когато говореше за посещението си, тя не виждаше реакция по лицето му — нито одобрение, нито гняв. Стори ѝ се, че е усетила един недоловим оттенък в сериозното му, внимателно изражение: сякаш ставаше въпрос за нещо, за което е решил да не изпитва чувства.

Смътните ѝ опасения се превърнаха във въпросителен знак, който на свой ред започна да дълбае като свредел ума ѝ през следващите вечери — когато Голт напускаше къщата и тя оставаше сама. Той излизаше през вечер, след вечеря, без да ѝ казва къде ходи, и се връщаше след полунощ и дори по-късно. Тя се опита да не си позволява да открие с какво напрежение и безпокойство го чакаше да

се върне. Не го питаше къде прекарва вечерите си. Колебанието, което я спираше, беше твърде силното и желание да разбере и тя продължаваше да мълчи, като някаква неясна форма на неподчинение — отчасти към него, отчасти към собствената си тревога.

Не искаше да признае онова, от което се страхува, или да му придаде убедителната форма на думите — познаваше го само чрез грозното, заядливо натякване на непризнатата емоция. Част от тази емоция беше безжалостно негодувание, каквото не беше изпитвала никога преди: това беше нейният отговор на ужаса, че в живота му може да има друга жена. Но негодуването беше омекотено от някаква здрава същност в онова, от което се боеше — като че ли тази заплаха можеше да бъде преборена, а — ако се наложи — и приета. Но имаше и друг, по-грозен страх: гнусният силует на саможертвата, подозрението, което не смееше да изрече за него — че той иска да се махне от пътя ѝ и да позволи празнотата да я принуди да се върне при мъжа, който беше неговият най-любим приятел.

Минаха дни, преди тя да заговори за това. Сетне, веднъж по време на вечеря, когато той тъкмо щеше да излиза, тя осъзна особеното удоволствие, с което го наблюдаваше да яде храната, която беше приготвила — и изведнъж, неволно, сякаш това удоволствие ѝ даваше право, което не дръзваше да назове, сякаш радост, а не болка разчупваше съпротивата ѝ, тя се чу да го пита:

— Какво правите през вечер?

Той отговори просто, като да мислеше, че тя отдавна знае.

— Преподавам.

— Какво?

— Чета курс от лекции по физика, както правя всяка година през този един месец. Това е моята... На какво се смеете? — попита той, видял облекчението, мълчаливия смях, който като че не беше насочен към неговите думи, а после, преди тя да отговори, той се усмихна, отгатнал отговора, и тя видя нещо дълбоко лично в усмивката му, нещо, което беше почти безсрамна интимност — в контраст със спокойния, безличен и нехаен начин, по който той продължи: — Знаете, че това е месецът, през който всички ние търгуваме с достиженията от истинските си професии. Ричард Хали изнася концерти, Кей Лъдлоу участва в две пиеси, написани от автори, които

не пишат за външния свят, а аз чета лекции и докладвам за работата, която съм извършил през годината.

— Безплатни лекции?

— Разбира се, че не. Курсът струва десет долара на човек.

— Искам да ви чуя.

Той поклати глава.

— Не. Ще можете да посетите концертите, пиесите и всякакъв друг вид представления за удоволствие, но не и моите лекции или някаква друга продажба на идеи, които можете да изнесете извън долината. Освен това моите клиенти, или студенти, са само хора, които имат практически цели, за да посещават курса ми: Дуайт Сандърс, Лорънс Хамънд, Дик Макнамара, Оуън Келог и неколцина други. Тази година прибавих и един начинаещ: Куентин Даниълс.

— Наистина ли? — попита тя почти с нотка на ревност. — Как може да си позволи нещо толкова скъпо?

— На кредит. Дадох му погасителен план. Заслужава си.

— И къде преподавате?

— В хангара във фермата на Дуайт Сандърс.

— А къде работите през годината?

— В лабораторията си.

Тя попита внимателно:

— Къде е тази лаборатория? Тук, в долината ли?

Той издържа погледа ѝ за момент, позволи ѝ да види веселието в неговия, както и че знае целта ѝ, сетне отговори:

— Не.

— И сте живели във външния свят през всички тези дванайсет години?

— Да.

— А дали — мисълта изглеждаше непоносима — имате работа като тази на останалите?

— О, да — веселието в погледа му придоби някакъв особен смисъл.

— Не ми казвайте, че сте втори помощник-счетоводител!

— Не, не съм.

— Тогава какво работите?

— Онова, което светът желае да работя.

— Къде?

Той поклати глава.

— Не, госпожице Тагарт. Ако решите да напуснете долината, това е едно от нещата, които не бива да знаете.

Той се усмихна отново по онзи дързък и личен начин, който сега показваше, че знае каква заплаха се съдържа в отговора му и какво означава тя за нея. После стана от масата.

Когато излезе, тя изпита чувството, че потокът на времето е тежест, която я притиска в неподвижната къща — като инертна, полутечна маса, която се хлъзгаше и разтегляше в темпо, а то не ѝ позволяваше да прецени дали са изминали минути или часове. Беше се излегнала в едно кресло във всекидневната, смазана от тежка, безразлична отпадналост — не желание да мързелува, а безсилие, заради потайното желание за насилие, което никакво по-слабо действие не може да удовлетвори.

Онова специално удоволствие, което беше изпитала, докато го наблюдаваше да яде храната, която беше приготвила — мислеше си тя, докато лежеше неподвижно със затворени очи, а умът ѝ, както и времето, се движеше из една вселена с премрежен, забавен ход — това беше удоволствието да знае, че му е доставила чувствена наслада, че една форма на удовлетворение на тялото му идва от нея.

Има причина, мислеше си тя, една жена да иска да готви за един мъж — о, не като задължение, не като постоянно занимание, само като рядък, специален ритуал, символ на... в какво са го превърнали проповедниците на женския дълг? Кастрираното изпълнение на неблагодарен труд се смяташе за женска добродетел, докато онова, което му придаваше значение, се смяташе за срамен грях... Работата с мазните петна, парата и слюзестите обелки в смрадлива кухня се смяташе за духовно занятие, акт на съобразяване с моралния дълг, докато значението на две тела в спалнята се смяташе за физическо задоволяване, отстъпление пред животинския инстинкт — без величие, без значение и без гордост на духа, на която да имат право въпросните животни.

Тя скочи на крака. Не искаше да мисли за външния свят или за неговия морален кодекс. Но знаеше, че не това е обектът на мислите ѝ. И тя не искаше да мисли за онова, към което се стремеше умът ѝ, за онова, към което се връщаше непрекъснато въпреки волята ѝ, по повелята на някаква собствена воля...

Крачеше из стаята, изпълнена с омраза към грозната, нервна, неконтролирана отпуснатост на движенията си, разкъсвана между нуждата да се накара да наруши вцепенението и осъзнаването, че не това е искала. Палеше цигари като мигновена илюзия за целенасочено действие и след миг ги хвърляше, усетила погнусата от подмяната на целта. Гледаше из стаята като неспокоен просяк, молещ физическите обекти да ѝ дадат мотив, искаше да намери нещо за чистене, за поправяне, за търкане, макар да знаеше, че нито една от тези задачи не си струва усилието. Когато нищо не си струва усилието, казваше някакъв строг глас в ума ѝ, това е просто завеса, покриваща желание, което си струва твърде много — какво искаш всъщност? Тя запали клечка кибрит и гневно насочи пламъка към цигарата, която забеляза, че виси незапалена в ъгъла на устните ѝ... „Какво искаш всъщност?“ — повтаряше гласът строго, като съдия. „Искам да се върне!“ — отговори тя, запращайки думите като беззвучен вик към някакъв обвинител вътре в нея, както човек би хвърлил кокал на животното, което го преследва, с надеждата да го отвлече, за да не се нахвърли върху него.

Искам да се върне, меко каза тя в отговор на обвинението, че няма причина за такова нетърпение... Искам да се върне, умолително каза тя в отговор на студеното напомняне, че нейният отговор не уравновесява везните на съдията... Искам той да се върне! — предизвикателно извика тя, борейки се да не изпусне единствената прекалена, предпазна дума в изречението.

Усети как главата ѝ клюма от изтощение като след дълъг побой. Цигарата, която държеше между пръстите си, беше изгоряла с половин инч. Тя я смачка и отново рухна в креслото.

Не се опитвам да избягам, мислеше си, не се опитвам да избягам, просто не мога да намеря път към някакъв отговор... Можеш да вземеш онова, което искаш, каза гласът, докато тя търсеше опипом пътя си през сгъстяващата се мъгла. Но ако си готова да дадеш по-малко от твоето пълно приемане, от цялостното ти убеждение — то това е предателство към всичко онова, което той представлява... Тогава нека ме проклина, помисли си, сякаш гласът се беше изгубил в мъглата и нямаше да я чуе, нека ме проклина утре... Искам... да се върне... Не чу отговор, защото главата и бе се отпуснала леко на стола — тя спеше.

Когато отвори очи, го видя на три стъпки от себе си, загледан в нея, като че стоеше там от известно време. Видя лицето му, и с яснотата на цялостното си възприятие, видя и значението на изражението му: беше тъкмо онова, с което се беше борила часове наред. Видя го, без да се учуди, защото още не си беше възвърнала съзнанието за каквато и да е причина, поради която това трябва да буди учудване.

— Точно така изглеждате — меко каза той, — когато заспivate в кабинета си. — Тя разбра, че и той не осъзнава напълно това, което ѝ е позволил да чуе: начинът, по който го каза, потвърди колко често го е мислел и поради каква причина. — Изглеждате така, сякаш ще се събудите в свят, в който нямате нищо за криене, и нищо, от което да ви е страх. Тя усети, че първото движение на лицето ѝ е било усмивка, разбра го в момента, в който усмивката изчезна, в който стана ясно, че и двамата са будни. Той добави спокойно и напълно осъзнато: — Но тук това е вярно.

Първата ѝ емоция в реалността беше чувство за мощ. Тя се изправи и седна с нехайно, но уверено движение, усещайки как движението преминава през тялото ѝ. Зададе му въпрос и забавеният му каданс, оттенъкът на небрежно любопитство, сякаш смисълът му беше очевиден, му придадоха нотка на презрение:

— Откъде знаете как изглеждам... в кабинета си?

— Казах ви, че ви наблюдавам от години.

— Как сте могли да ме наблюдавате толкова подробно? Откъде?

— Няма да ви отговоря сега — просто, без да я предизвиква отвърна той. Лекото преместване на рамото ѝ, когато се облегна назад, паузата, сетне ниският и по-дрезгав тон на гласа ѝ оставиха намек за победоносна усмивка:

— Кога ме видяхте за пръв път?

— Преди десет години — обясни той, гледайки право в нея, позволявайки ѝ да види, че отговаря на пълното, неизказано значение на нейния въпрос.

— Къде? — Думата беше почти като заповед.

Той се поколеба, сетне тя забеляза лека усмивка да играе по устните му, но не и в очите — усмивка, с която човек съзерцава с копнеж, горчивина и гордост нещо, което е придобил на мъчителна цена — очите му бяха насочени не към нея, а към тогавашното момиче.

— Под земята, на терминала на „Тагарт“ — отговори той.

Тя осъзна внезапно позата си: раменете ѝ бяха отпуснати на стола, беше безгрижна, наполовина излегната, с протегнат напред крак. Със строгата кройка на прозрачната си блуза, широката си селска пола, боядисана ръчно в ярки цветове, с тънките си чорапи и високите си токове, тя не изглеждаше като директор на железопътна компания. Осъзнаването на това я поразя в отговор на очите му, които сякаш виждаха не достижимото, а онова, което всъщност бе: негова прислужница.

Тя разпозна мига, в който една недоловима промяна в блясъка на тъмнозелените му очи отмести воала на дистанцията и замени панорамата на миналото с гледката на непосредственото настояще. Посрещна погледа му с онзи дързък поглед, който изразява усмивка, без да е мръднала и мускул на лицето си. Той се извърна, но докато прекосяваше стаята, стъпките му бяха красноречиви като глас. Тя знаеше, че той иска да напусне стаята, както го правеше всеки път — никога не оставаше за повече от едно кратко „лека нощ“, когато се прибираще вкъщи. Наблюдаваше борбата у него, изразена в стъпките му, започнали в една посока и свърнали в друга, или пък в увереността ѝ, че тялото ѝ се е превърнало в инструмент за директно усещане на неговото, като екран, който отразява и движенията, и мотивите му. Не беше сигурна. Знаеше само, че той, който никога не беше започвал или губил битка срещу самия себе си, сега нямаше сили да напусне стаята.

Поведението му сякаш не изразяваше напрежение. Свали си палтото, хвърли го настрани, остана по риза и седна срещу нея до прозореца в другия край на стаята. Но седна на облегалката на един стол, без да остава, ала и без да си тръгва. Тя усети лекото, почти фривно чувство на триумф от това, че го държи също толкова сигурно, колкото и чрез физически допир — за един миг, кратък и опасен, това беше по-удовлетворяваща форма на контакт. След това изпита внезапен, заслепяващ шок — като задъхване и писък някъде в нея — и тя затърси зашеметена какво го беше предизвикало. Разбра, че той просто се е облегнал леко на една страна и че е видяла нехайната му поза, дългата линия, преминаваща от рамото, през талията и бедрата му надолу по краката. Отклони поглед, за да не му позволи да види, че трепери, и изостави всички мисли за триумф и за това кой сега въплъщава силата.

— Виждал съм ви много пъти след това — спокойно и твърдо каза той, макар и малко по-бавно от обикновено, сякаш можеше да контролира всичко, освен нуждата си да говори.

— Къде сте ме виждали?

— На много места.

— Но сте се постарали да останете невидим? — Нямаше как да не забележи изражението му.

— Да.

— Защо? Бояхте ли се?

— Да.

Каза го просто и на нея й отне миг да разбере, че той признава колко добре е знаел какво би означавало за нея да го види.

— Знаехте ли коя съм, когато ме видяхте за първи път?

— О, да. Вторият ми най-лош враг.

— Какво? — Не беше го очаквала, но попита вече по-спокойно: — Кой е най-лошият?

— Доктор Робърт Стивънс.

— Слагате ме в една категория с него?

— Не. Той е мой осъзнат враг. Той е човекът, който продаде душата си. Не мислим да го връщаме. Но вие — вие бяхте една от нас. Знаех го дълго преди да ви видя. Знаех също, че последна ще се присъедините към нас и че най-трудно ще ви победя.

— Кой ви каза това?

— Франсиско.

Тя пропусна един миг, сетне попита:

— Какво е казал?

— Каза, че от всички в списъка ни вие ще сте най-трудната за побеждаване. Тогава чух за вас за пръв път. Франсиско сложи името ви в списъка. Каза ми, че сте единствената надежда и бъдеще за „Тагарт трансконтинентал“, че ще ни се противопоставяте дълго време, че ще водите отчаяна битка за железницата си, защото сте твърде издръжлива, смела и посветена на работата си.

— Той я погледна. — Не ми каза нищо друго. Говореше за вас така, сякаш просто обсъждаше поредния бъдещ стачник. Знаех, че сте приятели от детинство, това беше всичко.

— Кога ме видяхте?

— Две години по-късно.

— Как?

— Случайно. Беше късно през нощта... на пътническия перон на терминала на „Тагарт“. — Тя знаеше, че това е форма на отстъпление, той не искаше да го казва, и все пак трябваше да говори. Чу сподавеното напрежение и съпротивата в гласа му, но трябваше да говори, за да даде и на себе си, и на нея тази единствена форма на контакт. — Носехте вечерна рокля. Имахте пелерина, която наполовина се беше смъкнала от тялото ви, видях първо голите ви рамене, гърба и профила ви — за миг изглеждаше така, сякаш пелерината ще продължи да се смъква и ще останете там гола. След това видях, че носите дълга мантия с цвят на лед, като туника на гръцка богиня, но бяхте с късата коса и властния профил на американска жена. Изглеждахте абсурдно не на място на гаров перон — а и аз не ви виждах на гаров перон, виждах гледка, която никога не беше ме спохождала преди, но след това изведнъж осъзнах, че мястото ви е именно сред релсите, саждите и траверсите, че тъкмо това са подходящите декори за летящата мантия и голите рамене, за лице, толкова живо като вашето — тъкмо железопътният перон, а не апартамент със завеси. Вие изглеждахте като символ на лукса и мястото ви беше тъкмо там, където е неговият източник, вие сякаш връщахте богатството, грацията, екстравагантността и насладата от живота на собствениците им по право, на хората, които са създали железниците и фабриките. Носехте едновременно енергията и нейната награда, изразявахте комбинация от компетентност и лукс. А аз бях първият човек, който някога е определял по какъв начин тези две неща са неделими, така че си помислих: ако нашето време придаде форма на истинските си богове и издигне статуя на значението на една американска железопътна компания, тази статуя щеше да бъде вашата... После видях какво правите и разбрах коя сте. Давахте заповеди на трима служители на терминала, не чувах думите ви, но гласът ви звучеше решително, ясно и уверено. Разбрах, че сте Дагни Тагарт. Приблжих се достатъчно, за да чуя две изречения. „Кой е наредил?“ — попита един от мъжете. „Аз“ — отговорихте вие. Само това чух. Беше достатъчно.

— И после?

Той бавно вдигна поглед през стаята и срещна нейния, а потиснатото напрежение, което снижи гласа му и смекчи тона му, му

придаде и оттенък на самоирония — отчаяна и почти нежна:

— После разбрах, че да изоставя двигателя си не е било най-скъпата цена, която трябва да платя за тази стачка.

Тя се запита коя анонимна сянка сред пътниците, които бяха вървели забързано покрай нея — толкова несъществени и пренебрегнати, колкото парата от локомотивите, — коя сянка и лице са били неговите. Чудеше се колко близо е била до него в продължението на онзи, непознат за нея, момент.

— Защо не говорихте с мен — тогава или по-късно?

— Помните ли случайно какво правехте на терминала тази нощ?

— Помня смътно една нощ, в която ме извикаха от някакво парти. Баща ми беше извън града, а новият управител на терминала беше направил някаква грешка, която беше спряла целия трафик в тунелите. Старият управител беше напуснал неочаквано седмица преди това.

— Аз го накарах да напусне.

— Разбирам...

Гласът ѝ затихна, сякаш се отказваше от звука, а клепките ѝ се сведоха, сякаш се отказваха от зрението. Ако не беше издържал тогава, мислеше си тя, ако беше дошъл да я повика било тогава, било по-късно, до каква ли трагедия щяха да стигнат? Спомни си как се беше чувствала, когато беше извикала, че ще застреля разрушителя, щом го види...

Щях да го направя, мислеше си тя — не с думи, усещаше го само като вибриращо напрежение в стомаха си, щях да го застрелям след това, ако бях разбрала ролята му... И щеше да се наложи да я разбере... И все пак... — тя потръпна, защото осъзна, че ѝ се искаше тогава да е дошъл при нея, защото мисълта, която не можеше да допусне в ума си, но плуваше като тъмна топлина из тялото ѝ, беше: щях да го застрелям, но не и преди да...

Вдигна клепки и осъзна, че в нейните очи тази мисъл беше също толкова оголена за него, колкото за нея — в неговите. Видя премрежения му поглед и изопнатите му устни, видя го в ноктите на агонията, почувства се удавена от ликуващото желание да му причини болка, да я види, да я наблюдава — да я наблюдава отвън границите на неговата и на собствената си издръжливост, сетне да го хвърли в безпомощността на удоволствието.

Той стана и извърна очи и тя не можа да разбере дали лекото повдигане на главата или напрежението на чертите му правеше лицето му да изглежда странно спокойно и открито, сякаш беше лишено от емоция — до голата чистота на структурата си.

— Всеки човек, от когото вашата компания имаше нужда и когото изгубихте през последните десет години — каза той, — аз направих така, че да го изгубите. — Гласът му беше равен и блестящо прост като на счетоводител, който напомня на безразсъден купувач, че цената е нещо абсолютно, от което не може да избяга. — Аз издърпах всяка подпорна греда изпод „Тагарт трансконтинентал“ и ако решите да се върнете, ще видя как компанията рухва върху главата ви.

Той се обърна и понечи да излезе от стаята. Тя го спря. Гласът ѝ, много повече от думите, го накара да спре — беше нисък, без следа от емоция, само с пропадаща тежест, и единственият му оттенък беше някакъв провлечен тон, като вътрешно ехо, който приличаше на заплахата; това беше глас, който моли, от човек, който още пази представата за чест, но тя отдавна вече не го интересува:

— Искате да ме задържите тук, нали?

— Повече от всичко на света.

— Бихте могли да ме задържите.

— Знам.

Гласът му съдържаше същия звук като нейния. Той изчака, за да възвърне контрола над дишането си. Когато заговори отново, гласът му беше тих и ясен, с някакво подчертано чувство, което беше почти като усмивка с разбиране:

— Искам да приемете това място. Каква полза би имало физическото ви присъствие, лишено от значение? Това е тъкмо онази фалшива реалност, с която повечето хора се залъгват цял живот. Аз не мога да го правя. — Той се обърна и тръгна. — Нито пък вие. Лека нощ, госпожице Тагарт.

Той влезе в спалнята си и затвори вратата.

Вече беше отвъд царството на мисълта, лежеше в леглото си в тъмната стая, неспособна нито да мисли, нито да спи. Стенещата ярост, която изпълваше ума ѝ, беше само като чувство в мускулите ѝ, но нейният тон и нейните гърчещи се сенки бяха като умолителен вик, който тя осъзнаваше не като думи, а като болка: нека дойде, нека нахълта, да вървят по дяволите и железницата, и стачката му, и всичко,

с което живеем, да върви по дяволите всичко, което сме били и сме! Ако трябва да умра, нека умра, но да е утре, нека той да дойде тук, на каквато и да е цена, не ми е останало нищо, което да не искам да му продам — това ли означава да се превърнеш в животно? Сигурно и аз съм животно... Тя лежеше по гръб, с длани, притиснати в чаршафа, за да се спре, да не стане и да не влезе в стаята му, осъзнала, че е способна дори на това...

Това не съм аз, това е тяло, което не мога нито да търпя, нито да контролирам... Но някъде вътре в нея — не под формата на думи, а като топка неподвижност — присъстваше съдията, който я наблюдаваше, ала вече не със строг упрек, а с одобрение и радост, сякаш казваше: тялото ти ли? Ако той не беше онова, което знаеш, че е, щеше ли тялото ти да те доведе дотук? Защо твоето тяло иска тъкмо неговото, а не нечие друго? Мислиш ли, че наистина проклинаш нещата, които и двамата сте преживели? Проклинаш ли онова, което почиташ точно в този момент, със самото си желание? Нямаше нужда да чува думите, знаеше ги, винаги ги беше знаела...

След малко изгуби сиянието на това познание и не остана нищо друго, освен болката и притиснатите в чаршафа длани... и почти безразличният въпрос дали и той е буден и се бори със същото мъчение.

В къщата не се чуваше и звук, тя не видя никаква светлина от прозореца му по дънерите на дърветата отвън. След доста време тя чу от мрака на стаята му два звука, които ѝ дадоха пълен отговор — разбра, че той е буден, но няма да дойде — чуха се стъпки и щракване на запалка.

* * *

Ричард Хали спря да свири, извърна се от пианото и погледна Дагни. Видя я как свежда неволно лице, за да скрие твърде силна емоция, изправи се, усмихна се и каза меко:

— Благодаря.

— Ама не... — прошепна тя, защото знаеше, че дължи благодарност, но че е безполезно да я изразява. Мислеше си за годините, в които е писал творбите, които тъкмо ѝ беше изсвирил, тук,

в тази малка хижа на склона в долината, когато цялото това невероятно великолепие от звуци е било оформено — като издигащ се паметник на една идея, която приравнява чувството за живот с чувството за красота. Докато в същото това време тя е вървяла по улиците на Ню Йорк, в безнадеждно търсене на някаква наслада, с писъците на съвременните симфонии зад гърба си, сякаш изплюти от възпаленото гърло на високоговорител, който кашля злобната си омраза към съществуването.

— Наистина го мисля — с усмивка каза Ричард Хали. — Аз съм бизнесмен и никога не правя каквото и да е без заплащане. Вие ми платихте. Разбирате ли защо исках да свиря пред вас тази вечер?

Тя вдигна глава. Той стоеше в средата на всекидневната, бяха сами, прозорецът беше отворен в лятната нощ, към тъмните дървета по дългия склон от тераси, които слизаха към отдалечените светлинки в долината.

— Госпожице Тагарт, за колко хора творбите ми означават толкова много, колкото за вас?

— Не са много — просто отговори тя, без да се хвали, без да го ласкае, като обективен знак на почит към строгите ценности, за които ставаше въпрос.

— Това е възнаграждението, което искам. Малцина могат да си го позволят. Нямам предвид вашата наслада, нямам предвид вашето чувство — по дяволите емоциите! — имам предвид вашето разбиране и факта, че вашата наслада е от същото естество като моята, че тя произтича от същия източник: от вашата интелигентност, от съзнателната преценка на един интелект, способен да оцени моята творба по стандарта на същите ценности, в името на които тя е написана — имам предвид не факта, че ви разчувства, а че почувствахте това, което аз желяех да почувствате, не факта, че се възхищавате на творбата ми, а че ѝ се възхищавате заради нещата, които аз желяех да предизвикват възхищение. — Той се разсмя и продължи.

— Има само една страст у повечето хора на изкуството, която е по-бурна от жаждата им да са предмет на възхищение: страхът им да идентифицират същността на възхищението, което получават. Аз обаче никога не съм споделял тези страхове. Не се зальгвам относно творчеството си или отклика, който търся — ценя и двете твърде високо. Не ме е грижа, ако ми се възхищават безпричинно,

емоционално, интуитивно, инстинктивно — или сляпо; не ме е грижа за слепотата в никоя от формите ѝ — имам твърде много за показване. Не ме интересува и глухотата — имам твърде много за казване. Не ме е грижа, ако някой ми се възхищава със сърцето си, а само — ако го прави с главата си. И когато намеря потребител с тази безценна способност, тогава моето изпълнение е взаимна търговия с взаимна изгода. Човекът на изкуството е търговец, госпожице Тагарт, най-неотстъпчивият и най-взискателният от всички търговци. Разбирате ли ме сега?

— Да — недоверчиво каза тя, — разбирам ви. Недоверчиво, защото чуваше своето собствено верую за морална гордост, избрано от човек, от когото най-малко беше очаквала да го избере.

— Ако наистина е така, защо изглеждахте толкова трагично само преди миг? За какво съжалявахте?

— За годините, в които творбите ви са останали нечути.

— Нищо подобно. Изнасям два или три концерта всяка година. Тук, в Дерето на Голт. Следващата седмица ще има един. Надявам се да дойдете. Цената на билета е двацет и пет цента.

Тя не можа да се сдържи да не се засмее. Той също се усмихна, после лицето му постепенно стана сериозно — сякаш под напора на някакво неизказано видение. Той гледаше мрака през прозореца, към мястото, на което в един процеп между клоните, с изпит от лунната светлина цвят, останал единствено с металния си блясък, висеше знакът на долара — като фигура от бляскава стомана, гравирана в небето.

— Виждате ли защо бих дал три дузини модерни артисти за един истински бизнесмен?... Независимо дали е симфония или мина за въглища, цялата работа е акт на съзидание и носи едно и също начало: ненарушена способност да гледаш със собствените си очи — което означава: способност да се извършва рационално разпознаване — което означава: способност се види, свърже и да се направи онова, което не е било виждано, свързвано или правено преди. Онази блестяща визия, за която казват, че принадлежи на авторите на симфонии и романи — каква мислят, че е движещата дарба на хората, които откриват как да използват нефта, как да експлоатират мина, как да построят двигател? Онзи свещен огън, за който се твърди, че гори у музикантите и поетите — какво предполагат, че движи индустриалеца

да се опълчи срещу целия свят заради своя нов метал, както са правили през всички векове изобретателите на самолета, строителите на железницата, откривателите на нови бацили или нови континенти?... Някаква безкомпромисна преданост в стремежа към истината ли, госпожице Тагарт? Чували ли сте моралистите и любителите на изкуството през вековете да говорят за безкомпромисната преданост на артиста в стремежа към истината? Посочете ми по-велик пример за такава преданост от акта на човек, който заявява, че Земята все пак се върти, или от акта на човек, който казва, че сплав от стомана и мед има определени свойства, които ѝ дават възможност да върши определени неща, че тя представлява еди-какво си и има еди-какви си свойства — и дори светът да го изтезва или да го смачка, той няма да даде лъжливи показания срещу доказателствата на своя разум! Това, госпожице Тагарт, този вид дух, кураж и любов към истината — в противовес с един немарлив безделник, който обикаля, самолюбиво убеждавайки ви, че почти е стигнал съвършенството на лунатик, защото е артист, който няма ни най-малка идея какво представлява или означава изкуството му, той не е ограничаван от такива недодялани концепции като „битие“ или „смисъл“, той е изразното средство на висши тайнства, той не знае как или защо е създал своята творба, тя просто е излязла от него спонтанно, като бълвоч, повърнат от пияница, той не я е обмислял, той не би се унижил да я обмисля, той просто я е почувствал, всичко, което трябва да прави е да чувства — той чувства, той, безхарактерният, с несвързаната реч и вечно шарещите очи, лигавещият се, потръпващ, неизчезващ негодник! Аз, който знам каква дисциплина, какви усилия, какво напъгване на ума, какво безпощадно изтощение са нужни, за да се постигне ясен и мощен стил, за да се създаде едно произведение на изкуството — аз, който знам, че е нужен труд, такъв, пред който каторгата прилича на почивка, и възискателност, каквато дори садистичният водещ на армейска строева подготовка не може да наложи — аз бих предпочел механика от въглищната мина пред ходещото изразно средство на висши тайнства. Механикът знае, че не неговите чувства поддържат движението на вагонетките с въглища под земята — и той знае какво поддържа движението им. Чувства? О, да, ние чувстваме — вие, той и аз, ние фактически сме единствените хора, способни да чувстват — и ние знаем кое поражда чувствата ни. А това, което не познаваме и чието научаване забавихме

твърде дълго, е природата на онези, които твърдят, че не са отговорни за чувствата си. Не знаем какво чувстват те. Научаваме го сега. Грешката ни струваше скъпо. И най-виновните за това ще платят най-трудната цена — както, в името на справедливостта, са длъжни. Най-виновни за това са истинските артисти, които сега ще видят, че ще бъдат изстребени първи и че те са подготвили триумфа на собствените си изстребители, като са подпомогнали унищожаването на единствените си защитници. Защото, ако има по-трагичен глупак от бизнесмена, който не осъзнава, че е представител на най-висшия творчески дух на човека — то това е артистът, който смята бизнесмена за свой враг.

Това е вярно, мислеше си тя, вървейки из улиците на долината и гледайки с детска възбуда блещукащите на слънцето витрини — вярно е, че бизнесмените тук имат целенасочената избирателност на изкуството. А изкуството — продължи, като седна в тъмнината пред дълъгата концертна сцена и слушаше контролираната сила и математическата точност на музиката на Хали — носи строгата дисциплина на бизнеса.

И двете носят светлината на инженерното творение, мислеше тя, докато седеше сред редиците пейки под открито небе и наблюдаваше Кей Лъдлоу на сцената. Беше преживяване, което не беше изпитвала от детството си — да бъдеш прикован три часа от пиеса, която разказва история, която не е виждала преди, с думи, които не е чувала, и тема, която не е избрана от „вечните теми“ на вековете. Беше забравеното удоволствие да стои на нокти пред находчивото, неочакваното, логичното, целенасоченото, новото и да го вижда въплътено в представление и в невероятната артистичност на жена, която играеше роля, чиято красота на духа беше равна на физическото ѝ съвършенство.

— Затова съм тук, госпожице Тагарт — каза Кей Лъдлоу, усмихвайки се в отговор на коментара ѝ след представлението. — Каквото и качество на човешкото величие да имам таланта да изобразявам — това беше качеството, което външният свят искаше да принизи. Караха ме да играя само символи на покварата, проститутки, преследвачки на развлечения, разбивачки на семейства, които винаги биват побеждавани накрая от малкото момиченце на съседите,

символизиращо добродетелта на посредствеността. Използваха таланта ми, за да го охулят. Затова напуснах.

Дагни си помисли, че от детството си не е изпитвала такова възторжено чувство след театрална пиеса — чувството, че в живота има неща, които си струва да се достигнат, а не че си разгледал в подробности някаква страна от живота в клоаките, която не е имало причина да виждаш. Докато публиката се разпиляваше в мрака сред осветените редици от пейки, тя забеляза Елис Уайът, съдията Нарангансет, Кен Данагър — мъже, за които някога казваха, че презират всяка форма на изкуство.

Последното, което видя тази вечер, бяха две високи, изправени, слаби фигури, които вървяха заедно по пътеката сред скалите, а лъчът на фенерче проблесна веднъж по златото на косите им. Това бяха Кей Лъдлоу и Рагнар Данешолд, и тя се запита дали можеше да понесе да се върне в свят, където точно тези двамата бяха осъдени на унищожение.

Пробуденото чувство за собственото ѝ детство се връщаше всеки път, когато срещаше двамата синове на младата жена, която притежаваше пекарната. Тя често ги виждаше по пътеките в долината — две безстрашни същества, на седем и на четири години. Те се изправяха срещу живота така, както го беше правила и тя. Нямаха изражението, което беше виждала по лицата на децата във външния свят — изражение на страх, потайно и подигравателно, изражение на дете, което се защитава срещу възрастните, защото открива непрекъснато, че чува само лъжи, и се учи да изпитва омраза. Двете момчета демонстрираха открита, радостна, приятелска самоувереност, като котенца, които не очакват да бъдат наранени — имаха невинно, естествено, лишено от самохвалство чувство за собствената си значимост и невинна вяра в способността на всеки непознат да я признае; изпитваха онова живо любопитство, което може да ги заведе навсякъде със сигурността, че животът не съдържа нищо недостойно или недостъпно за откриване, и се държаха така, сякаш ако се сблъскаха със злото, щяха да го отхвърлят с презрение — не като опасност, а като глупост, — нямаше да го приемат със засегнато примирение, като закон на съществуването.

— Те са моята кариера, госпожице Тагарт — каза младата майка в отговор на думите ѝ, докато увиваше един топъл хляб и ѝ се

усмихваше от другата страна на тезгяха. — Те са професията, която избрах, която, въпреки всички празни приказки за майчинството, човек не може да практикува успешно във външния свят. Мисля, че познавате съпруга ми, той е преподавателят по икономика, който работи като водопроводчик за Дик Макнамара. Знаете, разбира се, че в тази долина не може да има колективни ангажименти и семействата и роднините могат да дойдат тук само ако всеки положи клетвата по собствено, свободно убеждение. Дойдох тук не само заради професията на съпруга си, но и заради собствената си. Дойдох тук, за да възпитам децата си като човешки същества. Няма да ги предам на образователни системи, предназначени да замъгляват мозъка на детето, да го убедят, че разумът е безсилен, че съществуването е ирационален хаос, с който не можем да се справим, и така да ги натикват в състояние на хроничен страх. Възхищавате се на разликата между моите деца и тези във външния свят ли, госпожице Тагарт? Причината е съвсем проста. Причината е, че тук, в Дерето на Голт, няма човек, който да не сметне, че е чудовищно да подхвърли на дете и най-малкото внушение за ирационалност.

Докато гледаше тримата ученици на доктор Акстън вечерта на годишната им среща, тя си мислеше за учителите, които училищата в света са изгубили. Единственият друг гост, когото той беше поканил, беше Кей Лъдлоу. Шестимата седяха в задния двор на къщата му, светлината на залеза обливаше лицата им, а дъното на долината се съгъстяваше в мека синя пара далеч отдолу. Тя гледаше учениците му, трите гъвкави, ловки тела, полуизтегнати в съгъваемите столове, в поза на спокойно удовлетворение, облечени в панталони, леки якета и разкопчани ризи: Джон Голт, Франсиско д'Анкония, Рагнар Данешолд.

— Не се учудвайте, госпожице Тагарт — каза доктор Акстън, — и не правете грешката да мислите, че тези трима мои ученици са някакъв вид свръхчовешки същества. Те са нещо много по-велико и смайващо: те са нормални хора, нещо, което светът никога не е виждал, и техният подвиг е, че са успели да оцелеят като такива. Необходими са изключителен ум и още по-изключителна почтеност, за да останеш недокоснат от разрушаващите мозъка влияния на световните доктрини, натрупаното зло на вековете, да останеш човечен, тъй като човешко е единствено рационалното.

Тя почувства някакъв нов оттенък в отношението на доктор Акстън, някаква промяна в строгостта на обичайната му резервираност — той я включваше в техния кръг, сякаш беше нещо повече от гост. Франсиско се държеше така, сякаш присъствието ѝ на тяхното събиране беше естествено и можеше да се приеме радостно за даденост. Лицето на Голт не отразяваше никаква реакция, поведението му беше на вежлив придружител, който я беше довел тук по искане на доктор Акстън.

Забеляза, че очите на доктор Акстън непрестанно се връщат върху нея, с някаква спокойна гордост, че показва студентите си на възприемчив наблюдател. Думите му продължаваха да се въртят около една и съща тема, беше като баща, който е намерил слушател, заинтригуван от най-любимия му въпрос:

— Трябваше да ги видите, докато бяха в колежа, госпожице Тагарт. Нямаше други момчета, „обусловени“ от толкова различни среди, но — по дяволите обуславянето — трябва да са се харесали от пръв поглед сред хилядите други в кампуса. Франсиско, най-богатият наследник в света, Рагнар, европейският аристократ, и Джон, човекът, създал се сам във всякакъв смисъл — дошъл от никъде, без стотинка, без родители, без връзки. Всъщност е син на някакъв механик от бензиностанция на някакъв забравен кръстопът в Охайо, напуснал е дома си на дванайсет, за да си пробие път сам, но аз винаги съм мислил, че е дошъл на този свят като Минерва, богинята на мъдростта, която е изскочила от главата на Юпитер напълно израснала и въоръжена... Помня деня, когато видях тримата за пръв път. Седяха в задния край на класната стая, аз четях специален курс за докторанти, толкова труден, че малцина външни хора изобщо рискуваха да посещават точно тези лекции. Тези тримата изглеждаха твърде млади дори за първокурсници — тогава са били на по шестнайсет, както научих по-късно. В края на тази лекция Джон се изправи и ми зададе въпрос. Беше въпрос, който аз, като учител, бих се гордял да чуя от студент, учил шест години философия. Беше въпрос, свързан с метафизиката на Платон, който самият Платон не е успял да си зададе. Аз отговорих и помолих Джон да дойде в кабинета ми след лекцията. Той дойде, и тримата дойдоха, аз видях другите двама в преддверието и ги пуснах да влязат. Говорих им цял час, после отмених всичките си срещи и им говорих цял ден. След това уредих да преминат курса и да

получат кредитите си за него. Минаха го. Получиха най-високите оценки в курса. Основните им предмети бяха два: физика и философия. Изборът им удиви всички, освен мен: съвременните мислители смятаха за ненужно да се разбира действителността, а съвременните физици смятаха за ненужно да се мисли. Аз разбирах по-добре истината — онова, което ме удиви, беше, че и тези деца го знаеха... Робърт Седълър оглавяваше Физическия факултет, а аз — Философския. Ние двамата отменихме всички правила и ограничения за тези трима студенти, спестихме им цялата рутина, второстепенните курсове, натоварвахме ги с най-трудните задачи и разчистихме пътя им към дипломиране в две специалности в рамките на четирите години. Те работеха за това. И през тези четири години работеха и за да се издържат. Франсиско и Рагнар получаваха издръжка от родителите си, Джон нямаше нищо, но и тримата работеха почасово, за да придобият собствен опит и пари. Франсиско работеше в медна леярна, Джон — в железопътно депо, Рагнар — не, госпожице Тагарт, Рагнар не беше най-буйният, а тъкмо най-уравновесеният от тримата — той работеше като администратор в университетската библиотека. Имаха време за всичко, което искаха, но нямаха никакво време за хората или за някакви социални дейности в кампуса. Те... Рагнар! — внезапно, остро викна той. — Не сядай на земята!

Данешолд се беше изплъзнал и сега седеше на тревата с глава, облегната на коленете на Кей Лъдлоу. Той се изправи послушно и се засмя. Доктор Акстън се усмихна с нотка на извинение.

— Стар мой навик — обясни той на Дагни. — „Условен“ рефлекс, предполагам. Казвах му го често през годините в колежа, когато го хващах да седи на тревата в задния ми двор, в студени, мъгливи вечери. По този начин показваше, че е безмилостен, караше ме да се притеснявам, трябваше да знае, че е опасно, и... — той спря рязко, прочете в очите на Дагни своята собствена мисъл: мисълта за опасността, срещу която порасналият Рагнар е решил да се изправи. Доктор Акстън вдигна рамене и разпери ръце в жест на безпомощна самоирония. Кей Лъдлоу му се усмихна с разбиране.

— Къщата ми беше досами кампуса — продължи с въздишка той, — на една отвесна скала над езерото Ери. Прекарвахме много вечери заедно, ние четиримата. Седяхме както сега, в задния ми двор, в есенните или пролетните вечери, само дето вместо този гранитен

склон пред нас беше повърхността на езерото, разпростряла се в спокойна, безбрежна шир. През тези вечери трябваше да работя поусилено, отколкото в която и да е класна стая, да отговарям на всички въпроси, които ми задаваха, да обсъждам темите, които повдигаха. Към полунощ правех топъл шоколад и ги карах да го изпият — подозирах, че никога не отделят време, за да се нахранят както трябва — и след това продължавахме да говорим, докато езерото изчезнеше в пълен мрак и небето изглеждаше по-светло от земята. На няколко пъти оставахме там, докато не забележех изведнъж, че небето потъмнява, а езерото избледнява и сме само на няколко изречения от зазоряването. Трябваше да обърна внимание, че не спят достатъчно, но обикновено го забравях, губех чувството си за време — когато те бяха там, винаги се чувствах така, сякаш е рано сутрин и пред нас се простира дълъг, неизчерпаем ден. Те никога не говореха за това какво искат да могат да направят в бъдеще, никога не се чудеха дали някаква мистериозна всемогъща сила не им е дарила непознаваем талант, за да постигат нещата, които тя иска — говореха само за онова, което ще направят. Дали привързаността превръща хората в страхливци? Знам, че чувствах страх само в редките моменти, когато ги слушах и си мислех в какво се превръща светът и с какво ще трябва да се сблъскам по-нататък. Страх ли? Да — но това беше нещо повече от страх. Това беше онази емоция, която прави хората способни да убиват — изпитвах я, когато си помислих, че целта на световния ход е да разруши тези деца, че тези трима мои синове са белязани за жертвоприношение. О, да, бих убил — но кого да убия? Всички и никого, нямаше един-единствен враг, нямаше център, нямаше злодей, не беше глупаво ухиленият социален работник, неспособен да изкара и стотинка, или грабливият бюрократ, уплашен от сянката си — цялата земя потъваше в мръсотията на ужаса, бутана от ръката на всеки уж приличен човек, който вярва, че нуждата е по-свята от способността, а съжалението — от справедливостта. Но това бяха само редки моменти. Не се чувствах така винаги. Слушах децата си и знаех, че нищо няма да ги спре. Гледах ги, докато седяха в задния ми двор, а оттатък къщата бяха високите, тъмни сгради на онова, което още е паметник на непоробената мисъл, университетът „Патрик Хенри“. Още по-далеч бяха светлините на Кливлънд, оранжевият отблясък на стоманодобивните заводи зад батареите от комини, проблясващите

червени светлини на радиокулите, дългите бели лъчи на летищата и черният ръб на небето... И си мислех, че в името на всяко величие, което някога е съществувало и е движело този свят, величието, на което те бяха последната издънка, те ще победят... Спомням си една нощ, когато забелязах, че Джон мълчи от дълго време, и видях, че е заспал, проснат на земята. Другите двама признаха, че не е спал от три дни. Изпратих ги у дома веднага, но сърце не ми даваше да го будя. Беше топла пролетна нощ, донесох одеяло, завих го и го оставих да спи там, където си беше. Стоях до него до сутринта и докато наблюдавах лицето му на звездната светлина, сетне и първия слънчев лъч по необезпокояваното му чело и затворените клепки, преживях нещо, което не беше молитва, защото не се моля. Това бе онова състояние на духа, за което молитвата е погрешно насочен опит: пълно, уверено, утвърждаващо себеотдаване на любовта към справедливото. На сигурността, че справедливото ще победи и че това момче ще има бъдещето, което заслужава. — Той посочи долината. — Не очаквах да е толкова велико — или толкова трудно.

Беше се стъмнило и планините се бяха слели с небето. Сякаш увиснали в пространството, под тях се виждаха светлините на долината, червеният дъх на леярната на Стоктън над тях и осветената редица прозорци на къщата на Мълиган — като железопътен вагон, изстрелян в небето.

— Имах съперник — бавно каза доктор Акстън. — Беше Робърт Стедлър... Не се мръщи, Джон, това е минало... Джон го обичаше някога. Е, аз също — не, не съвсем, но онова, което изпитвах към ум като този на Стедлър, беше болезнено близо до любовта, беше най-рядкото удоволствие: възхищението. Не, не го обичах, но и двамата се чувствахме така, сякаш сме последните оцелели от някаква изчезваща епоха или земя в нечленоразделното блато на посредствеността наоколо. Смъртният грях на Робърт Стедлър беше, че той никога не разбра коя е истинската му родина... Мразеше глупостта. Това беше единствената емоция, която съм го виждал да демонстрира към хората — хаплива, горчива, отегчена омраза към всяка некадърност, която смееше да му се противопостави. Искаше да върши нещата по своя начин, искаше да го оставят на мира да гони целите си, искаше да измете хората от пътя си и никога не разбра какви са средствата за това, каква е същността на този път или на враговете му. Той тръгна по

прекия път. Усмихвате се, госпожице Тагарт? И вие го мразите, нали? Да, знаете по какъв пряк път пое... Казал ви е, че бяхме съперници за тези трима студенти. Вярно беше — така де, аз не мислех така за това, но знаех, че той го мисли. Ако сме били съперници, аз имах едно предимство: знаех защо имат нужда от професиите и на двамата ни, а той никога не разбра интереса им към моята. Никога не разбра важността ѝ за самия него — което в крайна сметка го и разруши. Но в тези години той беше още достатъчно жив, за да сграбчи тези трима студенти. И „сграбчване“ е точната дума. Тъй като интелигентността беше единствената ценност, която той обожаваше, той ги стисна така, сякаш бяха негово лично съкровище. Винаги е бил много самотен човек. Мисля, че през целия му живот Франсиско и Рагнар са били единствената му любов, а Джон — единствената му страст. Именно Джон той смяташе за свой наследник, за свое бъдеще, за собственото си безсмъртие. Джон възнамеряваше да стане изобретател, което означаваше, че трябва да бъде физик — той трябваше да направи доктората си под ръководството на Робърт Стедлър. Франсиско възнамеряваше да напусне, след като завърши, и да започне да работи — щеше да бъде съвършена комбинация от нас двамата, неговите интелектуални бащи — индустриалец. А Рагнар — не знаете каква професия си беше избрал Рагнар, нали, госпожице Тагарт? Не, не беше летец-изпитател, нито изследовател на джунглите, нито пък водолаз. Беше нещо много по-смело. Рагнар искаше да стане философ. Абстрактен, теоретичен, академичен, уединен в кула от слонова кост философ... Да, Робърт Стедлър ги обичаше. И все пак — казах, че бих убил, за да ги защита, само дето нямаше кого да убивам. Ако това беше решението — а, разбира се, не беше така, — човекът за убиване беше Робърт Стедлър. От всички възможни хора, от цялата възможна вина за злото, което сега унищожава света — неговата вина е най-тежка. Той притежаваше ума, за да прозре по-добре. Носеше единственото почтено и успяло име, което по-късно беше използвано за насърчение на властта на мародерите. Той беше човекът, който хвърли науката във властта на техните пушки. Джон не го очакваше. Нито пък аз... Джон се върна за докторантурата си по физика. Но не я завърши. Напусна в деня, когато Робърт Стедлър подкрепи основаването на Държавния научен институт. Срегнах Стедлър случайно в коридора на университета, когато излизаше от кабинета си след разговора си с

Джон. Изглеждаше променен. Надявам се никога вече да не видя подобна промяна в лицето на човек. Видя ме да се приближавам, не осъзнаваше, но аз знаех какво го накара да се обърне към мен и да изкрещи: „Гадни ми се от вас, непрактични идеалисти!“ Аз се извърнах. Знаех, че съм чул човек да произнесе смъртна присъда за себе си... Госпожице Тагарт, помните ли въпроса, който ми зададохте за тримата ми ученици?

— Да — прошепна тя. — Успях да доловя от въпроса ви какво ви е казал Робърт Стедлър за тях. Кажете ми, защо изобщо говорихте за тях?

Той видя леко раздвижване в горчивата ѝ усмивка.

— Той ми разказа тяхната история като оправдание за вярата си в безсилието на човешката интелигентност. Даде ми ги като пример за разбитите си илюзии. Каза, че са имали способности, които човек може да очаква да променят хода на света.

— Нима не го направиха?

Тя кимна бавно и задържа главата си сведена за дълго, в знак на съгласие и почит.

— Онова, което искам от вас, госпожице Тагарт, е да разберете цялата злина на онези, които твърдят, че са се убедили от опит, че Земята е царство на злото, където доброто няма шанс за победи. Да проверят предпоставките си. Да проверят стандартите си за ценност. Да проверят — преди изобщо да са си позволили безсрамно да изречат нещо за злото като необходимост — дали знаят какво е добро и какви условия изисква то. Робърт Стедлър вярва, че интелигентността е безсилна и че човешкият живот може да бъде единствено ирационален. Дали е очаквал Джон Голт да стане велик учен, готов да работи под заповедите на доктор Флойд Ферис? Очаквал ли е Франсиско д'Анкония да стане велик индустриалец, готов да произвежда по заповедите и в полза на Уесли Мауч? Очаквал ли е Рагнар Данешолд да стане велик философ, готов да преподава под заповедите на доктор Саймън Причът, че няма ум и че само силата има право? Дали това е бъдеще, което Робърт Стедлър би сметнал за рационално? Искам да обърнете внимание, госпожице Тагарт, че тези, които крещят най-силно за разбитите си илюзии, за провала на добродетелта, за безсилието на разума и немощта на логиката, са тъкмо онези, които са постигнали пълния, точен, логичен резултат от идеите, които са

проповядвали — толкова безмилостно логичен, че те не смеят да го назоват. В свят, в който се проповядва несъществуването на разума, моралната оправданост на управление с груба сила, наказването на компетентните в полза на некомпетентните, жертването на най-доброто заради най-лошото — в такъв свят най-добрите трябва да се обърнат срещу обществото и да се превърнат в най-смъртоносните му врагове. В такъв свят Джон Голт, човек с неоценима сила на ума, остава общ работник; Франсиско д'Анкония, чудодееен производител на богатство, става пройдоха, а Рагнар Данешолд, човек на просветлението, става човек на насилието. Обществото — и доктор Робърт Седлър постигнаха всичко, което защитаваха. От какво могат да се оплачат? Че Вселената е ирационална ли? Нима?

Той се усмихна — усмивката му изразяваше безжалостната нежност на увереността.

— Всеки човек изгражда света си по свой образ и подобие — каза той. — Той има силата да избира, но не и силата да избяга от необходимостта да прави избор. Ако се откаже от тази сила, той се отказва и от статута си на човек, и смилащият всичко хаос на ирационалното е резултатът, който ще постигне в сферата си на съществуване — и то по свой собствен избор. Който съхрани и една мисъл, неувредена от отстъпки пред волята на другите, който въплъти и една клечка кибрит или малка градина, изработени като образи в съзнанието му — той е човек, и то само в тези рамки, които пък са единствената мярка за неговата добродетел. Те — той посочи учениците си — не правеха отстъпки. Това — посочи долината — е мярката за онова, което са съхранили, и онова, което са... Сега мога да повторя отговора на въпроса, който ми зададохте, защото знам, че ще го разберете напълно. Попитахте ме дали съм горд с това, в което са се превърнали тримата ми синове. По-горд съм, отколкото някога съм се надявал. Горд съм с всяко тяхно действие, с всяка тяхна цел, и с всяка ценност, която са избрали. И това, Дагни, е целият ми отговор.

Той произнесе малкото й име с бащински тон, беше казал последните две изречения, загледан не в нея, а в Голт. Тя видя как Голт му отвърна с открит поглед, останал неподвижен за миг, като знак за потвърждение. Сетне очите на Голт се преместиха към нейните. Тя го видя да я гледа така, сякаш носеше неизказана титла, която висеше в безмълвието помежду им, титла, която доктор Акстън й беше дал, но

не беше изказал на глас, и която никой от другите не беше уловил — тя видя в очите на Голт искрица на развеселеност заради нейния шок, на подкрепа, и — невероятно — на нежност.

* * *

„Д’Анкония мед“ №1 беше малък прорез в лицето на планината, който изглеждаше така, сякаш нож беше направил няколко среза и бе оставил скална тераса, червена като рана, върху червеникавокафявия склон. Слънцето я обливаше. Дагни стоеше на края на пътеката, хванала ръката на Голт от едната страна, и тази на Франсиско от другата, а вятърът духаше в лицата им и политаше над долината, на две хиляди фута надолу.

Това, мислеше тя, докато гледаше мината, е историята на човешкото богатство, изписана върху планините: над прореза се бяха привели няколко борови дървета, изкривени от бурите, които бяха бушували в пущинака векове наред. Шестима мъже работеха по терасите и огромна маса сложни машини очертаваше деликатни линии в небето, повечето работа вършеха машините. Дагни забеляза, че Франсиско представя царството си колкото на нея, толкова и на Голт, ако не и повече.

Не си я виждал от миналата година, Джон... Чакай само да я видиш след година. Ще приключи откън, само след няколко месеца, и после това ще е постоянната ми работа. Боже, не, Джон — каза той през смях в отговор на някакъв въпрос. Но внезапно тя улови особеност му поглед — всеки път, щом се спреше върху Голт; беше същият, който беше видяла в очите му, когато стоеше в стаята ѝ, стиснал здраво ръба на една маса, за да преживее непоносим момент: тогава изглеждаше така, сякаш вижда някого пред себе си. Бил е Голт, помисли си, образът на Голт му е помогнал да премине през това.

Някаква част от нея изпитваше неясен страх: усилието, което беше направил Франсиско в онзи момент, за да приеме загубата ѝ и съперника си — като цена, която се изискваше заради неговата битка, — му беше струвало толкова много, че дори не беше в състояние да заподозре истината, която доктор Акстън вече беше отгатнал. Какво ще му причини, когато научи? — питаше се тя, и чу горчив глас, който ѝ

напомни, че вероятно никога няма да съществува подобна истина, която да научава.

Друга част от нея изпитваше неясно напрежение, докато гледаше как Голт наблюдава Франсиско: беше открит, прост, пряк поглед, отстъпващ пред прямо чувство. Запита се с притеснение, което никога не беше назовавала или прогонвала напълно, дали това чувство ще го доведе до низините на себеотрицанието.

Но по-голямата част от ума ѝ изглеждаше пометена от някакво огромно облекчение, сякаш се надсмиваше на всички съмнения. Погледът ѝ продължаваше да се връща върху пътеката, по която бяха стигнали дотук, върху двете изтощителни мили криволичене, които се виеха като крехка спирала от пръстите на краката ѝ до дъното на долината. С очите си продължаваха да ги проучват, а умът ѝ препускаше към някаква своя цел.

Храстите, борове и прилепналият по земята килим от мъх пълзяха надолу, по гранитните издатини на зелените склонове. Мъхът и храстите постепенно изчезваха, но борове продължаваха, проправяха си път нагоре по изтъняващи ивици, превръщаха се в точици — единични дървета, изправени върху голата скала към белите проблясъци на снега, в процепите под върховете. Тя гледаше към най-изобретателното минно оборудване, което някога беше виждала, после към пътеката, по която с мъка си пробиваха път копитата на мулетата и осигуряваха най-древната форма на транспорт.

— Франсиско — попита тя и посочи нагоре, — кой проектира машините?

— Те са просто адаптирани варианти на стандартно оборудване.

— Кой ги проектира?

— Аз. Нямаме излишни хора. Трябваше да компенсирам.

— Хабиш безотговорно купища работна сила и време, като пренасяш рудата си с мулета. Трябва да построиш релсов път до долината.

Тя гледаше надолу и не забеляза внезапно прикования в нея поглед и предпазливия оттенък в гласа му:

— Знам, но е толкова трудно, че производството на мината не може да го оправдае в момента.

— Глупости! Много по-просто е, отколкото изглежда. На изток има проход, където наклонът е по-малък, а камъкът е по-мек.

Забелязах го по пътя насам, няма да са необходими толкова много завои — три мили коловоз или дори по-малко ще свършат работа.

Тя сочеше на изток и не забеляза напрежението, с което двамата мъже наблюдаваха лицето ѝ.

— Имате нужда само от една теснолинейка... като първите железопътни линии... там са започнали първите железници — в мините, само че онова са били въгледобивни мини... Гледайте сега, виждате ли този хребет? Има достатъчно място за трифутков коловоз, няма да са необходими взривни работи или разширяване. Виждате ли лекия наклон в продължение на около половин миля? Това е около четирипроцентов наклон, всеки локомотив може да го изкачи — говореше бързо, ясно, уверено, осъзнавайки единствено радостта от това да изпълнява естествените си функции в естествения си свят, където нищо не можеше да бъде по-важно от това да намери решение на проблема. — Пътят ще се изплати за около три години. Мисля, по груба преценка, че най-скъпата част от работата ще бъдат две стоманени подпори, има и едно място, където може да се наложи да пробия тунел, но е само стотина фута, дори по-малко. Стоманените подпори ще ми трябват, за да прехвърля коловоза през онази клисура и да го докарам дотук, но не е толкова трудно, колкото изглежда. Дайте да ви покажа, имате ли листче?

Не обърна внимание колко бързо Голт извади бележник и молив и ги пхна в ръцете ѝ, тя ги грабна, сякаш очакваше да са там, сякаш даваше заповеди на строеж, където такива подробности не можеха да я забавят.

Нека само ви дам приблизителна представа за какво говоря. Ако забием диагонално пилони в скалата — тя скицираше набързо, действителната стоманена конструкция ще бъде дълга само шестстотин фута, ще отреже тази последна половин миля от спираловидните завои, мога да положа релсите за три месеца и... — Тя спря. Когато погледна нагоре към лицата им, пламъкът беше напуснал нейното. Тя смачка скицата и я хвърли настрани в червения прахоляк. — И за какво? — викна тя, а отчаянието избликна от нея за пръв път. — Да построя три мили коловоз и да изоставя трансконтиненталната система!

Двамата мъже я гледаха, по лицата им нямаше упрек, само израз на разбиране, почти състрадание.

— Съжалявам — тихо каза тя със сведени очи.

— Ако промениш мнението си — каза Франсиско, — ще те наема веднага. Или пък Мидас ще ти даде заем за пет минути, за да финансираш тази железница, ако искаш да я притежаваш.

Тя поклати глава.

— Не мога... — прошепна тя — още не... — Вдигна очи, уверена, че те познават същността на отчаянието ѝ и че е безполезно да крие борбата си. — Опитах веднъж. Опитах да се откажа... Знам какво ще означава... Ще мисля за всяка положена траверса, за всеки клин... Ще мисля за другия тунел... и за моста на „Нат Тагарт“... Само да не бях чула за него! Да можех само да остана тук и никога да не разбера какво правят в компанията, никога да не науча накъде отива!

— Ще трябва да чуеш за това — каза Голт, безмилостният му, свойствен за него тон звучеше неумолимо, защото беше прост, лишен от всякаква емоционална стойност, с изключение на уважението към фактите. — Ще чуеш за всяка стъпка от последната агония на „Тагарт трансконтинентал“. За всяка катастрофа. За всеки спрян влак. За всяка изоставена линия. Ще чуеш за рухването на моста на „Тагарт“. Никой не остава в тази долина, освен по окончателен, съзнателен избор, основан на окончателно, съзнателно познаване на всеки факт, свързан с решението му. Никой не остава тук, като фалшифицира реалността по какъвто и да е начин.

Тя го погледна, изправила глава, знаейки какъв шанс отхвърля. Мислеше си, че нито един човек от външния свят би ѝ казал това в този момент, мислеше си за кодекса, който обожаваше съшитите с бели конци лъжи като акт на милосърдие, и почувства пристъп на отвращение от него, видяла за пръв път цялата му грозота. Почувства и огромна гордост от непроницаемостта, чисто лице на мъжа пред себе си, а той видя как тя се контролира строго по стиснатите ѝ устни, макар те да бяха смекчени от напрежението на емоцията, докато тя отговаряше спокойно:

— Благодаря. Прав сте.

— Не е необходимо да ми отговаряте сега — каза той. — Ще ми кажете, щом решите. Има още седмица.

— Да — спокойно каза тя, — само още седмица.

Той се обърна, вдигна смачканата ѝ скица, сгъна я прилежно я прибра в джоба си.

— Дагни — каза Франсиско, — когато претегляш решението си, мисли за първия път, в който се отказваш, ако искаш, но премисли всичко, свързано с него. В тази долина няма да се налага да се измъчваш, като поправяш покриви и строиш пътища, които не водят доникъде.

— Кажи ми — внезапно попита тя — как разбра къде съм тогава?

Той се усмихна.

— Джон ми каза. Разрушителят, помниш ли? Чудеше се защо разрушителят не е пратил никого след теб. Но го направи. Тъкмо той ме прати там.

— Той те е пратил?

— Да.

— Какво ти каза?

— Нищо особено. Защо?

— Какво каза? Помниш ли точните думи?

— Да, помня. Каза: „Ако искаш шанса си, ето го. Заслужил си го“. Помня, защото... — Той се обърна към Голт, леко и небрежно озадачен: — Джон, така и не разбрах защо го каза. Защо точно това? Защо това да е моят шанс?

— Имаш ли нещо против да не ти отговоря точно сега?

— Не, но...

Някой му махна от терасата на мината и той бързо се отдалечи, сякаш темата не заслужаваше повече внимание. Тя разбираше колко дълго време ѝ е необходимо, за да обърне главата си към Голт. Знаеше, че и той я гледа. В очите му не можеше да прочете нищо друго, освен намек за присмех, като че той знаеше какъв отговор търси тя и че няма да го намери по лицето му.

— Дал сте му шанс, който вие сте искал сам?

— Аз нямаше да имам шанс, преди той да получи всеки възможен шанс.

— Как разбрахте, че го е заслужил?

— Разпитвах го за вас в продължение на десет години, всеки път, когато можех, по всеки възможен начин, от всякакъв ъгъл. Не той ми го каза — каза ми го начинът, по който говореше за вас. Не искаше да

говори, но го правеше твърде охотно, едновременно охотно и колебливо, и тогава разбрах, че не е било само приятелство от детинство. Разбрах от колко много се е отказал заради стачката и колко отчаяно не се е отказал от него завинаги. Аз ли? Аз само го разпитвах за един от най-важните си бъдещи стачници, както съм го разпитвал и за мнозина други.

Намекът за присмех остана в очите му — той знаеше, че тя искаше да чуе това. Но това не беше отговорът на единствения въпрос, от който се боеше. Тя премести поглед от лицето му към приближаващата се фигура на Франсиско, без да крие повече от себе си, че внезапното, тежко, мрачно безпокойство беше страхът, че Голт може да хвърли и трима им в безнадеждната бездна на саможертвата. Франсиско се приближаваше, замислено вгледан в нея, сякаш претегляше някакъв въпрос, който запалваше дръзки искрици в очите му.

— Дагни, остава само седмица — каза той. — Ако решиш да се върнеш, ще ти бъде последната за дълго време напред. — В гласа му нямаше упрек или тъга, само някаква мекота, единственото доказателство за някаква емоция. — Ако си тръгнеш сега — о, да, все пак ще се върнеш, но няма да е скоро. А пък аз след няколко месеца ще дойда да живея тук за постоянно, така че ако ти си тръгнеш, няма да те видя пак, може би години наред. Искам да прекараш последната си седмица с мен. Искам да се пренесеш у дома. Като мой гост, нищо повече, без причина, освен това, че би ми харесало.

Каза го просто, сякаш нищо не можеше да се крие между тримата. Тя не видя и следа от учудване по лицето на Голт. Усети някакво бодване в гърдите, нещо твърдо, безразсъдно и почти злостно, което беше като неясна възбуда, която я хвърля в сляпо действие.

— Аз съм просто служител — каза тя със странна усмивка, гледайки Голт, — имам работа, която трябва да довърша.

— Няма да ви задържам — каза Голт и тя изпита гняв заради тона на гласа му — тон, който нямаше скрито значение и отговаряше единствено на буквалния смисъл на думите й. — Можете да напуснете по всяко време. От вас зависи.

— Не, не зависи. Тук съм затворник, не помните ли? Трябва да получавам заповеди. Нямам предпочитания, нямам желания, не мога да вземам решения. Искам вие да решите.

— Искате аз да реша?

— Да!

— Е, значи имате желание.

Ироничната нотка в гласа му идваше от неговата сериозност и тя продължи предизвикателно, без да се усмихва, сякаш го предизвикваше да продължи да се преструва, че не разбира.

— Добре. Това е, което искам!

Той се усмихна както човек се усмихва на сложните замисли на дете, които отдавна е прозрял.

— Много добре каза тя — но не се усмихна, когато се обърна към Франсиско: — Тогава — не!

Предизвикателство към противник, който беше най-строгийт учител, бе всичко, което Франсиско беше прочел на нейното лице. Той вдигна рамене със съжаление, но с весел глас каза:

— Може би си прав. Ако ти не можеш да я спреш да се върне, никой не може.

Тя не чуваше думите на Франсиско. Беше поразена от невероятното облекчение, което я завладя при отговора на Голт, облекчение, което ѝ подсказа колко дълбок е бил страхът, който я е помел по пътя си. Едва след като напълно осъзна какво е било толкова важно за нея в неговия отговор — знаеше, че ако беше отговорил иначе, това би разрушило идеята за долината. Искаше да се смее, да ги прегърне и двамата и да се смее с тях — празнувайки, сякаш вече нямаше значение дали ще остане тук, или ще се върне в света. Една седмица изглеждаше безкрайно дълго време, и едната, и другата посока изглеждаха окъпани в неизменна слънчева светлина, никаква битка вече не беше трудна, си мислеше, ако това беше същността на съществуването. Облекчението не дойде от това, че той не би се отказал от нея, нито пък от увереността, че ще победи — облекчението дойде от сигурността, че той винаги ще остане онова, което е.

— Не знам дали ще се върна в света, или не — трезво каза тя, но гласът ѝ още трепереше от потиснатата мощ, която беше от чиста радост. — Съжалявам, че все още не съм в състояние да взема решение. Сигурна съм обаче в едно: няма да ме е страх да реша.

Франсиско прие внезапната ведрост на лицето ѝ като доказателство, че инцидентът е бил маловажен. Но Голт разбра — той я погледна, а в очите му се четеше и развеселеност, и презрителен

упрек. Не каза нищо, докато не останаха сами, тръгнаха надолу по пътеката към долината. Тогава я погледна отново, веселието в очите му се беше изострило, и каза:

— Трябваше да ме подложите на изпитание, за да разберете дали ще падна до най-ниското стъпало на алтруизма ли?

Тя не отговори, но го погледна с открито, беззащитно съгласие. Той се разсмя и отклони поглед, а след няколко стъпки каза бавно, сякаш цитираше:

— Никой не остава тук, като фалшифицира реалността по какъвто и да е начин.

Част от силата на облекчението — мислеше си тя, докато вървеше мълчаливо до него — беше шокът от контраста: бе видяла внезапно, непосредствено, живо, сякаш я беше докоснала, точната картина на значението на саможертвата, ако те тримата я изпълнеха. Голт щеше да се откаже от жената, която иска, в името на приятеля си, подменяйки най-великото чувство, изваждайки него от реалността, а себе си от нейния живот — без значение каква би била цената за него или за нея; сетне щеше да мъкне остатъка от годините си през блатото на непостигнатото и неизпълненото. Тя щеше да се обърне за утеха към втория най-добър избор, имитирайки любов, която не чувства, готова да я имитира, тъй като волята ѝ за самоизмама е основната предпоставка за саможертвата на Голт; сетне щеше да изживее годините си в безнадежден копнеж, приела, като облекчение за незарастваща рана, няколкото мига на уморена привързаност, плюс убеждението, че любовта е безсилна, а щастието не може да бъде намерено на Земята. Франсиско щеше да се бори с изплъзващата се мъгла на подменената реалност с живот, превърнат в лъжа от двама души, които му бяха най-скъпи, на които вярваше най-много, борейки се да разбере какво липсва на щастието му — надолу по крехкия ешафод на лъжата над бездната на откритието, че не той е човекът, когото тя обича, а е просто ненавистен заместител, нещо като пациент, който тя е приела от съжаление, нещо като патерица, а проникателността му щеше да се превърне в опасност, и просто щеше да отстъпи пред инертната глупост да защитава калпавата сграда на радостта си, да се бори, да се предаде и да потъне в ужасната рутина на убеждението, че постижението е невъзможно за човека... Така и тримата, които имаха всички дарове на съществуването, разпилени

пред тях, щяха да свършат като озлобени нещастници, които крещят отчаяно, че животът е безизходица — безизходица заради това, че не са могли да направят нереалността реална.

Но тъкмо това е моралният кодекс на хората във външния свят, мислеше си тя, кодекс, който им нарежда да действат с предпоставката за слабостта, измамата и глупостта на другия — това беше рамката на живота им, същата тази битка в мъглата на преструвките и неразбраните неща, същото това вярване, че фактите не са солидни и окончателни, това състояние, в което, отрекли всяка форма на реалност, хората търсят опипом пътя си в живота, нереален и неоформен, и умират, без да са се раждали. Тук, мислеше си тя, докато гледаше надолу през зелените клони към блещукащите покриви в долината, се общува с хора, които са чисти и здрави като скали, и огромната душевна лекота на облекчението ѝ идваше от увереността, че няма трудна битка, няма опасно решение на място, в което няма сумрачна несигурност, нито безформено извъртане на случайността.

— Хрумвало ли ви е някога, госпожице Тагарт — попита Голт с нехайния тон на абстрактна дискусия, но така, сякаш знаеше какъв ще бъде нейният отговор, — че няма конфликт на интереси между хората и в бизнеса, и в търговията и в най-личните им желания, стига да забравят ирационалното в представите си за възможното и да забравят разрушението в представите си за практичното? Няма конфликт, няма призови за саможертва, никой не е заплаха за целите на другите, ако хората разберат, че реалността е нещо абсолютно, което не може да се фалшифицира, че лъжите не работят, че неспечеленото не може да се притежава, че незаслуженото не може да се дава, че разрушаването на стойност, която съществува, няма да придаде стойност на нещо, което я няма. Бизнесменът, който иска да спечели пазар, като задуши подобряния конкурент, работникът, който иска дял от богатството на работодателя си, човекът на изкуството, който завижда на по-големия талант на съперника си — всички те искат факти, които не съществуват, и разрушението е единственото средство за осъществяване на желанието им. Ако го преследват, няма да постигнат пазар, богатство и безсмъртна слава, по-скоро ще разрушат производството, работата и изкуството. Желанието за нещо ирационално не може да се постигне, независимо дали жертвените животни го искат или не. Но хората няма да спрат да искат

невъзможното и няма да забравят копнежа си по разрухата, докато саморазрушението и саможертвата им се проповядват като практически средства за постигане на нечие щастие. Той я погледна и добави бавно, при което лекото напрежение бе единствената промяна в безразличния тон на гласа му: — В моя власт е да постигна или разруша единствено собственото си щастие. Трябва да проявите повече уважение и към него, и към мен, и да не се плашите от онова, което ви притеснява.

Тя не отговори — чувстваше, че и една дума може да накара пълнотата на момента да прелее, просто се обърна към него с поглед, който признаваше, че е обезоръжена, по детски смирена, и който щеше да бъде извинение, ако не преливаше от радост. Той се засмя развеселен, разбрал, почти взел нейната страна в онова, което споделяха, и в знак на одобрение към онова, което тя чувстваше.

Продължиха мълчаливо, а на нея ѝ се струваше, че това е един летен ден от безгрижната младост, която никога не беше преживяла, че просто се разхождат сред природата като двама души, които са свободни за удоволствието от движението и за слънцето — без нерешени грижи, за които да мислят. Чувството ѝ за лекота се сливаше с безтегловното усещане да върви надолу, сякаш нямаше нужда от усилия, за да върви, а само за да се сдържи да не полети, и тя вървеше, борейки се със скоростта на движението, наведена назад, докато вятърът духаше в полата ѝ като в платно, за да забави движението ѝ.

Разделиха се в края на пътеката, той продължи напред за среща с Мидас Мълиган, а тя отиде в магазина на Хамънд със списък продукти за вечерята, сякаш това беше единствената ѝ грижа на света. Негова съпруга, мислеше си, вслушвайки се в думата, която доктор Акстън не беше произнесъл, думата, която отдавна усещаше, но никога не беше произнасяла, от три седмици насам тя беше негова съпруга във всякакъв смисъл — освен в един — и този, последният, трябваше тепърва да се заслужи, но всичко останало беше реално и днес тя можеше да си позволи да го разбере, да го почувства, да живее с тази единствена мисъл за един — единствен ден.

Бакалските стоки, които Лорънс Хамънд беше подредил пред нея на полирания тезгях на магазина си, никога не бяха ѝ се стрували като толкова блестящи предмети — погълната от тях, тя осъзнаваше само частично някакъв смущаващ елемент. Нещо не беше наред, но умът ѝ беше твърде зает, за да го забележи. Схвана го едва когато видя

Хамънд да спира за миг, да се мръщи и да поглежда нагоре към небето през отворената витрина.

— Мисля, че някой се опитва да повтори вашата каскада, госпожице Тагарт. — В мига, в който го изрече, тя разбра, че това е звук от самолет над тях и че го чуваше от известно време — звук, който не биваше да се чува в долината след първото число на месеца. Втурнаха се на улицата. Малкият сребърен кръст на самолета кръжеше над пръстена от върхове като блестящо водно конче, което всеки момент можеше да закачи върховете с крилете си.

— Какво си мисли, че прави? — каза Лорънс Хамънд. Пред вратите на магазините и по улицата бяха спрели хора, които зяпаха нагоре.

— Дали... очакваме някого? — попита тя и се учуди от притеснението в гласа си.

— Не — отвърна Хамънд. — Всеки, който има работа тук, си е тук. Той не звучеше притеснен, а суров и любопитен. Сега самолетът се беше превърнал в малка чертица — като сребърна цигара, която се стрелкаше към склоновете на планините — беше се снижил.

— Изглежда като частен моноплан — каза Хамънд, примигвайки на слънцето. — Не е военен модел.

— Екранът ще удържи ли? — попита тя с тон на отбранително възмущение пред приближаващ противник.

Той се разсмя.

— Да удържи ли?

— Ще ни види ли?

— Екранът е по-сигурен от подземно скривалище, госпожице Тагарт. Както вече трябва да знаете.

Самолетът се издигна и за миг беше само лек проблясък, като парче хартия, понесено от вятъра — вдигаше се несигурно, сетне отново слизаше в бързи спирали.

— Какво, по дяволите, се опитва да направи? — попита Хамънд. Очите ѝ се стрелнаха към него.

— Търси нещо — каза Хамънд. — Какво?

— Има ли някъде телескоп?

— Ами да, на летището, но... — той тъкмо щеше да попита какво ѝ става, но тя вече тичаше през улицата, по пътеката към летището, без да осъзнава, че тича, подтиква от нещо, което нямаше

нито време, нито кураж да назове. Намери Дуайт Сандърс при малкия телескоп в контролната кула — наблюдаваше внимателно самолета, озадачен и намръщен.

— Дай да го видя! — сопна се тя. Сграбчи металната тръба, притисна око о лещите, докато ръката ѝ водеше бавно корпуса, следвайки самолета, след това ръката ѝ спря, но пръстите ѝ не се разтвориха и лицето ѝ остана наведено над телескопа, притиснато към окуляра, когато той се наведе и видя, че лещата е притисната към челото ѝ.

— Какво има, госпожице Тагарт?

Тя бавно вдигна глава.

— Да не би да е някой, когото познавате?

Тя не отговори. Побърза да излезе, стъпките ѝ бяха бързи, но се движеше безцелно, на зигзаг, несигурно — не смееше да тича, но трябваше да избяга, да се скрие, не знаеше дали се бои да не бъде видяна от хората наоколо или от самолета отгоре — самолетът, чиито сребърни крила носеха номера на Ханк Риърдън.

Спря едва когато се спъна в един камък и забеляза, че е тичала. Беше на малка тераса сред скалите над летището, скрита от града, открита за небето. Изправи се, подпирайки се на гранитната стена, усети топлината на слънцето по скалата под дланите си, после се изправи, облежната на стената, неспособна да помръдне или да откъсне поглед от самолета.

Самолетът кръжеше бавно, спускаше се, после се издигаше отново, бореше се така, както се беше борила и тя, за да различи останките сред безнадеждна шир, осеяна с пукнатини и скали — изплъзваща се, неясна шир, която нито можеше да остави, нито да изследва добре. Той търсеше останките от самолета ѝ, не беше се предал, и каквото и да му бяха стрували тези три седмици, каквото и да беше чувствал, единственото доказателство, което щеше да даде на света, и единственият му отговор беше непрекъснатото, настойчиво, монотонно бръмчене на двигателя, който носеше един крехък самолет над недостъпната планинска верига.

През блестящата яснота на летния въздух самолетът изглеждаше интимно близо, тя можеше да го види как се люлее от случайните течения и се подмята от повейте на вятъра. Тя можеше да го види и ѝ се струваше невъзможно той да не може. Цялата долина лежеше под

него, окъпана в слънце, блестяща, със стъклата по прозорците и зелените морави, които крещяха да бъдат видени — край на измъченото му търсене, изпълнението на най-смелите му желания. Не останките от самолета и нейното тяло, а нейното живо присъствие и неговата свобода — всичко, което търсеше или някога беше търсил, сега лежеше открито пред него и го чакаше. Той можеше да го достигне, по правата линия надолу, през чистия въздух — беше негово и не искаше нищо, освен да бъде способен да го види.

— Ханк! — крещеше тя и размахваше ръце, давайки отчаяни сигнали. — Ханк!

Падна на скалата, разбрала, че няма как да го достигне, че няма власт да му даде способността да види, че никаква сила на Земята не може да пробие екрана, освен собствения му ум. Внезапно, за пръв път, тя усети, че екранът е не най-ефирната, а най-мрачната и абсолютна бариера в света.

Приведена към скалата, тя наблюдаваше с мълчаливо примирение безнадеждните кръгове на борбата на самолета, безнадеждния вик за помощ на двигателя му, вик, на който нямаше как да отговори. Самолетът се снижи рязко, но това беше само началото на последното му издигане, проряза права линия между планините и се изстреля в открито небе. Сетне, сякаш закотвен в езеро без брегове или изход, продължи да се стопява, докато изчезна от поглед.

Тя си помисли с горчиво състрадание колко много е пропуснал. Ами аз? — си помисли. Ако напуснеше долината, екранът щеше да се затвори също толкова плътно и за нея, Атлантида щеше да потъне под стена от лъчи, по-непробиваеми от дъното на океана, и тя също щеше да бъде оставена да се бори за онова, което не знаеше как да види, тя също щеше да се сражава с миражите и с първобитна варварщина, докато реалността на всичко, което някога беше желала, щеше да остане завинаги недостижима. Но онова, което я теглеше към външния свят, караше я да последва самолета, не беше образът на Ханк Риърдън — тя знаеше, че не може да се върне при него, дори да се върнеше в света — беше мисълта за куража на Ханк Риърдън и на всички онези, които още се бореха да оцелеят. Той не би се отказал да търси самолета ѝ, след като всички други отдавна са се отчаяли, както не би се отказал от завода си, нито пък от която и да е цел, която е избрал и за която е останал поне малък шанс. Беше ли сигурна, че за света на „Тагарт

трансконтинентал“ не е останал никакъв шанс? Беше ли сигурна, че условията на битката са такива, че да не иска да спечели? Хората от Атлантида бяха прави да изчезнат, ако знаеха, че не оставят нищо ценно след себе си, но докато не видеше, че не е останал нито един неизпробван шанс, нито една битка, която да не е провела, нямаше право да остава сред тях. Това беше въпросът, измъчвал я седмици наред, но тя не бе стигнала до отговор.

Лежа будна през цялата нощ, притихнала и неподвижна, следвайки — като инженер или като Ханк Риърдън — процеса на безстрастен, точен, почти математически анализ, без оглед на цената или чувствата. Агонията, която той преживяваше в самолета си, беше като тази, през която преминаваше тя в безмълвната си тъмна клетка, търсейки, но не откривайки отговор. Гледаше надписите по стените на стаята си, които едва личаха на слабата звездна светлина, но помощта, която тези мъже бяха призовали в най-тъмния си час, беше недостъпна за нея.

* * *

— Да или не, госпожице Тагарт?

Тя гледаше лицата на четиримата мъже в мекия полумрак на всекидневната на Мълиган: Голт, чието лице излъчваше ведрото и безстрастно внимание на учен; Франсиско, чието лице изглеждаше безизразно заради опита за усмивка, която можеше да посрещне и единия, или другия отговор; Хю Акстън, който беше благ и състрадателен; Мидас Мълиган, който беше задал въпроса без следа от злост в гласа си. Някъде, на две хиляди мили оттам, страницата на календара светеше над покривите на Ню Йорк с надпис „28 юни“ и изведнъж ѝ се стори, че я вижда, сякаш висеше над главите им.

— Имам още един ден — твърдо каза тя. — Ще ме оставите ли да го преживея? Мисля, че стигнах до решението си, но не съм напълно уверена в него и имам нужда от цялата сигурност, която мога да събера.

— Разбира се — съгласи се Мълиган. — Всъщност имате време до вдругиден сутринта. Ние ще почакаме.

— Ще чакаме и след това — каза Хю Акстън, — макар и във ваше отсъствие, ако се наложи.

Тя стоеше до прозореца, обърната към тях, и за миг изпита задоволство при мисълта, че стои изправена, че ръцете ѝ не треперят, че гласът ѝ звучи също така контролирано, стабилно и безмилостно като техните — това я накара да се почувства свързана с тях.

— Ако някаква част от вашата несигурност — каза Голт — е конфликт между сърцето и ума ви, последвайте ума си!

— Помислете за причините, които ни карат да сме сигурни, че сме прави — продължи Хю Акстън, — но не и за факта, че сме сигурни. Ако не сте убедена, оставете нашата сигурност. Не се изкушавайте да заместите вашата преценка с нашата.

— Не разчитайте на нашето знание какво е най-добро за вашето бъдеще — каза Мълиган. — Ние наистина знаем нещо, но то не може да е най-доброто, докато и вие не го разберете.

— Не обръщай внимание на нашите интереси или желания — каза Франсиско. — Дължиш нещо единствено на себе си.

Тя се усмихна без тъга, но и без радост, при мисълта, че във външния свят никога не би получила такива съвети. И понеже знаеше колко отчаяно искат да ѝ помогнат, след като никаква помощ не беше възможна, тя се почувства длъжна да ги успокои.

— Пробих си със сила път дотук — спокойно каза тя — и трябваше да понеса отговорност за последствията. Понасям я.

Наградата ѝ беше да види усмивката на Голт, която беше почти като военно отличие. Когато извърна поглед, си спомни изведнъж за Джеф Алън, скитника на „Комет“, в мига, в който му се бе възхитила за това, че се беше опитал да ѝ каже, че знае къде отива, да ѝ спести товара на безцелността си. Усмихна се леко сега го преживяваше и от двете страни и знаеше, че няма по-низко и безполезно действие от това човек да хвърли върху друг товара на собствения си отказ от избор. Почувства странно спокойствие, почти увереност; знаеше, че това е вид напрежение, но напрежение с невероятна яснота. Улови се да мисли: тя работи добре под напрежение, с нея ще се работи добре — и осъзна, че мисли за самата себе си.

— Нека оставим това за вдругиден, госпожице Тагарт — предложи Мидас Мълиган. — Тази вечер сте още тук.

— Благодаря.

Остана до прозореца, докато те продължиха да обсъждат делата на долината, това беше заключителният разговор за месеца. Тъкмо бяха свършили вечерята, и тя си мислеше за първата си вечеря в този дом преди месец; носеше същото, което беше носила и тогава — сивия костюм, който беше част от кабинета ѝ, а не селската пола, която беше толкова лесна за носене на слънце. Тази вечер съм още тук, мислеше си, а ръката ѝ беше притисната властно в перваза.

Слънцето още не беше изчезнало отвъд планините, но небето беше равномерно синьо — дълбоко и мамещо, сливаше се със синевата на невидимите облаци, които бавно скриваха слънцето; само краищата на облаците се очертаваха с тънка пламтяща лента и изглеждаха като блещукаща, усукана мрежа от неонов лампи... като виещи се реки... като... като карта на железопътни линии, начертана с бял огън в небето.

Тя чу Мълиган да дава на Голт имената на онези, които не се завръщаха във външния свят.

— Имаме работа за всички тях — каза Мълиган. — Всъщност само десет-двайсет души се връщат тази година, повечето за да приключат, да се оправят с онова, което притежават, и да дойдат тук за постоянно. Мисля, че това беше последният ни почивен месец, защото още преди края на следващата година всички ще живеем в долината.

— Добре — каза Голт.

— Ще се наложи, както вървят нещата навън.

— Да.

— Франсиско — каза Мълиган, — нали ще се върнеш след няколко месеца?

— Най-късно през ноември — отговори Франсиско. — Ще изпратя съобщение по късовълновия предавател, когато съм готов да се върна. Ще запалите ли отоплението у нас?

— Да — каза Хю Акстън. — И ще ти приготвя вечеря, когато се прибереш.

— Джон, приемам, че този път няма да се връщаш в Ню Йорк — каза Мълиган.

Голт го погледна за миг и отговори спокойно:

— Не съм решил още.

Тя забеляза уплашената бързина, с която Франсиско и Мълиган се наведоха напред и се вторачиха в него, както и колко бавно се

премести върху него погледът на Хю Акстън — той не изглеждаше учуден.

— Не мислиш да се връщаш в ада за още една година, нали? — попита Мълиган.

— Напротив!

— Но, за Бога, Джон, защо?

— Ще ви кажа, щом реша.

— Но ти няма вече какво да правиш там. Стигнахме до всички, за които знаехме и за които можехме да се надяваме да узнаем. Списъкът ни е пълен, с изключение на Ханк Риърдън, а него ще го имаме до края на годината, и госпожица Тагарт, ако реши. Това е всичко. Работата ти е завършена. Няма какво повече да търсим навън, освен окончателното рухване, когато покривът падне върху главите им.

— Знам.

— Джон, когато това стане — твоята глава е единствената, която не искам да бъде там.

— Никога не се е налагало да се притеснявате за мен.

— Но нима не виждаш до какъв етап са стигнали? Само на крачка са от откритото насилие — по дяволите, дори са направили крачката и са я заявили отдавна! Но още миг, и ще видят пълната реалност на онова, което са направили, тя ще експлодира в проклетите им лица — просто, открито, сляпо, случайно и кърваво насилие, вилнеещо, поразяващо всичко и всички, без да подбира. Точно в средата на такова нещо не искам да те виждам.

— Мога да се грижа за себе си.

— Джон, няма причина да поемаш риск — каза Франсиско.

— Какъв риск?

— Мародерите се притесняват за хората, които изчезват. Подозират нещо. Точно ти не трябва да оставаш там. Винаги има шанс да открият кой си.

— Има шанс. Но не е голям.

— Но няма никаква причина да се поема рискът. Не е останало нищо, което аз и Рагнар да не можем да свършим.

Хю Акстън ги наблюдаваше мълчаливо, облегнат назад: лицето му носеше онзи напрегнат израз, който не беше нито горчивина, нито усмивка — израз, с който човек наблюдава някакво събитие, което го интересува, но лежи извън полезрението му.

— Ако се върна — каза Голт, — няма да е заради нашата работа. Ще бъде, за да спечеля единственото нещо, което искам от света за себе си, а не да свърша работата. От света не съм взел нищо и не съм искал нищо. Но има едно нещо, което още е там, което е мое и което няма да им дам. Не, не мисля да нарушавам клетвата си, нямам работа с мародерите, няма да съм от полза за никого там, няма да помагам нито на крадците, нито на неутралните, нито пък на стачкоизменниците. Ако отида, то ще е само заради самия мен, и не мисля, че рискувам живота си, но ако е така, сега съм свободен да го направя.

Той не я поглеждаше, но тя трябваше да се извърне и да се притисне в рамката на прозореца, защото ръцете ѝ трепереха.

— Но, Джон — викна Мълиган и махна към долината, — ако нещо стане с теб, ние какво ще... — Той спря рязко, виновно.

Голт се разсмя.

— Какво щеше да кажеш?

Мълиган махна неясно с ръка, сякаш се оправдаваше за нещо.

— Нима щеше да кажеш, че ще умра като най-големия неудачник в света?

— Добре де — виновно каза Мълиган. — Няма да го кажа. Няма да кажа, че няма да се справим без теб — ще се справим, няма да те моля да останеш тук заради нас, дори не съм мислил, че ще се върна някога към тая гнусна стара молба, но, човече, какво изкушение е, почти виждам защо го правят хората. Знам, че каквото и да искаш, ако искаш да рискуваш живота си, няма какво повече да се каже, но си мисля само, че... Боже, Джон, такъв ценен живот!

Голт се усмихна.

— Знам. Точно за това не мисля, че го рискувам — мисля, че ще победа.

Франсиско мълчеше и гледаше напрегнато Голт — намръщен, учуден, сякаш не само че не е намерил отговор, а внезапно е зърнал въпрос.

— Виж, Джон — каза Мълиган, — тъй като не си решил дали ще заминаваш... Не си решил още, нали?

— Не, още не.

— Тъй като не си решил, ще ми позволиш ли само да ти напомня няколко важни неща?

— Давай!

— Страх ме е от случайните опасности — безсмислените, непредсказуеми опасности в един разпадащ се свят. Имай предвид физическите рискове от сложна машина, оставена в ръцете на слепи идиоти и побъркани от страх бълзливци. Помисли си само за железниците им — ще се подлагаш на риск, като с ужаса в тунела в Уинстън, всеки път, когато се качиш на влак, и ще има все повече подобни инциденти, които ще стават все по-бързо и по-бързо. Ще достигнат точката, в която няма да минава и ден без голяма катастрофа.

— Знам.

— Същото ще става и във всяка друга индустрия, където има машини — машини, с които те мислеха, че могат да заместят умовете ни. Самолетни катастрофи, експлозии на цистерни, пробиви в пещи, токови удари от далекопроводи, сблъсъци в метрото, паднали мостове — те ще видят всичко това. Самите машини, които направиха живота им толкова безопасен, сега ще го превърнат в постоянна заплаха.

— Знам.

— Знам, че знаеш, но помислил ли си за всеки детайл? Позволил ли си си да си го представиш? Виж точната картина на онова, в което искаш да влезеш, преди да решиш дали изобщо нещо може да оправдае това решение. Знаеш, че в градовете ще бъде най-зле. Градовете са създадени от железниците и ще си отидат с тях.

— Точно така.

— Когато линиите бъдат отрязани, Ню Йорк ще умре от глад само след два дни. Само толкова храна имат. Храни го континент с дължина три хиляди мили. Как ще пренасят храна до Ню Йорк? Чрез директиви и волски каруци? Но първо, преди да стане това, ще минат през цялата агония — намаляването на доставките, недостига, гладните бунтове, слепото насилие наред растящата стагнация.

— Така е.

— Първо ще изгубят самолетите си, после автомобилите, сетне камионите, накрая и файтоните.

— Така е.

— Фабриките ще спрат, после пещите, после радиостанциите. После електрическата им система ще се срине.

— Така е.

— Има само един износен конец, който свързва континента. Ще има един влак на ден, после на седмица, после мостът на „Тагарт“ ще се срути и...

— Не, няма!

Това беше нейният глас и всички се обърнаха към нея. Лицето ѝ беше бяло, но по-спокойно от онзи момент, в който за последен път им беше отговорила. Голт се изправи бавно на крака и наведе глава, сякаш приемаше присъда.

— Взехте решението си — каза той.

— Да.

— Дагни — каза Хю Акстън. — Съжалявам — говореше меко, с усилие, сякаш думите му се бореха и не успяваха да запълнят мълчанието в стаята. — Ще ми се да не виждам това да се случва. Бих предпочел всичко, но не и да те видя как оставаш тук поради липса на смелост да защитаваш убежденията си.

Тя разпери ръце — жестът изразяваше простота и прямота — и каза, обръщайки се към всички толкова спокойно, че можеше да си позволи да покаже емоция:

— Искам да знаете едно: щеше ми се да мога да умира след още един месец, само за да мога да го прекарам в тази долина. Толкова много исках да остана. Но ако съм решила да живея — не мога да напусна битката, която мисля, че именно аз трябва да водя.

— Разбира се — с уважение каза Мълиган, — стига още да мислите така.

— Ако искате да знаете коя е единствената причина, която ме връща там, ще ви я кажа: не мога да се насиля да изоставя на провала цялото величие на света, всичко, което беше мое и ваше, което е направено от нас и още си е наше по право, защото не мога да повярвам, че е възможно хората да откажат да видят, че могат да останат слепи и глухи за нас завинаги — при условие, че истината е на наша страна и техният живот зависи от това да я приемат. Те все още обичат живота си и това е непоковарената останка от умовете им. Докато хората искат да живеят, аз не мога да изгубя битката си.

— А искат ли? — меко каза Хю Акстън. — Наистина ли искат? Не, не ми отговаряйте сега. Знам, че отговорът на този въпрос е най-труден за разбиране и за приемане от всички ни. Просто вземете този

въпрос там, със себе си — като последна предпоставка, която трябва да проверите.

— Напускате ни като приятел — отбеляза Мидас Мълиган — и ние ще се борим с всичко, което направите, защото знаем, че грешите, но няма да обвиняваме вас.

— Ще се върнете — каза Хю Акстън, — защото вашата грешка е от незнание, а не от морално несъвършенство, не е отстъпление пред злото, а само последното действие, поради това, че сте жертва на собствената си добродетел. Ще ви чакаме и, Дагни, когато се върнете, ще сте открила, че никога не е било необходимо да има конфликт между желанията ви — такъв сблъсък на ценности като този, който понесохте толкова добре.

— Благодаря — отвърна тя и притвори очи.

— Трябва да обсъдим условията за вашето заминаване — каза Голт. Говореше безстрастно, като бизнесмен. — Първо трябва да ни дадете дума, че няма да разкриете тайната ни или каквато и да е част от нея — нито нашата кауза, нито нашето съществуване или това на долината, нито къде сте била през последния месец, на когото и да е във външния свят, по което и да е време и с каквато и да е цел.

— Давам ви думата си.

— Второ, никога не трябва да се опитвате да откриете тази долина отново. Не бива да идвате тук без покана. Ако нарушите първото условие, това няма да ви изложи на сериозна опасност. Ако нарушите обаче второто, ще ви изложи. Нашата политика не позволява да се оставяме на милостта на добрата воля на друг човек или на милостта на обещание, което не може да бъде изпълнено принудително. Нито пък можем да очакваме да поставите нашите интереси над собствените си. Тъй като вярвате, че поведението ви е правилно, може да дойде ден, в който да намерите за необходимо да доведете враговете ни в тази долина. Ние няма да ви предоставим възможност да го направите. Ще бъдете изведена оттук със самолет, с вързани очи, и то на достатъчно голямо разстояние, за да не сте в състояние да намерите отново пътя.

Тя наведе глава.

— Прав сте.

— Самолетът ви е поправен. Искате ли да го получите, като подпишете чек от сметката си в банката на Мълиган?

— Не.

— Тогава ще го задържим до момента, в който решите да платите. Вдругиден ще ви отведе с моя самолет на място извън долината и ще ви оставя в близост до друг транспорт.

Тя кимна.

— Добре.

Вече беше тъмно, когато напуснаха къщата на Мидас Мълиган. Пътят към къщата на Голт минаваше през долината, покрай дома на Франсиско, и тримата се прибраха заедно. Няколко осветени прозореца плуваха в мрака и първите поточета влага се стичаха бавно по стъклата, като отсенки от далечно море. Вървяха мълчаливо, но звукът от стъпките им, слети в един-единствен, равномерен ритъм, беше като реч, която трябваше да се улови, без да се въплъщава в друга форма. След известно време Франсиско каза:

— Нищо не се променя, само срокът се удължава, а последната отсечка винаги е най-трудна, — но все пак е последна.

— Надявам се — каза тя. След миг повтори тихо: — Накрая е най-тежко.

Обърна се към Голт.

— Може ли да помоля за нещо?

— Да.

— Ще ми позволите ли да тръгна утре?

— Щом искате.

Когато след известно време Франсиско заговори, сякаш се обръщаше към неизречения въпрос в нейния ум — гласът му звучеше като отговор:

— Дагни, и тримата сме влюбени — тя вдигна рязко глава към него — в едно и също нещо, независимо в каква форма е. Не се чуди защо не усещаш граници помежду ни. Ти ще бъдеш една от нас, докато си влюбена в релсите и локомотивите си, и те ще те върнат обратно при нас, без значение колко пъти ще губиш пътеката. Единственият човек, който не може да бъде спасен, е човекът без страст.

— Благодаря — меко каза тя.

— За какво?

— За... за начина, по който звучиш.

— Как звуча? Кажете го, Дагни.

— Звучиш... сякаш си щастлив.

— Щастлив съм — точно като теб. Не ми казвай какво чувстваш. Знам го. Но, виждаш ли, адът, който можеш да изтърпиш, е точно толкова голям, колкото е любовта ти. Адът, който аз не бих могъл да понеса, е да те видя безразлична.

Тя кимна мълчаливо — не можеше да определи като радостно нито едно от чувствата си — и все пак беше сигурна, че той е прав. Облачета влага плуваха пред луната, като дим, и в разливащото се сияние тя не можеше да различи израженията на лицата им, докато вървеше между тях. Единственото, което можеше да долови, бяха изправените силуети на телата им, ненарушимият ритъм на стъпките им и чувството, че иска това да продължи вечно — чувство, което не можеше да определи, но беше сигурна, че не е нито съмнение, нито болка. Когато се приближиха до хижата му, Франсиско спря, а ръката му, сочеща вратата, сякаш ги прегръщаше:

— Ще влезете ли за малко, нали е последната ни нощ заедно? Да пийнем за онова бъдеще, в което и тримата сме уверени.

— Така ли? — попита тя.

— Да, така е — потвърди Голт.

Тя погледна лицата им, когато Франсиско запали лампата в къщата. Не можеше да определи израженията им — в тях нямаше щастие или някаква подобна на радост емоция, бяха напрегнати и сериозни, но това беше искряща сериозност, си помисли тя, ако нещо подобно изобщо беше възможно, и странното сияние в нея и подсказваше, че и собственото ѝ лице изглежда така. Франсиско взе три чаши от един шкаф, но спря, спохожден от внезапна мисъл. Той сложи едната чаша на масата, после взе двата сребърни бокала на Себастиан д'Анкония и ги сложи до нея.

— Направо в Ню Йорк ли се връщаш, Дагни? — попита той със спокойния, непринуден тон на домакин, докато вадеше бутилка старо вино.

— Да — също така спокойно отговори тя.

— Аз летя за Буенос Айрес вдругиден — каза той, докато вадеше тапата. — Не съм сигурен дали ще се върна в Ню Йорк след това, но ако го направя, ще бъде твърде опасно за теб да ме виждаш.

— Не би ме притеснило — каза тя, — стига да не мислиш, че вече нямам право да те виждам.

— Така е, Дагни. Нямаш. Не и в Ню Йорк.

Той наливаше виното и погледна към Голт:

— Джон, кога ще решиш дали ще се връщаш, или ще останеш?

Голт погледна право в него, после като човек, който съзнава всички последствия от думите си, каза бавно:

— Аз реших, Франсиско. Връщам се.

Ръката на Франсиско спря. За известно време той виждаше единствено лицето на Голт. След това очите му се преместиха към нейното. Остави бутилката и без да отстъпва, изглеждаше като че самият му поглед се отдръпна, за да обхване и двамата.

— Ама разбира се — каза той. Изглеждаше, сякаш се е отдръпнал още по-далеч и сега вижда всичките минали години. Гласът му беше равен, обективен, достоен за мащаба на гледката.

— Знаех го още преди дванайсет години — каза той. — Знаех го още преди ти да го знаеш, и аз трябваше да мога да прозра онова, което и ти щеше да прозреш. В онази нощ, когато ни извика в Ню Йорк, си помислих, че — той говореше на Голт, но очите му се преместиха към Дагни — това е всичко... Всичко, което искаш, всичко, за което ни казваше да живеем или да умрем, ако се налага. Трябваше да разбере, че и ти ще си го разбереш. Нямаше как да е иначе. Стана така, както трябваше да стане. Беше ясно още тогава, преди дванайсет години. Той погледна Голт и се разсмя меко: — И твърдиш, че аз съм поел най-тежкия удар?

Той се обърна твърде бързо, после прекалено бавно довърши наливането на виното и напълни трите чаши на масата. Вдигна двата сребърни бокала, погледна ги за миг, после подаде единия на Дагни, а другия на Голт.

— Вземете ги — каза той. — Спечелихте си ги — и то неслучайно.

Голт пое бокала от ръката му, но сякаш го прие с очи, когато се спогледаха.

— Бих дал всичко да не беше така — каза той, — освен онова, което е откъд даването.

Тя задържа бокала си, погледна Франсиско и му позволи да види как гледа Голт.

— Да — обади се тя сякаш в отговор. — Но аз не съм го спечелила, и онова, което ти вече си платил, го плащам сега. Не знам

дали някога ще спечеля достатъчно, за да съм заслужила това, но ако адът е цената и мярката — тогава нека съм най-алчната от трима ни.

Отпиха. Тя стоеше със затворени очи, усещаше как виното се стича в гърлото ѝ и разбра, че и за трима им това е най-измъченият — но и най-тържественният — момент, който някога са преживявали.

Не проговори на Голт, докато изминаваха последната отсечка от пътя до дома му. Дори не обръщаше глава към него, усещайки, че дори и един поглед би бил твърде опасен. Усещаше, в тяхното мълчание, спокойствието от пълното разбиране и напрежението, че не бива да назовават нещата, които разбират.

Но тя застана срещу него във всекидневната му, с пълното съзнание и увереност, че е права — увереност, че няма да се пречупи и сега е безопасно да говори. Каза безстрастно, нито с молба, нито победоносно, а просто сякаш установяваше факт:

— Връщате се обратно във външния свят, защото аз ще бъда там.

— Да.

— Не искам да го правите.

— Нямате избор по този въпрос.

— Отивате заради мен.

— Не, заради себе си.

— Ще ми позволите ли да ви видя там?

— Не.

— И няма да ви видя?

— Не.

— И няма да знам къде сте или какво правите?

— Няма.

— Ще ме наблюдавате ли както преди?

— Дори повече.

— Да ме защитите ли целите?

— Не.

— Какво тогава?

— Да бъда там в деня, в който решите да се присъедините към нас.

Тя го погледна внимателно, без да си позволи друга реакция, стремейки се само да намери отговор за първата част от отговора му, която не беше разбрала напълно.

— Всички други от нашите ще са се махнали — обясни той. — Ще бъде вече твърде опасно да остават. Аз ще остана като ваш последен ключ, преди вратата на долината да се затвори напълно.

— О! — Тя го преглътна, преди да се е превърнало в стон. После си върна безразличната дистанцираност и попита: — Ами ако ви кажа, че решението ми е окончателно и никога няма да се присъединя към вас?

— Това ще бъде лъжа.

— Ами ако сега реша, че искам да го направя окончателно и да държа на него, независимо от бъдещето?

— Независимо от бъдещите доказателства и убежденията, до които ще достигнете?

— Да.

— Това ще бъде по-лошо от лъжа.

— И сте уверен, че съм взела погрешно решение?

— Да.

— Вярвате ли, че човек трябва да отговаря за собствените си грешки?

— Да.

— Тогава защо не ме оставите да понеса последствията от моите?

— Правя го и ще ги понесете.

— Ако открия твърде късно, че искам да се върна в тази долина, защо трябва да понасяте риска и да държите вратата отворена за мен?

— Не трябва. Няма да го направя, ако нямам себична изгода.

— Каква себична изгода?

— Искам ви тук.

Тя затвори очи и сведе глава, открито признавайки поражението си — поражение в спора и в опита ѝ да се изправи спокойно срещу пълния смисъл на онова, което напускаше. Сетне вдигна глава и, потънала в неговото откровение, го погледна, без да крие нито страданието, нито копнежа, нито спокойствието си, осъзнала, че и трите се съдържаха в погледа му.

Лицето му беше същото като в мига, когато го беше видяла обляно от слънце за пръв път: безмилостно ведро и непоколебимо проникателно, без болка, страх или вина. Помисли си, че ако можеше да остане и да го гледа — правите линии на веждите над

тъмнозелените очи, извитата сянка, която подчертаваше формата на устата му, излятата му сякаш от метал кожа, която се виждаше зад отворената яка на ризата и небрежно спокойната поза на краката му — щеше да ѝ се иска да прекара остатъка от живота си по този начин и на това място. В следващия миг осъзна, че ако желанието ѝ се осъществи просто така, съзерцанието ще изгуби всякакъв смисъл, защото ще е предала всичко, което му придаваше стойност.

Сетне — не като спомен, а като преживяване на настоящето — тя преживя отново момента, в който беше стояла на прозореца в стаята си в Ню Йорк, загледана в обвития от мъглата град, към недостижимия силует на Атлантида, потънала някъде далеч, и разбра, че сега вижда отговора на въпроса на онзи момент. Усещаше не думите, които беше отправила към града, а онова неизразимо усещане, което ги беше породило: ти, когото винаги съм обичала и никога не открих, ти, когото очаквах да видя на края на релсите отвъд хоризонта... На глас каза:

— Искам да знаете едно. Започнах живота си, вярвайки в един абсолютен — че е в моя власт да оформя света според най-висшите си ценности и че никога няма да го предам на по-нисък стандарт, без значение колко дълга или тежка ще е битката. Ти, чието присъствие винаги съм усещала по улиците на града, продължаваше да говори безмълвният глас в нея, и чийто свят исках да построя... — Сега знам, че съм се борила за тази долина — любовта ми към теб ме караше да продължавам, тъкмо тази долина смятах за възможна и не бих заменила за нищо по-малко, нито пък бих предала на безсмисленото зло — любовта и надеждата ми да те достигна и желанието да бъда достойна за теб в деня, когато застана срещу теб лице в лице. Връщам се, за да се боря за тази долина, да я освободя от подземното ѝ съществуване, да спечеля полагащото ѝ се по право място, да ви дам Земята наистина, след като вече е ваша по дух, и да ви срещна отново в деня, когато ще мога да ви предам целия свят. Или пък, ако се проваля, да остана в изгнание далеч от тази долина до края на живота си — но онова, което остане от живота ми, ще бъде все още твое, и аз ще продължа в твое име, въпреки че никога няма да произнеса това име, ще продължа да ти служа, въпреки че никога няма да победя, ще продължа, за да бъда достойна за теб за деня, в който ще те срещна, въпреки че това никога няма да се случи. Ще се боря за това, дори да

трябва да се боря срещу вас, дори да ме проклинате като предател... дори да не ви видя никога вече.

Той беше стоял неподвижно, беше я слушал, без да промени изражението си, само очите му я следяха в потвърждение на това, че чува всяка нейна дума, дори и онези, които не беше произнесла. Отговори с все същия поглед, който сякаш изграждаше връзка, която все още не трябваше да се скъсва, гласът му отразяваше донякъде нейния, като сигнал от същия код, глас без знак от емоция, освен подчертаното накъсване на думите:

— Ако се провалите, както са се проваляли хората в търсенето на видение, което е трябвало да се осъществи, но е оставало завинаги недостижимо за тях, ако и вие като тях си помислите, че най-висшите ви ценности не трябва да бъдат достигани, а най-великите ви представи не трябва да се осъществяват — не проклинайте тази земя, както те са правили, не проклинайте съществуването. Видяхте онази Атлантида, която те са търсили, тя е тук, съществува, но човек трябва да влезе в нея гол и сам, без парцалите на лъжите през вековете, с най-чистата яснота на ума, не с невинно сърце, а с нещо, което е много по-рядко: с безкомпромисен разум, като единствено притежание и единствен ключ. Няма да влезете тук, преди да научите, че не е необходимо да убеждавате или да завладявате света. Когато го научите, ще видите, че през всички тези години на вашата битка нищо не ви е спирало да влезете в Атлантида и не е имало вериги, освен онези, които сте била готова да носите. През всичките тези години онова, което искахте да спечелите най-много, ви чакаше — той я погледна, сякаш отговаряше на неизречените, стаили се в ума ѝ въпроси, — чакаше ви също така непреклонно, както вие се борехте, също така страстно и отчаяно, но с по-голяма увереност от вашата. Излезте навън и продължете битката си. Продължавайте да носите нежелани товари, да поемате незаслужени наказания и да вярвате, че можете да служите на справедливостта, като хвърляте собствения си дух на най-несправедливите мъчения. Но в най-лошите си и мрачни моменти си спомнете, че сте видели и друг свят. Спомнете си, че можете да го достигнете веднага щом решите да прозрете. Спомнете си, че ще ви чака и че е истински, възможен, ваш.

Сетне, обърнал глава, с все така ясен глас, но с очи, които сложиха край на връзката, той попита:

— В колко часа желаете да тръгнем утре?

— О...! Веднага щом ви е удобно.

— Тогава пригответе закуската в седем и в осем ще тръгнем.

— Добре.

Той бръкна в джоба си и ѝ подаде малък, блестящ диск, който тя не успя да различи в първия момент. Той го пусна в дланта ѝ: беше златна монета от пет долара.

— Последната част от заплата ви за месеца — каза той.

Тя стисна монетата твърде силно, но отговори спокойно:

— Благодаря.

— Лека нощ, госпожице Тагарт.

— Лека нощ.

Не спа в часовете, които ѝ оставаха. Седеше на пода на стаята с лице, притиснато към леглото, усещайки единствено присъствието му от другата страна на стената. От време на време се чувстваше така, сякаш е пред нея, сякаш седи в краката му. Така прекара последната си нощ с него.

* * *

Напусна долината както беше дошла, без да отнесе нищо, което трябваше да остане там. Остави малкото вещи, които беше придобила — селската си пола, една блуза, престилка, малко бельо, сгънати прилежно в едно чекмедже в скрина в стаята ѝ. Погледна ги за миг, преди да затвори чекмеджето, с мисълта, че ако се върне, вероятно ще ги намери пак там. Взе със себе си единствено златната монета от пет долара и превръзката, която още стягаше ребрата ѝ.

Слънцето докосваше върховете на планините и рисуваше блестящ кръг — като граница на долината, — когато се качи на самолета. Облегна се назад в седалката до него и видя лицето на Голт наведено над нея, както в мига, когато беше отворила очите си първата сутрин. Сетне затвори очи и усети как ръцете му слагат превръзката на очите ѝ. Чу запалването на двигателя, но не като шум, а като вибрация от експлозия вътре в тялото си — само че тръпката беше далечна, сякаш човекът, който я изпитваше, щеше да бъде ранен, ако не беше толкова далеч. Не знаеше дали колелетата са се отделили от земята и

дали самолетът е прекосил кръга от планински върхове. Лежеше неподвижно, пулсът на двигателя беше единствената ѝ представа за пространство, сякаш се носеше в поток от звуци, които от време на време я разклащаха. Звука идваше от двигателя, от контрола на ръцете му върху щурвала; тя насочи вниманието си към това — всичко друго трябваше да се понесе, без да му се съпротивлява.

Лежеше неподвижно с протегнати напред крака, с ръце на облегалките, без да чувства някакво движение, дори и нейно, което да ѝ дава представа за време, без пространство, без зрение, без бъдеще, в нощта на затворените си клепахи под натиска на превръзката, със съзнанието за присъствието му до нея като единствената неизменна реалност. Не говореха. Изведнъж тя каза:

— Господин Голт.

— Да.

— Не. Нищо. Просто исках да знам дали сте още тук.

— Винаги ще бъда тук.

Тя не знаеше в продължение на колко мили този спомен за звука от произнесените думи остана като неин единствен, малък ориентир, който се стопяваше в далечината и накрая изчезна. После ѝ остана само неподвижността на неразчленимото настояще. Не знаеше дали е минал час или ден, когато усети движението надолу, което означаваше, че всеки момент ще се приземят или ще се разбият — и двете възможности ѝ се струаха еднакви. Почувства удара на колелетата в земята като странно закъсняло усещане — като че измина някакъв отрязък от време, преди да го повярва. Усети разтърсващото движение, после рязкото спиране и тишината, а накрая — допира на ръцете му по косата си, докато махаше превръзката. Видя искряща слънчева светлина, ивица обгорели бурени, порасли към небето — нямаше планини, които да ги спират, видя изоставена магистрала и неясния силует на някакъв град на около миля разстояние. Погледна часовника си: преди четирийсет и седем минути все още беше в долината.

— Там ще намерите гара на „Тагарт“ — каза той и посочи града — и ще можете да вземете влак.

Тя кимна разбиращо. Той не я последва, докато слизаше на земята. Наведе се към отворената врата на самолета и двамата се спогледаха. Тя стоеше с лице към него, лекият вятър галеше косата ѝ,

линията на раменете ѝ беше очертана от костюма на бизнес дама, сред безкрайността на празната прерия.

Той посочи с ръка на изток, към някакви невидими градове.

— Не ме търси там — каза той. — Няма да ме намериш, докато не ме поискаш такъв, какъвто съм. И когато ме поискаш — аз ще съм най-лесният за откриване човек.

Тя чу звука от вратата, която се затръшва зад него — стори ѝ се по-силен от гърма на витлото, който го последва. Гледаше колелетата на самолета и следата от смачкани бурени зад тях. После видя ивица небе — между колелата и бурените. Огледа се. Над силуета на града в далечината беше надвиснала червеникава мараня и формите му сякаш се бяха изкривили под облак от ръжда. Над покривите се виждаха останки от срутен комин. Сухо, жълто парче стара хартия прошумоля леко в тревата до нея: беше вестник. Тя гледаше всички тези предмети с празни очи, неспособна да ги види като реални.

Вдигна очи към самолета. Видя как крилете му се смаяват в небето и увеличат заедно с бялата дияря звука от двигателя. Продължи да се издига като дълъг сребърен кръст, след това линията на движението му се насочи към хоризонта, машината се снижи леко, сетне сякаш спря да се движи — само се смаяваше. Тя я наблюдаваше като угасваща звезда, докато се смали до точица, сетне до искра, която вече не беше сигурна, че вижда. Когато забеляза, че целият простор на небето е осеян с такива искрици, вече знаеше със сигурност, че самолетът е изчезнал.

ГЛАВА XXIII

АНТИ-АЛЧНОСТ

— Какво правя тук? — попита доктор Робърт Стедлър. — Защо трябваше да идвам? Настоявам за обяснение. Не съм свикнал да ме влачат през половината континент ни в клин, ни в ръкав, без предизвестие.

Доктор Флойд Ферис се усмихна.

— Кое то ме кара да оценявам още по-високо факта, че дойдохте, доктор Стедлър — беше невъзможно да се каже дали в гласа му има благодарност или злорадство.

Слънцето ги обливаше и доктор Стедлър усети струйка пот да се стича по челото му. Не можеше да води гневен и притеснително личен разговор наред тълпата, която се блъскаше да заеме пейките по трибуните около тях, дискусия, която се беше опитвал неуспешно да проведе през последните три дни. Хрумна му, че точно по тази причина срещата му с доктор Ферис е отлагана до този момент, но отпъди мисълта, точно както отпъди досадното насекомо, което бръмчи около главата му.

— Защо не успях да се свържа с вас? — попита той. Измамното оръжие на сарказма сега звучеше по-неефективно от всякога, но то беше единственото оръжие на доктор Стедлър: — Защо сметнахте за необходимо да ми изпращате съобщения на официални бланки в стил, подходящ за военни — той щеше да каже „заповеди“, но не го направи, — комуникация, която със сигурност не подхожда за научна кореспонденция?

— Това са правителствени дела — спокойно каза доктор Ферис.

— Осъзнавате ли, че съм твърде зает и това означава прекъсване на работата ми?

— О, да — уклончиво каза доктор Ферис.

— Разбирате ли, че можех да откажа да дойда?

— Но не отказахте — меко каза доктор Ферис.

— Защо не ми дадохте обяснение? Защо не дойдохте при мен лично, вместо да пращате тези невероятни млади хулигани с

тайнствените им глупости, които звучаха полунаучно, като от жълто списание?

— Бях твърде зает — любезно каза доктор Ферис.

— Тогава бихте ли ми казали какво правите в средата на полето в Айова, и аз какво правя тук? — той махна презрително към прашния хоризонт на празната прерия и към трите дървени трибуни. Бяха издигнати съвсем наскоро и сякаш самото дърво се потеше, можеше да види как капките смола проблясват на слънцето.

— Ще станем свидетели на историческо събитие, доктор Стедлър. Събитие, което ще стане крайъгълен камък по пътя на науката, цивилизацията, общественото благоденствие и политическата адаптивност — гласът на доктор Ферис звучеше като заучена реч на специалист по връзки с обществеността. — Това е зората на нова ера.

— Какво събитие? Каква нова ера?

— Както ще забележите, само най-видните граждани, каймакът на интелектуалния ни елит, бяха избрани да получат специалната привилегия да наблюдават това събитие. Не можехме да пропуснем вашето име, нали? И сме сигурни, разбира се, че можем да разчитаме на вашите лоялност и сътрудничество.

Не можеше да улови очите на доктор Ферис. Трибуните се запълваха бързо с хора, а доктор Ферис продължаваше да прекъсва думите си, за да махне на безличните новодошли, които доктор Стедлър никога не беше виждал преди, но които бяха видни личности, ако съдеше по специфичния нюанс на весело, непринудено уважение в жестовете на Ферис. Те като че ли всички познаваха доктор Ферис и го търсеха, сякаш е церемониалмайстор — или пък звезда — на събитието.

— Бихте ли се конкретизирали за момент — каза доктор Стедлър, — за да ми кажете какво...

Здрасти, Картоф! — викна доктор Ферис към един пълен, белокоос човек, който изпълваше парадната униформа на генерал.

Доктор Стедлър повиши глас:

— Казах, бихте ли се съсредоточили достатъчно дълго, за да ми обясните какво, по дяволите, става...

— О, съвсем просто е. Това е окончателният триумф на... Ще ме извините за минутка, доктор Стедлър — набързо каза доктор Ферис и се втурна напред, като трениран лакей при звука на камбанка, към

група хора, които изглеждаха като застаряващи хулигани; обърна се назад достатъчно бързо, за да добави една — единствена дума, която смяташе за цялостно обяснение: — Пресата!

Доктор Стедлър седна на дървената пейка, изпълнен с нежелание да се допира до каквото и да е наоколо. Трите трибуни бяха разположени в полукръг като в малък частен цирк, с място за около триста души; изглеждаха построени, за да се гледа някакъв спектакъл, но пред тях беше само празната прерия, разпростряла се до хоризонта, и единственото, което се виждаше, беше тъмното петно на една ферма, на мили разстояние.

Пред едната трибуна, вероятно запазена за пресата, имаше радио микрофони. Пред трибуната за официалните лица имаше механизъм, който приличаше на преносимо контролно табло, няколко лоста от полиран метал проблясваха на слънцето. На импровизиран паркинг зад трибуните блясъкът на луксозни нови коли беше ярка, успокояваща гледка. Но именно сградата, разположена на едно хълмче на около триста метра оттам, вдъхваше на доктор Стедлър смътно чувство на безпокойство. Беше малка, сякаш приклекнала структура с неясно предназначение, с масивни каменни стени, без прозорци, освен няколко прореза, защитени от дебели железни решетки, и голям купол, гротескно голям на фона на останалата част, който сякаш притискаше сградата към земята. Няколко тръби се подаваха от основата на купола, безформени, на неправилни снопове, като зле направени комини — те сякаш не принадлежаха на индустриалната епоха и не беше ясно за какво могат да служат. Сградата излъчваше мълчалива враждебност, като отровна гъба — очевидно беше модерна, но неясните ѝ, закръглени, неуместни линии я караха да изглежда като примитивна структура, изкопана в средата на джунглата, посветена на някакви тайни, дивашки ритуали.

Доктор Стедлър въздъхна раздразнено; беше се уморил от тайни. „Поверително“ и „строго поверително“ бяха думите, отпечатани на поканата, която изискваше да тръгне за Айова след два дни, с неопределена цел. Двама младежи, които твърдяха, че са физици, се бяха появили в института, за да го ескортират; обажданията му в кабинета на Ферис във Вашингтон бяха останали без отговор. Младежите говореха — по време на изтощителното пътуване с правителствения самолет, в студа на правителствената кола — за наука,

извънредно положение, социално равновесие и нуждата от секретност, докато се оказа, че той знае по-малко, отколкото в началото. Забеляза само, че две думи непрекъснато се повтарят в бръщолевенията им — същите, които присъстваха и в текста на поканата, — две думи с мрачно звучене, тъй като не се знаеше за какво се отнасят: искането за „лоялност“ и „сътрудничество“.

Младежите го бяха доставили на една пейка на първия ред на трибуната и бяха изчезнали, като сгъваеми елементи на механизъм. Бяха го оставили в компанията на внезапно появилия се лично доктор Ферис. Сега, докато наблюдаваше сцената наоколо и съмнителните, възбудени, свободно небрежни жестове на доктор Ферис сред групата журналисти, той имаше усещане за озадачаващо объркване, за безсмислена, хаотична неефикасност, но и за гладко работеща машина, която създаваше до необходимата степен тъкмо такова впечатление в точния момент.

Изпита внезапен пристъп на паника, в която, като при светкавица, си позволи да осъзнае, че чувства отчаяно желание да избяга. Но той затвори ума си за него. Знаеше, че най-тъмната тайна на събитието, по-важна, недостижима и смъртоносна от всичко, което можеше да се крие в гъбовидната сграда, беше онова, което го беше накарало да се съгласи да дойде.

Никога нямаше да се налага да научава собствения си мотив, мислеше си — мислеше го не с думи, а с краткия, яростен спазъм на една емоция, която наподобяваше раздразнение и имаше вкус на киселина. Думите, които продължаваха да стоят в съзнанието му, както бяха стояли и в момента, в който се беше съгласил да дойде, бяха като вуду заклинание, което човек произнася, когато е нужно, и не бива да поглежда отвъд него: какво да правиш, когато трябва да си имаш работа с хора?

Забеляза, че трибуната, резервирана за онези, които Ферис беше нарекъл интелектуален елит, беше по-голяма от тази на официалните представители на държавата. Усети, че изпитва малко, злостно удоволствие при мисълта, че е сложен на първия ред. Обърна се и погледна редовете зад себе си. Това му подейства като малък, сивичък шок: тази случайна, безцветна, вехта сбирщина не беше неговата представа за интелектуален елит. Видя несигурно нападателни мъже и безвкусно облечени жени, видя зловни, пълни с ненавист и подозрение

лица, които носеха единствения белег, несъвместим с интелекта: несигурност. Не можеше да намери и едно познато лице, нито едно, което да разпознае като известно или поне с шансове да стане такова. Запита се по какъв критерий са били избрани тези хора.

После забеляза една дългнеста фигура на втория ред, фигура на възрастен мъж с дълго, отпуснато лице, което му се струваше донякъде познато, въпреки че не можеше да си спомни нищо за него, освен някакъв неясен спомен, като снимка, която е видял в някое безвкусно издание. Наведе се към една жена, посочи нагоре и попита:

— Можете ли да ми кажете името на онзи господин?

— Жената отговори с почтителен шепот:

— Това е доктор Саймън Причът!

Доктор Стедлър се извърна с желанието никой да не го вижда, никой никога да не научава, че е бил част от тази група. Вдигна очи и видя, че Ферис води цялата банда на пресата към него. Видя Ферис да махва към него като туристически гид и го чу да казва, когато се бяха приближили достатъчно:

— Но защо трябва да си губите времето с мен, когато там е източникът на днешното постижение, човекът, който го направи възможно, доктор Робърт Стедлър!

За миг му се стори, че видя някакво неуместно изражение по износените цинични лица на новинарите — изражение, което не беше точно на уважение, очакване или надежда, а нещо като тяхно ехо, като отражение на израза, който може би са носели в младостта си, когато са чували името на Робърт Стедлър. В този момент той изпита импулс, който не би признал: импулса да им каже, че не знае нищо за днешното събитие, че неговата сила е по-малка и от тяхната, че е докаран тук като пионка в секретна игра, почти като... като затворник.

Вместо това се чу да отговаря на въпросите им със самодоволния, снизходителен тон на човек, който познава всички тайни на висшата власт.

Да, Държавният научен институт е горд с опита си в служба на обществото... Държавният научен институт не е на ничии частни интереси или лична алчност, той е посветен на благо на човечеството като цяло — изплюваше като диктофон грозните, празни приказки, които беше чул от доктор Ферис. Не можеше да си позволи да осъзнае, че онова, което изпитва, е омраза към самия себе си:

схващаше емоцията, но не и нейния обект; мислеше си, че омразата е към хората наоколо, те го принуждаваха да участва в това срамно представление. Какво можеш да направиш, когато трябва да си имаш работа с такива хора?

Журналистите си правеха записки на отговорите му. Лицата им сега изглеждаха като автомати, рутинно преструващи се, че чуват новини в празните фрази на друг автомат.

— Доктор Стедлър — попита един от тях и посочи сградата на хълма, — вярно ли е, че смятате Проекта Х за най-великото постижение на Държавния научен институт?

Последва мъртва тишина.

— Проектът... Х...? — каза доктор Стедлър. Знаеше, че нещо застрашително не е наред в гласа му, защото видя как журналистите вдигнаха глави, като при звук за тревога; видя ги, че чакат с вдигнати моливи. За миг, докато усещаше мускулите на лицето му да се пропукват във фалшива усмивка, той изпита безформен, почти свръхестествен ужас, сякаш усещаше отново работата на някаква шлифована машина, сякаш беше хванат в нея, беше част от нея и изпълнява неотменната ѝ воля.

— Проектът Х ли? — меко каза той с мистериозния тон на конспиратор. — Е, господа, стойността и мотивът на всяко постижение на Държавния научен институт не подлежат на съмнение, тъй като те не целят печалба — има ли нужда да казвам повече?

Той вдигна глава и забеляза, че доктор Ферис е стоял накрая на групата по време на цялото интервю. Запита се защо си въобразява, че погледът на Ферис е по-малко напрегнат — и по-безсрамен. Две бляскави коли пристигнаха с пълна скорост на паркинга и спряха със скърцане на спирачките. Журналистите го зарязаха насред изречението и хукнаха да посрещат групата, която слизаше от колите. Доктор Стедлър се обърна към Ферис.

— Какво е Проектът Х? — сурово попита той. Доктор Ферис се усмихна едновременно невинно и нагло.

— Инициатива, която не цели печалба — отговори той и тръгна да посрещне новодошлите.

От почтителния шепот на тълпата доктор Стедлър научи, че дребният човек в смачкан ленен костюм, който изглеждаше като адвокат-шарлатанин и крачеше отривисто в центъра на новата група, е

господин Томпсън, държавният глава. Господин Томпсън се усмихваше, мръщеше и излайваше отговорите си към журналистите. Доктор Ферис плуваше из групата с грацията на котарак, който се гали в нечий крак. Групата се приближи и той видя как Ферис я насочи към него.

— Господин Томпсън — мелодично каза доктор Ферис, когато се приближиха, — мога ли да ви представя доктор Робърт Стивънс?

Доктор Стивънс видя как очичките на дребния мошеник го изучават за част от секундата: в тях имаше намек за суеверна почит, сякаш виждаха явление от мистична Вселена, която винаги ще си остане неразбираема за господин Томпсън. Но в същото време бяха и проникателни, пресметливо хитри като на дребен политикан, уверен, че нищо не е недостижимо за неговите стандарти — поглед, който сякаш питаше: каква е твоята гледна точка?

— За мен е чест, докторе, чест — бързо каза господин Томпсън и му стисна ръката.

Разбра, че високият, късо подстриган мъж с прегърбени рамене е господин Уесли Мауч. Не запомни имената на другите, чиито ръце стисна. Когато групата тръгна към официалната трибуна, той остана с изгарящото го чувство, че е открил нещо, което не дръзваше да обмисли: че се е почувствал притеснен и поласкан от одобрителното кимване на дребния мошеник.

Група млади служители, които изглеждаха като разпоредители в кино, се появиха отнякъде с колички, пълни с блестящи предмети, които започнаха да раздават на множеството. Бяха военни бинокли. Доктор Ферис зае мястото си на микрофона до официалната трибуна. При един знак от Уесли Мауч гласът му гръмна внезапно над прерията — мазен, фалшиво тържествен глас, увеличен от изобретателността на създателя на микрофона до мощта на великан:

— Дами и господа...

Тълпата се смълча, всички глави се обърнаха внимателно към елегантната фигура на доктор Флойд Ферис.

— Дами и господа, вие бяхте избрани като признание за отличната си служба на обществото и социалната си лоялност да станете свидетели на разкриването на научно постижение с такова огромно значение, такава зашеметяваща перспектива, такива епохални

възможности, че до този момент е било известно само ма малцина, и то само като Проекта Х.

Доктор Стедлър фокусира бинокъла си върху единствения видим предмет — петното на далечната ферма. Видя, че е това е изоставена сграда, която е била занемарена преди години. Небето прозираше през голите греди на покрива и остри парчета стъкло обгръщаха мрака на празните прозорци. Видя хлътналия хамбар, ръждясалата кула на водно колело и останки от трактор, обърнат с веригите нагоре. Доктор Ферис говореше за кръстоносците на науката и за годините на самоотвержено себеотдаване, непримирим труд и упорити изследвания, които са били необходими за Проекта Х.

Доктор Стедлър си помисли, докато изучаваше руините на фермата, че е странно да има стадо кози в средата на такава пустош. Бяха шест или седем, някои дремеха, други преживяха сънливо тревичките, които успеяха да намерят сред обгорените от слънцето бурени.

— Проектът Х — говореше доктор Ферис — беше посветен на специални проучвания в областта на звука. Науката за звука има удивителни аспекти, за които лаиците едва ли подозират...

На около петдесет фута от фермата доктор Стедлър видя някаква структура, която очевидно беше нова и нямаше ясно предназначение: изглеждаше като купчина от няколко стоманени подпори, издигащи се в празното пространство, без да поддържат нищо, без да водят наникъде. Доктор Ферис говореше за природата на звуковите вибрации. Той насочи бинокъла си към хоризонта зад фермата, но на десетки мили не се виждаше нищо друго. Внезапно измъченото движение на една от козите върна погледа му към стадото. Забеляза, че козите са завързани с вериги към стълбове, забити на известно разстояние в земята.

— И открихме — продължаваше доктор Ферис, — че има определени честоти на звуковите вибрации, на които никаква структура, органична или неорганична, не може да устои...

Доктор Стедлър забеляза сребристо петънце, което подскачаше по тревата сред стадото. Беше козле, което не беше вързано — то продължаваше да тича около майка си.

— Звуковият лъч се контролира от табло в гигантска подземна лаборатория — каза доктор Ферис и посочи сградата на хълма. — Това

табло е известно между нас като „Ксилофонът“ защото човек трябва да е изключително внимателен, когато свири на него, иначе казано, да дърпа правилните лостове. За днешния специален ден тук сложихме удължение на „Ксилофона“, свързано с централния вътре — той посочи таблото пред официалната трибуна — за да можете да проследите цялата операция и да видите колко проста е цялата процедура...

Доктор Стедлър изпитваше удоволствие да наблюдава козлето, успокояващо удоволствие. Малкото създание беше на не повече от седмица, изглеждаше като топка бяла козина с грациозни дълги крака, продължаваше да подскача весело и непохватно, като и четирите му крака бяха изпънати. Сякаш скачаше заради слънчевите лъчи, заради летния въздух, заради радостта да открие собственото си съществуване.

— Звуковият лъч е невидим, недоловим за слуха и напълно контролируем по отношение на цел, посока и обхват. Това е първото публично изпитание и е настроен да покрие малък сектор, само две мили, напълно безопасно, тъй като всичко е разчистено на двайсет мили наоколо. Сега действащото оборудване в лабораторията е в състояние да произведе лъч, който да покрие — чрез тръбите, които виждате под купола — всичко в радиус от сто мили, кръг с периферия от брега на Мисисипи, приблизително от моста на „Тагарт трансконтинентал“, през Демойн и Форт Додж, Айова, Остин, Минесота, Удман, Уисконсин, до Рок Айлънд, Илинойс. Това е само скромно начало. Притежаваме техническите познания да построим генератори с обхват двеста или триста мили, но тъй като не успяхме да получим навреме достатъчно количество топлоустойчив метал, например Риърдънов метал, трябваше да се задоволим с настоящото си оборудване и този радиус на контрол. В чест на нашия велик водач господин Томпсън, под чиято далновидна администрация Държавният научен институт получи финансиране, без което Проектът Х нямаше да бъде възможен, това велико изобретение ще бъде наричано от сега нататък „Хармонизаторът на Томпсън“!

Тълпата започна да ръкопляска. Господин Томпсън седеше неподвижно, със стеснително и намръщено лице. Доктор Стедлър беше сигурен, че този незначителен шарлатанин има толкова общо с проекта, колкото и разпоредителите, че няма нито ума, нито

инициативата, нито дори достатъчно злоба, за да произведе и дупка в земята, че и той е пионка на тихата машина, която няма център, няма водач, няма посока, машина, която не е подкарана от доктор Ферис или Уесли Мауч, или от някое от овчедушните създания по трибуните, нито пък от някое от създанията зад кулисите — безличната, немислеща, безтелесна машина, която никой не управляваше, но всички бяха нейни пионки, всеки до степенята на собственото си зло. Доктор Стедлър сграбчи ръба на пейката: почувства желание да скочи на крака и да побегне.

— Колкото до функцията и целта на звуковия лъч, няма да казвам нищо, ще го оставя да говори сам за себе си. Сега ще го видите в действие. Когато доктор Блоджет дръпне лостовите на „Ксилофона“, предлагам да гледате мишената, която е онази ферма на две мили оттук. Няма какво друго да видите. Самият лъч е невидим. Всички прогресивни мислителите отдавна са се съгласили, че няма обекти, има само действия, няма ценности, а има последствия. Сега, дами и господа, ще видите действието и последствията от Хармонизатора на Томпсън.

Доктор Ферис се поклони, отдалечи се бавно от микрофона и дойде да заеме мястото си до доктор Стедлър. Един млад, пълничък човек застана до таблото и вдигна очаквателно очи към господин Томпсън. Той зяпна неразбиращо за миг, сякаш нещо се беше изплъзнало от ума му, докато Уесли Мауч не се наведе и не прошепна някаква дума в ухото му.

— Контакт! — високо каза господин Томпсън.

Доктор Стедлър не можа да понесе гледката от грациозното, вълнообразно и женствено движение на ръката на доктор Блоджет, когато онзи дръпна първия лост на таблото, после следващия. Вдигна бинокъла си и погледна фермата. В мига, в който нагласяше лещите, една коза опъваше веригата си, протягайки се кротко за един сух магарешки бодил. В следващия миг козата се преобърна във въздуха, ритайки, после падна върху сивата купчина от останалите седем гърчещи се кози. Преди още доктор Стедлър да успее да повярва, купчината застина неподвижна, с изключение на един крак, който стърчеше от масата, вдървен като прът, и трепереше, сякаш под напора на силен вятър. Фермата се разкъса на парчета и рухна, последвана от гейзера тухли от комина. Тракторът се сплеска като палачинка.

Водната кула се пропука и парчетата ѝ се удариха в земята, докато колелото все още описваше дълга крива във въздуха, сякаш по собствена воля. Стоманените греди и подпорите на новата конструкция рухнаха като духнати кибритени клечки. Беше толкова бързо, толкова лесно, толкова просто, че доктор Стедлър не изпита страх, не изпита нищо, това не беше реалността, а детски кошмар, където материалните обекти могат да бъдат изтривани по силата на едно-единствено зло желание. Махна бинокъла от очите си. Гледаше празната прерия. Нямаше ферма — в далечината вече нямаше нищо, освен тъмна линия, която изглеждаше като сянка на облак.

Един-единствен, висок и тънък писък се чу от трибуната зад него — една жена припадна. Чудеше се защо е изпищяла толкова късно след случката, но осъзна, че времето, изминало от допира до първия лост, беше по-малко от минута. Отново вдигна бинокъла, сякаш с внезапно пробудила се надежда, че сянката от облака е всичко, което ще види. Но материалните обекти бяха още там — бяха просто купчина отпадъци. Придвижи бинокъла си по останките — след миг осъзна, че търси козлето. Не може да го намери, там нямаше нищо — само купчина сива козина.

Когато свали бинокъла и се обърна, видя, че доктор Ферис го гледа. Беше сигурен, че по време на цялото изпитание е наблюдавал не мишената, а него, за да види дали той, Робърт Стедлър, може да се противопостави на лъча.

— Това е всичко — каза по микрофона дебелият доктор Блоджет с подкупващия тон на началник на отдел в универсален магазин. — В сградите не е останал нито един пирон или нит, а в телата на животните — нито един здрав кръвоносен съд.

Тълпата шумолеше в конвулсивни движения и висок шепот. Хората се споглеждаха, изправяха се несигурно и сядаха обратно, неспокойно очаквайки всичко друго, но не и тази пауза. В шепота се долавяше потисната истерия. Сякаш чакаха да им кажат какво да мислят. Доктор Стедлър видя една жена, която ескортираха надолу по стълбите от задния ред, с наведена глава и кърпичка, притисната към устата: беше ѝ прилошало.

Той се обърна и видя, че доктор Ферис все още го наблюдава. Доктор Стедлър се облегна леко назад, със строго и презрително изражение, изражението на най-великия учен в страната, и попита:

— Кой изобрети това ужасяващо нещо?

— Вие.

Доктор Стедлър го погледна, без да мърда.

— Това е просто практическо приложение — любезно каза доктор Ферис, — основано на теоретичните ви открития. Резултат от неоценимите ви изследвания за природата на космическите лъчи и предаването на енергия в пространството.

— Кой работи по проекта?

— Неколцина треторазредни учени, както бихте ги нарекли. Всъщност имаме съвсем малко трудности. Никой от тях нямаше да направи и първата стъпка към идеята за вашата формула за прехвърляне на енергия, но с нея — останалото беше лесно.

— Каква е практическата цел на това изобретение? Какви са „епохалните“ му възможности?

— Нима не виждате? Това е неоценим инструмент за обществената безопасност. Никакъв враг не може да нападне собственика на такова оръжие. То ще освободи страната от страх от агресия и ще ѝ позволи да планира бъдещето си в пълна безопасност — гласът му беше странно безгрижен, някак импровизиран, сякаш нито очакваше, нито се опитваше да направи така, че да му повярват. — Ще облекчи социалните търкания, ще спомогне за мира, стабилността, и както споменахме, за хармонията. Ще отстрани всяка опасност от война.

— Каква война? Каква агресия? При условие, че целият свят умира, а всичките народни републики едва оцеляват благодарение на милостинята от тази страна — къде виждате опасност от война? Нима очаквате ония парцаливи диваци да ви нападнат?

Доктор Ферис го погледна право в очите:

— Вътрешните врагове могат да бъдат също такава голяма опасност за хората, каквато и външните — отговори той. — Може би и по-голяма — този път гласът му звучеше така, сякаш очакваше и беше сигурен, че го разбират. — Социалните системи са толкова нестабилни. Но помислете си каква стабилност може да се постигне с няколко научни инсталации, разположени в стратегически ключови точки. Това ще гарантира вечен мир, не мисии е ли?

Доктор Стедлър не мръдна, не отговори — секундите отминаваха, но лицето му не променяше израза си. Започна да

изглежда като парализирано. Очите му бяха вторачени като на човек, който внезапно вижда нещо, което е знаел от самото начало, нещо, което се е опитвал години наред да не вижда. Човек, който е въввлечен в битката между видяното и волята да отрича неговото съществуване.

— Не знам за какво говорите! — сопна се накрая той. Доктор Ферис се усмихна.

— Нито един частен бизнесмен или алчен индустриалец не би финансираше Проекта Х — меко каза той с тона на безгрижен, неформален разговор. — Няма да може да си го позволи. Това е огромна инвестиция, без перспектива за материална печалба. Каква печалба може да се очаква от него? Вече няма печалби, които да могат да се извлекат от онази ферма — той посочи към тъмната линия в далечината.

— Но, както сте забелязали, Проектът Х трябва да бъде начинание, което не цели печалба. За разлика от бизнес фирмите, Държавният научен институт нямаше проблем да получи финансиране за проекта. Не сте чували институтът да има финансови трудности през последните две години, нали? А беше такъв проблем да ги накараме да гласуват фондовете, необходими за развитието на науката. Винаги искаха някакви джунджурии в замяна на парите си, както често казвахте. Е, ето една джунджурия, която хората на власт могат напълно да оценят. Накараха другите да гласуват за нея. Не беше трудно. Всъщност голяма част от другите спокойно гласуваха за секретен проект, бяха сигурни, че е важно — след като тях не ги смятаха за достатъчно важни, за да ги допуснат до него. Имаше, разбира се, няколко скептици, няколко съмняващи се. Но се предадоха, когато им беше напомнено, че Държавният научен институт се оглавява от доктор Робърт Стедлър, в чиято преценка и почтеност не могат да се съмняват.

Доктор Стедлър гледаше ноктите на ръцете си. Внезапният писък на микрофона мигновено накара тълпата да наостри уши — за миг хората си възвърнаха контрола и загърбиха паниката. Един говорител, с глас като картечница, която ги обстрелваше с усмивки, започна да лае весело, че сега ще чуят радиопредаването, което ще разнесе новината за великото откритие из цялата страна. След това той погледна часовника си, сценария и даващата му сигнали ръка на Уесли Мауч и

започна да крещи в блестящата змийска глава на микрофона и в стаите, кабинетите и офисите на страната:

— Дами и господа! Проектът Х!

Доктор Ферис се наведе към доктор Стедлър — през стакатото от копитата, които сякаш препускаха в гласа на говорителя, през континента, носещи описанието на новото изобретение — и каза нехайно:

— Жизненоважно е да няма критика към проекта в страната в това нестабилно време — и добави донякъде случайно, донякъде шеговито: — да няма никаква критика към каквото и да е.

— ... а политическите, културните, интелектуалните и моралните водачи на страната — крещеше говорителят в микрофона, — които станаха свидетели на това велико събитие, като ваши представители и във ваше име, сега ще споделят с вас личното си мнение си за него!

Господин Томпсън пръв се качи по дървените стълби на естрадата с микрофона. Произнесе кратка реч, с която обяви настъпването на нова ера и заяви с войнствен тон, предизвикващ някакви неопределени врагове, че науката принадлежи на народа и всеки човек в света има право да сподели предимствата, създадени от технологичния прогрес.

Следващият беше Уесли Мауч. Той говори за социалното планиране и единодушна подкрепа на плановете. Говори за дисциплина, единство, строгост и патриотичния дълг да се понасят временните трудности.

— Мобилизирахме най-добрите умове на страната да работят за вашето благоденствие. Това велико изобретение е резултат от гения на човек, чието отдаване на каузата на хуманността не подлежи на съмнение, човек, признат от всички ни като най-великия ум на века — доктор Робърт Стедлър!

— Какво? — хлъцна доктор Стедлър, извърщайки се към Ферис. Доктор Ферис го погледна с кротко търпение. — Той не е искал разрешение да казва такова нещо! — рязко шепнеше Стедлър. Ферис разпери ръце в жест на безпомощен упрек:

— Виждате колко е неуместно да си позволявате да ви смущават политически въпроси, които винаги сте смятали за недостойни за вашето внимание. Работата на господин Мауч не е да иска разрешение.

Фигурата, която сега се беше прегърбила на фона на стоварилото се върху естрадата небе, суетеше се около микрофона и говореше с отегчен, презрителен тон, който подхождаше на скучноват доклад, беше доктор Саймън Причът. Заявяваше, че новото изобретение е инструмент на социалното благоденствие, който гарантира всеобщ просперитет, и че всеки, който се съмнява в този очевиден факт, е враг на обществото и ще бъде третиран като такъв.

— Това откритие на доктор Робърт Стедлър, бележитият свобододлюбещ...

Доктор Ферис отвори куфарчето си, извади няколко прилежно напечатани страници и се обърна към доктор Стедлър:

— Вие ще сте кулминацията на предаването. Ще говорите последен, в края на часа — протегна му листата. — Това е вашата реч.

Очите му казваха останалото: казваха, че подборът му на думи не е бил случаен. Доктор Стедлър пое страниците, но ги задържа между двата си пръста, както човек държи стара хартия, която се кани да изхвърли.

— Не съм ви молил да се самоназначавате като автор на моите речи — каза той. Сарказмът в гласа му изрази пред Ферис гледната му точка: не беше време за сарказъм.

— Не можех да позволя вашето безценно време да бъде заето с писане на речи за радиото — каза доктор Ферис. — Бях сигурен, че ще го оцените — каза го с фалшива любезност, чийто фалш трябваше да бъде разпознат, сякаш хвърляше на просяк милостиня, която да спаси малкото му останало достойнство. Отговорът на доктор Стедлър го притесни: всъщност той нито отговори, нито погледна ръкописа.

— Липсата на вяра — крещеше един набит оратор на естрадата, сякаш участвайки в улична разпра, — липсата на вяра е единственото нещо, от което трябва да се боим! Ако имаме вяра в плановете на нашите водачи, то плановете ще работят и ние ще имаме целия просперитет и изобилие на света. Само тия, дето се съмняват и подкопават морала ни, те са виновни за недостига и за мизерията. Ама ние няма да им позволим да го правят още дълго, ние сме тук, за да защитим хората, и ако някой от тия съмняващи се хитреци дойде насам, вярвайте ми, ще се погрижим за него!

— Не би било добре — меко каза доктор Ферис — да разбуждаме обществено негодуване срещу Държавния научен

институт в такова взривоопасно време. В страната царят недоволство и безпокойство, и ако хората разберат погрешно същността на новото изобретение, могат да обърнат гнева си към всички учени. А учените никога не са били популярни сред масите.

— Мир — пееше висока, стройна жена в микрофона. — Това и изобретение е велик, нов инструмент на мира. То ще ни защити от агресивните замисли на себичните ни врагове, ще ни позволи да дишаме свободно и да се научим да обичаме другите — имаше кокалесто лице и уста, натрупала горчивина по коктейлите, и носеше свободна бледосиня рокля като сценично облекло на арфистка. — Можем да го смятаме за чудото, смятано за невъзможно, за мечтата на вековете, за окончателния синтез на науката и любовта!

Доктор Стедлър погледна към лицата по трибуните. Сега седя ха спокойно, слушаха, но очите им имаха гаснещ и смътен израз — израз на страх, който постепенно приемаха като постоянен, израз на ранени хора, чиито пресни рани постепенно се покриват и потъмняват от ципата на инфекцията. Знаеха, също както и той, че те са мишените на безформените тръби, които стърчаха от гъбовидния купол на сградата, и се чудеше как потушаваха тази мисъл в умовете си и как избягваха това знание — явно беше, че думите, които с готовност поглъщаха и на които вярваха, бяха веригите, които ги оковаваха, подобно на козите, сигурно заклепени в обхвата на тръбите. Искаха да вярват — той видя присвитите им устни, случайните подозрителни погледи, които хвърляха на съседите си, сякаш ужасът, който ги заплашваше, не беше звуковият лъч, а хората, които щяха да ги накарат да признаят, че е ужас. Очите им постепенно се замъгляваха, но остатъкът от усещане за рана беше всъщност вик за помощ.

— Защо мислите, че мислят? — меко попита доктор Ферис. Разумът е единственото оръжие на учения, а разумът няма власт над хората, нали? Във времена като днешните, когато страната се разпада, а тълпата е подтиквана от сляпо отчаяние, на ръба преди откритите бунтове и насилието, редът трябва да се запази с всички налични средства. Какво можем да направим, като трябва да си имаме работа с хора?

Доктор Стедлър не отговори. Дебела, разплута жена, с неподходящ сутиен под подгизналата от пот рокля, говореше по микрофона — доктор Стедлър не можа да повярва в началото, че

новото изобретение трябва да бъде посрещнато с особена благодарност от майките в страната. Доктор Стедлър се извърна — Ферис вече виждаше само благородната линия на високото му чело и дълбоките, горчиви бръчки в ъгълчетата на устата му. Внезапно, без причина или предупреждение, Робърт Стедлър се обърна към него. Беше като избликнала кръв от внезапно отворила се рана: лицето на Стедлър беше открито, пълно с болка, ужас, искреност, сякаш в този миг и той, и Ферис бяха човешки същества, и той простена с невярващо отчаяние:

— В цивилизован век, Ферис, в цивилизован век!

Доктор Ферис се изсмя меко и продължително.

— Не знам за какво говорите — отговори той, сякаш цитираше.

Доктор Стедлър сведе очи. Когато Ферис заговори отново, в гласа му имаше един почти недоловим оттенък, който Стедлър не можеше да определи, но знаеше със сигурност, че този тон нямаше място в цивилизован разговор:

— Не би било добре, ако се случи нещо, което да изложи на опасност Държавния научен институт. Би било жалко, ако институтът трябва да бъде затворен, или пък да се наложи някой от нас да го напусне. Къде можем да отидем? Учените са невероятен лукс в наши дни и няма много хора или институции, които да могат да си позволяват дори необходимото, а да не говорим за лукса. За нас няма вече отворени врати. Няма да сме добре дошли в изследователските отдели на промишлени концерни, като например „Риърдън стийл“. Освен това, ако си създадем врагове, от тях ще се бои и всеки, който се опита да се възползва от нашите таланти. Човек като Риърдън би се борил за нас. Ами човек като Орън Бойл? Но това са чисто теоретични размисли, защото всъщност всички частни изследователски центрове бяха затворени със закон — Директива 10–289, издадена, както може би не знаете, от господин Уесли Мауч. Може би мислите за университетите? Те са в същото положение. Не могат да си позволят да си създават врагове. Кой би излязъл в наша защита? Мисля, че човек като Хю Акстън би го направил, но да говорим за това, означава да допуснем анахронизъм. Той беше част от друга епоха. Условиата в нашата социална и икономическа реалност отдавна са направили съществуването му невъзможно. А не мисля, че доктор Саймън Причът, или пък поколението, израснало под негово водачество, ще

може или ще иска да ни защити. Никога не съм вярвал в ефикасността на идеалистите, сигурно и вие, а сега не е време за непрактичен идеализъм. Ако някой иска да се противопостави на правителствената политика, как могат да го чуят? С тези господа от пресата ли, доктор Стедлър? По този микрофон? Има ли независим вестник в страната? Неконтролирана радиостанция? Или пък някаква частна собственост, лично мнение? — тонът на гласа беше вече очевиден: беше тон на бандит. — Личното мнение е лукс, който никой не може да си позволи в наши дни.

Доктор Стедлър едва помръдна устни:

— Говорите на Робърт Стедлър.

— Не съм забравил. Тъкмо защото не съм забравил на кого говоря. Робърт Стедлър е прочуто име, което не бих желал да видя разрушено. Но какво е едно прочуто име днес? В чии очи? — той посочи с ръка към трибуните. — В очите на тия хора ли? Щом като са готови да повярват, ако им кажат, че един инструмент на смъртта е инструмент на благосъстоянието, няма ли да повярват, ако им кажат, че Робърт Стедлър е предател и враг на държавата? Бихте ли се опрели на факта, че това не е вярно? За истината ли мислите, доктор Стедлър? Темата за истината няма нищо общо със социалното. Принципите нямат въздействие върху обществените дела. Разумът няма власт върху човешките същества. Логиката е безсилна. Моралът е излишен. Не ми отговаряйте сега, доктор Стедлър. Ще ми отговорите по микрофона. Вие сте следващият оратор.

Доктор Стедлър погледна тъмната ивица, останала от фермата в далечината и осъзна, че изпитва ужас, но не можеше да си позволи да разбере неговата същност. Той, който беше в състояние да изучава частиците и техните градивни елементи в космическото пространство, не можеше да си позволи да проучи чувствата си и да разбере, че са три: първо, беше ужасът от гледката, която сякаш се изправяше пред очите му — надписът, гравирани в негова чест над вратата на института: „На безстрашния ум, на неопетнената истина“; второ, явния, грозен, животински страх от физическото разрушение, унижителен страх, който той никога не бе очаквал да изпита в цивилизования свят на неговата младост.

И най-сетне, трето, ужасът от познанието, че предавайки първото, човек се хвърля във властта на второто.

Тръгна към естрадата с твърда и бавна крачка, с вдигната глава, стиснал ръкописа на речта. Изглеждаше така, сякаш се качва на пиедестал — или на гилотина. Също както животът на човека преминава пред очите му в момента на смъртта, така и той вървеше под звуците от гласа на говорителя, който четеше пред народа списъка с достиженията и описанието на кариерата на Робърт Стедлър. Лека конвулсия премина през лицето му при думите „бивш декан на Физическия факултет в университета «Патрик Хенри»“. Той знаеше, някак дистанцирано — сякаш това познание не беше в него, а в някакъв друг човек, който оставяше зад себе си, че тълпата ще стане свидетел на акт на разрушение, по-ужасен от унищожаването на фермата.

Беше се качил на третото стъпало, когато един млад журналист се втурна напред, изтича до него и сграбчи парапета, за да го спре.

— Доктор Стедлър! — отчаяно прошепна той. — Кажете им истината! Кажете им, че нямате нищо общо с това! Кажете им каква адска машина е това и с каква цел ще бъде използвана! Кажете на страната що за хора се опитват да я управляват! Никой не може да се усъмни в думите ви! Кажете им истината! Спасете ни! Вие сте единственият, който може да го направи!

Доктор Стедлър погледна надолу към него. Беше млад: движенията и гласът му имаха бързата, остра чистота на компетентността; сред възрастните, покварени, затънали в услуги и връзки негови колеги той беше успял да постигне елитна позиция в политическата преса единствено чрез един последен, неустоим проблясък на способности. Очите му изразяваха безстрашен интелект — бяха очи, каквито доктор Стедлър беше виждал навремето да го гледат от банките в аудиториите. Той забеляза лешниковия им цвят и зеления оттенък. Завъртя глава и видя, че Ферис тича към него — като слуга или като тъмничар.

— Не очаквам да ме обиждат нелоялни млади хулигани с предателски подбуди! — високо каза той.

Доктор Ферис се обърна към младия човек и, без да може да контролира лицето си, сгърчено от бяс пред нещо, което не беше очаквал или планирал, извика:

— Дай ми журналистическата си карта и разрешителното си за работа!

— Горд съм — четеше доктор Робърт Стедлър пред микрофона на смълчаната нация, — че моите години работа в служба на науката ме доведоха до честта да положа в ръцете на нашия велик водач, господин Томпсън, ново средство с неизчислим потенциал за цивилизованост и освобождаващо влияние над човешкия ум...

* * *

Небето беше като пещ, а улиците на Ню Йорк — като улеи, по които течаха не въздух и светлина, а стопен прах. Дагни стоеше на един ъгъл, където я беше оставил автобусът от летището, и гледаше града с пасивно учудване. Сградите изглеждаха износени от седмиците лятна жегата, но хората сякаш бяха износени от вековете страдание. Тя стоеше и ги наблюдаваше, обезоръжена от чудовищното чувство за нереалност. То беше единственото, което изпитваше още от ранните часове на сутринта, от мига, когато от празната магистрала бе стигнала пеш до един непознат град и бе спряла първия минувач, за да го попита къде е.

— Уотсънвил — отговори той.

— А в кой щат?

Човекът я погледна, каза „Небраска“ и побърза да отmine. Тя се усмихна безрадостно, разбрала, че той се чуди откъде е дошла, и че нито едно от обясненията, които можеше да си въобрази, не бояха толкова фантастични, колкото истината. И все пак именно Уотсънвил ѝ се струваше фантастичен, докато вървеше по улиците към гарата. Беше изгубила навика да вижда отчаянието като нормален, основен аспект на човешкото съществуване — толкова нормален, че минаваше незабелязан — и гледката я порази с цялото си безсмислие. Виждаше белега на болка и страх по лицата на хората, и уклончивия поглед, който отказва да ги осъзнае — сякаш се движеха из някаква огромна преструвка, играейки ритуал, който да ги предпази от реалността, който да остави земята скрита, а живота им — неизживян. Те живееха в ужас пред нещо безименно и забранено — забранено им бе просто да вникнат в същността на болката си и да подложат на съмнение дългата си да я понасят. Виждаше това толкова ясно, че искаше да се приближи

към всеки непознат, да го разтърси, да се разсмее в лицето му и да извика: „Отърси се!“

Нямаше причина хората да са толкова нещастни, никаква разумна причина... После си спомни, че именно разумът беше силата, която те бяха отпъдили от своя свят. Качи се на влака на „Тагарт“ към най-близкото летище, не каза на никого коя е, струваше ѝ се, че това няма значение. Седна до прозореца в един вагон, като чужденец, който трябва да научи неразбираемия език на хората наоколо. Взе един захвърлен вестник, успя с усилие да разбере написаното, но не и причината да го пишат: всичко изглеждаше детински безсмислено.

Загледа удивено един абзац в колонка, препечатана от нюйоркски вестник, в който се казваше твърде съпричастно, че господин Джеймс Тагарт желае да заяви, че сестра му е загинала в самолетна катастрофа, въпреки всички непатриотични слухове за противното. Бавно си припомни Директива 10–289 и осъзна, че Джим е притеснен от общественото подозрение, че е изчезнала като дезертьор.

Стилът на параграфа предполагаше, че изчезването ѝ е било важен обществен въпрос, който още не е затихнал. Имаше и други доказателства: споменаване на трагичната смърт на госпожица Тагарт в една история за растящия брой самолетни катастрофи, а на последната страница имаше и обява, която предлагаше 100 000 долара награда на човека, който открие останките от самолета ѝ, подписана от Хенри Риърдън. Това я подтикна да бърза — останалото беше без значение. След това осъзна бавно, че завръщането ѝ също е обществен въпрос, който ще бъде приет като голяма новина. Изпита инертно изтощение пред перспективата на драматичното завръщане у дома, от това да се изправи пред Джим и пресата, да стане свидетел на цялата тази възбуда. Щеше ѝ се да са го преглътнали, докато я нямаше.

На летището видя провинциален репортер да интервюира някакви заминаващи държавни служители. Изчака го да свърши, приближи се, протегна документите си за самоличност и каза спокойно под смаяния му поглед:

— Аз съм Дагни Тагарт. Бихте ли известили, че съм жива и ще бъда в Ню Йорк днес следобед?

Самолетът тъкмо се канеше да излети и така избегна необходимостта да отговаря на въпроси. Гледаше прериите, реките, градовете, които преминаваха на недостижимо разстояние под нея, и

усети, че чувството за дистанция, което човек изпитва, гледайки земята от самолет, е като онова, с което гледа хората — само дето дистанцията ѝ от тях изглежда беше по-голяма. Пътниците слушаха някакво радиопредаване, което изглеждаше важно, ако се съдеше по изостреното им внимание. Тя улавяше откъслечни реплики, произнесени от фалшиви гласове, които говореха за някакво ново изобретение, което щяло да донесе някакви неопределени ползи на някакво неопределено обществено благо. Думите очевидно бяха подбрани така, че да не носят никакво значение запитва се как може някой да се преструва, че слуша реч, и все пак пътниците правеха точно това.

Изнасяха същото представление като дете, което, неспособно още да чете, държи отворена книга и казва каквото си иска, преструвайки се, че го вижда в неразбираемите черни редове. Но детето поне знае, че това е игра — тези хора се преструваха пред себе си, че не се преструват, те не познаваха никаква друга форма на съществуване.

Усещането за нереалност остана единственото чувство, което изпитваше, докато се приземяваше, докато бягаше от тълпата репортери, без да я видят, докато избягваше пиацата за такситата и се качваше ма автобуса, докато пътуваше, и накрая — когато застана на един уличен ъгъл и погледна Ню Йорк. Сякаш виждаше изоставен град.

Не изпита чувството, че се прибира у дома, когато влезе в апартамента си — мястото беше като удобна машина, която можеше да използва за цел, която вече нямаше никакво значение. Обаче усети прилив на енергия — като при разкъсване на мъгла, като парченце смисъл — когато вдигна слушалката и се обади в кабинета на Риърдън в Пенсилвания.

— О, госпожице Тагарт... Госпожице Тагарт! — извика с радостен стон строгата и лишена от емоции госпожица Айвс.

— Здравейте, госпожице Айвс. Не ви уплаших, нали? Знаехте ли, че съм жива?

— О, да! Чух го по радиото тази сутрин.

— Господин Риърдън в кабинета си ли е?

— Не, госпожице Тагарт. Той... той е в Скалистите планини и търси... тоест...

— Да, знам. Знаете ли къде мога да го намеря?

— Очаквам да го чуя всеки момент. В момента е в Лос Гатос, Колорадо. Обадох му се веднага, щом чух новините, но беше излязъл и му оставих съобщение да ми се обади. През по-голямата част от деня лети... но ще ми се обади веднага, щом се върне в хотела.

— Кой е хотелът?

— „Елдорадо“, в Лос Гатос.

— Благодаря ви, госпожице Айвс — понечи да затвори.

— Госпожице Тагарт!

— Да?

— Какво стана с вас? Къде бяхте?

— Аз... ще ви кажа, щом се видим. В момента съм в Ню Йорк. Когато господин Риърдън се обади, кажете му, моля, че ще бъда в кабинета си.

— Да, госпожице Тагарт.

Тя затвори, но ръката ѝ остана върху слушалката — беше сграбчила първото нещо, което имаше значение. Погледна апартамента си и града през прозореца и изпита нежелание да се гмурне отново в мъртвата мъгла на безсмислието. Вдигна слушалката и се обади в Лос Гатос.

— Хотел „Елдорадо“ — каза сънлив и сърдит женски глас.

— Бихте ли записали съобщение за господин Хенри Риърдън? Помолете го, щом се върне, да...

— Момент, моля — провлачено каза гласът, с нетърпение, което отхвърля всяко усилие като натрапване.

Тя чу щракането на връзките, бръмчене, прекъснато няколко пъти, и накрая ясен, твърд мъжки глас:

— Ало?

Беше Ханк Риърдън. Тя се вторачи в слушалката като в цев на пистолет, приклещена, неспособна да си поеме дъх.

— Ало? — повтори той.

— Ханк, ти ли си?

Чу тих звук, повече като въздишка, отколкото като вик на изненада — после дългото, празно пращане по линията.

— Ханк — не последва отговор. — Ханк! — ужасено викна тя. Като че чу усилието, с което той си поемаше дъх, и шепота му — не беше въпрос, а твърдение, с което казваше всичко:

— Дагни.
— Ханк, съжалявам, скъпи, съжалявам! Не знаеше ли?
— Къде си, Дагни?
— Добре ли си?
— Естествено.
— Не знаеше ли, че съм се върнала... и съм жива?
— Не... Не знаех.
— Боже, съжалявам, че се обадох, аз...
— За какво говориш? Дагни, къде си?
— В Ню Йорк. Не чу ли по радиото?
— Не. Тъкмо влизам.
— Не ти ли предадоха съобщение да се обадиш на госпожица

Айвс?

— Не.
— Добре ли си?
— Сега ли? — тя чу тих, мек смях. Слушаше звука от несдържания му смях, звука на младост, който растеше в гласа му с всяка дума. — Кога се върна?
— Тази сутрин.
— Дагни, къде беше?
Тя не отговори веднага.
— Самолетът ми се разби — каза тя. — В Скалистите планини. Прибраха ме хора, които ми помогнаха, но не можах да изпратя съобщение на никого.

Смехът напусна гласа му.

— Толкова лошо ли беше?

— О... катастрофата ли? Не, не беше. Не бях ранена. Не и сериозно.

— Тогава защо не можа да изпратиш съобщение?

— Нямаше... нямаше средства за комуникация.

— Защо ти отне толкова време да се върнеш?

— Аз... не мога да ти отговоря точно сега.

— Дагни, в опасност ли беше?

Съчетанието от усмивка и горчивина в гласа ѝ беше почти като съжаление, когато отговори:

— Не.

— Като затворник ли те държаха?

— Не, всъщност, не.

— Значи си можела да се върнеш по-скоро, но не си го направила?

— Така е, но не мога да ти кажа повече сега.

— Къде си, Дагни?

— Имаш ли нещо против да не говорим за това сега? Почакай да се видим.

— Разбира се, няма да задавам въпроси. Само ми кажи: в безопасност ли си?

— В безопасност ли? Да.

— Искам да кажа, имаш ли някакви трайни наранявания или последствия?

Тя отговори с все същата безрадостна усмивка:

— Наранявания — не, Ханк. Що се отнася до трайните последствия, не знам.

— Още ли ще бъдеш в Ню Йорк довечера?

— Ами да, аз... върнах се завинаги.

— Наистина ли?

— Защо питаш?

— Не знам, мисля, че свикнах твърде много с това какво е... когато не мога да те намеря.

— Върнах се.

— Да. Ще те видя след няколко часа — гласът му прекъсна, сякаш изречението беше толкова чудно, че не можеше да му повярва.

— След няколко часа — твърдо повтори той.

— Ще бъда тук.

— Дагни...

— Да?

Той се засмя меко.

— Не, нищо. Просто исках да послушам гласа ти още малко. Прости ми. Не сега. Не искам да казваш каквото и да е сега.

— Ханк, аз...

— Като се видим, скъпа. До скоро.

Тя остана загледана в смълчаната слушалка. За пръв път от завръщането си изпита болка, яростна болка, но тя я караше да се чувства жива, защото си заслужаваше да се изпита. Обади се на

секретарката си в „Тагарт трансконтинентал“, за да я уведоми накратко, че ще бъде в кабинета си след половин час.

Статуята на Нат Тагарт беше реална, когато се изправи пред нея на перона на терминала. Струваше ѝ се, че са сами в голям, кънтящ храм, с мъгливи силуети на безформени призраци, които се извиват и изчезват край тях. Стоеше неподвижна, вперила поглед нагоре в статуята, сякаш полагаше клетва. Върнах се — това бяха единствените думи, които можеше да произнесе.

Надписът „Дагни Тагарт“ още седеше на матираното стъкло на вратата на кабинета ѝ. Израженията по лицата на персонала, когато влезе в преддверието, бяха като на удавници, видели спасителен пояс. Видя Еди Уилърс, който стоеше на бюрото си в обградения със стъкло офис, и някакъв мъж пред него. Еди понечи да тръгне към нея, но спря — изглеждаше като затворник. Тя поздрави с поглед всяко лице, усмихвайки се нежно като на обречени деца, после тръгна към бюрото на Еди. Той я гледаше как се приближава, сякаш не виждаше нищо друго. Но във вдървената си поза той изглеждаше така, като че се преструва, че слуша мъжа пред себе си.

— Движеща сила ли? — казваше мъжът с рязък, отривист и сопнат, но същевременно неясен, носово провлачен глас. — Няма проблем с движещата сила. Просто махате...

— Здравей — меко каза Еди с приглушена усмивка като на далечно видение. Мъжът се обърна и я погледна. Имаше жълтеникав цвят на лицето, къдрава коса, здраво лице с меки мускули, и отворителната привлекателност, която повече приляга на естетическите стандарти, използвани по баровете — замъглените му кафяви очи бяха празни и блудкави като стъкло.

— Госпожице Тагарт — каза Еди с дълбок, сериозен глас, сякаш игнорираше мъжа, за да го принуди да възприеме маниери, за които не беше и чувал, — мога ли да ви представя господин Мийгс?

— Приятно ми е — без интерес каза мъжът, после се обърна към Еди и продължи, сякаш нея я нямаше: — Просто махате „Комет“ от разписанието за утре и за вторник и изстрелват локомотивите към Аризона за специалния товарен с грейпфрутите, а подвижния състав вземате от възлищата на Скрантън, за които ви споменах. Изпратете заповедите незабавно.

— Нищо такова няма да правиш! — задави се тя, твърде сащисана, за да се ядоса.

Еди не отговори. Мийгс я погледна с нещо като учудване, ако очите му бяха в състояние изобщо да изразяват реакция.

— Изпратете заповедите — спокойно каза той на Еди и излезе.

Еди драскаше бележки по лист хартия.

— Луд ли си? — попита тя.

Той вдигна очи, сякаш изтощен след часове побой.

— Длъжни сме, Дагни — каза той с мъртъв глас.

— Какво е това? — попита тя и посочи към външната врата, която се беше затворила зад господин Мийгс.

— Директорът на обединението.

— Какво?

— Представителят от Вашингтон, който отговаря за Плана за обединение на железниците.

— Какво е това?

— Това е... Чакай, Дагни, добре ли си? Пострада ли? Наистина ли беше самолетна катастрофа?

Никога не беше си представяла, че лицето на Еди Уилърс може да изглежда така, сякаш остарява, но сега го виждаше — беше остаряло на трийсет и пет, и то само за един месец. Не ставаше въпрос за бръчки — лицето и мускулите си бяха същите, но бяха изпълнени със смразяващия израз на примирение пред болка, приета като безнадеждна. Тя се усмихна нежно и уверено, с разбиране, отхвърляйки всички проблеми, и каза с протегната ръка:

— Добре, Еди. Здравей!

Той пое ръката ѝ и я притисна до устните си, нещо, което не беше правил никога преди, без да проявява дързост или да се извинява: просто, открито и лично.

— Наистина беше самолетна катастрофа — каза тя — и, Еди, за да не се притесняваш, ще ти кажа истината: не пострадах, не и сериозно. Но не тази история ще дам на пресата и на всички останали. Така че никога не трябва да го споменаващ.

— Разбира се.

— Нямаше начин да се обадя на когото и да е, но не защото бях ранена. Само това мога да ти кажа, Еди. Не ме питай къде съм била или защо ми е отнело толкова време, за да се върна.

— Няма.

— Сега ми кажи какъв е този план за обединение на железниците.

— Това е... Знаеш ли какво? Нека Джим ти каже. Ще го направи съвсем скоро. Просто нервите ми няма да издържат, освен ако не ме накараш изрично — добави той със съзнателно, дисциплинирано усилие.

— Не, не трябва. Само ми кажи дали правилно съм разбрала този обединител: иска да отмениш „Комет“ за два дни, за да дадеш вагоните му на специален товарен влак с грейпфрути в Аризона?

— Точно така.

— И е отменил влак с въглища, за да вземе вагоните и да натовари грейпфрути?

— Да.

— Грейпфрути?

— Точно така.

— Защо?

— Дагни, вече никой не използва думата „защо“.

След миг тя попита:

— Имаш ли някаква представа за причината?

— Представа ли? Нямам представа, знам я със сигурност.

— Добре, каква е?

— Товарният влак е за братята Смадър. Купили са плодови градини в Аризона преди година от човек, който е фалирал заради Закона за изравняване на възможностите. Притежавал ги е трийсет години. Братята Смадър са били в хазартния бизнес до предишната година. Купили са градините със заем от Вашингтон по проекта за възстановяване на закъсали райони, като Аризона например. Имали са приятели във Вашингтон.

— Е, и?

— Дагни, всички го знаят. Всички знаят що за разписания имаме през последните три седмици и защо някои райони и някои клиенти получават транспорт, а други не. Само дето не трябва да го казваме. Трябва да се преструваме, че вярваме, че общественото благо е единствената причина за всяко решение, и че общественото благо на град Ню Йорк изисква незабавната доставка на голямо количество грейпфрути — той млъкна, добави: — Директорът по обединението е

единственият съдник на общественото благо и има еднолична власт над разполагането на всякаква движеща сила и подвижен състав по всяка железница на територията на Съединените щати.

Последва миг тишина.

— Разбирам — каза тя и след секунда попита: — Какво направиха с тунела при Уинстън?

— Изоставиха го преди три седмици. Така и не стигнаха до влаковете. Оборудването отказа.

— Какво стана с реконструкцията на старата линия около тунела?

— Отмениха я.

— Тогава имаме ли някакъв трансконтинентален трафик?

Еди я погледна някак особено.

— О, да — горчиво каза той.

— През отбивката на „Канзас Уестърн“?

— Не.

— Еди, какво е ставало тук през последния месец?

Той се усмихна, сякаш думите му бяха грозно признание.

— Правим пари през последния месец — отговори той.

Тя видя как външната врата се отваря и влиза Джеймс Тагарт, придружен от господин Мийгс.

— Еди, искаш ли да присъстваш на разговора, или предпочиташ този да го пропуснеш?

— Не. Искам да присъствам.

Лицето на Джим изглеждаше като смачкан лист хартия, въпреки че по меката му, подута плът нямаше допълнителни гънки.

— Дагни, има много неща за обсъждане, много важни промени, които... — пискливо започна той, гласът му изпреварваше тялото. — А, радвам се да те видя, щастлив съм, че си жива — нетърпеливо добави той, след като си спомни. — Но има някои важни...

— Да отидем в моя кабинет — каза тя.

Кабинетът ѝ изглеждаше като историческа реконструкция, реставрирана и поддържана от Еди Уилърс. Картата, календарът, портретът на Нат Тагарт бяха на стените — не беше останала и следа от времето на Клифтън Лоуси.

— Да разбирам ли, че все още съм оперативен вицепрезидент на тази железопътна компания? — попита тя и седна зад бюрото си.

— Да — побърза да каже Тагарт обвинително, почти предизвикателно. — Със сигурност си, и не го забравяй, не си напуснала, още си... не си напуснала, нали?

— Не, не съм напуснала.

— Най-спешното нещо, което трябва да направим, е да кажем на пресата, че си се върнала на работа, къде си била и... между другото, къде беше?

— Еди — каза тя, — би ли записал това и би ли го пратил на пресата? Самолетът ми получи повреда в двигателя, докато летях над Скалистите планини към тунела на „Тагарт“. Изгубих се, докато се опитвах да кацна аварийно, и се разбих в необитаема планинска местност в Уайоминг. Бях намерена от стар овчар и неговата съпруга, които ме отнесоха в хижата си дълбоко в пущинака, на петдесет мили от най-близкото селище. Бях тежко ранена и съм останала в безсъзнание почти две седмици. Възрастното семейство нямаше телефон, нито радио, каквито и да е средства за комуникация или транспорт, освен стар камион, който се повреди, когато се опитаха да го използват. Трябваше да остана с тях, докато се възстанових достатъчно, за да събера сили да вървя. Изминах петдесет мили до подножието на хълмовете, после стигнах на автостоп до една гара на „Тагарт“ в Небраска.

— Разбирам — каза Тагарт. — Добре, това става. Но когато даваш интервюто...

— Няма да давам никакви интервюта.

— Какво? Но те ми звънят цял ден! Чакат! Жизненоважно е — беше паникьосан. — Това е изключително, жизненоважно!

— Кой ти звъни цял ден?

— Хора от Вашингтон и... и други... Чакат твоето изявление.

Тя посочи бележките на Еди.

— Това е моето изявление.

— Но това не е достатъчно! Трябва да кажеш, че не си напуснала.

— Очевидно е, нали? Върнах се.

— Трябва да кажеш нещо по въпроса.

— Например?

— Нещо лично.

— На кого?

— На страната. Хората се притесняваха за теб. Трябва да ги успокоиш.

— Историята ще ги успокои, ако някой толкова се е притеснявал за мен.

— Не това имам предвид!

— Добре, тогава какво имаш предвид?

— Имам предвид... — той спря, а очите му избягваха нейните.

— Имам предвид... — седна, докато търсеше думите и пукаше ставите на пръстите си.

Джим се разпада, помисли си тя, нервното нетърпение, писъците и паническото изражение са нещо ново — грубите изблици пред неизбежната заплаха бяха заместили предпазливото му поведение.

— Искам да кажа... — той търсеше думи, за да назове мисълта си, без да я назовава, за я накара да разбере онова, което не искаше да дава да се разбере. — Искам да кажа, обществеността...

— Знам какво искаш да кажеш — каза тя. — Не, Джим. Няма да успокоя обществеността за състоянието на нашата промишленост.

— Ама ти...

Нека обществеността си остане толкова обезпокоена, за колкото ѝ стига акълът. Сега да говорим по работа.

— Ама аз...

— По работа, Джим!

Той погледна господин Мийгс. Мийгс седеше мълчаливо, с кръстосани крака, и пушеше. Носеше сако, което не беше, но изглеждаше като военна униформа. Плътта на врата му преливаше през яката, а тази на тялото му притискаше тънката талия, предназначена да я прикрива. Носеше пръстен с голям жълт диамант, който проблясваше всеки път, когато мръднеше късите си, дебели пръсти.

— Запознала си се с господин Мийгс — каза Тагарт. — Толкова се радвам, че се разбирате — той направи пауза, в очакване, но не получи отговор от двамата. — Господин Мийгс е представител на Плана за обединение на железниците. Ще имаш много поводи да си сътрудничиш с него.

— Какъв е този план за обединение на железниците?

— Това е... нова национална мярка, която влезе в сила преди три седмици и която ще оцениш и одобриш, защото е изключително

практична — тя се чудеше на безполезния му метод: държеше се така, сякаш като изкаже мнението ѝ предварително, тя няма да може да го промени след това. — Това е извънредна мярка, която спаси транспортната система на страната.

— Какъв е планът?

— Осъзнаваш, разбира се, непреодолимите трудности пред всяка строителна дейност по време на извънредно положение. Временно е невъзможно да се полагат нови коловози. Ето защо най-важният проблем на страната е да съхрани транспортната индустрия като цяло, да съхрани съществуващото оборудване и инсталации. Оцеляването на нацията изисква...

— Какъв е планът?

— Като политика за оцеляването на нацията, железниците на страната бяха обединени в един-единствен отбор, като сляха ресурсите си. Целият им брутен приход се прехвърля на Фонда за обединение на железниците във Вашингтон, който действа като попечител на индустрията като цяло и разпределя прихода между отделните железници съобразно един... по-модерен принцип на разпределение.

— Какъв принцип?

Не се притеснявай, правата на собственост са съхранени и защитени напълно, просто само приемат нова форма. Всяка железница запазва независимата отговорност за работата си, разписанията и поддръжката на линиите и оборудването. Като принос към националния фонд всяка железница позволява на всяка друга, при нужда, да използва безплатно нейните линии и инсталации. В края на годината ръководството на фонда разпределя общия брутен приход и всяка железница получава заплащане не на случайния старомоден принцип съобразно броя на влаковете или на товарния тонаж, а въз основа на нуждите си — тоест, тъй като съхраняването на линиите е основната ѝ нужда, всяка железница получава средства в зависимост от дължината на линиите, които притежава и поддържа.

Тя чуваше думите и разбираше значението им, но не беше в състояние да го приеме за реално — да окаже уважение на гнева, загрижеността, на кошмарната лудост, която почиваше единствено на готовността на хората да се преструват, че е нормална. Почувства празнота, вцепенение и усещането, че е хвърлена някъде далеч извън реалността, в която моралното възмущение е уместно.

— Чий коловоз използваме за нашия трансконтинентален график? — попита тя сухо.

— Ами нашия собствен, разбира се — побърза да каже Тагарт, така де, от Ню Йорк до Бедфорд, Илинойс. От Бедфорд нататък влаковете вървят по линиите на „Атлантик саутърн“.

— До Сан Франсиско ли?

— Така е много по-бързо, отколкото по онази дълга отбивка, която се опита да създадеш.

— И влаковете ни се движат, без да плащаме за използването на коловоза?

— А и отбивката не можеше да продължава дълго, релсите на „Канзас Уестърн“ бяха повредени, а освен това...

— Без да плащаме за използването на линиите на „Атлантик саутърн“?

— Добре де, и ние не им искаме нищо за използването на нашия мост над Мисисипи.

След миг тя попита:

— Ти да си поглеждал карта?

— Разбира се — неочаквано каза Мийгс. — Вие притежавате най-дългите линии от всички железници в страната. Така че няма за какво да се притеснявате.

Еди Уилърс избухна в смях. Мийгс го погледна неразбиращо.

— Какво ви става? — попита той.

— Нищо — уморено каза Еди, — нищо.

— Господин Мийгс — каза тя, — ако погледнете картата, ще видите, че две трети от разходите по поддръжка на линиите за трансконтиненталния ни трафик ни се дават безплатно и се плащат от нашия конкурент.

— Ама разбира се — каза той с присвити очи, наблюдавайки я подозрително, сякаш се чудеше какво я кара да го заяви толкова ясно.

— В същото време на нас ни се плаща за това, че притежаваме километри безполезни коловози, по които няма никакъв трафик — каза тя.

Мийгс разбра и се облегна назад, сякаш беше изгубил всякакъв интерес към разговора.

— Това не е вярно! — сопна се Тагарт. — Пускаме повече местни влакове, за да обслужваме района на бившата си

трансконтинентална линия — през Айова, Небраска и Колорадо, и от другата страна на тунела — през Калифорния, Невада и Юта.

— Пускаме по два на ден — каза Еди Уилърс със сухия, безизразен и невинен тон на бизнесмен. — И още по-малко на някои места.

— Какво определя броя влакове, които всяка отделна компания трябва да пуска? — попита тя.

— Общественото благо — каза Тагарт.

— Управата на фонда — каза Еди.

— Колко влака са били спрени в страната през последните три седмици?

— Всъщност — побърза да каже Тагарт — планът помогна да се хармонизира индустрията и да се елиминира безжалостната конкуренция.

— Елиминира трийсет процента от влаковете в страната — каза Еди. — Единствената останала конкуренция е в молбите до управата за спиране на влакове. Ще оцелее онази компания, която успее изобщо да не пуска влакове.

— Някой изчислил ли е колко време ще може „Атлантик саутърн“ да остане в бизнеса?

Това не ти влиза... — започна Мийгс.

— Моля те, Къфи! — викна Тагарт.

— Президентът на „Атлантик саутърн“ — безстрастно каза Еди — се самоуби.

— Това няма нищо общо с нас! — писна Тагарт. — Беше по личен въпрос!

Дагни замълча. Седеше и ги гледаше. Все още изпитваше частица учудване, въпреки вцепененото безразличие в ума ѝ: Джим винаги беше успявал да прехвърли тежестта от провалите си върху най-здравите дървета около себе си и да оцелее, като ги накара да платят за грешките му с живота си, както беше направил с Дан Конъуей и с индустрията в Колорадо. Но това не съдържаше дори рационалността на крадец — това бе нападение срещу изтощения скелет на слаб, наполовина банкрутирал конкурент, с цел кратко отлагане, нападение на ръба на пропастта, където само една тънка кост крепеше самия хищник над бездната.

Навикът на разума и неговият импулс почти я подтикнаха да говори, да спори, да доказва очевидното, но погледна лицата им и видя, че те го знаят. По някаква друга логика, по някакъв немислим, но съвсем съзнателен начин, те знаеха всичко, което можеше да им каже — беше безполезно да им доказва ирационалния ужас от курса им и от неговите последствия. И Мийгс, и Тагарт го знаеха, и тайната на съзнанието им беше именно в средствата, с които избягваха окончателността на това познание.

— Разбирам — тихо каза тя.

— Добре де, какво трябваше да направя? — изкрещя Тагарт. Да се откажа от трансконтиненталния трафик? Да банкрутирам? Да сведа компанията до мизерен местен играч на Източния бряг?

Единствената ѝ дума го беше поразила по-лошо от всяко възмутено възражение — той трепереше от ужас пред онова, което с думата „разбирам“ тя беше прозряла.

— Нищо не можах да направя! Трябваше да имаме трансконтинентална линия! Няма начин да се заобиколи тунелът! Нямаме пари за допълнителни разходи! Нещо трябваше да се направи! Трябваше да имаме линия!

Мийгс го гледаше донякъде с учудване, донякъде с отвращение.

— Не споря, Джим — сухо каза тя.

— Не можехме да позволим компания като „Тагарт трансконтинентал“ да рухне! Това щеше да е национална катастрофа! Трябваше да мислим за всички градове, индустрии, клиенти, пътници, служители и акционери, чиито живот зависи от нас! Не беше само за нас, беше за общественото благо! Всички са съгласни, че Планът за обединение на железниците е практичен! Най-информираните...

— Джим — каза тя, — ако имаш още нещо по работа, което да обсъдиш с мен, обсъждай.

— Никога не си вземала предвид социалната гледна точка за каквото и да е — каза той с кисел, отстъпчив глас. Тя забеляза, че тази форма на преструвка беше също толкова нереална за господин Мийгс, колкото и за нея, макар и по напълно противоположни причини. Той гледаше Джим с отегчено презрение. За миг ѝ се стори, че Джим се е опитал да намери среден път между два полюса — Мийгс и нея — и сега вижда, че пътеката му се стеснява и че ще бъде смазан между две отвесни стени.

— Господин Мийгс — попита тя, подтиквана от пълно с горчиво веселие любопитство, — какъв е икономическият ви план за вдругиден?

Видя мътните му кафяви очи да се фокусират безизразно върху нея.

— Непрактична сте — каза той.

— Напълно безполезно е да теоретизираме за бъдещето — сопна се Тагарт, — когато трябва да се погрижим за тежкото положение в момента. В дългосрочен план...

— В дългосрочен план всички ще сме мъртви — каза Мийгс, после внезапно скочи на крака. — Ще бягам, Джим. Нямам време за разговори — и добави: — И поговори с нея да направи нещо, за да спрат всички тия катастрофи, след като е такава магьосница в железниците.

Беше казано без да иска да я обиди — той беше човек, който не знаеше кога обижда и кога го обиждат.

— Ще се видим по-късно, Къфи — каза Тагарт, когато Мийгс излезе, без дори да ги погледне.

После я погледна уплашено, в очакване, сякаш се боеше от коментара ѝ, но същевременно отчаяно се надяваше да чуе някоя дума, каквато и да е.

— Е? — попита тя.

— Какво искаш да кажеш?

— Нещо друго за обсъждане?

— Ами аз... — звучеше разочаровано. — Да! — извика той, сякаш правеше отчаян скок. — Има още нещо за обсъждане, най-важното, то...

— Растящият брой влакови катастрофи?

— Не! Не това.

— Какво тогава?

— Това, че... трябва да се появиш в радиопредаването на Бъртрам Скъдър довечера.

Тя се облегна назад.

— Така ли?

— Дагни, наложително е, изключително важно е, нищо не може да се направи по въпроса, невъзможно е да откажеш във времена като днешните, когато човек няма избор и...

Тя погледна часовника си.

— Ще ти дам три минути, за да ми обясниш, ако изобщо искаш да те изслушам. И по-добре говори направо.

— Добре! — отчаяно каза той. — Смята се за изключително важно, на най-високо място — имам предвид Чик Морисън, Уесли Мауч и господин Томпсън, толкова високо — ти да произнесеш реч към нацията, с която да повдигнеш морала, като кажеш, че не си напуснала.

— Защо?

— Защото всички мислят, че си го направила! Не знаеш какво се случва напоследък, но е доста обезпокоително. Страната е изпълнена със слухове, всякакви слухове, за какво ли не, и всичките са опасни. Разрушителни, искам да кажа. Хората само си шушукат. Не вярват на вестниците, не вярват на най-добрите оратори, вярват на всяка злобна, паникьорска клюка, която се появи. Не са останали увереност, вяра или ред, няма... няма респект към властта. Хората като че ли са на ръба на паниката.

— Е, и?

— Ами, най-малкото продължава тази отвратителна работа с изчезването на големите индустриалци, които сякаш се изпаряват! Никой не може да го обясни и това ги изнервя ужасно. Шушукат се какви ли не истерични глупости, но онова, което казват най-често е, че нито един честен човек няма да работи за тия хора. Имат предвид хората във Вашингтон. Сега разбираш ли? Едва ли подозираш, че си толкова известна, но си, или поне стана, откак самолетът ти се разби. Никой не повярва в катастрофата. Всички мислеха, че си нарушила закона, т.е. Директива 10-289, и си дезертирала. Има доста широко разпространено... неразбиране на Директива 10-289, доста... смут. Сега разбираш ли колко важно е да се появиш в ефир и да кажеш на хората, че не е вярно, че Директива 10-289 разрушава индустрията, че е смислен закон, създаден за благото на всички, и че ако проявят още малко търпение, нещата ще се подобрят и благосъстоянието ще се върне. Вече не вярват на никой политик. Ти... ти си индустриалец, един от малкото останали от старата школа, и единственият, който някога се е връщал, след като са мислели, че е изчезнал. Познават те... като реакционер, който се противопоставя на политиката на Вашингтон. Така че хората ще ти повярват. Това ще окаже огромно

влияние върху тях, ще укрепи самочувствието им, ще помогне на морала им. Сега разбираш ли?

Той се беше впуснал в обяснения, окуражен от странния ѝ израз, израз на съзерцание, който беше почти усмивка. Беше го слушала, беше чула през думите му гласа на Риърдън, който ѝ беше казал в една пролетна вечер преди повече от година: „Ще имат нужда от някакво одобрение от наша страна. Не знам какво ще бъде, но, Дагни, знам, че ако ценим живота си, не бива да им го даваме. Ако те сложат на колелото за мъчения, не им го давай. Нека унищожат железницата ти и моя завод, но не им го давай.“

— Сега разбираш ли?

— О, да, Джим, разбирам!

Той не можеше да изтълкува тона на гласа ѝ — беше тих, отчасти стон, отчасти смях, отчасти триумф, но това беше първият израз на емоция, който тя показва, и той се гмурна в него, без да има избор, освен да се надява:

— Обещах във Вашингтон, че ще говориш! Не можем да ги провалим, не и за такова нещо! Не можем да си позволим да ни заподозрат в нелоялност. Всичко е уредено. Ще бъдеш гост в програмата на Бъртрам Скъдър, тази вечер, в десет и трийсет. Той има предаване, в което интервюира видни публични фигури, с национално покритие, има голяма аудитория, стига до повече от двайсет милиона души. От кабинета на блюстителя на морала...

— На какво?

Блюстителят на морала, това е Чик Морисън — обадиха ми се три пъти, за да се уверят, че нищо няма да се обърка. Издали са заповеди до всички новинарски емисии, повтарят го цял ден, из цялата страна, казват на хората да те слушат в часа на Бъртрам Скъдър.

Той я гледаше така, сякаш искаше едновременно и отговор, и признанието, че отговорът ѝ е най-маловажният елемент при тези обстоятелства. Тя каза:

— Знаеш какво мисля за политиката на Вашингтон и за Директива 10–289.

— В такова време не можем да си позволим лукса да мислим!

Тя се изсмя.

— Но нима не разбираш, че не можеш да им откажеш? — изпика той. — Ако не се появиш след цялото това разгласяване, това ще

подкрепи слуховете, ще се равнява на открито заявяване на нелоялност!

— Капанът няма да проработи, Джим.

— Какъв капан?

— Онзи, който винаги залагаш.

— Не знам за какво говориш!

— Напротив, знаеш. Знаел си — всички сте знаели, — че ще откажа. Така че си ме бутнал в публичен капан, където моят отказ ще се превърне в твърде неудобен скандал за теб, по-неудобен, отколкото си мислиш, че ще посмея да причиня. Разчитал си да спася достойнството ви и вратовете, които сте заложили. Няма да ги спася.

— Но аз обещах!

— Аз не съм.

— Не можем да им откажем! Не разбираш ли, че са ни притиснали в ъгъла? Че ни държат за гърлото? Не разбираш ли какво могат да ни причинят чрез железопътния фонд или чрез Комисията по унификация, или чрез мораториум върху облигациите ни?

— Знаех го още преди две години.

Той трепереше — в страха му имаше нещо безформено, отчаяно, почти суеверно, непропорционално на опасността, за която беше споменал. Тя почувства изведнъж увереността, че то идва от място, по-дълбоко от страха от бюрократични репресии, че тези репресии бяха единственото му въплъщение, което можеше да си позволи да познава, успокояващо въплъщение, което приличаше на рационално и криеше истинския му мотив. Беше сигурна, че не паниката в страната искаше да овладее, а собствената си, че той, Чик Морисън, Уесли Мауч и всички останали от крадливата им банда имаха нужда от нейното одобрение, не за да успокоят жертвите си, а за да успокоят самите себе си, въпреки че уж разумната и практична идея да заблудят жертвите си беше единственото название, което признаваха за мотивите в истеричната си настойчивост. С благоговейно презрение — благоговейно заради размера на това, което виждаше — тя се запита до какъв вътрешен разпад трябва да са стигнали тези хора, за да стигнат до такова ниво на самоизмама, че да търсят изтръгнатото съгласие на несклонна да съдейства жертва като морална санкция — тези, които си мислеха, че просто мамят света.

— Нямаме избор! — викна той. — Никой няма избор!

— Махай се оттук — каза тя съвсем тихо и спокойно. Нещо в тона на гласа ѝ резонира с нотката на непризнатото у него, сякаш, без да го признава словесно, той знаеше какво знае тя, за да произведе такъв звук. Излезе.

Дагни погледна Еди — той изглеждаше като човек, който се бори с поредния пристъп на погнуса, с която се учеше да се справя като с хронично състояние. След миг той попита:

— Дагни, какво стана с Куентин Даниълс? Летеше след него, нали?

— Да — каза тя. — Той замина.

— При разрушителя ли?

Думата ѝ подеждва като физически удар. Това беше първият допир на външния свят до лъчистото присъствие, което беше пазила в себе си цял ден — като мълчаливо, неизменно, лично видение, което не можеше да се повлияе от нищо наоколо, видение, за което не искаше да мисли, а само да го чувства като източник на сила. Разрушител — това беше името на видението тук, в техния свят.

— Да — вцепенено и с усилие каза тя, — при разрушителя.

После хвана здраво ръба на бюрото, за да подкрепи позата и целта си, и каза с горчив намек за усмивка:

— Е, Еди, да видим какво могат да направят две непрактични личности като теб и мен за предотвратяването на влаковите катастрофи.

Два часа по-късно, когато вече беше сама в кабинета си, наведена над много листове хартия, покрити само с цифри, но вълнуващи като филм, който ѝ разказваше цялата история на компанията през последните четири седмици, интеркомът иззвъня и секретарката каза:

— Госпожа Риърдън иска да ви види, госпожице Тагарт.

— Господин Риърдън ли? — невярващо каза тя, неспособна да повярва което и да е от двете.

— Не. Госпожа Риърдън.

Тя изчака секунда, после каза:

— Поканете я да влезе.

Имаше нещо подчертано в поведението на Лилиан Риърдън, когато влезе и тръгна към бюрото ѝ. Носеше ушит майсторски костюм, с голяма, ярка панделка, нехайно висеща от едната страна, като нотка на елегантен контраст, и малка шапка, наклонена под такъв ъгъл, който

се смяташе за кокетен, защото изглеждаше забавен, лицето ѝ беше донякъде твърде гладко, стъпките ѝ — твърде бавни, и вървеше така, сякаш въртеше бедрата си.

— Как сте, госпожице Тагарт? — с мързелив, грациозен глас попита тя. Това бе салонен глас и изглеждаше точно толкова неуместен, колкото и панделката на костюма ѝ в този кабинет. Дагни кимна сериозно. Лилиан се огледа, и погледът ѝ беше също толкова развеселен, колкото и шапката ѝ: поглед, който въплъщаваше развита до зрялост сигурност, че животът може да бъде единствено смехотворен.

— Седнете, моля — каза Дагни.

Лилиан седна и се отпусна в уверена, грациозна, нехайна поза. Когато се обърна към Дагни, веселието беше още там, но оттенъкът му беше различен: намекваше, че те споделят тайна, която правеше напълно логично за тях двете абсурдното ѝ иначе присъствие тук. Подчерта това, като остана мълчалива.

— Какво мога да направя за вас?

— Дойдох да ви кажа — любезно каза Лилиан, — че ще се появите в предаването на Бъртрам Скъдър тази вечер.

Тя не видя учудване в лицето на Дагни, не видя шок, а само погледа на инженер, който изучава двигател, който издава неравномерен звук.

— Предполагам — каза Дагни, — че осъзнавате напълно същността на изречението си.

— О, да! — каза Лилиан.

— Тогава я изявете.

— Моля?

— Кажете ми го цялото.

Лилиан се изсмя късо, а пресиленият кикот издаде, че не е очаквала точно такова отношение.

— Сигурна съм, че няма да са необходими дълги обяснения. Знаете защо появяването ви в това предаване е важно за хората на власт. Знам защо отказахте да се появите. Познавам убежденията ви по въпроса. Може и да не му придавате особено значение, но знаете, че моите симпатии винаги са били на страната на системата, която сега е на власт. Така че ще разберете интереса ми към въпроса и мястото ми в него. Когато брат ви ми каза, че сте отказала, аз реших да помогна

малко — защото, видите ли, аз съм една от малцината, които знаят, че не сте в позиция да отказвате.

— Аз още не съм от тях — каза Дагни.

Лилян се усмихна.

— А, да, трябва да ви обясня още малко. Разбирате, че вашето появяване по радиото ще има същата стойност за управляващите като действието на мъжа ми, когато подписа удостоверението за дарение и им предаде Риърдънов метал. Знаете колко често го споменават и колко е полезно за пропагандата им.

— Не знаех това — остро каза Дагни.

— О, разбира се, отсъствахте почти два месеца, така че може и да сте пропуснали постоянните напомняния в пресата, по радиото и в публичните речи, че дори и Ханк Риърдън одобрява и поддържа Директива 10–289, тъй като доброволно е подписал и е предал метала на народа. Дори и Ханк Риърдън. Това обезкуражава доста неподатливи хора и помага да ги държим на линия — тя се облегна назад и попита нехайно: — Да сте го питала някога защо подписа?

Дагни не отговори — тя сякаш не чу, че това е въпрос, седеше неподвижно, с безизразно лице, но очите ѝ изглеждаха огромни и бяха приковани в тези на Лилян, сякаш искаше единствено да изслуша Лилян докрай.

— Не, не мислех, че го знаете. Не мислех, че някога ще ви каже — каза Лилян с по-гладък глас, сякаш разпознаваше ориентирите и се плъзгаше леко по начертания курс. — И все пак трябва да научите причината, която го накара да подпише, защото точно същата причина ще накара и вас да се появите в предаването на Бъртрам Скъдър тази вечер.

Тя млъкна в очакване да я подканят. Дагни чакаше.

— Това е причина, която трябва да ви хареса, поне що се отнася до действието на съпруга ми. Представете си какво означаваше за него този подпис. Риърдъновият метал е най-великото му постижение, обобщението на най-доброто в живота му, окончателният символ на гордостта му, а моят съпруг, както трябва да знаете, е изключително страстен човек, и гордостта му вероятно е най-силната му страст. За него Риърдъновият метал беше повече от постижение, беше символ на способността му да постига, на неговата независимост, на борбата му, на издигането му. Той беше негова собственост по право, а вие знаете

какво означава правото за човек, стриктен като него, за човек, който е с толкова силно чувство за собственост. Би бил готов да умре, за да го защити, но да не го предаде на хората, които презира. Това означаваше той за него — и от това се отказа. Ще се радвате да научите, че се отказа заради вас, госпожице Тагарт. Заради вашата репутация и чест. Подписа удостоверение за дарение, с което предаде Риърдъновия метал под заплахата, че прелюбодейството, което продължаваше да извършва с вас, ще бъде изложено пред очите на света. О, да, имаме пълни доказателства за него, за всеки интимен детайл. Мисля, че сте привърженик на философия, която не одобрява жертвата — но в този случай със сигурност сте жена и съм сигурна, че ще изпитате благодарност пред обхвата на жертвата, която един мъж е направил за привилегията да използва тялото ви. Несъмнено сте изпитали голямо удоволствие от нощите, които е прекарал в леглото ви. Дали ще изпитате сега удоволствие да разберете какво са му стрували тези нощи? И понеже — вие обичате крайната прямота, нали, госпожице Тагарт? — положението, което сте си избрали, е на курва: шапка ви свалям за цената — цена, която нито една от вашите посестрими не се е надявала да постигне когато и да било.

Гласът на Лилиан продължаваше колебливо да се изостря, като свредел, който се руши, защото не може да намери пукнатината в камъка. Дагни още я гледаше, но напрежението беше изчезнало от очите и позата ѝ. Лилиан се питаше защо ѝ се струва, че лицето на Дагни е като осветено от прожектор. Не можеше да установи точно изражението — беше естествено и хармонично лице, а светлината сякаш идваше от самата му структура, от прецизните му остри черти, от стегнатите устни и неподвижните очи. Не можеше да разшифрова какво казваха очите, изглеждаха неуместно, като спокойствие не на жена, а на учен — с особения блясък, който изразява безстрашието на удовлетвореното познание.

— Аз уведомих бюрократите — меко каза Лилиан — за прелюбодейството на мъжа си.

Дагни забеляза първия проблясък на чувство в безжизнените очи на Лилиан: приличаше на удоволствие, но беше толкова далечно, че изглеждаше като лъч слънчева светлина, отразен от мъртвата повърхност на луната в застоялата вода на блато — проблесна за миг и изчезна.

— Аз му отнех Риърдъновия метал.

Звучеше почти като молба. Не беше по силите на съзнанието на Дагни да разбере тази молба или да разбере що за отговор се надяваше да получи Лилиан — знаеше само, че не го е получила, когато чу внезапно пискливия ѝ глас:

— Разбрахте ли ме?

— Да.

— Значи разбирате какво искам и защо ще ми се подчините. Мислехте си и двамата, че сте непобедими, нали? — гласът се опитваше да звучи гладко, но подскачаше нервно. — Винаги сте действали единствено по своя собствена воля — лукс, който никога не съм можела да си позволя. Сега, поне веднъж, като компенсация ще ви видя да действате по моя. Не можете да се борите с мен. Не можете да се откупите с тия долари, които вие можете да правите, а аз — не. Няма печалба, която да можете да ми предложите, аз съм напълно лишена от алчност. Бюрократите не ми плащат, за да го направя, правя го без изгода. Без изгода. Разбирате ли ме?

— Да.

— Значи не са необходими други обяснения, само да ви напомня, че всички веществени доказателства — хотелски регистри, сметки от бижутери и други подобни — все още са в ръцете на точните хора и ще бъдат излъчени във всяко радиопредаване утре, освен ако не се появите по радиото тази вечер. Ясно ли е?

— Да.

— Е, какъв е отговорът ви? — тя видя как я наблюдават искрящите очи на учен и изведнъж почувства две взаимно изключващи се неща — че прекалено голяма част от нея е била видяна, както и че Дагни не я вижда изобщо.

— Радвам се, че ми го казахте — каза Дагни. — Ще се явя в предаването на Бъртрам Скъдър тази вечер.

* * *

Един лъч бяла светлина падаше върху блестящия метал на микрофона — в центъра на стъклената клетка, в която бяха затворени с Бъртрам Скъдър. Отблясъците бяха синьо-зелени — микрофонът беше

направен от Риърдънов метал. Над тях, зад стъклената преграда, в кабината тя можеше да различи две редици лица, които гледаха надолу към нея: отпуснатото, притеснено лице на Джеймс Тагарт, до него — това на Лилиан Риърдън, с ръка, отпусната успокоително на рамото му, един мъж, който беше пристигнал със самолет от Вашингтон и ѝ беше представен като Чик Морисън, и група младежи от неговия екип, които говореха за процентните криви на интелектуалното въздействие и се държаха като патрулни полицаи.

Бъртрам Скъдър сякаш се страхуваше от нея. Беше се вкопчил в микрофона и хрочеше дума след дума в нежната му мрежа и в ушите на цялата страна, представяйки темата на предаването. Мъчеше се да звучи цинично, скептично, едновременно високопарно и истерично, като човек, който презира суетата на всяко човешко убеждение и това му дава право да изисква незабавна вяра от слушателите си. Малко петънце влага лъщеше отзад на врата му. Описваше в пресилено цветисти детайли нейния месец на възстановяване в самотната хижа на овчар, после героичния ѝ уморителен път по петдесет мили с планински пътеки, за да поеме отново задълженията си пред народа в този тежък час на извънредно положение за страната.

— ... И ако някой от вас е бил подмамен от злостни слухове, предназначени да подкопаят вярата ви във великата социална програма на нашите водачи, можете да се доверите на думата на госпожица Тагарт, която...

Тя стоеше и гледаше нагоре към белия лъч. Прашинки летяха в него и тя забеляза, че една от тях е жива: беше мушица с искрици вместо крила, тя се бореше ожесточено за някаква своя цел, а тя я наблюдаваше, отдалечена толкова много от тази нейна цел, колкото и от тази на света.

— ... Госпожица Тагарт е безпристрастен наблюдател, блестяща бизнес дама, която често се е отнасяла критично към правителството в миналото, и която представлява крайната, консервативна гледна точка, споделяна от такива индустриални гиганти като Ханк Риърдън. И все пак тя...

Тя се чудеше защо чувства, че е толкова лесно, когато не се налага да чувства — сякаш стоеше гола на публично място, и лъчът светлина беше достатъчна опора, защото в нея нямаше товар от болка, нямаше надежда, съжаление, безпокойство... или бъдеще.

— ... А сега, дами и господа, ще ви представя героинята тази вечер, нашия изключителен гост...

Болката се върна с внезапно пробуждане, като парче стъкло от защитна стена, разбита от мисълта, че следващите думи трябва да бъдат нейни; върна се с едно кратко име в ума ѝ, име на човек, когото беше нарекла разрушител: не искаше да чува онова, което щеше да ѝ се наложи да каже. Ако го чуваш — болката беше като глас, който изплакваше думите към него, — няма да повярваш на онова, което ти казах; по-лошо, на онова, което не казах, но което знаеше, вярваше и приемаше, ще си помислиш, че не съм имала право да ти ги предлагам, че дните ми с теб са били лъжа, това ще разруши един мой месец и десет твои години, не по този начин исках да научиш, не така, не тази вечер, но ще го научиш, ти, който си наблюдавал и познаваш всяко мое движение, който ме наблюдаваш и сега, където и да си, ще го чуеш... трябва да го кажа.

— ... дният наследник на славно име в нашата индустриална история, жената-ръководител, възможна само в Америка, оперативният вицепрезидент на велика железопътна компания — госпожица Дагни Тагарт!

Тя усети допира на Риърдънов метал, когато ръката ѝ се сключи около основата на микрофона, и изведнъж всичко стана лесно — не със замаяната лекота на безразличието, а с ясната, светла, жива лекота на действието.

— Дойдох тук да ви говоря за социалната програма, политическата система и моралната философия, при които живеете в момента.

Гласът ѝ звучеше толкова спокойно, толкова естествено, толкова напълно уверено, че самият звук носеше огромна убедителност.

— Чували сте да казват как вярвам, че тази система има покварата като свой мотив, грабежа като цел, измамата и силата като метод, и разрушението като единствен резултат. Слушали сте също така, че както и Ханк Риърдън, аз съм лоялен поддръжник на тази система и предоставям доброволното си сътрудничество на настоящата политика, като например на Директива 10–289. Дойдох тук, за да ви кажа истината. Истина е, че споделям позицията на Ханк Риърдън. Неговите политически убеждения са и мои. Слушали сте как са го изобличавали в миналото като реакционер, който се противопоставя на

всяка стъпка, мярка, девиз и средство на настоящата система. Сега чувате да го хвалят като най-великия ни индустриалец, на чиято преценка за ценността на икономическата политика спокойно може да се вярва. Вярно е. Можете да се доверите на преценката му. Ако започвате да се боите, че сте във властта на безотговорно зло, че страната се разпада и скоро ще ви оставят да умрете от глад, обърнете внимание на възгледите на най-способния ни индустриалец, който знае какво е необходимо, за да бъде производството възможно и да позволи на страната да оцелее. Спомнете си всичко, което знаете за възгледите му. Докато беше в състояние да говори, сте го чували да казва, че политиката на това правителство ви води към поробване и унищожение. И все пак той не изобличи върха на тази политика — Директива 10–289. Чували сте го да се бори за правата си и за вашите права, за независимостта си, за собствеността си. И все пак не се бори срещу Директива 10–289. Подписа доброволно, така са ви казали, удостоверението за дарение, с което предаде Риърдънов метал на враговете си. Подписа единствения документ, срещу който, заради всичко, което е направил преди това, вие бихте очаквали да воюва до смърт. Какво може да значи това? Непрекъснато ви разправят, че е признал необходимостта от Директива 10–289 и е пожертвал личните си интереси за благо на страната. Съдете за възгледите му по мотивите за това действие, повтарят ви. И с това съм безрезервно съгласна: съдете за възгледите му по мотивите за това действие. И в името на всяка ценност, която свързвате с моето име, на всяко предупреждение, което мога да ви отправя — съдете и за моите възгледи по мотивите за това действие, защото неговите убеждения са и мои. Вече две години аз съм любовница на Ханк Риърдън. Не ме разбирайте погрешно: казвам го не като срамно признание, а с най-високо чувство на гордост. Бях негова любовница. Спах с него, в неговото легло, в ръцете му. Сега вече никой не може да ви каже нещо за мен, което аз да не съм ви казала първа. Ще бъде безполезно да ме опозоряват, знам какви ще бъдат обвиненията и сама ще ви ги изложам. Дали съм изпитвала физическо желание към него? Да. Била ли съм движена от страстта на тялото си? Да. Изпитала ли съм най-силната възможна форма на чувствено удоволствие? Да. Ако това ме прави опозорена жена във вашите очи — нека оценката ви е ваша собствена грижа. Аз държа на собствената си.

Бъртрам Скъдър я зяпаше — не това беше речта, която беше очаквал, и чувстваше неясна паника, че не трябва да я оставя да продължи, но тя беше специален гост, за когото управниците от Вашингтон бяха наредили да бъде третиран внимателно; не беше сигурен дали може да я прекъсне или не, освен това му харесваше да слуша подобни истории. В кабината за публиката Джеймс Тагарт и Лилиан Риърдън бяха замръзнали, като животни, парализирани от фаровете на влак, който лети към тях — те бяха единствените присъстващи, които знаеха връзката между думите, които чуваха, и темата на предаването; вече беше твърде късно да мърдат; не смееха да поемат отговорността от движението и от всичко, което щеше да последва.

В контролната зала един млад интелектуалец от хората на Чик Морисън беше готов да прекъсне предаването в случай на неприятно развитие, но не виждаше политическо значение в речта, която слушаше, в нея нямаше никакъв елемент, който да разпознае като опасен за господарите си. Беше свикнал да слуша речи, изтръгнати с неизвестно какъв натиск от несъгласни жертви, и заключи, че това е случай на реакционерка, притисната да признае за скандал и следователно речта има някаква политическа стойност; освен това беше и любопитен.

Горда съм, че избра мен, за да му доставя удоволствие, и че тъкмо той беше моят избор. Това не беше, както е за повечето от вас, случайна забелка и взаимно презрение. Беше най-висшата форма на възхищението ни един към друг, с пълното съзнание за ценностите, според които сме направили избора си. Ние сме хората, които не разделят ценностите на умовете от действията на телата си, хората, които не изоставят ценностите си като празни мечти, а ги осъществяват, които придават материална форма на мислите и реалност на ценностите, тези, които правят стоманата, железниците и щастieto. И на тези от вас, които мразят мисълта за човешката радост, които искат да виждат човешкия живот като хронично страдание и неуспех, които искат хората да се извиняват за щастieto или успеха си, за способностите, достиженията, богатството си — на тези от вас сега казвам: исках го, имах го, бях щастлива, познах радостта, чиста, пълна, лишена от вина радост, радостта, за която се ужасявате да чуete от което и да е човешко същество, радостта, която познавате единствено

чрез омразата си към тези, които са били достойни да я постигнат. Добре, тогава ме мразете, защото аз я постигнах!

— Госпожице Тагарт — нервно каза Бъртрам Скъдър, — не се ли отклоняваме от темата за... В крайна сметка, вашите лични отношения с господин Риърдън нямат политическо значение, което...

— И аз си мислех, че нямат. А и съм дошла тук да ви говоря за политическата и моралната система, в която живеете в момента. Е, мислех си, че знам всичко за Ханк Риърдън, но има нещо, което научих едва днес. Ханк Риърдън е подписал удостоверението за дарение, с което предава Риърдънов метал, с изнудване под заплахата, че нашата връзка ще стане публично достояние. Било е изнудване — изнудване от представители на правителството ви, от вашите управници, от...

В мига, когато ръката на Скъдър се изстреля, за да бутне микрофона, от него се чу леко щракване, заедно с удара в пода, което означаваше, че интелектуалното ченге е спряло излъчването в ефир. Тя се разсмя, но нямаше кой да я види и да чуе смеха ѝ. Фигурите, които се мятаха в стъклената кабина, си крещяха взаимно. Чик Морисън крещеше нецензурни псувни на Бъртрам Скъдър, Скъдър крещеше, че е бил против цялата идея, но са му наредили да го направи, Джеймс Тагарт изглеждаше като озъбено животно, докато ръмжеше на двамата най-млади асистенти на Морисън и избягваше ръмжането на трети, по-възрастен. Мускулите по лицето на Лилиан Риърдън бяха странно отпуснати, като крайниците на животно, проснато на пътя, неударено, но застигнато от смъртта. Блюстителите на морала пищяха какво мислят, че ще си помисли господин Мауч. „Какво да им кажа?“ — проплакваше говорителят и сочеше микрофона. „Господин Морисън, публиката чака, какво да им кажа?“ Никой не му отговори. Не се бореха какво да правят, а кого да обвинят. Никой не каза и дума на Дагни, нито погледна към нея. Никой не я спря, когато излезе.

Тя се качи в първото такси, което видя, и даде адреса на апартамента си. Когато колата тръгна, тя забеляза, че радиото пред шофьора свети, но мълчи и пропуква сухо от статичното електричество: беше настроено на честотата на Бъртрам Скъдър. Тя се облегна назад, чувствайки само тъгата, че решителното ѝ действие вероятно беше помело човека, който може да не поиска да я види никога вече. За пръв път усещаше колко безнадеждно е да го намери, ако той не иска да бъде открит, по улиците на града, из градовете на

континента, в каньоните на Скалистите планини, където целта беше скрита под екран от лъчи. Но нещо ѝ оставаше, като дънер, понесен от течението на празнотата, парче дърво, за което се беше държала по време на предаването, и тя знаеше, че това е нещо, което няма да изостави, дори да изгуби всичко друго — беше гласът му, който казваше: „Никой не остава тук, като фалшифицира реалността по какъвто и да е начин“.

— Дами и господа — изскочи изведнъж от прашенето на статичното електричество гласът на говорителя на Бъртрам Скъдър, — поради технически проблеми извън нашия контрол станцията ще остане извън ефир, докато проблемът не бъде отстранен.

Шофьорът на таксито се изхили презрително и изключи радиото. Когато слезе и му подаде парите, той ѝ върна рестото и внезапно се наведе, за да я огледа от по-близо. Беше сигурна, че я е разпознал и отвърна твърдо на погледа му. Горчивото му лице и покритата с кръпки риза бяха износени от безнадеждната, изгубена битка. Когато му подаде бакшиша, който каза тихо, искрено, тържествено, с нещо повече от благодарност за монетите:

— Благодаря ви, госпожо.

Тя се извърна бързо и побърза да влезе в сградата, за да не му позволи да види емоцията ѝ, изведнъж станала по-силна, отколкото можеше да понесе.

Беше навела глава, докато отключваше вратата на апартамента, и светлината стигна до нея изотдолу, откъм килима, преди да се изправи с удивление и да види, че апартаментът е осветен. Пристъпи напред и видя Ханк Риърдън в другия край на стаята. Застина, поразена от две неща: едното беше неговото присъствие, не беше очаквала да се върне толкова скоро; другото беше изражението му. Лицето му имаше толкова твърдо, уверено, зряло и спокойно изражение, в леката му полуусмивка, в ясните му очи, че сякаш за един месец беше остарял с десетилетия. Но остарял така, както хората растат — във възгледите си, в поведението, в силата си. Тя си помисли, че тъкмо той, който беше преживял един месец агония, когато беше наранила толкова дълбоко и щеше да нарани още по-дълбоко, сега той щеше да ѝ даде подкрепа и утеха, неговата сила щеше да защити и двамата им. Остана неподвижна само за миг, но видя как усмивката му се разширява, сякаш четеше мислите ѝ и ѝ казваше, че няма от какво да се бои. Чу

слабо изщракване и видя на масата до него смълчаното радио. Очите ѝ се преместиха към неговите въпросително, и той отговори с едва доловимо кимване, само със свеждане на клепачите — беше чул предаването.

Тръгнаха едновременно един към друг. Той сграбчи раменете ѝ, лицето ѝ се обърна към неговото, но той не докосна устните ѝ, взе само ръката ѝ и целуна дланта, пръстите, китката — единствен поздрав, който беше дочакал с толкова много страдание. И внезапно, съсипана от целия ден, от целия месец, тя захлипа в ръцете му, притисната в него, хлипаше така, както никога не беше го правила в живота си, като жена, отстъпила пред болката, като последен, безсилен протест срещу нея.

Той я хвана така, че да стои и да се движи само чрез неговото тяло, заведе я до кушетката и се опита да я накара да седне до него, но тя се плъзна на пода, седна в краката му и зарови лице в коленете му, като продължи да хлипа беззащитно, без да се крие.

Той не я вдигна, остави я да плаче, обгърнал я плътно с ръце. Тя усещаше ръката му по главата си, по рамото, усещаше защитата на неговата твърдост, която сякаш ѝ казваше, че както нейните сълзи бяха и за двама им, така и той знаеше — познаваше болката ѝ, изпитваше я, разбираше я, и все пак можеше да я приеме спокойно, а спокойствието му облекчаваше нейния товар, като ѝ даваше право да се прекърши тук, в краката му, като ѝ казваше, че той може да носи онова, което тя вече не може да понесе. Осъзна, че това е истинският Ханк Риърдън, и независимо каква обидна жестокост беше привнасял в първите им нощи заедно, независимо колко често тя беше изглеждала по-силната от двамата, това винаги е било вътре в него, в корена на тяхната връзка — силата му, с която щеше да я защитава, ако някога нейната изчезнеше. Когато изправи глава, той се усмихваше.

— Ханк... — виновно прошепна Дагни с отчаяно удивление пред собствения си срыв.

— Тихо, скъпа.

Тя отпусна лице на коленете му; остана неподвижна, борейки се за покой, борейки се срещу напрежението на неизказана мисъл: той беше успял да понесе и да приеме речта ѝ единствено като признание за нейната любов; това правеше истината, която щеше да му каже сега, по-нечовешки удар, отколкото имаше право да нанесе. Испита ужас

при мисълта, че няма да има силата да го направи, но и при мисълта, че все пак ще го стори. Когато отново вдигна очи, той прокара ръка по челото ѝ и отмести косата от него.

— Свърши, скъпа — каза той. — Най-лошото мина и за двама ни.

— Не, Ханк, не е.

Той се усмихна и я дръпна да седне до него, с глава на рамото му.

— Не казвай нищо сега — каза той. — Знаеш, че и двамата разбираме всичко, което трябва да се каже, и ще говорим за него, но не и докато не спре да те наранява толкова много.

Ръката му се придвижи до линията на ръкава ѝ, надолу по полата, с такъв лек натиск, че сякаш не усещаше тялото под дрехите, сякаш си връщаше контрола не върху нейното тяло, а само върху представата си за него.

— Понесе твърде много — каза той. — Както и аз. Нека ни пребият. Няма нужда и ние да им помагаме. Без значение срещу какво трябва да се изправим, помежду ни не може да има страдание, не може да има допълнителна болка. Нека тя идва от техния свят. Няма да дойде от нашия. Не се бой. Няма да се нараняваме. Не и сега.

Тя вдигна глава и я поклати с горчива усмивка — в движението ѝ имаше отчаяна ярост, но усмивката беше знак за възраждане — възраждане на желанието да се изправи срещу отчаянието.

— Ханк, адът, през който те преведох през последния месец... — гласът ѝ трепереше.

— Това е нищо в сравнение с ада, през който аз те прекарах през последния час — неговият глас беше спокоен.

Тя стана, закричи из стаята, за да докаже, че има сили, а стъпките ѝ бяха като думи, които му казваха, че не бива да я щади повече. Когато спря и се обърна към него, той се изправи, сякаш беше разбрал нейния мотив.

— Знам, че направих нещата по-трудни за теб — каза тя и посочи радиото.

Той поклати глава.

— Не.

— Ханк, има нещо, което трябва да ти кажа.

— И аз също. Ще ми позволиш ли да говоря пръв? Виждаш ли, това е нещо, което трябваше да ти кажа отдавна. Ще ми позволиш ли

да говоря — и да ми отговориш, след като свърша?

Тя кимна. Той я погледна за миг, застанала пред него, сякаш за да разгледа подробно фигурата ѝ, момента и всичко, което ги беше довело до него.

— Обичам те, Дагни — тихо каза той, с простотата на непомрачено, макар и лишено от усмивка щастие.

Тя щеше да заговори, но осъзна, че не може, дори и той да го беше позволил, тя спря произнесените си думи, а движението на устните ѝ беше единственият ѝ отговор. После наведе глава в знак, че го приема.

— Обичам те — като същата ценност, същият израз, със същата гордост и значение, с които обичам работата си, завода, метала, часовете ми зад бюрото, при пещите, в лабораторията, в мините, както обичам способността си да работя, способността си да виждам и познавам, както обичам действието на ума си, когато решавам химично уравнение или възприемам изгрев, както обичам нещата, които съм направил и които съм почувствал — като мой продукт, като мой избор, като форма на моя свят, като най-добро мое огледало, като съпругата, която никога не съм имал, като онова, което прави възможно всичко друго: като моята сила да живея.

Тя не сведе лицето си, задържа го изправено и открито, за да го чуе и приеме чутото, точно както той искаше и заслужаваше.

— Обичах те от първия ден, в който те видях, на една товарна платформа на страничен коловоз на гара Милфорд. Обичах те, когато пътувахме в кабината на първия локомотив по линията „Джон Голт“. Обичах те в коридора на къщата на Елис Уайът. Обичах те на другата сутрин. Знаеше го. Но аз трябва да ти го кажа, както ти го казвам сега, трябва да изкупя всички дни и да им позволя да бъдат изцяло онова, което бяха за двама ни, обичах те. Знаеше го. Аз — не. И защото не го знаех, трябваше да го науча, докато седях на бюрото си и гледах удостоверението за дарение на Риърдънов метал.

Тя затвори очи. Но в лицето му нямаше страдание — имаше единствено огромното и спокойно щастие от яснотата.

— Ние сме хората, които не разделят ценностите на умовете от действията на телата си. Каза го по радиото тази вечер. Но го знаеше още тогава, на сутринта в къщата на Елис Уайът. Знаеше, че всичко, с което те обиждах, бе най-дълбокото обяснение в любов, което един

мъж може да изрече. Знаеше, че физическото желание, което заклеях като наш общ срам, нито е физическо, нито е израз на нечие тяло, а изразява най-дълбоките ценности на човешкия ум, независимо дали човек има куража да го разбере, или не. Затова ми се смя, нали?

— Да — прошепна тя.

— Каза ми, че не искаш нито ума ми, нито волята, нито съществото или душата ми, стига да идваш точно при мен за най-ниското си желание. Знаеше, още когато го каза, че тъкмо ума, волята, съществото и душата си ти давам чрез това желание. И сега искам да го кажа, за да позволя на онази сутрин да означава точно това, което значеше: моя ум, моята воля, моето същество и душата ми, Дагни — твои са, докато съм жив.

Гледаше право в нея и тя видя кратък проблясък в очите му: това не бе усмивка, но ѝ казваше, че сякаш е чул нейния мълчалив вик.

— Нека свърша, мила. Искам да знаеш колко дълбоко осъзнавам какво казвам. Аз, който си мислех, че се боря с тях, приех най-лошото от религията на нашите врагове, и си платих за това, както продължавам и трябва да плащам и сега. Приех единствения принцип, с който разрушават човека, преди още да се е родил, убийствен принцип: пропастта между ума и тялото. Приех го, както повечето им жертви, без да знам, без дори да разбирам, че подобно нещо съществува. Бунтувах се срещу догмата им за човешката немощ и се гордеех със способността си да мисля, да действам, да работя за удовлетворението на желанията си. Но не знаех, че това е добродетел, никога не го осъзнах като морална ценност, като най-висшата морална ценност, която трябва да се защитава повече от живота, защото тъкмо тя прави живота възможен. И приех наказанието за това, наказание за добродетел от ръцете на арогантното зло, станало арогантно само заради моето незнание и подчинение.

Приех техните обиди, измамите, изнудването. Мислех си, че мога да си позволя да ги пренебрегна — всички тия импотентни мистици, които дрънкат за душите си и не могат да построят и покрив над главата си. Мислех си, че светът е мой, а тия бърбиви некомпетентни глупаци не са заплаха за моята сила. Не можех да разбера защо губя всяка битка. Не знаех, че силата, вилнееща срещу мен, е моята собствена. Докато бях зает да завоювам материята, бях им

предал сферата на ума, на мисълта, на принципа, на закона, на ценностите, на морала. Бях приел, несъзнателно и като даденост, принципа, че идеите нямат последствия върху съществуването на човека, върху работата, върху реалността, върху света, сякаш идеите не са част от разума, а от мистичната вяра, която презирах. Те само това искаха от мен. Беше достатъчно. Бях изоставил онова, което всичките им дрънканици имат за цел да подкопаят и разрушат: човешкия разум. Не, те не бяха в състояние да се справят с материята, да произвеждат изобилие, да контролират земята. Не им и трябваше. Те контролираха мен.

Аз, който знаех, че богатството е само средство за определена цел, създадох средствата и им позволих да определят целите ми. Аз, който се гордеех със способността си да постигам задоволяване на желанията си, им позволих да определят ценностния кодекс, по който да преценявам тези желания. Аз, който оформях материята, за да ми служи, останах с купчина стомана и злато, но всяка моя цел търпеше поражение, всяко мое желание биваше предавано, всеки мой опит за щастие беше неуспешен.

Бях се разкъсал на две, както проповядваха мистиците, и управлявах бизнеса си по един ценностен кодекс, а собствения си живот — по друг. Бунтувах се срещу опита на мародерите да определят цената и стойността на моята стомана, но им позволих да определят моралните ценности на живота ми. Бунтувах се срещу исканията за неспечелено богатство, но мислех, че е мой дълг да давам незаслужена любов на жена, която презирах, незаслужено уважение на майка, която ме мразеше, незаслужена подкрепа на брат, който замисляше моето унищожение. Бунтувах се срещу незаслужените финансови удари, но приемах живот в незаслужена болка. Бунтувах се срещу доктрината, че способността ми да произвеждам е вина, но приемах като вина способността си за щастие. Бунтувах се срещу твърдението, че добродетелта е някаква безтелесна, непознаваема характеристика на духа, но проклинах теб, най-скъпото ми, заради желанието на телата ни. Но ако тялото е зло, то зло са и тези, които създават средствата за неговото оцеляване, зло са и материалното богатство, и тези, които го произвеждат, а ако моралните ценности са в противоречие с физическото ни съществуване, тогава е правилно наградите да са незаслужени, добродетелта да се състои в разрухата, да няма връзка

между достижения и печалба, низшите животни, които са в състояние да произвеждат, трябва да служат на висшите същества, чието духовно превъзходство се състои в некомпетентността на плътта.

Ако някой човек като Хю Акстън ми беше казал, когато започнах, че като приемам теорията на мистиците за секса, приемам и теорията на мародерите за икономиката, щях да му се изсмея в лицето. Сега няма да се смея. Сега виждам как „Риърдън стийл“ се управлява от човешката утайка, виждам как постижението на живота ми обогатява най-лошите ми врагове, а колкото до единствените двама души, които някога съм обичал, нанесох смъртна обида на единия и публичен позор на другия. Зашлевих мъжа, който беше мой приятел, мой защитник, мой учител, мъжа, който ме освободи, като ми помогна да науча онова, което знам. Обичах го, Дагни, той беше братът, синът, другарят, който никога не съм имал, но го изритах от живота си, защото не искаше да ми помогне да произвеждам за мародерите. Бих дал всичко, за да си го върна, но не мога да му се отплатя с нищо и никога няма да го видя отново, защото ще знам, че няма как да заслужи дори правото да моля за прошка.

Но това, което причиних на теб, мила моя, е още по-лошо. Твоята реч и това, че трябваше да я произнесеш — ето какво навлякох на единствената жена, която съм обичал, в отплата за единственото щастие, което съм познал. Не ми казвай, че си го решила от самото начало и че си приела всички последствия, включително и тази вечер — това не изкупва факта, че аз не можах да ти предложа по-добър избор. А това, че мародерите те насилиха да говориш, че говореше, за да отмъстиш за мен и да ме освободиш, не изкупва факта, че тъкмо аз направих тяхната тактика възможна. Те използваха не собствените си убеждения за грях и безчестие, за да те опозорят, а моите. Те само осъществиха нещата, в които аз вярвах и казах в дома на Елис Уайът. Аз криех нашата любов като срамна тайна, те само се отнесоха към нея съобразно моята оценка. Аз бях готов да фалшифицирам реалността в името на привидното в техните очи, те само се възползваха от правото, което аз им дадох.

Хората си мислят, че лъжецът печели победа над жертвата си. Аз научих, че лъжата е акт на отказване от самия себе си, защото човек се отказва от реалността в полза на човека, когото лъже, превръща го в свой господар и се осъжда от този момент нататък да имитира онази

реалност, която според възгледите на другия трябва да се имитира. И ако човек придобие непосредствената си цел с цената на лъжата — цената, която плаща, е разрушението на онова, на което тази печалба е трябвало да служи. Човекът, който лъже света, става незабавно негов роб. Когато реших да скрия любовта си към теб, да я отричам публично и да я преживявам като лъжа, аз я направих публична собственост и публиката си я поиска по съответния начин. Нямах власт да го предотвратя или да те спася. Когато отстъпих пред мародерите, когато подписах удостоверение за дарение, за да те защита, аз продължавах да фалшифицирам реалността, за мен нямаше никакъв друг изход, и Дагни, бих предпочел да видя и двама ни мъртви, отколкото да им разреша да направят онова, с което ме заплашиха. Но няма бели лъжи, съществува само чернотата на разрушението, а бялата лъжа е най-черната от всички. Все още фалшифицирах реалността и резултатът беше неумолим: вместо защита, ти навлякох още по-ужасна мъка, вместо да спася честта ти, аз те хвърлих на публично бичуване, като твоята ръка трябваше да държи бича. Знам, че се гордееш с нещата, които каза, и аз бях горд да ги чуя, но това е гордост, за която трябваше да претендираме преди две години.

Не, не си направила нещата по-лоши за мен, ти ме освободи, спаси и двама ни, изкупи миналото ни. Не мога да те помоля за прошка, отдавна сме надминали това, и единственото изкупление, което мога да ти предложа, е фактът, че съм щастлив. Че съм щастлив, мила моя, а не че страдам. Щастлив съм, че видях истината, въпреки че способността ми да виждам е единственото, което ми е останало. Ако се бях предал на болката и бях отстъпил пред безполезното съжаление, че собствената ми грешка е разбила миналото ми, това щеше да е окончателно предателство, последен провал спрямо истината, която съжалявах, че съм предал. Но любовта ми към истината е единственото ми останало притежание, така че колкото по-голяма е загубата зад мен, толкова по-голяма е гордостта, с която мога да приема цената, която съм платил за тази любов. Тогава руините няма да се превърнат в надгробна могила, а ще служат като пиедестал, на който съм се качил, за да разширя ползването си. Гордостта и способността ми да виждам бяха единственото, което притежавах, когато започнах, и каквото и да съм постигнал, съм го постигнал чрез тях. Сега и двете са по-големи, сега познавам невероятната ценност,

която съм пропускал: правото си да съм горд от способността си да виждам. Останалото мога да го достигна. И, Дагни, единственото нещо, което исках, като първа стъпка към бъдещето си, беше да ти кажа, че те обичам, и сега го казвам. Обичам те, мила моя, с най-сляпата страст на тялото си, която идва от най-ясното прозрение на ума, и любовта ми към теб е единственото постижение от миналото, което ще ми остане, неизменно, във всички години напред. Исках да ти го кажа, докато все още имам право на това. И тъй като не го казах в началото, сега трябва да го кажа в края. Сега ще ти кажа онова, което ти искаше да ми кажеш — знам го и го приемам: някъде през последния месец си срещнала мъжа, когото обичаш, и ако любовта означава окончателен, незаменим избор, то това е единственият мъж, когото си обичала.

— Да! — гласът ѝ беше като потиснат вик, сякаш при физически удар, и тя осъзна единствено шока. — Ханк! Откъде знаеш?

Той се усмихна и посочи радиото.

— Мила моя, използваше само минало време.

— О! — простена тя и затвори очи.

— Нямаше да произнесеш и една дума, която можеше да хвърлиш с право в лицата им, ако не беше така. Каза „исках го“, не „обичам го“. Днес ми каза по телефона, че си можела да се върнеш по-рано. Никаква друга причина не би те накарала да ме изоставиш. Само тази причина беше справедлива.

Тя се беше навела леко назад, сякаш се бореше да запази равновесието си, гледаше право в него с усмивка, която не разделяше устните ѝ, но смекчаваше погледа ѝ в израз на възхищение, а устните — на болка.

— Вярно е. Срещнах мъжа, когото обичам и винаги ще обичам. Видях го, говорих с него, но той е мъж, когото не мога да имам, никога няма да имам и вероятно никога няма да видя отново.

— Мисля, че винаги съм знаел, че ще го намериш. Знаех какво изпитваш към мен, знаех колко е силно, но знаех, че не аз съм окончателният ти избор. Онова, което ще му дадеш, не е отнето от мен, аз никога не съм го имал. Не мога да се бунтувам. Онова, което получих, значи твърде много — и това, че съм го получил, ме може да се промени.

— Искаш ли да го кажа, Ханк? Ще ме разбереш ли, ако ти кажа, че винаги ще те обичам?

— Мисля, че го разбрах още преди теб.

— Винаги съм те виждала такъв, какъвто си сега. Това твое величие, което тъкмо започваш да осъзнаваш, винаги съм го познавала и съм наблюдавала борбата ти да го откриеш. Не говори за изкупление, не си ме наранил, грешките ти идваха от невероятната ти почтеност под властта на мъченията на невъзможен кодекс, а борбата ти срещу него не ми донесе страдание, а чувство, на което рядко съм се натъквала: възхита. Ако го приемеш, ще бъде твое завинаги. Онова, което означаваше за мен, не може да се промени никога. Но човекът, когото срещнах — той е любовта, която съм искала да открия дълго преди да разбера, че съществува. Мисля, че той ще остане недостижим, но това, че го обичам, ще бъде достатъчно, за да продължа да живея.

Той пое ръката ѝ и я притисна към устните си.

— Значи знаеш какво чувствам — каза той — и защо съм още щастлив.

Тя погледна лицето му и осъзна, че за пръв път той е това, което тя винаги беше смятала, че трябва да бъде: човек с невероятна способност да се наслаждава на съществуването. Изопнатият израз на търпение, на яростно сдържана болка вече го нямаше — сега, сред руините на най-тежкия му час, лицето му беше ведро и излъчваше чиста сила, носеше същия израз, който беше виждала по лицата на хората в долината.

— Ханк, не мисля, че мога да го обясня, но чувствам, че не съм извършила предателство нито към теб, нито към него.

— Не си.

Очите ѝ изглеждаха необичайно живи на фона на изгубилото цвѐта си лице — сякаш съзнанието ѝ оставаше недокоснато в тяло, съсипано от изтощение. Той я накара да седне и плъзна ръка върху облегалката на кушетката, без да я докосва, като същевременно я обгръщаше покровителствено.

— Сега ми кажи къде беше?

— Не мога да ти кажа. Дадох дума никога да не разкривам нищо за това. Мога да ти кажа само, че това е място, което намерих

случайно, когато се разбих, и го напуснах с вързани очи, така че няма да мога да го открия отново.

— Не можеш ли да проследиш пътя дотам?

— Няма да опитвам.

— А мъжът?

— Няма да го търся.

— Той там ли остана?

— Не знам.

— Защо го напусна?

— Не мога да ти кажа.

— Кой е той?

Отчаяният й смях беше неволен.

— Кой е Джон Голт?

Той я погледна сащисано, но разбра, че не се шегува.

— Значи има Джон Голт? — бавно попита той.

— Да.

— И тази фраза се отнася за него?

— Да.

— И има някакво специално значение?

— О, да! Има нещо, което мога да ти кажа за него, защото го открих преди това и не съм обещавала да го пазя в тайна: той е изобретателят на двигателя, който открихме.

— О! — той се засмя, сякаш е трябвало да се сети. После каза меко, с поглед, който беше почти състрадателен:

— Той е разрушителят, нали? — видя нейния шокиран поглед и добави: — Не, не ми отговаряй, ако не можеш. Мисля, че знам къде си била. Искаше да спасиш Куентин Даниълс от разрушителя и го преследваше, когато се разби, нали?

— Да.

— За Бога, Дагни! Наистина ли съществува такова място? Живи ли са? Има ли... Съжалявам. Не отговаряй.

Тя се усмихна.

— Съществува.

Той замълча за дълго.

— Ханк, можеш ли да се откажеш от „Риърдън стийл“?

— Не! — отговорът беше ожесточен и бърз, но той добави, с първите нотки на безнадеждност в гласа си:

— Още не.

После я погледна, сякаш в прехода между трите думи беше преживял отново агонията от последния месец.

— Разбирам — каза той и прекара ръка по челото ѝ, това бе жест на разбиране, състрадание и невярващо учудване. — Какъв ли ад преживяваш сега? — тихо каза той. Тя кимна и се плъзна надолу, за да легне, с лице на коленете му. Той погали косата ѝ и каза:

— Ще се борим с мародерите, докато можем. Не знам какво бъдеще е възможно за нас, но ще победим или ще разберем, че е безнадеждно. Докато не стане това, ще се борим за нашия свят. Ние сме последното, останало от него.

Тя заспа там, а ръката ѝ стискаше неговата. Последното, което усети, преди да напусне отговорността на съзнанието, беше огромна празнота — празнотата на един град, на един континент, в който никога нямаше да може да намери мъжа, когото нямаше право да търси.

ГЛАВА XXIV

АНТИ ЖИВОТ

Джеймс Тагарт бръкна в джоба на вечерното си сако, измъкна първото парче хартия, което му попадна — беше банкнота от сто долара — и я хвърли в ръката на просяка. Забеляза, че онзи прибра парите със същото безразличие като неговото.

— Благодаря, приятел — каза презрително просякът и отмина.

Джеймс Тагарт остана неподвижен по средата на тротоара, чудейки се какво му вдъхна такъв ужас. Не беше наглостта на мъжа — той не търсеше никаква благодарност, не беше подтикван от съжаление, жестът му беше автоматичен и безсмислен. Беше заради това, че просякът се беше държал така, сякаш му е напълно безразлично дали е получил сто долара или десет цента, или пък няма да получи нищо и ще умре от глад още тази нощ. Тагарт потръпна и тръгна рязко напред, а тръпката му попречи да осъзнае, че настроението на просяка е същото като неговото.

Стените по улицата около него бяха подчертано, неестествено ярки в летния полумрак, докато оранжевата мараня покриваше кръстовищата, забулваше покривите, оставяйки го на смаляващо се парче твърда земя. Календарът в небето, сякаш настоятелно, стоеше над омарата — жълт като страница стар пергамент — и сочеше 5 август. Не, мислеше си той в отговор на мислите, които не беше изрекъл, не е вярно, чувстваше се добре, и затова искаше да направи нещо тази вечер. Не можеше да признае пред себе си, че това безпокойство идва от желанието да изпита удоволствие; не можеше да допусне, че удоволствието, което търси, е празнично, защото не можеше и да помисли, че иска да празнува.

Беше напрегнат ден, пропилян в думи, безформени като памук, но все пак постигнали целта си — прецизно като сметачна машина, достигнала крайния резултат за пълното му удовлетворение. Но целта му и естеството на задоволството трябваше да се крият внимателно колкото от самия него, толкова и от другите, и внезапният му копнеж по някакво удоволствие беше опасен пробив.

Денят беше започнал с малък обяд в хотелския апартамент на гостуващ аржентински парламентарист, където няколко души от различни националности бяха говорили надълго и нашироко за климата в Аржентина, за земята, ресурсите, нуждите на народа и ценността на динамичното, прогресивно отношение към бъдещето. Споменаха съвсем накратко, че след две седмици Аржентина ще бъде обявена за народна република.

След обяда бяха изпили няколко коктейла в дома на Орън Бойл, заедно с един-единствен ненатрапчив господин от Аржентина, който стоеше мълчаливо в ъгъла, докато двама високопоставени служители от Вашингтон и неколцина техни приятели с неясни позиции говореха за националните ресурси, металургията, минералогията, съседските задължения и благоденствието на планетата. И споменаха, че до три седмици Аржентинската и Чилийската народни републики ще получат заем от четири милиарда долара.

Последва малко парти в частното помещение в бара, построен като изба под покрива на един небостъргач — неофициална сбирка, организирана от него, Джеймс Тагарт, за директорите на наскоро основана компания — Корпорацията за междусъседско приятелство и развитие, на която Орън Бойл е президент, а един строен, грациозен, пълен с енергия мъж от Чили — ковчежник. Името му беше сеньор Марио Мартинес, но Тагарт го беше нарекъл — заради духовната близост — сеньор Къфи Мийгс. Поговориха за голф, конни надбягвания, състезания с лодки, коли и жени. Не беше необходимо да споменават — всички го знаеха, че Корпорацията за междусъседско приятелство и развитие има изключителни права да управлява с двайсетгодишна „мениджърска концесия“ цялата индустриална собственост на народните републики в Южното полукълбо.

Последното събитие за деня беше голям прием с вечеря в дома на сеньор Родриго Гонсалес, дипломатически представител на Чили. Никой не беше чувал за сеньор Гонсалес преди година, но той беше станал прочут с партитата, които организираше през последните шест месеца, откакто беше пристигнал в Ню Йорк. Гостите му го описваха като прогресивен бизнесмен. Разправяха, че е изгубил собствеността си, когато обявили Чили за народна република и национализирали цялата едра собственост, с изключение на онази, която принадлежеше на гражданите от назадничави страни, които не бяха на народа, като

Аржентина; но той беше заел просветителска позиция и се беше присъединил към новия режим, поставяйки се в услуга на страната си. Домът му в Ню Йорк заемаше цял етаж от един изключително скъп хотел.

Имаше пълно, празно лице и очи на убиец. Докато го наблюдаваше на приема, Тагарт заключи, че човекът е непроницаем за всякакви чувства — изглеждаше така, сякаш нож можеше да премине незабелязано през увисналите му слоеве плът, само дето имаше похотлива, почти сексуална наслада в начина, по който търкаше краката си в дебелия персийски килим, или потупваше полираната облегалка на стола си, или пък обгръщаше пурата си с устни. Съпругата му, сеньора Гонсалес, беше дребна, привлекателна жена, не чак толкова хубава, колкото си въобразяваше, но се радваше на репутацията на красавица благодарение на буйната си нервност и енергия и странната си небрежна, топла и цинична самоувереност, която сякаш обещаваха всичко на всекиго. Знаеше се, че онова, с което търгуваше, беше основно шефския актив на съпруга ѝ, във време, когато се търгуваше не със стоки, а с услуги. И докато я гледаше сред гостите, Тагарт беше намерил за забавно да се чуди колко сделки са били направени, какви директиви са били издадени, какви индустрии са били разрушени заради няколко случайни нощи, които повечето от тези мъже не са имали причини да търсят и едва ли вече си спомняха. Партито вече го беше отегчило, имаше само пет-шест души, заради които се беше появил на него, и дори не трябваше да говори с тях, а само да се видят и да разменят няколко погледа. Тъкмо щяха да поднасят вечерята, когато чу онова, за което беше дошъл: сеньор Гонсалес спомена, докато пушекът от пурата му се виеше над неколцината мъже, които се бяха насочили към креслото му, че по споразумение с бъдещата Аржентинска народна република собствеността на „Д’Анкония мед“ ще бъде национализирана от Народна република Чили след по-малко от месец, на 2 септември.

Всичко беше станало така, както беше очаквал Тагарт; неочакваното дойде, когато при тези думи той почувства непреодолимо желание да избяга. Беше почувствал, че не е в състояние да издържи отегчението на вечерята, сякаш някаква друга дейност беше нужна, за да посрещне тържествено тази вечер. Беше тръгнал из летния полумрак на улиците, едновременно като преследвач и

преследван: преследвач на удоволствие, което нищо не би могло да му достави, празнувайки чувство, което не дръзваше да назове, но и преследван от ужаса да открие какъв точно мотив го беше подтикнал да планира това постижение и кой точно аспект от него му вдъхва трескавото чувство на удовлетворение.

Напомни си да продаде акциите си от „Д’Анкония мед“, която така и не беше се възстановила напълно след катастрофата миналата година, и да купи акции в Корпорацията за междусъседско приятелство и развитие, както се бяха договорили с приятелите си, което пък щеше да му донесе цяло състояние. Но мисълта му вдъхна единствено отегчение; не това искаше да празнува. Насили се да се наслаждава: парите са били мотивът му, само парите, нищо друго. Нима това не е нормален мотив? Валиден мотив? Нима всички не търсят това — разните като Уайът, Риърдън, д’Анкония? Той разтърси глава, за да спре: мислите му сякаш се плъзгаха все по-надолу по опасна и задънена улица, чийто край никога не трябваше да си позволява да вижда.

Не, помисли си мрачно той, колебливо признал пред себе си истината, парите вече не значеха нищо за него. Беше пръснал стотици долари на партито, което беше организирал, за недопити питиета, недоядени деликатеси, за незаслужени бакшиши и неочаквани капризи, за телефонен разговор с Аржентина, защото един от гостите му искаше да провери точната версия на една мръсна история, която беше започнал да им разказва, за всяко моментно хрумване, за лепкавия ступор да знае, че му е по-лесно да плаща, отколкото да мисли.

— Няма за какво да се тревожиш относно Плана за обединение на железниците — беше му казал, подхилвайки се, пияният Орън Бойл. При прилагането на плана беше фалирала една местна железопътна компания в Северна Дакота и беше оставила целия район на произвола на съдбата, местният banker се бе самоубил, като преди това убил жената и децата си; един товарен влак бе изваден от разписанието в Тенеси и оставил местната фабрика без всякакъв транспорт, с един ден предизвестие; синът на собственика на фабриката, напуснал колежа, беше в затвора и очакваше изпълнение на смъртна присъда за убийство, извършено заедно с банда разбойници; една междинна гара в Канзас бе затворена, а нейният началник, който

искаше да стане учен, се бе отказал от обучението и отишъл да мие чинии — за да може той, Джеймс Тагарт, да седи в частната зала на някакъв бар и да плаща за алкохола, който се изливаше в гърлото на Орън Бойл, за сервитъора, който бършеше дрехите на Бойл, когато онзи се поливаше с питието си, за килима, прогорен от цигарите на бивш чилийски сводник, който не си даваше труд да посегне за пепелник на един метър от него.

Но не осъзнаването за безразличието му към парите го караше сега да трепери от ужас. А осъзнаването, че ще му е все така безразлично, дори да стигнеше положението на просяк. Имаше време, в което все още чувстваше някакво количество вина — в не по-ясна форма от леко раздразнение — при мисълта, че споделя греха на алчността, който през цялото време изобличаваше. Сега беше поразен от хладната мисъл, че всъщност никога не е бил лицемер: истината беше, че никога не го е било грижа за парите. Това отваряше нова зейнала пропаст пред него и го водеше към друга задънена уличка, която не можеше да рискува да погледне.

Просто искам да направя нещо тази вечер! — беззвучно крещеше той на всички в знак на протест и гняв — протест срещу онова, което насилваше тези мисли в ума му, и гняв към Вселената, където някаква зла сила не искаше да му позволи да намери наслада, без нуждата да знае какво иска или защо го иска.

Какво искаш? — непрекъснато го питаше някакъв враждебен глас и той тръгваше по-бързо, опитвайки се да му избяга. Струваше му се, че мозъкът му е като лабиринт, че на всеки завой се откриваха нови задънени улици, които водеха в мъгла, криеща бездна. Струваше му се, че бяга, а малкият остров на безопасността се смалява и скоро ще останат само тези улички. Като че яснотата на въздуха по улицата край него намаляваше, докато мъглата напредваше и запълваше всички изходи. Защо трябва да се смалява? — паникьосано си мислеше той. По този начин беше живял цял живот — с очи, забити упорито и сигурно върху настилката пред него, умело избягвайки да поглежда пътя, ъглите, разстоянията, върховете. Никога не беше искал да ходи където и да е — искаше да бъде освободен от движението напред, освободен от игото на правата линия, никога не беше искал годините му да доведат до някакъв резултат — че какъв можеше да е той? Защо беше стигнал до някаква нежелана дестинация, където човек вече не

можеше да стои на едно място или да се оттегли? „Гледай си в краката бе!“ — изрева някакъв глас и един лакът го отблъсна назад; беше се с блъскал с някаква едра, смрадлива фигура, беше тичал.

Забави стъпките си и допусна до ума си улиците, които беше избрал за случайното си бягство. Не искаше да разбере, че се прибира вкъщи при жена си. И това беше мъглива улица, но за него вече нямаше друга.

Разбра — още в момента, когато видя мълчаливата, спокойна фигура на Черил да се изправя, щом влезе в стаята ѝ, — че това е опасно, отколкото си беше позволил да разбере, и че няма да открие онова, което иска. Но опасността за него беше сигнал да спре да гледа, да потисне преценката си и да продължи напред, с неизреченото условие, че опасността ще остане нереална само заради всемогъщото му желание да не я вижда — като сирена вътре в него, която вие не като предупреждение, а за да призове мъглата.

— Ами да, наистина трябваше да посетя важен бизнес прием, но реших друго, прииска ми се да вечерям с теб тази вечер — като комплимент каза той, но едно спокойно „разбирам“ беше единственият отговор, който получи. Испита раздразнение при нейното спокойно поведение и бледото ѝ, безизразно лице. Дразнеше се и на ефикасността, с която тя даваше нареждания на прислугата, после на това да се окаже на светлината на свещи в трапезарията, седнал срещу нея на безупречно подредена маса, с две кристални купи плодове в сребърни подноси с лед помежду им.

Маниерите ѝ го дразнеха най-много — вече не беше неловко малко диваче, сащисано от лукса на жилището, което беше проектирал известен художник — сега беше част от него. Седеше на масата като домакинята, каквато тази стая заслужаваше. Носеше дизайнерска домашна роба от червеникав бродат, която се сливаше с бронза на косата ѝ, а строгата простота на кройката беше единствената ѝ украса. Той би предпочел дрънчащите гривни и фалшивите диамантени катарамии от нейното минало. Очите ѝ го притесняваха вече от месеци наред: не бяха нито приятелски, ни то враждебни — само го наблюдаваха въпросително.

— Днес сключих голяма сделка — каза той наполовина самохвално, наполовина умолително. — Сделка, която покрива целия континент и половин дузина правителства.

Разбра, че благоговението, възхищението, чистото любопитство, които очакваше, бяха от лицето на малката продавачка, която вече не съществуваше. Не видя нищо подобно по лицето на съпругата си — дори гняв или омраза бяха за предпочитане пред нейния равнодушен, внимателен поглед; той бе по-лош от обвинение — почувства се като следствен.

— Каква сделка, Джим?

— Как така каква сделка? Защо си толкова подозрителна? Защо трябва веднага да започнеш да си пъхаш носа?

— Съжалявам. Не знаех, че е поверително. Не трябва да ми отговаряш.

— Не е поверително — той зачака, но тя продължи да мълчи.

— Е? Няма ли да кажеш нещо?

— Ами не — каза го просто, сякаш за да му достави удоволствие.

— Значи изобщо не те интересува?

— Помислих си, че не искаш да го обсъждаш.

— Я стига с тия номера! — сопна се той. — Голяма бизнес сделка е. Нали на това се възхищаваш, на големия бизнес? Е, тази е по-голяма, отколкото ония момчета изобщо са си мечтали. Пропилели са живота си да събират състоянията си стотинка по стотинка, докато аз мога да го направя ей така — той щракна с пръсти — просто така. Това е най-големият удар на всички времена.

— Удар ли, Джим?

— Сделка!

— И ти си го направил? Сам?

— Естествено! Оня стар глупак, Орън Бойл, нямаше да го измисли и за милион години. Трябват знания, умения, разчет на времето — той видя искрица на интерес в очите ѝ — и психология — искрицата изчезна, но той продължи безразсъдно: — Човек трябва да знае как: да се обърне към Уесли и как да го държи далеч от лоши влияния, как да заинтригува господин Томпсън, без да му казва твърде много, как да вкара Чик Морисън, но да държи на разстояние Тинки Холъуей, как да накара точните хора да направят по някой прием за Уесли в точния момент... Черил, има ли някакво шампанско в тая къща?

— Шампанско?

— Не можем ли да направим нещо специално тази вечер? Не можем ли да празнуваме заедно?

— Разбира се, Джим, можем да пием шампанско.

Тя позвъни и даде нареждания, безжизнено и безкритично, старателно съобразявайки се с неговите желания, без да изразява свои собствени.

— Май не си особено впечатлена — каза той. — Но пък и какво разбираш ти от бизнес? Няма да можеш да схванеш нещо толкова обхватно. Изчакай до втори септември. Чакай само да чуят.

— Те? Кой?

Той я погледна, сякаш беше изпуснал неволно опасна дума.

— Организирахме нещо, с което ние — аз, Орън и няколко приятели — ще контролираме цялата индустриална собственост на юг от границата.

— Чия собственост?

— Ами... народната. Това не ти е старомодното драпане за частна печалба. Това е сделка с мисия — ценна, социална мисия — да се управлява национализираната собственост на народните републики в Южна Америка, да се научат работниците им на нашите модерни техники за производство, да се помогне на недостатъчно привилегированите, които никога не са имали шанс, да... — той спря рязко, въпреки че тя просто го гледаше, без да променя изражението си. — Знаеш ли — внезапно каза той със студен кикот, — ако толкова много те е грижа да не показваш, че си дошла от калта, трябва да си по-малко безразлична към философията на социалното благоденствие. На бедните винаги им липсват хуманитарни инстинкти. Човек трябва да е роден за богатство, за да разбира тънките чувства на алтруизма.

— Никога не съм се опитвала да крия, че съм дошла от калта — каза тя просто и безучастно, сякаш просто коригираше грешка. — И нямам никакви симпатии към философията на благоденствието. Видях достатъчно, за да знам какво създава ония бедняци, които искат нещо за нищо — той не отговори и тя добави — гласът ѝ беше учуден, но твърд, сякаш потвърждаваше окончателно нейното старо съмнение: Джим, теб също не те е грижа. Не ти пука за оная помпя с благоденствието.

— Ако само пари те интересуват — тросна се той, — нека ти кажа, че тази сделка ще ми донесе цяло състояние. Само на това си се

възхищавала винаги, нали? На богатството.

— Зависи.

— Мисля, че ще стана един от най-богатите хора в света — каза той; не попита от какво зависи възхищението й. — Няма да има нещо, което да не мога да си позволя. Само го назови. Мога да ти дам всичко, което искаш. Хайде, кажи го.

— Не искам нищо, Джим.

— Но нали трябва да ти направя подарък! За да отпразнуваме събитието, разбираш ли? Всичко, което ти хрумне. Каквото и да е. Мога да го направя. Искam да ти покажа, че мога да го направя. Всичко, което можеш да си въобразиш.

— Не мога да си въобразя нищо.

— Стига де! Искаш ли яхта?

— Не.

— Искаш ли да ти купя целия квартал, където си живяла в Бъфало?

— Не.

— Искаш ли кралските бижута на Английската народна република? Могат да се купят, да знаеш. Народната република отдавна намеква за това на черния пазар. Но вече няма старомодни магнати, които да могат да си ги позволят. Аз мога да си го позволя — или поне ще мога, след втори септември. Искаш ли ги?

— Не.

— Какво искаш тогава?

— Не искам нищо, Джим.

— Ама трябва! Трябва да искаш нещо, дяволите да те вземат!

Тя го погледна сепнато, но иначе остана безразлична.

— Ох, добре, съжалявам — каза той, изглеждаше учуден от собственото си избухване. — Просто исках да ти доставя удоволствие — добави кисело, — но мисля, че изобщо не можеш да го разбереш. Не знаеш колко важно е. Не знаеш за колко велик човек си омъжена.

— Опитвам се да открия — бавно каза тя.

— Още ли мислиш, както преди, че Ханк Риърдън е велик човек?

— Да, Джим, мисля.

— Добре, аз го надвих. По-велик съм от всеки от тях, по-велик от Риърдън и от другия любовник на сестра ми, който... — той спря, сякаш се беше отишъл твърде далеч.

— Джим — спокойно попита тя, — какво ще стане на втори септември?

Той я погледна изотдолу, погледът му беше студен, докато мускулите му се сбръчкаха в нещо като усмивка, като при цинично нарушение на някаква свещена забрана.

— Ще национализират „Д’Анкония мед“ — каза той.

Той чу дългото, дрезгаво бучене на двигателя на един самолет, който преминаваше някъде в мрака над покрива, после слабото издрънчаване на парченце лед, което се стопи и падна на дъното на сребърния поднос с плодовете, преди тя да отговори.

— Той беше твой приятел, нали? — каза тя.

— О, я млъквай!

Той замълча, без да я поглежда. Когато очите му се върнаха на лицето ѝ, тя още го наблюдаваше и заговори първа с необичайно строг глас:

— Онова, което направи сестра ти по радиото, беше великолепно.

— Да, знам, знам, разправяш ми го вече месец.

— Така и не ми отговори.

— Какво има за отго...

— Както и приятелите ти във Вашингтон не ѝ отговориха. — Той мълчеше. — Джим, няма да сменя темата — той не отговори.

— Приятелите ти във Вашингтон не са обелили и дума за това. Не отрекоха нещата, които каза, не обясниха, не се опитаха да се оправдаят. Държаха се така, сякаш никога не е говорила. Мисля, че се надяват хората да забравят. Някои ще забравят. Но останалите знаят какво каза тя и че приятелите ти се страхуваха да се борят с нея.

— Това не е вярно! Бяха взети необходимите мерки, инцидентът е приключил и не знам защо продължаваш да се занимаваш с това.

— Какви мерки?

— Бъртрам Скъдър беше свален от ефир, тъй като предаването му не е в обществен интерес.

— И това ли е отговорът към нея?

— С това приключва въпроса и няма какво повече да се каже.

— За правителство, което работи чрез изнудване?

— Не можеш да кажеш, че нищо не е направено. Беше публично обявено, че програмите на Скъдър са подривни, разрушителни и

недостойни за доверие.

— Джим, искам да те разбера правилно. Скъдър не беше на нейна страна, а на ваша. Той дори не е нагласил предаването. Действаше по заповед от Вашингтон, нали?

— Мислех, че не харесваш Бъртрам Скъдър.

— Не го харесвам, но...

— Тогава какво ти пука?

— Но той беше невинен в този случай, нали?

— Не искам да се занимаваш с политика. Говориш като глупачка.

— Беше невинен, нали?

— И какво от това?

Тя му хвърли невярващ поглед.

— Просто са го превърнали в изкупителна жертва, нали?

— Стига ме зяпа като Еди Уилърс!

— Така ли? Харесвам Еди Уилърс. Той е честен.

— Той е проклет откаченик, който няма и най-малка представа как да се справя с практическата реалност!

— А ти имаш, така ли, Джим?

— Естествено, че имам!

— Тогава не можа ли да помогнеш на Скъдър?

— Аз ли? — той избухна в безпомощен, ядосан смях. — Ох, защо не пораснеш? Направих всичко по силите си, за да хвърлят Скъдър на кучетата! Все някого трябваше да хвърлят. Не знаеш ли, че моят врат беше на дръвника, ако не се намереше нечий друг?

— Твоят врат? Защо не този на Дагни, ако не е била права? Защото е била ли?

— Дагни е от съвсем различна категория! Трябваше да е или Скъдър, или аз.

— Защо?

— И е много по-добре за националната политика да е Скъдър. Така не се налага да спорим за онова, което каза тя, и ако някой повдигне въпроса, ние започваме да крещим, че е било казано в програмата на Скъдър, а програмите на Скъдър са дискредитирани, самият Скъдър е доказан измамник и лъжец, и така нататък, и така нататък — да не мислиш, че обществеността ще може да му хване края? Така или иначе никой не вярваше на Бъртрам Скъдър. О, я не ме зяпай така! Да не би да искаш мен да бяха дискредитирали?

— Защо не Дагни? Защото речта ѝ не може да се опровергае ли?

— Ако толкова ти е жал за Бъртрам Скъдър, трябваше да го и видиш как дава всичко от себе си, за да ги накара да ми строят врата! Прави го от години — как мислиш, че е стигнал там, където с, освен с катерене по скелети? Мислеше, че е доста влиятелен, трябваше да видиш как магнатите се бояха едно време от него! Но го надхитрихме този път. Този път беше от грешната клика.

Неясно, през приятното вцепенение да се отпусне, да се изтегне на стола си с усмивка, той разбра, че тъкмо тази наслада е търсил: да бъде самият себе си. Да бъде себе си, крачейки нестабилно и замаяно по най-опасната от задънените улици — онази, която водеше към въпроса какво е самият той.

— Виждаш ли, той беше от кликата на Тинки Холъуей. Известно време работата беше на кантар, между Тинки Холъуей и Чик Морисън. Но ние спечелихме. Тинки сключи сделка и се съгласи да натопи приятелчето си Бъртрам в замяна на това-онова, което искаше да получи от нас. Трябваше да чуеш как вие Бъртрам! Но беше вече умрял заек и го знаеше.

Той започна да се кикоти, но се задави, защото видя лицето на съпругата си през разсейващата се мъгла.

— Джим — прошепна тя, — такива... победи... ли печелиш?

— О, за Бога! — викна той и тропна с всичка сила по масата. — Къде си била през всичките тези години? В що за свят си си мислела, че живееш? — ударът му беше разлюлял чашата му с вода и по покривката се появиха тъмни петна.

— Опитвам се да открия — прошепна тя. Раменете ѝ бяха хлътнали, лицето ѝ беше потъмняло изведнъж, със странен израз, изпит, изгубен, остарял.

— Неизбежно беше! — избухна той. — Не е моя вината! Трябва да приемам нещата такива, каквито са! Не аз съм създал този свят!

Шокира се, като видя, че тя се усмихва — с усмивка, която изразяваше толкова яростно и горчиво презрение, че изглеждаше чужда на нежното ѝ и търпеливо лице, не гледаше към него, а към нещо вътре в себе си.

— Точно това разправяше баща ми, когато се напиеше в кръчмата на ъгъла, вместо да търси работа.

— Как смееш да ме сравняваш с... — започна той, но не довърши, защото тя не го слушаше. Думите ѝ, когато отново погледна към него, му се сториха напълно неуместни:

— Датата на тази национализация, втори септември — попита замислено тя, — ти ли я избра?

— Не. Нямах нищо общо. Това е датата на някакво специално заседание на парламента им. Защо?

— Това е датата на първата ни годишнина.

— А? А, да, точно така! — той се усмихна от промяната на темата към по-безопасна. — Женени сме от година. Изобщо не изглежда толкова дълго!

— Изглежда много по-дълго — глухо каза тя.

Отново гледаше встрани и той почувства с внезапно неудобство, че темата на разговора изобщо не е безопасна; щеше му се тя да не изглежда така, сякаш пред очите ѝ е цялата тази година на техния брак.

„Не да се плаша, а да уча — мислеше си тя — трябва не да се плаша, а да уча...“ Думите бяха от една фраза, която си беше повтаряла толкова често, че изглеждаше като колона, полирана до блясък от безпомощната тежест на тялото ѝ, колона, която я беше поддържала през последната година. Опита се да го повтори, но ръцете ѝ се изплъзваха от гладката повърхност, сякаш изречението вече не можеше да сподавя ужаса — защото започваше да разбира.

Ако не знаеш, не трябва да се плашиш, а да учиш... Беше си го казала за пръв път в смущаващата самота на първите седмици на брака си. Не можеше да разбере поведението на Джим, киселия му гняв, който изглеждаше като слабост, или пък уклончивите му, неразбираеми отговори на въпросите ѝ, които звучаха като страхливост — такива черти не бяха възможни у оня Джеймс Тагарт, за когото тя се беше омъжила. Каза си, че не може да го съди, без да го разбира, че не знае нищо за света му, че незнанието ѝ е единствената причина да разбира погрешно действията му. Прие вината, пое ударите на собствените си упреци, противно на някаква упорита увереност, която ѝ подсказваше, че нещо не е наред, и я караше да изпитва страх.

— Трябва да науча всичко, което госпожа Джеймс Тагарт трябва да знае и да бъде — така обясни целта си на един учител по етикет. Хвърли се да учи отдадено, дисциплинирано, енергично, като кадет или новопокръстен. Мислеше, че това е единственият начин да

заслужи висотата, която съпругът ѝ е дал на доверие, да живее, за да бъде достойна за мнението му за нея, беше сигурна, че в края на това дълго мъчение тя ще си върне мнението за него, че знанието ще ѝ върне мъжа, който беше видяла в нощта на неговия триумф.

Не можа да разбере отношението на Джим, когато му каза за уроците. Той избухна в смях — тя не можеше да повярва, че смехът му има оттенък на злобно презрение.

— Защо, Джим? Защо? На какво се смееш?

Той не обясни — сякаш самият факт на презрението беше достатъчен и нямаше нужда от причини. Не можеше да заподозре, че е зъл: беше твърде търпелив и щедър към грешките ѝ. Изглежда я показваше с готовност и желание в най-добрите салони на града, и никога не промълви и дума на упрек за нейното незнание, за неловките ѝ маниери, за ужасните моменти, в които мълчалива размяна на погледи между гостите и прилив на кръв в бузите ѝ подсказваха, че пак е казала не каквото трябва. Не показваше притеснение, просто я наблюдаваше с лека усмивка.

Когато се прибраха вкъщи след една такава вечер, неговото настроение изглеждаше нежно и весело. Опитва се да направи нещата по-лесни за мен, помисли си тя, и благодарността я подтикна да учи по-усилено.

Очакваше наградата си вечерта, когато, след някаква неуловима промяна, тя за пръв път изпита наслада на парти. Чувстваше се свободна да действа не по правила, а за собствено удоволствие, внезапно уверена, че правилата са се слели в естествен навик — знаеше, че привлича внимание, но сега, за пръв път, то не беше присмех, а възхищение. Търсеха я по нейна собствена заслуга, тя беше госпожа Тагарт, вече не беше обект на милостиня, увиснал на врата на Джим, който я търпи с цената на болката. Смееше се весело и виждаше усмивки в отговор, усмивки на одобрение по лицата наоколо. Гледаше го непрекъснато от другия край на стаята, като дете, което му дава бележник с отлични оценки и го моли да се гордее с нея. Джим седеше сам в един ъгъл и я следеше с неразгадаем поглед.

Не искаше да говори с нея по пътя за дома.

— Не знам защо продължавам да се мъкна по тези партита — внезапно се тросна той, докато махаше папийонката си напред

дневната. — Никога не съм си губил времето по такъв вулгарен, отегчителен начин!

— Ама Джим — сащисано каза тя, — според мен беше прекрасно.

— Сигурно! Изглеждаше като у дома си, сякаш беше в Кони Айлънд. Ще ми са да се научиш къде ти е мястото и да не ме излагаш публично.

— Изложила съм те? Тази вечер ли?

— Изложи ме.

— Как?

— Ако не разбираш, не мога да ти обясня — каза той с тон на мистик, който твърди, че липсата на разбиране е признание за срамна малоценност.

— Не разбирам — твърдо каза тя. Той излезе от стаята и затръшна вратата.

Тя усети, че този път необяснимото не е просто празнота — имаше оттенък на зло. От тази нощ нататък у нея остана малко, твърдо топченце страх, като точка на фар, която се приближаваше към нея по някакъв невидим път. Познанието като че ли не й даваше по-ясна представа за света на Джим, само правеше мистерията по-голяма. Не можеше да повярва, че трябва да изпитва уважение към ужасната безсмислица на изложбите, на които приятелите му присъстваха; към романите, които четяха; към политическите списания, които обсъждаха — изложбите, на които виждаше рисунки, които можеше да нарисува с тебешир по всеки паваж из копторите на детството си; романите, които претендираха, че доказват безсилието на науката, индустрията, цивилизацията и любовта, използвайки език, който баща ѝ не би използвал и в най-големите си запои; списанията, които редяха страхливо общи приказки, по-неясни и банални от проповедите, заради които беше укорила свещеника от мизерната църква като лицемерен стар измамник. Не можеше да повярва, че тези неща представляваха културата, която с такава почит беше гледала отдолу и толкова много искаше да открие. Чувстваше се така, сякаш е изкачила планина към някакъв назъбен силует, който е изглеждал като замък, и е открила, че са порутените останки на празен склад.

— Джим — каза тя веднъж след една вечер, прекарана сред хора, наричани интелектуалните лидери на страната — доктор Саймън

Причът е мошеник — зъл, страхлив, стар мошеник.

— Я виж ти — отговори той, — да не мислиш, че можеш да преценяваш философите?

— Мога да преценявам мошениците. Виждала съм достатъчно, за да ги разпознавам.

— Точно затова казвам, че никога няма да надрастеш произхода си. Ако го направиш, ще се научиш да оценяваш философията на доктор Причът.

— Каква философия?

— Ако не я разбираш, аз не мога да я обясня.

Тя не искаше да го остави да завърши разговора с тази любима своя формула.

— Джим — каза тя, — той е мошеник, както и Балф Юбанк, и цялата им банда, и аз мисля, че ти си се подвел по тях.

Вместо гнева, който очакваше, видя проблисък на веселие, когато той повдигна вежди.

— Ти така си мислиш — отговори той.

Изпита мигновен ужас при първия си досег с една идея, която не беше смятала за възможна: ами ако Джим не се беше подвел по тях? Можеше да разбере мошеничеството на доктор Причът, мислеше си — то беше рекет, който му даваше незаслужени приходи. Можеше дори, за сега, да допусне възможността, че Джим може да е мошеник в собствения си бизнес. Но онова, което не можеше да допусне в ума си, беше идеята, че Джим е мошеник, въвлечен в рекет, от който не печели нищо, неплатен мошеник, безкористен мошеник — мошеничеството на професионалния измамник изглеждаше невинно и почтено в сравнение с това. Не можеше да разбере какъв е мотивът му; чувстваше само, че фарът, който се приближава към нея, е станал по-голям.

Не можеше да си спомни чрез какви стъпки, чрез какви натрупвания на болка — първо като малки драскотини неудобство, после като пробождания от учудване, накрая като хроничен, заядлив страх — беше започнала да се съмнява в позицията на Джим за железопътната компания. Едно гневно „значи не ми вярваш?“, креснато в отговор на първите ѝ невинни въпроси, я беше накарало да разбере, че всъщност е така, докато съмнението още не се беше оформило в ума ѝ и тя все още очакваше отговорите му да я успокоят.

Беше научила в копторите на детството си, че честните хора никога не се обиждат по въпроса дали им вярват.

— Не ми се говори за работа — отговаряше той всеки път, когато тя споменеше компанията. Веднъж се опита да го измоли.

— Джим, знаеш какво мисля за работата ти и колко ти се възхищавам заради нея.

— О, така ли? За какво си се омъжила, за човек или за президент на железопътна компания?

— Аз... никога не съм мислела да ги разделям.

— Е, това не е особено ласкателно за мен.

Тя го погледна сащисано: мислеше си, че е.

— Ще ми се да вярвам — каза той, — че ме обичаш заради самия мен, а не заради железницата ми.

— Боже, Джим — задави се тя — нали не мислиш, че аз...

— Не — каза той с тъжна, щедра усмивка, — не мисля, че си се омъжила за мен заради парите или положението ми. Аз никога не съм се съмнявал в теб.

Осъзнала, зашеметена и объркана, през мъката и честността си, че може и да му е дала основание да възприеме погрешно чувството ѝ, че е забравила колко много горчиви разочарования трябва да е изтърпял, докато е бил в ръцете на преследващи богатство жени, тя можа единствено да поклати глава и да простене:

— О, Джим, не това имах предвид!

Той се изсмя меко, като дете, и плъзна ръка, за да я прегърне.

— Обичаш ли ме? — попита той.

— Да — прошепна тя.

— Тогава трябва да ми вярваш. Любовта е вяра. Не виждаш ли, че имам нужда от нея? Не вярвам на никого наоколо, имам само врагове, много съм самотен. Не знаеш ли, че имам нужда от теб?

Онова, което я накара да крачи из стаята си — часове след това, измъчена и неспокойна, — беше отчаяното желание да му вярва. Тя не вярваше и на една дума, въпреки че знаеше, че е истина. Беше истина, но не по начина, който той имаше предвид, не и по някакъв начин, който можеше някога да се надява да разбере. Беше вярно, че има нужда от нея, но естеството на нуждата му продължаваше да се изплъзва при всеки неин опит да го определи. Не знаеше какво иска от нея. Не беше ласкателство, беше го виждала да слуша раболепните

комплименти на лъжци с възмущение и инертност — почти като наркоман при доза, твърде недостатъчна за него. Но го беше виждала и да я гледа така, като че очакваше някаква живителна инжекция, а понякога — сякаш и проси. Беше видяла искрицата живот в очите му всеки път, когато му засвидетелстваше възхищение, въпреки че гневът му изригваше в отговор винаги, когато тя назовеше причината за това възхищение. Сякаш искаше да го смята за велик, но да не смее да изпълва с конкретно съдържание неговото величие.

Не разбра нищо и през онази нощ, в средата на април, когато той се върна от едно пътуване до Вашингтон.

— Здравсти, хлапе — високо каза той и хвърли снопче люляк в ръцете ѝ. — Щастливите дни се върнаха! Просто видях цветята и си помислих за теб. Пролетта идва, скъпа!

Наля си питие и закрачи из стаята, говорейки по твърде лек и безразсъдно радостен начин. В очите му имаше трескава искрица и гласът му звучеше като разкъсван от някаква необичайна възбуда. Тя започна да се чуди дали е въодушевен или смазан.

— Знам какво планират! — каза той внезапно, без преход, и тя бързо вдигна поглед към него: познаваше звука от вътрешните му експлозии. — Няма и десет души в цялата страна, които да знаят, но аз знам! Момчетата на върха ще го пазят в тайна, докато се приготвят да го хвърлят на народа. Ама доста хора ще се изненадат! Направо ще ги смачка! Доста ли? По дяволите, всеки човек в тая страна! Ще засегне всеки човек. Толкова е важно.

— Как ще ги засегне, Джим?

— Ще ги засегне! А те дори не знаят какво се готви, но аз знам. Седят си тази вечер — той махна към осветените прозорци на града — правят планове, броят си парите, прегръщат децата си в съня им, и не знаят, но аз знам, че всичко това ще бъде ударено, спряно, променено!

— Променено към по-лошо или към по-добро?

— Към по-добро, разбира се — нетърпеливо отговори той, сякаш въпросът беше безсмислен; гласът му изгуби плама си и се плъзна към подправения звук на задължението. — Става въпрос за план за спасение на страната, за да се спре икономическият срыв, да се задържат нещата, да се постигнат стабилност и сигурност.

— Какъв план?

— Не мога да ти кажа. Таен е. Строго секретен. Нямах представа колко хора биха желали да знаят. Всеки индустриалец би дал дузина от най-добрите си пещи само за един намек за предупреждение, който няма да получат! Като Ханк Риърдън например, на когото толкова много се възхищаваш — той се изсмя, загледан в бъдещето.

— Джим — попита тя, а страхът в гласа ѝ му подсказа какъв е бил неговият смях — защо мразиш Ханк Риърдън?

— Не го мразя! — той се извърна към нея и по лицето му — невероятно — се четеше безпокойство, почти страх. — Не съм казвал, че го мразя! Не се притеснявай, той ще одобри плана. Всички ще го одобрят. Той е за доброто на всички.

Звучеше като молба. Тя усети със замайваща сигурност, че той лъже, и все пак молбата беше искрена — сякаш имаше отчаяна нужда да я увери, но не и в нещата, които беше казал. Тя се насили да се усмихне:

— Да, Джим, разбира се — отговори тя, чудейки се какъв е този инстинкт, който я накара да го каже и от какъв невъзможен хаос произлиза — инстинктът, че нейната роля е да го утешава!

Изразът, който видя на лицето му, беше почти усмивка, почти на благодарност.

— Трябваше да ти кажа за това тази вечер. Трябваше да ти кажа. Искях да знаеш с какви невероятни неща съм свързан. Винаги говориш за работата ми, но изобщо не я разбираш, тя е много по-обширна, отколкото можеш да си представиш. Мислиш, че да се управлява железница означава да се полагат релси от измислени метали и влаковете да пристигат навреме. Но не е така. Всеки дребен служител може да го прави. Истинското сърце на железопътната компания е във Вашингтон. Моята работа е политиката. Политиката. Решения в национален мащаб, които засягат всичко и контролират всички. Няколко думи на хартия, една директива, която променя живота на всеки човек във всеки ъгъл, във всяко кътче и под всеки заслон в страната!

— Да, Джим — каза тя с желание да повярва, че той може би е човек с положение в мистериозния свят на Вашингтон.

— Ще видиш — каза той, крачейки из стаята. — Мислиш си, че са могъщи — тия индустриални гиганти, които са толкова умни, с двигателите и пещите си? Ще бъдат спрени! Ще бъдат обрани! Ще

бъдат смазани! Ще... — той забеляза как го гледа. — Не е за нас — побърза да се тросне той, — а за хората. Това е разликата между бизнеса и политиката — ние нямаме себични цели, нямаме лични мотиви, не преследваме печалба, не пилеем живота си в драпане за пари — не ни се налага! Ето защо сме оклеветени и неразбрани от всеки алчен печалбар, който не може да разбере никакъв духовен мотив, морален идеал или... Неизбежно беше! — изведнъж изкрещя той и се извърна към нея. — Трябваше да изготвим този план! Когато всичко се разпада и спира, нещо трябваше да се направи! Трябваше да ги спрем да не спират! Неизбежно беше!

Очите му бяха отчаяни — тя не знаеше дали той се хвали, или моли за прошка, не знаеше дори дали това е ликуване или падения.

— Джим, не се ли чувстваш добре? Може би си работил твърде усилено и си изморен...

— Никога не съм се чувствал по-добре през живота си! — тросна се той и закричи отново. — Естествено, че работихме усилено. Работата ми е по-голяма от всяко друго работно задължение, което можеш да си представиш. Тя е над всичко, което мърлявите механици като Риърдън и сестра ми правят. Каквото и да правят, аз мога да го разваля. Нека строят линия — аз мога да дойда и да я разруша, просто така! — той щракна с пръсти. — Сякаш им прекършвам гръбнака!

— Искаш да трошиш гръбнаци? — прошепна тя, треперейки.

— Не съм казвал това! — изкрещя той. — Какво ти става? Не съм го казвал!

— Съжалявам, Джим! — задъха се тя, шокирана от собствените си думи и от ужаса в очите му. — Просто не разбирам, но... но знам, че не бива да ти досаждам с въпроси, когато си толкова уморен... — тя се бореше отчаяно да убеди самата себе си — когато имаш толкова много неща, за които да мислиш... такива... велики неща... неща, за които дори не мога да започна да мисля...

Раменете му се отпуснаха. Той се доближи до нея, свлече се уморено на колене и я прегърна.

— Бедно малко глупаче — с привързаност каза той.

Тя го прегърна, подтикваща от нещо, което беше изпитала — изглеждаше като нежност и почти като съжаление. Но той вдигна глава, за да я погледне в лицето, и на нея й се стори, че погледа, който видя, беше изпълнен донякъде със задоволство, донякъде с презрение

— сякаш по силата на одобрението ѝ тя беше оправдала него, но беше обвинила себе си.

В следващите дни откри, че е безполезно да си повтаря, че тези неща са неразбираеми за нея, че е неин дълг да му вярва, че любовта е вяра. Съмнението ѝ продължи да расте — съмнение към неразбираемата му работа и към връзката му с железницата. Чудеше се защо то расте пропорционално на предупрежденията, които си отправяше, че му дължи вяра. Сетне, в една безсънна нощ, тя разбра, че усилието ѝ да изпълни този дълг се състои в това да се извъръща всеки път, когато хората обсъждат работата му, или да отказва да чете споменаванията на „Тагарт трансконтинентал“ във вестниците, да затваря плътно вратата на ума си при всяко доказателство и всяко противоречие. Спря слисана, поразена от въпроса: значи вярата се противопоставя на истината? И осъзнала, че част от нейния стремеж да вярва беше и страхът да узнае, тя се накара да търси истината с едно по-ясно и по-спокойно чувство за справедливост, което усилията за покорна самоизмама никога не ѝ бяха донесли.

Не ѝ отне дълго време, за да научи. Уклончивостта на директорите на „Тагарт“ всеки път, когато им задаваше обикновени въпроси, изтърканите общи приказки в отговорите им, напрежението им, когато споменаваха техния шеф и очевидното им нежелание да го обсъждат — всичко това не ѝ подсказваше нищо конкретно, но ѝ вдъхваше чувство, равнозначно на това да знае най-лошото. Работниците бяха по-конкретни — стрелочниците, железничарите, продавачите на билети, които увеличаваше в случайни разговори на терминала и които не я познаваха. „Джим Тагарт ли? Тоя мрънкащ, сополив, дрънкащ досадник!“ „Джими президентчето? Ще ви кажа: той е безделник, директор на водопад“. „Шефът ли? Господин Тагарт? Искате да кажете госпожица Тагарт, нали?“

Еди Уилърс ѝ каза цялата истина. Тя чу, че познава Джим от детинство, и го помоли да обядва с нея. Когато застана срещу него на масата, когато видя искрената, въпросителна прямота на погледа му и строгата, буквална простота на думите му, тя изостави всички опити за нехайно подканяне, каза му какво иска да знае и защо — кратко, безстрастно, без да моли за помощ или съжаление, а само за истината. Той ѝ отговори по същия начин. Разказа ѝ цялата история, тихо, безстрастно, без да произнася присъди, без да изразява мнение, без да

злоупотребява с емоциите ѝ чрез какъвто и да е знак за загриженост, говорейки с бляскавата строгост и невероятната сила на фактите. Каза ѝ кой управлява „Тагарт трансконтинентал“. Разказа историята на линията „Джон Голт“. Тя слушаше, но не изпитваше шок, а нещо лошо: липсата му, сякаш винаги го беше знаела.

— Благодаря, господин Уилърс — това беше всичко, което каза накрая.

Изчака Джим да се прибере същата вечер и чувството, което подкопаваше всяка болка или възмущение, беше това за собствената ѝ дистанцираност — сякаш вече нямаше значение, сякаш от нея се изискваше някакво действие, но вече нямаше значение какво ще бъде то или какви ще са последствията му.

Когато видя Джим да влиза, не изпита яд, а мрачно учудване, сякаш се питаше кой е той и защо ще нужно вече да говори с него. Каза му какво знае, накратко, с уморен, угаснал глас. Струваше ѝ се, че я разбра още от първите няколко изречения, като да беше чакал това да се случи рано или късно.

— Защо не ми каза истината? — попита тя.

— Значи това е представата ти за благодарност? — викна той. — Значи така се чувстваш след всичко, което направих за теб? Всички ми разправят, че мога да очаквам само грубост и себичност, след като съм прибрал евтино улично котенце!

Тя го погледна така, сякаш издава нечленоразделни звуци, които нямат никаква връзка с ума ѝ.

— Защо не ми каза истината?

— Това ли ти е любовта, подла малка лицемерка? Това ли получавам в замяна на вярата си в теб?

— Защо излъга? Защо ме остави да мисля онова, което си мислех?

— Трябва да се засрамиш, да те е срам да стоиш пред мен и да ми говориш!

— Аз ли? — нечленоразделните звуци бяха направили връзка, но тя не можеше да повярва на резултата.

— Какво се опитваш да направиш, Джим? — попита тя с невярващ, далечен глас.

— Помисли ли за моите чувства? Помисли ли какво ще причини това на моите чувства? Трябваше да помислиш първо за чувствата ми!

Това е първото задължение на всяка съпруга — и особено на жена в твоето положение! Няма нищо по-низко и грозно от неблагодарността!

За един миг тя проумя невъзможния факт, че това е човек, който е виновен, знае го и се опитва да се измъкне, като събуди чувство за вина у жертвата си. Но не успяваше да задържи този факт в съзнанието си. Почувства пристъп на ужас — смущение в ума си, който отхвърляше преценка, която би го разрушила пристъп като бързо отдръпване от ръба на лудостта. Когато сведе глава и затвори очи, знаеше само, че изпитва отвращение, физическо отвращение поради някаква безименна причина.

Когато вдигна глава ѝ се стори, че той я гледа с несигурен, отстъпчив, пресметлив поглед на човек, чийто трик не е проработил. Но преди да успее да го повярва, лицето му се скри отново зад маската на нараняването и гнева. Тя каза, сякаш назоваваше мислите си заради някакво рационално същество, което не беше там, но чието присъствие трябваше да си въобрази, тъй като нямаше към кого друго да се обърне:

— Онази нощ... заглавията... славата... изобщо не си бил ти... била е Дагни.

— Млъквай, долна малка кучко!

Тя го погледна неразбиращо, без да реагира. Гледаше така, сякаш нищо не може да я достигне, след като вече беше изрекла собствената си присъда. Той почти изхлипа:

— Черил, съжалявам, не го мислех наистина, вземам си думите назад, не го мислех...

Тя остана права, облегната на стената, където беше стояла от самото начало. Той се отпусна на ръба на кушетката, позата му издаваше безпомощност и отпадналост.

— Как можех да ти го обясня? — каза той, изоставил надеждата.
— Всичко е толкова голямо и сложно. Как можех да ти кажа каквото и да е за трансконтинентална железница, освен ако не знаеше всички детайли и усложнения? Как можех да ти обясня годините работа, моите... Ох, каква полза има? Винаги съм оставал неразбран и трябваше вече да съм свикнал, само дето си мислех, че ти си различна и че имам шанс.

— Джим, защо се ожени за мен?

Той се изсмя тъжно.

— Това ме питат всички. Не съм мислил, че и ти ще питаш. Защо ли? Защото те обичам.

Тя се учуди колко странна е тази дума, която трябваше да е най-простата в човешкия език, която беше разбираема за всички, която осъществяваше универсалната връзка между хората, не носеше никакво значение за нея. Не знаеше какво се криеше в ума му.

— Никой никога не ме е обичал — каза той. — В света няма никаква любов. Хората не чувстват. Аз чувствам нещата. Кого го е грижа? Мислят само за разписания, товари и пари. Не мога да живея сред тези хора. Много съм самотен. Винаги съм копнял да срещна разбиране. Може би съм просто безнадежден идеалист, който търси невъзможното. Никой никога няма да ме разбере.

— Джим — каза тя с непривична, строга нотка в гласа си, — онова, за което се борех през цялото това време, беше да те разбере.

Той отпусна ръка, като че помиташе думите ѝ, но не агресивно, а тъжно.

— Мислех си, че можеш. Ти си всичко, което имам. Но може би разбирането просто не е възможно между човешките същества.

— Защо да е невъзможно? Защо не ми кажеш какво искаш? Защо не ми помогнеш да те разбере?

Той въздъхна.

— Това е то. Това е проблемът — всичките тези твои „защо“. Постоянно да питаш за причината на всичко. Онова, за което говоря, не може да се изрази с думи. Не може да се назове. Трябва да се почувства. Или го чувстваш, или не. То не е нещо в разума, а в сърцето. Ти никога ли не чувстваш? Просто да чувстваш, без да задаваш всички тези въпроси? Не можеш ли да ме разбереш като човешко същество, а не като обект на изследване в лаборатория? Великото разбиране, което отива отвъд износените ни думи и безпомощни умове... Не, май не трябва да го търся. Но винаги ще се надявам. Ти си последната ми надежда. Ти си всичко, което имам.

Тя стоеше до стената, без да мърда.

— Имам нужда от теб — меко простена той. — Аз съм съвсем сам. Ти не си като другите. Аз вярвам в теб. Доверявам ти се. Какво ми дадоха всички тези пари, слава, бизнес и борба? Ти си единственото, което имам.

Тя стоеше неподвижна и посоката на погледа ѝ, сведен към него, беше единственото признание, което му даде. Нещата, които говореше за страданието си, бяха лъжи, но страданието беше истинско — той беше човек, разкъсван от непрестанно терзание, което не беше способен да изкаже, но което тя може би можеше да се научи да разбира. Все още му дължеше поне това, мислеше си с чувство на дълг тя — в отплата за положението, което ѝ беше дал. Може би за единственото, което можеше да даде, му дължеше усилието да го разбере.

През следващите дни тя се почувства странно, защото се беше превърнала в непозната за самата себе си — непозната, която нито искаше, нито търсеше нещо. Вместо любов, породена от бляскавия огън на почитта ѝ към герой, тя остана с разяждащата я сивота на съжалението. Вместо мъжете, които се беше борила да намери — мъже, които се сражават за целите си и отказват да страдат, — тя беше останала с мъж, чието страдание беше единствената му претенция за ценност и единственото, което можеше да ѝ предложи в замяна на живота ѝ. Но вече нямаше значение. Това, в което се бе превърнала тя, бе една жена, която гледаше с нетърпение зад всеки ъгъл в бъдещето си; пасивната непозната беше жена, заела нейното място и приличаше на прекалено поддържаните хора около нея, които казваха, че са възрастни, защото не се опитваха да мислят или да желаят.

Но непознатият все още беше преследван от призрака на самата нея, а този призрак имаше мисия. Трябваше да разбере нещата, които я бяха унищожили. Трябваше да знае и живееше с чувство на непрестанно очакване. Трябваше да знае, макар да чувстваше, че фарът приближава и че в мига на познанието си щеше да бъде смазана от колелетата.

Какво искате от мен? — това беше въпросът, който не спираше да се блъска в ума ѝ, като единствена следа. Какво искате от мен? — продължаваше безмълвно да пита тя по масите на вечеря, в салоните, в безсънните си нощи, да пита Джим и онези, които споделяха неговата тайна — Балф Юбанк, доктор Саймън Причът — какво искате от мен? Не го задаваше на глас; знаеше, че няма да отговорят. Какво искате от мен? — питаше тя и чувстваше, че тича, но няма път навън. Какво искате от мен? — питаше, гледайки към продължителния си и мъчителен брак, който не беше траял и година.

— Какво искате от мен? — попита на глас и видя, че седи на масата в трапезарията, гледа Джим, трескавото му лице, и съхнещото петно от вода на масата. Не знаеше колко дълго е продължило мълчанието помежду им, беше стресната от собствения си глас и от въпроса, който не беше възнамерявала да изрече. Не очакваше да го разбере, той като че ли не разбираше и по-прости въпроси, и поклати глава, опитвайки се да улови отново реалността на настоящето. Беше удивена, че вижда, че той я гледа с лек присмех, сякаш се подиграваше на преценката ѝ за способността му да схваща.

— Любов — отговори той.

Тя се прегърби под товара на безнадеждността, изправена пред отговор, който беше едновременно толкова прост и толкова безсмислен.

— Ти не ме обичаш — обвинително каза той. Тя не отговори. — Не ме обичаш, иначе не би задавала такъв въпрос.

— Някога те обичах — монотонно каза тя, — но ти не искаше това. Обичах те заради куража ти, амбицията ти, способностите ти. Но нищо от това не беше реално.

Долната му устна се нацупи леко в знак на презрение.

— Що за дребнава представа за любов! — каза той.

— Джим, заради какво искаш да те обичат?

— Що за дребнаво магазинерско отношение!

Тя млъкна и го погледна с очи, разширени от безмълвен въпрос.

— Да ме обичат заради нещо! — каза той с глас, преливащ от подигравка и претенция за справедливост. — Значи мислиш, че любовта е математика, обмен, мерене и теглене, като фунт масло в бакалница? Не искам да ме обичат заради нещо. Искам да ме обичат заради самия мен — не за нещо, което правя, имам, казвам или мисля. Заради самия мен — не заради тялото ми, ума, разума, думите, действията или работата.

— Но тогава... какво си ти?

— Ако ме обичаше, нямаше да питаш — гласът му беше писклив и нервен, сякаш вървеше по ръба между предпазливостта и някакъв сляп, безумен импулс. — Нямаше да питаш. Щеше да знаеш. Щеше да го чувстваш. Защо винаги се опитваш да слагаш етикети на всичко? Не можеш ли просто да се издигнеш над тия дребнави материалистични дефиниции? Никога ли не чувстваш — просто да чувстваш?

— Да, Джим, чувствам — тихо каза тя. — Но се опитвам да не го правя, защото... защото онова, което чувствам, е страх.

— От мен? — с надежда попита той.

— Не, не точно. Не страх от това, което можеш да ми причиниш, а от това, което си.

Той сведе клепачи така, сякаш затръшваше врата, но тя улови проблесък в очите му — а той, невероятно, беше от ужас.

— Ти не си способна на любов, евтина малка златотърсачке! — викна изведнъж той с тон, оголен от всеки друг оттенък, освен от желанието да наранява. — Да, златотърсачка си. Има много форми на това, различни от алчността за пари, и то по-лоши. Ти си духовна златотърсачка. Не си се омъжила за мен заради парите ми, но си го направила заради способностите ми, смелостта ми или каквато там ценност си определила като цена за любовта си!

— Да не искаш... любовта... да е... безпричинна?

— Любовта сама си е причина! Любовта е над причините! Любовта е сляпа. Но ти не си способна за любов. Ти носиш злобната, пресметлива дребна душичка на магазинер, който продава, но никога не дава! Любовта е дар — огромен, безплатен, безусловен дар, който е над всичко и прощава всичко. Какво му е щедрото да обичаш някого заради добродетелите му? Какво му даваш? Нищо. Просто студена справедливост. Само толкова, колкото е заслужил.

Очите му бяха потъмнели и опасно напрегнати — той си мислеше, че е разбрал нейната цел.

— Искаш да е незаслужено — каза тя не като въпрос, а като присъда.

— Ти нищо не разбираш!

— Напротив, Джим. Точно това искаш, това е всичко, което всъщност искаш — не пари, не материални ползи, не икономическа сигурност, нито едно от подаянията, които продължаваш да изискваш — тя говореше монотонно, сякаш рецитираше мислите си на себе си, съсредоточена да придаде някаква монолитна идентичност на думите, които изтръгваше между мъчителните късове хаос, които се объркваха в ума ѝ. — Всички вие, проповедниците на благоденствието, не търсите неспечелени пари. Искате подаяния, но от друг вид. Аз съм духовна златотърсачка, казвам, защото търся ценност. Тогава вие, благодетели и проповедници... искате да ограбите духа. Никога не съм

си представяла, а и никой не ни е казвал как можем да си представим и какво изобщо означава това — незаслуженото в духовен смисъл. Но ти точно това искаш. Искаш незаслужена любов. Искаш незаслужено възхищение. Искаш неспечелено величие. Искаш да бъдеш като Ханк Риърдън, без да се налага да бъдеш онова, което е той. Без да е необходимо да бъдеш каквото и да е. Без... да е необходимо... да бъдеш.

— Млъквай! — изкрещя той.

Те се спогледаха ужасено, и двамата чувстваха, че се люлеят на ръб, който тя не можеше, а той не искаше да назове, но и двамата знаеха, че още една стъпка ще бъде фатална.

— Какво си мислиш, че говориш? — попита той с дребнав гняв, но изглеждаше почти благосклонен, защото въпросът ги върна обратно в царството на нормалното, на безопасната територия на обикновената семейна кавга. — Що за метафизична тема се опитваш да обсъждаш ти?

— Не знам... — уморено каза тя и отпусна глава, сякаш някаква форма, която се беше опитала да улови, се беше измъкнала отново от хватката ѝ. — Не знам... Изглежда невъзможно...

— По-добре да не се занимаваш с неща, до които не ти е дорасла главата... — но той трябваше да спре, защото влезе икономът и донесе кофичката с лед и шампанското, поръчано за празника. Те замълчаха и оставиха стаята да се изпълни с онези звуци, които хората и борбата им през вековете бяха утвърдили като символ на радост от постижението им: пукотът от тапата, смехът на бледозлатистата течност, която се стича в две широки чаши, изпълнени с трептящите отражения на свещите, шепотът на мехурчетата, които се издигат през стъклото, сякаш искат всичко наоколо да се издигне със същия стремеж нагоре. Мълчаха, докато икономът не излезе. Тагарт седеше и зяпаше мехурчетата, хванал основата на чашата между меките си, безразлични пръсти, после ръката му хвана внезапно чашата в стегнат юмрук, той я вдигна не както се вдига шампанско, а както се държи месарски нож.

— За Франсиско д'Анкония! — каза той.

Тя свали чашата си и отговори:

— Не.

— Изпий го! — изкрещя той.

— Не — каза тя, а гласът ѝ беше като капка олово. Те удържаха на погледите си за миг, докато светлината играеше по златната течност, без да достига лицата или очите им.

— О, я върви по дяволите! — викна той, скочи на крака, разби със замах чашата си на пода и изхвърча от стаята.

Тя остана на масата, без да мърда, още дълго, после бавно се изправи и натисна звънеца. Отиде до стаята си с неестествено равномерни стъпки, отвори вратата на гардероба, извади един костюм и чифт обувки, махна домашната си роба, движейки се с изключителна прецизност — сякаш животът ѝ зависеше от това да не закачи нищо около себе си. Беше се вкопчила в една-единствена мисъл: че трябва да се измъкне от тази къща, просто да я напусне за малко, дори и да е само за час, и след това щеше да може да се изправи срещу всичко, срещу което трябваше.

* * *

Редовете се размазваха по хартията пред нея. Дагни вдигна глава и осъзна, че отдавна е започнало да се стъмва. Тя бутна документите настрана, без желание да пали лампата, и си позволи лукса на безделието и тъмнината. Тя я отделяше от града отвъд прозореца на всекидневната. Календарът в далечината сочеше 5 август.

Месецът беше отминал и беше оставил зад нея само празнотата на мъртвото време. Беше изминал в непланирана, неблагодарна работа, от катастрофа на катастрофа, в отлагането на рухването на железопътната компания — един месец, като купчина боклук, купчина несвързани помежду си дни, всеки един похабен, за да се предотврати бедствието на момента.

Не беше сбор от достижения, а сбор от нули, от неслучили се неща, сбор от предотвратени катастрофи — не в служба на живота, а в надбягване със смъртта.

Имаше моменти, в които едно неканено видение — образът на долината — се изправяше пред нея, но не като внезапна гледка, а като постоянно скрито присъствие, което изведнъж решаваше да се появи. Беше го посрещала в моменти на сляпа неподвижност, в миговете на състезание между равнодушното си решение и неотстъпчива си болка.

Болка, с която можеше да се бори единствено признавайки: добре, дори и това.

Имаше сутрини, в които се будеше от слънчевите лъчи по лицето си и си мислеше, че трябва да побърза да иде до магазина на Хамънд и да вземе пресни яйца за закуска, после се осъзнаваше, виждаше силуета на Ню Йорк през прозореца на спалнята, изпитваше разкъсващо пробождане — като докосването на смъртта, докосването на една отхвърлена реалност. Знаеше го, строго си казваше тя, знаеше какво ще стане, когато направи избора си. И докато влачеше тялото си като нежелан товар, ставайки от леглото, за да посрещне още един нежелан ден, прошепваше: „добре, дори и това“.

Най-мъчителни бяха моментите, когато вървеше по улицата и зърваше кичур златиста, блестяща коса сред главите на непознатите, и тогава градът сякаш изчезваше, сякаш единствено яростната неподвижност в нея отлагаше момента, в който щеше да се втурне след него и да го хване. Но в следващия момент пред нея заставаха някакво безсмислено лице, и тя оставаше така, без да иска да преживее следващата крачка, без да иска да създава повече енергия за живот. Беше се опитала да избягва такива моменти, беше се опитала да си забрани да гледа; беше вървяла с поглед, забит в паважа. Беше се провалила: по някаква собствена воля очите ѝ продължаваха да скачат върху всеки рус кичур.

Тя държеше щорите на прозорците в офиса си вдигнати непрекъснато, защото помнеше обещанието му и мислеше само: ако ме наблюдаваш, където и да си... Наблизо нямаше сгради на височината на нейния кабинет, но тя гледаше далечните кули и се питаше кой прозорец е наблюдателният му пост, дали някакво негово изобретение, някакъв механизъм от лъчи и лещи не му позволява да наблюдава всяко нейно движение от някой небостъргач на миля разстояние. Беше седяла на бюрото си, зад прозорците си без завеси, мислейки: само да знам, че ме виждаш, дори и аз никога повече да не те видя.

И сега, когато си спомни за това, в тъмнината на стаята си, скочи на крака и запали лампата. После отпусна глава за миг, усмихвайки се горчиво на себе си. Чудеше се дали осветените ѝ прозорци на фона на тъмнината бяха като тъжен пламък, с който го викаше на помощ — или пък фар, който още защитаваха остатъка от света.

Звънецът иззвъня. Когато отвори вратата, видя силуета на момиче с познато лице. Отне ѝ миг, за да осъзнае с удивление, че това е Черил Тагарт. С изключение на размяната на официални поздрави при няколко случайни срещи по коридорите на сградата на „Тагарт“, не бяха се виждали от сватбата. Лицето на Черил беше сдържано и сериозно.

— Ще ми позволите ли да говоря с вас — тя се поколеба, — госпожице Тагарт?

— Разбира се — сериозно каза Дагни. — Влезте.

Усети някаква отчаяна извънредност в неестественото спокойствие на Черил; убеди се, когато погледна лицето на момичето на светлината във всекидневната.

— Седнете — каза тя, но Черил остана права.

— Дойдох да платя един дълг — каза Черил с глас, натежал от усилието да не си позволи да изрази емоция. — Искам да се извиня за нещата, които ви казах на сватбата си. Няма причина да ми прощавате, но трябва да ви кажа, че осъзнавам, че съм обиждала всичко, на което се възхищавам, и съм защитавала всичко, което презирам. Знам, че да го призная сега не оправя нещата, дори това, че идвам тук, е още една проява на наглост, няма причина да искате да ме чуете, така че дори не мога да компенсирам дълга си, мога единствено да помоля за услуга — да ми позволите да кажа нещата, които искам да ви кажа.

Емоцията, която поразя Дагни — недоверчива, топла и болезнена, — беше мълчаливият еквивалент на фразата: какъв дълъг път за по-малко от година... Тя отговори, а сериозният ѝ глас беше като ръка, протегната за подкрепа, осъзнавайки, че усмивката би нарушила някакъв нестабилен баланс:

— Напротив, оправя ги, и искам да ви чуя.

— Знам, че вие сте управлявали „Тагарт трансконтинентал“. Вие сте построили линията „Джон Голт“. Вие сте имали ума и куража, който е запазил всички ни живи. Предполагам сте си мислили, че съм се омъжила за Джим заради парите му — а и коя продавачка не би го направила? Но, видите ли, аз се омъжих за Джим, защото... защото мислех, че той сте вие. Мислех, че той е „Тагарт трансконтинентал“. Сега знам, че е... — тя се поколеба, но продължи твърдо, сякаш за да не си спестява нищо, — че е някакъв покварен лентяй, въпреки че не разбирам какъв точно или защо. Когато говорих с вас на сватбата, аз си

мислех, че защитавам величието и нападам неговия враг... но е било противоположното... била е такава ужасна, невероятна противоположност... Така че исках да ви кажа, че знам истината... не толкова заради вас, нямам право да предполагам, че ви е грижа... но заради нещата, които обичах.

Дагни каза бавно:

— Разбира се, че ви прощавам.

— Благодаря — прошепна тя и понечи да си ходи.

— Седнете.

Тя поклати глава.

— Това... това беше всичко, госпожице Тагарт.

Дагни си позволи първата лека усмивка, по-скоро само поглед, и каза:

— Черил, името ми е Дагни.

Отговорът на Черил беше само леко, треперещо движение на устните, сякаш двете заедно бяха успели да постигнат усмивка.

— Аз... не знаех дали мога...

— Ние сме сестри, нали?

— Не! Не и чрез Джим! — беше неволен вик.

— Не, по наш собствен избор. Седни, Черил — момичето се подчини, борейки се да не показва готовността си, да не се подпира никъде, да не рухва. — Преживяла си ужасни мигове, нали?

— Да... но това няма значение... това си и е мой проблем... и вината е моя.

— Не мисля, че вината е твоя.

Черил не отговори, после внезапно отчаяно каза:

— Виж... онова, което не искам, е милосърдие.

— Джим трябва да ти е казал — и е вярно, — че не се занимавам с благотворителност.

— Да, каза ми... Но се опитвам да кажа, че...

— Знам какво искаш да кажеш.

— Няма причина да те е грижа за мен... Не съм дошла тук, за да се оплаквам... и да хвърлям още товар на раменете ти... Това, че страдам, не ми дава права върху теб.

— Не. Но това, че цениш същото, което и аз, ти ги дава.

— Искаш да кажеш... че ако искаш да говориш с мен, това не е милостиня? Не е защото ме съжаляваш?

— Съжалявам те много, Черил, и искам да ти помогна, но не защото страдаш, а защото не си заслужила да страдаш.

— Тоест няма да си мила с всичко слабо, мрънкащо и прогнило в мен? Само към онова, което е добро?

— Разбира се.

Черил не помръдна глава, но изглеждаше така, сякаш я е вдигнала, сякаш насрещен повеи отпускате чертите ѝ в онова рядко изражение, което съчетава болката и достоинството.

— Това не е милостиня, Черил. Не се бой да говориш с мен.

— Странно е... Ти си първият човек, с когото мога да говоря... и изглежда толкова лесно... и все пак... беше ме страх да говоря с теб. Искан да те помоля за прошка отдавна... още откакто научих истината, дори стигнах до вратата на кабинета ти, но спрях там, останах в преддверието, нямах кураж да вляза... Не мислех да идвам тук тази вечер. Излязох само да... да премисля това-онова, и после изведнъж разбрах, че искам да те видя, че в целия град това е единственото място, на което мога да отида, и единственото, което ми остава да направя.

— Радвам се, че си го направила.

— Знаете ли, гос... знаеш ли, Дагни — меко и с учудване каза тя, — изобщо не си такава, каквато очаквах... Те, Джим и приятелите му, казват, че си твърда, студена и нечувствителна.

— Но това е вярно, Черил. Аз съм такава, в техния смисъл — но да са ти казвали някога какъв смисъл имат предвид?

— Не. Никога не го правят. Само ми се присмиват, когато ги попитам какво имат предвид за едно или друго... за каквото и да е. Какво са имали предвид за теб?

— Когато някой обвини друг човек, че е нечувствителен, той има предвид, че е справедлив. Има предвид, че човекът няма безпричинни емоции и че няма да му дари чувство, което не заслужава. Смята, че да се чувства, означава да се върви срещу разума, срещу моралните ценности, срещу реалността. Искан да каже... Какво има? — попита тя, видяла необичайното напрежение по лицето на момичето.

— Нещо... което се опитвах толкова да разбера... толкова дълго време...

— Обърни внимание, че никога не чуваш това обвинение в защита на невинността, само в защита на вината. Никога не го чуваш

от добър човек за тези, които не му въздават справедливост. Винаги ще го чуеш обаче от пропаднал тип за тези, които го третират като такъв, тези, които не изпитват никаква симпатия към злото, което е извършил, или болката, която преживява като следствие от това. Е, добре, вярно е — не чувствам това. Но тези, които чувстват по този начин, не чувстват нищо към който и да е аспект на човешкото величие, към който и да е човек или действие, които заслужават възхищение, одобрение, оценка. Това са нещата, които аз чувствам. Ще разбереш, че е или едното, или другото. Тези, които симпатизират на вината, не симпатизират на невинността. Запитай се кои са нечувствителни хора. И после ще видиш кой мотив е обратен на милосърдието.

— Кой? — прошепна тя.

— Справедливостта, Черил.

Черил потръпна и сведе глава.

— Боже — простена тя. — Ако знаеш през какъв ад ме прекарва Джим, само защото вярвам в онова, което току-що каза! — тя вдигна лице и през нея премина още една тръпка, сякаш нещата, които се беше опитала да овладее, бяха скъсали бариерата; изразът в очите ѝ беше на ужас. — Дагни — прошепна тя, — Дагни, страх ме е от тях... от Джим и всички останали... не от нещо, което ще направят... ако беше това, можех да избягам... но ме е страх, сякаш няма изход... страх ме е от това, което са, и... и от това, че съществуват.

Дагни се приближи бързо, седна на облегалката на стола ѝ и хвана рамото ѝ.

— Спокойно, хлапе — каза тя. — Грещиш. Никога не бива да се страхуваш така от хората. Никога не трябва да мислиш, че тяхното съществуване се отразява върху твоето — защото тъкмо това си мислиш.

— Да... Да, чувствам, че за мен няма шанс да съществувам, ако те съществуват... няма шанс, няма място, няма свят, с който да мога да се справя... Не искам да го чувствам, непрекъснато го отблъсквам, но то се приближава все повече и аз знам, че няма накъде да бягам... Не мога да обясня какво е чувството, не мога да го уловя, и това е част от ужаса, че не мога да уловя нищо, сякаш целият свят внезапно е унищожен, но не от експлозия, защото експлозията е нещо твърдо и солидно, а от... от нещо ужасно... сякаш нищо вече не е солидно, нищо няма форма, и можеш да бодеш с пръста си през каменна стена, а

камъкът ще подаде, като желе, планините ще се слегнат, а сградите ще променят формите си като облаци, и това ще бъде краят на света — не огън и жупел, а лигава каша.

— Черил... Черил, нещастно дете, векове наред философи са се опитвали да превърнат света точно в това — да разрушат умовете на хората, като ги накарат да вярват, че виждат тъкмо това. Но ти не трябва да го приемаш. Не трябва да гледаш през очите на другите, трябва да държиш на своето, на собствената си преценка, знаеш, че онова, което е — кажи го на висок глас, като най-свещената молитва, и не позволявай на никого да ти казва противното.

— Но... вече нищо не е. Джим и неговите приятели — те не са. Не знам какво виждам, когато съм сред тях, не знам какво чувам, когато говорят... нищо не е реално, това е някакво ужасно действие, което всички изпълняват... и не знам какво целят... Дагни! Винаги са ни казвали, че човешките същества имат такава огромна способност за познание, толкова по-голяма от тази на животните, но аз се чувствам по-сляпа от животно в момента, по-сляпа и по-безпомощна. Едно животно поне знае кои са му приятели и кои — врагове, и кога да се защитава. Не очаква приятел да стъпи върху него или да му пререже гърлото. Не очаква да му казват, че любовта е сляпа, че грабежът е постижение, че гангстерите са държавници и че е велико да се пречупи гръбнакът на Ханк Риърдън! Боже, какво говоря?

— Знам за какво говориш.

— Искам да знам как да се справям с хората? Ако нищо не е постоянно дори и за час, не можем да продължим, нали? Знам, че предметите са солидни, но хората? Дагни! Те са всичко и нищо, те не са същества, те са просто преход, непрекъснат преход без никаква форма. Но трябва да живея сред тях. Как да го направя?

— Черил, бориш се с най-големия проблем в живота, проблем, който е причинил цялото човешко страдание. Разбрала си повече от повечето хора, които страдат и умират, без да разберат какво ги е убило. Ще ти помогна да разбереш. Това е важен проблем и трудна битка, но на първо място не се страхувай.

Лицето на Черил изразяваше дълбок копнеж, сякаш виждаше Дагни отдалеч и се бореше неуспешно да се приближи.

— Ще ми се да имам желание да се боря — каза тя, — но нямам. Дори вече не искам да победея. Има една промяна, която като че ли

нямам сила да направя. Виждаш ли, никога не съм очаквала нещо като брака си с Джим, после то стана и аз реших, че животът е много по-прекрасен, отколкото съм очаквала. А сега трябва да свикна с идеята, че животът и хората са много по-ужасни, отколкото съм си представяла, и че бракът ми не е бил невероятно чудо, а ужасно зло, което още се боя да осъзная напълно — и това не мога да се насиля да приема. Не мога да го преживея — тя погледна нагоре. — Дагни, ти как го направи? Как успя да останеш цяла?

— Като спазвах само едно правило.

— Кое?

— Да не поставям нищо — нищо — над преценката на собствения си разум.

— Поела си ужасни удари... може би по-лоши от моите... по-лоши и от тези на всички ни... Какво те съхрани?

— Знанието, че моят живот е най-висшата ценност, която е твърде скъпа, за да се предава без борба.

Тя видя удивеното изражение, невярващото признание по лицето на Черил, сякаш момичето се бореше да си припомни някакво чувство през морето на годините.

— Дагни — прошепна тя, — точно... точно така се чувствах, когато бях дете... това си спомням най-ясно за себе си... точно това чувство... и така и не съм го изгубила, там е, винаги е било там, но докато растях, си мислех, че това е нещо, което трябва да крия... Никога не съм имала име за него, но точно сега, когато го изрече, ми хрумна, че то е точно това... Дагни, да се чувстваш така по отношение на собствения си живот — това добро ли е?

— Черил, чуй ме внимателно: това чувство, с всичко, което то изисква и предполага, е най-висшето, най-благородното и единственото добро в света.

— Питам, защото... не бих дръзнала да си го помисля. Хората някак си винаги са ме карали да смятам, че го мислят за грях... сякаш мразят това в мен... и искат да го разрушат.

— Вярно е. Някои хора наистина искат да го разрушат. И когато се научиш да разбираш мотивите им, ще познаеш най-тъмното, грозно и единствено зло в света, но ще си на безопасно разстояние от него.

Усмивката на Черил беше като лек пламък, който се опитва да се задържи върху няколко капки гориво, да ги улови, да се разпали.

— За пръв път от месеци насам — прошепна тя — се чувствам така, сякаш... сякаш още има шанс — видя очите на Дагни да я следят с внимателна загриженост и добави: — Ще се оправя... Нека само свикна — с теб, с всичко, което каза. Мисля, че ще повярвам... ще повярвам, че е реално... и че Джим няма значение.

Тя се изправи, като че ли се опитваше да задържи увереността на този миг. Подтикната от внезапна, безпричинна увереност, Дагни каза остро:

— Черил, не искам да се прибираш у дома тази вечер.

— О, не! Добре съм. Не ме е страх, не и така. Не и да се прибера.

— Да не е станало нещо там тази вечер?

— Не... всъщност не... нищо по-лошо от обикновено. Просто започнах да виждам нещата малко поясно, това беше всичко... Добре съм. Трябва да помисля, да помисля повече, отколкото съм мислила преди... и после ще реша какво трябва да правя. Може ли... — тя се поколеба.

— Да?

— Може ли да се върна и да говоря отново с теб?

— Разбира се.

— Благодаря, аз... наистина съм ти благодарна.

— Ще ми обещаеш ли, че ще се върнеш?

— Обещавам.

Дагни я видя да отива към асансьора, видя прегърбените ѝ рамене, после усилието да ги изправи, видя слабата фигура, която се залюля, но мобилизира цялата си сила, за да остане изправена. Изглеждаше като растение с прекършено стъбло, което се държеше на една-единствена нишка, борецко се да излекува раната, растение, което още един повей на вятъра щеше да довърши.

* * *

През отворената врата на кабинета си Джеймс Тагарт бе видял Черил да прекосява преддверието и да излиза от апартамента. Беше затръшнал вратата си и се беше свлякъл на кушетката, с капките от разлято шампанско, които още попиваха в плата на панталоните му, сякаш собственият му дискомфорт беше отмъщение към жена му и към

Вселената, която не искаше да му подари празника, който той беше поискал.

След малко скочи на крака, смъкна палтото си и го хвърли в другия край на стаята. Посегна за цигара, но я скъса на две и я захвърли по картината над камината. Забеляза голямата венецианска ваза — музеен експонат на стотици години, със сложна система от сини и златни артерии, които се извиваха по прозрачното ѝ тяло. Грабна я и я захвърли към стената — тя се пръсна на дъжд от тънки стъклени парченца като разбита електрическа крушка. Беше я купил заради удовлетворението, което изпитваше от мисълта за всички познавачи, които не можеха да си я позволят. Сега изпитваше удовлетворението от отмъщението към вековете, които я бяха оценили — и от мисълта, че има милиони отчаяни семейства, всяко от които можеше да живее цяла година с парите, които струваше тази ваза.

Събу с ритник обувките си и се отпусна обратно на кушетката, а краката му, обути с чорапи, висяха във въздуха. Звукът от звънеца го стресна: отговаряше на настроението му — беше рязък, взискателен, нетърпелив писък, който самият той би произвел, ако натискаше нечий звънец. Чу стъпките на икономата, обещавайки си удоволствието да откаже да приеме когото и да е. След миг чу почукване на вратата си, икономът влезе и съобщи:

— Госпожа Риърдън е дошла, сър.

— Какво? О... Добре, да влезе!

Той спусна крака на пода, но не продължи с отстъпките, а изчака с половинчата усмивка на възбудено любопитство, решил да не става до мига, когато Лилиан влезе в стаята. Носеше виненочервена вечерна рокля, имитация на пътнически костюм в стил „Ампир“, с миниатюрно двуредно сако, което обгръщаше високата ѝ талия над дългата пола, и малка шапка, килната леко над едното ухо, с перо, което стигаше до брадичката ѝ и се извиваше под нея. Влезе с резки, неритмични движения, полата и перото с е развяваха зад нея, после я пернаха по краката и врата, знак за нервността ѝ.

— Лилиан, скъпа, трябва ли да бъда поласкан, очарован или просто възхитен?

— Не си прави труда! Трябваше да те видя, и то незабавно, това е.

Нетърпеливият тон и безапелационното движение, с което с една, бяха признание за слабост: по правилата на неписания им език човек не демонстрира искане, освен ако не търсеше услуга, която не можеше да изтъргува срещу някаква ценност или заплаха.

— Защо не остана на приема на Гонсалес? — попита тя, а нехайната ѝ усмивка не успяваше да скрие раздразнения ѝ тон. — Натрапих им се след вечеря, само за да те хвана, но те ми казаха, че не си се почувствал добре и си се прибрал.

Той прекоси стаята и си взе цигара, само заради удоволствието да повърви по чорапи край официалната елегантност на костюма ѝ.

— Отегчих се — отговори той.

Не мога да ги понасям — каза тя с леко потръпване; той я погледна учудено: думите изглеждаха неволни и искрени. — Не мога да понасям сеньор Гонсалес и кучката, която си е взел за жена. Отвратително е, че са станали толкова модерни — и те, и партитата им. Вече не ми се ходи никъде. Нито стилът, нито духът са същите. Не съм се натъквала на Балф Юбанк от месеци, нито пък на доктор Причът, или на някое от момчетата. И всички тези нови лица, които изглеждат като чираци-месари! Нашата тайфа поне беше само от джентълмени.

— Да — замислено каза той. — Да, има някаква шантава разлика. Като в железниците: можех да се разбера с Джем Уедърби, беше цивилизован, но Къфи Мийгс — това е друга работа, това е... — той спря рязко.

— Абсолютно абсурдно е — каза тя с тон на неподчинение към всичко. — Не може да им се размине.

Тя не обясни на кого и за какво. Той знаеше какво има предвид. В следващия миг мълчание те изглеждаха така, сякаш се притискаха успокоително един в друг. В следващия момент той си помисли с известно удоволствие, че възрастта на Лилиан започва да ѝ личи. Дълбокият цвят на бургундско на роклята ѝ беше неподходящ и сякаш изтъргваше някакъв лилав оттенък от кожата ѝ — оттенък, който се струпваше като полумрак в малките бразди по лицето ѝ, смекчавайки плътта ѝ до текстурата на отпусната умора, променяйки ярката подигравателност в изражението ѝ в овехтяла злоба. Видя, че и тя го изучава, усмихва се и казва решително:

— Не ти е добре, нали, Джим? Изглеждаш като объркано конярче.

Той се разсмя.

— Мога да си го позволя.

— Знам го, скъпи. Ти си един от най-могъщите мъже в Ню Йорк.
Страшен майтап за Ню Йорк.

— Така е.

— Признавам, че си в състояние да направиш всичко. Точно затова трябваше да те видя — тя добави кратък, грухтящ звук на удовлетворение, за да омаловажи откровеността на думите си.

— Добре — спокойно и неангажирано каза той.

— Наложил се да дойда тук, защото решил, че точно по този въпрос е най-добре да не ни виждат заедно на публично място.

Това винаги е мъдро решение.

— Май си спомням, че съм ти била от полза в миналото.

— В миналото — да.

— Сигурна съм, че мога да разчитам на теб.

— Разбира се — но не е ли това старомодна, не-философска забележка? Как може изобщо да сме сигурни в нещо?

— Джим — внезапно извика тя, — трябва да ми помогнеш!

— Скъпа, на твоё разположение съм, ще направя всичко, за да ти помогна — отговори той, защото правилата на техния език и изискваха на всяко пряко твърдение да се отвърща с нагла лъжа. Лилиан потъва, мислеше си той, изпитвайки удоволствието да си има работа с по-слаб противник. Забеляза, че занемарява дори съвършената си запазена марка: външния си вид. Няколко кичура се бяха изплъзнали от оформените къдри на косата ѝ, ноктите ѝ, в тон с роклята, бяха с дълбокия оттенък на съсирена кръв, което правеше лесно забележим напукания лак по връхчетата им; на фона на гладката ѝ кожа във високата цепка на роклята проблясваше безопасна игла, която придържаше бельото ѝ.

— Трябва да го предотвратиш! — каза тя с войнствения тон на молба, маскирана като заповед. — Трябва да го спреш!

— Така ли? Кое?

— Развода ми.

— О...! — чертите му се отпуснаха във внезапно сериозно изражение.

— Знаеш, че ще се разведе с мен, нали?

— Чух нещо за това.

— Нагласен е за следващия месец. И като казвам нагласен, точно това имам предвид. Струвало му е куп пари, но е купил съдията, чиновниците, приставите, заместниците им, заместниците на заместниците, неколцина конгресмени, половин дузина администратори, купил е всички по веригата, сложил е бариери навсякъде, като на частен път, и не е останала нито една вратичка, през която да се промъкна и да го спра!

— Разбирам.

— Знаеш, разбира се, какво го е накарало да започне процедурата по развод?

— Мога да отгатна.

— Направих го като услуга за теб — гласът ѝ ставаше все по-писклив и притеснен. — Казах ти за сестра ти, за да ти помогна да получиш удостоверение за дарение за приятелите си, което...

— Кълна се, че не знам кой се е разприказвал! — викна той. Само неколцина души на върха знаеха, че си нашият информатор, и съм сигурен, че никой не би посмял да спомене...

— Сигурна съм, че никой не го е направил. Има достатъчно ум, за да отгатне сам, нали?

— Да, предполагам. Е, значи си знаела, че поемаш риск.

— Не мислех, че ще стигне толкова далеч. Не мислех, че някога ще се разведе с мен. Не...

Той се разсмя изведнъж, с поглед на поразителна проникателност.

— Не мислеше, че вината е въже, което се протрива, така ли, Лириан?

Тя го погледна сепнато, после отговори хладно:

— Не, не мисля така.

— Напротив, скъпа — за мъже като съпруга ти.

— Не искам да се развежда с мен! — внезапно изпищя тя. — Не искам да го освобождавам! Няма да го позволя! Няма да позволя целият ми живот да се окаже пълен провал! — тя спря рязко, сякаш беше признала твърде много.

Той се смееше меко и кимаше бавно — жест, който изразяваше интелигентност, почти достойнство, защото vyplъщаваше пълно разбиране.

— Искам да кажа... в крайна сметка, той е мой съпруг — отбранително каза тя.

— Да, Лилиан, да, знам.

— Знаеш ли какво планира? Ще получи съдебното решение и ще ме изхвърли без стотинка — без споразумение, без издръжка, нищо! Ще има последната дума. Не разбираш ли? Ако му се размине, тогава... тогава удостоверението за дарение изобщо не е било победа за мен!

— Да, скъпа, разбирам.

— А освен това... Абсурдно е да се налага да мисля за това, но с какво ще живея? Малкото собствени пари, които имах, вече не струват нищо. Бяха основно акции от фабрики от времето на баща ми, които отдавна са затворили. Какво ще правя?

— Но, Лилиан — меко каза той, — мислех, че не се интересуваши от пари или материални награди.

— Не разбираш! Не говоря за пари — говоря за бедност! Истинска, смрадлива, едностайна бедност! Това е нетърпимо за всеки цивилизован човек! Аз — точно аз да трябва да мисля за храна и наем?

Той я гледаше с лека усмивка — за пръв път мекото му, остаряващо лице изглеждаше стегнато от мъдро изражение; откриваше удоволствието от пълното прозрение — в една реалност, която можеше да си позволи да прозре.

— Джим, трябва да ми помогнеш! Адвокатът ми е безсилен. Похарчих малкото, което имах, за него и неговите детективи, приятели и връзки, но единственото, което успяха да направят за мен, беше да открият, че нищо не могат да направят. Адвокатът ми даде окончателния си доклад днес следобед. Каза ми нагло, че нямам никакъв шанс. Като че ли не познавам никого, който да може да ми помогне срещу такъв заговор. Разчитах на Бъртрам Скъдър, но... е, знаеш какво стана с него. И това се случи, защото се опитах да ти помогна. Тогава се измъкна. Джим, ти си единственият човек, който може да измъкне и мен сега. Прокарали си пътечка право до върха. Можеш да стигнеш до големите момчета. Подшушни на приятелите си да подшушнат на техните приятели. Една дума от Уесли ще оправи нещата. Накарай ги да наредят отмяната на това решение. Просто да го отменят.

Той поклати глава бавно, почти състрадателно, като уморен професионалист към изпълнен с жар аматьор:

— Няма да стане, Лилиан — твърдо каза той. — Ще ми се да можеше — по същите причини като твоите — и мисля, че го знаеш. Но каквато и власт да имам, в този случай не е достатъчна.

Тя го гледаше с потъмнели, безжизнено неподвижни очи, и когато заговори, устните ѝ бяха разкривени от такова зло презрение, че той не посмя да се задълбочи отвъд това просто да осъзнае, че обхваща и двама им. Каза:

— Знам, че ти се ще да можеше.

Той не изпитваше желание да се преструва — за пръв път, тъкмо в този случай, истината изглеждаше по-приятна, за пръв път истината служеше на неговата изкривена наслада:

— Мисля, че и ти знаеш, че няма да стане — каза той. — Вече никой не прави услуги, ако няма да спечели нищо в замяна. А залозите растат. Пътчките, както ги наричаш, са толкова сложни, усукани и пресечени, че всеки има нещо за някого, и никой не смее да мръдне, защото не знае кой ще се пропука и кога. Така че мърда само когато се налага, когато залогът е на живот и смърт, и това са единствените залози, с които играем в момента. Така че какво значи твой личен живот за някого от тях? Какво ги засяга дали ще успееш да задържиш съпруга си, или не? А що се отнася до моята стока, в момента не мога да им предложа нищо в замяна на това — да се опитат да се справят с цяла съдебна клика и да я отстранят от печеливша сделка. Освен това точно в момента момчетата горе няма да го направят на никаква цена. Трябва адски да внимават със съпруга ти, той в момента е в пълна безопасност — след радиопредаването с участието на сестра ми.

— Ти ме помоли да я накарам да говори тогава!

— Знам, Лилиан. И двамата изгубихме. Сега губим и двамата.

— Да — каза тя с все същия тъмен, презрителен поглед, — и двамата.

Именно презрението му доставяше удоволствие; беше странно, непредпазливо, непознато удоволствие от това да знае, че тази жена го вижда такъв, какъвто е, и все пак е пленена от присъствието, останала е и се е отпуснала на стола си, сякаш признава, че е окована.

— Ти си невероятен човек, Джим — каза тя. Гласът ѝ звучеше като проклетие, и все пак беше израз на почит, тя точно това искаше да

изрази, а той изпитваше удоволствие от факта, че и двамата живеят във вселена, където проклятието е ценност.

— Знаеш ли — внезапно каза той, — не си права за помощник-месарите като Гонсалес. И от тях има полза. Харесвала ли си някога Франсиско д'Анкония?

— Не мога да го търпя.

— Знаеш ли истинската цел на коктейла, уреден от сеньор Гонсалес тази вечер? Трябваше да отпразнуват договорката да национализират „Д'Анкония мед“ след около месец.

Тя го изгледа, а ъгълчетата на устните ѝ се повдигнаха леко в усмивка.

— Той беше твой приятел, нали?

В гласа ѝ имаше емоция, която той никога не беше усещал преди — емоция, която беше изтръгвал от хората само с измама, но сега за пръв път се дължеше на пълното разбиране на истинската същност на деянието му: беше възхищение. Изведнъж осъзна, че това е била целта на неспокойните му часове, това е удоволствието, което вече се беше отчаял, че някога ще намери — това беше тържеството, което беше искал.

— Да пийнем, Лил — каза той.

Докато наливаше питиетата, той я погледна от другия край на стаята — тя се беше изтегнала отпуснато в креслото си.

— Нека получи развода — каза той. — Но няма да има последната дума. Те ще я имат, помощник-месарите. Сеньор Гонсалес и Къфи Мийгс.

Тя не отговори. Когато той се приближи, тя взе чашата си с безразличен жест. Отпи, но не като на прием, а като самотен пияч в бар — заради физическото усещане от алкохола. Той седна на облегалката на кушетката, неприлично близо до нея, и сръбна от питието си, вгледан в лицето ѝ. След малко попита:

— Какво мисли той за мен?

Въпросът не я учуди.

— Мисли, че си глупак — отговори тя. — Мисли, че животът е твърде кратък, за да забелязва съществуването ти.

— Щеше да го забележи, ако... — той спря.

— ... ако го цапардосаш с тояга по главата? Не съм сигурна. По-скоро би се обвинил, че не се е отместил. И все пак това щеше да е

единственият ти шанс.

Тя се повдигна и се плъзна още по-надолу в креслото, със стомаха напред, сякаш му предлагаше интимност, която няма нужда от преструвки — или от уважение.

— Това беше първото нещо, което забелязах в него, когато го срещнах — каза тя, — че не го е страх. Изглеждаше така, сякаш беше уверен, че никой от нас не може да му направи каквото и да е, толкова уверен, че дори не осъзнаваше какво изпитва.

— Откога не си го виждала?

— От три месеца. Не съм го виждала от... от дарението насам.

— Аз го видях на една индустриална сбирка преди две седмици. Все още изглежда уверен, дори повече. Сега сякаш го осъзнава — и добави: — Ти се провали, Лириан.

Тя не отговори. Бутна шапката с опакото на ръката си, тя се търкулна на килима, с перо, увито около нея като въпросителна.

— Помня първия път, когато видях завода му — каза тя. — Заводът! Не можеш да си представиш какво изпитваше към него! Няма как да знаеш що за интелектуална арогантност е необходима, за да мисли, че всичко, което има нещо общо с него, всичко, до което се докосне, става свещено само заради допира. Неговият завод, неговият метал, неговите пари, неговото легло, неговата съпруга! — тя погледна нагоре към него с малка искрица, която разчупваше унилата празнота в очите ѝ. — Никога не е забелязвал твоето съществуване. Не забелязваше и моето. Аз още съм госпожа Риърдън — поне за още месец.

— Да... — каза той и я погледна с внезапно пробудил се нов интерес.

— Госпожа Риърдън! — разсмя се тя. — Нямах представа какво значи това за него. Нито един феодален господар не е изисквал такава почит към титлата на своята съпруга, нито пък я е смятал за такъв символ на честта. На своята непреклонна, неприкосновена, недостъпна, неопетнена чест! — тя махна с неясно движение към проснатото си тяло. — Съпругата на Цезар! — разсмя се. — Помниш ли каква трябвало да е тя? Едва ли. Трябвало е да бъде над всеки упрек.

Той я гледаше с тежък, невиждащ поглед, който изразяваше немощна омраза — омраза, на която тя беше символ, а не обект.

— Не му хареса, когато металът му стана достъпен за обща употреба, хвърлен на милостта на всеки случаен минувач, нали?

— Не.

Думите му леко се заваляха, сякаш натежали от алкохола, който беше погълнал.

— Не ми разправяй, че си ни помогнала да получим удостоверението за дарение като услуга към мен, и че не си спечелила нищо... Знам защо го направи.

— Знаеше го още тогава.

— Естествено. Точно затова те харесвам, Лилиан.

Очите му непрекъснато се връщаха към цепката на роклята ѝ. Не гладката кожа привличаше погледа му, не и оголените ѝ гърди, а измамата с безопасната игла под ръба.

— Искам да го видя победен — каза той, — искам да го чуя да крещи от болка, поне веднъж.

— Няма да стане, Джими.

— Защо си мисли, че е по-добър от всички нас — и той, и сестра ми?

Тя се разсмя. Той се изправи така, сякаш го беше зашлевила. Отиде до бара и си наля още едно питие, без да предложи на нея. Тя говореше на празното пространство, загледана встрани от него.

— Все пак забеляза присъствието ми, въпреки че не мога да полагам релси и да издигам мостове в прослава на неговия метал. Не мога да построя завода му, но мога да го разруша. Не мога да произведа метала му, но мога да му го отнема. Не мога да карам хората да коленичат от възхищение през мен — но все пак мога да ги смъкна на колене.

— Млъквай! — изкрещя ужасено той, сякаш тя приближаваше онази мъглива улица, която трябваше да остане скрита. Тя вдигна очи към него.

— Такъв страхливец си, Джим.

— Защо не вземеш да се напиеш? — сопна се той и завря недовършеното си питие в устата ѝ, сякаш искаше да я удари. Пръстите ѝ обгърнаха отпуснатата чашата и тя отпи, разливайки алкохола по брадичката, гърдите и роклята си.

— По дяволите, Лилиан, такава мърла си! — каза той и без да си дава труд да вади кърпичката си, протегна ръка и избърса течността с

дланта си. Пръстите му се плъзнаха под деколтето на роклята, обгърнаха гърдата ѝ, дъхът му прескочи за миг, сякаш хлъцна. Клепките му се притваряха, но видя лицето ѝ да се отпуска назад без съпротива, с устни, разтворени от погнуса. Когато стигна до устата ѝ, ръцете ѝ го обгърнаха послушно и устните ѝ отговориха, но отговорът беше само натиск, не и целувка. Той вдигна глава да я погледне. Зъбите ѝ бяха оголени в усмивка, но гледаше някъде встрани от него, сякаш се подиграваше на нечие невидимо присъствие, а усмивката беше безжизнена, натежала от злоба, като на ухилен гол череп.

Той я придърпа по-близо, за да потисне гледката и собствената си тръпка. Ръцете му изпълняваха автоматично движенията на интимността, и тя се подчиняваше, но по начин, който го караше да се чувства така, сякаш пулсът на артериите ѝ под пръстите му беше като кикотене и хихикане. И двамата извършваха рутинно действие, открито от някой друг и наложено им, извършваха го с ирония, с омраза, в откровена пародия на неговите откриватели. Той изпитваше сляп, безумен бяс, отчасти ужас, отчасти удоволствие — ужас от това, че извършва нещо, което никога не би дръзнал да признае на никого; удоволствие от това, че го извършва като светотатствено предизвикателство към тези, на които не би дръзнал да го признае. Ти си себе си! — крещеше някаква останала съзнателна част в беса му, — най-сетне беше самият себе си!

Не говореха. Знаеха подбудите си. Само две думи бяха произнесени помежду им.

— Госпожа Риърдън — каза той.

Не се погледнаха, когато той я блъсна в спалнята си, на леглото, и падна върху нея, като върху мек предмет. Лицата им изразяваха потайност, като на съучастници в някаква вина — потаен, циничен поглед на деца, които цапат нечия чиста ограда, като драскат крадешком знаци и неприлични символи. Не се разочарова от това, че е обладал неодушевено тяло, без съпротива или отговор. Не жена беше искал да обладае. Не акт на тържество на живота беше искал да извърши, а акт на тържество на импотентността.

* * *

Черил отключи вратата и се вмъкна тихо, почти крадешком, сякаш се надяваше да не я виждат и да не вижда мястото, което беше неин дом. Чувството от присъствието на Дагни, от света на Дагни, я беше подкрепяло по пътя ѝ обратно, но когато влезе в собствения си апартамент, стените сякаш я погълнаха отново в задушаващ капан. Апартаментът беше тих, лъч светлина от полуотворена врата пресичаше коридора. Тя се насочи механично към стаята си. После спря. Вратата на кабинета на Джим беше откrehната и на осветената ивица от килима му тя видя дамска шапка с перо, което се люлееше леко на течението. Пристъпи напред. Стаята беше празна, видя две чаши, една на масата, друга на пода, и дамска чанта на едно кресло. Остана вцепенена, докато не чу приглушения разговор на два гласа зад вратата на спалнята на Джим — не можеше да различи думите, само естеството на звуците: в гласа на Джим личеше раздражение, в този на жената — презрение.

След това се оказа в стаята си, трескаво опитвайки се да заключи вратата. Беше долетяла тук на крилете на сляпата паника, сякаш тя трябваше да се крие, тя, която трябваше да бяга от грозотата да бъде видяна, че ги гледа. Изпитваше паника, която се състоеше от погнуса, съжаление, притеснение, от онази душевна чистота, която отстъпва пред необходимостта да изправи човека пред необоримо доказателство за неговата поквара.

Стоеше в средата на стаята, неспособна да измисли какво да предприеме. След това коленете ѝ подадоха, леко се огънаха и тя се оказа седнала на пода и остана там, зяпнала килима — трепереше. Не изпитваше гняв, ревност или възмущение, а чист ужас от това, че се е сблъскала с гротескна безсмислица. Разбираше, че нито бракът им, нито неговата любов към нея, нито настояването да я запази, нито пък любовта му към тази друга жена или пък безпричинната му изневяра имаха каквото и да е значение, че нямаше и следа от смисъл във всичко това, че нямаше нужда да търси обяснения. Винаги беше смятала, че злото е целенасочено, че е някакво средство — сега виждаше зло заради самото зло.

Не знаеше колко дълго е седяла там, когато чу стъпките и гласовете им, после звука от предната врата, която се затвори. Стана, без някаква цел, но подтиквана от някакъв инстинкт от миналото, сякаш действаше във вакуум, където почтеността вече беше неуместна,

но тя не знаеше друг начин за действие. Срећна Джим в преддверието — за миг се погледнаха така, сякаш нито един от двамата не можеше да повярва, че другият е реален.

— Ти кога се върна? — сопна се той. — Откога си вкъщи?

— Не знам...

Той я гледаше в лицето.

— Какво ти е?

— Джим, аз... — тя се бореше, после се предаде и махна към спалнята му. — Джим, знам.

— Какво знаеш?

— Че беше тук... с жена.

Първото му действие беше да я натика в кабинета си и да затръшне вратата, сякаш за да скрие и двама им, без вече да знае от кого. Неизказан гняв вреше в ума му, той се бореше между бягството и експлозията, и накрая избухна в чувството, че мизерната му женичка го лишава от триумфа му, че никога няма да ѝ отстъпи новата си наслада.

— Естествено! — викна той. — И какво? Какво ще направиш?

Тя се вираше в него безизразно.

— Естествено! Бях тук с жена! Това направих, защото така ми се искаше! Да не мислиш, че ще ме уплашиш с въздишките си, погледите си и скимтящото си целомъдрие? — той щракна с пръсти. — Толкова ми пука за мнението ти! Пет пари не давам за него! Вземи си го и си го харесвай! — нейното бяло, беззащитно лице го предизвикваше да чувства разюздано удоволствие, удоволствието, че думите са като удари, които могат да обезобразят човешко лице. — Да не мислиш, че ще ме накараш да се крия? Писна ми да правя инсценировки заради претенциите ти за справедливо удовлетворение! Коя, по дяволите, си ти, евтина малка пачавро? Ще правя, каквото искам, а ти ще си държиш устата затворена и ще правиш каквото трябва пред хората, както всички други, и ще спреш да искаш да се правя на шут в собствения си дом! Никой не е добродетелен в собствения си дом, шоуто е само за компания! Но ако очакваш да го правя наистина — наистина да съм такъв, проклета малка глупачке, по-добре по-бързо да пораснеш!

Не нея виждаше той, а лицето на човека, в което искаше, но никога нямаше да може да хвърли деянието си от тази нощ — но тя

винаги е била почитател, защитник, представител на този човек в неговите очи. Тъкмо затова се беше оженил за нея, за да може да послужи за целите му сега, и викна:

— Знаеш ли коя беше жената, която чуках? Беше...

— Не! — извика тя. — Джим! Не трябва да знам!

— Беше госпожа Риърдън! Госпожа Ханк Риърдън!

Тя отстъпи назад. Той почувства проблясък на ужас, защото го гледаше така, сякаш виждаше онова, което трябваше да остане скрито и за самия него. Попита го с мъртъв глас, който носеше неуместния тон на здравия разум:

— Предполагам, че ще поискаш да се разведем?

Той избухна в смях.

— Проклета глупачка! Още го мислиш! Още искаш всичко да е голямо и чисто! Дори не съм помислял да се развеждам с теб, и хич не си въобразявай, че ще те оставя да се разведеш с мен! Да не мислиш, че е толкова важно? Слушай, глупачке, няма мъж, който да не спи с други жени, няма жена, която да не го знае, но не говорят за това! Ще чукам всяка, която ми хареса, ти можеш да правиш същото, като всички тия кучки, и ще мълчиш!

Видя внезапния, поразителен поглед, който показваше твърда, незамъглена, лишена от чувства, почти нечовешка интелигентност в очите ѝ:

— Джим, ако бях такава, нямаше да се ожениш за мен.

— Не, нямаше.

— Тогава защо се ожени за мен?

Той усети, че е повлечен от водовъртеж — отчасти от облекчение, че опасността е отминала, отчасти от неустойчивото предизвикателство пред същата тази опасност.

— Защото беше евтина, безпомощна, абсурдна малка уличница, която никога не би имала шанс да ми бъде равна с каквото и да е! Защото мислех, че ще ме обичаш! Мислех, че ще разбереш, че трябва да ме обичаш!

— Такъв, какъвто си?

— Без да смееш да питаш какъв съм! Без причини! Без да ме принуждаваш да се съобразявам с причина след причина след причина, сякаш съм на някакъв проклет парад до края на дните си!

— Ти си ме обичал... защото не струвах нищо?

— А ти какво си мислеше, че струваш?

— Обичал си ме, защото съм пропаднала?

— Че какво друго можеше да предложиш? Но не беше достатъчно смирена, за да го оцениш. Исках да бъда щедър, исках да ти дам сигурност — каква сигурност има в това да те обичат заради добродетелите ти? Конкуренцията е неограничена, като пазар в джунглата, и винаги ще има някой по-добър, който да те изтика! Но аз бях готов да те обичам заради недостатъците ти, заради провалите, слабостите, незнанието, грубостта, вулгарността ти, а това е напълно безопасно, няма от какво да се страхуваш, няма какво да криеш, можеш да бъдеш самата себе си, истинската, смрадлива, грешна, грозна, защото всички хора са мизерници, но щеше да задържиш любовта ми, без да искам нищо от теб!

— Искал си... да приема... любовта ти... като милостиня.

— Да не си въобразяваше, че можеш да я заслужиш? Да не мислеше, че можеш да заслужиш да се омъжиш за мен, дребна скитница такава? Купувал съм такива като теб с една вечеря! Исках да знаеш, при всяка твоя стъпка, при всяка хапка хайвер, че дължиш всичко на мен, че нямаш нищо, че си нищо и никога не можеш да се надяваш да си равна, да заслужиш или да се отплатиш!

— Аз... се опитах... да заслужа.

— От каква полза щеше да си ми, ако го беше направила?

— Значи не си искал да го правя?

— Проклетата глупачка!

— Не си искал да се усъвършенствам? Не си искал да раста? Мислел си, че съм пропаднала, и си искал да си остана такава?

— От каква полза щеше да си ми, ако го беше заслужила и аз трябваше да се мъча да те задържа, а ти да можеш да отидеш другаде, ако решиш?

— Искал си да бъде милостиня... и за двамата, и от двамата? Искал си да бъдем двама просяци, оковани един за друг?

— Да, проклета евангелистка такава! Да, проклета богомолка на героите! Да!

— Избрал си ме, защото не струвам нищо?

— Да!

— Лъжеш, Джим.

Неговият отговор беше само изумен поглед на учудване.

— Онези момичета, които си купувал с по една вечеря, са щели с удоволствие да превърнат истинското си аз в клоака, щели са да приемат милостинята ти и никога да не се опитват да се издигнат, но ти не би се оженил за нито една от тях. Ожени се за мен, защото знаеше, че аз не съм мизерничка и не приемам и другите да бъдат такива, че се боря да се издигна и ще продължа да се боря, нали?

— Да! — викна той.

Тогава онзи фар, който я преследваше, стигна целта си, и тя изкрещя при бляскавата експлозия от удара — изкрещя от физически ужас и се дръпна от него.

— Какво ти става? — извика разтреперан той, без да посмее да види в очите ѝ онова, което беше видяла тя. Тя започна да движи опипом ръцете си, опитвайки се едновременно да го отблъсне и да го сграбчи; когато отговори, думите ѝ не бяха съвсем точни, но бяха единствените, които успя да намери:

— Ти си... убиец... заради самото убиване...

Това беше твърде близо до неизреченото; разтреперан от гняв, той се нахвърли срещу нея и я удари в лицето. Тя падна върху едно кресло, главата ѝ се удари о пода, но тя я изправи и го погледна неразбиращо, без учудване, сякаш физическата реалност просто придобиваше формата, която беше очаквала. Една-единствена капка кръв се стече бавно от ъгълчето на устните ѝ. Той стоеше неподвижно, за миг се гледаха един друг, сякаш и двамата не смееха да мръднат.

Тя се раздвижи първа. Скочи на крака и избяга. Избяга от стаята, от апартамента, той я чу да тича по коридора, да отваря със замах железната врата на аварийното стълбище, без да изчака асансьора. Тя хукна надолу по стълбите, отваряше врати на случайни етажи, тичаше по виешките се коридори на сградата, после отново надолу по стълбите, докато не се озова във фойето и изтича на улицата.

След известно време видя, че върви по мръсен тротоар в мрачен квартал, с една електрическа крушка на входа на метростанцията и осветен билборд с реклама на бисквити върху черния покрив на една пералня. Не си спомняше как е дошла дотук. Умът ѝ сякаш работеше на пресекулки. Знаеше само, че трябва да се измъкне, а измъкването беше невъзможно.

Мислеше си, че трябва да избяга от Джим. Къде? — запита се и се огледа наоколо с поглед като молитвен стон. Би се хванала на работа

в някой евтин магазин, или в тази пералня, или в който и да е от порутените магазини, покрай които минаваше. Но щеше да работи, и колкото по-усилено работеше, толкова повече злоба щеше да получава от хората наоколо, и нямаше да знае кога от нея се очаква истина и кога лъжа, и колкото по-стриктна щеше да е почтеността ѝ, толкова по-голяма щеше да е измамата, която трябваше да понесе, оставена в ръцете им. Беше го виждала преди, беше го преживяла в родния си дом, в магазините сред копторите, но си беше мислела, че това са отворителни изключения, случайни злини, от които може да избяга и да забрави. Сега знаеше, че не са изключения, че техният кодекс е възприет от света, че това е неизреченото отношение към живота, познато на всички. Това е възглед за света, който се излива цинично върху нея от очите на хората, под формата на онзи лукав, виновен поглед, който никога не беше могла да разбере, а в корена на това отношение — скрито в мълчание, приклепнало в засада в мазетата на града и в мазетата на техните души — имаше нещо, с което човек не можеше да живее.

Защо ми го причинявате? — крещеше беззвучно тя на тъмнината наоколо. Защото си добра, сякаш отговаряше някакъв чудовищен смях, от покривите и от каналите. Тогава не искам повече да съм добра! Но ще си. Не трябва! Ще бъдеш. Не мога да го понеса! Ще го понесеш.

Тя потръпна и тръгна по-бързо, но пред себе си, далеч в мъглата, видя календара над покривите на града — беше много след полунощ и надписът гласеше „6 август“, но изведнъж ѝ се стори, че вижда „2 септември“, написано с кървави букви над града, и си помисли: ако работи, ако се бори, ако се издигне, с всяка стъпка нагоре ще получава все по-тежки удари, докато накрая, каквото и да постигне, медодобивна компания или къщичка без ипотека, щеше да види как Джим си го присвоява на някой 2 септември, да го види как изчезва, за да плати за някое от партитата, на които Джим правеше сделките с приятелите си.

— Тогава няма! — викна тя, обърна се и се затича обратно по улицата, но ѝ се стори, че в черното небе, от парата на пералнята ѝ се хили и ѝ маха някаква огромна фигура, която нямаше форма, но усмивката ѝ беше същата като на техните променящи се лица. Лицето беше на Джим, на проповедника от детството ѝ, на социалната работничка от отдела „Личен състав“ на магазина, и сякаш ѝ казваше:

хора като теб винаги ще останат почтени, хора като теб винаги ще се стремят да растат, хора като теб винаги ще работят, така че ние сме в безопасност и ти нямаш шанс.

Продължи да тича. Когато отново се огледа, вече вървеше по тиха улица, покрай остъклени входове, където, над преддверията с килими на луксозните сгради, горяха лампи. Забеляза, че куца — единият ѝ ток го нямаше, беше го счупила някъде, по време на сляпото си бягство. От откритото пространство на едно широко кръстовище погледна огромните небостъргачи в далечината. Те се стопяваха кротко зад завеса от мъгла, зад тях прозираше лек отблясък и няколко светлини, като усмивка за сбогом. Някога са били обещание и сред блатото наоколо тя ги беше гледала като доказателство, че съществуват и други хора. Сега знаеше, че това са надгробни камъни, тънки обелиски, издигнати в памет на хората, които са били унищожени заради това, че са ги създали — те бяха замръзналите форми на мълчалив писък, в знак, че наградата за достиженията е мъченичество.

Някъде в една от тези чезнещи кули беше Дагни — но Дагни беше самотна жертва, която води изгубена битка, която щеше да бъде унищожена и да потъне в мъглата като другите. Няма къде да отида, мислеше си тя и се движеше опипом напред, не мога нито да остана на едно място, нито да се движа още дълго, не мога нито да работя, нито да почивам, не мога нито да се предам, нито да се сражавам, но това... точно това искат от мен, точно такава ме искат — нито жива, нито мъртва, нито мислеща, нито луда, просто парче месо, което крещи от ужас и може да се оформи по техен избор — те, които дори нямат собствена форма.

Тя потъна в тъмнината зад един ъгъл, свивайки се от ужас при вида на всяка човешка фигура. Не, мислеше са, не са зли, не и всички хора... те са просто първите жертви, но всички споделят възгледите на Джим, а аз не мога да имам нищо общо с тях, след като го знам вече... и ако говоря с тях, те ще се опитат да ми предложат добрата си воля, но знам, че точно това смятат за добро, и ще видя смъртта да наднича от очите им.

Тротоарът се беше смалил до потрошена ивица и купчини боклук преливаха от кофите до стъпалата на рушащите се къщи. Над пращната светлина от салона на една кръчма тя видя осветен надпис: „Почивен дом за млади жени“ над една заключена врата. Познаваше

подобни институции и жените, които ги управляваха — жени, които твърдяха, че работата им е да помагат на страдащите. Ако влезеше, помисли си, докато се препъваше покрай вратата, ако се изправеше срещу тях и ги помолеше за помощ, щяха да я попитат: „Каква е вината ти? Пиене? Дрога? Бременност? Дребни кражби?“ Тя щеше да отговори: „Нямам вина, невинна съм, но...“ „Съжалявам. Не се занимаваме с болката на невинните.“

Продължи да тича. Спря и се опита да се огледа спокойно на ъгъла на една дълга, широка улица. Сградите и настилната се сливаха с небето и две линии зелени светлини висяха в празното пространство, изчезваха в безкрайността, сякаш се простираха до други градове, до океани и чужди земи, за да обиколят земята. Зеленият блясък имаше успокояващ вид, като мамеща, безкрайна пътека, открита за уверен пътешественик. После светлините превключиха в червено, слязоха тежко надолу, превърнаха се от ясни кръгове в мъгливи петна, в предупреждение за неограничена опасност. Тя остана там и видя един огромен камион да минава покрай нея, а гигантските му гуми излъскаха още един блестящ слой по сплесканите павета на улицата.

Светлините се върнаха към безопасното зелено, но тя стоеше и трепереше, неспособна да мръдне. Това помага за пътуването на тялото, но какво са направили за пътуването на душата, помисли си. Сложили са сигналите обратно, и пътят е безопасен, когато светлините са червени като злото, а когато са зелени като добродетелта и ти обещаваат, че имаш предимство, се втурваш напред и колелата те смазват. Така е по целия свят, мислеше си тя, тези обърнати светлини са достигнали всяка страна, обиколили са света. А Земята е замърсена от разкъсани, сакати тела, които не знаят какво ги е ударило и защо, които могат единствено да пълзят на смазаните си крайници, през лишените си от светлина дни, без отговор, освен този, че болката е същността на съществуването, а пътните полицаи на морала им се подсмиват и им казват, че човекът по природата си не може да ходи.

Не това бяха думите в ума ѝ — щяха да са тези, ако имаше сила да ги открие, за да назове онова, което позна единствено като внезапен бяс, който я накара да заудря с юмруци, в безсилен гняв, по железния стълб на светофара до нея, по кухата тръба, където дрезгавото, ръждиво щракане на неумолим механизъм продължаваше непрестанно.

Не можеше да го смаже с юмруците си, не можеше да потроши един по един всички стълбове по улицата, която се простираше отвъд хоризонта, както не можеше да смаже и тази вяра в душите на хората, които щеше да среща оттук нататък. Вече не можеше да има нищо общо с хората, не можеше да върви по пътеките, по които вървяха те, но какво можеше да им каже тя? Тя, която нямаше думи за онова, което знаеше, нито глас, който хората да искат да чуят? Какво можеше да им каже? Как щеше да достигне всички? Къде бяха онези, които можеха да говорят?

Това не бяха думи в съзнанието ѝ, а само удари на юмруците ѝ по метала — изведнъж осъзна, че просто удря до кръв един неподвижен стълб и това я накара да потрепери. Продължи напред. Продължи, без да вижда нищо наоколо, хваната в лабиринт без изход.

Няма изход, казваха останките от мисълта ѝ, докато се удряха в паважа при звука от стъпките ѝ, няма изход... няма убежище... няма светофари... няма начин да различиш разрушението от безопасността, врага от приятеля... Като онова куче, за което беше чувала... нечие куче в нечия лаборатория... кучето, което получава противоречиви сигнали, няма начин да различи удоволствието от мъчението, вижда храната да се сменя с удари, ударите — с храна, вижда как очите и ушите му го мамат, вижда, че преценката му е безполезна, съзнанието му е немошно, в един променлив, плуващ, безформен свят, и се отказва, отказва да яде на тази цена или да живее в такъв свят... Не! — беше единствената съзнателна дума в ума ѝ, не, не, не! Не по вашия начин, не във вашия свят, дори и това „не“ да е единственото, останало от моя!

Беше най-тъмният час на нощта, на една алея между кейове и складове, когато социалната работничка я видя. Тя беше жена, чието сиво лице и сив костюм се сливаха със стените на квартала. Видя младо момиче с костюм, твърде елегантен и скъп за този квартал, без шапка, без чантичка, със счупен ток, разрошена коса и раничка в ъгъла на устата, момиче, което стъпваше слепешком, без да може да различи тротоарите от паветата. Уличката беше само тесен процеп между отвесните голи стени на складовете, но лъч светлина пробиваше мъглата с миризма на застояла вода; каменен парапет отделяше улицата от огромна черна дупка, в която се сливаха реката и небето.

Социалната работничка се приближи до нея и попита строго:

— Проблем ли има? — и видя едно предпазливо око, другото беше закрито от кичур коса, и лицето на диво същество, забравило звука от човешки глас, чуваше го като далечно ехо, подозрително, но почти с надежда. Социалната работничка я хвана за ръката.

— Срамота е да стигате до такова състояние... ако вие, момичетата от висшето общество, имайте какво да правите, освен да угаждате на капризите си и да търсите удоволствия, нямаше да скиташ тук, пияна като свиня, в този час на нощта... ако спреш да живееш за собствено удоволствие, спреш да мислиш за себе си и намериш нещо по-висше...

Тогава момичето изпищя и писъкът продължи да се отразява от голите стени на улицата, като в килия за мъчения — беше животински писък на ужас. Тя изтръгна ръката си, отскочи назад и запищя с членоразделни звуци:

— Не! Не! Не във вашия свят!

Сетне се затича, тласната изведнъж от изблик на сила — силата на същество, което бяга, за да спаси живота си, хукна право към края на улицата, към реката, рязко увеличавайки скоростта, без да спира, без да се колебае, осъзнавайки напълно, че действа в самозащита, продължи да тича към парапета, който преграждаше пътя ѝ, и накрая, без да спира, скочи в празното пространство.

ГЛАВА XXV

ПАЗАЧИ НА БРАТЯТА СИ^[1]

На сутринта на 2 септември един меден кабел се скъса между два телефонни стълба до коловоза на тихоокеанския клон на „Тагарт трансконтинентал“ в Калифорния. От полунощ валеше дребен дъждец и нямаше изгрев, а само сива светлина, която се процеждаше от натежалото небе, а блестящите капчици дъжд, увиснали по телефонните жици, бяха единствените искрици на фона на циментовите облаци, оловния океан и стоманените петролни кули, които покриваха пустия склон като остра четина. Кабелите бяха износени от повече дъждове и години, отколкото бяха предназначени да понесат; един от тях се беше свеждал под крехкия товар на капките през всичките часове на тази сутрин, после се беше появила една последна капка, която беше увиснала на него като кристално мънисто, събрало тежестта на безброй секунди, мънистото и кабелът бяха поддали и, безшумно като отронена сълза, кабелът се беше скъсал и беше паднал заедно с мънистото.

Хората в районната централа на „Тагарт трансконтинентал“ избягваха да се поглеждат, когато беше докладвано за скъсания телефонен кабел. Те даваха изявления, които бяха досадно погрешни, с цел да изглежда, че се отнасят до проблема, но всъщност не съобщаваха нищо, и никой от тях не можеше да заблуди останалите. Знаеха, че медните кабели са изчезваща стока, по-скъпа от златото или честта, знаеха, че местният търговец е продал запасите им от кабели преди седмици на непознати търговци, които идваха нощем, но денем не бяха бизнесмени, а просто хора, които имаха приятели в Сакраменто и Вашингтон — също както търговецът, назначен наскоро в района, имаше приятел в Ню Йорк на име Къфи Мийгс, за когото никой не задаваше въпроси. Знаеха, че човекът, който поемеше отговорността да поръча поправка и започнеше действията, които ще доведат до откритието, че поправки не могат да се извършат, щеше да се натъкне на отмъщение от неизвестни врагове, че другите работници

ще мълчат тайнствено и няма да свидетелстват в негова полза, че няма да докаже нищо, и че ако се опита да си свърши работата, вече няма да има работа. Вече не знаеха какво е опасно и какво не във време, в което виновните не се наказваха, за разлика от обвинителите; и, подобно на животни, осъзнаваха, че неподвижността е единствената защита при съмнение и опасност. Останаха неподвижни, говореха за точната процедура по изпращането на доклади на точните власти в точните моменти.

Един млад работник напусна стаята, излезе от централата и отиде в безопасна телефонна кабина в една аптека, където, обаждайки се на свои разноски, прескочи целия континент и подходящите директори помежду им, и се свърза с Дагни Тагарт в Ню Йорк.

Тя се обади от кабинета на брат си, прекъсвайки важен разговор. Младият работник ѝ каза само, че телефонната линия е прекъсната и че няма кабел, за да бъде поправена — не каза нищо друго и не обясни защо е било необходимо да ѝ се обажда лично. Дагни не го попита — разбра.

— Благодаря ви — беше всичко, което му отговори.

Една папка за извънредни ситуации в кабинета ѝ съдържаше списък с всички налични жизненоважни материали във всеки район на „Тагарт трансконтинентал“. Като папка за банкрути, в нея непрекъснато се нанасяха загуби, а редките вписвания на нови доставки напомняха злобен кикот на някакъв мъчител, който хвърля трохи на един умиращ от глад континент. Прегледа папката, затвори я, въздъхна и каза:

— Монтана, Еди. Обади се в Монтана да изпратят половината си запаси от кабел в Калифорния. Монтана може да оцелее без тях, поне още седмица — и понеже Еди Уилърс се канеше да протестира, тя добави: — Петрол, Еди. Калифорния е един от последните производители на петрол в страната. Не можем да изгубим Тихоокеанската линия — после се върна на разговора в кабинета на брат си.

— Меден кабел ли? — каза Джеймс Тагарт със странен поглед, който се премести от лицето ѝ на града зад прозореца. — Съвсем скоро няма да имаме никакви проблеми с медта.

— Защо? — попита тя, но той не отговори. През прозореца не се виждаше нищо особено, само ясното небе на слънчевия ден,

спокойната светлина на ранния следобед по покривите на града, а над тях — страницата на календара с надпис „2 септември“. Тя не знаеше защо той беше настоял да проведе този разговор в собствения си кабинет, защо беше настоял да говори насаме с нея — нещо, което винаги се беше опитвал да избегне — или пък защо продължаваше да гледа непрекъснато часовника си.

— Струва ми се, че нещата вървят зле — каза той. — Нещо трябва да се направи. Като че ли царят объркване и дезорганизация, което вероятно ще доведе до некоординирана и дебалансирана политика. Искам да кажа, че има огромна национална нужда от транспорт, а ние губим пари. Струва ми се...

Тя седеше и гледаше старата карта на „Тагарт трансконтинентал“ на стената на кабинета му, с червените артерии, които прекосяваха пожълтелите континент. Било е време, когато са наричали железницата кръвоносната система на нацията, потокът от влакове е бил като животворна кръв, която е носела растеж и богатство до всяко кътче в пущинака, до което се е докосвала. Сега, и сега потокът беше от кръв, но кръв, която течеше едноточно, сякаш изтичаше от рана и отнасяше със себе си последните сили на тялото. Едноточен трафик, с безразличие си мислеше тя, консуматорски трафик.

Влак № 193, мислеше. Преди шест седмици влак № 193 беше изпратен с товар от стомана не във Фолктън, Небраска, където компанията за машинни инструменти „Спенсър“, най-добрият оцелял концерн, не работеше вече две седмици в очакване на доставка, а в Санд Крийк, Илинойс, където „Обединено машиностроене“ тънеше в дългове повече от година и произвеждаше ненадеждни стоки на непредсказуеми интервали. Стоманата беше разпределена с директива, според която компанията за машинни инструменти „Спенсър“ е богат концерн, който може да чака, а „Обединено машиностроене“ банкрутира и не може да й се позволи да рухне, тъй като е единственият източник на препитание в град Санд Крийк, Илинойс. Компанията за машинни инструменти „Спенсър“ беше затворила преди месец. „Обединено машиностроене“ беше затворила две седмици по-късно.

Хората в Санд Крийк, Илинойс, бяха включени в програмата за помощи, но тъй като за тях не можеше да се намери никаква храна в празните хамбари на страната, зърното за посев на фермерите в

Небраска беше конфискувано под трескав натиск, по заповед на Комисията по унификация, и влак № 194 беше откарал незасятата реколта и бъдещето на хората в Небраска, за да бъдат изядени от тези в Илинойс. „В тази просветителска епоха — беше казал Юджийн Лоусън по радиото, — най-после разбрахме, че всеки един от нас е пазач на брата си“.

— В нестабилен период като сегашния — говореше Джеймс Тагарт, докато тя гледаше картата — е опасно да се окажем принудени да пропускаме дни за заплата и да натрупваме закъснения при изплащането на надници в някои от районите — временно състояние, разбира се, но...

Тя се разсмя.

— Планът за обединение на железниците не работи, нали, Джим?

— Моля?

— Трябва да получиш голямо парче от brutния приход на „Атлантик саутърн“ от общия фонд в края на годината, само дето няма да има никакъв brutен приход, който да приберат, нали?

— Това не е вярно! Само дето банкерите саботират плана. Тия копелета, които ни даваха заеми едно време без никакви гаранции, освен собствената ни железопътна компания, сега отказват да ми дадат мизерни няколкостотин хиляди, краткосрочно, само за да оправя няколко ведомости за заплати, при условие, че мога да им предложа като гаранция цялото оборудване на всички железници в страната!

Тя се смееше.

— Неизбежно беше! — викна той. — Не планът е виновен, че няколко души отказват да носят справедливия дял от товара ни!

— Джим, само това ли искаше да ми кажеш? Ако е това, ще тръгвам. Имам работа.

Очите му се стрелнаха към часовника.

— Не, не е само това! Трябва спешно да обсъдим ситуацията и да стигнем до решение, което...

Тя изслуша, без да му обръща внимание, последвалия поток от общи приказки, питайки се каква е целта му. Съобразяваше се с времето и същевременно го губеше — тя беше сигурна, че я държи тук с някаква конкретна цел — и в същото време беше сигурна, че я задържа заради самото ѝ присъствие. В него имаше нещо ново, което

беше започнала да забелязва след смъртта на Черил. Беше се втурнал към нея, беше нахлул без предизвестие в апартамента ѝ същата вечер, когато тялото на Черил беше открито и историята за самоубийството ѝ — разказана от някаква социална работничка, която стана негов свидетел — заля страниците на вестниците. „Необяснимо самоубийство“ го бяха нарекли вестниците, неспособни да открият какъвто и да е мотив. „Не беше моя вината!“ — беше извикал той, сякаш тя беше единственият съдия, когото трябваше да умилостиви. „Не можеш да ме обвиняваш! Не можеш!“ Той трепереше от ужас, и все пак тя беше хванала няколко отпавени крадешком погледа, които изразяваха немислимото — оттенък на триумф.

— Махай се оттук, Джим — беше всичко, което му каза.

Оттогава не беше споменавал пред нея за Черил, но беше започнал да идва в кабинета ѝ по-често от обикновено, спираше я по коридорите за кратки, безцелни разговори, и всички тези моменти се бяха слели в нещо, което ѝ вдъхваше необяснимо чувство: той като че ли се хващаше за нея за подкрепа и защита срещу някакъв безименен ужас, а ръцете му се плъзваха, за да я прегърнат и да ѝ забият нож в гърба.

— Горя от желание да чуя мнението ти — настоятелно повтаряше той, докато тя гледаше встрани. — Изключително важно е да обсъдим ситуацията, а ти... ти не си казала нищо — тя не се обърна. — Не че няма пари, които да се изкарат в железопътния бизнес, но... — тя го изгледа остро; неговите очи избягаха встрани.

— Искам да кажа, трябва да се определи някаква конструктивна политика — монотонно и бързо продължаваше той. — Нещо трябва да се направи... от някого. При извънредно положение...

Тя знаеше каква мисъл се опитва отчаяно да избегне той, какво ѝ намеква, и все пак не иска тя да го признае или да го обсъжда. Знаеше, че вече не могат да се поддържат никакви влакови разписания, никакви обещания, никакви договори, че редовните влакове се отменят без предупреждение и се превръщат в специални аварийни влакове, изпращани от необясними заповеди към необясними дестинации, и че заповедите идват от Къфи Мийгс, единственият съдник на спешните ситуации и общественото благоденствие. Знаеше, че фабриките затварят врати — някои от тях, защото машините им не работят поради липса на суровини, които не са получили, други — с пълни складове

стока, която не могат да доставят. Знаеше, че старите индустрии, гигантите, които бяха изградили мощта си с целенасочена политика, планирана с години напред, сега съществуваха според моментни капризи, които не можеха нито да предвидят, нито да контролират. Знаеше, че най-добрите сред тях, тези с най-голям обхват и най-сложни функции, си бяха отишли отдавна, а онези, които още се бореа да произвеждат — се бореа свирепо, за да запазят законите от една епоха, в която производството е било възможно — а сега вписваха в договорите си клауза, срамна за наследник на Нат Тагарт: „Ако транспортът позволява“.

А същевременно имаше хора — и тя го знаеше, — които можеха да получат транспорт във всеки един момент, сякаш чрез някаква мистична тайна, сякаш по добрата воля на някаква сила, която не биваше да се поставя под въпрос или да се обяснява. Това бяха хората, на чиито отношения с Къфи Мийгс се гледаше като на някакво непознаваемо, мистично вероучение, което наказва наблюдателя само заради греха, че е погледнал, така че хората държаха очите си затворени, уплашени не от невежеството си, а от знанието. Знаеше, че сделките се правят, когато тези хора продадат една стока, наречена „транспортни връзки“ — термин, който всички разбираха, но никой не смееше да определи точно. Това бяха хората със специалните извънредни влакове, хората, които можеха да отменят редовните й влакове по разписание и да ги изпратят до всяка точка на континента, която им хрумнеше да дамгосат с вуду печата си — печат, който изместваше всеки договор, собственост, всяка справедливост, разум и живот, печат, който оповестяваше, че „общественото благоденствие“ изисква непосредственото спасяване на точно тази точка. Това бяха хората, които изпращаха влакове в помощ на братята Смадър и техните грейпфрути в Аризона, в помощ на фабрика във Флорида, която произвеждаше флипери, в помощ на ферма за коне в Кентъки, в помощ на „Асошиейтед стийл“ на Орън Бойл.

Това бяха хората, които сключваха сделки с отчаяни индустриалци за транспорт на стоките, събиращи прах в складовете им, или — ако не получеха процента, който искаха — сключваха сделки да купят стоките, след като фабриката затвори, при разпродажбата след банкрута, на една десета от цената, и да ги изпратят по най-бързия начин с внезапно появили се товарни вагони

към пазари, където други подобни търговци чакаха мършата. Това бяха хората, които кръжаха над фабриките и чакаха последния дъх на някоя пещ, за да налетят върху оборудването и изоставените площадки, върху изоставените коловози, върху товарните влакове с недоставени стоки — те бяха нов биологичен вид, бизнесмени — улични бандити, които оставаха в даден бизнес само за по една сделка, които нямаха ведомости за заплати, нямаха задължения, имоти, оборудване, чийто единствен актив и единствена инвестиция беше стоката, наречена „приятелство“ Това бяха хората, които се описваха в официалните речи като „прогресивните бизнесмени на нашата динамична епоха“, но които хората наричаха „връзкачетата“ — видът включваше много породи: „транспортни връзкарите“, „стоманени връзкарите“, „петролни връзкарите“, „връзкарите за вдигане на заплатите“, „връзкарите за спиране на присъди“ — хора, които бяха динамични, които се стрелкаха насам-натам из страната, когато никой друг не можеше да мръдне, хора, които бяха активни и безмозъчни, но активни не като животни, а като нещо, което се храни, расте и движи, черпейки сили от неподвижни трупове.

Знаеше, че могат да се изкарат пари от железопътния бизнес, знаеше и кой ги изкарва. Къфи Мийгс продаваше влакове, както и последните запаси на железопътната компания, всеки път щом можеше да нагласи сделка, която не може да се разкрие или докаже. Той продаваше релси на железопътни компании в Гватемала или на фирми за дрезини в Канада, продаваше кабели на производители на грамофони, продаваше траверси за гориво на скъпи хотели.

Има ли значение, мислеше си тя, гледайки картата, кой точно червей коя част от трупа е изял — дали червеят беше от тези, които се тъпчеха, или от тези, които даваха храна на другите червеи? Докато живата плът беше плячка за поглъщане, имаше ли значение чи стомаси е напълнила? Нямаше начин да се разбере кое опустошение беше деяние на хуманитаристите и кое — на откровените бандити. Нямаше начин да се разбере кои грабежи бяха подтиквани от страстта към благотворителност на хора като Лоусън и кои — от лакомията на хора като Къфи Мийгс, нямаше начин да се прецени кои градове са били пожертвани, за да отложат със седмица гладната смърт на други, и кои — за да доставят яхти за връзкарите. Имаше ли значение? И двете кражби си приличаха и като факт, и като дух, и двете бяха нужда,

а нуждата беше единственото право на собственост, и двете бяха в стриктно съответствие с един и същ морален кодекс. И двете разглеждаха жертвоприношението на човека като необходимо, и двете го постигаха. Нямаше начин дори да се различи кои са канибалите и кои — жертвите: населението, което получаваше като справедлива придобивка конфискуваните дрехи или гориво от града на изток от тях, следващата седмица намираще хамбарите си празни — житото беше конфискувано, за да се нахрани населението на града на запад. Хората бяха постигнали идеала на вековете, практикуваха го в пълно съвършенство, служеха на нуждата като на най-висш владетел. Нуждата беше основно право, стандарт за ценност, разменна монета, беше нещо по-свещено от правдата и живота. Хората бяха набутвани в капан, където всеки крещеше, че човекът е пазач на брата си, всеки разкъсваше съседа си и беше разкъсван от брата на съседа си, всеки прокламираше правото на незаслуженото и се чудеше кой смъква кожата от гърба му, всеки поглъщаше самия себе си, докато крещеше от ужас, че някакво неизвестно зло разрушава земята.

„От какво могат да се оплачат сега? — чуваше тя гласа на Хю Акстън в ума си. — Че Вселената е ирационална? Ирационална ли е?“

Тя седеше и гледаше картата, с безстрастен и строг поглед, сякаш единствената възможна емоция пред внушителната сила на логиката беше уважението. Виждаше в хаоса на един загиващ континент — точното, математическо изпълнение на всички идеи, които хората бяха поддържали. Не бяха пожелали да разберат, че тъкмо това искаха, не бяха пожелали да видят, че имат властта да желаят, но не и да подменят истината, и затова бяха постигнали желанието си буквално, до последната кървава запетайка. Какво си мислеха сега тия защитници на нуждата, тия състрадателни развратници, питаше се тя. На какво разчитаха? Тези, които някога се хилеха глупаво и разправяха „не искам да унищожавам богатите, само искам да прибера малко от техния излишък, за да помогна на бедните, съвсем малко, дори няма да го усетят“, а после бяха се троснали: „Магнатите могат да издържат да дават, натрупали са достатъчно, за да им стигне за три поколения“, после ревяха „Защо трябва хората да страдат, при условие, че бизнесмените имат запаси за година напред?“, а сега пищяха: „Защо трябва да умираме от глад, докато някои хора имат запаси за седмица напред?“ На какво разчитаха?

— Трябва да направиш нещо! — викна Джеймс Тагарт.

Тя се обърна към него.

— Аз ли?

— Това е твоята работа, твоят отдел, твой дълг е!

— Кое?

— Да действаш. Да вършиш.

— Какво?

— Откъде да знам? Това е твоят изключителен талант. Ти си по действието.

Тя го погледна; твърдението беше толкова необичайно проницателно, но и толкова чудовищно неудачно. Изправи се.

— Това ли е всичко, Джим?

— Не! Не! Искam обсъждане!

— Ами давай.

— Ама ти не си казала нищо?

— Нито пък ти.

— Но... Искam да кажа, че има практически проблеми за разрешаване, които... Например каква е тая история с последните ни запаси от нови релси, изчезнали от склада в Питсбърг?

— Къфи Мийгс ги е откраднал и продал.

— Можеш ли да го докажеш? — тросна се отбранително той.

— Оставили ли са твоите приятелчета някакви средства, методи или правила за доказване?

— Тогава не говори за това, не теоретизирай, трябва да работим с факти! Трябва да работим с фактите такива, каквито са днес... Искam да кажа, че трябва да сме реалисти и да приложим някакви практически средства, за да защитим запасите си при настоящите условия, не при недоказуеми предположения, които...

Тя се разсмя. Ето я формата за безформеното, мислеше си, ето го метода в съзнанието му: искаше тя да го защити от Къфи Мийгс, без да признава съществуването на Мийгс, да се бори с него, без да го признава за реално, да го победи, без да пречи на играта му.

— Какво е толкова смешно, по дяволите? — ревна гневно той.

— Знаеш какво.

— Не знам какво ти става! Не знам какво ти има... през последните два месеца... откакто се върна... Никога не си била толкова неразбрана!

— Ама Джим, аз дори не съм се карала с теб през последните два месеца.

— Точно това имам предвид! — той се овладя бързо, но не достатъчно, за да пропусне усмивката ѝ. — Така де, исках да поговорим, исках да знам твоя възглед за положението...

— Знаеш го.

— Но ти не си казала и дума!

— Казах всичко необходимо преди три години. Казах ти докъде ще те доведе политиката ти. Доведе те.

— Хайде, пак започваш! Каква е ползата от теоретизирането? Ние сме тук, сега, не преди три години. Трябва да се справим с настоящето, не с миналото. Може би нещата щяха да са различни, ако бяхме последвали твоето мнение, може би, но фактът е, че не го направихме, а ние трябва да работим с фактите. Трябва да приемаме реалността такава, каквата е сега, днес!

— Ами приеми я.

— Моля?

— Приеми си реалността. Аз ще приемам само заповеди.

— Това не е честно! Моля те за мнение...

— Молиш ме за успокоение, Джим. Няма да го получиш.

— Моля?

— Няма да ти помогна да се преструваш — като споря с теб, — че реалността, за която говориш, не е такава, каквата е, че все още има начин да се накара да проработи и да спаси врата ти. Няма такъв.

— Тогава... — не последва експлозия, нито гняв, само слаб, несигурен глас на човек на ръба на абдикацията. — Тогава... какво искаш да направя?

— Да се откажеш — той я изглежда неразбиращо. — Да се откажете всички, и ти, и приятелчета ти във Вашингтон, и крадливите ви плановици, и цялата ви канибалска философия. Откажете се, разкарайте се от пътя и оставете тези от нас, които могат, да започнат от нула, от руините.

— Не! — експлозията дойде едва сега, не беше вик на човек, който по-скоро би умрял, отколкото да предаде идеята си, а идваше от човек, който беше прекарал живота си в това да отрича съществуването на идеи, при това го правеше с опортюнизма на престъпник. Тя се чудеше дали някога е разбирал същността на

престъпниците — или пък естеството на лоялността си към идеята да отрича идеите. — Не! — по-тихо извика той, с по-дрезгав и нормален глас, сменил тона на фанатик с тона на надменен началник.

— Това е невъзможно! Това не подлежи на обсъждане!

— Кой е казал?

— Няма значение! Така е! Защо винаги мислиш непрактично? Защо не приемеш реалността такава, каквато е и не направиш нещо? Ти си реалистът, ти действаш, движиш, произвеждаш, ти си Нат Тагарт, ти си човекът, който може да постигне всяка цел, която иска! Можеш да ни спасиш сега, можеш да намериш начин да накараш нещата да проработят — ако искаше!

Тя избухна в смях. Ето я, помисли си, крайната цел на мъглявите академични дрънканици, които бизнесмените са игнорирали години наред, целта на немарливите дефиниции, на общите приказки, на блудкавите абстракции, които претендират, че подчинението на обективната реалност е същото като подчинението на държавата, че няма разлика между природните закони и директивите на бюрократите, че гладният човек не е свободен, че човекът трябва да бъде освободен от тиранията на храната, подслона и дрехите — всичко това, години наред, за да се стигне до деня, в който Нат Тагарт, реалистът, ще трябва да приеме волята на Къфи Мийгс като природен факт, окончателен и безусловен като стоманата, релсите и гравитацията, да приеме света, създаден от Мийгс, като обективна, неизменна реалност, а после да продължи да произвежда изобилие в този свят. Ето я целта на всички тия мошеници от библиотеките и класните стаи, които продаваха откровенията си като разум, „инстинктите“ си — като наука, ненаситните си желания — като познание, ето я целта на всички диваци, които служеха на необективното, неабсолютното, относителното, колебливото, вероятното. Когато тези хора видеха фермер, който прибира реколтата си, можеха да го възприемат само като мистичен феномен, необвързан със закона за причината и следствието. Считаха действието му за някаква могъща прищявка на фермера, когото арестуваха, затваряха, лишаваша го от инструменти, семена, вода и земя, изхвърляха го на голата скала и нареждаха: „Сега отгледай реколтата и ни нахрани!“

Не, мислеше си тя, докато чакаше Джим да попита, би било безполезно да се опитва да обяснява защо се смее, той нямаше да е в

състояние да го разбере. Той обаче не попита, вместо това се прегърби и тя го чу да казва — с ужас, защото думите му бяха толкова неуместни, ако той наистина не разбираше, и толкова чудовищни:

— Дагни, аз съм твой брат...

Тя се изправи, мускулите ѝ се стегнаха, сякаш се изправяше пред пистолета на убиец.

— Дагни — гласът му беше меко, носово, монотонно мрънкане на просяк, — искам да бъда президент на железница. Искам го. Защо не мога да имам моето си желание, както ти винаги имаш своето? Защо да не получа изпълнение на желанията си, както ти винаги изпълняваш твоите? Защо трябва ти да си щастлива, а аз да страдам? Е, да, светът е твой, ти си човекът с ума да го управлява. Тогава защо позволяваш страдание в твоя свят? Проповядваш преследване на щастие, но ме осъждаш на лишения. Нямам ли право и аз да искам щастие? Това не е ли нещо, което ми дължиш? Не съм ли твой брат?

Погледът му беше като фенерче на мародер, който търсеше по лицето ѝ за парченце съжаление. Откри единствено отвратен поглед.

— Твой грях е, че страдам! Твой морален провал! Аз съм твой брат, следователно съм твоя отговорност, но ти не можеш да отговориш на нуждите ми, значи си виновна! Всички морални водачи на човечеството го твърдят от векове — коя си ти, че да твърдиш друго? Толкова си горда със себе си, мислиш си, че си чиста и добра, но не можеш да бъдеш добра, докато аз съм окаян! Моето нещастие е мярка за греха ти. Моето удовлетворение е мярка за добродетелта ти. Аз искам такъв свят, днешния свят, той ми дава парченце авторитет, позволява ми да се чувствам важен — накарай го да работи за мен! Направи нещо! Откъде да знам какво? Това е твой проблем, твой дълг! Ти имаш привилегията на силата, а аз — аз имам правото на слабостта! Това е морален абсолют! Не го ли знаеш? А? Не го ли знаеш?

Той сякаш драпаше с поглед, като човек, увиснал над бездната, драпаше трескаво за най-дребната пролука на съмнение, но се плъзгаше по чистата, гладка скала на лицето ѝ.

— Копеле — каза тя спокойно, без емоция, тъй като думите не бяха насочени към нещо човешко. Стори ѝ се, че го вижда да пада в бездната, макар по лицето му да нямаше много за виждане, освен израза на мошеник, чийто трик не е проработил. Нямаше причина да

чувства повече отвращение от обикновено; той просто беше произнесъл нещата, които се проповядваха, чуваха и приемаха навсякъде; но тази вяра обикновено се изразяваше в трето лице, а Джим беше достатъчно безочлив, за да я изложи в първо. Тя се питаше дали хората не приемат доктрината за жертвата, защото получателите ѝ не назовават естеството на собствените си претенции и действия. Тя се обърна да си върви.

— Не! Не! Чакай! — извика той, скочи на крака и погледна часовника си. — Вече е време! Има една новинарска емисия, която искам да чуеш!

Тя спря, задържана от любопитство. Той натисна бутона на радиото, вторачен в лицето ѝ — открито, напрегнато, почти нагло. Очите му изразяваха едновременно страх и някаква страст на готовност.

— Дами и господа — гласът на говорителя изскочи рязко, в него имаше нотка на паника. — Шокиращи новини стигнаха до нас от Сантяго, Чили!

Тя видя движението на главата на Тагарт и внезапната тревога, обърканото намръщване — сякаш нещо в думите и гласа не беше такова, каквото беше очаквал.

— Специално заседание на парламента на Народна република Чили беше предвидено за десет часа тази сутрин, за да се приеме закон, изключително важен за народите на Чили, Аржентина и другите южноамерикански народни републики. С оглед на просветената политика на сенyor Рамирес, новият държавен глава на Чили, който дойде на власт с моралния лозунг, че всеки човек е пазач на брата си, парламентът щеше да национализира чилийската собственост на „Д’Анкония мед“ и така да проправи пътя към това Аржентинската народна република да национализира останалата част от собствеността на д’Анкония по целия свят. Това обаче беше известно само на неколцина от висшите водачи на двете страни. Мярката се пазеше в тайна, за да се избегнат дебати и реакционна опозиция. Конфискацията на мултимилиардната компания „Д’Анкония мед“ щеше да дойде като щедра изненада за страната.

Точно в десет часа, в мига, в който чукчето на председателя ударило и той открил заседанието — сякаш чукчето я предизвикало — огромна експлозия разтърсила залата и избила прозорците. Дошла от

пристанището, на няколко преки разстояние, и когато народните представители се втурнали към прозорците, видели стълб пламък, който се издигал от мястото, където някога стоял познатият силует на товарните докове на „Д’Анкония мед“. Доковете били взривени.

Председателят предотвратил паниката и призовал събранието към ред. Актът за национализация бил прочетен пред народните представители, на фона на пожарни сирени и далечни викове. Била мъглива сутрин, мрачна, с дъждовни облаци, експлозията прекъснала електроснабдяването, така че парламентът гласувал мярката на светлината на свещи, докато червеният отблясък на огъня танцувал по сводестия таван над главите им.

Още по-ужасен удар дошъл по-късно, когато законодателите обявили бърза почивка, за да известят на нацията добрата новина, че народът вече притежава „Д’Анкония мед“. Докато гласували, дошло съобщение от всички точки на света, че вече не съществувала „Д’Анкония мед“. Никъде, дами и господа. В същия този миг, точно в десет часа, с адски синхрон, цялата собственост на „Д’Анкония мед“ по лицето на земята, от Чили до Тайланд и от Испания до Посвил, Монтана, била взривена и пометена. Работниците на „Д’Анкония мед“ са получили навсякъде последните си заплати в брой, в девет сутринта, а до девет и половина са били изведени от площадките. Доковете, топилните, лабораториите, административните сгради са били разрушени. От корабите с руда в пристанището не е останало нищо, а от тези в морето са останали само спасителните лодки с екипажите. Що се отнася до мините на д’Анкония, някои са погребани под тонове взривена скала, за други е установено, че не си струва дори да се взривяват. Удивително голям брой мини, както личи от валящите доклади, са продължили да работят, въпреки че са били изчерпани преди години.

Сред хилядите служители на „Д’Анкония мед“ полицията не е намерила и един, който да знае как е бил замислен, организиран и проведен този чудовищен заговор. Но каймакът на персонала вече го няма. Най-ефикасните управители, минералози, инженери, директори са изчезнали — всички хора, на които Народната република разчиташе да продължат работата и да смекчат процеса по адаптация. Най-способните, извинете, най-себичните хора са заминали. Докладите от

различни банки показват, че не са останали никакви сметки на д'Анкония; парите са похарчени до последната стотинка.

Дами и господа, богатството на д'Анкония, най-голямото в света, легендарното, вековно богатство, вече не съществува. Вместо със златната зора на нова ера, Чилийската и Аржентинската народна република остават с куп развалини и орди безработни на гърба си. Няма и следа за съдбата или местонахождението на сеньор Франсиско д'Анкония. Той е изчезнал и не е оставил нищо зад себе си, дори и прощално писмо.

Благодаря ти, скъпи, благодаря ти в името на последните от нас, въпреки че няма да ме чуеш и няма да искаш да слушаш... Не беше изречение, а безмълвната емоция от молитва в съзнанието ѝ, молитва към смеещото се лице на момчето, което беше опознала на шестнайсет.

После осъзна, че се е вкопчила в радиото, сякаш електрическият пулс в него беше връзка с единствената жива сила на Земята, предадена от него за миг и изпълнила стаята, в която всичко друго беше мъртво. Като далечен отзвук от руините на експлозията, тя забеляза звука, който дойде от Джим — полустон, полуписък, полуръмжене, после и скока му към телефона и разстроения му глас, който крещеше:

— Ама Родриго, ти каза, че е безопасно! Родриго — Боже! — знаеш ли колко съм затънал?

След това на бюрото пропищя друг телефон и той започна да лае в друга слушалка, докато още държеше първата:

— Затваряй си плювалника, Орън! Какво да правиш ти ли? Какво ми пука, дяволите да те вземат!

В кабинета се втурнаха хора, телефоните започнаха да вият, и Джим, който редуваше молби с псувни, крещеше в една слушалка:

— Свържете ме със Сантяго! Свържете ме с Вашингтон да ме свържат със Сантяго!

Някъде далеч, на границата на съзнанието си, тя виждаше каква игра бяха играли и изгубили хората зад звънящите телефони. Изглеждаха ѝ далечни, като дребни бацили, които се гърчат върху бяло поле под лещите на микроскопа. Чудеше се как изобщо се надяват да ги взимат на сериозно, докато някой като Франсиско д'Анкония съществува на Земята.

Видя отблясъка от експлозията по всяко лице, което срещна през остатъка от деня, във всяко лице, с което се разминаваше в тъмнината на улиците същата вечер. Ако Франсиско беше искал достойна погребална клада за „Д’Анкония мед“, беше успял. Беше тук, по улиците на Ню Йорк, единственият град на земята, все още способен да я разбере, по лицата на хората, в шепота им, който сякаш прашчеше напрегнато — като малки огнени езичета — по лицата им, осветени от изражение, което беше едновременно сериозно и трескаво. В сенките на израженията, които се люлееха като сенки на далечен пламък — някои уплашени, някои ядосани, повечето — пълни с неудобство, несигурност, очакване, но всички признали, че това е факт, много по-сериозен от промишлена катастрофа, всички разбрали какво означава, въпреки че никой нямаше да назове точното му значение, всички докоснати от смеха — весел и предизвикателен, — от горчивия смях на погиващи жертви, които чувстват, че са били отмъстени.

Видя го на лицето на Ханк Риърдън, когато се срещна с него за вечеря. Когато високата му, уверена фигура се приближи към нея — единствената фигура, която изглеждаше у дома си в скъпия интериор на изискан ресторант, — тя видя енергичното изражение да се бори със стегнатите му черти, изражението на момче, отворено за очарованието на неочакваното. Той не говореше за събитието на деня, но тя знаеше, че това е единственият образ в съзнанието му.

Срещаха се всеки път, когато той дойдеше в града, и прекарваха кратка вечер заедно — миналото им беше още живо в мълчаливото им признание, работата и общата им битка нямаха бъдеще, но те знаеха, че са съюзници, които печелят подкрепа от самия факт на съществуването на другия. Той не искаше да споменава днешното събитие, не искаше да говори за Франсиско, но тя забеляза, докато седяха на масата, че напрежението от сдържаната усмивка продължаваше да опъва страните му. Знаеше кого има предвид, когато каза внезапно с мек и тих глас, натежал от възхищение:

— Спази клетвата си, нали?

— Клетвата си ли? — попита тя сепнато, мислейки за надписа на храма в Атлантида.

— Каза ми „кълна се в жената, която обичам, че съм ваш приятел“. Така беше.

— И още е.

Той поклати глава.

— Нямам право да мисля за него. Нямам право да приема онова, което е направил, като действие в моя защита. И все пак... — той спря.

— Но то беше точно това, Ханк. В защита на всички ни, и най-много в твоя.

Той погледна навън към града. Седяха в дъното на стаята, а стъклената стена беше невидимата им защита срещу пропастта и улиците на шейсет етажа под тях. Градът изглеждаше странно отдалечен, изравнен до нивото на най-ниските етажи. Няколко пресечки по-нататък, с кулата си, която се топеше в мрака, висеше календарът. Беше на нивото на лицата им, но не като малък, обезпокоителен правоъгълник, а като огромен екран, злокобно близък и голям, зает от мъртвата, бяла светлина, излъчвана през празната му повърхност, на която се виждаше единствен надписът „2 септември“.

— „Риърдън стийл“ работи с пълен капацитет — безразлично разказваше той. — Отмениха производствените квоти на завода ми — за следващите пет минути, предполагам. Не знам колко от собствените си наредби са отменили, не мисля, че и те знаят — вече не си дават труда да спазват и привидна законност, сигурен съм, че нарушавам закона по пет или шест параграфа, което обаче никой не може да докаже или опровергае... знам само, че настоящият гангстер ми каза да давам с пълна пара напред — той вдигна рамене. — Когато утре го смени следващият гангстер, сигурно ще ме затворят — като наказание за нелегална дейност. Но според плана на този миг, ме молят да продължавам да лея метал, в каквито количества и по каквито начини искам.

Тя забеляза уж нехайните, скришни погледи, които хората хвърляха към тях. Беше го забелязвала и по-рано, от радиопредаването насам, откакто двамата бяха започнали да се появяват заедно на публични места. Вместо позора, от който се ужасяваше той, в поведението на хората имаше благоговейна несигурност — несигурност за собствените им морални предпоставки, несигурност в присъствието на двама души, които дръзваха да са сигурни, че са прави. Хората ги гледаха с тревожно любопитство, със завист, с уважение, със страх да не обидят някакъв непознат, горд, строг стандарт, някои почти с извинителен вид, който сякаш казваше: „Моля

да ни простите, че сме женени“. Имаше неколцина, които ги гледаха с гневна злоба, и неколцина — с открито обожание.

— Дагни — внезапно попита той, — мислиш ли, че е в Ню Йорк?

— Не. Обадох се в „Уейн-Фолкълънд“. Казаха ми, че наемът за апартамента му е изтекъл преди месец и той не го е подновил.

— Търсят го по целия свят — с усмивка каза той. — Никога няма да го намерят — усмивката изчезна. — Нито пък аз — гласът му се плъзна обратно към плоския, сив тон на дълга: — Е, заводът работи, но аз — не. Аз само тичам из страната като мародер и търся незаконни начини да купувам суровини. Крия се, промъквам се, лъжа, само за да намеря няколко тона руда, въглища или мед. Не са отменили наредбите си за суровините. Знаят, че изливам повече метал, отколкото мога да произвеждам по дадените ми квоти. Не ги е грижа — и добави: — Мислят, че мен ме е грижа.

— Уморен ли си, Ханк?

— Отегчен до смърт.

Имаше време, мислеше си тя, когато неговият ум, енергията му, неизтощимата му находчивост бяха посветени на това да произвежда, да измисля по-добри начини да се справя с природата; сега бяха сведени до задачата на престъпник, който трябва да надхитря другите. Чудеше се колко дълго може човек да понася подобна промяна.

— Става почти невъзможно да се намери желязна руда — безразлично каза той, после добави с внезапно оживление: — А сега ще стане напълно невъзможно да се намери мед.

Усмивката му беше наистина широка. Тя се питаше колко време може да издържи човек да работи срещу самия себе си, да работи, когато най-дълбокото му желание не е да успее, а да се провали. Разбра и връзката в мислите му, когато той каза:

— Никога не съм ти казвал, но се срещнах с Рагнар Данешолд.

— Той ми каза.

— Какво? Къде си го... — той спря. — Разбира се — напрегнато и тихо каза той. — Трябва да е един от тях. Трябва да си го срещала.

— Дагни, какви са тези хора, които... Не. Не ми отговаряй — и след миг добави: — Значи съм се срещнал с един от техните агенти.

— Двама.

Отговорът му беше един миг пълна тишина.

— Разбира се — замаяно каза той. — Знаех го... просто не исках да го призная пред себе си... Той е бил техният посредник, нали?

— Един от първите и най-добрите.

Той се разсмя с горчивина и копнеж.

— Онази нощ, когато прибраха Кен Данагър... Мислех, че не са изпратили никого след мен...

Усилието, с което накара лицето си да застине, беше почти като бавното и трудно завъртане на ключ, с който се заключва окъпана в слънце стая, която не може да си позволи да разгледа. След малко каза безстрастно:

— Дагни, новите релси, които обсъждахме миналия месец... не мисля, че ще успея да ги доставя. Не са отменили наредбите върху производството ми, все още контролират продажбите и разполагат с метала, както им хрумне. Но счетоводството е в такъв хаос, че пускам на черния пазар по няколко хиляди тона всяка седмица. Мисля, че го знаят. Преструват се, че не е така. Не искат да ми се противопоставят точно сега. Но аз изпращам всеки тон, който мога да открадна, на неколцина спешни клиенти. Дагни, бях в Минесота миналия месец. Видях какво става там. Страната ще умре от глад, и то не догодина, а още тази зима, освен ако някои от нас не действат, и то бързо. Няма никакви хранителни запаси. Небраска я няма, Оклахома е в руини, Северна Дакота е изоставена, Канзас едва се крепи — тази зима няма да има никакво жито, нито за Ню Йорк, нито за който и да е град на Изток. Минесота е последната ни житница. Имаха две последователни лоши години, но тази есен имаха богата реколта и трябва да могат да я приберат. Случайно да си поглеждала какво е състоянието на индустрията с фермерското оборудване? Нито един от тях не е достатъчно голям, за да поддържа екип от ефикасни гангстери във Вашингтон или да плаща проценти на връзкарите. Така че не получават много суровини. Две трети от тях затвориха, а останалите са на ръба да го направят. А фермите загиват из цялата страна — заради липса на инструменти. Трябва да видиш фермерите в Минесота. Прекарват повече време в поправяне на стари трактори, отколкото в това да орат полетата си. Не знам как са успели да оцелеят до миналата пролет. Но са го направили. Направили са го — лицето му се напрегна, сякаш съзерцаваше нещо отдавна забравено: истински хора — и тя разбра какъв мотив все още го държи на работа. — Дагни, трябваше да

получат инструменти за реколтата. Продавам целия метал, който мога да открадна от собствения си завод, на производители на земеделски машини. На кредит. Те изпращат машините в Минесота веднага, щом ги произведат. Продават ги по същия начин — незаконно и на кредит. Но те ще получат парите си тази есен, както и аз. По дяволите благотворителността! Помагаме на производители — и то на какви корави производители — а не на въшливи, шляещи се консуматори. Даваме заеми, не милостиня. Подкрепяме способностите, не нуждата. Проклет да съм, ако остана настрана и позволя тези хора да загинат, а връзкарите да забогатяват!

Той съзерцаваше онова, което беше видял в Минесота: силуета на изоставена фабрика — през дупките в прозорците и покрива ѝ безпрепятствено преминаваше слънчевата светлина, а на вратата ѝ все още висяха останки от надпис: Компания за комбайни „Уорд“.

— Да, знам — каза той. — Ще ги спасим тази зима, но мародерите ще ги разкъсат догодина. Поне ще ги спасим тази зима... Както и да е, затова не мога да ти продам на черно релси. Не и в обозримо бъдеще — а ни е останало само то. Не знам каква е ползата да храниш една страна, ако тя ще изгуби железниците си? А каква е ползата от железници, когато няма храна? Каква е ползата, така или иначе?

— Няма проблем, Ханк. Ще издържим с наличните релси... — тя спря.

— Месец?

— Цяла зима, надявам се.

Писклив глас от една съседна маса прорязва тишината, те се обърнаха и видяха един мъж, който се държеше изплашено, като притиснат в ъгъла гангстер, който всеки момент ще извади пистолет.

— Това е акт на антисоциално разрушение! — се зъбеше той на някакъв кисел събеседник. — Във време, когато има такъв отчаян недостиг на мед! Не можем да го позволим! Не можем да позволим да е вярно!

Риърдън се извърна рязко и погледна града.

— Бих дал всичко, за да разбера къде е — тихо каза той. — Само да знам къде е, точно сега, в този момент.

— Какво би направил, ако знаеше?

Той отпусна ръка в знак, че е безполезно.

— Не бих опитал да ида при него. Единственото уважение, което все още мога да му отдам, е да не го моля за прошка, когато прошката не е възможна.

Замълчаха. Заслушаха се в гласовете наоколо, чуваха отломъците от паника, които сякаш хвърчаха из луксозното помещение. Тя не беше забелязала, че едно и също присъствие беше като невидим гост на всяка маса, че една и съща тема прозираше през всеки друг опит за разговор. Хората седяха не точно свити и прегърбени, а сякаш им се струваше, че стаята е твърде широка и открита — стая от стъкло, синьо кадифе, алуминий и нежна светлина. Изглеждаха, сякаш бяха стигнали до тук с цената на безкрайни увъртания — за да се престорят, че все още водят цивилизовано съществуване, — но актът на първобитно насилие беше отпратил света им на открито и повече не можеха да си позволят да не виждат.

— Как е могъл? Как е могъл? — изискваше сприхаво и с ужас една жена. — Няма право да го прави!

— Било е инцидент — каза млад мъж с насечен глас и аура на държавен служител. — Било е верига от съвпадения, както лесно може да докаже всяка статистическа вероятностна крива. Не е патриотично да се разпространяват слухове, преувеличаващи силата на враговете на народа.

— Правилното и грешното са добра тема за академични разговори — каза една жена с глас на учителка и уста на пияница, — но как може някой да вземе идеите си толкова насериозно, че да разруши цяло състояние, когато хората имат нужда от него?

— Не разбирам — с разтреперан и горчив глас каза един възрастен мъж. — След векове усилия да се овладее вродената бруталност на човека, след векове преподаване, обучаване и индоктриниране на мекота и хуманност!

Сащисан женски глас се издигна неуверено и затихна:

— Мислех, че живеем в епохата на братство...

— Страх ме е — повтаряше младо момиче. — Страх ме е... о, не знам! Просто ме е страх...

— Не може да го е направил!

— Направил го е!

— Ама защо?

— Отказвам да повярвам!

- Нечовешко е!
- Ама защо?
- Безполезен плейбой!
- Ама защо?

Приглушеният вик на една жена в другия край на стаята и някакъв полуосъзнат сигнал в периферията на зрителното поле на Дагни я достигнаха едновременно и я накараха да се извърне и да погледне града. Календарът се задвижваше от един механизъм, заключен в помещение зад екрана, и прожектираше един и същи филм година след година, въртейки непрестанно датите, в неизменен ритъм, и се задвижваше единствено в полунощ. Скоростта, с която се обърна Дагни, ѝ позволи да види явление, толкова неочаквано, колкото и ако някоя планета беше обърнала орбитата си в небето: видя думите „2 септември“ да тръгват нагоре и да изчезват отвъд ръба на екрана. След това — написани на огромната страница, спирайки времето, като последно съобщение към света в последния негов двигателен център, какъвто беше Ню Йорк — тя видя редове, написани с остър, самоуверен почерк: „Братлета, изпросихте си го! Франсиско Доминго Карлос Андрес Себастиан д'Анкония“. Тя не разбра веднага кой шок е по-голям: дали от вида на съобщението или от звука от смеха на Риърдън — Риърдън, изправен така, че стаята да го вижда и чува, се смееше над паникьосаните им стонове, смееше се като поздрав, като сбогуване, като благодарност за подаръка, който се беше опитал да отхвърли — облекчено, победоносно, отказвайки се.

* * *

Вечерта на 7 септември един меден кабел се скъса в Монтана и спря двигателя на товарен кран на едно разклонение на „Тагарт трансконтинентал“ при медната мина „Станфорд“. Мината работеше на три смени, дните и нощите ѝ се сливаха в една-единствена битка да не се губи нито минута, нито парченце мед, което можеше да се изстиска от склона на планината в индустриалната пустиня на страната. Кранът се счупи, докато товареше влак; спря рязко и увисна неподвижно на фона на вечерното небе, между редица празни вагони и купчини руда, които вече не можеха да се помръднат.

Хората от железницата и от мината спряха, стреснати: откриха, че сред цялото им сложно оборудване, сред свределите, двигателите, кулите, деликатните клапи, огромните прожектори, които светеха в шахтите и по терасите на планината, нямаше кабел, за да се поправи крана. Спряха като хора на океански лайнер, задвижван от генератори от по десет хиляди конски сили, който загиваше заради липсата на една безопасна игла.

Началникът на гарата, млад мъж с ловко тяло и рязък глас, свали кабелите на електричеството от сградата и подкара отново крана. И докато рудата продължаваше да трополи и да пълни вагоните, светлината на свещите от прозорците на гарата трепереше и пробиваше мрака.

— Минесота, Еди — мрачно каза Дагни и затвори чекмеджето със специалния списък. — Кажи на централата в Минесота да изпратят половината си запаси от кабел в Монтана.

— За Бога, Дагни! Наближава най-усилната жертва...

— Ще се справят... мисля. Не можем да изгубим и един доставчик на мед.

— Ама аз получих! — изкрещя Джеймс Тагарт, когато тя му напомни още веднъж. — Получих за теб най-високия приоритет за медни кабели, първа поръчка, най-високия порцион, дадох ти всички карти, сертификати, документи и официални искания, какво друго искаш?

— Медни кабели.

— Направих всичко, което можах! Никой не може да ме държи отговорен!

Тя не оспори. Следобедният вестник лежеше на бюрото му и тя се взираше в една статия на последната страница: извънреден щатски данък е приет в Калифорния за облекчаване на безработните в размер на петдесет процента от brutните приходи на всички местни корпорации, дължими преди останалите данъци; нефтените компании в Калифорния бяха напуснали бизнеса.

— Не се притеснявайте, господин Риърдън — каза мазен глас по телефона от Вашингтон, — просто исках да ви уверя, че няма нужда да се притеснявате.

— За какво? — попита объркано Риърдън.

— За временните неприятности в Калифорния. Ще ги оправим за нула време, беше акт на незаконно неподчинение, щатското правителство няма право да налага местни данъци в ущърб на националните, ще договорим незабавно справедливи условия, но ако същевременно бъдете смутен от някаква непатриотични слухове за петролните компании в Калифорния, просто исках да ви кажа, че „Риърдън стийл“ е в най-високата категория за жизнени нужди, с първо по ред право върху всеки петрол в страната, най-високата категория, господин Риърдън, така че само исках да знаете, че няма да имате никакви проблеми с горивото тази зима!

Риърдън затвори телефона, намръщи се загрижено, но не заради проблема с горивата и края на калифорнийските нефтени полета — подобни нещастия бяха станали обичайни, — а заради факта, че плановиците във Вашингтон намират за нужно да го умилюват. Това беше нещо ново и той се чудеше какво може да значи. През всичките години на битки той се беше научил, че не е трудно да се справя с очевидно безпричинната враждебност, но че очевидно безпричинната загриженост беше грозна опасност. Същото учудване го порази отново, когато, вървейки по една алея между сградите, видя една прегърбена фигура, чиято поза изразяваше едновременно наглост и очакване да бъде премазана: беше брат му Филип.

Откак се беше преместил във Филадельфия, Риърдън не беше посещавал бившия си дом и не беше чул и дума от семейството си, чийто сметки продължаваше да плаща. Тогава, неочаквано, на два пъти през последните няколко седмици — беше зърнал Филип да се мотае из завода без видима причина. Не можеше да разбере дали Филип дебне да го избегне или чака да привлече вниманието му — изглеждаше като двете. Не можа да проследи целта на Филип — само някаква неразбираема загриженост, каквато Филип никога не беше показвал преди. Първия път, на удивения му въпрос:

— Ти пък какво правиш тук?

Филип беше казал мъгляво:

— Ами аз знам, че не обичаш да идвам в кабинета ти.

— Какво искаш?

— О, нищо... но... майка се притеснява за теб.

— Майка може да ми се обади по всяко време.

Филип не беше отговорил, но беше продължил да го разпитва, с неубедителна небрежност, за работата, здравето, бизнеса — въпросите заобикаляха целта, защото не се отнасяха до бизнеса, а по-скоро до отношението му към бизнеса. Риърдън го беше отрязал и го беше изгонил, но у него остана дребно, дразнещо чувство за инцидент, останал без обяснение. Втория път Филип каза само като единствено обяснение:

— Просто искаме да знаем как си.

— Кое е това „ние“?

— Ами... майка и аз. Сега са трудни времена, и... е, майка иска да знае как се чувстваш покрай всичко това.

— Кажи й, че никак.

Думите сякаш бяха поразили Филип по някакъв странен начин, като че това беше единственият отговор, от който той се ужасяваше.

— Махай се оттук — уморено беше му наредил Риърдън — и следващия път, когато поискаш да ме видиш, си запиши среща и ела в кабинета ми. Но не идвай, освен ако нямаш нещо за казване. Това не е място, където се обсъждат чувства, било моите, било нечи и други.

Филип не беше се обаждал за среща, но отново беше там, прегърбен на фона на гигантските силуети на пещите, с виновен и превзет израз, сякаш слухтеше и се шляеше.

— Ама аз наистина имам нещо за казване! Наистина! — побърза да извика той в отговор на гневното смръщване на Риърдън.

— Защо не дойде в кабинета ми?

— Ти не ме искаш в кабинета си.

— И тук не те искам.

— Ама аз само... само се опитвам да проявявам разбиране и да не отнемам от времето ти, когато си толкова зает, и... много си зает, нали?

— И?

— Ами... просто исках да те хвана в свободен момент... да говоря с теб.

— За какво?

— Аз... имам нужда от работа.

Каза го войнствено и се отдръпна леко. Риърдън го гледаше неразбиращо.

— Хенри, искам работа. Искам да кажа тук, в завода. Искам да ми дадеш да правя нещо. Имам нужда от работа, трябва да изкарвам прехраната си. Писна ми от милостиня — той се опитваше да каже нещо, в гласа му личаха едновременно обида и молба, сякаш необходимостта да оправдае молбата беше несправедливо наказание. — Искам собствена прехрана, не те моля за милост, моля те само да ми дадеш шанс!

— Това е фабрика, Филип, не зала за хазарт.

— А?

— Тук не даваме шансове и не се възползваме от тях.

— Ама аз те моля да ми дадеш работа!

— Защо да го правя?

— Защото имам нужда от нея!

Риърдън посочи червените потоци пламък, които изригваха от черния силует на една пещ и избухваха безопасно на четиристотин стъпки разстояние — въплъщавайки в стомана, глина и пара мисълта, която стоеше зад тях.

— Аз имах нужда от тази пещ, Филип. Не нуждата ми я даде.

Филип като че не беше чул.

— Официално не бива да наемаш никого, но това е само техническа подробност, ако ме вземеш, моите приятели ще го одобрят без никакви неприятности, и... — нещо в очите на Риърдън го накара да спре рязко и да попита с гневно нетърпение: — Какво има пък сега? Какво нередно казах?

— Онова, което не каза.

— Моля?

— Онова, което се гърчиш да остане неизречено.

— Какво?

— Че няма да си ми от никаква полза.

— За това ли... — започна Филип с автоматичния си тон на правдиво възмущение, но спря и не довърши.

— Да — с усмивка каза Риърдън, — първо за това мисля.

Очите на Филип потънаха някъде — когато проговори, гласът му звучеше така, сякаш хващаше опипом случайни, несвързани изречения:

— Всеки има право на препитание... Аз как да го получа, ако никой не ми дава шанс?

— А аз как получих моето?
 — Не съм се родил като собственик на стоманодобивен завод.
 — Ами аз? Мога да правя всичко, което и ти — ако ме научиш.
 — Мен кой ме е учил?
 — Защо го повтаряш непрекъснато? Не говоря за теб.
 — Аз говоря.
 След миг Филип промърмори:
 — Теб какво те е грижа? Не става въпрос за твоята прехрана!
 Риърдън посочи фигурите на мъжете на светлината на пещта.
 — Можеш ли да правиш това, което правят те?
 — Не виждам какво...
 — Какво ще стане, ако те сложа там и ти съсипеш цяла пещ стомана?
 — Кое е по-важно, проклетата ти стомана или това да ям?
 — Как предлагаш да ядеш, ако стоманата не се излее?
 Лицето на Филип се сви в упрек.
 — Не съм в състояние да споря с теб сега, тъй като силата е на твоя страна.
 — Ами недей тогава.
 — А?
 — Затваряй си устата и се махай.
 — Ама аз исках да кажа... — той спря.
 Риърдън се разсмя.
 — Искаше да кажеш, че аз трябва да си затварям устата, защото силата е на моя страна, и трябва да отстъпя пред теб, защото нямаш никаква сила, нали?
 — Това е ужасно жесток начин за изразяване на морален принцип.
 — Но точно това означава твойт морален принцип, нали?
 — Не можеш да обсъждаш морала с материалистичен език.
 — Обсъждаме работата в стоманодобивен завод — и да знаеш, че това е доста материалистично място!

Тялото на Филип се стегна незабележимо, очите му се изцъклиха леко — сякаш от страх от мястото наоколо, от възмущение от вида му, от усилие да не признава реалността му. Каза меко, упорито, хленчейки — все едно произнасяше вуду заклинание:

— Моралният императив, който е общоприет в наше време, е, че всеки човек има право на работа — гласът му се повиши: — Имам право на работа!

— Така ли? Ами добре, възползвай се от правата си.

— А?

— Вземи си работа. Откъсни си я от храстите, където мислиш, че расте.

— Ама исках да кажа...

— Искаш да кажеш, че не расте там? Че имаш нужда от нея, но не можеш да я създадеш? Искаш да кажеш, че имаш право на работа, която аз трябва да създам за теб?

— Да!

— Ами ако не го направя?

Тишината се точеше секунда след секунда.

— Не те разбирам — каза Филип; гласът му съдържаше гневното учудване на човек, който рецитира репликите на стара роля, но непрекъснато получава грешни отговори. — Не разбирам защо вече не може да се говори с теб. Не разбирам що за теория ми излагаш, и...

— О, напротив, разбираш.

Сякаш отказвайки да повярва, че формулите могат да не проработят, Филип избухна:

— От кога си се заел с абстрактна философия? Ти си просто бизнесмен, не си квалифициран да се занимаваш с принципни въпроси, трябва да оставиш това на експертите, които от векове твърдят...

— Стига, Филип. Какъв е номерът?

— Номер?

— Откъде дойде тази внезапна амбиция?

— Ами във времена като днешните...

— Какви времена?

— Ами всеки човек има право на средства за съществуване... право да не го отхвърлят... Когато нещата са несигурни, човек трябва да има някаква сигурност... някаква опора... Искам да кажа, че в такова време, ако нещо се случи с теб, аз няма да имам...

— Какво очакваш да ми се случи?

— О, нищо, нищо! — викът беше странно, неразбираемо искрен.
— Нищо не очаквам... Ами ти?

— Какво например?

— Откъде да знам? Но аз имам единствено милостинята, която ти ми даваш, а... а можеш да решиш друго във всеки един момент.

— Мога.

— А аз нямам никакъв контрол върху теб.

— Защо ти отне толкова много години да го разбереш и да започнеш да се притесняваш? Защо сега?

— Защото... защото си се променил. Някога... имаше чувство на дълг и морална отговорност, но... но го губиш. Губиш го, нали?

Риърдън го изучаваше мълчаливо; имаше нещо странно в начина, по който Филип се приплъзваше към въпросите — сякаш думите му бяха случайни, но прекалено небрежни, а леко настойчивите въпроси бяха ключ към целта му.

— Ще се радвам да махна товара от раменете ти, ако съм товар! — сопна се внезапно Филип. — Просто ми дай работа и съвестта ти няма да те гризе за мен повече!

— Не ме гризе.

— Точно това имам предвид! Не ти пука. Не ти пука какво ще стане с всички ни, нали?

— С кои?

— Ами... с майка и мен и... с човечеството като цяло. Но аз няма да призовавам доброто в теб. Знам, че си готов да ме изхвърлиш във всеки един момент, така че...

— Лъжеш, Филип. Не за това си притеснен. Ако беше така, щеше да искаш някоя пара, а не работа или...

— Не! Искам работа! — викът беше почти истеричен. — Не се опитвай де се откупиш с пари! Искам работа!

— Стегни се, въшка такава. Чуваш ли се какви ги приказваш?

Филип изплю отговора си с немощна злоба:

— Не можеш да ми говориш така!

— А ти можеш ли?

— Аз само...

— Да се откупя ли? Защо трябва да се откупувам, вместо да те изритам, както трябваше да направя още преди години?

— В крайна сметка, аз съм ти брат!

— И какво трябва да означава това?

— Човек трябва да има някакви чувства към брат си.

— Ти имаш ли?

Филип се нацупи кисело, не отговори, чакаше; Риърдън го остави да чака. Филип промърмори:

— Трябва... поне... да те е грижа за чувствата ми... но не е.

— А теб грижа ли те е за моите?

— Твоите ли? Твоите чувства? — в гласа на Филип нямаше злоба, а нещо по-лошо: искрено, изпълнено с негодувание учудване. — Ти нямаш чувства. Никога не си чувствал каквото и да е. Никога не си страдал!

Сборът от всички изминали години удари Риърдън в лицето — беше едновременно чувство и образ: онова, което беше изпитал в кабината на първия локомотив по линията „Джон Голт“, после изражението в очите на Филип — светлите, втечнени очи, които представяха най-долната човешка деградация — неоспоримата болка, която изисква да бъде смятана за най-висша стойност, и то с противната наглост на труп към живо същество. Никога не си страдал, обвинително казваха очите — докато той виждаше онази нощ в кабинета си, когато му бяха отнети мините; онзи момент, в който беше подписал удостоверението за дарение и беше предал Риърдънов метал; онзи месец в самолета, с който търсеше останките на Дагни. Никога не си страдал, казваха му очите със самодоволно презрение, докато той си спомняше чувството на горда непорочност, с което се беше борил да преживее тези моменти, отказвайки да се предаде на болката — чувство, породено от любовта му, от предаността му, от знанието, че радостта е целта на съществуването, че радостта не бива да се потъпква, а да се достигне, и е акт на предателство да позволи видението му да се удави в блатото на мъките на момента. Никога не си страдал, казваше му мъртвият, вторачен поглед, никога не си чувствал нищо, защото само страданието е чувство, няма такова нещо като радост, има само болка и липса на болка, само болка и една кръгла нула, когато човек не чувства нищо — аз страдам, съсипан съм от страдание, направен съм от чисто страдание, това е моята чистота, това е моята добродетел, а твое задължение е — защото не си съсипан, не се оплакваш, — твое задължение е да облекчиш болката ми, да нараниш нестрадащото си тяло, за да закърпиш моето, да срежеш нечувствителната си душа, за да може моята да спре да чувства, и ще постигнем окончателния идеал, триумфа над живота, нулата! Той

виждаше естеството на онези, които векове наред не се бяха отказали да проповядват унищожението, виждаше естеството на враговете, с които се беше борил цял живот.

— Филип — каза той, — махай се оттук — гласът му беше като слънчев лъч в морга, беше пряк, сух, нормален глас на бизнесмен, здрав звук, насочен към противник, когото не можеше да удостои с гняв, не дори и със страх. — И дори не се опитвай да влизаш отново в завода, защото ще има заповед да те изхвърлят на всеки портал, ако се опиташ.

— В крайна сметка — каза Филип със сърдит и предпазлив тон, който съдържаше несигурност и заплаха, — мога да накарам приятелите ми да ме назначат на работа тук и да те принудят да го приемеш!

Риърдън се беше обърнал да си ходи, но спря и погледна брат си. Филип схвана внезапното откровение в този поглед не чрез мисълта, а чрез онова тъмно усещане, което беше единственият му способ да осъзнава: изпита чувство на ужас, което сграбчи гърлото му, спусна се надолу и затрепери в стомаха му. Той видя площадката на завода — с виещите се пламъци, със съдовете със стопения метал, които сякаш плуваха в пространството по тънки кабели, с откритите кладенци с цвят на тлеещ въглен, с крановете над главата си, които носеха тонове стомана с невидимата мощност на магнитите, и разбра, че го е страх от това място, страх го е до смърт, че не би дръзнал да мръдне без защитата и водачеството на мъжа пред себе си. После погледна високата, изправена фигура, застанала нехайно пред него, фигура с нетрепващи очи, чиито поглед беше прорязал скали и пламъци, за да построи това място, и разбра колко лесно човекът, когото искаше да принуди, можеше да накара ведро с метал да се излее със секунда порано, или някой кран да пусне товара си малко преди целта си, и от него, от Филип с претенциите, нямаше да остане нищо, а единствената му защита е фактът, че неговият ум би помислил за такива действия, а този на Ханк Риърдън — не.

— Но е по-добре да се разбираме приятелски — каза Филип.

— За теб е по-добре — каза Риърдън и се отдалечи.

Хора, които обожават болката, мислеше си Риърдън, загледан в образа на враговете си, които никога не беше успял да разбере — те са хора, които обожават болката. Изглеждаше чудовищно, но

същевременно — странно лишено от важност. Не чувстваше нищо. Беше като да се опитва да натрупа емоция към неодушевени предмети, като към боклуци, които се търкалят надолу по склона, за да го смажат. Човек може да избяга от свлачището или да построи укрепителни стени, или пък да бъде смазан, но не може да изрази гняв, възмущение или морална загриженост за безчувствените движения на неживото; не, по-лошо, мислеше си той, на анти-живото.

Същото чувство на отдалеченост и равнодушие изпитваше и докато седеше в една съдебна зала във Филаделфия и наблюдаваше как хората извършват движенията, които бяха предназначени да му осигурят развод. Наблюдаваше ги механично да произнасят общи приказки, да рецитират празни фрази и да ги подкрепят с фалшиви доказателства, да играят сложна игра и да разтягат думите, с които да изкажат факти без значение. Беше им платил, за да го правят, той, комуто законът не даваше никакъв друг начин да спечели свободата си, не му разрешаваше да назове фактите и да пледира истината — закон, който подхвърляше съдбата му не на обективни и обективно определени правила, а на произволната милост на съдия със сбръчкано лице и израз на празно лукавство.

Лилян не присъстваше в съдебната зала; адвокатът ѝ жестикулираше от време на време — с огромна, показна енергичност. Всички знаеха присъдата предварително, знаеха и причините за нея; от години не съществуваха никакви други причини, тъй като нямаше други стандарти, освен каприза. Смятаха, че той е справедлив прерогатив — действаха така, сякаш целта на процедурата беше не да се отсъди по даден случай, а да получат работа; сякаш работата им е да рецитират определени формули, и не включва отговорността да знаят резултатите от тези формули; сякаш съдебната зала беше единственото място, където въпросите за правилно и погрешно са безсмислени, а те — хората, натоварени с раздаването на справедливост — са достатъчно мъдри да знаят, че правосъдие не съществува. Действаха като диваци, изпълняващи ритуал, предназначен да ги освободи от обективната реалност.

Но десетте години на брака му бяха реални, мислеше си той, и това бяха хората, които имаха властта да разполагат с него, да решат дали ще има шанс за удовлетворение на земята или ще бъде осъден на мъчение до края на живота си. Той си спомняше безмилостния

респект, който беше изпитвал към брачния си договор, към всичките си договори и законови задължения — и видя що за законност се очакваше да обслужва съвестното им съблюдаване.

Забеляза, че чучелата в съдебната зала бяха го погледнали в самото начало лукаво и проникателно — като съзаклятници, споделящи обща вина, сякаш бяха взаимно недосегаеми за морален упрек. После, когато забелязаха, че той е единственият в стаята, който гледа твърдо в очите на всички, той видя възмущението да нараства в очите им. С неверие осъзна какво се очаква от него: той, жертвата, окован, вързан, със запушена уста, оставен без друг изход освен подкупа, се очакваше да вярва, че фарсът, който си беше купил, е правен процес, че указите, които го поробваха, имат морална валидност, че е виновен в корумпиране на безупречните пазители на правосъдието, и че вината е негова, а не тяхна. Беше като да обвиняват жертвата на нападение, че е уронила безупречната репутация на разбойника. И все пак, мислеше си той, през всичките поколения на политическо изнудване не бюрократите-грабители бяха поели вината, а окованите индустриалци; не хората, които продаваха евтино услуги на закона, а тези, които бяха принудени да ги купуват. И през всичките тези поколения на кръстоносни походи срещу корупцията лекарството винаги е било не освобождаването на жертвите, а даването на по-широки пълномощия за изнудване на насилниците. Единствената вина на жертвите, мислеше си той, е, че са го приемали като вина.

Когато излезе от съдебната зала под ледения дъждец на сивия следобед, той се почувства така, сякаш се беше развел не само с Лириан, а и с цялото човешко общество, което подкрепяше процедурата, на която беше станал свидетел. Лицето на адвокатата му, възрастен мъж от старата школа, изглеждаше така, сякаш му се искаше силно да си вземе вана.

— Слушай, Ханк — беше единственият му коментар, — има ли нещо, което мародерите да искат на всяка цена да приберат от теб точно сега?

— Не знам за такова нещо. Защо?

— Цялата работа мина твърде гладко. Имаше няколко пункта, в които очаквах натиск и намек за нещо допълнително, но момчетата ги подминаха и не се възползваха. Струва ми се, че са получили заповеди

от много високо място да се отнасят към теб нежно и да те оставят на мира. Да не планират нещо ново срещу завода?

— Не знам за такова нещо — каза Риърдън и с учудване чу в ума си: и не ме интересува.

Същия следобед в завода видя дългнестото, тромаво тяло на Дойката да тича към него със странна смесица от безцеремонност, несръчност и решителност.

— Господин Риърдън, искам да говоря с вас — гласът му беше различен, непривично твърд.

— Давай.

— Има нещо, за което искам да ви помоля — лицето на момчето беше строго и напрегнато. — Искам да знаете, че знам, че трябва да ми откажете, но все пак искам да ви помоля за това... и... ако е твърде нахално, просто ми кажете да вървя по дяволите.

— Добре. Пробвай.

— Господин Риърдън, бихте ли ми дали работа? — усилието да звучи нормално издаваше дните на измъчване над въпроса.

— Искам да напусна това, което върша, и да започна да работя. Искам да кажа, истинска работа, в производството на стомана, както едно време си мислех, че съм започнал. Искам да изкарвам парите си. Писна ми да съм дървеница.

Риърдън не можа да се сдържи да не се усмихне и да му напомни с цитат:

Защо да използваме такива думи, неабсолютни? Ако не използваме грозни думи, няма да има грозота, и... — но той видя отчаяната искреност в лицето на момчето и спря, а усмивката му изчезна.

— Наистина го мисля, господин Риърдън. Знам какво означава думата и това е точната дума. Писна ми да ми се плаща с вашите пари, само за да правя невъзможно за вас изобщо да правите пари. Знам, че всеки, който работи днес, е само кретен за копелетата като мен, но... дяволите да го вземат, по-добре да съм кретен, ако това е единственият избор! — гласът му се беше повишил до вик. — Извинете, господин Риърдън — твърдо каза то и погледна встрани. След секунда се върна към вдървения си, лишен от емоция тон: — Искам да се измъкна от тоя рекет със заместник-директора по разпределението. Не знам от каква полза мога да ви бъда, имам колежанска диплома по металургия, но тя

не струва колкото хартията, на която е напечатана. Но мисля, че съм научил това-онова за работата през двете години, в които бях тук, и ако изобщо можете да ме използвате, като метач или товарач или каквото друго ми поверите, ще им кажа къде да си заврат заместник-директорския пост и ще дойда да работя още утре, другата седмица, веднага или когато кажете — той избягваше да поглежда Риърдън, но не за да се измъкне, а сякаш нямаше право на това.

— Защо те беше страх да ме попиташ? — меко попита Риърдън. Момчето го погледна с възмущение и учудване, сякаш отговорът беше очевиден.

— Защото след начина, по който започнах тук и начина, по който действах, след онова, което представлявах — ако дойда и ви моля за услуга, трябва да ми избиеят зъбите!

— Ти си научил доста за двете години, през които беше тук.

— Не, аз... — то погледна Риърдън, разбра, отмести поглед и каза вдървено: — Да... ако наистина го мислите.

— Слушай, хлапе, бих ти дал работа незабавно и бих ти поверил нещо повече от работа на метач, ако зависеше от мен. Но забрави ли Комисията по унификация? Не ми е разрешено да те наемам, а ти не можеш да напускаш. Разбира се, хора напускат през цялото време, а ние наемаме други под фалшиви имена с измислени документи, които доказват, че са работили тук от години. Знаеш го и ти благодаря, че си държиш устатата затворена. Но да не мислиш, че ако те наема така, твоите приятелчета във Вашингтон ще го пропуснат?

Момчето бавно поклати глава.

— Да не мислиш, че ако напуснеш тяхната служба и станеш метач, те няма да разберат причините?

Момчето кимна.

— Биха ли те пуснали?

Момчето поклати глава. След миг каза с отчаян и учуден тон:

— Не бях помислил за всичко това, господин Риърдън. Забравих за тях. Мислех си само дали вие ще ме искате или не и че единственото нещо, което има значение, е вашето решение.

— Знам.

— А и... всъщност това е единственото, което има значение.

— Да, всъщност е така.

Устата на момчето се изкриви внезапно в кратка, безрадостна усмивка.

— Май съм вързан по-здраво от всеки кретен...

— Да. Няма какво да направиш сега, освен да подадеш молба до Комисията по унификация да ти позволи да смениш работата си. Аз ще я подкрепя, ако искаш да пробваш, само че не мисля, че ще ти разрешат. Не мисля, че ще ти позволят да работиш за мен.

— Не. Няма.

— Ако маневрираш и лъжеш достатъчно, могат да ти позволят да се преместиш на частна работа, само че в някоя друга стоманодобивна компания.

— Не! Не искам да ходя другаде! Не искам да напускам това място! — то стоеше и гледаше невидимата пара на дъжда над пламъците на пещите. След малко каза тихо: — Май е по-добре да се стегна. По-добре да бъда заместник-мародер. Освен това, ако напусна, Бог знае какво копеле ще ви натресат на мое място! — извърна се. — Готвят нещо, господин Риърдън. Не знам какво е, но се готвят да ви подхвърлят нещо.

— Какво?

— Не знам. Но наблюдават всяко освободено място през последните седмици, всеки дезертьор, и вмъкват някой от собствената си банда. Доста гадна банда — някои от тях са истински гангстери, за които мога да се закълна, че не са стъпвали в завод за стомана преди. Получих заповед да назнача колкото се може повече „наши момчета“. Не ми казват защо. Не знам какво планират. Опитах се да ги надхитря, но са доста внимателни. Не мисля, че ми вярват вече. Май губя правилното отношение. Знам само, че готвят нещо тук.

— Благодаря за предупреждението.

— Ще се опитам да разбера какво е. Ще направя всичко възможно, за да го хвана навреме — то се извърна рязко и тръгна, но спря. — Господин Риърдън, ако зависеше от вас, щяхте ли да ме наемете?

— Щях, с удоволствие и веднага.

— Благодаря, господин Риърдън — каза то, тихо и сериозно, и се отдалечи. Риърдън остана загледан в него, виждайки със съчувстваща усмивка какво отнася със себе си като утеха един бивш релятивист, бивш прагматик, бивш аморалист.

* * *

Следобеда на 11 септември един меден кабел се скъса в Минесота и спря лентите на машината за товарене на жито на малката провинциална гара на „Тагарт трансконтинентал“. Поток от жито течеше по магистралите, пътищата, изоставените черни пътища, и изпразваше хиляди акри орна земя върху крехките диги на железопътните гари. Движеше се денем и нощем, първите ручейчета се събираха в потоци, после в реки, после в потоп, движеше се с парализирани камиони с кашлящи, туберкулозни мотори, с каруци, теглени от остарелите скелети на гладни коне, с волски каруци, чрез мъжеството и последната енергия на хората, които бяха преживели две години бедствия, за да празнуват награда от реколтата тази есен. Хората, които бяха закърпили камионите и каруците си с жици, одеяла, въжета и бяха прекарвали много безсънни нощи, за да ги накарат да издържат още едно пътуване, да пренесат зърното и да се разпаднат в крайната точка, но да дадат на собствениците си шанс за оцеляване.

Всяка година по това време едно друго раздвижване из страната тракаше, влачейки товарни вагони от всички кътчета на континента към централната гара на „Тагарт трансконтинентал“ в Минесота — тракането на влакови колелета, предшествашо скърцането на вагоните, като изпреварило звука, строго планирано ехо, разпределено във времето така, че да посрещне прилива на реколтата. Централата в Минесота дремеше цяла година, но се събуждаше за буен живот в седмиците на жътвата — четиринайсет хиляди товарни вагона задръстваха депата всяка година, а този път се очакваха петнайсет хиляди. Първият влак с жито беше започнал да насочва потока към гладните мелници, към пекарните и към стомасите на нацията — но всеки влак, вагон и складов транспортър бяха важни и нямаше нито минута време, нито инч място за губене.

Еди Уилърс наблюдаваше лицето на Дагни, докато тя преглеждаше документите в папката за спешни случаи — можеше да разбере съдържанието им само по изражението ѝ.

— Терминалът — спокойно каза тя, щом затвори папката. — Обади се долу на терминала и кажи да изпратят половината си запаси в Минесота.

Еди не каза нищо и се подчини. Не каза нищо и на сутринта, когато сложи на бюрото ѝ телеграма от офиса на „Тагарт“ във Вашингтон, с която ги уведомяваха за директива, с която, поради критичния недостиг на мед, се нареждаше на правителствените служби да конфискуват всички медни мини и да ги управляват като обществен ресурс.

— Е — каза тя и хвърли телеграмата в кошчето, — това е краят на Монтана.

Не каза нищо, когато Джеймс Тагарт ѝ съобщи, че издава заповед за откочане на всички вагон-ресторанти от влаковете.

— Вече не можем да си ги позволим — обясни той, — винаги сме губили пари с проклетите ресторанти, и когато вече няма храна, когато истинските ресторанти затварят, защото не могат да намерят и фунт конско месо никъде, как могат железниците да го направят? Пък и защо, по дяволите, да трябва да храним пътниците? Имат късмет, че ги транспортираме, иначе щяха да пътуват с волски каруци! Да си носят храна, нас какво ни интересува? Нали не могат да вземат друг влак!

Телефонът на бюрото ѝ се беше превърнал от работен в алармен — гласът на бизнеса беше подменен от отчаяни викове за помощ.

— Госпожице Тагарт, нямаме кабели!

— Пирони, госпожице Тагарт, обикновени пирони, можете ли да кажете на някого да ни прати плик пирони?

— Можете ли да намерите някаква боя, госпожице Тагарт, някаква водоустойчива боя, където и да е?

Но трийсет милиона долара субсидия от Вашингтон бяха налята в Соения проект — огромно количество земя в Луизиана, където зрееше реколта от соя, защитена и организирана от Ема Чалмърс, за да се променят хранителните навици на нацията. Ема Чалмърс, известна повече като Мамчето на Кип, беше стара социоложка, която беше висяла във Вашингтон години наред, както други жени на нейните години и с нейната настройка висяха в баровете. По някаква причина, която никой не можеше да назове, смъртта на сина ѝ в тунела ѝ беше придала във Вашингтон мъченически ореол, утежнен допълнително от скорошното ѝ обръщане към будизма.

Соята е много по-издръжливо, хранително и икономично растение от всички тия екстравагантни храни, които нашата

прахосническа и разглезена диета ни е научила да очакваме — беше казала мамчето на Кип по радиото; гласът ѝ винаги звучеше така, сякаш се разпада на капки, но не вода, а майонеза. — Соята е отличен заместител на хляба, месото, зърнените храни и кафето, и ако всички бъдем принудени да приемем соята като основна храна, това ще реши националната хранителна криза и ще позволи да нахраним повече хора. Най-добрата храна за най-много хора, това е моят девиз. Във време на отчаяна обществена нужда наш дълг е да пожертваме луксозните си вкусове и да извоюваме с храненето си пътя към просперитета, като се адаптираме към проста, здравословна храна, с която народите на Изтока са живели благородно векове наред. Има много неща, които да научим от народите на Изтока.

— Медни тръби, госпожице Тагарт, можете ли да ни намерите медни тръби отнякъде? — молеха се гласовете по телефона.

— Клинове, госпожице Тагарт!

— Отвертки, госпожице Тагарт!

— Електрически крушки, госпожице Тагарт, не можем да намерим електрически крушки никъде, на двеста мили наоколо!

Но службата за съблюдаване на морала похарчи пет милиона долара за Народната опера, която пътуваше из страната и изнасяше безплатни представления на хора, които, с едно хранене на ден, не можеха да си позволят да хабят енергия, за да ходят до операта. Седем милиона долара бяха дадени на психолог, натоварен с проект за разрешаване на световната криза чрез изследвания в областта на братската любов. Десет милиона долара бяха дадени на производител на нова електронна запалка, но вече нямаше цигари по магазините. На пазара имаше фенерчета, но не и батерии; радиоапарати, но не и тръби; имаше фотоапарати, но не и филми. Производството на самолети беше „временно прекратено“. Въздушният транспорт за частни цели беше забранен и беше запазен изключително за мисии от „обществена нужда“. Индустриалец, който пътуваше, за да спаси фабриката си, не се смяташе за обществено нужен и не можеше да се качи на самолет; държавен служител, тръгнал да събира данъци, се смяташе и можеше.

— Хората крадат болтове и гайки от релсите, госпожице Тагарт, крадат ги нощем, а запасите ни свършват, складът на централата е празен, какво да правим, госпожице Тагарт?

Но в Народния парк във Вашингтон беше разположен супер-цветен еднометров телевизионен екран за туристите, в Държавния научен институт беше започнат строежът на супер-циклотрон за изучаването на космическите лъчи, който трябваше да бъде завършен след десет години.

— Проблемът със съвременния свят — каза по радиото доктор Робърт Седлър на церемонията по откриването на строителната площадка на циклотрона — е, че твърде много хора мислят твърде много. Това е причината за всичките ни настоящи страхове и съмнения. Едно просветено гражданство би следвало да изостави суеверното обожание на логиката и остарялото облягане на разума. Също както лаиците оставят медицината на лекарите и електрониката на инженерите, така и хората, които не са квалифицирани да мислят, трябва да оставят мисленето на експертите и да вярват във върховния авторитет на тези експерти. Само експертите са в състояние да разбират откритията на модерната наука, които доказват, че мисленето е илюзия, а разумът — мит.

— Тази епоха на мизерия е Божието наказание към човека за греха да разчита на ума си! — лаеха триумфиращите гласове на мистиците от всички видове и секти, по уличните ъгли, в протеклите от дъжда палатки, в рушащите се храмове. — Тези мъки за света са резултат от опита на човека да живее съгласно разума! Ето докъде ви доведоха мисленето, логиката и науката! И няма да има спасение, докато хората не разберат, че смъртният им ум е безсилен да реши проблемите им и не се върнат към вярата, вярата в Бога, вярата във върховния авторитет!

А всеки ден срещу нея заставаше окончателният продукт на всичко това, наследникът, получателят — Къфи Мийгс, човекът, глух за мисълта. Къфи Мийгс крачеше из кабинетите на „Тагарт трансконтинентал“ с полувоенно сако и шляпаше с лъскаво кожено куфарче по лъскавите си кожени крачоли. Носеше автоматичен пистолет в единия си джоб и заешки крак — в другия.

Къфи Мийгс се опитваше да я избягва — отношението му беше отчасти присмехулно, сякаш я смяташе за непрактичен идеалист, отчасти суеверно и почтително, сякаш тя притежаваше някаква неразбираема сила, с която той предпочиташе да не се забърква. Държеше се така, сякаш нейното присъствие не се вписваше в неговата

представа за железопътна компания, но като че единствено него не дръзваше да предизвика. В отношението му към Джим имаше нетърпение и възмущение — сякаш беше дълг на Джим да се разпрavera с нея и да защитава него. Както той очакваше Джим да поддържа железницата в движение и да го остави свободен за действия от по-практичен характер, така очакваше да държи и нея на линия, като част от оборудването.

Отвъд прозореца на кабинета ѝ, като парче лепенка, сякаш залепено върху рана в небето, страницата на календара висеше празна в далечината. Календарът така и не беше поправен от нощта на сбогуването на Франсиско. Официалните лица, които се бяха втурнали към кулата онази нощ, бяха разбили мотора на календара и бяха откъснали филма от проектора. Бяха намерили мъничкото квадратче със съобщението на Франсиско, залепено върху лентата с дните, но кой го беше залепил, кой беше влязъл в заключената стая, кога и как — така и не разбраха трите комисии, които още разследваха случая. Сякаш в очакване на резултата от техните усилия, календарът висеше празен и неподвижен над града.

Празен беше и следобедът на 14 септември, когато телефонът в кабинета ѝ звънна.

— Мъж от Минесота — каза секретарката ѝ. Тя я беше предупредила, че ще приема всички подобни разговори. Това бяха молби за помощ и единственият ѝ източник на информация. Във време, в което официалните представители на железницата издаваха само звуци, предназначени да предотвратят общуването, гласовете на безименните хора бяха единствената ѝ връзка със системата, последните искрици разум и измъчена почтеност, които проблясваха по безкрайните коловози на „Тагарт“.

— Госпожице Тагарт, не е моя работа да ви се обаждам, но никой друг няма да го направи — каза този път гласът по жицата; беше млад и твърде спокоен. — След ден-два тук ще се случи нещастие, каквото никога не са виждали, и няма да могат да го крият вече, само че вече ще е твърде късно, а може би и сега е твърде късно.

— Какво е то? Кой сте вие?

— Един от служителите ви в централата в Минесота, госпожице Тагарт. След ден-два влаковете ще спрат да заминават оттук, а вие знаете какво значи това, в средата на жътвата. В разгара на най-

голямата ни жертва. Ще спрат, защото нямаме вагони. Тази година не са ни изпращали товарни вагони за жито.

— Какво казахте? — тя усети минутите, които сякаш отделяха всяка дума в гласа, който не звучеше като нейния.

— Не са изпращани вагони. Досега трябваше да са пристигнали петнайсет хиляди. Доколкото знам, имаме само около осем хиляди. Звъня в централата на района вече седмица. Те ми казват да не се притеснявам. Последния път ми казаха да си гледам проклетата работа. Всяка барака, силос, товарач, склад, гараж и зала за танци по линията са пълни с жито. В товарачната база на Шърман има опашка от камиони и каруци, дълга две мили, която чака направо на пътя. На гара Лейкууд товарният плац е претъпкан с коли, които чакат вече три дни. Продължават да разправят, че това е само временно, че вагоните идват и ще наваксаме. Няма. Защото няма да дойдат никакви вагони. Обадих се на всички, на които можах. Знам само по начина, по който отговарят. Знаят, но никой не иска да го признае. Уплашени са, уплашени са да мърдат, да говорят, да отговарят. Мислят само кой ще опере пешкира, когато реколтата изгние по гарите, а не кой да я превози. Може би вече никой не може. Може би и вие нищо не можете да направите. Но си помислих, че вие сте единственият човек, който ще иска да знае, и че някой трябва да ви каже.

— Аз... — тя си пое с усилие дъх. — Разбирам... Кой сте вие?

— Името няма значение. Когато затворя, ще дезертирам. Не искам да остана тук и да видя какво ще стане. Не искам да участвам повече. Успех, госпожице Тагарт.

Тя чу щракането.

— Благодаря — каза тя на празната слушалка.

Следващия път, когато забеляза кабинета около себе си и си позволи да чувства, беше на обяд на следващия ден. Стоеше в средата на кабинета и прокарваше вдървените си пръсти през кичур коса, опитвайки се да го махне от лицето си, и за миг се запита къде е и какво е невероятното нещо, което се беше случило през последните двайсет часа. Изпитваше ужас и знаеше, че го изпитва още от първите думи на човека по телефона, само че не беше имала време да го осъзнае. От последните двайсет часа в ума ѝ не беше останало много, само разпръснати парчета, свързани от единствената константа, която ги беше направила възможни — меките, отпуснати лица на хората,

които се бореха да скрият от себе си, че знаят отговорите на въпросите, които тя задаваше. От момента, в който ѝ казаха, че управителят на отдела за товарни вагони е извън града от седмица и не е оставил адрес, на който да може да го намери, тя знаеше, че докладът на човека от Минесота е верен. После дойдоха лицата на помощниците в отдела за товарни вагони, които нито го потвърждаваха, нито го отричаха, а непрекъснато ѝ показваха документи, заповеди, формуляри, карти, по които имаше английски думи, но не и връзка или разбираеми факти.

— Изпратени ли са товарни вагони в Минесота?

— Формуляр 357W е попълнен с всички данни, както е изискано от службата на координатора с оглед на инструкциите на контролора и изискванията на Директива 11-493.

— Изпратени ли са товарни вагони в Минесота?

— Данните за месеците август и септември са обработени от...

— Изпратени ли са товарни вагони в Минесота?

— Моите документи определят местоположението на товарните вагони по щат, дата, класификация и...

— Знаете ли дали вагоните са били изпратени в Минесота?

— Що се отнася до междущатското движение на товарни вагони, бих ви насочил към документацията на господин Бенсън и на...

От документите не можеше да се научи нищо. Имаше внимателни вписвания, всяко от които можеше да има поне по четири значения, с препратки към препратки към последна препратка, която липсваше. Отне ѝ дълго време да открие, че вагоните не са били изпратени в Минесота и че заповедта е дошла от Къфи Мийгс, но кой я беше изпълнил, кой я беше предал, какви стъпки са били предприети и от кои услужливи хора, за да се съхрани видът на обичайна операция, без един-единствен вик на протест, който да привлече вниманието на някой почтен човек, кой беше фалшифицирал докладите и къде бяха отишли вагоните — всичко това изглеждаше невъзможно да се разбере.

През часовете на тази нощ, докато малък, отчаян екип под командването на Еди Уилърс звънеше във всяка районна централа, във всяко депо, работилница, гара, направление и разклонение на „Тагарт трансконтинентал“ за всеки товарен вагон, до който можеха да се доберат, и им нареждаше да разтоварят, свалят, хвърлят всичко и да тръгват незабавно за Минесота, докато се обаждаха на депата, гарите и президентите на всяка мъждукаща железопътна компания по картата,

просейки вагони за Минесота, тя трябваше да проследи от едно страхливо лице към друго страхливо лице къде бяха отишли товарните вагони, които бяха изчезнали.

Премина от директорите на компанията към богатите клиенти, към официалните лица във Вашингтон и после обратно към железницата — с такси, по телефона, по телеграфа, — преследвайки дирята от половинчати намеци. Дирята доближи своя край, когато чу една жена, специалист по връзките с обществеността във Вашингтон, да ѝ казва възмутено по телефона:

— Ами в крайна сметка само въпрос на мнение е дали житото е от основна важност за благото на нацията, има по-прогресивни възгледи, според които соята е с може би много по-висока стойност — и тогава, по обяд, тя стоеше в средата на кабинета си, след като беше разбрала, че товарните вагони, предназначени за житото на Минесота, са били изпратени да превозват соята от блатата на Луизиана за проекта на Мамчето на Кип.

Първата статия за катастрофата в Минесота се появи по вестниците след три дни. Разказвах, че фермерите, които бяха чакали по улиците на Лейкууд шест дни, без да има къде да складират житото си, без влакове, които да го превозят, разрушили местната съдебна палата, дома на кмета и гарата. След това статиите изчезнаха рязко и вестниците се смълчаха, а после започнаха да печатат призови хората да не вярват на непатриотични слухове.

Докато мелниците и зърнените пазари в страната пицяха по телефоните и телеграфа, умолявайки Ню Йорк, изпращайки делегации във Вашингтон, докато редички товарни вагони от случайни кътчета на континента се тътреха като ръждиви гъсеници по картата към Минесота, житото и надеждата на страната погиваха покрай празен коловоз, под неизменните зелени светлини на семафорите, които подканваха към движение влакове, които не бяха там.

В съобщителната служба на „Тагарт трансконтинентал“ малък екип продължаваше да се обаждат за товарни вагони и повтаряше като екипаж на потъващ кораб сигнал за бедствие, който оставаше нечул. Имаше товарни вагони, държани натоварени с месеци в депата на компаниите, собственост на приятелите на връзкарите, които игнорираха трескавите молби да разтоварят вагоните и да ги пуснат.

Можете да кажете на железницата да си... — последвано от непредаваеми думи, беше единственото съобщение на братята Смадър от Аризона в отговор на сигнала за бедствие от Ню Йорк. В Минесота прибираха вагони от всеки страничен коловоз, от разклонението в рудните полета в Месаби, от мините на Пол Ларкин, където вагоните чакаха нищожни количества желязо. Насипваха жито във вагони за руда, за въглища, на обковани с дъски открити платформи, които сипеха тънки златни поточета покрай коловоза, докато пълзяха по него. Насипваха го в пътнически вагони, по седалките, масите и мрежите за багаж, само за да го изпратят, да го задвижат, въпреки че пропадеше в пропасти при внезапно скъсани нитове, при експлозии, причинени от пламнали електрически табла.

Бореха се за движение, движение без мисъл за дестинация, за движението като такова, като паралитик след удар, който се бори с диви, вдървени, невярващи конвулсии срещу осъзнаването, че движението изведнъж е станало невъзможно. Нямаше други железници: Джеймс Тагарт ги беше убил; нямаше кораби по езерата: Пол Ларкин ги беше разрушил. Имаше един-единствен коловоз и мрежа от запуснати магистрали.

Камионите и каруците на чакащите фермери тръгнаха сляпо по пътищата, без карти, без бензин, без храна за конете, на юг, към някакво видение за мелници, които ги очакваха някъде, без да знаят какви разстояния има пред тях, но знаеха, че зад тях е смъртта, която се движи и се спуска над пътищата, в овразите, в ръждясалите останки от мостове. Един фермер беше открит мъртъв на половин миля на юг от повредения си камион, в една канавка, с лице в земята, стиснал още чувала с жито на гърба си. После дъждовните облаци се спуснаха над прериите в Минесота; дъждът започна да яде с плесен житото по застиналите в очакване гари; шибаше купчините покрай пътищата и отмиваше златните зърна в земята.

Хората във Вашингтон последни бяха достигнати от паниката. Те не гледаха новините от Минесота, а крехкия баланс на приятелствата и ангажиментите си; претегляха не съдбата на реколтата, а неизвестния резултат от непредсказуемите емоции на немислещи хора с неограничена власт. Чакаха, отбягваха всички молби, декларираха:

— О, стига глупости, няма за какво да се притеснявате! Тия от „Тагарт“ винаги са доставяли житото по разписание, ще намерят начин

да го пренесат!

След това, когато областният управител на Минесота изпрати искане до Вашингтон за намеса на армията срещу бунтовете, които не можеше да контролира, три директиви бяха избълвани за два часа, с които се спряха всички влакове в страната и беше наредено всички вагони да тръгнат към Минесота. Заповед, подписана от Уесли Мауч, нареждаше незабавното освобождаване на товарните вагони, които обслужваха Мамчето на Кип. По това време беше вече твърде късно. Товарните вагони на Мамчето бяха в Калифорния, откъдето соята се изпращаше на един прогресивен концерн, създаден от социолози, проповядващи култа към ориенталската аскетичност, и от бивши хазартни босове.

В Минесота фермерите палеха собствените си ферми, чупеха транспортните ленти, разрушаваха домовете на управниците на щата, биеха се покрай линията — някои за да я разрушат, други — да я защитят с цената на живота си, и тъй като единствената им цел беше насието, умираха по улиците на изкормени градове и в тихите оврази на безпътната нощ. След това остана само острата смрад на зърно, гниецо на тлеещи купчини, няколко стълба дим се издигаха от равнините и оставаха неподвижни във въздуха над почернелите руини, а в един кабинет в Пенсилвания Ханк Риърдън седеше зад бюрото си и гледаше списъка с банкрути: производителите на фермерско оборудване, на които нямаше да се плати и които нямаше да му платят.

Реколтата от соя не стигна до пазарите: беше прибрана твърде рано, беше плесенясала и не беше годна за консумация.

* * *

През нощта на 15 октомври един меден кабел се скъса в Ню Йорк, в един подземен контролен пункт на терминала на „Тагарт“, и угаси светлините на семафорите. Беше само скъсан кабел, но причини късо съединение в свързаната с него система за контрол на трафика и сигналите за движение или опасност изчезнаха от таблата на контролните постове и от линиите. Червените и зелените светлини си останаха червени и зелени, но не с живия блясък на зрението, а вторачени като мъртви, оцъкдени очи. На края на града няколко влака

се струпаха на входовете на тунелите към терминала и ставаха все повече, докато течаха минутите на неподвижност, като кръв, събрала се пред съсирек във вена, неспособна да стигне до камерите на сърцето.

Тази вечер Дагни седеше на една маса в частна трапезария в „Уейн-Фолкленд“. Восъкът на свещите капеше по белите камелии и лавровите листа в основата на сребърните свещници, по ленената покривка бяха надраскани с молив аритметични изчисления, а угарка от пура плуваше в чинийка с ароматизирана вода. Шестимата мъже с официални вечерни костюми, седнали срещу нея на масата, бяха Уесли Мауч, Юджийн Лоусън, доктор Флойд Ферис, Клем Уедърби, Джеймс Тагарт и Къфи Мийгс.

— Защо? — беше попитала тя, когато Джим й беше казал, че трябва да присъства на тази вечеря.

— Ами... защото нашият борд на директорите има среща другата седмица.

— И?

— Интересува те какво ще се реши за линията ни в Минесота, нали?

— Това на срещата на борда ли ще се решава?

— Хм, не точно.

— На тази вечеря ли ще се решава?

— Ами не точно, но... ох, защо винаги трябва да си толкова определена? Вече нищо не е определено. Освен това настояха, че искат да дойдеш.

— Защо?

— Това не ти ли е достатъчно?

Тя не попита защо тези хора взимат всичките си важни решения на подобни събирания — знаеше, че го правят. Знаеше, че зад шумните, тежки претенции на заседанията на съветите, срещите на комисиите и масовите дебати, решенията се взимат предварително, крадешком, неформално, на обеди и вечери, в барове, и колкото по-важна беше темата, толкова по-нехайно се уреждаше. За пръв път канеха нея, аутайдера, врага, на една от тези тайни сесии — това беше признание на факта, че имаха нужда от нея, и може би първата стъпка към отстъплението им; беше шанс, който не можеше да пропусне. Но когато седна сред светлината на свещите в трапезарията, тя вече беше

сигурна, че няма шанс, но не можеше да приеме тази сигурност. Почувства се неспокойна, тъй като не можеше да разбере и причината да е сигурна, но изпитваше апатично нежелание да я открие.

— Както, мисля, ще се съгласите, госпожице Тагарт, в момента като че ли няма икономическо оправдание за съществуването на железопътна линия в Минесота, която...

— Сигурен съм, че дори и госпожица Тагарт ще се съгласи, че се налагат някои временни съкращения, докато...

— Никой, дори и госпожица Тагарт, не може да отрече, че има времена, в които е необходимо да се пожертват частите в името на цялото...

Докато слушаше как споменават през половин час името ѝ в разговора — между другото, без очите на говорещия да се насочват изобщо към нея, — тя се питаше каква причината ги беше накарала да искат нейното присъствие. Не беше в опит да я заблудят, че се консултират с нея — беше нещо по-лошо: беше опит да заблудят себе си, че тя се е съгласила. Задаваха ѝ въпроси от време на време и я прекъсваха, преди да е довършила и първото изречение от отговора. Изглежда искаха одобрението ѝ, но без да трябва да им се налага да разбират дали тя всъщност одобрява или не.

Някаква жестока, детинска форма на самоизмама ги беше накарала да решат да декорират събитието като официална вечеря. Държаха се така, сякаш се надяваха да си спечелят от луксозните предмети силата и честта, на която те някога са били символ и продукт — действаха като онези диваци, които поглъщат тялото на противника с надеждата да получат неговата сила и доблест. Съжаляваше, че се е облякла така.

— Официално е — беше ѝ казал Джим, — но не прекалявай... искам да кажа, не изглеждай твърде богата... бизнесмените трябва да избягват да изглеждат арогантни в наши дни... не че трябва да изглеждаш дрипава, но ако просто изразяваш... ами... смирение... това ще им хареса, ще ги накара да се чувстват големи.

— Така ли? — беше казала тя и се беше обърнала на другата страна.

Носеше черна рокля, която изглеждаше като просто парче плат, кръстосано върху гърдите ѝ и падащо до краката с меките гънки на гръцка туника; беше от сатен, толкова лек и тънък, че можеше да

служи и като материал за нощница. Блясъкът на тъканта, който сякаш се разливаше с всяко нейно движение, създаваше впечатлението, че светлината в стаята е нейна лична собственост и се подчинява чувствено на движенията на тялото ѝ, обгръщайки я в слой блясък, полуксозен от тъканта на броката, подчертал гъвкавата крехкост на фигурата ѝ, придаващ толкова естествена елегантност, която можеше да си позволи да бъде презрителна и небрежна. Носеше едноединствено бижу — диамантена висулка на черна лента около врата ѝ, — която проблясваше при недоловимите движения на дъха ѝ, като трансформатор, който превръща искрицата в огън, като кара човека да осъзнава не бижутата, а живия пулс зад тях. Тя проблясваше като военно отличие, като богатство, носено като почетен медал. Не носеше други украшения, само черна кадифена пелерина, която беше поарогантно и демонстративно патрицианска от всякакви самурени наметала.

Сега съжаляваше, като гледаше мъжете пред себе си — изпита притеснителната вина от безсмислието, сякаш се беше опитала да предизвика восъчни фигури. Видя безумно възмущение в очите им и промъкващ се намек за безжизнена, безполова, мръсна похот, с която хората гледат плакат за стриптийз.

— Голяма отговорност е — каза Юджийн Лоусън — да се взимат решения на живот и смърт за хиляди хора и да се жертват, когато е необходимо, но трябва да имаме куража да го сторим — меките му устни като че ли се изкривиха в усмивка.

— Единствените фактори, които трябва да имаме предвид, е площта на земята и броя на населението — със статистически тон каза доктор Ферис, издухвайки кръгчета дим към тавана. — Тъй като вече е невъзможно да се поддържат едновременно линията в Минесота и трансконтиненталния трафик на тази железопътна компанията, изборът е между Минесота и щатите на запад от Скалистите планини, които бяха отрязани от повредата в тунела на „Тагарт“, както и съседните щати Монтана, Айдахо, Орегон, което на практика означава целият Северозапад. Ако изчислим площта на земята и броя население в двата района, очевидно е, че трябва да зарежем Минесота, вместо да се откажем от линиите си за връзка с една трета от континента.

— Аз не бих се отказал от континента — каза Уесли Мауч, вторачен в сладоледа си, със сърдит и упорит глас.

Тя си мислеше за Месаби, последният голям източник на желязна руда, мислеше си за фермерите в Минесота — колкото от тях бяха останали, — за най-добрите производители на пшеница в страната, мислеше си, че края на Минесота ще повлече Уисконсин, после Мичиган, после Илинойс, виждаше червения дъх на фабриките, които измираха по целия промишлен Изток, на фона на празните безбрежни пясъци на Запад, сухите пасища и изоставените ферми.

Цифрите сочат — надутото каза господин Уедърби, — че поддръжката на двата района изглежда невъзможна. Релсите и оборудването от единия трябва да се разглобят, за да дадат материал за поддръжка на другия.

Тя забеляза, че Клем Уедърби, техният технически експерт по железопътен транспорт, е най-малко влиятелният сред тях, а Къфи Мийгс — най-влиятелният. Къфи Мийгс се беше изтегнал в стола си, с израз на снизходителна толерантност към играта им — да си губят времето с дискусии. Говореше малко, но когато кажеше нещо, то беше яростно и решително, казано с презрителна усмивка:

— Млъквай, Джими! — или:

— Глупости, Уес, говориш пълни глупости!

Забеляза, че нито Джим, нито Мауч изразяваха възмущение. Сякаш посрещаха с удоволствие успокояващия му авторитет — приемаха го като свой господар.

— Трябва да сме практични — повтаряше доктор Ферис. — Трябва да подходдаме научно.

— Имам нужда от икономиката на страната като цяло — повтаряше Уесли Мауч. — Имам нужда от производството на цял народ.

За икономика ли говорите? За производство? — казваше тя всеки път, когато студеният ѝ, премерен глас можеше да се промъкне сред монотонната им песен. — Ако е така, дайте ни свобода на действие, за да спасим източните щати. Само това е останало от страната — и от света. Ако ни позволите да спасим това, ще имаме шанс да възстановим останалото. Ако ли не, то това е края. Нека „Атлантик саутърн“ да се погрижи за каквото е останало от трансконтиненталния трафик. Нека местните железопътни компании да се погрижат за Северозапада. Но нека „Тагарт трансконтинентал“ да остави всичко друго, да, всичко, и да посветим всичките си ресурси, оборудване и

релси на трафика на източните щати. Нека се смалим отново, като в началото на тази страна, но да запазим поне това начало. Няма да пускаме влакове на запад от Мисури. Ще станем местна железница — железницата на индустриалния Изток. Нека спасим промишлеността. На запад няма нищо за спасяване. Можете да управлявате земеделието векове наред с човешка сила и волски каруци. Но ако разрушите последните индустриални площадки на страната, и цели векове усилия няма да могат да ги възстановят или да съберат икономическата сила, за да се започне. Как очаквате индустриите — или пък железниците — да оцелеят без стомана? Как очаквате да се произвежда някаква стомана, ако отрежете доставките на желязна руда? Спасете Минесота, или поне каквото е останало от нея. Страната ли? Няма да имате страна за спасяване, ако индустрията загине. Можете да пожертвате крак или ръка. Но не можете да спасите тяло, ако пожертвате сърцето и мозъка му. Спасете индустрията. Спасете Минесота. Спасете източния бряг.

Нямаше полза. Каза го толкова пъти, с толкова детайли, статистика, цифри, доказателства, колкото можеше да изстиска от изморения си ум пред уклончивото им внимание. Нямаше полза. Те нито отхвърляха, нито се съгласяваха — само я гледаха така, сякаш аргументите ѝ са неуместни. Те подчертаваха отговорите си, сякаш ѝ даваха обяснение, но със скрит код, за който тя нямаше парола.

— В Калифорния има проблеми — мрачно каза Уесли Мауч.

— Щатското събрание действа доста стряскащо. Говорят за напускане на съюза.

— Орегон е зает от банди дезертьори — внимателно каза Клем Уедърби. — Убили са двама данъчни през последните три месеца.

— Важността на индустрията за цивилизацията е силно преувеличена — замечтано каза доктор Ферис. — Сегашната Индийска народна република е съществувала векове наред без никакво индустриално развитие.

— Хората могат да живеят с по-малко материални джунджурии и по-строга дисциплина, с лишения — пламенно каза Юджийн Лоусън. — Това ще е добре за тях.

— Дяволите да ви вземат, да не би да искате да оставите тая мадама да ви уговори да изпуснете най-богатата страна в света? — каза Къфи Мийгс и скочи на крака. — Тъкмо сега ли ще се отказвате от

цял континент — и то в замяна на какво? На едно нищо и никакво щатче, което и без друго е издоено до капка! Зарежете Минесота и се дръжте за трансконтиненталната мрежа. Когато навсякъде има проблеми и бунтове, няма да можете да държите хората в подчинение, освен ако нямате транспорт, транспорт за войските, докато не държите войниците си на няколко дни път от всяка точка на континента. Не е време за съкращения. Не се плашете, като слушате всичките тия приказки. Държете страната в джоба си. Просто я дръжте там.

— В дългосрочен план... — несигурно започна Мауч.

— В дългосрочен план всички ще сме мъртви — сопна се Къфи Мийгс, докато крачеше неспокойно. — По дяволите икономите! Има достатъчно останки в Калифорния, Орегон и по всички тия места. Аз си мисля, че трябва да мислим за разширение — както са се стекли нещата, няма кой да ни спре, можем да си вземем Мексико, а може би и Канада, лесна работа!

Тогава тя видя отговора, видя тайната предпоставка зад думите им. С цялото им шумно посвещаване на епохата на науката, с истеричния им технологичен жаргон, с циклотроните и звуковите лъчи, тези хора бяха подтиквани не от стремеж към индустриалния хоризонт, а от видение за една форма на съществуване, която индустриалците бяха унищожили. Те бяха движени от видението за съществуването на дебел, мръсен индийски махараджа, който имаше празни очи, вторачени вцепенено изпод застиналите му пластове плът, и чието единствено задължение беше да премята скъпоценни камъни из ръцете си, от време на време да забива нож в тялото на някое умряло, съсипано, изядено от червеи създание, за да си присвои няколкото зрънца от неговия ориз, после да поиска и ориза на стотици милиони такива същества и така да превърне оризовите зрънца в скъпоценни камъни.

Мислеше си, че промишленото производство е ценност, която не може да се подлага на съмнение от никого — мислеше си, че стремежът на тези хора да си присвоят фабриките на другите се дължи на признанието им, че фабриките са ценност. Тя, родена от индустриалната революция, не смяташе за мислимо и беше забравила, заедно с приказките за астрология и алхимия, онова, което тези хора знаеха в скритите си, потайни души — но не чрез мисълта си, а чрез онази безименна кал, която наричаха свои инстинкти и емоции, — че

докато хората се борят да оцелеят, те никога няма да произвеждат толкова малко, че да не може човекът с тоягата да си го присвои и да им остави още по-малко, стига милиони от тях да са готови да се подчинят; че колкото по-усилена е работата и колкото по-малка е печалбата, толкова по-склонен към подчинение е духът им; че хората, които живеят, като дърпат лостовите на електрическо табло не са лесни за управляване, докато тези, които копаят земята с голите си ръце, са; че феодалните барони не са имали нужда от фабрики за производство на електроника, за да се напиват като свине от инкрустираните си бокали, а още по-малко са се нуждаели от това махараджите от Индийската народна република.

Видя какво искат и към каква цел ги водеха техните „инстинкти“, които те наричаха необясними. Видя Юджийн Лоусън, хуманитаристът, да се наслаждава на перспективата за гладна смърт на хората, а доктор Ферис, ученият, да мечтае за деня, когато хората ще се върнат към ръчния плуг. Неверието и безразличието бяха единствената ѝ реакция: неверие, защото не можеше да си представи какво може да доведе човешки същества до такова състояние; и безразличие, защото вече не можеше да гледа на тези, които са го достигнали, като на хора. Те продължаваха да говорят, но тя не можеше нито да говори, нито да слуша. Улови се, че единственото ѝ желание е да се прибере и да заспи.

— Госпожице Тагарт — каза възпитан, рационален, леко притеснен глас, тя вдигна рязко глава и видя вежливата фигура на сервитьор, — помощник-управителят на терминала е на телефона и моли за разрешение да говори с вас веднага. Казва, че е спешно.

Изпита облекчение да скочи на крака и да излезе от стаята, макар и в отговор на съобщение за някаква нова катастрофа. Изпита облекчение да чуе гласа на помощник-управителя, макар и да казваше:

— Контролната система отказа, госпожице Тагарт. Семафорите не работят. Задържани са осем входящи влака и шест изходящи. Не можем да ги мръднем нито навътре, нито навън от тунелите, не можем да намерим главния инженер, не можем да намерим къде е скъсано захранването, нямаме кабели за поправки, не знаем какво да правим...

— Слизам веднага — каза тя и хвърли слушалката.

Докато бързаше към асансьора, и после докато тичаше през великолепно лоби на „Уейн-Фолкленд“, тя усети как се връща към

живот, призована от възможността за действие. По това време почти нямаше таксито и никое не дойде в отговор на свирката на портиера. Тя тръгна бързо по улицата, забравила какво е облякла, чудейки се защо допирът на вятъра е толкова студен и толкова интимно близък.

С ум, съсредоточен върху терминала, тя беше поразена от красотата на внезапна гледка: видя елегантната фигура на жена да преминава покрай нея, лъч от улична лампа да пробягва по бляскавата коса, голите ръце, развятата черна пелерина и блясъка на диамант върху гърдите, видя дългия, празен коридор на градската улица зад нея и небостъргачите, очертани от самотните точки светлина на прозорците. Осъзнаването, че вижда собственото си отражение в страничното огледало на витрина на цветарски магазин дойде след миг: беше почувствала очарованието на пълния контекст, към който принадлежаха този образ и този град. После чувства остра, отчаяна самота, много по-широка от празната улица, и гняв към себе си, към абсурдния контраст между вида си и контекста на нощта и на епохата.

Видя едно такси да завива иззад ъгъла, махна му и скочи вътре, затръшвайки вратата пред чувство, което се беше надявала да остави зад себе си, на пустия паваж до цветарската витрина. Но тя знаеше, с подигравка към самата себе си, с горчивина и копнеж, че това чувство е очакването, което беше изпитала на първия си бал и в редките моменти, когато беше искала външната красота на битието да съответства на вътрешното му величие. Що за време да мислиш за това! — подигравателно си казваше тя. — Не сега! — крещеше си ядосано, но някакъв отчаян глас продължаваше да я пита спокойно, през шума от колелата на таксито: ти, която вярваш, че трябва да живееш заради собственото си щастие, какво ти е останало от него? Какво печелиш от борбата си? Да! Кажи го честно: какво остава за теб? Или си станала като онези жалки алтруисти, които вече нямат отговор на този въпрос? Не сега! — нареди тя, когато бляскавият вход на терминала се появи зад предния прозорец на таксито.

Хората в кабинета на управителя на терминала бяха като угасени семафори, сякаш и тук беше спряло електричеството и нямаше жив ток, който да ги накара да мръднат. Гледаха я с някаква неодушевена пасивност, сякаш нямаше значение дали ще ги остави неподвижни или ще натисне бутон, който да ги задвижи. Управителят го нямаше. Главният инженер не можеше да бъде открит — бяха го видели за

последно преди два часа. Помощник-управителят беше изчерпал инициативата си с това да ѝ се обади. Другите не бяха направили нищо. Инженерът по семафорите беше мъж с вид на колежанче, над трийсетте, който повтаряше агресивно:

— Но това никога не се е случвало преди, госпожице Тагарт! Превключвателят никога не се е повреждал. Не трябва да се поврежда. Знаем си работата, можем да се погрижим за него както всеки друг, но не и ако се случва тогава, когато не трябва!

Не разбираше дали диспечерът, възрастен мъж, който беше работил дълги години в железниците, още пазеше интелекта си и го криеше, или месеците на потискането му го бяха задушили завинаги, осигурявайки му безопасното скривалище на инертността.

— Не знаем какво да правим, госпожице Тагарт.

— Не знаем на кого да се обадим и за какво разрешение.

— Няма правила за покриване на подобна повреда.

— Дори няма правила кой да определя правилата за това!

Тя ги изслуша, взе телефона без дума обяснение и нареди на оператора да я свърже с оперативния вицепрезидент на „Атлантик саутърн“ в Чикаго, да се обади у тях и да го извади от леглото, ако е необходимо.

— Джордж? Дагни Тагарт е — каза тя, когато гласът на конкурента ѝ се появи на линията. — Ще ми заемеш ли семафорния си инженер от терминала в Чикаго, Чарлз Мъри, за двацет и четири часа? Да... добре... Качи го на самолет и ми го прати по най-бързия начин. Кажи му, че ще платим три хиляди долара... Да, за един ден... Да, толкова е зле... Да, ще му платя в брой, от джоба си, ако трябва. Ще платя всичко необходимо, за да си намери с подкуп място на самолет, но го прати с първия самолет от Чикаго... Не, Джордж, нито един, нито един ум не е останал в „Тагарт трансконтинентал“... Да, ще намеря всички документи, изключения, отмени и аварийни разрешения... Благодаря, Джордж. До скоро.

Тя затвори и заговори бързо на хората около себе си, за да не чува неподвижността на стаята и на терминала, където вече не пулсираше звук от колелета, да не чува горчивите думи, които тишината сякаш повтаряше: нито един ум не е останал в „Тагарт трансконтинентал“...

— Пригответе незабавно аварийен влак и екипаж — каза тя. — Изпратете ги по линията „Хъдсън“ с нареждане да изтръгнат всеки сантиметър меден кабел, всички кабели, лампи, семафори, телефони, всичко, което е собственост на компанията. Да бъде тук до сутринта.

— Ама госпожице Тагарт! Нашата работа по линията „Хъдсън“ е само временно прекратена и Комисията по унификация ни забрани да разглобяваме линията!

— Аз отговарям.

— Но как ще изкараме аварийния влак оттук без семафори?

— Ще има семафори след половин час.

— Как?

— Хайде — каза тя и се изправи. Те я последваха, когато тя тръгна бързо надолу по пътническите перони, покрай струпалите се групи пътници покрай неподвижните влакове. Мина по тясната пътека между лабиринт от релси, покрай слепи семафори и замръзнали стрелки, и единствено звукът от токовете на сатенените ѝ сандали изпълваше огромните арки на подземните тунели на „Тагарт трансконтинентал“, а дъските скърцаха под по-бавните стъпки на мъжете, които я следваха, като колебливо ехо. Тя бързаше към осветения стъклен куб на Контролен пост А, който висеше в мрака като корона без тяло, корона на абдикирал владетел над царство от празни коловози.

Началникът беше твърде добър експерт на твърде взискателна позиция, за да може да си позволи да скрие изцяло опасния товар на интелекта. Разбра какво иска от него още с първите думи и отговори с рязко „да, госпожо“, и вече беше наведен над разпределенията си, когато другите дойдоха след нея по железните стълби, беше мрачно потънал в най-унизителната изчислителна работа, която някога му се беше налагало да върши през дългата си кариера. Тя разбра колко добре я е разбрал от единствения поглед, който ѝ хвърли, поглед на негодувание и издръжливост, който подхождаше на някакво чувство, което беше уловил на лицето ѝ:

— Първо ще го направим, после ще чувстваме — каза тя, въпреки че той не беше коментирал.

— Да, госпожо — вдървено отговори той.

Стаята му на върха на подземната кула беше като стъклена веранда, наблюдаваща някога най-бързия, богат и подреден поток в

света. Той беше обучен да отбелязва движението на повече от деветдесет влака на час и да ги гледа как влизат безопасно в лабиринт от коловози и стрелки, на влизане и излизане от терминала, под стъклените му стени и под пръстите му. Сега, за пръв път, наблюдаваше празната тъмнина на пресъхнал канал.

През отворената врата на стаята за персонала тя видя хората от контролния пост да стоят в мрачно бездействие — хората, чиято работа не позволяваше и миг отпускане, да стоят до дългите редици от вертикални медни полици, като до лавици с книги, и да изглеждат като също такъв паметник на човешкия интелект. Дърпането на един от малките лостове, които се подаваха от полиците, задвижваше хиляди електрически вериги, правеше хиляди контакти и прекъсваше хиляди други, задвижваше десетки стрелки, които да пуснат даден курс и десетки семафори, които да го осветят, без място за грешка, без случайности и противоречия — огромна сложност на мисълта, въплътена в едно движение на ръката, което да определи и обезопаси движението на влак, за да могат стотици влакове да преминават безопасно, хиляди тонове метал и хиляди животи да профучават на косъм един от други, защитени единствено от мисъл, от мисълта на човека, проектирал лостовите. Но те — тя погледна лицето на семафорния си инженер, — те вярваха, че мускулната контракция на ръката е единственото нещо, необходимо за управление на трафика. Сега хората от кулата стояха без работа, по големите табла пред началника на кулата червените и зелените светлини, които някога бяха обозначавали движението на влаковете на мили разстояние, сега бяха просто стъклени топчета — като онези стъклени топчета, за които други едни диваци бяха продали някога остров Манхатън.

— Извикайте всичките си общи работници — каза тя на помощник-управителя, — помощниците в централата, кантонерите, миячите, всеки, който в момента е в терминала, и ги накарайте да дойдат тук веднага.

— Тук ли?

— Тук — каза тя и посочи линиите пред кулата. — Извикайте и всичките си стрелочници. Обадете се в депото и ги накарайте да донесат всеки фенер, до който могат да се докопат, кондукторски, ветроустойчиви, всякакви.

— Фенери ли, госпожице Тагарт?

— Действай.

— Да, госпожо.

— Какво правим, госпожице Тагарт? — попита диспечерът.

— Ще пуснем влаковете и ще ги управляваме ръчно.

— Ръчно ли? — каза семафорният инженер.

— Да, братче! Защо ти се шокираш? — не можа да устои. — Човекът е само мускули, нали? Връщаме се във времето, в което не е имало контролни превключватели, не е имало семафори, не е имало електричество, във времето, когато семафорите не са били стомана и кабели, а хора с фенери. Хора, които са служели като стълбове с лампи. Защиствахте го доста време, получихте си го. Мислехте си, че инструментите ви ще обусловят идеите ви? Само дето е точно обратното, и сега ще видиш какви инструменти са създали вашите идеи.

Но дори за да се върнеш ти трябва интелект, мислеше си тя, усещайки парадокса на собственото си положение, докато гледаше летаргията по лицата наоколо.

— Как ще задвижваме стрелките, госпожице Тагарт?

— Ръчно.

— Ами сигнализацията?

— Ръчно.

— Как?

— Като сложим човек с фенер до всеки семафор.

— Как? Няма достатъчно видимост.

— Ще използваме други коловози.

— Как ще знаят хората накъде да пуснат стрелките?

— С писмени нареждания.

— А?

— С писмени нареждания — също както едно време — тя посочи началника на кулата. — Той работи по разписанието как да пуснем влаковете и кои коловози да използваме. Ще ви напише нареждане за всеки семафор и стрелка, ще вземе няколко души като куриери и те ще доставят нарежданията до всеки пост — ще отнеме часове да свършим онова, което ни отнемаше минути, но ще изкараме влаковете от терминала и ще ги пуснем да пътуват...

— И трябва да работим така цяла нощ?

— И цял ден утре, докато инженерът, който има необходимия мозък, ви покаже как да поправите превключвателя.

— В договора с профсъюза няма нищо за хора с фенери. Ще има проблеми. Профсъюзът ще възрази.

— Да дойдат при мен.

— Комисията по унификация ще възрази.

— Аз отговарям.

— Аз не бих желал да давам заповеди...

— Аз ще давам заповедите.

Тя излезе на площадката на желязното стълбище, което се виеше отстрани на кулата — бореше си да си върне самоконтрола. За миг ѝ се стори, че и тя е прецизен инструмент, плод на висока технология, останал без електричество, опитвайки се да управлява трансконтинентална железница само с двете си ръце. Погледна огромната, безмълвна тъмнина на подземията на „Тагарт“, и почувства пристъп на горещо унижение пред това да ги сведе до нивото човешки стълбове да стоят в тунелите като надгробни статуи. Едва различаваше лицата на мъжете, които бяха събрали в подножието на кулата. Стичаха се мълчаливо от мрака и заставаха неподвижно в синкавия полумрак, сините крушки по стените светеха иззад тях и случайни поточета светлина падаха по раменете им от прозорците на кулата. Можеше да види намастените дрехи, отпуснатите мускулести тела, увисналите ръце на хора, изпити от неблагоприятно изтощение от работа, която не изискваше мисъл. Това беше утайката на железницата, младите мъже, които не искаха шанс за издигане, и възрастните, които никога не го бяха търсели. Стояха мълчаливо, не с любопитството на работници, а с тежкото безразличие на осъдени.

— Заповедите, които ще получите, идват от мен — каза тя, застанала над тях на железните стълби, говорейки с пронизителна яснота. — Хората, които ще ги издават, действат по мои инструкции. Контролната система за превключване е повредена. Ще бъде заместена с жива сила. Влаковото обслужване ще бъде възобновено незабавно.

Тя забеляза няколко лица в тълпата да я зяпат с израз на прикрито възмущение и безсрамно любопитство, което изведнъж я накара да осъзнае, че е жена. После си спомни с какво е облечена и си помисли, че наистина изглежда абсурдно; после обаче с резкия удар на яростен импулс, който беше някакво предизвикателство, лоялност към

пълното, истинско значение на момента, тя хвърли пелерината си и застана под грубата светлина, между покритите със сажди стълбове, сякаш на официален прием — строго изправена, изложила гордо лукса на голите си рамене, лъскавия черен сатен, диаманта, светец като кръст за храброст.

— Началникът на кулата ще определи стрелочниците по местата им. Той ще избере хора за сигнализиране на влаковете чрез фенери, и други, за предаване на заповедите. Влаковете...

Тя се бореше да задуши един горчив глас, който сякаш казваше: само за това стават тези хора, ако изобщо и за това ги бива... няма и един ум, останал в „Тагарт трансконтинентал“...

— Влаковете ще продължат да влизат и да излизат от терминала. Ще останете на постовете си, докато... — тя спря. Първо видя очите и косата му — безмилостно проницателните очи, кичурите коса с оттенъци от медно до златно, които сякаш отразяваха блясъка на слънцето в подземния мрак, видя Джон Голт сред бандата безумци, Джон Голт с изцапани с масло работни дрехи и навити ръкави, видя безтегловната му поза, изправената му глава, очите му, вперени в нея, сякаш е виждал този момент и преди.

— Какво има, госпожице Тагарт?

Беше мекият глас на началника на кулата, който стоеше до нея с някакви документи в ръка — и тя си помисли колко е странно да изплува от мига на безсъзнание, който се равняваше на най-острото възприятие, което някога беше преживявала, само дето не знаеше колко беше продължил, не знаеше къде е или защо. Възприемаше лицето на Голт, виждаше във формата на устните му, в очертанията на скулите му крахът на неумолимата му ведрост, но той още я пазеше в погледа си, признаваше пробива, казваше й, че този момент идва в повече дори за него.

Тя знаеше, че е продължила да говори, защото хората наоколо изглеждаха така, сякаш слушаха, въпреки че не можеше да чуе и звук, продължи да говори, сякаш изпълняваше хипнотична заповед, която си беше дала преди безкрайно много време, знаейки само, че изпълнението на тази заповед е вид предизвикателство срещу него, без да разбира или дори да чува собствените си думи. Чувстваше се така, сякаш стои сред лъчиста тишина, където зрението е единствената й способност, а неговото лице — единственият обект, и гледката на това

лице беше като реч, въплътена в натиск някъде в основата на гърлото ѝ. Изглеждаше толкова естествено той да е тук, изглеждаше толкова непоносимо просто шокът беше не неговото присъствие, а присъствието на другите по коловозите на железопътната ѝ компания, където беше неговото място, а не тяхното. Виждаше онези моменти във влаковете, когато, при гмурването в тунелите, тя изпитваше някакво внезапно, тържествено напрежение, сякаш това място ѝ показваше с оголена простота същността на железницата и на живота ѝ, единение на съзнание и материя, замръзнала форма на изобретателността на разума, придала физически израз на целта си; беше почувствала внезапна надежда, сякаш това място съдържаше значението на всичките ѝ ценности, но и тайно вълнение, сякаш безименно обещание я чакаше под земята. Беше в реда на нещата да го срещне тук — той беше и значението, и обещанието, тя вече не виждаше дрехите му, нито пък нивото, до което го беше свела железницата, виждаше само стопяващото се мъчение от месеците, в които не беше могла да го достигне, виждаше в лицето му признанието за онова, което са му коствали тези месеци, а единствените думи, които чуваше, бяха отправени към него: това е наградата за всичките ми дни, а той като че отговаряше: и за всички мои.

Разбра, че е спряла да говори на непознатите, когато видя директора на кулата да пристъпва напред и да им казва нещо, гледайки някакъв списък в ръката си. После, привлечена от неустоима увереност, тя заслиза по стълбите, измъкна се от тълпата, но не към пероните и към изхода, а в тъмнината на изоставените тунели. Ще ме последваш, мислеше си, и мисълта сякаш беше въплътена не в думи, а в напрежението на мускулите ѝ, напрежението на волята ѝ да постигне нещо, за което знаеше, че е извън властта ѝ, и все пак беше уверена, че ще стане по нейно желание... не, помисли си, не по нейно желание, а заради пълната му правота. Ще ме последваш — не беше нито молба, нито молитва, нито искане, а спокойно твърдение, което съдържаше цялата ѝ способност да знае и цялото знание, което беше натрупала през годините. Ще ме последваш, ако наистина сме онова, което сме, ти и аз, ако живеем, ако светът съществува, ако знаеш значението на този момент и не можеш да го пропуснеш, както ще го пропуснат другите, да изтече в безсмислената бездна на нежеланото и непостигнатото. Ще ме последваш — тя чувстваше ликуваща

увереност, която не беше нито надежда, нито вяра, а акт на преклонение пред Логиката на битието.

Тя бързаше покрай останките от изоставени релси, по дългите, тъмни коридори, които се виеха през гранита. Изгуби гласа на директора зад себе си. Тогава усети пулса на артериите си и чу в отговор ритъма на града над главата си, но сякаш чуваше как движението на кръвта ѝ изпълва тишината, а пулсът на града е вътре в тялото ѝ. Някъде отзад се чуваха стъпки. Не се обърна и ускори крачка. Мина покрай заключената желязна врата, където все още бяха скрити останките от двигателя му, не спря, но отговори с леко потръпване на осъзнаването на единството и логиката на събитията от последните две години. Поредица сини светлини изчезваше в мрака, над парчета бляскав гранит, над скъсани чували с пясък, пръснати по релсите, над ръждиви купчини скрап. Когато чу стъпките да се приближават, спря и се обърна.

Видя синкава светлина да проблясва по косата на Голт, улови бледия контур на лицето му и тъмните вдлъбнатини на очите. Лицето изчезна, но стъпките бяха като връзка със следващата синя светлина, която пресече линията на очите му, които бяха запазили самообладание и бяха насочени напред — и тя беше сигурна, че са така от мига, в който я беше видял на кулата. Чу пулса на града над тях — някога си беше мислела, че тези тунели са корените на града и на всяко движение, което стигаше до небето, но те двамата, Джон Голт и тя, бяха жизнената сила в тези корени, те бяха началото и целта на движението. Сигурно и той чуваше пулса на града като пулса на собственото си тяло.

Тя отметна пелерината си, застана предизвикателно изправена, както я беше видял да стои на стъпалата на кулата, както я беше видял за пръв път преди десет години тук, под земята; чуваше думите на изповедта му, но не като думи, а чрез онзи пулс, който затрудняваше толкова много дишането: изглеждаше като символ на лукса и мястото ти беше при неговия извор... сякаш връщаше насладата от живота на истинските ѝ собственици... изглеждаше едновременно като енергия и като наградата за тази енергия... а аз бях първият човек, който някога е определял как тези две неща са неделими...

Следващите няколко мига бяха като проблясъци на светлина по протежението на сляпото безсъзнание — мигът, в който видя лицето

му, когато той спря пред нея, когато видя спокойствието му, обузданото напрежение, смеха и разбирането в тъмнозелените очи; мигът, в който разбра какво вижда той в лицето ѝ, по стегнатите му до бяло устни; мигът, в който почувства устните му върху своите, когато усети формата на устата му едновременно като абсолютна форма и като течност, изпълваща тялото ѝ, после движението на устните му надолу по линията на врата ѝ, движение, оставило след себе си следа от капчици кръв, накрая — проблясъкът на диамантената висулка на фона на вибриращата мед на косата му.

След това тя спря да усеща всичко друго, освен чувствата на тялото си, защото тялото ѝ внезапно придоби силата да ѝ показва най-същественото значение чрез преките възприятия. Също както очите ѝ имаха силата да преобразуват дължините на вълни от енергия в зрение, а ушите — вибрациите в звук, така и тялото ѝ сега имаше силата да преобразува енергията, която беше подтиквавала всеки избор в живота ѝ, в непосредствено осезание. Не натискът на ръката му я караше да трепери, а моменталното нейно значение — знанието, че това е неговата ръка, която се движи така, сякаш плътта ѝ е нейна собственост. Че движението на ръката му е знакът, че приема цялото постижение, което представлява тя — беше само усещане за физическо удоволствие, но то съдържаше обожанието ѝ към него, към всичко, което бе неговата личност, неговият живот. От онази нощ на събранието в една фабрика в Уисконсин, до Атлантида в една долина, скрита в Скалистите планини, и до победоносната подигравка в зелените му очи с невероятен интелект, до фигурата на работника в подножието на кулата. То съдържаше гордостта ѝ от самата нея и че тъкмо нея беше избрал той като свое огледало, че именно нейното тяло му даваше окончателното постижение на живота му, също както и неговото го даваше на нея. Това съдържаше то, но тя разбираше само чувството от движението на ръката му по гърдите си.

Той свали пелерината ѝ и тя усети колко е фино собственото ѝ тяло чрез обгърналите го ръце — сякаш неговата личност беше само инструмент за победоносното ѝ самоосъзнаване, докато самата тя беше само инструмент на възприятията си към него. Като че ли достигаше границата на способността си да чувства, и все пак изпитваше нещо, което приличаше на вик на нетърпеливо желание, което вече не беше в

състояние да назове, но което съдържаеше същата амбиция, каквато имаше и целият ѝ живот — същата неизчерпаема, сияйна ненаситност.

Той наведе за миг главата ѝ назад, за да погледне право в очите ѝ, да ѝ позволи да види неговите, да ѝ покаже пълното значение на действията им — сякаш ги осветяваше с прожектора на съзнанието им, чрез срещата на погледите им в миг, по-интимен от следващия.

След това тя усети груб конопен плат да се плъзва по кожата на раменете ѝ, оказа се легнала върху скъсани чували с пясък, видя дългия, стегнат блясък на чорапите си, почувства как устата му се впива в глезена ѝ, после се издига с измъчено движение по линията на крака ѝ, сякаш той искаше да притежава формата му с устните си. Зъбите ѝ потънаха в плътта на ръката му, тя усети как лакътят му отблъсква главата ѝ настрани и устните му завладяват нейните с натиск, по-болезнен от нейния... После усети, когато то стигна до гърлото ѝ, нещо като надигащо се движение, което освободи и свърза тялото ѝ в едно-единствено разтърсване от удоволствие. Единственото, което възприемаше после, беше движението на тялото му и движещата ненаситност, която продължаваше до безкрай — сякаш тя вече не беше личност, а усещане за безкрайно търсене на невъзможното... Накрая разбра, че е възможно, въздъхна дълбоко и остана неподвижна, осъзнала, че нищо повече не може да бъде желано, никога.

Той лежеше до нея, по гръб, загледан в тъмнината на гранитния свод над тях, тя го видя изтегнат върху съдраните торби с пясък, тялото му беше отпуснато, видя черната си пелерина хвърлена върху релсите в краката им, имаше петънца влага, които блещукаха по стените, стичаха се бавно, сливаха се в невидими пукнатини, като светлините на далечна магистрала. Когато той заговори, гласът му звучеше така, сякаш спокойно продължаваше изречение в отговор на въпросите в ума ѝ, сякаш нямаше вече какво да крие от нея и онова, което ѝ дължеше сега, беше само да съблече душата си — толкова просто, както би съблякъл и тялото си:

— ... така те наблюдавах десет години... оттук, изпод земята под краката ти... знаех всяко твое движение в кабинета на върха на сградата, но никога не те виждах, не и достатъчно... десет години нощи, прекарани в чакане да те зърна, тук, на перона, когато се качваш на влак... Всеки път, когато пристигаше заповед да се прикачи вагонът ти, аз разбирах за нея и чаках да те видя как слизаш по рампата, щеше

ми се да не вървиш толкова бързо... Но походката ти подхождаше толкова много, бих я разпознал навсякъде... походката... краката... винаги виждах първо краката ти, забързани надолу по рампата, когато минаваха покрай мен, а аз ги гледах от тъмния коловоз, отдолу... Мога да направя скулптура на краката ти, опознах ги не с очите си, а с дланите на ръцете си, когато те наблюдавах да минаваш покрай мен... когато се връщах към работата си... когато се прибирах точно преди изгрев за три часа сън, който така и не идваше...

— Обичам те — каза тя, тихо, почти безстрастно, с изключение на крехкия звук на младостта. Той затвори очи, сякаш позволи звукът да прониже годините зад тях.

— Десет години, Дагни... имаше няколко седмици, в които беше пред очите ми, на една ръка разстояние, без да бързаш, окована, като на осветена сцена, сцена, направена само за мен... и аз те гледах часове наред, много вечери... през осветения прозорец на офиса, наречен Линия „Джон Голт“... И една вечер...

Тя си пое рязко дъх.

— Значи си бил ти?

— Видяла си ме?

— Видях сянката ти... на паважа... да крачи напред-назад... сякаш се бореше... изглеждаше като... — тя спря, не искаше да казва „мъчение“.

— Така беше — спокойно каза той. — Онази нощ исках да вляза, да се изправам пред теб, да говоря, да... Това беше нощта, в която стигнах най-близо до нарушаването на клетвата си, когато те видях прегърбена над бюрото, когато те видях съкрушена от товара, който носеше...

— Джон, през онази нощ съм си мислела за теб... само че не съм го знаела.

— Но, разбираш ли, аз го знаех.

— ... това си бил ти, през целия ми живот, във всичко, което исках и направих...

— Знам.

— Джон, най-тежкото не беше моментът, в който те оставих в долината, а...

— Речта по радиото в деня, в който се върна?

— Да! Чу ли я?

— Разбира се. Радвам се, че го направи. Беше великолепно. А аз — аз така или иначе знаех.

— Знаел си... за Ханк Риърдън?

— Още преди да те видя в долината.

— Дали... когато научи за него, очакваше ли го?

— Не.

— Беше ли... — тя спря.

— Трудно ли? Да. Но само през първите няколко дни. Следващата нощ... Искаш ли да ти кажа какво направих през нощта, когато го научих?

— Да.

— Никога не бях виждал Ханк Риърдън на живо, само негови снимки във вестниците. Знаех, че е в Ню Йорк през онази нощ, на някаква среща на големи индустриалци. Искях само да го погледна. Отидох да чакам при входа на хотела, където се провеждаше срещата. Под табелата на входа имаше ярки светлини, но зад тях беше тъмно, така че можех да го видя, без той да ме види, наоколо имаше няколко скитници и просяци, валеше ситен дъждец и ние се бяхме залепили за стените на сградата. Личеше си кои са присъствали на разговора, когато започнаха да се измъкват — само по дрехите и маниерите, показно заможни дрехи и маниери на прекалена стеснителност, — сякаш виновно се опитваха да се престорят, че не са онова, което изглеждат в този момент. Шофьорите докараха колите им, имаше няколко репортери, които ги задържаха за въпроси, и зяпачи, които искаха да хванат някоя тяхна дума. Бяха износени хора тия индустриалци, на възраст, отпуснати, трескаво опитващи се да скрият несигурността си. И тогава го видях. Носеше скъп тренчкот и шапка, нахлупена над очите. Вървеше ловко, с увереност, която се заслужава, както си я беше заслужил той. Някои от другите индустриалци му се нахвърлиха с въпроси и всички тия магнати се залепиха като пиявици около него. Зърнах го, докато стоеше с ръка върху дръжката на колата си, с вдигната глава, видях краткия проблясък на усмивката под наклонената напред шапка — уверена усмивка, нетърпелива и леко развеселена. И тогава, само за миг, направих нещо, което никога не бях правил преди, нещо, с което много хора съсипват живота си — видях този момент извън контекста, видях света такъв, какъвто той го караше да изглежда, сякаш беше правен за него, сякаш той беше негов символ,

видях свят на достижения, на непоробена енергия, на безпрепятствен път през целенасочени години към наладата от наградата за тях, видях, докато стоях под дъжда сред тълпа скитници, какво можеха да ми донесат годините ми, ако този свят съществуваше, и почувствах отчаян копнеж, той беше образът на всичко, което аз трябваше да стана... имаше всичко, което трябваше да бъде мое... Но това беше само за миг. След това видях сцената в пълния ѝ контекст и с цялото ѝ истинско значение, видях каква цена плаща за блестящите си способности, какво мъчение преживява с мълчаливо неразбиране, борейки се да разбере онова, което аз бях разбрал, видях, че светът, който той възплащаваше, не съществува и тепърва трябва да се построи, видях го отново такъв, какъвто е — символ на моята битка, лишен от награда герой, за когото аз трябва да отмъстя, когото трябва да освободя, и тогава... тогава приех онова, което бях научил за теб и него. Видях, че то не променя нищо, че трябва да съм го очаквал, че съм бил прав.

Той чу слабия ѝ стон и се разсмя меко.

— Дагни, не че не страдам, но знам колко маловажно е страданието. Знам, че болката трябва да бъде преборена и отхвърлена, а не да се приема като част от душата на човека и като вечен белег върху възгледа за действителността. Не съжалявай за мен. Тя си отиде още тогава.

Тя се обърна и го погледна мълчаливо, той се усмихна, облегна се на лакът, взря се в лицето ѝ, докато тя лежеше безпомощна, неподвижна. Тя прошепна:

— Бил си общ работник, тук — тук! — в продължение на дванайсет години...

— Да.

— Откакто...

— Откакто напуснах „Двайсети век“

— Нощта, в която си ме видял за пръв път... тогава работеше ли тук?

— Да. А сутринта, в която ми предложи да работиш за мен като готвачка, аз бях твой общ работник в отпуск. Разбираш ли защо се смях така?

Тя гледаше нагоре към лицето му, усмивката ѝ беше пълна с болка, неговата — с чиста радост.

— Джон...

— Кажи. Но кажи всичко.

— Бил си тук... през всичките тези години...

— Да.

— ... през всичките тези години... докато компанията загиваше... докато търсех интелигентни хора... докато се борех за всеки остатък, който можех да намеря...

— ... докато претърсваше страната за изобретателя на моя двигател, докато хранеше Джеймс Тагарт и Уесли Мауч, докато наричаше най-великото си постижение на името на врага, когото искаше да унищожиш.

Тя затвори очи.

Бях тук през всичките тези години, на една ръка разстояние, в собствената ти вселена, наблюдавах борбата ти, самотата, копнежа, наблюдавах те в битка, която смяташе, че водиш заради мен, битка, в която поддържаше враговете ми и търпеше безкрайното поражение, бях тук, скрит единствено заради твоя пропуск, както Атлантида е скрита от хората само с оптическа илюзия, бях тук, чаках деня, в който ще прогледнеш, в който ще разбереш, че по кодекса на света, който подкрепяш, всичко, което цениш, ще бъде хвърляно в най-мрачното дъно на подземията и че там ще трябва да го търсиш. Бях тук. Чаках те. Обичам те, Дагни. Обичам те повече от живота си, аз, който научих хората как трябва да се обича живота. Научих ги и никога да не очакват незаслуженото, и онова, което направих тази нощ, го направих с пълното съзнание, че ще платя за него и че цената може да е моят живот.

— Не!

Той се усмихна и кимна.

— О, да. Знаеш, че си ме пречупила веднъж, че наруших решението, което бях взел за себе си, но го направих съзнателно, знаех какво значи това, направих го не в сляпо отстъпление пред мига, а с пълното осъзнаване на последствията и пълна готовност да ги приема. Не мога да оставя такива моменти да ни подминават, те са наши, любов моя, заслужили сме си ги. Но ти не си готова да напуснеш и да се присъединиш към мен — не е необходимо да ми казваш, знам — и тъй като реших да взема онова, което искам, преди да е напълно мое, ще трябва да платя за него, не знам как или кога, знам само, че ако

отстъпя пред враг, ще понеса последствията — той се усмихна в отговор на изречението ѝ. — Не, Дагни, ти не си мой враг в съзнанието си, и тъкмо това ме подтикна, но си мой враг в действията си, в курса, който следваш, въпреки че още не го виждаш, но аз го виждам. Истинските ми врагове не представляват опасност. Ти — да. Ти си единствената, която може да ги доведе до мен. Никога няма да са в състояние да разберат какво съм аз, но с твоя помощ ще успеят.

— Не!

— Няма да го направиш съзнателно. Свободна си и да промениш курса си, но докато го следваш, не си свободна да убегнеш на логиката му. Не се мръщи, изборът беше мой и това е опасност, която съм приел. Аз съм търговец, Дагни, и то за всичко. Исках те, нямах власт да променя решението ти, имах власт само да обмисля цената и да реша дали мога да си я позволя. Мога. Животът си е мой — да го похарча или инвестирам, а ти, ти си — сякаш жестът продължаваше изречението му, той се надигна и я целуна по устата, докато тялото ѝ лежеше отпуснато, отдадено, косата ѝ падаше надолу, главата ѝ — назад, задържана единствено от натиска на устните му — ти си единствената награда, която трябваше да получа и реших да купя. Исках те и ако моят живот е цената, ще я дам. Моят живот — но не и ума ми.

В очите му внезапно проблесна твърдост, когато се изправи, усмихна се и попита:

— Искаш ли да се присъединя към теб и да дойда на работа? Искаш ли да поправа контролната система след час?

— Не! — викът дойде незабавно в отговор на внезапната картина на хората в частната трапезария в „Уейн-Фолклънд“. Той се засмя.

— Защо не?

— Не искам да видя теб да работиш като техен роб!

— Ами ти?

— Мисля, че рухvat и че ще победи. Мога да понеса още малко.

— Вярно, ще трае още малко — не докато победиш, а докато се научиш.

— Не мога да оставя всичко! — това беше отчаян вик.

— Още не — спокойно каза той. Изправи се, тя също се надигна послушно, неспособна да говори.

— Аз ще остана тук, на работното си място — каза той. — Но не се опитвай да ме виждаш. Ще трябва да понесеш онова, което понесох аз и се опитах да ти го спестя — ще трябва да продължиш, знаейки къде съм, като ме искаш така, както те искам аз, но без да си позволяваш да ме приближиш. Не ме търси тук. Не идвай в дома ми. Не позволявай да ни виждат заедно. И когато стигнеш до края, когато си готова да напуснеш, не им казвай, просто нарисуй доларов знак на пиедестала на статуята на Нат Тагарт, където всъщност му е мястото, прибери се вкъщи и чакай. Аз ще дойда за теб до двайсет и четири часа.

Тя наведе глава в мълчалив знак на обещание. Но когато той се извърна и тръгна, по тялото ѝ пробягна тръпка, като внезапно събуждане или последна конвулсия, която завърши с неволен вик:

— Къде отиваш?

— Да играя ролята на семафор и да държа фенер до зори, което е единствената работа, която твоят свят може да ми повери и единствената работа, която ще получи.

Тя го грабна за ръката, за да го задържи, да го последва, да го последва сляпо, изоставила всичко, освен лицето му.

— Джон!

Той грабна ръката ѝ, изви я и я отхвърли.

— Не — каза той. После пое ръката ѝ, вдигна я до устните си, а допирът му беше по-страстно признание от всичко, което можеше да изрече. После се отдалечи по смаляващите се в далечината линии, и на нея ѝ се стори, че и фигурата, и релсите я изоставят едновременно.

Когато се добра до перона на терминала, звукът от първия поток трополящи колела пресече с трясък стените на сградата — като внезапен подскок на спряло сърце. Храмът на Натаниел Тагарт беше тих и празен, неизменната му светлина падаше върху изоставения мрамор. Няколко опърпани фигури се мотаеха наоколо, сякаш изгубени в блестящото пространство. На стъпалата на пиедестала, под строгата, тържествуваща статуя, се беше свил парцалив скитник, в пасивно примирение, като понесена от вятъра птица, която няма къде да отиде и е кацнала на случаен корниз. Тя се свлече до пиедестала, сякаш беше още една останка, напрашената ѝ пелерина се беше увила плътно около нея, и остана неподвижна, с подпряна на ръката глава, надмогнала плача, несигурността или движението. Струваше ѝ се

само, че продължава да вижда фигурата с вдигната ръка, която държи фенер, която изглеждаше ту като Статуята на свободата, ту като човек със слънце в косите, изправил фенер към среднощното небе — червен фенер, който спираше движението на света.

— Не го взимай присърце, госпожа, каквото и да е — каза скитникът с изтощено съчувствие. — Така или иначе няма какво да се направи... Каква е ползата, госпожа? Кой е Джон Голт?

---

[1] Изразът е заимстван от библейската история за Каин и Авел: „И рече Каин на брата си Авеля: (да идем на полето). И когато бяха на полето, Каин нападна брата си Авеля и го уби. И рече Господ (Бог) на Каина: где е брат ти Авел? Той отговори: не зная, нима съм пазач на брата си?“ Бит. 4: 8–9. — Б.пр. ↑

ГЛАВА XXVI

КОНЦЕРТЪТ НА ОСВОБОЖДЕНИЕТО

На 20 октомври съюзът на стоманодобивните работници в „Риърдън стийл“ поиска увеличение на надниците. Ханк Риърдън научи за това от вестника — никакви искания не бяха представяни пред него и никой не беше сметнал за нужно да го уведоми. Искането беше направено пред Комисията по унификация; не беше обяснено защо нито една друга стоманодобивна компания не е представила подобно искане.

Той не можеше да каже дали ищците представляваха работниците му или не, защото правилата на Комисията за синдикалните избори правеха това невъзможно за определяне. Той научи само, че групата се състои от онези новодошли, които Комисията беше пустила в завода му през последните няколко месеца.

На 23 октомври Комисията по унификация отхвърли искането на синдиката и отказа увеличението. Ако е имало някакви изслушвания по въпроса, Риърдън не знаеше за това. Никой не беше се посъветвал с него, не беше го информирал. Той беше изчакал, без да задава въпроси.

На 25 октомври вестниците в цялата страна, контролирани от същите хора, които контролираха и комисията, започнаха кампания на състрадание към работниците от „Риърдън стийл“ Отпечатваха статии за отказа за увеличаване на надниците, като пропускаха да споменат кой е отказал или кой държи изключителната законова власт да отказва, сякаш разчитаха публиката да забрави законовите технически въпроси под дъжда от статиите, които внушаваха, че работодателят е естествената причина за всички нещастия, които работниците преживяват. Отпечатаха статия, описваща трудностите на работниците в „Риърдън стийл“ при настоящото повишаване на цената на живота, точно до статия, която описваше печалбите на Ханк Риърдън от преди пет години. Отпечатаха статия за бедственото положение на жената на един работник на Риърдън, която се влачи от магазин на магазин в безнадеждно търсене на храна, точно до статията за бутилка шампанско, счупена о нечия глава на пианско парти, организирано от

неназован стоманен магнат в скъп хотел — магнатът беше Орън Бойл, но в статията не се споменаваха имена. „Неравенството все още съществува сред нас — казваха вестниците, — и ни лъже за ползите от просветената ни епоха“. „Лишенията са изострили нервите и нрава на хората. Ситуацията достига до опасна точка. Страхуваме се от изблици на насилие“. „Страхуваме се от изблици на насилие“ — това повтаряха вестниците непрекъснато. На 28 октомври група нови работници в „Риърдън стийл“ нападнаха един от майсторите и разбиха въздуховодите на една пещ. Два дни по-късно подобна група потроши прозорците на първия етаж на административната сграда. Един нов работник строши механизма на един кран и обърна ведро с разтопен метал на един ярд от петима случайни минувачи.

— Ами сигурно съм откачил от притеснение за гладните си деца — каза той, когато го арестуваха.

„Не е време да теоретизираме кой е прав или не е прав — коментираха вестниците. — Единствената ни грижа е фактът, че взривоопасна ситуация застрашава производството на стомана в страната“.

Риърдън наблюдаваше, без да задава въпроси. Чакаше, сякаш някакво окончателно познание се разкриваше пред него — процес, който не можеше нито да се ускори, нито да се спре. Не, мислеше си той в ранния полумрак на есенните вечери, докато гледаше през прозореца на кабинета си, не беше безразличен към завода си, но чувството, което някога беше било страст към живо същество, сега беше просто тъжна нежност, каквато човек изпитва към обичан покойник. А особена черта на чувството към мъртвите е, че вече не е възможно никакво действие.

На сутринта на 31 октомври той получи съобщение, че цялото му имущество, включително банковите сметки и съдържанието на сейфовете му, е било поставено под запор, за да покрие глобата по присъда срещу него в процес за укриване на личен данък върху дохода от преди три години. Беше официално съобщение, съобразено с всички изисквания на закона, само дето не беше имало никакво укриване, нито пък процес.

— Не — каза той на задавания си от възмущение адвокат, — не ги критикувай, не отговаряй, не възразявай.

— Но това е фантастично!

— По-фантастично ли е от останалото?

— Ханк, нищо ли не искаш да направя? Да го приема, легнал на земята?

— Не, изправен. И наистина искам да кажа изправен. Не мърдай. Не действай.

— Но те те оставят напълно безпомощен.

— Така ли? — с мека усмивка попита той.

Имаше няколкостотин долара в брой в портфейла, нищо повече. Но странната, сияйна топлина в ума му, като чувство за ръкостискане от разстояние, беше мисълта, че в един таен сейф в спалнята му лежеше кюлче чисто злато, дадено му от златокос пират.

На следващия ден, 1 ноември, той получи телефонно обаждане от Вашингтон, от бюрократ, чийто глас звучеше така, сякаш се плъзгаше по линията на колене — в изказване на извинения.

— Грешка, господин Риърдън! Просто злощастна грешка! Този запор не беше насочен към вас. Знаете как е в наши дни, с неефикасния персонал и цялата документация, с която сме затрупани, някой несръчен глупак е объркал папките и е издал заповед за запор срещу вас, при условие, че това изобщо не беше вашият случай, а случай с един производител на сапун! Моля, приемерте нашите извинения, господин Риърдън, най-искрените ни лични извинения, от най-високо ниво.

Гласът се плъзна в кратка, очаквателна пауза.

— Господин Риърдън?

— Слушам ви.

— Не мога да ви кажа колко съжаляваме, че сме ви причинили някакви неприятности. И с всички тези проклети формалности, с които трябва да се справяме — знаете как е с официалната документация, — ще ни отнеме няколко дни, може би седмица, да отменим тази заповед и да отменим запора... Господин Риърдън?

— Чух ви.

— Ужасно съжаляваме и сме готови да направим всичко в наша власт. Вие, разбира се, ще имате право да поискате обезщетение за всички неприятности, които може да ви е причинило това, и ние сме готови да платим. Няма да оспорваме. Вие, разбира се, ще предявите подобни претенции и...

— Не съм казал такова нещо.

— А? Не, не сте... тоест... добре, какво казвате тогава, господин Риърдън?

— Нищо.

Късно следобед на другия ден друг умолителен глас се обади от Вашингтон. Този не се плъзгаше, а подскачаше по телефонната линия с радостната виртуозност на професионален въжеиграч. Представи се като Тинки Холъуей и помоли Риърдън да присъства на един разговор, „неформален кратък разговор, само неколцина души от най-високо ниво“, който щеше да се проведе в Ню Йорк, в хотел „Уейн-Фолкълънд“, след два дни.

— Имаше толкова много недоразумения през последните няколко седмици! — каза Тинки Холъуей. — Толкова нещастни недоразумения — и толкова ненужни! Можем да оправим всичко за минути, господин Риърдън, ако получим шанса да си поговорим с вас. Изключително много желаем да ви видим.

— Можете да ми изпратите призовка по всяко време.

— О, не! Не! Не! — гласът звучеше ужасено. — Не, господин Риърдън — защо мислите за такива неща? Не ни разбирате, ние искаме да ви видим чисто приятелски, искаме единствено доброволното ви сътрудничество — Холъуей направи напрегната пауза, чудейки се дали наистина е чул лекия звук от далечен смях; изчака, но не чу нищо друго. — Господин Риърдън?

— Да?

— Разбира се, господин Риърдън, във време като сегашното един разговор с нас ще бъде от огромна полза за вас.

— За какво е този разговор?

— Натъквате се на толкова много трудности, а ние искаме силно да ви помогнем по всякакъв начин, по който можем.

— Не съм молил за помощ.

— Живеем в несигурни времена, господин Риърдън, обществените настроения са толкова нестабилни и взривоопасни, толкова... толкова опасни... и ние искаме да можем да ви защитим.

— Не съм молил за защита.

— Но сигурно разбирате, че сме в състояние да сме ви от полза, и ако има нещо, което да поискате от нас, каквото и...

— Няма.

— Но все трябва да имате проблеми, които бихте желали да обсъдите с нас.

— Нямам.

— Тогава... е, тогава — той се отказа да се преструва, че прави услуги и премина към открита молба, — тогава просто бихте ли ни изслушали?

— Стига да имате какво да ми казвате.

— Имаме, господин Риърдън, със сигурност имаме! Само за това ви молим — да ни изслушате. Просто ни дайте шанс. Просто елате на този разговор. Няма да се ангажирате с нищо... — каза го неволно и спря, когато чу ясен, подигравателен тон на оживление в гласа на Риърдън, тон, който не обещавахе нищо добро:

— Знам.

— Значи... тоест... значи ще дойдете?

— Добре — каза Риърдън. — Ще дойда.

Той не изслуша уверенията в благодарност на Холъуей, забеляза само, че онзи продължаваше да повтаря:

— В седем вечерта на четвърти ноември, господин Риърдън... Четвърти ноември... — сякаш датата имаше някакво специално значение.

Риърдън остави слушалката и се облегна на стола си, загледан в отблясъка на пещите по тавана на кабинета. Знаеше, че разговорът е клопка — знаеше също, че ще влезе в нея без нищо, което хрътките да могат да спечелят.

Тинки Холъуей остави слушалката във вашингтонския си офис и се изправи напрегнато и намръщено. Клод Слейгънхоуп, председател на „Приятелите на глобалния прогрес“, който седеше в едно кресло и нервно дъвчеше кибритена клечка, го погледна и попита:

— Не много добре?

Холъуей поклати глава.

— Ще дойде, но... не, не беше много добре — и добави: — Не мисля, че ще приеме.

— И моето момче така ми каза.

— Знам.

— Момчето рече, че е по-добре да не опитваме.

— Мамка му на момчето ти! Трябва да опитаме! Трябва да рискуваме!

Момчето беше Филип Риърдън, който преди няколко седмици беше доложил на Клод Слейгънхоуп:

— Не, няма да ме пусне, няма да ми даде работа, опитам, както ми каза да направя, направих най-доброто, на което бях способен, но нямаше полза, няма да ми позволи кракът ми да стъпи в завода. А що се отнася до умствената му настройка — да знаеш, лоша е. По-лоша от всичко, което очаквах. Познавам го и мога да ти кажа, че няма да имаш шанс. Сигнал е до края. Още един натиск и ще избухне. Каза, че големите момчета искат да знаят. Кажи им да не го правят. Кажи им, че той... Клод, да ни пази Господ, но ако го направят, ще го изгубят!

— Е, не ми помагаш много — сухо беше казал Слейгънхоуп и се беше извърнал. Филип го беше сграбчил за ръкава и го беше попитал с глас, който се беше смалил до открито безпокойство:

— Слушай, Клод... според... Директива 10-289... ако той си тръгне, няма да има наследници, нали?

— Точно така.

— Ще конфискуват завода и... всичко?

— Такъв е законът.

— Ама... Клод, няма да ми го причинят, нали?

— Не искат той да си тръгва. Знаеш го. Задръж го, ако можеш.

— Но аз не мога! Знаеш, че не мога! Заради политическите ми идеи и... и заради всичко, което съм направил за теб, знаеш какво мисли той за мен! Нямам никакъв контрол върху него!

— Това е твоят гаден късмет.

— Клод! — паникьосано беше изкрещял Филип. — Клод, няма да ме изритат на студа, нали? Аз съм един от вас, нали? Винаги са го казвали, винаги са казвали, че имат нужда от мен, казвали са, че имат нужда от хора като мен, не като него, хора с... с моя дух, помниш ли? И след всичко, което съм направил за тях, с цялата ми вяра, служба и лоялност към каузата...

— Проклет глупак — беше се сопнал Слейгънхоуп, — от каква полза си ни ти без него?

На сутринта на 4 ноември Ханк Риърдън се събуди от звъненето на телефона. Той отвори очи под ясното, бледо небе — небето на ранното утро в прозорците на спалнята, — небе с деликатния цвят на аквамарин, докато първите лъчи на невидимото слънце придаваха оттенък на порцеланово розово на старите покриви на Филадельфия. За

миг, докато съзнанието му беше чисто като небето, докато усещаше единствено себе си и още не беше настроил душата си да носи товара на непознати спомени, той остана неподвижен, запленил от гледката и очарованието на свят, който беше достоен за такава гледка — свят, където съществуването щеше да бъде като една непрекъсната утрин.

Телефонът го хвърли обратно в изгнание: на равномерни интервали, като досаден, хроничен вик за помощ, вик, който нямаше място в онзи свят. Той вдигна намръщено слушалката:

— Ало?

— Добро утро, Хенри — каза един треперлив глас. Беше майка му.

— Майко? По това време? — сухо попита той.

— Ами ти винаги ставаш призори, а пък аз исках да те хвана, преди да си отишъл в кабинета си.

— Да? Какво има?

— Трябва да те видя, Хенри. Трябва да говоря с теб. Днес, по някое време. Важно е.

— Станало ли е нещо?

— Не... да... тоест... Трябва да говоря с теб лично. Ще дойдеш ли?

— Съжалявам, не мога. Имам среща в Ню Йорк довечера. Ако искаш да дойда утре...

— Не! Не, не утре. Трябва да стане днес. Налага се.

В гласа ѝ имаше лек оттенък на паника, но това беше кристализиралата паника от хронична безпомощност, не отзвук от спешна ситуация, с изключение на странно ехо на страх в механичната ѝ настойчивост.

— Какво има, майко?

— Не мога да говоря за това по телефона, трябва да те видя.

— Тогава, ако искаш, ела в кабинета...

— Не! Не в кабинета ти. Трябва да те видя насаме, на място, където можем да говорим. Можеш ли да ми направиш услугата да дойдеш тук днес? Майка ти те моли за услуга. Никога не идваш да ни виждаш. И може би не ти си виновен. Но не можеш ли да направиш това за мен, поне веднъж, ако те помоля?

— Добре, майко. Ще бъдат там в четири часа следобед.

— Чудесно, Хенри. Благодаря, Хенри. Чудесно.

Този ден му се стори, че във въздуха в завода има някакво леко напрежение. Беше твърде слабо, за да го определи, но за него заводът беше като лицето на обичана жена, по което той можеше да улови отсенките на чувството почти преди да го е изразила. Видя групичките на новите работници, по двама-трима, които просто стояха заедно и разговаряха, но твърде често. Забеляза поведението им, по-подходящо повече за кръчма, отколкото за завод. Забеляза няколко погледа, които му хвърлиха, докато минаваше покрай тях, погледи, които се задържаха по-дълго и бяха по-явни от обичайното. Опита се да не обръща внимание — в това нямаше нищо чудно, а и той нямаше време за въпроси.

Когато същия следобед стигна до бившия си дом, той спря колата рязко в подножието на хълма. Не беше виждал къщата от онзи 15 май, преди шест месеца, когато я беше напуснал, и гледката го върна в онова, което беше изпитвал в продължение на десет години при всяко прибиране у дома: напрежение, смущение, сивата тежест на непризнато нещастие, строгият стоицизъм, който му забраняваше да го признае, отчаяната невинност на усилието да разбере семейството си... усилието да бъде справедлив.

Той се изкачи бавно по пътеката към вратата. Не изпитваше емоции — единствено чувство на великолепна, тържествена яснота. Знаеше, че тази къща е паметник на вината — на собствената му вина към самия него. Очакваше да види майка си и Филип; не очакваше третия човек, който се изправи заедно с тях при влизането му във всекидневната: беше Лилиан.

Той спря на прага. Те стояха и гледаха лицето му и отворената врата зад него. Лицата им излъчваха страх и лукавство — онова изнудване чрез добродетели, което той се беше научил да разбира, — понеже се надяваха да им се размине единствено благодарение на чувството му за жал, да го задържат в капана, при условие че една-единствена стъпка назад щеше да го направи недостижим за тях. Те разчитаха на съжалението му и се ужасяваха от гнева му; не бяха и помислили за трета алтернатива — неговото безразличие.

— Тя какво прави тук? — попита той, обръщайки се към майка си с напълно безстрастен глас.

— Лилиан живее тук от развода ви насам — отбранително отговори тя. — Не можех да я оставя да умре от глад на улицата, нали?

Погледът в очите на майка му беше полумолба, сякаш го молеше да не я зашлеви, и полутриумф, сякаш самата тя го беше зашлевила. Той знаеше мотива ѝ: не беше състрадание, никога не беше обичала особено Лилиан, а беше общото им отмъщение срещу него, тайното удовлетворение да харчи парите му за бившата му съпруга, която беше отказал да издържа.

Главата на Лилиан беше готова да кимне за поздрав, с половинчат намек за усмивка на устните — полусвенлива, полубезочлива. Той не се престори, че не я вижда; погледна я, сякаш я вижда изцяло, но умът му не отчита никакво присъствие. Не каза нищо, затвори вратата и влезе в стаята. Майка му въздъхна с неудобство и облекчение, и побърза да се отпусне в най-близкия стол. Гледаше го, несигурна и нервна, дали ще последва примера ѝ.

— Та какво искахте? — попита той и седна.

Майка му седеше изпъната, но и някак прегърбена, с изправени рамене и сведена глава.

— Милост, Хенри — прошепна тя.

— Какво искаш да кажеш?

— Не ме ли разбираш?

— Не.

— Е — тя разтвори ръце в грозен, объркан жест на безпомощност, — ами... — очите ѝ се стрелкаха наоколо, борейки се да избягат от внимателния му поглед. — Ами... има толкова много неща за казване... а аз не знам как да ги кажа, но... добре де, има нещо практическо, но само по себе си е толкова маловажно... не те извиках тук за това...

— Какво е то?

— Практическото нещо ли? Чековете за издръжката ни — на Филип и моята. Вече е първо число на месеца, но заради тази заповед за запор чековете не могат да пристигнат. Знаеш това, нали?

— Да.

— Добре де, какво ще правиш?

— Не знам.

— Искам да кажа, какво ще направиш конкретно по този въпрос?

— Нищо.

Майка му го зяпна, сякаш броеше секундите тишина.

— Нищо ли, Хенри?

— Нямам власт да направя нищо.

Те го гледаха в лицето с някакво изпитателно напрежение — той беше сигурен, че майка му му е казала истината, че не непосредствените финансови грижи са целта им, че те са само символ на много по-дълбок въпрос.

— Но Хенри, ние сме разорени.

— Както и аз.

— Не можеш ли да ни пратиш някакви пари в брой или нещо такова?

— Не ми дадоха време да взема каквито и да е пари в брой.

— Тогава... Виж, Хенри, това беше толкова неочаквано, май изплаши хората — бакалията отказва да ни даде кредит, освен ако ти не помолиш за него. Мисля, че искат да подпишеш кредитна карта или нещо такова. Така че би ли говорил с тях, за да уредиш въпроса?

— Не.

— Не? — тя се задави и преглътна шумно. — Защо?

— Не бих приел задължения, които не мога да изпълня.

— Какво искаш да кажеш?

— Няма да поема дългове, които нямам как да изплатя.

— Как така нямаш как? Този заповор е само някаква техническа подробност и е само временен, всички го знаят!

— Така ли? Аз не го знам.

— Ама Хенри — сметка от бакалина! Не си сигурен, че можеш да платиш една сметка от бакалина, ти, с всичките милиони, които притежаваш?

— Няма да лъжа бакалина, като се преструвам, че притежавам милиони.

— За какво говориш? Кой ги притежава тогава?

— Никой.

— Какво искаш да кажеш?

— Майко, мисля, че ме разбираш напълно. Мисля, че си разбрала дори преди мен. Вече не съществува никакво право на собственост, както и никаква собственост. Твърдиш го и вярваш в това от години. Искаше ме вързан. Вързан съм. Сега е твърде късно да се играят игрички за това.

— Да не би да позволиш някакви твои политически идеи... — тя видя израза на лицето му и спря рязко.

Лилиан седеше и гледаше в пода, сякаш се боеше да погледне нагоре. Филип си пукаше пръстите. Майка му се насили да фокусира погледа си и прошепна:

— Не ни изоставяй, Хенри — някакъв слаб проблясък на жизненост в гласа ѝ му показва, че покривалото над реалната ѝ цел се пропуква. — Живеем в ужасни времена и ни е страх. Това е истината, Хенри, страх ни е, защото се отвръщаш от нас. О, нямам предвид само сметката от бакалията, но това е знак — преди година нямаше да позволиш това да ни се случи. Сега... сега не те интересува — тя направи очаквателна пауза. — Нали?

— Не.

— Е... добре, май вината е наша. Това исках да ти кажа — че знаем, че вината е наша. Не се отнесохме добре с теб през всички тези години. Бяхме несправедливи към теб, карахме те да страдаш, използвахме те и не ти благодаряхме. Виновни сме, Хенри, съгрешихме към теб, и го изповядваме. Какво повече можем да ти кажем? Ще намериш ли сила в сърцето си да ни простиш?

— Какво искате да направя? — попита той с ясен и равен тон, като на бизнес среща.

— Не знам! Коя съм аз, че да знам? Но не за това говоря сега. Не за правенето, а за чувствата. Умолявам те за чувство, Хенри, само за чувство, въпреки че не го заслужаваме. Ти си щедър и силен. Ще забравиш ли миналото, Хенри? Ще ни простиш ли?

Ужасът в очите ѝ беше истински. Преди година той би си казал, че това е нейният начин да се поправи; би преглътнал отвращението си от думите ѝ, думи, които го заливаха единствено с мъглата на безсмислието; би насилил ума си, за да им придаде смисъл, макар да не ги разбира; би ѝ приписал добродетелта на откровеността такава, каквато тя я разбира, въпреки че той не я разбира така. Но вече не отдаваше уважение по критерии, различни от собствените си.

— Ще ни простиш ли?

— Майко, по-добре да не говорим за това. Не ме принуждавай да казвам защо. Мисля, че знаеш също толкова добре, колкото и аз. Ако искаш да направя нещо, кажи ми какво е то. Няма какво друго да обсъждаме.

— Но аз не те разбирам! Наистина! Затова те извиках — да помоля за прошката ти! Ще откажеш ли да ми отговориш?

— Добре. Какво означава моята прошка?

— А?

— Попитах те какво означава.

Тя разтвори ръце в удивен жест, за да покаже, че е очевидно.

— Ами тя... ще ни накара да се почувстваме по-добре.

— Ще промени ли миналото?

— Това, че си ни простил за него, ще ни накара да се чувстваме по-добре.

— Значи искаш да се преструвам, че миналото не е съществувало?

— За Бога, Хенри, не виждаш ли? Искаме само да знаем, че ти... изпитваш някаква грижа за нас.

— Не чувствам. Да я имитирам ли?

— Но нали точно за това те моля — да я почувстваш!

— На какво основание?

— Основание?

— В замяна на какво?

— Хенри, Хенри, не говорим за бизнес, не говорим за тонове стомана и банкови баланси, а за чувства — а ти говориш като търговец.

— Търговец съм.

Онова, което видя в очите ѝ, беше ужас — не безпомощния ужас от това да се бори и да не успява да разбере, а ужасът, че е бутната към ръба, където избягването на разбирането вече не беше възможно.

— Виж, Хенри — побърза да се намеси Филип. — Майка не разбира тези неща. Не знаем как да се обръщаме към теб. Не можем да говорим твой език.

— Аз пък не говоря вашия.

— Онова, което се опитва да каже, е, че съжаляваме. Ужасно съжаляваме, че сме те наранили. Мислиш си, че не плащаме за това, но всъщност плащаме. Изпитваме угризения.

Болката по лицето на Филип беше истинска. Преди година Риърдън би изпитал жал. Сега знаеше, че го държат единствено чрез нежеланието му да ги нарани, чрез страха му от тяхната болка. Само че той вече не се боеше от нея.

— Съжаляваме, Хенри. Знаем, че сме те наранили. Искаме да изкупим вината си. Но какво можем да направим? Миналото е минало. Не можем да го променим.

— Нито пък аз.

— Можеш да приемеш покаянието ни — каза Лилиан с глас, безжизнен от предпазливост. — Вече не мога да спечеля нищо от теб. Само искам да знаеш, че каквото и да съм направила, съм го направила, защото те обичам.

Той се извърна, без да отговори.

— Хенри! — викна майка му. — Какво е станало с теб? Какво те е променило така? Вече не изглеждаш човечен! Продължаваш да ни натискаш за отговори, при условие, че нямаме никакви отговори. Продължаваш да ни побеждаваш с логика — но какво е логиката във времена като днешните? Какво е логиката, когато хората страдат?

— Нищо не можем да направим! — извика Филип.

— Оставили сме се на милостта ти — каза Лилиан.

Те хвърляха молбите си към недостижимо лице. Не знаеха и паниката им беше последният им отчаян опит да избегнат разбирането, — че безмилостното му чувство за справедливост, което беше единственият им контрол върху него, което го беше накарало да приема всяко наказание и да им дава предимството при всяко съмнение, сега се беше обърнало срещу тях, че същата сила, която го беше правила толерантен, сега го правеше безжалостен, че справедливостта, която би простила купища невинни грешки от незнание, не би простила и една стъпка, направена заради осъзнато зло.

— Хенри, не ни ли разбираш? — умолително каза майка му.

— Напротив — спокойно каза той.

Тя отвърна поглед, избягвайки ясните му очи.

— Не те ли интересува какво ще стане с нас?

— Не.

— Не си ли човек? — гласът и започна да става писклив от гняв.

— Не си ли способен на някаква любов? До сърцето ти се опитвам да стигна, не до ума ти! Любовта не е нещо, за което се спори с аргументи и пазарлъци! Тя се дава! Чувства се! За Бога, Хенри, не можеш ли да чувстваш, без да мислиш?

— Никога не ми се е случвало.

След миг гласът ѝ се възвърна, нисък и монотонен:

— Не сме толкова умни като теб, нито толкова силни. Ако сме грешали и сме се заблуждавали, то е защото сме безпомощни. Имаме

нужда от теб, ти си всичко, което имаме, сега те губим и ни е страх. Живеем в ужасно време, и става все по-лошо, хората са уплашени до смърт, заслепени са и не знаят какво да правят. Как ще се справим с това, ако ни напуснеш? Ние сме малки и слаби и ще бъдем пометени като пращинки в ужаса, който е плъзнал по света. Може би и ние сме виновни донякъде, може би сме помогнали да стане така, понеже не сме знаели, но каквото е направено, е направено, и вече не можем да го спрем. Ако ни напуснеш, сме загубени. Ако се предадеш и изчезнеш, като всички тези хора, които...

Не звук я спря — беше само движение на веждите му, кратко и бързо, сякаш отбелязваше нещо. Сетне го видяха да се усмихва: тази усмивка беше най-ужасяващият отговор.

— Значи от това се страхувате — бавно каза той.

— Не можеш да напуснеш! — изкрещя в сляпа паника майка му. — Не можеш да напускаш сега! Можеше да го направиш миналата година, но не и сега! Не и днес! Не можеш да станеш дезертьор, защото сега ще си го изкарат на семейството ти! Ще ни оставят без стотинка, ще конфискуват всичко, ще ни оставят да умрем от глад, ще...

— Млъквай! — викна Лилиан, която можеше по-добре от другите да разчита знаците за опасност по лицето на Риърдън. По него имаше остатък от усмивка и те знаеха, че не ги вижда вече, но не беше в тяхна власт да разберат защо усмивката му сякаш беше пълна с болка и почти тъжен копнеж, или пък защо гледаше през стаята към нишата на най-отдалечения прозорец. Виждаше прецизно изваяното лице, съдържано под бича на обидите му, чуваше гласа, който му беше казал спокойно, тук, в тази стая: „Искам да ви предупредя да не извършвате греха на прошката“. Ти, който си знаел още тогава, помисли си, но не довърши изречението в ума си, остави го да угасне в горчивата му усмивка, защото знаеше какво щеше да си помисли: ти, който си знаел още тогава, прости ми.

Ето какво беше естеството на молбите им за милост — мислеше той, гледайки семейството си, — ето каква беше логиката на чувствата, които те проповядваха с такава правдивост като нелогични. Ето каква беше простата, брутална същност на всички хора, които говореха, че са в състояние да чувстват без мисъл и да поставят милостта над справедливостта. Знаеха от какво да се страхуват, бяха схванали и

назоваха преди него единствения начин за освобождение, който му беше останал; бяха разбрали безнадеждността на позициите му в индустрията, безполезността на борбата му, невъзможните товари, които се спускаха върху него и щяха да го смажат; бяха разбрали, че е разумно, справедливо, като единствено средство за самосъхранение, той да остави всичко и да бяга. И все пак искаха да го задържат, да го оставят в жертвената пещ, да го накарат да им позволи да погълнат и последното останало от него в името на милостта, прошката и братската, канибалска любов.

— Ако все още искаш да ти го обясня, майко — съвсем спокойно каза той, — ако все още се надяваш, че няма да съм толкова жесток, че да назова онова, което се правиш, че не знаеш, тогава ето какво не е наред с твоята идея за прошката: съжаляваш, че си ме наранила, и като изкупление за това искаш да се предложи за окончателно жертвоприношение.

— Логика! — тя изкрещя. — Пак проклетата ти логика! Имаме нужда от милост, от милост, не от логика!

Той се изправи.

— Чакай! Не си тръгвай! Хенри, не ни изоставяй! Не ни осъждай на смърт! Каквито и да сме, ние сме хора! Искаме да живеем!

— А, не — той започна с тихо учудване и завърши с тих ужас, сякаш мисълта го порази с цялата си тежест. — Не мисля, че искате. Ако искахте, щяхте да знаете как да ме цените.

Като мълчаливо доказателство за това лицето на Филип бавно премина към изражение, което трябваше да бъде весела усмивка, но всъщност изразяваше само страх и злоба.

— Няма да можеш да напуснеш и да избягаш — каза Филип.

— Не можеш да избягаш без пари.

Май беше улучил — Риърдън спря рязко, сетне се изсмя:

— Благодаря, Филип — каза той.

— А? — Филип подскочи нервно от удивление.

— Значи това е целта на заповедта за заповор. От това се страхуват приятелите ти. Знаех, че се готвят да ме сгащят с нещо днес. Не знаех, че заповорът е тяхната представа за спиране на бягство — той се обърна и погледна невярващо майка си: — И затова е трябвало да ме видиш днес, преди разговора в Ню Йорк.

— Майка не знаеше! — извика Филип, сетне се овладя и извика по-силно: — Не знам за какво говориш! Нищо не съм казал! Не съм го казал! — страхът му сега беше много по-малко мистичен и доста по-практичен.

— Не се притеснявай, въшка такава, няма да им кажа, че ти си ми казал. И ако се опитвате...

Той не довърши — погледна трите лица пред себе си и една усмивка довърши изречението му, усмивка на умора, жал, на невярващо отвращение. Той виждаше окончателното противоречие, гротескната абсурдност на края на играта на ирационалистите: хората във Вашингтон се бяха надявали да го задържат, като бяха наредили на тия тримата да играят ролята на заложници.

— Мислиш си, че си толкова добър, така ли? — неочакваният вик дойде от Лилиан; тя беше скочила на крака, за да му попречи да излезе, лицето ѝ беше изкривено, беше го виждал такова веднъж преди, в онази сутрин, когато беше научила името на любовницата му. — Толкова си добър значи! Толкова си горд със себе си! Е, аз пък имам нещо да ти кажа.

Тя изглеждаше така, сякаш не беше вярвала до този момент, че играта ѝ е загубена. Погледът ѝ го порази, сякаш беше последният елемент, затворил кръга, и той разбра с неочаквана яснота каква е била играта и защо се е омъжила за него. Ако да избереш човек като постоянен център на грижите си, като фокус на възгледа си за живота, е любов, то тогава беше истина, че го е обичала; но ако за него любовта беше тържество на собствената личност и на съществуването, тогава за онези, които мразеха себе си и живота, преследването на разрушението беше единствената форма и еквивалент на любовта. Лилиан го беше избрала заради най-големите му добродетели, заради силата му, увереността му, гордостта му, беше го избрала така, както се избира обект на любов, като символ на жизнената сила на мъжа, но именно унищожението на тази сила беше нейна цел.

Той видя първата им среща: той, мъж с яростна енергия и страстна амбиция, човек на постижението, осветен от пламъка на успеха си, хвърлен сред претенциозната пепел, назоваваща се интелектуален елит — изгорелите останки от недосмляна култура, хранещи се от отблясъка на чужди улове и предлагащи само отрицанието на ума като единствено свое отличително достойнство, а

жаждата за контрол — като единствена страст. Тя, жена, изцяло потопена в този елит, с изтърканото им презрение като отговор към Вселената, смятащо безсилието за признак на върховенство, а празнотата — за ценност; той, без да познава омразата им, невинно презиращ позъорската им измама; тя, виждаща го като опасност за техния свят, като заплаха, като предизвикателство, като упрек.

Порочната страст, която беше подтиквала други да поробват империи, се беше превърнала, заради нейната ограниченост, в страст да владее него. Беше направила всичко, за да го пречупи — сякаш, неспособна да бъде равна на неговата стойност, тя можеше да го надмине, като я разруши; сякаш мярката за неговото величие щеше да стане така мярка за нейното, сякаш — помисли си потръпвайки той — вандалят, който разбива статуя, е по-велик от скулптора, който я е направил, сякаш убиецът, убил дете, е по-велик от майката, която го е родила.

Той си спомняше как тя обстрелваше с присмеха си работата му, завода му, метала му, успеха му, спомни си желанието ѝ да го види пиян, поне веднъж, опитите ѝ да го тласне към изневяра, удоволствието ѝ при мисълта, че е паднал до нивото на някакъв мизерен романс, ужасът ѝ да открие, че този романс е бил постижение, а не падение. Линията на нейната атака, която той намираше за толкова неразбираема, беше постоянна и ясна — тя се опитваше да разруши самотнението му, знаейки, че човек, който предава ценностите си, остава на милостта на всеки срещнат; тя се беше борила да пречупи неговата морална чистота, беше искала да разбие чрез отровата на вината уверената му праволинейност, сякаш, ако той рухнеше, неговото падение щеше да оправдае нейното.

Със същата цел и мотиви, заради същото удовлетворение, заради което другите измислят сложни философски системи, които унищожават цели поколения или установяват диктатури, които разрушават цели страни — тя, с женствеността си като единствено оръжие, си беше поставила за цел да унищожи един мъж.

Твоят кодекс е кодексът на живота — спомни си той гласа на изгубения си млад учител — тогава какъв е техният?

— Имам нещо да ти кажа! — викаше Лилиан с онзи безпомощен бяс, който иска думите да са като железни пръти. — Толкова си горд със себе си, нали? Толкова си горд с името си! „Риърдън стийл“,

Риърдънов метал, жената на Риърдън! Това бях аз, нали? Госпожа Риърдън! Госпожа Хенри Риърдън! — звуците, които издаваше сега, бяха поредица от кудкудякащи хълцания, неразпознаваема карикатура на смях. — Е, май трябва да знаеш, че твоята жена е легнала с друг мъж! Изневерих ти, чуваш ли? Изневерих ти, но не с някой велик, благороден любовник, а с най-гнусната гнида, с Джим Тагарт! Преди три месеца! Преди развода! Докато бях твоя жена! Докато все още бях твоя жена!

Той стоеше и слушаше като учен, който изучава някакъв обект — без никакво лично отношение. Ето го, мислеше си той, ето го краят на вярата в колективната взаимна зависимост, вярата в липсата на идентичност, липсата на собственост, липсата на факти: вярата, че моралната цялостност на един човек е оставена на милостта на действията на другия.

— Изневерих ти! Не ме ли чуваш, неопетнен пуритан такъв? Спах с Джим Тагарт, непоковарен герой такъв! Не ме ли чуваш? Не ме ли чуваш? Не ме ли...

Той я гледаше както би гледал, ако някаква непозната го беше приближила на улицата с лична изповед — поглед, в който се четяха думите: защо го казваш на мен?

Гласът ѝ затихваше. Той не знаеше как би изглеждало унищожението на личност, но знаеше, че сега вижда унищожението на Лилиан. Видя го в сгърченото ѝ лице, във внезапното отпускане на чертите ѝ, сякаш вече нямаше какво да ги държи заедно, в очите, слепи, но вторачени, вторачени навътре, изпълнени с ужас, който никаква външна заплаха не би могла да предизвика. Не беше поглед на човек, който губи ума си, а на ум, който вижда пълното си поражение, и едновременно с това за пръв път осъзнава собствената си същност — поглед на човек, който вижда, че след като години наред е проповядвал небитието, най-сетне го е достигнал.

Той се обърна да си ходи. Майка му го спря на вратата, сграбчвайки ръката му. С упорито удивление, с последните остатъци от усилията за самозаблуда, тя простена с тон на сълзлив, сприхав упрек:

— Наистина ли си неспособен на прошка?

— Не, майко — отговори той. — Не съм. Бих ви простил миналото, ако днес ме бяхте накарали да напусна и да изчезна.

Навън духаше студен вятър, който увиваше палтото му около него като прегръдка, пред него беше широкото, свежо поле в полите на хълма, и ясното, стопяващо се в полумрака небе. Като два залеза, слагащи край на деня — червеният отблясък на слънцето беше като неподвижна, права лента на запад, а пулсиращата червена лента на изток беше отблясъкът от фабриката му.

Чувството за волана под ръцете му и за гладката магистрала, която летеше покрай него, докато караше с пълна скорост към Ню Йорк, му въздействаха необичайно укрепващо. Изпитваше едновременно чувство за изключителна точност и за отпускане, чувство за действие без усилие, което изглеждаше необяснимо младежко, докато не осъзна, че това беше начинът, по който беше действал и беше очаквал винаги да действа в младостта си, и онова, което изпитваше в момента, бе простият, учудващ въпрос: защо изобщо човек е трябвало някога да действа другояче?

Стори му се, че силуетът на Ню Йорк, когато се изправи пред него, беше необичайно лъчист и ясен, макар формите му да бяха забулени от разстоянието — с яснота, която сякаш беше не качество на предметите, а отражение на светлината, която идваше от самия него. Той гледаше великия град, без връзка с онова, което виждаха или за което го използваха другите; това не беше град на гангстери, просяци, останки от хора и проститутки — това беше най-голямото индустриално постижение в историята на човека, единственото му значение беше това, което знаеше за него, в гледката имаше нещо лично, нещо, свързано с чувството за собственост и с непоколебимо възприятие, сякаш го виждаше за пръв път — или за последен.

Спря за миг в тихия коридор на „Уейн-Фолклънд“, до вратата на апартамента, в който трябваше да влезе; отне му един дълъг момент на усилие да вдигне ръка и да почука; това беше апартаментът на Франсиско д'Анкония.

Във въздуха на салона, между кадифените завеси и голите, полирани маси се виеше цигарен дим. С цялата си скъпа мебелировка и с отсъствието на лични вещи стаята внушаваше впечатление, породено от лукс, който се ползва преходно — също толкова мрачно, колкото и приютите за бездомни. Пет силуета се надигнаха в мъглата, когато влезе: Уесли Мауч, Юджийн Лоусън, Джеймс Тагарт, доктор Флойд Ферис и един слаб, отпуснат човек, който изглеждаше като

играч на тенис с лице на плъх и му беше представен като Тинки Холъуей.

— Добре — каза Риърдън, отрязвайки поздравите, усмивките, предложенията за пиене и коментарите за националното извънредно положение, — какво искахте?

— Ние сме тук като ваши приятели, господин Риърдън — каза Тинки Холъуей, — просто като ваши приятели, за неформален разговор с оглед на по-близка екипна работа.

— Бихме желали да сме от полза за невероятните ви способности — каза Лоусън — и експертното ви мнение за индустриалните проблеми на страната.

— Тъкмо от хора като вас имаме нужда във Вашингтон — каза доктор Ферис. — Няма причина да оставате извън системата толкова време, особено когато гласът ви е нужен на най-високо ниво в държавното управление.

Гадното в цялата работа, мислеше си Риърдън, беше, че речите им бяха само наполовина лъжи — другата половина, онази с тона им на истерична неотложност, беше неизказаното желание това някак си да е истина.

— Та какво искахте? — попита той.

— Ами... просто да изслушаме вас, господин Риърдън — каза Уесли Мауч, а рязкото движение на чертите му наподобяваше уплашена усмивка; усмивката беше фалшива, но страхът беше истински. — Искаме да се възползваме от мнението ви за промишлената криза в страната.

— Нямам какво да кажа.

— Но, господин Риърдън — каза доктор Ферис, — просто искаме шанс да си сътрудничим с вас.

— Вече ви казах веднъж, при това публично, че не си сътруднича под дулото на пистолета.

— Не можем ли да заровим томаховката във времена като днешните? — умолително каза Лоусън.

— Пистолета ли? Давайте.

— А?

— Вие държите пистолета. Заровете го, ако мислите, че можете.

— Това... беше просто израз — обясни Лоусън, мигайки. — Говорех метафорично.

— А аз — не.

— Не можем ли да се обединим в името на страната в този тежък час? — каза доктор Ферис. — Не можем ли да забравим различията в мненията си? Готови сме да се срещнем по средата. Ако има нещо в политиката ни, което не приемате, просто ни кажете какво е и ние ще издадем директива...

— Стига, момчета. Не съм дошъл тук да ви помагам да се преструвате, че не съм в положението, в което съм, и че помежду ни има изобщо някакъв път. Давайте по същество. Подготвили сте някакъв нов трик за стоманената индустрия. Какъв е?

— Всъщност — каза Мауч — имаме жизненоважен въпрос за стоманената индустрия, който да обсъдим, но... що за език, господин Риърдън!

— Ние не искаме да ви прилагаме никакви трикове — каза Холъуей. — Поканихме ви тук, за да го обсъдим с вас.

— А аз дойдох, за да получа заповеди. Дайте ги.

— Но, господин Риърдън, ние не искаме да гледате по този начин. Не искаме да ви даваме заповеди. Искаме доброволното ви сътрудничество.

Риърдън се усмихна.

— Знам.

— Така ли? — Холъуей го погледна с готовност, но нещо в усмивката на Риърдън го накара да се отдръпне несигурно. — Ами тогава...

— И ти, братче — каза Риърдън, — знаеш къде е пукнатината в игричката, фаталната пукнатина, която ще гръмне до небето. Сега ми кажете каква е тоягата по главата, която толкова се стараете да не забележа, или да си вървя, а?

— О, не, господин Риърдън — извика Лоусън и погледът му се изстреля към часовника му. — Не можете да си тръгнете сега! Тоест, искам да кажа, не бихте си тръгнали, без да изслушате какво имаме да кажем.

— Ами да чуем тогава.

Той ги видя да се споглеждат. Уесли Мауч като че ли се боеше да се обърне към него — по лицето му се четеше сприхава упоритост, като команда, която тикаше другите напред. Каквито и да бяха квалификациите им, които им позволяваха да се разпореждат със

стоманодобивната индустрия, бяха ги докарали тук, за да действат като бодигардове на Мауч в разговора. Риърдън се запита каква ли е причината за присъствието на Джеймс Тагарт; той седеше мрачно и мълчаливо, кисело сърбаше питието си и не поглеждаше към него.

— Изработихме план — с пресилена веселост каза доктор Ферис, — който ще разреши проблемите на стоманената индустрия и ще срещне пълното ви одобрение, като мярка, която допринася за общественото благоденствие, като същевременно защитава вашите интереси и осигурява безопасността ви в...

— Не ми казвайте какво ще си помисля. Дайте ми фактите.

— Това е справедлив, разумен, честен план, който...

— Не ми давайте оценката си. Дайте ми фактите.

— Това е план, който... — доктор Ферис спря; беше изгубил навика да назовава факти.

— При този план — каза Уесли Мауч — ще дадем на промишлеността пет процентно увеличение на цената на стоманата — той млъкна триумфално. Риърдън не каза нищо.

— Разбира се, някои малки промени ще бъдат необходими — лековито каза Холъуей, скачайки в тишината като на празен тенискорт. — Ще трябва да се даде известно увеличение на цените на производителите на желязна руда — о, не повече от три процента — с оглед на увеличените трудности, които възникват за някои от тях, за господин Ларкин от Минесота например, тъй като ще трябва да транспортират рудата си по скъпия начин с камиони, тъй като господин Джеймс Тагарт трябваше да пожертва клона си в Минесота за общественото благо. И, разбира се, ще трябва да се даде увеличение на цените за транспорт на железопътните компании — да кажем, седем процента, грубо казано — с оглед на абсолютно належащата нужда от... — Холъуей спря, като играч, който тъкмо се е окопитил във вихъра на действието и е забелязал внезапно, че няма съперник, който да отговаря на ударите му.

— Но няма да има увеличение на надниците — побърза да каже доктор Ферис. — Основна точка от плана е, че няма да дадем увеличение на надниците на стоманодобивните работници, въпреки настоящите им искания. Наистина искаме да сме справедливи към вас, господин Риърдън, и да защитим интересите ви — дори с риск от обществено възмущение.

— Разбира се, ако очакваме работната сила да прави жертви — каза Лоусън, — трябва да им покажем, че и мениджмънтът прави някои жертви в името на страната. Настроенията сред работниците в стоманената индустрия са изключително напрегнати в момента, господин Риърдън, опасно взривоопасни са, и за да ви защитим от... от... — той спря.

— Да? — каза Риърдън. — От?

— От възможно... насилие, са нужни някои мерки, които... Виж, Джим — обърна се внезапно към Джеймс Тагарт той, — защо не го обясниш на господин Риърдън, като индустриалец на индустриалец?

— Ами някой трябва да подкрепи железниците — начумерено каза Тагарт, без да го поглежда. — Страната има нужда от железници и някой трябва да ни помогне да изнесем товара, и ако не получим увеличение на цените за превоз...

— Не, не, не! — сопна се Уесли Мауч. — Кажи на господин Риърдън за работата на Плана за обединение на железниците.

— А, планът е пълен успех — летаргично каза Тагарт — с изключение на ненапълно контролируемия елемент на времето. Само въпрос на време е преди обединената ни екипна работа да вдигне всяка железопътна компания в страната обратно на крака. Планът, мога да ви уверя, ще проработи също толкова успешно във всяка друга индустрия.

— Няма съмнение — каза Риърдън и се обърна към Мауч. — Защо карате чучелото да ми губи времето? Какво общо има с мен Планът за обединение на железниците?

— Но господин Риърдън — извика Мауч с отчаяно веселие — това е моделът, който трябва да следваме! Точно това ви извикахме да обсъдим!

— Кое?

— Планът за обединение на стоманата!

Последва миг тишина, сякаш някой си поемаше дъх след гмуркане. Риърдън седеше и ги гледаше с нещо, което наподобяваше интерес.

— С оглед на критичното състояние на стоманодобивната индустрия — внезапно забързано каза Мауч, сякаш за да не си даде време да разбере какво в погледа на Риърдън го кара да се чувства неудобно, — и тъй като стоманата е жизненоважна, изключително основна стока, основа на цялата ни промишлена структура, трябва да

се вземат драстични мерки, за да се съхранят средствата за производство на стомана в страната и тяхното оборудване — тонът и устремът, с които произнасяше публични речи, успяха да го докарат само до тук. — С оглед на тази цел, нашият план е... нашият план е...

— Нашият план всъщност е много прост — каза Тинки Холъуей, опитвайки се да го докаже с веселата, скоклива простота на гласа си. — Ще вдигнем всички ограничения върху производството на стомана и всяка компания ще произвежда колкото може. Но за да избегнем прахосничеството и опасността от безскрупулна конкуренция, всички компании трябва да депозират brutните си печалби в общ фонд, който ще бъде наречен Фонд за обединение на стоманата, под разпореждането на специална комисия. В края на годината комисията ще разпредели тези печалби, като изчисли крайното производство на стомана в страната и го раздели на броя на съществуващите открити пещи, като стигне по този начин до средна стойност, която ще бъде справедлива за всички, и на всяка компания ще се плати в съответствие с нуждите ѝ. Тъй като запазването на пещите е основната нужда, всяка компания ще получава средства в зависимост от броя пещи, които притежава — той спря, изчака, после добави: — Това е, господин Риърдън — и като не получи отговор, каза: — Разбира се, има много гънки за изглаждане, но... в общи линии... това е.

Каквато и реакция да бяха очаквали, не това видяха. Риърдън се облегна назад, с внимателен, но прикован в празното пространство поглед, сякаш гледаше някъде не много надалеч, сетне попита с някаква нотка на спокойно, безразлично веселие:

— Кажете ми само едно нещо, момчета: на какво разчитате?

Знаеше, че го разбират. Видя по лицата им онзи упорит, уклончив поглед, за който някога мислеше, че е на лъжец, мамещ жертвата си, но за който сега знаеше, че е нещо по-лошо: че е поглед на човек, който се опитва да измами собствената си съвест. Не отговаряха. Останаха безмълвни, сякаш се бореха — не да го накарат да забрави въпроса си, а да принудят себе си да забравят, че са го чули.

— Това е смислен, практичен план! — неочаквано се тросна Джеймс Тагарт с оттенък на бяс и оживление в гласа си. — Ще проработи! Трябва да проработи! Ние искаме да проработи!

Никой не му отговори.

— Господин Риърдън...? — плахо каза Холъуей.

— Така, да видим — каза Риърдън. — „Асошиейтед стийл“ на Орън Бойл притежава 60 открити пещи, една трета от които бездействат, а другите произвеждат средно по 300 тона стомана на ден. Аз притежавам 20 открити пещи, които работят с пълния си капацитет и произвеждат по 750 тона Риърдънов метал всеки ден. Така ние притежаваме „обединени“ пещи с „обединено“ производство от 27 000 тона, което прави средно 337,5 тона на пещ. Всеки ден аз, който произвеждам 15 000 тона, ще получавам заплащане за 6 750 тона. Бойл, който произвежда 12 000 тона, ще получава пари за 20 250 тона. Другите членове на обединението нямат значение, те няма да променят съотношението, само ще снижат средните стойности, понеже повечето от тях се справят по-зле от Бойл и никой не произвежда колкото мен. Е, колко очаквате да оцелея с вашия план?

Не последва отговор, сетне Лоусън изкрещя изведнъж, сякаш с претенция за правдивост:

— Във време на гибел за страната ваш дълг е да служите, страдате и работите за нейното спасение!

— Не виждам защо наливането на печалбите ми в джоба на Орън Бойл ще спаси страната.

— Трябва да направите известни жертви в името на общественото благо!

— Не виждам защо Орън Бойл да е по-„обществен“ от мен.

— Тук изобщо не става въпрос за господин Бойл! Това е нещо по-важно от всяка една личност. Става въпрос да се съхранят природните ресурси на страната — като фабриките например — и да се спаси индустрията като цяло. Не можем да позволим фалитът на едно такова голямо предприятие като това на господин Бойл. Страната има нужда от него.

— Мисля — бавно каза Риърдън, — че страната има много по-голяма нужда от мен, отколкото от Орън Бойл.

— Ама разбира се! — с учудване и ентусиазъм викна Лоусън. — Страната има нужда от вас, господин Риърдън! Разбирате го, нали?

Но жадното удоволствие на Лоусън от познатата му формула за саможертвата изчезна рязко при тона на гласа на Риърдън — студен глас на търговец, който отговори:

— Напълно.

— И не става въпрос само за Бойл — умолително каза Холъуей.
— Икономиката на страната няма да е в състояние да понесе голяма промяна в настоящия момент. Има хиляди работници на Бойл, доставчици и клиенти. Какво ще стане с тях, ако „Асошиейтед стийл“ банкрутира?

— А какво ще стане с хилядите мои работници, доставчици и клиенти, ако аз банкрутирам?

— Вие ли, господин Риърдън? — невярващо каза Холъуей. — Но вие сте най-богатият, най-сигурният и силен индустриалец в страната в този момент!

— Ами в следващия момент?

— А?

— Колко време очаквате, че ще мога да произвеждам на загуба?

— О, господин Риърдън, имам ви пълно доверие!

— По дяволите вашето доверие! Как очаквате да го направя?

— Ще се справите!

— Как?

Отговор не последва.

— Не можем да теоретизираме за бъдещето — викна Уесли Мауч, — когато има непосредствен национален колапс, който да избегнем! Трябва да спасим икономиката на страната! Трябва да направим нещо! — невъзмутимият, любопитен поглед на Риърдън го правеше непредпазлив. — Ако не ви харесва, имате ли по-добро решение?

— Разбира се — спокойно каза Риърдън. — Ако искате производство, тогава се махнете от пътя ми, разкарайте проклетите си наредби, оставете Орън Бойл да фалира, позволете ми да купя завода на „Асошиейтед стийл“ — и той ще излива по хиляда тона на ден от всяка една от шейсетте си пещи.

— Но... но ние не можем! — ахна Мауч. — Това ще бъде монопол!

Риърдън се разсмя.

— Добре — с безразличие каза той, — тогава позволете управителят на моя завод да го купи. Ще се справя по-добре от Бойл.

— Но това ще означава да позволим на силните да се възползват от слабите! Не можем да го направим!

— Тогава не ми говорете за спасяването на икономиката на страната.

— Искаме само... — той спря.

— Искате само производство без хора, които да могат да произвеждат, нали?

— Това... това е теория. Това е само теоретична крайност. Искаме единствено временно нагаждане.

— Правите такива временни нагаждания от години наред. Не виждате ли, че времето ви свършва?

— Това е само тео... — гласът му затихна и изчезна.

— Вижте сега — внимателно каза Холъуей, — не че господин Бойл е... слаб. Господин Бойл е изключително способен човек. Просто пострада от някои нещастни стечения на обстоятелствата, напълно извън неговия контрол. Беше инвестирал големи суми пари в един социален по дух проект, за да помогне на неразвитите народи в Южна Америка, и рухването на медодобива им му нанесе тежък финансов удар. Става въпрос просто да му дадем шанс да се възстанови, да му подадем ръка, за да прескочи трапа, временна помощ, нищо повече. Трябва само да изравним саможертвата — после всички ще се възстановят и ще просперират.

— Изравнявате саможертвата повече от сто... от хиляди години насам — бавно каза Риърдън. — Не виждате ли, че сте на края на пътя?

— Това е само теория! — сопна се Уесли Мауч.

Риърдън се засмя.

— Познавам практиката ви — меко каза той. — Опитвам се да разбера теорията.

Той знаеше, че конкретната причина за плана е Орън Бойл; знаеше, че задействането на сложен механизъм, съставен от връзки, заплахи, натиск, изнудване — механизъм, подобен на побесняла ирационална сметачна машина, която изхвърля случайни резултати според каприза на момента, — е било необходимо, за да осчетоводи натиска на Бойл над тези хора и да ги принуди да му дадат това последно парченце плячка. Знаеше също, че Бойл не е причината или същността, че Бойл е само случаен ездач, а не строител на адската машина, която беше унищожила света, че не Бойл я беше направил възможна, нито пък някой от мъжете в тази стая. Те също бяха само

ездачи на машина без водач, бяха треперещи стопаджии, които знаеха, че колата ще се разбие всеки момент в последната бездна, и не любов или омраза към Бойл ги караше да се придържат отчаяно към курса си и да продължават уверено към края си — беше нещо друго, някаква безименна стихия, която познаваха, но избягваха да признават, нещо, което не беше нито мисъл, нито надежда, нещо, което той откриваше единствено като определен израз на лицата им — бегъл поглед, който казваше: ще ми се размине. Защо? — мислеше си той. Защо мислят, че ще им се размине?

— Не можем да си позволим никакви теории! — викна Уесли Мауч. — Трябва да действаме!

— Добре тогава, ще ви предлага друго решение. Защо не поемете завода ми и да се свършва?

Разтърси ги неподправен ужас.

— О, не! — ахна Мауч.

— Не бихме си го и помислили! — викна Холъуей.

— Ние защитаваме свободното предприемачество! — викна доктор Ферис.

— Не искаме да ви вредим! — викна Лоусън. — Ние сме ваши приятели, господин Риърдън. Не можем ли да работим всички заедно? Ние сме ваши приятели.

В другия край на стаята имаше масичка с телефон, вероятно същата масичка и същият телефон, и внезапно Риърдън видя сгърчената фигура на човек, свита над телефона, човек, който вече знаеше онова, което Риърдън сега започваше да учи, човек, който се бореше да откаже на себе си същата молба, на която той сега отказваше на настоящите обитатели на стаята, видя и края от тази борба, измъченото лице, изправено срещу него, и отчаяния глас, който казва твърдо: „Господин Риърдън, кълна ви се... в името на жената, която обичам... че съм ваш приятел“.

Точно това действие той беше нарекъл тогава предателство, точно този човек беше отхвърлил, за да служи на хората, изправени срещу него в момента. Кой тогава е предателят? — мислеше си той; мислеше го почти без чувство, без право да чувства, осъзнавайки единствено тържествена, благоговейна яснота. Кой беше дал на сегашните ѝ обитатели средствата да получат стаята? Кого беше пожертвал и в чия полза?

— Господин Риърдън! — простена Лоусън. — Какво има?

Той извърна глава, видя очите на Лоусън да го гледат страхливо и отгатна какъв израз е уловил Лоусън по лицето му.

— Ние не искаме да конфискуваме завода ви! — викна Мауч.

— Не искаме да ви лишаваме от собствеността ви! — викна доктор Ферис. — Не ни разбирате!

— Започвам да ви разбирам.

Преди година, мислеше си, щяха да го разстрелят; преди две години щяха да конфискуват имуществото му; преди поколения хора като тях са могли да си позволят лукса да убиват и да конфискуват, да претендират безопасно пред себе си и пред жертвите си, че материалната плячка е единствената им цел. Но времето им изтичаше, другите жертви вече ги нямаше, бяха си отишли по-рано от всяка историческа прогноза, и те, мародерите, сега бяха оставени лице в лице с голата действителност на собствената си цел.

— Вижте, момчета — уморено каза той. — Знам какво искате. Искате хем да изядете завода, хем да остане цял. Аз пък искам да знам единствено какво ви кара да мислите, че това е възможно.

— Не знам какво искате да кажете — обидено каза Мауч. — Казахме, че не искаме завода ви.

— Добре, ще го кажа по-точно: искате хем да ме изядете, хем да ме запазите. Как предлагате да стане?

— Не разбирам как можете да го кажете, след като ви уверихме искрено, че смятаме, че сте от неоценима важност за страната, за стоманената индустрия, за...

— Вярвам ви. Точно това прави задачата ви по-трудна. Смятате, че съм от неоценима важност за страната ли? По дяволите, смятате, че съм от неоценима важност за собствените ви вратове. Седите си там и треперите, защото знаете, че аз съм последният, който може да спаси живота ви, и знаете, че наистина няма време. И все пак предлагате план, за да ме унищожите, план, който изисква с идиотска грубост, без вратички, заобикаляне или измъкване, да работя на загуба, да работя, когато всеки тон, който изливам, ще ми струва повече, отколкото ще получа за него, да ви храня с последните остатъци от богатството си, докато умрем от глад заедно. Толкова много ирационалност не е възможно за никой човек — и за никой грабител. В името на самите вас, оставете страната или мен, трябва да разчитате на нещо. На какво?

Той видя израза „ще ни се размине“ на лицата им, особен израз, който изглеждаше потаен, но възмутен, сякаш — невероятно — тъкмо той криеше някаква тайна от тях.

— Не знам защо сте възприели такъв пораженчески възглед за ситуацията — кисело каза Мауч.

— Пораженчески? Вие наистина ли очаквате да остана в бизнеса при вашия план?

— Но това е само временно!

— Няма такова нещо като временно самоубийство.

— Но това е само докато трае извънредното положение! Само докато страната се възстанови!

— И как очаквате да се възстанови?

Отговор не последва.

— Как очаквате да произвеждам, след като банкрутирам?

— Няма да банкрутирате. Винаги ще произвеждате — с безразличие каза доктор Ферис, без да го хвали или обвинява, сякаш просто установяваше природен факт, все едно казваше на другиго: винаги ще си останеш просяк. — Нищо не можете да направите. В кръвта ви е. Или, ако трябва да се изразя по-научно, така сте устроен.

Риърдън изправи гръб: сякаш се беше борил да открие тайната комбинация на някоя ключалка и при тези думи беше чул леко щракване, първият лост беше попаднал на мястото си.

— Трябва само да устоим на тая криза — каза Мауч, — да дадем на хората почивка, шанс да наваксат.

— И после?

— После нещата ще се подобрят.

— Как?

Отговор не последва.

— Какво ще ги подобри?

Отговор не последва.

— Кой ще ги подобри?

— За Бога, господин Риърдън, хората не стоят на едно място! — викна Холъуей. — Правят разни неща, растат, движат се напред!

— Кои хора?

Холъуей махна неясно с ръка.

— Ами хората — каза той.

— Кои хора? Тия, на които ще дадете последните останки от „Риърдън стийл“, без да получите нищо в замяна? Хората, които ще продължат да консумират повече, отколкото произвеждат?

— Условията ще се променят.

— Кой ще ги промени?

Отговор не последва.

— Останало ли ви е още нещо за грабене? Ако не сте виждали същността на политиката си преди, не е възможно да не я виждате и сега. Огледайте се. Всичките проклетни народни републики по целия свят съществуваша само заради подаянията, които изстисквахте за тях от тази страна. Но вие, вие вече нямате откъде да изстисквате или да крадете. Нито една страна на земята. Тази беше най-великата и последната. Източихте я. Издоихте я до край. От цялото ѝ невъзвратимо величие аз съм просто останка, при това последната. Какво ще правите, вие и народният ви свят, когато свършите с мен? На какво се надявате? Какво виждате пред себе си, освен проста, окончателна, животинска смърт от глад?

Те не отговориха. Не го поглеждаха. Лицата им изразяваха упорито възмущение, сякаш негова беше молбата и той беше лъжец. Тогава Лоусън каза меко, с упрек и насмешка:

— Е, в крайна сметка вие, бизнесмените, от години не спирате да предричате катастрофи, пиците при всяка прогресивна мярка и ни казвате, че ще загинем, но още не сме — той започна да се усмихва, но спря веднага при вида на силата в погледа на Риърдън. Риърдън чу още едно щракване в ума си, по-силно, щракването на втория лост, който свързваше ключа с ключалката. Наведе се напред.

— На какво разчитате? — попита той; тонът му се беше променил, беше нисък, имаше твърдостта, натиска и монотонността на свредел.

— Само трябва да спечелим време! — викна Мауч.

— Няма вече време за печелене.

— Само имаме нужда от шанс! — викна Лоусън.

— Вече няма останали шансове.

— Само докато се възстановим! — викна Холъуей.

— Няма начин да се възстановите.

— Само докато политиките ни започнат да работят! — викна доктор Ферис.

— Няма как да накарате ирационалното да работи.

Отговор не последва.

— Какво може да ви спаси сега?

— О, вие ще направите нещо! — викна Джеймс Тагарт.

Тогава — въпреки че това беше само изречение, което беше чувал цял живот — той усети в себе си оглушителен трясък, сякаш стоманена врата се беше отворила при падането на последния лост, когато една малка цифра беше завършила числото и беше отключила сложната ключалка, отговорът беше обединил всички парчета, всички въпроси и неизлекувани рани в живота му. В мига мълчание след трясъка му се стори, че чува гласа на Франсиско, който го пита спокойно, в балната зала на същата тази сграда — сякаш въпросът беше зададен тук и сега: „Кой е най-виновният човек в тази зала?“ Той чу собствения си отговор тогава: „Предполагам, Джеймс Тагарт?“ И гласа на Франсиско, който казва без следа от упрек: „Не, господин Риърдън, не е Джеймс Тагарт“ — но тук, в стаята, в този момент, неговият ум отговори: аз съм.

Нима беше проклинал мародерите заради упоритата им слепота? Тъкмо той я беше направил възможна. От първото изнудване, което беше приел, от първата директива, на която се беше подчинил, той им беше дал причина да вярват, че реалността може да бъде надхитрена, че човек може да иска ирационални неща и някой някак си ще му ги достави. Щом беше приел Закона за изравняване на възможностите, щом беше приел Директива 10–289, щом беше приел закона, че тези, които не могат да се равняват със способностите му, имат право да разполагат с тях, че тези, които не са заслужили, трябва да печелят, а заслужилият — да губи, че тези, които не могат да мислят, трябва да командват, а този, който може — да им се подчинява, то бяха ли те нелогични във вярата си, че съществуват в ирационална Вселена? Той я беше създал за тях, той им я беше доставил. Беше ли нелогична вярата им, че те могат само да искат, без значение какво е възможно, а той трябва да изпълнява желанията им със средства, които те не трябваше да познават или да назовават? Те, немоцните мистици, борещи се да се измъкнат от отговорността на разума, знаеха, че той, рационалистът, е решил да служи на техните капризи. Знаеха, че им е дал празен чек за реалността, той не трябваше да пита защо, те не трябваше да питат как, те можеха само да искат да им даде част от

богатството си, после всичко, което притежава, сетне повече от онова, което притежава... Невъзможно ли? Не, той ще направи нещо!

Той не осъзнаваше, че е скочил на крака, че се е вторачил надолу в Джеймс Тагарт, виждайки в разюзданата безформеност на чертите на Тагарт отговора за цялото опустошение, на което беше станал свидетел през живота си.

— Какво има, господин Риърдън? Какво казах? — с нарастващо безпокойство питаше Тагарт, но той беше извън досега на гласа му. Виждаше веригата на годините, чудовищните изнудвания, невъзможните искания, необяснимите победи на злото, абсурдните планове и неразбираемите цели, прокламирани в томове с кална философия, отчаяното учудване на жертвите, които са мислели, че някаква сложна, злонамерена мъдрост движи силите, разрушаващи света — и всичко това е почивало върху едно убеждение зад шарещите очи на победителите: той ще направи нещо!... Ще ни се размине, той ще го позволи, той ще направи нещо!...

Вие, бизнесмените, не сте спирали да предсказвате, че ще загинем, но не сме... Вярно е, мислеше си той. Не те са били слепи за реалността, а той — сляп за реалността, която сам беше създал.

Не, те не бяха загинали, но тогава кой беше? Кой беше загинал, за да плати за тяхното оцеляване? Елис Уайът... Кен Данагър... Франсиско д'Анкония.

Той посягаше за шапката и палтото си, когато забеляза, че хората в стаята се опитват да го спрат, че лицата им изразяват паника, а гласовете им ечат объркано:

— Какво има, господин Риърдън? Защо? Ама защо? Какво сме казали? Не си тръгвате, нали... Не можете да си тръгнете! Твърде рано е! Не още! О, не още!

Сякаш ги гледаше от задния прозорец на устремен напред експрес, а те стояха на коловоза зад него, размахвайки ръце в безполезни жестове, крещейки неразличими звуци, фигурите им се смаляваха в далечината и гласовете им замираха. Един от тях се опита да го спре, когато се обърна към вратата. Той го отблъсна от пътя си, не грубо, а с просто, гладко движение на ръката си, както човек отмества завеса, и излезе.

Тишината беше единственото, което усещаше, докато седеше зад волана на колата и караше с пълна скорост по пътя за Филаделфия.

Това беше тишината на неподвижността вътре в него, сякаш беше научил нещо и сега можеше да си позволи да си почине, без повече душевна дейност. Не чувстваше нищо — нито терзание, нито триумф. Сякаш с многогодишно усилие беше изкачил планина, за да се наслади на далечна гледка, и сега, изкачил върха, беше легнал неподвижно, за да си почине, преди да погледне, свободен да се пощади за пръв път.

Усещаше дългия, празен път, който летеше напред, после завиваше, после отново политаше напред, лекия натиск на ръцете си върху волана и пищенето на гумите по завоите. Но се чувстваше така, сякаш лети по надлез, окачен и виещ се в празното пространство. Хората встрани на пътя, във фабриките, по мостовете и електроцентралите виждаха нещо, което някога е било естествено: чиста, скъпа, мощна кола, карана от уверен мъж, с идея за успех, прокламирана по-високо, отколкото би го направил всеки надпис — от дрехите на шофьора, от експертното му шофиране, от целенасочената му скорост. Те го гледаха как отминава и изчезва в маранята, в която земята се сливаше с нощта.

Той видя завода да се издига в мрака, като черен силует, на фона на червения отблясък. Отблясъкът беше в цвета на горящо злато, а надписът „Риърдън стийл“ стоеше в небето със студения, бял огън на кристала. Той погледна дългия силует, извивките на пещите, застанали като триумфални арки, комините, които се издигаха като тържествена колонада покрай булевард за шествия в имперски град, стрелите, които висяха като гирлянди, крановете, строени като кавалерийски пики, с дим, който бавно се вееше като знаме. Гледката разчупи неподвижността в него и той се усмихна в знак на поздрав. Беше усмивка на щастие, на любов, на отдаване. Никога не беше обичал завода си толкова, колкото в този момент, защото — виждайки го със собственото си зрение, очистено от всичко друго, освен от собствения му ценностен кодекс, в бляскавата реалност без противоречия — той виждаше причината за любовта си: заводът беше достижение на неговия ум, посветено на радостта му от живота, издигнато в рационален свят с рационални хора. Ако тези хора бяха изчезнали, ако светът си беше отишъл, ако заводът му беше спрял да служи на ценностите му, то заводът беше само купчина мъртва скрап, която трябваше да бъде оставена да рухне, и колкото по-скоро, толкова по-

добре, трябваше да бъде изоставена, не като акт на предателство, а като акт на преданост към истинското ѝ значение.

Заводът беше на миля пред него, когато малък огнен език улови внезапно вниманието му. Сред всички отблясъци на огъня в обширния комплекс той можеше да каже кое не е на мястото си: този жълт проблясък беше твърде ярък и излизаше от място, където нямаше причина да има огън, от сграда до портала на главния изход. В следващия миг чу сухия пукот на изстрел, после три бързи изстрела в отговор, като ядосана ръка, която зашлевява внезапен нападател.

След това черната маса, която препречваше пътя в далечината, се оформи — не беше просто мрак и не отстъпваше с приближаването му, беше тълпа, която се гърчеше на главния портал и се опитваше да щурмува завода. Той успя да различи размахани ръце, някои с пръти, някои с железни лостове, някои с пушки, а жълтите пламъци на горящо дърво бликаха от прозореца на кабината на портиера, сините пламъчета от изстрели се стрелкаха от тълпата, а отговорите идваха от покривите на сградите; успя да види човешка фигура да се извива и да пада назад от покрива на кола, сетне изви колелата на колата си в пищящ завой ѝ навлезе в мрака на един страничен път.

Движеше се с шейсет мили в час по коловозите на черен път към източния портал на завода. Вратата вече се виждаше, когато сблъсъкът на гумите с една канавка изхвърли колата от пътя, на ръба на едно дере, на дъното на което имаше стара купчина шлага. С тежестта на гърдите и лакътя си срещу два тона движещ се метал, той насили с тяло колата да завърши пищящия си полукръг, върна я обратно на пътя и под контрола на ръцете си. Беше му отнело само миг, но в следващия кракът му удари спирачката, разкъсвайки двигателя с внезапно спиране, защото в момента, в който фаровете му бяха преминали през дерето, той беше зърнал дългнест силует, по-тъмен от сивото на бурените по склона, и му се беше сторило, че краткият бял проблясък беше човешка ръка, махаща за помощ.

Той хвърли палтото си и слезе бързешком по склона, буците пръст поддаваха под краката му, сухите храсти го закачаха, той тичаше и се плъзгаше към продълговатия черен силует, който сега различаваше: беше човешко тяло. Мръсният памук на облаците плуваше пред луната, той виждаше белотата на ръка и рамо, прострени сред бурените, но тялото лежеше неподвижно, без следа от движение.

— Господин Риърдън... — това беше шепот, който се бореше да бъде вик, беше ужасният звук на опит за борба, който се сблъскваше с глас, способен единствено да стене от болка. Не знаеше кое дойде първо, той го усети като един-единствен удар: мисълта, че гласът му е познат, лъч лунна светлина, пробил облаците, спускането на колене при овала на лицето и разпознаването. Беше Дойката.

Той усети ръката на момчето да се сключва около неговата с необичайната сила на агонията, докато гледаше измъчените черти на лицето, побелелите устни, изцъклените очи и тънката струйка от малка, черна дупка на твърде лошо място, от лявата страна на гърдите на момчето.

— Господин Риърдън... Искях да ги спра... Искях да ви спася...

— Какво е станало с теб, хлапе?

— Прострелях ме, за да не проговоря... Искях да предотвратя — ръката му посегна към червения отблясък в небето — онова, което правят... Беше твърде късно, но се опитах... Опитах се... И... още мога... да говоря... Слушайте, те...

— Имаш нужда от помощ. Да те закараме в болница и...

— Не! Чакайте! Аз... не мисля, че имам много време, и... и трябва да ви кажа... Чуйте ме, този бунт... е нагласен... по заповед от Вашингтон... Не са работниците... не са вашите работници... А тия новите, техните момчета, и... доста разбойници, наети отвън... Не вярвайте и на една дума, която ще ви кажат... Това е постановка... една от техните гадни постановки...

По лицето на момчето имаше отчаяно напрежение, напрежението на битка на кръстоносец, гласът му сякаш извличаше живот от някакво гориво, което гореше на неравни изблици вътре в него, и Риърдън разбра, че най-голямата помощ, която можеше да му окаже сега, беше да слуша.

— Те... са приготвили План за обединение на стоманата... и имат нужда от извинение за него... защото знаят, че страната няма да го приеме... и че вие няма да го защитите... Боят се, че това ще е прекалено много за всички... искат просто да ви одерат жив, това е... Така че ще го направят да изглежда така, сякаш морите работниците си от глад... а те са побеснели и вие не можете да ги контролирате... и правителството трябва да се намеси за ваша защита и в името на обществената безопасност... Това е играта им, господин Риърдън...

Риърдън виждаше разкъсаната плът по ръцете на момчето, съхнещата кал от кръв и пръст по дланите и дрехите му, сивите петна от праха по коленете и стомаха му, покрити с борови иглички. В проблясъците на лунната светлина можеше да види ивицата смачкани бурени и влажни петна, която изчезваше надолу в тъмното. Ужасяваше се при мисълта колко дълго е пълзяло момчето и на какво разстояние.

— Не искаха да сте тук тази вечер, господин Риърдън... Не искаха да видите „народния бунт“... След това... знаете как подправят доказателствата... Никой няма да чуе и една вярна история... и се надяват да заблудят страната... а и вас... че действат, за да ви защитят от насилие... Не им позволявайте да им се размине, господин Риърдън! Кажете на страната... на хората... на вестниците... Кажете им това, което ви казах... Под клетва е... Кълна се... това го прави законно, нали? Нали? И ви дава шанс?

Риърдън стисна ръката му в своята:

— Благодаря, хлапе.

Съжалявам, че закъснях, господин Риърдън, но... те ме пуснаха в последната минута... точно преди да започне... Извикаха ме на... стратегически разговор... имаше един мъж, на име Питърс... от Комисията по унификация... той е подставено лице на Тинки Холъуей... който пък е кукла на Орън Бойл... Искаха от мен... да подпиша много пропуски... да пусна разбойниците вътре... за да започнат проблемите едновременно отвътре и отвън... да изглежда така, сякаш наистина са вашите работници... Аз отказах да подпиша пропуските.

— Така ли? След като са те пуснали в играта?

— Ама... ама разбира се, господин Риърдън... Да не мислите, че бих играл такава игра?

— Не, хлапе, май не. Само дето...

— Какво?

— Подложил си врата си.

— Трябваше! Не можех да им помогна да разбият завода, нали?... Колко време трябваше да се пазя? Докато счупят вашия врат ли?... А и какво щях да правя с врата си, ако това е начинът да го запазя? Вие... вие разбирате, нали, господин Риърдън?

— Да. Разбирам.

— Отказах им... Избягах от кабинета... Изтичах да намеря управителя... да му кажа всичко... но не можах да го открия... а после чух изстрели при главния портал и разбрах, че са започнали... Опитах се да се обадя у вас... телефонните жици бяха прерязани... Изтичах да взема колата си, исках да намеря вас или някой полицай, или журналист, или някого... но трябва да са ме проследили... тогава ме простреляха... на паркинга... отзад... помня само, че паднах, и после... като отворих очи, бяха ме изхвърлили върху штаката...

— Върху штаката? — бавно каза Риърдън; купчината беше на стотина стъпки надолу.

Момчето кимна и посочи неясно надолу в тъмното.

— Да... там, долу... И после аз... започнах да пълзя... нагоре... исках... исках да издържа, докато успея да кажа на някого, който да каже на вас — сгърчените от болка черти на лицето му се изправиха изведнъж в усмивка; гласът му звучеше така, сякаш преживяваше триумф на живота си, когато добави: — И го направих.

После махна с ръка нагоре и попита като дете, учудено от внезапно откритие:

— Господин Риърдън, това ли е чувството... да искаш нещо наистина много... отчаяно много... и да го направиш?

— Да, хлапе, това е чувството.

Главата на момчето се отпусна върху рамото на Риърдън, очите му бяха затворени, устата — отпусната, сякаш за да задържи дълбокото удовлетворение на момента.

— Но не можеш да спреш до тук. Не си свършил. Трябва да издържиш, докато те заведе на лекар, и... — той го вдигаше внимателно, но болезнена конвулсия сгърчи лицето на момчето, устата му се сгърчи, за да спре вика, и Риърдън трябваше да го остави внимателно обратно на земята. Момчето поклати глава с поглед, който беше почти извинение:

— Няма да успея, господин Риърдън... Няма полза да се заблуждавам... Знам, че с мен е свършено.

Сетне, сякаш с някакво мъгляво отвращение от самосъжалението, то добави, рецитирайки научен наизуст урок, с глас, който отчаяно се опитваше да си върне стария, циничен, интелектуален тон:

— Какво значение има, господин Риърдън? Човекът е само сбор... от химични елементи... и смъртта на човека... няма повече значение от смъртта на животно.

— Не си толкова глупав.

— Да — прошепна то. — Да, май не съм.

Очите му обхождаха безбрежния мрак, после се вдигнаха към лицето на Риърдън: бяха безпомощни, изпълнени с копнеж, по детски объркани.

— Знам, че са глупости... всички тия неща, на които са ни учили... всичките, до едно... за живеенето или... или умирането... Умирането... няма да има никакво значение за химическите елементи... — той спря; целият му отчаян протест се въплъщаваше единствено в напрежението на гласа му, който се снижаваше — ... но за мен има... А и... май и за животно има... Но те казваха, че няма ценности... само социални обичаи... Няма ценности! — ръката му се вкопчи сякаш в дупката на гърдите му, сякаш се опитваше да задържи онова, което губеше. — Няма... ценности...

Сетне очите му се отвориха по-широко, с внезапното спокойствие на пълната откровеност.

— Живее ми се, господин Риърдън. Боже, как само ми се живее! — гласът му беше страстен и тих. — Не защото умирам... а защото тъкмо тази вечер открих какво наистина означава да си жив... И... странна работа... знаете ли кога го открих? В кабинета... — когато си подложих врата... когато казах на копелетата да вървят по дяволите... Има... толкова неща, които ми се ще да бях научил по-рано... Но... е, няма полза да плачем за разлятото мляко — той видя неволния поглед на Риърдън към следата в отъпканата трева и добави: — За каквото и да е разлято, господин Риърдън.

— Слушай, хлапе — строго каза Риърдън — искам да ми направиш една услуга.

— Сега ли, господин Риърдън?

— Да. Сега.

— Разбира се, господин Риърдън... стига да мога.

— Тази вечер ми направи голяма услуга, но сега искам да направиш още по-голяма. Свършил си страхотна работа, щом си се изкачил от шлагата до тук. Сега ще опиташ ли да свършиш нещо по-

трудно? Беше готов да умреш, за да спасиш завода ми. Ще се опиташ ли да живееш заради мен?

— Заради вас ли, господин Риърдън?

— Заради мен. Защото аз те моля. Защото аз искам. Защото имаме доста път, по който да се изкачваме заедно.

— Нима... за вас има значение, господин Риърдън?

— Има. Ще се настроиш ли, че искаш да живееш — точно както си го направил долу, върху шлагата? Че искаш да издържиш и да живееш? Ще се бориш ли за това? Искаше да водиш моята битка. Ще водиш ли тази с мен, нашата първа обща битка?

Той усети стискането от ръката на момчето; то признаваше яростната готовност на отговора, докато гласът беше само шепот:

— Ще се опитам, господин Риърдън.

— Сега ми помогни да те заведа на лекар. Просто се отпусни, успокой се и ми позволи да те вдигна.

— Да, господин Риърдън — с внезапно усилие момчето се изтегли нагоре и се отпусна на лакът.

— Спокойно, Тони.

Той видя проблясък по лицето на момчето, опит за старата му, ясна, безсрамна усмивка.

— Значи не съм „неабсолютен“ вече?

— Не, вече не си. Сега си пълен абсолютен, и го знаеш.

— Да, вече знам няколко абсолютни неща. Ето едното посочи раната на гърдите си — това е абсолютно, нали? А и... — продължи да говори, докато Риърдън го вдигаше от земята, сантиметър по сантиметър, говореше, сякаш треперещото напрежение на думите служеше като упойка срещу болката — а и хората не могат да живеят... ако на долни копелета... като тия във Вашингтон... им се разминават неща... като онова, което правят тази нощ... ако всичко стане смрадлива фалшификация... и нищо не е реално... и никой не е някой... хората не могат да живеят така... това е абсолютен, нали?

— Да, Тони, това е абсолютен.

Риърдън се изправи на крака с дълго, внимателно усилие; видя измъчения спазъм на чертите на момчето, докато го притискаше бавно към гърдите си, като бебе, но спазъмът се изкриви в друго ехо от безсрамна усмивка, когато момчето попита: — Кой е Дойката сега, а?

— Май съм аз.

Той направи първата си крачка по склона от ронеща се пръст, с напрегнато тяло, което да омекотява движенията за крехкия му товар, и същевременно да напредва по терен, по който краката не можеха да стъпват стабилно. Ръката на момчето се отпусна върху рамото на Риърдън, колебливо, едва ли не като предположение. Риърдън се наведе и притисна устни към изцапаното с кал чело. Момчето се дръпна назад, вдигна глава с невярващо, възмутено учудване:

— Знаете ли какво направихте? — прошепна то, сякаш не можеше да повярва, че е предназначено за него.

— Сведи глава — каза Риърдън — и пак ще го направя.

Главата на момчето се наведе и Риърдън го целуна по челото; беше като признанието на баща за битката на сина му.

Момчето лежеше неподвижно, със скрито лице и ръце, обгърнали раменете на Риърдън. Сетне, без никакъв звук, само с ритъма на слаби, равномерни потръпвания, Риърдън разбра, че момчето плаче — защото се предава, признава всички неща, които не можеше да изрази с думите, които никога не беше открило.

Риърдън продължи да се изкачва бавно нагоре, стъпка по стъпка, нестабилно, борейки се да закрепим движението си срещу бурените, праха, носен от вятъра, парчетата изхвърлен метал, остатъците от далечна епоха. Продължаваше към линията, където червеният отблясък на завода бележеше ръба на пропастта над него, а движенията му бяха яростна битка, която трябваше да въплъти в гладък, спокоен поток.

Не чуваше хлипания, но усещаше ритмичните потръпвания и през тъканта на ризата си, вместо сълзи, чувстваше малките, топли избликвания от раната, причинени от тръпките. Знаеше, че натискът на ръцете му е единственият отговор, който момчето беше в състояние да чуе и разбере, и продължаваше да стиска треперещото тяло така, сякаш силата на ръцете му можеше да му прелее част от жизнената му сила в артериите, които пулсираха все по-слабо.

Сетне хлипането спря и момчето вдигна глава. Лицето му изглеждаше по-слабо и бледо, но очите блестяха, и то погледна нагоре към Риърдън, борейки се да събере сили, за да говори.

— Господин Риърдън... аз... много ви харесвах.

— Знам.

Момчето нямаше сили да се усмихне, но в погледа му се четеше усмивка, когато го насочи към лицето на Риърдън, сякаш гледаше към нещо, за което не знаеше, че е търсило през целия си кратък живот, към нещо, за което не беше разбрало, че са неговите ценности.

После главата му падна назад и по лицето му вече нямаше конвулсии, устата му се отпусна ведро, само по тялото му премина кратка тръпка, като последен вик на протест, и Риърдън продължи да върви бавно, без да променя крачките си, макар да знаеше, че вече не е необходима никаква предпазливост, защото сега носеше в ръцете си само представата на учителите на момчето за човек — сбор от химични елементи.

Вървеше така, сякаш това беше неговият начин да изрази последната си почит, сякаш това беше погребалната процесия за младия живот, който беше свършил в ръцете му. Той почувства гняв, който беше твърде силен, за да може да го назове, усещаше го само като напрежение вътре в себе си: беше желанието да убива. То не беше насочено към непознатия бандит, който беше пратил куршум в тялото му, или към крадливите бюрократи, които го бяха наели да го направи, а към учителите на момчето, които го бяха хвърлили без оръжие пред пистолета на бандита, към мекушавите, скрити убийци от аудиториите в колежа, които, некомпетентни да отговорят на търсенето на разум, се наслаждаваха на това да осакатяват младите умове, поверени на грижите им.

Някъде, мислеше си той, е майката на това момче, която е треперила от грижа да го защити при първите му несигурни крачки, когато го е учила да ходи, която е измервала бебешките му храни с прецизността на ювелир, която се е подчинявала ревностно на последната дума на науката за неговата диета и хигиена, защитавайки неукрепналото му тяло от микробите; сетне го беше изпратила на място, където да бъде превърнат в измъчен невротик от хора, които го учеха, че няма ум и не трябва никога да се опитва да мисли. Ако го беше хранила с развалени боклуци, ако беше сложила отрова в храната му — това щеше да е по-мило и по-малко фатално.

Той си мислеше за всички животински видове, които учат малките си на изкуството на оцеляването, котките, които учат котетата да ловуват, птиците, които влагат такива огромни усилия в това да научат пиленцата да летят — а човекът, чийто инструмент за оцеляване

е умът, не просто се проваля в това да научи детето да мисли, а посвещава цялото му образование на целта да унищожи разума му, да го убеди, че мисълта е безполезно зло, преди още да е започнало да мисли.

От първите случайни фрази, отправени към детето, та до последните, всички те са като поредица от удари, които да спрат двигателя му, да намалят силата на съзнанието му. Не задавай толкова много въпроси, децата трябва да се гледат, не да се слушат! Кой си ти, че да мислиш? Така е, защото аз казвам! Не спори, подчинявай се! Не се опитвай да мислиш, вярвай! Не се бунтувай, нагаждай се! Не се проявявай, адаптирай се! Не се бори, прави компромиси! Сърцето ти е по-важно от ума! Кой си ти, че да знаеш? Родителите ти знаят по-добре! Обществото знае по-добре! Бюрократите знаят по-добре! Кой си ти, че да възразяваш? Всички ценности са относителни! Кой си ти, че да искаш да се измъкнеш от куршума на бандита? Това е само личен предразсъдък!

Човек би потръпнал, мислеше си, ако види птица да къса перата от крилата на малкото си и да го избутва от гнездото, за да се бори за оцеляване — и все пак именно това правеше с децата си.

Въоръжено единствено с безсмислени фрази, това момче беше хвърлено в битка за съществуване, беше търсило опипом, куцайки, пътя си с обречено усилие, беше изкрещяло възмутения си, объркан протест — и беше загинало при първия си опит да се вдигне на подрязаните си криле.

Но някога съществуваха друг вид учители, които бяха издигнали хората, създали страната; помисли си, че майките трябва на колене да търсят хора като Хю Акстън, да ги намерят и да ги умоляват да се върнат.

Той мина през портала на завода, едва обръщайки внимание на пазачите, които го пуснаха, вторачени в лицето и в товара му; той не спря, за да слуша думите им, докато му сочеха боя в далечината; продължи да върви бавно към светлината от отворената врата на болницата. Влезе в осветена стая, пълна с хора, кървави превръзки и миризма на дезинфектанти, положи товара си на една пейка, без дума обяснение към когото и да е, и излезе, без да поглежда назад.

Тръгна към предния портал, към отблясъците на огъня и изстрелите. От време на време виждаше по някоя фигура да пробягва

през пространството между сградите или да се стрелва зад тъмните ъгли, преследвана от групи пазачи и работници; учуди се да види, че работниците му са добре въоръжени. Като че ли бяха надвили разбойниците вътре в завода и сега оставаше да се справят само с обсадата на главния портал. Той видя един хулиган да притичва под една лампа с дълга тръба, с която трошеше поредица от големи прозорци с животинска наслада, танцувайки като горилата на звука от счупеното стъкло, докато три плещести фигури не го свалиха да се гърчи на земята.

Обсадата на портала като че ли се оттегляше, сякаш гръбнакът на тълпата беше пречупен. Той чуваше далечните им крясъци, но изстрелите откъм пътя ставаха по-редки, пожарът в портиерското помещение беше потушен, имаше въоръжени мъже по покривите и прозорците, разположени в добре планирана защита.

На покрива на една сграда до портала той видя, щом се приближи, високият силует на човек, който държеше по един пистолет във всяка ръка и, прикрит зад комин, стреляше равномерно към тълпата, като че ли в две различни посоки едновременно, като страж, който пази подходите към портата. Уверените му движения, начинът, по който стреляше, без да губи време да се цели, нехайната му прецизност, която никога не пропуска целта си, го караше да изглежда като герой от легенда за Дивия Запад. Риърдън го наблюдаваше с дистанцирано, безразлично удоволствие, сякаш битката за завода вече не беше негова, но той все още можеше да се наслаждава на вида на компетентност и увереност, с която хората от онази отдалечена епоха някога се бяха борили със злото.

Лъчът на шарещ прожектор удари лицето на Риърдън, и когато светлината отмина, той видя човека на покрива да заляга, сякаш го наблюдаваше. Мъжът махна на някого да го замести и изчезна бързо от поста си. Риърдън тръгна бързо през малкото тъмно пространство пред себе си, но после отнякъде, от една алея, чу пиан глас да вика „Ето го!“, извъртя се и видя две мускулести фигури да идват към него. Видя злобно, лишено от мисъл лице, с уста, отпусната в безрадостен кикот, бухалка в издигащ се юмрук, чу звука от бягащи стъпки, които се приближаваха от друга посока, опита се да обърне глава, но бухалката се стовари върху черепа му отзад, и в момента, когато тъмнината се разцепваше, когато той размахваше ръце, отказвайки да повярва, усети,

че слиза надолу, и едновременно с това силна ръка го грабва и спира падането му, чу пистолет да избухва на сантиметри от ухото му, после още веднъж, в рамките на същата секунда, но звукът беше вече слаб и далечен, сякаш беше пропаднал в шахта.

Първото, което осъзна, когато отвори очи, беше чувство за безгранична ведрост. Сетне видя, че лежи на кушетка в модерна, строго елегантна стая, разбра, че това е собственият му кабинет и че двамата мъже, които стоят до него, са лекарят и управителят на завода. Усещаше далечна болка в главата си, която сигурно щеше да е нетърпима, ако си направеше труда да ѝ обърне внимание, усещаше и превръзка в косата си, отстрани на главата. Чувството за ведрост идваше от това, че знаеше, че е свободен. Значението на превръзката и това на кабинета не трябваше да се приемат или изобщо да съществуват заедно — това не беше комбинация, с която човек да живее, това вече не беше неговата битка, не беше неговата работа, нито пък неговият бизнес.

— Мисля, че съм добре, докторе — каза той, вдигайки глава.

— Да, господин Риърдън, за щастие — докторът го гледаше така, сякаш още не беше в състояние да повярва, че това се е случило с Ханк Риърдън в собствения му завод; гласът на доктора беше напрегнат от гняв, преданост и възмущение. — Нищо сериозно, само повърхностна рана и леко сътресение. Но трябва да се успокоите и да си позволите почивка.

— Ще го направя — твърдо каза Риърдън.

— Свърши се — каза управителят и махна към завода през прозореца. — Набихме копелетата и ги изгонихме. Не трябва да се притеснявате, господин Риърдън. Свърши се.

— Така е — каза Риърдън. — Трябва да имате още доста работа, докторе.

— Е, да! Никога не съм мислил, че ще доживея деня, в който...

— Знам. Работете, погрижете се. Аз ще се оправя.

— Да, господин Риърдън.

— Аз ще се погрижа за нещата тук — каза управителят, когато докторът побърза да излезе. — Всичко е под контрол, господин Риърдън. Но това беше най-мръсното...

— Знам — каза Риърдън. — Кой спаси живота ми? Някой ме грабна, докато падах, и стреля по бандитите!

— И то как! Право в лицата им. Направо им отнесе главите. Новият бригадир на пещите. От два месеца е тук. Най-добрият, когото някога съм имал. Той разбра какво планират печалбарчетата и ме предупреди днес следобед. Каза ми да въоръжа хората, колкото мога повече. Не получихме помощ нито от полицията, нито от щатските шерифи, мотаха ни с най-невероятни отлагания и извинения, всичко беше уредено предварително, разбойниците не очакваха никаква въоръжена съпротива. И тъкмо бригадирът на пещите, Франк Адамс се казва, организира защитата, изнесе цялата битка и стоеше на покрива, като разкарваше всеки боклук, който се приближеше до вратата. Леле, какъв стрелец! Треперя при мисълта колко живота е спасил тази вечер. Тия копелета бяха тръгнали за кръв, господин Риърдън.

— Искам да го видя.

— Чака някъде отвън. Той ви донесе тук и помоли за разрешение да говори с вас, когато е възможно.

— Изпрати го тук. После се връщай, поemi нещата и довърши работата.

— Има ли още нещо, което мога да направя за вас, господин Риърдън?

— Не, нищо друго.

Той лежеше неподвижно, сам в тишината на кабинета си. Знаеше, че значението на завода му вече не съществува и пълното осъзнаване не оставяше никакво място за болка или за съжаление за изгубената илюзия. Беше видял с окончателна яснота душата и същността на враговете си: лишеното от мисъл лице на бандита с бухалката. Не самото лице го караше да се отдръпва от ужас, а професорите, философите, моралистите, мистиците, които бяха насъскали това лице към света.

Изпита необичайно чувство за чистота. То се състоеше от гордост и любов към тази земя, която беше негова, а не тяхна. Беше чувство, което го беше движило през целия му живот, чувство, което някои хора познават в младите си години, но сетне предават, и което той никога не беше предал и винаги беше носил в себе си като очукан, нападан, неназован, но жив двигател — чувството, което сега можеше да изпита в пълната му, неоспорима чистота: чувството за собствената си невероятна ценност и невероятната ценност на живота си. Това беше окончателната сигурност, че неговият живот си е негов и трябва

да се изживее без връзка със злото, и че подобна връзка никога не е била необходима. Това беше лъчистата ведрост от осъзнаването, че е свободен от страх, болка, вина.

Истина е, мислеше си, че има отмъстители, които работят за освобождението на хора като мен, нека ме видят сега, нека ми кажат тайната си, нека ме повикат, нека...

— Влез — каза той в отговор на почукването на вратата. Тя се отвори и той се вцепени. Мъжът на прага с разрошената коса, изцапаното със сажди лице и мръсните от пещта ръце, облечен в обгорели работни дрехи, с окървавена риза, застанал така, сякаш зад него се развява пелерина, беше Франсиско д'Анкония. На Риърдън му се стори, че съзнанието му се е изстреляло напред от тялото, а тялото отказва да мръдне, вцепенено от шока, докато умът му се смее и му казва, че това е най-естественото, най-очакваното събитие в света. Франсиско се усмихваше, сякаш поздравяваше приятел от детството в лятна утрин, сякаш нищо друго не е било възможно някога помежду им, и Риърдън осъзна, че също се усмихва в отговор, някаква част от него чувстваше невярващо удивление, и все пак знаеше, че това е неоспоримо и вярно.

— Измъчвате се от месеци насам — каза Франсиско и се приближи — чудите се какви думи да използвате, за да ме помолите за прошка и дали имате право да молите за нея, ако изобщо ме видите пак, но сега виждате, че не е необходимо, че няма нищо за молене или за прощаване.

— Да — каза Риърдън; думата дойде като учудена въздишка, но когато завърши изречението, вече осъзнаваше, че това е най-големият израз на уважение, който можеше да предложи — да, знам.

Франсиско седна на кушетката до него и бавно сложи ръка на челото му. Беше като допир на лечител, който затваряше окончателно миналото.

— Има само едно нещо, което искам да ви кажа — каза Риърдън. — И искам да го чуете от мен: спазихте клетвата си, наистина вие сте бил мой приятел.

— Знаех, че го знаете. Знаехте го от самото начало. Знаехте го, независимо какво си мислехте за действията ми. Ударихте ми шамар, защото не можехте да се насилите да се съмнявате в приятелството ми.

— Това... — прошепна Риърдън, загледан в него, — това беше нещо, което няхах право да ви казвам... няхах право да го представям като извинение...

— Не помислихте ли, че бих разбрал?

— Искях да ви открия... Няхах право да ви търся... А вие през цялото време... — той посочи дрехите на Франсиско, после ръката му се отпусна безпомощно и той затвори очи.

— Бях бригадир на пещите — с усмивка каза Франсиско. — Не мислех, че ще имате нещо против. Сам ми предложихте работата.

— Значи сте били тук, като мой бодигард, в продължение на два месеца?

— Да.

— Били сте тук, откакто... — той спря.

— Точно така. На сутринта, когато четяхте сбoguването ми над покривите на Ню Йорк, се явих за първата си смяна като бригадир на пещите.

— Кажете ми — бавно каза Риърдън — в онази нощ, на сватбата на Джеймс Тагарт, когато казахте, че преследвате най-голямото си завоевание... имахте предвид мен, нали?

— Разбира си.

Франсиско се изправи малко, сякаш за някакво тържествено задължение, със сериозно изражение и усмивка, останала само в очите му.

— Имам да ви казвам много неща — каза той, — но първо ще повторите ли една дума, която някога ми предложихте и която... аз трябваше да откажа, защото знаех, че не съм свободен да я приема?

Риърдън се усмихна.

— Каква дума, Франсиско?

Франсиско наведе глава и отговори:

— Благодаря ти, Ханк.

После вдигна глава.

— Сега ще ти кажа онова, за което бях дошъл, но не довърших онази нощ, когато бях тук за пръв път. Мисля, че си готов да го чуеш.

— Готов съм.

Блясъкът от стоманата, излята от една пещ, избухна в небето зад прозореца. Червеният светлик премина бавно по стените на кабинета,

над празното бюро, по лицето на Риърдън, като последен поздрав за сбогом.

ГЛАВА XXVII

„ГОВОРИ ДЖОН ГОЛТ“

Звънецът на вратата иззвъня като аларма, с дълъг, изискващ писък, прекъсван от нетърпеливото тропане на нечия трескава ръка. Докато скачаше от леглото, Дагни забеляза студената, бледа слънчева светлина на късната сутрин и часовника на далечна кула, който сочеше десет часа. Беше работила в кабинета си до четири сутринта и беше оставила бележка да не я очакват преди обяд.

Бялото лице, разкривено от паника, което се изпречи срещу нея, когато отвори вратата, беше на Джеймс Тагарт.

— Няма го! — извика той.

— Кого?

— Ханк Риърдън! Няма го, напуснал е, изчезнал е!

Тя остана неподвижна за миг, с ръка върху колана на халата, който тъкмо връзваше; сетне, когато осъзна напълно какво става, ръцете ѝ стегнаха колана, сякаш срязваха тялото ѝ през средата, а тя избухна в смях. Беше триумфален звук. Той я зяпаше сащисано.

— Какво ти става? — задави се той. — Не разбра ли?

— Влизай, Джим — каза тя, извъръщайки се презрително към всекидневната. — Напротив, разбрах.

— Напуснал е! Няма го! Изчезнал е като всички други! Оставил е завода си, банковите си сметки, собствеността си, всичко! Просто е изчезнал! Взел е малко дрехи и каквото е имало в сейфа в апартамента му — намерили са сейфа в спалнята му отворен и празен — и толкова! Нито дума, нито бележка, никакво обяснение! Обадох ми се от Вашингтон, но се е разчуло из целия град! Новината, искам да кажа! Не могат да я потулят! Опитаха се, но... Никой не знае как се е разчуло, но новината, че си е тръгнал се е разпространила из завода — като теч от някоя пещ — и тогава... преди някой да успее да ги спре, един куп хора са изчезнали! Управителят, главният металург, главният инженер, секретарката на Риърдън, дори лекарят от медицинския пункт! И един Господ знае още колко други! Дезертират, копелетата! Изоставят ни, въпреки всички наказания, които сме предвидили! Той

напусна, и другите напускат, а заводът просто си остава там и спира! Разбираш ли какво означава това?

— А ти? — попита тя.

Той беше запратил разказа си по нея — изречение по изречение, — сякаш се опитваше да избие усмивката от лицето ѝ, странната, неподвижна усмивка, пълна с горчивина и триумф; не беше успял.

— Това е национална катастрофа! Какво ти става? Не виждаш ли, че това е фатален удар? Ще разруши и малкото останал дух и икономика в страната! Не можем да му позволим да изчезне! Трябва да го върнеш!

Усмивката ѝ изчезна.

— Ти можеш! — извика той. — Ти си единственият човек, който може! Той е твой любовник, нали? О, я не ме гледай така! Не е време да се докачаш! Не е време за нищо, освен че трябва да го върнем обратно! Трябва да знаеш къде е! Можеш да го намериш! Трябва да се свържеш с него и да го върнеш!

Начинът, по който го гледаше сега, беше по-лош от усмивка — гледаше го така, сякаш го виждаше гол и нямаше да понесе гледката още дълго.

— Не мога да го върна — каза тя, без да повишава глас. — А и да можех, нямаше да го направя. Сега се махай.

— Но националната катастрофа...

— Изчезвай.

Не забеляза кога е излязъл. Стоеше сама в средата на всекидневната си, с наведена глава и прегърбени рамене, усмихната — с усмивка на болка, на нежност, на признание към Ханк Риърдън. Чудеше се смътно защо ѝ е толкова приятно, че той е открил освобождението, защо е толкова сигурна, че е постъпил правилно, и все пак си отказва същото това освобождение. Две изречения се бореха в ума ѝ: едното беше триумфалният вик „Той е свободен, не могат да се доберат до него!“, а другото беше като молитва на посвещение: „Все още има шанс да победи, нека бъда единствената жертва...“

Беше странно, мислеше си тя през следващите дни, докато наблюдаваше хората около себе си, че катастрофата ги беше накарала да обърнат на Ханк Риърдън внимание, каквото достиженията му не бяха предизвикали — сякаш пътищата, по които се движеха съзнанията им бяха отворени към нещастieto, но не и към ценностите.

Някои говореха за него, псувайки го невъздържано; други шепнеха с виновен и ужасен вид, сякаш някакво безименно наказание щеше да ги застигне всеки момент; някои се опитваха, с истерична уклончивост, да се държат така, сякаш нищо не се е случило.

Вестниците, като кукли на оплетени конци, крещяха по един и същи войнствен начин: „Социално предателство е да се приписва твърде голямо значение на дезертирането на Ханк Риърдън и да се подкопава обществения морал със старомодното вярване, че един индивид може да бъде от значение за обществото“. „Социално предателство е да се разпространяват слухове за изчезването на Ханк Риърдън. Господин Риърдън не е изчезнал, той е в кабинета си, управлява завода си както обикновено и в «Риърдън стийл» няма никакви проблеми, с изключение на малкото безредие и личните боричкания между някои работници“. „Социално предателство е да се хвърля непатриотична светлина върху трагичната загуба на Ханк Риърдън. Господин Риърдън не е дезертирал, а загина в автомобилна катастрофа на път за работа, а съсипаното му семейство настоя за погребение в тесен кръг“.

Беше странно, си мислеше тя, новините да се раждат единствено от опровержения, сякаш съществуването беше спряло, фактите бяха изчезнали и единствено трескавото отричане на официалните лица и на репортерите даваше ключ към реалността, която отричаха. „Не е вярно, че стоманолеярната на Милър от Ню Джърси е спряла да работи“ „Не е вярно, че фабриката за двигатели «Дженсън» от Мичиган е затворила врати“. „Долна, антисоциална лъжа е, че производителите на стоки от стомана рухват под заплахата от недостиг на стомана. Няма причини да се очаква недостиг на стомана“. „Клеветнически и неоснователен слух е, че в момента се изработва унификационен план за стомана и че е бил одобрен от господин Орън Бойл. Адвокатът на господин Бойл публикува категорично опровержение и увери пресата, че господин Бойл твърдо се противопоставя на подобен план. В момента господин Бойл страда от нервен срив“.

Но човек можеше да стане свидетел на някои новини направо по улиците на Ню Йорк, в студения, усвоен полумрак на есенните вечери: тълпа, събрана пред железарски магазин, чийто собственик беше отворил вратите и беше поканил хората да си вземат, каквото беше

останало от малкото му стоки, докато самият той се смееше с пискливи хлипове и трошеше стъклените витрини; тълпа, събрана пред вратите на западнал жилищен блок, където чакаха полиция и линейка, докато вадеха телата на мъж, жена му и трите им деца от изпълнена с газ стая — мъжът беше дребен производител на стоманени изделия.

Ако сега виждат ценността на Ханк Риърдън, мислеше си тя, защо не я видяха по-рано? Защо не предотвратиха собствената си гибел, защо не му спестиха годините неблагоприятни мъчения? Не намираше отговор.

В тишината на безсънните нощи тя си мислеше, че Ханк Риърдън и тя сега си бяха сменили местата: той беше в Атлантида, а тя беше заключена навън от екрана светлина — може би той я викаше така, както тя беше викала неговия борещ се самолет, но никакъв сигнал не можеше да стигне до нея през този екран.

И все пак екранът се разтвори за един кратък миг, за едно писмо, което тя получи седмица след неговото изчезване. На плика нямаше обратен адрес, само пощенска марка от някакво селце в Колорадо. Писмото съдържаеше две изречения: „Срещнах се с него. Не те виня. Х. Р“.

Тя остана неподвижна дълго време, загледана в писмото, сякаш не беше в състояние да помръдне или да чувства. Не изпитваше нищо, но сетне осъзна, че раменете ѝ треперят леко, но непрекъснато, и че разкъсващата я сила беше ликуваща почит, благодарност и отчаяние — почит към победата, която представляваше срещата на тези двама души, окончателната победа и за двама им; благодарност, че хората в Атлантида все още я смятат за една от тях и са направили за нея изключението да получи съобщение; отчаяние, че смущението ѝ е всъщност битка, за да не чува въпросите, които чуваше сега. Беше ли я изоставил Голт? Беше ли отишъл в долината, за да се срещне с най-великото си завоевание? Щеше ли да се върне? Беше ли се отказал от нея? Непоносимото беше не, че тези въпроси нямаха отговор, а че отговорът беше толкова прост, толкова лесен за достигане, и че тя нямаше право да направи стъпката, за да го достигне.

Не беше правила опит да го види. Всяка сутрин, в продължение на месец, когато влизаше в кабинета си, тя не забелязваше стоята около себе си, а тунелите отдолу, под подовете на сградата, и работеше така, сякаш някаква далечна част от мозъка ѝ пресмяташе числата, четеше

докладите, взимаше решения в треската на някаква безжизнена активност, докато живият ѝ ум беше бездеен и неподвижен, замръзнал в съзерцание, неспособен да отиде отвъд изречението: „Той е там, долу“. Единствената проверка, която си беше позволила, беше поглед към ведомостта със заплати за работниците на терминала. Беше видяла името: Голт, Джон. Беше стояло открито в списъка дванайсет години. Тя беше видяла адрес до името — и в продължение на цял месец се беше борила да го забрави.

Трудно ѝ беше да преживее този месец, и все пак сега, когато гледаше писмото, мисълта, че Голт го няма, беше още по-тежка. Дори и борбата да устои на близостта му беше връзка с него — цена, която да плати, победа, постигната в негово име. Сега вече нямаше нищо, освен въпрос, който не биваше да се задава. Присъствието му в тунелите бе нейният двигател в тези дни, също както присъствието му в града бе двигателят ѝ през летните месеци, също както присъствието му някъде в света беше двигателят ѝ през годините, преди изобщо да беше чувала името му. Сега се чувстваше така, сякаш и нейният двигател беше спрял.

Тя продължаваше, с ясния, чист блясък на пет доларовата златна монета, която държеше в джоба си, като последна капка гориво. Продължаваше, защитена от околния свят с последната си броня: безразличието.

Вестниците не споменаваха изблиците на насилие, които бяха започнали да избухват из цялата страна, но тя ги виждаше из докладите на влаковите кондуктори за надупчените с куршуми вагони, обраните коловози, нападнатите влакове, обсадените гари — в Небраска, в Орегон, в Тексас, в Монтана — безполезни, обречени изблици, предизвикани единствено от отчаяние, завършили само в разруха. Някои бяха работа на местни банди; някои се разпростираха по-нашироко. Имаше райони, които се надигаха в сляп бунт, арестуваха местните представители на властта, изгонваха хората на Вашингтон, убиваха бирниците, сетне обявяваха напускането на съюза и отиваха до края на злото, което ги беше разрушило, сякаш се бореха с убийството чрез самоубийство: конфискуваха цялата собственост, до която можеха да се доберат, оповестяваха, че всичко принадлежи на всички, и загиваха за седмица, след като изяждаха мършавата си плячка, в кървавата омраза на всички към всички, в хаоса, където

единственото правило беше това на оръжието, загиваха под вялия натиск на няколко уморени войници, изпратени от Вашингтон да наложат ред над руините.

Вестниците не го споменаваха. Уводните статии продължаваха да говорят за себеотрицанието като път към бъдещия прогрес, за саможертвата като морален императив, за алчността като враг, за любовта като решение, а изтърканите им фрази бяха сладникави, като миризма на етер в болница.

Из цялата страна се носеха слухове, прошепнати в циничен ужас, и все пак хората четяха вестниците и се държаха така, сякаш вярваха на онова, което четат, а всеки се съревноваваше с другите за това кой ще мълчи най-дълго, като всички се преструваха, че не знаят каквото знаеха, всички се бореха да вярват, че неназованото е и нереално. Сякаш изригваше вулкан, а хората в подножието на планината пренебрегваха внезапно появилите се пукнатини, черния дим, врящите потоци, и продължаваха да вярват, че единствената опасност е да признаят реалността на тези знаци.

— Слушайте доклада на господин Томпсън за световната криза на 22 ноември!

Това беше първото признание на непризнатото. Известията започнаха да се появяват една седмица предварително и продължиха да отекват из страната. „Господин Томпсън ще даде на хората отчет за световната криза! Слушайте господин Томпсън по всички радиостанции и телевизионни канали в осем вечерта на 22 ноември!“

Вестниците и виковете по радиото дадоха първото обяснение: „За да противостои на страховете и слуховете, разпространявани от враговете на народа, господин Томпсън ще се обърне към страната на 22 ноември и ще даде пълен отчет за състоянието на света в този върховен момент от глобалната криза. Господин Томпсън ще сложи край на тези зловещи сили, чиято цел е да ни държат в ужас и отчаяние. Той ще хвърли светлина в мрака на света и ще ни покаже изхода от нашите трагични проблеми — труден път, какъвто налага сериозността на този миг, но и славен, какъвто налага възраждането на светлината. Обръщението на господин Томпсън ще се предава от всяка радиостанция в страната, както и във всички страни в света, където още достигат радиовълни“.

След това хорът избухна и ставаше все по-силен с всеки изминал ден. „Слушайте господин Томпсън на 22 ноември!“ — гласяха заглавията във всекидневниците. „Не забравяйте господин Томпсън на 22 ноември!“ — крещяха радиостанциите в края на всяка програма. „Господин Томпсън ще ви каже истината!“ — казваха плакатите в метрото и автобусите, после постерите по стените на сградите, сетне билбордовете по пустите магистрали.

„Не се отчайвайте! Слушайте господин Томпсън!“ — гласяха знаменцата по правителствените коли, „Не се предавайте! Слушайте господин Томпсън!“ — казваха транспарантите в офисите и магазините. „Имайте вяра! Слушайте господин Томпсън!“ — казваха гласовете в църквите. „Господин Томпсън ще ви даде отговора!“, изписваха военните самолети в небето, а буквите се разтваряха в пространството, и само последните две думи оставаха, докато изречението беше завършено.

По площадите на Ню Йорк бяха инсталирани публични високоговорители за деня на речта, които оживяваха с остро прасцене веднъж на час, заедно с биенето на далечни часовници, за да изпратят над уморения шум на трафика и над главите на парцаливите тълпи звучния, механичен глас с оттенък на тревога: „Слушайте отчета на господин Томпсън за световната криза на 22 ноември!“ — викът се търкаляше из замръзвания въздух и изчезваше между мъгливите покриви, под празния календар, който не показваше дата.

Следобед на 22 ноември Джеймс Тагарт каза на Дагни, че господин Томпсън иска да се срещне с нея на разговор преди предаването.

— Във Вашингтон ли? — невярващо каза тя, поглеждайки часовника си.

— Е, трябва да отбележа, че не четеш вестниците и не си в крак с важните събития. Не знаеш ли, че господин Томпсън ще говори в Ню Йорк? Дойде тук, за да се срещне с лидерите на промишлеността, както и с тези на работната сила, на науката, със специалистите, и като цяло с цвета на водачите на страната. Поиска да те доведе на разговора.

— Къде ще се проведе той?

— В студиото.

— Не очакват да говоря в ефир и да подкрепя политиката им, нали?

— Не бой се, няма да ти позволят да доближиш микрофон! Просто искат да чуят мнението ти, и не можеш да откажеш, не и в състояние на национално извънредно положение, не и при покана лично от господин Томпсън! — той говореше нетърпеливо, избягвайки погледа ѝ.

— Кога ще се проведе този разговор?

— В седем и половина.

— Не е много време като за разговор за националното извънредно положение, нали?

— Господин Томпсън е много зает човек. Моля те да не спориш, не започвай да правиш проблеми, не знам какво...

— Добре — с безразличие каза тя. — Ще дойда — и добави, подтикната от същото чувство, което би я накарало да се поколебае да рискува да отиде без свидетели на разговор с гангстери: — Но ще доведе Еди Уилърс с мен.

Той се намръщи, обмисли го за миг, с израз по-скоро на досада, отколкото на безпокойство.

— Добре, щом искаш — сопна се той и вдигна рамене.

Тя дойде в студиото с Джеймс Тагарт като полицаи от едната страна и Еди Уилърс като бодигард от другата. Лицето на Тагарт беше възмутено и напрегнато, това на Еди — примирено, но все пак учудено и любопитно. Нещо като сцена от картон се издигаше в ъгъла на широкото, мрачно помещение, и представляваше традиционна и скована имитация на кръстоска между великолепен салон и скромен кабинет. Полукръг от празни фотьойли запълваше сцената и напомняше за разположение от семеен албум, с микрофони, окачени като примамки на дълги пръти, изпънати като въдици между столовете.

Най-големите водачи на страната, които стояха наоколо на нервни групички, изглеждаха като част от разпродажба на останки в банкрутирал магазин: тя видя Уесли Мауч, Юджийн Лоусън, Чик Морисън, Тинки Холъуей, доктор Флойд Ферис, доктор Саймън Причът, Ма Чалмърс, Фред Кинън, и орфана шепа бизнесмени, сред които личеше полуужасената, полуполаскана фигура на господин

Моуън от Обединената компания за стрелки и семафори, която — невероятно — трябваше да представлява индустриалните магнати.

Но фигурата, която я порази мигновено, беше доктор Робърт Стедлър. Не подозираше, че едно лице може да остарее толкова много само за такъв кратък период като една година: изразът на енергия извън времето, на момчешки ентусиазъм, си беше отишъл, и от лицето бяха останали единствено бръчки на презрителна горчивина. Стоеше сам, отделно от другите, и тя видя мига, в който погледът му я посрещна на влизане; изглеждаше като мъж в публичен дом, който беше приел естеството на мястото около него, докато съпругата му не го беше хванала там: беше поглед на вина, която беше на път да се превърне в омраза. Сетне видя как Робърт Стедлър, ученият, се извърна от нея, сякаш не я беше видял, като че отказът му да я види можеше да изхвърли даден факт вън от битието.

Господин Томпсън крачеше сред групите, сопваше се на случайните хора, застанали на пътя му, с неспокойните маниери на човек на действието, който презира задължението да произнася речи. Стискаше снопче напечатани листа, сякаш беше вързоп стари дрехи, приготвени за изхвърляне.

Джеймс Тагарт го хвана в крачка и му каза несигурно и високо:

— Господин Томпсън, мога ли да ви представя сестра си, госпожица Дагни Тагарт?

— Толкова любезно от ваша страна, че дойдохте, госпожице Тагарт — каза господин Томпсън и стисна ръката ѝ, като че тя беше просто още един избирател, чието име никога не беше чувал преди, сетне се отдалечи пъргаво.

— Къде е разговорът ти, Джим? — попита тя и погледна часовника: по огромен бял циферблат една черна стрелка отрязваше минутите като нож, който се придвижваше към осмия час.

— Нищо не мога да направя! Не аз управлявам това представление! — сопна се той.

Еди Уилърс я погледна с горчиво, търпеливо учудване, и пристъпи по-близо. Един радиоприемник излъчваше военни маршове от друго студио и заглушаваше донякъде половинчатите реплики на нервни гласове, забързаните, безцелни стъпки, скърцащите машини, които бутаха из декора на салона.

— Останете на тази честота, за да чуете доклада на господин Томпсън за световната криза в осем вечерта! — извика военният глас на един говорител от радиото, когато стрелката достигна седем и четирийсет и пет.

— Давайте, момчета, давайте! — рязко викна господин Томпсън, когато от радиото гръмна друг марш.

Беше седем и петдесет, когато Чик Морисън, Блюстителят на морала, който май отговаряше за всичко, извика, размахвайки снопче хартия за писма като палка към силно осветения полукръг от кресла:

— Добре, момчета и момичета, добре, да заемаме местата си!

Господин Томпсън се строполи на централното кресло така, сякаш се тръшваше на свободно място в метрото. Асистентите на Чик Морисън подкарваха тълпата към осветения кръг.

— Щастливо семейство — обясняваше Чик Морисън — страната трябва да ни види като голямо, единно, щастливо... Какво му става на това нещо?

Музиката от радиото беше спряла изведнъж, задавена в странно статично издихание, което я отрязва наскоро звънко кресчендо. Беше седем и петдесет и една. Той вдигна рамене и продължи:

— ... щастливо семейство. Побързайте, момчета. Първо близки кадри с господин Томпсън.

Стрелката на часовника продължаваше да отрязва минутите, докато фотографите от пресата щракаха с апаратите си киселото, нетърпеливо лице на господин Томпсън.

— Господин Томпсън ще седи между науката и индустрията! — извести Чик Морисън. — Доктор Стедлър, моля — стола от ляво на господин Томпсън. Госпожице Тагарт, оттук, моля, отдясно на господин Томпсън.

Доктор Стедлър се подчини. Тя не помръдна.

— Не само за пресата, но и за телевизионната публика — обясни й подканващо Чик Морисън. Тя направи крачка напред.

— Няма да участвам в тази програма — безизразно каза тя, обръщайки се към господин Томпсън.

— Няма ли? — удивено попита той с такова изражение, сякаш някоя ваза с цветя внезапно беше отказала да играе ролята си.

— Дагни, за Бога! — паникьосано извика Джеймс Тагарт.

— Какво ѝ става? — попита господин Томпсън.

— Но госпожице Тагарт, защо? — извика Чик Морисън.

— Всички знаете защо — каза тя на лицата около себе си. — Трябваше да сте научили достатъчно, за да не пробвате пак.

— Госпожице Тагарт! — изпищя Чик Морисън, когато тя се обърна и тръгна. — Това е национално извънред...

Тогава един мъж влезе и се втурна към господин Томпсън, тя спря, както и всички останали, а изразът по лицето на мъжа хвърли тълпата във внезапна, пълна тишина. Беше главният инженер на радиостанцията и беше странно да видят примитивния му ужас, който се бореше с остатъците от цивилизован контрол.

— Господин Томпсън — каза той — ние... може да се наложи да забавим предаването.

— Какво? — извика господин Томпсън. Стрелката сочеше седем и петдесет и осем.

— Опитваме се да го поправим, господин Томпсън, опитваме се да открием какво е... но може и да не успеем на време и...

— За какво говориш? Какво е станало?

— Опитваме се да определим местоположението на...

— Какво е станало?

— Не знам! Но... Ние... не можем да излезем в ефир, господин Томпсън.

Последва миг мълчание, после господин Томпсън попита с неестествено нисък глас:

— Луд ли си?

— Трябва да съм луд. Ще ми се да съм. Не мога да разбера. Радиостанцията е мъртва.

— Технически проблем? — изкрещя господин Томпсън и скочи на крака. — Технически проблем ли, дяволите да те вземат, в такъв момент? Ако така управляваш тази радиостанция...

Главният инженер бавно поклати глава, като възрастен, който се опитва да не уплаши някое дете.

— Не само тази радиостанция, господин Томпсън — меко каза той. — Всяка радиостанция в страната, доколкото успяхме да проверим. И няма технически проблеми. Нито тук, нито някъде другаде. Оборудването е в ред, напълно в ред, и всички докладват едно и също, но... всички радиостанции излязоха от ефир в седем и петдесет и една, и... и никой не може да разбере защо.

— Но... — извика господин Томпсън, спря, огледа се и изкрещя: — Не и тази вечер! Не можете да позволите да се случи тази вечер! Трябва да ме пуснете в ефир!

— Господин Томпсън — бавно каза мъжът, — обадихме се в електронната лаборатория на Държавния научен институт. Те... те никога не са виждали нещо подобно. Казаха, че може да е природно явление, някакъв вид безпрецедентно космическо смущение, само че...

— Е?

— Само че не мислят, че е така. Ние също. Казаха, че изглежда като радиовълни, но с честота, която никога преди не е била произвеждана, нито пък наблюдавана където и да е, честота, която не е откривана от никого.

Никой не му отговори. След миг той продължи със странно тържествен глас:

— Изглежда като стена от радиовълни, която блокира ефира, и ние не можем да я пробием, не можем да я допрем, не можем да минем през нея... Нещо повече, не можем да намерим местоположението на източника ѝ, не и с обичайните методи... Тези вълни като че ли идват от предавател, който... прави нашите да изглеждат като детски играчки!

— Но това е невъзможно! — викът дойде иззад господин Томпсън и всички се обърнаха към него, сепнати от нотката на ужас; беше доктор Стедлър. — Няма такова нещо! Няма човек на земята, който да го направи!

Главният инженер разтвори ръце.

— Така е, доктор Стедлър — уморено каза той. — Не може да е възможно. Не трябва да е възможно. Но е пред нас.

— Ами направете нещо тогава! — извика господин Томпсън към тълпата. Никой не отговори, никой не мръдна.

— Няма да позволя това! — изкрещя господин Томпсън. — Няма да го позволя! Точно тази вечер! Трябва да произнесе тази реч! Направете нещо! Решете проблема, какъвто и да е той! Заповядам ви да го решите!

Главният инженер го гледаше с празни очи.

— Ще уволня всички ви за това! Ще уволня всеки електроинженер в страната! Ще осъдя цялата професия за саботаж,

дезертьорство и предателство! Чувате ли? А сега направете нещо, дяволите да ви вземат! Направете нещо!

Главният инженер го гледаше невъзмутимо, сякаш вече думите не значеха нищо.

— Няма ли кой да се подчини на заповед? — викаше господин Томпсън. — Не е ли останал и един мозък в тази страна?

Стрелката на часовника стигна 8.00.

— Дами и господа — заговори един глас от радиоприемника: ясен, спокоен, непреклонен мъжки глас, какъвто не беше чуван в ефира от години, — г-н Томпсън няма да говори пред вас тази вечер. Времето му изтече. Оттук нататък поемам аз. Трябваше да чуете доклад за световната криза. И именно това ще чуете.

Три ахвания посрещнаха гласа, разпознаха го, но никой нямаше сили да ги забележи сред звуците на тълпата, които отдавна бяха надминали нивото на виковете. Едното беше на триумф, другото — на ужас, третото — на удивление. Трима души бяха разпознали говорителя: Дагни, доктор Стедлър и Еди Уилърс. Никой не гледаше към Еди Уилърс, но Дагни и доктор Стедлър се спогледаха. Тя видя, че лицето му е изкривено от толкова злобен ужас, колкото изобщо можеше да понесе човек; той осъзна, че тя знае и че го гледа така, сякаш говорителят го е зашлевил.

— От двайсет години се питате: Кой е Джон Голт? Сега говори Джон Голт. Аз съм човекът, който обича живота си. Аз съм човекът, който не иска да принесе в жертва своята любов или своите ценности. Аз съм човекът, който ви лиши от вашите жертви и така разруши света ви, а ако желаете да научите защо загивате — вие, които се боите от знанието, — аз съм човекът, който сега ще ви обясни.

Главният инженер беше единственият, който беше в състояние да се движи — той изтича до един телевизор и започна трескаво да върти бутоните му. Но екранът оставаше празен, говорителят не искаше да го виждат. Само гласът му изпълваше ефира на страната — дори на света, мислеше си главният инженер — и звучеше така, сякаш говори тук, в тази стая, не на група хора, а на един човек — това не беше тон на обръщение към събрание, а на обръщение към индивидуален разум.

— Чували сте да се казва, че сме в епоха на морална криза. Вие самите сте го изричали, донякъде от страх, донякъде с надежда, че тези думи не означават нищо. Надавали сте викове, че човешките

грехове рушат света и сте проклинали човешката природа за нежеланието ѝ да прилага на практика исканите от вас добродетели. Тъй като за вас „добродетел“ означава принасяне в жертва, при всяко следващо бедствие сте искали да се правят все повече жертви. В името на връщането към морала пожертвахте всички онези злини, които набедихте за окаяното си положение. Пожертвахте справедливостта в името на милосърдието. Пожертвахте независимостта в името на единството. Пожертвахте разума в името на вярата. Пожертвахте богатството в името на нищетата. Пожертвахте самоуважението в името на самоотричането. Пожертвахте щастието в името на дълга.

Разрушихте всичко онова, за което упорствахте, че е зло, и постигнахте всичко онова, за което упорствахте, че добро. Защо тогава се гърчите от ужас при вида на света около вас? Този свят не е продукт на греховете ви, той е продукт и отражение на добродетелите ви. Той е вашият нравствен идеал, претворен в действителност в цялата си пълнота и съвършенство. Борихте се за него, бленувахте го, желяхте го и аз — да, аз съм човекът, който изпълни желанието ви.

Вашият идеал имаше неумолим враг, когото вашият морален кодекс беше призван да унищожи. Аз оттеглих този враг. Отстраних го от пътя ви и го изведох извън вашия обсег. Премахнах източника на всички онези злини, които жертвахте една след друга. Аз доведох вашата битка до успешен край. Аз спрях вашия двигател. Аз лиших вашия свят от човешкия ум.

Казвате, че хората не живеят чрез ума си? Аз оттеглих онези, които живеят чрез него. Казвате, че умът е безсилен? Аз оттеглих онези, чийто ум е силен. Казвате, че има ценности, по-висши от ума? Аз оттеглих онези, за които умът е най-висшата ценност.

Докато влачихте към жертвените си олтари хора, вярващи в справедливостта, независимостта, разума, богатството, собственото достойнство, аз ви изпреварих — стигнах до тях пръв. Аз им разтълкувах същността на играта, която играете, и същността на този ваш морал, която те, бидейки твърде наивни и благородни, не са могли да доловят. Показах им начин да се живее според друг морал — моя. И те предпочетоха да следват моя морал.

Всички, които изчезнаха за вас — хората, които мразехте, но треперехте да не загубите, — всички тези хора ви ги отнех аз. Не се опитвайте да ни откриете. Ние не искаме да бъдем намерени.

Не надавайте вой, че е наш дълг да ви служим. Ние не признаваме такъв дълг. Не надавайте вой, че се нуждаете от нас. Ние отричаме нуждата като основание за искания. Не надавайте вой, че сте наши господари. Не сте. Не ни молете да се върнем. Ние стачкуваме, ние — хората на ума.

Ние стачкуваме срещу саможертвите. Стачкуваме срещу веруюто на незаслужените възнаграждения и на невъзнаградените задължения. Стачкуваме срещу догмата, че да преследваш личното си щастие е лошо. Стачкуваме срещу доктрината, че животът е грях.

Съществува разлика между нашата стачка и всички онези, които са ваша практика от векове: нашата стачка се изразява не в поставяне на искания, а в тяхното удовлетворяване. От гледна точка на вашия морал ние сме зло. Избрахме да не ви вредим повече. От гледна точка на вашата икономика ние сме безполезни. Избрахме да не ви експлоатираме повече. От гледна точка на вашата политика ние сме опасни и трябва да живеем в окови. Избрахме да не ви застрашаваме повече и вече да не носим оковите. Според вашата философия ние сме само една илюзия. Избрахме да не ви заслепяваме повече и да ви оставим свободно да погледнете действителността — действителността, която искахте, светът, какъвто го виждате сега, един свят без своите улове.

Дадохме ви всичко, което поискахте от нас, ние, които винаги сме били даващите, но чак сега го разбрахме. Ние нямаме искания, които да предявим към вас, нямаме условия, за които да се пазарим, нямаме компромиси, до които да си струва да стигнем. Вие нямате какво да ни предложите. Ние не се нуждаем от вас.

Май сега викате: „Не, не това искахме“? Целта ви не била един безмозъчен свят на разрухата? Не сте искали да ви напуснем? Вие, морални канибали, уверен съм, вие винаги сте знаели какво точно искате. Но играта свърши, защото сега и ние го знаем.

През дългите години на бедствия и катастрофи, причинени от вашия морален кодекс, вие не сте спирали да крещите, че кодексът ви е бил погазен и репресиите са наказание за неговото нарушаване, че човечеството е твърде слабо и егоистично, за да пролее толкова кръв, колкото е нужно. Проклинахте човечеството, проклинахте съществуването, проклинахте тази земя, но никога не се осмелихте да подложите на съмнение своя кодекс.

Жертвите ви поемаха цялата вина и продължаваха да се борят, получавайки в отплата за своето мъченичество само проклятията ви — докато вие продължавахте да крещите, че кодексът ви е благороден, но човешката природа не е достатъчно добра, за да се приложи той на практика. И никой не се изправи да запита: „Добра? Но — по какви критерии?“

Искахте да узнаете самоличността на Джон Голт. Аз съм човекът, който пръв зададе този въпрос.

Да, това е епоха на морална криза. Да, вие понасяте наказание за стореното от вас зло. Но сега не човекът е на подсъдимата скамейка и не природата на човека ще трябва да поеме вината. Този път ще съдим вашия морал. Вашият морален кодекс достигна логическия си завършек, задънената улица в края на своя ход. И ако желаете животът ви да продължи, имате нужда не да се върнете към нравствеността — вие никога не сте я познавали, — имате нужда да я откриете.

Вие не познавате други учения за морала освен мистичните и социалните. Учили са ви, че моралът е сбор от правила за поведение, наложени ви по приумица — приумицата на свръхестествена сила или приумицата на обществото — за да служите на Божиите намерения или на благоденствието на съседа си, за да угодите на авторитетите в задгробния свят или поне на някой в съседната къща — но не и за да сте полезни за собствения си живот или удоволствие. Учили са ви, че удоволствието ви се корени в аморалността, че на личните ви интереси най-добре ще послужи злото, а всеки морал трябва да бъде замислян не за вас, а против вас, не за да подпомага живота ви, а за да го източва.

От векове битката за морала се води между онези, които твърдят, че животът ви принадлежи на Бога, и другите, които твърдят, че той принадлежи на съседите ви — между онези, които проповядват, че доброто е саможертва в името на някакви призраци на небето, и онези, които проповядват, че доброто е саможертва в името на некадърните на земята. И никой не дойде да каже, че вашият живот ви принадлежи и че доброто се състои в това да го живеете.

И двете страни са съгласни, че моралът изисква отстъпване от личния интерес и от разума, че етичното и практичното са противоположности, че нравствеността не попада в сферата на разума, а в сферата на вярата и на силата. И двете страни са единомислени, че не

може да има рационален морал, че за разума няма правилно или погрешно — че за разума няма причина да бъде морален.

За каквото и друго да се бореха, то беше насочено против човешкия разум и всичките ви моралисти го отстояваха заедно. Всичките им интриги и системи бяха предназначени да ограбят и унищожат именно ума на човека. Сега изборът е ваш — дали да загинете или да осъзнаете, че антиразумът е антиживот.

Умът на човека е единственото му средство за оцеляване. Животът му е даден, но оцеляването — не. Тялото му е дадено, но прехраната — не. Мозъкът му е даден, но съдържанието му — не. За да остане жив, човек трябва да действа, а преди да действа, трябва да знае същността и целта на действията си. Той не може да се сдобие с храна без знания за нея и за начина на получаването ѝ. Той не може да изкопае яма — или да построи циклотрона — без познание за целта си и за средствата, с които да я постигне. За да остане жив, той е длъжен да мисли.

Но да се мисли, е въпрос на избор. Ключът към разбирането на онова, което така безотговорно наричате „човешка природа“, публичната тайна, с която живеете, но се боите да я назовете, е фактът, че човекът е същество с волево съзнание. Разумът не работи автоматично; мисленето не е механичен процес; логическите връзки не се правят инстинктивно. Функционирането на стомаха, белите дробове и сърцето ви е автоматично, но функциите на мозъка не са. Във всеки миг и при всяка ситуация от живота си вие сте свободни или да мислите, или да си спестите тези усилия. Но не сте свободни да избягате от природата си поради факта, че разумът е вашето средство за оцеляване — така че за вас, тъй като сте човешки същества, въпросът „Да бъдеш или не?“ означава всъщност „Да мислиш или не?“

Едно същество с волево съзнание не избира поведението си механично. То има нужда от система от ценности, която да ръководи действията му. „Ценност“ е това, към чието придобиване и запазване човек се стреми чрез своите действия, „добродетел“ е действието, чрез което се стреми да я придобие и запази. „Ценността“ предполага отговор на въпроса: ценно за кого и за какво? „Ценността“ предполага критерий, цел и необходимост от действие пред лицето на алтернативата. Там, където няма алтернатива, не е възможно да има ценности.

Във Вселената има само една фундаментална алтернатива: съществуване или несъществуване — и тя се отнася за един-единствен клас от обекти: живите организми. Съществуването на неорганичната материя е безусловно, но съществуването на живота не е — то зависи от специфична линия на поведение. Материята е неунищожима, тя променя формата, под която съществува, но не може да престане да съществува. Само живият организъм е изправен пред постоянен избор: въпроса за живота и смъртта. Животът е процес от действия, насочени към самосъхранение и самоусъвършенстване. Ако един организъм не успее да извърши тези действия, той умира; и макар че химическите му елементи остават, животът му изчезва. Единствено понятието „живот“ прави възможно понятието „ценност“. Само за живата единица нещата могат да представляват добро или зло.

Едно растение трябва да се храни, за да живее — слънчевата светлина, водата и нужните му химически вещества са ценностите, които природата го е настроила да следва — самият му живот е критерият за ценност, управляващ действията му. Но едно растение няма избор за действие; има алтернативи в условията, сред които попада, но няма алтернатива за функциите му: то действа автоматично, за да подпомогне живота си, то не може да се стреми към самоунищожение.

Едно животно е приспособено да поддържа своя живот — неговите сетива му осигуряват автоматични правила за поведение, автоматично познание кое за него е добро и кое зло. То няма способност да разшири познанието си или да отбягва да го придобива. В условия, в които знанията му се оказват недостатъчни, то умира. Но докато живее, то действа съгласно познанията си, чрез механично самосъхранение, без да разполага с възможност за избор — то не е способно да пренебрегне своето собствено добро, не е способно и да вземе решение, с което да избере злото и да действа по посока на собственото си унищожение.

Човекът няма автоматични правила, по които да оцелява. Той се отличава от всички други животински видове главно по това, че при наличие на алтернатива му е необходимо да направи волеви избор. Той няма автоматично познание кое е добро за него и кое зло, от какви ценности зависи животът му и каква линия на поведение изисква. Какво, пробутват ми брътвежа за инстинкта за самосъхранение ли?

Инстинктът за самосъхранение е точно онова нещо, което човекът не притежава. Инстинктът е безпогрешна и автоматична форма на знание. Желанието не е инстинкт. Желанието за живот не дава необходимото да се живее знание. При това дори самото човешко желание за живот не е автоматично — скритото зло, което вие поддържате в наши дни, е именно в това, че не поддържате точно това желание. Страхът ви от смъртта не е любов към живота и няма да ви даде нужните знания за неговото запазване. Човекът сам трябва да придобие знанията си и да избере своите постъпки в процеса на мислене, но природата не го принуждава да го върши. Човекът е способен да се самоунищожи — и именно така е постъпвал през по-голямата част от историята си.

Живата единица, която гледа на средството си за оцеляване като на зло, няма да оцелее. Растението, което се бори да смаже корените си, птицата, която се мъчи да пречупи крилете си, няма да останат дълго в битието, пред което са изправени. Историята на човечеството обаче е била борба да се отрече и унищожи човешкия разум.

Човекът се нарича разумно същество, но разумността е въпрос на избор, а предлаганата му от природата алтернатива е да бъде или разумно същество, или самоубиващо се животно. Човекът трябва да бъде човек — по собствен избор; трябва да зачита живота си като ценност — по собствен избор; трябва да се научи да го поддържа — по собствен избор; трябва да открие изискваните от живота ценности и да прилага на практика добродетелите си — по собствен избор.

Системата от ценности, приети чрез свободен избор е морален кодекс.

Които и да сте, вие, моите слушатели в момента, обръщам се към всичко живо, което сте съхранили у себе си непокуварено, към човешкото, което е останало у вас, към вашия разум и заявявам: съществува морал на разума, морал, подобаващ на човека, и човешкият живот е неговият критерий за ценност.

Всичко, което е подобаващо на живота на едно разумно същество, е добро; всичко, който го погубва, е зло.

Човешкият живот, така както го изисква същността му, не е животът на лишен от разум звяр, на мародерстващ разбойник или на просещ мистик, а е животът на мислещо същество; не живот посредством сила или измамничество, а живот посредством съзидание;

не оцеляване на всяка цена, защото има само едно нещо, с което може да се плати цената на човешкото оцеляване: разумът.

Човешкият живот е нравственият критерий, но неговата цел е вашият собствен живот. Ако вашата цел е вашето съществуване на земята, трябва да направите своя избор на поведение и ценности съгласно стандарта кое е подобаващо за човека — с намерение да запазите, да реализирате и да се радвате на незаменимата ценност, каквато вашият живот представлява.

Доколкото животът изисква конкретен начин на действие, всеки друг начин на действие ще го унищожи. Съществото, което не смята живота си за мотив и цел на действията си, всъщност действа с мотива и стандарта на смъртта. Едно такова същество е метафизичен урод, борещ се да оспори, да отрече и да се противопостави на факта на собственото си съществуване — чудовище, което в сляпото си безумство сее само разруха и е способно да изпитва единствено болка.

Щастието е тържеството на живота, страданието е посредник на смъртта. Щастието е осъзнато състояние, произтичащо от постигането на собствените ценности. Морал, който се осмелява да ви учи да търсите щастие в отричането от личното щастие, да цените провала на собствените си ценности, е арогантно отрицание на морала. Доктрина, която, в качеството на идеал, ви отрежда ролята на жертвено животно, търсещо заколението си на чужд олтар, ви предлага за критерий смъртта. По благоволенieto на реалността и на същността на живота всеки човек е самоцел, той съществува заради самия себе си и постигането на собственото му щастие е най-възвишената морална цел.

Но нито животът, нито щастието могат да бъдат постигнати чрез преследване на ирационални приумици. Точно както човек е свободен да опитва всякакви случайни начини за оцеляване, ала ще загине, ако не живее съгласно изискванията на своята природа, по същия начин той е свободен да търси своето щастие във всяка безсмислена заблуда, ала ще намери единствено мъката на разочарованието, ако не търси подобаващото за човека щастие. Целта на морала е да ви научи да се радвате на живота и да живеете, а не да страдате и да умирате.

Отхвърлете онези паразити в субсидираните аудитории, които живеят на гърба на чуждия ум и прокламират, че човек не се нуждае от морал, от ценности, от правила за поведение. Те, които се представят

за учени и твърдят, че човекът е само едно животно, смятат, че законът на съществуването, на който се подчиняват дори най-нисшите насекоми, не е валиден за човека. Те признават, че природата на всеки биологичен вид му диктува начин на оцеляване, и не твърдят, че рибата може да живее извън водата или че кучето може да живее без обонянието си, но настояват, че човекът, най-сложното същество, можел да оцелее по всякакъв начин — по какъвто и да било начин; човекът няма идентичност, няма природа и няма практическа причина да не можел да живее, дори ако средството му за оцеляване бъде унищожено, а умът му — потискан и поставен на разположение на всякакви заповеди, които те благоволят да издадат.

Отстранете от пътя си тези разяждани от омраза мистици, които се представят за поддръжници на хуманността и проповядват, че най-висшата добродетел, която човек може да упражнява, е да смята, че собственият му живот няма стойност. Казвали ли са ви, че целта на морала е да обуздае човешкия инстинкт за самосъхранение? Именно за целите на самосъхранението човек се нуждае от морал. Да бъде нравствен желае единствено човекът, който желае да живее.

Не, не сте длъжни да живеете, това е основният акт на вашия избор, но който избере да живее, е длъжен да живее както подобава на човек — чрез работата и преценката на своя ум.

Не, никой от вас не е длъжен да живее както подобава на човек, това е акт на морален избор. Но вие не можете да живеете като нищо друго — и алтернативата е онова състояние на смърт приживе, което сега виждате и у себе си, и около себе си, състоянието на някаква твар, непригодна за съществуване, престанала да бъде човек, но по-нисша и от животно, твар, която не познава друго освен страдание и в продължение на години се влачи в агонията на безразсъдно самоунищожение.

Не, никой от вас не е длъжен да мисли — това е акт на морален избор. Но някой трябва да мисли, за да ви запази живи, защото щом сте избрали да не изпълнявате това задължение, то вие не изпълнявате задължението си към собствения си живот, прехвърляйки дефицита към някой морален човек, очаквайки от него да жертва своето благополучие, за да помага на вас да оцелявате посредством зло, което извършвате.

Не, не сте длъжни да сте човеци, но днес онези, които с право се наричат с това име, не са вече при вас. Аз премахнах вашето средство за оцеляване — вашите жертви.

Ако ви интересува как го направих и какво им казах, за да ги убедя да ви напуснат, то е същото, което чувате сега. Изложих пред тях това, което говоря на вас тази вечер. Те са хора, живели по моя морал, без да знаят каква велика добродетел представлява той. Накарах ги да го разберат. Подтикнах ги не да дават някаква нова оценка на своите ценности, а просто да открият истинската им стойност.

Ние, хората на ума, сега стачкуваме против вас в името на едничката аксиома, която лежи в основата на нашия морал, точно както в основата на вашия лежи нежеланието ви да я признаете: аксиомата, че битието съществува.

Битието съществува — осмислянето на това твърдение предполага разбирането на две аксиоми, произтичащи от първата: че това, което човек възприема, съществува и че човек съществува притежавайки съзнание, тъй като съзнанието е способността за възприемане на това, което съществува.

Ако нищо не съществува, не може да има съзнание: съзнание без нищо, което да бъде осъзнато, е противоречие само по себе си. Съзнание, осъзнаващо единствено себе си, също е противоречие само по себе си: преди да може да идентифицира себе си като съзнание, то трябва да е осъзнало нещо. Ако това, което твърдите, че възприемате, не съществува, тогава това, което притежавате, не е съзнание.

Каквато и да е степента на знанията ви, тези две аксиоми — битие и съзнание — не могат да бъдат избегнати, те имат неотменно първостепенно значение, те са заложили във всяко предприето от вас действие, във всяка част на познанието ви, както и в неговата цялост, от първия лъч светлина, който възприемате в началото на живота си, до огромната ерудиция, която бихте могли да натрупате към края му. Без значение дали става дума за формата на речното камъче или за строежа на Слънчевата система, аксиомите остават същите: че то съществува и вие го знаете.

Да съществува нещо означава то да бъде нещо, различно от нищото на несъществуването, да бъде обект от специфично естество, носещо специфични белези. Преди векове човекът, който, независимо от някои свои заблуди, е най-великият от философите ви, е въвел

формулата, дефинираща идеята за съществуването и закона на всяко познание: А е А. Едно нещо е себе си. Вие така и никога не сте схванали смисъла на това твърдение. Аз съм тук, за да го допълня: Съществуването е Идентичност, Съзнанието е Идентифициране.

Над каквото и да размишлявате, било то обект, признак или действие, законът за идентичността остава непроменен. Листото не може да бъде едновременно и камък, то не може да бъде едновременно цялото червено и цялото зелено, то не може едновременно да замръзва и да гори. А е А. Или, ако желаете да се изразя на по-прост език: не можете едновременно хем да запазите тортата, хем да я изядете.

Мъчите се да откриете какво не е наред със света? Всички катастрофи, които вашият свят претърпя, са резултат от опита на лидерите ви да пренебрегват факта, че А е А. Цялото потайно зло, което е вътре във вас, но се боите да признаете, всичките страдания, които някога е трябвало да изтърпите, са резултат от собствения ви опит да пренебрегнете факта, че А е А. Целта на тези, които ви научиха да го пренебрегвате, беше да ви накарат да забравите, че Човек е Човек.

Човек може да оцелее само като придобива знания и единственото му средство за това е разумът. Разумът е способността да се възприема, идентифицира и обобщава материала, доставен от неговите сетива. Задачата на сетивата е да му дадат доказателства за съществуване, но задачата да идентифицира принадлежи на разума; сетивата му казват, че нещо е, но какво е то, трябва да узнае умът.

Всеки мисловен процес е процес на идентифициране и обобщаване. Човек възприема цветно петно; чрез обобщаване на данните от зрението и осезанието се научава да отъждествява това цветно петно с твърдо тяло; научава се да идентифицира това твърдо тяло като маса; узнава, че масата е направена от дърво; научава, че дървото се състои от клетки, че клетките се състоят от молекули и че молекулите се състоят от атоми. В хода на целия процес работата на ума му се изразява в постоянно отговаряне на един-единствен въпрос: какво е това? Неговото средство да установи истинността на отговорите си е логиката, а логиката се опира на аксиомата, че битието съществува. Логиката е изкуството на непротиворечивото идентифициране. Едно противоречие не може да съществува. Атомът е себе си, както е и Вселената; никое от двете не може да противоречи на

своята собствена идентичност; нито пък частта може да противоречи на цялото. Някоя представа, която човек формира, не е валидна, докато той не я интегрира без противоречие в общата сума на своето познание. Да се стигне до противоречие означава да се признае грешка в собствените разсъждения; да се отстоява противоречие, означава човек да се отрече от собствения си разум и сам да се прати в изгнание извън царството на реалността.

Реалността е това, което съществува — нереалното не съществува, нереалното е просто онова отрицание на съществуването, което представлява съдържанието на човешко съзнание, опитващо се да се откаже от разума. Истината е признаване на реалността; разумът — единственото средство за познание на човека — е единственият критерий за истина.

Най-уродливият въпрос, който можете да зададете в момента, е да попитате: Чий разум? Отговорът е: Вашият. Без значение дали познанията ви са обширни или скромни, именно вашият собствен ум трябва да ги придобие. Можете да боравите единствено със собствените си знания. Само за собствените си знания можете да претендирате, че притежавате или да молите другите да вземат под внимание. Вашият ум е единственият ви съдник за истинност — и ако другите не са съгласни с вашата присъда, реалността е единственият и последен апелативен съд. Нищо друго освен ума на човека не може да извършва този сложен, деликатен и критично важен процес на идентифициране, който представлява мисленето. Нищо не може да направлява процеса, освен собствената преценка на човека. Нищо не може да направлява оценката, освен собствената му морална последователност.

Обръщам се към вас, които говорите за „морален инстинкт“, сякаш това е някаква специална дарба, противоположна на разума — тъкмо разумът на човека е в неговото умение да има морал. Процесът на работа на разума е процес на непрестанен избор в отговор на въпроса: Вярно или Невярно? — Правилно или Погрешно? Семето трябва да се засее в почвата, за да поникне правилно или погрешно? Раната на човек трябва да се дезинфектира, за да се спаси животът му — правилно или погрешно? Същността на атмосферното електричество позволява то да бъде превърнато в кинетична енергия — правилно или погрешно? Именно отговорите на такива въпроси са

ви дали всичко, което имате — а отговорите идват от човешкия разум, от ума, безкомпромисно предан на това, което е правилно.

Процесът на разсъждаване е морален процес. Можете да направите грешка на всяка стъпка от него, предпазвани единствено от собствената си строгост, или да се опитате да мамите, да фалшифицирате данните и да си спестявате усилията за търсене на отговора на загадката — но ако предаността към истината е отличителният белег на морала, то тогава няма по-велика, по-благородна и по-героична форма на преданост от акта на човек, който поема отговорността да разсъждава.

Това, което наричате своя душа или дух, е вашето съзнание, а това, което наричате „свободна воля“, е свободата на ума ви да разсъждава или не, единствената воля, която имате, единствената ви свобода, изборът, който контролира всеки друг ваш избор и предопределя вашия живот и характер.

Способността да мисли е единствената основна добродетел на човека, от която произтичат всички останали. А основният му порок, източникът на всичките му нещастия, е този безименен акт, който всички вие практикувате, но се напъгате да не признаете: актът на блокиране, на умишлено преустановяване на работата на съзнанието, отказът да се мисли — не слепота, а отказ да се вижда, не невежество, а отказ да се знае. Това е актът на разсредоточаване на ума и причиняване на вътрешна замъгленост с цел да се избегне отговорността да се правят преценки — изхождайки от неизказаното предположение, че едно нещо няма да съществува, в случай че откажете да го идентифицирате, че А няма да бъде А, докато вие не произнесете присъдата: „То е“. Неразсъждаването е акт на унищожение, желание да се отрече съществуването, опит да се премахне реалността. Но съществуването съществува; реалността не може да се заличи, тя просто ще ликвидира ликвидатора. Чрез отказа да кажете „То е“ вие отказвате да кажете „Аз съм“. Като се отказвате от своята разумност, вие отричате своята личност. Когато човек заяви: „Кой съм аз, че да знам?“ — той заявява „Кой съм аз, че да живея?“

Във всеки миг и при всяка ситуация основният ви морален избор е: да мисля или да не мисля, да съществувам или да не съществувам, А или не-А, единица или нула.

Дотолкова, доколкото човек е рационален, животът е предпоставката, направляваща действията му. Дотолкова, доколкото е ирационален, предпоставката, направляваща действията му, е смъртта.

Вие, които дрънкате, че моралът имал социален характер и че човек не би имал нужда от морал на самотен остров — ами че точно на самотен остров моралът ще му е необходим най-много. Нека там някой се опита да претендира (там, където ги няма жертвите, които плащат за последиците), че скалата е къща, че пясъкът е облекло, че храната сама ще падне в устата му без причина или усилия, че утре ще прибере реколта, щом днес е изплюскал целия си запас от семена — тогава действителността ще го ликвидира, както заслужава; действителността ще му покаже, че животът е ценност, която следва да се откупи, и че мисленето е единствената монета, достатъчно благородна, за да се плати с нея.

Ако трябваше да говоря на вашия език, щях да кажа, че единствената морална заповед към човека е: „Мисли!“ Но „морална заповед“ е противоречие само по себе си. Моралното се избира, а не се налага със сила; то следва да се разбира, а не послушно да се приема. Моралното е рационалното, а разумът не приема заповеди.

Моят морал, моралът на разума, се заключава в една-единствена аксиома: битието съществува — и в един-единствен избор: да се живее. Всичко останало се явява следствие. За да живее, човек трябва да държи на три неща като на върховни ръководни ценности в своя живот: Разум — Цел — Самоуважение. Разумът е неговият единствен инструмент на познанието — Целта е неговият избор на онова щастие, за което този инструмент трябва да работи, за да го постигне — Самоуважението е неговата ненакърнена убеденост, че умът му е способен да разсъждава и личността му е достойна за щастие, което означава: достойна да живее. Тези три ценности предполагат и изискват всички добродетели на човека, а всичките му добродетели се отнасят до връзката между битието и съзнанието: рационалност, независимост, почтеност, честност, справедливост, производителност, гордост.

Рационалността е признаване на факта, че битието съществува, че нищо не може да преправи истината и нищо не може да превъзхожда акта на нейното достигане, какъвто акт представлява мисленето; че умът на човека е единственият съдник при определянето

на ценностите и единственото ръководство за поведение; че разумът е абсолютен и не допуска компромиси; че отстъпването пред ирационалното лишава съзнанието от силата му и го пренасочва от задачата да възприема към задачата да подправя реалността; че уж най-късият път към познанието — вярата — всъщност е късо съединение, което поврежда ума; че приемането на една окултна измислица е пожелание за пълното унищожаване на битието, което се изпълнява чрез пълното унищожаване на съзнанието.

Независимостта е признаване на факта, че отговорността за преценката си носите изцяло вие и с ничия помощ не можете да избягате от нея; че никакъв заместник не може да мисли вместо вас, така, както никакъв резервен играч не може да живее вашия живот; че най-отвратителната форма на самоунижение и саморазрушение е да подчините собствения си разум на разума на някой друг, да признаете неговата власт над собствения си ум, да приемете неговите твърдения за факти, голословните му уверения — за истина, неговите разпореждания — за посредник между собственото ви съзнание и собственото ви битие.

Почтеността е признаването на факта, че не можете да подправяте съзнанието си, така както честността е признаване на факта, че не можете да подправяте битието; че човек е неделимо цяло, хармонична единица, обединяваща два атрибута: материя и съзнание; и че той не може да допусне никакъв разрыв между тялото и ума, между мисли и дела, между живота си и убежденията си; че подобно на съдия, глух за общественото мнение, човек не може да жертва своите убеждения заради желанията на другите, дори и цялото човечество да го умолява за това или да го заплашва; че смелостта и доверието в себе си са практическа необходимост, че смелостта е практическата проява на предаността към съществуването, на предаността към истината, а доверието в себе си е практическата проява на предаността към собственото съзнание.

Честността е признаване на факта, че нереалното е нереално и не може да бъде ценност; че нито любовта, нито славата, нито парите имат стойност, ако са придобити чрез мошеничество; че опитът да се спечелят ценности, като бъдат мамени умовете на другите, е деяние, с което издигате своите жертви над реалността и с това се превръщате в пионка на тяхната слепота, роби на собственото им безразсъдство и на

бягството им от действителността, а тяхната интелигентност, тяхната рационалност и възприемчивост стават ваши врагове, от които се боите и бягате; че не желаете да живеете в зависимост, а най-малкото да сте зависими от глупостта на другите, нито пък искате да живеете като глупак, чийто източник на ценности стават по-големите от него глупаци, които е успял да надхитри; че честността не е обществен дълг, не е жертване заради другите, а е най-дълбоко егоистичната от човешките добродетели: отказ да се принесе реалността на собственото съществуване в жертва на чуждите заблуди.

Справедливостта е признаване на факта, че не можете да подменяте характера на хората, както не можете да подменяте характера на природата; че сте длъжни да съдите всички хора така добросъвестно, както съдите неодушевените предмети, със същото уважение към истината, същата неподкупна проникателност и посредством също толкова чист и толкова рационален процес на идентифициране; че всеки човек следва да бъде преценяван според това какво е и да получава безпристрастно отношение; че както не плащате за отломка ръждясало старо желязо по-висока цена, отколкото за парче лъскав метал, по същия начин не бива да цените подлеца повече от героя; че вашата нравствена оценка е монетата, с която плащате на хората за техните добродетели или пороци и че това заплащане изисква от вас такава добросъвестна почтеност, каквато ви е необходима при финансовите ви сделки; че да възпирате презрението си към човешките пороци означава да вършите нравствена фалшификация, а да съдържате възхищението си от добродетелите им означава да вършите нравствена злоупотреба; че да бъдете загрижени за нещо друго повече, отколкото за справедливостта означава да обезценявате своята морална валута и да мамите доброто в полза на злото, защото само доброто може да пострада от липсата на справедливост и само злото — да се облагодетелства; и че дъното на ямата, до която води този път — актът на моралния банкрут, — е да се наказват хората за техните добродетели и да се възнаграждават за техните пороци — а това е равносилно на пропадане в абсолютна поквара, на сатанинско богослужение във възхвала на смъртта, то означава съзнанието да се посвети на разрушаване на битието.

Производителността е вашето приемане на морала, вашето признаване на факта, че сте избрали да живеете; че продуктивната

работа е процес, чрез който съзнанието на човека контролира неговото битие, непрекъснат процес на придобиване на знания и оформяне на материята във вид, съответстващ на собствените цели, процес на трансформиране на идеите във физическа форма, на преустройство на земята, което отговаря на собствените ценности; че всяка работа е творческа, ако се върши от мислещ ум, и никоя работа не може да бъде творческа, ако се върши от празноглавец, който в равнодушна апатия повтаря рутинните действия, научени от другиги; че всеки от вас сам избира своята работа и че изборът ви е толкова богат, колкото са богати възможностите на ума ви, че нещо в повече от избраното е невъзможно за вас, а ако е в по-малко — накърнява човешкото ви достойнство; че да си пробиеете чрез измама път до работа, с която вашият ум не може да се справи, означава да се превърнете в разяждана от страх човекоподобна маймуна, заимстваща чужди движения и чужда надница, а да се задоволите с работа, която изисква от вас по-малко, отколкото са умствените ви способности, значи да спрете своя двигател и сами да се обречете да поемете в друга посока — към упадък; че работа ви е процесът за достигане на вашите ценности, а да загубите стремежа си към ценностите значи да загубите стремежа си към живота; че вашето тяло е машина, но вашият ум е водачът, който я управлява, и който ще определи колко далеко можете да я закарате по пътя към постигане на своите цели; че човекът без цел е машина, която по инерция се спуска по нанадолнището, оставена на произвола на всеки попаднал на пътя камък, готова да се разбие в първата случайна канавка; че човекът, задушаваш собствения си разум, е принудително спряна от движение машина, която полека-лека ще ръждяса; че човекът, който позволява на предводител да определя курса му, е претърпяло крушение същество, влачено на буксир към депото за скрап, а човекът, който е направил своя цел друг човек, е автостопаджия, който никой шофьор никога не бива да взема в колата си; че вашата работа е целта на вашия живот и трябва да отминавате с най-висока скорост всеки убиец, присвоил си правото да ви спре; че всички ценности, които можете да намерите извън работата си — преданост към нещо друго или любов — могат да ви бъдат само спътници, с които сте решили да споделите пътуването си, но те трябва да са пътници, които се придвижват на собствен ход в същата посока.

Гордостта е признаване на факта, че всеки сам е най-висшата ценност за себе си, която, подобно на всички човешки ценности, трябва да бъде заработена; че от всички достижения, които са ви предоставени, онова, което прави възможни всички останали, е изграждането на собствения ви характер; че вашият характер, вашите действия, вашите желания, вашите емоции са продукт на предпоставките, които пазите в ума си; че, както човек трябва да произвежда материалните ценности, нужни за поддържане на живота му, така трябва и да изгражда ценни качества в характера си, за да бъде животът му достоен за поддържане; че както човекът сам създава собственото си благосъстояние, така създава сам и собствената си душа; че животът изисква чувство за собствена значимост, но човекът е същество, което няма изначално заложили ценности, няма изначално заложило самоуважение: той трябва да ги придобие, формирайки душата си в съответствие със собствения си нравствен идеал, по образа на Човека — разумното същество, което всеки по рождение е способен да сътвори от себе си, но актът на съзиданието е въпрос на избор; че първата предпоставка за възникване на самоуважение е лъчезарният егоизъм на душата, която във всичко жадува за най-доброто — било то материално или духовно — на душата, която се стреми преди всичко към морално самоусъвършенстване, ценейки най-високо себе си; че доказателството за достигнато самоуважение са тръпките, които ви побиват от презрение, и бунтът срещу предопределената роля на жертвено животно, срещу мерзката наглост на всяко кредо, предлагащо да се пренесат в жертва незаменимата ценност — вашето съзнание, и несравнимият триумф — вашето съществуване, в угода на сляпата подмяна и нравствения упадък от страна на другите.

Започнахте ли да разбирате кой е Джон Голт? Аз съм човекът, който заслужено се сдобил с това, за което вие никога не сте се борили, от което вие се отрекохте, което опорочихте, но така и не можахте да унищожите напълно, а сега виновно криете като тайна, прекарвайки живота си в извинения пред професионални людоеди, за да не би да се разкрие, че дълбоко в себе си все още копнеете да кажете това, която аз говоря сега на цялото човечество: гордея се с това, което съм, и с факта, че искам да живея.

Това желание — което споделяте и въпреки това потискате дълбоко в себе си като зло — е единственото останало от доброто у вас, но това желание трябва се заслужи. Единствената морална цел на човека е неговото собствено щастие, но само добродетелният може да го постигне. Някоя добродетел не е цел сама за себе. Някоя добродетел не е награда сама на себе си, нито жертвен дар в угода на злото. Наградата за добродетелите е самият живот, а целта и наградата за живота е щастието.

Точно както тялото ви има две основни усещания: удоволствие и болка, като признаци за здраве или болест, като барометър на неговата основна алтернатива — живот или смърт, — така съзнанието има две основни емоции: радост и страдание, в отговор на същата алтернатива. Вашите емоции са оценките — кое подпомага живота и кое го застрашава, калкулатори, които светкавично показват сумата на вашите придобивки или загуби. Нямате избор — искате или не, вие чувствате дали нещо е добро или лошо за вас, но кое ще сметнете за добро и кое за лошо, кое ще ви донесе радост и кое болка, кое ще обикнете и кое ще намразите, кое ще пожелаете и кое ще ви уплаши, зависи от вашия ценностен критерий. Да изпитвате емоции е ваше вродено качество, но естеството на чувствата се диктува от вашия разум. Способността ви да изпитвате емоции е празен двигател, а вашите ценности са горивото, с което умът ви го хранва. Ако сте избрали смесица от противоречия, тя ще блокира двигателя, ще разяде трансмисията и при първия ви опит да помръднете от място машината, повредена от вас — нейният водач, — ще се разбие.

Ако приемете нелогичното като свой критерий за ценности, а невъзможното — като своя представа за доброто, ако жадувате за награди, които не сте заслужили, за богатство или любов, за които не сте достойни, за вратичка в закона за причинно-следствената връзка, за А, което по ваша приумица да може да стане не-А, ако желаете нещо противоположно на съществуването — именно него ще получите. И тогава недейте да плачете, че животът е безизходица и щастието е непостижимо, а проверете горивото си: то е, което ви е закарало там, където сте искали.

Щастието не бива да се постига по прищявка на чувствата. Щастието не е удовлетворяване на някакви безразсъдни желания, на които се мъчите сляпо да се наслаждавате. Щастието е състояние на

непротиворечива радост — радост без чувство за вина и без страх от наказание; радост, която не е в разрез с никоя от вашите ценности и не води до саморазрушение; тя не е задоволство от това, че сте успели да избягате от мислите си, а от това, че сте способни да използвате разума си най-пълноценно, не от това, че сте успели да преиначите действителността, а че сте достигнали реални ценности, не радостта на пияницата, а радостта на производителя. Щастлив може да бъде само разумният човек — този, който се стреми единствено към рационални цели, търси рационални ценности и намира радост в рационални действия.

Така както се издържам не с обири и не с подаяния, а чрез собствения си труд, по същия начин не търся да построя щастieto си, като оцетя някого или се възползвам от нечия благосклонност, а се стремя да го заслужа чрез собствените си достижения. Така както не смятам, че удоволствието на другите е цел на моя живот, така не смятам своето щастие за житейска цел на другите. Така както ценностите ми не са противоречиви и няма конфликт между желанията ми, по подобен начин няма жертви и конфликт на интереси между разумните хора — тъй като разумните не се стремят към незаслуженото и не се гледат един друг с канибалска страст, те не принасят и не приемат жертви.

Символът на всички взаимоотношения между такива хора, моралният символ на уважението към човешкото същество е търговецът. Ние, които живеем в съответствие с ценности, а не чрез грабежи, сме търговци — както по същност, така и по дух. Търговецът е човек, който заработва полученото и нито взема, нито дава незаслуженото. Търговецът не очаква някой да му плати за провалите, нито пък моли да бъде обичан заради недостатъците си. Търговецът не прахосва тялото си като храна за другите, нито пък продава душата си за подаяния. Така както продава работата си единствено чрез сделки с материални ценности, по същия начин отдава духовните си ценности — своята любов, своето приятелство, своето уважение — само в отплата и в размяна на човешки добродетели, в отплата за егоистичното удоволствие, което получава от общуването с уважавани от него хора. Паразитиращите мистици, които с векове са ругали търговците и са се отнасяли към тях с презрение, като в същото време за почитали просящите и бандитите, винаги са знаели скрития мотив за

подигравките си: търговецът е личността, която ги ужасява — човекът на справедливостта.

Искате ли да знаете какви морални задължения имам към ближните си? Никакви — освен задължението, които имам към себе си, към материалния свят и към всичко съществуващо: отговорността, наричана рационалност. Общувам с другите така, както го изисква моята и тяхната природа: посредством разума. Не търся и не искам от тях никакви отношения, освен тези, които те са готови да установят по свои собствен свободен избор. Мога да правя сделки само с техния разум и само в свой интерес, когато те се уверят, че моят интерес съвпада с техния. Ако интересите ни не съвпадат, не установявам никакви взаимоотношения; оставям недоволните да продължат по пътя си и самият аз не се отклонявам от своя. Аз побеждавам единствено с помощта на логиката и се подчинявам единствено на логиката. Аз не подчинявам на никого своя разум, нито пък имам общи дела с хора, които го правят. Няма какво да спечеля от глупаци и страхливци; не търся облаги чрез възползване от човешките недостатъци — глупост, непочтеност или страх. Единствената ценност, която хората могат да ми предложат, са плодовете на техния ум. Когато имам разногласия с разумен човек, оставям съдия да стане самата действителност: ако аз съм прав, той ще разбере грешката си; ако той е прав, аз ще разбера своята; единият от двамата ни ще надделее в спора, но и двамата ще имаме полза.

Какъвто и да е предметът на разногласието, има едно злодеяние, което не бива да се допуска, което никому не е позволено да извърши против другите и никой не бива да одобрява или да прощава. Докато хората желаят да живеят заедно, никой човек няма право да слага начало на това деяние — чувате ли ме добре?, — никой не може да започва да използва физическа сила против другите.

Да се поставя заплахата от физическо унищожение между човека и неговото възприятие за действителността означава да се отрекат и парализират средствата му за оцеляване; да бъде със сила заставян да действа против собствената си преценка, е като да бъде насилван да действа против самия себе си. Който и да започне пръв използването на сила, в каквато и да е степен и с каквато и да е цел — той е убиец, сеещ смърт в много по-широкия смисъл на понятието „убийство“: той унищожава самата способност на човека да живее.

Не си правете труда да ми казвате, че вашият разум ви е убедил в правото ви да насилвате моя разум. Насилието и разумът са несъвместими; моралът свършва там, където започва стрелбата. Като заявявате, че хората са безразсъдни животни и предлагате те да бъдат третирани като такива, по този начин вие определяте собствената си личност и повече не можете да претендирате за признаване на разумността ви — както не може да претендира и никой защитник на противоречията. Не може да има „право“ да се разрушава самият източник на права, единственото средство за отсъждане кое е правилно и кое погрешно: разума.

Да се принуди човек да се откаже от своя разум и да приеме в замяна вашата воля, като се използват оръжия вместо умозаключения, терор вместо доказателства, а смъртта — като най-силен аргумент, е опит да се съществува напук на реалността. Реалността изисква от човека да действа в съответствие със собствения си разумен интерес; вашето оръжие иска от него да действа против интереса си. Реалността застрашава човека със смърт, ако той не действа в съответствие с рационалната си преценка; вие го заплашвате със смърт, ако го направи. Вие го заправате в един свят, където цена за неговия живот става отказването от всички добродетели, необходими за живота, а всичко, което вие и вашата система ще постигнете в процеса на постепенно унищожение, е смъртта, щом като тя е превърната в управляваща сила, в печеливш аргумент в човешкото общество.

Било то разбойникът, който се изправя пред пътника с ултиматума „Парите или живота“, или политикът, който се изправя пред цял народ с ултиматума „Образованието за децата или живота“, смисълът на ултиматумите е „Разума или живота“ — а нито едното не е възможно за човека без другото.

Ако имаше степени на злото, е трудно да се каже кой би бил по-презрян: звярът, присвоил си правото да упражнява принуда върху ума на другите, или моралният дегенерат, дал някому правото да упражняват принуда върху ума му. Това е моралният абсолютен, по отношение на който няма място за спор. Не съм съгласен да говоря на езика на разума с хора, които възнамеряват да ме лишат от разум. Не влизам в дискусии със съседите, които мислят, че могат да ми забранят да мисля. Когато някой се опитва да се отнася към мен от позиция на силата, аз му отговарям със същото.

До сила може да се прибегне само в отговор на насилие, и то единствено против човека, който пръв е употребил сила. Не, аз не споделям извършеното от него зло, нито падам до нивото на неговото разбиране за морал: аз просто му предоставям онова, което е избрал — унищожението, а единственото унищожение, което има право да избере, е неговото собствено. Той използва сила, за да присвои ценност; аз използвам сила само за да унищожа унищожението. Бандитът се стреми да забогатее като ме убие; аз няма да стана по-заможен, ако убия бандита. Аз не се опитвам да придобия ценности посредством зло, но няма да се откажа от своите ценности пред лицето на злото.

В името на всички производители, които са ви поддържали живи и в отплата са получавали вашите смъртни ултиматуми, се обръщам сега към вас с нашия единствен ултиматум: „Нашата работа или вашите щикове“. Можете да изберете което и да е — но само едното. Ние не прибъгваме първи до сила против другите, но не се подчиняваме насила. Ако желаете някога отново да заживеете в индустриално общество, то ще бъде при нашите условия за морал. Нашите условия и нашата мотивация като антитеза на вашите. Вие използвахте страха като оръжие и заплашвахте човечеството със смърт като наказание за това, че отхвърля вашия морал. Ние му предлагаме живот като награда за това, че приема нашия.

Вие, които благоговееете пред нищото — вие никога не сте осъзнали, че да постигнете живот не е равнозначно на това да избегнете смъртта. Радостта не е „липса на болка“, интелигентността не е „отсъствие на глупост“, светлината не е „липса на тъмнина“, едно нещо не е отсъствието на обратното нещо. Сграда не се строи чрез въздържане от събаряне; векове да седите със скръстени ръце и да чакате в такова въздържание, то няма да издигне и една греда, която да се въздържите да съборите; вече не можете да ми казвате на мен — строителя: „Произвеждай и ни изхранвай в замяна на това, че ние няма да рушим произведеното от теб!“ Отговарям ви от името на всичките ви жертви: „Загивайте във и със собствената си празнота!“. Битието не е отрицание на отрицанието. Злото, за разлика от ценностите, е отсъствие и отрицание, злото е безсилно и лишено от власт с изключение на тази, която му разрешаваме да ни изтръгне. Загивайте,

понеже ние вече разбрахме, че нищото не може да държи живота като свой заложник!

Вие се стремите да избегнете болката. Ние се стремим да достигнем щастие. Вие съществувате в името на това да избягвате наказания. Ние съществуваме в името на това да заслужим награди. Заплахите не могат да ни накарат да работим; за нас страхът не е стимул. Нашето желание не е да избегнем смъртта, нашето желание е да живеем живота.

Вие, които сте загубили идеята за тази разлика, вие, които твърдите, че страхът и радостта подбуждат една и съща сила, а тайно добавяте, че страхът е „по-практичен“, вие не желаете да живеете и все още държите на съществуването, което сте проклели, единствено поради страха от смъртта. Панически сте се втурнали през капана на дните си, търсейки изхода, който сами сте зазидали, бягайки от преследвача, който не се осмелявате да назовете, към терора, който не смееете да признаете, и колкото по-голям е терорът, толкова повече се боите от единственото, което може да ви спаси: разсъждаването. Целта на вашата борба е да не научите, да не схванете, да не посочите и да не чуete това, което сега ще заявя на всеослушание: вашият морал е Моралът на смъртта.

Смъртта е критерият за вашите ценности, смъртта е избраната от вас цел и колкото и да бягате, не можете да се измъкнете от преследвача, излязъл, за да ви унищожи, или от познанието, че този преследвач сте самите вие. Спрете да бягате поне веднъж — няма къде да избягате — изправете се напълно разголени, макар да се ужасявате да го направите, но каквито аз ви виждам — и погледнете онова, което се осмелявате да наричате морал.

Прокълнатостта е в началото на вашия морал, за който разрушението е цел, средство и резултат. Вашият морал започва със заклеяване на човека като носител на злото, след което се изисква от него да се върши добро, което пък, от своя страна, е дефинирано като невъзможно за извършване от човека. В качеството на първо доказателство за добродетелност се изисква от човека да приеме без доказателство твърдението за своята собствена порочност. Моралът изисква човек да използва като отправна точка не критериите за ценност, а критериите за зло, каквото е и той самият, и въз основа на

този критерий по-нататък да дефинира понятието за добро: доброто е онова, което не е свойствено на човека.

Няма никакво значение кому са изгодни развенчаното човешко величие и изтерзаната душа — на неведомия Бог с някаква непонятна промисъл или на случайния минувач, чиито гнойни язви се представят като някакъв необясним иск към него; няма значение, щом на човека не е дадено да разбира доброто, щом неговото задължение е да пълзи с години в покаяние, изкупвайки вината за своето съществуване пред всеки случаен инкасатор на неразбираеми дългове — тогава единствената му представа за стойност става нулата: добро е онова, което не е човешко.

Името на този чудовищен абсурд е „Първороден грях“.

Грях, извършен не по своя воля, е шамар за етиката и вопиющо противоречие само по себе си: това, което е извън възможностите за избор, е извън сферата на нравствеността. Ако човек е лош по рождение, той няма нито воля, нито сила да го промени; ако той няма воля, тогава не може да бъде нито добър, нито лош — роботът няма морални норми. Да се смята за грях на човека един факт, който лежи извън сферата на неговия избор, е подигравка с етиката. Да се смята за грях природата на човека, е подигравка с природата. Да бъде наказван човек за провинение, което е извършил преди да се роди, е подигравка със справедливостта. Да му бъде вменявана вина за нещо, по отношение на което няма невинност, е подигравка с разума. Да се навреди на етиката, природата, справедливостта и разума посредством едно-единствено понятие е тържество на злото, което няма равно на себе си. И въпреки всичко, именно то лежи в основата на вашия морал.

Не се крийте зад страхливото увъртане, че човек е роден със свободна воля, но със „склонност“ към злото. Свободната воля, обременена със склонност, прилича на игра с подправени зарове. Тя принуждава човек да напруга всички сили за победа, да носи отговорност, да плаща за ходовете си, но накрая решението ще бъде „претеглено“ в полза на склонност, която той няма власт да надмогне. Ако човек сам избираше тази склонност, няма как да се е родил с нея, ако склонността не е въпрос на избор, тогава човекът е лишен от свободна воля.

Каква е същността на вината, която вашите учители наричат Първороден грях? Какви злини е придобил човекът след своето

падение от положението, считано от тях за съвършенство? Според техния мит човекът е вкусил плода от дървото на познанието, тогава е придобил разум и е станал разумно същество. Познал е доброто и злото — станал е същество с морал. Бил е осъден сам да си осигурява прехраната чрез труд — станал е същество, което произвежда. Бил е осъден да изпитва желания — придобил е способност да изживява сексуална наслада. Злините, за които вашите учители го проклинат, са разум, морал, градивност и радост — кардиналните ценности на неговото съществуване. Техният мит за човешкото грехопадение е измислен не за да обясни и порицае неговите пороци, не за да го обвини за неговите грешки, а за да му вмени като вина самата същност на неговата природа на човек. Каквото и да е бил онзи робот в райската градина, съществуващ без разум, без ценности, без труд и без любов — той не е бил човек.

Грехопадението на човека, според вашите учители, се изразява в това, че той е придобил жизнено необходимите добродетели. Тези добродетели, според техните стандарти, са неговите Грехове. Недостатъкът на човека, произнасят обвинението те, се състои в това, че е човек. Неговата вина, произнасят обвинението те, се състои в това, че живее.

Те наричат това морал на милосърдието и доктрина за любовта към човека.

Но не, казват те, те не били проповядвали, че човекът е лош; само този чужд обект — неговото тяло, носи у себе си злото. Не, казват те, те не били искали да го убиват; те само желаели той да се откаже от тялото си. Стремели се били, казват те, да му помогнат да понесе болката и сочат колелото на мъченията, към което са го привързали, колелото, на което го опъват в две посоки — изтезанието на веруюто, разделящо душата от тялото.

Те са разкъсали човека на две, противопоставяйки едната му половина на другата. Те са го научили, че тялото и съзнанието му са двама врагове, вкопчени в смъртна хватка, два антагониста от противоположно естество, с противоречащи си искания и несъвместими нужди; че да се облагодетелства единият означава да се нарани другият; че душата на човека се отнася до сферата на свръхестественото, но тялото му е мрачен затвор, който я държи привързана към този свят; че доброто се състои в това човек да надвие

своето тяло, да разклати устоите му чрез многогодишна търпелива борба, прокопавайки път за онова триумфално бягство от тъмницата, което води към свободата — в гроба.

Те са научили човека, че той е безнадежден саможивец, състоящ се от два елемента, всеки от които е символ на смъртта. Тяло без душа е труп, а душа без тяло е призрак — и все пак именно такава е тяхната представа за природата на човека: бойно поле за борбата между труп и призрак — труп, надарен с някаква собствена злонамереност, и призрак, надарен с познанието, че всичко, познато на човека, не съществува, а съществува само непознаваемото.

Забелязали ли сте коя е човешката дарба, която тази доктрина е замислена да пренебрегва? Това е човешкият ум, който трябва да бъде отречен, за да се разпадне човекът на части. Отказал се веднъж от разума, той остава на произвола на двете — чудовище, които нито може да проумее, нито да управлява, — на благоволенieto на тяло, движено от непонятни инстинкти, и на душа, движена от мистични откровения — той е изоставен като безучастна опустошена жертва на битката между робот и диктофон.

И сега, когато човекът пълзи през развалините, търсейки пипнешком пътя към живота, вашите учители му предлагат помощта на един морал, който прокламира, че решение няма да бъде намерено и човек не бива да търси изява тук, на земята. Истинското битие, му казват те, било онова, което той не може да възприеме, истинското съзнание било способността да се възприеме несъществуващото, а неспособността на човек да го проумее — тъкмо това било доказателството, че самото му съществуване е зло, а съзнанието му — безсилно и безплодно.

Разделянето на душата и тялото на човека довело до появата на два вида учители, проповядващи Морала на смъртта: мистици на духа и мистици на плътта, които вие наричате идеалисти и материалисти — едните вярват в съзнание извън битието, а другите вярват в съществуване без съзнание. И едните, и другите изискват да се отречете от разума си — едните в името на техните откровения, другите в името на техните рефлексии. Без значение колко гръмогласно се преструват на непримирими противници, те имат един и същ морал и едни и същи цели: в материалната сфера — заробване на тялото на човека, в духовната сфера — унищожаване на неговия разум.

Доброто, казват мистиците на духа, бил Бог — същество, единственото определение за което е, че е отвъд възможностите на човешкото познание; определение, което обезсилва съзнанието на човека и обезсмисля разбиранията му за битието. Доброто, казват мистиците на плътта, е Обществото — нещо, което те дефинират като организъм, лишен от физическа форма, свръхсъщество, чието въплъщение, без да е някой конкретно, са всички взети заедно като цяло, с изключение на вашето „Аз“. Човешкият ум, казват мистиците на духа, трябва да бъде подвластен на Божията воля. Човешкият ум, казват мистиците на плътта, трябва да се подчинява на волята на Обществото. Критерият за човешките ценности, казват мистиците на духа, е Божията удовлетвореност, чиито норми човек няма способността да разбере, и трябва да ги приеме на вяра. Критерият за човешките ценности, казват мистиците на плътта, е удовлетвореността на Обществото, чиито норми човек няма право да подлага на съмнения и трябва да им се подчинява като на основополагащ абсолют. Целта на живота, казват и едните, и другите, е човек да се превърне в смирено зомби, което служи на цели, които не разбира, по причини, за които не бива да пита. Възнаграждението, казват мистиците на духа, ще му бъде дадено в задгробния живот. Възнаграждението, казват мистиците на плътта, ще получат тук, на земята, неговите праправнуци.

Егоизмът — казват и едните, и другите — е човешкото зло. Човешкото добро — казват и едните, и другите — е човек да изостави личните си желания, да се отрече от себе си, да се откаже от себе си, да се подчини; човешкото добро се състои в отрицание на собствения живот. Жертвата — крещят и едните, и другите — е същността на морала, най-висшата добродетел, достъпна за човека.

Които и да сте вие, до които стига гласът ми в момента, вие, които сте жертвите, а не палачите, обръщам се към вас, на смъртния одър на вашия разум, на прага на тъмнината, която ще ви погълне, ако у вас все още е останала решимост да се борите за угасващата искрица светлина, която някога ви е озарявала — използвайте я сега. Жертване е думата, която ви унищожи. Използвайте сетните си сили, за да разберете нейния смисъл. Вие все още сте живи. Все още имате шанс.

„Жертване“ означава отхвърляне не на безполезното, а на безценното. „Жертване“ не означава отхвърляне на злото в името на

доброто, а на доброто в името на злото. „Жертване“ означава да изоставите това, което за вас е ценно, в името на онова, което не е.

Ако замените цент за долар — това не е жертва; жертва е когато замените долар за цент. Ако в резултат на многогодишна борба постигнете желания успех в своето поприще, това не е жертва; но ако после се откажете от положението си в полза на съперника, това вече е. Ако имате бутилка мляко и я дадете на гладното си дете, това не е жертва; но ако я дадете на съседското дете и оставите своето да умре от глад, тогава това е жертва.

Ако помогнете с пари на приятел, това не е жертва; ако ги дадете на някой непознат негодник — вече е. Ако дадете на приятеля си сума, която можете да си позволите, вие нищо не жертвате; ако обаче му дадете пари в ущърб на собствения си комфорт, това може, в съответствие с такива нравствени норми, да се приеме донякъде за добродетел; но ако му помогнете финансово, довеждайки самия себе си до катастрофа — това е съвършената добродетел на пожертвователността.

Ако се откажете от всичките си лични желания и посветите живота си на тези, които обичате, вие не проявявате съвършена добродетел, вие все още запазвате някаква собствена ценност — вашата любов. Ако отдадете живота си на случайни непознати — това било акт на по-голяма добродетелност. Ако посветите живота си, за да служите на хора, които мразите — в това се изразявала най-великата от всички добродетели, които можете да проявите.

Жертвата е отказване от ценност. Съвършената жертва е пълно отказване от всички ценности. Ако искате да достигнете съвършената добродетел, не бивало да очаквате благодарност като компенсация за жертвата си, нито похвала, нито любов, нито възхищение, нито да храните самоуважение, нито дори да се гордеете със своята добродетелност; дори най-незначителният белег за някаква облага размивал вашата добродетел. Ако следваната от вас линия на поведение не внася във вашия живот никаква радост, не ви носи нито материални, нито духовни ценности, нито изгода, нито печалба, нито награда — ако достигнете това състояние на абсолютната нула, тогава сте били достигнали идеала за нравствено съвършенство.

Казвано ви е, че нравственото съвършенство било непостижимо за човека — съгласно подобен критерий наистина е така. Не можете да

го достигнете, докато сте живи, но стойността на вашия живот и на вашата личност се измервала по това, колко сте успели да се доближите до идеалната нула, която представлява смъртта.

Ако обаче още в началото сте били едно безстрастно нищо, растение, което очаква единствено да бъде изядено, ако не притежавате ценности, от които да можете да се откажете, то тогава няма как да спечелите короната на пожертвователността. Не е жертва да отхвърлите нежеланото. Не е жертва да отдадете живота си за другите, ако смъртта е това, към което вие лично се стремите. За да постигнете добродетелите на пожертвователността, трябва да искате да живеете, трябва да обичате живота, да изгаряте в страст към тази земя и към целия разкош, който тя може да ви даде — трябва да чувствате всеки замах на ножа, който отсича от вас вашите желания и оставя любовта да изтече от тялото ви. Моралът на пожертвователността ви предлага в качеството на идеал не просто смъртта, а бавната мъчителна смърт.

Не ми напомняйте, че това се отнася само до този живот — тук, на земята. Мен не ме е грижа за някакъв друг живот. Нито пък вас.

Ако искате да съхраните последните остатъци от достойнството си, не наричайте най-добрите си постъпки „жертване“: този термин ви заклеява като безнравствени. Ако една майка, вместо да си купи нова шапка, купува храна за своето гладно дете, това не е жертва: тя цени детето си повече от шапката; но ще бъде наистина жертва за онази майка, за която по-голяма ценност е шапката, за онази, която би предпочела да остави детето си да гладува, която го храни само по задължение. Ако човек загине в борбата за собствената си свобода, това не е жертва — той не иска да бъде роб; но за онзи, който е готов да бъде, това наистина е жертва. Ако човек отказва да продаде убежденията си — това не е жертва, освен ако човекът не е без убеждения.

Жертването може да бъде удобно само за тези, които нямат какво да жертват — нямат ценности, нямат норми, нямат мнение, за тези, чиито желания са ирационални приумици, случайно хрумнали им и лесни за изоставяне. За човека с морални устои, чиито желания са плод на рационални ценности, жертвата означава отказване от правилното в името на погрешното, от доброто в името на злото.

Кредото на пожертвователността е моралът на аморалните — морал, обявил собствения си банкрут, признавайки, че не може да

предложи на хората никакво лично участие в придобиването на добродетели или ценности, но тъй като техните души били вместилище на порока, било нужно те да бъдат научени да се принасят в жертва. По собственото му признание, такъв морал е безсилен да научи хората на добро, той може само да ги подлага на постоянни наказания.

Може би мислите, в някакво смутно вцепенение, че вашият морал изисква от вас да жертвате само материални ценности? А какво според вас са материалните ценности? Материята придобива стойност само като средство за удовлетворяване на човешките желания. Материята е само инструмент за проявление на човешките ценности. В служба на какво ви молят да предоставите материалните инструменти, създадени от вашите добродетели? В служба на това, което вие считате за зло: на принцип, който не споделяте, на личност, която не уважавате, на достигането на цел, противоположна на вашата собствена — в противен случай вашият дар не е жертва.

Вашият морален кодекс ви учи да се отречете от материалния свят и да откъснете ценностните си от материята. Човек, чиито ценности нямат материално изражение, чието съществуване не е свързано с идеалите му, чиито постъпки противоречат на убежденията му, е дребен лицемер, и все пак това е човекът, който се подчинява на вашия морален кодекс и отделя ценностите си от материята. Човекът, който обича една жена, но спи с друга; човекът, който се възхищава от таланта на един работник, но наема друг; човекът, който смята за справедлива една кауза, но дарява парите си в подкрепа на друга, човекът, който притежава художествено майсторство на високо ниво, но посвещава усилията си на изработката на безвкусици — именно това са хората, които отричат материалното и смятат, че духовните им ценности не могат да намерят изражение в материалния свят.

Казвате, че такива хора всъщност отричат духа? Да, разбира се. Едното не може без другото. Вие сте неделимо единство от материя и съзнание. Отречете се от съзнанието си и се превръщате в животно. Отречете се от тялото си и се превръщате в измислица. Отречете се от материалния свят и го предавате във властта на злото.

И точно това е целта на вашия морал, задължението, което вашият морален кодекс ви налага. Посвещавайте се на това, което не ви радва, служете на това, което не ви харесва, покорявайте се на това,

което смятате за зло, подчинете своя свят на ценностите на други, отречете, отхвърлете, откажете се от своето аз. Вашето аз е вашият ум, отречете се от него и се превръщате в парче месо, готово да бъде погълнато от всеки канибал.

Всички, които проповядват кредото на пожертвователността, както и да наричат себе си, каквито и да са подбудите им — всички те искат от вас да се откажете от своя разум, без значение дали го искат в името на вашата душа или в името на вашето тяло; дали ви обещава друг живот в небесата, или сит стомах на земята. Всички, които започват с думите: „Егоистично е да преследвате собствените си желания, трябва да ги пожертвате заради желанията на другите“, завършват с думите: „Егоистично е да поддържате собствените си убеждения, трябва да ги пожертвате заради убежденията на другите“.

И наистина: няма нищо по-егоистично от независимия ум, който не признава по-висок авторитет от себе си и по-висша ценност от своята преценка за истината. От вас се иска да изневерите на интелекта си, да пожертвате логиката си, разума си, критерия си за истинност — за да ви превърнат в проститутка, чийто критерий за най-голямото добро е най-голямото число.

Ако се обърнете към вашия морален кодекс за отговор на въпроса „Кое е доброто?“ — единственият отговор, който ще намерите, е: Благото на другите. Доброто е това, което всички останали желаят, каквото и да било, което на вас ви се струва, че на тях им се струва, че желаят, или каквото и да било, което на вас ви се струва, че те трябва да желаят. „Благото на другите“ е вълшебна формула, която превръща всичко в злато, формула, която трябва да се рецитира като гаранция за морален триумф и като дезинфектант на всяка постъпка, била тя и избиването на хората от цял континент. Като мерило за добродетел вие използвате не някакъв обект, не някакво действие, не някакъв принцип, а намерението. Вие не се нуждаете нито от доказателство, нито от аргументи, нито от постигнат успех, вие не се нуждаете от фактическо постигане благото на другите — всичко, което ви е нужно да знаете, е, че вашият мотив е бил благото на другите, а не собственото ви благо. Единственото ви определение за доброто е отрицанието: доброто е „недоброто за мен“.

Вашият кодекс, който се хвали, че утвърждава вечните, абсолютните, обективните морални ценности и се отнася с презрение

към условните, относителните и субективните, вашият кодекс ви връчва, в качеството на свой вариант на абсолютното, следното правило за морално поведение: „Ако ти желаеш нещо, то е зло; ако другите го желаят — то е добро; ако мотивът за твоето действие е твоето благоденствие — не го върши; ако мотивът е благоденствието на другите — тогава всичко е разрешено“.

Такъв — съчленен от две отделни части — морал с двоен стандарт разделя всеки от вас на две половини и така разделя цялото човечество на два враждуващи лагера; в единия си ти, в другия е цялата останала част от човечеството. Ти си прокуденият, който е лишен от правото да желае и да живее. Ти си единственият слуга, останалите са господари, ти единствен даващ, останалите взимат, ти си вечният длъжник, останалите са кредиторите, на които никога няма да се издължиш. Не можеш да подлагаш на съмнение правото им да получат твоята жертва или естеството на техните желания и потребности; те са удостоени с това право чрез отрицание, чрез факта, че те са „не-ти“.

За тези от вас, които биха поставили всичко това под съмнение, вашият кодекс предвижда утешителна награда и умело замаскирана клопка: според него, за да станете щастливи, трябва да служите на щастието на другите, единственият начин да изпитате радост е като я отстъпите на другите, единственият начин да си осигурите просперитет е като се откажете от богатството си в полза на другите, единственият начин да защитите живота си е като закриляте всички други; а ако не намирате радост в този способ — сами сте си виновни и това само доказва, че носите злото у себе си, защото ако бяхте добри, щяхте да намерите щастието си в това да дадете угощение за другите, а чувството за достойнство — в това да разчитате на трохите, които те благоволят да ви подхвърлят.

Вие, които нямате еталон за самоуважение, приемоте вината и не се осмелявате да задавате въпроси. Но вие знаете недопустимия отговор, макар да отказвате да признаете това, което виждате — вие знаете коя скрита предпоставка движи вашия свят. Познавате я не като безпристрастна формулировка, а като неясно безпокойство дълбоко у себе си, което ви кара да се лутате между гузното заобикаляне и неохотното прилагане на един принцип, твърде порочен, за да бъде споменат.

Аз, който не приемам незаслуженото — нито като ценност, нито като вина, съм тук, за да ви задам въпросите, които отбягвате. Защо е морално да се служи на чуждото щастие, а на своето — не е? Ако наладата е ценност, защо е морално другите да я изпитват, а е аморално да я изживяват вие? Ако усещането от яденето на сладкиш е ценност, защо за вашия стомах това е аморално угаждане, но е морална цел, която да осигурите за чуждия стомах? Защо за вас е аморално да имате желания, а за другите е морално да го правят? Защо е аморално да произведете ценност и да я запазите за себе си, ала е морално да я дадете някому? И ако не е морално вие да я задържите, защо е морално другите да я приемат? Ако вие постъпвате безкористно и добродетелно, като давате някаква ценност, не трябва ли да се каже за другите, че постъпват егоистично и порочно, щом я приемат? Нима добродетел означава да се слугува на порока? Нима моралната цел на добрите е саможертвата в името на лошите?

Отговорът, който вие отбягвате, чудовищният отговор, е: не, вземащите не са зло, при условие че не те са заработили ценността, която им дават. За тях не е аморално да я приемат, при условие че те самите не са способни да я произведат, нито са способни да я заслужат, нито пък могат да ви дадат нещо стойностно в замяна. За тях не е аморално да се наслаждават на взетото, при условие че те не са го придобили по право.

Това е скритата същина на вашето кредо, обратната страна на вашия двойствен стандарт: аморално е да се изкарва прехраната със собствения труд, но е морално да се живее на гърба на другите; аморално е да се консумира продукта на собствения труд, но е морално да се консумира това, което другите са произвели; неморално е да се работи и печели, ала е морално да се лентяйства и проси — именно паразитите са моралното оправдание за съществуването на производителите, но съществуването на паразитите е самоцелно; зло е да се извлича полза от собственото постижение, но е добро да се извлича полза от чуждата жертва; зло е сами да градите щастията си, но е добро да се наслаждавате на щастие, платено с чуждата кръв.

Вашият кодекс разделя човечеството на две касти и им заповядва да живеят по противоположни правила: онези, на които е позволено да желаят всичко, и онези, на които не е позволено да желаят нищо; избраниците и прокълнатите, ездачите и носачите, изяждащите и

изядените. По какъв критерий е определена вашата каста? Какъв е онзи вълшебен пропуск, който ви дава достъп до нравствения елит? Пропускът се нарича липса на ценности.

За каквато и ценност да става дума, само нейната липса у вас може да ви даде право на претенции към тези, у които тя не липсва. Именно вашата нужда ви дава право да претендирате за овъзмездяване. Ако сте в състояние сам да удовлетворявате нуждите си, вашата способност анулира правото ви за тяхното удовлетворяване. Но ако имате нужда, която сте неспособни да посрещнете, тя ви осигурява пълно право върху живота на всеки от човешкия род.

Ако преуспявате, всеки неудачник е ваш господар; ако се провалите, всеки преуспяващ е ваш слуга. Дали сами сте виновни за провала си или не, дали желанията ви са разумни, или не, дали нещастieto ви е незаслужено, или е резултат от пороците ви — във всеки случай именно нещастieto ви дава право на възнаграждение. Именно страданието, независимо от неговата природа или причина, страданието като първичен абсолютен ви дава право на ипотека върху всичко съществуващо.

Ако изцерите болката си сам, не получавате морален кредит: вашият кодекс презрително гледа на това като на егоистична постъпка. Каквато и ценност да се стремите да придобиете, била тя богатство или храна, любов или права, ако се сдобите с нея благодарение на собствените си достойнства, вашият кодекс не разглежда това като нравствена придобивка: не сте станали причина за никаква загуба от страна на никого, било е сделка, а не милостиня, било е плащане, а не жертва. Заслуженото се отнася до егоистичното, комерсиално царство на взаимната изгода; единствено незаслуженото изисква онази морална трансакция, изразяваща се в изгода за единия за сметка на катастрофата на другия. Да искате отплата за своите добродетели е егоистично и неморално; само липсата на добродетели превръща искането в морално право.

Морал, който утвърждава нуждата като право на претенции, утвърждава празнотата — несъществуването — като ценностен критерий; той възнагражда отсъствието, дефекта: слабостта, неспособността, некомпетентността, страданието, заболяването, злополуката, липсата, пропуска, недостатъка — нулата.

Кой плаща сметката за тези претенции? Онези, които са проклинани, че не са нули, проклинани в такава степен, в каквата отстоят от въпросния идеал. И тъй като всички ценности са резултат от добродетелите, по степента на вашите добродетели се определя размерът на вашата глоба, а по степента на вашите недостатъци се определя размерът на вашата печалба. Вашият кодекс провъзгласява, че разумният човек трябва да се принесе в жертва в името на неразумните, независимият — в името на паразитите, почтеният — на безчестните, справедливият — на несправедливите, труженикът — на крадливите мародери, целенасоченият — на нагаждачите, човекът с чувство за самоуважение — на хленчещите неврастеници. Учудва ли ви духовната нищета на околните? Човек, който е постигнал тези добродетели, няма да приеме вашия морален кодекс; а човекът, който приема вашия морал, няма да достигне тези добродетели.

По силата на морала на пожертвувателността първата ценност, която жертвате, е самият морал, следващата — самоуважението. Щом критерият е потребността, тогава всеки човек се превръща едновременно в потърпевш и в паразит. Като потърпевш той е длъжен да се труди, за да бъдат задоволени потребностите на другите, поставяйки се в положението на паразит, чиито потребности трябва да бъдат удовлетворени от другиго. Той може да общува с ближните си само в някоя от двете унижителни роли: той е едновременно просяк и кръвопиец.

Вие изпитвате страх от човека, който има един долар по-малко от вас: този долар му се полага по право, той ви кара да се чувствате като измамник в морално отношение. Вие изпитвате омраза към човека, който има един долар повече от вас, този долар се полага на вас по право, той ви кара да се чувствате като измамен в морално отношение. Човекът по-долу от вас става източник на вина, човекът над вас — източник на неудовлетворение. Не знаете какво да преотстъпвате и какво да искате, кога да давате и кога да взимате, кое удоволствие на живота ви се полага по право и какъв неизплатен дълг имате към другите; с всички сили се стараете, поне на „теория“, да заобикаляте познанието си, че, съгласно приетия от вас морален критерий, вие сте виновен за всеки миг от живота си, за всяка преглътната хапка, която не се е оказала необходима за някого някъде по земята; и в сляпо негодувание зарязвате проблема, стигнали до заключението, че

моралното съвършенство не може да се постигне или да се желае; че ще я карате в живота как да е, грабейки както ви попадне и без правила, отбягвайки да гледате младите в очите, младите, които ви гледат, сякаш самоуважението е възможно и очакват от вас да го имате. Чувството за вина е всичко, което е останало в душата ви — както и в душата на всеки друг, който ви отминава, отбягвайки да срещне вашия поглед. Чудите ли се защо вашият морал не успя да постигне братство на земята и проявата на добра воля от човек към човека?

Оправданието за принасянето на жертви, което вашият морал предлага, е по-покварено и от самата поквара, която то претендира да оправдава. Мотивът на вашата жертва, гласи, че това трябва да бъде любовта — любовта, която сте длъжни да изпитвате към всеки човек. Моралът, който изповяда вярата, че духовните ценности са по-драгоценни от материалните, моралът, който ви учи да презирате улицината, отдаваща тялото си безогледно на всеки, същият този морал изисква от вас да подчините своята душа на безразборната любов към всеки, на когото попадате.

Така както не може да има безпричинно богатство, така не може да има безпричинна любов или каквото и да било безпричинно чувство. Чувството възниква в отговор на определен факт от действителността и е оценка, продиктувана от вашите норми. Да обичаш означава да цениш. Който ви казва, че е възможно да цените, без да виждате ценности и да обичате онези, които преценявате за недостойни, е същият, който ви уверява, че е възможно да се забогатее като се консумира, без да се произвежда и че хартиените пари са толкова ценни, колкото и златото.

Забележете, че той не очаква от вас да изпитвате безпричинен страх. Когато такива като него се доберат до властта, те са експерти в измислянето на средства за терор, в осигуряването на много основателни причини за изпитване на страх, посредством който те да ви управляват. Но когато се стигне до любовта, най-възвишеното чувство, вие им позволявате да ви обвиняват гръмогласно, че щом не сте способни на безпричинна любов, значи нарушавате моралния кодекс. Когато човек изпитва страх без основание, вие се обръщате за помощ към психиатър; далеч не сте така внимателни обаче, когато трябва да защитавате смисъла, същността и достойнството на любовта.

Любовта е израз на ценностите на човека, най-великата награда, която можете да заслужите с моралните качества на своя характер и на своята личност, емоционалната цена, която човек плаща за радостта, доставена му от достойнствата на друг човек. Вашият морал изисква да отделите любовта от ценностите и да я връчите на някой случаен скитник, вече не в отговор на ценните му качества, а в отклик на неговата нужда, не като награда, а като милостиня, не като отплата за добродетелите му, а като празен чек за пороците му. Вашият морал ви съветва, че целта на любовта е да ви освободи от оковите на нравствеността, че любовта има върховенство над моралната преценка, че истинската любов преодолява, прощава и превъзмогва всяка проява на злото от страна на своя обект и колкото по-голяма е любовта, толкова повече прегрешения може да прости на любимия. Да обичате човек заради неговите добродетели е твърде дребнаво и човечно — ви казва вашият морал; да го обичате заради недостатъците му е свойствено на божествената природа. Да обичате онези, които са достойни за любовта ви, е користоно; да обичате недостойните е жертване. Вие дължите любовта си на онези, които не я заслужават, и колкото по-недостойни са те за нея, толкова повече любов им дължите; колкото по-гнусен е обектът, толкова по-благородна е любовта ви; колкото по-непридирчива е любовта ви, толкова по-добродетелни сте; а ако можете да доведете душата си до състояние на сметище, еднакво достъпно за всички, ако можете да престанете да зачитате моралните ценности, тогава сте достигнали състоянието на морално съвършенство.

Такъв е вашият морал на жертването и двата идеала, които ви предлага, си приличат като две капки вода: да прекроите живота на тялото си, следвайки представата за човешки добитък, а живота на своя дух — следвайки представата за бунище.

Такава е била целта ви — и сте я постигнали. Защо сега се оплаквате жално от безсилието на човека и безплодните му стремежи? Дали защото не успяхте да просперирайте, търсейки разрушения? Или защото не намерихте радост, прекланяйки се пред болката? Или защото сте неспособни да живеете, щом сте избрали смъртта за ценностен критерий?

Степента на вашата способност да живеете се определя от степента, в която нарушавате вашия си морален кодекс; въпреки това,

вие вярвате, че неговите проповедници са приятели на човечеството, проклинате сами себе си и не смеете да се усъмните в техните мотиви и цели. Погледнете ги сега, когато сте изправени пред решаващ избор — ако изберете гибелта, трябва да го сторите с ясната представа колко евтино и на какъв нищожен враг отдавате живота си.

Мистиците и от двете школи, проповядващи кредото на жертването, са микроби, които ви нападат през една-единствена рана — вашата боязън да разчитате на собствения си ум. Те ви казват, че притежават средство за познание, което е по-висше от ума, форма на съзнание, която превъзхожда разума — сякаш имат влияние над някакъв разпореждащ се с цялата Вселена бюрократ, който тайно им дава ценни съвети, отказвани на другите. Мистиците на духа заявяват, че притежават допълнително сетиво — свръхсензор, от който вие сте лишени: това особено шесто чувство се състои в това да се противопоставя на всички познания, които вашите пет сетива ви набавят. Мистиците на плътта не си създават главоболия с претенции за свръхсензорни възприятия: те просто заявяват, че вашите усещания нямат валиден смисъл, а тяхната мъдрост се изразява в това по някакъв неконкретизиран начин да са наясно, че вие сте слепи. И едните, и другите настояват да сведете до невалидност собственото си съзнание и да се подчините на тяхната власт. Като доказателство за своето свръхпознание те ви предлагат факта, че отстояват гледна точка, противоположна на всичко, което вие знаете, а като доказателство на своята свръхспособност да се справят с битието — факта, че ви водят към нищета, саможертване, глад и разрушение.

Те претендират, че възприемат форма на съществуване, по-висша от земното ви битие. Мистиците на духа го наричат „друго измерение“, което се състои в отричане на измеренията. Мистиците на плътта го наричат „бъдеще“, което се състои в отричане на настоящето. Да съществува нещо означава то да притежава идентичност. Каква идентичност са способни да придадат на това тяхно по-висше царство? Непрекъснато ви разправят какво то не е, но никога не ви казват какво е. Всичките им определения се състоят от отрицания: Бог е онова, което никой човешки ум не може да познае, казват те — и продължават, изисквайки да смятате това за знание: Бог е не-човек, небесата са не-земя, душата е не-тяло, добродетелта е не-

изгода, А е не-А, възприятието е не-сетивност, знанието е не-разум. Техните определения не са акт на дефиниране, а на изтриване.

Единствено метафизиката на пиявица би прегърнала здраво идеята за вселена, в която показателят за идентифициране е нулата. Само пиявицата би поискала да избегне назоваването на собствената ѝ същност, да избегне необходимостта да се знае, че субстанцията, от която е изградена личната ѝ вселена, е кръвта на другите.

Каква е природата на този по-висш свят, в жертва на който пренасят съществуващия свят? Мистиците на духа проклинат материята, фанатиците на плътта проклинат изгодата. Първите искат човек да извлича полза като отрича земното, вторите искат човек да наследява земята, като се отрича от всички блага. Техните нематериални, нетърсещи изгода светове са царство, в което текат реки от мляко и кафе, където виното блика от скалите по тяхна команда, където пастите падат от небето, стига само някой да си отвори устата. В този материален, преследващ печалбата свят за прокарването на железопътна линия, която да ги превози дори на километър, е нужна огромна инвестиция от добродетели — интелигентност, почтеност, енергия и умения; в техния, нематериален, нетърсещ изгода свят те пътуват от планета на планета за сметка на едното желание. Ако някоя почтена личност ги запита „Как?“ — те с праведен гняв отвърщат, че с понятието „как“ боравят вулгарните реалисти; понятието на висшия дух е „някак си“. В този свят, ограничен от материята и изгодата, възнагражденията се придобиват чрез мисленето; в света, освободен от тези ограничения, възнагражденията се придобиват чрез желаенето.

И в това се заключава цялата им жалка тайна. Тайната на всичките им екзотични философии, всичките им диалектики и мистики, на уклончивите им възгледи и резките им думи, тайната, заради която те рушат цивилизацията, езика, индустриите, съсипват живота на хората, тайната, заради която сами си избождат очите и сами си пробиват тъпанчетата, потискат сетивата си, затъмняват умовете си, и целта, заради която анулират абсолютите на разума, логиката, материята, съществуването и реалността, е да издигнат върху тази неустойчива мъглявина един-единствен свещен абсолют: собственото си Желание.

Ограничението, което се стремят да избегнат, е законът за идентичността. Свободата, която търсят, е свободата от факта, че А ще

си остане А независимо от сълзите и гневните им изблици; че реката няма да донесе мляко независимо от техния глад, че водата няма да потече нагоре по склона независимо какви удобства би могло да донесе това, а ако искат да я отведат до покрива на небостъргач, ще трябва да го направят чрез мисъл и труд — чрез процес, в който естеството на сантиметър водопровод има много по-голямо значение от техните чувства; че техните чувства са така безсилни да променят движението дори на една прашинка в космоса, както не могат да променят същността на нито едно извършено от тях действие.

Тези, които твърдят, че човек не може да възприема реалността, неизкривена от неговите сетива, имат предвид, че те не желаят да опознаят реалността, неизкривена от техните чувства. „Нещата такива, каквито са“ са нещата, възприети от вашия ум; отделете ги от разума и те се превръщат в „нещата такива, каквито сте пожелали да ги възприемете“.

Няма честен бунт против разума; и ако приемете дори частица от тяхното кредо, вашият мотив е да се докопате до нещо, което вашият разум не ви позволява дори да опитвате. Свободата, която търсите, е освобождаването от факта, че ако сте се сдобили с богатството си по нечестен път, вие сте мошеник, независимо колко давате за благотворителност и колко на брой молитви изреждате; че ако спите с уличници, вие не сте достоен съпруг, независимо колко трескаво изпитвате любов към жена си на следващата сутрин; че вие сте единен организъм, а не поредица от случайни парчета, разпилени из една вселена, където няма за какво да се хванете и нищо не ви обвързва с нищо; вселена от кошмарен детски сън, където нещата шеметно се превръщат едно в друго, където мерзавецът и героят са с взаимозаменяеми роли, а встъпването в тях става по произволно желание; че вие сте човек, че вие сте същност, че вие сте.

Колкото и разпалено да настоявате, че целта на мистичните ви желания е по-висша форма на живот, бунтът против идентичността е желание за не-съществуване. Нежеланието да бъдеш нещо е желание да не бъдеш.

Вашите учители — мистиците от двете школи — са обърнали наопаки причинната връзка в своето съзнание, и по този начин се мъчат да я обърнат и в действителността. За причина те приемат своите чувства, а своят разум — за пасивно следствие. Те превръщат

емоциите си в свой инструмент за опознаване на реалността. Незаменимо първостепенно значение те отдават само на своите желания, като на факт, потискащ всички останали факти. Честният човек не изпитва желание преди да е определил обекта на своето желание. Той казва „Съществува, следователно — аз го искам“. Те казват „Искам, следователно — то съществува“^[1].

Те искат да надхитрят аксиомата за битието и съзнанието, те искат съзнанието им да бъде инструмент не за познание, а за сътворяване на съществуващото и съществуващото да бъде не обект, а субект на тяхното съзнание — те искат да бъдат самият Бог, който са създали по свой образ и подобие: Богът, сътворил Вселената от пустотата в резултат на случайно хрумване. Но действителността не може да бъде измамена. Те постигат точно обратното на това, което желаят. Искат всемогъща власт над битието, но вместо това губят властта над съзнанието си. Отказвайки се да знаят, те сами се осъждат на ужаса на вечното незнание.

Ирационалните желания, който ви тласкат да приемете тяхното кредо, чувствата, пред които се прекланяте като пред идол, на чийто олтар сте пожертвали земята, тъмната, смутна страст дълбоко в душата ви, която приемате за глас Божии или за повик на жлезите — не са нищо друго освен тленните останки на вашия разум. Чувство, противоречащо на разума ви, чувство, което не можете нито да обясните, нито да управлявате — това е трупът на изхабеното ви мислене, чието ревизиране вие самите сте забранили на разума си.

Всеки път, когато сте извършвали зло, отказвайки да мислите и да виждате, освобождавайки от абсолюта на реалността някакво свое дребно желание, всеки път, когато сте предпочели да кажете: „Няма да изправам пред съда на разума си откраднатите от мен курабийки, нито пък факта за съществуването на Бог, нека имам една безразсъдна прищявка, а за всичко останало ще бъда разумен човек“ — това е било деянието, с което сте погубвали съзнанието си, с което сте покварявали разума си. Тогава вашето съзнание се превръща в подставен съдебен заседател, приемащ заповеди от подмолен престъпен свят, чиято присъда изкривява доказателствата така, че да не противоречат на абсолюта, до който не смеят и да се докоснат — и резултатът е една цензурирана реалност, една разбита на парчета действителност, където късчетата, които се избрали да забелязвате, се носят из бездните на

тези, които не искате да видите, удържани единствено от онзи балсамиращ флуид на ума — свободните от мисъл емоции.

Връзките, от които се стремите да се освободите, са причинно-следствените връзки. Врагът, когото се борите да победите, е законът за причината и следствието: той не ви позволява никакви чудеса. Законът за причината и следствието е законът за идентичността, приложен към действията. Всички действия се причиняват от съществуващи единици. Природата на действията се причинява и определя от природата на съществуващите единици, които ги извършват; нищо не може да действа в противоречие със своята природа. Действие, непредизвикано от единица, би било предизвикано от нула, което би означавало нулата, т.е. нищото да управлява нещото, не-единицата да управлява единицата — именно това е вселената, която обитават желанията на учителите ви, причината за тяхната доктрина на безпричинните действия, основанийето за бунта им против разума, целта на морала им, на политиката им, на икономиката им; идеалът, към който се стремят: господството на нулата.

Законът за идентичността не ви позволява едновременно да запазите и да изядете тортата. Законът за причината и следствието не ви позволява да изядете сладкиша, преди да го имате. Ако обаче задушите тези два закона чрез слепотата на разума си, ако се престорите пред себе си и пред другите, че не ги разбирате — тогава може да последва опит да обявите правото си днес да изядете своя сладкиш, а утре — моя, можете да проповядвате, че начинът да имате сладкиш е първо да го изядете и после да го изпечете, че начинът да го пригответе е като започнете с консумирането, че всички желаещи имат равно право над всичко, той като нищо не е причинено от нещо. Понятието безпричинно в материалната сфера е съотносително с понятието незаслужено в духовната сфера.

Всеки път, когато въставате против причинно-следствената връзка, вие сте водени от желанието да извършите измама — не да избягате от нея, а по-лошо — да я обърнете наопаки. Вие искате незаслужена любов, сякаш любовта — следствието, може да ви даде лична стойност — причината; искате незаслужено възхищение, сякаш възхищението — следствието, може да ви даде достойнство — причината; искате незаслужено богатство, сякаш богатството — следствието, може да ви даде способности — причината; умолявате за

милост, милост, а не справедливост, сякаш незаслужената прошка може да премахне причината за вашата молба. А за да можете да си позволите тези грозни, малки фалшификации, вие подкрепяте доктрината на своите учители, докато те с пяна на устата прокламират, че харченето — следствието, създава богатството — причината; че машините — следствието, създават интелигентността — причината; че сексуалните ви желания — следствието, създават философските ви ценности — причината.

Кой плаща за тази оргия? Кой причинява безпричинното? Кой се жертвите, осъдени да останат в неизвестност и да загинат в мълчание, за да не бъде смущавана преструвката ви, че те не съществуват? Това сме ние — хората на ума.

Ние сме причината за всички ценности, до които вие се домогвате, ние сме заетите с мисленето — процеса, който установява идентичността и открива причинно-следствените връзки. Ние ви научихме да знаете, да говорите, да произвеждате, да обичате. Чуйте ме вие, които отричате разума: ако не бяхме ние да го съхраним, нямаше да можете да изпълнявате желанията си, нито дори да си ги измисляте. Нямаше да можете да пожелаете дрехите, които не са ушити, автомобилите, които не са изобретени, парите, които не са създадени, за покупка на стоки, които не съществуват, възхищението, което не е преживяно от хора, които не са постигнали нищо, любовта, която принадлежи и е присъща единствено на онези, които са съхранили способността си да мислят, да избират, да ценят.

Вие, които като диваци изскачате от джунглата на своите чувства наред Пето Авеню в нашия Ню Йорк и обявявате, че искате да запазите електрическото осветление, но да разрушите електроцентралите — вие използвате нашето богатство, за да ни унищожавате, използвате нашите ценности, за да ни осъждате, използвате нашия език, за да отричате разума.

Точно както вашите мистици на духа са измислили своя небесен рай по подобие на нашата земя, пропускайки да вземат предвид нашето съществуване, и са ви обещавали награди, по чудодееен начин създадени от не-материя, така модерните мистици на плътта, пропускали нашето съществуване, ви обещават рай, където материята по своя собствена безпричинна воля сама приема формата на всевъзможните награди, желани от вашия не-разум.

Мистиците на духа са съществували в продължение на векове чрез упражняване на охранителен рекет — правят живота на земята непоносим и след това ви карат да плащате за утеха и успокоение, забраняват всички добродетели, необходими за самото съществуване, а после яхват вашето чувство за вина, обявяват творчеството и радостта за грехове, а след това шантажират грешниците. Ние, хората на ума, сме безименните жертви на тяхното верую, ние, които бяхме готови да нарушим моралния им кодекс и да носим проклятието за греховете на разума; ние, които мислехме и действахме, докато те желяха и се молеха; ние, които бяхме нравствени изгнаници, ние, които бяхме контрабандисти на живот, когато животът се смяташе за престъпление, а в същото време те се наслаждаваха на моралния триумф, на достойнството да са издигнати над материалната алчност и в безкористната си благотворителност да разпределят материални блага, произведени от някой, чието име са зачертали.

Сега ние сме в окови и ни бива заповядано да произвеждаме от диваци, които не ни удостояват дори със самоличност на грешници; диваци, които заявяват, че ние не съществуваме, а после заплашват да ни лишат от живота, който не притежаваме, ако не успеем да ги снабдим със стоките, които не произвеждаме. Сега от нас се очаква да продължим да управляваме железници и да знаем с точност до минута кога ще пристигне влак, пресякъл целия континент; от нас се очаква да продължим да управляваме стоманолеярни и да знаем молекулярния състав на всяка капчица метал във въжетата на вашите мостове и в корпусите на самолетите, които ви издигат във въздуха, докато в същото време кликата на вашите гротескни, нищожни мистици на плътта спори над остатъците от нашия свят, спори с помощта на нечленоразделните звуци на някакъв не-език, че не съществуват нито принципи, нито абсолюти, нито знание, нито разум.

Падайки под нивото на дивака, който вярва, че магическите думи, произнесени от него, имат властта да променят реалността, те вярват, че реалността може да бъде променена от думи, които те не произнасят — и тяхното магическо оръжие е премълчаването, самозалъгването, че отказът им да назоват идентичността на нещо е някаква вуду сила, която не му позволява да съществува.

Така както живеят телесно за сметка на ограбено богатство, по подобен начин живеят интелектуално за сметка на присвоени идеи,

обявявайки, че честността се заключава в това да отказваш да знаеш, че някой краде. Така както използват следствията, въпреки че отричат причините, така използват и нашите идеи, въпреки че отричат източника им и самия факт на съществуването на идеите, от които се ползват. Така както се стремят не да разработят индустриални планове, а да придобият власт над такива планове, по подобен начин се стремят не да мислят, а да придобият власт над човешкото мислене.

Така както провъзгласяват, че за да се управлява завод е нужно единствено умението да се завърти манivelата на машините, а премълчават въпроса кой е създал завода, по подобен начин обявяват, че няма реално съществуващи обекти, че не съществува нищо освен движение, а премълчават, че движението предполага нещото, което се движи, че без понятието „обект“, няма как да съществува понятието „движение“ Така както обявяват правото си да консумират незаслуженото, премълчавайки въпроса кой трябва да го произведе, по подобен начин заявяват, че няма закон за идентичността, че не съществува нищо освен промяната, премълчавайки факта, че „промяна“ предполага понятия за това какво се променя, от какво и в какво, че без закона за идентичността понятието „промяна“ е невъзможно. Така както ограбват индустриалеца, отричайки при това неговата ценност, така се стремят да заграбят властта над цялото битие, отричайки при това, че самото то съществува.

„Ние знаем, че нищо не знаем“ — лекомислено дрънкат те, премълчавайки факта, че със самото твърдение демонстрират знание. „Няма абсолюти“ — лекомислено дрънкат те, премълчавайки факта, че са произнесли абсолюти. „Вие не можете да докажете, че съществувате или че осъзнавате“ — лекомислено дрънкат те, премълчавайки факта, че доказателството предполага съществуване, съзнание и сложна верига от знания: съществуването на нещо, което да се знае, на съзнание, способно да го знае, и на познание, което учи как да се прави разлика между понятията „доказано“ и „недоказано“.

Когато един дивак, който не се е научил да говори, заяви, че съществуващото трябва да се доказва, той иска от вас да го докажете посредством несъществуващото; когато заявява, че вашето съзнание трябва да се докаже, той иска да го докажете посредством отсъствието на съзнание; той иска от вас да прекратите в пустотата извън битието и

съзнанието, за да му представите доказателство и за двете; иска да се превърнете в нула, за да придобиете знание какво е нулата.

Когато той заявява, че една аксиома е въпрос на случаен избор, а той не е избрал да приеме аксиомата за собственото си съществуване, то той пропуска факта, че всъщност я е приел чрез самото произнасяне на това изречение, че единственият му начин да я отхвърли е като замълчи, не тълкува никакви теории и умре.

Аксиомата е твърдение, което определя основата на знанието и на всяко следващо твърдение, имащо отношение към това знание, твърдение, което неизбежно се съдържа във всички други, независимо дали конкретният оратор желае да го признае, или не. Аксиомата е положение, което побеждава опонентите си с факта, че след като не могат да направят какъвто и да е опит да го опровергават, те са принудени да го приемат и използват. Нека пещерният човек, който не желае да признае аксиомата за идентичността, се опита да представи теорията си, без да използва понятието „идентичност“ или което и да е производно на него понятие; нека човекоподобното, което не желае да признае съществуването на съществителните, се опита да измисли език без съществителни, прилагателни или глаголи; нека знахарят, който не желае да признае валидността на сетивните възприятия, се опита да го докаже, без да използва данните, получени чрез сетивни възприятия; нека психоаналитикът, който не желае да приеме аргументите на логиката, се опита да го докаже, без да използва логически аргументи; нека пигмейт, който обявява, че небостъргач, повисок от петдесет етажа, не се нуждае от основи, да издърпа основите изпод своето жилище, не изпод вашето; нека канибалът, който ръмжи, че свободата на човешкия ум е нужна, за да се създаде индустриална цивилизация, но не и за да се поддържа, да получи стрели и меча кожа вместо професура по икономика.

Мислите ли, че те ви връщат към Тъмните векове? Те ви теглят назад към толкова тъмни векове, каквито историята не познава. Тяхната цел не е епохата преди науката, а епохата преди езика. Тяхната цел е да ви лишат от понятието, от което зависят ума, живот и културата на човечеството: понятието за обективната действителност. Изяснете си развитието на човешкото съзнание и ще разберете целта на техните убеждения.

Дивакът е същество, което не е схванало, че А е А и че действителността е реална. Неговият разум е замрял на нивото на пеленаче, в състоянието, когато съзнанието натрупва своите първоначални сетивни възприятия, но още не се е научило да разпознава конкретните обекти като цяло. Само за бебенцето светът изглежда като някакво мъгляво движение, но без очертанията на предметите, които се движат — неговият разум се ражда в деня, когато то узнае, че непрестанно проблясващите около него шарки са неговата майка, а вихрушката зад нея е перде, че двете са конкретни самостоятелни обекти и никой не може да се превърне в другия, че те са такива, каквито са, че те съществуват. Денят, в който детето проумее, че вещите нямат воля, но то я притежава, е денят на неговото раждане като човешко същество. Денят, в който разбере, че отразеният в огледалото образ не е илюзия, а е реален, но образът не е то самото; че миражът, който вижда в пустинята, не е илюзия, че въздухът и светлинните лъчи, които го предизвикват, са реални, но това не е град, а е отразен образ на град; денят, в който проумее, че не е пасивен получател на възприятията от всеки един момент, че сетивата му не го снабдяват автоматично с откъслечни знания, независими от контекста, а само му предоставят материал за знания, който неговият ум трябва да се научи да осмисля; денят, в който проумее, че неговите сетива не могат да го заблудят, че физическите обекти не могат да действат без причина, че неговите сетивни органи имат физическа основа, но нямат самостоятелна воля, нямат силата да изобретяват или да изопачават, че получаваните от тях показания са абсолютни, но умът му трябва да се научи да ги разбира, неговият ум трябва да открива природата, причините и пълния контекст на сетивния материал, неговият ум трябва да идентифицира нещата, които то възприема — това е денят, в който то се ражда като мислител и учен.

Ние сме хората, стигали до този ден; вие сте хората, избрали половинчатия изход; дивакът никога няма да достигне до него.

За един дивак светът е място на непонятни чудеса, където всичко е възможно за неодушевената материя, а за него нищо не е възможно. Той живее не в свят на непознатото, а в ирационалния ужас на света на непознаваемото. Той вярва, че физическите обекти са надарени със загадъчна воля, движени са от безпричинни, непредсказуеми капризи, докато той самият е безпомощна пионка, оставена на благоволенieto

на сили извън неговия контрол. Той вярва, че природата се управлява от демони, които притежават вездесъща сила, че за тях реалността е някаква променлива играчка, където във всеки един момент могат да превърнат паницата с храна в змия, а жена му — в бръмбар, където това А, което той никога не е открил, може да бъде всяко не-А по техен избор, където единственото притежавано от него знание е, че не трябва да се опитва да знае. Той не може да разчита на нищо, може само да желае и пропилява живота си в желаня, умолявайки своите демони да удовлетворят желанията му чрез деспотичната власт на своята воля: ако желанията му се изпълнят, приписва заслугата на демоните, ако не се изпълнят — вини за това себе си, принася им жертви в знак на своята признателност, принася им жертви като свидетелство за своята вина, пълзи по корем от страх, прекланя се пред слънцето и луната, пред вятъра и дъжда, пред всеки главорез, който се провъзгласи за техен глашатай, стига думите му да са неразбираеми и маската му достатъчно ужасяваща; той желае, моли и пълзи, и накрая умира, а в качеството на летопис на своя мироглед ви оставя уродливите чудовища на своите идоли — полухора, полуживотни, полупаяци, — въплъщението на света на не-А.

Той олицетворява интелектуалното състояние на вашите сегашни учители и той символизира света, в който те искат да ви отведат.

Ако искате да научите с какви средства предлагат да се извърши това, влезте в аудиторията на произволен колеж и ще чуете как професорите учат децата ви, че човек не може да е сигурен в нищо, че съзнанието му няма каквато и да е валидност, че той не може да научава нито факти, нито закони на битието, че той е неспособен да опознае обективната реалност. Какво тогава да му служи като мерило за познание и истинност? Каквото и да е, стига в него да вярват другите — това е техният отговор. Няма знания, преподават те, има само вяра: вашето убеждение, че съществувате, е само акт на вярата, не по-основателно от вярата на някой друг в правото му да ви убие; аксиомите на науката са акт на вярата, не по-достоверни от вярата на мистика в библейските откровения; убеждението, че електрическото осветление може да се осигури чрез генератор е акт на вярата, не по-достоверно от вярването, че то може да се получи като в първия ден на новолунието се целуне заешко краче под сгъваема стълба — истината е такава, каквато искат да я видят хората, а хората са всички други освен

самия вас; действителността е това, което хората пожелаят да кажат, че е; няма обективни факти, а само произволни хорски желания; човек, който търси знания в лабораторията с помощта на епруветки и логика е старомоден, суеверен глупак; истински учен е този, който прави обществени допитвания, и ако не беше егоистичната алчност на производителите на стомана, които имат монопол върху спъването на научния прогрес, щяхте да научите, че Ню Йорк не съществува, тъй като едно допитване до цялото население на планетата показва, че вярата на огромното мнозинство забранява неговото съществуване.

В продължение на векове мистиците на духа са провъзгласявали вярата за стояща над разума, но не са се осмелявали да отричат неговото съществуване. Техните наследници и потомци — мистиците на плътта — доведоха тяхното дело до край и осъществиха мечтата им: те обявяват, че всичко е въпрос на вяра и го наричат бунт против вярването. Въстават против недоказаните твърдения като обявяват, че нищо не може да се докаже; въстават против свръхестественото знание като обявяват, че не е възможно никакво знание; въстават против враговете на науката като обявяват, че всяка наука е суеверие; въстават против заробването на разума като обявяват, че няма разум.

Ако изоставите способността си да възприемате, ако приемете да промените своя критерий от обективен на колективен и да чакате човечеството да ви каже какво да мислите, ще откриете, че пред очите ви, от които сте се отрекли, става една друга подмяна: ще откриете, че учителите ви стават господари на колектива и ако тогава откажете да им се подчинявате, протестирайки, че те не са цялото човечество, те ще ви отговорят: „С помощта на какво средство знаете, че не сме? Сmeli казвате, братко? Откъде взехте това старомодно понятие?“

Ако се усъмните дали целта им действително е такава, обърнете внимание с каква страстна последователност мистиците на плътта се стараят винаги да забравите, че такова понятие като разум въобще е съществувало някога. Обърнете внимание на голословните увъртания, на думите с разтегливо значение, на колебливата терминология, посредством която се мъчат да отбягват понятието мислене. Вашето съзнание, ви казват те, се състои от „рефлекси“, „реакции“, „преживявания“, „копнежи“ и „подтици“, а отказват да посочат посредством какви средства се придобили знания за това, да посочат какъв акт извършват, когато ви съобщават това, или какъв акт

извършвате вие, когато ги слушате. Думите имат силата „да подобряват състоянието ви“, казват те и отказват да посочат причините, поради които думите имат силата да променят у вас някакво нещо, като се премълчава какво е то. Четейки книга, ученикът я разбира благодарение на процеса на... — премълчава се какво. Ученият прави изобретение като е зает с дейността... — премълчава се коя. Психологът помага на пациента неврастеник да реши проблем и да преодолее конфликт с помощта на... — премълчава се на какво. Индустриалец — премълчаване — няма такова лице. Заводът е „природен ресурс“ като дървото, скалата или калната локва.

Проблемът с производството, ви казват те, е вече решен и не заслужава повече изучаване или загриженост: единственият проблем, оставен за вашите „рефлексии“, сега е проблемът с разпределението. Кой е решил проблема за производството? Човечеството, отговарят те. Какво е решението? Стоките са налице. Как се озоваха налице? Някак си. По каква причина? Нищо никога няма причина.

Те провъзгласяват, че всеки човек, появил се на белия свят, има право да живее без да се труди, независимо че това противоречи на законите на реалността; че всеки има право да получи своя „минимум от средства за препитание“ — храна, облекло, жилище, без никакви усилия от негова страна, като полагащи му се по негово рождено право. Да ги получи — от кого? Премълчава се. Всеки човек, известяват те, притежава равна част от техническите средства за издръжка, създадени по света. Създадени — от кого? Премълчава се. Обезумели мерзавци, които демагогстват като защитници на индустриалците, вече дефинират целта на икономиката като „съгласуване между неограничените желания на човечеството и стоките, доставяни в ограничено количество“. Доставяни — от кого? Премълчава се. Интелектуални бандити, представящи се за професори, пренебрегват мислителите на миналото, като обявяват техните социални теории за основани върху непрактичното допускане, че човек е разумно същество, а тъй като според тях хората били ирационални, се налагало да се установи система, която да направи възможно те да съществуват, бидейки ирационални, иначе казано — отричайки действителността. Кой ще го направи възможно? Премълчава се. Всяка мотаеща се посредственост се спуска да отпечатва планове си за управление на производството в световен

мащаб, някои се съгласяват със статистиките ѝ, други — не, но никой не поставя под съмнение правото въпросният план да бъде наложен със сила. Наложен — на кого? Премълчава се. Случайни дами с неясни доходи се връщат от околотетските си пътешествия с посланието, че изоставащите народи искат по-висок жизнен стандарт. Искат — от кого? Премълчава се.

И за да изпреварят въпроси относно причината за различията между едно село в джунглата и Ню Йорк, те прибегват до крайно безочие при обясняването на индустриалния прогрес в света — небостъргачите, въжените мостове, мощните двигатели, железопътните влакове — като заявяват, че човекът е животно, притежаващо инстинкт за производство на сечива.

Чудили ли сте се какво не е наред в света? Веруюто на безпричинното и на незаработеното достигна кулминационната си точка. Всичките ви шайки от мистици — на духа или на плътта — се борят за властта да ви управляват, ръмжейки, че любовта е решението на всички духовни проблеми, а камшикът е решението на всички плътски проблеми — за вас, които сте се съгласили да нямате разум. Отреждайки ви по-малко достойнство, отколкото на добитъка, пренебрегвайки съветите на всеки дресьор на животни, че никое животно не може да бъде приучено на нищо чрез страх, че един измъчван слон ще стъпче мъчителя си, но няма да му служи и да пренася товари, те очакват от хората да продължат да произвеждат електроннолъчеви тръби, свръхзвукови самолети, ускорители на частици и космически телескопи — и всичко заради дажбата от месо като награда и ударите по гърба като поощрение.

Не се заблуждавайте относно характера на мистиците. Векове наред единствената им цел е била да подкопаят съзнанието ви, а единственото им страстно желание — да придобият власт; властта да ви управляват със сила.

От ритуалите на шаманите в джунглата, които са изопачавали действителността с нелепите си гротески, осакатявали са ума на жертвите си и са ги държали в ужас пред свръхестественото в продължение на векове, през догмите за свръхестествените сили в Средновековието, принуждавали хората да седят скупчени на пръстения под в своите коптори, обзети от ужас, че дяволът може да им открадне лицата супа, за която са работили осемнайсет часа, та

чак до опърпания дребничък усмихващ се професор, който ви уверява, се мозъкът ви няма мисловен капацитет, че не разполагате със средства да възприемате и трябва сякаш да се подчинявате на всемогъщата воля на свръхестествената сила, наречена Общество — всичко това е едно и също представление с една и съща единствена цел: да ви принизят до състоянието на аморфна маса, отказала се да вярва в достоверността на своето съзнание.

Но това не може да бъде сторено без вашето съгласие. А щом сте го позволили, значи си го заслужавате.

Когато слушате пламенната тирада на мистика за безсилието на човешкия ум и започвате да се съмнявате в своето, а не в неговото съзнание, когато позволявате вашето несигурно полурационално състояние да бъде разклатено от някакво твърдение и решите, че е по-безопасно да се доверите на неговата ненадмината убеденост и знания, тогава и двамата ставате за подигравка: вашето одобрение е единственият източник на неговата убеденост. Свръхестествената сила, от която се бои мистикът, непознаваемият дух, пред който се прекланя, съзнанието, което смята за всемогъщо — се крият у вас.

Мистик е човек, който се е отказал от своя разум при първия сблъсък с разума на другите. Някъде в далечните години на своето детство, когато собственото му разбиране за действителността е влязло в конфликт с твърденията на другите, с техните деспотични заповеди и противоречиви искания, той е отстъпил пред страха от независимостта толкова малодушно, че се е отрекъл от способността си да разсъждава. На кръстопътя между „Аз зная“ и „Те казват“ той е избирал авторитета на другите, по-скоро за да се предаде, отколкото за да разбира, по-скоро за да вярва, вместо да мисли. Вярата в свръхестественото е започнала като вяра в превъзходството на другите. Неговата капитулация е приела формата на чувство, че той трябва да крие неумението си да разбира, че другите притежават някакви загадъчни познания, от които единствено той е лишен, че действителността е такава, каквато те желаят да я видят благодарение на някакви средства, които на него са отказани завинаги.

Оттогава насетне, страхувайки се да мисли, той е оставен на благоволенieto на някакви неопределени усещания. Неговите чувства стават единственото му ръководно начало, единствените останки от личността му, той се вкопчва в тях със свирепа ревност и ако изобщо е

зает с някакво мислене, то е посветено на усилията да скрие от самия себе си, че естеството на неговите чувства не е нищо друго, а ужас.

Когато един мистик заявява, че чувства съществуването на сила, по-висша от разума, той наистина я усеща, но тази сила не е всемогъщият дух на Вселената, това е съзнанието на всеки случаен минувач, комуто той е подчинил своето собствено съзнание.

Един мистик е движен от подбудата да впечатлява, да надхитри, да ласкае, да мами, да принуждава онова всемогъщо съзнание на другите. Те са единственият му ключ към действителността и той се чувства неспособен да съществува по друг начин, освен като впрегне на работа тяхната мистериозна сила и като изтръгне против волята им тяхното съгласие. „Те“ са единственото му средство за възприятие и, подобно на слепеца, който се опира на зрението на кучето-водач, чувства, че за да живее, трябва да държи другите вързани на каишка. Контролът върху съзнанието на другите става единствената му страст — ламтежът за власт е плевел, който вирее единствено върху пустеещите парцели на изоставения разум.

Всеки диктатор е мистик, а всеки мистик е потенциален диктатор. Мистикът копнее за послушанието на хората, а не за тяхното съгласие. Исква от тях да подчинят съзнанието си на неговите твърдения, на неговите декрети, на неговите желания, на неговите приумици — точно както неговото съзнание е вече подчинено на тяхното. Той иска да гради отношенията си с хората от позицията на вярата и на силата — той не намира удовлетворение от тяхното съгласие, ако трябва да го постига благодарение на факти и аргументи. За него разумът е враг, от който се бои, но едновременно го смята за зависим от чужда воля; за него разумът е средство за измама; той чувства, че хората притежават някаква сила, по-влиятелна от разума — и единствено техните безпричинни вярвания или принудителното им послушание могат да му дадат чувство за сигурност, доказателство, че и той се е сдобил с липсващата мистична дарба. Страстното му желание е да командва, а не да убеждава: убедеността изисква независимо действие и се основава на абсолюта за обективната действителност. Това, което той търси, е власт над действителността и над средството на хората да я възприемат — техния ум; властта, чрез която да настани своята воля между битието и съзнанието, сякаш ако

хората се съгласят под негова команда да си представят някаква мнима реалност, то те ще могат да я създадат и фактически.

Точно както в материален аспект мистикът е паразит, който експроприира богатството, създадено от другите, по подобен начин той е паразит и в духовен аспект, като плячкосва идеите, създадени от другите — така мистикът пада под нивото дори на лунатика, който си създава някаква своя изкривена действителност, защото мистикът деградира до налудничав паразит, който се стреми към действителност, изкривена от другите.

Има само едно състояние, което удовлетворява копнежа на мистика по безкрайността, по причинната необвързаност, по неидентичността: смъртта. Без значение с какви неразбираеми причини обяснява своите неизразими чувства, всеки, който отхвърля действителността, отхвърля съществуването — и от този момент нататък го ръководят ненавистта към всички ценности на човешкия живот и страстният стремеж към всичко зло, погубващо живота. Мистикът се наслаждава на зрелището на страданията, нищетата, раболепието; те му дават усещане за триумф, доказателство за победата му над обективната реалност. Но никаква друга реалност не съществува.

Без значение на чие благоденствие претендира, че служи — на Божието или на това на едно безтелесно чудовище, което нарича „Народ“, без значение какъв идеал провъзгласява в някакви си свръхестествени измерения, фактически, в реалността, тук, на земята неговият идеал е смъртта, ненаситната му страст е да убива, единственото му задоволство — да изтезава.

Разрушението е единственият завършек, до който винаги води кредото на мистиците, това им постижение е днес пред очите ви, и ако опустошенията, предизвикани от действията им, не са ги заставили да се усъмнят в доктрините си, ако продължават да уверяват, че са водени от любов, а пък грамадите от човешки трупове не са ги разубедили — това е защото истината за техните души е много по-лоша от гнусното извинение, което им позволявате: извинението, че целта оправдава средствата и че извършваните от тях жестокости са само средство за постигането на иначе благородните им цели. А истината е, че именно жестокостите са тяхната цел.

Чуйте ме вие, които сте достатъчно покварени, за да повярвате, че можете да се нагодите към диктатурата на мистика и да му угодите като се подчинявате на заповедите му — няма начин да му угодите; когато се подчините, той ще преиначи заповедите; той търси послушание заради самото послушание и унищожение заради самото разрушение. Чуйте ме вие, които сте толкова големи страхливци, че да повярвате във възможността да се спазарите с мистика, като се съгласите с неговото изнудване — няма начин да се откупите от него, подкупът, който той желае да вземе, е вашият живот, малко по малко или наведнъж — както сте готови да го отстъпите; а чудовището, от което самият той се стреми да се откупи, е скритата празнота в неговото съзнание, подтикваща го да убива само и само да не признае пред себе си, че всъщност желае собствената си смърт.

Чуйте ме вие, които сте достатъчно невинни, за да повярвате, че силите, витаещи днес във вашия свят, са движени от ненаситност за ограбване на материални ценности — боричкането на мистиците за плячката е само параван, зад който те крият от самите себе си истинските си мотиви. Материалното богатство е средство да се поддържа човешкия живот и те го искат настойчиво, за да имитират живите същества, преструвайки се пред себе си, че желаят да живеят. Но просташкото им отдаване на заграбения разкош не е удоволствие, а бягство. Целта им не е те да притежават вашето богатство, те искат вие да го нямате; те не искат да успеят, а искат вие да се провалите; те не искат да живеят, те искат вие да умрете; те не желаят нищо, те ненавиждат битието и не знаят покой — всеки от тях се бои да признае, че собствената му омраза е насочена към самия него.

Чуйте ме вие, които никога не сте успели да вникнете в същността на злото, вие, които ги смятате за „заблудени идеалисти“ — нека ви прости този Бог, когото сте изобретили! — те са същината на злото, те са онези противни на живота субекти, които се стремят да погълнат целия свят, за да заситят безличната нула в душите си. Не до вашето богатство се домогват те. Те заговорничат против разума, което означава — против живота и човека.

Това е заговор без водач и без ръководство, а разни дребни разбойници, станали инцидентно силните на деня и успели да спечелят дивиденди от агонията на една или друга страна, са случайната измет, носена на гребена на поройния поток от скъсания бент, зад който

столетия са се трупали нечистотии, от хранилището, в което е събрана омразата към разума, към логиката, към таланта, към постиженията, към радостта, омраза, складирана там от всеки хленчещ антихуманист, проповядвал някога старшинството на сърцето над разума.

Това е заговор на всички онези, които се стремят не да живеят, а да се им се размине живеенето, на онези, които се стремят само лекичко да надхитрят действителността и се родят с всички други, заети да правят същото; това е конспирация, обединила чрез отбягването на реалността всички, които виждат ценност в нулата: професора, неспособен да мисли, но намиращ удоволствие в това да осакатява ума на студентите си; бизнесмена, който брани своето бездействие, като намира удоволствие в това да спъва конкурентите; неврастеника, който защитава отвращението си към самия себе си, като намира удоволствие да разстройва живота на хората със самоуважение; некомпетентния, който намира удоволствие в това да пречи на напредъка; посредствения, който намира удоволствие в това да събаря пиедестала на величието; евнуха, който намира наслада в това да кастрира всяко удоволствие; и целия им щаб, който ги обезпечава интелектуално — всички онези, които проповядват, че жертвоприношението на добродетелите ще превърне пороците в достойнства. Смъртта е главната предпоставка в основата на теориите им, смъртта е целта на техните практически действия, а вие сте последните им жертви.

Ние, които бяхме живият буфер между вас и същността на вашето кредо, вече не сме там да ви спасяваме от последиците на това, в което сте избрали да повярвате. Вече не желаем да заплащаме с живота си дълговете, които си навличате с вашия начин на живот, и моралния дефицит, натрупан от всички поколения преди вас. Вие живеехте, вземайки своето време назаем, и аз съм човекът, дошъл да изиска дължимото.

Аз съм човекът, чието съществуване се мъчехте да пренебрегнете чрез многобройните си премълчавания. Аз съм човекът, когото не искахте нито да оставите жив, нито му позволявахте да умре. Не искахте да живея, защото ви беше страх да научите, че аз нося отговорността, от която вие се отказате, и че животът ви зависи от мен; не искахте да умра, защото го знаехте.

Преди дванайсет години, когато работех във вашия свят, бях изобретател. Бях представител на една професия, която се появи в човешката история последна, но ще изчезне първа по пътя обратно към получовека. Изобретателят е човек, който за всичко във Вселената си задава въпроса „Защо?“ и не позволява нищо да застане между отговора и неговия ум.

Подобно на човека, открил използването на парата, или на човека, открил използването на петрола, аз открих енергиен източник, който е бил на разположение още от раждането на планетата Земя, но хората не са знаели как да го ползват, освен като обект на преклонение, пораждащ боязън и легенди за бога-гръмовежец. Създадох експериментален модел на двигател, който щеше да донесе огромно състояние на мен и на работодателите ми, двигател, който щеше да повиши многократно коефициента на полезно действие на всяко създадено от човека съоръжение, нуждаещо се от енергия, и без допълнителни разходи да увеличи производителността на всеки час труд, с който си изкарвате прехраната.

Но ето че една нощ на събрание в завода чух, че съм осъден на смърт заради моето изобретение. Чух трима паразити да твърдят, че моят мозък и моят живот са тяхна собственост, че правото ми на съществуване е условно и зависи от удовлетворяването на техните желания. Талантът ми, заявявах те, трябва да бъде насочен за обслужване на нуждите на по-малко способните. Умението ми да се грижа за живота си, казваха те, още не ми дава право да живея; а тяхното право да живеят е безусловно — по силата на тяхната некомпетентност.

Тогава осъзнах какво не е наред със света, видях какво погубва хора и нации и къде трябва да се води битката за живота. Разбрах, че врагът е обърнатият наопаки морал, а единствената му сила произтича от моето одобрение. Разбрах, че злото е безсилно — то е ирационално, сляпо и противоестественно — и единственото оръжие, благодарение на което триумфира, е готовността на доброто да му служи. Точно както паразитите около мен публично заявявах безпомощната си зависимост от моя ум и очаквах от мен доброволно да приема робството, което нямаха власт да ми наложат, точно както разчитаха именно моята саможертва да им осигури средството за реализирането на плана им, по същия начин, по целия свят и в цялата история на

човечеството, под разнообразни форми и варианти — като се започне с изнудванията от роднини-безделници и се стигне до варварщините в колективизираните страни — винаги и навсякъде добрите, способните, разумните хора са заставени сами да съдействат за своето унищожаване, да преливат на злото кръвта на своите добродетели, получавайки обратно отровата на разрухата — така те подхранват силата на злото да оцелее и обричат своите собствени ценности на пагубно безсилие. Разбрах, че при поражението на всеки достоен човек се стига до една точка, когато само собственото му съгласие може да позволи на злото да го победи; че другите по никакъв начин няма да успеят да му навредят, ако той им откаже съгласието си. Разбрах, че мога да сложа край на безчинствата ви като само произнеса наум една-единствена дума. И аз я произнесох. Думата беше „Не“.

Напуснах онзи завод. Напуснах вашия свят. Посветих се на това да предупреждавам вашите жертви и да им давам метода и оръжието да се борят против вас. Методът се състоеше в отказ до се пренасочват възнагражденията. Оръжието беше справедливостта.

Ако искате да научите какво загубихте, когато напуснах и когато моите съмишленици се присъединиха към моята стачка и изоставиха вашия свят, застанете на едно парче гола земя наред пущинаците, където преди не е стъпвал човешки крак, и се запитайте по какъв начин ще оцелеете и колко ще издържите, ако откажете да мислите, а наоколо няма кой да ви научи какво и как да вършите; а ако пък решите да напрегнете мозъка си, запитайте се дали вашият ум е способен да направи нужните открития; запитайте се до колко на брой независими заключения сте стигнали през живота си и каква част от времето си сте изразходвали в извършване на действия, които сте научили от други хора; запитайте се дали ще можете да откриете как да обработвате земята, да отглеждате реколта и да произвеждате храната си, дали ще можете да изобретите колелото, лоста, индукционната бобина, генератора, електронната лампа; и чак след това решете дали хората на ума са експлоататори, които живеят от плодовете на вашия труд и ограбват създаденото от вас материално богатство, и дали се осмеляват да смятате, че притежавате сила и власт да ги заробите. Нека жените ви се вгледат в обитателката на джунглата със съсухрено лице и увиснала гръд, която час подир час, век подир век неизменно седи и стрива брашното в каменен съд; и нека после се запитат дали

техният „инстинкт за направата на сечива“ ще им осигури хладилници, перални машини и прахосмукачки, а ако не — то дали биха искали да унищожат онези, които осигуряват всичко това, но не благодарение на „инстинкт“.

Огледайте се, вие — диваците, които заекват, че идеите уж се раждали от средствата за производство, че машината не е продукт на човешката мисъл, а на някаква мистична сила, която произвежда човешко мислене. Вие не бихте били в състояние да откриете индустриалния век, а знаете само да се вкопчите в морала от времето на варварството, когато мизерното задоволяване само на най-насъщните нужди е ставало посредством физическия труд на робите. Всеки мистик открай време мечтае да има роби, за да го предпазват от материалната действителност, която го плаши. Но вие — уродлив продукт на атавизма, сте втренчили празен поглед в небостъргачите и заводските комини около вас и мечтаете да заробите тези, които ви осигуряват материалните блага — учените, изобретателите, индустриалците. Когато надавате вой за обществена собственост върху средствата за производство, вие всъщност искате обществена собственост върху ума. Научих моите стачкуващи единомишленици, че единственият отговор, който заслужавате, е: „Само посмейте да ни ги вземете!“

Вие заявявате, че сте неспособни да обуздате силите на неодушевената природа, обаче предлагате да впрегнете в хомот разума на хора, с чиито постижения и способности не можете да се мерите. Заявявате, че не можете да оцелеете без нас, но въпреки това предлагате вие да диктувате условията на нашето оцеляване. Заявявате, че се нуждаете от нас, а пък си позволявате наглостта да отстоявате правото си да ни управлявате от позицията на силата и очаквате, че ние, които не се боим от изпълващата ви със страх физическа природа, ще се разтреперим пред някакъв мерзавец, който е успял да ви уговори да му гласувате възможността да ни командва.

Предлагате да се установи социален ред, основан на следните догми: ти си некомпетентен да управляваш своя собствен живот, но си компетентен да управляваш живота на другите; ти си непригоден да съществуващ свободен, но си пригоден да станеш всемогъщ владетел; ти не си способен да изкарваш прехраната си като използваш собствения си интелект, но си способен да оценяваш политици и да

гласуваш за назначаването им на длъжности с пълна власт над изкуство, което не си виждал никога, над науки, които не си изучавал никога, над постижения, за които не знаеш, над гигантски промишлени отрасли, където ти, съгласно собственото си определение за способностите си, не би могъл да се справиш успешно дори с работата на помощник-смазочник.

Вие проповядвате култ към пустотата и безсилието, чийто идол и символ е съществуването, подчинено по рождение, такъв е идеалът ви за човек и критерият ви за ценност, и по негов образ и подобие се стремите да прекроите душата си. „Човешко е“ — крещите в защита на всяка низост, стигайки до такава степен на самоунижение, че се стараете да направите понятието човешко същество синоним на хилав глупак, неудачник, лъжец, непрокопсаник, мерзавец, измамник и да изгоните от човешкия род героя, мислителя, труженика, изобретателя, силния, целенасочения, чистосърдечния — сякаш „да се чувства“ е човешко, но да се мисли не е, сякаш покварата е присъща на човека, но добродетелите не са, сякаш смъртта е предпоставена за човека, но животът не е.

За да ни лишите от чест, което да ви позволи впоследствие да ни лишите от нашето богатство, вие винаги сте гледали на нас като на роби, незаслужаващи морално признание. Вие възхвалявате всяко рисково начинание с претенции, че не цели печалба и облаги, а осъждате хората, чиято печалба и доходи правят въпросното начинание възможно. Вие разглеждате като проект „в интерес на обществото“ всяко начинание, обслужващо интересите на тези, които не плащат, но да се предоставят каквито и да било услуги на онези, които поемат разходите, не е в интерес на обществото. „Обществена полза“ носи всичко, раздавано като подаяние; ангажирането в търговски взаимоотношения обаче вреди на обществото. „Обществено благосъстояние“ е благосъстоянието на тези, които не са го заработили; на тези, който го създават, не се полага благосъстояние. Обществото за вас е всеки, неуспял да достигне някаква добродетел или ценност, а всеки, който я е достигнал, всеки, който осигурява необходимите за оцеляването ви блага, престава да бъде считан за част от обществото и за част от човешкия род.

Какво помрачение на разума ви позволи да се надявате, че можете да се справите с тази противна каша от противоречия и да я

превърнете в план на идеалното общество, щом Не-то на вашите жертви беше достатъчно, за да рухне цялата ви постройка? Какво позволява на просяка нагло да размахва болките си в лицето на успелите хора и със заплашителен тон да моли за помощ? И когато го прави, вие надавате вой, че разчитате на нашето състрадание, но тайно се упоавате на моралния кодекс, който ви е научил да разчитате на нашето чувство за вина. Очаквате от нас да изпитваме виновност заради добродетелите си в присъствието на вашите пороци, рани и провали; виновност заради житейските ни успехи, заради това, че умеем да се радваме на живота, който вие проклинате, но умолявате да ви помогнем да живеете.

Искате ли да знаете кой е Джон Голт? Аз съм първият човек, отказал да гледа на способностите си като на вина. Аз съм първият човек, който няма да се самонаказва и да се разкайва за своите достойнства — аз пръв няма да позволя те да бъдат използвани като средство за собственото ми унищожение. Аз пръв няма да приема венеца на мъченичество от ръцете на хората, искащи моята гибел в замяна на привилегията да се грижа за техния живот. Аз пръв им казах, че не се нуждая от тях и докато не се научат да общуват с мен като търговци — заменяйки ценност за ценност, — ще им се наложи да живеят без мен, така както аз ще живея без тях; така ще им покажа кой има потребности и кой има способности, а ако човешкото оцеляване е критерият, ще разберат изпълнението на чии условия отваря пътя към оцеляването.

Планирано и умишлено направих това, което в цялата история е вършено скрито и неосъзнато. Винаги е имало интелигентни хора, които са обявявали стачка като израз на протест и отчаяние, без обаче да осъзнават смисъла на своето действие. Човекът, който се оттегля от обществения живот, за да размишлява, но без да споделя мислите си; човекът, предпочел да прекара дните си в скромната неизвестност на наемен работник на физическия труд, който пази за себе си пламъка на своите мисли, без да им предава определена форма, изражение или въплъщение, за да ги скрие от света, който презира; човекът, обзет от отвращение, човекът, който се отказва, преди да е започнал, човекът, който не се захваща с нищо, за да не се окаже победен, човекът, който използва само нищожна част от способностите си, обезкуражен от несбъднатия си копнеж да намери своя идеал — всички те стачкуват,

стачкуват срещу неразума, срещу вашия свят и вашите ценности. Но не осъзнавайки собствените си ценности, различни от вашите, те се отказват от търсенето на знание и се потапят в мрака на безнадеждно възмущение; тяхното възмущение е справедливо, но без да се знае какво е справедливост, и страстно, без да се знае какво е желание; те ви отстъпват силата на истинността и се отказват от всичко, към което ги подтиква разумът; и в края на краищата загиват в горчиво разочарование подобно на бунтовници, които така и не научават целта на своя бунт, като любовници, непознали любовта.

В онази безславна ера, която наричате Тъмните векове, интелектът бил в перманентна стачка: по онова време способните хора се спотайвали вдън земя и живеели скришом, тайно трупайки знания, а преди смъртта си унищожавали плодовете на своя ум; и само малцина от най-доблестните мъченици оцелели, за да съхранят човешкия род жив. Всеки период, през който са управлявали мистици, е бил епоха на стагнация и лишения, в която повечето хора са стачкували срещу битието, трудили са се колкото да преживяват най-оскъдно, защото, ако им останело нещо, то щяло да бъде плячкосано от управниците им; отказвали са да мислят, да дерзаят, да произвеждат, тъй като в крайна сметка печалбата им е щяла да бъде прибрана от някой обкичен със злата дегенерат, чиято санкция стояла по-високо от разума и който имал върховната власт над истината по силата на божественото право и благоволението на дебалата тояга. Пътят на човешката история е низ от премълчавания, бележещи една безплодна шир, ерозирана от религията и насилието, огрявана от краткотрайните изблици на слънчева светлина, когато освободената от хората на разума енергия върши чудесата, на които вие се удивявате, но тези светли лъчи биват трескаво гасени, отново и отново.

Този път обаче няма да успеете да ги угасите. Играта на мистиците приключи. Вие ще загинете във и поради собствената си нереалност. Ние, хората на разума, ще оцелеем.

Призовах на стачка именно онези мъченици, който никога преди не ви бяха изоставяли. Дадох им оръжието, от което се нуждаеха: познание за собствената им морална стойност. Научих ги, че светът ни принадлежи и във всеки един момент можем да предявим правото си над него по силата и по волята на факта, че нашият морал е Моралът на Живота. Те, великите жертви, създали всички чудеса през кратките

периоди на разцвет в историята на човечеството — индустриалците, завоевателите на материалния свят, — не бяха открили същността на своите права. Не знаеха, че властта им принадлежи. Аз ги научих, че техни са славата и величието.

Обръщам се към вас, които се осмелявате да ни поставяте в нравствено отношение по-ниско от всеки мистик, претендиращ за някакви свръхестествени откровения; към вас, които се боричкате като лешояди за всяка ограбена пара, а поставяте гадателя над тези, които изкарват тези пари; към вас, които презрително смятате бизнесмена за подъл, но оценявате всеки самозван артист като възвишен: вашите ценностни критерии се коренят в мистичното зловоние на праисторическите тресавища — в онзи култ към смъртта, който провъзгласява деловия човек за безнравствен само защото ви запазва живи. Вие, които претендирате, че желаете да се издигнете над примитивните грижи на плътта, над неблагодарния труд за посрещане на обикновените физически нужди — кой, смятате, че е роб на физическите потребности: индусът, който за купичка ориз от изгрев до залез бута ралото, или американецът, който кара трактор? Кой е подчинил материалния свят: човекът, който спи върху гвоздеи, или този, който спи върху пружинени матраци? Кое може да се нарече паметник на тържеството на човешкия дух над материята: бъкащите от микроби коптори по бреговете на Ганг или силуетът на Ню Йорк на фона на атлантическия хоризонт?

Не намерите ли отговорите на тези въпроси и не се ли научите благоговейно да отдавате чест на достиженията на човешкия ум, няма да останете дълго на тази земя — земята, която обичаме и няма да ви позволим да обречете на гибел. Няма и да ни се прокрадват тайничко през остатъка живота си. Аз съкратих обичайния ход на историята и ви дадох да разберете какво по своята същност е възмездието, което се надявахте да прехвърлите на плещите на другите. Сега и последните ви жизнени сили ще бъдат изсмукани, за да могат богомолците и глашатаите на Смъртта да се осигурят с всичко, което не са заслужили и не са припечелили. Не се преструвайте, че уж отмъстителната действителност се е обърнала срещу вас — вие сте победени от собствената си уклончивост. Не се преструвайте, че уж ще загинете за благородна идея — ще загинете като фураж за стомасите на човекомразците.

А на вас, които все още имате достойнство и жажда за живот, ви предлагам възможност да направите своя избор. Изберете дали желаете да загинете заради морал, в който никога не сте вярвали и който не сте съблюдавали. На ръба на самоунищожението се спрете за миг и огледайте внимателно своите ценности и своя живот. Нали знаете как да направите инвентаризация на имуществото си — сега направете инвентаризация на ума си.

Още от детството гузно криете, че нямате желание да бъдете морални, че нямате желание за саможертва, че се боите от своя морален кодекс и го ненавиждате, но не се осмелявате да признаете дори пред себе си, че сте лишени от онези морални „инстинкти“, за които всички други се кълнат, че чувстват. И колкото по-малко ги изпитвате, толкова по-гръмко заявявате безкористната си любов и готовност да служите на другите, опасявайки се да не би да разкрият истинската ви същност, към която извършвате предателство, същността, която — подобно на скелет в килера — държите в скривалището на своето тяло. А околните, които едновременно се оставят да ги мамите, но и те от своя страна ви мамят, ви слушат и шумно изказват одобрението си, опасявайки се да не би пък вие да разберете, че и те таят у себе си същата неизказана тайна. Вашето съвместно съществуване е една гигантска преструвка, представление, което всеки играе пред всеки, смятайки, че той е единственият провинил се ненормалник, всеки полагайки своите морални основания в непознаваемото за него, познато само на другите, всеки подправяйки реалността, защото чувства, че другите очакват от него да я подправя, а никой няма куража да разчупи порочния кръг, в който се въртите.

Независимо какви позорни компромиси сте правили с вашето неосъществимо кредо, независимо какво жалко равновесие от цинизъм и суеверие успявате да поддържате в него сега, вие сте запазили неговия корен — смъртоносната догма, че моралното и практичното са несъвместими. Още в детството си сте започнали да бягате от ужаса да правите своя избор и никога не сте се осмелили да посочите ясното разграничение: ако практичното — каквото и да трябва да практикувате за да поддържате съществуването си, която и да било работа, която води до успех, до постигане на вашата цел, всичко, което ви осигурява храна и радост, всичко, което ви носи полза — е зло, а, от друга страна, добро и морално е непрактичното — онова, което води

до провал, до разруха, до разочарование, всичко, което ви наранява и ви носи загуби и болка, — то тогава сте изправени пред избора дали да бъдете нравствени според този морал или да живеете.

Единственият резултат от тази убийствена доктрина е бил, че моралът е изчезнал от живота. Вие израствате с убеждението, че моралните закони нямат отношение към работата, чрез която се препитавате, освен като пречка и заплаха за нея, с убеждението, че човек живее в джунглата на безнравствеността, където всичко е позволено и възможно. И в тази вледеняваща разсъдъка мъгла от преобърнати дефиниции вие сте забравили, че осъжданията от вашето кредо пороци на практика са добродетелите, без които човешкото съществуване е невъзможно, и сте започнали да вярвате, че действителните злини са практическите средства за съществуване. Забравяйки, че непрактичното „добро“ са изразява в саможертва, вие сте повярвали, че самоуважението е непрактично; забравяйки, че практичното „зло“ всъщност е производството, вие сте повярвали, че да се заграбва чуждото е практично.

Люшкайки се като безпомощно клонче, брулено от вятъра, в неотбелязана на картата морална пустиня, вие не смеете нито да се отдадете напълно на злото, нито да живеете пълноценно. Когато постъпвате честно, негодувате срещу усещането, че се държите като наивник, когато мамите, ви мъчат страх и срам. Когато сте щастливи, радостта ви се размива от чувството за виновност, когато страдате, болката ви се усилва многократно от чувството, че тя е естественото ви състояние. Изпитвате съжаление към хората, на които се възхищавате, защото смятате, че са обречени на неуспех; завиждате на хората, които мразите, защото вярвате, че те са господарите на битието. Пред негодника се чувствате безпомощни: вярвате, че злото непременно ще победи, тъй като моралът е безсилен, той е практически неприложим.

Нравствеността според вас е някакво призрачно плашило, смесица от дълг, отегчение, наказание, болка, хибрид между първата ви учителка от вашето минало и данъчния инспектор от вашето настояще; плашило, изправено наред неплодородна нива, за да отпъжда вашите удоволствия — а вашите удоволствия са просмуканият от алкохол мозък, глуповатата уличница, вцепенението на малоумника, заложил всичките си пари на някакво надбягване на животни, защото според вас удоволствията не могат да бъдат морални.

Ако успеете да определите в какво конкретно вярвате, в гротескния ви извод, че моралът е необходимото зло, ще се натъкнете на тройно проклятие: заклейте сте и вие самите, и животът, и добродетелите.

Не се ли чудите защо живеете без достойнство, защо обичате без плам и умираете без съпротива? Не се ли чудите защо, накъдето и да погледнете, виждате единствено въпроси, за които няма отговори, защо животът ви е раздиран от неразрешими конфликти, защо животът ви минава в преодоляване на ирационални препятствия с цел да отбягвате необходимостта да се изправяте пред изкуствено измислени избори, като например душата или тялото, разума или сърцето, сигурността или свободата, личната печалба или общественото благо?

Оплаквате се, че не намирате отговори? С какви средства се надявате да ги намерите? Вие отхвърляте единствения инструмент на възприятието — своя разум — и после се оплаквате, че Вселената е загадка. Изхвърляте ключа, а после надавате вой, че всички врати пред вас са заключени. Отправили сте се да търсите ирационалното, а ругаете, че не намирате смисъла на съществуването.

Преградата, която се колебае да прекрачите през последните два часа — откакто слушате думите ми и се мъчите да избягате от тях — е страхливата формулировка, съдържаща се в следното изречение: „Обаче ние не сме длъжни да стигаме до крайности!“ Крайността, която винаги сте се борили да избегнете, е признанието, че действителността е крайна, че А е А и че истината е истинна. Вашият практически приложим морал, който изисква да се избира между несъвършенството или смъртта, ви е научил да потапяте всяка идея в мъгла, да не допускате точни дефиниции, да разглеждате всяко понятие като приблизително и всяко правило на поведение като разтегливо, да оставяте вратичка за заобикаляне пред всеки принцип, да правите компромиси на всяка цена, винаги да избирате лесния път. Като е изтръгнал от вас признанието за съществуването на свръхестествени абсолютни, той ви е принудил да отхвърлите абсолюта на природата. Като ви е лишил от възможността да правите морални преценки, ви е направил неспособни да правите разумни преценки. Морален кодекс, който ви забранява първи да хвърлите камък, ви забранява да признавате идентичността на камъка и ви пречи да разбирате дали и кога хвърлят по вас камъни.

Човекът, който отказва да съди, който нито се съгласява, нито опонира, който заявява, че няма абсолют и вярва, че може да избегне всяка отговорност, е именно човекът, отговорен за всичката кръв, която сега се пролива по света. Действителността е абсолют, съществуването е абсолют, пращинката е абсолют, а такъв е също и човешкият живот. Дали живеете или сте умрели е абсолют. Дали имате или нямате парче хляб е абсолют. Абсолют е и това дали ще изядете хляба си сами или ще гледате как изчезва в стомаха на паразита.

Във всеки спор има две страни: едната е права, другата — неправа, но средното положение винаги е зло. Човекът, който не е прав, все пак запазва някакво уважение към истината дори и само с това, че е поел отговорността да направи своя избор. Човекът по средата обаче е негодникът, който си затваря очите пред истината, за да се престори, че не съществуват нито ценности, нито избор между тях; той е готов да следи отстрани хода на всяка битка, готов е да осребри кръвта на невинните или да пълзи по корем пред виновниците; той раздава правосъдие като изпраща в затвора едновременно и крадеца, и ограбения; решава спорове, като заповядва и на мислителя, и на глупака да изминат своята половина от пътя към сближаване на позициите. Но при всеки компромис между храната и отровата може да спечели само смъртта. При това преливане на кръв, при което се изсмуква доброто, за да се храни злото, приспособенецът изпълнява ролята на гумената кръвопреливна тръбичка.

Със своята полуразумност — полустрахливост вие се надлъгвате с действителността, но изиграната жертва си оставате вие самите. Когато хората ограничават добродетелите си в някакви приблизителни рамки, тогава злото придобива силата на абсолют; когато добродетелните хора загубят своята преданост към една непоклатима цел, тогава я грабват мерзавците и пред очите ви се разиграва позорния спектакъл, в който доброто раболепничи, пазари се, върши предателства, а безкомпромисното зло прелива от увереност в собствената си правота. Така както сте отстъпили пред мистиците на плътта, когато са ви казали, че търсенето на знания свидетелства за невежество, така сега пак отстъпвате пред тях, когато с пълно гърло се дерат, че произнасянето на морални оценки свидетелства за аморалност. Когато крещят, че убедеността в собствената правота е израз на егоизъм, вие бързате да ги уверите, че не сте убедени в нищо.

Когато се развикат, че не е морално да отстоявате своите убеждения, вие ги уверявате, че нямате каквито и да било убеждения. Когато главорезите от европейските народни републики ви ръмжат обвинения в липса на търпимост, защото не разглеждате своето желание да живеете и тяхното желание да ви убиват като обикновено различие в мненията, вие раболепно се свивате и бързате да ги уверите, че не сте нетолерантни към никаква жестокост. Когато някакъв босоног скитник от лазарет за чума в Азия ви изкрещи: „Как смеете да сте богати!?!“, вие се извинявате, молите го за търпение и обещавате да раздадете всичко, което имате.

Вече сте в задънена улица, доведени тук от предателството, което сте сторили със съгласието си, че нямате право да съществувате. В началото сте повярвали, че това е „само един компромис“: признали сте, че е лошо да живеете за себе си, но е морално да живеете за децата си. После сте признали, че е егоистично да живеете за своите деца, но е морално да живеете за своята общност. После сте признали, че е егоистично да живеете за своята общност, но е морално да живеете за своята страна. Сега позволявате тази най-велика страна да бъде лакомо подяждана от всяка човешка измет от всички краища на света и вече приемате, че е егоистично да живеете за страната си, и е ваш морален дълг да живеете за цялото земно кълбо. Човек, който няма правото да живее, няма право и на ценности и не ще ги запази.

В края на този път от последователни предателства — останали без средства за защита, без сигурност, без чест — вие извършвате последния акт на измяна и подписвате собствената си декларация за обявяване в интелектуална несъстоятелност: когато мистиците на плътта от народните републики провъзгласяват, че те са борците за разума и науката, вие се съгласявате и бързате да обявите, че вярата е вашият кардинален принцип, че разумът е на страната на вашите унищожители, а на ваша страна е вярата. Пред съпротивляващите се останки от разум и честност в обърканите, изкривени съзнания на своите деца заявявате, че не можете да предложите разумен довод в подкрепа на идеите, в името на които е създадена нашата страна, че няма разумно оправдание за свободата, за собствеността, за справедливостта, за правата, че те почиват на мистично прозрение и могат да бъдат приети само на вяра, че от гледна точка на логиката и здравия разум противникът е прав, но независимо от това вярата е по-

висша от разума. Заявявате пред децата си, че е разумно да се граби, да се изтезава, да се заробва, да се експроприира, да се убива, но те трябва да устояват на изкушенията на логиката и дисциплинирано да останат ирационални; че небостъргачите, заводите, радиоапаратите, самолетите са продукти на вярата и на някаква мистична интуиция, докато масовият глад, концентрационните лагери и разстрелите са продукт на разумния начин на съществуване; че индустриалната революция е била бунт на вярващите срещу епохата на разума и логиката, наричана Средновековие. Едновременно с това, на един дъх вие заявявате пред същото дете, че бандитите, които управляват народните републики, ще надминат нашата страна по материално производство, тъй като те са представители на науката, но загрижеността за материалното богатство е вредна и всеки трябва да се отрече от материалното благополучие; заявявате, че идеите на същите тези бандити са благородни, но на дело те не ги следват, докато вие се придържате към тях; че вие се борите срещу бандитите единствено с намерението да се реализират техните цели, доколкото те самите не могат да ги осъществят, но затова пък вие можете; а начинът за борба с тях е те да бъдат изпреварени и самите ние да раздадем имуществото си. И после се чудите защо децата ви се присъединяват към главорезите от народните републики или в някаква полуда започват да вършат престъпления; чудите се защо завоеванията на бандитите се промъкват все по-близо до вашия праг; и накрая хвърляте вината върху човешката глупост, заявявайки, че масите са глухи за разума.

Правите се, че не виждате публичното зрелище на борбата на бандитите против разума, нито пък факта, че най-кървавите им жестокости са насочени да накажат мисленето, смятано от тях за престъпно деяние. Затваряте си очите пред факта, че повечето мистици на плътта са започнали като мистици на духа; че те непрекъснато превключват от едното на другото; че хората, които наричате материалисти или идеалисти, са само двете половини на едно и също разчленено човешко същество, обречено да търси своята цялостност, но да я търси в непрестанно люшкане ту към погубването на плътта, ту към погубването на душата; те не спират да напускат вашите колежи и да се отправят към робските лагери в Европа, към сигурната си гибел сред мистичната клоака на Индия, само и само да избягат от гласа на разума и да намерят някакво убежище от реалния свят.

Правите се, че не виждате и лицемерно се държите за „вярата“, за да премълчите факта, че бандитите ви душат в примката на собствения ви морален кодекс, че бандитите са завършените и най-верни последователи на морала, на който вие се подчинявате само отчасти, доколкото предпочитате да го заобикаляте, че те го прилагат на практика по единствения възможен начин: като превръщат земята в жертвена кладя; че нашата нравственост ви забранява да им се противопоставяте по единствения възможен начин — като откажете да играете ролята на жертвено животно и гордо предявите правото си да живеете; че за да ги сломите напълно и с ясно съзнание за своята правота, е необходимо да отречете този свой морал.

Затваряте си очите, защото самоуважението ви е обвързано с онази мистична „безкористност“, която никога не сте притежавали или прилагали на практика, но сте прекарвали толкова много години преструвайки се, че я имате, че сега самата мисъл да се отречете от нея ви изпълва с ужас. Някоя ценност не е по-висша от самоуважението, но вие сте го инвестирали във фалшиви ценни книжа — и сега вашата нравственост ви е хванала в капан, където сте принудени да защитавате самоуважението си като отстоявате кредото на саморазрушението. Изиграли са ви лоша шега: потребността от самоуважение, която не можете да дефинирате или да обясните, принадлежи на моя морал и е чужда на вашия; тя е обективният отличителен признак на моята нравственост, тя е моето доказателство вътре във вашите души.

Някакво вътрешно усещане — което човек не може да си обясни, но което произтича още от първото му осъзнаване на факта, че съществува, от момента, в който е разбрал, че трябва да избира — му подсказва, че отчаяната му нужда от самоуважение е въпрос на живот или смърт. Като същество с волево съзнание той разбира, че е длъжен да знае собствената си цена, за да поддържа своя собствен живот. Той разбира, че е длъжен да е прав; всяка погрешна стъпка застрашава живота му; да бъде лично той неправилен, да бъде на страната на злото, означава да бъде нежизнеспособен.

Всяка постъпка в живота на човека трябва да бъде волева: простият акт на сдобиване с храна и изяждането ѝ предполага, че личността, за чието опазване е положена грижа, заслужава да бъде опазена; всяко удоволствие, на което иска да се наслади, предполага,

че личността, която търси удоволствие, заслужава да го намери. Нуждата от самоуважение сама за себе си не е въпрос на избор, човек може да избира само критерия, който да служи за мерило. И той прави фатална грешка, ако обръща това закрилящо живота му средство така, че да служи за собственото му погубване, като избира критерий за оценка, противоречащ на съществуването, и настройва своето самоуважение в противоречие с действителността.

Всяка форма на безпричинна неувереност в себе си, всяко чувство за непълноценност и пазена в тайна недостойност е всъщност проява на скрития страх на човека от неговата неспособност да се справя с битието. И колкото по-силен е страхът му, толкова по-яростно се вкопчва човек в убийствените доктрини, които го задушават. Никой човек не може да преживее момента, в който сам се признава за непоправимо зло: подобно признание може да бъде последвано само от умопомрачение или самоубийство. За да избегне това — ако си е избрал ирационален критерий — той е готов да преиначава, да увърта, да премълчава, готов е да се самозаблуждава относно действителността, съществуването, щастието, разума; и в края на краищата ще изпадне в заблуда относно собственото си достойнство, предпочитайки да съхрани илюзията, отколкото да се изправи пред опасността да осъзнае, че е загубил самоуважението си. Страхът на човека да се изправи лице в лице с един проблем издава очакването му да види най-лошото.

Вашата душа постоянно се терзае от чувство за вина, но не защото сте извършили някакво престъпление, нито пък заради несполуки, грешки и недостатъци, а поради премълчаването на фактите, чрез което се опитвате някак си да ги избегнете — не става дума за някакъв вид първороден грях или вроден дефект, а за основния ви недостатък: за преустановяването на мисловния процес, за отказа да се размишлява. Страхът и чувството за вина са постоянните ви емоции, те са истински и вие ги заслужавате, но те не се дължат на никакви привидни причини, каквито измисляте, за да замаскирате истинските основания; те не произтичат от вашия „егоизъм“, слабост или невежество, а се пораждат от една истинска и сериозна заплаха за вашето съществуване: страх — защото сте се отказали от средството си за оцеляване, чувство за вина — защото осъзнавате, че сте го сторили по собствена воля.

Това ваше аз, на което сте изменили, е вашият разум: самоуважението е упование в способността ви да мислите. Егото, което търсите, това същностно аз, което не можете да изразите или определите, не са вашите емоции или неизречените ви мечти, а вашият интелект, съдията във вашия върховен трибунал, когото сте отзовали от длъжност, за да се оставите пасивно на благоволенieto на някакъв адвокат-шарлатанин, когото наричате ваше „чувство“. И после се лутате из тази самоналожена нощ в отчаяно търсене на безименния светилник, тласкани от някакъв угасващ спомен за зората, която някога сте видели и загубили.

Обърнете внимание с какво постоянството в световната митология се повтарят легендите за рая, с който човекът някога е разполагал, острова Атлантида или Градината на Едем^[2], или някакво царство на съвършенството, но — неотменно позиционирани назад във времето. Коренът на тези легенди е реален, но той е в миналото не на човешкия род като цяло, а на отделния човек. Вие и досега пазите усещане — не така отчетливо като спомен, а по-скоро размито като болката по безнадежден копнеж, — че в първите години на детството, още преди да се научите да се подчинявате, да поглъщате ужаса на неразумността и да се съмнявате в ценността на разума си, животът ви е бил лъчезарен, познали сте независимостта на разумното съзнание, изправено пред една отворена вселена. Това е изгубеният рай, който търсите — и който ви се полага.

Някои от вас никога няма да разберат кой е Джон Голт. Но тези от вас, които, макар и за миг, са изпитали любов към живота и гордост, че са достойни за него, които, макар и за миг, са погледнали тази земя с благославящ поглед, които са познали състоянието да се чувстваш истински човек — те ще ме разпознаят просто като човека, разбрал, че всеки трябва да остане верен на това състояние. Аз съм човекът, който знае кое прави това състояние възможно, и който е избрал да бъде постоянно и завинаги такъв, каквито сте се чувствали вие, в онзи единичък миг от живота си.

Изборът трябва да го направите вие. Този избор — като израз на предаността ви към най-доброто, на което сте способни — можете да направите като приемете, че най-благородната ви постъпка е била актът на ума ви, чрез който сте научили, че две и две правят четири.

Които и да сте вие — които в момента сте останали насаме с моите думи и само вашата честност ще може да ви помогне да ги разберете — изборът да бъдете човешко същество все още е открит пред вас, но цената е да започнете от нищо, да се изправите откровено и неприкрито пред лицето на реалността и, поправяйки една скъпо струваща историческа грешка, да заявите: „Съществувам, следователно ще мисля“.

Приемете неоспоримия факт, че вашият живот зависи от вашия разум. Признайте, че цялата ви борба, всичките ви съмнения, преструвки, увъртания са служили единствено на отчаяните опити да избягате от отговорностите на съзнанието, надарено с воля; търсили сте автоматично познание, инстинктивно поведение, интуитивна убеденост; и, макар да го наричате стремеж към достигане до равнището на ангелите, всъщност сте се стремили към равнището на животното. Приемете за свой морален идеал задачата да станете хора.

Не казвайте, че се боите да се доверите на разума си, понеже знаете твърде малко. По-безопасно ли е да се оставите на мистиците и да захвърлите и това малко, което знаете? Живейте и действате в рамките на своите знания и не спирайте да ги разширявате до края на живота си. Откупете разума си от заложените къщи на авторитетите. Приемете факта, че не само че не сте всезнаещи, но и че ролята на зомби няма да ви даде всезнание; че не само че вашият ум е погрешим, но и че проявите на безумие няма да ви направят безпогрешни; че самостоятелно направената грешка е по-безопасна от десетки приети на вяра истини, защото в първия случай все още разполагате със средството да поправите грешката си, докато при втория се разрушава самата ви способност ви да разграничавате истината от грешката. На мястото на мечтата си за всезнаещ автомат приемете факта, че човек придобива всяко знание по своя собствена воля чрез своя собствен труд и именно това е неговата характерна черта, отличаваща го всичко друго във Вселената — това е неговата природа, неговата нравственост, неговото величие.

Отменете неограниченото разрешително, което сте издали на злото с твърдението, че човек е несъвършен. По какъв стандарт го съдите, когато твърдите това? Приемете факта, че в областта на етиката само съвършенството има значение. Но съвършенството не може да бъде постигнато чрез следване на мистични заповеди,

изискващи невъзможното, нито пък вашият морален ръст следва да се мери по дела, при които сте лишени от възможността да избирате. Човекът е изправен пред един основен избор: да мисли или не, и той, този избор, е мерилото за неговата добродетелност. Морално съвършенство означава ненарушена разумност — тя е не в степента на вашата интелигентност, а в пълното и безмилостно използване на вашия ум; тя е не обхвата на вашите познания, а в приемането на разума за абсолют.

Научете се да правите разлика между грешки в познанието и нарушаване на етични норми. Една грешка в познанието не е морален недостатък при условие, че сте готови да я поправите; само мистикът би съдил за хората от позиция на невъзможното — според автоматичното всезнание. Но нарушаването на етичните норми е съзнателен избор на деяние, за което знаете, че е лошо, или преднамерено отбягване на познанието, ограничаване на погледа върху нещата и мисленето. Не можете да бъдете държани отговорни за това, което не знаете, но това, което отказвате да знаете, допринася за моралното падение на душата ви. Бъдете всячески снизходителни към грешките в познанието; не прощавайте обаче и не приемайте нарушаването на етичните норми. Оправдавайте при липса на доказателства всеки, който търси знание, но третирайте като потенциални убийци онези морално покварени същества, които предявяват претенции към вас, декларирайки, че те не се ръководят от здравия разум и не се стремят към него, че те „просто чувствали нещата“ и че това било тяхното разрешително; отнасяйте се така и към тези, които отхвърлят неопровержими аргументи чрез твърдението: „Това е само логика“, защото то означава: „Това е само реалността“. Защото има само една сфера, която може да бъде противопоставена на реалността — сферата на смъртта.

Приемете факта, че постигането на вашето щастие е единствената морална цел на вашия живот, и че в щастието — а не в болката или безумното самоугаждане — е доказателството за вашия морал, тъй като то е доказателство и резултат от вашата последователност в осъществяването на вашите идеали. Щастието е отговорност, която ви плаши с изискването си за определена умствена дисциплина — недостатъчно ценена от вас, за да я спазвате, — а изпълненото с грижи еднообразие на дните ви е паметникът,

свидетелстващ за незачитането на известния факт, че щастието няма морален заместител, че няма по-презрян страхливец от този, който дезертира от битката за своята радост, уплашен да предяви правото си на живот, не намерил у себе си смелостта и жаждата за живот, които ги има дори у птицата и цветето, устремени към слънцето. Откажете се от защитата на дрипите, които прикриват един порок, обличайки го като добродетел: смирението — вместо това се научете се да цените себе си, което означава да се борите за своето щастие; а когато разберете, че гордостта е сумата от всички добродетели, ще се научите и да живеете като човеци.

Като важна стъпка към самоуважението се научете да се отнасяте към всяко предявено искане за вашата помощ като към сигнал за приближаването на канибал. Да настоява някой за вашата помощ е равносилно на претенция, че животът ви е негова собственост: колкото и отвратително да е подобно искане, има нещо по-отвратително: вашето съгласие. Искате ли да знаете дали е правилно да се помага на ближния? Не — ако той предявява претенции, че има пълно право на това и че е ваш морален дълг да му го дадете. Да — ако му помагате по собствено желание, основано на очакването да получите егоистично удовлетворение, предвид личностните качества и борбата на нуждаещия се от помощ. Само за себе си страданието не е ценност; ценна е единствено борбата на човека срещу страданието. Ако решите да помогнете на страдащ човек, направете го само на основание на неговите достойнства, на борбата му да се съвземе, на неговата репутация на разумен човек или поради факта, че е пострадал незаслужено; тогава вашата помощ ще си остане сделка, в която неговата добродетел е отплатата за вашата помощ. Но да се помага на човек, който няма добродетели, да му се помага на основание на неговото страдание само за себе си, да се приемат неговите недостатъци, неговите потребности като аргументи за искането му, е равносилно на това да ипотекирате ценностите си в замяна на нищо. Човек без добродетели ненавижда битието и в действията си изхожда от предпоставките на смъртта: да му се окаже помощ означава да се одобри злото у него и да бъде той подкрепен на избраното от него поприще на разрухата. Дали ще е дребна монета, чиято липса няма да усетите, или дори любезна усмивка, която не е заслужена, всяка лепта за някой, който е кръгла нула, е предателство към живота и към

всички, които го отстояват. Именно от подобни дребни монети и усмивки е започнало опустошението на вашия свят.

Не казвайте, че ви е твърде трудно да следвате моя морал и че се боите от него, тъй като се боите от неизвестното. Всички преживени от вас моменти на истински живот сте ги изживели според ценностите на моя морален кодекс. Но въпреки това вие го задушавате, отричате и предавате. Вие неспирно пренасяхте своите добродетели в жертва на пороците си, а най-добрите хора — в жертва на най-лошите. Огледайте се: това, което сте сторили на обществото, първом сте го сторили вътре душата си, едното е отражение на другото. Тези унили руини, в които се е превърнал вашият свят, са материалното възплъщение на извършеното от вас предателство към вашите ценности, към вашите приятели, към вашата страна, към вас самите.

Ние — които сега викате, но вече не се отзоваваме, — ние живяхме сред вас, но вие пропуснахте да ни опознаете, вие отказвахте да мислите и да разберете какви сме ние. Пропуснахте да оцените изобретения от мен двигател — и във вашия свят той се превърна в купчина старо желязо. Пропуснахте да оцените героя в своята душа — и така пропуснахте да ме познаете, когато се разминавахме на улицата^[3].

Когато отчаяно призовавахте този непостижим дух, за който чувствахте, че е изоставил вашия свят, вие му дадохте моето име, но фактически призовавахте своето собствено предадено самоуважение. Не можете да си възвърнете едното без другото.

Когато не успяхте да отдадете дължимото на човешкия разум и се опитахте да управлявате хората със сила, ви се подчиниха онези, които нямаха какво да ви преотстъпят; хората на разума бяха тези, които не ви се подчиниха. Затова човекът с гениална творческа натура прие да се прикрива във вашия свят зад маската на плейбой и предпочете сам да унищожи своето състояние, но не и да го отстъпи под заплахата на дулото. Така мислителят, човекът на разума, прие във вашия свят ролята на пират за да защити своите ценности със сила срещу вашата сила, но не и да се подчини на господството на бруталността. Чувате ли ме, Франсиско Д'Анкония и Рагнар Данешолд, мои първи приятели, мои съратници в борбата, мои другари по изгнание, от името и в чест на които говоря сега?

Ние тримата започнахме това, което аз сега завършвам. Ние тримата решихме да отмъстим за тази страна и да освободим нейния окован дух. Тази най-велика страна е създадена на принципите на моята етика — на нерушимото върховенство на правото на човека да съществува, но вие се бояхте да признаете тази етика и да я отстоявате. Вие се взирахте в едно постижение, което няма равно в историята, нагло си присвоявахте резултатите и си затваряхте очите за неговите причини. В присъствието на такива паметници на човешкия морал, каквито са заводите, автомагистралите или мостовете, вие не спирахте да осъждате тази страна като безнравствена, а нейния прогрес — като „алчност по материалното“, непрекъснато търсехте извинение за нейното величие пред идола на праисторическото гладуване, пред идола на загниваща Европа — прокажения скитник-мистик.

Тази страна — продукт на разума — не можеше да оцелее, придържайки се към етиката на жертвоприношението. Тя не е създадена от хора, които са се стремили към саможертва, нито пък от такива, които са чакали подаяние. Тя не можеше да запази устоите си върху окултния разрыв между душата и тялото. Тя не можеше да просъществува дълго, ръководена от доктрината, която заклеява цялата земя като зло, а преуспелите на тази земя — като покварени.

Още от самото си начало тази страна е заплаха за древното господство на мистиците. С блестящия си, летящ старт през ранните години от създаването си, тя демонстрира пред скептичния свят на какво величие е способен човекът, какво щастие е възможно на земята. Изборът е бил „или-или“: или Америка, или мистиците. Мистиците са знаели това; вие — не. Позволихте им да ви заразят с култа към потребностите на другите — и тази страна се превърна в колос, чието гигантско тяло е приютило на мястото на своята душа някакво крадливо джудже, а истинската му душа е пропъдена вдън земя да се труди и да ви храни безропотно, да остане неизвестна, непризната, отречена, защото истинската душа на тази страна, нейният герой, е индустриалецът. Чуваш ли ме сега, Ханк Риърдън, най-великата от жертвите, за които отмъстих?

Както той, така и никой от нас няма да се върне, докато не бъде разчистен пътят за възстановяването на тази страна; докато от този път не бъдат изметени останките от крушението на вашата етика на жертвоприношението. Политическата система на всяка страна се

основава на нейния морален кодекс. Ние ще въздигнем наново американската система върху моралната предпоставка, която е била неин фундамент, но вие сте я обявили за вредно подмолие, опитвайки се френетично да избегнете конфликта ѝ с вашия мистичен морал; предпоставката, че човекът е сам по себе си крайна цел, а не средство за постигане на целите на другите, че животът на човека, неговата свобода, неговото щастие са негово неизменно право.

Обръщам се към вас, които сте загубили представа за своите права, които се люшкате в безсилна уклончивост между твърдението, че правата са Божи дар, свръхестествен подарък, който трябва да се приеме на вяра, и твърдението, че правата са дар от обществото и могат да бъдат нарушени заради негов произволен каприз: източникът на правата на човека не е божествен закон или акт на законодателен орган, а законът за идентичността. А е А и Човек е Човек. Правата са условията, изисквани от природата на човека, за да може той да оцелява. Ако човекът е на тази земя, за да живее, той има право да използва своя ум, има право да действа според своята собствена свободна преценка, право да работи за своите блага и да запази за себе си продукта от своя труд. Ако животът на земята е неговата цел, той има право да живее като разумно същество: всичко ирационално му е забранено от природата. Всяка група, всяка банда, всяка нация, която се опита да отрече правата на човека, е неморална, което означава: тя е зло; което пък означава: тя е против живота.

Правата са понятие от етично естество, а етиката е въпрос на избор. Хората са свободни да не изберат оцеляването на човека като основен принцип на своя морал и своите закони, но не са свободни да избягат от факта, че алтернативата е общество на канибали, което съществува за известно време като поглъща най-добрите, а после, подобно на организъм, разяждан от злокачествен тумор, изпада в колапс, когато здравите са вече изядени от болните, когато рационалното е вече изконсумирано от нерационалното. Такава е била съдбата на общества като вашето, но вие винаги сте отбягвали да установите причината. Аз съм тук, за да ви я посоча: това е възмездие на закона за идентичността, от който не можете да избягате. Точно както сам човек не може да живее чрез средствата на ирационалното, така не могат и двама души, нито пък две хиляди, нито пък два милиарда. Точно както сам човек не може да постигне успех

като отрича действителността, така не може и нация, нито държава, нито планетата. А е А. Останалото е въпрос на време, зависещо от щедростта на жертвите.

Точно както човек не може да съществува без тяло, така и никакви права не могат да съществуват без правото човек да претворява своите права в живот — да мисли, да работи и да се разпорежда с резултата от труда си, — което означава: право на собственост. Съвременните мистици на плътта, които ви предлагат лъжливата алтернатива на „човешките права“ на мястото правото на собственост — сякаш тези неща могат да съществуват поотделно — правят последен гротесков опит да възродят доктрината за противопоставяне на душата и тялото. Само призрак може да съществува без материална собственост; само роб може да работи без право върху продукта на своя труд. Доктрината, че „човешките права“ имат върховенство над правото на собственост просто означава, че едни човешки същества имат правото да превърнат в своя собственост други човешки същества; и доколкото компетентният няма какво да спечели от некомпетентния, това означава право на некадърните да притежават по-добрите от тях и да ги използват като товарен добитък. Който разглежда това като „човешко“ и като „право“, просто няма право да носи името „човек“.

Правото на собственост произтича от закона за причината и следствието. Цялото материално имущество и всички материални блага във всичките им форми и разновидности се произвеждат от ума и труда на човека. Както не можете да имате следствие без причина, така не можете да имате блага без техния източник — интелекта. Не можете да заставите интелекта да работи: способните да мислят не го правят по принуда, а тези, които биха се съгласили, най-много да заработят стойността на камшика, който ги заробва. С плодовете на интелектуалния труд можете да се сдобиеете само ако съблюдавате условията на собственика му, чрез взаимна размяна и при доброволно съгласие. Всяка друга политика по отношение на нечия собственост е политика на престъпници, колкото и на брой да са те. Престъпниците са диваци, които живеят ден за ден и гладуват, когато жертвата им успее да избяга — точно както вие гладувате днес, вие, които вярвате, че престъпността може да бъде „практична“, ако правителството

узакони разбойничеството като правомерно и обяви съпротивата срещу него за неправомерна.

Единственото подобаващо предназначение на една държава е да закриля правата на човека, което означава да го предпазва от физическо насилие. Истинското предназначение на държавата се свежда просто до това на един полицай, действащ като пълномощник на отделния човек при случай на самозащита, и като такъв пълномощник тя може да прибегва до сила само срещу тези, които първи са употребили сила. Единствените функции, които държавата е уместно да има, са: полицейските, за да ви защитава от престъпниците; военните, за да ви защитава от чужди нашественици; и съдебните, за да защитава собствеността ви срещу посегателства и договорите ви срещу неспазване или измами от страна на другите и да решава спорове въз основа на рационални правила съгласно обективни закони. Но държава, която инициира насилие над хора, които не са прибегвали до сила спрямо никого, и въоръжена принуда над жертви, които не са въоръжени, е кошмарна адска машина, предназначена да унищожи морала: такава държава обръща наопакิ своето единствено морално назначение и подменя ролята си на защитник на човека с ролята на най-смъртния му враг, ролята си на полицай — с ролята на престъпник, облечен във властта да упражнява насилие върху жертви, лишени от правото на самозащита. Такава държава замества моралните норми със следното правило за социално поведение: „Можете да правите със съседа си каквото си искате, стига да имате по-голяма банда от него“.

Само скот, глупак или нагаждач би приел такива условия за съществуването си или би се поверил сляпо в ръцете на ближните си, все едно им е подписал празен чек за живота и разума си; само някой такъв би повярвал, че другите имат правото да се разпореждат с неговата личност, както им хрумне, че волята на мнозинството е всемогъща, че физическата сила на мускулите и численото превъзходство могат да заместят справедливостта, действителността и истината. Ние, хората на разума, ние, които сме търговци, а не господари или роби, не приемаме и не издаваме празни чекове. В живота си и в работата си ние не боравим с необективното под никаква форма.

През епохата на дивачеството, докато хората не са имали понятие за обективната реалност, докато са вярвали, че физическият свят е подчинен на волята и капризите на непознаваеми демони, не са били невъзможни нито мисленето, нито науката, нито производството. Чак след като хората откриват за себе си, че светът е устойчив и предсказуем, те започват да се опират на знанията си, да насочват развитието си, да планират бъдещето си и лека-полека да напускат пещерите. В наши дни вие отново поставихте съвременната промишленост, с цялата необхватна сложност на научната ѝ прецизност, във властта на непознаваеми демони — в непредвидимата власт на случайните капризи на спотайващи се, противни, дребни бюрократи. Един фермер няма да полага усилия цяло лято, ако не е в състояние да пресметне какво ще му донесе жътвата. А вие очаквате промишлените гиганти, които планират дейността си за периоди от десетки години, инвестират с разчети за бъдещите поколения и сключват договори с неограничени срокове, да продължат производствените си дейности, без да са сигурни, че в произволен момент някакъв случаен каприз няма да се пръкне в черепа на някакъв си там чиновник и да съсипе целия им труд. Скитниците, а и физическите работници, живеят с планове ден за ден. Колкото по-висок е интелектът, толкова по-далечен е хоризонтът. Човек, чийто поглед стига само до моряшката колиба, може да продължи да строи пясъчни кули, готов да грабне някаква бърза печалба и да избяга. Човек с поглед, вдигнат към небостъргачите, няма да стори същото. Нито пък ще се съгласи да посвети предано десет години на разработването на ново изделие, когато знае, че цяла шайка дълбоко окопали се бездарници жонглират със законите в негова вреда, връзват му ръцете, пречат му и го тласкат към провал, а ако продължи да се бори, положи всички усилия и доведе работата си до успешен край, тогава те ще си присвоят неговото изобретение, както и полагащото му се възнаграждение.

Погледнете по-надалеч от върха на носа си — обхванати от страх да се конкурирате с хора с по-висок интелект, вие се оплаквате, че техният ум е заплаха за вашите средства за препитание, че силните не оставят шанс на слабите на пазара на доброволната размяна на ценности. Кое определя материалната стойност на вашата работа? Единствено съзидателното усилие на вашия ум — да, но ако живеехте

на самотен остров. Колкото по-неефективно мисли вашият мозък, толкова по-малко постигате чрез физическия си труд; можете да пропилиете целия си живот във вършенето на нещо шаблонно — да събирате несигурна реколта или да ловувате с лък и стрели, неспособни да мислите за нищо повече. Но когато живеете в рационално общество, където хората са свободни да търгуват помежду си, получавате неизмерим бонус: материалната стойност на вашата работа вече се определя не единствено от личните ви усилия, а и от усилията на най-добрите умове, които живеят заедно с вас във вашия свят.

Когато работите в един съвременен завод, получавате заплащане не само за своя труд, но и за труда на творческия гений, направил завода възможен: за работата на индустриалеца, който го е построил; за работата на инвеститора, натрупал капитал и рискувал да го вложи в още неизпробваното, в новото; за работата на инженера, конструирал машините, чиито лостове вие натискате и дърпате; за работата на изобретателя, създал изделието, което вие изработвате; за труда на учения, открил законите, въз основа на които е станала възможна направата на това изделие; за работата на философа, който учи хората как да мислят и когото вие непрестанно отричате.

Машината, тази застинала форма на интелект в действие, е силата, която увеличава потенциала на вашия живот като повишава производителността ви за единица време. Ако работехте като ковач през любимото на мистиците Средновековие, цялата доходност на вашия труд щеше да се изчерпва с металния прът, който сте произвели със собствените си ръце след няколкодневни усилия. А колко тона релси бихте произвеждали дневно, ако работехте за Ханк Риърдън? Ще посмеете ли да твърдите, че заплатата ви се била формирала единствено от вашия физически труд и че въпросните релси са продукт на вашите мускули? Жизнен стандарт на ковач е всичко, което вашите мускули могат да ви осигурят, останалото е дар от Ханк Риърдън.

Всеки човек е свободен да се издигне според способностите и желанието си, но само висотата, която достига неговото мислене, определя нивото, до което ще се издигне. Физическият труд сам за себе си е ограничен в рамките на конкретния момент. Човекът, който полага изключително физически труд, консумира материалната стойност, еквивалентна на неговия принос в производствения процес,

и не оставя добавена стойност нито за себе си, нито за другите. Но човекът, който генерира идея в която и да е област на умствения труд, който открива ново знание, е постоянният благодетел на човечеството. Материалните продукти не могат да бъдат споделяни от всички, те винаги принадлежат на някой краен потребител; единствено стойността на идеята, може да бъде споделена с неограничен брой хора, тя прави всички притежатели по-богати, без нищо да пожертват и без нищо да загубят, тя повишава производителността на труда им независимо с какво са заети. Мощният интелект придава на по-слабите стойността на своето време, осигурявайки им възможност да работят на създадените от него работни места, а самият той посвещава времето си на по-нататъшни открития. Това е взаимно изгоден обмен; интересите на разума са едни и същи независимо каква е степента на интелигентност и това е валидно за всички хора, които желаят да се трудят и нито се стремят, нито очакват да получат нещо незаслужено.

В сравнение с изразходваната умствена енергия човекът, който изобретява нещо ново, получава като материално възнаграждение само малък процент от създадената от него стойност, независимо какво състояние е натрупал и какви милиони е спечелил. Но човекът, който работи като портиер в завода, произвеждащ това изобретение, получава огромно възнаграждение в сравнение с умствените усилия, които работата изисква от него. Това важи за всички останали хора, стоящи между тях двамата, независимо на какво ниво на амбициите и на способностите се намират. Човекът на върха на тази интелектуална пирамида допринася най-много за всички под него, но не взема нищо освен своето материално възнаграждение — той не получава интелектуален бонус от останалите, който да добави към стойността на своето време. Човекът в основата на пирамидата, който оставен сам на себе си, би гладувал поради своята некомпетентност, не допринася с нищо за тези над него, но получава бонуси от умовете на всички тях. Такава е природата на „конкуренцията“ между силните и слабите в интелектуално отношение. Такъв е моделът на „експлоатация“, заради който вие осъждате силните.

Това е услугата, която сме ви правили, при това с радост и охота. Какво искахме в замяна? Нищо, освен свобода. Настоявахме да ни дадете свобода на действие — да бъдем свободни да мислим и работим по свое усмотрение; свободни да рискуваме и да носим отговорност за

загубите си; свободни да получаваме заработените от нас печалби и да направим състояние; свободни да залагаме на вашата рационалност като ви предлагаме да оцените нашите продукти чрез средствата на доброволната търговия, да разчитаме на обективната ценност на нашия труд и на вашата способност да го оцените по достойнство; свободни да възлагаме надежди на вашата интелигентност и честност; свободни да имаме работа изключително с вашия разум. Такава цена поискахме, но вие предпочетохте да я отхвърлите като твърде висока. Решихте, че е несправедливо ние — които ви измъкнахме от бордеите и ви осигурихме модерни апартаменти, радиа, кина и коли — да притежаваме дворци и яхти; решихте, че вие имате право на своите надници, но ние нямаме право на нашите печалби, че не искате ние да имаме работа изключително с вашия разум, а предпочитате да се съобразяваме с дулата на вашите оръжия. На това ние отвърнахме „Вървете по дяволите!“ Нашият отговор се сбъдна. Вие отивате, където ви е мястото.

Не пожелахте да се конкурирате с нас на основата на интелекта — сега се конкурирате с нас на основата на бруталността. Не ви се искаше да позволите да се печелят награди за успешно производство — сега водите надпревара, в която награди се печелят за успешен грабеж. Смятахте за егоистично и жестоко хората да търгуват като обменят стойност за стойност; сега сте създали безкористно общество, където се разменя изнудване срещу изнудване. Вашата система е узаконена гражданска война, в която хората се съюзяват в банди един срещу друг и се борят за власт над закона, който да използват като тояга против конкурентите, докато друга банда не го изтръгне от ноктите им и не ги наложи на свой ред, а всички вкупом протестират шумно, че така служат на някакво неназовано общество в името на някакво неуточнено негово благо. Бяхте казали, че не виждате разлика между икономическа и политическа власт, между властта на парите и властта на пушките; че няма разлика между награда и наказание, между покупка и грабеж, между удоволствие и страх, че няма разлика между живота и смъртта. Сега усещате разликата на собствения си гръб.

Някой от вас може да изтъкнат като оправдание своето незнание, ограничен ум и ограничен кръгзор. Най-виновни сред вас са тези, които са имали способността да знаят, но въпреки това са предпочели

да затворят сетивата си за реалността — хората, готови да продадат интелигентността си в цинично робство, за да обслужват насилието: това е презряната порода на онези мистици на науката, които проповядват преданост към някакво „чисто знание“; а чистотата му, според техните твърдения, се състои в това, че няма практическа стойност на тази земя; това са онези, които ограничават своята логика само до неодушевената материя и смятат, че дисциплините, които се занимават с човека, не се нуждаят и не заслужават рационалност — онези, които презират парите и продават душите си в замяна за лаборатория, построена с ограбени пари. И понеже не съществува такова нещо като „непрактично знание“ или какъвто и да е вид „безкористни“ постъпки, и понеже презират използването на знанията им за целите и благата на живота, те поставят науката в служба на смъртта за едничката практическа цел, която би заинтересувала грабителите — за изобретяването на оръжия за насилие и унищожение. Те, интелектуалците, който се стремят да избягат от моралните ценности, те са прокълнатите на тази земя, тяхна е вината, за която няма прошка. Чувате ли ме, д-р Робърт Седлър?

Но моята реч не е за него. Говоря за тези сред вас, който са запазили в своята душа някаква частица независимост — непродадена и неподпечатана с клеймо „на разпореждането на другите“. Ако в целия този хаос от мотиви, подтикнали всеки от вас да слуша радио тази вечер, присъства честно, рационално желание да узнаете какво не е наред със света, вие точно сте хората, към които искам да се обърна. Според правилата и условията на моя морален кодекс е задължително да се направи разумно изявление пред тези, които той засяга по някакъв начин и които полагат усилия да разберат. Не ме интересуват обаче онези, които съзнателно избягват да ме разберат.

Обръщам се към тези, които желаят да живеят и да възвърнат честта и достойнството на личността си. Сега, когато знаете истината за своя свят, спрете да подкрепяте собствените си унищожители. Злото в света съществува само ако вие му позволявате. Лишете го от одобрението си. Лишете го от подкрепата си. Не търсете благосклонността на тези, които са ви заробили, не просете милостиня от тези, които са ви ограбили — било то чрез субсидии, заеми или нечисти сделки, не се присъединявайте към техните редици, за да си възстановите част от отнетото, като им помогнете да ограбят съседите

ви. Никой не може да се грижи за живота си, като приема подкупи, за да оправдава разрухата. Не се стремете към изгода, успех или сигурност, залагайки насреща правото си на съществуване. Такъв залог не може да се изплати: колкото повече плащате, толкова повече ви искат; към колкото по-големи ценности се стремите или достигате, толкова по-уязвими и безпомощни ставате. Тяхната система на невинен шантаж е измислена, за да ви обезкърви не с помощта на греховете ви, а с помощта на любовта ви към живота.

Не се опитвайте да се издигнете, приемайки условията на бандитите, или да се изкачвате към върха, ако осигурителните въжета са в техни ръце. Не им позволявайте да се докосват до единствената сила, която ги крепи на власт: житейските ви амбиции. Обявете стачка — както направих аз. Използвайте своя ум и своите умения за лични цели, разширявайте познанията си, развивайте способностите си, но не споделяйте достиженията си с другите. Не се опитвайте да натрупате състояние, влачейки на гърба си бандит. Стойте на най-ниското стъпало в тяхната йерархия, работвайте, колкото да се изхранвате, не отделяйте и пукнат грош в подкрепа на господството на бандитите. И тъй като сте пленници, дръжте се като такива, не им помагайте да се преструват, че ви дават свобода. Станете безмълвния неподкупен враг, от когото се боят. Когато ви принуждават, подчинявайте се, но не доброволно. Никога не се нагърбвайте доброволно с изпълнението на тяхно желание, молба или намерение. Не съдействайте на разбойника да се изкарва ваш приятел или благодетел. Не помагайте на тъмничарите да ви заблуждават, че техният затвор е вашата естествена житейска среда. Не им помагайте да изкривяват действителността. Тази измама е единствената стена, която удържа приливните вълни на скрития им страх, страха от осъзнаването, че са нежизнеспособни; разрушете стената и ги оставете да се издавят; вашето одобрение е единственият им спасителен пояс.

Ако ви се удаде случай да се скриете в пустошта, далеч от тях, възползвайте се, но не за да водите там съществуване на бандит или за да създадете шайка, която да се конкурира с тях по изнудване, а за да водите собствен съзидателен живот заедно с тези, които приемат вашия морален кодекс и са готови да се борят за достойно човешко съществуване. Нямате шанс да победите, опирайки се на Морала на

смъртта, нито под знамената на вярата или силата; издигнете своя флаг, по който честните хора ще се равняват — флага на Живота и Разума.

Действайте като разумно същество и си поставете за цел да сберете около себе си онези, които жадуват за гласа на почитеността и достойнството; действайте в съответствие със своите рационални ценности било то сам в лагера на врага, било то като се сдружавате с избрани приятели или пък основавайки скромна общност — огнище на възраждането на човечеството.

Когато държавата на мародерите се срути, лишена от най-добрите си роби, когато пропадне до нивото на безсилния хаос, какъвто цари сред заблуждаваните от мистиците народи в Ориента, когато се разпадне на изгладнели банди от мародери, воюващи кой кого да обере; когато защитниците на етиката на саможертвата загинат заедно с постигнатия от тях идеал — тогава, още същия ден, ние ще се върнем.

Ще отворим портите на нашия град за тези, които заслужават да влязат в него — в града на заводските комини, тръбопроводите, овощните градини, пазарите и неосквернените домове. Ще станем сборен пункт за тайната предна стража, които вие ще съставяте. Издигайки знака на долара като наш символ — знака на свободната търговия и на свободните умове — ще тръгнем в поход, за да си върнем тази страна обратно от немощните диваци, които никога не откриха нейната природа, нейния смисъл, нейното великолепие. Тези, които изберат да се присъединят към нас, ще ни придружат; тези, които не го направят, няма да имат сила да ни спрат; дивите орди никога не са били пречка за хората, които носят знамето на разума.

И после тази страна ще стане отново убежище за един изчезващ вид — разумното същество. Политическата система, която ще изградим, се съдържа в една-единствена нравствена постановка: никой не може да отнема никакви ценности от друго чрез прибегване до физическа сила. Всеки човек ще устои или ще се предаде, ще живее или ще умре по силата на своята рационална преценка. Ако не успее да я използва, ще стане жертва на самия себе си. Ако се бои, че преценката му е неадекватна, няма да му трябва да вади пистолет за да я коригира. Ако реши да поправи грешките си навреме, ще разполага безпрепятствено с примера на по-добрите от него, който да го упътва и да го научи да разсъждава рационално; но позорната практика да се

заплаща за грешките на един живот с друг живот ще бъде прекратена веднъж завинаги.

В този свят ще можете да се събуждате сутрин с ведрия дух на своето детство: изпълнени с пламенност, авантюризм и увереност, защото ще знаете, че се намирате в един разумно устроен свят. Никое дете не се бои от природата; това, което ще изчезне, е вашият страх от хората, страхът, който е осакатявал душата ви, страхът, появил се у вас при първите ви срещи с неразбираемостта, непредвидимостта, неконтролируемостта, скритостта, подправеността, ирационалността у човека. Ще живеете в свят на хора с чувство за отговорност, последователни и благонадеждни като самата действителност; гарант за техните качества ще е една обществена система, в която обективната действителност е най-висшият и единствен критерий. Вашите достойнства ще получат защита, пороците и слабостите ви — не. Пред доброто у вас ще бъдат отворени всички възможности, злото няма да има никакви шансове. Това, което ще получавате от хората, няма да е подаяние, съжаление или прошка за греховете, а ще бъде една-единствена ценност: справедливост. И когато гледате хората и себе си няма да изпитвате отвращение, подозрение или вина, а едно-единствено постоянно чувство: уважение.

Такова бъдеще сте способни да си спечелите. За него е нужна борба — както за всяка човешка ценност. Всеки живот е целенасочена борба и сте длъжни да изберете своята цел. Желаете ли да продължите битката за вашето настояще или ще се включите в борбата за моя свят? Желаете ли да продължите битка, която ще ви завлече в пропастта, независимо че отчаяно се вкопчвате във всяка издатина по стръмния склон, битка, в която трудностите, които понасяте са необратими, а всяка победа само ви приближава до разрухата? Или желаете да се включите в борба, в която от подстъп на подстъп постепенно и упорито ще се изкачвате по стръмнината до върха, борба, в която лишенията са инвестиции във вашето бъдеще, а всяка победа ви отвежда неотменно по-близо до вашия нравствен идеал, и дори да загинете, без да видите слънцето в пълния му блясък, ще бъдете докоснати от неговите лъчи? Пред такъв избор сте изправени. Оставете решението да вземат вашият разум и вашата любов към живота.

Последните ми думи са адресирани към тези герои, които може още да са скрити по света, към тези, които са държани в плен не заради своето бягство, а заради достойнствата си и заради отчаяната си храброст. Братя мои по дух, направете сравнение между вашите собствени достойнства и природата на враговете, на които служите. Вашите унищожители ви държат благодарение на вашата собствена издръжливост, щедрост, наивност и любов: издръжливостта да носите техния товар; щедростта да откликвате на отчаяните им вопли; наивността да не схващате какво зло са те, да ги оправдавате само поради липса на доказателства за вината им, да отказвате да ги съдите без да ги разбирате, когато сте неспособни да разберете мотивите им. Любовта, вашата любов към живота, е която ви кара да вярвате, че и те са хора и те също обичат живота. Но светът днес е такъв, какъвто го искаха те: животът е обектът на тяхната омраза. Оставете ги на смъртта, пред която се прекланят. В името на великолепната ви преданост към тази земя, оставете ги, не хабете величието на душата си за да триумфира тяхното зло. Чуваш ли ме... любов моя?

В името на най-доброто у вас, не пренасяйте този свят в жертва на най-лошите в него. В името на ценностите, благодарение на които сте живи, не позволявайте представата ви за човека да бъде изкривена от грозното, долното и глупавото у онези, които никога не са заслужавали да се наричат хора. Никога не забравяйте истинския образ на човека — гордо вдигнато чело, непримирим разум и уверена крачка, която го води към необятни възможности. Не позволявайте вашият огън да изтлее искрица по искрица в безнадеждното тресавище на приблизителното, на разните му там „не съвсем“, „не още“ и „въобще не“. Не позволявайте героят във вашата душа да загине в безнадежден копнеж по живота, който сте заслужавали, но никога не сте успели да постигнете. Проверете кой е пътят, по който вървите и каква е битката, която водите. Желаният от вас свят може да бъде спечелен, той съществува, той е реален, той е възможен, той е ваш.

Но за да го завоювате, трябва да му се посветите изцяло и да скъсате завинаги със своя предишен свят, с доктрината, че човекът е жертвено животно, което съществува заради удоволствията на другите. Борете се за ценността на собствената ви личност. Борете се за ценността на своята гордост. Борете се за това, което представлява същността на човека: неговия суверенен, рационален ум. Борете се с

пламенната убеденост и с безусловната вяра в своята правота, знаейки, че вашият морал е Моралът на Живота, а вашата битка е в името на всеки напредък, на всяка ценност, на всяка възвишеност, на всяко добро, на всяка радост, които съществуват тук, на Земята.

Вие ще победите, когато бъдете готови да произнесете клетвата, дадена от мен при започването на моята битка. За онези, които искат да знаят кога ще се върна, ще я повторя сега, на всеослушание на целия свят:

„Кълна се в живота си и в любовта си към него, че никога няма да живея заради друг човек, нито пък ще искам от другиго да живее заради мен“.

---

[1] Перифрази на известната мисъл на Декарт „Мисля, следователно съществувам“. — Бел.ред. ↑

[2] Според християнската митология старозаветният рай — мястото, където Адам и Ева са живеели непосредствено след като Господ ги създал. — Бел.ред. ↑

[3] Перифраза на цитат от Новия завет („Срещнаха се, но не се познаха“), отнасящ се за Иисус и фарисеите, които се представят за служители на Бог, а не разпознават, че той е Христос („Помазаният“). Мотивът за неразпознаването на бога се повтаря многократно в различни варианти в Библията и е основен за християнската теология. — Бел.ред. ↑

ГЛАВА XXVIII

ЕГОИСТЪТ

— Това не беше реално, нали? — каза господин Томпсън.

Те стояха пред радиото, след като и последните нотки от гласа на Голт бяха затихнали. Никой не беше мръднал в последвалата тишина; стояха, гледаха радиото, сякаш чакаха. Но радиото беше вече само дървена кутия с няколко копчета и платнен кръг, опънат върху празен високоговорител.

— Като че ли го чухме — каза Тинки Холъуей.

— Неизбежно беше — допълни Чик Морисън.

Господин Томпсън беше седнал на една щайга. Бялото продълговато петно на нивото на лакътя му беше лицето на Уесли Мауч, който седеше на пода. Далеч зад тях, като остров в безкрайния полумрак на студиото, стоеше изоставен и напълно осветен салонът, приготвен за предаването им — полукръг от празни кресла под мрежа от мъртви микрофони на светлината на прожекторите, които никой не беше поел инициативата да угаси.

Очите на господин Томпсън се стрелкаха по лицата наоколо, сякаш търсеха някакви особени вибрации, които само той познаваше. Останалите се опитваха да го правят крадешком, като всеки се мъчеше да огледа останалите, без да им позволи да уловят собствения му поглед.

— Пуснете ме да изляза! — изпищя млад треторазреден асистент, изведнъж, без да се обръща към никого в частност.

— Я се стегни! — сопна се господин Томпсън.

Звукът от собствената му заповед и хълцащият стон на силуета, задържан някъде в мрака, като че ли му помогнаха да си възвърне познатата версия на реалността. Главата му се подаде малко повече между раменете.

— Кой позволи това да ста... — започна той да надига глас, но спря; вибрациите, които улови, бяха опасната паника на притиснати в ъгъла същества. — Какво разбрахте? — попита той вместо това. Отговор не последва. — Е? — И зачака. — Хайде, някой да каже нещо!

— Не трябва да го вярваме, нали? — викна Джеймс Тагарт, завирайки лицето си в господин Томпсън по начин, който беше почти заплашителен. — Нали?

Лицето му беше разкривено, чертите му изглеждаха безформени и мустаци от малки капчици блестяха между носа и устата му.

— Я по-кратко — несигурно каза господин Томпсън и се отдръпна малко от него.

— Не трябва да вярваме! — Гласът на Тагарт беше равен, настойчив, изпълнен с усилие да запази полусънищата. — Никой не го е казвал преди! Това е само един човек! Не трябва да вярваме!

— Спокойно — каза господин Томпсън.

— Защо е толкова сигурен, че е прав? Кой е той, че да се изправя срещу целия свят, срещу всичко, казвано някога векове и векове наред? Кой е той, че да знае? Никой не може да бъде сигурен! Никой не може да знае кое е правилно! Няма правилно!

— Млъквай! — изпищя господин Томпсън. — Какво се опитваш да...

Силният звук, който го спря, беше военен марш, който изскочи изведнъж от радиото — военният марш, прекъснат преди три часа, звучеше с познатото стържене на студиен запис. Отне им няколко секунди, за да го възприемат смаяни, докато бодрите, кънтящи звуци продължаваха да маршируват из тишината, звучейки гротескно и неуместно, като кикот на луд. Директорът на радиостанцията се подчиняваше сляпо на максимата, че не бива да има празно радиовреме.

— Кажете им да го спрат! — изкрещя Уесли Мауч и скочи на крака. — Ще накара слушателите да мислят, че ние сме разрешили тая реч!

— Проклет глупак! — викна господин Томпсън. — Да не предпочиташ хората да мислят, че не сме?

Мауч се закова на място и очите му се стрелнаха към господин Томпсън с възхитения поглед на аматьор към маестро.

Продължете програмата както обикновено! — нареди господин Томпсън. — Кажете им да продължават с каквито там програми са планирали за този час! Без специални изявления, без обяснения! Кажете им да продължават, все едно нищо не е станало!

Половин дузина от блюстителите на морала на Чик Морисън се втурнаха към телефоните.

— Запушете устите на коментаторите! Не им позволявайте да коментират! Изпратете съобщение до всяка станция в страната! Нека хората да се чудят! Не им позволявайте да мислят, че сме притеснени! Не им позволявайте да мислят, че това е важно!

— Не! — изкрещя Юджийн Лоусън. — Не, не, не! Не можем да създаваме у хората впечатлението, че одобряваме тази реч! Тя е ужасна, ужасна, ужасна! — Лоусън не плачеше, но гласът му беше недостоеен — като на възрастен, който хлипа от безпомощна ярост.

— Че кой е казал нещо за одобрение? — тросна се господин Томпсън.

— Ужасна е! Неморална! Себична, безсърдечна, безмилостна! Това е най-порочната реч, произнасяна някога! Тя... ще накара хората да изискват да бъдат щастливи!

— Това е само реч — каза господин Томпсън не особено твърдо.

— Струва ми се — каза Чик Морисън в опит да звучи услужливо, — че хората с по-благородна духовна природа, знаете какво искам да кажа, хората с... ами... с мистични наклонности. — Той спря за миг, сякаш очакваше да го зашлевят, но никой не се помръдна, така че той повтори по-твърдо: — Да, с мистични наклонности, няма да обърнат внимание на тази реч. В крайна сметка логиката не е всичко.

— Трудовите хора няма да ѝ обърнат внимание — намеси се Тинки Холъуей още по-услужливо. — Не звучеше като приятел на работниците.

— Жените в страната няма да ѝ обърнат внимание — заяви Мама Чалмърс. — Мисля, че е установен факт, че жените не обръщат внимание на тия работи с разума. Те имат по-фини чувства. Можете да разчитате на жените.

— Можете да разчитате на учените — обади се доктор Саймън Причът. Всички се блъскаха напред, пламнали изведнъж от желание да говорят, сякаш бяха намерили тема, която можеха да обсъждат уверено. — Учените са достатъчно умни, за да не вярват в разума. Той не е приятел на учените.

— Той не е приятел на никого — каза Уесли Мауч, възвръщайки си донякъде самоувереността от това, че внезапно беше осъзнал нещо,

— освен може би на едрия бизнес.

— Не! — ужасено викна господин Моуън. — Не! Не обвинявайте нас! Не го казвайте! Няма да говорите така!

— Как?

— Да казвате, че... че някой е приятел на бизнеса!

— Хайде да не вдигаме толкова шум за тази реч — предложи доктор Флойд Ферис. — Беше твърде интелектуална. Прекалено интелектуална за обикновения човек. Няма да има ефект. Хората са твърде тъпи, за да я разберат.

— Да — обнадеждено каза Мауч, — така е.

— Първо на първо — продължи доктор Ферис, — хората не могат да мислят. Второ на второ, не искат.

— А трето — каза Фред Кинън, — не искат да умрат от глад. И за това какво предлагате?

Като че ли беше произнесъл въпрос, който всички предшестваци мнения трябваше да предотвратят. Никой не му отговори, но всички сгушиха глави между раменете си и фигурите леко се приближиха — като малка групичка под тежестта на празното пространство в студиото. Военният марш бумтеше в тишината — с несломима веселост, като ухилен череп.

— Спрете го! — ревна господин Томпсън и махна към радиото. — Спрете проклетото нещо!

Някой му се подчини, но внезапната тишина беше по-лоша.

— Е? — попита накрая господин Томпсън, вдигайки колебливо очи към Фред Кинън. — Какво смятате, че трябва да направим?

— Кой, аз ли? — ухили се Кинън. — Аз не командвам това представление.

Господин Томпсън удари с юмрук по коляното си.

— Кажете нещо! — нареди той, но като видя Кинън да се извъръща, добави: — Който и да е!

Нямаше доброволци.

— Какво трябва да направим? — крещеше той, осъзнавайки, че онзи, който отговори, ще поеме властта.

— Какво да направим? Не може ли някой да ни каже какво да направим?

— Аз мога!

Беше женски глас, но приличаше много на гласа, който бяха чули по радиото. Те се извърнаха към Дагни преди още тя да успее да пристъпи напред, излизайки от мрака зад групата. Когато го направи, лицето ѝ ги изплаши — защото беше напълно лишено от страх.

— Аз мога — повтори тя към Томпсън. — Трябва да се предадете.

— Да се предадем? — с празен поглед повтори той.

— Свършено е с вас. Не виждате ли, че е свършено? От какво друго имате нужда, след това, което чухте? Предайте се и се разкарайте от пътя. Оставете хората да съществуват свободно — той я гледаше, без да възразява или да мърда. — Още сте живи, използвате човешки език, търсите отговори, разчитате на разума — още разчитате на разума, дяволите да ви вземат! Можете да разберете. Невъзможно е да не сте разбрали. Няма на какво да се преструвате, че се надявате, няма какво да искате, да спечелите, да откраднете, няма до какво да се доберете. Пред вас има само разрушение — разрушението на света и вашето собствено. Предайте се и се разкарайте!

Те слушаха напрегнато, но като че ли не чуваха думите ѝ, като че се бяха заловили сляпо за нещо, което обаче единствено тя притежаваше: това, че е жива. Зад яростта в гласа ѝ прозираше ликуващ смях, лицето ѝ грееше, очите ѝ сякаш посрещаха с радост някаква гледка, която се намираше на необозримо разстояние, така че блясъкът по челото ѝ не изглеждаше като отражение на студийен прожектор, а като изгрев.

— Искате да живеете, нали? Махнете се от пътя, ако искате шанс. Оставете тези, които могат, да поемат нещата. Той знае какво да прави. Вие — не. Той е в състояние да създаде средствата за човешкото оцеляване. Вие не сте.

— Не я слушайте! — това беше толкова див вик на омраза, че те се отдръпнаха от доктор Робърт Седлър, сякаш беше изказал на глас непризнатото вътре в тях. Лицето му изглеждаше така, както те се притесняваха, че ще изглеждат собствените им в уединението на мрака. — Не я слушайте! — викаше той, а очите му избягваха нейните, докато тя му отправи поглед, с който първо му се учуди, а после сякаш го погребва. — Или вашият живот, или неговият!

— Спокойно, професоре — каза господин Томпсън и го отблъсна с една ръка. Господин Томпсън следеше Дагни, сякаш някаква мисъл

се бореше да си пробие път в ума му.

— Всички знаете истината — каза тя, — както и аз, както и всеки, който е чул Джон Голт! Какво още чакате? Доказателства? Даде ви ги. Факти? Около вас са. Колко трупа още възнамерявате да натрупате, докато се откажете — от оръжията си, от властта, от контрола и от цялата си долнопробна алтруистична вяра? Предайте се, ако искате да живеете. Откажете си, ако в мозъците ви е останало нещичко, което още да иска хората да оцелеят на тази земя!

— Ама това е предателство! — викна Юджийн Лоусън. — Това си е чиста проба предателство!

— Не сега — каза господин Томпсън. — Не изпадай в крайности.

— Ъ? — попита Тинки Холъуей.

— Ама... не е ли скандално? — учуди се Чик Морисън.

— Да не си съгласен с нея, а? — попита Уесли Мауч.

— Кой е казал, че съм съгласен? — каза господин Томпсън с изненадващо кротък тон. — Не избързвайте. Само не избързвайте. Няма вреда от това да чуем всички мнения, нали?

— Такива мнения ли? — попита Уесли Мауч, а пръстът му сочеше отново и отново към Дагни.

— Всякакви — кротко каза господин Томпсън. — Не бива да сме нетолерантни.

— Но това е предателство, разруха, нелоялност, себичност и пропаганда на едрия бизнес!

— Ами не знам — реагира господин Томпсън. — Трябва да бъдем отворени за всичко. Трябва да взимаме предвид гледната точка на всички. Тя може и да е права донякъде. Той знае какво да прави. Трябва да сме гъвкави.

— Да не искаш да кажеш, че си готов да се откажеш? — ахна Мауч.

— Да не прибързваме със заключенията — ядосано се сопна господин Томпсън. — Ако има нещо, което не мога да понасям, то това са хора, които привързват със заключенията. Другото нещо са интелектуалците в кулите си от слонова кост, които са се хванали за някаква любима своя теория и нямат никакво чувство за практическа реалност. Във времена като днешните на първо място трябва да сме гъвкави.

Той прочете удивление по всички лица наоколо — и по лицето на Дагни, и на останалите, но по различни причини. Той се усмихна, изправи се на крака и се обърна към Дагни.

— Благодаря ви, госпожице Тагарт — започна той. — Благодаря ви, че изказахте мнението си. Точно това искам да знам — че можете да ми вярвате и да говорите с мен напълно откровено. Ние не сме ваши врагове, госпожице Тагарт. Не обръщайте внимание на момчетата — разстроени са, но скоро ще слязат на земята. Не сме врагове нито на вас, нито на страната. Разбира се, правили сме грешки, и ние сме просто хора, но се опитваме да направим най-доброто, на което сме способни, за хората, наистина за всички, в тези трудни времена. Не можем да правим необмислени преценки и да взимаме изключително важни решения просто така, нали? Трябва да го вземем под внимание, да го обмислим, да го претеглим внимателно. Просто искам да помните, че не сме ничии врагове — разбирате това, нали?

— Казах, каквото имах да казвам — отговори тя и се отвърна от него, без да схваща значението на неговите думи и без да има сили да се опитва да го разбере. Обърна се към Еди Уилърс, който беше гледал мъжете наоколо с толкова голямо възмущение, че изглеждаше парализиран — сякаш мозъкът му крещеше: „Зло!“ и не можеше да мръдне към никаква друга мисъл. Тя посочи с глава вратата и той я последва послушно.

Доктор Робърт Стедлър изчака вратата да се затвори зад тях и се обърна към господин Томпсън.

— Проклет глупак! Знаеш ли с какво се заиграваш? Не разбираш ли, че това е въпрос на живот и смърт? Или ти — или той?

Леката тръпка, която премина по устните на господин Томпсън, беше презрителна усмивка.

— Странно поведение за професор. Изобщо не съм си мислел, че професорите избухват.

— Не разбираш ли? Не виждаш ли, че е или едното, или другото?

— И какво искаш да направя?

— Трябва да го убиеш.

Именно фактът, че доктор Стедлър не извика, а го каза тихо, студено, с напълно съзнателен глас, предизвика миг ледена тишина — като отговор от цялата стая.

— Трябва да го намерите — отново повиши глас доктор Стедлър.
— Не трябва да оставите нито един камък необърнат, докато не го намерите и не го унищожите! Ако той оживее, ще унищожи всички ни! Ако той живее, ние няма да можем!

— И как да го намеря? — бавно и внимателно попита господин Томпсън.

— Аз... знам как. Мога да ви дам нишка. Наблюдавайте тая Тагарт. Пратете хора да наблюдават всяко нейно движение. Тя ще ви заведе при него, рано или късно.

— Откъде знаеш?

— Не е ли очевидно? Не е ли чист късмет, че не ви е зарязала отдавна? Нямате ли акъл да видите, че и тя е от ония?

Той не каза кои са ония.

— Даа — замислено каза господин Томпсън, — да, така е — той поклати глава с доволна усмивка. — Професорът май има право. Сложете опашка на госпожица Тагарт — нареди той и махна към Мауч. — Да я следят денонощно. Трябва да го намерим.

— Да, сър — безучастно каза Мауч.

— А като го намерите — напрегнато попита доктор Стедлър, — ще го убие ли?

— Да го убием ли, идиот такъв? Та ние имаме нужда от него! — викна господин Томпсън.

Мауч изчака, но никой не рискува да зададе въпроса, който всички имаха наум, така че той се насили да произнесе вдървено:

— Не ви разбирам, господин Томпсън.

— Ох, теоретични интелектуалци! — раздразнено каза господин Томпсън. — Какво зяпате? Просто е. Който и да е, той е човек на действието. Освен това има и група за натиск: събрал е всички мозъци. Знае какво да прави. Ще го намерим и той ще ни каже. Ще ни каже какво да правим. Ще оправи нещата. Ще ни измъкне от дупката.

— Нас ли, господин Томпсън?

— Естествено. Теориите ви нямат значение. Ще сключим сделка с него.

— С него?

— Разбира се. Е, ще трябва да правим компромиси, ще трябва да направим някои отстъпки пред едрия бизнес, и на момчетата на

благоденствието няма да им хареса, но какво пък — да знаете някакъв друг начин?

— Ама идеите му...

— Кой го е грижа за идеите му?

— Господин Томпсън — задавено каза Мауч. — Аз... боя се, че той е човек, който не е отворен за сделка.

— Няма такива хора — каза господин Томпсън.

* * *

Студеният вятър блъскаше потрошените табели над витрините на изоставените магазини по улицата пред радиото. Градът изглеждаше необичайно спокоен. Далечният тътен на трафика беше по-слаб от обикновено и караше вятъра да звучи по-доловимо. Празните тротоари се простираха в мрака; няколко самотни фигури стояха и си шепнеха на групички под редките улични лампи.

Еди Уилърс не проговори, докато не отминаха на няколко пресечки от радиото. Той спря рязко, когато стигнаха до изоставен площад, където високоговорителите, които никой не се беше сетил да изключи, предаваха домашна комедия — пискливите гласове на съпруг и съпруга, които се караха за срещите на отрочето си — на празен паваж, обграден от неосветени фасади. Отвъд площада няколко светли точки, пръснати вертикално над дващест и пет етажната граница на града, наемкваха за далечна, издигаща се форма — сградата на „Тагарт“. Еди спря и посочи сградата с треперещ пръст.

— Дагни! — извика той и после неволно снижи глас. — Дагни — прошепна той, — аз го познавам. Той... работи там... там... — той продължаваше да сочи сградата с невярваща безпомощност. — Той работи за „Тагарт трансконтинентал“...

— Знам — отговори тя с безжизнено монотонен глас.

— Общ работник... най-обикновен общ работник...

— Знам.

— Аз говорех с него... Години наред... в закусвалнята на терминала... Той ми задаваше въпроси... всякакви въпроси за компанията, а аз — Боже, Дагни, дали защитих компанията или помогнах да се разруши?

— И двете. Нито едно от двете. Вече няма значение.

— Можех да си заложа живота, че той обича железницата!

— Обича я.

— Но я разруши.

— Да.

Тя стегна яката на палтото си и продължи срещу вятъра.

— Говорих с него — след малко каза той. — Лицето му... Дагни, не ми изглеждаше като никое друго, то... показваше, че разбира толкова много... Радвах се всеки път, когато го виждах там, в закусвалнята... Просто говорех... Не мисля, че осъзнавах как ми задава въпроси... но го правеше... толкова много въпроси за компанията и... за теб.

— Питал ли те е някога как изглеждам, докато спя?

— Да... Да, пита ме... Бях те заварил веднъж заспала в кабинета и когато го споменах, той... — той спря, сякаш внезапна връзка беше паднала с трясък на мястото си в ума му. Тя се обърна към него на светлината на една улична лампа, като потвърждение на мисълта му. Той затвори очи.

— Боже, Дагни — прошепна той. Продължиха да вървят мълчаливо. — Вече си е тръгнал, нали? От терминала на „Тагарт“, искам да кажа.

— Еди — каза тя с внезапно потъмнял глас, — ако цениш живота му, никога не задавай този въпрос. Не искаш да го намерят, нали? Не им давай никакви следи. Дори не прошепвай и дума на когото и да е, че го познаваш. Не се опитвай да разбереш дали работи още на терминала.

— Искаш да кажеш, че е още там?

— Не знам. Знам само, че може и да е.

— Сега?

— Да.

— Още?

— Да. Мълчи си, ако не искаш да го убиеш.

— Мисля, че си е тръгнал. Няма да се върне. Не съм го виждал от... от...

— Откога? — остро попита тя.

— От края на май. От нощта, когато тръгна за Юта, помниш ли?
— той спря за момент, сякаш споменът за срещата през онази нощ и

пълното разбиране на значението ѝ го поразиха едновременно. Той продължи с усилие: — Видях го в онази нощ. Оттогава не съм... Чаках го в закусвалнята... Така и не се върна.

— Не мисля, че ще ти позволи да го виждаш сега, ще се държи на разстояние. Но не го търси. Не разпитвай.

— Странно. Дори не знам какво име е използвал. Беше Джони... нещо си, или...

— Беше Джон Голт — каза тя с лек, безрадостен смях. — Не гледай във ведомостта на терминала. Името е още там.

— Просто така? През всичките тези години?

— Дванайсет години. Просто така.

— И сега още е там?

— Да.

След миг той каза:

— Знам, че това не доказва нищо. Службата по личния състав не е съкратила и едно име от ведомостта от влизането в сила на Директива 10–289. Ако някой напусне, дават името и работата му на някой гладен техен приятел, вместо да го докладват на Комисията по унификация.

— Не разпитвай службата по личния състав или която и да е. Не привличай внимание към името му. Ако започнем да го търсим, някой може да се зачуди. Не го търси. Не прави никакви движения по посока към него. И ако случайно го зърнеш някога, дръж се така, сякаш не го познаваш.

Той кимна. След малко каза тихо, напрегнато:

— Не бих им го предал, дори и за да спася компанията.

— Еди...

— Да?

— Ако някога го зърнеш, кажи ми.

Той кимна. След две пресечки я попита спокойно:

— Скоро ще напуснеш и ще изчезнеш, нали?

— Защо говориш такива неща? — беше почти вик.

— Нали?

Тя не отговори веднага; когато го направи, звук на отчаяние се долавяше в гласа ѝ, vyplътен единствено в пресилената му монотонност:

— Еди, ако напусна, какво ще стане с влаковете на „Тагарт“?

— Няма да има влакове на „Тагарт“ до една седмица. Може би и по-малко.

— Няма да има правителство от разбойници след десет дни. После хора като Къфи Мийгс ще разкъсат последните останали релси и локомотиви. Да изгубя ли битката, като пропусна да изчакам само още миг? Как да я оставя да изчезне, та това е „Тагарт трансконтинентал“, Еди, да изчезне завинаги при условие, че едно последно усилие може да я задържи? Изтърпях толкова дълго, мога да изтърпя още малко. Само още малко. Не помагам на бандитите. Нищо не може да им помогне вече.

— Какво ще правят?

— Не знам. Какво могат да направят? Свършено е с тях.

— И аз така мисля.

— Не ги ли видя? Те са мизерни, паникьосани плъхове, които бягат, за да спасят живота си.

— Има ли значение за тях?

— Кое?

— Животът им.

— Още се борят, нали? Но са свършени и го знаят.

— Действали ли са някога съобразно с това, което знаят?

— Ще трябва. Ще се предадат. Няма да трае още дълго. А ние ще сме тук, за да спасим каквото е останало.

* * *

„Господин Томпсън желае да се знае — гласяха официалните съобщения на сутринта на 23 ноември, — че няма причини за безпокойство. Той моли обществеността да не бърза да си извлича прибързани заключения. Трябва да запазим дисциплината си, морала, единството и чувството си за либерална толерантност. Необичайната реч, която някои от вас може да са чули по радиото снощи, беше подтикващ към размисъл принос към нашите идеи за световните проблеми. Трябва да се отнесем към нея трезво, като избягваме крайностите на пълно осъждане или безразсъдно приемане.

Трябва да я разглеждаме като една от многото гледни точки в нашия демократичен форум на общественото мнение, който, както

показаха събитията от снощи, е отворен за всички. Истината, каза господин Томпсън, има много страни. Трябва да останем безпристрастни“.

„Мълчат“, написа Чик Морисън като обобщение на доклад от един от репортерите си, които беше пратил на мисия, наречена „Измерване на обществения пулс“. „Мълчат“, написа и на следващия доклад, после на още и още. „Мълчание“, написа той, намръщен неловко, в обобщение на доклада си до господин Томпсън. „Хората като че ли мълчат“.

Пламъците, които се издигнаха в една зимна нощ и погълнаха един дом в Уайоминг, бяха невидими за хората в Канзас, които наблюдаваха люлеещ се червен отблясък на хоризонта в прерията, причинен от пламъците, които погълнаха една ферма, а този отблясък не беше отразен от прозорците на една улица в Пенсилвания, където виещите се червени езици бяха отражение от пламъците, които поглъщаха фабрика. Никой не спомена на следващата сутрин, че тези пламъци не са избухнали случайно и че собствениците на трите места бяха изчезнали. Съседите ги наблюдаваха без коментар — но и без учудване. Няколко къщи бяха открити изоставени на случайни места из страната, някои заключени и празни, други отворени и с изнесена покъщнина, но хората наблюдаваха мълчаливо и пристъпваха тежко на път за работа, малко по-бавно от обикновено, сред повеите на снега по занемарените улици в лабиринта на ранния утринен полумрак.

После, на 27 ноември, един лектор на политически митинг в Кливлънд беше пребит и трябваше да се измъква по тъмните алеи. Мълчаливата му публика изведнъж се беше оживила, когато беше извикал, че причината за всичките им проблеми е себичната им грижа за собствените им проблеми.

На сутринта на 29 ноември работниците в една фабрика за обувки в Масачузетс бяха учудени, когато влязоха в цеховете и не намериха бригадира. Но те заеха местата си и започнаха да вършат обичайната си работа, да подават кожа на гилотините, да сгъват кутии на конвейера, чудейки се защо часовете минават, а не се виждат никакви нито бригадирът, нито управителят, нито директорът или президентът на компанията. Едва на обяд откриха, че кабинетите на фабриката са празни.

— Проклети канибали! — изпищя една жена насред препълнено кино и избухна в истерични хлипове, а публиката не показва и следа от учудване, сякаш тя пицеше вместо всички тях.

„Няма причини за безпокойство — гласеше официалното съобщение на 5 декември. — Господин Томпсън желае да съобщи, че е готов да преговаря с Джон Голт за начините и средствата за постигане на бързо решение на проблемите. Господин Томпсън моли настоятелно хората да проявят търпение. Не бива да се притесняваме, не бива да се съмняваме, не бива да се обезсърчаваме“.

Санитарите в една болница в Илинойс не се учудиха, когато им докараха мъж, пребит от по-големия си брат, който го беше издържал цял живот: по-младият му се беше разкрещял с обвинение в себичност и алчност... Също както санитарите в една Ню Йоркска болница не показаха учудване при случая с жена, която беше дошла със счупена челюст: бе я зашлевил един напълно непознат, който я беше чул да нарежда на петгодишния си син да даде най-хубавата си играчка на децата на съседите.

Чик Морисън се опита да направи турне, за да укрепи морала в страната с речи за саможертвата за общото благо. Още на първата спирка го засипаха с камъни и трябваше да се върне във Вашингтон.

Никой не беше им присъждал титлата „по-добрите“, нито пък беше спирал за миг, след като го каже, за да осъзнае значението ѝ, но всички знаеха — всеки в собствената си общност, квартал, офис или магазин, съгласно някакви собствени, неизказани критерии — кои ще са онези, които рано или късно няма да се появят на поста си и ще изчезнат мълчаливо в търсене на някакви непознати граници. Хората, чиито лица бяха по-непроницаеми от другите, чиито очи бяха по-прямни, чиято енергия беше по-морална и им даваше сили да издържат, хората, които сега се изплъзваха един по един от всяко кътче на страната — на страната, която сега бе като далечен роднина на онова, което някога е било истинска слава, смазана от хемофилия, губеща най-здравата си кръв, която изтичаше от неизлечима рана.

— Но ние сме готови да преговаряме! — викаше господин Томпсън на асистентите си, докато нареждаше специалното съобщение да се повтаря по всички радиостанции по три пъти на ден. — Готови сме да преговаряме! Ще го чуе! Ще отговори!

Специални агенти получиха нареждане да слушат денонощно радиоприемници, настроени на всяка известна честота и да чакат отговор от непознатата станция. Отговор не последва. Празни, безнадеждни, несъсредоточени лица се срещаха все по-често по улиците на градовете, но никой не можеше да разбере значението им. Както някои хора бягаха с телата си в подземията на ненаселените места, така други можеха да спасят единствено душите си и бягаха в подземията на умовете си. И никаква сила на земята не можеше да установи дали празните им, безразлични очи бяха щитове пред скрити съкровища в шахти, които никога повече нямаше да бъдат разкопани, или просто представляваха дупки в празнината — очи на паразити.

— Не знам какво да правя — каза помощник-управителят на една петролна рафинерия, отказвайки да приеме работата на управителя, който беше изчезнал, а агентите на Комисията по унификация не можеха да кажат дали лъже, или не. Само един намек за прецизност в тона на гласа му и отсъствието на извинение или срам ги караше да се чудят дали е бунтовник или глупак. Беше опасно да му се поверява насила работата и в единия, и в другия случай.

— Дайте ни хора! — молбата започваше да кънти все по-силно пред Комисията по унификация, от всички кътчета на страната, опустошена от безработица, и нито молителите, нито комисията дръзваха да добавят опасните думи, които тя предполагаше: „Дайте ни способни хора!“ Имаше опашки от чакащи за местата на портиерите, мазачите, носачите и помощник-келнерите за години напред, но нямаше кой да кандидатства за местата на директорите, мениджърите, управителите, инженерите.

Експлозиите в петролните рафинерии, катастрофите на дефектни самолети, пукнатините в пещите, сблъсъците на влакове и слухове за пиански оргии в кабинетите на новоназначените директори караха членовете на комисията да се страхуват от хората, които кандидатстваха за отговорните позиции.

„Не се отчайвайте! Не се предавайте! — повтаряха официалните съобщения на 15 декември, както и през всеки следващ ден. — Ще постигнем съглашение с Джон Голт. Ще го накараме да ни води. Той ще реши всичките ни проблеми. Ще накара нещата да работят. Не се предавайте! Ще доведем Джон Голт!“

Награди и почести се предлагаха на кандидатите за ръководни постове, после на бригадирите, после на опитните механици, после на всеки, който беше готов на усилие, за да заслужи повишение: увеличаване на заплатата, бонуси, данъчни облекчения и медал, измислен от Уесли Мауч, който трябваше да се казва „Орден на обществения благодетел“. Това не доведе до резултати. Парцаливите хора слушаха предложенията за материални придобивки и се отвърщаха с апатично безразличие, защото бяха изгубили самата идея за ценност. Онези, които мереха обществения пулс, мислеха с ужас, че това са хора, на които не им се живее, или поне не им се живее в настоящите условия.

„Не се отчайвайте! Не се предавайте! Джон Голт ще реши проблемите ни!“ — викаха гласовете по радиото в официалните съобщения, които отекваха в тишината на падащия сняг или в неотоплените домове.

— Не им казвайте, че не сме го намерили! — викаше господин Томпсън към асистентите си. — Но, за Бога, кажете им да го намерят!

На цели банди от момчетата на Чик Морисън им бяха възложили задачата да разпространяват слухове: половината от тях раздухваха историята, че Джон Голт е във Вашингтон и разговаря с ръководителите на правителството, докато другите разправяха, че правителството ще даде петстотин хиляди долара за информация, която би помогнала да бъде открит Джон Голт.

— Не, няма и следа — каза Уесли Мауч на господин Томпсън в обобщение на докладите от специалните агенти, разпратени да проверят всеки, на име Джон Голт, из цялата страна. — Мърлява групичка са. Има един Джон Голт, който е професор по орнитология, осемдесетгодишен, има един пенсиониран зарзаватчия с жена и девет деца, има един общ работник в железниците, който работи едно и също от дванайсет години, има и още подобен боклук.

„Не се отчайвайте! Ще намерим Джон Голт!“ — гласяха официалните съобщения денем, но нощем, на всеки час, по тайна, официална заповед, късовълнови предаватели излъчваха призив в празното пространство: „Обади се, Джон Голт! Обади се, Джон Голт! Слушаш ли, Джон Голт? Искаме да преговаряме. Искаме да говорим с теб. Кажи ни къде си и къде можем да те намерим. Чуваш ли ни, Джон Голт?“ Нямаше отговор.

Снопчетата обезценени хартиени пари ставаха все по-големи в джобовете на народа, но имаше все по-малко неща, които да се купят с тези пари. През септември бушел жито струваше единайсет долара; през ноември — трийсет; през декември — сто, а вече приближаваше цена от двеста долара, докато печатницата на правителствения монетен двор се надпреварваше с гладната смърт — и губеше надпреварата.

Когато работниците от някоя фабрика пребиеха бригадира си и разбиеха машините в пристъп на отчаяние, срещу тях не можеха да се вземат никакви мерки. Арестите бяха безполезни, затворите бяха пълни, полицаите намигаха на затворниците и ги оставяха да избягат, още по пътя към затвора — хората просто извършваха движенията, подходящи за съответния моменти, без мисъл за следващия момент. Никакви действия не можеха да се предприемат, когато тълпи гладни хора нападаха складове в покрайнините на градовете. Нищо не можеше да се направи, когато наказателните роти се присъединяваха към хората, които бяха изпратени да накажат.

„Слушаш ли, Джон Голт? Искаме да преговаряме. Може да се съгласим с условията ти... Слушаш ли?“

Шепнешком се разправяха слухове за покрити каруци, които пътуват нощем покрай изоставените коловози, и за тайни селища, въоръжени, за да устояват на нападенията на ония, които наричаха „индианците“ — всякакви грабещи диваци, били те бездомни тълпи или правителствени агенти. От време на време се виждаха светлини на далечния хоризонт на прерията, по хълмовете, по планинските склонове, където нямаше сгради. Но нито един войник не можеше да бъде убеден да издири източниците на тези светлини.

По вратите на изоставените къщи, по порталите на рушащите се фабрики, по стените на правителствените сгради се появяваха от време на време, нарисувани с тебешир, с боя, с кръв, извити доларови знаци.

„Можеш ли да ни чуеш, Джон Голт? Прати ни съобщение. Назови условията си. Ще се съгласим на всякакви условия. Чуваш ли ни?“ Нямаше отговор.

Стълбът червен дим, който избухна в небето в нощта на 22 януари и остана необичайно неподвижен за миг, като тържествен мемориален обелиск, а после се залюля в небето, като прожектор, който изпраща неразбираемо съобщение, и изчезна също така

изведнъж, както се беше появил, беляза края на „Риърдън Стийл“, но обитателите на района не го знаеха. Научиха го през следващите нощи, когато те — същите, които бяха проклинали завода заради дима, изпаренията, саждите и шума — погледнаха навън и вместо пулсиращата от живот светлина на познатия им хоризонт, видяха единствено черна празнота.

Заводът беше национализиран като собственост на дезертьор. Първият носител на титлата „народен управител“, назначен да управлява завода, беше човек от фракцията на Орън Бойл, дундест хрантутник на металургията, който искаше единствено да следва служителите си и същевременно да изпълнява механично движенията на началник. Но в края на месеца, след твърде много сблъсъци с работниците, твърде много случаи, в които единственият му отговор беше, че не е могъл да направи нещо, след твърде много неиздадени заповеди, твърде много телефонен натиск от приятелчетата му, той беше помолил да го преместят на друга позиция. Фракцията на Орън Бойл се разпадаше, откакто господин Бойл беше преместен в почивна станция, където лекарят му му беше забранил всякакъв контакт с бизнеса и му бе наредил да плете кошници като трудова терапия. Вторият „народен управител“, изпратен в „Риърдън Стийл“, беше от фракцията на Къфи Мийгс. Той носеше кожени гамаши и използваше лосиони за коса с парфюм, беше дошъл на работа с пистолет на кръста, викаше наляво и надясно, че дисциплината е основната му цел и че, Господ му е свидетел, ще я постигне, иначе лошо. Единственото видимо приложение на дисциплината беше заповедта му, която забраняваше всякакви въпроси.

След седмици трескава дейност на застрахователните компании, на бригадирите, линейките и екипите за първа помощ, които се отзоваваха на серия от необясними инциденти, „народният управител“ изчезна една сутрин, след като беше продал и изпратил на различни гангстери в Европа и Латинска Америка повечето кранове, автоматичните конвейери, запасите от топлоотразяващи тухли, резервния електрически генератор, та дори и килима от помещението, което някога беше кабинетът на Риърдън.

Никой не беше в състояние да се справи със събитията от бушуващия хаос през следващите няколко дни — събитията останаха неназовани, страните бяха оставени без право на отговор, но всички

знаеха, че кървавите сблъсъци между старите и новите работници не стигаха до такива изстъпления само заради тривиалните причини, които ги бяха предизвикали. Нито пазачите, нито полицаите, нито щатските шерифи бяха в състояние да съхранят реда дори и за ден, нито пък която и да е от фракциите можеше да излъчи кандидат, готов да поеме поста на „народен управител“.

На 22 януари дейността на „Риърдън Стийл“ беше временно спряна. Стълбът от червен дим през онази нощ беше причинен от шейсетгодишен работник, който беше запалил една от сградите и бе заловен на местопрестъплението, загледан в пламъците с празна усмивка.

— Отмъстих за Ханк Риърдън! — извикал предизвикателно той, а сълзите течали по потъмнялото му от пещите лице.

Не им позволявай да те нараняват така, мислеше си Дагни, свлечена на бюрото си, над страница от вестник, където кратко съобщение известяваше „временния“ край на „Риърдън Стийл“, не им позволявай да те нараняват толкова много... Тя продължаваше да вижда лицето на Ханк Риърдън, до прозореца в офиса му, как гледа един кран на фона на небето с товар от синьо-зелен метал... Не им позволявай да нараняват него така — това беше молбата в ума ѝ, без да я насочва към някого, — не позволявай да чуе за това, да разбира... После видя друго лице, лице с нетрепващи зелени очи, което ѝ казва с глас, неумолим заради уважението си към фактите: „Ще трябва да чуеш за това. За всяка катастрофа. За всеки спрян влак. Никой не остава в долината, като фалшифицира реалността по какъвто и да е начин“.

Остана неподвижна, без да вижда и чува, само с огромното присъствие, което беше нейната болка, докато чу познатия вик, превърнал се в лекарство, замъгляващо всички сетива, освен способността за действие: „Госпожице Тагарт, не знаем какво да правим!“ — и тя се изстреля на крака, за да му отговори.

„Народна република Гватемала — пишеха вестниците на 26 януари — отклони искането на Съединените щати за заем от хиляда тона стомана“.

През нощта на 3 февруари млад пилот летеше по обичайния си маршрут — седмичен полет от Далас до Ню Йорк. Когато стигна до празния мрак оттатък Филадельфия, на мястото, където пламъците на

„Риърдън Стийл“ години наред бяха любимият му ориентир, поздрав в нощната самота, фар от живата земя, той видя покрито със сняг пространство, мъртвешки бяло и фосфоресциращо на звездната светлина, парче земя с върхове и кратери, което изглеждаше като лунна повърхност. Напусна на следващата сутрин.

Във вледенените нощи, над умиращите градове, чукайки напразно по глухи прозорци, по слепи стени, издигайки се над покривите на тъмни сгради и по скелетите на развалините, молбата продължаваше да ечи в празното пространство, към неуловимото движение на звездите, към студения огън на техния блясък: „Чуваш ли ни, Джон Голт? Чуваш ли ни?“

Госпожице Тагарт, не знаем какво да правим — каза господин Томпсън; беше я повикал на личен разговор по време на едно от кратките си посещения в Ню Йорк. — Готови сме да отстъпим, да приемем условията му, да му позволим да поеме нещата, но къде е той?

— За трети път — каза тя с лице и глас, стегнати до скъсване, за да не допуснат никаква емоция — не знам къде е. Какво ви кара да мислите обратното?

— Ами не знам, трябваше да опитам... Мислех си, че просто... Мислех, че има как да стигнете до него...

— Няма.

— Разбирате ли, не можем да известим, дори по късовълново радио, че искаме да се предадем окончателно. Хората може да го чуят. Но ако има как да стигнете до него, да му кажете, че сме готови да отстъпим, да хвърлим на боклука политиката си, да направим всичко, което ни каже...

— Казах, че няма.

— Ако само се съгласи на разговор, просто разговор, това няма да го ангажира с нищо, нали? Искаме да му предадем цялата икономика, стига само да ни каже кога, къде и как. Само да ни даде някакъв знак... да отговори... Защо не отговаря?

— Чухте речта му.

— Но какво да правим? Не можем просто да напуснем и да оставим страната без никакво управление. Потръпвам, като си помисля какво може да стане. С такива социални елементи на свобода — ами, госпожице Тагарт, само това мога да направя, за да ги държа на линия,

иначе обирите и убийствата ще започнат да се случват посред бял ден. Не знам какво им става на хората, но май вече не са цивилизовани. Не можем да напуснем в такъв момент. Нито можем да напуснем, нито можем да управляваме нещата още дълго. Какво да правим, госпожице Тагарт?

— Започнете да намалявате контрола.

— А?

— Започнете да отменяте данъците и наредбите.

— О, не, не, не! Това е немислимо!

— За кого?

— Искам да кажа, че не е сега моментът, госпожице Тагарт, не е сега моментът. Страната не е готова за това. Лично аз бих се съгласил с вас, аз съм свободолюбив човек, госпожице Тагарт, не жадувам за власт, но това е извънредно положение. Хората не са готови за свобода. Трябва да поддържахме силната ръка. Не можем да възприемем идеалистична теория, която...

— Тогава не ме питайте какво да правите — каза тя и стана.

— Но госпожице Тагарт...

— Не съм дошла тук да споря.

Вече беше стигнала вратата, когато той въздъхна и каза:

— Надявам се още да е жив.

Тя спря.

— Надявам се да не са направили нещо грубо.

Измина миг, преди да е в състояние да попита:

— Кой? — и да го произнесе като дума, а не като писък.

Той вдигна рамене, разтвори ръце и ги отпусна безпомощно.

— Вече не мога да удържам собствените си момчета. Нямам представа какво могат да се опитат да направят. Има една клика, фракцията на Ферис, Лоусън и Мийгс, които ме преследват повече от година, за да предприема по-силни мерки. По-твърда политика. Честно казано, искат да прибегна до терор. Да въведе смъртно наказание за граждански престъпления, за критици, дисиденти и други такива. Аргументът им е, че след като хората не искат да ни съдействат, трябва да ги насилим да го направят. Нищо няма да накара системата ни да работи, казват те, освен терора. И може да са прави, като гледам как се развиват нещата. Но Уесли не иска силна ръка, Уесли е миролюбив човек, либерал, както и аз. Опитваме се да държим хората на Ферис

под контрол, но... Разбирате ли, те са против това да се предаваме на Джон Голт. Не искат да се договаряме с него. Не искат и да го намерим. Не бих им давал шанс. Ако го намерят първи, ще... не мога да ви опиша какво могат да направят... това ме притеснява. Защо не отговаря? Защо изобщо не отговаря? Ами ако са го намерили и са го убили? Няма и да разбере... Така че се надявах да имате някакъв начин... някакви средства да разберете дали е още жив — гласът му изтъня до въпросителна.

Цялата ѝ съпротива срещу нахлуването на вцепеняващ ужас се въплъти в усилието да задържи гласа си също толкова твърд, колкото и коленете си, достатъчно дълго, за да каже „Не знам“ и да излезе от стаята.

* * *

Изад гнилите тръби на нещо, което някога е било щанд за зеленчуци на ъгъла, Дагни погледна крадешком назад по улицата: редките улични лампи я разделяха на отделни острови, тя можеше да види заложна къща на първия, кръчма на следващия, църква на последния и черните празнини между тях; тротоарите бяха празни; беше трудно да се прецени, но улицата изглеждаше празна.

Тя зави зад ъгъла с решителна крачка, после спря рязко и се послуша: беше трудно да каже дали необичайното напрежение в гърдите ѝ беше звукът от собствения ѝ пулс, със сигурност едва ли можеше да го различи от звука на далечна кола и от безжизненото шумолене на Ийст Ривър някъде наблизо; със сигурност обаче не чуваше човешки стъпки зад себе си. Тя разтърси рамене — наполовина разкършване, наполовина тръпка — и тръгна по-бързо. Ръждясал часовник в някаква неосветена дупка изкашля часа: четири сутринта.

Страхът от преследване не изглеждаше напълно реален, никакъв страх не можеше да ѝ се стори реален. Чудеше се дали неестествената лекота на тялото ѝ е напрегнатост или отпускане — то беше толкова вдървено, че тя го усещаше сякаш сведено до едно-единствено свойство: силата на движението. Умът ѝ беше недостижим, като двигател, оставен под автоматичния контрол на нещо абсолютно, което вече не може да се поставя под въпрос.

Ако гол куршум може да чувства, докато лети, точно това би почувствал, мислеше си тя — само движението и целта, нищо друго. Мислеше си го мъгляво, дистанцирано, сякаш собствената ѝ личност беше нереална; само думата „гол“ като че стигаше до нея: гол... лишен от всяка грижа, различна от целта... числото 367, номер на къща на Ийст Ривър, което съзнанието ѝ не спираше да повтаря, число, което толкова дълго си беше забранявала да помни.

Триста шейсет и седем, мислеше си тя, загледана в невидимия силует отпред, сред ъглестите форми на евтините пансиони, триста шейсет и седем... там живее... ако изобщо е жив... Спокойствието, дистанцията, увереността на стъпките ѝ идваха от сигурността, че това е едно „ако“, с което не може да съществува повече. Беше живяла с него в продължение на десет дни, нощите зад гърба ѝ бяха като една-единствена стъпка напред, която я беше довела до тази нощ, сякаш устремът, който подтикваше стъпките ѝ сега, идваше от онези стъпки, които бяха звучали без отговор в тунелите на терминала. Беше го търсила в тунелите, беше вървяла часове наред, нощ след нощ, часовете на смяната, в която някога беше работил, из подземните пасажи, платформи, работилници, по всяка извивка на изоставен коловоз, без да задава въпроси на никого, без да обяснява присъствието си. Беше вървяла без страх и надежда, подтиквана от чувство на отчаяна преданост, което беше почти като чувство на гордост.

Това чувство идваше от моментите, в които тя беше спирала, внезапно учудена, в някой тъмен подземен ъгъл, чувайки полуоформените думи в съзнанието си: това е моята железопътна компания — докато гледаше някоя арка, вибрираща от звука на далечни колелета; това е моят живот — докато чувстваше напрегнатата буца, в която се бяха превърнали всички потиснати в нея неща; това е моята любов — докато мислеше за човека, който може би беше някъде в тези тунели. Не може да има конфликт между тези три неща... В какво се съмнявам? Какво може да ни раздели, тук, където само той и аз можем да бъдем? После се сещаше отново за контекста на настоящето, тръгваше твърдо, изпитвайки същата нерушима лоялност, но при звука на други думи: забрани ми да те търся, може да ме съдиш, можеш да ме отхвърлиш... но с правото аз да съм жива, трябва да знам, че и ти си жив... трябва да те видя поне веднъж... без да спирам, без да говоря, без да те пипам, само да те видя... Не го видя. Изостави

търсенето си, когато забеляза любопитните, учудени погледи на работниците под земята, които следваха стъпките ѝ.

Беше свикала среща на железничарите от терминала, уж за да повдигне морала им, беше провела срещата два пъти, за да се срещне с всички поред, беше повторила все същата неразбираема реч, пламнала от срам заради празните общи приказки, които произнасяше, но и от гордост, че вече не усеща да има значение, беше наблюдавала изтощените, озверели лица на мъжете, които вече не се интересуваха дали им нареждат да работят, или да слушат безсмислени звуци. Не беше видяла лицето му сред техните.

— Всички ли присъстваха? — беше попитала тя бригадира.

— Да, така мисля — безразлично бе отговорил той.

Беше се мотала по входовете на терминала, наблюдавайки как хората идват на работа. Но имаше твърде много входове, а нямаше място, откъдето да може да наблюдава, без да я виждат — беше стояла в мокрия полумрак на блестящ от дъжда тротоар, притисната о стената на склад, с вдигната яка на палтото, докато капките дъжд падаха от периферията на шапката ѝ, беше стояла на открито на улицата, с ясното съзнание, че всеки поглед я разпознава и се чуди, че бдението ѝ е твърде опасно очевидно. Ако сред тях имаше човек на име Джон Голт, някой можеше да се досети за естеството на диренето ѝ... но ако нямаше Джон Голт... ако го нямаше в целия свят, мислеше си тя, вече нямаше опасност — нито пък свят.

Няма опасност, няма свят, мислеше си тя, докато вървеше по улиците сред копторите към къщата с номер 367, която беше — или пък не — негов дом. Чудеше се дали така се чувства човек, докато чака смъртна присъда: няма страх, няма гняв, няма загриженост, само ледена дистанцираност — като светлина без топлина, като познание без ценности.

Една консервена кутия се закачи за крака ѝ и звукът прокътня твърде силно и продължително, отразен от стените на един сякаш изоставен град. Улиците изглеждаха заличени от изтощение, не от покой, сякаш хората зад стените не спяха, а бяха припаднали от умора. Той трябва да се е прибрал от работа... ако работи... ако още има дом... Тя гледаше силуетите на копторите, ронещия се гипс, олющената боя, избледнелите табели на разпадащи се магазини с нежелани стоки по немити витрини, хлътнали, опасни за изкачване

стълби, невъзможни за носене дрехи — навсякъде разпадащи се, празни, изоставени, недовършени места, паметници на изгубена надпревара срещу двама врагове — липсата на време и липсата на сила. Тя си мислеше, че това е мястото, където той е живял дванайсет години, той, който притежаваше такава невероятна сила да осветява същността на човешкото съществуване.

Някакъв спомен се опитваше да си проправи път в нея, после изведнъж си го спомни: името му беше Старнсвил. Тя усети тръпката. Но това е Ню Йорк! — изкрещя на себе си тя, за да защити величието, което беше обичала; после се изправи с невъзмутима строгост пред присъдата, произнесена от ума ѝ: град, който го е оставил в тези коптори в продължение на дванайсет години беше обречен, осъден на бъдещето на Старнсвил.

После изведнъж това спря да има значение — тя почувства някакъв странен удар, като от внезапно настъпила тишина, чувство за пълна неподвижност, което тя сметна за някакъв вид спокойствие: видя номер 367 над вратата на стар пансион.

Мислеше си, че е спокойна, само дето времето изведнъж беше загубило своята непрекъснатост и бе натрошило възприятията ѝ на отделни парченца: тя осъзна момента, в който видя номера, после момента, в който погледна списъка на мухлясалата мъждива лампа в коридора и видя думите „Джон Голт, 5 ет., отзад“, надраскани с молив от нечия неграмотна ръка, после момента, в който спря в подножието на едно стълбище, погледна нагоре към чезнещите ъгли на парапета и изведнъж се облегна на стената, разтреперана от ужас, предпочитайки да не разбира нищо. После дойде моментът, когато почувства движението на крака си, сложен на първото стъпало, последван от един-единствен полет с лекота, от издигане без усилие, съмнение или страх, от пропадането на извитата стълба под нетрепващите ѝ крака, сякаш устремът на неустойимото ѝ издигане идваше от изправеното ѝ тяло, от позата на раменете ѝ, от вдигнатата ѝ глава и тържествуващата сигурност, че в момента на окончателното си решение тя нямаше да очаква катастрофата на живота си там, на края на стълбата, за чието изкачване ѝ бяха необходими трийсет и седем години.

На върха тя видя тесен коридор, чиито стени се събираха към неосветена врата. Чу дъските на пода да скърцат в тишината под стъпките ѝ. Усети натиска на пръста си върху звънеца и чу звука му в

непознатото пространство отвъд. Чакаше. Чу краткото пропукване на дъска, но то идваше от долния етаж. Чу рева на влекач някъде в реката. После осъзна, че е пропуснала някакъв период от време, защото следващият момент, който преживя, не беше като пробуждане, а като раждане: сякаш два звука я издърпаха от празнотата — стъпките зад вратата и звука от ключ — но тя като че не беше там до момента, когато пред нея вече нямаше врата, а фигурата на прага беше Джон Голт, застанал небрежно в собствения си коридор, облечен в панталон и риза, с тяло, наведено леко към светлината зад него.

Тя знаеше, че очите му улавят момента, после преминават набързо през миналото и бъдещето му, че светкавичен изчислителен процес ги подчинява на съзнателния му контрол, и докато една гънка на ризата му мръдна в ритъм с дъха му, той вече знаеше резултата — а резултатът беше лъчиста усмивка за добре дошла.

Тя не можеше да помръдне. Той я грабна за ръката, дръпна я в стаята, тя усети натиска на устните му, слабото му тяло през палтото си, станало изведнъж твърдо и непознато. Видя смеха в очите му, усети допира на устните му отново и отново, отпусна се в ръцете му, задъхана така, сякаш не беше дишала през всичките пет етажа стълби, лицето ѝ беше притиснато в ъгъла между врата и рамото му, за да го задържи, да го задържи в ръцете си, с пръстите си, с кожата на бузата си.

— Джон... жив си... — само това можа да каже.

Той кимна, сякаш знаеше какво искаха да му разкажат тези думи. После вдигна шапката ѝ, която беше паднала на пода, свали палтото ѝ и го сложи настрани, погледна фината ѝ, трепереща фигура, с пламъче на одобрение в погледа, ръката му премина по впитото синьо поло, което придаваше на фигурата ѝ крехкостта на ученичка и напрежението на боец.

— Следващия път, когато се видим — каза той, — облечи бяло. И то ще изглежда чудесно.

Тя осъзна, че е облечена така, както никога не се появява публично — както си беше облечена вкъщи през безсънната си нощ. Засмя се, открила отново способността да се смее: беше очаквала да каже всичко, само не и това.

— Ако има следващ път — спокойно добави той.

— Какво... какво искаш да кажеш?

Той отиде до вратата и я заключи.

— Седни — подкани я той.

Тя остана права, но огледа стаята, на която така и не беше обърнала внимание: дълга, гола мансарда с легло в единия край и газова печка в другия, няколко дървени мебели, голи дъски, които подчертаваха дължината на пода, една-единствена лампа, запалена на бюрото, затворена врата в сенките отвъд кръга светлина — и Ню Йорк от другата страна на огромен прозорец, простор от правоъгълни сгради и разпръснати светлини, с кулата на „Тагарт“ в далечината.

— Сега ме слушай внимателно — каза той. — Мисля, че имаме около половин час. Знам защо си дошла тук. Казах ти, че ще бъде трудно да устоиш и че вероятно ще се пречупиш. Не съжалявай. Виждаш ли? И аз не мога да съжалявам. Но сега трябва да знаем как да действваме оттук нататък. След около половин час агентите на мародерите, които са те проследили, ще бъдат тук, за да ме арестуват.

— О, не! — простена тя.

Дагни, който и от тях да има остатъци от човешка проникателност, ще разбере, че не си една от тях, че ти си последната им връзка с мен, и няма да те изпуска от поглед — или от погледа на шпионите си.

— Не ме следяха! Гледах...

— Няма как да го забележиш. Промъкването е нещо, в което са специалисти. Който и да те е проследил, в момента докладва на шефовете си. Присъствието ти в този район, по това време, моето име в списъка долу, фактът, че работя в твоята компания — това е достатъчно дори и за тях, за да направят връзката.

— Тогава да се махаме!

Той поклати глава.

— Сигурно вече са обградили сградата. Преследвачът ти е бил упълномощен да мобилизира всеки полицаи в района. Сега искам да знаеш какво ще трябва да направиш, когато дойдат тук. Дагни, имаш само един шанс да ме спасиш. Ако не си разбрала напълно какво казах по радиото за човека по средата, сега ще го разбереш. Няма среда, в която да застанеш. А не можеш да застанеш и на моя страна, не и докато сме в ръцете им. Сега трябва да застанеш на тяхна страна.

— Какво?

— Трябва да застанеш на тяхна страна изцяло, толкова последователно и шумно, колкото възможностите ти да подвеждаш позволяват. Трябва да действаш като една от тях. Трябва да се държиш като най-злия ми враг. Ако го направиш, ще имаме шанс да се измъкнем живи. Имат нужда от мен твърде много, ще стигнат до всякакви крайности, преди да стигнат до това да ме убият. Каквото и да изтръгват от хората, могат да го изтръгнат само с помощта на ценностите на жертвите — но няма моя ценност, с която да могат да ме заплашат. Но ако заподозрат дори съвсем леко какво представляваме един за друг, те ще те подложат на мъчения — физически мъчения, искам да кажа — пред очите ми, след по-малко от седмица. Няма да чакам това да стане. При първото споменаване за мъчения върху теб ще се самоубия и ще ги спра на място.

Каза го спокойно, с все същия безразличен, практичен и пресметлив глас, както и останалото. Тя знаеше, че наистина го мисли и че има право: виждаше по какъв начин само тя можеше да успее да го унищожи — там, където цялата сила на враговете му щеше да се провали. Той видя неподвижния ѝ поглед, поглед на разбиране и ужас. Кимна с лека усмивка.

— Не трябва да ти казвам, че ако го направя, то няма да е акт на саможертва. Няма да искам да живея при техните условия, няма да искам да им се подчинявам, нито пък да те видя как изтърпяваш едно доста разтеглено убийство. След това няма да има никакви ценности, които да търся, а аз не искам да съществувам без ценности. Не е необходимо да ти казвам, че не дължим никакъв морал на онези, които ни държат на прицел. Така че използвай цялата способност за измама, която можеш да мобилизираш, но ги убеди, че ме мразиш. Тогава ще имаме шанс да останем живи и да се измъкнем — не знам кога или как, но знам, че съм свободен да действам. Ясно ли е?

Тя се насили да вдигне глава, да погледне право в него и да кимне.

— Когато дойдат — каза той, — кажи им, че си се опитала да ме откриеш за тях, че си заподозряла нещо, когато си видяла името ми във ведомостта за заплати, и си дошла тук да провериш.

Тя кимна.

— Аз ще се инатя да призная самоличността си — те може да познаят гласа ми, но аз ще се опитам да отрека — така че ти ще им

кажеш, че аз съм онзи Джон Голт, когото търсят.

Отне ѝ няколко секунди повече, но кимна отново.

— След това ще изискаш — и ще приемеш — наградата от петстотин хиляди долара, която са предложили за залавянето ми.

Тя притвори очи, после кимна.

— Дагни — бавно каза той, — няма начин да служим на собствените си ценности при тяхната система. Рано или късно, независимо дали го искаш или не, те трябва да те доведат до момент, в който единственото нещо, което да можеш да направиш за мен, е да се обърнеш против мен. Събери силите си и го направи — и тогава ще спечелим този половин час, а може би и бъдещето.

— Ще го направя — обеща тя, после добави: — Ако това ще стане.

— Ще стане. Не съжалявай. Аз не съжалявам. Не си видяла същността на враговете ни. Сега ще я видиш. Ако аз трябва да съм залогът за демонстрацията, която ще те убеди, готов съм да стана залог и да те спечеля обратно от тях, веднъж и завинаги. Нали не искаше да чакаш повече? О, Дагни, Дагни, нито пък аз!

Начинът, по който я държеше, по който я целуваше, я караше да се чувства така, сякаш всяка стъпка, която е направила, всяка опасност, всяко съмнение, дори предателството ѝ спрямо него — ако това изобщо беше предателство, — сякаш всичко това ѝ даваше тържествено право върху този момент. Той видя борбата по лицето ѝ, напрежението на невярващия протест срещу самата нея и тя чу гласа му през косата си, притисната към устните му:

— Не мисли за тях сега. Никога не мисли за болка, опасност или врагове дори и миг повече, отколкото е необходимо, за да се пребориш с тях. Ти си тук. Това е нашето време, нашият живот, не техните. Не се бори да си нещастна. Щастлива си.

— Дори и с риска да те унищожа? — прошепна тя.

— Няма. Но — да, дори и така. Не мислиш, че това е безразличие, нали? Нима безразличие те пречупи и те доведе тук?

— Аз... — и тогава силата на истината я накара да притисне устните му до своите, а после да хвърли думите в лицето му: — Не ме интересуваше дали някой от нас ще оцелее след това, просто исках да те видя поне веднъж!

— Щях да бъда разочарован, ако не беше дошла.

— Знаеш ли какво беше да чакам, да се боря, да отлагам с още един ден, после още един, после...

Той се разсмя.

— Дали знам? — меко каза той.

Ръката ѝ се отпусна в безпомощен жест: мислеше за неговите десет години.

— Когато чух гласа ти по радиото — продължи тя, — когато чух най-великото твърдение, което някога... Не, нямам право да ти кажа какво си помислих.

— Защо не?

— Мислиш, че не съм го приела.

— Ще го приемеш.

— Оттук ли говореше?

— Не, от долината.

— И после се върна в Ню Йорк?

— На следващата сутрин.

— И си тук оттогава насам?

— Да.

— Чу ли призивите, които ти изпращаха всяка нощ?

— Разбира се.

Тя огледа бавно стаята, очите ѝ преминаха от кулите на града отвъд прозореца към дървените греди на тавана, после към напукания гипс на стените и към металните тръби на леглото му.

— Бил си тук през цялото това време — каза тя. — Живял си тук дванайсет години... тук... по този начин...

— По този начин — повтори той и отвори една врата в дъното на стаята. Тя ахна: дългото, ярко осветено пространство без прозорци отвъд прага, затворено в черупка от меко проблясващ метал, като малка бална зала на борда на подводница, беше най-модерната лаборатория, която беше виждала.

— Влизай — с широка усмивка каза той. — Вече не се налага да пазя никакви тайни от теб.

Сякаш прекосяваше границата към друга вселена. Гледаше сложното оборудване, блещукащо на ярката, разсеяна светлина, към мрежите от кабели, черната дъска, издраскана с математически формули, към дългите редици предмети, оформени от безмилостната дисциплина на целенасочеността — а после обратно към огънатите

дъски и ронещия се гипс на мансардата. Или едното, или другото, мислеше си тя; това е изборът, пред който е изправен светът: човешка душа на фона на едното или на другото.

— Искаше да знаеш къде работя единайсет месеца от годината — каза той.

— И всичко това — попита тя и посочи лабораторията — със заплатата на — посочи и мансардата — общ работник?

— О, не! От хонорарите, които Мидас Мълиган ми плаща за електроцентралата, за лъчевия щит, за радиопредавателя и за още това-онова.

— Тогава... защо ти трябва да работиш като железничар?

— Защото никакви пари, спечелени в долината, не могат да се харчат навън.

— Откъде взе това оборудване?

— Аз го проектирах. Леярната на Андрю Стоктън го произведе. — Той посочи към един скромен предмет с размерите на радиошкаф в ъгъла на стаята: — Там е двигателят, който искаше — и се разсмя на нейното удивление, на неволния ѝ скок напред, — не си давай труд да го проучваш, така или иначе сега няма да им го дадеш.

Тя гледаше вторачено блестящите метални цилиндри и блещукащите намотки, които напомняха за ръждясалия силует, който почиваше като свещена реликва в стъклен ковчег в едно подземие на терминала на „Тагарт“.

— Доставя ми собствено електричество за лабораторията — каза той. — Никой не се налага да се чуди защо един общ работник използва такива фантастични количества електричество.

— Но ако намерят това място...

Той се изсмя:

— Няма.

— От колко време... — тя спря; този път не се задъха — онова, с което се сблъска, можеше да се посрещне единствено с миг на пълна вътрешна неподвижност: на стената, зад ред машини, тя видя снимка, изрязана от вестник — тя, с панталон и риза, застанала до локомотива при откриването на линията „Джон Голт“, с вдигната глава и усмивка, изразяваща контекста, значението и слънчевата светлина на този ден. Един стон беше единственият ѝ отговор, когато се извърна към него, но изразът на лицето ѝ беше същият като на снимката.

— Аз бях символът на онова, което искаше да разрушиш в света — каза той. — Но ти беше символът на онова, което аз исках да постигна — той посочи снимката. — Хората очакват да се чувстват така веднъж или два пъти в живота си, по изключение. Но аз, аз реших да избира това като нещо постоянно и нормално.

Погледът му, ведрата сила на очите и ума му правеха всичко това реално за нея — сега, в този момент, в пълния му контекст, в този град. Когато я целуна, тя осъзна, че ръцете им, с които се обгръщаха един друг, държаха най-великия им триумф, че това беше реалността, недокосната от болка или страх, реалността на Петия концерт на Хали, че това беше наградата, която бяха искали, за която се бяха борили и която бяха спечелили.

Звънецът на вратата се обади.

Първата ѝ реакция беше да се отдръпне, неговата — да я задържи по-силно и дълго. Когато вдигна глава, той се усмихваше. Каза само:

— Сега е времето да не се боим.

Тя го последва обратно в мансардата. Чу вратата на лабораторията да се заключва зад тях. Той ѝ подаде мълчаливо палтото, изчака да закопчае колана и да сложи шапката си, после отиде до входната врата и я отвори.

Трима от четиримата мъже, които влязоха, бяха мускулести фигури във военни униформи, всеки с по два пистолета на кръста, с широки, безформени лица и очи, лишени от проникателност.

Четвъртият, командирът им, беше крехък цивилен със скъпо палто, малки мустачки, бледосини очи и с маниерите на интелектуалец от ония, които се занимават с връзки с обществеността. Той премигна към Голт, към стаята, направи крачка напред, спря, направи още една и пак спря.

— Да? — каза Голт.

— Вие ли сте... Джон Голт? — твърде високо попита той.

— Така се казвам.

— Вие ли сте онзи Джон Голт?

— Кой?

— Говорихте ли по радиото?

— Кога?

— Не му позволявайте да ви заблуждава — металният глас беше на Дагни и беше насочен към командира. — Той е Джон Голт. Ще предам доказателството в щаба. Можете да действате.

Голт се обърна към нея като към непозната.

— Ще ми кажете ли сега коя сте и какво търсите тук?

Лицето ѝ беше празно, като лицата на войниците.

— Името ми е Дагни Тагарт. Искях да се уверя, че вие сте човекът, когото цялата страна търси.

Той се обърна към командира.

— Добре — каза той. — Аз съм Джон Голт, но ако искате изобщо да ви отговарям, махнете си доносника от мен — той посочи Дагни.

— Господин Голт! — викна онзи с огромна приветливост. — За мен е чест да се запозная с вас, чест и привилегия! Моля ви, господин Голт, не ни разбирайте погрешно, ние сме готови да угодим на вашите желания, не, разбира се, че не трябва да говорите с госпожица Тагарт, ако не искате, тя само се опитваше да изпълни патриотичния си дълг, но...

— Казах ви да я разкарате от мен.

— Ние не сме ваши врагове, господин Голт, уверявам ви, че не сме ваши врагове — той се обърна към Дагни. — Госпожице Тагарт, оказахте неоценима услуга на народа. Заслужихте най-висшата форма на обществена благодарност. Позволете ни да поемем оттук — успокоителните движения на ръцете му я избутваха назад, извън полезрението на Голт.

— А сега какво искате? — попита Голт.

— Народът ви чака, господин Голт. Искаме само шанс да разпръснем недоразуменията. Само шанс да си съдействаме — облечената му в ръкавица ръка махаше към тримата мъже; дъските на пода працияха, докато те мълчаливо отваряха чекмеджетата и шкафовете; претърсваха стаята. — Духът на нацията ще се възроди утре сутрин, господин Голт, когато научат, че сме ви открили.

— Какво искате?

— Просто да ви поздравя от името на народа.

— Арестуван ли съм?

— Защо да мислим с такива старомодни термини? Работата ни е само да ви придружим безопасно до върховния съвет на държавните ръководители, където присъствието ви е спешно необходимо — той

спря за момент, но не получи отговор. — Върховните ръководители на страната биха желали да разговарят с вас — просто да разговарят и да постигнат приятелско разбирателство.

Войниците вадеха само дрехи и кухненски принадлежности; нямаше писма, нямаше книги, дори и вестник, сякаш в стаята живееше неграмотен човек.

— Нашата цел е само да ви помогнем да заемете полагащото ви се място в обществото, господин Голт. Изглежда, не разбирате собствената си обществена стойност.

— Напротив.

— Тук сме само за да ви защитим.

— Заключено! — обяви един войник, като удари с юмрук по вратата на лабораторията.

Началникът пусна подкупваща усмивка.

— Какво има зад тази врата, господин Голт?

— Частна собственост.

— Бихте ли я отворили, моля?

— Не.

Командирът разпери ръце в жест на наранена безпомощност.

— За съжаление, ръцете ми са вързани. Заповеди. Трябва да влезем в тази стая.

— Влизайте.

— Това е само формалност, проста формалност. Няма причина нещата да не се уредят приятелски. Няма ли да ми съдействате, моля?

— Казах не.

— Сигурен съм, че не бихте желали да прибягваме до... ненужни средства — отговор не последва. — Имаме властта да разбием тази врата, но, разбира се, не бихме желали да го правим — отново зачака, но не получи отговор. — Разбийте бравата! — сопна се той към един от войниците.

Дагни погледна лицето на Голт. Той стоеше безучастно, с изправена глава, тя видя невъзмутимите черти на профила му, очите му, насочени към вратата. Бравата беше малка, квадратна плочка от полирана мед, без дупки или механизъм. Мълчанието и внезапната неподвижност на тримата здравеняци бяха неволни, докато касоразбиваческите инструменти в ръцете на четвъртия продължаваха да стържат внимателно по дървото на вратата. Дървото подаде лесно и

започнаха да падат малки тресчици, чийто звук се усилваше от мълчанието и се чуваше като стрелба на далечен пистолет. После лостът на взломаджията стигна до медната плочка, чуха лек шум зад вратата, не по-силен от въздишката на уморен ум. След минута бравата падна и вратата отстъпи назад с няколко сантиметра.

Войникът отскочи назад. Командирът се приближи, с неравни, като хълцане, стъпки, и отвори вратата докрай. Изправиха се пред черна дупка с непознато съдържание, пълна с безмилостна тъмнина. Спогледаха се, после погледнаха Голт — той не мръдна, стоеше и гледаше тъмнината.

Дагни ги последва, когато пристъпиха през прага, предшествани от лъчите на фенерчетата си. Пространството отгатък беше дълга метална черупка, празна, с изключение на купчините прах по пода — странен, сивкавобял прах, който сякаш идваше от руини, необезпокоявани от векове. Стаята изглеждаше мъртва като празен череп.

Тя се извърна, за да не им позволи да видят по лицето ѝ крещящия спомен за това, което представляваше този прах преди няколко минути. Не се опитвай да отвориш тази врата, беше ѝ казал той при входа на електроцентралата в Атлантида... ако се опиташ да я разбиеш, машините вътре ще се сринат в купчина боклук много преди вратата да подаде... Не се опитвай да отвориш тази врата, мислеше си тя, но знаеше, че онова, което вижда сега, е видимата форма на твърдението: не се опитвай да насилваш ума си.

Мъжете се отдръпнаха мълчаливо и продължиха да се оттеглят към външната врата, после спряха несигурно, един след друг, на различни места в мансардата, сякаш изоставени там от отлив.

— Е — каза Голт, като посегна за палтото си и се обърна към началника, — да вървим.

* * *

Три етажа на хотел „Уейн-Фолкленд“ бяха евакуирани и превърнати във военен лагер. Пазачи с автомати стояха на всеки ъгъл на дългите коридори с кадифени пътеки. Стражи с щикове стояха по площадките на аварийните стълбища. Вратите на асансьорите на

петдесет и деветия, шейсетия и шейсет и първия етаж бяха заключени; само една врата и един асансьор бяха оставени като единствен път за достъп, пазени от войници в пълно бойно снаряжение. Странно изглеждащи хора бродеха из салоните, ресторантите и магазините на приземния етаж: дрехите им бяха твърде нови и твърде скъпи, неуспешна имитация на обичайните посетители на хотела, камуфлаж, съсипан от факта, че дрехите не пасваха на мускулестите фигури и бяха допълнително деформирани от подутини на места, на които дрехите на бизнесмените нямат причина да се подуваат, за разлика от тези на гангстерите. Групи пазачи с автомати „Томпсън“ стояха на всеки вход и изход на хотела, както и по стратегическите прозорци на околните улици.

В центъра на този лагер, на шейсетия етаж, в помещенията, които бяха познати като президентския апартамент на хотел „Уейн-Фолкленд“, сред сатенени завеси, кристални полилеи и скулптурни гирлянди, Джон Голт, облечен в панталон и риза, седеше в обсипано с брокат кресло, с крак, изтегнат върху кадифена възглавничка, с кръстосани зад главата ръце, и гледаше в тавана.

Тъкмо в тази поза го завари господин Томпсън, когато четиримата пазачи, застанали пред вратата на президентския апартамент от пет сутринта, я отвориха в единайсет, за да го пропуснат, и я затвориха отново. Господин Томпсън изпита лек пристъп на безпокойство, когато изщракването на ключалката отрязва пътя му за бягство и го остави сам със затворника му. Но той си спомняше заглавията на вестниците и гласовете по радиото, които съобщаваха от ранни зори: „Джон Голт е намерен! Джон Голт е в Ню Йорк! Джон Голт се присъедини към каузата на народа! Джон Голт е на разговор с ръководителите на страната, работи за бързо разрешаване на проблемите ни!“ — и се насили да чувства, че наистина го вярва.

— Виж ти, виж ти! — весело каза той и тръгна към креслото. — Значи вие сте младият човек, който започна целия този шум. — О! — изведнъж каза той, когато погледна от по-близо тъмните зелени очи. — Е, аз... ужасно съм доволен да се запознаем, господин Голт, ужасно съм доволен. Аз съм господин Томпсън.

— Приятно ми е — каза Голт.

Господин Томпсън се тръшна в един стол, рязкото движение предполагаше ведро отношение на бизнесмен.

— Сега да не вземете да си помислите, че сте арестуван или някаква подобна глупост — той посочи стаята. — Това не е затвор, както можете да видите. Виждате, че към вас се отнасят както трябва. Вие сте велик човек, много велик човек, и ние го знаем. Просто се чувствайте като у дома си. Можете да поискате каквото ви хрумне. Уволнете всеки мързеливец, който не ви се подчинява. И ако не харесате някое от момчетата от армията навън, просто ми кажете — и ще пратим друг да го замени.

Той млъкна очаквателно, но не получи отговор.

Единствената причина да ви доведем тук е само защото искаме да говорим с вас. Нямахме да го направим така, но не ни оставихте избор. Продължихте да се криете. А ние искахме само шанс да ви кажем, че сте ни разбрали напълно погрешно — той разтвори ръце с обезоръжаваща усмивка. Очите на Голт го наблюдаваха безмълвно. — Произнесохте една реч... Човече, какъв оратор сте само! Направихте нещо на страната — не знам какво или защо, но го направихте. Хората като че ли искат нещо, което вие имате. Но си мислехте, че ще му се съпротивяваме до смърт, нали? Точно тук грешите. Няма. Лично аз мисля, че голяма част от речта беше смислена. Да, господине, точно така. Разбира се, не съм съгласен чак с всяка дума, която казахте, но какво пък, не очаквате да се съгласим с всичко, нали? Различни мнения — ето какво движи света. Аз винаги съм готов да променя мнението си. Отворен съм за всякакъв спор.

Той се наведе напред подканващо, но не получи отговор.

— Светът е в ужасна бъркотия. Точно както казахте. Тук съм съгласен с вас. Имаме общ възглед. Можем да започнем оттук. Нещо трябва да се направи по въпроса. Аз исках само... Вижте — изведнъж викна той — защо не ме оставите да говоря с вас?

— Вие говорите.

— Аз... така де... знаете какво искам да кажа.

— Напълно.

— Е?... Така де, какво имате вие да кажете?

— Нищо.

— А?!

— Нищо.

— Стига де!

— Не съм искал да говоря с вас.

— Но... ама чакайте! Ние имаме да обсъждаме много неща!

— Аз нямам.

— Вижте — каза господин Томпсън след кратка пауза, — вие сте човек на действието. Практичен човек. И то какъв! Каквото и друго да не разбирам за вас, в това съм сигурен. Не е ли така?

— Дали съм практичен? Да.

— Е, добре, както и аз. Можем да говорим направо. Можем да сложим картите си на масата. Каквото и да преследвате, предлагам ви сделка.

— Винаги съм отворен за сделка.

— Знаех си! — триумфално извика господин Томпсън и удари с юмрук коляното си. — Казах им, на всичките ония интелектуални теоретици като Уесли!

— Винаги съм отворен за сделка — с всеки, който има ценност, която да ми предложи.

Господин Томпсън не беше сигурен защо се забави за миг, преди да отговори.

— Добре, напиши си чека, брат, напиши си чека!

— Какво имате, което да можете да ми предложите?

— Ами всичко!

— Например?

— Каквото кажете. Не сте ли чу ли късовълновите ни излъчвания за вас?

— Чух ги.

— Казахме, че ще приемем всичките ви условия, каквито и да са. И наистина е така.

— Не чухте ли как казах по радиото, че нямам условия, за които да се пазаря? И наистина е така.

— Ама вижте, не сте ни разбрали правилно! Мислехте, че ще се борим с вас. Но няма. Не сме толкова сковани. Готови сме да приемем идеята ви. Защо не отговорихте на призивите ни и не дойдохте да говорим?

— Че защо да го правя?

— Защото... защото искахме да говорим с вас в името на страната.

— Не признавам правото ви да говорите от името на страната.

— Я слушайте, не съм свикнал да... Е, добре, защо просто не ме изслушате?

— Слушам.

— Страната е в ужасно състояние. Хората умират от глад и се предават, икономиката се разпада, никой не произвежда вече. Не знаем какво да направим по въпроса. Вие знаете. Знаете как да накараме нещата да работят. Добре, готови сме да отстъпим. Искаме да ни кажете какво да правим.

— Казах ви какво да правите.

— Какво?

— Да се разкарате.

— Това е невъзможно! Това е фантастично! Това е немислимо!

— Виждате ли? Казах ви, че няма какво да обсъждаме.

— Ама чакайте! Чакайте! Да не стигаме до крайности! Винаги има средно положение. Не можете да получите всичко. Ние не... хората не са готови за това. Не можете да очаквате да изкараме от релсите държавната машина. Трябва да съхраним системата. Но сме готови да я поправим. Ще променим всичко, което кажете. Не сме твърдоглави, теоретизиращи догматици, гъвкави сме. Ще направим каквото кажете. Ще ви дадем картбланш. Ще ви съдействаме. Ще направим компромис. Ще делим наполовина. Ние ще си запазим политическата сфера и ще ви дадем пълна власт върху икономиката. Ще ви предадем производството на страната, ще ви подарим цялата икономика. Вие ще я управлявате както решите, вие ще издавате заповедите и директивите, и ще имате организираната мощ на държавата на ваше разположение, за да приложите решенията си. Ще ви се подчиним, всички, от мен и надолу. В областта на производството ще правим всичко, което кажете. Вие ще сте... икономическият диктатор на нацията!

Голт избухна в смях. Именно простото веселие на смеха шокира господин Томпсън.

— Какво ви става?

— Значи това е вашата идея за компромис, така ли?

— Какво...? Не ми се смейте така! Май не ме разбрахте. Предлагам ви работата на Уесли Мауч — и няма нищо по-голямо, което някой да може да ви предложи! Ще бъдете свободен да правите каквото решите. Ако не ви харесват наредбите — оттеглете ги. Ако

искате по-високи печалби и по-ниски надници — наредете. Ако искате специални привилегии за големите магнати — дайте ги. Ако не харесвате синдикатите — разпуснете ги. Ако искате свободна икономика, наредете на хората да бъдат свободни! Играйте както искате. Но подкарайте нещата. Организирайте страната. Накарайте хората отново да работят. Накарайте ги да произвеждат. Върнете хората си, тези с мозъците. Поведете ни към мирна, научна, промишлена епоха на просперитет.

— Под дулото на пистолет?

— Ама вижте, аз... Какво му е толкова смешното, по дяволите?

— Кажете ми само едно: ако вие можете да се преструвате, че не сте чули и една дума от това, което казах по радиото, какво ви кара да мислите, че аз ще съм готов да се преструвам, че не съм я казал?

— Не знам какво искате да кажете! Аз...

— Стига. Беше просто реторичен въпрос. Първата част от него отговаря на втората.

— А?

— Аз не играя такива игри, брат — ако ви е нужен превод.

— Да не искате да кажете, че отхвърляте предложението ми?

— Да.

— Но защо?

— Отне ми три часа по радиото, за да ви кажа защо.

— Ама това е само теория! Аз говоря за бизнес. Предлагам ви най-великата работа в света. Ще ми кажете ли какво не ѝ е наред?

— Онова, което три часа ви разправях, беше, че няма да стане.

— Вие можете да направите така, че да стане.

— Как?

Господин Томпсън разпери ръце.

— Не знам. Ако знаех, нямаше да дойда при вас. Вие трябва да измислите. Вие сте индустриалният гений. Вие можете да разрешите всичко.

— Казах, че не може да стане.

— Вие можете да го направите.

— Как?

— Някак си. — Той чу кикота на Голт и добави: — Защо не? Просто ми кажете, защо не?

— Добре, ще ви кажа. Искате да бъда икономически диктатор?

— Да!

— И ще се подчините на всяка моя заповед?

— Безпрекословно!

— Тогава започнете с отмяната на всички данъци върху дохода.

— О, не! — извика господин Томпсън и скочи на крака. — Не можем да направим това! Това е... това няма нищо общо с производството. Това е в областта на разпределението. Как ще плащаме на държавните служители?

— Уволнете държавните си служители.

— О, не! Това е политика! Не е икономика! Не можете да се месите в политиката! Не можете да имате всичко!

Голт кръстоса крака на възглавницата и се настани по-удобно в брокатеното кресло.

— Искате ли да продължим разговора? Или разбрахте мисълта ми?

— Аз само... — той спря.

— Доволен ли сте, че аз разбрах вашата?

— Вижте — умолително каза господин Томпсън и седна обратно на ръба на стола си, — не искам да спорим. Не съм добър в дебатите. Аз съм човек на действието. Няма време. Знам единствено, че имате ум. Точно такъв, какъвто ни трябва. Можете да постигнете всичко. Можете да накарате нещата да работят, стига да искате.

— Добре, да го кажа по вашия начин: не искам. Не искам да бъда икономически диктатор, дори и колкото да издам заповедта хората да бъдат свободни, която всяко рационално човешко същество би хвърлило в лицето ми, защото би разбрало, че правата му не се държат, дават или получават по ваше или мое позволение.

— Кажете ми — каза господин Томпсън, гледайки го замислено — какво целите?

— Казах ви по радиото.

— Не разбирам. Казахте, че го правите за собствения си себичен интерес — това мога да разбера. Но какво можете да искате в бъдещето, което не можете да получите сега, от нас, на тепсия? Мислех, че сте егоист — и практичен човек. Предлагам ви празен чек за всичко, което поискате, а вие ми казвате, че не го искате. Защо?

— Защото зад празния ви чек не стои нищо.

— Какво?

— Защото нямате ценност, която да ми предложите.

— Мога да ви предложа всичко, което поискате. Само го назовете.

— Вие го назовете.

— Е добре, вие говорите много за богатство. Ако искате пари, за три живота не можете да изкарате толкова, колкото мога да ви предложа аз за минута, за тази минута, в брой. Искате ли един милиард долара — един цял милиард?

— Който аз ще трябва да произведа, за да ми го дадете?

— Не, направо от държавната хазна, в нови, чисти банкноти... или дори в злато, ако предпочитате.

— И какво ще си купя с тях?

— Ама вижте, когато страната се изправи отново на крака...

— Тоест когато аз я изправя на крака?

— Добре де, ако искате да управлявате нещата по вашия начин, ако търсите власт, аз ви гарантирам, че всеки мъж, жена и дете в страната ще се подчинява на заповедите ви и ще прави каквото пожелаете.

— След като аз ги науча да го правят?

— Ако искате нещо за своята банда — за всички онези, които изчезнаха — работни места, позиции, авторитет, данъчни изключения, всякакви специални услуги — само ги назовете и те ще ги получат.

— След като аз ги върна?

— Ама какво, за Бога, искате?

— А вие за какво сте ми?

— А?

— Какво можете да ми предложите и аз да не мога да го получа без вас?

В очите на господин Томпсън се появи друг поглед, сякаш беше приклещен, но все пак той за пръв път погледна право към Голт и каза бавно:

— Без мен няма да можете да излезете от тази стая.

Голт се усмихна.

— Вярно.

— Няма да можете да произведете нищо. Можете да умрете от глад тук.

— Вярно.

— Добре, не виждате ли? — пресилената приветливост се върна в гласа на господин Томпсън, сякаш намекът можеше спокойно да бъде забравен с хумор. — Това, което мога да ви предложа, е вашият живот.

— Това е нещо, което не можете да предлагате, господин Томпсън — меко каза Голт.

Нещо в гласа му накара господин Томпсън да го погледне стреснато, после да побърза да отклони поглед: усмивката на Голт изглеждаше почти дружеска.

— Сега — каза Голт — разбирате ли какво исках да кажа: че една нула не може да държи ипотека върху живота? Аз би трябвало да ви дам подобна власт — а аз няма да го направя. Отстраняването на заплахата не е заплащане, отрицанието на отрицанието не е награда, оттеглянето на въоръжените ви хулигани не е поощрение и предложението да не ме убие не е ценност.

— Кой... кой е казал нещо за убиване?

— Че кой е говорил за друго? Ако не ме държахте тук под прицел, под смъртна заплаха, нямаше изобщо да имате шанс да говорите с мен. И оръжията ви могат да постигнат само това. Не плащам за отменяне на заплахи. Не откупувам живота си от никого.

— Това не е вярно — ведро каза господин Томпсън. — Ако си счупите крака, бихте платили на доктор да го оправи.

— Не и ако той го е счупил — той се усмихна на мълчанието на Томпсън. — Аз съм практичен човек, господин Томпсън. Не мисля, че е практично да работя с личност, чието единствено препитание е да ми троши костите. Не мисля, че е практично да се поддържа рекетът.

Господин Томпсън погледна замислено, после поклати глава.

— Не мисля, че сте практичен — каза той. — Практичният човек не пренебрегва фактите от реалността. Той не си губи времето с желани нещата да са различни или да се опитва да ги промени. Той приема нещата такива, каквито са. Държим ви. Това е факт. Независимо дали ви харесва, или не, това е факт. Трябва да се съобразите с него.

— Съобразявам се.

— Искам да кажа, че трябва да сътрудничите. Трябва да признаете съществуващата ситуация, да я приемете и да се нагодите към нея.

— Ако имахте отравяне на кръвта, щяхте ли да се нагодите към него, или щяхте да действате, за да го промените?

— О, това е различно! Това е физическо!

— Значи физическите факти могат да се коригират, а вашите капризи — не?

— А?

— Искате да кажете, че физическата природа може да се нагоди към човека, а вашите капризи са над природните закони и хората трябва да се нагаждат към вас?

— Искам да кажа, че предимството е на моя страна.

— И носи пистолет.

— Забравете пистолетите! Аз...

— Не мога да забравя факт от реалността, господин Томпсън. Би било непрактично.

— Добре тогава: аз държа пистолета. Какво ще направите?

— Ще се съобразя. Ще ви се подчиня.

— Какво?

— Ще направя каквото ми наредите.

— Наистина ли?

— Наистина. Буквално. — Той видя как нетърпението по лицето на господин Томпсън бавно се стопи под удивен поглед. — Ще извърша всяко движение, което ми наредите. Ако ми наредите да се преместя в кабинета на икономическия диктатор, ще се преместя. Ако ми наредите да седна на бюро, ще го направя. Ако ми наредите да издам директива, ще издам точно директивата, която ми наредите.

— Но аз не знам какви директиви да се издават!

— Нито пък аз.

Последва дълга пауза.

— Е? — каза Голт. — Какви са вашите заповеди?

— Искам да спасите икономиката на страната!

— Не знам как да я спася.

— Искам да намерите начин!

— Не знам как да го намеря.

— Искам да мислите!

— И как пистолетът ви ще ме накара да мисля, господин Томпсън?

Господин Томпсън го погледна мълчаливо и Голт видя в свитите му устни, в щръкналата брадичка, в стеснените очи израз на млад хулиган, който всеки момент ще произнесе философския довод, изразен с изречението: сега ще ти разбия зъбите. Голт се усмихна, погледна право в него, сякаш чуваше произнесените думи и ги подчертаваше. Господин Томпсън отклони очи.

— Не — каза Голт, — не искате да мисля. Когато насилвате човек да действа противно на собствения му избор и преценка, тъкмо мисленето му искате да потиснете. Искате да стане робот. Аз ще се подчиня.

Господин Томпсън въздъхна.

— Не разбирам — възрази той с искрена безпомощност. — Нещо не е наред, а аз не мога да го схвана. Защо търсите проблеми? С ум като вашия можете да надвиете всекиго. Аз не съм ви равностоен противник и го знаете. Защо не се престорите, че се присъединявате към нас, после да спечелите властта и да ме надхитрите?

— По същата причина, която ви кара да ми го предложите: защото вие щяхте да победите.

— А?

— Защото именно опитът на онези, които ви превъзхождат, да се преборят с вас по вашите правила е позволил на такива като вас да им се разминава векове наред. Кой от нас би успял, ако трябваше да се състезавам с вас за контрол върху биячите ви? Разбира се, можех да се престоря и нямаше да спася икономиката или системата ви, вече нищо не може да ги спаси — но аз щях да загина, а вие щяхте да спечелите онова, което винаги сте печелили в миналото, отсрочка, още едно отлагане на екзекуцията, още година или месец, купени с цената на последната надежда и усилия, които още могат да се изстискат от най-добрите човешки останки около вас, включително и от мен. Само това целите и дотолкова стига обхватът ви. Месец ли? Щяхте да се справите и за седмица заради неоспорваната даденост, че винаги ще има още жертви. Но сега попаднахте на последната си жертва — тази, която отказва да изиграе историческата си роля. Играта свърши, брат.

— О, това е само теория! — сопна се господин Томпсън, донякъде твърде остро; очите му обикаляха трескаво стаята, сякаш за да замести нервните си крачки из нея; погледна вратата с копнеж да се измъкне. — Казвате, че ако не се откажем, ще загинем?

— Да.

— Да, но тъй като ви държим, и вие ще загинете с нас?

— Възможно е.

— Не искате ли да живеете?

— Страстно — той видя искрицата в очите на господин Томпсън и се усмихна. — Ще ви кажа и нещо повече: знам, че искам да живея много повече от вас. Знам, че на това разчитате. Знам, че вие всъщност изобщо не искате да живеете. Аз искам. И защото го искам толкова много, аз няма да приема никаква подмяна.

Господин Томпсън скочи на крака.

— Това не е вярно! — викна той. — Не е вярно, че не искам да живея! Защо говорите така? — той застана леко присвит, сякаш внезапно беше застудяло. — Защо говорите такива неща? Не знам какво имате предвид — той се отдръпна на няколко крачки. — И не е вярно, че съм гангстер. Нямам намерение да ви наранявам. Нямам намерение да наранявам когото и да било. Никога не съм искал да наранявам някого. Искам хората да ме харесват. Искам да бъда ваш приятел... Искам да бъда ваш приятел! — викна той в празното пространство.

Очите на Голт го следяха безизразно, без да му подсказват какво виждат, освен че го виждаха. Господин Томпсън се раздвижи изведнъж, с хаотични и ненужни движения, сякаш бързаше нанякъде.

— Трябва да бягам — каза той. — Аз... имам толкова много срещи. Ще поговорим пак. Помислете си. Помислете на спокойствие. Не се опитвам да ви притискам. Просто се отпуснете, успокойте се и се чувствайте като у дома си. Можете да поискате всичко — храна, питиета, цигари, най-доброто от всичко — той махна към дрехите на Голт. — Ще наредя на най-скъпия шивач в града да ви направи някакви прилични дрехи. Искам да свикнете с най-доброто. Искам да се чувствате удобно и... Я кажете — попита той, донякъде твърде нехайно — имате ли някакво семейство? Роднини, които искате да видите?

— Не.

— Приятели?

— Не.

— Нямате ли си приятелка?

— Не.

— Просто не искам да сте самотен. Можем да ви позволим да приемате посетители, които искате ако има някой, когото да искате да видите.

— Няма.

Господин Томпсън спря за миг на вратата, обърна се да погледне Голт за миг и поклати глава.

— Не мога да ви разбера — каза той. — Просто не мога да ви разбера.

Голт се усмихна, вдигна рамене и отговори:

— Кой е Джон Голт?

* * *

Въртящ се облак от суграшица висеше над входа на хотел „Уейн-Фолклънд“ и въоръжените пазачи изглеждаха странно, отчаяно безпомощни в осветения кръг: стояха прегърбени, с наведени глави, прегърнали оръжията си, за да се стоплят, сякаш и да изхвърлеха цялата ярост на куршумите им срещу бурята, това нямаше да донесе уют на телата им.

От другата страна на улицата Чик Морисън, Блюстителя на морала, на път за конференция на петдесет и деветия етаж, забеляза, че редките, апатични минувачи не си дават труд да поглеждат пазачите, както не си даваха труд да четат и влажните заглавия на купчина непродадени вестници на щанда на един парцалив, треперещ продавач: „Джон Голт обещава просперитет“.

Чик Морисън поклати с безпокойство глава: шест дни истории на първа страница — за обединените усилия на водачите на страната, които работят с Джон Голт за оформянето на нови политики — не бяха дали резултат. Забелязваше, че хората се движат така, сякаш не виждат нищо наоколо. Никой не забелязваше съществуването му, освен една парцалива старица, която протегна мълчаливо ръка, когато се приближи към светлините на входа; той премина бързо покрай нея и само капчици от снежинки паднаха на голата ѝ, кокалеста длан.

Именно споменът за улиците придаде острия тон на гласа на Чик Морисън, когато той заговори пред кръга от лица в стаята на господин

Томпсън на петдесет и деветия етаж. Изразът на лицата беше същият като гласа му.

— Май не работи — каза той и посочи купчината доклади от следящите обществения пулс. — Всички съобщения на пресата за сътрудничеството ни с Джон Голт като че ли не постигат нищо. На хората не им пука. Не вярват и на една дума. Някои казват, че той никога не би си сътрудничил с нас. Повечето дори не вярват, че сме го хванали. Не знам какво им е станало. Вече на нищо не вярват — той въздъхна. — Онзи ден три фабрики са излезли от бизнеса в Кливлънд. Пет са затворени в Чикаго вчера. В Сан Франсиско...

— Знам, знам — тросна се господин Томпсън, докато стягаше шала около врата си: пещта на сградата беше повредена. — Нямаме избор: той трябва да отстъпи и да поеме нещата. Трябва!

Уесли Мауч погледна към тавана.

— Не ме карайте пак да говоря с него — каза той и потръпна.

— Опитах се. Не може да се говори с такъв човек.

— Аз... не мога, господин Томпсън! — извика Чик Морисън в отговор на спрелия върху му хищен поглед на господин Томпсън. — Ще напусна, ако ме накарате! Не мога да говоря с него отново! Не ме карайте!

— Никой не може да говори с него — каза доктор Флод Ферис. — Ще бъде загуба на време. Той не чува и дума от онова, което казвате.

Фред Кинън се захили.

— Искате да кажете, че чува твърде много, а? Че и по-лошо, отговаря ви.

— А ти защо не пробваш? — сопна се Мауч. — Май ти хареса. Защо не се опиташ ти го убедиш?

— Не съм толкова глупав — възрази Кинън. — Не се заблуждавай, брат. Никой няма да го убеди. Няма да се опитвам втори път... Да ми е харесало ли? — добави той учудено. — Ами... да, май ми хареса.

— Какво ти става? Да не си падаш по него? Да не си го оставил да те омае?

— Мене ли? — разсмя се безрадостно Кинън. — Каква полза би имало за мен? Аз ще бъда първият, който ще иде на вятъра, когато той

победи... Само дето — той погледна с копнеж тавана, — само дето той е човек, който говори направо.

— Той няма да победи! — викна господин Томпсън. — Това е немислимо!

Последва дълга пауза.

— Има гладни бунтове в Западна Вирджиния — обади се Уесли Мауч. — А фермерите в Тексас...

— Господин Томпсън! — отчаяно каза Чик Морисън. — Може би... може би можем да го покажем на обществеността... на масово събитие... или може би по телевизията... просто да го видят, да повярват, че наистина е при нас... Това ще обнадежди хората, поне за малко... ще ни даде малко време...

— Твърде опасно е — намеси се рязко доктор Ферис. — Не му позволявайте да се доближава до обществеността. Няма граница за онова, на което е способен.

— Ще трябва да отстъпи — упорито повтори господин Томпсън. — Трябва да се присъедини към нас. Един от вас трябва...

— Не! — кресна Юджийн Лоусън. — Не аз! Аз изобщо не искам да го виждам! Нито веднъж! Не искам да се налага да вярвам!

— Какво? — попита Джеймс Тагарт, в гласа му имаше нотка на опасна, безмилостна подигравка, Лоусън не отговори. — От какво те е страх?

Презрението в гласа на Тагарт беше необичайно подчертано, сякаш гледката на нечий по-голям страх го изкушаваше да се изправи срещу собствения си.

— Какво те е страх да повярваш, Юджийн?

— Няма да го повярвам! Няма! — гласът му беше наполовина лай, наполовина хленчене. — Не можете да ме накарате да изгубя вярата си в човечността! Не трябва да позволявате съществуването на такъв човек! Безмилостен егоист, който...

— Що за сбирщина интелектуалци сте — насмешливо каза господин Томпсън. — Мислех си, че можете да говорите на неговия език, но направо ви е изкарал акъла. Идеи ли? Къде са ви идеите сега? Направете нещо! Накарайте го да се присъедини към нас! Спечелете го!

— Проблемът е, че той нищо не иска — обясни Мауч. — Какво можем да предложим на човек, който не иска нищо?

— Искаш да кажеш — каза Кинън — какво можем да предложим на човек, който иска да живее?

— Млъквай! — изкрещя Джеймс Тагарт. — Защо говориш така? Защо, а?

— А ти защо крещиш? — попита Кинън.

— Млъквайте всички! — заповяда господин Томпсън. — Бива ви да се боричкате помежду си, но когато трябва да се изправите срещу истински човек...

— И теб ли е омаял? — извика Лоусън.

— О, я кротко! — уморено каза господин Томпсън. — Това е най-коравото копеле, срещу което съм се изправял някога. Няма да разберете. Той е най-коравият... — в гласа му се промъкна нотка на възхищение. — Най-коравият...

— Има начини да се убедят коравите копелета — нехайно провлачи доктор Ферис, — както вече ви обясних.

— Не! — извика господин Томпсън. — Не! Млъквай! Няма да те слушам! Изобщо не искам да чувам! — ръцете му се движеха трескаво, сякаш се опитваха с всички сили да отблъснат нещо, което той не искаше да назове. — Аз му казах... че това не е истина... Че ние не сме... че аз не съм... — той разтърси глава, като че собствените му думи бяха някаква невиждана опасност. — Не, момчета, вижте, искам да кажа, че трябва да сме практични... и внимателни. Ама наистина внимателни. Трябва да се оправим мирно. Не можем да си позволим да му се противопоставим... или да го нараняваме. Не бива да си позволяваме никакви рискове... нещо да му се случи. Защото... ако той си отиде, си отиваме и ние. Той е последната ни надежда. Не си правете илюзии. Ако изчезне, загиваме. Всички го знаете — очите му преминаха по лицата наоколо: знаеха го.

Лапавицата на следващата сутрин падаше по статиите на първите страници, които разказваха как конструктивният, хармоничен разговор между Джон Голт и ръководителите на страната предния следобед е довел до Плана „Джон Голт“, който скоро щял да бъде обявен. Вечерта снежинките падаха по мебелите на жилищна сграда, чиято предна стена беше рухнала, и на тълпа от хора, които чакаха мълчаливо пред затвореното гише на касиера на фабрика, чийто собственик беше изчезнал.

— Фермерите от Южна Дакота — докладва Уесли Мауч на господин Томпсън на следващата сутрин — са тръгнали към столицата на щата, палят всяка правителствена сграда по пътя си и всяка къща на стойност повече от десет хиляди долара.

— Калифорния е на парчета — уведоми той вечерта. — Има гражданска война или нещо подобно, никой не е съвсем сигурен. Обявили са, че напускат съюза, но никой не знае кой е на власт. Има въоръжени сблъсъци из целия щат — между Народната партия на Ма Чалмърс и соения ѝ култ на почитателите на Изтока, и нещо, наречено „Обратно към Бога“, водено от бивш собственик на нефтени полета.

— Госпожице Тагарт! — простена господин Томпсън, когато тя влезе в хотелската му стая на следващата сутрин в отговор на нареждането му. — Какво ще правим?

Питаше се защо някога се беше чувствал така, сякаш тя притежава някаква успокояваща енергия. Сега наблюдаваше празното лице, което изглеждаше спокойно, но спокойствието му ставаше обезпокоително, след като човек забележеше, че то оставаше непроменено минута след минута, без никакъв знак за чувство. Лицето ѝ беше същото като на другите, само нещо в положението на устните наемкваше за издръжливост.

— Вярвам ви, госпожице Тагарт. Имате повече ум от всичките ми момчета — умолително започна той. — Направили сте за страната повече от всеки от тях — вие го намерихте. Какво да правим? Всичко се разпада, той е единственият, който може да ни изведе от тази бъркотия, но няма да го направи. Отказва. Просто отказва да води. Никога не съм виждал нещо подобно: човек, който няма желание да управлява. Молим го да издава заповеди — а той отговаря, че иска да им се подчинява! Абсурдно е!

— Така е.

— Вие разбирате ли? Можете ли да се оправите?

— Той е арогантен егоист — каза тя. — Амбициозен авантюрист. Човек с безгранична дързост, който си играе с най-големите залози в света.

Лесно беше, помисли си тя. Щеше да е трудно в онова далечно време, когато беше гледала на езика като на инструмент на почтеността, който винаги трябва да се използва така, сякаш човек е под клетва — клетва да се съобразява с реалността и да уважава

човешките същества. Сега беше само начин да се произвеждат звуци, нечленоразделни звуци, адресирани до бездушни предмети, несвързани с неща като реалност, човечност или чест. Беше лесно първата сутрин да докладва на господин Томпсън как е проследила Джон Голт до дома му. Беше лесно да наблюдава жадните усмивки и радостните му подвиквания „Браво, моето момиче!“, придружени с триумфални погледи към асистентите му — триумф на човек, чието решение да ѝ повярва е било оправдано. Беше лесно да изразява бясна омраза към Голт: „Бях съгласна с идеите му, но няма да му позволя да разруши железницата ми!“ — и да чува как господин Томпсън казва: „Не бойте се, госпожице Тагарт! Ще ви защитим от него!“ Беше лесно да си придаде вид на студено лукавство и да напомни на господин Томпсън за наградата от петстотин хиляди долара, с ясен и режещ глас, като звук от касов апарат, който печата крайната сума на сметката. Тя беше видяла мигновеното стягане на лицевите мускули на господин Томпсън, после една още по-ярка и широка усмивка, като мълчаливо признание, че не го е очаквал, но е очарован да чуе напомнянето ѝ, което напълно разбира.

— Разбира се, госпожице Тагарт! Естествено! Тази награда е ваша — изцяло ваша! Чекът ще ви бъде изпратен с пълната сума!

Беше лесно, защото тя се чувстваше така, сякаш беше в някакъв ужасяващ несвят, където думите и действията ѝ вече не бяха факти, не отразяваха действителността, а бяха само разкривени образи от криви огледала, които проектират деформациите за сетивата на същества, чието съзнание не бива да се смята за съзнание. След това изпита една-единствена грижа, гореща, като огнен шип, като игла, която си пробива път: мисълта за неговата безопасност. Останалото беше безформен облак — наполовина киселина, наполовина мъгла.

Но в такова положение живеят те, помисли си с потръпване тя, всички тези хора, които тя никога не беше разбирала, това е положението, което искат, тая гумена реалност, тоя труд да се преструваш, изкривяваш, мамиш, а единствената ти цел и награда да е доверчивият поглед на паникьосаните очи на някой господин Томпсън. А тези, които искат такова състояние, искат ли да живеят?

— Най-големият залог в света ли, госпожице Тагарт? — притеснено питаше господин Томпсън. — Какъв е? Какво иска той?

— Реалността. Този свят.

— Не съм съвсем сигурен какво имате предвид, но... Вижте, госпожице Тагарт, ако мислите, че го разбирате, бихте ли... бихте ли се опитали да говорите с него още веднъж?

Тя като че чу собствения си глас, отдалечен на много светлинни години, който викаше, че би дала живота си, за да го види отново, но в тази стая чу гласа на непознат, който каза студено:

— Не, господин Томпсън, не бих. Надявам се никога да не ми се налага да го виждам отново.

— Знам, че не можете да го понасяте, и не мога да ви виня, но не можете ли само да се опитате...

— Опитах се да споря с него в нощта, когато го открих. Чух само обиди в отговор. Мисля, че ме мрази повече от всеки друг. Няма да ми прости за това, че аз го вкарах в капана. Аз ще съм последният човек, на когото да се предаде.

— Да... да, така е... Мислите ли, че изобщо ще се предаде?

Иглата в нея се разклати за момент, избирайки си накъде да прогори пътя си: дали да му каже, че няма да стане, и да види как го убиват? Или да му каже, че ще се предаде, и да види как го държат във властта си, докато унищожат света?

— Ще се предаде — твърдо каза тя. — Ще отстъпи, ако го третирате както трябва. Твърде амбициозен е, за да откаже власт. Не го оставяйте да избяга, но не го заплашвайте — и не го наранявайте. Страхът няма да свърши работа. Той е непроницаем за страха.

— Ами ако... така де, както се сричат нещата... ами ако издържи твърде дълго?

— Няма. Твърде практичен е за това. Между другото, споделяте ли му новини за състоянието на страната?

— Ами... не.

— Предлагам ви да му давате копия от секретните си доклади. Ще разбере, че нещата няма да траят още дълго.

— Това е добра идея! Много добра идея! Знаете ли, госпожице Тагарт — внезапно каза той с някаква отчаяна нотка в гласа си, — чувствам се по-добре всеки път, когато говоря с вас. Това е, защото ви вярвам. Не вярвам на никого около себе си. Но вие сте различна. Вие сте цяла.

Тя го гледаше, без да мига.

— Благодаря ви, господин Томпсън — каза тя.

Беше лесно, помисли си — докато не излезе вън на улицата и не забеляза, че под палтото блузата ѝ е мокра и прилепнала за раменете ѝ. Ако беше в състояние да чувства, мислеше си, докато вървеше към чакалнята на терминала, щеше да разбере, че тежкото безразличие, което чувства към железопътната компания сега, беше всъщност омраза. Не можеше да се отърве от чувството, че управлява единствено товарни влакове: за нея пътниците вече не бяха нито живи, нито хора. Струваше ѝ се безсмислено да хаби такива огромни усилия да предотвратява катастрофи или да се грижи за безопасността на влакове, които возеха само неодушевени предмети. Тя гледаше лицата на терминала: ако той трябваше да умре, да бъде убит по правилата на тяхната система, за да могат тези да продължат да ядат, да спят и да пътуват — щеше ли тя да работи, за да им предоставя влакове? Ако тя извикаше за помощ, щеше ли и един от тях да се вдигне в негова защита? Искаха ли той да живее — те, които го бяха чули?

Чекът за петстотин хиляди долара беше доставен в кабинета ѝ същия следобед; беше придружен от букет от господин Томпсън. Тя погледна чека и го пусна обратно: не значеше нищо, не я караше да чувства нищо, дори и намек за вина. Беше просто парче хартия, не по-важно от онези в кошчето за боклук. Дали можеше да си купи с него диамантена огърлица, всички боклуци в града или последната си храна, вече нямаше значение. Никога нямаше да бъде похарчен. Не носеше стойност и онова, което можеше да купи, не можеше да има стойност. Но това неодушевено безразличие, мислеше си тя, е постоянното състояние на хората наоколо, на хората, които нямаха нито цели, нито страсти. Това беше състоянието на душа без преценка — тези, които го избираха доброволно, искаха ли да живеят?

Светлините в жилищната сграда не работеха, когато се прибра същата вечер, вцепенена от изтощение, и тя забеляза плика в краката си чак когато запали лампата в коридора. Беше бял, запечатан плик, пъхнат под вратата. Тя го вдигна и само след миг се смееше беззвучно, коленичила на пода, без да мърда, вторачена в бележката, написана от позната ръка, ръка, която беше написала последното си послание на календара над града. Бележката гласеше: „Дагни, дръж се. Наблюдавай ги. Когато той се нуждае от помощта ни, обади ми се на OR 6-5693.Ф.“.

На другата сутрин вестниците приканваха обществеността да не вярва на слуховете за проблеми в южните щати. Поверителните доклади, изпратени на господин Томпсън, съобщаваха, че между Джорджия и Алабама е избухнал въоръжен сблъсък за собствеността върху фабрика за електрическо оборудване — фабрика, отрязана от сраженията и взривените железопътни линии от всякакви източници на суровини.

— Четохте ли секретните доклади, които ви изпратих? — простена господин Томпсън същата вечер, когато отново застана срещу Голт. Придружаваше го Джеймс Тагарт, който доброволно беше предложил да се срещне със затворника за пръв път. Голт седеше на стол с права облегалка, с кръстосани крака, и пушеше цигара. Изглеждаше едновременно изправен и отпуснат. Не можеха да разшифроват изражението на лицето му, ясно им беше само, че не показва и следа от притеснение.

— Да — отговори той.

— Не ни остава много време — каза господин Томпсън.

— Така е.

— Ще позволите ли такива неща да продължават?

— А вие?

— Как може да си сигурен, че си прав? — викна Джеймс Тагарт; гласът му не беше силен, но носеше напрежението на вик. — Как можеш да си позволиш в такова ужасно време да се придържаш към идеите си, с риск да разрушиш целия свят?

— Чии идеи трябва да приема като по-безопасни за следване?

— Как можеш да си сигурен, че си прав? Как можеш да знаеш? Никой не може да бъде уверен в знанията си! Никой! Ти не си по-добър от другите!

— Тогава защо ме искате?

— Как можеш да си играеш с живота на другите хора? Как можеш да си позволиш такъв себичен лукс, да се държиш на разстояние, когато хората имат нужда от теб?

— Искате да кажете, когато имат нужда от моите идеи?

— Никой не е напълно прав, нито греша напълно! Няма черно и бяло! Ти нямаш монопол върху истината!

Има нещо нередно в поведението на Тагарт, помисли си намръщено господин Томпсън, някакво странно, лично негодувание,

сякаш не беше дошъл тук да разрешава политически въпрос.

— Ако изобщо имаше някакво чувство за отговорност — казваше Тагарт, — нямаше да посмееш да поемеш такъв риск, основан единствено на собствената ти преценка! Щеше да се присъединиш към нас и да обърнеш внимание и на други идеи, освен на собствените си, и да приемеш, че и ние може да сме прави! Щеше да ни помогнеш с плановете ни! Щеше...

Тагарт продължаваше да говори трескаво, но господин Томпсън не можеше да разбере дали Голт слуша: Голт беше станал и крачеше из стаята, но не неспокойно, а с нехайната походка на човек, който се наслаждава на движението на собственото си тяло. Господин Томпсън забеляза лекотата на стъпките, изправения гръб, плоския корем, отпуснатите рамене. Голт ходеше така, сякаш едновременно не съзнаваше тялото си, но осъзнаваше напълно гордостта си от него. Господин Томпсън погледна Джеймс Тагарт — немарливата поза на високата му фигура, сгъната грозно, и го улови да наблюдава движенията на Голт с такава омраза, че самият той се поизправи, уплашен да не би тя да се прояви някак. Но Голт не поглеждаше към Тагарт.

— ... съвестта ти! — казваше Тагарт. — Дошъл съм тук, за да апелирам към съвестта ти! Как можеш да цениш ума си повече от хиляди човешки животини? Хората загиват, и... О, за Бога — сопна се той, — спри да ходиш!

Голт спря.

— Това заповед ли е?

— Не, не! — побърза да каже господин Томпсън. — Не е заповед. Не искаме да ви даваме заповеди... Спокойно, Джим.

Голт продължи да крачи.

— Светът се срива — каза Тагарт, а погледът му следваше непрекъснато Голт. — Хората мрат и само ти можеш да ги спасиш! Има ли значение кой е прав и кой не? Трябва да се присъединиш към нас, даже и да мислиш, че грешим, трябва да пожертваш ума си, за да ги спасиш!

— И как ще ги спася тогава?

— Кой си мислиш, че си? — викна Тагарт. Голт спря.

— Знаете кой съм.

— Ти си егоист!

— Така е.

— Осъзнаваш ли какъв егоист си?

— А вие? — попита Голт, гледайки право в него.

Бавното отдръпване на тялото на Тагарт в дълбините на креслото, очите му, които устояваха на погледа на Голт, накараха господин Томпсън да се уплаши несъзнателно от следващия момент.

— Я кажете — намеси се господин Томпсън с ясен, нехаен глас, — каква цигара пушите?

Голт се обърна към него и се усмихна.

— Не знам.

— Откъде я взехте?

— Един от вашите пазачи ми донесе един пакет. Каза, че някакъв мъж го помолил да ми го даде като подарък... Не се притеснявайте — добави той, — момчетата ви го прегледаха щателно. Няма скрити съобщения. Беше просто подарък от анонимен обожател.

Цигарата между пръстите на Голт носеше знака на долара.

Господин Томпсън стигна до извода, че Джеймс Тагарт не го бива в убеждаването. Но Чик Морисън, когото доведе на следващия ден, също не беше по-добър.

— Аз... просто ще се оставя на милостта ви, господин Голт — каза Чик Морисън с безумна усмивка. — Прав сте. Ще призная, че сте прав, и мога да призова единствено за вашето съжаление. Дълбоко в сърцето си аз не мога да повярвам, че сте пълен егоист, без жал към хората — той посочи куп хартия, пръсната по масата. — Това е молба, подписана от десет хиляди ученици, които ви умоляват да се присъедините към нас и да ги спасите. Това е молба от дом за инвалиди. Това е петиция, изпратена от свещениците на двеста различни религиозни течения. Това е призив от майките на страната. Прочетете ги.

— Това заповед ли е?

— Не! — викна господин Томпсън. — Не е заповед!

Голт остана неподвижен, без да се протегне за документите.

— Това са просто обикновени хора, господин Голт — каза Чик Морисън с тон, който трябваше да подчертае мизерното им смирение. — Те не могат да ви кажат какво да правите. Не знаят. Те просто ви умоляват. Може да са слаби, безпомощни, слепи, невежи. Но вие, който

сте толкова интелигентен и силен, не можете ли да се смилите над тях? Не можете ли да им помогнете?

— Като изоставя интелекта си и последвам тяхната слепота?

— Може и да грешат, но те толкова могат!

— А аз, който мога повече, трябва да им се подчиня, така ли?

— Не мога да споря, господин Голт. Просто моля за вашата милост. Те страдат. Моля ви да се съжалите над тези, които страдат. Аз... Господин Голт — попита той, като видя, че Голт гледа някъде в далечината през прозореца и погледът му изведнъж е станал неумолим, — какво има? За какво мислите?

— За Ханк Риърдън.

— А... защо?

— Те изпитаха ли съжаление към Ханк Риърдън?

— О, ама това е различно, той...

— Млъквай — спокойно каза Голт.

— Аз само...

— Млъквай! — кресна господин Томпсън. — Не му се сърдете, господин Голт. Не е спал от две нощи. Уплашен е до смърт.

На следващия ден доктор Ферис не изглеждаше уплашен, но това беше по-лошо, помисли си господин Томпсън. Забеляза, че Голт остана мълчалив и не искаше изобщо да отговаря на Ферис.

— Май не сте проучили достатъчно въпроса за моралната отговорност, господин Голт — доктор Ферис говореше твърде провлечено, твърде лековито и твърде пресилено с нехаен, неформален тон. — Като че ли говорехте по радиото единствено за грехове на действието. Но има и грехове на бездействието. Да не бъде спасен един човек е също толкова неморално, колкото и да бъде убит. Последствията са същите, и тъй като трябва да съдим действията по техните следствия, моралната отговорност е същата... Например, с оглед на отчаяния недостиг на храна, се появи мнение, че може да се окаже необходимо да се издаде директива, която да нарежда всяко трето дете под десет години и всички възрастни над шейсет да се екзекутират, за да се осигури оцеляването на останалите. Не искате това да стане, нали? Можете да го предотвратите. Една дума от вас, и ще го предотвратите. Ако откажете и всички тези хора бъдат екзекутирани — това ще бъде ваша вина и ваша морална отговорност!

— Ти си луд! — изкрещя господин Томпсън, когато се осъзна след шока и скочи на крака. — Никой не ми е предлагал подобно нещо! Никой никога не е мислил за това! Моля ви, господин Голт! Не му вярвайте! Той не го мисли!

— О, напротив, мисли го — каза Голт. — Кажете на копелето да ме погледне, после да се погледне в огледалото и да се запита дали някога бих си помислил, че моята моралност зависи от милостта на неговите действия.

— Махай се! — викна господин Томпсън и изправи Ферис на крака. — Махай се! Да не съм чул и гък от теб! — той отвори със замах вратата и бутна Ферис в удивеното лице на пазача отвън. После се обърна към Голт, разпери ръце и ги отпусна изтощено и безпомощно. Лицето на Голт беше безизразно.

— Вижте — каза умолително господин Томпсън. — Няма ли някой, който да може да говори с вас?

— Няма за какво да говорим.

— Трябва. Налага се да ви убедим. Има ли някой, с когото да искате да говорите?

— Не.

— Мислех си, че може би... защото говори — така де, говореше — като вас, понякога... може би, ако пратя госпожица Дагни Тагарт да ви каже...

— Тая ли? Да, наистина говореше като мен. Тя е единственият ми провал. Мислех, че е на моя страна. Но ме предаде, за да запази железницата си. Продаде душата си заради железницата. Пратете ми я, ако искате да я зашлевя.

— Не, не, не! Не трябва да я виждате, ако мислите така. Не искам да губя повече време с хора, които ви настройват погрешно... Само... ако не е госпожица Тагарт, не знам кого да избира... ако... ако мога да намеря някого, на когото да обърнете внимание, или...

— Премислих — обади се Голт. — Има човек, с когото бих желал да говоря.

— Кой? — с готовност извика господин Томпсън.

— Доктор Робърт Стивдър.

Господин Томпсън подсвирна и поклати глава неспокойно.

— Този не ви е приятел — каза той с тон на честно предупреждение.

— Него искам да видя.

— Добре, щом искате. Щом казвате. Каквото кажете. Ще ви го пратя утре сутрин.

Същата вечер, докато вечеряше с Уесли Мауч в собствения си апартамент, господин Томпсън погледна ядосано чашата с доматиен сок пред себе си.

— Какво? Няма сок от грейпфрут? — сопна се той. Лекарят му му беше предписал сок от грейпфрут срещу епидемията от настинки.

— Няма сок от грейпфрут — каза сервитьорът със странен оттенък в гласа.

— Работата е там — мрачно отбеляза Мауч, — че банда разбойници са нападнали един влак при моста на „Тагарт“ на Мисисипи. Взривили са линията и са повредили моста. Нищо сериозно. В момента го поправят, но целият трафик е задържан и влаковете от Аризона не могат да преминат.

— Това е смехотворно! Няма ли никакви други... — господин Томпсън спря, знаеше, че няма други железопътни мостове през Мисисипи. След миг продължи с насечен глас: — Нареди армейски подразделения да пазят моста. Денонощно. Кажи им да подберат най-добрите си хора. Ако нещо стане с този мост...

Той не довърши — седеше прегърбен и гледаше надолу към скъпите порцеланови чинии и изтънчените ордьоври пред себе си. Отсъствието на толкова прозаично нещо като сок от грейпфрут за пръв път го сблъска с реалността — че именно това ще се случи с град Ню Йорк, ако нещо стане с моста на „Тагарт“.

— Дагни — каза Еди Уилърс същата вечер, — мостът не е единственият проблем — той запали лампата на бюрото ѝ, която тя беше забравила с настъпването на мрака, потънала в съсредоточена работа. — Нито един трансконтинентален влак не може да тръгне от Сан Франсиско. Една от воюващите фракции там, не знам коя, е завладяла терминала и е наложила „такса заминаване“ на влаковете. С други думи, държат влаковете за откуп. Управителят на терминала е напуснал. Никой не знае какво да прави.

— Не мога да напусна Ню Йорк — вдървено каза тя.

— Знам — меко отвърна той. — Точно затова аз ще отида там, за да оправя нещата. Поне да намеря човек, на когото да възлага отговорността.

— Не! Не искам да ходиш. Твърде опасно е. А и за какво? Вече няма значение. Няма нищо за спасяване.

— Това все още е „Тагарт трансконтинентал“. Аз ще остана в нея, Дагни, независимо дали ти ще си тръгнеш. Ти винаги ще можеш да построиш железопътна компания. Аз не мога. Дори не искам ново начало. Вече не. Не и след това, което видях. Ти трябва да го направиш. Аз не мога. Остави ме да направя каквото мога.

— Еди! Не искаш ли... — тя спря, осъзнала, че е безполезно. — Добре, Еди. Щом искаш.

— Тази вечер летя до Калифорния. Уредих си място на военен самолет... Знам, че ще напуснеш веднага, щом... щом можеш да напуснеш Ню Йорк. Може вече да те няма, когато се върна. Когато си готова, просто тръгвай. Не се притеснявай за мен. Не чакай, за да ми кажеш. Заминавай колкото се може по-бързо. Аз... ще се сбогувам сега.

Тя стана. Застанаха един срещу друг; в полумрака на кабинета портретът на Натаниел Тагарт висеше на стената между тях. И двамата виждаха годините след онзи далечен ден, в който се бяха научили да вървят по железопътната линия. Той наведе глава и остана така дълго време. Тя протегна ръка.

— Довиждане, Еди.

Той стисна ръката ѝ здраво, без да поглежда пръстите си — гледаше лицето ѝ. После се обърна и тръгна, но спря, извърна се отново към нея и попита тихо, но твърдо, без молба или отчаяние, просто като последен жест на съзнателна яснота, с който сякаш да затвори дебела книга:

— Дагни... знаеше ли... какво изпитвах към теб?

— Да — меко каза тя, осъзнавайки в същия този момент, че го е знаела мълчаливо от години, — знаех.

— Довиждане, Дагни.

Лекият трепет от влак под земята премина през стените на сградата и погълна звука на вратата, която се затваряше зад него.

На другата сутрин валеше сняг и топящите се снежинки бяха като ледено, прерязващо докосване по слепоочията на доктор Робърт Стедлър, докато вървеше по дългия коридор на хотел „Уейн-Фолкленд“ към вратата на президентския апартамент. Двама мускулисти мъже вървяха от двете му страни. Те бяха от департамента

по контрол на морала, но не си правеха труда да крият какви методи за контрол само чакаха възможност да използват.

— Просто помни заповедите на господин Томпсън — каза му презрително един от тях. — Едно погрешно крякване, и ще съжаляваш, братче.

Не беше заради снега по слепоочията му, а заради изгарящото напрежение, което изпитваше непрестанно — от онази сцена миналата нощ, когато беше изкрещял на господин Томпсън, че не може да види Джон Голт. Беше крещял в сляп ужас, умолявайки кръг от безчувствени лица да не го карат да го прави, беше хлипал, че ще направи всичко друго, но не и това. Лицата не бяха се смилили да спорят или дори да го заплашват: просто му бяха дали заповеди. Беше прекарал безсънна нощ, казвайки си, че няма да се подчини, но сега вървеше към вратата. Изгарящото напрежение в слепоочията и лекото гадене от чувството за нереалност произтичаха от факта, че не можеше да си върне усещането, че е доктор Робърт Стедлър.

Забеляза металическия отблясък на щиковете на пазачите при вратата и звука от обърнатия в ключалката ключ. Осъзна, че върви напред, а вратата се заключва зад него.

В другия край на дългата стая видя Джон Голт, седнал на перваза — висока, слаба фигура с панталон и риза, с един крак отпуснат на земята, другият сгънат, хванал коляното си с ръце, с просветваща на слънцето коса по главата му, вдигната към парче сиво небе — и изведнъж доктор Стедлър видя фигурата на момче, седнало на верандата на дома му, близо до кампуса на университета „Патрик Хенри“, с просветваща на слънцето светлокестенява коса по главата му, гледаща парче синьо лятно небе, и чу страстната сила на собствения си глас, който казваше преди двайсет и две години: „Единствената свещена ценност в света, Джон, е човешкият ум, неоскверненият човешки ум...“, и викна към фигурата на онова момче, през стаята и през всичките години:

— Нищо не можах да направя, Джон! Нищо не можах да направя!

Той се вкопчи в ръба на масата помежду им, колкото за да се подпре, толкова и като за защитна стена, въпреки че фигурата до прозореца не беше мръднала.

— Не аз те вкарах в това! — викна той. — Не исках! Нищо не можах да направя! Не това възнамерявах! Джон! Не можеш да ме обвиняваш! Не мен! Никога не съм имал шанс срещу тях! Те притежават света! Не ми оставиха място в него! Какво е разумът за тях? Какво е науката? Не знаеш колко са смъртоносни! Не ги разбираш! Те не мислят! Те са безмозъчни животни, движени от ирационални чувства — от алчните си, грабливи, слепи, безотговорни чувства! Те си присвояват всичко, което искат, само това знаят — че го искат, без значение какви са причините, резултатите или логиката — искат го, проклетите мръсни свине! Умът ли? Не знаеш ли колко безпомощен е умът срещу всички тия безумни орди? Нашите оръжия са толкова безпомощни, смешни, детински: истина, познание, разум, ценности, права! Силата е единственото, което те познават, силата, измамата и грабежът! Джон! Не ме гледай така! Какво можех да направя срещу юмруците им? Трябваше да живея, нали? Не го правех за себе си, а за бъдещето на науката! Трябваше да ме оставят на мира, трябваше да ме защитават, трябваше да се договоря с тях, няма друг начин да се живее, освен при техните условия, няма, чуваш ли, няма! Какво искаше да направя? Да прекарам живота си в просене на работа? Да прося от подчинените си средства и дарения? Да не исках работата ми да зависи от милостта на главорези, които са се научили само да правят пари? Нямах време да се съревновавам с тях за пари, пазари или каквито и да е други мизерни материални стремежи! Това ли беше твоята идея за справедливост — те да харчат парите си за пиене, яhti и жени, докато безценните часове на моя живот се пилееха заради липса на научно оборудване? Убеждение ли? Как да ги убедя? Какъв език да говоря с хора, които не мислят? Не знаеш колко самотен бях, колко копнеех за някакъв проблясък на интелигентност! Колко самотен, уморен и безпомощен! Защо ум като моя да трябва да се пазари с невежи глупаци? Те не са допринесли и със стотинка за науката! Защо да не ги насилим? Не теб исках да насилвам! Този пистолет не беше насочен към интелекта! Не беше насочен към хора като теб и мен, само към безмозъчните материалисти! Защо ме гледаш така? Нямах избор! Нямах никакъв избор, освен да ги победея в собствената им игра! О, да, това е тяхната игра, те определят правилата! На какво разчитаме ние, малцината, които могат да мислят? Можем само да се надяваме да се промъкнем незабелязано и да ги излъжем да служат на нашите цели!

Не знаеш каква благородна цел бяха моите възгледи за бъдещето на науката! Човешкото познание, освободено от материални вериги! Неограничено от средствата! Аз не съм предател, Джон! Не съм! Служих на каузата на разума! Онова, което виждах в бъдещето, което исках, което чувствах, не можеше да се измери в мизерните им долари! Исках лаборатория! Нуждаех се от нея! Какво ме интересува откъде е дошла или как? Можех да направя толкова много! Можех да стигна такава висота! Нямах ли никаква милост? Исках я... Какво, като трябваше да ги насилваме? Така де, кои са те, че да мислят? Защо ги научи да се бунтуват? Щеше да проработи, ако не беше ги оттеглил! Щеше да проработи, казвам ти! Нямахше да е... така! Не ме обвинявай! Ние не можем да сме виновни... всички... векове наред... Не може да бъркаме изцяло! Не трябва да ни обвиняват! Нямахме избор! Няма друг начин да се живее на земята! Защо не ми отговаряш? Какво виждаш? Да не мислиш за онази твоя реч? Аз не искам да мисля за нея! Беше само логика! Човек не може да живее с логика! Чуваш ли? Не ме гледай! Искаш невъзможното! Хората не могат да живеят по твоя начин! Не позволяваш моменти на слабост, не разрешаваш човешки слабости или човешки чувства! Какво искаш от нас? Рационалност по двайсет и четири часа на ден, без измъкване, без почивка, без заобикаляне? Не ме гледай, дяволите да те вземат! Вече не ме е страх от теб! Чуваш ли ме? Не ме е страх! Кой си ти, че да ме обвиняваш, нещастен неудачник? Дотук те докара твоят път! Ето те, хванат, безпомощен, под стража, тия зверове ще те убият всеки момент — и смееш да ме обвиняваш, че съм непрактичен! О, да, ще те убият! Няма да победиш! Не могат да ти позволят да победиш! Ти си човекът, който трябва да бъде унищожен!

Доктор Стедлър рязко си пое дъх и сподави вика си, сякаш неподвижността на фигурата на перваза беше мълчалив рефлексор и изведнъж му беше показал пълното значение на собствените му думи.

— Не! — простена доктор Стедлър и започна да клати глава, за да избяга от неподвижните зелени очи. — Не! Не! Не!

Гласът на Голт носеше същата непреклонна строгост като погледа:

— Казахте всичко, което исках аз да ви кажа.

Доктор Стедлър започна да удря с всяка сила с юмруци по вратата, и когато тя се отвори, той избяга от стаята.

В продължение на три дни никой не влезе в апартамента на Голт, с изключение на пазачите, които му носеха храната. Рано вечерта на четвъртия ден вратата се отвори и пропусна Чик Морисън с двама придружители. Морисън беше с вечерно облекло, усмивката му беше нервна, но мъничко по-уверена от обикновено. Единият от придружителите му беше камериер. Другият бе мускулест мъж, чието лице сякаш контрастираше на смокинга му: беше каменно, със сънени клепачи, бледо, със стрелкащи се очи и чупен нос на професионален боксьор; черепът му беше обръснат, с изключение на няколко побелели руси къдрици на темето. Държеше дясната си ръка в джоба на панталона.

— Бихте ли се облекли, господин Голт? — подкани го Чик Морисън и посочи вратата на спалнята, където имаше гардероб със скъпи дрехи, които Голт не искаше да носи. — Бихте ли сложили вечерния си костюм? — И добави: — Това е заповед, господин Голт.

Голт влезе мълчаливо в спалнята. Тримата мъже го последваха. Чик Морисън седна на ръба на един стол, пушейки цигара след цигара. Камериерът танцуваше наоколо, помагайки на Голт да се облече, подаваше му копчета за ръкавели, държеше палтото му. Мускулестият мъж стоеше в един ъгъл с ръка в джоба. Никой не каза и дума.

— Бихте ли ни съдействали, господин Голт — каза Чик Морисън, когато Голт беше готов, и посочи вратата с вежлив жест. С такава ловкост, че никой не долови движението на ръката му, мускулестият мъж хвана ръката на Голт и допря невидимия пистолет в ребрата му.

— Не прави погрешни движения! — заповяда той с безизразен глас.

— Никога не съм правил такива — отвърна Голт.

Чик Морисън отвори вратата. Камериерът остана след тях. Трите силуета с вечерни костюми прекосиха мълчаливо преддверието и се качиха в асансьора. Вътре мълчаха, докато тихите звуци и проблясващите числа над вратата отчитаха слизането им. Асансьорът спря на мецанина. Двама въоръжени войници тръгнаха пред тях, двама други ги последваха, докато вървяха из дългите, мрачни коридори. Коридорите бяха пуси, с изключение на въоръжените пазачи на всеки

ъгъл. Дясната ръка на мускулестия мъж беше сключена около лявата ръка на Голт; пистолетът оставаше невидим за всеки възможен наблюдател. Голт чувстваше лекия натиск на цевта на хълбока си; натискът беше точно преценен така, че да не го чувства като пречка, но и да не го забравя и за миг.

Коридорът водеше до широка, затворена врата. Войниците като че се стопиха в сенките, когато Чик Морисън докосна дръжката. Отвори вратата с ръка, но внезапният контраст от светлина и звуци създаде впечатлението, че вратата е пометена от експлозия: светлината идваше от триста крушки в блестящите полилеи на голямата бална зала на хотел „Уейн-Фолкълънд“; звукът бе аплодисментите на петстотин души.

Чик Морисън го поведе към официалната маса, сложена на платформа, издигаща се над останалите маси, изпълнили залата. Хората като че знаеха, без да го обявява, че от двете фигури, които го следваха, именно високият, слаб човек със златисточервеникава коса е онзи, когото аплодират. Лицето му беше същото като гласа, който бяха чули по радиото — спокойно, уверено... и недостижимо.

Мястото, запазено за Голт, беше почетното, в центъра на една дълга маса, на която го чакаше господин Томпсън на мястото вдясно, а на това вляво се плъзна умело мускулестият човек, без да пуска ръката му или да отслабва натиска на цевта. Бижутата по голите рамене на жените пренасяха блясъка на полилеите по масите, подредени до далечните стени; строгото черно-бяло на мъжките фигури запазваше тържественост, почти царствен лукс на стаята от неравномерните проблясвания на новинарските фотоапарати, от микрофоните и от внушителното количество подредена телевизионна техника. Тълпата беше на крака и ръкопляскаше. Господин Томпсън се усмихваше и гледаше лицето на Голт с готовност и безпокойство — като възрастен, който следи за реакцията на дете към показно щедър подарък. Голт посрещаше овациите, без да ги игнорира, но и без да им отговаря.

— Аплодисментите, които чувате — крещеше един радиоговорител в микрофона в един от ъглите на помещението, — посрещат Джон Голт, който тъкмо заема мястото си на официалната маса! Да, приятели, лично Джон Голт, както онези от вас, които успеят да се доберат до телевизор, могат да видят със собствените си очи след малко!

Трябва да помня къде съм, мислеше си Дагни с юмруци, свити под покривката, в полумрака на една странична маса. Беше трудно да запази чувството за двойствена реалност в присъствието на Голт на десетина метра от нея. Чувстваше, че в света не могат да съществуват опасност или болка, докато можеше да вижда лицето му, и същевременно изпитваше леден ужас, когато погледнеше тези, които го държаха във властта си, когато си спомнеше сляпата ирационалност на събитието, което бяха нагласили. Бореше се да запази мускулите на лицето си стегнати, да не се издаде с щастлива усмивка или с вик на паника.

Чудеше се как очите му можаха да я намерят в тази тълпа. Беше видяла краткото спиране на погледа му, което никой друг не беше в състояние да забележи; погледът беше повече от усмивка, беше ръкостискане на одобрение и подкрепа. Той не погледна пак към нея. Тя не можеше да се насили да отклони очи. Беше удивително да го види във вечерно облекло, още по-удивително бе, че го носи толкова естествено; на него дрехите изглеждаха като почетна работна униформа, силуетът му ѝ напомни онези банкети в далечното минало, където той би могъл да получи индустриална награда. Честванията, спомни си тя собствените си думи с внезапен копнеж, трябва да са само за онези, които имат какво да честват.

Извърна се. Бореше се да не го поглежда твърде често, да не привлича вниманието на сътрапезниците си. Стоеше на достатъчно видна маса, за да я вижда множеството, но и достатъчно отдалечена, за да е извън полезрението на Голт, заедно с тези, които си бяха спечелили неприязънта на Голт — доктор Ферис и Юджийн Лоусън.

Забеляза, че брат ѝ Джим е на място, по-близо до платформата; можеше да види киселото му лице сред нервните фигури на Тинки Холъуей, Фред Кинън, доктор Саймън Причът. Измъчените лица, наредени по официалната маса, правеха неуспешни усилия да скрият факта, че изглеждат като хора, подложени на мъчение — спокойното лице на Голт искреше сред тях; тя се запита кой е затворникът и кой е господарят тук. Погледът ѝ премина бавно по масата: господин Томпсън, Уесли Мауч, Чик Морисън, няколко генерали, неколцина членове на Конгреса и — абсурдно — господин Моуън, избран като подкуп за Голт, като символ на едрия бизнес. Тя се огледа из стаята, търсейки лицето на доктор Стедлър; него го нямаше.

Гласовете, изпълващи стаята, бяха като диаграма на температурата на болен: стрелкаха се твърде високо и рухваха в мълчание; случайните изблици на нечий смях избухваха, не стигаха докрай и привличаха нервното обръщане на главите от съседните маси. Лицата бяха изопнати и разкривени от най-очевидното и най-лишеното от достойнство напрежение: от пресилените усмивки. Тези хора, мислеше си, знаят не заради ума си, а благодарение на паниката, че този банкет е последният връх и голата същност на техния свят. Знаят, че нито техният Бог, нито оръжията им могат да придадат на това тържество значението, което се борят да претендират, че има то.

Тя не можеше да преглътне храната, сложена пред нея — гърлото ѝ беше стегнато от конвулсия. Забеляза, че и другите на нейната маса само се преструваха, че ядат. Доктор Ферис беше единственият, чийто апетит изглеждаше непресторен.

Когато видя топка сладолед в кристална купа пред себе си, тя забеляза внезапната тишина в стаята и чу скърцането на телевизионното оборудване, което придърпваха напред. Ето сега — помисли си тя в очакване и осъзна, че един и същи въпросителен знак тегнеше над всеки ум в залата. Всички гледаха Голт. Неговото лице не помръдна. Никой не трябваше да призовава за тишина, когато господин Томпсън махна към един говорител: стаята сякаш дори не дишаше.

— Скъпи съграждани — викна говорителят в един микрофон — от тази страна и от всяка друга страна, която може да ни слуша, от голямата бална зала на хотел „Уейн-Фолкленд“ в Ню Йорк, предаваме пряко тържественото начало на Плана „Джон Голт“!

Правоъгълник от ярка синкава светлина се появи на стената зад официалната маса — телевизионен екран, на който да покажат на гостите картината, която цялата страна трябваше да вижда.

— Планът „Джон Голт“ за мир, просперитет и печалба! — викна говорителят, когато треперещ образ на залата се появи на екрана. — Зората на нова епоха! Резултат от хармоничното сътрудничество между хуманния дух на нашите водачи и научния гений на Джон Голт! Ако вашата вяра в бъдещето е била подкопана от зловни слухове, сега можете да видите сами щастливото, единно семейство на нашето ръководство! Дами и господа — телевизионната камера се спусна към официалната маса и сащисаното лице на господин Моуън изпълни

екрана. — Господин Хоръс Бъсби Моуън, американският индустриалец! — камерата се премести върху стар набор от лицеви мускули, разтегнати в подобие на усмивка. — Армейски генерал Уитингтън С. Торп! — камерата, като полицейска шпионка, се местеше от едно съсипано лице на друго — съсипано от страх, увъртане, отчаяние, несигурност, самоненавист, вина. — Мажоритарният председател на конгреса, господин Лушън Фелпс! Господин Уесли Мауч! Господин Томпсън! — камерата се задържа върху господин Томпсън; той пусна една широка усмивка към народа, после се обърна и погледна вляво, извън екрана, с вид на триумфално очакване. — Дами и господа — тържествено каза говорителят, — Джон Голт!

Боже, помисли си Дагни, какво правят? От екрана лицето на Джон Голт гледаше нацията — лице без болка, страх или вина, неумолимо заради ведростта си, недостижимо заради самоуважението си. Това лице, мислеше си тя, има ли място сред другите? Каквото и да планират, няма да стане, нищо повече не може и не трябва да се прави — ето ги резултатите от единия и от другия кодекс, това е изборът, и всеки, у когото е останала човечност, ще го знае.

— Личният секретар на господин Голт — продължаваше говорителят, докато камерата размаза набързо следващото лице и продължи нататък. — Господин Кларънс Чик Морисън... Адмирал Хоумър Доули... Господин...

Тя погледна лицата около себе си и се запита: виждат ли контраста? Разбират ли го? Виждат ли него? Искат ли той да е истински?

— Този банкет — каза Чик Морисън, който беше поел нещата като церемониалмайстор — е в чест на най-великия човек на нашето време, най-способния производител, човекът, който знае как да се справи, новият лидер на нашата икономика — Джон Голт! Ако сте чули невероятната му реч по радиото, вече нямате съмнение, че той може да накара нещата да работят. Сега той е тук да ви каже, че точно това ще направи за вас. Ако сте били подведени от старомодните екстремисти, които твърдяха, че той никога няма да се присъедини към вас, че не е възможно никакво сливане между неговия начин на живот и нашия, че ще бъде или едното, или другото — тазвечерното събитие ще ви докаже, че всички могат да се помирят и да се обединят!

След като веднъж са го видели, мислеше си Дагни, могат ли да поискат да погледнат другиго? След като веднъж са разбрали, че той е възможен, че такъв може да бъде човекът, какво друго могат да искат? Могат ли да чувстват друго желание, освен да постигнат в душите си онова, което той е постигнал в неговата? Или пък ще бъдат спрени от факта, че разни хора по света — като Мауч, Морисън и Томпсън — са решили да не го постигат? Ще продължават ли да гледат на Мауч като на човек, а на него — като нещо невъзможно?

Камерата бродеше из балната зала, показвайки на екрана и на цялата страна лицата на видните гости, лицата на напрегнатите, внимателни управници и — от време на време — лицето на Джон Голт. Той гледаше така, сякаш проницателните му очи изучаваха хората извън тази стая, хората, които го гледаха из страната; не можеше да се разбере дали слуша, защото никаква реакция не променяше чертите му.

— Горд съм тази вечер да отдам чест — заяви председателят на Конгреса, следващият, който взе думата — на най-великия икономически организатор, който светът някога е виждал, на най-надарения администратор, най-блестящия плановик — Джон Голт, човекът, който ще ни спаси! Тук съм, за да му благодаря от името на народа!

Това, мислеше си Дагни, развеселена и с погнуса, е спектакъл от искреността на непочтените. Най-измамната част от измамата беше, че те наистина го вярваха. Те предлагаха на Голт най-доброто, което техните възгледи за съществуването можеха да предложат, опитваха се да го изкушат с онова, което беше собствената им мечта за най-върховното постижение в живота: простор от безмозъчно обожание, нереалността на тази огромна преструвка, одобрение без стандарти, почести без съдържание, чест без причина, възхищение без оправдание, любов без ценностен кодекс.

— Ние изоставихме всичките си дребни различия — казваше Уесли Мауч на микрофона, — всички партизански мнения, всички лични интереси и себични възгледи, за да служим под безкористното водачество на Джон Голт!

Защо го слушат? — мислеше си Дагни. Не виждат ли белега на смъртта по тези лица, както и белега на живота на неговото? Кое от

двете биха си избрали? Кое биха избрали за човечеството? Тя погледна лицата из балната зала. Те бяха нервни и празни — не изразяваха нищо, освен непоносимата тежест на апатията и преумората от хроничен страх. Гледаха и Голт, и Мауч, сякаш неспособни да усетят каквато и да било разлика между двамата, или пък да ги е грижа дали такава разлика съществува — празният им, безкритичен, лишен от преценка поглед заявяваше: „Кой съм аз, че да знам?“ Тя потръпна, когато си спомни неговата фраза: че човекът, който заявява: „Кой съм аз, че да знам?“, всъщност казва, „Кой съм аз, че да живея?“ Дали им се живееше? Като че ли не искаха да положат усилия дори да зададат този въпрос... Видя няколко лица, на които като че ли им пукаше. Те гледаха Голт с отчаяна молба, с тъжно, трагично възхищение — а ръцете им лежаха отпуснато на масите пред тях. Това бяха хора, които виждаха какво представлява той, които живееха с безнадежден копнеж по неговия свят, но утре, ако видеха как го убиват пред тях, ръцете им щяха да висят все така отпуснато, а очите им щяха да бягат встрани с думите: „Кой съм аз, че да действам?“

— Единството на действието и целите — каза Мауч — ще ни доведе до по-щастлив свят...

Господин Томпсън се наведе към Голт и прошепна с приятелска усмивка:

— Ще трябва да кажете няколко думи на страната, по-късно, след мен. Не, не, няма нужда от дълга реч, просто едно-две изречения, не повече. Просто „здравейте, хора“ или нещо такова, за да познаят гласа ви — лекото усиливане на натиска на цевта на „секретаря“ в хълбока му добави мълчалив подтекст. Голт не отговори.

— Планът „Джон Голт“ — говореше Уесли Мауч — ще потуши всички конфликти. Ще защити собствеността на богатите и ще даде по-голям дял на бедните. Ще намали товара на вашите данъци и ще ви даде повече услуги от правителството. Ще намали цените и ще увеличи заплатите. Ще даде повече свобода на индивида и ще усили връзките на колективните задължения. Ще комбинира ефикасността на свободното предприемачество с щедростта на планираната икономика.

Дагни забеляза няколко лица — трябваше да положи усилие, за да го повярва напълно, — които наблюдаваха Голт с омраза. Едното беше на Джим. Когато образът на Мауч изпълни екрана, тези лица се отпуснаха в отегчено доволство, което не беше удоволствие, а

комфортът на разпуснатостта, на това да знаят, че от тях не се иска нищо и нищо не е стабилно или сигурно. Когато камерата улови за миг Голт, устните им се стегнаха и чертите им се изостриха заради напрежението на вниманието им. Изведнъж тя се почувства уверена, че ги е страх от прецизността на лицето му, от неотстъпчивата чистота на чертите му, от израза, който изразяваше неговата цялост и утвърждаваше съществуването. Те го мразеха за това, че е самият себе си — мислеше си тя с оттенък на леден ужас, сякаш естеството на душите им се беше въплътило пред нея — мразеха го заради способността му да живее.

А дали те искат да живеят? — запита се тя подигравателно. Въпреки вцепенението си спомни неговата реплика: „Желанието да не бъдеш нищо е желание да не бъдеш изобщо“.

Сега господин Томпсън беше този, който ревеше на микрофона с най-чевръстия си и дружелюбен глас:

— И ви казвам: ритнете ги в зъбите всички тия, дето се съмняват и разпръскват разединение и страх! Казали са ви, че Джон Голт никога няма да се присъедини към нас, нали? Е, да, ама ето го тук, лично, по свой собствен, свободен избор, на тази маса, начело на нашата държава! Готов с желание да служи на каузата на народа! Да не сте си и помислили да започвате да се съмнявате, да бягате или да се предавате! Утрешният ден е тук днес — и то какъв ден! С три хранения на ден за всеки по земята, с кола във всеки гараж, с безплатно електричество, произвеждано от някакъв двигател, подобен на който не сме виждали никога! И единственото, което трябва да направите, е да потърпите още малко! Търпение, вяра и единство — това е рецептата за прогреса! Трябва да останем единни помежду си, единни с останалата част от света, като едно голямо, щастливо семейство, и да работим за доброто на всички! Открихме водач, който ще надмине и най-богатото ни и действено минало! Неговата любов към човечеството го накара да дойде тук, за да ви служи, да ви защити и да се погрижи за вас! Той чу вашите молби и отговори на призива на общия ни човешки дълг! Всеки човек е пазач на брата си! Никой не е остров сам за себе си! А сега ще чуете гласа му, ще чуете собственото му послание! Дами и господа — тържествено каза той, — Джон Голт, пред обединеното семейство на човечеството!

Камерата се премести върху Голт. Той остана неподвижен за миг. После, с такова умело движение, че ръката на секретаря му не успя да го спре, той скочи на крака, наведе се настрани, разкривайки за миг скрития пистолет пред всички, после се изпъна с лице към камерата, погледна невидимите си зрители и каза:

— Махайте се от пътя ми, дяволите да ви вземат!

ГЛАВА XXIX

ГЕНЕРАТОРЪТ

— Махайте се от пътя ми, дяволите да ви вземат!

Доктор Робърт Стедлър го чу по радиото в колата си. Не осъзна дали следващият звук — нещо средно между ахване, донякъде писък, донякъде смях, се надигна от него или от радиото — но чу щракването, което изключи и двете. Радиото млъкна. Никакви звуци повече не се чуваха от хотел „Уейн-Фолкълънд“.

Той въртеше копче след копче под осветения циферблат. Не се чуваше нищо — нито обяснения, нито съобщения за технически проблеми, нито музика, която да покрие мълчанието. Всички станции излязоха от ефир.

Той потръпна, вкопчи се във волана, наведе се над него, като жокей в последните метри от надбягването, и натисна газта. Малкото парче магистрала пред него трептеше от подскоците на фаровете му. Отвъд осветената лента беше единствено празната прерия на Айова.

Не знаеше защо беше слушал предаването; не знаеше и какво го кара сега да трепери. Разсмя се рязко — прозвуча като злокобно ръмжане — дали на радиото или на хората в града, или на небето.

Гледаше редките километрични камъни по магистралата. Нямаше нужда да се консултира с картата: от четири дни картата беше отпечатана в ума му, като мрежа от линии, гравирани с киселина. Не можеше да му ги отнемат, мислеше си, не можеше да го спрат. Чувстваше се така, сякаш го преследват; но на мили зад него нямаше нищо, освен двата задни фара на колата му, като два малки сигнала за опасност, които летяха из мрака на долините на Айова.

Мотивът, който движеше ръцете и краката му сега, се беше появил преди четири дни. Беше лицето на мъжа на перваза и лицата, на които се беше натъкнал, когато беше избягал от онази стая. Бе им изкрещял, че не може да работи с Голт, нито пък те, че Голт ще унищожи всички тях, освен ако те не го унищожат първи.

— Не се правете на умен, професоре — студено беше отговорил господин Томпсън. — Пищяхте доста, че го мразите и в червата, но

когато се стигна до действие, изобщо не ни помогнахте. Не знам на чия страна сте. Ако не ни се предаде мирно и тихо, може да се наложи да прибегнем до натиск — например заложници, които той няма да иска да нараним, — и вие сте пръв в списъка, професоре.

— Аз ли? — беше изкрещял той, треперейки от ужас, с горчив, отчаян смях. — Аз ли? Той ме проклينا повече от всеки друг на земята!

— А аз откъде да знам? — беше отговорил господин Томпсън. — Чух, че сте били негов учител. А и не забравяйте, че вие бяхте единственият, за когото попита.

С вцепенено от страх съзнание той се беше почувствал така, сякаш ще бъде смазан от две приближаващи се стени: нямаше шанс, ако Голт откажеше да се предаде, и още по-малко, ако Голт се присъединеше към тези хора.

Тогава някакъв далечен силует си беше пробил път в ума му: образът на една сграда с купол като гъба, в средата на една долина в Айова. От този момент нататък всички картини бяха започнали да се сливат. Проектът Х, мислеше си, без да знае дали това е образът на сградата или на феодален замък, който контролира околността и който му внушава чувство за време и свят, в който му беше мястото... Аз съм Робърт Стедлър, мислеше си, това е моя собственост, резултат на моите открития, казаха, че аз съм го изобретил... Ще им покажа аз! — Това си мислеше, без да знае дали има предвид човека на перваза или другите, или пък цялото човечество... Мислите му приличаха на листа, плаващи във вода, без връзки помежду си: Да поеме контрола... Ще им покажа аз!... Да поеме контрола, да управлява... Няма друг начин да се живее на Земята...

Това бяха единствените думи, които назоваваха плана в съзнанието му. Беше усетил, че останалото му е ясно — ясно като дива емоция, която викаше предизвикателно, че не е длъжен да си я изяснява. Щеше да поеме контрола върху Проекта Х и щеше да управлява част от страната като лично феодално владение. Средствата? Емоцията му беше отговорила: някак си. Мотивът? Умът му повтаряше настойчиво, че мотивът му е ужасът от бандата на господин Томпсън, че вече не е на сигурно място сред тях, че планът му е практическа необходимост. В дълбините на вцепенения му мозък емоцията му

въплъщаваше друг вид страх, удавен заедно с връзките между натрошените парчета от думи.

Тези парчета бяха единственият компас, насочвал движенията му през четирите дни и нощи, докато караше по пусти магистрали, през страна, която изпаднаше в хаос, докато развиваше маниакалното умение да си купува нелегално бензин, докато крадеше случайните часове на неспокоен сън, в тъмни мотели, под фалшиви имена...

Аз съм Робърт Стедлър, мислеше си, умът му го повтаряше като формула на всемогъществото... Да поема контрола, мислеше си, докато шофираше бързо покрай безполезните светофари на полуизоставените градове, по вибриращата стомана на моста на „Тагарт“ над Мисисипи, покрай разпръснатите руини на фермите сред празните полета на Айова... Ще им покажа аз, мислеше си той, нека ме гонят, няма да ме спрат този път... Беше си го мислил, въпреки че никой не го бе преследвал, както никой не го преследваше и сега, с изключение на задните фарове на собствената му кола и на мотива, който заглушаваше, потиснат дълбоко в ума си.

Той погледна смълчаното радио и се разсмя — смехът беше като юмрук, размахан към празното пространство. Тъкмо аз съм практичният... Нямам избор... Няма друг начин... Ще им покажа на всички тия безсрамни гангстери, които забравят, че аз съм Робърт Стедлър... Всички ще се сринат, но не и аз! Аз ще оцелея! Ще победя! Ще им покажа аз!

Думите бяха като парчета стабилна почва в ума му, сред жестоко, мълчаливо бласто; връзките лежаха на дъното му. Ако се свържеха, думите му щяха да образуват изречение: ще му покажа, че няма друг начин да се живее на Земята!

Разпръснатите светлини в далечината отпред бяха бараките, издигнати на площадката на Проекта Х, известен сега като Града на хармонията. Когато се приближи, той забеляза, че на територията на проекта става нещо необичайно — оградата от бодлива тел беше срязана и на входа не го посрещна никаква охрана. Но някаква необичайна дейност кипеше в тъмнината и на светлината на няколко клатушкащи се фенери: виждаха се бронирани камиони, тичащи фигури, изкрещени крясъци със заповеди и отблясъци на щикове. Никой не спря колата му. На ъгъла на една барака видя неподвижното

тяло на войник, проснато на земята. Пиян е, помисли си, искаше му се да мисли така и се чудеше защо не се чувства сигурен в това.

Гъбовидната сграда се издигаше на едно хълмче пред него; в тесните процепи на прозорците й имаше светлини и изпод купола й се подаваха безформените комини, прицелени в тъмнината наоколо. Един войник препречи пътя му, когато слезе от колата при входа. Войникът беше напълно въоръжен, но без фуражка, а униформата му беше твърде мърлява.

— Къде отиваш бе? — попита той.

— Пусни ме! — презрително нареди доктор Стедлър.

— Каква работа имаш тук?

— Аз съм доктор Робърт Стедлър.

— А аз съм Джо Блоу. Попитах те каква работа имаш. От новите ли си или от старите?

— Пусни ме да вляза, идиот такъв! Аз съм доктор Робърт Стедлър.

Не името, а тонът на гласа и поведението като че ли убедиха войника.

— Значи от новите — каза той, отвори вратата и викна на някого вътре: — Ей, Мак, погрижи се за тая клечка, виж какво иска!

В голата, мрачна железобетонна стая го посрещна мъж, който можеше и да е офицер, само дето куртката му беше разкопчана, а в ъгъла на устата му нагло висеше цигара.

— Ти пък кой си бе? — сопна се той, а ръката му подскочи ловко върху кобура на колана.

— Аз съм доктор Робърт Стедлър.

Името нямаше ефект.

— Кой ти позволи да идваш тук?

— Аз нямам нужда от разрешение.

Това като че ли подейства — мъжът махна цигарата от устата си.

— Кой те извика? — обърна се той с оттенък на несигурност.

— Ще ме оставиш ли да говоря с коменданта? — нетърпеливо попита доктор Стедлър.

— Комендантът ли? Закъснял си, брат.

— Тогава с главния инженер!

— Главния кой? А, Уили ли? Уили е добре, той е един от нас, но в момента отиде да върши една работа.

В залата имаше и други фигури, които слушаха с неспокойно любопитство. Офицерът махна към една от тях да се приближи — небръснат цивилен с изтъркано палто, наметнато на раменете.

— Какво искаш? — тросна се той на Стедлър.

— Някой може ли да ми каже къде са господата от научния персонал? — попита доктор Стедлър с безапелационната вежливост на заповед.

Двамата мъже се спогледаха, сякаш подобен въпрос беше неуместен тук.

— Ти да не идваш от Вашингтон? — подозрително попита цивилният.

— Не идвам. Ще ви накарам да разберете, че вече нямам нищо общо с оная банда във Вашингтон.

— Охо, така ли? — на мъжа май му хареса. — Значи си Приятел на народа тогава?

— Бих казал, че съм най-добрият приятел, когото народът някога е имал. Аз съм човекът, който му даде всичко това — той посочи наоколо.

— Така ли? — попита мъжът, впечатлен. — Значи си един от ония, които са направили сделка с Шефа?

— Аз съм шефът тук отсега нататък.

Мъжете се спогледаха и се дръпнаха няколко крачки. Офицерът попита:

— Значи името ви е Стедлър?

— Робърт Стедлър, и ако не знаете какво значи това, ще научите!

— Бихте ли ме последвали, сър? — каза офицерът разтреперано и вежливо.

Онова, което се случи после, не беше ясно за доктор Стедлър, защото умът му отказваше да допусне, че реалността на онова, което виждаше, е реално. Имаше купища силуети в наполовина осветени, разхвърляни кабинети, с твърде много огнестрелни оръжия по коланите, имаше безсмислени въпроси, зададени от груби гласове, които преминаваха от наглост в страх. Той не знаеше дали някой от тях изобщо се опитва да му даде обяснение, не ги слушаше; не можеше да позволи това да е вярно. Продължаваше да вика с тон на феодален суверен:

— Аз съм шефът тук отсега нататък... Аз давам заповедите... Дойдох да поема контрола... Аз притежавам това... Аз съм доктор Робърт Стедлър, и ако не знаете това име точно на това място, значи нямате работа тук, проклети идиоти! Ще се взривите, ако само толкова знаете! Да сте учили физика в гимназията? И не ме зяпайте така, сякаш никой от вас не е стъпвал в гимназия! Какво правите тук? Кои сте вие?

Отне му дълго време да осъзнае — когато умът му не можеше да го блокира повече, — че някой го беше изпреварил с плана: някой беше възприел същия възглед за съществуването и се беше втурнал да постигне същото бъдеще. Той разбра, че тези хора, които се наричаха Приятели на народа, си бяха присвоили Проекта Х, тази вечер, преди няколко часа, с намерение да установят свое собствено царство. Той се смееше в лицата им, с горчиво, невярващо презрение:

— Не знаете какво правите, нещастни дребни престъпничета! Да не мислите, че вие — вие! — можете да управлявате прецизен научен инструмент? Кой е вашият водач? Настоявам да видя водача ви!

Тонът на смазващ авторитет, презрението му и собствената им паника — сляпата паника на хора на разюзданото насилие, които нямаха стандарти за сигурност или опасност — ги караше да се колебаят и да се чудят дали случайно той не е някой високопоставен член на ръководството им под прикритие; бяха еднакво готови да не се подчиняват и да се покорят на всяка власт. След като го прехвърляха от един нервен командир на друг, накрая той се оказа на желязно стълбище, по което слизаше надолу, сетне в дълги, кънтящи подземни коридори от железобетон на среща лично с „Шефа“. „Шефа“ се беше укрил в подземната контролна зала.

Сред сложните спирали на деликатните научни апарати, които произвеждаха звуковия лъч, пред стена от лъскави лостове, циферблати и скали, известна като Ксилофона, Робърт Стедлър се изправи срещу новия владетел на Проекта Х. Това беше Къфи Мийгс.

Той носеше тясна, полувоенна куртка и кожени гамаши; плътта от врата му преливаше над яката; черната му коса лъщеше от пот. Крачеше неспокойно и несигурно пред Ксилофона, крещейки заповеди на хора, които се втурваха в стаята и също тъй бързо излизаха.

— Пратете куриери до всеки областен град, до който можете да стигнете! Кажете им, че Приятелите на народа са победили! Кажете им, че вече няма да приемат заповеди от Вашингтон! Новата столица

на Народната общност е Градът на хармонията, известен от този момент нататък като Мийгсвил! Кажете им, че очаквам петстотин хиляди долара за всеки пет хиляди души население до утре сутринта, или иначе...

Мина известно време, преди вниманието на Къфи Мийгс и замъглените му сини очи да се фокусират върху личността на доктор Стедлър.

— Е, какво има? Какво има? — сопна се той.

— Аз съм доктор Робърт Стедлър.

— А? А, да! Да! Ти си важната клечка от космоса, нали? Ти си оня, дето лови атоми или нещо такова. Добре де, какво, по дяволите, правиш тука?

— Тъкмо аз трябва да ви задам този въпрос.

— А? Слушай, професоре, не съм в настроение за шеги.

— Дойдох тук да поема контрола.

— Контрол? Над какво?

— Над това оборудване. Над това място. Над околността в неговия обсег.

Мийгс го зяпна неразбиращо за миг, после попита меко:

— Как стигна дотук?

— С кола.

— Искам да кажа, кого доведе?

— Никого.

— Какви оръжия носиш?

— Никакви. Името ми е достатъчно.

— Дошъл си тук сам, само с името и колата си?

— Точно така.

Къфи Мийгс се изсмя в лицето му.

— Да не мислите — попита доктор Стедлър, — че можете да управлявате подобна инсталация?

— Изчезвай, професоре, изчезвай! Тичай, преди да съм накарал да те гръмнат! Нямаме полза от интелектуалци наоколо!

— Какво изобщо знаете за това? — доктор Стедлър посочи Ксилофона.

— На кого му пука? Техничарите вървят по сто за долар в наши дни! Изчезвай! Това не е Вашингтон! Няма да стигнат до никъде, ако се пазарят с тоя призрак от радиото и произнасят речи! Действие —

ето какво е нужно! Пряко действие! Изчезвай, докторче! Времето ти свърши — той се люлееше нестабилно назад-напред и от време на време се хващаше за някой лост на Ксилофона. Доктор Стедлър разбра, че Мийгс е пиан.

— Не пипай тия лостове, глупак такъв!

Мийгс дръпна неволно ръка, сетне я размаха предизвикателно към панела.

— Ще пипам каквото си искам! Ти не ми казвай какво да правя!

— Дръпни се от панела! Махай се оттам! Това е мое! Разбираш ли? Това е моя собственост.

— Собственост ли? Ха! — Мийгс се изкикоти така, сякаш лаеше.

— Аз го изобретих! Аз го създадох! Аз го направих възможно!

— Тъй ли? Ами много благодаря, докторче. Много благодаря, ама вече нямаме нужда от теб. Имаме си собствени механици.

— Имаш ли представа какво е трябвало да знам, за да го осъществя? Ти не можеш да измислиш и една тръба! И един болт!

Мийгс вдигна рамене.

— Сигурно.

— Тогава как смееш да мислиш, че можеш да го притежаваш? Как смееш да идваш тук? Какво право имаш върху него?

Мийгс потупа кобура си.

— Ей това.

— Слушай, пиан простак такъв! — извика доктор Стедлър. — Знаеш ли с какво си играеш?

— Я не ми говори така, стар глупак! Кой си ти, че да ми говориш така? Мога да ти счупя врата с голи ръце! Не знаеш ли кой съм аз!

— Ти си уплашен главорез, който е излязъл от дупката си!

— О, така ли? Аз съм шефът! Аз съм шефът и няма да ме спре някакво си старо плашило като теб! Махай се оттук!

Те стояха и се гледаха за момент пред панела на Ксилофона, и двамата приклещени от страх. Непризнатият корен на страха на доктор Стедлър беше трескавата му битка да не признае, че наблюдава крайния си продукт, че това е неговият духовен син. Страхът на Къфи Мийгс имаше по-широки корени, обхващаше цялата вселена; той беше живял в хроничен страх цял живот, но сега се бореше да не признае това, от което се ужасяваше: в момента на неговия триумф, когато беше очаквал да е в безопасност, това мистериозно, окултно създание

— интелектуалецът — отказваше да се бои от него и не се подчиняваше.

— Махай се оттук! — изръмжа Къфи Мийгс. — Ще извикам хората си! Ще накарам да те разстрелят!

— Махай се оттук, въшлив, безмозъчен, наперен олигофрен! — извика доктор Стедлър. — Да не мислиш, че ще ти позволя да се възползваш от моя труд на живота ми? Да не мислиш, че заради теб това... продадох... — той не довърши. — Спри да пипаш лостовете, дяволите да те вземат!

— Я не ми нареждай! Не можеш да ми казваш какво да правя! Няма да ме уплашиш с надутите си глупости! Правя каквото искам! За какво съм се бил, ако не мога да правя каквото искам? — той се разсмя и се протегна към един лост.

— Ей, Къфи, по-спокойно! — викна някакъв силует в задната част на стаята и се втурна напред.

— Назад! — изрева Къфи Мийгс. — Назад, всички! Уплашен, така ли? Ще ви покажа аз кой е шефът!

Доктор Стедлър скочи да го спре, но Мийгс го блъсна настрани с една ръка, захили се, като го видя да пада на пода, и с другата ръка дръпна един от лостовете на Ксилофона. Трясъкът — пискливият трясък на раздран метал и на налягания, които се сблъскват, звукът на чудовище, което се завърта — се чу само вътре в сградата. Навън не излезе никакъв звук. Погледната отвън, сградата просто се издигна във въздуха, внезапно и тихо, разчупи се на няколко големи парчета, изстреля няколко съскащи потока синя светлина в небето и се срути в купчина строителни отпадъци. В радиус от сто мили, на територията на четири щата, телеграфните стълбове паднаха като кибритени клечки, фермите се натрошиха на чакъл, сградите в градовете се срутиха като отрязани от един-единствен мигновен удар, без да има време до сгърчените тела на жертвите да достигне звук — и на ръба на кръга, на половината път през Мисисипи, локомотивът и първите шест вагона на един пътнически влак полетяха като дъжд от метал във водата на реката, заедно със западните колони на моста на „Тагарт“, прерязан през средата. На мястото, където бе Проектът Х, сред руините нямаше останало нищо живо — освен, в продължение на още няколко безкрайни минути, купчина разкъсана плът и крещяща болка, която някога беше велик ум.

Дагни си мислеше, че има някакво чувство на безтегловна свобода в усещането, че телефонната кабина е единствената ѝ непосредствена, абсолютна цел, без оглед на нито една от целите на минувачите по улиците около нея. Това не я караше да се чувства отчуждена от града; за пръв път ѝ внушаваше усещането, че го притежава и че го обича, че никога преди не го е обичала така, както в този момент, с такова лично, тържествено и уверено чувство за собственост. Нощта беше спокойна и ясна; тя погледна към небето — както чувството ѝ беше повече тържествено, отколкото радостно, но съдържаше в себе си очакване за радост, така и въздухът беше повече неподвижен, отколкото топъл, но съдържаше намек за далечната пролет.

Махайте се от пътя ми, дяволите да ви вземат! — мислеше си тя, не с възмущение, а едва ли не развеселена, с усещане за откъснатост и облекчение, насочено към минувачите, към трафика, когато някой се изправеше пред забързаните ѝ крачки, и на всеки страх, който беше изпитвала в миналото. Беше го чула да го казва преди по-малко от час и гласът му сякаш още отекваше във въздуха на улиците и преливаше в далечно ехо от смях.

Беше се смяла триумфално в балната зала на „Уейн-Фолкленд“, когато го беше чула да го казва; беше се смяла с ръка, притисната върху устата, така че смехът да остане само в очите ѝ — и в неговите, когато беше погледнал право към нея и тя беше разбрала, че го е чул. Бяха се погледнали само за секунда, над главите на сащисаната, пищяща тълпа, над трясъка на разхвърляните микрофони, въпреки че всички радиостанции бяха незабавно отрязани, над експлозиите от счупено стъкло от съборените маси, докато хората се блъскаха към вратите.

След това беше чула господин Томпсън да крещи, махайки към Голт:

— Върнете го обратно в стаята му, но го пазете с цената на живота си!

Тълпата се раздели, докато тримата мъже го извеждаха. Господин Томпсън сякаш щеше да рухне за миг, с глава, отпусната на

ръката си, но се стегна, скочи на крака, махна неопределено към хората си да го последват и се втурна навън през частен страничен изход. Никой не се обърна към гостите: някои тичаха сляпо, за да се измъкнат, други седяха неподвижно и не смееха да мръднат. Балната зала беше като кораб без капитан. Тя си проби път през тълпата и последва кликата. Никой не се опита да я спре.

Намери ги струпани в малък, частен кабинет: господин Томпсън се беше сгърчил в едно кресло, сграбчил главата си с две ръце, Уесли Мауч стенеше, Юджийн Лоусън хлипаше като вбесено зло дете, Джим гледаше другите с необичайно, очаквателно внимание:

— Казах ви аз! — крещеше доктор Ферис. — Казах ви, нали? Ето докъде стигнахте с вашето „мирно убеждаване“!

Тя остана до вратата. Те като че ли забелязваха присъствието ѝ, но не им пукаше.

— Напускам! — пищеше Чик Морисън. — Напускам! Стига толкова! Не знам какво да кажа на страната! Не мога да мисля! Няма да се опитвам! Няма полза! Нищо не можах да направя! Не можете да ме обвинявате! Аз напуснах! — той размаха ръце в безформени жестове на безпомощност и сбогуване и избяга от стаята.

— Направил си е скривалище в Тенеси — замислено каза Тинки Холъуей, сякаш и той беше взел подобна предпазна мярка и сега се чудеше дали времето е дошло.

— Няма да го запази за дълго, ако изобщо стигне там — каза Мауч. — С бандите разбойници и състоянието на транспорта... — той разтвори ръце и не довърши.

Тя знаеше какви чувства запълваха паузата — знаеше, че без значение какви лични дупки са си приготвили някога тези хора, те не осъзнаваха факта, че всички са хванати в капан. Забеляза, че по лицата им нямаше ужас — имаше намек за това, но изглеждаше чисто външен. Израженията им варираха от празна апатия до облекчението на измамници, които са смятали, че играта не може да свърши иначе, и не правят и усилия да го оспорват или да съжаляват за това, та до наглата слепота на Лоусън, който отказваше да осъзнае каквото и да е, или до особената напрегнатост на Джим, чието лице намекваше за скрита усмивка.

— Е? Какво? — нетърпеливо питаше доктор Ферис с прациящата енергия на човек, който се чувства у дома си в обзет от истерия свят.

— Сега какво ще правите с него? Ще спорите? Ще обсъждате? Ще произнасяте речи?

Никой не отговори.

— Той... трябва... да... ни... спаси — бавно каза Мауч, сякаш насилваше последните остатъци от ума си да не разбират, и отправяше ултиматум на реалността. — Той... трябва... да поеме... властта... и да спаси системата.

— Защо не му напишете любовно писмо по въпроса? — попита Ферис.

— Трябва... да го накараме... да поеме властта... Трябва... да го насилим... да управлява — каза Мауч с тон на сомнамбул.

— Сега — обади се Ферис и внезапно снижи глас — виждате ли каква ценна институция е Държавният научен институт?

Мауч не му отговори, но тя забеляза: като че ли всички знаят какво има предвид.

— Възразихте, че моят частен научен проект е „непрактичен“ — меко каза Ферис. — Но какво ви казвах аз?

Мауч не отговори. Пукаше си пръстите.

— Не е време да се гнусим от това или онова — заговори Джеймс Тагарт с неочаквана увереност, но и неговият глас беше странно тих. — Не бива да сме бълзливци.

— Струва ми се... — замаяно каза Мауч, — че... че целта оправдава средствата...

— Твърде късно е за скрупули или принципи — каза Ферис.

— Само прякото действие може да проработи сега.

Никой не отговори — държаха се така, сякаш им се искаше паузите, а не думите да изразят онова, което обсъждаха.

— Няма да подеждат — каза Тинки Холъуей. — Той няма да се огъне.

— Ти така си мислиш — каза Ферис и се разсмя. — Не си видял експерименталния ни модел в действие. Миналия месец получихме три самопризнания за три неразкрити убийства.

— Ако... — започна господин Томпсън и гласът му се пречупи внезапно в стон — ако той умре, всички ще загинем!

— Не се притеснявай — успокои го Ферис. — Няма. „Убеждаването на Ферис“ е изчислено срещу подобна възможност.

Господин Томпсън не отговори.

— Струва ми се... че нямаме друг избор... — каза Мауч; беше почти като шепот.

Смълчаха се. Господин Томпсън се мъчеше, бореше се да не забелязва, че всички гледат него. После внезапно извика:

— О, правете каквото искате! Нищо не можах да направя! Правете каквото искате!

Доктор Ферис се обърна към Лоусън.

— Джийн — напрегнато нареди той, все още шепнейки, — изтичай до бюрото за радиоконтрол. Нареди всички радиостанции да бъдат в готовност. Кажи им, че господин Голт ще бъде в ефир след три часа.

Лоусън скочи на крака с внезапна радостна усмивка и изтича вън от стаята.

Тя знаеше. Знаеше какво възнамеряват да правят и какво в тях го прави възможно. Не мислеха, че ще успеят. Не мислеха, че Голт ще се пречупи — не искаха да се пречупва. Не мислеха, че каквото и да е може да ги спаси сега — не искаха да бъдат спасявани. Подтиквани от паниката на безименните си емоции, те се бяха борили с реалността през целия си живот и сега бяха стигнали до момент, когато най-сетне се чувстваха у дома. Не се налагаше да знаят защо го чувстват, те, които бяха решили да не разбират никога какво чувстват, а просто изпитваха чувство на признание, тъй като тъкмо това бяха търсили — това беше реалността, която се подразбираше, отразила всичките им чувства, действия, желания, избори, мечти. Това беше същността и методът на бунта срещу съществуването и на неопределеното търсене на неназована нирвана. Те не искаха да живеят — искаха той да умре.

Ужасът, който тя изпита, беше само кратко пробуждане — като шок от смяна на перспективата: осъзна, че предметите, които смяташе за хора, всъщност не са. Остана с чувство на яснота, с чувство за окончателен отговор и за нужда от действие. Той беше в опасност; нямаше време и място в съзнанието ѝ за губене на емоции заради относително действията на приматите.

— Трябва да се уверим — шепнеше Уесли Мауч — че никой никога няма да научи за това...

— Никой няма да научи — каза Ферис, гласовете им съскаха като на съзаклятници. — Това е таен, отделен комплекс в подножието на Института... Звукоизолиран е и е отдалечен на безопасно разстояние

от останалата част... Съвсем малка част от персонала изобщо е влизала там...

— Ако трябва да летим... — обади се Мауч и спря рязко, сякаш беше уловил някакво предупреждение в лицето на Ферис.

Тя видя очите на Ферис да се придвижват към нея, сякаш внезапно си беше спомнил за нейното присъствие. Тя удържа погледа му, позволи му да види несмущаваното ѝ безразличие, като че нито я интересуваше, нито беше разбрала нещо. След това, сякаш просто беше доловила сигнала, че това е частно обсъждане, тя се обърна бавно, вдигна леко рамене и напусна стаята. Знаеше, че сега вече едва ли се притесняват от нея.

Тръгна със същото невъзмутимо безразличие из залите и излезе от хотела. Но след една пресечка, когато зави зад един ъгъл, тя изправи глава, а полите на вечерната ѝ рокля заплюяха като платно о краката ѝ от внезапната стремителност и скорост на стъпките ѝ.

И сега тичаше в тъмнината, мислейки единствено за това да намери телефонна кабина: изпитваше ново чувство, което се надигаше неустойчиво в нея, отвъд непосредственото напрежение от опасността и загрижеността: беше чувство на свобода в единен свят, в който никога не е трябвало да има препятствия. Видя лъч светлина на тротоара, който идваше от прозореца на един бар. Никой не я погледна втори път, когато прекоси полупразното помещение: малцината клиенти още чакаха и шептяха напрегнато пред прациящия, празен син екран на телевизора.

Застанала в тясното пространство на телефонната кабина, сякаш в кабина на космически кораб, който всеки момент ще излети за друга планета, тя набра номера OR 6-5693.

Гласът, който отговори веднага, беше на Франсиско.

— Ало?

— Франсиско?

— Здравсти, Дагни. Очаквах да се обадиш.

— Чу ли предаването?

— Да.

— Сега планират да го принудят да се предаде — тя успя да придаде на гласа си тона на фактически доклад. — Възнамеряват да го измъчват. Имат някаква машина, наречена „Убеждаването на Ферис“, в изолиран комплекс в подножието на Държавния научен институт. Това

е в Ню Хемпшир. Споменаха за полет. Споменаха, че ще го пуснат по радиото до три часа.

— Ясно. От обществен телефон ли се обаждаш?

— Да.

— Още си във вечерните си дрехи, нали?

— Да.

— Сега ме слушай внимателно. Прибери се, преоблечи се, опаковай това-онова, от което ще имаш нужда, вземи бижутата си и всички ценности, които можеш да носиш, вземи си и топли дрехи. Няма да имаме време да го правим по-късно. Ще се срещнем след четирийсет минути, на североизточния ъгъл, на две пресечки на изток от главния вход на терминала на „Тагарт“.

— Ясно.

— До скоро, Плужек.

— До скоро, Фриско.

След по-малко от пет минути тя беше в спалнята на апартамента си и почти късаше от себе си вечерната си рокля. Остави я захвърлена на пода, като униформа на армия, в която не служеше вече. Сложи си тъмносин костюм и — беше си спомнила думите на Голт — бяло поло. Напълни един куфар и чанта с дръжка, която можеше да носи през рамо. Сложи бижутата си на дъното на чантата, включително и гривната от Риърдънов метал, която беше спечелила във външния свят, и златната монета от пет долара, която беше спечелила в долината.

Беше лесно да напусне апартамента и да заключи вратата, макар и да знаеше, че вероятно никога вече няма да я отвори. За миг ѝ се стори по-трудно, когато дойде в кабинета си. Никой не беше я видял да влиза — преддверието беше празно, а огромната сграда изглеждаше необичайно тиха. Тя остана за миг загледана в стаята и във всички години, които се съдържаха в нея. След това се усмихна — не, не беше твърде трудно, — отвори сейфа си и взе документите, за които беше дошла. Нямаше нищо друго, което да иска да вземе от кабинета си, освен портрета на Нат Тагарт и картата на „Тагарт трансконтинентал“. Тя счупи двете рамки, нави картината и картата и ги пхна в куфара си. Тъкмо го заключваше, когато чу звук от забързани стъпки. Вратата се отвори с трясък и главният инженер нахълта — разтреперан, с разкривено лице.

— Госпожице Тагарт! — викна той. — Слава Богу, госпожице Тагарт, че сте тук! Търсихме ви навсякъде!

Тя не отговори и го погледна въпросително.

— Госпожице Тагарт, чухте ли?

— Какво?

— Значи не сте! Боже, госпожице Тагарт, аз... не мога да повярвам, още не мога да повярвам, но... Господи, какво ще правим? Моста на „Тагарт“ вече го няма!

Тя го гледаше вторачено, неспособна да мръдне.

— Няма го! Взривен! Взривен за секунда, както по всичко личи! Никой не знае със сигурност какво е станало — но като че ли... мислят, че нещо се е объркало с Проекта Х и... май са ония звукови лъчи, госпожице Тагарт! Не можем да се свържем с която и да е точка в радиус от сто мили! Не е възможно, не може да е възможно, но изглежда, че всичко в този кръг е било пометено!... Не можем да се доберем до никакъв отговор! Никой не може — нито вестниците, нито радиостанциите, нито полицията! Още проверяваме, но историите, които достигат до нас от периферията на района, са... — той потръпна. — Само едно нещо е сигурно: мостът го няма! Госпожице Тагарт! Не знаем какво да правим!

Тя се втурна към бюрото си и сграбчи слушалката на телефона. Ръката ѝ спря по средата. Сетне бавно, болезнено, с най-голямото усилие, което някога се беше изисквало от нея, тя започна да придвижва ръката си надолу, докато не остави слушалката. Стори ѝ се, че е отнело дълго време, сякаш ръката ѝ трябваше да се движи срещу някакво огромно въздушно налягане, с което човешкото тяло не можеше да се пребори, и в тези няколко кратки момента, във вцепенението на заслепяваща болка, тя разбра какво е чувствал Франсиско в онази нощ преди дванайсет години, както и какво е чувствало едно момче на двайсет и шест, когато е погледнало двигателя си за последен път.

— Госпожице Тагарт! — викна главният инженер. — Не знаем какво да правим!

Слушалката чукна меко о вилката.

— И аз не знам — отговори тя.

След миг разбра, че всичко е свършило. Чу се да казва на мъжа да продължи да проверява и да ѝ докладва по-късно и изчака звукът от

стъпките му да изчезне в кънтящата тишина на преддверието. Прекосявайки чакалнята на терминала за последен път, тя погледна статуята на Натаниел Тагарт и си спомни за обещанието, което беше дала. Сега щеше да е само символ, мислеше си тя, но щеше да е такова сбогуване, каквото Натаниел Тагарт заслужаваше. Нямахме с какво друго да пише, така че извади червилото от чантата си, усмихна се на мраморното лице на човека, който щеше да я разбере, и нарисува голям доларов знак на пиедестала под краката му.

Стигна първа до ъгъла, на две пресечки източно от входа на терминала. Докато чакаше, наблюдаваше първите признаци на паниката, която скоро щеше да погълне града: имаше автомобили, които се движеха твърде бързо, някои от тях натоварени с покъщнина, имаше твърде много полицейски коли, които профучаваха, и твърде много сирени, които виеха в далечината. Новината за разрушаването на моста очевидно се разпространяваше из града; разбираха, че градът е обречен, и бяха започнали сляпо бягство, за да се измъкнат — но нямаше къде да отидат, а и това вече не беше нейна грижа.

Тя видя фигурата на Франсиско да се приближава от известно разстояние, позна отривистата му походка, преди още да може да различи лицето му под шапката, дръпната плътно над очите. Улови момента, в който той я видя, когато се приближи. Той махна с ръка и се усмихна. Някакво съзнателно подчертаване на жеста му ѝ напомни за един друг Д'Анкония, който поздравява с „добре дошъл“ като дълго чакан пътник при портата на имението си.

Когато се приближи, тя се изправи тържествено, погледна лицето му и сградите на най-великия град в света, сякаш бяха свидетелите, които искаше, и каза бавно, с уверен и твърд глас:

— Кълна се в живота си и в любовта си към него, че никога няма да живея заради друг човек, нито ще искам друг човек да живее заради мен.

Той наведе глава, сякаш го приемаше. Усмивката му сега беше поздрав. После взе куфара ѝ с една ръка, с другата пое нейната и каза:

— Хайде.

— Комплексът, познат като Проекта „Ф“, в чест на основателя си, доктор Ферис, беше малка сграда от стоманобетон, в долната част на склона на хълма, който поддържаше Държавния научен институт на по-високо и публично ниво. Само малкото сиво петно на покрива ѝ се

виждаше от прозорците на института, скрито в джунгла от стари дървета; не изглеждаше по-голямо от капак на шахта.

— Комплексът се състоеше от два етажа — един малък куб, сложен несиметрично върху друг по-голям. Първият етаж нямаше прозорци, само врата, обкована с железни клинове; на втория етаж имаше само един прозорец, като колебливо отстъпление пред дневната светлина, като лице с едно-единствено око. Хората от персонала на института не изпитваха любопитство към сградата и избягваха пътеките, които водеха към вратата ѝ; никой не беше го изричал, но имаха впечатлението, че в сградата се развива проект, свързан с бацили на смъртоносни болести.

— Двамата етажа бяха заети от лаборатории, които съдържаха огромно количество клетки с морски свинчета, кучета и плъхове. Но сърцето и същността на сградата беше една стая в мазето ѝ, дълбоко под земята; стаята беше грубо покрита с порести плоскости от звукоизолиращ материал, които бяха започнали да се пукат и голата скала на пещерата прозираше през пукнатините. Комплексът винаги се охраняваше от екип от четирима специални пазачи.

— Тази вечер екипът беше увеличен до шестнайсет души, извикани по спешност от Ню Йорк. Пазачите, както и другите служители на Проекта „Ф“, бяха внимателно подбрани въз основа на една-единствена квалификация: неограничени способности за подчинение.

— Шестнайсетте души бяха разположени за през нощта извън сградата и в пустите лаборатории над земята, където оставаха безкритично на поста си, без любопитство към всичко, което можеше да се случва долу.

— В помещението в мазето доктор Ферис, Уесли Мауч и Джеймс Тагарт седяха в кресла, подредени до едната стена. В ъгъла срещу тях имаше машина, която изглеждаше като малък шкаф с неправилна форма. На предната ѝ страна се виждаше редици от циферблати, на всеки от които имаше червен сегмент, квадратен екран, който изглеждаше като усилвател, редици числа, ред дървени ръкохватки и пластмасови бутони, както и един лост от едната страна и един червен стъклен бутон от другата. Тази лицева част като че имаше повече собствено изражение, отколкото механикът, натоварен с управлението ѝ — беше плещест млад човек с подгизнала от пот риза, с ръкави,

навити над лактите, бледосините му очи бяха замъглени от невероятно съвестна концентрация върху задачата му. От време на време раздвижваше устни, сякаш рецитираше научен наизуст урок.

Къса жица преминаваше от машината до акумулатор зад нея. Дълги намотки, като усуканите пипала на октопод, се протягаха по каменния под до кожен дюшек, сложен под ярка светлина. Джон Голт бе вързан за дюшека. Беше гол; малките метални дискове на електродите, с които завършваха жиците, бяха закачени по ръцете, раменете, бедрата и глезените му. Устройство, подобно на стетоскоп, бе закачено за гърдите му и свързано с усилвателя.

— Разбери ме правилно — започна доктор Ферис, обръщайки се за пръв път към него. — Искаме да поемеш пълната власт над икономиката на страната. Искаме да станеш диктатор. Искаме да управляваш. Ясно ли е? Искаме да издаваш заповеди и да измислиш кои са правилните заповеди. И възнамеряваме да получим онова, което искаме. Речите, логиката, аргументите или пасивното подчинение няма да те спасят. Искаме идеи, иначе лошо. Няма да те пуснем оттук, докато не ни кажеш какви са точните мерки, които ще предприемеш, за да спасиш системата ни. Тогава ще те накараме да ги кажеш на страната по радиото.

Той вдигна ръка и му показва хронометър.

— Ще ти дам трийсет секунди да решиш дали искаш да започнеш да говориш веднага. Ако ли не, тогава ние ще започнем. Разбираш ли?

Голт гледаше право в тях, с безизразно лице, сякаш разбираше твърде много. Не отговори. Те слушаха звука от хронометъра в пълно мълчание, отброявайки секундите, и звука от задавеното, неравномерно дишане на Мауч, който беше сграбчил облегалките на стола си.

Ферис даде знак с ръка на механика до машината. Онзи я включи, червеният стъклен бутон светна и се чуха два звука: единият беше тихото бръмчение на електрогенератора, а другият — някакво особено пулсиране, равномерно като часовник, но със странно приглушен резонанс. Отне им миг да осъзнаят, че идва от усилвателя и че чуват туптенето на сърцето на Голт.

— Номер три — каза Ферис и вдигна пръст.

Механикът натисна бутон под един от циферблатите. Дълга тръпка премина през тялото на Голт, лявата му ръка се сгърчи в резки спазми от тока, който преминаваше между китката и рамото му. Главата му падна назад, със затворени очи и стиснати устни. Не издаде и звук. Когато механикът вдигна пръст от бутона, ръката на Голт спря да трепери. Той не мърдаше.

Тримата мъже се огледаха така, сякаш за миг бяха изгубили пътя си в тъмното. Очите на Ферис бяха празни, тези на Мауч — ужасени, а на Тагарт — разочаровани. Тежкото пулсиране продължаваше да звучи в тишината.

— Номер две — продължи Ферис.

Десният крак на Голт започна да се гърчи този път, докато токът преминаваше между бедрото и глезена. Ръцете му бяха вкопчени в ръбовете на дюшека. Главата му се люшна веднъж, после застина. Пулсът леко отслабна. Мауч се беше отдръпнал, притиснат в облегалката на креслото. Тагарт седеше на ръба на своето, наведен напред.

— Номер едно, постепенно — нареди Ферис.

Торсът на Голт се изви нагоре и падна обратно в поредица от дълги тръпки; цялото напрежение падаше върху вързаните му китки, докато токът течеше от едната китка към другата, през дробовете му. Механикът бавно завърташе ръкохватката, увеличавайки волтажа на тока; стрелката на циферблата се движеше към червения отрязък, който отбелязваше опасната зона. Дишането на Голт се чуваше като накъсани хрипове, излезли от сгърчени дробове.

— Стига ли ти? — излая Ферис, когато токът спря. Голт не отговори. Устните му се разтвориха леко, търсеха въздух. Пулсът от стетоскопа препускаше диво. Но дъхът му се успокояваше в равномерен ритъм, с контролирано усилие да се отпусне.

— Много си мек с него! — изкрещя Тагарт, вторачен в голото тяло на дюшека.

Голт отвори очи и ги погледна за момент. Не можеха да разберат нищо, освен това, че погледът му беше строг и напълно съзнателен. След това той отново отпусна глава и остана неподвижен, сякаш беше забравил за тях. Голото му тяло беше странно не на място в килията. Те го знаеха, въпреки че никой от тях нямаше да го допусне до съзнанието си. Издължените линии на тялото му, от глезените до

изваяните бедра, от сгъвката на ханша, до изправените рамене, изглеждаха като на гръцка статуя и носеха същото значение, само че стилизирано в по-лека и удължена форма и по-елегантна сила, която изразяваше и по-неспокойна енергия — тяло не на колесничар, а на строител на самолети. И също като значението на древногръцката статуя — статуята на човека като бог — беше в несъответствие с духа в музейните зали на нашия век; неговото тяло също така беше в несъответствие с килията, предназначена за предисторически дейности. Сблъсъкът беше още по-силен, защото беше свързан с електрически кабели, неръждаема стомана и прецизни инструменти, с лостовите на контролно табло. Може би — и това беше мисълта, на която най-яростно се съпротивляваха наблюдателите и бяха заровили най-дълбоко, на дъното на съзнанието си, мисълта, която познаваха само като неясна омраза и неясен страх, — може би отсъствието на такива статуи от съвременния свят беше трансформирало генератора в октопод и беше докарало тяло като неговото в пипалата му.

— Чувал съм, че си нещо като експерт по електричество — каза Ферис и се захили. — И ние сме такива, не мислиш ли?

Два звука му отговориха в тишината: бученето на генератора и пулсирането на сърцето на Голт.

— Смесена серия! — нареди Ферис и махна с един пръст към механика.

Шоковете започнаха да идват на неравномерни, непредсказуеми интервали, бързо един след друг или през няколко минути разстояние. Само конвулсиите по краката на Голт, по ръцете, по торса или цялото тяло показваха дали токът минава между два конкретни електрода, или тече от всички едновременно. Стрелките на циферблатите приближаваха червените зони, после се връщаха: машината беше изчислена така, че да причинява максимално силна болка, без да уврежда тялото на жертвата.

Но за наблюдателите беше непоносимо да чакат в минутите на паузите, изпълнени със звука на пулса: сърцето сега препускаше с неравномерен ритъм. Паузите бяха изчислени така, че да забавят този ритъм, но да не позволяват почивка на жертвата, която трябваше да очаква удар всеки един момент.

Голт лежеше отпуснат, сякаш не се опитваше да се бори с болката, а ѝ се беше оставил, без да се опитва да я отрече, а да я

понесе. Когато устните му се разтваряха, за да си поеме дъх, и внезапната тръпка ги запечатваше отново, той не се съпротивляваше на трескавото вкочаняване на тялото си, а го оставяше да отмине в мига, когато токът спираше. Само кожата на лицето му беше опъната и стегнатите очертания на устните му се изкривяваха настрани от време на време. Когато ударът преминаваше през гърдите му, златистите кичури коса по главата му се люшваха, сякаш духнати от повей на вятъра, удряха се в лицето му, през очите. Наблюдателите се чудеха защо косата му потъмнява, докато осъзнаха, че е плувнала в пот.

Ужасът от това човек да чува собственото си сърце да се бори така, сякаш ще експлодира всеки момент, трябваше да бъде насочен към жертвата. Но именно мъчителите трепереха от ужас, докато слушаха неравния, накъсан ритъм, и пропускаха да поемат дъх при всеки пропуснат удар. Сега сърцето звучеше така, сякаш подскача и се удря трескаво о ребрата като в клетка, в агония и отчаян гняв. Сърцето протестираше, човекът — не. Той лежеше неподвижно, със затворени очи и отпуснати ръце, и слушаше как сърцето му се бори за живота му.

Уесли Мауч пръв се пречупи.

— За Бога, Флойд! — изкрещя той. — Не го убивай! Да не си посмял да го убиеш! Ако той умре, умираме и ние!

— Няма да умре — изръмжа Ферис. — Ще му се иска, но няма. Машината няма да му позволи! Математически е изчислено! Няма риск!

— Добре де, не е ли достатъчно? Сега ще ни се подчини! Сигурен съм, че ще се подчини!

— Не! Не е достатъчно! Не искам да се подчинява! Искам да повярва! Да приеме! Да иска да приеме! Трябва да го накараме да работи за нас доброволно!

— Давай! — викна Тагарт. — Какво чакаш? Не можеш ли да усилиш тока? Той дори не е извикал още!

— Какво ти става? — задави се Мауч, като зърна лицето на Тагарт, докато токът гърчеше тялото на Голт. Тагарт се беше вторачил напрегнато, но очите му изглеждаха замъглени и мъртви, погледът му — а около този неодушевен поглед мускулите на лицето му се бяха опънали в цинична карикатура на наслада.

— Стига ли ти? — продължаваше да крещи Ферис към Голт Ферис. — Готов ли си да ни дадеш онова, което ние искаме?

Не чуха отговор. Голт надигаше глава от време на време и ги поглеждаше. Под очите му имаше тъмни кръгове, но самите очи бяха ясни и съзнателни.

С нарастваща паника наблюдателите изгубиха чувството си за контекст и език, и трите им гласа се сляха в поредица от неразличими писъци:

— Искаме да поемеш властта!... Искаме да управляваш!... Заповядваме ти да издаваш заповеди!... Изискваме да диктуваш положението!... Заповядваме ти да ни спасиш!... Заповядваме ти да мислиш!...

Не чуха друг отговор, освен пулса на сърцето, от който зависеше собственият им живот. Електричеството минаваше през гърдите на Голт и пулсът идваше на неравномерни тласъци, сякаш се засилваше и забавяше, когато изведнъж тялото му падна неподвижно, отпуснато: пулсът беше спрял.

Тишината дойде като поразяващ удар и преди да имат време да извикат, ужасът им беше надмогнат от друг: от факта, че Голт отвори очи и вдигна глава. Тогава осъзнаха, че бученето на мотора също е спряло и че червената светлина на контролния панел е угаснала: токът беше спрял; генераторът беше мъртъв. Механикът ръчкаше с пръст бутона, но без полза. Въртеше лоста за включване отново и отново. Ритна машината. Червената светлина не се запалваше, звукът не се върна.

— Е? — сопна се Ферис. — Е? Какво става?

— Генераторът изгоря — безпомощно каза механикът.

— Какво му е?

— Не знам.

— Добре де, разбери и го оправи!

Човекът не беше обучен електротехник — бяха го избрали не заради познанията му, а заради безкритичната му способност да натиска всякакви бутони, а усилието, което му беше нужно, за да се научи на това, беше толкова голямо, не можеше да се разчита да има място за каквото и да е друго. Той отвори задния капак на машината и зяпна сащисано сложните намотки: не можеше да открие никаква видима повреда. Сложи гумените си ръкавици, извади клещи, затегна няколко случайни болта и се почеса по главата.

— Не знам — каза той с безпомощно кротък глас. — Кой съм аз, че да знам?

Тримата мъже бяха скочили на крака и се бяха струпали зад машината, зяпнали непокорната ѝ вътрешност. Действаха по-скоро по рефлекс: знаеха, че нищо не знаят.

— Но ти трябва да го поправиш! — изпищя Ферис. — Трябва да работи! Трябва да имаме ток!

— Трябва да продължим! — извика разтреперан Тагарт. — Това е абсурдно! Няма да позволя! Няма да ме прекъсват! Няма да го оставя да се измъкне! — той посочи към дюшека.

— Направи нещо! — Ферис крещеше на механика. — Не стой там! Направи нещо! Поправи го! Нареждам ти да го поправиш!

— Ама аз не знам какво не е наред — отвърна мъжът, мигайки.

— Ами открий тогава!

— Как да го открия?

— Нареждам ти да го поправиш! Чуваш ли? Накарай го да работи или ще те уволня и ще те хвърля в затвора!

— Ама аз не знам какво не е наред! — мъжът въздъхна с учудване. — Не знам какво да правя.

— Вибраторът е повреден — обади се един глас зад тях. Те се обърнаха: Голт се бореше да си поеме дъх, но говореше с ясният, компетентен тон на инженер. — Извадете го и погледнете под алуминиевия капак. Ще видите два контакта, запоени заедно. Разчупете ги, вземете малка пила и почистете замърсените повърхности. После върнете капака, включете го обратно в машината и генераторът ви ще проработи.

Последва дълъг миг пълна тишина. Механикът зяпаше Голт, удържаше погледа му и дори той беше в състояние да различи същността на искрицата в тъмносивите очи: беше презрителна подигравка. Той отстъпи назад. В несвързания полумрак на съзнанието му, по някакъв безсловесен, безформен, неразбираем начин, дори той осъзна значението на онова, което ставаше в килията.

Погледна Голт, погледна и тримата мъже, погледна и машината. Потръпна, хвърли клещите и избяга от стаята. Голт избухна в смях.

Тримата мъже отстъпваха бавно от машината. Бореха се да не си позволят да разберат онова, което механикът беше разбрал.

— Не! — викна Тагарт изведнъж, погледна Голт и скочи напред.

— Не! Няма да му позволя да се отърве безнаказано! — той падна на колене, драпайки отчаяно да намери алуминиевия цилиндър на вибратора. — Аз ще го поправам! Ще се справя сам! Трябва да продължим! Трябва да го пречупим!

— Спокойно, Джим — с неудобство каза Ферис и го изправи отново на крака.

— Дали няма... да е по-добре да отложим за през нощта? — умолително попита Мауч; гледаше към вратата, през която беше избягал механикът, а погледът му изразяваше наполовина завист, наполовина ужас.

— Не! — викна Тагарт.

— Джим, не му ли беше достатъчно? Не забравяй, трябва да внимаваме.

— Не! Не му е достатъчно! Дори не е изкрещял още!

— Джим! — изведнъж извика Мауч, ужасен от нещо в лицето на Тагарт. — Не можем да си позволим да го убием! Знаеш го!

— Не ме интересува! Искам да го пречупя! Искам да го чуя да крещи! Искам...

И след това самият Тагарт изкрещя. Беше дълъг, внезапен, пронизителен писък, сякаш беше видял нещо, въпреки че очите му зяпаха в празното пространство и изглеждаха неразбиращи, слепи.

Гледката беше вътре в него. Защитните стени на емоцията, на бягството, на преструвката, на половинчатото мислене и псевдодумите, изградени вътре в него през всичките тези години, бяха рухнали за миг — мигът, в който разбра, че иска Голт да умре, с ясното съзнание, че собствената му смърт ще последва.

Видя изведнъж мотива, който беше насочвал всичките действия през живота му. Не беше нежната му душа, нито любовта му към другите или общественият му дълг, или който и да е от другите лъжливи звуци, с които беше поддържал самоуважението си: беше порочното желание да унищожи всичко живо заради онова, което не беше живо. Беше стремежът да предизвика реалността чрез унищожението на всяка жива ценност, заради това да си докаже, че той може да съществува въпреки реалността и никога няма да се налага да бъде обвързан с някакви убедителни — солидни, неизменни факти. Само преди миг беше в състояние да почувства, че мрази Голт повече от всички останали, че омразата му е доказателство за злото, което

представлява Голт, което няма нужда от допълнително назоваване, че иска Голт да бъде унищожен заради собственото му оцеляване. Сега знаеше, че беше пожелал унищожението на Голт с цената на собственото си унищожение, знаеше, че никога не е искал да оцелее, знаеше, че бе искал да измъчи и разруши именно величието на Голт — величие, което той сам признаваше, величие по единствения стандарт, който съществува, независимо дали човек го признава, или не: величието на човек, който беше господар на реалността по начин, в който нямаше равен. В мига, в който той, Джеймс Тагарт, се оказа пред ултиматума да приеме реалността или да умре, емоциите му бяха избрали смъртта — смъртта, вместо да се предаде на вселената, на която Голт беше толкова сияен син. В личността на Голт — и го знаеше — той търсеше унищожението на цялото съществуване.

Това разбиране се сблъскваше със съзнанието му не само чрез думи: цялото му разбиране беше съставено от емоции, така че сега беше обзет от емоция, от видение, което нямаше сили да пропъди. Вече не можеше да призове мъглата, която да скрие от погледа всичките задънени улици, които се беше борил никога да не бъде принуден да види: сега в края на всяка улица виждаше омразата си към съществуването, виждаше лицето на Черил Тагарт с радостния ѝ стремеж да живее, както и факта, че тъкмо този стремеж винаги беше искал да победи, виждаше лицето си като лице на убиец, когото всички хора с право трябваше да ненавиждат, който унищожаваше ценностите само защото са ценности, който убиваше, за да не разкрие собственото си непоправимо зло.

— Не... — скимтеше той, вторачен в това видение, клатейки глава, за да избяга от него. — Не... Не...

— Да — каза Голт.

Той видя очите на Голт, приковани в собствените му, сякаш Голт виждаше същото, което виждаше и той.

— Казах ви го по радиото, нали? — каза Голт.

Това беше присъдата, от която се беше ужасявал Джеймс Тагарт, от която нямаше измъкване: присъдата, доказателството за обективност.

— Не... — каза той съвсем тихо още веднъж, но това вече не беше глас на живо съзнание. Той остана прав за момент, вторачен в празното пространство, после краката му отказаха, огънаха се и той

седна на пода, с все още вторачени очи, без да забелязва какво прави или какво има наоколо.

— Джим...! — извика Мауч. Отговор не последва.

Мауч и Ферис не се запитаха какво беше станало с Тагарт: знаеха, че никога не трябва да се опитват да го откриват, под заплаха от това да споделят съдбата му. Знаеха кой е бил пречупен тази вечер. Знаеха, че това е краят на Джеймс Тагарт, независимо дали физическото му тяло щеше да оцелее.

— Да... да изкараме Джим оттук — разтреперано каза Ферис.

— Да го заведем на лекар... или някъде...

Те дръпнаха Тагарт, за да се изправи; той не се съпротивляваше, подчиняваше се апатично, и раздвижи краката си, когато го бутнаха. Тъкмо той беше стигнал до онова състояние, в което искаха да приведат насилствено Голт. Двамата му приятели го изведоха от стаята, хванали здраво ръцете му. Това им спести необходимостта да признаят пред себе си, че искат да избягат от очите на Голт. Голт ги гледаше, а погледът му беше твърде строго проникателен.

— Ще се върнем — тросна се Ферис към началника на пазачите.

— Стой тук и не пускай никого. Ясно ли е? Никого.

Те избутахта Тагарт в колата, паркирана при дърветата на входа.

— Ще се върнем — каза Ферис, без да се обръща към никого, на дърветата и на тъмното небе.

За момента единственото нещо, в което бяха уверени, беше, че трябва да избягат от това мазе — мазето, в което живият генератор беше оставен вързан до мъртвия.

ГЛАВА XXX

В ИМЕТО НА НАЙ-ДОБРИТЕ СРЕД НАС

Дагни тръгна към пазача, който стоеше на вратата на Проекта „Ф“. Стъпките ѝ бяха целенасочени, равномерни и открити, звънтяха в тишината на пътеката между дърветата. Тя вдигна глава към един лунен лъч, за да му позволи да разпознае лицето ѝ.

— Пусни ме — каза тя.

— Влизането е забранено — отговори той с глас на робот. — По заповед на доктор Ферис.

— Аз съм тук по заповед на господин Томпсън.

— А? Аз... не знам нищо за това.

— Аз знам.

— Искам да кажа, че доктор Ферис не ми е казал... госпожо.

— Аз ти казвам.

— Но аз трябва да приемам заповеди единствено от доктор Ферис.

— Значи няма да се подчините на господин Томпсън?

— О, нищо подобно, госпожо! Но... ако доктор Ферис е казал да не пускам никого, това значи никого... — той добави несигурно и умолително: — ... нали?

— Знаете ли, че името ми е Дагни Тагарт и че сте виждали снимките ми по вестниците с господин Томпсън и всички основни лидери на страната?

— Да, госпожо.

— Тогава решавай дали си готов да не се подчиниш на заповедите им.

— О, не, госпожо, не съм!

— Тогава ме пусни.

— Но не мога да не се подчиня и на доктор Ферис!

— Тогава избирай.

— Ама аз не мога да избирам, госпожо! Кой съм аз, че да избирам?

— Ще ти се наложи.

— Вижте — побърза да каже той, докато вадеше ключ от джоба си и се обръщаше към вратата, — ще попитам шефа. Той...

— Не — възрази тя.

Нещо в гласа ѝ го накара да се обърне обратно към нея. Тя държеше пистолет, насочен право към сърцето му.

— Слушай ме внимателно — каза тя. — Пускай ме или ще те застрелям. Можеш да се опиташ да ме застреляш, ако можеш. Само това можеш да избираш — и нищо друго. Сега решавай.

Челюстта му увисна и ключът падна от ръката му.

— Махай се от пътя ми! — извика тя.

Той поклати глава трескаво, притиснат о вратата.

— За Бога, госпожо! — преглътна той с отчаян, умолителен хленч. — Не мога да стрелям по вас, понеже ви праща господин Томпсън! Не мога и да ви пусна в нарушение на заповедта на доктор Ферис! Какво да правя? Аз съм само дребна риба! Подчинявам се на заповеди! Не зависи от мен!

— Животът си е твой — каза тя.

— Ако ми позволите да питам шефа, той ще ми каже, той...

— Няма да питаш никого.

Но откъде да знам, че наистина имате заповед от господин Томпсън?

— Няма как. Може би нямам. Може би действам на своя глава и ще те накажат, че си ме послушал. Може би имам и тогава ще те хвърлят в затвора за неподчинение. Може би доктор Ферис и господин Томпсън са на едно мнение за това. Може би не и тогава ще трябва да се противопоставиш на единия. Това трябва да решиш. Няма кого да питаш, на кого да се обадиш, кой да ти каже. Ще трябва да решаваш сам.

— Ама аз не мога да решавам! Защо аз?

— Защото твоето тяло препречва пътя ми.

— Но аз не мога да решавам! Не трябва да решавам!

— Ще броя до три — каза тя. — После ще стрелям.

— Чакайте! Чакайте! Не съм казал „да“ или „не“! — извика той и се прилепи по-плътнo до вратата, сякаш неподвижността на ума и тялото бяха най-добрата му защита.

— Едно... — започна да брой тя; можеше да види очите му, приковани ужасено в нея. — Две... — виждаше и че пистолетът му

внушаваше по-малко ужас от алтернативата, която му предлагаше. — Три.

— Спокойно и безразлично, тя, която би се поколебала да стреля и по животно, натисна спусъка и стреля право в сърцето на човек, който искаше да съществува без отговорността на съзнанието. Пистолетът ѝ беше със заглушител — нямаше звук, който да привлече нечие внимание, само тупването на тяло в краката ѝ. Тя вдигна ключа от земята, сетне изчака няколко мига, както се бяха разбрали.

— Франсиско пръв се присъедини към нея, излезе иззад един ъгъл на сградата, после Ханк Риърдън, а накрая и Рагнар Данешолд. Имаше четирима пазачи, разположени на известно разстояние между дърветата около сградата. Вече ги нямаше: един беше мъртъв, четирима лежаха в храстите, вързани и със запушена уста. Тя подаде безмълвно ключа на Франсиско. Той отключи вратата и влезе сам, оставяйки я отворена само на няколко сантиметра. Тримата останаха отвън, подредени до процепа.

Помещението беше осветено от една-единствена гола електрическа крушка в средата на тавана. Един пазач стоеше в подножието на стълбата към втория етаж.

— Кой си ти? — викна той, като видя Франсиско да влиза така, сякаш мястото е негово. — Някой не трябва да влиза тук тази вечер!

— Аз влязох — каза Франсиско.

— Защо те е пуснал Ръсти?

— Трябва да е имал причина.

— Не е трябвало да го прави!

— Някой е променил правилата — очите на Франсиско светкавично преглеждаха стаята. Втори пазач стоеше на първата площадка на стълбището, гледаше надолу към тях и ги слушаше.

— Каква работа имаш?

— Медни мини.

— А? Така де, кой си ти?

— Името ми е твърде дълго, че да го казвам. Ще го кажа на шефа ти. Къде е той?

— Аз задавам въпросите! — но се отдръпна крачка назад. — Не... не се прави на важна клечка, иначе...

— Ей, Пит, това е той! — извика вторият пазач, парализиран от маниерите на Франсиско. Първият се бореше да не ги забелязва, а

гласът му ставаше все по-силен с нарастването на страха му, когато се сопна на Франсиско:

— Какво искаш?

— Казах, че ще обясня на шефа ти. Къде е той?

— Аз задавам въпросите!

— Аз пък не им отговарям.

— О, така ли? — изръмжа Пит, който имаше само едно средство за справяне в случай на съмнение: ръката му се изстреля към пистолета на кръста му.

Ръката на Франсиско беше твърде бърза, за да забележат двамата мъже движението ѝ, а и пистолетът му беше твърде тих. Следващото нещо, което видяха, беше как пистолетът излита от ръката на Пит заедно с доста кръв от разбитите му пръсти и сподавения му писък на болка. Той рухна със скимтене. В мига, в който вторият пазач осъзна какво става, пистолетът на Франсиско вече беше насочен към него.

— Не стреляйте, господине! — извика той.

— Слез тук с вдигнати ръце — нареди Франсиско, докато държеше пистолета с една ръка, а с другата даваше знак към процепа на вратата.

Когато пазачът слезе, Риърдън вече беше там, за да го обезоръжи, Данешолд — за да върже ръцете и краката му. Но това, че виждаше Дагни, като че го плашеше повече от всичко друго — защото не можеше да го разбере. Тримата мъже носеха качулки и анораци и, като изключим маниерите им, можеха да бъдат взети за банда разбойници; присъствието на дама обаче беше необяснимо.

— Сега — попита Франсиско — къде е шефът ти?

Пазачът завъртя глава по посока на стълбите.

— Там, горе.

— Колко пазачи има в сградата?

— Девет.

— Къде са?

— Единият е на стълбите към мазето. Останалите са горе.

— Къде?

— В голямата лаборатория. Онази с прозореца.

— Всички?

— Да.

— Какви са тези стаи? — той посочи вратите в помещението.

— И те са лаборатории. Заключение са през нощта.

— Кой държи ключовете?

— Той — кимна към Пит.

Риърдън и Данешолд взеха ключа от джоба на Пит и безшумно започнаха да проверяват стаите, а Франсиско продължи:

— Има ли други хора в сградата?

— Не.

— Има ли затворник?

— Ами... май да. Трябва да има, иначе нямаше да ни задържат всички на работа.

— Още ли е тук?

— Това вече не знам. Никога не ни казват.

— Доктор Ферис тук ли е?

— Не, тръгна си преди десетина-петнайсет минути.

— Добре, а лабораторията горе — направо от площадката на стълбите ли може да се влезе?

— Да.

— Колко врати има?

— Три. Тази в средата.

— Какви са другите стаи?

— От едната страна има малка лаборатория, а от другата е кабинетът на доктор Ферис.

— Има ли врати помежду им?

— Да.

Франсиско се обърна към другите, когато пазачът каза умолително:

— Господине, мога ли да ви попитам нещо?

— Давай.

— Кой сте вие?

Той отговори с тържествения тон, с който би се представил на официален прием:

— Франсиско Доминго Карлос Андрес Себастиан д'Анкония.

Остави пазача да зяпа и се извърна за бърза, проведена шепнешком консултация със съучастниците си. В следващия миг на горе по стълбите тръгна Риърдън — ловко и безшумно, без да бъде придружаван от никого.

Клетки с плъхове и морски свинчета бяха натрупани до стените на лабораторията — бяха ги оставили там пазачите, които играеха покер на дългата лабораторна маса в средата. Играеха шестима; двама стояха в противоположните ъгли на стаята и наблюдаваха входната врата с пистолети в ръка. Именно лицето на Риърдън го спаси от това да бъде застрелян незабавно, щом влезе: беше твърде добре познато и твърде неочаквано. Той видя как осем лица го зяпат, разпознават го и да не могат да повярват на очите си. Той стоеше до вратата, с ръце в джобовете на панталона, с нехайните, уверени маниери на бизнесмен.

— Кой е старшият тук? — попита той с учтивия, но рязък глас на човек, който няма време за губене.

— Вие... не сте... — заекна един дългнест, кисел индивид на масата с картите.

— Аз съм Ханк Риърдън. Вие ли сте шефът?

— Да! Но откъде, по дяволите, идвате?

— От Ню Йорк.

— Какво правите тук?

— Значи не са ви уведомили.

— Трябва ли... Така де, за какво? — незабавното, докачливо, възмутено подозрение, че началниците му са подбили авторитета му, беше очевидно в гласа на шефа. Той беше висок, мършав мъж, с трескави движения, с жълтеникаво лице и неспокойни, разфокусирани очи на наркоман.

— За работата ми тук.

— Вие... не можете да имате никаква работа тук — сопна се той, разкъсван между страха от блъф и страха, че не са го уведомили за някакво важно решение на високо ниво. — Не сте ли предател, дезертьор и...

— Виждам, че изоставате с новините, добри ми човече.

Седмината други в стаята зяпаха Риърдън с почтителна, суеверна несигурност. Двамата с пистолетите още ги държаха насочени към него с безчувствеността на автомати. Той като че ли не ги забелязваше.

— Та каква, казвате вие, е работата ви тук? — тросна се шефът.

— Тук съм, за да се заема със затворника, който вие трябва да ми предадете.

— Ако идвате от централата, трябва да знаете, че не следва да знам за никакъв затворник и че никой не трябва да го докосва!

— Освен мен.

Шефът скочи на крака, втурна се към телефона и грабна слушалката. Не беше я вдигнал и на половината разстояние до ухото си, когато я пусна рязко с жест, който разтърси от паника стаята: беше успял да чуе, че телефонът не работи, и да разбере, че жиците са прерязани. Обвинителният му поглед, когато се обръщаше, се разби о леко презрителния укор в гласа на Риърдън:

— Така не се пази сграда, щом сте позволили това да се случи. По-добре ме пуснете при затворника, преди да му се е случило още нещо — ако не искате да ви докладвам за безхаберие и за неподчинение.

Шефът се отпусна тежко обратно на стола си, сгърчи се върху масата и погледна Риърдън така, че изпитото му лице стана като на животните, които започваха да се раздвижват из клетките.

— Кой е затворникът? — попита той.

— Приятелю — каза Риърдън, — ако непосредствените ви началници не са сметнали за необходимо да ви кажат, аз със сигурност няма да го направя.

— Не са сметнали за нужно да ми кажат и за пристигането ви — изскимтя шефът, а гласът му признаваше безпомощността на гнева му и излъчваше вълни на безсилие към хората му. — Откъде да знам, че всичко е наред? Без телефон кой ще ми каже? Откъде да знам какво да правя?

— Това е ваш проблем, не мой.

— Не ви вярвам! — викът му беше твърде писклив, за да изразява увереност. — Не вярвам, че правителството ще ви изпрати с мисия, при условие че вие сте един от тия предатели, дето изчезват и са приятели на Джон Голт, който...

— Но не сте ли чули?

— Какво?

— Джон Голт сключи сделка с правителството и върна всички ни.

— Ох, слава Богу! — извика един от пазачите, най-младият.

— Затваряй си устата! Не ти е разрешено да имаш политическо мнение! — тросна се шефът и се извъртя обратно към Риърдън. — Защо не е било обявено по радиото?

— Да не би вие да се опитвате да изкажете мнение кога и как правителството трябва да обявява политиката си?

В последвалия дълъг миг мълчание те можеха да чуят трополенето на животните, които драскаха по решетките на клетките си.

— Май трябва да ви напомня — каза Риърдън, — че вашата работа не е да подлагате на съмнение заповеди, а да им се подчинявате, че не е ваша работа да знаете или да разбирате политиката на висшестоящите си, че не следва да съдите, избирате или да се съмнявате.

— Но аз не знам дали трябва да ви се подчинявам на вас!

— Ако откажете, ще поемете последствията.

Приведен над масата, шефът премести погледа си бавно, преценяващо, от лицето на Риърдън към двамата стрелци в ъглите. Те повдигнаха оръжията си с почти недоловими движения. Нервно шумолете премина през стаята. Едно животинче изпищя в една от клетките.

— Май също така трябва да ви кажа — продължи Риърдън с малко по-твърд глас, — че не съм сам. Приятелите ми чакат отвън.

— Къде?

— Навсякъде около тази стая.

— Колко са?

— Ще разберете — по един или друг начин.

— А бе, шефе — изскимтя един треперлив глас откъм пазачите — не искаме да си имаме работа с тия хора, те са...

— Млъквай! — изрева шефът, скочи на крака и размаха пистолета си към този, който се беше обадил. — Няма да ме издъните от страх, нито един от вас, копелета такива! — той крещеше, за да не допусне до съзнанието си факта, че вече го бяха направили. Люшкаше се на границата на паниката, бореше се да не разбере, че нещо някак си е обезоръжило хората му. — Няма от какво да се плашите! — викаше на себе си, борейки се да си върне сигурността в единствената си позната сфера: насилието. — От никого и от нищо! Аз ще ти покажа — той се завъртя с трепереща ръка и стреля по Риърдън.

Неколцина от тях видяха Риърдън да се сгърчва и дясната му ръка да сграбчва лявото му рамо. Други, в същия миг, видяха как пистолетът пада от ръката на шефа им и да се удря в пода

едновременно с писъка и кървавите пръски от дланта му. Сетне всички видяха Франсиско Д'Анкония да стои до вратата вляво, а пистолетът му със заглушител още беше насочен към шефа.

Всички бяха на крака и бяха извадили пистолетите си, но изпуснаха първия момент, без да посмеят да стрелят.

— На ваше място не бих го направил — каза Франсиско.

— Исусе! — прошепна един от пазачите, борейки се да си спомни име, което не му идваше наум. — Това е оня, който взриви всички медни мини в света!

— Точно така — потвърди Риърдън.

Те се дръпнаха неволно от Франсиско, обърнаха се и видяха, че Риърдън още стои до входната врата, с насочен пистолет в дясната си ръка и тъмно петно, което се разливаше от лявото му рамо.

— Стреляйте, мамка ви! — извика шефът към колебаещите се мъже. — Какво чакате? Застреляйте ги! — той се беше навел с ръка, опряна в масата, а от другата течеше кръв. — Ще докладвам за всеки, който не се бие! Ще накарам да ви осъдят на смърт!

— Хвърлете оръжието! — заповяда Риърдън.

Седемте пазачи останаха смразени за миг, без да се подчинят нито на един от двамата.

— Пуснете ме! — изпищя най-младият и се втурна към вратата вдясно. Отвори я рязко и отскочи назад: Дагни Тагарт стоеше на прага с пистолет в ръка.

Пазачите се оттегляха бавно към средата на стаята, изправени пред невидимата битка в мъглата на умовете си, обезоръжени от чувство за нереалност в присъствието на легендарни фигури, които никога не бяха мислели, че ще видят, и се чувстваха едва ли не сякаш им нареждаха да стрелят по призраци.

— Хвърлете оръжията! — повтори Риърдън. — Вие не знаете защо сте тук. Ние знаем. Вие не знаете кой е вашият затворник. Ние знаем. Вие не знаете защо началниците ви искат да го пазите. Ние знаем защо искаме да го изведем. Вие не знаете целта на битката си. Ние знаем целта на нашата. Ако вие умрете, няма да знаете за какво умираме. Ако ние умрем, ще знаем.

— Не... не го слушайте! — виеше шефът. — Стреляйте! Заповядвам ви да стреляте!

Единият от пазачите го погледна, хвърли пистолета си, вдигна ръце и се отдалечи от групата към Риърдън.

— Проклет да си! — изпищя шефът, грабна един пистолет с лявата си ръка и стреля по дезертъора. Докато тялото му падне, прозорецът се взриви в дъжд от стъкло и от един клон, като от катапулт, високата, слаба фигура на мъж влетя в стаята, приземи се на крака и стреля по първия възможен пазач.

— Ти пък кой си? — изкрещя някакъв заслепен от страх глас.

— Рагнар Данешолд.

Отговориха му три звука — дълъг, набъбващ стон на паника, тропотът на четири хвърлени на пода пистолета и пукотът на петия, с който един от пазачите стреля в челото на шефа си. Когато четиримата оцелели от гарнизона започнаха да събират парчетата от съзнанието си, телата им бяха проснати на пода, вързани и със запушена уста; петият беше още на крака с ръце, вързани за гърба.

— Къде е затворникът? — попита го Франсиско.

— В мазето... предполагам.

— Кой държи ключа?

— Доктор Ферис.

— Къде са стълбите към мазето?

— Зад една врата в кабинета на доктор Ферис.

— Води!

Когато тръгнаха, Франсиско се обърна към Риърдън.

— Добре ли си, Ханк?

— Естествено.

— Нужда от почивка?

— По дяволите, не!

От прага на вратата в кабинета на доктор Ферис те погледнаха към стръмно каменно стълбище и видяха пазач на площадката долу.

— Излез с вдигнати ръце! — нареди Франсиско.

Пазачът видя силует на решителен непознат и проблясък на пистолет: беше достатъчно. Подчини се незабавно; изглеждаше облекчен да се измъкне от влажната каменна крипта. Оставиха го вързан на пода на кабинета, заедно с пазача, който ги беше довел. Сетне четиримата спасители можеха да се втурнат по стълбите до заключената стоманена врата в дъното. Бяха действали и се бяха

движили с контролирана, дисциплинирана прецизност. Сега сякаш вътрешните им юзди се бяха скъсали.

Данешолд имаше инструменти, с които да разбие ключалката. Пръв влезе Франсиско и ръката му препречи пътя на Дагни за част от секундата, колкото да се увери, че гледката е поносима, после ѝ позволи да нахълта покрай него: зад кълбо електрически жици беше видял вдигнатата глава и светналото лице на Голт. Тя се спусна на колене до дюшека. Голт погледна нагоре към нея, както беше гледал и в първата им утрин в долината, усмивката му беше като смях, който никога не е бил докосван от болка, а гласът му беше мек и тих:

— Така и не трябваше да го взимаме на сериозно, нали?

По лицето ѝ се стичаха сълзи, но усмивката ѝ изразяваше пълна, уверена, лъчиста убеденост и тя отговори:

— Не, не трябваше.

Риърдън и Данешолд режиха оковите му. Франсиско поднесе шишенце бренди към устните на Голт. Той отпи и се изправи, облегнат на лакът, когато ръцете му бяха свободни.

— Дайте ми една цигара — помоли той.

Франсиско извади пакет цигари с доларов знак. Ръката на Голт трепереше малко, докато държеше цигарата на пламъка на запалката, но тази на Франсиско трепереше много повече. Голт го погледна над пламъчето, усмихна се и каза така, сякаш отговаряше на въпрос, който Франсиско не беше изрекъл:

— Да, доста зле беше, но се търпеше, а и волтажът, който използваша, не нанася трайни вреди.

— Ще ги намеря някой ден, които и да са... — каза Франсиско; тонът на гласа му, равен, мъртъв и почти недоловим, казваше останалото.

— Ако ги намериш, ще установиш, че от тях не е останало нищо за убиване.

Голт огледа лицата наоколо; видя колко силно е облекчението в очите им, колко яростен е гневът в мрачните им черти; знаеше как съпреживяват неговото мъчение.

— Свърши — каза той. — Не го правете по-лошо за себе си, отколкото беше за мен.

Франсиско се извърна.

— Само дето беше ти... — прошепна той — ... точно ти... ако беше който и да е друг...

— Но трябваше да съм точно аз, защото бяха принудени да опитат последното, на което са способни, и те го направиха... — той протегна с ръка и сякаш помете стаята и значението на онези, които я бяха използвали, в пустинята на миналото — ... и това е всичко.

Франсиско кимна, все още без да го поглежда — яростният натиск на пръстите му, вкопчени за миг в китката на Голт, бяха неговият отговор. Голт се надигна и седна, бавно връщайки си контрола над мускулите си. Погледна нагоре към лицето на Дагни, когато ръката ѝ се изстреля напред да му помогне; видя борбата на усмивката ѝ срещу напрежението от сдържаните ѝ сълзи; борбата идваше от осъзнаването, че нищо няма значение, освен вида на голото му тяло и факта, че това тяло е живо въпреки всичко, което беше претърпяло. Удържа погледа ѝ, вдигна ръка и я докосна до яката на белия ѝ пуловер, в знак на признание и за да ѝ напомни за единственото, което щеше да има значение от този момент нататък. Лекият трепет на устните ѝ, които се отпуснаха в усмивка, му каза, че го разбира.

Данешолд намери ризата на Голт, после панталона и останалите му дрехи, които бяха захвърлени на пода в единия ъгъл на стаята.

— Мислиш ли, че можеш да ходиш, Джон? — попита той.

— Разбира се.

Докато Франсиско и Риърдън помагаха на Голт да се облече, Данешолд пристъпи спокойно, систематично, без видима емоция, към разрушаването на машината за мъчения на трески.

Голт не беше напълно стабилен на краката си, но можеше да стои изправен, облегнат на рамото на Франсиско. Първите няколко стъпки бяха трудни, но докато стигнаха вратата, той беше в състояние да започне да ходи сам. Обгърнал рамото на Франсиско за опора с една ръка, раменете на Дагни — с другата, за да могат и двамата да получат подкрепа, но и да я дадат. Не говореха, докато слизаха по хълма, а мракът на дърветата се сключваше около тях, за да ги предпази, като отрязваше мъртвия блясък на луната и още по-мъртвата светлина далеч зад тях, в прозорците на Държавния научен институт.

Самолетът на Франсиско беше скрит в храсталаците, на края на една ливада зад следващия хълм. Нямаше човешки жилища на мили

наоколо. Нямаше очи, които да забележат или да питат за внезапните светлини от фаровете на самолета, които прорязваха пустинята от мъртви плевели, и яростния пукот на двигателя, запален от Данешолд, който седна зад шурвала.

Когато вратата се затръшна зад тях и усетиха подскоците на колелетата под краката си, Франсиско се усмихна за пръв път.

— За пръв и единствен път имам шанс да ти давам заповеди — каза той, докато помагаше на Голт да се изтегне в една седалка със свалена облегалка. — Сега лежи спокойно, отпусни се и си почивай... Ти също — добави той, обръщайки се към Дагни, и ѝ посочи седалката до Голт.

Колелетата ускоряваха, сякаш ставаха по-бързи, целенасочени и леки, пренебрегвайки немошните препятствия с леки подскоци по браздите в пръста. Когато движението се превърна в дълга, гладка права, когато видяха тъмните силуети на дърветата да потъват надолу в прозорците, Голт се наведе мълчаливо и притисна устните си към ръката на Дагни: той напускаше външния свят с единствената ценност, която искаше да спечели в него.

Франсиско беше извадил аптечка и сваляше ризата на Риърдън, за да превърже раната му. Голт видя тънката червена струйка, която течеше от рамото на Риърдън по гърдите му.

— Благодаря, Ханк — каза той.

Риърдън се усмихна.

— Ще ти повторя онова, което ти ми каза, когато аз ти благодарих при първата ни среща: ако разбираш, че съм действал заради себе си, ще знаеш, че няма нужда от благодарност.

— Аз пък ще повторя — каза Голт — отговора, който ти ми даде: точно за това ти благодаря.

Дагни забеляза, че се гледат така, сякаш стискат ръцете си за споразумение, което е твърде трайно, за да изисква някакви думи. Риърдън я видя да ги наблюдава и недоловимото присвиване на очите му беше като усмивка на одобрение, като че погледът му ѝ повтаряше съобщението, което ѝ беше изпратил от долината.

Те чуха внезапно гласа на Данешолд, който се издигаше триумфално в разговор с празното пространство, и осъзнаха, че той говори по радиото на самолета:

— Да, живи и здрави, всички... Да, не е ранен, малко е разтърсен и си почива... Не, няма трайни наранявания... Да, всички сме тук. Ханк Риърдън има повърхностна рана, но... — той погледна през рамо — ... в момента ми се хили... Загуби? Май загубихме търпение за известно време, но се възстановяваме...

Не се опитвайте да ме биете до Дерето на Голт, аз ще се приземя първи и ще помогна на Кей в ресторанта да ви направи закуска.

— Могат ли външни хора да го чуят? — попита Дагни.

— Не — каза Франсиско. — Това е честота, която не могат да чуват.

— На кого говори? — попита той.

— На почти половината мъжко население на долината — обясни Франсиско, — поне на толкова, колкото успяхме да поберем на всеки възможен самолет. В момента летят точно зад нас. Да не мислиш, че ще си останат у дома и ще те оставят в ръцете на обирджиите? Бяхме готови да те измъкнем с открито, въоръжено нападение върху института и дори върху „Уейн-Фолклънд“, ако се наложеше. Но знаехме, че в такъв случай щяхме да рискуваме да те убият, ако видят, че са загубили. Ето защо решихме, че първо ние четиримата ще опитахме сами. Ако се бяхме провалили, останалите щяха да пристъпят към открито нападение. Чакаха на половин миля разстояние. Имахме хора на пост сред дърветата на хълма, които ни видяха да излизаме и са докладвали на другите. Елис Уайът отговаряше за това. Между другото, той лети с твоя самолет. Причината да не успеем да стигнем до Ню Хемпшир толкова бързо, колкото доктор Ферис, беше, че трябваше да изкараме самолетите от отдалечени, скрити писти, докато той имаше предимството на откритите летища. Кое то обаче няма да има още дълго.

— Не — каза Голт. — Няма да е още дълго.

— Това беше единственото ни препятствие. Останалото беше лесно. Ще ти разкажа цялата история по-късно. Както и да е, ние четиримата бяхме достатъчни, за да се справим с гарнизона им.

— През някой от следващите векове — каза Данешолд, извръщайки се към тях за миг — тези, които вярват, че могат да управляват хората, които са по-добри от тях, със сила, ще научат урока — какво се случва, когато грубата сила се срещне с ум и сила.

— Вече го научиха — каза Голт. — Не им ли преподаваш този урок вече дванайсет години?

— Аз ли? Да. Но семестърът свърши. Тази вечер извърших последния си акт на насилие. Това беше моята награда за дванайсетте години. Хората ми започнаха да си строят къщи в долината. Корабът ми е скрит на място, където никой няма да го намери, докато не дойде моментът да го продавам за много по-цивилизована употреба. Ще го превърна в трансатлантически пътнически лайнер — отличен лайнер, макар и да е със скромни размери. Колкото до мен, ще започна да се подготвям да давам по-различни уроци. Май ще трябва да залегна над трудовете на първия учител на нашия учител.

Риърдън се разсмя.

— Ще ми се да присъствам на първата ти лекция по философия в университетска аудитория — каза той.

— Искам да видя как студентите ще успеят да се съсредоточат върху материала и как ще отговаряш на въпросите, които не са свързани с предмета и за които не мога да ги обвинявам, че ще искат да ти задават.

— Ще им кажа, че ще намерят отговорите в предмета.

По земята под тях нямаше много светлини. Пейзажът беше празна черна пелена, с няколко случайни проблясъка в прозорците на правителствени сгради и треперливи светлилки на свещи в прозорците на заможните домове. По-голямата част от селското население отдавна беше върната към живота през онези векове, когато изкуственото осветление е било прекомерен лукс и залезът е слагал край на човешката дейност. Градовете бяха като разпръснати локви, изоставени от отлив, които съдържаха още няколко скъпоценни капки електричество, но изсъхваха сред пустиня от режими, квоти, контрол и правила за пестене на енергията.

Но когато мястото, от което някога беше дошъл приливът — Ню Йорк, — се появи в далечината пред тях, то все още разпростираше светлините си към небето, все още предизвикваше първичния мрак, сякаш с последно усилие, с последен зов за помощ, протягаше ръце към самолета, който прекосяваше небето му. Неволно те се изправиха, като на смъртния одър на нещо, което някога беше било величаво.

Поглеждайки надолу, можеха да видят последните конвулсии: фаровете на колите се стрелкаха из улиците — като животни,

затворени в лабиринт, които трескаво търсят изход; мостовите бяха задръстени с коли, подходите към тях бяха като вени от струпани фарове — светещи тапи, които спираха всяко движение, а и отчаяният писък на сирените стигаше почти до височината на самолета. Новината за прекъснатата артерия от континента беше заляла града и хората напускаха постове си, опитвайки се паникьосано да напуснат Ню Йорк, търсеха изход там, където всички пътища бяха отрязани и бягството вече не беше възможно.

Самолетът беше над върховете на небостъргачите, когато внезапно, като тръпка, сякаш земята се беше разтворила и го беше погълнала, градът изчезна от лицето на земята. Отне им миг да осъзнаят, че паниката беше стигнала електроцентралите и светлините на Ню Йорк бяха угаснали.

Дагни ахна.

— Не гледай надолу! — остро нареди Голт.

Тя вдигна очи към лицето му. То излъчваше същата строгост, с която винаги го беше виждала да посреща фактите. Спомни си историята, която ѝ беше разказал Франсиско: „Беше напуснал «Двайсети век». Живееше в таванска стая в порутен квартал. Пристъпи към прозореца, посочи небостъргачите на града и каза, че трябва да изгасим светлините на света, и когато видим светлините на Ню Йорк да угасват, ще знаем, че работата ни е свършена“. Помисли си за това, когато видя тримата — Джон Голт, Франсиско Д’Анкония и Рагнар Данешолд — да се споглеждат мълчаливо за миг. Погледна Риърдън — той не гледаше надолу, а напред, както го беше виждала да гледа девствен пейзаж: с очи, които оценяваха възможността за действие.

Когато погледна тъмнината напред, в съзнанието ѝ изплува друг спомен — за момента, в който, докато кръжеше над летището в Афтън, беше видяла сребърния корпус на самолет да се издига като феникс от мрака на земята. Знаеше, че сега, в този час, техният самолет носеше всичко, което беше останало от Ню Йорк.

Погледна напред. Земята щеше да бъде празна като пространството, в което витлото им си пробиваше леко път — също така празна и също така свободна. Знаеше какво е чувствал Нат Тагарт, когато е започвал, и защо сега тя за пръв път го следва напълно предано: увереността, че се изправя срещу празнотата, и осъзнаването, че има цял континент за построяване. Усети как цялата борба от

миналото ѝ се надига пред нея и изчезва, оставя я тук, на висотата на този миг. Усмихна се и думите в ума ѝ, които преоценяваха и затваряха завинаги миналото, бяха думи на кураж, гордост и отдаденост, които повечето хора никога не бяха разбрали, думи от езика на бизнесмена: „Цената няма значение“.

Не изпъшка, не потрепери, когато в мрака отдолу видя малка редичка светли точки, които бавно си проправяха път на запад из пустотата, с дългите, светли чертици на фаровете, които се опитваха да осигурят безопасността на пътя; не почувства нищо, въпреки че това беше влак и тя знаеше, че единствената му дестинация е празнотата.

Обърна се към Голт. Той погледна лицето ѝ, сякаш следеше мислите ѝ. Тя видя отражението на собствената си усмивка в неговата.

— Това е краят — каза тя.

— Това е началото — отговори той.

След това останаха неподвижни, облежнати в седалките си, и се гледаха мълчаливо. Изпълваха взаимно вниманието си, като обобщение и значение на бъдещето — но това обобщение включваше осъзнаването на всичко, което е трябвало да спечелят, докато стигнат дотам личността на другия да възплъти ценността на собственото им съществуване.

Ню Йорк беше далеч зад тях, когато чуа Данешолд да отговаря на повикване по радиото:

— Да, буден е. Не мисля, че ще спи тази нощ... Да, мисля, че може.

Той се обърна и погледна през рамо.

— Джон, доктор Акстън иска да говори с теб.

— Какво? И той ли е на някой от самолетите зад нас?

— Разбира се.

Голт скочи напред и грабна микрофона.

— Здравейте, доктор Акстън — каза той; спокойният му, тих глас беше звуковата равностойност на усмивка, излъчена в ефира.

— Здравей, Джон — прекалено осезаемата твърдост на гласа на Хю Акстън признаваше на каква цена е чакал да чуе дали отново ще произнесе някога тези две думи. — Просто исках да чуя гласа ти... само да знам, че си добре.

Голт се разсмя и с тон на студент, който гордо представя завършената си домашна работа като доказателство, че си е научил

урока, отговори:

— Разбира се, че съм добре, професоре. Трябваше да съм. А е А.

* * *

Локомотивът на „Комет“, който се движеше на изток, се счупи в средата на пустинята в Аризона. Спря рязко, без видима причина, като човек, който не си е позволявал да осъзнае, че понася твърде много: някоя претоварена връзка се беше скъсала завинаги.

Когато Еди Уилърс извика кондуктора, трябваше да чака дълго, преди човекът да влезе, и усети отговора на въпроса си само по примиреното изражение на лицето му.

— Механикът се опитва да разбере какво не е наред, господин Уилърс — меко отговори той, с тон, който внушаваше, че негов дълг е да се надява, но че от години не храни надежди.

— Не знае ли?

— Работи по въпроса.

Кондукторът изчака вежливо половин минута и се обърна да излиза, но спря и се опита да даде обяснение, сякаш някакъв неясен, рационален навик му казваше, че всеки опит за обяснение правеше неизразимия ужас по-лесен за понасяне.

— Нашите дизели вече не са в достатъчно добра форма, за да ги пращаме на път, господин Уилърс. Отдавна вече не си струва дори да се поправят.

— Знам — тихо каза Еди Уилърс.

Кондукторът усети, че обяснението му е по-лошо от липсата на такова: водеше до въпроси, които хората не задаваха в наши дни. Поклати глава и излезе. Еди остана да гледа празния мрак през прозореца. Това беше първият „Комет“, който тръгваше на изток от Сан Франсиско, от много дни насам: беше плодът на измъчените му усилия да възстанови трансконтиненталното обслужване. Не можеше да каже какво са му стрували последните няколко дни или пък какво беше направил, за да спаси терминала в Сан Франсиско от слепия хаос на гражданската война, която хората водеха, без да осъзнават целите си; не можеше да си спомни сделките, които беше направил много пъти с оглед на момента. Знаеше само, че беше получил гаранции за

сигурността на терминала от водачите на три различни воюващи фракции, че беше намерил човек за поста управител на терминала, който май не се беше предал напълно, че беше пуснал още един „Комет“ на изток, с най-добрия дизелов двигател и екипаж, които беше успял да намери, и че се беше качил на него, за да се върне в Ню Йорк, без да знае колко ще трае постижението му.

Никога не му се беше налагало да работи толкова усилено; беше свършил работата така съзнателно, както го беше правил винаги; но сега сякаш работеше във вакуум, сякаш енергията му не намираще проводници и потъваше в пясъците на... на някаква пустиня като тази от другата страна на прозореца на „Комет“. Той потръпна: почувства моментна близост със застиналия локомотив на влака.

След малко извика отново кондуктора.

— Как върви? — попита той.

Кондукторът вдигна рамене и поклати глава.

— Изпратете огняря до аварийен телефон. Да се обади в централата на района и да ни изпратят най-добрия техник.

— Да, сър.

През прозореца не се виждаше нищо. Еди Уилърс изключи светлината и успя да различи сива пустош, осеяна с черните точки на кактусите, без начало и без край. Запита се как хората изобщо са рискували да я прекосят и на каква цена по времето, когато не е имало влакове. Отвърна глава и включи лампата.

Единствено фактът, че „Комет“ беше в неизправност, му вдъхваше това чувство на настойчиво безпокойство. Влакът беше спрял на чужд коловоз — на линията на „Атлантик Саутърн“ през Аризона, която използваша, без да плащат. Трябваше да се измъкнат оттук, мислеше си, нямаше да се чувства така, щом се върнеха на собствените си релси. Но железопътният възел изведнъж изглеждаше на непреодолимо разстояние: на брега на Мисисипи, при моста на „Тагарт“.

Не, мислеше си, това не е всичко. Трябваше да признае пред себе си какви картини го измъчват с чувство на неудобство, което не можеше нито да разбере, нито да отблъсне; бяха твърде безсмислени за определяне и твърде необясними, за да бъдат просто отхвърлени. Едната беше картината на гара, покрай която бяха минали, без да спират, преди повече от два часа: беше забелязал празния перон и ярко

осветените прозорци на малката сграда; светлините идваха от празни стаи; не беше видял и една човешка фигура, нито в сградата, нито по коловозите отвън. Другата картина беше на другата гара, покрай която бяха минали: перонът беше изпълнен от развълнувана тълпа. Сега бяха далеч от светлините и звуците на каквато и да е гара.

Трябваше да измъкне „Комет“ оттук. Питаше се защо го смята за толкова неотложно и защо му се струва толкова жизненоважно да подкара отново влака. Само шепа пътници се друсаха в празните вагони — хората нямаше къде да ходят, нямаха цели, които да достигат. Не заради тях се бореше — не можеше да каже заради кого го прави. Две фрази стояха като отговор в ума му, подтикваха го с неяснотата на молитва и с горещата сила на абсолютното. Едната беше „от океан до океан, завинаги“, другата — „не го изоставяй“.

Кондукторът се върна след час заедно с огняря, чието лице изглеждаше странно мрачно.

— Господин Уилърс — бавно каза огнярят, — централата на района не отговаря.

Еди Уилърс се изправи, умът му отказваше да повярва, но внезапно осъзна, че по някаква необяснима причина тъкмо това е очаквал.

— Това е невъзможно! — възкликна. Огнярят го гледаше, без да мърда. — Аварийният телефон може би е повреден.

— Не, господин Уилърс. Не беше повреден. Линията работеше. Централата на района — не. Искам да кажа, там нямаше никой, който да отговори, или поне никой не си даде труда.

— Но вие знаете, че това е невъзможно!

Огнярят вдигна рамене — беше време, през което хората не мислеха никоя катастрофа за невъзможна. Еди Уилърс скочи на крака.

— Минете по целия влак — нареди той на кондуктора. — Чукайте на всички врати — така де, на заетите купета — и проверете дали на борда има електроинженер.

— Да, сър.

Еди знаеше какво чувстват, защото и той го изпитваше — нямаше да намерят такъв човек, не и сред апатичните, угаснали лица на пасажерите, които бяха видели.

— Хайде — нареди той на огняря.

Заедно се качиха на локомотива. Сивокосият механик седеше на стола си и зяпаше кактусите навън. Фарът на локомотива беше пуснат и се простираше в нощта, неподвижен и прав, достигайки само до стопяващите се в далечината траверси.

— Да се опитаме да открием какво не е наред — предложи Еди и свали палтото си, с глас, който изразяваше наполовина заповед, наполовина молба.

— Да, сър — съгласи се механикът без обида или надежда. Той беше изчерпал слабостите си запаси от знание — беше проверил всеки възможен източник на проблеми, за който можеше да се сети. Продължаваше да пълзи из машината, развинтваше разни части и ги завинтваше обратно, вадеше парчета и ги връщаше, разчленяваше движещите се части както му дойдеше, като дете, което разглобява часовник, но без убеждението на детето, че познанието е възможно.

Огнярят продължаваше да се навежда от време на време през прозореца на кабината, загледан в неподвижния мрак, и трепереше сякаш от нощния въздух, който ставаше все по-студен.

— Не се притеснявайте — каза Еди Уилърс, придавайки на гласа си уверен тон. — Трябва да направим най-доброто, на което сме способни, но ако се провалим, ще ни изпратят помощ рано или късно. Никой не изоставя влакове в средата на нищото.

— Преди поне не го правеха — обади се огнярят.

От време на време механикът вдигаше изцапаното си със смазка лице и поглеждаше също така изцапаните лице и риза на Еди Уилърс.

— Какъв е смисълът, господин Уилърс? — попита той.

— Не можем да го изоставим! — страстно отговори Еди; смътно осъзнаваше, че има предвид нещо повече от „Комет“... повече дори от железницата. Движейки се непрестанно от кабината до трите двигателя и обратно, ръцете му кървяха, ризата залепваше за гърба му, а той се бореше да си спомни всичко, което някога беше знаел за двигателите, всичко, което беше учил в колежа и преди това: всичко, което беше схванал в дните, когато хората от гарата в Роксдейл го гонеха от стъпалата на тромавите си маневрени локомотиви.

Парчетата не се връзваха с нищо; мозъкът му беше задръстен и стегнат, свит; знаеше, че двигателите не са негова професия, знаеше, че нищо не знае и че сега е въпрос на живот и смърт да открие знанието. Гледаше цилиндрите, лопатките, кабелите, контролните

табла, по които още мигаха лампички. Бореше се да не позволи в ума му да се промъкне мисълта, която се опитваше да си пробие път: какви бяха шансовете и колко време щеше да отнеме — според математическата теория на вероятностите — първобитни хора, които работят само по усет, да уцелят правилната комбинация от части и да възстановят двигателя на локомотива?

— Какъв е смисълът, господин Уилърс? — простена механикът.

— Не можем да го изоставим! — викна той.

Не знаеше колко часа са минали, когато чу огняря да вика:

— Господин Уилърс! Вижте!

Той се беше навел през прозореца и сочеше в тъмнината зад тях. Еди Уилърс погледна. Странна, малка светлинка се движеше на резки тласъци в далечината — напредваше неуловимо, не изглеждаше като нищо, което да му е познато. След малко му се стори, че различава някакви големи черни силуети, които напредваха бавно; движеха се в редица, успоредна на линията; светлинката висеше ниско над земята и се люлееше. Той наостри уши, но не чу нищо. Сетне улови слаб, заглушен ритъм, който звучеше като конски копита. Двамата мъже до него наблюдаваха черните силуети с изражение на нарастващ ужас, сякаш някакво свръхестествено видение се движеше към тях от пустинната нощ. В мига, в който се разсмяха изведнъж, радостни, че са разпознали силуетите, лицето на Еди на свой ред замръзна в ужас, понеже пред него се изправи призрак, по-страшен от всичко, което можеха да очакват: беше редица от покрити каруци.

Клатушкацият се фенер подскочи и спря до локомотива.

— Ей, приятел, да те метна донякъде? — викна един мъж, който очевидно беше водачът. Смееше се. — Закъсахте, а?

Пътниците на „Комет“ надничаха през прозорците, някои бяха слезли и се приближаваха. Женски лица надзъртаха от каруците, измежду купчини покъщнина; бебе плачеше някъде в края на кервана.

— Да не сте луди? — попита Еди Уилърс.

— Не, честна дума, братче. Имаме доста място. Ще ви закараме — стига да си платите, — ако искате да се измъкнете оттук.

Беше дългнест, нервен човек, с отпуснати жестове и безочлив глас, който изглеждаше като викач от второстепенен панаирджийски атракцион.

— Това е „Комет“ на „Тагарт“ — каза задавено Еди Уилърс.

— „Комет“, а? На мен ми прилича повече на умряла гъсеница. Какво ти става, братче? Няма да ходите никъде — пък вече и не можете да стигнете, даже да се опитате.

— Какво искате да кажете?

— Да не мислиш, че отивате в Ню Йорк, а?

— Отиваме в Ню Йорк.

— Значи... значи не си чул?

— Какво?

— А бе ти откога не си говорил с някоя от гарите си?

— Не знам!... Какво да съм чул?

— Че твоят мост Тагарт го няма вече. Заминал. Взривен. Звукова експлозия или нещо такова. Никой не знае точно. Само дето вече няма мост, по който да прекосиш Мисисипи. Вече няма Ню Йорк, поне не за такива като мене и тебе.

Еди Уилърс не разбра какво стана след това — беше рухнал в стола на механика, зяпнал в отворената врата на машинното отделение — не знаеше колко време е останал там, но когато най-сетне обърна глава, видя, че е сам. Механикът и огнярят бяха напуснали кабината. Навън имаше смесица от гласове, викове, хлипове, крясъци с въпроси и звука на смеха на панаирджията.

Еди се довлече до прозореца на кабината: пътниците на „Комет“ и екипажът се тълпяха около водача на кервана и парцаливите му придружители; той размахваше ръцете си в заповедни жестове. Някои от по-добре облечените дами от „Комет“, чиито съпрузи очевидно първи бяха сключили сделка, се качваха в покритите каруци, хлипайки, сграбчили деликатните си кутии за гримове.

— Качвай се, народе, качвай се! — радостно викаше панаирджията. — Ще направим място за всички! Малко е претъпкано, но се движи — по-добре от това да останете за храна на койотите! Дните на железния кон отминаха! Имаме само обикновени, старомодни коне! Бавни, но сигурни!

Еди Уилърс слезе до средата на стълбата отстрани на локомотива, така че да вижда тълпата и тя да го чува. Той размаха едната си ръка, понеже с другата се държеше за стъпалата.

— Не си тръгвате, нали? — викна към пътниците той. — Не изоставяте „Комет“?

Те се дръпнаха от него, сякаш не искаха да го поглеждат или да отговарят. Не искаха да чуват въпроси, които умовете им не бяха в състояние да преценят. Той видя лица, ослепели от паника.

— Какво му е на механика ви? — попита панаирджията и посочи Еди.

— Господин Уилърс — меко каза кондукторът, — няма смисъл...

— Не изоставяйте „Комет“! — викаше Еди Уилърс. — Не го изоставяйте! За Бога, не го изоставяйте!

— Ти луд ли си бе? — извика панаирджията. — И представа си нямаш какво става по гарите и в управленията! Търчат наоколо като ято пилета с отрязани глави! До утре сутрин няма да има и една железопътна компания в бизнеса от тая страна на Мисисипи!

— По-добре елате с нас, господин Уилърс — каза кондукторът.

— Не! — викна Еди, сграбчил металното стъпало така, сякаш искаше ръката му да се срасне с него. Панаирджията вдигна рамене:

— Е, значи това е твоето погребение.

— Накъде пътувате? — попита механикът, без да поглежда Еди.

— Просто пътуваме, братче! Търсил си място, където да спрем... някъде. Ние сме от Импириъл Вали, Калифорния. Бандата, дето се нарича Народна партия, обра реколтата и храната, която имахме по мазетата. Викаха му презапасяване. Така че ние просто се вдигнахме и тръгнахме. Трябваше да пътуваме нощем заради другата банда във Вашингтон... Просто търсим място, на което да живеем... Заповядай при нас, приятелче, ако нямаш дом, иначе можем да те оставим по-близо до някой град.

Хората от кервана, с безразличие си мислеше Еди, изглеждаха твърде зли, за да станат основатели на тайно, свободно селище, но не достатъчно зли, за да станат банда разбойници; единствената им дестинация беше като на лъча на фара и също като него щяха да се стопят някъде из празните равнини на континента.

Той остана на стълбата, загледан нагоре в лъча. Не гледаше, докато последният човек, пътувал някога с „Комет“, се прехвърляше в покритите каруци. Кондукторът се качи последен.

— Господин Уилърс! — отчаяно извика той. — Идвайте!

— Не — каза Еди.

Панаирджията махна с ръка нагоре към фигурата на Еди на локомотива.

— Надявам се да знаеш какво правиш! — викна той с глас, който изразяваше наполовина заплаха, наполовина молба. — Може би някой ще дойде да те прибере, след седмица или месец! Може би! Но кой ще го направи в наши дни?

— Махайте се оттук! — викна Еди Уилърс.

Той се качи обратно в кабината, когато каруците тръгнаха бавно напред, и продължиха да се клатят и скърцат напред в нощта. Седеше на седалката на механика в неподвижния локомотив, с чело, притиснато о безполезния клапан. Чувстваше се като капитан на бедстващ океански лайнер, който предпочита да потъне с кораба си, вместо да позволи да бъде спасен от кану с диваци, които му се присмиват с превъзходството на своя плавателен съд.

Сетне изведнъж го обхвана ослепителната вълна на отчаян, справедлив гняв. Той скочи на крака и грабна клапана. Трябваше да подкара този влак; в името на някаква победа, която не можеше да назове, трябваше да подкара двигателя. Отвъд стадия на мисленето, пресмятането или страха, подтикван от някакво правдиво чувство за предизвикателство, той дърпаше лостовите както му падне, буташе клапана напред-назад, натискаше педала на мъртвата машина, който също беше мъртъв, опитваше се да различи някакво видение, което изглеждаше едновременно далечно и близко, осъзнавайки единствено, че отчаяната му битка се подхранва от това видение и се води в негово име.

„Не го изоставяй!“, викаше умът му, докато виждаше улиците на Ню Йорк, „Не го изоставяй!“, докато виждаше светлините на семафорите, „Не го изоставяй!“, докато виждаше димът да се издига гордо от комините на фабриките, докато се бореше да си пробие път през дима и да достигне видението, което предизвикваше тези картини. Дърпаше снопове жици, свързваше ги и ги разкъсваше, докато внезапното чувство за слънчеви лъчи и борови дървета продължаваше да притиска границите на ума му. „Дагни! — чу се той да вика беззвучно — Дагни, в името на най-доброто в нас!“... Той дърпаше безполезни лостове и клапан, който вече нямаше какво да задвижва... „Дагни! — викаше той на едно дванайсетгодишно момиче на обляната в слънце поляна в гората — в името на най-доброто в нас, трябва да подкарам този влак!... Дагни, точно това беше... и ти го знаеше тогава, но не и аз... знаеше го, когато се обърна и погледна

релсите... Аз казах «не бизнес или просто изкарване на прехраната»... но, Дагни, бизнесът и изкарването на прехраната и нещото у човека, които ги правят възможни — това е най-доброто в нас, това трябва да защитаваме... в името на неговото спасение, Дагни, аз трябва да подкарам този влак...”

Когато осъзна, че е рухнал на пода на кабината, и знаеше, че няма какво повече да направи, той стана и слезе по стълбата, мъгляво мислейки за колелетата, макар и да знаеше, че механикът ги е проверил. Почувства скърцането на пясъка в пустинята под краката си, когато легна на земята. Остана неподвижен и в необятната тишина чу шумоленето на бурените в мрака, като кикот на невидима армия, чийто път беше свободен, защото „Комет“ не се движеше. Наблизо чу по-остро шумолене и видя малкия сив силует на заек, който се надигна на задните си крака, за да подуши стъпалата на един вагон на „Комет“. В пристъп на убийствен бяс той се втурна към заека, сякаш можеше да спре напредването на врага, въплътен в тази малка сива фигура. Заекът хукна обратно в мрака, но той разбра, че напредването не може да бъде спряно.

Мина пред локомотива и погледна буквите ТТ. Сетне рухна върху релсите и избухна в хлипове под машината, докато лъчът на неподвижния фар над него продължаваше да прорязва безграничната нощ.

* * *

Музиката на Петия концерт на Ричард Хали се изливаше от пианото му, покрай стъклото на прозореца, и се разпростираше из въздуха, над светлините на долината. Беше симфония на триумфа. Нотите се издигаха, самите те говореха за възход, те бяха същността и формата на движението нагоре, сякаш въплъщаваха всяко човешко действие и мисъл, които бяха мотивирани от възход. Беше изблик на звуци, строшили оковите си и летящи на открито. Бяха свободни и целенасочени. Помитаха пространството и оставяха след себе си единствено радостта от безпрепятствено усилие. Само лекото ехо в тях говореше за онова, от което музиката се беше измъкнала, но говореше със засмяно удивление пред откритието, че няма грозота или болка, и

че никога не е трябвало да има. Това беше песен на огромното облекчение.

Светлините на долината падаха на блещукащи кръпки по снега, който още покриваше земята. Имаше снежни покривки по гранитните склонове и по тежките клони на боровете. Но голите клони на брезите се бяха вдигнали леко, сякаш обещаваха уверено, че пролетните листа идват.

Светлият правоъгълник на планинския склон беше прозорецът на кабинета на Мълиган. Мидас Мълиган седеше зад бюрото си, с карта и колонка с цифри пред себе си. Правеше списък с активите на банката си и изработваше план за инвестиции. Отбелязваше местата, които избираше. Ню Йорк — Кливлънд — Чикаго... Ню Йорк — Филадельфия... Ню Йорк... Ню Йорк... Ню Йорк...

Светлият правоъгълник в дъното на долината беше прозорецът на дома на Данешолд. Кей Лъдлоу седеше пред едно огледало, изучавайки старателно сенките на сценичен грим, подредени в очукана кутия. Рагнар Данешолд лежеше отпуснат на едно канапе и четеше том с трудовете на Аристотел: „... защото тези истини съдържат благо с оглед на всичко, а не само с оглед на някакъв специален род, отделен от другите. И всички хора ги използват, защото са истинни сами по себе си... Защото има принцип, който трябва да се следва от всеки, който разбира нещо, и това не е хипотеза... Очевидно този принцип ще бъде най-сигурният от всички, а кой е той сега ще кажем: едно нещо не може едновременно да съществува и да не съществува по отношение на себе си и по един и същи начин...“.

Светлият правоъгълник сред нивите на фермата беше прозорецът на библиотеката на съдията Нарангансет. Той седеше на една маса, а светлината на лампата му падаше върху копие на стар документ. Той беше отбелязал противоречията в него, които някога бяха станали причина за неговото разрушаване. Сега добавяше нова клауза към страниците му: „Конгресът няма да издава закон, който ограничава свободата на производството и търговията...“.

Светлият правоъгълник наскрив гората беше прозорецът на хижата на Франсиско Д'Анкония. Франсиско лежеше изтегнат на пода, до танцуващите езици на огъня, наведен над листа хартия, и довършваше чертежите на своята пещ. Ханк Риърдън и Елис Уайът седяха до камината.

— Джон ще проектира новите локомотиви — казваше Риърдън, — а Дагни ще пусне първата железница между Ню Йорк и Филадельфия. Тя... — внезапно, чул следващото изречение, Франсиско вдигна глава и избухна в смях, смях на признание, триумф и облекчение. Не можеха да чуят музиката от Петия концерт на Ричард Хали, която сега плуваше високо над покрива, но смехът на Франсиско беше в хармония със звуците му. Щастлив от фразата, която беше чул, Франсиско виждаше слънчевата светлина на пролетта по откритите морави на домовете из цялата страна, виждаше искрите на двигателите, виждаше блясъка на стоманата по издигащите се скелета на новите небостъргачи, виждаше очите на младежите, които гледат бъдещето без несигурност или страх.

Изречението, което Риърдън беше казал, гласеше:

— Сигурно ще се опита да ме одере с цената за товарния транспорт, но ще мога да си я позволя.

Лекият отблясък, който плуваше бавно в пространството, на най-високия достъпен склон на планината, беше звездната светлина по косата на Голт. Той стоеше и гледаше не долината долу, а тъмнината на света отвъд стените ѝ. Ръката на Дагни почиваше на рамото му, вятърът носеше косата ѝ и я смесваше с неговата. Тя знаеше защо беше поискал да се разхождат из планините тази вечер и какво беше спрял да обмисли. Знаеше какви думи трябваше да произнесе и че тя щеше да бъде първата, която да ги чуе.

Не можеха да видят света отвъд планините, имаше само празнота, мрак и скали, но тъмнината криеше руините на цял континент: домовете без покриви, ръждясалите трактори, неосветените улици, изоставените коловози. Но някъде далеч, на ръба на земята, малко пламъче се люлееше на вятъра, предизвикателното, твърдоглаво пламъче на Факела на Уайът, виеше, разкъсваше се и продължаваше да гори, нищо не можеше да го изкорени или да го угаси. Сякаш викаше и чакаше думите, които Джон Голт щеше да произнесе.

— Пътят е чист — каза Голт. — Връщаме се обратно в света.

Той вдигна ръка и начерта в пространството върху пустата земя знака на долара.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.